KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELER (KAZAK TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI)

ESRA YAVUZ

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

2018

Her Hakkı Saklıdır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

Esra YAVUZ

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELER
(KAZAK TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

ERZURUM – 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Kazak Türkçesinde Yan Cümleler (Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

■ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimim … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.11.2018

Esra YAVUZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU danışmanlığında, **Esra YAVUZ** tarafından hazırlanan bu çalışma, 16/11/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı **Türk Dili** Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN	İmza	:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 16/11/2018

Enstitü Müdürü

Doç.Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I

ÖZET XLVII

ABSTRACT XLVIII

KISALTMALAR XLIX

1. Genel Kısaltmalar XLIX

2. Dil Bilgisiyle İlgili Kısaltmalar L

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ LI

ÖN SÖZ LII

GİRİŞ

I. DİL VE DİL OLGUSU 1

A. Yeryüzünde Diller 4

1. Dillerin Sınıflandırılması 4

a. Köken (Menşe) Bakımından Dünya Dilleri 5

b. Yapı (Tipolojik) Bakımından Dünya Dilleri 6

2. Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri 6

3. Türk Dili ve Türk Dilinin Tarihi Gelişimi 8

a. Ana Altayca Dönemi (Tahminî MÖ 9000) 10

b. Ana Türkçe Dönemi (En Eski Türkçe Dönemi) (Tahminî MÖ 5000-4000) 10

c. İlk Türkçe Dönemi (Tahminî MÖ 1000-MS 500) 11

d. Eski Türkçe Dönemi (MS VI-X. yüzyıl) 11

e. Orta Türkçe Dönemi (MS X-XVI. yüzyıl) 12

f. Yeni Türkçe Dönemi (XVI-XX. yüzyıl) 13

g. Çağdaş Türkçe Dönemi (XX-XXI. yüzyıl) 13

II. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KAZAK TÜRKÇESİ 14

a. Türkiye Türkçesi 14

1. Türkiye Türkçesinin Oluşum Süreci 14

2. Türkiye Türkçesinin Türk Lehçeleri Tasnifindeki Yeri 16

b. Kazak Türkleri ve Kazak Türkçesi 19

1. Kazak Adı 19

2. Kazak Tarihi 21

3. Kazak Türkçesinin Oluşum Süreci 23

4. Kazak Türkçesinin Türk Lehçeleri Tasnifindeki Yeri 27

III. KARŞILAŞTIRMALI DİL BİLİM VE DİL BİLGİSİ ÇALIŞMALARI 30

A. Türk Dilinde Karşılaştırmalı Dil Bilim ve Dil Bilgisi Çalışmaları 31

B. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırması 36

1. Karşılaştırmalı Ses Bilgisi 36

a. Ünlüler……..... 36

b. Ünsüzler…….. 37

c. Çift Sesler……..... 38

d. Ses Karşılığı Olmayan Harfler 39

2. Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi 39

a. Yapım Ekleri 39

b. Çekim Ekleri 44

IV. TEZ ÇALIŞMASININ ESASLARI 51

A. Amaç ve İlkeler 51

B. İnceleme Yöntemi ve Teknikler 52

1. Örnek Alınan Çalışmalar 52

2. Esas Alınan Metinler 53

3. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi 54

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZ DİZİMİ

1.1. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZ DİZİMİ (CÜMLE BİLGİSİ) 56

1.1.1. Kelime Grupları 56

1.1.1.1. Türkiye'de Kelime Gruplarının Sınıflandırılması 58

1.1.1.1.1. Değerlendirme 70

1.1.1.2. Kelime Gruplarının Sınıflandırılması 70

1.1.1.2.1. İsim Tamlaması 70

1.1.1.2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması 71

1.1.1.2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması 71

1.1.1.2.2. Sıfat Tamlaması 72

1.1.1.2.3. Sıfat-Fiil Grubu 72

1.1.1.2.4. İsim-Fiil Grubu 73

1.1.1.2.5. Zarf-Fiil Grubu 73

1.1.1.2.6. Tekrar Grubu 74

1.1.1.2.7. Edat Grubu 74

1.1.1.2.8. Bağlama Grubu 75

1.1.1.2.9. Unvan Grubu 75

1.1.1.2.10. Ünlem Grubu 76

1.1.1.2.11. Sayı Grubu 76

1.1.1.2.12. Birleşik İsim Grubu 77

1.1.1.2.13. Birleşik Fiil Grubu 77

1.1.1.2.14. Kısaltma Grupları 78

1.1.1.2.14.1. İsnat Grubu 78

1.1.1.2.14.2. Yükleme Hâli Grubu 78
1.1.1.2.14.3. Yönelme Hâli Grubu 78
1.1.1.2.14.4. Bulunma Hâli Grubu 79
1.1.1.2.14.5. Ayrılma Hâli Grubu 79
1.1.1.2.14.6. Vasıta Hâli Grubu 79
1.1.1.2.14.7. Eşitlik Hâli Grubu 79
1.1.2. Cümle 80
1.1.2.1. Cümle Tanımları 81
1.1.2.2. Cümlenin Ögeleri 84
1.1.2.2.1. Türkiye'de Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması 84
1.1.2.2.1.1. Değerlendirme 93
1.1.2.2.2. Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması 95
1.1.2.2.2.1. Yüklem 95
1.1.2.2.2.2. Özne 96
1.1.2.2.2.3. Tümleç 97
1.1.2.2.2.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 98
1.1.2.2.2.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 98
1.1.2.2.2.3.1.1.1. Belirtili Düz Tümleç (Belirtili Nesne) 98
1.1.2.2.2.3.1.1.2. Belirtisiz Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne) 99
1.1.2.2.2.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) 99
1.1.2.2.2.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 100
1.1.2.2.2.3.2.1. Zarf Tümleci 100
1.1.2.2.2.3.2.1.1. Zaman Tümleci 100
1.1.2.2.2.3.2.1.2. Durum Tümleci 100
1.1.2.2.2.3.2.1.3. Sebep Tümleci 101

1.1.2.2.2.3.2.1.4. Miktar (Ölçü) Tümleci 101
1.1.2.2.2.3.2.1.5. Hedef (Yer-Yön) Tümleci 101
1.1.2.2.2.3.2.1.6. Şart (Koşul) Tümleci 102
1.1.2.2.2.3.2.1.7. Vasıta Tümleci 102
1.1.2.2.2.3.2.1.8. Sınırlandırma Tümleci 102
1.1.2.2.2.3.2.1.9. Gösterme Tümleci 102
1.1.2.2.2.3.2.1.10. Yineleme Tümleci 103
1.1.2.2.2.3.2.1.11. Karşıtlık Tümleci 103
1.1.2.2.2.3.2.1.12. Görelik Tümleci 103
1.1.2.2.2.3.2.1.13. Benzerlik Tümleci 103
1.1.2.2.2.3.2.1.14. İlgi Tümleci 103
1.1.2.2.2.3.2.1.15. Beraberlik Tümleci 104
1.1.2.2.2.3.2.1.16. Kıyaslama Tümleci 104
1.1.2.2.2.4. Yüklem Dışı Tümleçler 104
1.1.2.3. Cümle Çeşitleri 105
1.1.2.3.1. Türkiye'de Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması 105
1.1.2.3.1.1. Değerlendirme 122
1.1.2.3.2. Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması 125
1.1.2.3.2.1. Yüklemin Türüne Göre Cümleler 125
1.1.2.3.2.1.1. İsim Cümlesi 126
1.1.2.3.2.1.2. Fiil Cümlesi 126
1.1.2.3.2.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler 127
1.1.2.3.2.2.1. Kurallı (Düz) Cümle 127
1.1.2.3.2.2.2. Devrik Cümle 127
1.1.2.3.2.3. Anlamına Göre Cümleler 128

1.1.2.3.2.3.1. Olumlu Cümle....128
1.1.2.3.2.3.2. Olumsuz Cümle....128
1.1.2.3.2.4. Görevlerine Göre Cümleler....129
1.1.2.3.2.4.1. Bildirme (Haber) Cümlesi....129
1.1.2.3.2.4.2. Soru Cümlesi....129
1.1.2.3.2.4.3. Emir Cümlesi....130
1.1.2.3.2.4.4. Ünlem Cümlesi....130
1.1.2.3.2.4.5. İstek Cümlesi....130
1.1.2.3.2.4.6. Şart Cümlesi....130
1.1.2.3.2.5. Yapısına Göre Cümleler....131
1.1.2.3.2.5.1. Basit Cümle....131
1.1.2.3.2.5.2. Birleşik Cümle....131
1.1.2.3.2.5.2.1. Girişik-Birleşik Cümle....132
1.1.2.3.2.5.2.1.1. İsim-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle....132
1.1.2.3.2.5.2.1.2. Sıfat-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle....133
1.1.2.3.2.5.2.1.3. Zarf-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle....134
1.1.2.3.2.5.2.2. İç İçe Birleşik Cümle....135
1.1.2.3.2.5.2.3. Şartlı Birleşik Cümle....136
1.1.2.3.2.5.2.4. Ki'li Birleşik Cümle....136
1.1.2.3.2.5.3. Sıralı Cümle....137
1.1.2.3.2.5.4. Bağlı Cümle....138
1.2. QAZAQ TİLİNİÑ SİNTAKSİSİ (KAZAK TÜRKÇESİNİN SÖZ DİZİMİ)....139
1.2.1. Söz Tirkesi Sintaksisi (Kelime Grubunun Söz Dizimi)....140
1.2.1.1. Söz Tirkesteriniñ Toptastırıluwı (Kelime Gruplarının Sınıflandırılması)....142

1.2.1.1.1. Söz Tobına Qaray Söz Tirkesteri (Kelime Türlerine Göre Kelime Grupları)……. 142

1.2.1.1.1.1. Esimdi Söz Tirkesteri (İsimli Kelime Grupları).....142

1.2.1.1.1.2. Etistikti Söz Tirkesteri (Fiilli Kelime Grupları).....143

1.2.1.1.2. Quramına Qaray Söz Tirkesteri (Yapısına Göre Kelime Grupları) 144

1.2.1.1.2.1. Jay Söz Tirkesteri (Basit Kelime Grupları).....144

1.2.1.1.2.2. Kürdeli Söz Tirkesteri (Birleşik Kelime Grupları).....144

1.2.1.1.3. Quramınıñ Erkin nemese Turaqtı Boluwına Qaray Söz Tirkesteri (Yapısının Bağımsız veya Kalıplaşmış Oluşuna Göre Kelime Grupları).....145

1.2.1.1.3.1. Erkin Söz Tirkesteri (Bağımsız Kelime Grupları) 145

1.2.1.1.3.2. Turaqtı Söz Tirkesteri (Kalıplaşmış Kelime Grupları).....145

1.2.1.1.4. Baylanısına Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanışına Göre Kelime Grupları)……. 146

1.2.1.1.4.1. Baylanıs Täsilderine Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanma Yöntemlerine Göre Kelime Grupları) 147

1.2.1.1.4.1.1. Qosımşalar (Jalğawlar) Arqılı Baylanıs (Ekler Vasıtasıyla Bağlanma)…….....149

1.2.1.1.4.1.2. Şılawlar Arqılı Baylanıs (Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma) 149

1.2.1.1.4.1.3. Orın Tärtibi Arqılı Baylanıs (Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma)…….....149

1.2.1.1.4.1.4. İntonatsiya Arqılı Baylanıs (Tonlama Vasıtasıyla Bağlanma) .150

1.2.1.1.4.2. Baylanıs Türderine Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanış Şekillerine Göre Kelime Grupları) 150

1.2.1.1.4.2.1. Qıyısuw (Uyum).....151

1.2.1.1.4.2.2. Meñgerüw (Yönlendirme) 152

1.2.1.1.4.2.3. Matasuw (Eklenme).....154

1.2.1.1.4.2.4. Qabısuw (Birleşme).....155

1.2.1.1.4.2.5. Janasuw (Bitişme) 158

1.2.1.2. Değerlendirme 159

1.2.2. Söylem Sintaksisi (Cümlenin Söz Dizimi) 160

1.2.2.1. Söylem Anıqtawı (Cümle Tanımı) 161

1.2.2.2. Söylem Müşeleri (Cümle Ögeleri) 163

1.2.2.2.1. Söylem Müşeleriniñ Toptastırıluwı (Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması)…. 166

1.2.2.2.1.1. Turlawlı Müşe (Temel Öge) 168

1.2.2.2.1.1.1. Bastawış (Özne) 168

1.2.2.2.1.1.1.1. Bastawış Türderi (Özne Türleri) 170

1.2.2.2.1.1.1.1.1. Quramına Qaray Bastawıştar (Yapısına Göre Özneler)……..... 170

1.2.2.2.1.1.1.1.1.1. Dara Bastawış (Basit Özne) 170

1.2.2.2.1.1.1.1.1.2. Kürdeli Bastawış (Birleşik Özne) 171

1.2.2.2.1.1.1.1.2. Logikalıq Bastawış (Mantıksal Özne) 172

1.2.2.2.1.1.1.2. Bayandawış (Yüklem) 173

1.2.2.2.1.1.2.1. Bayandawış Türderi (Yüklem Türleri) 175

1.2.2.2.1.1.2.1.1. Quramına Qaray Bayandawıştar (Yapısına Göre Yüklemler)…….. 175

1.2.2.2.1.1.2.1.1.1. Dara Bayandawış (Basit Yüklem) 175

1.2.2.2.1.1.2.1.1.2. Kürdeli Bayandawış (Birleşik Yüklem) 176

1.2.2.2.1.1.2.1.2. Söz Türderine Qaray Bayandawıştar (Kelime Türlerine Göre Yüklemler)……. 177

1.2.2.2.1.1.2.1.2.1. Etistikti Bayandawış (Fiilli Yüklem) 177

1.2.2.2.1.1.2.1.2.2. Esimdi Bayandawış (İsimli Yüklem) 179

1.2.2.2.1.1.2.1.2.3. Qurama Bayandawış (Karma Yüklem) 182

1.2.2.2.1.2. Turlawsız Müşe (Yardımcı Öge)..... 183

1.2.2.2.1.2.1. Tolıqtawış (Tümleç)..... 185

1.2.2.2.1.2.1.1. Tolıqtawış Türderi (Tümleç Türleri) 187

1.2.2.2.1.2.1.1.1. Quramına Qaray Tolıqtawıştar (Yapısına Göre Tümleçler)……. 187

1.2.2.2.1.2.1.1.1.1. Dara Tolıqtawış (Basit Tümleç) 187

1.2.2.2.1.2.1.1.1.2. Kürdeli Tolıqtawış (Birleşik Tümleç) 188

1.2.2.2.1.2.1.1.2. Mağınasına Qaray Tolıqtawıştar (Anlamına Göre Tümleçler)……. 188

1.2.2.2.1.2.1.1.2.1. Tuwra Tolıqtawış (Düz Tümleç/Nesne)..... 188

1.2.2.2.1.2.1.1.2.2. Janama Tolıqtawış (Dolaylı Tümleç/Yer Tamlayıcısı)……. 190

2.2.2.2.1.2.1. Anıqtawış (Tamlayan) 192

1.2.2.2.1.2.2.1. Anıqtawış Türderi (Tamlayan Türleri) 193

1.2.2.2.1.2.2.1.1. Quramına Qaray Anıqtawıştar (Yapısına Göre Tamlayanlar)…….. 193

1.2.2.2.1.2.2.1.1.1. Dara Anıqtawış (Basit Tamlayan)..... 193

1.2.2.2.1.2.2.1.1.2. Kürdeli Anıqtawış (Birleşik Tamlayan)..... 194

1.2.2.2.1.2.2.1.2. Mağınasına Qaray Anıqtawıştar (Anlamına Göre Tamlayanlar)……. 195

1.2.2.2.1.2.2.1.2.1. Sapalıq Anıqtawış (Nitelik Tamlayan)..... 195

1.2.2.2.1.2.2.1.2.2. Menşikti Anıqtawış (Mensubiyet Tamlayan)..... 196

1.2.2.2.1.2.3. Pısıqtawış (Zarf Tümleci) 196

1.2.2.2.1.2.3.1. Pısıqtawış Türderi (Zarf Tümleci Türleri) 198

1.2.2.2.1.2.3.1.1. Quramına Qaray Pısıqtawıştar (Yapısına Göre Zarf Tümleçleri)……. 198

1.2.2.2.1.2.3.1.1.1. Dara Pısıqtawış (Basit Zarf Tümleci).....198

1.2.2.2.1.2.3.1.1.2. Kürdeli Pısıqtawış (Birleşik Zarf Tümleci).....199

1.2.2.2.1.2.3.1.2. Mağınasına Qaray Pısıqtawıştar (Anlamına göre Zarf Tümleçleri)…….....199

1.2.2.2.1.2.3.1.2.1. Mezgil Pısıqtawış (Zaman Tümleci).....200

1.2.2.2.1.2.3.1.2.2. Meken Pısıqtawış (Yer Tümleci).....201

1.2.2.2.1.2.3.1.2.3. Qıymıl-Sın Pısıqtawış (Durum Tümleci).....202

1.2.2.2.1.2.3.1.2.4. Sebep Pısıqtawış (Sebep Tümleci).....203

1.2.2.2.1.2.3.1.2.5. Maqsat Pısıqtawış (Amaç Tümleci).....205

1.2.2.2.1.2.3.1.2.6. Mölşer Pısıqtawış (Miktar Tümleci).....206

1.2.2.2.1.3. Oqşaw Sözder (Yüklem Dışı Tümleçler).....207

1.2.2.2.1.3.1. Qaratpa Sözder (Hitap Sözleri).....208

1.2.2.2.1.3.2. Qıstırma Sözder (Ara Sözler).....209

1.2.2.2.1.3.3. Odağay Sözder (Ünlemler).....211

1.2.2.2.2. Değerlendirme.....212

1.2.2.3. Söylem Türderi (Cümle Çeşitleri).....214

1.2.2.3.1. Söylem Türderiniñ Toptastırıluwı (Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması)…….....215

1.2.2.3.1.1. Mağınasına Qaray Söylemder (Anlamına Göre Cümleler).....215

1.2.2.3.1.1.1. Bolımdı Söylem (Olumlu Cümle).....215

1.2.2.3.1.1.2. Bolımsız Söylem (Olumsuz Cümle).....216

1.2.2.3.1.2. Aytıluw Maqsatına Qaray Söylemder (Söyleniş Amacına göre Cümleler)…….....217

1.2.2.3.1.2.1. Xabarlı Söylem (Haber Cümlesi).....217

1.2.2.3.1.2.2. Surawlı Söylem (Soru Cümlesi).....218

1.2.2.3.1.2.3. Buyrıqtı Söylem (Emir Cümlesi).....221

1.2.2.3.1.2.4. Lepti Söylem (Ünlem Cümlesi) 222

1.2.2.3.1.3. Quramına Qaray Söylemder (Yapısına Göre Cümleler) 223

1.2.2.3.1.3.1. Jay Söylem (Basit Cümle) 223

1.2.2.3.1.3.1.1. Jay Söylem Türderi (Basit Cümle Türleri) 223

1.2.2.3.1.3.1.1.1. Jaqtı Söylem (Özneli Cümle) 226

1.2.2.3.1.3.1.1.2. Jaqsız Söylem (Öznesiz Cümle) 227

1.2.2.3.1.3.1.1.3. Tolımdı (Tolıq) Söylem (Tam Cümle) 228

1.2.2.3.1.3.1.1.4. Tolımsız (Olqı) Söylem (Kesik Cümle) 228

1.2.2.3.1.3.1.1.5. Jalañ Söylem (Yalın Cümle) 229

1.2.2.3.1.3.1.1.6. Jayılma Söylem (Birkaç Unsurlu Cümle) 230

1.2.2.3.1.3.1.1.7. Atawlı Söylem (Durum Cümlesi) 230

1.2.2.3.1.3.2. Qurmalas Söylem (Birleşik Cümle) 231

1.2.2.3.1.3.2.1. Qurmalas Söylem Türderi (Birleşik Cümle Türleri) 235

1.2.2.3.1.5.2.1.1. Salalas Qurmalas Söylem (Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)……..... 251

1.2.2.3.1.5.2.1.1.1. Iñğaylas Salalas Qurmalas Söylem (Süreklilik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 253

1.2.2.3.1.5.2.1.1.2. Qarsılıqtı Salalas Qurmalas Söylem (Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 254

1.2.2.3.1.5.2.1.1.3. Sebep-Saldar Salalas Qurmalas Söylem (Sebep-Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 255

1.2.2.3.1.5.2.1.1.4. Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem (Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 256

1.2.2.3.1.5.2.1.1.5. Kezektes Salalas Qurmalas Söylem (Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 258

1.2.2.3.1.5.2.1.1.6. Tüsindirmeli Salalas Qurmalas Söylem (Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle) 259

1.2.2.3.1.5.2.1.2. Sabaqtas Qurmalas Söylem (Temel ve Yan Cümleli Birleşik Cümle)…… 260

1.2.2.3.1.5.2.1.2.1. Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 262

1.2.2.3.1.5.2.1.2.2. Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 263

1.2.2.3.1.5.2.1.2.3. Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 264

1.2.2.3.1.5.2.1.2.4. Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 266

1.2.2.3.1.5.2.1.2.5. Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 268

1.2.2.3.1.5.2.1.2.6. Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle) 270

1.2.2.3.1.5.2.1.3. Aralas Qurmalas Söylem (Karışık Birleşik Cümle) 271

3.2.2.3.1.1.1. Bögde Söz (Alıntı Cümle) 275

1.2.2.3.1.5.3.1. Töl Söz (Aktarma Cümlesi) 275

1.2.2.3.1.5.3.2. Avtor Sözi (Yazar Cümlesi) 277

1.2.2.3.1.5.3.3. Tölew Söz (Uyarlama Cümlesi) 278

1.2.2.3.2. Değerlendirme 278

1.3. KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÜZERİNE YAPILMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALAR 282

1.3.1. Kitaplar 282

1.3.2. Sözlükler 282

1.3.3. Makaleler 283

1.3.4. Tezler 289

1.3.4.1. Yüksek Lisans Tezleri 289

1.3.4.2. Doktora Tezleri 294

İKİNCİ BÖLÜM

YAN CÜMLE

2.1. YAN CÜMLE TANIMLARI 298

2.1.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Tanımları 298

2.1.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Tanımları 301

2.2. YAN CÜMLE ÇALIŞMALARI 302

2.2.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Çalışmaları 302

2.2.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Çalışmaları 307

2.3. YAN CÜMLE SINIFLANDIRMALARI 308

2.3.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Sınıflandırmaları 308

2.3.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Sınıflandırmaları 314

2.3.3. Değerlendirme 316

2.4. YAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ 318

2.4.1. Yapıca Bağımlı Yan Cümleler 318

2.4.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümleler 319

2.4.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 319

2.4.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümleler 320

2.4.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümleler 321

2.4.2.1. İç Yan Cümleler 321

2.4.3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler 322

2.4.3.1. Şart Yan Cümleleri 322

2.4.3.2. İlgi / Açıklama Yan Cümleleri 322

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAPILARI BAKIMINDAN YAN CÜMLELER

3.1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELER 324

3.1.1. İsim-Fiil Ekleri ve İsim-Fiilli Yan Cümleler 324

3.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler 325

3.1.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 325

3.1.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 326

3.1.2. Sıfat-Fiil Ekleri ve Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 329

3.1.2.1. Basit Yapıdaki Sıfat-Fiil Ekleriyle Kurulan Yan Cümleler 329

3.1.2.1.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler 330

3.1.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 330

3.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 330

3.1.2.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 331

3.1.2.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 332

3.1.2.1.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler 332

3.1.2.1.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 332

3.1.2.1.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 333

3.1.2.1.1.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 333

3.1.2.1.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 334

3.1.2.1.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler……. 335

3.1.2.1.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 335

3.1.2.1.5. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 335

3.1.2.1.5.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 336

3.1.2.1.5.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler 336

3.1.2.2. Birleşik Yapıdaki Sıfat-Fiillerle Kurulan Yan Cümleler.....336

3.1.2.2.1. Ek + Ek Birleşmesinden Oluşan Sıfat-Fiiller.....336

3.1.2.2.1.1. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler.....337

3.1.2.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 337

3.1.2.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....337

3.1.2.2.1.1.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler.....337

3.1.2.2.1.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler....338

3.1.2.2.1.2. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler…….....338

3.1.2.2.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 338

3.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....339

3.1.2.2.2.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler.....339

3.1.2.2.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler....340

3.1.2.2.2.2. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler…….....340

3.1.2.2.2.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 340

3.1.2.2.3. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....341

3.1.2.2.3.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler.....341

3.1.2.2.3.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler....341

3.1.2.2.4. Ek+Yardımcı Fiil+Ek Birleşmesinden Oluşan Sıfat-Fiiller.....342

3.1.2.2.4.1. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler 342

3.1.2.2.4.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 342

3.1.2.2.5. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....342

3.1.2.2.5.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler.....342

3.1.2.2.5.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler....344

3.1.3. Zarf-Fiil Ekleri ve Zarf-Fiilli Yan Cümleler 344

3.1.3.1. Basit Yapıdaki Zarf-Fiil Ekleri ile Kurulan Yan Cümleler 345

3.1.3.1.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler 345

3.1.3.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi.....345

3.1.3.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....346

3.1.3.1.2. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler 347

3.1.3.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi.....347

3.1.3.1.3. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....348

3.1.3.2. Birleşik Yapıdaki Zarf-Fiillerle Kurulan Yan Cümleler 349

3.1.3.2.1. Ek + Ek Birleşmesinde Oluşan Zarf-Fiiller 349

3.1.3.2.1.1. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…… 349

3.1.3.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi.....349

3.1.3.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....350

3.1.3.2.1.2. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…… 350

3.1.3.2.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 350

3.1.3.2.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 351

3.1.3.2.1.3. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…… 352

3.1.3.2.1.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 352

3.1.3.2.1.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 353

3.1.3.2.1.4. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 354

3.1.3.2.1.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 354

3.1.3.2.1.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 354

3.1.3.2.1.5. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....356

3.1.3.2.1.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 356

3.1.3.2.1.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 356

3.1.3.2.1.6. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 358

3.1.3.2.1.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 358

3.1.3.2.1.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 359

3.1.3.2.1.7. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 360

3.1.3.2.1.7.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 360

3.1.3.2.1.7.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 361

3.1.3.2.1.8. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....362

3.1.3.2.1.8.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 362

3.1.3.2.1.8.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 363

3.1.3.2.1.9. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....364

3.1.3.2.1.9.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 364

3.1.3.2.1.9.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 364

3.1.3.2.1.10. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler.....365

3.1.3.2.1.10.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 365

3.1.3.2.1.10.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 365

3.1.3.2.1.11. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler.....366

3.1.3.2.1.11.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 366

3.1.3.2.1.11.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 366

3.1.3.2.1.12. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler.....367

3.1.3.2.1.12.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 367

3.1.3.2.1.12.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 367

3.1.3.2.1.13. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 368

3.1.3.2.1.13.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 368

3.1.3.2.1.13.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 369

3.1.3.2.1.14. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....370

3.1.3.2.1.14.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 370

3.1.3.2.1.14.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 370

3.1.3.2.1.15. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……......371

3.1.3.2.1.15.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 371

3.1.3.2.1.15.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 371

3.1.3.2.1.16. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....372

3.1.3.2.1.16.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Yapısı.....372

3.1.3.2.1.16.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 372

3.1.3.2.1.17. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....373

3.1.3.2.1.17.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 373

3.1.3.2.1.17.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 373

3.1.3.2.2. Ek + Edat Birleşmesinden Oluşan Zarf-Fiiller 374

3.1.3.2.2.1. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 374

3.1.3.2.2.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 374

3.1.3.2.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 375

3.1.3.2.2.2. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 375

3.1.3.2.2.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 375

3.1.3.2.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 376

3.1.3.2.2.3. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 376

3.1.3.2.2.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 376

3.1.3.2.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 376

3.1.3.2.2.4. -ğan/ -gen /-qan/ -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 378

3.1.3.2.2.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 378

3.1.3.2.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 379

3.1.3.2.2.5. -ğan/ -gen/ -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 379

3.1.3.2.2.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 379

3.1.3.2.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 379

3.1.3.2.2.6. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 380

3.1.3.2.2.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 380

3.1.3.2.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 380

3.1.3.2.2.7. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 381

3.1.3.2.2.7.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 381

3.1.3.2.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 381

3.1.3.2.2.8. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 382

3.1.3.2.2.8.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 382

3.1.3.2.2.8.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 383

3.1.3.2.2.9. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 383

3.1.3.2.2.9.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 383

3.1.3.2.2.9.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 383

3.1.3.2.2.10. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 384

3.1.3.2.2.10.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 384

3.1.3.2.2.10.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 384

3.1.3.2.2.11. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler 384

3.1.3.2.2.11.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 384

3.1.3.2.2.11.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 384

3.1.3.2.3. Ek + Kelime Birleşmesinden Oluşan Zarf-Fiiller 385

3.1.3.2.3.1. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 385

3.1.3.2.3.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 385

3.1.3.2.3.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 386

3.1.3.2.3.2. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler……..... 386

3.1.3.2.3.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 386

3.1.3.2.3.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 386

3.1.3.2.3.3. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....387

3.1.3.2.3.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 387

3.1.3.2.3.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 387

3.1.3.2.3.4. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....388

3.1.3.2.3.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 388

3.1.3.2.3.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 388

3.1.3.2.3.5. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler…….....389

3.1.3.2.3.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 389

3.1.3.2.3.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 389

3.1.3.2.3.6. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler ..390

3.1.3.2.3.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi 390

3.1.3.2.3.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler 390

3.2. YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELER.....390

3.2.1. İç Yan Cümleler 390

3.3. YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜMLÜ YAN CÜMLELER.....392

3.3.1. Şart Yan Cümleleri 392

3.3.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi.....392

3.3.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler.....393

3.3.2. İlgi/Açıklama Yan Cümleleri 396

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELERİN ÖGELERİ

4.1. TEMEL CÜMLEYE GÖRE YAN CÜMLELERİN DURUMU 397

4.1.1. Yapıca Bağımlı Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 397

4.1.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 397

4.1.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu…… 397

4.1.1.1.1.1. Yüklem 397

4.1.1.1.1.2. Özne 398

4.1.1.1.1.3. Tümleç 403

4.1.1.1.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 403

4.1.1.1.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 403

4.1.1.1.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) 406

4.1.1.1.1.4. Yüklem Dışı Tümleçler 407

4.1.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 408

4.1.1.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu…. 409

4.1.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 409

4.1.1.2.1.1.1. Özne 409

4.1.1.2.1.1.2. Tümleç 411

4.1.1.2.1.1.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 411

4.1.1.2.1.1.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 411

4.1.1.2.1.1.2.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 412

4.1.1.2.1.1.2.2.1. Zarf Tümleci 412

4.1.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 412

4.1.1.2.1.2.1. Özne 413

4.1.1.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 414

4.1.1.2.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 414

4.1.1.2.2.1.1. Yüklem.....414

4.1.1.2.2.1.2. Özne 416

4.1.1.2.2.1.3. Tümleç 419

4.1.1.2.2.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 420

4.1.1.2.2.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 420

4.1.1.2.2.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) 423

4.1.1.2.2.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 426

4.1.1.2.2.1.3.2.1. Zarf Tümleci.....426

4.1.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 429

4.1.1.2.2.2.1. Özne 429

4.1.1.2.2.2.2. Tümleç 431

4.1.1.2.2.2.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 431

4.1.1.2.2.2.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 431

4.1.1.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu.....432

4.1.1.2.3.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 432

4.1.1.2.3.1.1. Yüklem.....432

4.1.1.2.3.1.2. Özne 434

4.1.1.2.3.1.3. Tümleç 438

4.1.1.2.3.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 439

4.1.1.2.3.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 439

4.1.1.2.3.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) 441

4.1.1.2.3.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 443

4.1.1.2.3.1.3.2.1. Zarf Tümleci..... 443

4.1.1.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 445

4.1.1.2.3.2.1. Özne 445

4.1.1.2.3.2.2. Tümleç 446

4.1.1.2.3.2.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 446

4.1.1.2.3.2.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 446

4.1.1.2.3.2.2.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 447

4.1.1.2.3.2.2.2.1. Zarf Tümleci..... 447

4.1.1.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 448

4.1.1.2.4.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 448

4.1.1.2.4.1.1. Yüklem..... 448

4.1.1.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 449

4.1.1.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu..... 449

4.1.1.2.5.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 449

4.1.1.2.5.1.1. Özne 450

4.1.1.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 450

4.1.1.2.6. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu..... 450

4.1.1.2.6.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 451

4.1.1.2.6.1.1. Özne 451

4.1.1.2.6.1.2. Tümleç 451

4.1.1.2.6.1.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 452

4.1.1.2.6.1.2.1.1. Zarf Tümleci.....452

4.1.1.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 453

4.1.1.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 453

4.1.1.2.7.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu…….. 453

4.1.1.2.7.1.1. Özne 453

4.1.1.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 454

4.1.1.2.7.2.1. Özne 454

4.1.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 455

4.1.1.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 455

4.1.1.3.1.1. Özne.....455

4.1.1.3.1.2. Tümleç.....455

4.1.1.3.1.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....456

4.1.1.3.1.2.1.1. Zarf Tümleci 456

4.1.1.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 460

4.1.1.3.2.1. Tümleç.....460

4.1.1.3.2.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....460

4.1.1.3.2.1.1.1. Zarf Tümleci 460

4.1.1.3.3. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 461

4.1.1.3.3.1. Özne 461

4.1.1.3.3.2. Tümleç 461

4.1.1.3.3.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 461

4.1.1.3.3.2.1.1. Zarf Tümleci 461

4.1.1.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 462

4.1.1.3.4.1. Yüklem 462

4.1.1.3.4.2. Tümleç 463

4.1.1.3.4.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 463

4.1.1.3.4.2.1.1. Zarf Tümleci 463

4.1.1.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 464

4.1.1.3.5.1. Tümleç 464

4.1.1.3.5.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 464

4.1.1.3.5.1.1.1. Zarf Tümleci 464

4.1.1.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 466

4.1.1.3.6.1. Tümleç 466

4.1.1.3.6.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 467

4.1.1.3.6.1.1.1. Zarf Tümleci 467

4.1.1.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 467

4.1.1.3.7.1. Tümleç 467

4.1.1.3.7.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....468

4.1.1.3.7.1.1.1. Zarf Tümleci 468

4.1.1.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 471

4.1.1.3.8.1. Yüklem 471

4.1.1.3.8.2. Tümleç.....473

4.1.1.3.8.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....473

4.1.1.3.8.2.1.1. Zarf Tümleci 473

4.1.1.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu.....475

4.1.1.3.9.1. Tümleç.....475

4.1.1.3.9.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....475

4.1.1.3.9.1.1.1. Zarf Tümleci 475

4.1.1.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 477

4.1.1.3.10.1. Tümleç.....477

4.1.1.3.10.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....478

4.1.1.3.10.1.1.1. Zarf Tümleci 478

4.1.1.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 480

4.1.1.3.11.1. Tümleç.....480

4.1.1.3.11.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama).....480

4.1.1.3.11.1.1.1. Zarf Tümleci 480

4.1.1.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu.....482

4.1.1.3.12.1. Özne.....482

4.1.1.3.12.2. Tümleç 483

4.1.1.3.12.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 483

4.1.1.3.12.2.1.1. Zarf Tümleci 483

4.1.1.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 484

4.1.1.3.13.1. Tümleç 484

4.1.1.3.13.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 485

4.1.1.3.13.1.1.1. Zarf Tümleci 485

4.1.1.3.14. -ğan/ -gen /-qan/ -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 486

4.1.1.3.14.1. Tümleç 486

4.1.1.3.14.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 486

4.1.1.3.14.1.1.1. Zarf Tümleci 486

4.1.1.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 487

4.1.1.3.15.1. Tümleç 488

4.1.1.3.15.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 488

4.1.1.3.15.1.1.1. Zarf Tümleci 488

4.1.1.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 489

4.1.1.3.16.1. Tümleç 489

4.1.1.3.16.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 489

4.1.1.3.16.1.1.1. Zarf Tümleci 489

4.1.1.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 490

4.1.1.3.17.1. Yüklem 490

4.1.1.3.17.2. Tümleç 491

4.1.1.3.17.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 492

4.1.1.3.17.2.1.1. Zarf Tümleci 492

4.1.1.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 492

4.1.1.3.18.1. Tümleç 492

4.1.1.3.18.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 493

4.1.1.3.18.1.1.1. Zarf Tümleci 493

4.1.1.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 495

4.1.1.3.19.1. Tümleç 495

4.1.1.3.19.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 495

4.1.1.3.19.1.1.1. Zarf Tümleci 495

4.1.1.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 497

4.1.1.3.20.1. Tümleç 497

4.1.1.3.20.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 497

4.1.1.3.20.1.1.1. Zarf Tümleci 497

4.1.1.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 499

4.1.1.3.21.1. Tümleç 499

4.1.1.3.21.1.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 499

4.1.1.3.21.1.1.1. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı) 499

4.1.1.3.21.1.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 500

4.1.1.3.21.1.2.1. Zarf Tümleci 500

4.1.1.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 501

4.1.1.3.22.1. Tümleç 501

4.1.1.3.22.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 502

4.1.1.3.22.1.1.1. Zarf Tümleci 502

4.1.1.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 507

4.1.1.3.23.1. Tümleç 507

4.1.1.3.23.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 507

4.1.1.3.23.1.1.1. Zarf Tümleci 507

4.1.1.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 509

4.1.1.3.24.1. Tümleç 510

4.1.1.3.24.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 510

4.1.1.3.24.1.1.1. Zarf Tümleci 510

4.1.1.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 511

4.1.1.3.25.1. Tümleç 511

4.1.1.3.25.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 512

4.1.1.3.25.1.1.1. Zarf Tümleci 512

4.1.1.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 512

4.1.1.3.26.1. Tümleç 513

4.1.1.3.26.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 513

4.1.1.3.26.1.1.1. Zarf Tümleci 513

4.1.1.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 513

4.1.1.3.27.1. Tümleç 514

4.1.1.3.27.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 514

4.1.1.3.27.1.1.1. Zarf Tümleci 514

4.1.1.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 516

4.1.1.3.28.1. Tümleç 516

4.1.1.3.28.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 516

4.1.1.3.28.1.1.1. Zarf Tümleci 516

4.1.1.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 520

4.1.1.3.29.1. Tümleç 521

4.1.1.3.29.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 521

4.1.1.3.29.1.1.1. Zarf Tümleci 521

4.1.1.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 523

4.1.1.3.30.1. Tümleç 523

4.1.1.3.30.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 524

4.1.1.3.30.1.1.1. Zarf Tümleci 524

4.1.1.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 525

4.1.1.3.31.1. Tümleç 525

4.1.1.3.31.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 526

4.1.1.3.31.1.1.1. Zarf Tümleci 526

4.1.1.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 526

4.1.1.3.32.1. Tümleç 526

4.1.1.3.32.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 527

4.1.1.3.32.1.1.1. Zarf Tümleci 527

4.1.1.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 529

4.1.1.3.33.1. Tümleç 529

4.1.1.3.33.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 529

4.1.1.3.33.1.1.1. Zarf Tümleci 529

4.1.1.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 530

4.1.1.3.34.1. Tümleç 530

4.1.1.3.34.1.1. Zarf Soylu Tümleçler 530

4.1.1.3.34.1.1.1. Zarf Tümleci 530

4.1.1.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 531

4.1.1.3.35.1. Tümleç 531

4.1.1.3.35.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 531

4.1.1.3.35.1.1.1. Zarf Tümleci 531

4.1.1.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 532

4.1.1.3.36.1. Tümleç 532

4.1.1.3.36.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 533

4.1.1.3.36.1.1.1. Zarf Tümleci 533

4.1.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 534

4.1.2.1. İç Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu 534

4.1.2.1.1. Yüklem 535

4.1.2.1.2. Özne 535

4.1.2.1.3. Tümleç 536

4.1.2.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme) 537

4.1.2.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne) 537

4.1.2.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 540

4.1.2.1.3.2.1. Zarf Tümleci 540

4.1.3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu……. 545

4.1.3.1. Şart Yan Cümlelerinin Temel Cümleye Göre Durumu 545

4.1.3.1.1. Tümleç 545

4.1.3.1.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama) 546

4.1.3.1.1.1.1. Zarf Tümleci 546

4.2. YAN CÜMLELERİN ÖGELERİ 552

4.2.2. Yapıca Bağımlı Yan Cümlelerde Ögeler 552

4.2.2.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri 552

4.2.2.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 552

4.2.2.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri 554

4.2.2.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 554

4.2.2.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…….. 555

4.2.2.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…….. 556

4.2.2.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 558

4.2.2.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....559

4.2.2.2.6. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....559

4.2.2.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 561

4.2.2.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri.....562

4.2.2.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 562

4.2.2.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…….. 564

4.2.2.3.3. -atında y / -etindey / -ytında y / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....564

4.2.2.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 565

4.2.2.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…… 566

4.2.2.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 567

4.2.2.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 567

4.2.2.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 570

4.2.2.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....572

4.2.2.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 574

4.2.2.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 576

4.2.2.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 578

4.2.2.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 579

4.2.2.3.14. -ğan / -gen / -qan / -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 581

4.2.2.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 582

4.2.2.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 582

4.2.2.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 583

4.2.2.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 584

4.2.2.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 586

4.2.2.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 587

4.2.2.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 588

4.2.2.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 590

4.2.2.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 594

4.2.2.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 596

4.2.2.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri 597

4.2.2.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....597

4.2.2.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....598

4.2.2.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....599

4.2.2.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....601

4.2.2.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....602

4.2.2.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…….. 604

4.2.2.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....605

4.2.2.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri…….. 606

4.2.2.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri.....606

4.2.2.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri……. 607

4.2.2.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri……. 607

4.2.3. Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerin Ögeleri 610

4.2.3.1. İç Yan Cümlelerin Ögeleri 610

4.2.4. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelerin Ögeleri.....614

4.2.4.1. Şart Yan Cümlelerinin Ögeleri.....614

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELERDE ÖGE DİZİLİŞİ

5.1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ 619

5.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi 619

5.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi..... 619

5.1.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle 619

5.1.1.1.2. Devrik Cümle 628

5.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi 628

5.1.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 628

5.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 628

5.1.2.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle..... 628

5.1.2.1.1.2. Devrik Cümle 630

5.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.. 630

5.1.2.1.2.1. Kurallı (Düz) Cümle..... 630

5.1.2.1.2.2. Devrik Cümle 631

5.1.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 631

5.1.2.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 631

5.1.2.2.1.1. Kurallı (Düz) Cümle..... 631

5.1.2.2.1.2. Devrik Cümle 636

5.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.. 636

5.1.2.2.2.1. Kurallı (Düz) Cümle..... 636

5.1.2.2.2.2. Devrik Cümle 637

5.1.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 638

5.1.2.3.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 638

5.1.2.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle....638

5.1.2.3.1.2. Devrik Cümle....644

5.1.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi..644

5.1.2.3.2.1. Kurallı (Düz) Cümle....644

5.1.2.3.2.2. Devrik Cümle....647

5.1.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....648

5.1.2.4.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....648

5.1.2.4.1.1. Kurallı (Düz) Cümle....648

5.1.2.4.1.2. Devrik Cümle....648

5.1.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi..648

5.1.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....649

5.1.2.5.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....649

5.1.2.5.1.1. Kurallı (Düz) Cümle....649

5.1.2.5.1.2. Devrik Cümle....649

5.1.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi..649

5.1.2.6. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....650

5.1.2.6.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....650

5.1.2.6.1.1. Kurallı (Düz) Cümle....650

5.1.2.6.1.2. Devrik Cümle....651

5.1.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi..652

5.1.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....652

5.1.2.7.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi....652

5.1.2.7.1.1. Kurallı (Düz) Cümle 652

5.1.2.7.1.2. Devrik Cümle 652

5.1.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi .. 653

5.1.2.7.2.1. Kurallı (Düz) Cümle 653

5.1.2.7.2.2. Devrik Cümle 653

5.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi 653

5.1.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 653

5.1.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle 653

5.1.3.1.2. Devrik Cümle 657

5.1.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi…… 657

5.1.3.2.1. Kurallı (Düz) Cümle 657

5.1.3.2.2. Devrik Cümle 657

5.1.3.3. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 658

5.1.3.3.1. Kurallı (Düz) Cümle 658

5.1.3.3.2. Devrik Cümle 658

5.1.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 659

5.1.3.4.1. Kurallı (Düz) Cümle 659

5.1.3.4.2. Devrik Cümle 659

5.1.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi…… 659

5.1.3.5.1. Kurallı (Düz) Cümle 659

5.1.3.5.2. Devrik Cümle 661

5.1.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin

Öge Dizilişi.....662

5.1.3.6.1. Kurallı (Düz) Cümle 662

5.1.3.6.2. Devrik Cümle.....662

5.1.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....662

5.1.3.7.1. Kurallı (Düz) Cümle 662

5.1.3.7.2. Devrik Cümle.....675

5.1.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....676

5.1.3.8.1. Kurallı (Düz) Cümle 676

5.1.3.8.2. Devrik Cümle.....681

5.1.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....681

5.1.3.9.1. Kurallı (Düz) Cümle 681

5.1.3.9.2. Devrik Cümle.....684

5.1.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....685

5.1.3.10.1. Kurallı (Düz) Cümle 685

5.1.3.10.2. Devrik Cümle.....687

5.1.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....687

5.1.3.11.1. Kurallı (Düz) Cümle 687

5.1.3.11.2. Devrik Cümle.....690

5.1.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....691

5.1.3.12.1. Kurallı (Düz) Cümle 691

5.1.3.12.2. Devrik Cümle 693

5.1.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 694

5.1.3.13.1. Kurallı (Düz) Cümle 694

5.1.3.13.2. Devrik Cümle 696

5.1.3.14. -ğan / -gen / -qan / -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 696

5.1.3.14.1. Kurallı (Düz) Cümle 696

5.1.3.14.2. Devrik Cümle 697

5.1.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 697

5.1.3.15.1. Kurallı (Düz) Cümle 697

5.1.3.15.2. Devrik Cümle 698

5.1.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 698

5.1.3.16.1. Kurallı (Düz) Cümle 698

5.1.3.16.2. Devrik Cümle 698

5.1.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 698

5.1.3.17.1. Kurallı (Düz) Cümle 698

5.1.3.17.2. Devrik Cümle 699

5.1.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 699

5.1.3.18.1. Kurallı (Düz) Cümle 699

5.1.3.18.2. Devrik Cümle 708

5.1.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 709

5.1.3.19.1. Kurallı (Düz) Cümle 709

5.1.3.19.2. Devrik Cümle 710

5.1.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 710

5.1.3.20.1. Kurallı (Düz) Cümle 710

5.1.3.20.2. Devrik Cümle 711

5.1.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 711

5.1.3.21.1. Kurallı (Düz) Cümle 711

5.1.3.21.2. Devrik Cümle 712

5.1.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 713

5.1.3.22.1. Kurallı (Düz) Cümle 713

5.1.3.22.2. Devrik Cümle 756

5.1.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 757

5.1.3.23.1. Kurallı (Düz) Cümle 757

5.1.3.23.2. Devrik Cümle 758

5.1.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 759

5.1.3.24.1. Kurallı (Düz) Cümle 759

5.1.3.24.2. Devrik Cümle 759

5.1.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 760

5.1.3.25.1. Kurallı (Düz) Cümle 760

5.1.3.25.2. Devrik Cümle 760

5.1.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle

Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 760

5.1.3.26.1. Kurallı (Düz) Cümle 760

5.1.3.26.2. Devrik Cümle 761

5.1.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 761

5.1.3.27.1. Kurallı (Düz) Cümle 761

5.1.3.27.2. Devrik Cümle 762

5.1.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 763

5.1.3.28.1. Kurallı (Düz) Cümle 763

5.1.3.28.2. Devrik Cümle 773

5.1.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 774

5.1.3.29.1. Kurallı (Düz) Cümle 774

5.1.3.29.2. Devrik Cümle 775

5.1.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 776

5.1.3.30.1. Kurallı (Düz) Cümle 776

5.1.3.30.2. Devrik Cümle 780

5.1.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi…… 780

5.1.3.31.1. Kurallı (Düz) Cümle 780

5.1.3.31.2. Devrik Cümle 781

5.1.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 781

5.1.3.32.1. Kurallı (Düz) Cümle 781

5.1.3.32.2. Devrik Cümle 782

5.1.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 782

5.1.3.33.1. Kurallı (Düz) Cümle 782

5.1.3.33.2. Devrik Cümle 782

5.1.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 783

5.1.3.34.1. Kurallı (Düz) Cümle 783

5.1.3.34.2. Devrik Cümle 783

5.1.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 783

5.1.3.35.1. Kurallı (Düz) Cümle 783

5.1.3.35.2. Devrik Cümle 784

5.1.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 784

5.1.3.36.1. Kurallı (Düz) Cümle 784

5.1.3.36.2. Devrik Cümle 789

5.2. YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ 789

5.2.1. İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 789

5.2.1.1 Temel Cümledeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 789

5.2.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle 789

5.2.1.1.1.1. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 789

5.2.1.1.1.2. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 809

5.2.1.1.1.3. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 823

5.2.1.1.1.4. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 828

5.2.1.1.2. Devrik Cümle 830

5.2.1.1.2.1. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi.....830

5.2.1.1.2.2. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 836

5.2.1.1.2.3. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 840

5.2.1.1.2.4. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 841

5.2.1.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümledeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 842

5.2.1.2.1. Kurallı (Düz) Cümle 842

5.2.1.2.1.1. Basit Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi…… 842

5.2.1.2.1.2. Birleşik Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi 843

5.2.1.2.1.3. Sıralı Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi…….. 845

5.2.1.2.1.4. Bağlı Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi……. 846

5.2.1.2.2. Devrik Cümle.....846

5.3. YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜŞLÜ YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ…… 847

5.3.1. Şart Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi 847

5.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle.....847

5.3.1.2. Devrik Cümle 856

SONUÇ.....861

METİNLER – ÇEVİRİ YAZI VE AKTARMA

METİN 1 – Qorğansızdıñ Küni (Savunmasızın Günü) 900

METİN 2 – Ädebiyet Tanıtqış (Edebiyat Tanıtımı).....920

METİN 3 – Ulpan (Ulpan).....940

METİN 4 – Eskek Jel (Hafif Rüzgâr).....959

METİN 5 – Bürkit (Kartal) **980**

METİN 6 – Jumbaq Üy (Sır Ev) **1001**

METİN 7 – Qarqaralı Basında (Karkaralı Başında) **1023**

METİN 8 – Tozaq Otı (Cehennem Ateşi) **1042**

METİN 9 – Qıpşaq Aruwı (Kıpçak Güzeli) **1061**

METİN 10 – Aqbilek (Akbilek) **1090**

SÖZLÜK

1. Genel Sözlük **1111**

2. Özel İsimler Sözlüğü **1247**

3. Söz Dizimi Terimleri Sözlüğü **1253**

KAYNAKÇA **1272**

ÖZGEÇMİŞ **1299**

ÖZET

DOKTORA TEZİ
KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELER
(KAZAK TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI)
Esra YAVUZ
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU
2018, 1299 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Danışman)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE
Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN

Bu çalışmada çağdaş Kazak Edebiyatından seçilen bütünce üzerinde Kazak Türkçesinde yan cümleler konusunu inceledik. İncelenen cümleler Türkiye Türkçesi ile karşılaştırarak, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde yan cümlelerin ortak ve farklı yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; dil ve dil olgusu, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, karşılaştırmalı dil bilim ve dil bilgisi çalışmaları hakkında genel bilgilere yer verildi. Birinci bölümde; Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde söz dizimi çalışmaları ve sınıflandırmaları, söz dizimine bakış açıları ve yöntemler ele alındı. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinin söz dizimi açısından benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışıldı. İkinci bölümde; Türkiye'de ve Kazakistan'da yapılmış dil bilgisi çalışmalarından hareketle yan cümle tanımları, yan cümle çalışmaları ve yan cümle sınıflandırmaları hakkında bilgi verildi. Bu bölümde ayrıca esas aldığımız metinlerden hareketle yan cümle sınıflandırmasının teorisi izah edildi. Üçüncü bölümde; metinlerden hareketle tespit edilen yan cümleler yapıları bakımından değerlendirilip, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılması yapıldı. Dördüncü bölümde; temel cümleye göre yan cümlenin durumu ve yan cümlelerin ögeleri incelendi. Beşinci bölümde; örnek metinlerde geçen yan cümlelerin öge dizilişleri gösterildi. Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular sonuç bölümünde örnekleriyle birlikte belirtildi. Tezin sonuna, çalışmada esas aldığımız metinlerin çeviri yazılı şekilleri, Türkiye Türkçesine aktarması ve sözlüğü eklendi. Çalışma süresince faydalanılan eserler kaynakça hâlinde sunuldu.

Anahtar Kelimeler: Yan Cümle, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Söz Dizimi, Cümle

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION
SUBORDINATE CLAUSES IN KAZAKH TURKISH
(COMPARATIVE WITH KAZAKH TURKISH AND TURKEY TURKISH)
Esra YAVUZ
Advisor: Assoc. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU
2018, Page: 1299

Jury: Assoc Prof .Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Advisor)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Prof .Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE
Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN

In this study, we examined the subject of the subordinate clause in Kazakh Turkish on a corpus selected from contemporary Kazakh literature. By comparing the sentences we examined with Turkish, we tried to reveal the common and different aspects of the subordinate clauses in Kazakh Turkish and Turkish.

The study consists of five chapters. The introduction includes general information about language, Kazakh Turkish and Turkish and comparative linguistics and grammar studies. The first chapter focuses on syntax studies and classifications in Turkish and Kazakh Turkish and their perspectives and methods on syntax. The similarities and differences in terms of syntax of Turkish and Kazakh Turkish were tried to be revealed. The second chapter includes information about subordinate clause definitions, subordinate clause studies and subordinate clause classifications based on grammar studies in Turkey and Kazakhstan. This chapter also explains the theory of the subordinate clause based on the texts we take as basis. In the third chapter, the subordinate clauses determined in the texts were examined in terms of their structures and compared with Turkish. In the fourth chapter, subordinate clauses and elements of subordinate clauses were examined compared to main clause. The fifth chapter contains the elements of the subordinate clauses in the sample texts. The findings we obtained in our study were shown in the results chapter with examples. Translated forms of the texts that we took as basis in the study, their Turkish translations and the dictionary were added to the end of the study. The works employed in the study were presented as bibliography.

Key Words: Subordinate Clause, Kazakh Turkish, Turkey Turkish, Syntax, Sentence

KISALTMALAR

1. Genel Kısaltmalar

akt.	aktaran	**vb**	ve benzeri
Alm.	Almanca	**vd**	ve diğerleri
Ar.	Arapça	**Yun.**	Yunanca
bk.	bakınız		
C.	cilt		
çev.	çeviren		
Çin.	Çince		
ed.	editör		
Far.	Farsça		
Fr.	Fransızca		
İng.	İngilizce		
İt.	İtalyanca		
KT	Kazak Türkçesi		
Lat.	Latince		
Moğ.	Moğolca		
Rum.	Rumca		
Rus.	Rusça		
S.	sayı		
s.	sayfa		
T.	Türkçe		
TDK	Türk Dil Kurumu		
TT	Türkiye Türkçesi		

2. Dil Bilgisiyle İlgili Kısaltmalar

AÖ	Açıklama Öznesi	**Ö**	Özne
AT	Ayrılma Tümleci	**SebT**	Sebep Tümleci
BliN	Belirtili Nesne	**Sf.**	Sıfat
BnzT	Benzerlik Tümleci	**SfYC**	Sıfat-Fiilli Yan Cümle
BsizN	Belirtisiz Nesne	**SnrT**	Sınırlandırma Tümleci
BT	Beraberlik Tümleci	**ŞT**	Şart (Koşul) Tümleci
BulT	Bulunma Tümleci	**ŞYC**	Şart Yan Cümlesi
C	Cümle	**TC**	Temel Cümle
DrT	Durum Tümleci	**Ünl.**	Ünlem
DzT	Düz Tümleç	**VT**	Vasıta Tümleci
DT	Dolaylı Tümleç	**Y**	Yüklem
E	Edat	**YC**	Yan Cümle
F	Fiil	**YDT**	Yüklem Dışı Tümleçler
GÖ	Gizli Özne	**YinT**	Yineleme Tümleci
GösT	Gösterme Tümleci	**YT**	Yönelme Tümleci
GT	Görelik Tümleci	**Zf.**	Zarf
HT	Hedef Tümleci	**ZfT**	Zarf Tümleci
İ	İsim	**ZfYC**	Zarf-Fiilli Yan Cümle
İçYC	İç Yan Cümlesi	**Zm.**	Zamir
İfYC	İsim-Fiilli Yan Cümle	**ZamT**	Zaman Tümleci
İT	İlgi Tümleci		
KıyT	Kıyaslama Tümleci		
KrşT	Karşıtlık Tümleci		
MT	Miktar (Ölçü) Tümleci		

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

Kiril	Yeni Latin	Çeviri Yazı	Kiril	Yeni Latin	Çeviri Yazı
А а	A / a	A / a	П п	P / p	P / p
Ә ә	À/ à	Ä / ä	Р р	R / r	R / r
Б б	B / b	B / b	С с	S / s	S / s
В в	V / v	V / v	Т т	T / t	T / t
Г г	G / g	G / g	У у	Ý / ý	Uw, Üw, W, U / uw, üw, w, u
Ғ ғ	Ǵ /ǵ	Ğ / ğ	Ұ ұ	U / u	U / u
Д д	D / d	D / d	Ү ү	Ú / ú	Ü / ü
Е е	E / e	E / e	Ф ф	F / f	F / f
Ё ё	-	Yo / yo	Х х	H / h	X / x
Ж ж	J / j	J / j	Һ һ	H / h	H / h
З з	Z / z	Z / z	Ц ц	-	Ts / ts
И и	I / ı	Iy, İy, I / ıy, iy, i	Ч ч	Ch / ch	Ç / ç
Й й	I / ı	Y / y	Ш ш	Sh / sh	Ş / ş
К к	K / k	K / k	Щ щ	-	Şç / şç
Қ қ	Q / q	Q / q	Ъ ъ	-	Ayırma işareti
Л л	L / l	L / l	Ы ы	Y / y	I / ı
М м	M / m	M / m	Іі	I / i	İ / i
Н н	N / n	N / n	Ь ь	-	İnceltme işareti
Ң ң	Ń / ń	Ñ / ñ	Э э	-	E / e
О о	O / o	O / o	Ю ю	-	Yu / yu, Yuw, Yüw / yuw, yüw
Ө ө	Ó /ó	Ö /ö	Я я	-	Ya / ya

ÖN SÖZ

Tarih boyunca sürekli gelişip, yeni kollara ayrılan ve çok geniş bir sahaya yayılan Türk dili, coğrafi, etnik, politik vb. sebeplerle lehçeler arası birtakım farklılıklara sahip olmuştur. Türk lehçeleri arasında güçlü bir bağ oluşturmak için ise lehçeler arasındaki farklılık ve benzerliklerin ortaya çıkarılıp, karşılıklı anlaşılırlık oranlarının tespit edilmesi büyük öneme sahiptir. Bu amaçla başladığımız çalışmamızda Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkiye Türkçesi ile Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Kazak Türkçesinde sıkça rastlanan yan cümleler konusunu karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştık. Bu çalışmada Kazak edebiyatından seçtiğimiz on farklı yazara ait on farklı eserin ilk on sayfasını almak suretiyle 100 sayfalık bütünce oluşturduk ve bu bütüncede geçen toplam 2543 cümleyi söz dizimi açısından inceledik. Bu cümlelerden hareketle Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki yan cümle yapılarını, yan cümlelerin anlam, görev ve işlevlerini, temel cümle ile olan ilişki ve uyumlarını belirledik. Bunu yaparken karşılaştırmalı dil bilgisi yöntemini kullanarak yan cümleler açısından Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında benzer ve farklı yönleri tespit etmeye çalıştık. Yaptığımız bu çalışmanın, özellikle karmaşık cümlelerin çözümlenerek Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki yan cümle yapısının ortaya konulması ile dilin işleyiş sisteminin kavranması açısından iki Türk lehçesini öğrenen ve öğretenlere büyük yarar sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir.

Tez çalışmamın başından sonuna kadar her zaman yanımda olan, beni daima teşvik eden ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU'na, Kazak Türkçesinden aktarma yaparken yaşadığım her türlü sorunda yardımıma koşan Möldir ILGISHEVA'ya ve Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAYEVA'ya, söz dizimi konusunda değerli bilgilerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ ve Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN'a, çalışmada kullandığım bazı kaynakları Kazakistan'dan getirerek çalışmama destek veren Serdar ACAR'a, çalışmamın başından itibaren maddi ve manevi desteklerini üzerimde hissettiğim kıymetli aileme, özellikle yeğenim Aybala BÜYÜKAKKAŞ'a çok teşekkür ederim.

ERZURUM - 2018 **Esra YAVUZ**

GİRİŞ

I. DİL VE DİL OLGUSU

Dilin doğuşu, gelişimi ve edebî bir dil hâline gelişi, o dili konuşan halk ve o halkın tarihiyle bağlantılıdır. Bu yüzden dil incelemelerinde dilsel verilerin yanında zaman ve mekân unsuru da önem arz etmektedir (Seyilbek, 2014: 14). Bir dilin bilinen yazılı dönemlerinden başlayarak dönemsel, konuşulduğu coğrafyadaki yayılımına bakarak mekânsal değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca ilk yazılı dönemlerden günümüze kadar dilde meydana gelen değişiklikler göz önüne alınarak dilsel gelişim ortaya çıkarılabilmektedir.

İnsan ve toplumdan ayrı düşünülemeyen, insanın bütün değerleriyle birleşmiş, bütünleşmiş olan dil, yüzyıllardır insanoğlunun en büyük ilgi alanları arasında yer almıştır (Eker, 2002: 3; Aksan, 2003: 11). İnsanoğlu, tarihte dille ilgili konulara cevap ararken bazen mitlere takılı kalmış, bazen de geçerliliğini bugün bile devam ettiren bakış açılarına ulaşmıştır (Kerimoğlu, 2014: 5). Dilin insan yaşamının merkezinde bulunması, insanoğlunun dil konusunda düşünmesine, araştırmasına böylece dil bilgisi ile dil biliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Toklu, 2007: 9). Bunun sonucu olarak da bazı açılardan evrensel, bazı açılardan ise belli koşullara bağlı özel nitelikler taşıyan dil konusunda, farklı bakış açıları ve inceleme yöntemleri ortaya çıkmıştır. Dil konusundaki bu farklı bakış açılarının ve yöntemlerinin ortaya çıkardığı yeni kavramlar ise dil ve dil biliminin daha karmaşık bir hâle gelmesine sebep olmuştur (Vardar, 2001: 12).

Dilin kökeni ve nasıl oluştuğu bu sıkıntılı konuların başında yer alır. Dilin kökeni konusunda dil felsefecileri, "*diller tek bir kökten mi gelmiş yoksa ayrı ayrı kaynaklardan mı gelişmiş*" sorusuna uzun zamandır cevap aramaktadırlar. Bu konuda iki farklı görüş mevcuttur. *Monogenistler* bütün dillerin bir kökten, bir asıldan meydana geldikleri görüşünü savunurken, *Poligenistler* dillerin ayrı ayrı kaynaklardan çıktığı fikrini ileri sürerler (Ediskun, 1999: 11).

Bir yandan dilin nasıl ortaya çıktığı konusu tartışılırken, diğer yandan dilin anlamlı en küçük birimi olan kelimenin nasıl ortaya çıktığı konusu da tartışılmış ve bu konuda da çeşitli teoriler ileri sürülmüştür.

Ses taklidi (yansıtma) teorisine göre, cansız varlıkların çıkardıkları seslerin taklit edilmesiyle; *Ünlem (aha) teorisine göre,* insanların bazı şeyleri gördüklerinde hayret ve şaşkınlık sesleri çıkarmasıyla; *İş teorisine göre*, insanların herhangi bir iş yaparken ortaya çıkardığı istem dışı seslerin sonradan kelimelere dönüşmesiyle; *Psikolojik teoriye* göre ise insanların işaret etmek istedikleri şeyleri sessel jestlerle ifade etmesiyle kelimeler ortaya çıkmıştır (Üçok, 2004: 53–60). Alman dil bilimci Ernest Böklen tarafından 1922'de ortaya atılmış olan *Ay-dil teorisine göre*; Ay mistik güçlere sahiptir ve onun değişik biçimleri ağza benzemektedir. Bu biçimler taklit edilerek kelimeler doğmuştur (Ediskun, 1999: 13). 1935–1936 yıllarında Türk dil bilimciler tarafından ortaya atılan *Güneş-dil teorisine göre* ise bütün varlıklara hayat veren ve dili de yaratabilecek güce sahip olan Güneş'tir. İlk uygarlık, tarihten önceki çağlarda Türklerin anayurdu olan Orta Asya'da doğmuş ve oradan da Türkler aracılığıyla, tıpkı Güneş ışınları gibi dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Yani bu teoriye göre bütün diller Türkçeden doğmuştur (Demircan, 1998: 120). Günümüzde halen dilin menşei ve onun en küçük birimi olan kelimenin ilk olarak nasıl ortaya çıktığı konusu tam olarak açıklanabilmiş değildir.

Geçmişten günümüze insanoğlunun ilgisini çeken ve birçok açıdan gizemini koruyan dilin, tanımını yapmak da oldukça güçtür. Bu konuda günümüze kadar pek çok değişik tanım yapılmış olmasına rağmen kabul gören tek bir tanım mevcut değildir.

Noam Chomsky'e göre dil, insana özgü bir yetenektir. Dil, bir dizi kurallarla toplumsal bir uzlaşmadan bireysel özelliklere uzanan sistematik bir dizgedir. Ferdinand de Saussure dil kavramını, insana özgü dil yetisini belirten *langage "dil yetisi"*, toplumsal uzlaşma sonucu göstergelerden oluşan ideal soyut dizge *langue "dil"*, dilin gerçekteki somut kullanımını anlatan *parole "söz"* olmak üzere üç bölüme ayırır. Bu ayrım vasıtasıyla da dilin insana özgü biyolojik bir yetenek, soyut bir sistem olduğunu ifade eder (İmer ve diğ., 2011: 86).

Mehmet Kaplan dil kavramını, *"Dil, insanların ve toplumların birbiriyle olan iletişimini sağlaması, bir milletin millet olması, bir milletin varlığını ve devamlılığını sağlaması, milletler tarafından oluşturulan kültürlerin paylaşılarak nesilden nesile aktarılması, milli bilinç ve birliğin oluşması açısından en önemli unsurdur*" şeklinde ifade eder (Kaplan, 1983: 45). Muharrem Ergin, "*Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde*

gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir" demektedir (Ergin, 2000: 3).

Günay Karaağaç "*Dil, gerçek dünyanın, dilin saymaca birimleri ile yeniden kurulmasıdır*" (2011: 13); Haydar Ediskun "*Geniş anlamıyla dil, insanların anlaşmalarını çeşitli işaretlerle sağlayan bir sistemdir. Dar anlamıyla dil, bir toplumdaki insanların anlaşmalarını konuşma ya da yazı ile sağlayan işaretler sistemidir*." (1999: 9); Tahsin Banguoğlu "*Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir*." (2011: 5); Yüksel Göknel "*Dil aynı kültürü almış bir toplumda bireyler arasındaki anlaşmayı sağlamak için zamanla geliştirilmiş sesler düzenidir.*" şeklinde birbirine benzer şekilde dil tanımları yapmışlardır (1976: 40).

Dil bilgisi ve dil bilimi terimleri sözlüklerine baktığımızda ise, Berke Vardar "*Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli göstergeler dizgesi*" (1980: 58); Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy "*Nedensiz simgelerden oluşan, bildirişimin gerçekleşmesini sağlayan dizge; çok boyutlu kavramlar bütünü*" (2011: 86); Zeynep Korkmaz "*İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem*" (2007b: 67) şeklinde açıklamaktadırlar.

Bu tanımlardan hareketle dilin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Dil, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemidir.

2. Dil, kendi kurallarına ve kanunlarına bağlı bir şekilde varlığını sürdüren bir sistemdir.

3. Dil, evrensel ve kendine özgü niteliklere sahip bir dizgedir.

4. Dil, insanların duygularını, düşüncelerini aktarmaya yarayan sesli işaretler sistemidir.

5. Dil, bir iletişim aracıdır.

6. Dil, her toplumun kendi değer yargılarına ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde biçimlenir.

7. Dil, toplumla, o toplumun kültür ve tarihiyle yakın ilişki içerisinde olan bir kurumdur.

8. Dil, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir.

Dil üzerine yapılan tanımlarda en çok öne çıkan özellik, dilin doğan, büyüyen, gelişen ve değişen bir varlık olduğu yönündedir. Dilde yaşanan değişimler ve gelişimler bulunduğu toplumun şartlarına ve ihtiyacına göre şekillendiğinden bu değişimler, onun sisteminin bozulmasına ya da yok olmasına yol açmaz, aksine tarihî gelişimi sonucunda dilin yapısı olgunlaşır. Bir dilin günümüzdeki durumunu iyice çözümleyebilmek için o dildeki birimlerin kökenini, değişimini ve tarihî gelişimini iyi bilmek gerekir. Yani bir dilin günümüzdeki durumunu bilmek kadar geçmişteki durumunu ve geçirdiği değişimi bilmek dil çalışmaları açısından büyük önem arz etmektedir (Ahanov, 2008: 77). Bu açıdan baktığımızda Türk dili ile ilgili yapılan çalışmalarda öncelikle Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri aydınlatılmaya çalışılmış, ardından da Türk dilinin tarihî seyir içerisinde geçirdiği gelişimi ve değişimi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

A. Yeryüzünde Diller

1. Dillerin Sınıflandırılması

Yeryüzünde 3000 ila 7000 arasında dilin var olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu sayıda tam bir kesinlik söz konusu değildir (Vardar, 2001: 147). Bu dillerin bir kısmı aşiret, kabile gibi küçük bir topluluk tarafından kullanılan diller, bir kısmı halk dili, bir kısmı yazı dili, bir kısmı ise devlet dili olma özelliğine sahiptir (Ahanov, 2008: 446). Dünya dilleri çeşitli açılardan sınıflandırılarak belirli bir düzen oluşturulmaya çalışılmış ve bu konuda günümüze kadar birçok deneme yapılmıştır.

Dünya dilleri arasındaki benzerlikler tesadüf, tipolojik benzeşme, çıkış noktalarından bağımsız gelişmeler ve tarihsel etkenler gibi bir takım sebeplerle oluşmuş olabilir (Rona-Tas, 2013: 27). Bu yüzden bir dilin bir dil ailesine mensup olması, bu dilin ait olduğu dil ailesindeki milletlerle aynı kökenden geldiği anlamına gelmez.

Dünyadaki mevcut diller sınıflandırılırken aralarındaki benzerliklere göre değerlendirilir. Geçmişten günümüze kadar bu konuda coğrafî, tarihsel, kökensel vb. olmak üzere pek çok sınıflandırılma yapılmıştır. Coğrafî sınıflandırmalarda genel

anlamda dilin yayılım alanları dikkate alındığı için bu tarz sınıflandırmalar dil bilim açısından çok yararlı görülmemektedir. Tarihsel sınıflandırmada dilin ses, biçim ve cümle gibi özellikleri dikkate alınır. Köken açısından sınıflandırmada ise belirli dilsel ölçütler neticesinde bazı dillerin aynı dil ailesinin birer üyesi olduğu görüşü savunulmaktadır (Eker, 2002: 49–75). Dünya dillerinin sınıflandırma denemeleri arasında en çok kabul gören görüş, Ünlü Alman dilcisi August Schleicher'in temellerini attığı köken (menşe) ve yapı bakımından dillerin sınıflandırılmasıdır (Aksan, 2003: 103).

a. Köken (Menşe) Bakımından Dünya Dilleri

Dillerin nerede ve nasıl doğdukları ile ilgili önceleri daha çok tanrısal ve mitolojik açıklamalar yapılmaktaydı. Bu durum özellikle XIX. yüzyıl içerisinde değişmeye başladı ve artık bu konudaki sorulara verilen cevaplar daha çok bilimsel temellere dayandırılmaya başlandı (Kerimoğlu, 2014: 261).

Bilimsel temellere dayanan sınıflandırmalardan biri de köken bakımından yapılan sınıflandırmadır. Köken bakımından sınıflandırmada, dillerin gramer ve sözlüksel benzerlikleri belirlenip, bunların tarihî bir dönemde ana dilden ayrılıp, bağımsız şekilde gelişerek bir dil hâline geldiği vurgulanmaktadır (Eker, 2002: 56). Bu bilgiden hareketle köken bakımından dünya dillerinin sınıflandırmasında dil gruplarından değil, dil ailelerinden bahsetmek mümkündür (Üçok, 2004: 141).

Köken bakımından dil ailelerinin sınıflandırmaları büyük değişiklik göstermektedir. Bazı dil bilimciler otuz dil ailesinden, bazıları ise yüzün üstünde dil ailesinden bahsetmektedir (Vardar, 2001: 148). Bugün en yaygın olan sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

1. Altay Dilleri: Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Japonca.

2. Ural Dilleri: Fince, Macarca, Samoyedçe, Ugorca.

3. Hint-Avrupa Dilleri: a. Asya (Hint) Kolu: Hint-Urdu dilleri (Hintçe, Urduca, Bengalice), İran dilleri (Farsça, Peştunca, Tacikce, Osetçe); b. Avrupa Kolu: Latin dilleri (İspanyolca, Portekizce, Fransızca), Slav dilleri (Rusça, Bulgarca, Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Lehçe, Mekedonca), Germen dilleri (Almanca, İngilizce, Felemenkçe, İsveççe, Danca, Norveççe), bağımsız diller (Kelt dilleri, Yunanca, Arnavutça, Ermenice).

4. Hami-Sami Dilleri: Arapça, İbranice, Hausa (Çad), Berberî dilleri, Habeşçe vb.

5. Çin-Tibet Dilleri: Çince, Tibetçe, Birmanca, Siyamca.

6. Bantu Dilleri: Swahili, Zulu, Çuana, Kongo, Mongo, Gonda dilleri.

7. Kafkas Dilleri: Gürcüce, Lazca, Abhaz-Çerkez, Lezgi-Çeçen dilleri.

8. Avustronezya Dilleri: Endonez-Malay dilleri, Cava dili, Tagolog dili vb. (Geniş bilgi için bk. Eker, 2002: 56–74; Korkmaz, 2007a: LXV–LXVI; Akar, 2010: 13–18).

b. Yapı (Tipolojik) Bakımından Dünya Dilleri

İlk olarak, Alman dilciler August Wilhelm von Schlegel ve August Schleicher tarafından, yapıya veya tipolojiye göre yapılan bu klasik üçlü sınıflandırma, dillerin ses, şekil ve cümle ögelerinin işleyişi, özellikleri ve farklılıkları dikkate alınarak oluşturulmuştur (Toklu, 2007: 153; Kerimoğlu, 2014: 260).

Yapı benzerliği yalnızca aynı kaynaktan gelen diller arasında değil, farklı kaynaklardan gelen diller arasında da bulunabilir. Bu açıdan, dil bilimlik-tipoloji dillerin yapı benzerliği ile farklılıklarını diller arasında akrabalık bağlantısı kurmadan araştırır. Bir dilde, dillerin birkaç özelliğine birden rastlanabilir ve bu da bir dili bir yapı sınıfına dâhil etmeyi zor hâle getirebilir, bu yüzden bir dilin hangi dil tipine ait olduğunu belirlemek için onun genel özellikleri dikkate alınır (Ahanov, 2008: 460–461).

Yapı bakımından dillerin sınıflandırılması şu şekildedir:

1. Tek Heceli (Yalınlayan) Diller: Çince, Tibetçe, Siyamca vb.

2. Eklemeli (İltisaklı) Diller: Türkçe, Moğolca, Macarca vb.

3. Bükünlü (Tasrifli) Diller: Arapça, Farsça, Almanca vb. (Ergin, 2000: 7).

2. Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Türkçe; yazı dilinin eskiliği, yayıldığı coğrafî alanın genişliği ve konuşur sayısı bakımından dünyanın en büyük dilleri arasında yer almaktadır. Türkçe, bu özellikleri sebebiyle uzun zamandır bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bilim adamları tarafından onun hangi dillerle birlikte sınıflandırılacağı meselesi üzerine çok fazla araştırma ve inceleme yapılmıştır.

Köken bakımından yapılan araştırmalarda bazı bilim adamları Türkçenin hiçbir dille akrabalığı olmadığını savunmuş, bazıları ise Asya Dilleri ile, eklemeli diller ile, Kızılderili dilleri, Sümerce, Etrüskçe, Hint-Avrupa gibi dillerle akraba olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Köken açısından Türkçenin önce Ural-Altay, daha sonraları ise Altay dilleri ailesine ait olduğu en çok üzerinde durulan görüşlerdir (Demir ve Yılmaz, 2002: 394). Ural-Altay dil ailesi görüşünün temellerini Aleksandr Nikolaeviç Samoyloviç, Altay dilleri görüşünün temellerini ise yaptığı karşılaştırmalı çalışmalarla Matthias Alexander Castrén atmıştır (Aksan, 2003: 111–113).

Günümüzde kabul edilen en yaygın görüşe göre Türkçe, köken bakımından Altay dilleri içerisinde yer almaktadır. Altay dilleri Türkçe, Moğolca, Mançuca, Tunguzca, Japonca ve Koreceden oluşmaktadır (Kerimoğlu, 2014: 265–266). Altay dilleri arasında diğer dil aileleri kadar sağlam bir bağ yoktur. Özellikle temel kelime ortaklığı noktasında ciddi farklılıklara rastlanabilmektedir. Bu diller arasındaki ses denkliklerinin temel kelime benzerliklerinin yeterli olmaması bu dillerin aynı aileden kabul edilip edilmeme konusunda bilim adamlarını düşündürmüştür. Altay dilleri arasındaki benzerlikler muhtemelen coğrafî yakınlıktan kaynaklanan tarihî seyir içerisinde gerçekleştirdikleri ödünçlemeler sonucu oluşmuştur (Doerfer, 2003: 157–158). Bütün bunlara rağmen Altay dilleri arasında hem ses, hem yapı hem de söz dizimi bakımından bazı ortak özellikler mevcuttur:

1. Altay dilleri arasında ses uyumu vardır. Sadece Mançuca ve Tunguzcada, ayrıca Türk lehçelerinden Uygurca ve Özbekçede bazı ön ve artlı ünlülerin kaynaşmasında ünlü uyumu bozulması gerçekleşmiştir.

2. Altay dillerinde söz başında /l/, /r/, /n/ akıcıları görülmez.

3. Altay dillerinde bazı ses denklikleri mevcuttur

4. Altay dillerinde kelime yapımı ve çekimi kök ya da gövdeye ekler getirilmek suretiyle meydana getirilmektedir. Dolayısıyla Altay dilleri, sondan eklemeli dillerdir.

5. Altay dillerinde son eklerin varlığı ve zenginliği söz konusudur.

6. Altay dillerinde kelimelerin gramatikal cinsiyeti yoktur.

7. Altay dillerinde sayı sıfatlarından sonra gelen sözcükler yalın hâldedir.

8. Altay dillerinde cümle unsurları, *özne+tümleç+yüklem* şeklinde sıralanır.

9. Altay dillerinde tamlamalarda, tamlayan tamlanandan önce gelir.

10. Altay dillerinde sıfat tamlamalarında, tamlayan ile tamlanan arasında hâl, cinsiyet ve sayı bakımından uyum yoktur (Eker, 2002: 58; Akar, 2010: 31-32).

Yapı bakımından yapılan sınıflandırmalarda ise Türkçe eklemeli diller arasında yer almaktadır. Eklemeli diller Türkçe, Moğolca, Macarca, Korece, Japonca Fince vb dillerden oluşmaktadır. Eklemeli dillerde cümle içerisindeki ögeler arasındaki ilişki, değişikliğe uğramayan kelime köküne, ek yerleri fark edilmeyecek şekilde farklı işlevlerdeki yapım ve çekim eklerinin getirilmesi ile oluşturulur (Toklu, 2007: 153).

Türkçe, eklerin çeşitliliği ve bu eklerin farklı işlevler içermesi sonucu yeni kelimeler oluşturabilmesi ve kelime çekimi açısından eklemeli dillerin en iyi örneğini oluşturmaktadır (Aksan, 2003: 106). Türkçe bugün gerek kelime türetimi gerek kelime çekimi gerekse ifade gücü bakımından dünyanın en gelişmiş edebî dilleri arasındadır.

3. Türk Dili ve Türk Dilinin Tarihi Gelişimi

Köklü bir dil olan Türk dili, tarihî seyir içerisinde büyük değişim ve gelişim yaşamıştır. Bu tarihî seyir konusunda bilim adamları birçok farklı görüş ortaya koymuştur. Özellikle Türkçenin tarihî dönemleri ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda Türk dilinin tarihî dönemleri ile ilgili yapılan bilimsel tasnifler dikkate sunulmuştur:

Türk Dilinin Devreleri:

1. *Altay Dönemi*
2. *Hun Dönemi*
3. *Eski Türkçe Dönemi*
4. *Orta Türkçe Dönemi*
5. *Yeni Türkçe Dönemi*
6. *Çağdaş Türkçe Dönemi*

Philip Johan von Strahlenberg, Rasmus Christian Rask, Max Müller, Wilhelm Schott, Matthias Alexander Castrén, Vladislav Kotviç, Gyula Nemeth, Louis Ligeti, Karl Menges, Johannes Benzing, Omeljan Pritsak, Gustaf John Ramstedt, Martti Räsenen,

Boris Yakovleviç Vladimirtsev, Vasili Vasilyeviç Radlov, Sergey Yefimoviç Malov, Nikolay Aleksandroviç Baskakov bu tasnife uyar (Zeynalov, 1981: 13–14) .

Ahmet Caferoğlu;

1. Altay Dönemi
2. En Eski Türkçe Dönemi
3. İlk Türkçe Dönemi
4. Eski Türkçe Dönemi (6-9. yy)
5. Orta Türkçe Dönemi (9-15. yy)
6. Yeni Türkçe Dönemi (16-20. yy)
7. Çağdaş Türkçe Dönemi (20-21.yy) (Caferoğlu, 2015: 39).

Türkiye'deki Türkologların büyük bir çoğunluğunun kabul ettiği görüş, Ahmet Caferoğlu'nun bu tasnifidir. Bu tasnifteki ilk üç dönem teorik bilgilere dayanmaktadır.

Ferhat Zeynalov;

1. En Eski Türk Dönemi (Protürkçe Dönemi)
2. Eski Türkçe Dönemi
3. Orta Türkçe Dönemi
4. Yeni Türkçe Dönemi (Zeynalov, 1981: 14).

Talat Tekin;

- İlk Türkçe (Başlangıçtan Milat sıralarına kadar)
- Ana Bulgarca ve Ana Türkçe Dönemi (1-6. yy)
- Eski Türkçe ve Eski Bulgarca Dönemi (6-11 yy)
- Orta Türkçe ve Orta Bulgarca Dönemi (11-16. yy)
- Yeni Türkçe ve Yeni Çuvaşça Dönemi (16. yy ve sonrası) (Tekin ve Ölmez, 2003: 14).

Melek Özyetkin;

1. Altay Dil Birliği Dönemi

2. İlk Türkçe Dönemi - Çuvaş-Türk Dil Birliği Dönemi (Pre-Turkıc)
3. Ana Türkçe Dönemi (Proto-Türkçe)
4. Eski Türkçe Dönemi (6-10. yy)
5. Orta Türkçe Dönemi (11-16. yy)
6. Yeni Türkçe Dönemi [Yeni Yazı Dilleri] (16. yy ve sonrası)
7. Modern Türkçe Dönemi (20. yy ve sonrası) (Özyetkin, 2006: 3).

Bir dilin oluşum, değişim ve gelişim sürecini dikkate aldığımızda, tarih öncesi çağlara kadar uzanma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Türk dilinin tarihî gelişimini de teorik devirlerden başlatarak kademe kademe günümüze doğru şu şekilde getirebilmekteyiz:

a. Ana Altayca Dönemi (Tahminî MÖ 9000)

Türk dili tarihinin en erken dönemi ve Türkçenin diğer Altay dilleri (Moğolca, Mançuca, Tunguzca, Japonca ve Korece) ile birlikte olduğu dönemdir. Bu devre günümüze yazılı belgelerin ulaşmadığı tamamen teorik ve karanlık bir dönemdir (Üstüner, 2015: 43). Altay dil birliğinin tarihini tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, yaklaşık olarak MÖ 9000 olduğu tahmin edilmektedir.

b. Ana Türkçe Dönemi (En Eski Türkçe Dönemi) (Tahminî MÖ 5000-4000)

Altay Dil Teorisini kabul etmeyenler için Türk dilinin ilk evresi, kabul edenler için ise Türkçenin Ana Altaycadan ayrılıp bağımsız bir dil olarak geliştiği dönemdir. Günümüze herhangi bir yazılı metin ulaşmadığı için teorik ve karanlık bir dönemdir. Ana Türkçe Döneminde "Altay Dilleri Birliği" içindeki diller birbirinden ayrılarak bağımsız bir dil olarak gelişmeye ve kendi içinde bölünüp lehçelere ayrılmaya başlamıştır (Akar, 2010: 52). Bu devreye Türk-Çuvaş dil birliği dönemi veya Proto Türkçe (Ön Türkçe) dönemi de denilmektedir. Sümerce ile Türkçe arasındaki kelime alış verişinin bu devrede gerçeleştiği düşünülürse, Ana Türkçe dönemini MÖ 5000'li yıllara kadar götürmek mümkün olur.

c. İlk Türkçe Dönemi (Tahminî MÖ 1000-MS 500)

Tarihte Türk asıllı oldukları bilinen bazı boyların konuştukları dillerden az da olsa dil malzemeleri bulunan, tarihî kaynaklara göre Türk olduğu bilinen boy, hükümdar isimlerinin, Türkçe olduğu bilinen yer adlarının ve bazı araç gereç adlarının kaldığı bu dönemde; Hun, Avar, Hazar, Peçenek, Bulgar vb. Türk boylarının dilleri oluşmuştur. (Yüce, 1988: 469; Akar, 2010: 52).

Bu dönemde, Hun dilinin MS II. yüzyılda bazı lehçelere ayrıldığı, Batı Hun lehçesinden Bolgarcanın (Çuvaşçanın), Kuzey Hun lehçesinden Yakutçanın, Doğu Hun lehçesinden ise Türkçe ve Tatarcanın oluştuğu tahmin edilmektedir (Banguoğlu, 2011: 13–14). Türkçenin bu döneminde batıya ve doğuya göç eden Türk boylarının konuştuğu dil, bu boyların dillerindeki *l/ş* ve *r/z* ses değişimlerine göre Doğu / Şaz Türkçesi ve Batı / Lir Türkçesi olarak ikiye ayrılmıştır (Gülensoy, 2015: 61). Çin kaynaklarına geçen bazı Türkçe araç gereç, yer ve şahıs isimleri bu dönem Türkçesine ışık tutmaktadır. Bu dönem MÖ 1000 - MS 500 yılları arasını içine alır.

Türkçenin karanlık çağlarına ait dönemleri ana hatlarıyla bu şekildedir. Bundan sonraki dönemlere ait metinler, yazılı kaynaklar olduğu için dilimizin tarihî gelişimi sağlıklı bir şekilde izlenebilmektedir. Türkçenin metinlerle takip edilebilen bu dönemleri sırasıyla şöyledir:

d. Eski Türkçe Dönemi (MS VI-X. yüzyıl)

Eski Türkçe dönemi, tarihî kaynaklarda "Türk" adının geçtiği ve Türkçe yazılı metinlerin bulunduğu, dilin yapısı hakkında tam olarak bilgi sahibi olabildiğimiz bir dönemdir (Yüce, 1988: 469). MS V. - X. yüzyılları arasını kapsayan bu dönemde Türkçe artık edebî yazı dilini oluşturmuş ve yeni lehçelere ayrılmaya başlamıştır. Kırgızlardan kalma "Yenisey Yazıtları", Köktürklerden kalma "Orhun Abideleri" ve Uygurlardan kalma "Yazıtlar ve Yazma Eserler" bu dönemin ürünleridir.

Bu dönem 6. yüzyılda Batı Moğolistan'daki Altay dağları bölgesinde yaşayan ve aynı tarihte Çin'in kuzeyinde, bugünkü Moğolistan'da, büyük göçebe bir devlet kuran Köktürklerin dili ve onların kurduğu bu büyük devlete son veren Uygurların dili olmak üzere iki bölümde ele alınmaktadır (Tekin ve Ölmez, 2003: 18):

a. Köktürkçe Dönemi (VI-IX. yüzyıl)

b. Uygurca Dönemi (VIII- XI. yüzyıl)

Eski Türkçe devrinin en önemli özelliği, Türkler arasında ortak bir yazı dilinin kullanılıyor olmasıdır. Bu dönemde ilk olarak Köktürkçe, onu takiben de Uygur Türkçesi yazı dili olarak kullanılmaya başlanmıştır (Üstüner, 2015: 55). Bazı bilim adamları Köktürkçe ve Uygurca olarak ikiye ayrılan bu döneme, dil özelliklerini dikkate alarak Karahanlı Türkçesini de dâhil etmektedirler (Akar, 2010: 53).

e. Orta Türkçe Dönemi (MS X-XVI. yüzyıl)

Orta Türkçe döneminde Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle Türkçe yaygın bir alanda kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkçe artık işlenmiş bir edebî dildir: Doğu'da Çağatay Türkçesi, Kuzey'de Kıpçak Türkçesi, Batı'da ise Oğuz Türkçesi olmak üzere üç yazı diline ayrılmıştır. Orta Türkçe döneminde bu yazı dilleri kendi eserlerini vermeye başlamıştır (Bozkurt, 2005: 84). Dilin içyapısı bakımından ise, bazı büyük fonetik ve morfolojik değişiklikler bu çağda oluşmaya başlamıştır (Gülensoy, 2015: 200). Bu dönem:

1. Karahanlı Türkçesi Dönemi (XI-XIII. yüzyıllar)
2. Harezm Türkçesi Dönemi (XIV. yüzyıl)
3. Tarihî Kıpçak Türkçesi Dönemi (XIII-XVI. yüzyıl)
   a. Altın Orda Kıpçak Tükçesi (XIII-XVI. yüzyıl)
   b. Memlûk Kıpçak Türkçesi (XIV-XVI. yüzyıl)
   c. Ermeni Kıpçakçası (XVI-XVI. yüzyıl)
4. Eski Oğuz Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi) Dönemi (XI-XV. yüzyıl)
   a. Selçuklu Dönemi Türkçesi (XI-XII. yüzyıl)
   b. Beylikler Dönemi Türkçesi (XIV-XV. yüzyıl)
   c. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi (XVI. yüzyıl)
5. İlk Dönem Çağatay Türkçesi Dönemi (XIV-XVI. yüzyıl)
   a. Erken (İlk Çağatayca) veya Nevayî Öncesi Devir (XV. yüzyılın ilk yarısı)

b. Klâsik Çağatayca Devri (XV. yüzyılın ikinci-XVI. yüzyılın ilk yarısı)

f. Yeni Türkçe Dönemi (XVI-XX. yüzyıl)

Yeni Türkçe dönemini Orta Türkçe döneminden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Türkçenin çokça dış etkilere maruz kaldığı bu dönemde, dilde büyük değişim ve gelişmeler meydana gelmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren modern Türk yazı dillerinin şekillenmeden önceki hazırlık devresini oluşturan bu dönemde, Türk dili alanında mahallî dil özellikleri, mevcut yazı diline girmeye başlamıştır (Özyetkin, 2006: 11).

Yeni Türkçe; Orta Türkçe döneminden Karahanlı ve Harezm Türkçesi aracılığı ile modern Türk yazı dillerine geçiş aşamasını oluşturur. Coğrafî olarak üçe bölünen Türkçe bu dönemde Kıpçakça (Kuzeybatı Türkçesi), Oğuzca (Güneybatı Türkçesi, Osmanlı Türkçesi), Çağatayca (Doğu Türkçesi) gibi farklı adlarla gelişimi sürdürmüş ve günümüzün Türk yazı dilleri, bu dönemde biçimlenmeye başlamıştır. Bu gruplar içinde de farklılıklar belirginleşmiş, ancak bu ayrılıklar bağımsız bir yazı dili geleneğinin ortaya çıkmasına yol açacak nitelik ve nicelikte olmamıştır (Eker, 2002: 104). Bu dönemden günümüze binlerce yazma ve matbu eser kalmıştır.

g. Çağdaş Türkçe Dönemi (XX-XXI. yüzyıl)

Çağdaş Türkçe dönemi olarak adlandırdığımız bu dönem içerisinde, günümüzde varlığını sürdüren, gelişimini ve değişimini devam ettiren, bağımsız yazı dillerine sahip olan Türk lehçeleri ve ağızları yer almaktadır (Akar, 2010: 53).

Fuat Bozkurt "*Türklerin Dili*" adlı kitabında bu durumu şöyle ifade etmektedir: "*Günümüzde Türk dili çok renkli Türkmen kilimi gibidir. Geniş alanlarda ayrı oymaklar, boylarca konuşulur. Ana ilkeleri aynı kalmak koşuluyla biçimsel değişimlere uğramıştır. Benzetme yerindeyse, nakışlar aynı kalmış, renkler değişmiş. Nakış ve renk bolluğu içinde uyumlu bir görüntü sunar. İşte, konuşan insan sayısı bakımından dünyada beşinci sırayı alan Türk dili budur*" (Bozkurt, 2005: 85).

Günümüzde kendilerine özgü bazı farklı ses ve gramer özelliklerine, yazı dillerine ve edebî eserlere sahip olan Türk lehçeleri yaşadıkları coğrafyalara ve dil hususiyetlerine göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

GÜNÜMÜZ TÜRK LEHÇELERİ					
I	**II**	**III**	**IV**	**V**	**VI**
Güney-Batı Grubu (Oğuz Grubu) (*y* Grubu)	**Güney-Doğu Grubu (Karluk-Uygur Grubu) (*y* Grubu)**	**Kuzey-Batı Grubu (Kıpçak Grubu) (*y* Grubu)**	**Kuzey-Doğu Grubu (Sibirya Grubu) (*t, d, z, y* Grubu)**	**Argu Grubu (Halaç Grubu) (*h* Grubu)**	**Ogur Grubu (Çuvaş Grubu) (*r* Grubu)**
1.Türkiye Türkçesi*	1. Özbek Türkçesi*	1. Kazak Türkçesi*	1. Yakut Türkçesi**	1. Halaç Türkçesi***	1. Çuvaş Türkçesi**
2. Azerbaycan Türkçesi*	2. Uygur Türkçesi**	2. Kırgız Türkçesi*	2. Tuva Türkçesi**		
3. Türkmen Türkçesi*	3. Salar Türkçesi***	3. Tatar Türkçesi**	3. Hakas Türkçesi**		
4. Gagavuz Türkçesi**		4. Başkurt Türkçesi**	4. Altay Türkçesi**		
5. Horasan Türkçesi***		5. Kırım-Tatar Türkçesi**	5. Şor Türkçesi ***		
		6. Karakalpak Türkçesi**	6. Çulım Türkçesi***		
		7. Nogay Türkçesi**	7. Sarı Uygur Türkçesi ***		
		8. Karaçay Türkçesi**	8. Fuyü Türkçesi***		
		9. Kumuk Türkçesi**			
		10. Karayim Türkçesi***			
ŞAZ					**LİR**

* Devlet Dili Olanlar
** Resmi Yazı Diline Sahip Olanlar
*** Resmi Yazı Dili Bulunmayanlar

Tablo 1: Günümüz Türk Lehçelerinin Sınıflandırılması[1]

II. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KAZAK TÜRKÇESİ

a. Türkiye Türkçesi

1. Türkiye Türkçesinin Oluşum Süreci

Türkiye Türkçesi, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmî dilidir. Türkiye Türkçesi; Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Horasan Türkçesi ile birlikte Güneybatı (Oğuz) Grubu içerisinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesi, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nde değil aynı zamanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ve Yugoslavya'nın Makedonya eyaletinde konuşulmaktadır. Türkiye Türkçesi, köken olarak İstanbul ağzına dayanan eski bir yazı dilidir (Bozkurt, 2005: 367).

Başlangıçtan XII.-XIII. yüzyıla kadar tek ve ortak bir edebiyat ve yazı diline (Göktürk-Uygur-Karahan) sahip olan Türk âleminde, XII.-XIII. yüzyıllarda büyük değişiklikler ve gelişmeler olmuştur. Bu asırlarda, Türklerin bir kısmı Orta Asya'da kalırken, bir kısmı Hazar Denizinin kuzeyinden kuzeye doğru, bir kısmı da Hazar

[1] **Tablo 1:** Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Süleyman Efendioğlu.

Denizinin güneyinden batıya göç etmişlerdir. Böylece, başlangıçta tek ve ortak olan edebiyat ve yazı dili, üç ayrı bölgede üç ayrı edebiyat ve yazı dili (Oğuz, Çağatay, Kıpçak) hâline gelmiştir (Güzeldir, 2002: 1). Bunlardan Çağatay Türkçesi bütün Doğu Türklüğünün XX. yüzyıla kadar ortak yazı dilini oluştururken, Oğuz lehçesine dayalı Osmanlı Türkçesi de XX. yüzyıla kadar bütün Batı Türklüğünün ortak yazı dili olmuştur. Bugünkü Türkiye Türkçesi Osmanlı Türkçesinin gelişmiş bir devamıdır.

XI. yüzyılın başlarında anayurtları olan Aral ve Hazar denizinin kuzeyinden ayrılarak güneye doğru göçen Oğuz Türkleri, bütün Güney Batı Asya'ya hâkim olan Selçuklu İmparatorluğunu kurmuştur. XIII. yüzyılda gerçekleşen Moğol istilaları neticesinde geriye kalan Oğuz boyları da batıya doğru göç etmişler, bu göç sırasında Türkmenistan, Horasan ve Afgan Türkistan'ında küçük topluluklar kalmış, geri kalanı Azerbaycan, Anadolu ve sonradan Rumeli'yi yurt edinmişlerdir (Banguoğlu, 2011: 15). Böylece Oğuz Türkçesi çok geniş bir coğrafyada konuşulur hâle gelmiştir.

Doğu'da Harezm ve Çağatay Türkçesi, Kuzey'de tarihî Kıpçak Türkçesi ile temsil edilen Orta Türkçe dönemi Türk lehçeleri, Batı'da da Oğuz Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi) ile eserler vermiştir (Akar, 2005: 238). Orta Asya'da, genellikle Harezm'in Oğuzlarla meskûn kesimini, Anadolu'da da Selçuklular devrini içine alan dönem, Oğuzcanın Karahanlı yazı dilinden belirli bir şekilde ayrılmaya başladığı, yazılı eserlerde Oğuzca özellikleri hâkim kılmaya çalıştığı karışık dilli bir dönemdir (Korkmaz, 1995: 271). Bu dönemde Eski Türkçe döneminin dil özellikleri ile Oğuz Türkçesi dil özelliklerinin bir arada karşımıza çıkması, bu dönemde verilen eserler için karışık dilli eserler tabirinin kullanılmasına sebep olmuştur (Şahin, 2003: 15). Bu karışık dillilik 13. yüzyıldan itibaren kaybolmaya başlamış, Anadolu'da Oğuzca esasında standart bir yazı dili meydana gelmiştir. XV. yüzyıldan sonra da Eski Anadolu Türkçesi yerini Klasik Osmanlı Türkçesine bırakmıştır (Ercilasun, 2005: 433).

XVI.-XIX. yüzyıllar arasında Oğuzca temelindeki yazı dili, kültür yapısını oluşturan etkenler sebebiyle büyük bir çoğunlukla Arapça ve Farsçanın etkisi altına girmeye başlamıştır. İlk zamanlar Arapça ve Farsça, dinî terimler ve deyimler açısından kullanılırken, daha sonraları edebî ve ilmî bir dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Türkçesinden XX. yüzyıldaki Türkiye Türkçesine uzanan ve bir sadeleşme döneminden de geçmiş olan 1860-1911 yılları arası dönem, kendi içinde Tanzimat

Dönemi Osmanlıcası, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Atî Osmanlıcası gibi alt dönemlere ayrılabilmektedir. Osmanlı döneminde Tanzimat'tan 2. Meşrutiyete (1908) kadar uzanan süreçte gerçekleşen dil tartışmaları neticesinde dönemin sosyal beklentilerini karşılayabilen ve ulusal bir dil yaratma hedefine yönelen bu durum Cumhuriyet döneminde yapılacak dil çalışmalarına ve dilin geliştirilmesine oldukça katkı sağlamıştır. Bu gelişme 1930'lu yıllara kadar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise dil, daha önceki dönemlerin aksine edebî ve sanat akımlarının etkisi altında değil bir devlet felsefesi anlayışı ile ele alınmıştır. Bunun neticesinde ise daha önceleri Osmanlı Türkçesine girmiş olan Arapça ve Farsça terkipler dilden tamamen çıkartılarak halkın anlayamadığı kelimelerin çoğu atılmış ve İstanbul ağzı esas alınarak yapılan yazı diliyle konuşma dili arasındaki fark azaltılmaya çalışılmıştır (Korkmaz, 2013: 111–130; Yüce, 1988: 498).

Anadolu'da Selçuklular döneminde yazılı olan Türkçe, Anadolu ağzı ve Rumeli ağzı olmak üzere ikiye ayrılırken, günümüzde Türkiye siyasî sınırları (Trakya hariç) dâhilindeki Anadolu ağzı, gramatikal ölçütler esas alınarak üç ağız grubuna ayrılmaktadır:

1. Doğu Grubu Ağızları

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları

3. Batı Grubu Ağızları (Karahan, 2014: 1–2).

Türkiye Türkçesi için XIII. yüzyıldan 1928 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmıştır, 1 Kasım 1928 tarihinden itibaren ise Latin alfabesi kullanılmaktadır (Akar, 2005: 312).

Türkiye Türkçesi Latin alfabesi;

- 8 ünlü: a, e, ı, i, o, ö, u, ü;
- 21 ünsüz: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z olmak üzere 29 harften oluşmaktadır (Ergin, 2000: 38–45).

2. Türkiye Türkçesinin Türk Lehçeleri Tasnifindeki Yeri

Türkiye Türkçesini değerlendirmek için geçmişten günümüze kadar yapılmış olan Türk lehçelerinin tasniflerini gözden geçirmek gerekir. Bu tasnifleri şu şekilde

sıralayabiliriz:

- Johann Christoph Adelung, Türkiye Türkçesini "*Güney Tatarları veya Türkler*" grubunda "*Osmanlılar, Türkler*" olarak ele almıştır (Arat, 1953: 64).
- Adriano Balbi, Türkiye Türkçesini "*Osmanlı*" grubu olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 77).
- Wilhelm Fredrik Palmblad Türkiye Türkçesini "*Asıl Türkler*" grubunda "*Osmanlılar*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 69).
- İlya Nikolayaviç Berezin, Türkiye Türkçesini, "*Türk ya da Batı Grubu*" içerisinde "*Anadolu" ve "Rumeli (İstanbul)*" olarak ele almıştır (Tekin, 2013: 320).
- Wilhelm Radloff, Türkiye Türkçesine "*Güney Diyalektleri*" grubunun içerisinde "*Osmanlı Diyalekti*" olarak yer vermiştir (Tavkul, 2002: 637).
- Hermann Vambéry, Türkiye Türkçesini "*Batı Türkleri*" içinde "*Osmanlı (1. Yerleşik, 2. Göçmen: Yörük, Türkmen)*" olarak ele almıştır (Arat, 1987: 89)
- Nikolay Fedoroviç Katanov, Türkiye Türkçesini "*Güney Grubu*" içerisinde "*Anadolu*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 90).
- Fedor Evgeneviç Korş, Türkiye Türkçesini "*Batı Grubu*" içerisinde "*Anadolu*" ve "*Osmanlı*" olarak ele almıştır (Gülensoy, 2015: 128).
- Gustaf John Ramstedt, Türkiye Türkçesini "*Güney Grubu (tag>dag, dā, d>y)*" içerisinde "*Türk veya Osmanlı*" olarak ifade etmiştir (Tekin, 2013: 323).
- Aleksandr Nikolaeviç Samoyloviç, Türkiye Türkçesini "*OL- (Türkmen, Güneybatı) Grubu*" içerisinde "*Anadolu*" olarak ele almıştır (Gülensoy, 2015: 130).
- Vasiliy Alekseviç Bogoroditskiy, Türkiye Türkçesini "*Güneybatı (Türk) Grubu*" içerisinde "*Türkiye*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 105).
- Lajos Ligeti, Türkiye Türkçesini "*Uz (Oğuz) Dilleri*" içerisinde "*Türk (Osmanlı)*" olarak ele almıştır (Tavkul, 2002: 640).
- Martti Räsänen, Türkiye Türkçesini "*Güneybatı Grubu*" içerisinde "*Osmanlı (Anadolu, Balkanlar, Kırım'ın güneyi)*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 120–121).
- Sergey Yefimoviç Malov, Türkiye Türkçesini "*Modern Grubu*" içerisinde

"*Türkiye Türkçesi*" olarak ele almıştır (Tavkul, 2002: 641).

- Nikolay Aleksandroviç Baskakov, Türkiye Türkçesine "*Türk Dillerinin Batı Hun Dalı*"nda yer alan "*Oğuz Grubu*" içerisinde "*Oğuz-Bulgar Alt Grubu*"nda ele almıştır (Tekin, 2013: 328–329).

- Johannes Benzing, Türkiye Türkçesini "*Güney Türkçesi (Oğuz* Grubu)" içerisinde "*Osmanlıca*" olarak değerlendirmiştir (Benzing ve Menges, 1979: 3).

- Karl Heincrich Menges, Türkiye Türkçesini "*Merkezi ve Güneydoğu Asya dilleri veya Türküt dilleri"*nin "*Oğuz veya Güneybatı Grubu*" içerisinde "Anadolu" olarak ele almıştır (Benzing ve Menges, 1979: 10).

- Reşit Rahmeti Arat, fonetik ve coğrafî özellikleri temel alarak yaptığı sınıflandırmasında Türkiye Türkçesini "*Türk Şive Grupları*"ndaki "*dağlı-grubu (ayak, dağ, dağlı, kalan) (Cenup)*" grubu içerisinde değerlendirmektedir (Arat, 1987: 143–149).

- Talat Tekin, *l~ş, r~z* ses denklikleri; kelime başındaki */h/* sesinin durumu; Eski Türkçe söz içi ve sonundaki */d/* sesinin gelişimi, çok heceli kelime sonlarına gelen */ıġ/* ses grubunun gelişimi, tek heceli kelimelerin sonuna gelen */aġ/* ses grubunun gelişimi, söz başı */t/* sesinin durumu gibi çeşitli ölçütler kullanarak ve ayak, dağ, dağlı gibi kelimeleri esas alarak yaptığı lehçeler tasnifinde Türkiye Türkçesini "*Yeni Türk Dilleri*" grubunda, "*ayaḳ / dağlı (Oğuz) Grubu*" ve onun alt grubu olan *"kal- Grubu*" içerisinde "*Türkçe*" olarak ele almıştır (Tekin, 2003: 145–159).

- Lars Johanson hem fonetik hem coğrafî hem de etnik farklılıkları dikkate alarak yaptığı tasnifinde Türkiye Türkçesini "*Güney Batı Kolu*"ndaki "Batı Oğuz Grubu" içerisinde değerlendirmektedir (Akar, 2010: 49).

Türk lehçelerinin tasnifinde genel anlamda 3 yöntem (coğrafya, etnik köken, dil farklılıkları) kullanılmaktadır ve bu açıdan bakıldığında Türkiye Türkçesi:

1. Coğrafî özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda; *Batı, Güney ve Güney Batı* olarak;

2. Etnik köken özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda *Osmanlılar, Güney Tatarları, Anadolu, Türkiye, Türk (Osmanlı), Oğuz, Oğuz-Bulgar, Uz, Türkçe, Türkiye Türkçesi* olarak;

3. Dilsel özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda "*taġ>daġ, d>y", dā, "ol-", "ayaḳ / dağlı"* olarak değerlendirilmiştir.

Biz, bütün bu tasnifler neticesinde hem coğrafî hem fonetik özellikleri hem de lehçelerin tarihî gelişimini dikkate aldığımızda Türkiye Türkçesini tarihî Batı Türkçesinin devamı olarak görmekte ve Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Horasan Türkçesi ile birlikte Güney-Batı (Oğuz) (*ayak-dağlı*) grubu içerisinde değerlendirmekteyiz.

b. Kazak Türkleri ve Kazak Türkçesi

1. Kazak Adı

Bazı kaynaklarda ilk defa bir topluluk adı olarak "Kazak", XI. yüzyılda 1534 tarihli Rusça metinde, bazı kaynaklarda ise Firdevsî'nin "Şehnâme" adlı eserinde bir ulus ve han adı olarak geçmiştir (Koç ve Doğan, 2004: 1–2; Heyät, 2011: 97). Kazak adının anlamı ve etimolojisi konusunda birçok farklı görüş mevcuttur. Kimisi Kazak kelimesini tarihî olaylarla anlamlandırırken, kimisi etimolojik olarak bir anlam yüklemeye çalışmıştır.

Kazak kelimesi Abuşka Lûgatında "*levent; evsiz, barksız anlamındadır*"; Babürşah'da "*fetret devri, bekârlık, serseri dolaşma anlamındandır*" şeklinde açıklanmıştır (Caferoğlu, 1988: 34; Kaçalin, 2011: 653, 957). Prof. Dr. Nikolay İvanoviç Veselowski Kazak kelimesinin "*kaza benzeyen insan, yani kuş gibi serbest*" anlamında kullanıldığını söylerken; İvan Kraft "*kaz+aq"* "*beyaz ana kaz*" şeklinde bir etimoloji yapmaktadır. Muxamedjan Tınışpay "*gazi+hak*" şeklinde Arapça kelimenin Farsça izafetle bağlanmasından meydana geldiğini söylemekte, Pavel Aleksandroviç Falev, Wilhelm Radloff, Pavet de Courteille, Julius Zenker, Gombocz Zoltán gibi bir çok bilim adamı ise *kaz- "serseri dolaşmak*" fiilinden "*çok gezen, serseri dolaşan*" anlamında olduğunu iddia etmektedirler. Arminius Vambery ise kelimenin kökünün "*az-*" yani "*yolu kaybet-*" fiilinin "*kaz-*" şekline dönüşmesi ile "*başıboş gezen*" kelime anlamına sahip olduğunu söylemektedir. Gustaf John Ramstedt ise kazak kelimesinin kökü "*kaz-*" yani "*göç etmek*" fiilidir (menşe bakımından "*kas-*") ve Moğolca "*kasağ*" kelimesi zamanla "*kazak*" kelimesine dönüşmüştür şeklinde açıklama yapmaktadır (Samayloviç, 1957: 96–97; Buran ve Alkaya, 2004: 191).

Zeki Velidi Togan, Kazak kelimesini şu şekilde açıklamıştır:

1. "Kazak" önceleri sultanlara, daha sonraları ise onlara tabi olan kabilelere ve kurdukları devlete verilen bir addır.

2. "Kazak" adı genellikle siyasî bir amaçla bir isyan neticesinde ailesiz ya da aile ile birlikte toplumdan uzaklaşarak bir fırsatını bulup idareyi eline alanlara verilmiştir (Togan, 1981: 37).

Reşit Rahmeti Arat, Şeyh Süleyman Buhari'de geçtiği gibi "*hür, serbest, bi-hânman, bekâr, mert, yiğit, cesur*" şeklinde açıklamıştır (Bozkurt, 2005: 606). Ahmet Caferoğlu ise Kumuk şivesinde olduğu gibi "*silahşör, kızan, asker mükellefi*" gibi manalarda kullanıldığını söylemektedir (Caferoğlu, 1988: 33).

Kazak kelimesinin karşılığı olarak sözlüklere baktığımız zaman ise;

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde Kazak kelimesi "evsiz, barksız" olarak açıklanmaktadır (Toparlı ve diğ., 2003: 135).

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlükte Kazak kelimesinin açıklaması şu şekilde verilmektedir:

(I): 1. askerlik Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker. 2. Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, kılıbık karşıtı.

(II): 1. Kazakistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk soylu halk veya bu halktan olan kimse. 2. Güney Rusya'da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse. 3. Kazaklara özgü olan, Kazaklarla ilgili olan (Türkçe Sözlük, 2005: 1121).

Ötüken Sözlükte ise Kazak kelimesinin karşılığı olarak şu açıklamalar yapılmaktadır: 1. göçebe, akıncı. 2. başıboş, özgür. 3. bir Türk kavmi; bu kavimden olan kimse. 4. Güney Rusya'da yaşayan bir Slav kavmi ve o kavimden olan kimse. 5. İran ve Rusya'da atlı süvari birliklerine verilen isim (Çağbayır, 2007: 2505).

Sevan Nişanyan'ın etimolojik sözlüğünde Kazak kelimesi şu şekilde açıklanmaktadır: *kazak (I):* 1. bekâr, başıboş, çapulcu, akıncı. 2. evde sözü geçen erkek. 3. uzak olasılıkla "saçı kazınmış kimse, yülük" anlamında. *Kazak. (II)*: 1. Güney Rusya akıncıları. 2. saçı kazınmış kimse, asker, akıncı (Nişanyan, 2009: 314).

İsmet Zeki Eyüpoğlu'nun etimolojik sözlüğünde Kazak kelimesinin etimolojisi şu

şekilde açıklanmaktadır: *kaz* (kaçmak, gezmek)dan *kaz-ak /kazak* (gezen, dolaşan, yörük, kaçak). *Kaz/kaç* kökleri *z-ç* seslerinin dönüşmesiyle anlam ayrılığı doğdu, gerçekte iki kök özdeştir. Bunu kaz kökünün içerdiği kaç(mak) anlamından çıkarıyoruz (Eyüpoğlu, 2004: 392–393).

Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy etimoloji sözlüklerinde "kazak" kelimesinin etimolojisine yer vermemişlerdir.

2. Kazak Tarihi

Kazak Türklerinin müstakil bir topluluk olarak ne zaman teşekkül ettiği ilim dünyasında hâlâ tartışılmaktadır (Şimşir, 2008: 16). Genellikle Özbek Ebulhayr Han'a tabi olmayan bir grup halkın Çu ve Talas nehirleri arasında hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıktıkları kabul edilir (Hitchins, 2002: 131).

Kazakların Orta Çağa ait tarihî bilgileri çoğunlukla Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında mevcuttur ve bu bilgiler seyahatnameler ve siyasî antlaşmalar ile başlayarak edebî ve ilmî araştırmalara kadar devam eden edebiyat içerisinde yer alır (Artıqbayev, 2004: 9).

Kazak Türklerinin siyasi varlığı, Altın Orda Hanlığının parçalanma sürecinde oluşmaya başlamıştır. Kalmukların ve Oyratların sürekli saldırıları sonucunda Altın Orda Hanlığının çok zor duruma düşmesi, Ebulhayr Han'ın Moğol kabilelerinden olan Oyratların saldırılarını önleyememesi sonucunda bazı Türk boyları 1456 yılında Özbek Hanlığından ayrılmış ve kuzeye doğru çekilmişlerdir (Buran ve Alkaya, 2009: 274). Özbek hanlığından ayrılarak kendilerine buyruk hareket eden bu asi topluluğa "başıboş, hür, asi" anlamlarında Kazak adı verilmiştir (H. Şen, 2014: 1).

1465 yılında Janibek Sultan ve Kerey Sultan, peşinden gelen iki yüz bin civarındaki halkla birlikte Çu nehrinin güneyindeki Kozı-Bası denilen yerde Kazak Hanlığını kurmuştur. Kazak Hanlığının kuruluşu, Kazak tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Kazak Hanlığının kurulmasıyla yaşça büyük olan Kerey Han, bu hanlığın başına geçmiş, onun ardından hanlık tahtına Janibek geçerek devleti yönetmiştir (İsmail, 2002: 48–49). Böylelikle eskiden beri ata yurtlarında törelerine ve bağımsızlıklarına bağlı olarak yaşayan Kıpçak boyları artık "Kazak" diye anılmaya başlanmıştır (İsmail, 2002: 49; Buran ve Alkaya, 2009: 274).

İlk birleşik Kazak Hanlığı, Kasım Han tarafından XVI. yüzyıl başlarında kurulmuş, hızla artan nüfus, toprak ve otlak ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu amaçla topraklarını genişleten Kazak Hanlığının sınırları, XVII. yüzyılın sonlarında neredeyse bugünkü Kazakistan sınırlarına ulaşmıştır. Kazak tarihi için önemli liderlerden biri olan Tevkel Han zamanında Kazaklar, bu geniş toprakların idarî baskısını hafifletmeye yönelik Küçük Cüz, Orta Cüz ve Ulu Cüz olmak üzere üç cüze ayrılmıştır (Hitchins, 2002: 131; Günay-Türkeş, 2007: 571).

1. Küçük Cüz: Batıda, Batı Kazakistan nehirleri, Hazar denizinin kuzeyi, Sır-Derya'nın aşağı bölümü ile Ural'a kadar Aqtöbe ve Kustanay bölgelerine giden Alım-Ulı, Bay-Ulı, Cedi-Urug boylarını;

2. Orta Cüz: Sarı-Su, Çu, Sir Derya'nın orta bölgesi, Tobol, İşim ve İrtiş boyları ile Taşkent ve Türkistan şehirleri civarına göç eden Argu, Kıpçak ve Vak-Kerey boylarını;

3. Ulu Cüz: Doğuda, Balkaş nehri, Çu, Talas, İli ve diğer nehir boyları ile Ala-Tav'a kadar Tyan-Şan vadilerinde dolaşan ve başlıca Calayır, Duglat ve Adban boylarını içine almaktadır (Arat, 1977: 499)

Kazak Türklerinin cüzlere ayrılması, bir yandan eski göçebe Türk yaşam biçiminin Kıpçak bozkırlarına göre kurumsallaşması, diğer yandan Kazakların güç kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Bu bölünme neticesinde Kazak Türklerinde cüzler boylara, boylar oymaklara ve obalara bölünmüştür (Bozkurt, 2005: 608; Öner, 1998: XXXV).

Kasım ve Hak Nazar gibi güçlü hanlardan sonra cüzler müstakil olarak hareket etmeye başlamıştır (Hitchins, 2002: 131). Her cüzün kendi içinde bağımsızlık mücadelesine girmesi, bu mücadele sırasında da diğer cüzlere karşı düşmanla işbirliği yapmaları, diğer yandan Kalmuklarla ve Ruslarla girdikleri mücadeleler sonucu Kazaklar güç kaybetmiş, bunun neticesinde önce Ulu Cüz 1723 yılında Kalmukların idaresine girmiştir. Ardından Küçük Cüz 1731 yılında, Orta Cüz 1734 yılında, Büyük Cüz ise 1738 yılında Rusların egemenliğini tanımıştır. Bu sürede kendi içlerinde özgür yaşamaya da devam eden Kazak Türkleri tam anlamıyla 1882 yılında Rusya'ya bağlanmış ve böylelikle onlar için bir esaret dönemi başlamıştır (Bozkurt, 2005: 608–610; Buran ve Alkaya, 2009: 274; Gömeç, 2015: 99).

Sovyet Rusya'nın idaresi altında Kazaklar göçebe hayatı ve hayvancılığı bırakarak yerleşik hayata ve tarımla uğraşmaya zorlanmışlar. Böylelikle ekonomik ve sosyal

yapısında bozulmalar yaşayan Kazak Türkleri, Rusların bu baskılarına ve yayılımcı politikalarına karşı XVIII. yüzyılın sonunda silahlı ayaklanmalara başlamıştır (Hitchins, 2002: 131).

XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle Kazaklar Rus Çarlığına karşı önemli ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir. 1917 Ekim'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nden sonra Sovyet Rusya'dan tam özerklik isteyen Kazaklar "Türkçü" bir oluşum olan Alaş Orda Hükümetini kurmuşlar ve bu hükümet, Alaş Orda adıyla Sirderya ve Yedisu bölgesi dışında bütün Kazakistan topraklarında bağımsızlığını ilan etmiştir (Koç ve Doğan, 2004: 4; Şimşir, 2008: 203).

1917 Bolşevik İhtilali ile birlikte özerklik talepleri artmaya başlamıştır. Nisan 1917'de Orenburg'da I. Umumi Kazak Kurultayı toplanmış ve kurultayda siyasî otonomi, idare ve okullarda Kazak Türkçesi'nin resmî dil olması gündeme getirilmiştir. II. ve III. Umumi Kazak Kurultaylarında ise ordu kurulması, anayasa hazırlanması ve seçim yapılması ile ilgili kararlar alınmıştır. Hem Beyaz hem de Kızıl Orduyla savaşmak zorunda kalan Alaş Orda Hükümetinin 1919 yılında dağılması sonucu Kazaklar, Sovyetler Birliğine bağlanmıştır. 20 Ağustos 1920'de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, ardından 1936 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş. Aynı yıl içinde Sovyetler Birliği anayasasını esas alan bir anayasa kabul edilmiştir (Hitchins, 2002: 132).

XX. yüzyılın sonlarında, Sovyet Cumhuriyetleri birbirini takiben bağımsızlıklarını ilân etmeye başladı ve 25 Aralık 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldı. Bunun sonucu olarak Kazakistan'da 1 Aralık 1991 yılında yapılan seçimle Nursultan Nazarbayev Cumhurbaşkanı seçildi. 10 Aralık 1991'de Kazak Parlamentosunun aldığı kararla devletin isiminden "Sovyet Sosyalist" ifadesi çıkarıldı ve devletin yeni ismi "Kazakistan Cumhuriyeti" olarak ilan edildi. Bütün bu sürecin sonucunda 16 Aralık 1991'de Kazakistan tam bağımsızını ilan etti ve Kazakistan'ı ilk tanıyan ülke Türkiye Cumhuriyeti oldu (Saray, 2014: 212–213).

3. Kazak Türkçesinin Oluşum Süreci

Kazak Türkçesi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmî dilidir. Sadece Kazakistan'da değil, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, Türkmenistan, Afganistan, Çin, İran, Türkiye,

Moğolistan vb. ülkelerde de bu dili konuşanlar vardır (Bozkurt, 2005: 606).

Türk lehçelerinin akrabalığı, onların ses bilgisi düzeninden, sözcük bilimi ve dil bilgisel yapısından ortaya çıkar (İsayev, 2013: 7). Bu özellikler neticesinde Kazak Türkçesi; Nogay, Karakalpak, Karaçay-Malkar, Kırgız, Tatar, Başkurt, Karayim, Kumuk, Kırım-Tatar Türkçeleriyle birlikte Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu içerisinde yer almaktadır.

Kazak Türkçesinin tarihî gelişimine baktığımızda, Kazak Türkçesi diğer Kıpçak lehçeleri ile birlikte Eski Kıpçak Türkçesinin bir devamı olarak karşımıza çıkar. Orta Türkçe döneminin kuzeybatı kolu içerisinde yer alan tarihî Kıpçak Türkçesinin ortaya çıkmasında, başta Kıpçaklar ve Oğuzlar olmak üzere birçok Türk boyunun batıya doğru göçleri etkili olmuştur (Güner, 2013: 25). Kazaklar, Kıpçak Devleti olarak bir karakter kazanıp hüküm süren Altın Ordu Devleti'nin içerisinde yer alan boylardan biridir. Bu dönemlerde Eski Kıpçak Türkçesi yazı dili olarak kullanılmış, ancak Altın Ordu Devleti'nin zayıflaması ve ardından yıkılmasıyla birlikte Kıpçak Türkçesinin yazı dilinde de zayıflamalar meydana gelmiştir (Gülensoy, 2015: 260). XVI. ve XVII. yüzyıllardan itibaren Eski Kıpçak Türkçesi, Çağatay yazı diline dâhil olmuş, Kazak Türkçesi de Orta Asya'da yaşayan diğer Türk boylarının ağızlarıyla beraber XIX. yüzyıla kadar Çağatay yazı diline bağlı kalmıştır. Dolayısıyla Kazak Türkçesi tarihî müşterek Orta Asya Türkçesinin (Doğu Türkçesi) içinden çıkmış önemli bir Türk lehçesidir.

Kazak dilinin oluşması, gelişmesi ve standartlaşması genellikle Türk lehçelerinin gelişme, standartlaşma dönemleriyle bağlantılıdır. Bundan dolayı da Kazak Türkçesi teşekkül devrinde Orta Asya ve Batı Türk kavimlerinin Türkçesinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Kazak halkının konuştuğu bir dil olarak müstakil formunu XV. ve XVI. yüzyıllarda kazanmıştır (Hitchins, 2002: 132).

Kazak Türkçesi, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Kırgız Türkçesi ile bir arada düşünülmüş ve bu da bir karmaşaya sebep olmuştur. Bu dönemde Kazak-Kırgız veya Kırgız-Kaysak olarak adlandırılmışlardır (Kirchner, 1998: 318).

Yüzyıllarca Türkistan bölgesinde Çağatay yazı diline bağlı bir Kıpçak ağzı olarak varlığını sürdüren, XIX. yüzyılda ilk defa yazı dili olma sürecine giren Kazak Türkçesi bu yüzyılın ikinci yarısında Nikolay İlminskiy gibi misyoner bilim adamları tarafından Kiril alfabesiyle yazıya geçirilmiştir. Bu dönemlerde Kazaklar Arap alfabesi kullansalar da Ahmet Baytursınulı'nın Kazak Arap alfabesi üzerinde düzenlemeler yapmaya

başladığı tarihler, Kazak Türkçesinin yazı dili olma süreci olarak ifade edilir (Koç ve Doğan, 2004: 8–9).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, öncelikle Abay İbrâhim Kunanbay ve Ibıray Altınsarin gibi yetenekli yazarların gayretleriyle gelişen Kazak edebî dili, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren edebiyat alanında Çağatay Türkçesinin yerini almıştır. Bu dönemde yayımlanan Dala Valayati (1888-1902) ve Kazak (1913-1918) gibi gazeteler de Kazak Türkçesinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Hitchins, 2002: 133).

Dil bilimciler Kazak Türkçesinde belli başlı üç ağızın varlığını kabul ederler. Bunlar:

1. Kuzeydoğu Ağzı: Ağızlar arasında ön plana çıkar ve genel olarak modern Kazak edebiyatında esas alınır.

2. Güney Ağzı: Küçük fonetik ve gramer farklılıkları içerir.

3. Batı Ağzı: Esas itibariyle Güney ağzına yakındır (Kirchner, 1998: 330).

Kazak yazı dili zaman içerisinde birkaç kez değişime uğramıştır. Kazaklar, 1929 yılına kadar Arap alfabesini, XX. yüzyıl başında Ahmet Baytursınulı'nın teklifi ile Kazak Türkçesinin ses bilgisine uygun olan bir Arap alfabesini, 1929 yılından 1940 yılına kadar Latin alfabesini kullanmışlardır. 1940 yılından itibaren Kiril alfabesini kullanan Kazak Türkleri, 1991 yılında bağımsızlığını kazandığında bazı Kazak aydınları Arap alfabesine dönülmesini, bazıları ise diğer Türk halkları ile ortak bir alfabenin benimsenmesini istemişlerdir (Söylemez, 2002: 126; Küderine, 2010: 16).

1940 yılından beri Kiril alfabesini kullanan Kazak Türkleri, Nursultan Nazarbayev'in Nisan 2016'da verdiği talimatla Latin alfabesine geçme çalışmalarına başlanmış ve 2018 yılından itibaren ortaokul ders kitaplarının, 2025 yılına kadar ise tüm kitapların, süreli yayınların ve resmi belgelerin Latin alfabesine geçmesi için kademeli bir şekilde bir planlama yapılmıştır (Milliyet 12.04.2016). Bu çerçevede de Kazakistan 32 harften oluşan yeni Latin alfabesini Ekim 2017'de kabul etmiştir (NTV 28.10.2017). 2017 yılında oluşturulan bu yeni Latin alfabesinde 2018 yılında bazı değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir.

Ahmet Baytursınulı tarafından hazırlanan ve **20. yüzyılın başlarından 1929** yılına kadar kullanılan Kazak Arap alfabesi;

- 9 ünlü: ا (a), أ (ä), ە (e), ى (ı), ى (i), و (o), ۇ (ö), ۇ (u), ۇ (ü)
- 23 ünsüz: ب (b), چ (ç), د (d), ف (f), گ (g), ع (ğ), ھ (h), ح (x), ج (j), ك (k), ق (q), ل (l), م (m), ن (n), ڭ (ñ), پ (p), ر (r), س (s), ش (ş), ت (t), ۋ (v), ي (y), ز (z);
- 2 çift ses: ۇ (uw, üw, w), ۋ (ıy, iy) olmak üzere 34 harften oluşmaktadır.

1929-1940 yılları arasında kullanılan Kazak Latin alfabesi;

- 9 ünlü ve bunları karşılayan 10 harf: a (a), ə (ä), e (e), ê (e "Rusça kelimelerde"), ь (ı), i (i), o (o), ɵ (ö), ū (u), y (ü);
- 20 ünsüz: в (b), d (d), g (g), ƣ (ğ), h (h), ç (j), k (k), q (q, x), l (l), m (m), n (n), ŋ (ñ), p (p), r (r), s (s), c (ş), t (t), v (v), j (y), z (z);
- 2 çift ses: u (w, uw, üw), j (ıy, iy) olmak üzere 32 harften oluşmaktadır.

1940-2017 yılları arasında kullanılan Kazak Kiril alfabesi;

- 9 ünlü ve bunları karşılayan 10 harf: a (a), ə (ä), e (e), э (e), ы (ı), і (i), о (o), ө (ö), ұ (u), ү (ü);
- 23 ünsüz: б (b), ч (ç), д (d), ф (f), г (g), ғ (ğ), h (h), х (x), ж (j), к (k), қ (q), л (l), м (m), н (n), ң (ñ), п (p), р (r), с (s), ш (ş), т (t), в (v), й (y), з (z);
- 7 çift ses: ё (yo), и (ıy, iy, i), у (uw, üw, w, u), ц (ts), щ (şç), ю (yu), я (ya);
- 2 ses karşılığı olmayan işaret: ъ (ayırma işareti), ь (inceltme işareti) olmak üzere 42 harften oluşmaktadır.

2017 yılında kabul edilen Kazak Latin alfabesi ise;

- 10 ünlü harf: a (a), a' (ə), e (e), i (i), i' (и, й), o (o), o' (ө), u (ұ), u' (ү), y (ы);
- 22 ünsüz harf: b (б) , d (д), f (ф), g (г), g' (ғ), h (h, х), j (ж), k (к), q (қ), l (л), m (м), n (н), n' (ң, нг), p (п), r (р), s (с), s' (ш), c' (ч), t (т), v (в), y' (у), z (з) olmak üzere 32 harften oluşmaktadır.

2017 yılında kabul edilen Kazak Latin alfabesinde **2018** yılında bazı düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelere göre oluşturulan Latin alfabesi ise;

- 10 ünlü harf: a (a), **á (ə)**, e (e), i (i), **ı (и, й)**, o (o), **ó (ө)**, u (ұ), **ú (ү)**, y (ы);
- 22 ünsüz harf: b (б) , d (д), f (ф), g (г), **ǵ (ғ)**, h (h, х), j (ж), k (к), q (қ), l (л), m (м), n (н), **ń (ң)**, p (п), r (р), s (с), **sh (ш)**, **ch (ч)**, t (т), v (в), **ý (у)**, z (з) olmak üzere 32

harften oluşmaktadır.

4. Kazak Türkçesinin Türk Lehçeleri Tasnifindeki Yeri

Bilinen kaynaklara göre Türk lehçelerinin tasnifi ilk olarak XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserde yapılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinin tasnifi konusu, XIX. yüzyılın başlarından beri Türkoloji'nin önemli konularından biridir. Kazak Türkçesini değerlendirmek için bu tasnifler içerisinde Kazak Türkçesinin yerini iyi tespit etmek gerekmektedir (Üstüner, 2015: 33).

Bu tasnifleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Adriano Balbi, "*Kırgız Grubu*" içerisinde "*Kazak-Kaysak*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 78).
- Wilhelm Radloff, ses özelliklerine göre yaptığı tasnifinde Kazak Türkçesini "*Batı Diyalektleri*" içerisindeki "*Kırgız Diyalektleri*"nden "*Kazak-Kırgız*" diyalekti olarak ele almıştır (Tavkul, 2002: 636).
- Hermann Vambery, Türklerin kavim olarak kuruluşlarını ve tarihi gelişimlerini dikkate alarak oluşturduğu tasnifinde Kazak Türkçesini "*Orta Asya Türkleri*" grubunun içinde "*Kazak-Kırgız*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 98)
- Nikolay Fedoroviç Katanov, Kazak Türkçesini "*Doğu Grubu*" içerisinde "*Kırgız-Kazak*" olarak ifade etmiştir (Arat, 1987: 100).
- Fedor Evgeneviç Korş, Wilhelm Radloff'un bir devamı olarak Kazak Türkçesine "*Kuzey Grubu*"ndaki "*Kırgız Diyalektleri*" arasında yer vermiştir (Gülensoy, 2015: 128).
- Gustaf John Ramstedt, Türk lehçelerinin fonetik özelliklerini ve coğrafi konumlarını esas alarak yaptığı tasnifinde Kazak Türkçesini "*Batı (tağ>taw, d>y) Grubu*"nda yer alan Kıpçak grubu Türk lehçelerinin arasında ele almıştır (Tekin, 2013: 322–323)
- Aleksandr Nikolaeviç Samayloviç'in hem fonetik özellikleri, hem coğrafi konumları hem de kavim isimlerini esas alarak yaptığı ayrıntılı tasnifi, Türk lehçelerinin ilk bilimsel tasnifi olma özelliğine sahiptir. Samayloviç tasnifinde Kazak Türkçesini "*Tav*

(Kıpçak-Kuzeybatı) *Grubu*”nun çağdaş lehçeleri içerisinde ele almıştır (Üstüner, 2015: 35–36).

- Vasiliy Alekseviç Bogoroditskiy, “*Orta Asya Grubu*” içerisine dâhil ettiği Kazak Türkçesini “*Kazak-Kırgız*” şeklinde ifade etmiştir (Arat, 1987: 114–115).

- Lajos Ligeti, Kazak Türkçesini “*Kıpçak Dilleri*” grubu içerisinde “*Kazak-Kırgız*” olarak ele almıştır (Arat ve Temir, 2002: 234).

- Martti Räsänen, Ramstedt’in tasnifini alıp Radloff ve Samayloviç’in tasnifleriyle tamamlamaya çalıştığı tasnifinde özellikle ses değişimlerini esas almıştır. Bu tasnifte Kazak Türkçesi “*Kuzey Batı Grubu*”nda “Kazak (Kazak-Kırgız; tau<taġ)” olarak ifade edilmiştir (Arat, 1987: 119).

- Sergey Yefimoviç Malov, Türk lehçelerini tarihî dönemlerine göre sınıflandırdığı tasnifinde Kazak Türkçesini “*Yeni*” grubu içerisinde açıklar (Tavkul, 2002: 640–641).

- Nikolay Aleksandroviç Baskakov, Kazak Türkçesini “*Türk Dillerinin Batı Hun Dalı*”nda yer alan “*Kıpçak Grubu*” içerisinde “*Kıpçak-Nogay Alt Grubu*”nda ele almıştır (Tekin, 2013: 328–329).

- Johannes Benzing, Kazak Türkçesini “*Batı Türkçesi (Kıpçak-Kuman Dilleri)*” grubu içerisinde değerlendirmiştir (Benzing ve Menges, 1979: 4).

- Karl Heincrich Menges, Kazak Türkçesini “*Kuzey Batı (Kıpçak)*” grubu içerisinde “*Aral-Hazar Dilleri*” arasında ele almıştır (Benzing ve Menges, 1979: 10).

- Reşit Rahmeti Arat, fonetik ve coğrafi özellikleri temel alarak yaptığı sınıflandırmasında Kazak Türkçesini “*Türk Şive Grupları*”ndaki “*tav-grubu (ayak, tav, tavlı, kalġan) (Şimal)*” grubu içerisinde ele almaktadır (Arat, 1987: 143–149).

- Talat Tekin, *l~ş*, *r~z* ses denklikleri; kelime başındaki */h/* sesinin durumu; Eski Türkçe söz içi ve sonundaki */d/* sesinin gelişimi, çok heceli kelime sonlarına gelen */ıġ/* ses grubunun gelişimi, tek heceli kelimelerin sonuna gelen */aġ/* ses grubunun gelişimi, söz başı */t/* sesinin durumu gibi çeşitli ölçütler kullanarak ve ayak, dağ, dağlı gibi kelimeleri esas alarak yaptığı lehçeler tasnifinde Kazak Türkçesini, “*ayak-tawlı (Kıpçak) Grubu*” içerisinde ele almaktadır. Tekin ayrıca Kazak Türkçesinin Karakalpak ve Nogay

Türkçesi ile birlikte "*ayak-tawlı (Kıpçak) Grubu*"nun "*kos-*" altı grubunda göstermektedir (Tekin, 2003: 56, 98–130).

- Lars Johanson geleneksel tasniflerin çok fazla dışına çıkmadan hem fonetik hem de coğrafî özellikleri ön plana çıkararak yaptığı tasnifinde Kazak Türkçesini Kuzey-Batı grubunda Güney Kıpçak gurubu içerisinde değerlendirmektedir (Akar, 2010: 49–50).

- Mustafa Öner ise yaptığı Kıpçak grubu Türk lehçeleri sınıflandırmasında Kazak Türkçesini Aral-Hazar bölgesi Kıpçak lehçeleri arasında ele almaktadır (Öner, 1998: XXIII).

Türk lehçelerinin tasnifinde genel anlamda 3 yöntem (coğrafya, etnik köken, dil farklılıkları) kullanılmaktadır ve bu açıdan bakıldığında Kazak Türkçesi:

1. Coğrafi özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda Kuzey, Doğu, Batı ve Kuzey Batı olarak;

2. Etnik köken özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda Kıpçak, Kırgız, Kazak-Kaysak, Kazak-Kırgız, Kırgız-Kazak, Kıpçak-Nogay, Kıpçak-Kuman, Güney Kıpçak olarak;

3. Dilsel özellikleri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalarda "*taġ>taw, d>y", "tau", "tav", "*taġ > tau", *"ayak-tawlı"* olarak değerlendirilmiştir.

Biz, bütün bu tasnifler neticesinde coğrafi, etnik, fonetik ve tarihî gelişimi dikkate aldığımızda Kazak Türkçesini; Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karaçay Türkçesi ve Kumuk Türkçesi ile birlikte *Kuzey-Batı (Kıpçak), ayak-tawlı*, "*y*" grubu içerisinde değerlendirmekteyiz.

Diğer Türk lehçeleri gibi asırlardan beri süregelen bir devlet ve kültür dili tecrübesi olan Kazak Türkçesi; Hun Türkçesi, Göktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi dönemlerinden geçerek günümüze ulaşmıştır (Efendioğlu, 2013: X). Dolayısıyla günümüz Kazak Türkçesi ağırlıklı olarak eski Kıpçak dilinin özelliklerini göstermesinin yanında Göktürk metinlerinin dilini de iyi yansıtan ve yer yer Çağatay Türkçesinin izlerini taşıyan önemli bir lehçemizdir (Efendioğlu, 2010: 2).

III. KARŞILAŞTIRMALI DİL BİLİM VE DİL BİLGİSİ ÇALIŞMALARI

Karşılaştırma, iki ya da daha çok dilin arasındaki benzerlik ve ayrımları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan incelemedir (İmer, 2011: 168–169). Karşılaştırma yöntemiyle çeşitli diller arasındaki ilişkileri, benzerlikleri belirleyip dil ailelerini saptamayı amaçlayan inceleme yöntemine ise ***karşılaştırmalı dil bilimi*** denir (Vardar, 1980: 100).

Önceleri Francesco Sassetti, Caesar Scaliger, Gottfried Wilhelm Leibniz gibi araştırmacıların dil ailelerinin oluşmasını sağlayan diller arasındaki benzerlik ve yakınlıkları tespit etmeleri dil bilimcilerin dikkatini çekmiş ve XIX. yüzyılda bu benzerliklerin Franz Bopp tarafından sağlam temellere oturtulması karşılaştırmalı dil bilimin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aksan, 2003: 21).

Karşılaştırmalı dil bilim, dillerin genel dilin doğuş süreciyle birlikte yaşadığı değişiklikleri, dillerin kendine özgü farklı söz varlıklarını ve dil bilgisi yapılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dillerin akraba olup olmadıklarını anlamak için o dillerin söz varlığındaki temel kelimeler (organ adları, akrabalık adları, sayı adları, kişi zamirleri, günlük hayatta çok sık kullanılan isim ve fiiller) dikkate alınır ve bu yöntemle aynı ya da benzer, söyleyiş yönünden yakın sözler olup olmadığı belirlenir (Ahanov, 2008: 448). Dil bilimin bir dalı olarak ortaya çıkan karşılaştırmalı dil bilim, dilin tarihî olarak incelenmesini sağladığı için *karşılaştırmalı-tarihî dil bilim* olarak da adlandırılmaktadır.

Temel kelimeler dikkate alınarak hem diller arasında hem de o dilin lehçeleri arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmaktadır ve bu şekilde karşılaştırma yapılarak hem dillerin hem de onun lehçelerinin tarihî süreçte nasıl değişim ve gelişim yaşadıkları, hangi dillerle ilişki içerisinde oldukları gibi çeşitli bilgilere sahip olmaktayız.

Temel kelimeler dikkate alınarak Türk dili incelendiğinde, Türk lehçeleri arasındaki benzerlikler ortaya çıkmakta ve tarihî süreç içerisinde gelişim ve değişim yaşayan Türk lehçeleri arasında sadece ses değişimleri düzeyinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin;

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi “*ağız*”

Türkmen Türkçesi “*agyz*”

Özbek Türkçesi “*åğız*”

Uygur Türkçesi "*eğiz*"

Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Nogay Türkçesi ve Kazak Türkçesi "*awız*"

Kumuk Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesi "*awuz*"

Kırgız Türkçesi "*ooz*"

Altay Türkçesi "*oos*"

Tuva Türkçesi ve Hakas Türkçesi "*aas*".

A. Türk Dilinde Karşılaştırmalı Dil Bilim ve Dil Bilgisi Çalışmaları

Mevcut kaynaklara göre, modern dil bilimcilerin XIX. yüzyılda kullandıkları dil bilim yöntemlerinin Türkler tarafından XI. yüzyılda ortaya koyulduğu, karşılaştırmalı Türk dil biliminin de temellerinin bu tarihlerde atıldığı bilinmektedir.

Karahanlılar döneminin önemli eserlerinden biri olan ve 1073-1074 yıllarında Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan "**Dîvânu Lûgâti't-Türk"** aslında Türkçe-Arapça bir sözlük olarak bilinse de aynı zamanda bilinen ilk karşılaştırmalı dil bilgisi eseridir. Kaşgarlı Mahmud, Türk dilinin dil bilgisi kurallarını Arapça ile karşılaştırarak tespit ettiğini, böylelikle Türkçenin Arapça ile eşit düzeyde ifade gücüne sahip olduğunu bu eserin önsözünde vermiştir (Atalay, 1998: 6). Bu eser, Türk lehçelerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, eş zamanlı dil inceleme yönteminin kullanılması, dil ve söz ayrımının kısmen yapılması, dil biliminin fonetik, morfolojik ve semantik alanlarında özgün tespitler yapılması, Türkçenin eklemeli bir dil olduğunu koyduğu kurallarla tespit etmesi, Türk dil birliğinden ve birbirine akraba halklardan bahsederek dil ailesi olgusuna işaret etmesi, dil değişebilirliği ve bozulabilirliğini ortaya koyması açısından dil biliminde önemli bir yere sahiptir (Karabulut, 2009: 1328–1330).

Türkçe yapılmış karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarından biri de XV. yüzyılda Ali Şir Nevai tarafından yazılmış olan "**Muhâkemetü'l Lugateyn"** adlı eserdir ve Ali Şir Nevai bu eserinde Türkçe ile Farsçayı gramer, söz varlığı, edebî sanatlar ve fonetik açıdan karşılaştırmaktadır (Bilgin, 2005: 397). Ali Şir Nevai bu eserde bir yandan Türk dilinin Farsçadan üstünlüğünü ispatlamaya çalışmakta, diğer yandan Çağatay Türkçesinin fonetik ve morfolojik özelliklerini ortaya koymaktadır (Alvan, 2007: 99).

XIX. yüzyılda tarihî karşılaştırmalı dil bilim çalışmalarının başlaması Türk dil

biliminde de etkisini göstermeye başlamıştır. 1886 yılında Şemsettin Sami'nin hazırlamış olduğu "**Lisân**" adlı eser Batılı anlamda ilk dil bilim çalışması olmuştur. Şemsettin Sami, dil konusundaki düşüncelerini 18 başlık altında incelediği bu eserinde dilin ortaya çıkışı, gelişmesi ve kollara ayrılması konusundaki eski ve yeni görüşleri karşılaştırmakta, tarihî karşılaştırmalı dil bilim ile ilgili bilgiler vermektedir (Sami, 1997: 6–7).

Türkiye'de karşılaştırmalı Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalar ise ilk olarak 1949 yılında Ahmet Cevat Emre tarafından hazırlanan "**Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I Fonetik**" kitabıyla başlamıştır.

Saadet İshaki Çağatay tarafından hazırlanan iki ciltlik "**Türk Lehçeleri Örnekleri**" kitabının 1950 yılında basılan birinci cildinde tarihî Türk lehçeleri, 1972 yılında basılan ikinci cildinde ise çağdaş Türk lehçeleri hakkında bilgiler ve edebiyatlarına dair örnekler verilmektedir.

1971 yılında Necmettin Hacıeminoğlu tarafından hazırlanan "**Türk Dilinde Edatlar**" adlı kitapta tarihî Türk lehçelerinden günümüze kadar yazı dilinde kullanılan bütün edatlar ele alınmış ve edatların ses olayları açısından değişimleri tarihî lehçelerden başlayarak günümüz Türkiye Türkçesine kadar karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir.

1976 yılında Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan "**Türk Dünyası El Kitabı**"nda ise tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından 1992 yılında Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümünün açılmasıyla birlikte Türk lehçeleri üzerine çalışmalar hız kazanmıştır. 1991 yılında başkanlığını Ahmet Bican Ercilasun'un yaptığı bir komisyon tarafından iki ciltlik "**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**" hazırlanmıştır.

1992 yılında Fuat Bozkurt tarafından hazırlanan "**Türklerin Dili**" adlı eser yayımlanmış ve bu eserde sadece Türk lehçelerinin dili ile ilgili değil aynı zamanda tarihi ile ilgili de bilgiler verilmiştir.

1997 yılında Ayşe İlker tarafından hazırlanan "**Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**" adlı kitapta Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesindeki fiillerin aldığı yapım ve çekim ekleri karşılaştırmalı bir şekilde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

1998 yılında Mustafa Öner tarafından hazırlanan "**Bugünkü Kıpçak Türkçesi**" adlı eserde günümüz Kıpçak lehçelerinin ses ve şekil bilgisi karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

2000 yılında Ertuğrul Yaman tarafından hazırlanan "**Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması**" adlı kitapta iki lehçenin söz dizimi karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

2000 yılında Ahmet Buran ve Ercan Alkaya tarafından hazırlanan "**Çağdaş Türk Lehçeleri**" adlı kitapta Türk dilinin üç tarihî lehçesini temsil eden Azerbaycan, Türkmen (Oğuz); Özbek, Uygur (Çağatay); Tatar, Kazak, Kırgız (Kıpçak) lehçeleri gramer, ses bilgisi (fonetik) ve yapı bilgisi (morfoloji) açısından incelenmiştir.

2005 yılında Metin Karaörs tarafından hazırlanan "**Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi (Cümle Tahlilleri)**" adlı kitabında Kazak, Özbek ve Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi sözdiziminin karşılaştırılması yapılmaktadır.

2006 yılında bir komisyon tarafından hazırlanan "**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri 1 (Fiil-Basit Çekim)**" adlı kitapta 20 lehçenin fiil çekimi açısından karşılaştırılması verilmiştir.

2007 yılında Ahmet Bican Ercilasun'un editörlüğünde hazırlanan "**Türk Lehçeleri Grameri**" yayımlanmış ve eserde Türk lehçeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2007 yılında İ. Gülsel Sev tarafından hazırlanan "**Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri**" adlı kitapta Türk dilinin tarihî gelişimi içerisinde Köktürk, Uygur, Karahanlı, Eski Anadolu Türkçesi, Harezm, Kıpçak, Çağatay dönemlerinde hâl ekleri incelenmiştir.

2007 yılında Ercan Alkaya tarafından hazırlanan "**Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar**" adlı kitapta çağdaş Kıpçak lehçelerinde kullanılan edatlar bu lehçelerdeki varyantlarıyla ele alınmış ve yapı, anlam ve işlevlerine göre karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir.

2009 yılında Altınşaş Kurmanali Çakıroğlu tarafından hazırlanan "**Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi'nin Fiil Zamanları Açısından Karşılaştırılması**" adlı eserde Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki fiil zamanlarının yapı, anlam ve işlev özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2011 yılında Dilek Ergönenç Akbaba tarafından hazırlanan "**Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri**" kitabında Kazak ve Nogay Türkçesinde kullanılan tasvir fiiller karşılaştırılmış ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

2012 yılında Habibe Yazıcı Ersoy tarafından "**Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yabancı Eş Değerler**" kitabında Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kullanılan, iki lehçe arasında aktarım problemi yaratan anlam olarak farklı ama okunuş ve yazılış açısından benzer kelimeler karşılaştırmalı şekilde verilmiştir.

2012 yılında Günay Karaağaç tarafından hazırlanan "**Türkçenin Dil Bilgisi**" kitabında Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinin ses bilgisini karşılaştırmalı bir şekilde vermiştir.

2013 yılında Süleyman Kaan Yalçın tarafından hazırlanan "**Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler**" kitabında ünlülerin çağdaş Türk lehçelerindeki ses değişimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2014 yılında Caner Kerimoğlu tarafından hazırlanan "**Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi**" adlı kitap yayımlanmıştır.

2014 yılında Fatih Özek tarafından hazırlanan "**Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler**" adlı kitapta tarihî Türk lehçelerinin karşılaştırmalı ses olayları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

2015 yılında Ali Ilgın tarafından hazırlanan "**Tarihî Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi**" adlı eserde Sibirya coğrafyasında varlığını sürdüren Tofa (Karagas) Türkçesi şekil bilgisi açısından tarihî-karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2015 yılında Salih Küçük tarafından hazırlanan "**Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri**" kitabından Eski Türkçe (Göktürkçe, Eski Uygur Türkçesi), Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi) ve Eski Anadolu Türkçesi'nde isimden isim yapma eklerinin tarihî gelişimi, eklerin işlevleri örnek cümleler vasıtasıyla ele alınmıştır.

2016 yılında Cihan Çakmak tarafından hazırlanan "**Kazan-Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Görülen Yalancı Eş Değer Kelimeler**" kitabında Türk lehçelerinde aktarma yaparken en büyük problem olarak karşımıza çıkan yalancı eş değer kelimeler konusu Kazan-Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi esas alınarak yapılmıştır.

Çalışmada öncelikle Türk lehçeleri ve yazı dilleri, aktarma kavramı, yalancı eş değer kavramı, yalancı eş değerlik sorunu ve yalancı eş değer kavramı ile ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bilgiler verildikten sonra Kazan Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde karşımıza çıkan birebir yalancı eşdeğer kelimeler, kabul edilebilir yalancı eşdeğer kelimeler ve başka dillerden girmiş yalancı eş değer kelimeler hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgiler verilmiştir.

2017 yılında Şahap Bulak tarafından hazırlanan "**Karşılaştırmalı Tarihî Türk Yazı Dilleri Grameri - Fiil Çekimi**" kitabı yayımlanmıştır. Eserde Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi'nde fiil çekimi konusu ele alınırken, bu tarihî Türk lehçelerinin çağdaş Türk lehçeleri ile benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2017 yılında Murat Özşahin tarafından hazırlanan "**Tatar ve Başkurt Yazı Dillerinde İkilemeler**" kitabı yayımlanmıştır. Eserde, ikilemeler üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili bilgiler verildikten sonra ikileme sınıflandırması yapılmıştır. Eserin sonunda Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesi yazı dillerinde geçen ikilemeler liste hâlinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bölümde ikilemelerin açıklamaları ile birlikte yazılı metinlerde geçen ikileme örnekleri verilmiştir.

2018 yılında Ömer Küçükmehmetoğlu tarafından hazırlanan "**Başkurt Türkçesi Şekil Bilgisi**" kitabı yayımlanmış ve eserde Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış çalışmalardaki yöntemler esas alınarak Başkurt Türkçesinin şekil bilgisi özellikleri verilmiştir.

Bunların dışında birçok yüksek lisans ve doktora tezi yazılmış, makaleler hazırlanmıştır (Bk. 1.3. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Üzerine Yapılmış Karşılaştırmalı Çalışmalar).

B. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırması

1. Karşılaştırmalı Ses Bilgisi

a. Ünlüler

Kazak Türkçesinde 9 ünlü *a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü* Türkiye Türkçesinde ise 8 ünlü *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* vardır. Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak açık e'yi karşılayan *ä* harfi kullanılmaktadır (Tamir, 2012: 433).

	KAZAK TÜRKÇESİ					**TÜRKİYE TÜRKÇESİ**			
	Juwan Dıbıs (Kalın Ünlü)		**Jiñişke Dıbıs (İnce Ünlü)**			**Kalın Ünlü**		**İnce Ünlü**	
Düz Ünlü (Ezüw Dawıstı Dıbıs)	a	ı	e	i	ä	a	ı	e	i
Yuvarlak Ünlü (Erindik Dawıstı Dıbıs)	u	o	ü	ö		u	o	u	ö

Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi uzun ünlüler yoktur (Bozkurt, 2005: 614). Ancak telaffuz sırasında iki ünlü yan yana geldiğinde görünüşte uzama hadisesine benzer bir hadise meydana gelir (Zeynalov, 1981: 172): *ayta almadı ~aytalmadı.*

Ünlü Uyumları

Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu / Damak Uyumu)

Kazak Türkçesinde büyük ünlü uyumu egemendir. Kalın ünlü ile başlayan kelimelerin kalın ünlüyle, ince ünlüyle başlayan kelimelerin ince ünlüyle devam etmesi demek olan büyük ünlü uyumuna Kazak Türkçesinde büyük ölçüde riayet edilir (Koç ve Doğan, 2004: 153). Uyuma aykırı olan kelimeler genellikle alıntı kelimelerdir. Örneğin; *inimiz* "erkek kardeşimiz"*, üydegilerimiz* "evdekilerimiz"*, köşedegi* "sokaktaki"*, küzgi* "güzün", *toqsandarda* "doksanlarda"*, olardan* "onlardan"*, qaladağılarımız* "şehirdekilerimiz".

Kazak Türkçesine geçmişte alınmış olan yabancı kelimeler telaffuz edildikleri gibi dile girdiği için büyük ölçüde bu uyuma girmiştir. Örneğin; *aqılman < ʿaḳl+mend, aman < emān, qazına < ḫazîne, bäteñke < botinki.* Ancak 1920 yılı sonrası Kazak Türkçesine

alınan kelimelerde bu uyum görülmemektedir (Tamir, 2007: 434). Örneğin; *çemodan "bavul", derevnya "köy", komandir "komutan", qate "hata", kitap, qane "hani".*

Ayrıca Kazak Türkçesinde birleşik kelimelerde de bu uyum bozulabilmektedir (Doğan ve Şuataman, 2010: 175). Örneğin; *eşqanday < eş+qanday, eşqaşan < eş + qaşan, birqawım < bir+ qawım, äldeqanday < älde + qanday, aqsüyek < aq + süyek.*

Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu / Dudak Uyumu)

Düz ünlülerden sonra düz, yuvarlak ünlülerden sonra ya dar-yuvarlak ya da düz-geniş ünlülerin gelmesi kuralına ***küçük ünlü uyumu*** denilir. Türkiye Türkçesinde bu uyuma genel olarak uyulmaktadır, ancak Kazak Türkçesinde bu uyum tutarsızdır (Doğan ve Şuataman, 2010: 175).

Kazak Türkçesinde küçük ünlü uyumu, düz ünlüyle başlayan kelimelerde çok sağlamdır, yani düz ünlüyle başlayan kelimeler düz ünlüyle devam etmek zorundadır. Ancak yuvarlak ünlüyle başlayan ünlüler Türkiye Türkçesinin aksine sadece düz ünlüyle devam edebilir. Dolayısıyla Kazak Türkçesinde küçük ünlü uyumu yalnız düz ünlü bulunduran kelimelerde görülmektedir (Buran ve Alkaya, 2004: 199). Örneğin; *bayqaw "gözlem", ädemilik "güzellik", sağınış "özlem", tipten "pek", tışqan "fare".*

Kazak Türkçesinde ilk hecesi yuvarlak ünlüyle başlayan kelimelerin sonraki hecelerinde düz ünlüler gelir. Ancak bu kelimeler konuşma dilinde ikinci hecelerini yuvarlaklaştırarak küçük ünlü uyumuna girerler (Koç ve Doğan, 2004:136). Örneğin; *kölik "araba", köñil "gönül", turmıs "hayat", körik "güzellik", tolı "dolu", uyal- "utan-", ükimet "hükümet", zorlıq "zorluk".*

b. Ünsüzler

Kazak Türkçesinde 23 ünsüz harf (*b, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z*), Türkiye Türkçesinde ise 21 ünsüz harf (*b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z*) yer almaktadır. Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak "x, q, ñ," olmak üzere 3 ünsüz harf vardır. Bunlardan *x* hırıltılı olarak gırtlaktan, *q* gırtlaktan söylenen seslerdir. *ñ* harfi günümüzde Anadolu ağızlarında görülen *damak n*'sidir. Ayrıca *ğ* harfi ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak gırtlaktan daha baskılı söylenmektedir (Buran ve Alkaya, 2004: 199). Türkiye Türkçesinde ise Kazak Türkçesinden farklı olarak

c sesi mevcuttur. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünsüzlerin sınıflandırması şu şekildedir:

		KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
SEDA BAKIMINDAN ÜNSÜZLER	**Sedalı (Tonlu) (Uyañ Dawıssız)**	b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z	b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z
	Sedasız (Tonsuz) (Qatañ Dawıssız)	ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t	ç, f, h, k, p, s, ş, t
OLUŞUM NOKTASI BAKIMINDAN ÜNSÜZLER	**Dudak Ünsüzü (Erin Dawıssızı)**	b, p, m	b, p, m
	Diş-Dudak Ünsüzü (Tis men Erin Dawıssızı)	f, v	f, v
	Diş Ünsüzü (Tis Dawıssızı)	d, n, s, t, z	d, n, s, t, z
	Damak-Diş Ünsüzü (Til Aldı Dawıssızı)	ç, j, ş	c, ç, j, ş
	Ön Damak Ünsüzü (Til Ortası Dawıssızı)	g, k, l, r, y	g, k, l, r, y
	Art Damak Ünsüzü (Til Artı Dawıssızı)	ğ, x, q, ñ	ğ
	Gırtlak Ünsüzü (Kömey Dawıssızı)	h	h

Ünsüz Uyumu

Kazak Türkçesinde ünsüz uyumu Türkiye Türkçesine göre daha güçlüdür. Kazak Türkçesinde sedalı (tonlu) ünsüzlerle biten kelimelerden sonra sedalı (tonlu) ünsüzle başlayan ekler, sedasız (tonsuz) ünsüzle biten kelimelerden sonra sedasız (tonsuz) ünsüzle başlayan ekler gelmektedir (Öner, 1998: 24).

Örnek: *bizge "bize", kümiste "gümüşde", qısqı "kışlık", kitapqa "kitaba", däwdey "dev gibi", seldi "seli", otandas "vatandaş", durıs pa "doğru mu", almay "almadan", turğan "duran", tamırlar "damarlar", waqıtta "vakitte", beripti "vermiş".*

Bu özellikten dolayı Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak çoğul eki (*-lar, -ler, -dar, -der, -tar, -ter*), olumsuzluk eki (*-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe*), soru eki (*ma, me, ba, be, pa, pe*) vb. ekler çok şekillidir.

c. Çift Sesler

Kazak Türkçesinde "ıy, iy", "uw, üw, w", "ts", "şç", "yo", "yu", "ya" olmak üzere 7 çift ses vardır. *w (uw, üw)* iki dudak büzülerek telaffuz edilir. Türkiye Türkçesinin alfabe sisteminde çift ses yoktur.

Ünlü + Ünsüz (Dawıstı Dıbıs + Dawıssız Dıbıs)	Ünsüz + Ünlü (Dawıssız Dıbıs + Dawıstı Dıbıs)	Ünsüz + Ünsüz (Dawıssız Dıbıs + Dawıssız Dıbıs)
ıy, iy (и)	yo (ё)	ts (ц)
uw, üw, w (у)	ya (я)	şç (щ)
	yu (ю)	

Çift seslerden Kazakça "ıy, iy" sesinin karşılığı olan **и** harf Rusça kelimelerde "i"; Kazakça "uw, üw, w" sesinin karşılığı olan **у** harf Rusça kelimelerde "u" şeklinde telaffuz edilmektedir. **ц** "ts", **щ** "şç", **ё** "yo", **я** "ya", **ю** "yu" çift sesleri sadece Rusça kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan "yu" sesi veren **ю** harf nadiren Kazakça kelimelerde "yuw, yüw" şeklinde kullanılmaktadır.

d. Ses Karşılığı Olmayan Harfler

Kazak Türkçesi alfabesinde yer alan "ъ", "ь" harflerinin ses birim (fonem) karşılığı yoktur, bazen yan yana gelen ünsüz ve ünlü seslerin arasını bölüp, ayırarak söylemek için (разъезд: raz'ezd, почтальон: poçtal'on), bazen ünsüzlerin inceliğini bildirmek için (бандероль: banderol') kullanılan harflerdir. Bu harfler sadece Rusçadan alınan kelimelerde kullanılmaktadır (Qaratayev, 1975: 221).

2. Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi

a. Yapım Ekleri

Kelimenin anlam ve çeşit bakımından ayrı bir nitelik kazanmasını sağlayan, yeni ögeler oluşturmaya yarayan eklere ***yapım ekleri*** denilmektedir (Vardar, 2007: 218). Kelime kök ve gövdesine eklenerek değişik anlamda yeni kelimeler türeten yapım ekleri eklendikleri kelimelerin kelime türünü değiştirebilir (Korkmaz, 2007a: 31). Ayrıca bir kelimeye eklenen yapım eki o kelimenin birden fazla anlama sahip olmasına da sebebiyet verebilir (Eker, 2002: 258).

Yapım ekleri, isim veya fiil köküne gelerek onları isim veya fiil yapmasına göre de

dört grupta incelenmektedir[2].

İsimden İsim Yapım Ekleri

KAZAK TÜRKÇESİ	AÇIKLAMA
+aq, +ek	Küçültme ifade eder. Örneğin; *ataq* "unvan", *tikenek* "diken".
+aw, +ew	Yediye kadar olan sayılara gelerek tane edatının görevini yerine getirir. Örneğin; *birew* "bir tane".
+dağan, +değen, + tağan, +tegen	Onlu sayılara gelerek ***+larca, +lerce*** anlamı katar. Örneğin; *mıñdağan* "binlerce"
+das, +des, +tas, +tes, +las, +les	Türkiye Türkçesindeki ***+daş, +deş, +taş, +teş*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *sırlas* "sırdaş".
+day, +dey, +tay, +tey	Eklendiği isimlere benzetme ve kıyaslama anlamında gibi, kadar edatlarının anlamını verir. Örneğin; *kümistey* "gümüş gibi", *jüzdey* "yüz kadar"
+dayın, +tayın	Süre bildiren kelimeler türetir. Örneğin; *qıstayın* "kış boyu".
+eke, +ke	Kişi isimlerinin ilk hecesine eklenerek sevgi ve saygı anlamı verir. Örneğin; Eseney > Eseke, Şeker> Şeke.
+ger, +ker	Meslek ismi yapan Farsça kökenli bir ektir. Örneğin; *balger* "falcı".
+ğana, +gene, +qana, +kene	Küçültme ifade eder. Örneğin; *azğana* "azıcık", *kişkene* "küçücük".
+ğı, +gi, +qı, +ki	Türkiye Türkçesindeki ***+ki*** aitlik ekinin işlevinde kullanılmaktadır. Örneğin; *sırtqı* "dışa ait", *bıyılğı* "bu yılki".
+ğılt, +qılt	Renk bildiren isimlere gelerek, bu renklerin solgunluklarını bildirir. Örneğin; *sarğılt* "sarımsı".
+ğıltım, +qıltım	Renk bildiren isimlere gelerek, bu renklerin solgunluklarını bildirir. Örneğin; *sarğıltım* "sarımsı".
+ğoy, +göy, +qoy	Bir şeye düşkünlüğü ifade eden Farsça kökenli bir ektir. Örneğin; *äñgimeqoy* "konuşkan".
+xana	Yer ismi yapan Farsça kökenli "hane" kelimesidir. Örneğin; *asxana* "mutfak, yemekhane"
+ı, +i	Arapça nispet ***"î"***sinin Kazak Türkçesinde uyuma girmiş şeklidir. Örneğin; *Qazaqı* "Kazaklara has", *Arabı* "Araplara has".
+ıy, +iy	Arapça nispet ***"î"***sinin Kazak Türkçesindeki şeklidir. Örneğin; *ädebiy* "edebî", *ğılımıy* "ilmî".
+ker	Meslek isimleri oluşturan Farsça ektir. Örneğin; *tüyekeş* "deveci".

[2] Tabloda verilen ekler "Kazak Türkçesi Grameri" ile "Çağdaş Kazak Türkçesi (Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler)" adlı kaynaklardan alıntılanmıştır. Bk. KOÇ, Kenan, DOĞAN, Oğuz (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi. 186-200, 225-232; BİRAY, Nergis, AYAN, Ekrem, ERCİLASUN-KURMANGALİEVA, Güljanat (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi (Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi. 61-79.

+qor	Düşkün olma, bağlı olma anlamında Farsça ektir. Örneğin; *şäyqor* "çay düşkünü".
+lap, +lep, +dap, +dep, +tap, +tep	Bu ek ***+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-*** isimden fiil yapma eki ile, ***-p*** zarf-fiil ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Örneğin; *jıldap* "yıllarca".
+law, +lew, +daw, +dew, +taw, +tew	Sıfatlara eklenerek küçültme, eşitlik ve mukayese anlamları katar. Örneğin; *jaqsılaw* "daha iyice".
+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti	Türkiye Türkçesindeki ***+lı, +li, +lu, +lü*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *paydalı* "faydalı", *aqıldı* "akıllı".
+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik	Türkiye Türkçesindeki ***+lık, +lik, +luk, +lük*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *kedeylik* "fakirlik", *dostıq* "dostluk".
+nama, +name, +dama, +dame	Sonuna getirildiği kelimelere, yazılmış, küçük kitap anlamları veren Farsça kökenli bir ektir. Örneğin; *jılnama* "yıllık"
+nşı, +nşi	Türkiye Türkçesindeki ***+ncı, +nci, +ncu, +ncü*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *birinşi* "birinci"
+paz	Yetenekli, eğilimli, usta anlamında kullanılan Farsça kökenli bir ektir. Örneğin; *önerpaz* "sanatçı"
+raq, +rek, +ıraq, +irek	Karşılaştırma ifade eder. Türkiye Türkçesine "*daha*" şeklinde aktarılır. Örneğin; *jaqsıraq* "daha iyi"
+sız, +siz	Türkiye Türkçesindeki ***+sız, +siz, +suz, +süz*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *uyatsız* "utanmaz", *ünsiz* "sessiz".
+şa, +şe	Kavim isimlerinden dil ve lehçe isimleri, ayrıca sıfatlara getirilerek karşılaştırma, derecelendirme ifade eder ve azlık bildirir. Örneğin; *Qazaqşa* "Kazakça", *kitapşa* "kitapçık", *körpeşe* "minder".
+şaq, +şek	Küçültme ve sevgi ifade eder. Örneğin; *quwırşaq* "oyuncak bebek, kukla"
+şañ, +şeñ	Belirli bir işe veya harekete yatkınlığı ifade eder. Örneğin; *terşeñ* "çok terleyen", *sözşeñ* "söz ustası".
+şı, +şi	Türkiye Türkçesindeki ***+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu,+çü*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *eñbekşi* "emekçi"
+şıq, +şik	Küçültme ve sevgi ifade eder. Örneğin; *üyşik* "küçük ev", *oyınşıq* "oyuncak"
+şıl, +şil	Bu ek hem bir şeye olan sevgiyi, düşkünlüğü hem de iki nesne arasında karşılaştırma veya benzetme ifade eder. Örneğin; *ultşıl* "milliyetçi", *külkişil* "gülünç", *oyşıl* "düşünür"
+şılıq, +şilik	*+şı* ve + *lıq* yapım eklerinin birleşmesinden oluşur ve soyut anlamlı isimler üretir. Örneğin; *keñşilik* "genişlik", *adamgerşilik* "insanlık".
+tay	Küçültme ve sevgi anlamı katar. Örneğin; *kişkentay* "küçücük".
+y	Akrabalık isimlerine eklenerek sevgi, sayğı ve nezaket ifade eder. Örneğin; *ağay* "ağabey", *apay* "abla"

Fiilden İsim Yapım Ekleri

KAZAK TÜRKÇESİ	AÇIKLAMA
-a, -e	Somut isimler yapar. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-a, -e*** ekidir. Örneğin; *aynala* "çevre".

-ağan, -egen	Bir işi devamı olarak yapmayı bildirir. Örneğin; *beregen* “cömert”.
-aq, -ek	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-ak, -ek*** ekidir. Örneğin; *qorqaq* “korkak”.
-ar, -er, -r	Hareketin sonucunu bildiren isimler türetir. Örneğin; *qaynar* “kaynak”.
-ası, -esi	Soyut anlamlı isimler türetir. Örneğin; *kelesi* “gelecek”, *kiresi* “kazanç”.
-aşaq, -eşek	Soyut anlamlı isimler yapan bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-acak, -ecek*** ekidir. Örneğin; *bolaşaq* “gelecek”.
-ğaq, -gek, -qaq, -kek	Genellikle insan karakterini anlatan sıfat yapar. Örneğin; *urısqaq* “kavgacı”.
-ğı, -gi, -qı, -ki	Bu ekin Türkiye Türkçesindek karşılığı ***-gı, -gi, -gu, -gü, -kı, -ki, -ku, -kü*** ekidir. Örneğin; *külki* “gülme”
-ğılıqtı, -gilikti	Fiillerden sıfat türetmek için kullanılır. Örneğin; *jergilikti* “yerli, mahalli”.
-ğın, -gin, -qın, -kin	Bu ekin Türkiye Türkçesindek karşılığı ***-gın,-gin, -gun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün*** ekidir. Örneğin; *basqın* “baskın”, *tutqın* “esir”.
-ğır, -gir, -qır, -kir	Belirli bir harekete olan yatkınlığı ifade eder. Örneğin; *ötkir* “keskin”.
-ğış, -giş, -qış, -kiş	Fiilin gösterdiği işi yapanın o işi çokça yaptığını gösterir. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki ***-gıç, -giç, -guç, -güç*** ekidir. Örneğin; *bilgiş* “bilgiç”.
-q, -k, -ıq, -ik	Ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-k*** ekidir. Örneğin; *aşıq* “açık”.
-m, -ım, -im	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-m, -ım, -im, -um, -üm*** ekidir. Örneğin; *kiyim* “giyim”.
-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-ma, -me*** ekidir. Örneğin; *bölme* “oda” .
-maq, -mek, -baq, -bek, -paq, -pek	Alet, araç gereç isimleri yapar. Türkiye Türkçesinde kullanılan ***-mak, -mek*** ekinin karşılığıdır. Örneğin; *şaqpaq* “çakmak”.
-malı, -meli, -balı, -beli, -palı, -peli	Nesnenin şeklini, biçimini belirten isimler türeten bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-malı, -meli*** ekidir. Örneğin; *salıstırmalı* “karşılaştırmalı”.
-man, -men	Gelecek zaman eki *-ar, -er,- r* ekinden sonra gelerek hareketi yapanı ifade eder. Örneğin; *oqırman* “okuyucu”
-mıs, -mis, -bıs, -bis, -mış, -miş	Soyut isim ve somut isim yapan bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-mış, -miş*** ekidir. Örneğin; *turmıs* “hayat”, *jemis* “yemiş”
-msaq, -msek	Alışkanlık hâline gelmiş hareketleri ve bir şeye olan düşkünlüğü ifade eder. Örneğin; *ölimsek* “ölümcül”
-n, -ın, -in	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-n, -ın, -in, -un, -ün*** ekidir. Örneğin; *kelin* “gelin”, *egin* “ekin”.
-ndı, -ndi	Belirli bir işin sonucunu ifade eden isimler türetir. Örneğin; *tuwındı* “eser”.
-ñqı, -ñki	Sıfat türeten bir ektir. Örneğin; *köteriñki* “yüksekçe”, *jayılıñqı* “yayık”.

-s, -ıs, -is	İş ve yer adları ile sıfat olarak kullanılan isimler yapan bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-ış, -iş, -üş, -üş*** ekidir. Örneğin; *batıs* "batı", *burılıs* "dönemeç".
-ş, -ış, -iş	Dönüşlü fiil köklerine gelerek alet, eşya ve soyut isimler yapar. Örneğin; *süyiniş* "sevinç", *tayanış* "dayanak".
-şaq, -şek	Edilgen çatılı fiillere eklenerek işi yapan kişinin niteliğini ifade etmek için kullanılır. Örneğin; *erinşek* "üşengeç".
-w, -uw, -üw	Hareket ve iş adları türeten bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-mak, -mek*** ekidir. Bu ek ayrıca somut anlamlı isimler türetir. Örneğin; *jazuw* "yazmak", *awruw* " hastalık"

İsimden Fiil Yapım Ekleri

KAZAK TÜRKÇESİ	AÇIKLAMA
+a-, +e-	Olma ve yapma ifaede eden bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+a-, +e-*** ekidir. Örneğin; *ata-* "adlandırmak".
+al-, +el-, +l-	Sıfatlardan olma ifade eden fiiller türeten bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+al-, +el-*** ekidir. Örneğin; *jönel-* "yönelmek".
+ar-, +er-	Olma ifade eden fiiller ve geçişsiz fiiller yapan bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+r-, +ar-, +er-*** ekidir. Örneğin; *özger-* "değişmek".
+ay-, +ey-	Olma ifade eden geçişsiz fiiller türetir. Örneğin; *küşey-* "güçlenmek".
+ğır-, +gir-, +qır-, +kir-	Ses taklidi kelimelere gelerek fiil türetir. Örneğin; *tüşkir-* "hapşırmak".
+ğar-, +ger-, +qar-, +ker-	Olma ve yapma ifade eden fiiller türetir. Örneğin; *esker-* "hatırlamak".
+ı-, +i-	Geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Örneğin; *kemi-* "azalmak".
+q-, +k-	Olma ifade eden fiiller türetir. Örneğin; *aşıq-* "acıkmak", *keşik-* "gecikmek".
+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+la-, +le-*** ekidir. Örneğin; *basta-* "başlamak".
+lan-, +len-, +dan-, +den-, +tan-, +ten-	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+lan-, +len-*** ekidir. Örneğin; *iyelen-* "sahiplenmek".
+las-, +les-, +das-, +des-, +tas-, +tes-	Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***+laş-, +leş-*** ekidir. Örneğin; *kömektes-* "yardımlaşmak".
+sı-, +si-	Bir şeyi yapıyormuş gibi görünmeyi ifade eder. Örneğin; *pısıqsı-* "kurnaz gibi görünmek".
+sın-, +sin-	Eklendiği fiile "görmek, saymak" anlamı katar. Örneğin; *süysin-* "imrenmek".
+sıra-, +sire-	Bir şeyin özelliğinin azaldığını, kaybolduğunu ifade eder. Örneğin; *qansıra-* "kan kaybetmek"

Fiilden Fiil Yapım Ekleri

KAZAK TÜRKÇESİ	AÇIKLAMA
-dır-, -dir-, -tır-, -tir-	Ettirgen çatı ekidir. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-dır-, -dir-, -dur-, -dür-, -tır-, -tir-, -tur-, -tür-*** ekidir. Örneğin; *jazdır-* "yazdırmak"
-ğıla-, -gile-, -qıla-, -kile-	Fiilin gösterdiği hareketin tekrarlandığını ve sürdüğünü ifade eder. Örneğin; *ürgile-* "üst üste üflemek"
-ğır-, -gir-, -qır-, -kir-	İşlek olmayan ettirgen çatı ekidir. Örneğin; eskir- "eskitmek"
-ğız-, -giz-, -qız-, -kiz-	Geçişsiz fiilleri geçişli yapan, geçişli fiilleri ise ettirgen yapan bir ektir. Örneğin; *tuwğız-* "doğurmak", *alğız-* "aldırmak"
-l-, -ıl-, -il-	Edilgenlik ifade eden bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-l-, -ıl-, -il-, -ul-,-ül-*** ekidir. Örneğin; *aşıl-* "açılmak".
-msra-, -msire-	Fiilin bildirdiği hareketin tam yapılmadığını ifade eder. Örneğin; *jılamsıra-* ağlamaklı olmak"
-n-, -ın-, -in-	Dönüşlülük ifade eden bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-n-, -ın-, -in-, -un-, -ün***-ekidir. Örneğin; *oylan-* "düşünmek"
-r-, -ır-, -ir-, -ar-, -er-	Ettirgenlik ifade eden bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-r-, -ır-, -ir-, -ur-, -ür***-ekidir. Örneğin; *şığar-* "çıkarmak"
-s-, -ıs-, -is-	İşteş çatı ekidir. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-ış-, -iş-, -uş-, -üş-*** ekidir. Örneğin; *külis-* "gülüşmek"
-t-, -ıt-, -it-	Ettirgen çatı ekidir ve ettirme, oldurma ifade eder. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ***-t-, -ıt-, -it-, -ut-, -üt-*** ekidir. Örneğin; *oqıt-* "okutmak"

b. Çekim Ekleri

İsimlerin ve fiillerin kök ya da gövdelerine gelerek kişi, zaman, soru, çoğul, olumluluk ve olumsuzluk gibi kavramlar veren eklere ***çekim ekleri*** denir. Çekim ekleri isimlere ve eylemlere geldiğinde sözcük köklerinin anlamlarında herhangi bir değişikliğe neden olmazlar. İsimlerin anlamlarını kişi, yön, yer, soru, olumluluk, olumsuzluk vb. açılardan tamamlarlar (Hengirmen, 2006: 275). Çekim ekleri, kelimeler arasındaki bağlantıyı sağlar. Çekim ekleri kendi aralarında isim çekim ekleri (hâl ekleri, çokluk eki, aitlik eki, iyelik ekleri ve soru eki) ve fiil çekim ekleri (şekil ve zaman ekleri, şahıs ekleri, soru eki) olmak üzere ikiye ayrılır (Vural ve Böler, 2012: 146–147).

Türkçenin eskiden günümüze değişmeyen ve bütün Türk lehçelerinde aynı kalan isim çekim formülü ile fiil çekim formülü aşağıdaki gibidir (Efendioğlu, 2013: 95, 156):

İsim Kökü / Gövdesi + Kemiyet + İyelik + Hâl + Edat

Fiil Kökü / Gövdesi – Kip ve Zaman + Şahıs Eki

Fiil Kökü / Gövdesi – Fiilimsi Ekleri

i. İsim Çekim Ekleri (İşletim Ekleri)

İsim veya isim soylu kelimelere bağımlı biçimbirimlerin eklenmesine ***isim çekimi*** denir ve isim çekimi Türkçede hâl, iyelik, aitlik, çokluk ve soru kategorilerinde gerçekleşir (Eker, 2002: 279).

HÂL EKLERİ (SEPTİK JALĞAWDAR)

Yalın Hâl (Ataw Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
–	–	–

İlgi (Tamlayan) Hâli (İlik Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten isimlerden sonra	+nıñ / +niñ	+ın / +in, +un /+ün +nın / +nin, +nun / +nün
l, m, n, ñ, z, j sesleriyle biten isimlerden sonra	+dıñ / +diñ	
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tıñ / +tiñ	

Yönelme Hâli (Barıs Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Tonlu ünsüzlerle (b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z) biten isimlerden sonra	+ğa / +ge	+a / +e
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+qa / +ke	
İsim teklik 1., 2., 3. şahıs iyelik eki almışsa	+a / +e	

Belirtme (Yükleme) Hâli (Tabıs Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Ünlüler ile biten isimlerden sonra	+nı / +ni	+ı / +i, +u / +ü

l, m, n, ñ, r, w, y, z sesleriyle biten isimlerden sonra	+dı / +di	
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tı / +ti	
İsim teklik 3. şahıs iyelik eki almışsa	+n	

Bulunma Hâli (Jatıs Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Tonlu ünsüzlerle (b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z) biten isimlerden sonra	+da / +de	+da / +de, +ta / +te
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+ta / +te	

Çıkma (Ayrılma) Hâli (Şığıs Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Tonlu ünsüzlerle (b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z) biten isimlerden sonra	+dan / +den	+dan / +den, +tan / +ten
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tan / +ten	
m, n, ñ ile biten isimlerden sonra	+nan / +nen	

Vasıta Hâli (Kömektes Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Ünlüler ile biten ve *z* haricindeki tonlu ünsüzlerle biten isimlerden sonra	+men, +menen	+la / +le
z ünsüzü ile biten isimlerden sonra	+ben, +benen	
Tonsuz ünsüzlerle (*ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t*) biten isimlerden sonra	+pen, +penen	

Eşitlik Hâli (Ekvativ Septik)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Tonlu ünsüzlerle (b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, y, z) biten isimlerden sonra	+day / +dey	+ça / +çe
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tay / +tey	
	+şa / +şe	

AİTLİK EKİ (TÄWELDİK JALĞAW)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
+ğı / +gi, +qı / +ki	+ki
+niki, +diki, +tiki	

İYELİK EKLERİ (TÄWELDİK JALĞAWDAR)

Teklik (Jekelik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Men**	+m	**Ben**	+m
2	**Sen**	+ñ	**Sen**	+n
	Siz (Saygı)	+ñız / +ñiz		
3	**Ol**	+ı / +i, +sı / +si	**O**	+ı / +i, +u / +ü +sı /+si, +su / +sü

Çokluk (Köptik)

	KAZAK TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Sözcüklerin Son Sesleri**	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Biz**	–	+mız / +miz	**Ben**	+mız / +miz, +muz / +müz
2	**Sender**	Ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten isimler ile	+larıñ / +leriñ	**Sen**	+nız / +niz, +nuz / +nüz
		l, m, n, ñ, r, w, y, z sesleriyle biten isimlerden sonra	+darıñ / +deriñ		
		Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tarıñ / +teriñ		
	Sizder (Saygı)	Ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten isimler ile	+larıñız / +leriñiz		
		l, m, n, ñ, r, w, y, z sesleriyle biten isimlerden sonra	+darıñız /+deriñiz		
		Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tarıñız / +teriñiz		
3	**Olar**	–	+ı / +i, +sı / +si	**O**	+ları / +leri

ÇOKLUK EKİ (KÖPTİK JALĞAW)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten isimler ile	+lar / +ler	+lar / +ler
l, m, n, ñ, r, w, y, z sesleriyle biten isimlerden sonra	+dar / +der	
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+tar / +ter	

SORU EKİ (SURAW ŞILAWI)

KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Sözcüklerin Son Sesleri	**Ekler**	**Ekler**
Ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten isimler ile	ma / me	mı / mi, +mu / +mü
m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten isimlerden sonra	ba / be	
Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	pa / pe	

ii. Fiil Çekim Ekleri

Fiiller ikinci tekil şahıs emir kipinin dışında tek başına kullanılmazlar. Fiil kök ve gövdelerine zaman ve şahıs ekleri gelerek fiille özne arasında bağ kurulmuş olur. Zaman ekleri fiil tabanına, şahıs ekleri ise fiil tabanına eklenmiş zaman eklerinden sonra gelmektedir (Eker, 2002: 284–285; Vural ve Böler, 2012: 146).

ŞAHIS EKLERİ (JİKTİK JALĞAWDAR)

I. TİP ŞAHIS EKLERİ (ZAMİR MENŞELİ ŞAHIS EKLERİ)

Teklik (Jekelik)

	KAZAK TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Sözcüklerin Son Sesleri**	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Men**	Ünlüler ve l, r, w, y, n, ñ sesleriyle biten yapılarla	+mın / +min	**Ben**	+ım / +im, +um / +üm
		z, j tonlu ünsüzlerle biten yapılarla	+bın / +bin		
		Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten yapılarla	+pın / +pin		
2	**Sen**	–	+sıñ / +siñ	**Sen**	+sın / +sin, +sun / +sün
	Siz (Saygı)	–	+sız / +siz		
3	**Ol**	–	Ø	**O**	–

Çokluk (Köptik)

	KAZAK TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Sözcüklerin Son Sesleri**	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Biz**	Ünlüler ve l, r, w, y sesleriyle biten yapılarla	+mız / +miz	**Biz**	+ız / +iz, +uz / +üz
		m, n, ñ, r, z, j ünsüzleriyle biten yapılarla	+bız / +biz		
		Tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten isimlerden sonra	+pız / +piz		
2	**Sender**	–	+sıñdar / +siñder	**Siz**	+sınız / +siniz +sunuz / +sünüz
	Sizder (Saygı)	–	+sızdar / +sizder		
3	**Olar**	–	Ø	**Onlar**	+lar / +ler

2. TİP ŞAHIS EKLERİ (İYELİK MENŞELİ ŞAHIS EKLERİ)

Teklik (Jekelik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Men**	+m	**Ben**	+m
2	**Sen**	+ñ	**Sen**	+n
	Siz (Saygı)	+ñız		
3	**Ol**	Ø	**O**	–

Çokluk (Köptik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Biz**	+q / +k	**Ben**	+k
2	**Sen**	+ñdar / +ñder	**Sen**	+nız / +niz, +nuz / +nüz
	Siz (Saygı)	+ñızdar / +ñizder		
3	**Sender**	Ø	**O**	+lar / +ler

3. TİP ŞAHIS EKLERİ

Teklik (Jekelik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Men**	+ayın / +eyin, +yın / +yin	**Ben**	+ayın / +eyin
2	**Sen**	–	**Sen**	–
	Siz (Saygı)	+ñız		
3	**Ol**	+sın / +sin	**O**	+sın / +sin, +sun / +sün

Çokluk (Köptik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Biz**	+ayıq / +eyik	**Ben**	+alım / +elim
2	**Sen**	+ñdar / +ñder	**Sen**	+ın / +in, +un / +ün +ınız / +iniz, +unuz / +ünüz
	Siz (Saygı)	+ñızdar / +ñizder		
3	**Sender**	+sın / +sin	**O**	+sınlar / +sinler, +sunlar / +sünler

ZAMAN EKLERİ (ŞAQ JURNAQTARI)

BİLDİRME KİPLERİ (AŞIQ RAYDAR)

Görülen Geçmiş Zaman (Anıq Ötken Şaq)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-dı / -di, -tı / -ti* + II. Tip Şahıs Ekleri	Fiil + *-dı / -di, -du / -dü, -tı / -ti* , -tu / -tü + II. Tip Şahıs Ekleri
Fiil + *-ğan / -gen, -qan / -ken* + I. Tip Şahıs Ekleri	
Fiil + *-atın / -etin, -tın / -tin* + I. Tip Şahıs Ekleri	

Öğrenilen Geçmiş Zaman (Tanıq Ötken Şaq)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-p* + I. Tip Şahıs Ekleri	Fiil + *-mış / -miş, -muş / -müş* + I. Tip Şahıs Ekleri

Şimdiki Zaman (Osı Şaq)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-p , -a /-e, -y + tur- / jür- / otır- / jatır-* + I. Tip Şahıs Ekleri	Fiil + *-yor* + I. Tip Şahıs Ekleri
Fiil + *-wda / -wde* + I. Tip Şahıs Ekleri	

Geniş Zaman (Awıspalı Osı Şaq)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-a / -e, -y* + I. Tip Şahıs Ekleri	Fiil + *-ar / -er / -r, -ır / -ir / -ur / -ür* + I. Tip Şahıs Ekleri

Gelecek Zaman (Keler Şaq)

<table>
<tr><th colspan="4">KAZAK TÜRKÇESİ</th><th>TÜRKİYE TÜRKÇESİ</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Fiil +</td><td colspan="2">*-maq / -mek, -baq / -bek, -paq / -pek*</td><td rowspan="2">I. Tip Şahıs Ekleri</td><td rowspan="4">Fiil + *-acak / -ecek* + I. Tip Şahıs Ekleri</td></tr>
<tr><td colspan="2">*-maqşı / -mekşi, -baqşı / -bekşi, -paqşı / -pekşi*</td></tr>
<tr><td colspan="4">Fiil + *-ğalı / -geli, -qalı / -keli* + I. Tip Şahıs Ekleri</td></tr>
<tr><td colspan="4">Fiil + *-r / -ar / -er* + I. Tip Şahıs Ekleri</td></tr>
</table>

TASARLAMA KİPLERİ (NEĞAYBIL RAYLAR)

İstek Kipi (Qalaw Ray)

<table>
<tr><th colspan="4">KAZAK TÜRKÇESİ</th><th>TÜRKİYE TÜRKÇESİ</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Fiil +</td><td colspan="2">*-ğay / -gey, -qay / -key*</td><td rowspan="2">I. Tip Şahıs Ekleri</td><td rowspan="2">Fiil + *-sa / -se* + II. Tip Şahıs Ekleri</td></tr>
<tr><td colspan="2">*-ğa / -ge, -qa / -ke*</td></tr>
<tr><td colspan="4">Fiil + *-ğı / -gi, -qı / -ki* + İyelik eki + *kel-* + Çekim Eki</td></tr>
</table>

Dilek-Şart Kipi (Şarttı Ray)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-sa / -se* + II. Tip Şahıs Ekleri	Fiil + *-sa / -se* + II. Tip Şahıs Ekleri

Gereklilik Kipi (Qajettilik Ray)

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Fiil + *-w* + İyelik Ekleri + kerek / qajet / tiyis	Fiil + *-malı / -meli* + I. Tip Şahıs Ekleri

Emir Kipi (Buyrıq Ray)

Teklik (Jekelik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Men**	-ayın / -eyin, -yın / -yin	**Ben**	-ayın / -eyin
2	**Sen**	–	**Sen**	–
	Siz (Saygı)	-ñız		
3	**Ol**	-sın / -sin	**O**	-sın / -sin, -sun / -sün

Çokluk (Köptik)

	KAZAK TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
	Şahıslar	**Ekler**	**Şahıslar**	**Ekler**
1	**Biz**	-ayıq / -eyik	**Ben**	-alım / -elim
2	**Sen**	-ñdar / -ñder	**Sen**	-ın / -in, -un / -ün -ınız / -iniz, -unuz / -ünüz
	Siz (Saygı)	-ñızdar / -ñizder		
3	**Sender**	-sın / -sin	**O**	-sınlar / -sinler, -sunlar / -sünler

IV. TEZ ÇALIŞMASININ ESASLARI

A. Amaç ve İlkeler

Tarih boyunca gelişen, yeni kollara ayrılan ve çok geniş bir sahaya yayılan Türk dili, coğrafî, politik vb. sebeplerle birbirleri arasında farklılıklar göstermiştir. Türk lehçeleri arasında bir bağ oluşturmak anlamında ise lehçeler arasındaki farklılık ve

benzerliklerin ortaya çıkarılması bu lehçelerin anlaşılırlığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu amaçla başladığımız çalışmamızda Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkiye Türkçesi ile Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Kazak Türkçesinde yan cümleler konusunu karşılaştırmalı olarak inceledik. Bu doğrultuda Kazak Türkçesinde sıkça rastlanan yan cümlelerin anlam, görev ve işlevleri, temel cümle ile olan ilişki ve uyumları belirlenmeye, yan cümleler açısından Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında benzer ve farklı yönler tespit edilmeye çalışıldı.

Bu çalışmada Kazak Edebiyatından birçok eser ele alınarak, bu eserlerin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarımı ve bu eserler esas alınarak yan cümleler açısından iki lehçenin karşılaştırmalı incelemesi yapıldı. Çalışmamızda kullandığımız metinlerden hareketle ise genel sözlük, özel isimler sözlüğü ve Kazak Türkçesinde kullanılan söz dizimi terimlerinin sözlüğü hazırlandı. Çalışmamızda, Türkiye'de ve Kazakistan'da hazırlanan gramer kitapları kullanıldı, ancak yöntem olarak Türkiye Türkçesindeki çalışmalar esas alındı.

B. İnceleme Yöntemi ve Teknikler

1. Örnek Alınan Çalışmalar

AKERSON-ERKMAN, Fatma, OZİL, Şeyda (2015). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Cümleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BANGUOĞLU, Tahsin (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DAŞDEMİR, Muharrem (2009). "Türkçede Yapıca Bağımsız Cümlelerden Oluşmuş Yan Cümleler". *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları. 135-144.

DAŞDEMİR, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.

DELİCE, H. İbrahim (2007). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

DİNÇ, Sinan (2017). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayınevi.

HUNUTLU, Ümit (2014). O*rhun Yazıtları ile İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Yan Cümleler* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARA, Funda (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikayelerinde Söz Dizimi (Yüksek Lisans)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAHAN, Leyla (2006). *Türkçede Söz Dizimi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

KOKARCA, Berrin (2005). *İnci Aral'ın 'Mor' Adlı Romanında Yan Cümleler* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MEHMEDOĞLU, Alaeddin (2001). *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*. Adapazarı: Aşiyan Yayınları.

ORTAPOLAT, Şengül (2008). *Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DİNÇ, Sinan ()

ŞİMŞEK, Rasim (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Matbaacılık.

2. Esas Alınan Metinler

Çalışmamızı teşkil eden Kazak Türkçesinde yan cümleler konusunu incelemek üzere Kazak edebiyatına ait on farklı eser belirlendi ve bu belirlenen eserlerin ilk on sayfası seçilerek 100 sayfalık bir bütünce oluşturuldu. Bu eserler şu şekildedir:

ÄWEZOV, Muxtar (2002). *Qorğansızdıñ Küni - Äñgimeler, Povester*. Almatı: “Atamura” Baspası. 6-15.

AMANTAY, Diydar (2010). *Qarqaralı Basında - Roman, Povest’, Äñgimeler, Esseler, Öleñder*. Almatı. 6-16.

AYMAWITOV, Jüsipbek (2003). *Aqbilek - Povest’, Roman*. Almatı: Atamura Baspası. 6-15.

BAYTURSINOV, Axmet (2003). *Ädebiyet Tanıtqış - Zerttew men Öleñder*. Almatı: Atamura Baspası. 15-24.

İYSABAY, Qalmuqan (2008). *Jumbaq Üy - Povester*. Almatı: Atamura Baspası. 5-

14.

JEKSENBAY, Turdaqın (2007). *Bürkit - Povest' jäne Äñgimeler*. Almatı: Atamura Baspası. 7-16.

JUMADİLOV, Qabdeş (2010). *Tozaq Otı - Xikayattar, Äñgimeler, Sır-Suxbat, Oy-Tolğamdar*. Almatı: Qazığurt Baspası. 4-13.

MAĞAWİYN, Muxtar (2007). *Qıpşaq Aruwı - Xikayattar*. Almatı: Atamura Baspası. 5-14.

MURATBEKOV, Sayın (2004). *Eskek Jel - Äñgimeler*. Almatı: Raritet Baspası. 13-22.

MÜSİREPOV, Ğabit (2003). *Ulpan - Roman*. Almatı: Atamura Baspası. 5-15.

3. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi

Çalışmamızın sonunda "Metinler" başlığı altında Kazak edebiyatından on farklı yazara ait, on eser yer almaktadır. Burada eserlerin çeviri yazı ve aktarması yapıldı. Çalışmamızın bu kısmında metinler *Metin 1, Metin 2…* vb. şeklinde sınıflandırıldı ve her metin içinde yer alan cümleler numaralandırılma sistemiyle gösterildi. Böylelikle metinlerin ve cümlelerin kolay takip edilebilirliği amaçlandı. İnceleme sırasında verilen örneklerin sonunda yer alan künye bilgilerinin ilki metin numarasını (*M1, M2 vb*.), ikincisi ise (– işaretinden sonra olan) cümle numarasını göstermektedir. Örneğin; (M1–39); (M8–7) vb.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZ DİZİMİ

Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalına ***söz dizimi*** denir (Korkmaz, 2007b: 55). Şekil bilgisiyle sıkı bir ilişki hâlinde bulunan söz dizimi, gramer açısından iki gruba ayrılır:

1. **Kelime Grupları:** Kelimelerin birbirine bağlanma üslupları ve şekilleri, kelime gruplarının tarzı, yapısı ve türleri incelenir.

2. **Cümle:** Cümlenin kuruluşu, türleri, anlamı, ögeleri ve onların birbiriyle ilişkisi tahlil edilir (Qaratayev, 1975: 166).

Söz diziminin çözümlenmesi sonucu; nitelenmiş veya ilişkilendirilmiş varlık ve eylem adları olan kelime öbekleri belirlenir, nitelenmiş veya açıklanmış olay olan cümleler belirlenir ve bir dilin söz diziminde görülen belli başlı değişmeler ortaya konur (Karaağaç, 2015: 107). Söz varlığını ortaya koyan sözlük bilimi gibi, söz dizimi de dilin zenginliğini ortaya koyan dil bilimi konularından biridir.

Türkçenin sözdizimi özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türk dilinin sözdizimi açısından en dikkat çekici özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsur genellikle sondadır. Bu özellik Türkçeyi, Hint-Avrupa dilleri ve Arapçadan uzaklaştırırken, Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi dillere yakınlaştırır.

2. Türkçede kelimelerin sırası, onların karşıladıkları nesnelerin ve hareketlerin zaman içindeki var oluş sıralarına uygundur. Sadece Farsçadan girmiş olan *ki*'li birleşik cümle bu kuralın dışında kalır.

3. Türkçenin dikkat çeken söz dizimsel özelliklerinden biri de, sözcük sırasının işlevsel olarak farklılık göstermesidir (Ergin, 2000: 375; Eker, 2002: 333; Karahan, 2006: 9).

Nikolay Aleksandroviç Baskakov, bir dili söz dizimi açısından incelemenin önemini şu şekilde anlatmaktadır: *"Bütün bir sistem olarak dilin gerçek tabiatının*

anlaşılması; söz dizimi birliklerinin yapısı - cümleler ve kelime grupları, kelimenin biçim bilimsel yapısı ve kelime kökünün ses bilimsel yapısına yani bir dile veya bir gruba ait olan genetik bakımdan akraba dillerdeki yapı tipleri ve modellerinin saptanması, onların her düzeyde aralarındaki organik sebep bağı ve karşılıklı ilişkilerin saptanmasına bağlıdır" (Baskakov, 2006: 9).

Bu bilgiler ışığında, geçmişi yazılı metinlerden hareketle MS IV. yüzyıla dayanan köklü bir dil olan Türk dilindeki ortak özellikleri ortaya koyması açısından Türk lehçeleri arasında karşılaştırmalı söz dizimi çalışmalarının yapılması büyük önem arz etmektedir.

1.1. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZ DİZİMİ (CÜMLE BİLGİSİ)

Söz dizimi, dil bilgisinin önemli araştırma konularından biridir. Türkiye'de söz dizimi çalışmaları, önceleri gramer kitaplarının bir bölümünü teşkil ederken son zamanlarda bu konuda özgün çalışmalar yapılmaktadır. Gittikçe artan bu çalışmalar sonucunda, söz dizimi konusunda değişik görüşler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle kelimelerin, eklerin, kelime gruplarının ve cümlenin anlam boyutunu dikkate alan işlevsel söz dizimi çalışmaları da yapılmaktadır.[3] Değişik görüşlerin ortaya çıkması, doğal olarak söz dizimini dil bilgisinin tartışmalı konularından biri hâline getirmiştir.

Türkiye Türkçesinde söz dizimi, kelime grupları ve cümle olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

1.1.1. Kelime Grupları

Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan, yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve herhangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğuna ***kelime grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 144).

Kelime grupları Türkçede kavramların adlandırılmasında önemli bir işleve sahiptir. Türkçede kavramlar işaretlenirken kelime kökleri yanında yapım ekleriyle türetilmiş

---

[3] Bk. DAŞDEMİR, Muharrem (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayınları.

gövdeler, birleşik kelimeler, bunların yeterli olmadığı durumlarda da kelime grupları kullanılır. Yani kelime grupları, bir kavramı gösteren, birden fazla kelimeden oluşmuş yargısız söz dizisidir[4] .

Sözdiziminde önemli bir yere sahip olan kelime gruplarının özellikleri şu şekildedir:

1. Kelime grupları birden fazla kelime ile oluşur ve cümledeki görevi bakımından tek bir kelimeden farksızdır.

2. Türkçede kelime grupları, genellikle öge sırasını belirleyen ana ilkeye göre meydan gelir.

3. Varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek, belirterek, pekiştirerek, niteleyerek karşılar.

4. Kelime öbekleri, söz dizimsel yapılarda ad, sıfat, zarf, eylem görev ve işlevlerinde bulunabilir.

5. Kelime grupları, tek bir kelime gibi çekim eki alır, sona gelen çekim ekleri bütün grup için geçerlidir.

6. Kelime grupları, cümleler içinde doğrudan doğruya yer alabildiği gibi, başka kelime grupları içerisinde de görev alırlar. Bir cümlede birden fazla kelime grubu iç içe yer alabilir.

7. Kelime gruplarının anlamı, kendisini oluşturan ögelerin birlikteliğinden doğar; birleşik kelime, deyim ve atasözleri bir bütün olarak, tek bir kelime gibi algılanır; ancak bir bütün olarak anlam taşırlar.

8. Bazı kelime grupları ekle, bazıları ise eksiz birleşir.

9. Türkçede, kelime grubunun temel kurucusu daima kelime grubunun sonunda bulunur.

10. Türkçede kelime gruplarındaki sıra onların karşıladıkları nesnelerin ve hareketlerin zaman içindeki var oluş sıralarına uygundur.

11. Devrik yapı oluşturmaya açık olan kelime gruplarında yardımcı unsur ile temel

---

[4] Bk. DAŞDEMİR, Muharrem (2014). ***a.g.e.***. Erzurum: Eser Basım Yayıncılık. 29-117.

unsur arasına gruba dâhil olmayan kelimeler de girebilir.

12. Kelime grupları yargısız dil birimleridir.

13. Kelime gruplarının vurgusu, grubun yapısına göre başta, sonda veya sondan bir önceki kelimenin üzerindedir. Bazı gruplarda ise bütün ögelerin vurgusu aynıdır (Bilgegil, 1984: 115; Şimşek, 1987: 322; Ergin, 2000: 375; Eker, 2002: 348; Erkul, 2004: 4; Karahan, 2006: 39; Çelik ve diğ., 2006: 31; Delice, 2007: 18; Karaağaç, 2011: 130–131; Akbayır, 2013: 96).

1.1.1.1. Türkiye'de Kelime Gruplarının Sınıflandırılması

Türkiye'de yapılan çalışmalarda kelime gruplarının sınıflandırılması çeşitlilik göstermektedir. Bu sınıflandırılmalarda kelime gruplarının çeşitleri, sayısı, bu gruplar için kullanılan terim isimleri vb. birçok değişkenlik söz konusu olduğundan bu konuda bir birlik olmadığı aşikârdır. Bu sınıflandırmalar şu şekildedir:

M. Kaya BİLGEGİL "Türkçe Dilbilgisi" kitabında "*Birden ziyade kelimeden meydana geldiği hâlde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimeden farksız olan, gerektiği takdirde, yine kelime imiş gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği birleşik sözlere belirtme (=tayin) grupları diyoruz*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını "*Belirtme Grupları*" adlıyla 8 grupta ele almaktadır:

1. İsim Tamlamaları
2. Sıfat Tamlamaları
3. Bağlaç Grupları
4. Zarf Grupları
5. İsim Grupları
6. İkizlemeler
7. Edat Grupları
8. Unvan Grupları (Bilgegil, 1984: 115–116).

Vecihe HATİPOĞLU "Türkçenin Sözdizimi" kitabında "*Yargısız anlatılar, en az iki sözcüğün türlü ilgi ve nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birliklerdir*"

şeklinde tanımladığı kelime gruplarını "Yargısız Anlatımlar" adıyla 3 grupta ele almaktadır:

1. Tamlamalar
    a. Ad Tamlaması
    b. Adıl Tamlaması
    c. Sıfat Tamlaması
2. Birleşik Sözcükler
3. İkilemeler (Hatipoğlu, 1972: 2, 7–96)

Rasim ŞİMŞEK "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" kitabında "*Ad soylu sözcükler, bir yüklem olmaksızın, doğrudan doğruya kendi aralarında ilişki içine girerler, sözcüklerin bu tür ilişkisinden belirtme öbeği adı verilen yargısız anlatımlar doğar*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını "Belirtme Öbekleri" adıyla 6 grupta ele almaktadır:

1. İyelik Öbekleri:
    a. Adtakımı
    b. Adıltakımı
2. Niteleme Öbekleri
    a. Ön Adtakımı
    b. Sayı Öbeği
    c. San Öbeği
    d. Belirteç Öbeği
3. Çekim Öbekleri
    a. Ad Öbekleri
    b. Eylem Öbekleri
    c. İlgeç Öbekleri
4. İkileme Öbekleri
5. Bağlaç Öbekleri

6. Ünlem Öbeği (Şimşek, 1987: 321–400).

Tahsin BANGUOĞLU "Türkçenin Grameri" kitabında "*Belirtme öbeklerinde bir kelime başka bir kelimenin taşıdığı kavramı daha yakından belli etmek için kullanılmıştır. Buna göre her belirtme öbeğinde en az biri belirten (determinant), biri belirtilen (determine) olmak üzere iki kelime bulunur*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını "belirtme öbekleri" adı altında 8 grupta ele almaktadır:

1. Adtakımları
2. Sıfattakımları
3. Zarf Öbekleri
4. Takı Öbekleri
5. Çekim Öbekleri
    a. İsim Öbekleri
    b. Fiil Öbekleri
6. Bağlam Öbekleri
7. Yanaşma Takımları
    a. San Öbekleri
    b. Ayama ve Soyadı Öbekleri
    c. Künye ve Mahlas
8. Katma Öbekleri
    a. Ünlem Öbekleri
    b. Saplama Öbekleri (Banguoğlu, 2011: 496–519)

Muharrem ERGİN "Türk Dil Bilgisi" kitabında "*Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 17 grupta ele almaktadır:

1. Tekrarlar
2. Bağlama Gurubu

3. Sıfat Tamlaması
4. İyelik Gurubu ve İsim Tamlaması
5. Aitlik Gurubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik Fiil
8. Ünvan Gurubu
9. Ünlem Gurubu
10. Sayı Gurubu
11. Edat Gurubu
12. İsnat Gurubu
13. Genitif, Datif, Lokatif, Ablatif Gurupları
14. Fiil Gurubu
15. Partisip Gurubu
16. Gerundium Gurubu
17. Kısaltma Gurupları
18. Akkuzatif Gurubu (Ergin, 2000: 374–397).

Leyla KARAHAN "Türkçenin Söz Dizimi" kitabında *"Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 14 grupta ele almaktadır:

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Sıfat-Fiil Grubu
4. İsim-Fiil Grubu
5. Zarf-Fiil Grubu
6. Tekrar Grubu

7. Edat Grubu
8. Bağlama Grubu
9. Unvan Grubu
10. Birleşik İsim Grubu
11. Ünlem Grubu
12. Sayı Grubu
13. Birleşik Fiil Grubu
14. Kısaltma Grupları (Karahan, 2006: 39–79).

Metin KARAÖRS "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri" kitabında "*Nesneleri ve hareketleri daha geniş olarak ifade etmek ve belirtmek için, birden fazla kelimeyi kullanarak meydana getirilen dil birliğine kelime grubu denir*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 16 grupta ele almaktadır:

1. Tekrar (İkilemeler) Grubu
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlaması
4. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması
5. Aitlik Grubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik Fiil
8. Unvan Grubu
9. Ünlem Grubu
10. Sayı Grubu
11. Edat Grubu
12. Kısaltma Grubu
    a. İsnat Grubu
    b. İlgi (Genitif) Grubu

c. Yaklaşma (Datif) Grubu

d. Bulunma (Lokatif) Grubu

e. Uzaklaşma (Ablatif) Grubu

f. Yapma (Akkuzatif) Grubu

13. Fiil Grubu

14. Sıfat-Fiil (Partisip) Grubu

15. Zarf-Fiil (Gerundium) Grubu

16. Kısalmış (Klişeleşmiş) Gruplar (Karaörs, 1993: 1–35)

Günay KARAAĞAÇ "Türkçenin Söz Dizimi" kitabında "*Söz öbeği, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen sözler topluluğudur*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını iki grupta ele almaktadır:

A. Yapımlık Söz Öbekleri

1. Fiilimsi Öbekleri

a. İsim-Fiil Öbekleri

b. Zarf-Fiil Öbekleri

c. Fiil İsmi Öbekleri

2. Kısaltma Öbekleri

a. İsnat Öbekleri

b. Hâl ve Edat Öbekleri

c. Ünlem Öbekleri

3. Sayı Öbekleri

4. Birleşik Fiil Öbekleri

a. İsim+Yardımcı Fiil Yapılı Birleşik Fiiller

b. Fiil+Yardımcı Fiil Yapılı Birleşik Fiiller

5. Yineleme Öbekleri

6. Aitlik Öbekleri
7. Bağlama Öbekleri
    a. Sıralayıcı Bağlama Öbekleri
    b. Açıklayıcı Bağlama Öbekleri
8. Özel Ad Öbekleri
    a. Birleşik Ad Öbekleri
    b. Unvan Öbekleri

B. Çekimlik Söz Öbekleri
1. İlişkilendirme Öbekleri
    a. İsim Tamlaması
    b. İyelik Öbeği
    c. İlgi Hâli Öbeği
2. Niteleme Öbekleri
    a. Sıfat Tamlaması (Karaağaç, 2011: 129–182)

H. İbrahim DELİCE "Türkçe Sözdizimi" kitabında "*Birden çok kelimeden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle veya cümlemsi içinde tek cümle ögesi; kelime öbeği içinde bütün hâlinde yardımcı veya temel öge olarak işlem gören ve bir kelime türü (isim, sıfat zamir, edat vb.) yerine kullanılan söz dizileridir*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 3 ana grupta ele almaktadır:

1. Kelimeyle kurulan öbekler
    a. Edat Öbekleri
    b. Eksiz İsim Tamlaması
    c. Fiil Öbeği
    d. Özel İsim Öbeği
    e. Unvan Öbeği
    f. Sayı Öbeği

g. Sıfat Tamlaması
h. Tekrar Öbeği
i. Zarf Öbeği
j. Yineleme Öbeği

2. Ekle kurulan öbekler
   a. İsim Tamlaması
   b. Kısaltma Öbekleri
   c. İki Durumlu Öbek
   d. Sıfat Yapım Ekli Öbek
   e. Yüklemsi Öbekleri
3. Diğer kelime öbekleri
   a. İktibas Öbeği
   b. Saplama Öbeği (Delice, 2007: 17–48).

Abdullah ÇELİK, Nesrin KAYA, Salih DEMİRBİLEK, Selcen ÇİFCİ "Cümle ve Metin Bilgisi" kitaplarında "*Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi, mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna kelime grubu denir*" şeklinde tanımladıkları kelime gruplarını iki grupta ele almaktadırlar:

1. Fiillerle yapılan kelime grupları
   a. İsim-Fiil (Fiil İsmi) Grubu
   b. Sıfat-Fiil Grubu
   c. Zarf-Fiil Grubu
2. İsimlerle yapılan kelime grupları
   a. Tekrar Grubu
   b. Bağlama Grubu
   c. Unvan Grubu
   d. Ünlem Grubu

e. İsim Tamlaması

f. İyelik Grubu

g. Sıfat Tamlaması

h. Sayı Grubu

i. Kısaltma Grupları

j. Edat Grubu (Çelik ve diğ., 2006: 30–65)

Rasih ERKUL "Cümle ve Metin Bilgisi" kitabında "*Kelime grubu, birden çok kelimeyi içerisine alan, yapısında ve anlamında bir bütünlük olan, dilde bir bütün olarak işlem gören dil birliğidir*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 16 gruba ayırmaktadır:

1. Tekrarlar (Yineleme)
2. Bağlama Grubu
3. Sıfat Tamlaması
4. İsim Tamlaması
5. Aitlik Grubu
6. Birleşik Kelime
7. Birleşik Fiil
8. Sayı Grubu
9. Hâl (Durum) Ekleriyle Yapılan Kelime Grupları
10. Edat Grubu
11. Unvan Grubu
12. Ünlem Grubu
13. İsim-Fiil Grubu
14. Sıfat-Fiil Grubu
15. Zarf-Fiil Grubu
16. Kısaltma Grupları (Erkul, 2004: 4–20).

Sıddık AKBAYIR "Cümle Metin Bilgisi" kitabında "*Eylem ve ilgeç öbeği dışında*

ayrı yazılan ve cümlede bir görev yüklenen söz topluluğuna sözcük öbeği (kelime grubu) denir. Cümlede tek sözcük gibi iş gören, cümleden küçük, sözcükten büyük, anlamlı dil birliğidir" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 11 grupta incelemektedir:

1. Tamlama Öbeği
    a. Belirtili Ad Tamlaması
    b. Belirtisiz Ad Tamlaması
    c. Zincirleme Ad Tamlaması
2. Eylemsi Öbeği
    a. Adeylem Öbeği
    b. Ortaç Öbeği
    c. Ulaç Öbeği
3. İlgeç (Edat) Öbeği
4. Belirteç (Zarf) Öbeği
5. Önad (Sıfat) Öbeği
6. Birleşik Eylem Öbeği
7. Bağlama (Bağlaç) Öbeği
8. Unvan (San) Öbeği
9. Sayı Öbeği
10. İkileme Öbeği
11. Deyim Öbeği (Akbayır, 2013: 96)

Mehmet ÖZMEN "Türkçenin Sözdizimi" kitabında "*Kelime grubu, birbirine, yapı ve anlam olarak bağlanan ve kendi aralarında bir bütün oluşturan iki veya daha fazla unsurdan oluşan kelimeler topluluğudur*" şeklinde tanımladığı kelime gruplarını 28 grupta incelemektedir:

1. İyelik Grubu
2. İsim Tamlaması

3. Sıfat Tamlaması

4. Zarf Tamlaması

5. İkileme

6. Bağlama Grubu

7. Birleşik Fiil

8. Edat Grubu

9. Sayı Grubu

10. İsnat Grubu

11. Birleşik İsim

12. Unvan Grubu

13. Ünlem Grubu

14. Aitlik Grubu

15. Tamlayan Grubu

16. Bulunma Grubu

17. Yönelme Grubu

18. Çıkma Grubu

19. Araç Grubu

20. Belirtme Grubu

21. İsim-Fiil Grubu

22. Sıfat-Fiil Grubu

23. Zarf-Fiil Grubu

24. *Tarafından*'lı ve *+ÇA* Eşitlik Ekli Fiilimsiler

25. Fiilimsi Gruplarında Devrikleme

26. Fiilimsi Gruplarında Ayrık Yapılar

27. Kısaltma Grubu (Özmen, 2016: 50–140).

Abdurrahman ÖZKAN, Mustafa TOKER ve Ufuk Deniz AŞÇI'nın hazırladığı "Türkiye Türkçesi Söz Dizimi" adlı kitapta "*Birden çok kelimeden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle içinde tek öge olarak işlem gören söz dizisine kelime grubu denir*" şeklinde tanımladıkları kelime gruplarını 12 grupta incelemektedir.

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Tekrar Grubu
4. Özel İsim Grubu
5. Birleşik Fiil
6. Fiilimsi Grupları
   A. Sıfat-Fiil Grubu
   B. Zarf-Fiil Grubu
   C. İsim-Fiil Grubu
7. Edat Grubu
8. Ünlem Grubu
9. Bağlama Grubu
10. Unvan Grubu
11. Sayı Grubu
12. Kısaltma Grupları
    a. İsnat Grubu
    b. Yükleme Grubu
    c. Yönelme Grubu
    d. Bulunma Grubu
    e. Uzaklaşma Grubu
    f. Vasıta Grubu
    g. Eşitlik Grubu

h. İlgi Grubu

ı. Kısalmış (Klişeleşmiş) Yapılar (Özkan ve diğ., 2016: 45–123).

1.1.1.1.1. Değerlendirme

Kelime grupları, hem Türkiye Türkçesi gramerini anlatan hem de söz dizimi ile ilgili yazılan kitaplarda incelenmiştir.

1. *Haydar Ediskun; Tahir Nejat Gencan; İbrahim Zeki Burdurlu; Mehmet Hengirmen; Tuncer Gülensoy* gibi bazı dilciler söz dizimi konusu içerisinde kelime gruplarına yer vermemişlerdir.

2. *Hikmet Dizdaroğlu; Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam* gibi bazı dilciler ise kelime gruplarını ayrı bir başlık altında ele almamıştır. Örneğin; "*Tümce Bilgisi*", "*Türkiye Türkçesinin Sözdizimi"*.

3. Kelime grupları genel anlamda kuruluş özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

4. Türkiye'de yapılan çalışmalarda kelime gruplarının değerlendirilmesinde terim adlandırmalarında, kelime gruplarının çeşitlerinde ve miktarlarında genel anlamda bir birlik söz konusu değildir. Bu durum, söz dizimi açısından bir karmaşaya sebep olmaktadır.

1.1.1.2. Kelime Gruplarının Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesinde kelime gruplarının sınıflandırılmasında çok fazla çeşitlilik görülmektedir. Biz de çalışmamızda genel anlamda kabul görmesi sebebiyle Leyla Karahan'ın sınıflandırmasını esas alarak kelime gruplarını şu şekilde sınıflandırmaktayız:

1.1.1.2.1. İsim Tamlaması

İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlamalara ***isim tamlaması*** denir (Korkmaz, 2007b: 10). İsim tamlaması, iyelik ekli bir isim ve iyeliğin işaret ettiği bir başka isimle kurulan kelime grubudur (Karahan, 2006: 42).

İsim tamlamasında bahsedilen varlıklar birden fazla olmasına rağmen belirtilmek

istenen varlığın ismi sonda bulunur ve cümle içerisinde tahlil yapılırken son kelimeye göre hüküm verilir (Beserek, 1991: 28). İsim tamlamasında birinci unsur tamlayan, ikinci unsur tamlanandır (Kültüral, 2009: 10).

İsim tamlamaları söz dizimi içerisinde isim, sıfat ve zarf görevini yerine getirirler (Karahan, 2006: 47). İsim tamlamalarının çeşitleri konusunda birçok değerlendirme yapılmıştır. Bunların içerisinde eksiz veya takısız tamlama terimi de ifade edilmiştir, ancak bu tamlama için verilen örnekler sıfat tamlaması konusu içerisinde değerlendirilmelidir. Örneğin; yün çorap, yufka yürek (Kültüral, 2009: 11).

Türkiye Türkçesinde isim tamlamaları genel olarak belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması ve zincirleme isim tamlaması olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

1.1.1.2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Hem tamlayanın hem de tamlananın ek aldığı ve iki ismin işkillendirme yöntemiyle oluşturduğu kelime grubuna ***belirtili isim tamlaması*** denir (Karaağaç, 2011: 172). Belirtili isim tamlamalarında tamlayan unsuru olan isim ünsüzle biterse *-In, -Un*, ünsüzle biterse *-nIn, -nUn* ilgi hâli ekini, tamlanan unsuru olan isim ise ünsüzle biterse *-I, -U*, ünlüyle biterse *-sI, -sU* 3. tekil şahıs iyelik ekini alır (Hatiboğlu, 1963: 12).

Belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir veya unsurlar arasına başka unsurlar girebilir. Örneğin;

Bıraktım ***ardını yıllarca koştuğum hevesin***.

Tahsilin *ticarette* ***yeri*** *yok.* (Karahan, 2006: 43).

Belirtili isim tamlamalarında ilgi hâli eki yerine ayrılma hâli eki de kullanılabilir. Örneğin; *liseyi bitiren öğrencilerden çoğu / liseyi bitiren öğrencilerin çoğu*. (Delice, 2007: 38).

1.1.1.2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı eksiz, yalın hâlde bulunan, tamlananı ise teklik 3. şahıs iyelik eki alan tamlamalara ***belirtisiz isim tamlaması*** denir (Eker, 2002: 351). Belirtisiz isim tamlamalarında iki isim arasındaki ilişkiyi iyelik eki sağlar (Karaağaç, 2011: 172).

Belirtisiz isim tamlamalarının bir kısmı birleşik kelime değerindedir ve bunların belirtili biçimleri yapılamaz. Örneğin; *kahve makinesi, çamaşır makinesi*. Belirtisiz isim tamlamaları birleşik isim değerinde olduğu için birçok yer, makam, müessese, memuriyet, kitap, eşya vs. nesne isimleri bu tamlama şeklindedir. Örneğin; *İstanbul şehri, ordu kumandanı, çalışma bakanı, Nedim divanı.* Bu tamlamaların bazıları ise tamamen kaynaşmıştır ve isim tamlaması özelliğini yitirmiştir. Örneğin; *buzdolabı, ateşböceği, eşekarısı* (Kükey, 1975: 15; Ergin, 2002: 383).

1.1.1.2.2. Sıfat Tamlaması

Sıfatın kendisinden sonra gelen ismi nitelediği veya belirttiği tamlamalara ***sıfat tamlaması*** denir (Hatiboğlu, 1972: 25). Sıfat tamlamalarında asıl unsur isimdir ve sonda bulunur. Sıfat ise yardımcı unsurdur ve isimden önce gelerek ismi tamamlar. İsim ve sıfat unsuru birbiriyle eksiz bir şekilde birleşir. Örneğin; *kanlı ağıt, uzak hatıra* (Karahan, 2006: 49). Sıfat tamlamalarının aldığı hâl ekleri, cümlenin diğer unsurlarıyla sıfat tamlaması grubunun bağlantısını sağlamaktadır (Kültüral, 2009: 13). Bazı gramer kitaplarında isim tamlamasının bir türü olarak gösterilen takısız tamlamalar esasen sıfat tamlamasının bir çeşididir ve sıfat tamlaması konusu içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sıfat tamlamalarında sıfatlar daima teklik hâlde bulunur, sıfatların çoklukları yapılmaz. En basit sıfat tamlaması bir sıfat ve bir isimden oluşmaktadır. Sıfat veya isim unsuru veya her iki unsur da kelime grubu olabilir (Ergin, 2000: 380). Sıfat ve zarfların anlamlarını miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların oluşturduğu kelime grupları sıfat tamlaması olabilir. Örneğin; *en tatlı, çok güzel*. Söz dizimi içerisinde sıfat tamlaması isim, sıfat ve zarf görevi yapar (Karahan, 2006: 52).

Türkçede aynı ismi tamlayan sıfatlardan önce belirtme sıfatları daha sonra niteleme sıfatları gelmektedir. Sadece “bir” belirsizlik sıfatı niteleme sıfatlarından önce de sonra da gelebilmektedir (Gencan, 1979: 186). Sıfat tamlamalarında kelime grubunun bir vurgusu vardır ve bu vurgu sıfat tamlaması üzerinde bulunmaktadır (Ergin, 2000: 380).

1.1.1.2.3. Sıfat-Fiil Grubu

Sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri ile oluşturulan ve cümle içinde ad, sıfat, özne,

nesne, zarf gibi görevler yüklenebilen kelime gruplarına ***sıfat-fiil grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 189). Sıfat-fiil gruplarında, asıl unsur olan sıfat-fiil ekli fiil kelime grubunun sonunda bulunur. Sıfat-fiil grubunun vurgusu sıfat-fiilden önceki unsur üzerinedir (Ergin, 2000: 396). Sıfat-fiiller, sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmez, ancak aldığı ekler vasıtasıyla fiilin zamana bağlı bir şekilde taşıdığı kavramı sıfatlaştırır. Zamana bağlı olarak sıfatlaştıran sıfat-fiil ekleri şunlardır: *-dIk / -dUk, -mIş / -mUş* sıfat-fiil ekleri geçmiş zamanı, *-r / -Ar / -Ir* sıfat-fiil eki geniş zamanı, *-An* sıfat-fiil eki geçmiş ve geniş zamanı, *-IcI / -UcU* sıfat-fiil eki sürekliliği, *-AcAk* sıfat-fiil eki gelecek zamanı, *-mAz* sıfat-fiil eki olumsuz geniş zamanı ifade eder (Kültüral, 2009: 15).

1.1.1.2.4. İsim-Fiil Grubu

-mAk, -mA, -Iş / -Uş ekleriyle kurulmuş ve grup sonunda yüklem görevi almış bir isim-fiil ile bunun anlamını tamamlayan özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı ögelerinden oluşan kelime gruplarına ***isim-fiil grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 9). Cümle içerisinde öge olarak rastladığımız isim veya isim öbekleri anlamsal bütünlük açısından önce, isim-fiil eki almış unsur ise sonra gelir. Örneğin; *söz söyleme, ayak direyiş güzel konuşma.* Ancak bu durum konuşma ve şiir dilinde değişebilir (Delice, 2007: 45). Ortak bir isim-fiille kurulmuş kelime gruplarında isim-fiil tekrar edilmez. İsim fiil grubu cümle içerisinde isim görevi yapar ve kelime grubunun vurgusu isim-fiilden önceki unsurun üzerinedir (Karahan, 2006: 56–57).

1.1.1.2.5. Zarf-Fiil Grubu

Grup içinde yüklem görevi almış bir zarf-fiil veya isim çekim ekleriyle genişletilerek zarf görevi yüklenmiş sıfat-fiil ekleriyle bunlara bağlı ögelerden oluşan kelime gruplarına ***zarf-fiil grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 252). Zarf-fiil ekleri, fiilleri, kendilerinden sonraki asıl fiillere bağlar (Eker, 2002: 361). Zarf-fiil gruplarında, asıl unsur olan zarf-fiil ekli fiil kelime grubunun sonunda bulunur. Zarf-fiil grubunun vurgusu zarf-fiilden önceki unsur üzerinedir. (Ergin, 2000: 396). Zarf-fiil grupları cümlede zarf tümleci görevindedir (Kültüral, 2009: 11).

1.1.1.2.6. Tekrar Grubu

Bir nesneyi, bir oluş ve kılışı karşılamak üzere, aynı, yakın ya da zıt anlamlı ve eşit görevli iki kelimenin oluşturduğu kelime grubuna ***tekrar grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 211). Anlam ve biçim yönünden bir ilişki içerisinde olan, anlamı güçlendirmek için kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması vasıtasıyla oluşan tekrar grupları şu şekillerde oluşmaktadır:

1. Aynen tekrarlar: *ağır ağır, birer birer, salkım salkım, fokur fokur*

2. Eş anlamlı tekrarlar: *eğri büğrü, ite kaka, eksik gedik*

3. Karşıt anlamlı tekrarlar: *iyi kötü, aşağı yukarı, er geç*

4. İlaveli tekrarlar: *deniz meniz, ev mev* (Kültüral, 2009: 18–20).

Türkçede bağlama ve çekim edatları dışında neredeyse her çeşit kelime tekrar grubu oluşturabilirken tekrara en uygun kelime türleri isimler, sıfatlar, zarflar ve zarf-fiillerdir (Ergin, 2000: 377).

Türkçede tekrarlar genel olarak iki kelimeden oluşur ama nadiren üçlü veya dörtlü tekrarlar da görülebilmektedir. Kelime, kelime grubu veya cümleler tekrar grubunu oluşturabilmektedir (Karaağaç, 2011: 161). Tekrar grupları hem anlamı kuvvetlendirir hem de nesne ve hareketlere çokluk süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır (Karahan, 2006: 60). Tekrar grubunu oluşturan kelimeler aynı yapım veya çekim ekini alabilmektedir (Eker, 2002: 356–357).

Türkçede tekrar gruplarının sıralanış kuralları vardır. Buna göre genellikle tekrar gruplarında önce Türkçe kelime, sonra yabancı kökenli kelimeler kullanılır. Örneğin; *kul kurban, kış kıyamet, aç biilâç*. Bazı ikilemelerde ise önceki olaydan sonraki olaya doğru bir sıralanış görülmektedir. Örneğin; *alım satım* vb. (Hatiboğlu, 1963: 58).

1.1.1.2.7. Edat Grubu

Bir isim veya isim soylu kelimelerden sonra gelen edatın, eklendiği kelime ile birlikte oluşturduğu gruba ***edat grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 78). Bu kelime grubu çoğunlukla *edat grubu, ilgeç öbeği* veya *takı öbeği* olarak değerlendirilmektedir (Kültüral 2009: 20).

Edat grubunda isim unsuru başta, çekim edatı (ile, için, kadar, göre, diye, rağmen, karşı, doğru, gibi, dolayı vb.) sonda bulunur, isim unsurunun ve edatın türüne göre birleşme ek vasıtasıyla veya eksiz bir şekilde gerçekleşir. Örneğin; *denize doğru, yaşamak için* (Karahan, 2006: 63). Bu kelime grubunda yer alan isim unsuru kendi başına bir kelime grubu oluşturabilir (Delice, 2007: 22).

Edat grubunda edat belirten, isim belirtilen durumundadır ve kelime grubunun vurgusu isim üzerindedir (Şimşek, 1987: 379–380). Edat grubu, söz dizimi içinde sıfat, zarf ve isim görevini yerine getirir ve kelime grubu yapısındaki edat türüne göre zaman, yön durum, benzetme, sebep, miktar vb. anlamlar bildirir (Karahan, 2006: 64; Şimşek, 1964: 380–381).

1.1.1.2.8. Bağlama Grubu

Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış isim veya isim soylu kelimelerin oluşturduğu kelime grubuna ***bağlama grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 34). Genellikle gramer kitaplarında *bağlama grubu, bağlaç grubu* terimlerinin kullanıldığı bu kelime grubunda en az iki eşit unsur, bir bağlama edatı vasıtasıyla birbirine bağlanır, öge sayısı ikiden fazla olduğu durumlarda bağlama edatı en son iki unsur arasında yer alır (Eker, 2002: 364).

Bağlama grubunda yer alan kelimeler cümlede aynı öge olarak değerlendirilirler. Söylenme açısından diğer kelime gruplarında unsurların belli bir sırası olmasına karşın bağlama unsurlarında kelimelerin yerleri değişebilir. Örneğin; *sabırlı ve ağırbaşlı, ağırbaşlı ve sabırlı* (Karaağaç, 2011: 165).

Bağlama edatları, cümle içerisinde isim, sıfat ve zarfları birbirine bağlar ve böylece bu kelime grubu cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanılır (Delice, 2007: 21). Bağlama grubunda her unsur kendi vurgusuyla söylenir (Karahan, 2006: 68)

1.1.1.2.9. Unvan Grubu

Bir şahıs ismi ile bir unvan ve akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu kelime grubuna ***unvan grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 218). Unvan grubunda, unvan belirten, şahıs adı belirtilen durumundadır (Şimşek, 1964: 364).

Gramer kitaplarında *unvan grubu, unvan öbeği, san öbeği* gibi terimlerle ele alınan bu kelime grubunda şahıs ismi önce, unvan veya akrabalık isimleri sonda yer alır ve şahıs ismi birleşik isim de olabilir. Örneğin; *Çağrı Bey, Bilge Kağan, Kazım Karabekir Paşa* (Karahan, 2006: 68).

Bazen unvan isimleri şahıs isminden önce de gelebilmektedir. Örneğin; *Şah İsmail, Vali Kadir, Sultan Cem, Bayan Suna, Mimar Sinan* vb. (Şimşek, 1964: 364). Unvan grubunda unsurlar birbiriyle eksiz bir şekilde bağlanır ve vurgu isim unsuru üzerindedir (Kültüral, 2009: 23).

1.1.1.2.10. Ünlem Grubu

Bir ünlem ile bir veya daha fazla isim ögesinin oluşturduğu kelime grubuna ***ünlem grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 225). Ünlem grubu bir seslenme ünleminden ve bu ünlemin muhatabı olan bir şahsın veya soyut varlığın, kavramın isminden oluşmaktadır. Örneğin; "*Hey Dirse Han!", "Ey vuslat!" vb*. (Şimşek, 1964: 398).

Ünlem unsuru tek bir kelime ile ifade edilirken isim unsuru bir veya daha fazla kelime ve ya kelime grubu ile ifade edilebilmektedir. Örneğin; "*Ey **dost**!*" "*Ey **Türk gençliği**!*" vb. (Kükey, 1975: 30). Ünlem gruplarında başta ünlem bildiren kelime ardından isim unsuru gelmektedir ve bu birleşme eksiz bir şekilde gerçekleştirilmektedir (Delice, 2007: 22).

Ünlem grubu cümlenin başında da, içinde de, sonunda da görülebilmektedir. Örneğin; "***Haydi evladım**, bu işi bitirelim.*", "*Bu iş sana mı kaldı **be oğlum**?*" (Banguoğlu, 2011: 519).

1.1.1.2.11. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış ve herhangi bir ek almadan yan yana gelmiş sayı isimlerinin oluşturduğu kelime grubuna ***sayı grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 181). Türkçede sayılara tek kelime (*bir, iki, beş, on* vb.), sıfat tamlaması (*iki yüz, dört bin, bir milyon* vb.) ve sayı grubu (*on bir, sekiz yüz altmış dokuz* vb.) olmak üzere üç şekilde rastlamaktayız (Kültüral, 2009: 24).

Sayıların grup oluşturabilmesi için ilk unsurun ikinci unsurdan daha fazla bir sayıyı

bildirmesi gerekmektedir. Örneğin; *on yedi, beş yüz altmış beş, yüz doksan* vb. (Delice, 2007: 29).

1.1.1.2.12. Birleşik İsim Grubu

Bir şahsa özel bir araya gelen kelimeler topluluğuna ***birleşik isim grubu*** denir (Karahan, 2006: 69). Bir şahsın tek tek ismi olan kelimeler aynı şahsı karşılamak, aynı şahsa isim olmak için eksiz bir şekilde yan yana gelirler ve birleşik ismi oluştururlar Örneğin; *Mehmet Kaplan, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Veli* vb. (Ergin, 2000: 385). Bu kelime grubunda unsurlar çok sayıda olabilir ve unsurların birleşimi eksiz bir şekilde gerçekleşir (Delice, 2007: 28).

Birleşik isim grupları söz diziminde isim görevi yapar ve bu kelime grubunda vurgu son unsur üzerindedir. Tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir şahsın ismi olmak suretiyle birleşik isim grubuna dönüşebilir. Bu durumlarda sıfat tamlamasında başta bulunan vurgu, birleşik isim grubunda ikinci unsur üzerine kayar. Örneğin; Deli Dumrul, Çobanoğullarından İbrahim vb. (Karahan, 2006: 69–70).

1.1.1.2.13. Birleşik Fiil Grubu

Bir yardımcı fiil ile bir isim veya bir fiilden meydana gelen kelime grubuna ***birleşik fiil grubu*** denir (Kültüral, 2009: 25). İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller *et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-* fiillerdir. Örneğin; *telefon et-, banyo yap- vb.* (Ergin, 2000: 386–387). Bu birleşik fiillerin isim unsuru kimi zaman sıfat-fiiller olabilir. Örneğin; "*Ocaklar yakılmaz oldu*." Tek başına kullanılamayan veya kullanıldıklarında aslî şekillerini koruyamayan bazı isimler yardımcı fiille bitişik yazılır. Örneğin; *sabret-, hallet-, zannet-* vb. isimlerden oluşan birleşik isim unsuru isim çeki eki alabilir. Örneğin; *ümidini kes-, sözünde dur-* vb. (Karahan, 2006: 74–77).

Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller *bil-, ver-, gel-, git-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-* fiilleridir. Örneğin; *yakalayı ver-, gezip dur-* vb. (Ergin, 2000: 386–387). Bu birleşik fiil grubu zarf-fiil eki almış bir fiil unsuru ile bir tasvirî fiilden meydana gelir. Örneğin; *koşabil-, yazıver-* vb. (Karahan, 2006: 77). *Bil-* fiili "yeterlilik"; *ver-* "tezlik"; *yaz-* "yaklaşma"; *git-, gör-, dur-, koy-* "devamlılık"; *gel- kal-* ise "beklenmezlik" ifade etmektedir. (Kültüral, 2009: 25). Birleşik fiil grubu ister isimle yapılsın, isterse fiille

yapılsın vurgu daima birinci unsur üzerindedir (Karahan, 2006: 77, 79)

1.1.1.2.14. Kısaltma Grupları

İsim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil gibi kelime gruplarından kısalmış ya da cümlelerin aşınma, kısalma ve kalıplaşması ile oluşmuş bulunan kelime gruplarına ***kısaltma grupları*** denir (Korkmaz, 2007b: 147). Kısaltma grupları iki isim unsurundan meydana gelir ve bu unsurlardan ikincisi genellikle nitelik ismidir. Örneğin; *cana yakın (arkadaş), baş başa (gelmek)* vb. (Karahan, 2006: 80). Kısaltma grupları oluşum şekillerine göre şu gruplara ayrılmaktadır:

1.1.1.2.14.1. İsnat Grubu

Basit ya da iyelik eki almış bir ismin kendinden sonra gelen bir sıfatla oluşturduğu yargı niteliğindeki gruba ***isnat grubu*** denilmektedir (Korkmaz, 2007b:131). İsnat grubunda isnat olunan öge, bir özelliğin, bir niteliğin adıdır. Bu kısaltma grubunda isnat edilen öge başta, isnat edilen öge sonda bulunur. Örneğin; *başı açık, gözü tok, aklı havada* vb. (Kültüral, 2009: 26; Karaağaç, 2011: 143).

1.1.1.2.14.2. Yükleme Hâli Grubu

Yükleme hâli eki almış bir isim ögesinin başka bir isim ögesi ile oluşturduğu isim ve sıfat görevindeki kelime grubuna ***yükleme hâli grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 247). Bu kısaltma grubunda ilk isim bir bakıma ikinci ismin nesnesi görevindedir. Örneğin; *kitabı birine ithaf etmek, her şeyi borçlu* vb. (Eker, 2002: 365). Bu kısaltma grubundaki vurgu ikinci isim ögesi üzerindedir (Karaağaç, 2011: 146).

1.1.1.2.14.3. Yönelme Hâli Grubu

Yönelme hâli eki almış bir isim ögesinin başka bir isim ögesi ile oluşturduğu kelime grubuna ***yönelme hâli grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 244). Bu kısaltma grubundaki ilk unsur yönelme hâli eki almış isim, ardından ise yalın hâldeki bir isim gelir (Eker, 2002: 365). Bu kısaltma grubunda sıfat tamlamasında olduğu gibi niteleme söz konusudur ve yönelme hâli eki almış birinci öge ikinci ögeyi niteleme görevini yerine getirir. Bu

kısaltma grubundaki vurgu ikinci isim ögesi üzerindedir. Örneğin; *dile kolay, paraya düşkün* vb. (Karaağaç, 2011: 147).

1.1.1.2.14.4. Bulunma Hâli Grubu

Bulunma hâli eki almış bir ismin başka bir sıfat ya da isim soylu başka bir ögenin ile kurduğu kelime grubuna ***bulunma hâli grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 244). Bu kısaltma grubundaki birinci unsur bulunma hâli eki almış bir isim, ikinci unsur ise yalın hâl eki almış isimdir. Bu kısaltma grubundaki vurgu ikinci isim ögesi üzerindedir. Örneğin; *yükte hafif, işinde ciddi, verimlilikte yetersiz* vb. (Karaağaç, 2011: 147).

1.1.1.2.14.5. Ayrılma Hâli Grubu

Ayrılma hâli eki almış bir isim ögesi ile bir isim ögesi ile oluşturduğu isim soylu bir ögenin oluşturduğu isim grubuna ***ayrılma hâli grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 60). Bu kısaltma grubundaki birinci unsur ayrılma hâli eki almış bir isim, ikinci unsur ise yalın hâl eki almış isimdir. Bu kısaltma grubundaki vurgu ikinci isim ögesi üzerindedir. Örneğin; *sonradan görme, elden düşme, boydan kısa* vb. (Karaağaç, 2011: 148).

1.1.1.2.14.6. Vasıta Hâli Grubu

+lA vasıta hâli eki almış bir isim ögesinin başka bir isim ögesi ile kurduğu kelime grubuna ***vasıta hâli grubu*** denir (Korkmaz, 2007b: 233). Bu kısaltma grubundaki birinci unsur vasıta eki almış bir isim, ikinci unsur ise yalın hâldeki bir isimdir ve bu öbekte sıfat tamlamasında olduğu gibi bir niteleme söz konusudur. Birinci unsur, ikinci unsuru niteleme görevini üstlenmiştir. Bu kısaltma grubundaki vurgu ikinci isim ögesi üzerindedir. Örneğin; *çuvalla para, trenle yolculuk* vb. (Karağaç, 2011: 148–149).

1.1.1.2.14.7. Eşitlik Hâli Grubu

Birinci unsuru eşitlik hâli eki alan, ikinci unsuru ise yalın hâlde bulunan bu kısaltma grubuna ***eşitlik grubu*** denir (Karahan, 2006: 83). Bu kısaltma grubunu oluşturan unsurlar bir kelime veya kelime grubu olabilir ve bu gruptaki vurgu ikinci unsur üzerindedir. Bu kelime grubu sıfat tamlaması gibidir ve birinci unsur ikinci unsuru niteleme görevini

üstlenmiştir. Örneğin; *kardeşçe yaşayış, yeterince yağış, çocukça gülüş*, vb. (Karaağaç, 2011: 150).

1.1.2. Cümle

Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği veya bir olayı yargıya bağlayarak anlatan sözcüğe veya sözcük dizisine ***cümle (tümce)*** denir. Cümle tam yargı bildirir, yargı bildirmeyen söz dizileri cümle değeri taşımaz. Yargı ancak çekimli eylemle ortaya çıkar. Türkçede eylem çekimi ***fiil – kip + şahıs*** formülüyle kurulur. İsim cümlelerinde de yüklem ek-eylemle çekimlenmiş bir fiildir.

Cümle konusunda, dilcileri birbirinden ayıran genel anlamda iki bakış açısı dikkat çekmektedir. Yapısalcı yaklaşıma göre cümle, bitimli fiile sahip söz dizisidir ve yargı çerçevesinde bir yapı olarak görülür. Anlamsal yaklaşıma göre ise yargı yorum ürünüdür ve yapısal anlamda tek yargı içeren bir cümle, birden fazla yargı içerebilmektedir (Kerimoğlu, 2014: 192).

Cümlenin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bir fikri, bir duyguyu ve bir düşünceyi kesin bir yargı ile bildirir.
2. Yapısı bakımından bağımsız bir kuruluştur.
3. Cümle, dil bilgisel kurallar neticesinde birbiriyle ilişkili hâldeki kelimeler dizisidir.
4. En az bir yargıdan oluşur.
5. Cümledeki yargı bildiren öge yüklemdir ve cümle yüklem üzerine kuruludur. Bu öge, ihtiyaca göre başka ögelerle desteklenir.
6. Cümlenin kurucu ögesi olan yüklem, aynı zamanda özelliklerine göre cümlede bulunacak olan diğer unsurların da belirleyicisidir.
7. Türkçe cümle yapısında anlamı taşıyan temel unsur, genelde cümlenin sonunda yer alır.
8. Cümle, tek kelimeden oluşabildiği gibi birkaç kelime veya cümleden de oluşabilir.
9. Kelime ve kelime grupları cümlede önem derecelerine göre sondan başa doğru

sıralanırlar.

10. Türkiye Türkçesinde cümle vurgusu çoğu zaman cümle içinde yargı taşıyan öge olan yüklemin üzerindedir. Bazen de önem verilmek istenilen ve yüklemin yanında yer alan ögenin üzerine de kayabilir.

11. Cümle içindeki kelimeler, görevlerine, yerlerine göre değer ve önem kazanırlar.

12. Bir cümlede sözcük sayısı, anlatılan düşüncenin uzunluk ve kısalığına göre az ya da çok olur. Bir tek sözcükle de bir düşünce anlatılabilir. Yani cümledeki kelime veya kelime gruplarının sayısıyla ilgili herhangi bir sınırlandırma yoktur.

13. Cümle; anlam, yapı ve görev ilgisiyle bütünleşen söz dizisidir (Hatipoğlu, 1972: 99; Dizdaroğlu, 1976: 8, 10; Şimşek, 1987: 16; Karaörs, 1993: 36; Ediskun, 1999: 323; Ergin, 2000: 398; Ağca, 2001: 39, 81; Eker, 2002: 330; Atabay ve diğ., 2003: 19; Karahan, 2006: 10; Delice, 2007: 151; Korkmaz, 2007b: 54; Gülensoy, 2015: 587; Gencan, 2007: 112).

1.1.2.1. Cümle Tanımları

Geçmişten günümüze Türkoloji alanında yapılan çalışmalarda, cümle için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Genel anlamda yapılan tanımlar birbiriyle benzerlikler göstermektedir.

TÜRK DİL KURUMU tarafından hazırlanan "Türkçe Sözlük"te cümle: *"Bir yargıyı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce."* şeklinde tanımlanırken (TDK, 2005: 377); **Zeynep KORKMAZ** tarafından hazırlanan "Gramer Terimleri Sözlüğü"nde*: "Bir fikri bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm hâlinde anlatan sözcük grubudur*." şeklinde açıklanmaktadır (Korkmaz, 2007b: 54).

Haydar EDİSKUN, "Türk Dilbilgisi" adlı kitabında:*"Cümle, içinde ya bir tek bağımsız yargı ya da yeteri kadar yan yargıyla bir tek temel yargı bulunan kelime dizisidir*." (Ediskun, 1999: 323);

M. Kaya BİLGEGİL, "Türkçe Dilbilgisi" adlı kitabında: *"İki unsur arasındaki olumlu (=sübuti) veya olumsuz (=selbi) ilgiyi - sözü dinleyende (=muhatapta) soruya yer*

bırakmayacak şekilde tam olarak, - haber veya dilek (=inşa) yoluyla ifade eden kelimeler dizisine cümle denir." (Bilgegil, 1984: 12);

Vecihe HATİPOĞLU, "Türkçenin Söz Dizimi" adlı kitabında: *"Bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce (Osm. Cümle; Fr. Phrase; İng. Sentence; Alm. Satz) denir*." (Hatipoğlu, 1972: 99);

İbrahim Zeki BURDURLU, "Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler*"* adlı kitabında: "*İçinde bir yargı bulunan sözcüğe, sözcükler dizisine ya da gereği kadar yan eylemle bir tek temel yargısı bulunan sözcükler dizisine tümce denir*." (Burdurlu, 1974: 9);

Tahir Nejat GENCAN, "Dilbilgisi*"* adlı kitabında: *"Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisine tümce denir*." (Gencan, 2007: 112);

Hikmet DİZDAROĞLU, "Tümce Bilgisi" adlı kitabında: *"... anlam, yapı ve görev ilgisiyle bütünleşen söz dizisine tümce denir."* (Dizdaroğlu, 1976: 10);

Rasim ŞİMŞEK, "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" adlı kitabında:*"Bir düşüncenin bir duygunun yargısal bütünlük içinde anlatımını sağlayan dizimsel yapıya tümce denir*." (Şimşek, 1987: 16);

Tahsin BANGUOĞLU, "Türkçenin Grameri" adlı kitabında:*"Kendi kendine yeten bir yargı bir cümle sayılır.*" (Banguoğlu, 2011: 522);

Muharrem ERGİN, "Türk Dil Bilgisi" adlı kitabında*:* "*Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur*." (Ergin, 2000: 398);

Leyla KARAHAN, "Türkçede Söz Dizimi" adlı kitabında*: "Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir*." (Karahan, 2006: 9);

Mehmet HENGİRMEN, "Temel Türkçe Dilbilgisi" kitabında: "*Duygu ve düşüncelerimizi anlatan ve içinde yargı bulunan sözcük dizisine cümle denir*." (Hengirmen, 2006: 322);

Metin KARAÖRS, "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahliller" adlı kitabında:

"Bir fikri, bir hareketi, bir düşünceyi, bir duyguyu ve bir hadiseyi tam olarak hüküm hâlinde ifade etmeye yarayan kelime grubu cümledir." (Karaörs, 1993: 36);

Günay KARAAĞAÇ, **"**Türkçenin Söz Dizimi" adlı kitabında:*"'Bir yapma veya olmanın nitelendirdiği dil yapılarına cümle denir' biçiminde tanımlanabilecek cümle, varlığın adı olan söz ve söz öbekleri yanında, varlıkta gerçekleşen değişimin adıdır."* (Karaağaç, 2011: 183);

Tuncer GÜLENSOY, "Türkçe El Kitabı" adlı kitabında: *"Bir hüküm (yargı) bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir fiile veya çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler dizisine cümle denir.*" (Gülensoy, 2015: 587);

İbrahim DELİCE, "Türkçe Sözdizimi" adlı kitabında: *"Bir yargıyı dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde oluş veya kılış bildiren çekimli bir fiille, sonuna cevheri fiili getirilen ve durum bildiren bir isimle kullanılan kelimeler dizisine cümle denir*." (Delice, 2007: 150);

Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL ve Ayfer ÇAM, "Türkiye Türkçesinin Sözdizimi" adlı kitabında*: "Bir ya da birçok sözcükten oluşan yargılı anlatım birimi tümcedir.", "... tümce, görev ve anlam ilgisiyle bir araya getirilmiş sözcükler dizisi ya da yargı taşıyan tek bir sözcüktür."* (Atabay ve diğ., 2003: 17);

Abdullah ÇELİK, Nesrin KAYA, Salih DEMİRBİLEK ve Selcen ÇİFCİ, "Cümle ve Metin Bilgisi" adlı kitabında: *"Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir olayı, bir durumu, bir hareketi yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisidir.*" (Çelik ve diğ., 2006: 8);

Rasih ERKUL, "Cümle ve Metin Bilgisi" adlı kitabında: "*Bir düşünceyi, hareketi, olayı duyguyu dinleyende, okuyanda soruya yer bırakmayacak bir şekilde, tam olarak hüküm (yargı) hâlinde ifade eden kelime dizisine cümle adı verilir."* (Erkul, 2007: 1);

Ahmet BERESEK, "Türkçede Cümle Yapısı" adlı kitabında: "*Üzerinde gizli veya açık şahıs eki taşıyan en az bir çekimli fiilden veya üzerinde çekimli yardımcı fiil taşıyan bir isimden meydana gelen bir haber/dilek ifadesine cümle denir*." (Beserek, 1991: 45);

Hüseyin AĞCA, "Türk Dili" adlı kitabında "*Dilin anlama ve anlatma eylemlerini gerçekleştirebilmesi için, o dile ait kelimelerin belirli kurallara göre anlam öbekleri oluşturmaları temel bir ilkedir. Genellikle bu anlamlı öbeklere cümle denilmektedir*."

(Ağca, 2001: 80);

Semahat YÜKSEL, "Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri" adlı kitabında: *"Cümle olabilmek için gereken temel işlev bir iş, oluş, kılış bildirerek önerme yapmaktır."* (Yüksel, 2006: 114) ;

Mehmet ÖZMEN, "Türkçenin Sözdizimi" adlı kitabında: "*Bir yükleme bağlı olarak oluşan, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir eylemi veya bir isnadı, tam olarak anlatan ve birbirlerine belirli kurallarla bağlanan kelimeler dizisine cümle denir.*" (Özmen, 2016: 4);

Abdurrahman ÖZKAN, Mustafa TOKER ve Ufuk Deniz AŞÇI, "Türkiye Türkçesi Söz Dizimi" adlı kitabında "*Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir oluşu, bir kılışı tam olarak yargı hâlinde anlatan kelime veya kelime dizine cümle denir*." (Özkan ve diğ., 2016: 12). şeklinde cümleyi tanımlamaktadırlar.

1.1.2.2. Cümlenin Ögeleri

Türkiye Türkçesinde bir sözcükten veya birkaç sözcükten oluşabilen cümlede, kelimeler veya kelime grupları birtakım görevler üstlenir ve bu görevlere göre de adlandırılır. Cümlenin anlaşılmasında başlıca görev üstlenmiş olan bu sözcüklere ***cümlenin ögeleri*** denir (Hatiboğlu, 1972: 100; Atabay ve diğ., 2003: 19). Türkiye Türkçesi ile ilgili yapılmış çalışmalarda cümlenin ögeleri genel olarak cümledeki görevine ve cümle içindeki önem sırasına göre sıralanmaktadır.

1.1.2.2.1. Türkiye'de Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması

Türkiye'deki çalışmalarda cümle ögelerinin sınıflandırması konusunda dilciler arasında çok büyük farklılıklar görülmez. Bu sınıflandırmalar şu şekildedir:

Haydar EDİSKUN, "Türk Dil Bilgisi" kitabında cümle ögelerini iki ana grupta ele almaktadır:

A. Cümlenin temel ögeleri

1. Yüklem

2. Özne

B. Cümlenin yardımcı ögeleri

1. Nesneler
2. Tümleçler
    a. Dolaylı Tümleçler
    b. Zarf Tümleçleri
    c. Edat Tümleçleri (Ediskun, 1999: 328–362).

M. Kaya BİLGEGİL, "Türkçe Dilbilgisi" kitabında cümle ögelerini iki ana grupta ele almaktadır:

1. Cümlenin esas ögeleri
    a. Yüklem
    b. Özne
2. Cümlenin tamamlayıcı ögeleri
    a. Nesne
    b. Dolaylı Tümleçler
    c. Zarf Tümleçleri (Bilgegil, 1984: 13–51).

Vecihe HATİPOĞLU, "Türkçenin Sözdizimi" kitabında cümle ögelerini 3 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Tümleç
    a. Nesne
    b. Dolaylı Tümleç (Hatipoğlu, 1972: 100).

İbrahim Zeki BURDURLU, "Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler" kitabında cümle ögelerini iki ana grupta ele almaktadır:

1. Tümcenin ana ögeleri

a. Yüklem

b. Özne

2. Tümcenin yardımcı ögeleri

a. Nesne

b. Tümleçler (Burdurlu, 1974: 13–42).

Hikmet DİZDAROĞLU, "Tümce Bilgisi" kitabında cümle ögelerini 2 grupta incelemektedir:

1. Tümcenin temel ögeleri
    1. Yüklem
    2. Özne
2. Tümcenin yardımcı ögeleri
    1. Tümleçler
        a. Nesne
        b. Dolaylı Tümleç
        c. Belirteç Tümleci
        d. İlgeç Tümleci (Dizdaroğlu, 1976: 15–163).

Tahir Nejat GENCAN, "Dilbilgisi" kitabında cümlenin ögelerini 4 temel başlıkta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Tümleç
    a. Dolaylı Tümleçler
    b. İlgeç (Edat) Tümleçleri
    c. Belirteç (Zarf) Tümleçleri (Gencan, 2007: 115–146).

Rasim ŞİMŞEK, "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" kitabında cümlenin ögelerini 5 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Dolaylı Tümleçler
5. Belirteç Tümleçleri (Şimşek, 1987: 45–161).

Tahsin BANGUOĞLU, "Türkçenin Grameri" kitabında cümlenin ögelerini basit cümle konusu içerisinde 5 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Kimse
3. Nesne
4. İsimleme
5. Zarflama (Banguoğlu, 2011: 524–531)

Muharrem ERGİN, "Türk Dil Bilgisi" kitabında cümlenin ögelerini cümle unsurları başlığı altında 6 grupta ele almaktadır:

1. Fiil
2. Fâil
3. Nesne
4. Yer Tamlayıcısı
5. Zarf
6. Cümle Dışı Unsurlar (Ergin, 2000: 398–401).

Mazhar KÜKEY, "Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi" kitabında cümlenin ögelerini 2 grupta sınıflandırmaktadır:

A. Tümcenin temel ögeleri

1. Yüklem

2. Özne

B. Tümcenin yardımcı ögeleri

1. Tümleçler

a. Düz Tümleç (Nesneler)

b. Dolaylı Tümleç

c. Belirteç Tümleci

d. İlgeç Tümleci (Kükey, 1975: 45–181)

Leyla KARAHAN, "Türkçenin Söz Dizimi" kitabında cümle ögelerini 5 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Yer Tamlayıcısı
5. Zarf (Karahan, 2006: 13–36).

Mehmet HENGİRMEN, "Temel Türkçe Dilbilgisi" kitabında cümlenin ögelerini 4 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Tümleç (Hengirmen 2006: 324–342).

Fuat BOZKURT, "Türkiye Türkçesi" kitabında cümlenin ögelerini 3 grupta ele alır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Tümleç

a. Nesne

b. Dolaylı Tümleç

c. Belirteç Tümleci (Bozkurt, 1995: 250–265, 289–297).

Alaeddin MEHMEDOĞLU, "Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi" kitabında cümlenin ögelerini 2 ana başlık altında ele almaktadır:

1. Temel Ögeler
   a. Yüklem
   b. Özne
2. Yardımcı Ögeler
   a. Nesne
   b. Belirten
   c. Zarflık (Mehmedoğlu, 2001: 61–100)

Tufan DEMİR, "Türkçe Dilbilgisi" kitabında cümlenin ögelerini 2 grupta ele almaktadır:

1. Temel Ögeler
   a. Yüklem
   b. Özne
2. Yardımcı Ögeler
   a. Nesne (Düz Tümleç)
   b. Dolaylı Tümleç
   c. Belirteç Tümleçleri
   d. İlgeç Tümleçleri (Demir, 2004: 180–211).

Metin KARAÖRS, "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri" kitabında cümlenin ögelerini 6 grupta ele almaktadır:

1. Fiil
2. Özne
3. Nesne

4. Yer Tamlayıcısı
5. Zarf
6. Cümle Dışı Unsurlar (Karaörs, 1993: 36–44).

Günay KARAAĞAÇ, "Türkçenin Söz Dizimi" kitabında cümle ögelerini 6 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Yer Tamlayıcısı
5. Zarf
6. Cümle Dışı Ögeler (Karaağaç, 2011: 186–196).

Tuncer GÜLENSOY, "Türkçe El Kitabı" kitabında cümle ögelerini 2 ana başlık altında ele almaktadır:

1. Temel ögeler:
    a. Yüklem
    b. Özne
2. Yardımcı ögeler:
    a. Nesne
    b. Tümleç (Gülensoy, 2015: 588589)

H. İbrahim DELİCE, "Türkçe Sözdizimi" kitabında cümlenin ögelerini 9 başlıkta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Dolaylı Tümleç
5. Zarf Tümleci

6. Açıklama Tümleci
7. Pekiştirme Tümleci
8. Ünlem Tümleci
9. Bağlama Tümleci (Delice, 2007: 150–161).

Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL ve **Ayfer ÇAM**, "Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*"* kitabında cümle ögelerini 3 grupta ele almaktadır:

1. Yüklem
2. Özne
3. Tümleç (Atabay ve diğ., 2003: 19–65)

Abdullah ÇELİK, Nesrin KAYA, Salih DEMİRBİLEK ve **Selcen ÇİFCİ**, "Cümle ve Metin Bilgisi" kitaplarında cümlenin ögelerini 5 grupta ele almaktadırlar:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Dolaylı Tümleç
5. Zarf Tümleci (Çelik ve diğ., 2006: 9–21)

Rasih ERKUL, "Cümle ve Metin Bilgisi" kitabında cümle ögelerini 3 grupta incelemektedir:

1. Cümlenin temel unsurları
    a. Yüklem
    b. Özne
2. Cümlenin yardımcı unsurları
    a. Nesne
    b. Dolaylı Tümleç ve Yer Tamlayıcısı
    c. Zarf Tümleci
3. Cümle dışı unsurlar (Erkul, 2004: 24–43)

Sıddık AKBAYIR, “Cümle Metin Bilgisi” kitabında cümle ögelerini 3 grupta incelemektedir:

1. Yüklem
2. Özne
3. Tümleçler
    a. Düz Tümleç
    b. Dolaylı Tümleç
    c. Zarf Tümleci
    d. Edat Tümleci (Akbayır, 2013: 122–130).

Mehmet ÖZMEN, “Türkçenin Sözdizimi” adlı kitabında cümle ögelerini 6 grupta incelemektedir:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Dolaylı Tümleç
5. Zarf Tümleci
6. Bağımsız Tümleç
    a. Bağlama Görevli Bağımsız Tümleçler
    b. Ünleme Görevli Bağımsız Tümleçler (Özmen, 2016: 4–49).

Abdurrahman ÖZKAN, Mustafa TOKER ve Ufuk Deniz AŞCI, “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı kitaplarında cümle ögelerini 6 grupta incelemektedirler:

1. Yüklem
2. Özne
3. Nesne
4. Yer Tamlayıcısı
5. Zarf (Zarf Tümleci)

6. Cümle Dışı Ögeler (Özkan ve diğ., 2016: 12–43).

Bu klasik sınıflandırmaların dışında son zamanlarda yapılan yapısal-işlevsel söz dizimi çalışmalarında tümleç sayısı 30'a kadar çıkarılabilmektedir[5].

1.1.2.2.1.1. Değerlendirme

1. Dilciler, cümle ögeleri için farklı terimler kullanmışlardır.

- Özne için Tahsin Banguoğlu "***kimse***" terimini kullanırken, Muharrem Ergin "***fâil***" terimini kullanmaktadır.

- Yüklem için Muharrem Ergin "***fiil***" terimini kullanmaktadır.

- Dolaylı tümleç için Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Metin Karaörs ve Günay Karaağaç "***yer tamlayıcısı***" terimini, Tahsin Banguoğlu "***isimleme***" terimini kullanmaktadır.

- Zarf tümleci için Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Nejat Gencan ve Rasim Şimşek "***belirteç tümleci***" terimini, Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Metin Karaörs ve Günay Karaağaç "***zarf***" terimini, Tahsin Banguoğlu ise "***zarflama***" terimini kullanmaktadır.

- Edat tümleci için Hikmet Dizdaroğlu ve Tahir Nejat Gencan "***ilgeç tümleci***" terimini kullanmaktadır.

2. Cümle ögelerinin sınıflandırılması açısından da dilciler arasında farklı görüşler meydana gelmiştir. Genel anlamda cümlenin ögeleri, temel ve yardımcı ögeler olarak iki grupta incelenmektedir. Benzer ve farklı sınıflandırmalar incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

- Cümlenin ögeleri konusunda Vecihe Hatioğlu, Neşe Atabay ve diğ., Sıddık

---

[5]Daha ayrıntılı bilgi için bk. "ALYILMAZ, Cengiz (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.", "BÖREKÇİ, Muhsine (1994). *Atatürk'ün 'Nutuk'unda Söz Dizimi* (Doktora). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", "DAŞDEMİR, Muharrem (1995). *Tarık Buğra'nın Romanlarında Sözdizimi* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.", "KARA, Funda (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikayelerinde Söz Dizimi* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.", "DAŞDEMİR, Muharrem (2000). *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi* (Doktora). Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.", "KARA, Funda (2001). *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi* (Doktora). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.", "DAŞDEMİR, Muharrem (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi.* Erzurum: Eser Basım Yayınları."

Akbayır: *1. Özne, 2. Yüklem, 3. Tümleç*; Rasim Şimşek, Tahsin Banguoğlu, Leyla Karahan, Abdullah Çelik ve diğ.: *1. Yüklem, 2. Özne, 3. Nesne, 4. Dolaylı Tümleç, 5. Zarf Tümleci;* Muharrem Ergin, Metin Karaörs, Günay Karaağaç: *1. Yüklem, 2. Özne, 3. Nesne, 4. Dolaylı Tümleç, 5. Zarf Tümleci, 6. Cümle Dışı Unsurlar;* Tahir Nejat Gencan, Mehmet Hengirmen: *1. Yüklem, 2. Özne, 3. Tümleç, 4. Nesne*; Haydar Ediskun, İbrahim Zeki Burdurlu, Tuncer Gülensoy: *1. Cümlenin Temel Ögeleri: a. Yüklem, b. Özne; 2. Cümlenin Yardımcı Ögeleri: a. Nesne, b. Tümleç* şeklinde yaptıkları sınıflandırmalarda benzer sınıflandırmalar yaparlarken;

- H. İbrahim Delice, Kaya Bilgegil, Rasih Erkul, Hikmet Dizdaroğlu cümle ögelerinin sınıflandırmasında diğer sınıflandırmalardan farklı bir sınıflandırma yapmışlardır.

3. Yapılan çalışmalarda yüklem, özne, nesne (düz tümleç), dolaylı tümleç ve zarf tümleci tartışmasız cümlenin ögeleri arasında yer almaktadır.

4. Yükleme sorulan sorulara özne, nesne, zarf tümleci ve dolaylı tümleç cevap verir. Yükleme sorulan sorulara cevap vermeyen unsurlar da vardır. Bunlar, edat tümleçleri, ünlem tümleçleri ve bağlaç tümleçleri olarak ifade edilmektedir.

5. Edat tümleci hakkında iki farklı görüş söz konusudur. Tahir Nejat Gencan (2007), Haydar Ediskun (1999), Hikmet Dizdaroğlu (1976), Mazhar Kükey (1975) edat tümlecini ayrı bir tümleç olarak değerlendirmektedir. Ancak, M. Kaya Bilgegil (1984), Leyla Karahan (2006), Tahsin Banguoğlu (2011), Muharrem Ergin (2000) cümlenin ögeleri konusunda edat tümlecini ayrı bir başlık altında ele almamaktadır. Biz de çalışmamızda edat tümlecini ayrı bir başlık altında değil, zarf tümleci konusu içerisinde değerlendirmekteyiz.

6. Vecihe Hatipoğlu, Hikmet Dizdaroğlu, Mazhar Kükey ve Sıddık Akbayır nesneyi tümleç adı altında düz tümleç olarak ele almaktadır. Tahir Nejat Gencan ise nesneyi ayrı öge olarak ele alırken aynı zamanda düz tümleç olarak adlandırır. Biz de nesneleri tümleçler konusu içerisinde düz tümleç başlığı altında değerlendirmekteyiz.

7. Mehmet Özmen daha önceki çalışmalarda cümle dışı unsur olarak değerlendirilen ünlem ve bağlaçları diğer çalışmalardan farklı olarak tümleç türleri arasında değerlendirir ve bağımsız tümleç başlığı altında verir.

8. Tümleçler konusunu yapısal işlevsel olarak ele alan Cengiz Alyılmaz, Muharrem Daşdemir, Muhsine Börekçi ve Funda Kara gibi dilciler ise çalışmalarında klasik bakış açısının aksine 30'dan fazla tümleç türünden bahsetmektedirler.

1.1.2.2.2. Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması

Çalışmamızda, cümlenin ögelerini yüklem, özne, tümleç ve yüklem dışı tümleçler olmak üzere dört başlık altında ele almaktayız.

1.1.2.2.2.1. Yüklem

Cümlede bütün ögelerin işlevlerini belirleyen, söz dizimsel açıdan cümlenin temelini oluşturan ve hiçbir ögeye bağlı olmayan, ortadan kalkmasıyla da cümlenin yok olmasına sebep olan ögeye ***yüklem*** denir (Vardar, 1980: 165).

Yüklemin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yüklem, cümlede yargı bildiren, cümleyi kuran en temel ögedir. Yüklem olmadan yargı bildirilmez.

2. Kişileri ve kipleri belirtebilen yüklem, tek başına cümle oluşturabilir. Çünkü tek bir yüklemin içinde yargı, zaman ve kişi ögeleri bulunur.

3. Cümlede diğer ögelerin belirlenmesi yükleme bağlıdır. Bu yüzden cümlenin diğer ögelerini bulmak için yüklemden başlanmalıdır.

4. Yüklem cümlenin en sonunda yer alır ve diğer ögeler yüklemin önünde sıralanır. Şiirler, deyimler, atasözleri ile günlük konuşma ve devrik cümlelerde bu kural bulunmayabilir.

5. Bir cümleden birden fazla özne ve yardımcı öge olabilir, ancak yüklem tekdir. Sözdizimi içindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir.

6. Yüklem, bir kelimeden veya bir kelime öbeğinden meydana gelebilir, bazı durumlarda ise bir cümle sadece yüklemden oluşabilir.

7. Yüklem, fiil ise fiil çekimine, isim ise ek-eylem ya da bildirme ekleriyle yüklem çekimine girer. Dolayısıyla yüklem bünyesinde; iş, oluş, kılış ve hareketin kendisini; iş, oluş, kılış ve hareketin yapılma zamanını; iş, oluş, kılış ve hareketi yapan kişiyi barındırır.

8. Var, yok, şey gibi sözcükler hem yalnız başlarına hem de ek-fiille çekimlenerek, değil sözcüğü ise ek fiille çekimlenerek yüklem görevini üstlenir ve isim cümlelerini meydana getirirler.

9. Kelime çeşidi olarak yüklem dışındaki ögelerin isim, zamir, zarf veya edat olmaları önemli değildir. Yüklem karşısındaki durumları önemlidir.

10. Bazı cümlelerde yüklem bulunmaz. Kesik veya eksiltili cümle diye adlandırılan cümlelerde anlam, yükleme ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır (Hatipoğlu, 1972: 101; Karaörs, 1993: 37; Özmen, 1995: 226; Ağca, 2001: 81; Eker, 2002: 340; Atabay ve diğ., 2003: 22; Karahan, 2006: 15; Üstünova, 2006: 241; Hengirmen, 2006: 325; Çelik ve diğ., 2006: 13; Delice, 2007: 151; Ediskun, 1999: 331; Akbayır, 2013: 122).

1.1.2.2.2.2. Özne

Yüklemin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen isme; bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şeye ***özne*** denir (Korkmaz, 2007b: 171).

Öznenin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde "olan"ı, diğer cümlelerde "yapan"ı karşılayan ögedir.

2. Cümlede özneyi bulmak için yükleme "*kim?*" ya da "*ne?*" soruları sorulur.

3. Öznenin yükleme yalın mı yoksa çekim ekleriyle mi bağlandığı konusu dil bilgisinde tartışmalı bir konudur. Örneğin: Metin Karaörs, Muharrem Ergin ve Hüseyin Ağca gibi bazı dilciler, öznenin cümlede çekimsiz bir unsur olduğunu ve yükleme yalın hâlde bağlandığını iddia ederken; Rasim Şimşek, öznenin yükleme isim çekim eklerinden sadece çokluk eki ve iyelik ekleri alarak bağlandığını; Leyla Karahan, öznenin çokluk eki, iyelik ekleri ve aitlik ekiyle yükleme bağlandığını; Erdoğan Boz ise öznenin ayrılma, yönelme, ilgi ve vasıta hâli (*-lA*) ekleriyle de yükleme bağlandığını, bu sayının daha da artırılabileceğini söylemektedir.

4. Eylem çatılarının değişmesi, özne türlerinin ortaya çıkmasında başlıca etkendir. Özne çeşitleri genelde gerçek özne, gizli özde, sözde özne, örtülü özne ve mantıksal özne şeklinde sınıflandırılmaktadır. İşlevsel söz dizimi çalışmalarında ise özne

türleri sayısı daha da artabilmektedir[6].

5. Türkiye Türkçesinde özne yalnızca etken çatılı eylemlerin yüklem olduğu cümlelerle, isim cümlelerinde bulunur.

6. Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin yalnızca üçüncü şahsı kullanılır.

7. Cümlede, varlık adı veya zamir ile şahıs eki olmak üzere iki kişi göstergesi kullanılır.

8. Özne çoğunlukla cümlenin başında bulunur.

9. Bir cümlede birden fazla özne bulunabilir.

10. Özne, cümlede ayrıca belirtilmese bile özne-yüklem uyumundan, yani fiilin içinde genellikle şahıs ekleriyle ifade edilerek hissedilir.

11. İsimler, zamirler, sıfat olabilecek sözcükler, fiil isimleri, tamlananı düşmüş sıfat-fiil eki alan sözcükler, ikilemeler, isim-fiiller ve sıfat-fiillerin kurduğu yan cümleler, tamlamalar ve cümleler özne olabilir (Hatiboğlu, 1972: 110; Burdurlu, 1974: 19; Şimşek, 1987: 76; Karaörs, 1993: 39; Ergin, 2000: 399; Atabay ve diğ., 2003: 31; Karahan, 2006: 18–20; Çelik ve diğ., 2006: 14–18; Gencan, 2007: 125; Boz, 2009: 2371–2376; Karaağaç, 2011: 189; Demir ve Yılmaz, 2012: 248; Akbayır, 2013: 125).

1.1.2.2.2.3. Tümleç

Cümle veya yan cümlenin belli başlı kurucu ögelerinden olan, geleneksel dil bilgisinde yüklemin anlamını çeşitli açılardan bütünlemek, belirginleştirmek ya da pekiştirmek amacıyla kullanılan sözcük ya da dizime ***tümleç*** denir (İmer ve diğ., 2011: 246; Vardar, 1980: 147). Çalışmamızda tümleçleri isim soylu tümleçler (isimleme) ve zarf soylu tümleçler (zarflama) olmak üzere iki grupta incelemekteyiz[7].

---

[6] Bk. DAŞDEMİR, Muharrem (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.

[7] Tahsin Banguoğlu düz tümleçleri (nesneleri) ve dolaylı tümleçleri (yer tamlayıcıları) *isimleme*, zarf tümleçlerini ise *zarflama* başlığı altında değerlendirmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için Bk. BANGUOĞLU, Tahsin (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 529-531.

1.1.2.2.2.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

İsim soylu kelime veya kelime gruplarından oluşan tümleçlere ***isim soylu tümleç (isimleme)*** denilmektedir. İsim soylu tümleçler (isimleme) başlığı altında düz tümleçleri (nesne) ve dolaylı tümleçleri (yer tamlayıcısı) ele almaktayız.

1.1.2.2.2.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Cümlede yüklemin bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen, cümle veya yan cümle içinde yüklemle doğrudan ilişkili olan ögeye ***düz tümleç*** **(*nesne)*** denir (Karahan, 2006: 25; Eker, 2002: 343). Fiillerin bir kısmı yapma ifade eden geçişli, bir kısmı ise olma ifade eden geçişsizdir. Yapma ifade edenlerin hareketi fiilden başka bir düz tümlece, olma ifade edenlerin hareketi ise özneye yönelir ve ona tesir eder (Ergin, 2000: 399). Düz tümleçler fiil cümlesi ya da yan cümleler içerisinde isim, belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması, sıfat tamlaması, zamir, isim-fiil, sıfat-fiil, edat, ünlem, hece, harf, bir cümle ya da cümle niteliğinde söz olabilir (Ediskun, 1999: 350–351). Düz tümleçler, genelde dil bilgisi kitaplarında başlı başına bir öge olarak ele alınır, ancak bazı dilciler tarafından ise tümleç başlığı altında düz tümleç diye adlandırılır. Düz tümleçler belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

1.1.2.2.2.3.1.1.1. Belirtili Düz Tümleç (Belirtili Nesne)

Cümlede fiili geçişli olan yüklemin belli bir kişiyi veya nesneyi etkilediğini gösteren ve yükleme hâli eki almış nesneye ***belirtili düz tümleç (belirtili nesne)*** denir (Korkmaz, 2007b: 38). Belirtili düz tümleçlerde vurgu doğrudan doğruya nesne olan isme yöneliktir ve bu isim sözün söylendiği kişi tarafından bilinmektedir (Delice, 2007: 157). Türkiye Türkçesinde isimler ve isim soylu sözcüklerden özellikle isim-fiil ve sıfat-fiil ekli sözcük veya sözcükler belirtili düz tümleç olur. Ayrıca tamlamalar, ikilemeler ve tamlamalarla birlikte çeşitli söz birlikleri de bu tümlecin görevini üstlenebilir (Atabay ve diğ., 2003: 56–57). Cümle içinde belirtili düz tümleci bulmak için yükleme "*neyi*?" veya "*kimi*?" soruları sorulur (Gencan, 2007: 133). Yükleme hâli eki almayan ve genel bir türü, varlığı karşılayan belirtisiz düz tümleçler bazen anlamca belirli bir varlığı işaret ettiklerinden belirtili düz tümleç olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; *"**Küçük bir çırak tutmalıyız**" derdi.* (Karahan, 2006: 25).

1.1.2.2.2.3.1.1.2. Belirtisiz Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne)

Cümlede yüklemin belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatan, yüklemi geçişsiz olan ve yükleme hâli eki almamış yalın hâldeki nesneye ***belirtisiz düz tümleç (belirtisiz nesne)*** denir (Korkmaz, 2007b: 39). Bu tümleçler, belirtili düz tümleçler gibi doğrudan yüklem tarafından etkilenmez (Eker, 2002: 343). Belirtisiz düz tümleçler genel bir varlığı, bir türü karşılar, ancak bazı belirtisiz düz tümleçler anlamca belirli bir varlığı işaret ederler (Karahan, 2006: 25). Belirtisiz düz tümleci bulmak için özneye ve yükleme "*ne?*" sorusu sorulur. Ayrıca yüklemlerin edilgen biçimlerine *-An* sıfat-fiil eki eklenip "*ne?*" ve ya "*kim?*" soruları sorularak da bulunabilir (Gencan, 2007: 134).

1.1.2.2.2.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)

Cümlede, yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşu yönelme, bulunma, ayrılma hâl ekleriyle tümleyen kurucu ögelere ***dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı)*** *denir* (Şimşek, 1987: 120) ve bu tümleç için Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında "dolaylı tümleç", "yer tamlayıcısı", "dolaylı nesne" gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır. Cümlede yüklemle dile getirilen kılış, varlıkları ve kavramları doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyebilir. Bu durumda cümlede yüklemle ifade edilen kılışın doğrudan etkilendiği varlığı gösteren ögeye ***düz tümleç (nesne)***, dolaylı olarak etkilediği varlığı gösteren ögeye ***dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı)*** denir (Şimşek, 1987: 120).

İsim ve isim soylu sözcüklerden özellikle, isim-fiil ve sıfat-fiil eki almış eylemler, tamlamalar, ikilemeler ve çeşitli söz birlikleri cümlede dolaylı tümleç olur (Atabay ve diğ., 2003: 58–59). Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten dolaylı tümleç bulunabilir (Karaağaç, 2011: 194). Dolaylı tümleçler (yer tamlayıcıları), yükleme "*kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nereden*" soruları sorularak bulunur (Karahan, 2006: 32). Dolaylı tümleçler (yer tamlayıcıları), temel işlev açısından zaman ve mekân içinde geniş anlamıyla yer ve yön ifade etmesine rağmen birlikte kullanıldığı fiilin anlamına bağlı olarak yer, ayrılma, uzaklaşma, yaklaşma, bulunma, yön, zaman, müddet, hız, tarz, miktar, derece, karşılaştırma, aitlik, kuvvetlendirme vb. birçok farklı anlamı ifade edebilir (Ergin, 2000: 400).

1.1.2.2.2.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

Zarf soylu kelime veya kelime gruplarından oluşan tümleçlere ***zarf soylu tümleç (zarflama)*** denilmektedir. Zarf soylu tümleçler (zarflama) başlığı altında zarf tümleçlerini ele almaktayız.

1.1.2.2.2.3.2.1. Zarf Tümleci

Cümlede yüklemin anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan kelime veya kelime gruplarından oluşan ögeye ***zarf tümleci*** denir (Korkmaz, 2007b: 252). Zarf tümleci kelime türü olarak zarflardan oluşur. Zarflar çekimsiz bir kelime türüdür, dolayısıyla zarf tümleci de çekimsiz olmalıdır (Delice, 2007: 159). Yer, yön, zaman, hâl, azlık, çokluk isimleri çekim eki almadan; diğer kelime ve kelime grupları isim hâl ekleri veya çekim edatlarıyla; fiiller ise zarf-fiil ekleriyle zarf görevi yaparlar (Karaağaç, 2011: 195). Zarf tümleçleri yükleme *nasıl, ne zaman, neyle, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne* gibi sorular sorularak bulunur (Karahan, 2006: 36). Zarf tümlecinin çeşitleri genel olarak şu şekildedir:

1.1.2.2.2.3.2.1.1. Zaman Tümleci

Cümlede yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşun zamanını başlangıç, bitiş, süre ya da süreklilik ilgileriyle belirten zarf tümleçlerine ***zaman tümleci*** denir (Şimşek, 1987: 139). Zaman kavramı genel olarak kılış ve oluşla alakalıdır ve bu sebeple zaman bildiren isimler, zaman zarfları ve zaman ifade eden zarf-fiiller veya zaman ifadeli zarf-fiillerden oluşan yan cümleler, zaman tümleci olarak kullanılırlar. Zaman tümleçleri, kılış ve oluşu başlangıç, bitiş ve süreklilik ilgisiyle belirtir ya da kılış ve oluşun geçtiği süreyi, belirli bir zaman aralıklarıyla yapıldığını gösterir (Şimşek, 1987: 139; Daşdemir, 2014: 135). Yüklemi zaman yönünden tamamlayan zaman tümleçlerini bulmak için yükleme *ne zaman* sorusu sorulur (Hengirmen, 2006: 340). Örneğin; *Ankara'dan* ***dün*** *geldim*.

1.1.2.2.2.3.2.1.2. Durum Tümleci

Yüklemin hangi durum ve şartlar altında gerçekleştiğini bildiren ögeye ***durum***

tümleci denir (Üstüner, 1998: 30). Yükleme durum anlamı katan yalın kelimeler; yüklemdeki kavramı durum fikriyle tamamlayan kelime grupları; öznenin yüklemde ifade edilen eylemi yaparken bulunduğu durum veya işlediği diğer bir eylemi ifade eden zarf tümleçleri; özneyi ve diğer tümleçleri tamamlayan hâl ekleri; tasdik, inkâr ve ihtimal ifade eden zarf tümleçleri durum tümleci yapar (Bilgegil, 1984: 44–46). Örneğin; *ağlaya sızlaya anlatmak, yan yana yürümek, saçma sapan konuşmak* vb. Durum bildiren zarf tümleçlerini bulmak için yükleme *nasıl, ne gibi, ne şekilde* vb. sorusu sorulur (Hengirmen, 2006: 341).

1.1.2.2.2.3.2.1.3. Sebep Tümleci

Yüklemde belirtilen eylemin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme sebebini belirtmek amacıyla kullanılan ögeye ***sebep tümleci*** denir (Demir, 2003: 419). Sebep anlamı taşıyan isimler, sebep ifade eden zarf-fiiller ya da yapıca bağımsız yan cümleler sebep tümlecini oluşturur. Örneğin; "***Gözleri kamaştığı için de*** *başını eğdi*." (Daşdemir, 2014: 133). Sebep bildiren zarf tümleçlerini bulmak için yükleme *niçin, neden, hangi amaçla* vb. sorular sorulur (Üstüner, 1998: 30).

1.1.2.2.2.3.2.1.4. Miktar (Ölçü) Tümleci

Yüklemi miktar, ölçü, azlık-çokluk, derece, fiyat bakımından tamamlayan ögeye ***miktar tümleci*** denir (Üstüner, 1998: 30). Fiilden önce kullanılan belgisiz sıfatlar, bir ölçü birimini ifade eden isimden önce gelen sayı sıfatları fiilden önce gelerek miktar zarfı görevini üstlenir (Bilgegil, 1984: 46). Miktar bildiren zarf tümleçlerini bulmak için yükleme *ne kadar, kaça, ne derece* vb. sorusu sorulur (Üstüner, 1998: 30; Hengirmen, 2006: 342).

1.1.2.2.2.3.2.1.5. Hedef (Yer-Yön) Tümleci

Yüklemde bildirilen eylemin yönünü, hareketin istikametini belirtmek amacıyla kullanılan ögeye ***hedef (yer-yön) tümleci*** denir (Demir, 2003: 419). Yön belirten tümleçler dolaylı tümleç olarak kullanılan yön gösterme kelimeleridir, ancak dolaylı tümleçteki gibi ismin hâl eklerini almazlar, çekimsiz bir şekilde fiilin yönünü belirtirler. Örneğin; "*Çocuk* ***içeri*** *girdi.*" Bazı hedef tümleçleri birden çok yönü belirtme özelliğine

sahiptir. Örneğin; "*Tevfik, (onu) dükkânda **aşağı yukarı** divane gibi dolaştırıyordu*." (Şimşek, 1987: 142). Hedef (yer-yön) bildiren zarf tümleçlerini bulmak için yükleme *nereye, nerede vb.* sorular sorulur (Hengirmen, 2006: 341)

1.1.2.2.2.3.2.1.6. Şart (Koşul) Tümleci

Şart kipindeki yüklemin anlamını pekiştirmek için, yüklemde bildirilen eylemin gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi için gerek şartı belirtmek için kullanılan ögeye ***şart tümleci*** denir (Şimşek, 1987: 147; Demir, 2003: 420). Şart zarf-fiilleri, şart yan cümleleri ya da yapıca bağımsız yan cümleler şart tümlecini oluşturur. Örneğin; "*Bu sözler **bir kapı aralamadıktan sonra** ne işe yarar?*", "***Rabbim isterse** sular büklüm büklüm burulur*." (Daşdemir, 2014: 133).

1.1.2.2.2.3.2.1.7. Vasıta Tümleci

Yüklemi araç, vasıta, alet bakımından tamamlayan ve özneye yardımcı olmak üzere beraberlik, birliktelik, ifade eden, ancak özne sayılamayan unsurlara ***vasıta tümleci*** denir (Üstüner, 1998: 30). Vasıta tümleci, *ile* bağlama edatı veya *-le* vasıta hâli eki ile kurulur ve beraberlik ve birliktelik ifade eder. Örneğin; "*Dilin tanrısı **onun eserleriyle** tekrar dile döner*." (Şimşek, 1987: 150). Bu tümleç yükleme *ne ile, kiminle, kimlerle* soruları sorularak tespit edilir (Üstüner, 1998: 30).

1.1.2.2.2.3.2.1.8. Sınırlandırma Tümleci

Yargılı anlatımlarda kılış ya da oluşu tek bir kavrama bağlama, ayırma işleviyle kullanılan zarf tümleçlerine ***sınırlandırma tümleci*** denir (Şimşek, 1987: 146). Sınırlandırma tümleçleri, yeri, zamanı, eylemin yapılış sayısını eylemin başlangıç veya bitiş noktasına göre sınırlandırmaktadır." (Daşdemir, 2014: 133). Örneğin; "***İstediğim başarıya ulaşana kadar** çalışmaya devam edeceğim*.

1.1.2.2.2.3.2.1.9. Gösterme Tümleci

Gösterme yoluyla fiil ve fiilimsileri belirten tümleçlere ***gösterme tümleci*** denir (İmer ve diğ., 2011: 144). Türkçede kullanılan tek gösterme tümleci "işte"dir. Eski

Türkçede *uş* gösterme edatının bulunma hâl eki almasıyla (uşda > işte) oluşan bu kelime hem gösterme, tanıtma anlamında kullanılır hem de pekiştirme, kesinleştirme görevini yerine getirir. Ayrıca bu kelime, yüklemsiz cümlelerde ise meydan okuma, kışkırtma anlamı da vermektedir (Şimşek, 1987: 150).

1.1.2.2.2.3.2.1.10. Yineleme Tümleci

Eylemin yapılış miktarını, kaç kez yinelendiğini belirten tümleçlere ***yineleme tümleci*** denir (Daşdemir, 2014: 134). Türkçede yineleme tümleci olarak anlamı pekiştirmek için kullanılan başlıca dil birimleri şunlardır: *yine, tekrar, bir daha, bir kez daha, çok kez, kimi kez, ikide bir, ara sıra, bazı bazı* vb. (Şimşek, 1987: 148).

1.1.2.2.2.3.2.1.11. Karşıtlık Tümleci

Temel cümlede bildirilen yargıya karşıtlık ifade eden durumu gösteren tümleçlere ***karşıtlık tümleci*** denir. Bu cümle türü karşıtlık ifade eden zarf-fiiller ve edatlar vasıtasıyla yapılmaktadır (Daşdemir, 2014: 132). Örneğin; "***Çok çalışmasına rağmen*** *derslerinde başarısız oldu.*", "***Bir saat önce herkes dışarıda iken****, şimdi ortalıkta in cin top oynuyor*." "*Ali* ***okula gitmek yerine****, sinemaya gitti*."

1.1.2.2.2.3.2.1.12. Görelik Tümleci

Yargının neye göre, neye uygun olarak, ne uyarınca olduğunu; ne bakımdan, hangi açıdan değerlendirildiğini gösteren tümlece ***görelik tümleci*** denir (Daşdemir, 2014: 131). Örneğin; "*Sorulan sorulara herkes* ***kendi düşüncesine göre*** *cevap verir*."

1.1.2.2.2.3.2.1.13. Benzerlik Tümleci

Yargıya konu durum veya davranışın benzetildiği varlığı, kavramı, durumu ya da davranışı gösteren tümlece ***benzerlik tümleci*** denir (Daşdemir, 2014: 130). Örneğin; "***Evime gelmiş gibi*** mutluyum.",

1.1.2.2.2.3.2.1.14. İlgi Tümleci

Yargının neyle ilgili, neye dair, ne hakkında olduğunu gösteren tümleçlere ***ilgi***

tümleci denilmektedir. İlgi hâline konmuş belirli isimler ya da yapıca bağımsız yan cümleler ilgi tümleci yapabilmektedir (Daşdemir, 2014: 131).

1.1.2.2.2.3.2.1.15. Beraberlik Tümleci

Eyleme konu olan özneyle veya nesneyle birlikte konu olan ögeyi gösteren beraberlik bildiren isimlere ***beraberlik tümleci*** denir. Örneğin; "*Beyrek odasında* ***yiğitleri ile*** *yiyüp içer idi.*" (Daşdemir, 2014: 130).

1.1.2.2.2.3.2.1.16. Kıyaslama Tümleci

Bir ögenin başka bir ögeyle karşılaştırıldığını gösteren ögeye ***kıyaslama tümleci*** denir. Kıyaslama tümleçleri, kıyaslama bildiren edatlar ve zarf-fiiller vasıtasıyla yapılmaktadır (Daşdemir, 2014: 132). Örneğin; "***Verdiğin emeğe göre*** *aldığın para çok az.*"

1.1.2.2.2.4. Yüklem Dışı Tümleçler

Bunlar, cümlenin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan ögelerdir (Karahan, 2006: 36). Yapılan çalışmalarda bu öge, ya cümle dışı unsur, cümle dışı öge, cümle üstü öge, yüklem dışı tümleç terimleri kullanılarak; ya da bu konuyu içeren unsurlar ayrı ayrı başlıklar altında açıklama tümleci, pekiştirme tümleci, bağlama tümleci, ünlem tümleci terimleri kullanılarak incelenmiştir.

Bu, cümle içerisinde yer alan, sadece yükleme sorulan sorulara cevap vermeyen bir ögedir (Dinç, 2017: 147). Bu yüzden yaygın bir kullanıma sahip olan cümle dışı unsur veya cümle dışı öge terimi yerine, bu öge için yüklem dışı tümleç terimini kullandık[8]. Yüklem dışı tümleçler cümlenin başında sonunda, ortasında bulunabilirler (Karahan, 2006: 38). Açıklama cümleleri, ara sözler, bağlama edatları, ünlemler, hitaplar yüklem dışı tümleç başlığı altında ele alınmaktadır.

---

[8] Daha ayrıntılı bilgi için bk. *Sinan Dinç, (2017). Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi, Erzurum: Fenomen Yayınevi, 147-152.*

1.1.2.3. Cümle Çeşitleri

1.1.2.3.1. Türkiye'de Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması

Türkiye'de yapılan söz dizimi çalışmalarında dilciler cümle çeşitlerinin sınıflandırılması açısından çeşitli görüşler ortaya koymaktadırlar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Haydar EDİSKUN, "Türk Dil Bilgisi" kitabında cümle türlerini 5 grupta ele almaktadır:

A. Anlamlarına göre cümleler:
   1. Olumlu, Olumsuz Cümleler ve Cümlecikler
   2. Soru Cümleleri
   3. Ünlem Cümleleri

B. Yapılarına göre cümleler:
   1. Basit Cümleler
   2. Birleşik Cümleler
      a. Girişik Birleşik Cümleler
      b. Şart Birleşik Cümleler

C. Biçimlerine göre cümleler:
   1. Sıra Cümleler
   2. Bağlı Cümleler
   3. Ki'li Bağlı Cümleler

D. Ara Sözler (müntarıza ya da parantez cümleleri)

E. Eksiltili Cümleler (Ediskun, 1999: 337–348; 390).

M. Kaya BİLGEGİL, "Türkçe Dilbilgisi" kitabında cümle çeşitlerini 4 grupta incelemektedir:

A. Ögelerin dizilişine göre cümle çeşitleri

1. Kurallı Cümle
2. Devrik Cümle

B. Yüklemlerine göre cümle çeşitleri

1. İsim Cümleleri
2. Fiil Cümleleri

C. Anlamlarına göre çeşitleri

1. Anlamlarının kapsamı bakımından cümle çeşitleri
    1. Olumlu Cümle
    2. Olumsuz Cümle
2. İsnat tarzından doğan anlam özelliklerine göre cümle çeşitleri
    1. Haber Cümleleri
    2. İnşa Cümleleri

D. Yapılarına göre cümle çeşitleri

1. Basit Cümleler
2. Birleşik Cümleler
    1. Girişik-Birleşik Cümleler
    2. Şartlı Birleşik Cümleler
    3. Sıralı Cümleler
    4. Bağlı Cümleler
    5. Ki Bağlacıyla Kurulan Cümleler
    6. Ara Cümleciği
    7. Karmaşık Cümle (Bilgegil, 1984: 51–98).

Vecihe HATİPOĞLU, "Türkçenin Sözdizimi" adlı kitabında cümle çeşitlerini 3 grupta ele almaktadır:

A. Yapı bakımından tümce türleri

1. Yalın Tümce
2. Birleşik Tümce
    a. Temel Tümce
    b. Yantümce
    c. Ara Tümce
    d. Tümcenin Ad Oluşu ve İç Tümce
3. Girişik Tümce
4. Sıralı Tümce
    a. Devrik Tümce
    b. Kesik Tümce

B. Yargı bakımından tümce türleri
    1. Olumlu Tümce
    2. Olumsuz Tümce
    3. Sorulu Tümce

C. Yüklem bakımından tümce türleri
    a. Ad Tümcesi
    b. Eylem Tümcesi (Hatipoğlu, 1972: 145–181).

İbrahim Zeki BURDURLU, "Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler" kitabında cümle çeşitlerini 4 ana başlıkta ele almaktadır:

A. Yüklemlerine göre tümceler
    1. Eylem Tümceleri
    2. Ad Tümceleri

B. Yargılarına göre tümceler
    1. Tek Yargılı Tümceler (Yalınç tümce)
    2. Çok Yargılı Tümceler

a. Bağımlı Yan Tümcecikler

b. Bağımsız Yan Tümcecikler

3. Girişik Tümceler
4. Koşullu Tümceler
5. Bağımsız Tümcelerle Oluşan Tümceler
   a. Bağlı Tümceler
   b. Sıralı Tümceler
6. Ögeleri Eksik Tümceler

C. Söz söyleyenin amacına göre tümceler

1. Bildiri Tümceleri
2. Yaptırma Tümceleri
3. Duygu Yansıtan Tümceler
4. Soru Tümceleri
   a. Gerçek Soru Tümceleri
   b. Sözde Soru Tümceleri
5. Olumlu, Olumsuz Tümceler

D. Ögelerinin dizilişine göre tümceler

1. Kurallı Tümceler
2. Devrik Tümceler (Burdurlu, 1974: 45–136).

Hikmet DİZDAROĞLU, "Tümce Bilgisi" kitabında cümle çeşitleri 4 grupta incelemektedir:

A. Yüklemin cinsine göre tümce türleri

1. Ad Tümcesi
2. Eylem Tümcesi

B. Yapılarına göre tümce türleri

1. Yalın Tümce
2. Birleşik Tümce
    a. Girişik Tümce
    b. Kaynaşık Tümce
    c. Koşul Tümcesi
    d. İlgi Tümcesi
    e. Katmerli Bileşik Tümce

C. Bağlanışlarına göre tümce türleri

1. Sıralı Tümce
    a. Bağımsız Sıralı Tümce
    b. Bağımlı Sıralı Tümce
    c. Açıklamalı Sıralı Tümce
    d. Karma Sıralı Tümce

D. Kuruluşlarına göre tümce türleri

1. Düz Tümce
2. Devrik Tümce
3. Ayraç Tümcesi (Dizdaroğlu, 1976: 164–361).

Tahir Nejat GENCAN, "Dilbilgisi" kitabında cümle çeşitlerini iki grupta ele almaktadır:

A. Dizilişlerine göre tümceler

1. Kurallı Tümce
2. Devrik Tümce

B. Anlamlarına göre tümceler

1. Olumlu Tümce
2. Olumsuz Tümce

3. Soru Tümcesi
4. Ünlem Tümcesi

C. Yüklemlerine göre tümceler

1. Eylem Tümcesi
2. Ad Tümcesi

D. Yapılarına göre tümceler

1. Yalınç Tümceler
2. Bağımsız Önermelerden Birleşmiş Tümce
3. Birleşik Tümceler
    a. Temel Önerme
    b. Yan Önerme
    c. Girişik Tümce
    d. Ara Önerme (Gencan, 2007: 119–177).

Rasim ŞİMŞEK, "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" kitabında cümle çeşitlerini 3 ana grupta ele almaktadır:

A. Yüklemi bakımından tümce türleri

1. Yüklemin soyuna göre tümceler
    a. Eylem Tümcesi
    b. Ad Tümcesi
2. Yüklemin yerine göre tümceler
    a. Düz Tümce
    b. Devrik Tümce

B. Anlamca tümce türleri

1. Bildirme Tümceleri
    a. Olumlu Tümce

b. Olumsuz Tümce

c. Soru Tümcesi

2. Dilek Tümceleri

a. Dilek Tümcesi

b. Buyrum Tümcesi

c. Ünlem Tümcesi

C. Yapıca tümce türleri

1. Yalın Tümce
2. Birleşik Tümce

a. Girişik Tümce

b. Kaynaşık Tümce

c. Koşullu Tümce

3. Sıralı Tümce

a. Bağımsız Sıralı Tümce

b. Bağımlı Sıralı Tümce

c. Karma Sıralı Tümce

4. İlgi Tümcesi
5. Kesik Tümce
6. Ara Tümce (Şimşek, 1987: 165–320).

Tahsin BANGUOĞLU, "Türkçenin Grameri" kitabında cümlenin çeşitlerini dört gruba ayırmaktadır:

A. Yüklemine göre cümleler

1. İsim Cümlesi
2. Fiil Cümlesi

B. Yüklemin yerine göre cümleler

1. Düz Cümle
2. Devrik Cümle

C. Anlamına göre cümleler

1. Olumlu Cümle
2. Olumsuz Cümle
3. Soru Cümlesi

D. Yapı bakımından cümleler

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
   a. Tümleme birleşik cümle
      - Şart Cümlesi
      - İlinti Zamiri Cümlesi
      - Bağlam Cümlesi
   b. Karmaşık birleşik cümle
      - Adfiil Cümlesi
      - Sıfatfiil Cümlesi
      - Zarffiil Cümlesi (Banguoğlu, 2011: 523–586).

Muharrem ERGİN, "Türk Dil Bilgisi" kitabında cümle çeşitlerini iki grupta ele almaktadır:

A. Yüklemin türüne göre cümleler

1. Fiil Cümlesi
2. İsim Cümlesi

B. Yapı bakımından cümleler

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle

a. Şartlı Birleşik Cümle

b. Ki'li Birleşik Cümle

c. İç içe birleşik cümle (Ergin, 2000: 401–406).

Leyla KARAHAN, "Türkçenin Söz Dizimi" kitabında cümle çeşitlerini 4 ana başlıkta incelemektedir:

1. Cümlelerin bağlanma şekilleri
   a. Bağlanma Edatlarıyla Bağlanan Cümleler
   b. Ortak cümle Ögeleriyle Bağlanan Cümleler
   c. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler
   d. Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler
2. Yüklemin türüne göre cümleler
   a. Fiil Cümleleri
   b. İsim Cümleleri
3. Yüklemin yerine göre cümleler
   a. Kurallı (Düz) Cümleler
   b. Devrik Cümleler
4. Cümlelerin anlam özellikleri
   a. Olumlu ve Olumsuz Cümleler
   b. Soru Cümleleri (Karahan, 2006: 85–110).

Leyla Karahan 1991 yılındaki baskısında yapısına göre cümleleri:

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
   a. Şartlı Birleşik Cümle
   b. İç içe Birleşik Cümle
3. Bağlı Cümle

a. Ki'li Bağlı Cümleler

b. Diğer Bağlama Edatlarıyla Kurulan Bağlı Cümleler

4. Sıralı Cümle şeklinde 4'e ayırmaktadır (Karahan, 1997: 61–66). Leyla Karahan bu bölümü sonradan çıkarmıştır ve bunun sebebini "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine" adlı makalesinde açıklamaktadır. Karahan bu makalesinde cümlelerin nicelik bakımından birbirinden farklı olduğunu ve bu yüzden de yapıları bakımından sınıflandırılamayacağını ifade etmektedir (Karahan, 2011: 238)

Mehmet HENGİRMEN, "Temel Türkçe Dilbilgisi" kitabında cümlenin çeşitlerini dört grupta ele almaktadır:

A. Anlamlarına göre cümleler
   1. Bildirme Cümleleri
   2. İstek Cümleleri
   3. Emir Cümleleri
   4. Soru Cümleleri
   5. Ünlem Cümleleri
   6. Şart Cümleleri
   7. Olumlu ve Olumsuz Cümleler

B. Yapılarına göre cümleler
   1. Yalın Cümle
   2. Bileşik Cümle
      a. Temel Cümle
      b. Yan Cümle
   3. Sıralı Cümle
      a. Bağımlı Sıralı Cümle
      b. Bağımsız Sıralı Cümle
   4. Kesik Cümle

5. Girişik Cümle

C. Yüklemlerine göre cümleler

1. Ad Cümleleri
2. Eylem Cümleleri

D. Ögelerin dizilişine göre cümleler

1. Kurallı Cümle
2. Devrik Cümle (Hengirmen, 2006: 324–342).

Metin KARAÖRS, "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri" kitabında cümle çeşitlerini iki grupta ele almaktadır:

A. Yüklemin türüne göre cümleler

1. İsim Cümlesi
2. Fiil Cümlesi

B. Yapısına göre cümleler

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
   a. Şartlı Birleşik Cümle
   b. Ki'li Birleşik Cümle
   c. İç içe Birleşik Cümle (Karaörs, 1993: 44–45).

Günay KARAAĞAÇ, "Türkçenin Sözdizimi" kitabında cümle çeşitlerini 4 grupta ele almaktadır:

A. Yapılarına göre cümleler

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
   a. Şartlı Birleşik Cümle
   b. İç içe Birleşik Cümle
   c. Ki'li Birleşik Cümle

3. Bağlı Cümle
    a. Sıralı-Bağlı Cümleler
    b. Açıklamalı Bağlı Cümleler
4. Eksiltili Cümle veya Söz Cümle

B. Yüklemin türüne göre cümleler
1. Fiil Cümlesi
2. İsim Cümlesi

C. Yüklemin yerine göre cümleler
1. Kurallı Cümle
2. Devrik Cümle

D. Anlamına göre cümleler
1. Olumlu Cümle
2. Olumsuz Cümle
3. Soru Cümlesi (Karaağaç, 2011: 197–209).

H. İbrahim DELİCE, "Türkçe Sözdizimi" kitabında cümle çeşitlerini 6 grupta ele almaktadır:

A. Yüklemin yerine göre
1. Kurallı Cümle
2. Devrik Cümle

B. Yüklemin türüne göre
1. İsim Cümlesi
2. Fiil Cümlesi

C. Anlamlarına göre
1. Olumlu Cümle
2. Olumsuz Cümle

3. Soru Cümlesi
4. Olumlu Soru Cümlesi
5. Olumsuz Soru Cümlesi

D. Yapılışlarına göre

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
   a. Girişik-Birleşik Cümle
   b. İç-İçe Birleşik Cümle
   c. Karmaşık Birleşik Cümle

E. Kullanımlarına göre

1. Sıralı (Sıralanan) Cümleler
2. Bağlı Cümleler

F. Cümlede Eksiltme (Delice, 2007: 162–169)

Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL ve Ayfer ÇAM, "Türkiye Türkçesinin Sözdizimi" kitabında cümle çeşitlerini iki grupta ele almaktadır:

A. Yüklemlerine göre tümceler

1. Eylem Tümcesi
2. Ad Tümcesi

B. Yapılarına göre tümceler

1. Yargı yapısına göre tümceler
   a. Yalın Tümce
   b. Birleşik Tümce
   c. Aratümce
   d. Sıralı Tümceler
   e. Girişik Tümceler

2. Ögelerinin dizilişine göre tümceler
    a. Kurallı ya da Düz Tümce
    b. Devrik Tümce
    c. Kesik Tümce (Atabay ve diğ., 2003:67–120)

Abdullah ÇELİK, Nesrin KAYA, Salih DEMİRBİLEK, Selcen ÇİFCİ, "Cümle ve Metin Bilgisi" kitaplarında cümle çeşitlerini 4 grupta ele almaktadırlar:

A. Yüklemin yerine göre
    1. Düz (Kurallı) Cümle
    2. Devrik (Kuralsız) Cümle
B. Yüklemin türüne göre
    1. İsim Cümlesi
    2. Fiil (Eylem) Cümlesi
C. Anlamına göre
    1. Olumlu Cümle
    2. Olumsuz Cümle
    3. Soru Cümlesi
D. Yapısına göre
    1. Basit Cümle
    2. Birleşik Cümle
        a. Ki'li Birleşik Cümle
        b. İç İçe Birleşik Cümle
        c. Şartlı Birleşik Cümle
        d. Girişik Birleşik Cümle
    3. Sıralı Cümle
    4. Bağlı Cümle (Çelik ve diğ., 2006: 22–29)

Rasih ERKUL, "Cümle ve Metin Bilgisi" kitabında cümle çeşitlerini 3 grupta incelemektedir:

A. Yüklemin türüne göre cümleler
    1. İsim Cümlesi
    2. Fiil Cümlesi

B. Yapılarına göre cümleler
    1. Basit Cümle (Yalın Cümle)
    2. Birleşik Cümle
        a. Şart Cümlesi
        b. İç İçe (Girişik) Cümle
        c. "Ki"li Birleşik Cümle

C. Biçimlerine (dizilişlerine) göre cümleler
    1. Sıralı Cümleler
    2. Bağlı Cümleler
    3. Karmaşık Cümleler
    4. Ara Cümlecik (Erkul, 2004: 47–65).

Sıddık AKBAYIR, "Cümle Metin Bilgisi" kitabında cümle çeşitlerini 4 grupta incelemektedir:

A. Yüklemin türüne göre cümleler
    1. Ad Cümlesi
    2. Eylem Cümlesi

B. Ögelerin dizilişlerine göre cümleler
    1. Kurallı (Düz) Cümle
    2. Devrik Cümle
    3. Eksiltili (Kesik) Cümle
    4. Ayraçlı (Parantezli) Cümle

C. Yapılarına göre cümleler

1. Basit Cümle
2. Birleşik Cümle
    a. Yan Cümleli Birleşik Cümle
    b. Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle
    c. Bağlaçlı Sıralı Cümle
    d. Katmerli Birleşik Cümle

D. Anlamlarına göre cümleler

1. Olumlu Cümle
2. Olumsuz Cümle
3. Soru Cümlesi
4. Ünlem Cümlesi
5. Emir (Buyruk) Cümlesi
6. Gereklilik Cümlesi
7. Dilek-Koşul Cümlesi (Akbayır, 2013: 130–142).

Mehmet ÖZMEN, "Türkçenin Sözdizimi" adlı kitabında cümle çeşitlerini 4 başlık altında değerlendirmektedir:

A. Yüklemlerinin türüne göre cümleler

1. Fiil Cümlesi
2. İsim Cümlesi

B. Yüklemlerin yeri bakımından cümleler

1. Düz Cümle
2. Devrik Cümle

C. Anlamlarına göre cümleler

1. Olumluluk olumsuzluk bakımından cümleler

a. Olumlu Cümle

b. Olumsuz Cümle

2. Soru Cümlesi

3. Anlam bakımından kiplere göre cümleler

a. Bildirme Cümlesi

b. Tasarlama Cümlesi

D. Yapıları bakımından cümleler

1. Basit Cümle

a. Salt Basit Cümle

b. Girişik Basit Cümle

2. Birleşik cümle

a. Sıralı Birleşik Cümle

b. Şartlı Birleşik Cümle

c. Bağlı Birleşik Cümle

d. İç İçe Birleşik Cümle

e. Karmaşık birleşik cümle

f. Saplamalı (ara cümleli) birleşik cümle

3. Eksiltili cümle (Özmen, 2016: 141–246).

Abdurrahman ÖZKAN, Mustafa TOKER ve Ufuk Deniz AŞÇI, "Türkiye Türkçesi Söz Dizimi" adlı kitabında

A. Yüklemin türüne göre cümleler

1. Fiil Cümlesi

2. İsim Cümlesi

B. Yüklemin yerine göre cümleler

1. Kurallı Cümle

2. Devrik Cümle

C. Anlamına göre cümleler

1. Olumlu Cümle

2. Olumsuz Cümle

3. Soru Cümlesi

D. Yapısına göre cümleler

1. Basit Cümle

2. Birleşik Cümle

a. Şartlı Birleşik Cümle

b. İç İçe Birleşik Cümle

c. Ki'li Birleşik Cümle

3. Sıralı cümleler

a. Bağımlı Sıralı Cümle

b. Bağımsız Sıralı Cümle (Özkan ve diğ., 2016: 125–150).

1.1.2.3.1.1. Değerlendirme

1. Cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında birçok farklılıklar mevcuttur.

- Haydar Ediskun cümle çeşitlerini 5 başlık altında ele alır: 1. *Anlamlarına göre cümleler, 2. Yapılarına göre cümleler, 3. Biçimlerine göre cümleler, 4. Ara sözler, 5. Eksiltili cümleler.*

- Kaya Bilgegil, İbrahim Zeki Burdurlu, Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan, Mehmet Hengirmen, Günay Karaağaç, Abdullah Çelik ve diğ., Sıddık Akbayır Mehmet Özmen, Abdurrahman Özkan ve diğ. cümle çeşitlerini 4 başlık altında ele alır: *1. Ögelerin dizilişine göre cümleler, 2. Yüklemlerine göre cümleler, 3. Anlamlarına göre cümleler, 4. Yapılarına göre cümleler.*

- Vecihe Hatipoğlu, Rasim Şimşek cümle çeşitlerini 3 başlık altında ele alır: 1. *Yapılarına göre cümleler, 2. Anlamlarına göre cümleler, 3. Yüklemlerine göre cümleler*.

- Hikmet Dizdaroğlu cümle çeşitlerini 4 başlık altında ele alır: *1. Yüklemlerine göre cümleler, 2. Yapılarına göre cümleler, 3. Bağlanışlarına göre cümleler, 4. Ögelerin dizilişine göre cümleler.*

- Muharrem Ergin, Metin Karaörs, Neşe Atabay ve diğ. cümle çeşitlerini 2 başlık altında ele alır: *1. Yüklemlerine göre cümleler, 2. Yapılarına göre cümleler.*

- Leyla Karahan cümle çeşitlerini 4 başlık altında ele alır: *1. Bağlanışına göre cümleler, 2. Yüklemine göre cümleler, 3. Ögelerin dizilişine göre cümleler, 4. Anlamına göre cümleler.*

- İbrahim Delice cümle çeşitlerini 6 başlık altında ele alır: *1. Ögelerin dizilişine göre cümleler, 2. Yüklemine göre cümleler, 3. Anlamlarına göre cümleler, 4. Yapılarına göre cümleler, 5. Kullanımlarına göre cümleler, 6. Cümlede eksiltme.*

- Rasih Erkul cümle çeşitlerini 3 başlık altında ele alır: *1. Yüklemine göre cümleler, 2. Yapılarına göre cümleler, 3. Biçimlerine (dizilişlerine) göre cümleler.*

2. Cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında anlamlarına göre cümlelere bakıldığında:

- Haydar Ediskun: *1. Olumlu, Olumsuz Cümle, 2. Soru Cümlesi, 3. Ünlem Cümlesi;* Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun'un tasnifinden farklı olarak olumlu ve olumsuz cümleleri ayrı maddeler hâlinde ele almıştır.

- Kaya Bilgegil: *1. Anlamlarının kapsamı bakımından cümle çeşitleri: a. Olumlu Cümle, b. Olumsuz Cümle, 2. İsnat tarzından doğan anlam özelliklerine göre cümle çeşitleri: a. Haber cümleleri, b. İnşa cümleleri;*

- Vecihe Hatipoğlu, Tahsin Banguoğlu, Leyla Karahan, Günay Karaağaç, Tuncer Gülensoy Abdullah Çelik ve diğ., Abdurrahman Özkan ve diğ..: *1. Olumlu Cümle, 2. Olumsuz Cümle, 3. Soru Cümlesi*;

- İbrahim Zeki Burdurlu: *1. Bildiri Tümceleri, 2. Yaptırma Tümceleri, 3. Duygu Yansıtan Tümceler, 4. Soru Tümceleri, 5. Olumlu, Olumsuz Tümceler;*

- Rasim Şimşek: *1. Bildirme Tümceleri: a. Olumlu Tümce, b. Olumsuz Tümce, c. Soru Tümcesi, 2. Dilek Tümcesi, a. Dilek Tümcesi, b. Buyrum Tümcesi, c. Ünlem Tümcesi.*

- Mehmet Hengirmen: *1. Bildirme Cümleleri, 2. İstek Cümleleri, 3. Emir Cümleleri, 4. Soru Cümleleri, 5. Ünlem Cümleleri, 6. Şart Cümleleri, 7. Olumlu ve Olumsuz Cümleler.*

- H. İbrahim Delice: *1. Olumlu Cümle, 2. Olumsuz Cümle, 3. Soru Cümlesi, 4. Olumlu Soru Cümlesi, 5. Olumsuz Soru Cümlesi.*

- Sıddık Akbayır: *1. Olumlu Cümle, 2. Olumsuz Cümle, 3. Soru Cümlesi, 4. Ünlem Cümlesi, 5. Emir (Buyruk) Cümlesi, 6. Gereklilik Cümlesi, 7. Dilek-Şart Cümlesi* şeklinde sınıflandırmaktadırlar.

- Mehmet Özmen anlamına göre cümleleri *1. Olumluluk olumsuzluk cümlesi 2. Soru cümlesi* ve *3. Kipleri* açısından cümleler olmak üzere 3 grupta ele almaktadır.

- Hikmet Dizdaroğlu, Muharrem Ergin, Metin Karaörs, Neşe Atabay ve diğ., Rasih Erkul anlamlarına göre cümlelere yer vermemiştir.

3. Cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında ögelerin dizilişlerine göre cümlelere bakıldığında:

- Kaya Bilgegil, İbrahim Zeki Burdurlu, Tahir Nejat Gencan, Tahsin Banguoğlu, Leyla Karahan, Mehmet Hengirmen, Günay Karaağaç, H. İbrahim Delice, Abdullah Çelik ve diğ., Abdurrahman Özkan ve diğ., Mehmet Özmen: *1. Kurallı (Düz) Cümle 2. Devrik Cümle;*

- Hikmet Dizdaroğlu: *1. Kurallı (Düz) Cümle 2. Devrik Cümle, 3. Ayraç Cümlesi;*

- Neşe Atabay ve diğ.: *1. Kurallı (Düz) Cümle 2. Devrik Cümle, 3. Kesik (Eksiltili) Cümle;*

- Sıddık Akbayır: *1. Kurallı (Düz) Cümle 2. Devrik Cümle, 3. Kesik (Eksiltili) Cümle, 4. Ayraçlı Cümle* şeklinde sınıflandırmaktadırlar.

- Rasim Şimşek ise yüklemi bakımından cümle türlerinin alt başlığı olarak ögelerin dizilişi bakımından yüklemlere yer vermiştir. Burada da *1. Düz cümle, 2. Devrik Cümle* şeklinde sınıflandırmıştır.

- Haydar Ediskun, Vecihe Hatipoğlu, Muharrem Ergin, Metin Karaörs, Rasih Erkul ögelerin dizilişi bakımından cümlelere yer vermemiştir.

4. Cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında yüklemlerine göre cümlelere bakıldığında:

- M. Kaya Bilgegil, Vecihe Hatioğlu, İbrahim Zeki Burdurlu, Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Nejat Gencan, Rasim Şimşek, Tahsin Banguoğlu, Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Mehmet Hengirmen, Metin Karaörs, Günay Karaağaç, H. İbrahim Delice, Neşe Atabay ve diğ., Abdullah Çelik ve diğ., Rasih Erkul, Sıddık Akbayır, Abdurrahman Özkan ve diğ., Mehmet Özmen *1. İsim cümlesi, 2. Fiil Cümlesi* şeklinde yer vermektedirler.

- Haydar Ediskun cümle çeşitleri sınıflandırmasında yüklemlerine göre cümlelere yer vermemiştir.

5. Cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında yapılarına göre cümlelere bakıldığında ise çoğunlukla basit ve birleşik cümleler olmak üzere iki grup dikkati çekmektedir. Ancak, Türkiye'deki söz dizimi ve gramer kitaplarında, birleşik cümle konusu başlı başına bir tartışma konusudur. Bu konuda, dilciler arasında bir birlik söz konusu değildir. Bu da yapı bakımından cümleleri incelemede bir karmaşaya sebep olmaktadır.

1.1.2.3.2. Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması

Cümle içinde yüklem, yargı bildiren unsurdur. Cümlenin yapı taşı olan yüklem olmazsa cümle de olmaz. Yüklem yargı bildirirken anlam çeşitliliği (olumluluk, olumsuzluk, çatı, tür vb.) oluşturur, bu yüzden yargıların anlamları, yapıları, türleri ve yerleri büyük önem arz etmektedir. Cümle incelemesinde yüklemin önemli bir yere sahip olması dilcilerin de ilgisini çekmiş ve bu konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda da cümle çeşitleri hakkında farklı sınıflandırmalar yapılmıştır.

Çalışmamızda, Türkiye'deki dilcilerin çoğunun kabul ettiği gibi cümle çeşitlerini yüklemlerin türüne, yüklemlerin yerine, cümlenin anlamına ve cümlenin yapısına göre olmak üzere dört grupta incelemekteyiz:

1.1.2.3.2.1. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Türkçede yüklem, bütün cümleyi etkiler, böylelikle yüklem türü değiştikçe cümlenin özelliği ve anlatımı da değişir. Yüklemin türüne göre cümleler isim ve fiil

cümlesi olmak üzere iki grupta incelenmektedir:

1.1.2.3.2.1.1. İsim Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil değil, isim ve isim soylu bir kelime olan ve cevher fiili eklerinin geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimleri ile yargıya bağlanan cümlelere ***isim cümlesi*** denir (Korkmaz, 2007b: 8). Var, yok sözcükleri yalın hâlde ve ek-fiil eklerini alarak yüklem görevini yerine getirir. İsim cümlelerinin olumsuzu ise *değil* ile yapılır (Burdurlu, 1974: 57; Hengirmen, 2006: 363). Bunların dışında *lazım, gerek* kelimeleri ile yapılan isim cümleleri; geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kiplerinde ek-fiile eklenerek çekime girer (Eker, 2002: 374). Yalnızca geniş zaman 3. tekil şahısta hiçbir eke ihtiyaç duymaz (Demir ve Yılmaz, 2012: 254).

Bildirme, isim cümlelerinin temelini teşkil eder ve isim cümleleri çoğunlukla *-DIr, -DUr* ekiyle biter (Erkul 2004: 49). İsim cümlelerinde, yapma olmadığı için nesne; hareket olmadığı için yönelme ve ayrılma çekimli dolaylı tümleç; zaman zarfı dışında zarf tümleci bulunamaz (Karaağaç, 2011: 204; Karahan, 2006: 98).

y.i. + ek eylem – kip + şahıs

1.1.2.3.2.1.2. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir eylem olan, bağımsız bir yargısı bulunan cümleye ***fiil cümlesi*** denir (Burdurlu, 1974: 46). Fiil cümlesinin olumsuzu *-mA* ekiyle kurulur (Hatiboğlu, 1972: 175). Fiil cümlelerinde yüklem basit veya birleşik zamanlı olabilir (Dizdaroğlu, 1976: 170).

Türkçede, doğrudan kılış, oluş ve durum anlatmaları nedeniyle yüklem görevini büyük çoğunlukla fiiller yapar, yani cümlelerin çoğunun yüklemi fiil ile kurulur. Bu yüzden, etkin ya da edilgen, her tür düşünce, duygu ya da dileğin anlatımında fiil cümleleri çok önemlidir (Şimşek, 1987: 166). Yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bütün cümle unsurları bulunabilir, ancak yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde nesne bulunmaz (Ergin, 2000: 401). Yüklemi geçişsiz-edilgen fiilli cümlelerde ise özne yoktur (Karahan, 2006: 96).

y.f. – kip + şahıs

1.1.2.3.2.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yüklem genel olarak cümlede sonda bulunur, ancak diğer cümle ögeleri gibi yüklemin de sözdizimindeki yeri çeşitli nedenlerle değişebilmektedir (Karahan, 2006: 100). Cümlenin ögelerinin dizilişinde yüklemin yerine göre iki çeşit cümle vardır:

1.1.2.3.2.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Yardımcı ögeden ana ögeye doğru yol alan ve yüklemi sonda bulunan cümleye ***kurallı cümle*** denir (Korkmaz, 2007b: 150). Yüklem en önemli ögedir ve yardımcı ögelerden ana ögeye doğru sıralama, Türkçenin cümle yapısının temel özelliğidir (Karaağaç, 2011: 206).

Türkçe *özne+tümleç+yüklem* şeklinde bir sıralamaya sahiptir, ancak bu sıralama kesin değildir, çeşitli işlevsel ve anlamsal nedenlere bağlı olarak cümledeki ögelerin yerleri değişebilir ve vurgulanmak istenen öge yüklemin yakınına gelir (Demir ve Yılmaz, 2012: 252–253).

1.1.2.3.2.2.2. Devrik Cümle

Anlamı güçlendirmek veya güzelleştirmek için Türkçenin normal söz dizimine aykırı olarak yüklemi öteki cümle ögelerinden daha önce gelen cümlelere ***devrik cümle*** denir (Korkmaz, 2007b: 65).

Devrik cümle, yüklemin başta olması anlamına gelmez, kendinden sonra bir ögenin bile bulunması cümlenin devrik olması için yeterlidir (Şimşek, 1987: 194). Devrik cümlelerde cümlenin diğer ögeleri, yani bazen özne, bazen düz tümleç, bazen dolaylı tümleç, bazen zarf tümleçlerinden biri, birkaçı veya hepsi yüklemden sonra gelebilir (Karahan, 2006: 101).

Devrik cümleler başlangıçtan itibaren şiir dilinde, halk hikâyelerinde ve masallarda görülürken, günümüzde ise düz yazı alanında da sıkça kullanılmaktadır (Şimşek, 1987: 194; Gülensoy, 2015: 597).

1.1.2.3.2.3. Anlamına Göre Cümleler

Türkiye'de yapılan gramer çalışmalarındaki tartışmalı konulardan biri anlamlarına göre cümlelerdir. Genel anlamda dilciler cümleleri olumlu, olumsuz ve soru cümlesi şeklinde sınıflandırmaktadır. Bazı dilciler ise buna emir, ünlem, dilek ve şart cümlelerini de eklemektedirler. Biz çalışmamızda, anlamına göre cümleler başlığı altında sadece olumlu ve olumsuz cümlelere yer vermekteyiz.

1.1.2.3.2.3.1. Olumlu Cümle

Yüklemi olumlu yargı bildiren cümlelere ***olumlu cümle*** denir (Korkmaz, 2007b: 161). Cümleler hem biçimce, hem de anlamca; yalnız biçimce, yalnız anlamca olumlu olabilirler. Olumlu cümle ya da yan cümleler, eylemin yapıldığını ya da olduğunu bildirirler (Ediskun, 1999: 370).

Yapısında olumsuz bir unsur taşıyan cümleler "*değil*" edatı veya "*yok*" ismi ile birleşerek olumlu anlam kazanır. Yani, iki olumsuz unsur bir cümlenin anlamını olumluya çevirir. Aynı zamanda yapısında olumsuzluk taşıyan bir cümle soru yoluyla olumlu hâle gelebilir (Karahan, 2006: 104).

1.1.2.3.2.3.2. Olumsuz Cümle

Cümle ögeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığının veya olamayacağının, dil kullanımının değişik düzlemlerinde ve değişik araçlarla bildirilmesine ***olumsuz cümle*** denir (Karaağaç, 2013: 604). Cümlenin anlamı "*-mA*" olumsuzluk eki, "*değil*", "*ne… ne…*" edatı ve "*yok*" ismi ile olumsuz yapılır (Karahan, 2006: 104).

Cümlenin anlamı, birden çok olumsuz yapı olduğunda olumluya, olumsuzluk bildiren herhangi bir unsur yokken *soru eki, tonlama* vb. vasıtasıyla olumsuza dönüşebilir (Eker, 2002: 378). Bazı ikilemeli ve çekimli fiillerin yeterlik biçimleriyle olumlu ve şartlı olarak kullanılmasından olumsuz anlam sağlanabilir (Hatiboğlu, 1972: 166–167). Olumsuz isim cümleleri varlığın var olmadığını, bilinenin doğru olmadığını, olumsuz fiil cümleleri ise olayların gerçekleşmediğini bildirir (Karaağaç, 2011: 207).

1.1.2.3.2.4. Görevlerine Göre Cümleler

Türkiye'de yapılan çalışmalarda bazı dilciler soru, emir, ünlem, bildirme, istek ve şart cümlelerini anlamına göre cümleler konusu içerisinde, bazıları ise görevlerine göre cümleler konusu içerisinde ele almaktadır. Bu konu Kazak Türkçesinde daha standart bir hâle gelmiştir. Yapılan çalışmalarda cümleler, söylenme amacına göre bildirme, soru, emir, ünlem şeklinde değerlendirmektedir. Biz de çalışmamızda soru, emir, ünlem, bildirme, istek ve şart cümlelerini görevlerine göre cümle türleri içerisinde yer vermeyi uygun bulduk[9].

1.1.2.3.2.4.1. Bildirme (Haber) Cümlesi

Bir yargıyı, bir gerçeği bildirmek için yüklemi bildirme kiplerinden biriyle kurulan isim veya fiil cümlelerine ***bildirme cümlesi*** denir (Korkmaz, 2007b: 42). Bildirme cümleleri görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman gelecek zaman ve geniş zaman kipleriyle kurulur. Bildirme cümleleri fiillerin yanı sıra ek eylemle de kurulur ve ek eylemin olumsuzu *değil* kelimesi ile yapılır. Ayrıca var ve yok kelimeleri ile de bu cümle türü kurulabilir (Hengirmen, 2006: 350–351).

1.1.2.3.2.4.2. Soru Cümlesi

Konuşucunun dinleyiciye bir şey sormak için kullandığı, özel ögelerin yanı sıra kendine özgü bir titremlemeyle belirlenen cümle türüne ***soru cümlesi*** denir (Vardar, 1980: 131). Soru bir bildirme, bir yargıdır. Bu yüzden dilin bütün sözlük ve söz dizimi birimleri, hem bildirilebilir hem de sorulabilir (Karaağaç, 2011: 208). Soru cümleleri *-mI* soru eki, *soru sıfatları*, *soru zamirleri*, *soru zarfları* ve *soru edatları* ile konuşma esnasında vurgu vasıtasıyla çok çeşitli yapı ve işlevlerde yapılmaktadır (Karahan, 2006: 107).

---

[9] Anlamlarına ve görevlerine göre cümleler sınıflandırmasında Sinan Dinç'in "Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi"adlı kitabındaki sınıflandırmayı esas aldık. Bkz. Dinç, Sinan (2017). Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi. Erzurum: Fenomen Yayınevi, .168-178.

1.1.2.3.2.4.3. Emir Cümlesi

İşlevi birine bir şey yapmasını söylemek olan, eylem tabanıyla yapılan ve yüklemi emir kipinde çekimlenmiş olan cümleye ***emir cümlesi*** denir (İmer ve diğ., 2011: 64).

Emir cümlelerinin yüklemlerindeki yargılar, emir, rica ve uyarma anlamlarında olur (Burdurlu, 1974: 98; Hengirmen, 2006: 351). Emir cümlesi, emir kipindeki her türlü eylemle kurulabilir, ancak ek-fiille emir çekimi yapılmadığı için yüklem ismiyle kurulamaz. Emir cümleleri, yansıttıkları kavramın niteliği sebebiyle genellikle yalın yapıya sahip olan kısa cümlelerdir (Şimşek, 1987: 226).

1.1.2.3.2.4.4. Ünlem Cümlesi

Sevinme, korku, kızma, şaşma, acıma gibi ansızın beliren duyguları, bazen de bir takım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerin bulunduğu cümlelere ***ünlem cümlesi*** denir (Atabay ve diğ., 2003: 119).

Ünlem cümleleri birçok duyguyu barındırır, böylelikle de pek çok anlam özelliğine sahiptir. Bu anlam özellikleri sadece ünlemlerin kendilerinden kaynaklanmaz, cümleyi oluşturan diğer sözcüklerin sözlük anlamlarından da kaynaklanır (Şimşek, 1987: 233). Duygular ünlemlerde, ünlem cümlelerinde yere, duruma, olaya, kişilerin duyarlılığına, anlayış nedenine göre vurguyla, tonla, ezgiyle değişir (Gencan, 2007: 123).

1.1.2.3.2.4.5. İstek Cümlesi

İsteklerimizi, dileklerimizi belirtmek için kullanılan, yüklemi istek kipinde çekimlenmiş olan cümle türüne ***istek cümlesi*** denir (Korkmaz, 2007b: 132; Demir, 2004: 221). İstek cümleleri istek, gereklilik, dilek-koşul emir kipleri ile kurulur (Hengirmen, 2006: 351). İstek ifade eden cümleler genel olarak geçmiş ve gelecek zaman hakkında kullanılır. Geçmiş zaman kavramı istek kipiyle şartın hikâye ve rivayeti; gelecek zaman kavramı da istek anlamında kullanılan şartın bazı zamanlarıyla meydana gelir (Bilgegil, 1984: 60)

1.1.2.3.2.4.6. Şart Cümlesi

Temel cümleyi yargı bildirmeden zaman, şart, sebep ve benzetme işlevi ile

tamamlayan zarf görevindeki fiil kök ve gövdeleriyle ek-fiile -s*A* şart ekinin getirilmesi sonucu oluşan cümle türüne ***şart cümlesi*** denir (Korkmaz, 2007b: 202). Şart ekinin temel işlevi şart ya da neden bildirmek olmasına rağmen bu kavram temel bir yargı bildirmediğinden yan cümleler meydana getirir (Şimşek, 1987: 224).

1.1.2.3.2.5. Yapısına Göre Cümleler

Cümlelerin yapılarına göre sınıflandırılması konusu dil biliminde tartışmalı konulardan biridir. Yapısına göre cümleler konusunda birçok farklı görüş mevcuttur. Çalışmamızda yapısına göre cümleleri *basit, birleşik, sıralı* ve *bağlı* olmak üzere dört grupta incelemekteyiz.

1.1.2.3.2.5.1. Basit Cümle

Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı hâlinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türüne ***basit cümle*** denir (Korkmaz, 2007b: 37). Basit cümleler, isim ya da fiil cümlesi; kurallı ya da devrik cümle; olumlu ya da olumsuz cümle; soru ya da ünlem cümlesi biçiminde olabilir (Ediskun, 1999: 380; Hatiboğlu, 1972: 145). İçinde birçok kelimenin yer aldığı kelime ve kelime gruplarından oluşan cümleler, tek yüklem taşıyorsa, yani içinde yan cümle veya iç cümle barındırmıyorsa basit yapıdadır (Delice, 2007: 163; Karaağaç, 2011: 197).

Basit cümlelerin tümleyeni, tümleneni olmadığından yan cümle oluşturan yapılar barındırmaz. Basit cümleler, sadece yalın yargı bildirdiği için çok yönlü, karmaşık bir düşüncenin, olayın veya durumun anlatımına elverişli değildir (Şimşek, 1987: 244).

1.1.2.3.2.5.2. Birleşik Cümle

Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye ***birleşik cümle*** denir (Banguoğlu, 2011: 546). Birleşik cümleler içerisinde esas yargıyı bildiren cümleye ***temel cümle***, temel cümleye çeşitli yollarla bağlanan, anlamını destekleyen, pekiştiren cümleye ise ***yan cümle*** denilmektedir (Şimşek, 1987: 251).

Bir veya birkaç iç cümle, ara cümle ve yan cümle temel sayılan esas cümleye bağlanır (Gülensoy, 2015: 594). Birleşik cümlelerde, yan cümleler, basit cümlelerin

ögeleri gibi çalışır, yani yan cümleler, temel cümlenin öznesi, nesnesi veya zarfı gibi görev yapar (Karaağaç, 2011: 198).

Temel cümle, çoğunlukla, birleşik cümlenin sonunda yer alır. Türkiye Türkçesi sözdizimi çalışmalarında birleşik cümlelerin sınıflandırılması, adlandırılması, sayısı, yan cümle kuruluşu ve yan cümlelerin temel cümleye bağlanış yolları gibi birçok tartışmalı konu mevcuttur. Çalışmamızda, birleşik cümle türlerini girişik birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, ki'li birleşik cümle olmak üzere dört başlık altında ele almaktayız.

1.1.2.3.2.5.2.1. Girişik-Birleşik Cümle

Yan cümlesi isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil şeklinde fiilimsilerden kurulmuş olan cümlelere ***girişik-birleşik cümle*** denir. Girişik-birleşik cümlelerde temel cümlenin ya da yan cümlenin ögelerinden biri, bu ögelerden birinin niteleyeni ya da belirteni durumunda olabilir (Şimşek, 1987: 253).

Bazı girişik-birleşik cümlelerde sadece sıfat-fiil, isim-fiil veya zarf-fiil vardır. Bazı girişik-birleşik cümlelerde ise ikisi veya hepsi birlikte kullanılabilir (Hatiboğlu, 1972: 153–154). Girişik-birleşik cümlelerde yan yargılar, isim-fiil ekleri, sıfat fiil ekleri ve zarf-fiil ekleri vasıtasıyla üç farklı şekilde temel cümleye bağlanmaktadır.

1.1.2.3.2.5.2.1.1. İsim-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle

Çeşitli kaynaklarda, "*fiil ismi, eylem ismi, masdar, ad-fiil, kılış adı*" gibi terimler kullanılan isim-fiiller, fiilin kök ve gövdelerine getirilen belirli eklerle fiilin bir ad gibi kullanılmasıdır (Bayraktar, 2004: 7; Korkmaz, 2007b: 9).

Dilciler isim-fiilleri tanımlarken genel itibariyle benzer yorumlar yapmışlardır. Tahir Nejat Gencan isim-fiili, hem ad, hem eylem görevinde bulunan sözcük olarak tanımlamaktadır (Gencan, 2007: 433). Hanifi Vural ve Tuncay Böler isim-fiillerin; fiildeki oluş, kılış ve durumun adı olduğunu ve bu eklerin fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin bir isim gibi kullanılmasını sağladığını ifade etmektedirler (Vural ve Böler, 2012: 248). Zeynep Korkmaz'a göre isim-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren adlardır (Korkmaz, 2007a: 864). Erdoğan Boz'a göre ise isim-fiiller, eylemlerin zamana ve kişiye bağlı olmayan

adlaşmış biçimleridir (Boz, 2013: 40). Nesrin Bayraktar'a göre isim-fiiller, fiillere *-mAk, -(y)Iş, -mA* ekleri getirilerek yapılan ve fiillerin adını gösteren dil bilgisel yapılardır (Bayraktar, 2004: 7).

İsim-fiiller, isim bildirme özelliğine sahip olduğu için isimlerin bütün özelliklerini taşırlar, zaman kavramı taşısalar bile kişi kavramı taşımadıklarından fiil çekimine girmezler (Zeynalov, 1993: 358; Bayraktar, 2004: 8).

Olumlu ve olumsuz fiil kök ve gövdelerine getirilen isim-fiiller (mastarlar), fiillerin geçici isimleşmiş şekilleridir (Alyılmaz, 1994: 84; Börekçi, 1994: 134). İsim-fiil eklerinin fiilden isim yapma eklerinden farkı olumsuz fiil tabanlarına da gelebilmesidir.

Cümle içerisinde isim-fiil veya isim-fiil öbeği bulunan cümleler ***isim-fiilli girişik-birleşik cümle*** diye adlandırılmaktadır. Bu tür birleşik cümlede bulunan isim-fiil eki ya başka bir cümlenin öznesi, tümleci, yüklemi ya da cümlenin herhangi bir kelime türü olabilir (Delice, 2007: 164). İsim-fiil cümleleri, öge olarak her zaman temel cümleye bağlanmaz, yan cümle içerisinde de yer alabilir (Aydın, 2009: 57). İsim-fiiller bir yanı fiil, bir yanı isim olan çifte görevli sözcüklerdir. Dolayısıyla isim-fiilin bulunduğu yerde bir yan yargıda bulunmaktadır.

1.1.2.3.2.5.2.1.2. Sıfat-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle

Çeşitli kaynaklarda "*ortaç, kılın adı, kılın sanı, kılıcı adı, kılış adı, partisip, fiilsi*" gibi terimler kullanılan sıfat-fiiller, sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiilin zamanına bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şeklidir (Korkmaz, 2007b: 189; Bayraktar, 2004: 44).

Dilciler sıfat-fiilleri şu şekilde değerlendirmektedir:

Muharrem Ergin'e göre sıfat-fiil, nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir (Ergin, 2000: 333). Tahir Nejat Gencan'a göre sıfat-fiil, varlıkları nitelediği ya da belirttiği için isim; özne, nesne, tümleç olarak yan cümle kurdukları için de eylem sayılan sözcüklerdir (Gencan, 2007: 434). Ömer Demircan'a göre sıfat-fiil, fiillerin sıfat görevinde kullanılmalarını sağlayan, yan cümleyi temel cümleye bağlayan eklerdir (Demircan, 2005: 111).

Muharrem Daşdemir'e göre sıfat-fiil, olumluluk-olumsuzluk karşıtlığına sahip

fiillerin geçici olarak sıfatlaşmış şekilleridir (Daşdemir, 2014: 97).

Olumlu veya olumsuz fiil kök ve gövdelerinden yapılan sıfat-fiiller (partisipler), bir varlığın hareket ve oluş şeklini zamana bağlı olarak ifade eden fiil şekilleridir (Alyılmaz, 1994: 85). Cümle içerisinde sıfat-fiil veya sıfat-fiil öbeği bulunan cümlelere ***sıfat-fiilli girişik-birleşik cümle*** denilmektedir.

Bir birleşik cümlede bulunan sıfat-fiil eki, kendine bağlı unsurlarla bir cümlenin yöneticisi olan fiile gelerek onu başka bir cümlenin herhangi bir unsuruna veya bir kelime türüne dönüştürür (Delice, 2007: 164). Sıfat-fiiller bir yanı sıfat bir yanı fiil olan çifte görevli sözcüklerdir. İsim-fiillerde olduğu gibi sıfat-fiillerde de yan yargı bulunur. Bu yan yargının bulunduğu cümle sıfat yan cümlesi olarak da adlandırılır.

1.1.2.3.2.5.2.1.3. Zarf-Fiilli Girişik-Birleşik Cümle

Çeşitli kaynaklarda "*ulaç, bağ-fiil, gerundium, durum ulacı, sıla sıygası*" gibi değişik terimler kullanılan zarf-fiiller, hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Zarf-fiiller hareketi şahsa ve zamana bağlamadan bir hâl şeklinde ifade eden fiil şekilleri olduğu için hüküm taşıyan bitimli bir hareket değil, hüküm taşıyan çekimli fiil hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler (Öner, 1998: 227). Kısacası zarf-fiil, fiilden türeyen, cümlede fiili zaman ve durum yönüyle niteleyerek genellikle zarf görevinde kullanılan sözcüklerdir.

Dilciler zarf-fiilleri şu şekilde değerlendirmektedir:

Zeynep Korkmaz'a göre zarf-fiil; zarf işleyişine girmiş bulunan, zarf olarak kullanılan fiil şekilleridir (Korkmaz, 2007a: 983). Tahsin Banguoğlu'na göre zarf-fiil; fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı şekildir (Banguoğlu, 2011: 427). Nesrin Bayraktar'a göre zarf-fiil; kişi ve zaman kavramı olmadan temel cümlenin ya da yan cümlenin yüklemini niteleyen, cümlede genellikle zarf tümleci olarak görev yapan fiilimsilerdir (Bayraktar, 2004: 137).

Ferhat Zeynalov'a göre zarf-fiiller tamamen değişmeyen fiil biçimleri değildir. Çünkü zarf-fiiller olumsuzluk eklerini, bazı biçimleri ise şahıs ve hâl eklerini kabul edebilmektedirler (Zeynalov, 1993: 387). Zarf-fiillerin çekimli fiil olmaya elverişsiz olduklarını, ancak bunun hiçbir zaman olmaz diye kesin ifadelerle bildirilemeyeceğini,

aynı şekilde aslında zarf-fiil iken fonksiyonlarını kaybedip isim ve edat durumuna geçebildiklerini söyleyen Muharrem Ergin, bu sözleriyle Zeynalov'u destekler niteliktedir (Ergin, 2000: 339).

Olumlu veya olumsuz fiil kök ve gövdelerinden yapılan zarf-fiiller, fiillerin geçici olarak zarflaşmış şekilleridir (Daşdemir, 2014: 100). Cümle içerisinde zarf-fiil ve zarf-fiil grubu bulunan cümlelere ***zarf-fiilli girişik birleşik cümle*** denir.

Yan cümlesi zarf-fiil eki almış olan girişik-birleşik cümlelerde zarf-fiil eki, fiil ve ona bağlı unsurları temel cümlenin sebep, durum ve zaman gibi zarflık özelliklerini tamamlayan zarf tümleci olarak kullanılmasını sağlar (Delice, 2007: 165). Girişik-birleşik cümlelerde zarf-fiille çekimlenmiş fiilin öznesi, temel cümlenin öznesiyle farklı olabilir (Bilgegil, 1984: 285).

Zarf-fiiller bir yanı zarf bir yanı fiil olan çifte görevli sözcüklerdir. İsim-fiil ve sıfat-fiillerde olduğu gibi zarf-fiillerde de yan yargı bulunur. Bu yan yargının bulunduğu cümle zarf yan cümlesi olarak da adlandırılır. Türkiye Türkçesinde, zarf-fiillerin isim-fiil ve sıfat-fiillerden en önemli farkı, isim-fiil ve sıfat-fiillerden sonra çoğul, iyelik, hâl çekiminin yapılabilmesi, zarf-fiillerden sonra ise böyle bir çekimin mümkün olamamasıdır.

1.1.2.3.2.5.2.2. İç İçe Birleşik Cümle

Çekimli durumdaki bir cümlenin temel cümle içinde, onun bir ögesi olarak yardımcı cümle işlevi ile yer aldığı birleşik cümle türüne ***iç içe birleşik cümle*** denir (Kokmaz, 2007b: 122).

İç içe birleşik cümlelerin birleşik cümle olup olmadığı ile ilgili tartışmalar söz konusudur. İç içe birleşik cümleler hem temel cümle ile yan cümleler açısından hem de aralarındaki ilişki açısından şartlı ve ki'li birleşik cümlelerden farklıdır. Ancak bu cümle türü, iki ayrı cümlenin birbirine farklı bir şekilde bağlanarak tek bir cümle şeklinde değerlendirilmesinden dolayı birleşik cümleler içerisinde yer alır (Ergin, 2009: 407). İç içe birleşik cümlede yer alan iç cümle, dış cümlenin yani temel cümlenin yan cümlesidir.

İçte bulunan cümle genellikle tırnak işaretiyle veya virgülle ayrılır (Çelik ve diğ., 2006: 27). Bu cümle yapısında ana cümlenin yüklemi genellikle *bil-, gör-, görün-, say-,*

sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farzet-, duy-, işit-, um- gibi duygu fiillerinin çekimli şekilleridir (Ağca, 2001: 87).

De- fiili başka bir cümleyi kendisine nesne unsuru olarak alabildiğinden iç içe birleşik cümle yapmaya en uygun fiil durumundadır ve bu fiille kurulan birleşik cümlelerde, ikinci cümle bir isim unsuru gibi kullanılarak edat grubu meydana getirir (Karaörs, 1993: 50). İç içe birleşik cümlelerin çözümlemesi, bu unsurun yüklemi esas alınarak, bağımsız bir cümleymiş gibi yapılır (Delice, 2007: 166).

1.1.2.3.2.5.2.3. Şartlı Birleşik Cümle

Fiil kök ve gövdeleri ile ek-fiile -s*A* şart ekinin getirilmesiyle kurulan, temel cümleyi yargı bildirmeden zaman, şart, sebep ve benzetme işlevi ile tamamlayan zarf görevindeki yardımcı cümle türüne ***şartlı birleşik cümle*** denir (Korkmaz, 2007b: 202).

Eski Türkçe döneminden itibaren -s*A (< -sAr)* şart ekiyle kurulan birleşik cümle örneklerine rastlamaktayız. Bundan dolayı, bu birleşik cümle türüne ***aslî birleşik cümle*** de denilmektedir (Develi, 1997: 116–117). Şartlı birleşik cümle, temel cümlenin yan cümlesi görevindedir. Şart eki, içinde bulunduğu cümlede keşke vb. bir edatla birleşirse kip oluşturma özelliği taşıyacağından zarf tümleci değil başlı başına cümle kurma görevi üstlenir (Delice, 2007: 165). Bu yüzden bu tür cümlelere birleşik cümle denilemez.

1.1.2.3.2.5.2.4. Ki'li Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile o temel cümleye Farsça *ki*, Türkçe *kim* nispet zamiri ile bağlanan açıklayıcı bir yardımcı cümleden oluşan birleşik cümleye ***ki'li birleşik cümle*** denir (Korkmaz, 2007b:148).

Ki edatının kökeni hakkında Türkçe mi yoksa Farsça mı olduğu konusunda çeşitli tartışmalar vardır. *Ana cümle + ki + yan cümle* dizilişinde olanlar Farsçadan aldığımız *ki* ile yapılmaktadır ve bu yapıda *ki*'li yan cümle, ana cümlenin nesnesi bazen de zarf tümlecidir. *Yan cümle + ki + ana cümle* diziminde olanlarsa eskiden beri kullandığımız *ki (kim)* edatıdır ve Türkçe söz dizimi yapısına uygun olan bu yapıda yan cümle, ana cümleye sebep-sonuç ilişkisiyle bağlanır ve ana cümlenin zarf tümleci olur (Çelik ve diğ., 2006: 26–27).

Eski Türkçede yer alan *erki* yapısından oluşan *ki*'li cümleler bazen Farsça *ki*'ye uydurularak, yani Farsça taklit edilerek ilgi zamiri olarak kullanılmaktadır. Bu yapılar Türkçedeki yerine yerleştirildiğinde ve fiili kuvvetlendiren, onaylayan bir hâle geldiğinde *ki*< *erki* ortaya çıkmaktadır (Çağatay, 1963: 249).

1.1.2.3.2.5.3. Sıralı Cümle

Sıralı cümleler konusu Türk grameri açısından tartışmalı konulardan biridir. Bazı dil bilgisi çalışmalarında sıralı cümlelere yer verilirken, bazı dil bilgisi çalışmalarında yer verilmediği dikkat çekmektedir (Ergin, 2000; Karaörs, 1993). Ayrıca sıralı cümleler konusuna değinen dilciler arasında da görüş farklılıkları vardır.

Bazı dilciler yapı bakımından cümle türleri içerisinde bağımsız bir tür olarak ele alırken, bazıları birleşik cümleler içerisinde ele almıştır. Bunun dışında sıralı ve bağlı cümleler, bazı çalışmalarda bira arada ele alınmış, bazılarında ise ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi henüz sıralı cümleler konusunda herhangi bir ortak bir görüş bulunmamaktadır.

Sıralı birleşik cümleler; anlam, özne, zaman ve kip bakımından çoğu kez birbirlerine uygunluk gösteren bağımsız isim ve fiil cümlelerinin birleşerek genel anlamı bütünleyen bir sıralamayla oluşturduğu cümleler topluluğudur (Burdurlu, 1974: 72). Sıralı cümlelerde en az iki yüklem yer alır ve bu cümleler virgül veya noktalı virgülle birbirinden ayrılır (Akbayır, 2013: 138; Çelik ve diğ., 2006: 29). Sıralı cümleler arasındaki anlam ilişkisi ortak cümle ögeleri, ortak kip ve şahıs ekleriyle pekiştirilebilir, ancak bu cümleler anlam ve yapı bakımından farklı özelliklere sahip de olabilir (Karahan, 1999: 66). Yani bu cümlelerin birbirine bağlanmasını sağlayan, cümlelerin gerçekleşme zamanı açısından birbirini takip etmesi veya herhangi bir öge ortaklığıyla birbirine bağlanıyor olmasıdır (Delice, 2007: 167).

Sıralı cümleler bağlı cümlelerle büyük benzerlikler gösterir. Bu yüzden de dilciler tarafından beraber ele alınmışlardır. Aralarındaki tek fark sıralı cümlelerin noktalama işaretleriyle, bağlı cümlelerin ise bağlama edatlarıyla ayrılmış olmasıdır (Bozkurt, 1995: 330).

Sıralı cümleler bağımlı sıralı cümleler ve bağımsız sıralı cümleler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Ögelerinden en az biri veya yüklemlere gelen ekleri ortak olan

sıralı cümlelere ***bağımlı sıralı cümle*** (Eker, 2002: 373); anlam bakımından birbirine bağlı olduğu hâlde özneleri, yüklemleri, tümleçleri ayrı olan cümlelere ***bağımsız sıralı cümle*** denir (Hatiboğlu, 1972: 156).

1.1.2.3.2.5.4. Bağlı Cümle

Ve, veya, ama, da, fakat, hâlbuki, lakin, meğer vb. bağlama edatlarından biri ile birbirine bağlanmış olan, aralarındaki anlam ilişkisi de bu bağlama edatlarıyla sağlanan bağımsız cümlelere ***bağlı cümleler*** denir (Korkmaz, 2007b: 36).

Bazı cümlelerde yüklemin kipi ve şahsı aynı, bazılarında farklı olabilir, bazı bağlı cümlelerde ise bir veya birkaç ortak öge bulunabilir (Korkmaz, 1999: 65). Bağlı cümleler basit veya birleşik, isim veya fiil cümlelerinden oluşabilir (Erkul, 2007: 73).

Bağlı cümleler ve sıralı cümleler kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaz (Eker, 2002: 373). Çünkü kimi bağlı cümleler, biçimce sıralı cümle gibi görünebilir ancak dikkatle incelendiğinde onlarda düşmüş bağlama edatları olduğu hissedilir (Ediskun, 1999: 387). Bağlı cümleler sıralı cümlelerden sadece bağlama edatı kullanılması yönünden ayrılır, kuruluşları ve anlamları bakımından sıralı cümlelerle aynıdırlar (Bozkurt, 1995: 334).

1.2. QAZAQ TİLİNİÑ SİNTAKSİSİ (KAZAK TÜRKÇESİNİN SÖZ DİZİMİ)

Yunancadan alınan *sintaksis* terimi, Kazakça *quraw* "kurmak", *qurastıruw* "birleştirmek" veya *retke keltirüw* "sıraya sokmak" anlamlarına gelmektedir. Gramerde kelimeler sonuna getirilen eklerle tamlama yapılarak birbiriyle bağlanıp cümle kurulur, bu sayede insan düşüncesini ifade etmeyi öğrenir. Ayrıca söz dizimi; cümle türlerini, onların kurulumunu, neden yapıldığını ve cümlenin nasıl ahenkle okunması, söylemesi ve noktalamaların nasıl koyulması gerektiğini gösterir. Söz dizimini kapsamlı bir şekilde öğrenen insan bilinçli bir şekilde yazıp, güzel bir şekilde konuşur (Bekturov, 2006: 172).

Söz dizimi konusu şekil bilgisi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu yüzden kelimelerin şekil bilgisi açısından yapısı söz diziminin de gramer açısından incelenmesinin esasını oluşturmaktadır. Söz diziminin yapısı ve anlamı kelime türlerine göre belirlenmekte, cümle ögeleri de kelime türlerinden oluşmaktadır. Genel olarak birleşik cümle tamlayanlarının şart kipi, zarf-fiilli fiiller vasıtasıyla veya bir durum ekli, sıfat-fiilli fiiller vasıtasıyla kalıplaşması bu durumun açık bir kanıtıdır (Orazbayeva ve diğ., 2005: 415).

Kazak gramerinde Büyük Vatanseverlik Savaşı diye adlandırılan II. Dünya Savaşı yıllarında söz dizimi araştırılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Kazak Türkçesinde söz dizimi, dil araştırmalarının diğer konularına göre daha çok araştırma alanına sahip olmuştur. Kazak sözdiziminin gelişmesinde Ahmet Baytursınulı, Seyil Jiyenbayev, Sersen Amanjolov, Nığmet Savranbayev, Mevlen Balakayev, Kudaybergen Jubanov, Ahmediy Iskakov, Hajım Basımov ve Tolevbay Kordabayev gibi Türkoloji dünyası açısından tanınmış büyük bilim adamlarının payı büyük olmuştur. Kazak Türkçesinde söz dizimi metotlarının gelişimi 1960'lı yıllarda başlamaktadır (Arğınov, 1974: 3).

Kazak gramerinde sözdizimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iki başlık altında incelenmektedir:

1. *Söz Tirkesi Sintaksisi* "Kelime Grubu Söz Dizimi"

2. *Söylem Sintaksisi* "Cümle Söz Dizimi" (Balaqayev, 1992: 4).

1.2.1. Söz Tirkesi Sintaksisi (Kelime Grubunun Söz Dizimi)

1950'li yıllara kadar Kazak gramerinde söz dizimi temelde *jay söylem sintaksisi* "basit cümle söz dizimi" ve *qurmalas söylem sintaksisi* "birleşik cümle söz dizimi" olmak üzere iki grupta incelenmekteydi. 1950'li yıllarda söz dizimi alanında yaşanan gelişmeler neticesinde sadece Kazak Türkçesinde değil, diğer Türk lehçelerinde de *söz tirkesiniñ sintaksisi* "kelime grubunun söz dizimi" ortaya çıkmaya başladı (Balaqayev, 2007: 110). Ancak kelime grupları bazen basit cümle söz diziminin, bazen aksine basit cümle kelime gruplarının bir parçası olarak incelendi. Rus dilci Viktor Vladimiroviç Vinogradov'un çalışmalarından başlayarak kelime grubunun söz dizimi, söz diziminin temel bir konusu olarak araştırılmaya başlandı ve bundan başlayarak günümüze kadar Rus dili çalışmalarının hepsinde kelime grubu ve cümle söz diziminin başlıca konusu olarak verilmeye başlandı. Aynı şekilde bu konu Türkoloji'de de yerini aldı. Elizaveta İvanovna Ubryatova kelime gruplarını cümle ögelerinin bir türüne göre inceledi, bu görüşü Sersen Amanjolov da benimsedi. Günümüzde Kazak Türkçesinde de kelime grubu söz dizimsel olarak ayrı bir şekilde incelenmektedir (Sayrambayev, 2014: 205–206).

Kelime gruplarının söz dizimi yeni bir konu olmasına rağmen söz dizimi açısından büyük faydalar sağlamıştır, ancak bununla birlikte basit cümle ve kelime grupları arasında nasıl bir bağlantı olduğu, cümle ve kelime grubunun birbirinden hangi açılardan ayrıldığı gibi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durum sadece Kazak dil biliminin değil, aynı zamanda evrensel dil biliminin de sorunu olmuştur (Balaqayev, 2007: 110–111).

Dil bilimiyle uğraşan her bilim adamı dil biliminin önemli meselelerini kapsamlı bir şekilde araştırmaya, eksikliklerini tamamlamaya ve dilin bir bütün hâlinde kurallarını kalıplaştırmaya çalışmaktadır. Kelime grubu işte bu kalıplaşan dil biliminde kelime, cümlenin ögeleri ve cümlenin birbiriyle bağlanma kurallarını belirleyen bir bilim olmuştur. Söz diziminde kelime grupları meselesine Kazak dil biliminde Prof. Mevlen Balakayev, ardından da onun öğrencisi olan Talğat Sayrambayev çalışmalarında yer vermiştir. Sayrambayev çalışmalarında kelime gruplarının esas meseleleri, kelime gruplarının türleri, onların kendine özgü farklılıkları, kelime gruplarının bağlanma yöntemleri, tamlayan ve tamlanan bileşenlerindeki söz dizimsel ilişkiler, kelime gruplarının isimli ve fiilli türleri, birleşik kelime grupları, her bir kelime türünün tamlanan bileşeniyle dizilme şekli vb. karmaşık meseleleri detaylı bir şekilde araştırmıştır

(Sayrambayev, 2014: 4). Bu araştırmalardan sonra ise bu konuda birçok çalışma yapılmıştır.

Kazak Türkçesinde söz dizimin ilk bölümünü *söz tirkesleri* oluşturmaktadır. Bundan dolayı da söz dizimi sadece cümle ile ilgili bir bilim değil, aynı zamanda kelime gruplarıyla ilgili bir bilim olarak bilinmektedir (Qazaq SSR Ğılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, 1967: 5). Cümlede kelimelerin birbiriyle bağlanmasında *söz tirkesteri* "kelime grupları" kullanılır. Tam anlamıyla iki kelimenin karşılıklı ilişkisine, birinin ikincisine bağımlı bir şekilde bağlanmasına ***söz tirkesi*** "kelime grubu" denilmektedir (İsayev, 2013: 135).

Kazak Türkçesinde *söz tirkesi* terimi sadece kavramı bildirmez. *Söz tirkesi* denildiğinde, hem söz varlığındaki *söz tirkesi*, hem de söz dizimindeki *söz tirkes*leri akla gelmektedir. Söz varlığındaki *söz tirkes*leri yeni anlam bildiren kelimelerin yerine kullanılır. Yani bir anlamı, onun içinde de söz varlığındaki anlamı ifade eder. Söz dizimindeki *söz tirkesi* ise çok anlamlı iki ya da daha fazla kelimeden oluşur. Cümle açısından söz dizimindeki *söz tirkesini* söz varlığındaki *söz tirkesinden* ayırmamız gerekirse, söz dizimindeki *söz tirkesi* iki cümle ögesinin görevini yerine getirir, söz varlığındaki *söz tirkesi* ise sadece bir cümle ögesinin görevini yerine getirir (Arğınov, 1974: 10–11).

Söz dizimi açısından *söz tirkes*lerinden biri, bir kelimeden de birden fazla kelimeden de oluşabilir. Örneğin, *asıqpay söyle* "acele etmeden konuş"; *asıqpay söyley ala jöneldi* "acele etmeden konuşmaya devam etti" (Bekturov, 2006: 173).

Kazak Türkçesinde kelime gruplarında kendine bağlayan kelime *basıñqı* "tamlanan", ona bağlanan kelime ise *bağınıñqı* "*tamlayan"* diye adlandırılır. Örneğin; *samal jel* "serin rüzgâr", *oqığan jigit* "okuyan delikanlı" denildiğinde *samal* ve *oqığan* ***bağınıñqı*** "tamlayan", *jel* ve *jigit* ise ***basıñqı*** "tamlanan"dır (Arpabekov, 2004: 72). Kazak Türkçesinde söz dizimi açısından kelime gruplarının özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Karşılıklı bağlanan iki ya da daha fazla kelimeden yapılır.

2. Her bir bileşeni tam bir manayı bildirir.

3. Her bir bileşeni özel bir soruya cevap verir.

4. Her bir bileşeni cümlede belirli bir cümle ögesinin görevini yerine getirir.

5. Her bir bileşeni tek kelime de birleşik kelime de olabilir.

6. Birinci bileşen tamlayan, ikincisi tamlanan kelime olur (Balaqayev ve Qordabayev, 1961: 15–16).

1.2.1.1. Söz Tirkesteriniñ Toptastırıluwı (Kelime Gruplarının Sınıflandırılması)

Kazak Türkçesinde kelime grupları çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Bunları dört başlık altında toplayabiliriz:

1.2.1.1.1. Söz Tobına Qaray Söz Tirkesteri (Kelime Türlerine Göre Kelime Grupları)

Kazakistan'da yapılmış çalışmalarda kelime grupları, kelime türlerine göre *esimdi söz tirkesteri "isimli kelime grupları"* ve *etistik söz tirkesteri* "fiilli kelime grupları" olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir (Bekturov, 2006: 173). İsimli kelime grubunda isim kökenli kelimelerden biri tamlanan olurken, fiilli kelime gruplarında fiil tamlanan olur (Balaqayev, 1992: 46). Kelime türüne göre kelime grupları Kazak Türkçesi üzerine yapılmış bütün gramer kitaplarında aynıdır.

1.2.1.1.1.1. Esimdi Söz Tirkesteri (İsimli Kelime Grupları)

Kelime türlerine göre isim kökenli kelimelerden oluşan kelime gruplarına ***esimdi söz tirkesteri*** "isimli kelime grupları" denilmektedir. *Esimdi söz tirkesteri* "isimli kelime grupları" içerisinde temel kelime her zaman isim köklü, çoğunlukla da isim olur. Bununla birlikte sıfat, sayı, zamir ve sıfat-fiil de temel kelime türünde kullanılır. İsimlerin ardından söylenerek onlara bağlanan kelimeler de çoğunlukla isim türünde kelimelerdir. *Esimdi söz tirkesteri*nin "isimli kelime gruplarının" yapılışında aşağıdaki söz dizimsel bağlanma türleri önemli görev yaparlar:

1. ***Qabısa baylanısqan esimdi söz tirkesteri*** "Birleşerek bağlanan isimli kelime grupları": *temir kürek* "demir kürek", *altın sağat* "altın saat", *osı awıl* "bu köy"; *tabılğan sağat* "bulunan saat"

2. ***Matasa baylanısqan esimdi söz tirkesteri*** "Eklenerek bağlanan isimli kelime grupları": *memlekettiñ mülki* "devletin malı", *meniñ aytqanım* "benim söylediğim"

3. ***Meñgerile baylanısqan esimdi söz tirkesteri*** "Yönlendirilerek bağlanan isimli kelime grupları": *juwsannan biyik* "yavşan otundan büyük", *betegeden alasa* "çayırdan alçak" (Qaliyev, 2005: 114; Bekturov, 2006: 173–175).

1.2.1.1.1.2. Etistikti Söz Tirkesteri (Fiilli Kelime Grupları)

Gramatikal temeli fiil olan kelime gruplarına ***etistikti söz tirkesteri*** "fiilli kelime grupları" denilmektedir. Kelime grubu yapısındaki diğer kelimeler direk fiilin etrafında toplanır (Qaliyev, 2005: 118). İsimlerin bütün türleri, zarflar, zarf-fiiller, edatlı isimler ile fiiller kelime grubu oluşturmaktadır. Ancak bu kelimelerin fiillerle kelime grubu oluşturma derecesi, birleşme yöntemleri ve şekilleri kadar anlamsal ilişkileri de çok çeşitlidir. İsimler herhangi bir ek almadan bağlanabilir. Yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta ve yükleme hâli eki almış isimler geçişsiz ve geçişli fiillerle bağlanmaktadır (Balaqayev, 1995: 74). *Etistikti söz tirkesteri*nin "fiilli kelime gruplarının" yapılışında aşağıdaki söz dizimsel bağlanma türleri önemli görev yapar:

1***. Qabısa baylanısqan etistikti söz tirkesteri*** "Birleşerek bağlanan fiilli kelime grupları": Bunlar ses yansımalı kelime grupları, zarf-fiilli kelime grupları, sıfatlı kelime grupları, sayılı kelime grupları ve isimli kelime grupları olarak incelenmektedir. Örneğin;

Janat ***sılq-sılq külip jiberdi.*** "Janat **katıla katıla güldü**."

Dostıq bildirgeli keldik. "**Dostluk bildirmek için geldik**."

Dosı ***qattı süyingen****, duşpanı* ***jaman küyingen***. "Dostu **<u>çok sevinmiş</u>**, düşmanı **<u>çok kederlenmiş</u>**."

2. ***Meñgerile baylanısqan etistikti söz tirkesteri*** "Yönlendirilerek bağlanan fiilli kelime grupları": Bunlar yönelme hâli ekli kelime grupları, bulunma hâli ekli kelime grupları, ayrılma hâli ekli kelime grupları, vasıta hâli ekli kelime grupları ve yükleme hâli ekli kelime grupları olarak incelenmektedir. Örneğin;

Bayjan ***iske kiristi***. "Bayjan **<u>işe girişti</u>**."

Közden ketse, köñilden ketedi. "**Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur**."

Onı tomar ***boyawmen boyatqan***. “Onu ahşap **boya(sı)yla boyamış**.”

3. ***Janasa baylanısqan estistikti söz tirkesteri*** “Bitişerek bağlanan fiilli kelime grupları”: Bunlar zarflı kelime grupları ve edatlı kelime grupları olarak incelenmektedir. Örneğin;

Keşe *qarındasım qaladan* ***keldi***. “**Dün** kız kardeşim şehirden **geldi**.”

Jılqılar ***batısqa taman ığıstı***. “Yılkılar **batıya doğru gitti**.” (Balaqayev, 1995: 75–106; Qaliyev, 2005: 118; Bekturov, 2006: 175; İsayev, 2013: 135).

1.2.1.1.2. Quramına Qaray Söz Tirkesteri (Yapısına Göre Kelime Grupları)

Kazak Türkçesinde yapısına göre kelime grupları ***jay söz tirkesteri*** “basit kelime grupları” ve ***kürdeli söz tirkesteri*** “birleşik kelime grupları” olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.1.1.2.1. Jay Söz Tirkesteri (Basit Kelime Grupları)

Tam manalı iki kelimeden oluşan kelime gruplarına ***jay söz tirkesteri*** “basit kelime grupları” denilmektedir. Örneğin; *ağaş üy* “ağaç ev”, *temir kürek* “demir kürek”, *oylap süylew* “düşünerek konuşmak”, *aqırın jürüw* “yavaş yürümek”(İsayev, 2013: 135).

1.2.1.1.2.2. Kürdeli Söz Tirkesteri (Birleşik Kelime Grupları)

Bir bileşeni veya iki bileşeni de birden fazla kelimeden oluşan kelime grubuna ise ***kürdeli söz tirkesteri*** “birleşik kelime grupları” denilmektedir. Örneğin; *aq boz at* “beyaz boz at”, *oyğa berilip ketpew* “düşünceye dalıp gitmemek”, *jüz şaqtı kisi* “yüz kadar insan”, *teñiz jağasında jürüw* “deniz kenarında yürümek”, *sarı ala ton* “sarı alaca kürk” (İsayev, 2013: 135).

Kürdeli söz tirkesteri “birleşik kelime grupları” şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Esimdi kürdeli söz tirkesteri* “İsimli birleşik kelime grupları”:

2. *Etistikti kürdeli söz tirkesteri* “Fiilli birleşik kelime grupları”

1.2.1.1.3. Quramınıñ Erkin nemese Turaqtı Boluwına Qaray Söz Tirkesteri (Yapısının Bağımsız veya Kalıplaşmış Oluşuna Göre Kelime Grupları)

Kazak Türkçesinde kelime grupları yapısının bağımsız ve kalıplaşmış oluşuna göre *erkin söz tirkesteri* "bağımsız kelime grupları" ve *turaqtı söz tirkesteri* "kalıplaşmış kelime grupları" olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.1.1.3.1. Erkin Söz Tirkesteri (Bağımsız Kelime Grupları)

Ögeleri değişebilen, bileşen kelimelerinde değişiklik yapılabilen kelime gruplarına ***erkin söz tirkesteri*** "bağımsız kelime grupları" denilmektedir. *Erkin söz tirkesteri* "bağımsız kelime grupları" kaç kelimeden oluşursa oluşsun iki bileşenden oluşur. Bu kelime gruplarını oluşturan her bir bileşen bağımsız anlamlara sahiptir. Bu yüzden de bileşenlerinin yeri değiştirilebilir, kelimeleri değiştirilebilir. Bu durumda gramatikal olarak anlamda eksiklik oluşmaz. Örneğin; *qalağa barmaqşı* "şehre varacak", *qalağa jürmekşi* "şehre yürüyecek", *altın sağat* "altın saat*", jaña sağat* "yeni saat" (Abuova, 2008: 8, Orazbayeva ve diğ., 2005: 426; Karaörs, 2005: 144, Bürkit, 2012: 186).

1.2.1.1.3.2. Turaqtı Söz Tirkesteri (Kalıplaşmış Kelime Grupları)

Kazak Türkçesinde bileşen hiçbir kelimesinde değişiklik yapılamayan kalıplaşmış deyim ve atasözleri gibi kelime gruplarına ***turaqtı söz tirkesteri*** "kalıplaşmış kelime grupları" denilmektedir. *Turaqtı söz tirkesteri* "kalıplaşmış kelime grupları" bütünüyle bir kelimenin anlamını bildirir. Kelimelerin yeri kalıplaştığından bu yapıdaki kelime gruplarının bileşenleri başka bir kelime ile yer değiştirilemez, değiştirildiği takdirde de bu kelime grupları *turaqtı söz tirkesi* "kalıplaşmış kelime grubu" olmaktan çıkar. Örneğin; *muzğa otırğızıp ketüw* "yalan söylemek", *jumğan awzın aşpaw* "konuşmamak". (Orazbayeva ve diğ., 2005: 426; Karaörs, 2005: 144; Abuova, 2008: 8; Bürkit, 2012: 186).

Turaqtı söz tirkesteri "kalıplaşmış kelime grupları"nın yapısındaki ayrı kelimeler cümlenin ayrı ayrı ögesi olmaz, bu tümüyle bir cümle ögesi görevini yerine getirir. Bununla birlikte Kazak Türkçesinde bu konudan birleşik kelime gruplarının yapısı içerisinde de bahsedilir. *Turaqtı söz tirkesteri*ndeki "kalıplaşmış kelime gruplarındaki" kelimelerin karşılıklı bağlanma durumları ile söz dizimsel bağlanma şekilleri Kazak

Türkçesinin bugünkü gramer yapılarından farklı değildir. Ancak onların gramer yapısında daha nadir kullanımlar da, görev ve anlamında değişmeler de meydana gelebilir.

Turaqtı söz tirkesteri "kalıplaşmış kelime grupları" iki çeşittir:

1. *İdiomalıq tirkester* "Deyimsel kelime grupları": *İdiomalıq tirkester*inin "deyimsel kelime gruplarının" bağlanışı sabit olur. Bu kelime gruplarının bileşenlerindeki kelimelerin söz varlığı açısından anlamı farklı iken, deyimsel olarak verdiği anlam çok daha farklıdır. Örneğin;

Qoy awzınan şöp almaytın "uysal"

Qas pen közdiñ arasında "ani"

Beti beri qaraw "iyileşmeye başlamak"

Salı suwğa ketip otıruw "üzülmek"

2. *Frazalıq tirkester* "Öbeksel yapıdaki kelime grupları": Kalıplaşmış kelime grubunu oluşturan bileşenlerin anlamı, onlara eklenen kelimelerin birinin kelime anlamıyla bağlantılı hâldedir. Bu şekildeki kelime grupları ***frazalıq tirkes*** "öbeksel yapıdaki kelime grubu" olarak adlandırılmaktadır. Örneğin;

*Jawdıñ **üreyin uşırdı***. "Düşmanı **korkuttu**."

*Aytqanıñ **esimnen şığıp ketti***. "Söylediğini **unuttum**."

*Adamdar **bas köterdi.*** "İnsanlar **karşı çıktı**."

*Jetimderi körgende **janı aşıdı.*** "Yetimleri görünce **acıdı**." (Balaqayev, 1995: 42–43).

1.2.1.1.4. Baylanısına Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanışına Göre Kelime Grupları)

Kazak Türkçesinde bağlanışına göre kelime grupları bağlanış yöntemine ve bağlanış şekline göre olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.1.1.4.1. Baylanıs Täsilderine Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanma Yöntemlerine Göre Kelime Grupları)

Kazak gramer kitaplarında bağlanma yöntemlerine göre kelime grupları farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlar şu şekildedir:

Mevlen Balakayev, kelime gruplarının bağlanma yöntemlerini şu şekilde değerlendirmektedir:

1. *Sintetikalıq Baylanısuw Täsili* "Sentetik Bağlanma Yöntemi"

   a. *Qosımşalar Arqılı Baylanısuw* "Ekler Vasıtasıyla Bağlanma"

2. *Analitikalıq Baylanısuw Täsili* "Analitik Bağlanma Yöntemi"

   a. *Qosımşalarsız Baylanısuw* "Eksiz Bağlanma"

   b. *Şılawlar Arqılı Baylanısuw* "Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma"

   c. *Orın tärtibi Arqılı Baylanısuw* "Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma"

   d. *İntonatsiya Arqılı Baylanısuw* "Tonlama Vasıtasıyla Bağlanma" (Balaqayev, 1992: 44).

Rakış Emirov kelime gruplarının bağlanma yöntemlerini şu şekilde değerlendirmektedir:

1. *Sintetikalıq Baylanısuw Täsili* "Sentetik Bağlanma Yöntemi"

   a. *Septik Jalğawlar Arqılı Baylanısuw* "Hâl Ekleri Vasıtasıyla Bağlanma"

   b. *Jiktik Jalğawlar Arqılı Baylanısuw* "Fiil Çekim Ekleri Vasıtasıyla Bağlanma"

   c. *Köptik Jalğawlar Arqılı Baylanısuw* "Çokluk Ekleri Vasıtasıyla Bağlanma"

2. *Analitikalıq Baylanısuw Täsili* "Analitik Bağlanma Yöntemi"

   a. *Şılawlar Arqılı Baylanısuw* "Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma"

   b. *Orın Tärtibi Arqılı Baylanısuw* "Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma"

   c. *İntonatsiya Arqılı Baylanısuw* "Tonlama Vasıtasıyla Bağlanma" (Orazbayeva ve diğ., 2005: 433).

Talğat Sayrambayev ise kelime gruplarının bağlanma yöntemlerini şu şekilde

değerlendirmektedir:

A. *Sintetikalıq Baylanısuw Täsili* “Sentetik Bağlanma Yöntemi”

1. *Septik Jalğawı Arqılı Baylanısuw* “Hâl Eki Vasıtasıyla Bağlanma”

2. *Täweldik Jalğawı Arqılı Baylanısuw* “İyelik Eki Vasıtasıyla Bağlanma”

3. *Jiktik Jalğawı Arqılı Baylanısuw* “Fiil Çekim Eki Vasıtasıyla Bağlanma”

4. *Köptik Jalğawı Arqılı Baylanısuw* “Çokluk Eki Vasıtasıyla Bağlanma”

5. *Jurnaq Arqılı Baylanısuw* “Yapım Eki Vasıtasıyla Bağlanma”

B. *Analitikalıq Baylanısuw Täsili* “Analitik Bağlanma Yöntem”

1. *Orın Tärtibi Arqılı Baylanısuw* “Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma”

2. *Kömekşi Sözder Arqılı Baylanısuw* “Yardımcı Kelimeler Vasıtasıyla Bağlanma”

C. *Analitikalıq-Sintetikalıq Baylanısuw Täsili* “Analitik-Sentetik Bağlanma Yöntemi”

1. *Kömekşi Sözder Arqılı Baylanısuw* “Yardımcı Kelimeler Vasıtasıyla Bağlanma”

a. *Şılawlar Arqılı Baylanısuw* “Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma”

b. *Kömekşi Esimder Arqılı Baylanısuw* “Yardımcı İsimler Vasıtasıyla Bağlanma”

c. *Kömekşi Etistikter Arqılı Baylanısuw* “Yardımcı Fiiller Vasıtasıyla Bağlanma”

d. *Modal’ Sözder Arqılı Baylanısuw* “Modal Kelimeler Vasıtasıyla Bağlanma” (Sayrambayev, 2014: 254–255).

Kazak Türkçesinde kelimelerin bağlanış yöntemleri genel olarak dört başlık altında incelenmektedir:

1. *Qosımşalar (Jalğawlar) Arqılı Baylanısuw* “Ekler Vasıtasıyla Bağlanma”

2. *Şılawlar Arqılı Baylanısuw* “Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma”

3. *Orın Tärtibi Arqılı Baylanısuw* “Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma”

4. *İntonatsiya Arqılı Baylanısuw* "Tonlama Vasıtasıyla Bağlanma" (Arğınov, 1974: 21–22; İsayev, 2013: 133).

1.2.1.1.4.1.1. Qosımşalar (Jalğawlar) Arqılı Baylanıs (Ekler Vasıtasıyla Bağlanma)

Kazak Türkçesinde *qosımşalar (jalğawlar) arqılı baylanısuw* "ekler vasıtasıyla bağlanma" kelimelerin cümlede hâl ekleri, iyelik ekleri ve fiil çekim ekleri vasıtasıyla bağlanmasıdır. Ekler vasıtasıyla kelime gruplarının bağlanması, belirli bir söz dizimsel ilişki ve gramatikal bir anlam oluşturur. Örneğin;

*Men öz Otan**ımdı** süye**min**.* "Ben kendi vatan**ımı** seviyorum."

cümlesinde *+ım* 1. teklik şahıs iyelik eki, *+dı* yükleme hâli eki ve *+mın* 1. tekil şahıs fiil çekim eki kullanılmıştır (İsayev, 2013: 133).

1.2.1.1.4.1.2. Şılawlar Arqılı Baylanıs (Edatlar Vasıtasıyla Bağlanma)

Kazak Türkçesinde kelimeler birbiriyle bağlama edatları ve çekim edatları vasıtasıyla da bağlanmaktadır. Bağlama edatları ortak ögeleri bağlarken, çekim edatları bir kelimeyi ikinci bir kelimeye bağlayarak, ilişkilendirir. Bu yüzden çekim edatları ile bağlanan kelimeler kelime gruplarını oluşturur ve bağlama edatları ile bağlanan kelimeler kelime gruplarını değil, sadece ortak ögeleri oluşturur. Kelimeler birbirine *sayın* "her", *üşin* "için", *jöninde* "hususunda", *tuwralı* "hakkında", *deyin* "değin, kadar", *şeyin* "değin, kadar", *tarta* "kadar", *taman* "doğru", *soñ* "sonra", *keyin* "sonra", *birge* "ile", *qatar* "birlikte" vb. edatlar vasıtasıyla bağlanır. Örneğin;

*Bizdiñ elimiz beybitşilik **üşin** küresedi.* "Bizim halkımız barış **için** mücadele ediyor."

cümlesinde *beybitşilik* kelimesi *küresedi* ile *üşin* edatı vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır (İsayev, 2013: 133).

1.2.1.1.4.1.3. Orın Tärtibi Arqılı Baylanıs (Sıralanma Düzeni Vasıtasıyla Bağlanma)

Kazak Türkçesinde kelimeler birbiriyle sıralanma düzeni vasıtasıyla da

bağlanmaktadır. Kelimeler birbiri ardınca bir düzen içerisinde sıralanırken kelimelerin yerleri değiştirildiğinde cümlenin anlamı değişmekte, hatta cümlenin anlamı bozulmaktadır. Bu yüzden sıralanma düzeni vasıtasıyla bağlanma yöntemi büyük bir önem arzetmedir. Örneğin;

Tas jol*dı* ***ağaş kürek****pen küredik.* "**Taş yol**u **ağaç kürek**le küredik."

cümlesinde *tas* ile *jol*, *ağaş* ile *kürek* kelimeleri biribiri ardınca gelmek suretiyle birbirini tamlamakta ve böylelikle de birbirine bağlanmaktadır (İsayev, 2013: 133).

1.2.1.1.4.1.4. İntonatsiya Arqılı Baylanıs (Tonlama Vasıtasıyla Bağlanma)

Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanma yöntemlerinden sonuncusu ise *intonatsiya* "tonlama" vasıtasıyla bağlanmadır. Burada sıralanma düzenine göre iki kelimenin biri normal bir ses tonunda söylenirken, iki kelime arasında ton muhafaza edilip, ikinci kelime biraz yüksek ve vurgulu olarak ifade edilir. Bu durumu yazı esnasında belirtmek için iki kelime arasına çizgi konulmaktadır. Örneğin;

Talğat - uşqış. "Talğat, pilottur."

Säwle - muğalim. "Sevle, öğretmendir."

İntonatsiya "vurgu" vasıtasıyla bağlanan kelimeler cümle kurar ve bu kelimelerin birincisi özne, ikincisi yüklem görevini yerine getirir. Bu şekildeki yalın cümlelerdeki kelimelerin yeri değişse cümledeki görevleri de değişmektedir. Örneğin;

Uşkış - Talğat. "Pilot, Talğat'tır."

Muğalim - Säwle. "Öğretmen, Sevle'dir."(İsayev, 2013: 133–134).

1.2.1.1.4.2. Baylanıs Türderine Qaray Söz Tirkesteri (Bağlanış Şekillerine Göre Kelime Grupları)

Kazak dil biliminde kelime gruplarının bağlanma şekilleri hakkında birçok bilim adamı sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmalara baktığımızda bazı dilcilerin bağlanma şekillerini dört gruba ayırdığını, ancak genel olarak çoğunluğunun beş grupta sınıflandırdığını görmekteyiz. Örneğin;

Sersen Amanjolov "Qazaq Ädebiy Tili Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı" adlı kitabında

kelime gruplarının birbirine bağlanma şekillerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Qıyısuw* “Uyum”

2. *Meñgerüw* “Yönlendirme”

3. *Qabısuw* “Birleşme”

4. *Janasuw* “Bitişme” (Amanjolov, 2008: 39–46).

Seyilbek İsayev “Qazaq Tili” adlı kitabında kelime gruplarının birbirine bağlanma şekillerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Qabısa* “Birleşerek”

2. *Matasa* “Eklenerek”

3. *Meñgerile* “Yönlendirilerek”

4. *Janasa* “Bitişerek” (İsayev, 2013: 135–136).

Kazak dilciler, kelime gruplarının bağlanma şekillerini genel anlamda beş başlık altında ele almaktadırlar:

1. *Qıyısuw* “Uyum”

2. *Meñgerüw* “Yönlendirme”

3. *Matasuw* “Eklenme”

4. *Qabısuw* “Birleşme”

5. *Janasuw* “Bitişme” (Arğınov, 1974: 23–34; Balaqayev, 1992: 43–45; Bekturov, 2006: 172–175; Bürkit ve diğ., 2014: 181).

1.2.1.1.4.2.1. Qıyısuw (Uyum)

Teklik ve çokluk şahısta isim çekimine giren kelimenin fiil çekim ekli kelime ile uyum yönünden bağlanmasına ***qıyısuw*** “uyum” denilmektedir (Bekturov, 2006: 174).

Kazak dil biliminde uyum öncelikle *jaqtıq qıyısuw* “şahıs uyumu”, *köptik qıyısuw* “çokluk uyumu” olarak ikiye ayrılır. Daha sonra ise *jaqtıq qıyısuw* “şahıs uyumu” *jalğaw arqılı qıyısatın jaqtıq qıyısuw* “çekim eki yönünden şahıs uyumu”, *mağına arqılı qıyısatın jaqtıq qıyısuw* “anlam yönünden şahıs uyum” diye ikiye ayrılır (Arğınov, 1974: 23).

Kazak Türkçesinde *qıyısuw* "uyum" kelime gruplarının bağlanma şekillerinin en sık kullanılanlarından biridir (Balaqayev, 1992: 44).

Fiil çekim eki alan isimli yüklem ile iyelik eki alan isim de *qıyısuw* "uyum" olarak birbirine bağlanır, ancak bu isimlerin uyumudur. Özne ve yüklem uyumu değildir. Bu yüzden ikisinin karıştırılmaması gerekmektedir. Örneğin;

*Aqan - men**iñ** serig**im***. "Akan, ben**im** yoldaş**ım**."

Sen men**iñ** serigim**siñ**. "Sen benim yoldaşımsın." (Amanjolov, 2008: 40).

Qıyısuw "uyum"un kendine has özellikleri şunlardır:

- Yalın hâldeki kelime ile fiil çekim ekli kelimeler uyuma girer. Örneğin;

Men** bul kitaptı oqıy**mın. "**Ben** bu kitabı okuyor**um**"

- Uyum sağlayarak bağlanan kelimelerin birinci bileşeni hangi şahıs ise ikinci bileşeni de bu şahıs ekini alır. Örneğin;

Men** uqtı**m,** üyrendi**m. "**Ben** anladı**m**, öğrendi**m**."

Sender** uqtı**ñdar**, üyrendi**ñder. "**Siz** anladı**nız**, öğrendi**niz**."

- Uyum sağlayarak bağlanan kelimelerin birincisi tekil ise ikincisi de tekil olarak gelir, aynı şekilde birincisi çoğul ise ikincisi de çoğul olur (Arğınov, 1974: 25). Örneğin;

Sen** tañerteñ mektepke bara**sıñ. "**Sen** sabahleyin okula gidiyor**sun.**"

Sender** tañerteñ mektepke bara**sıñdar. "**Siz** okula gidiyor**sunuz**."

Bu Türkiye Türkçesindeki özne-yüklüm uyumu olarak adlandırılmaktadır.

1.2.1.1.4.2.2. Meñgerüw (Yönlendirme)

Kelime grubundaki tamlayan kelimenin tamlanan kelime ile anlamsal uyumu açısından (yalın hâl ve ilgi hâli dışındaki) hâl eklerinden biriyle bağlanmasına ***meñgerüw*** "yönlendirme" denilmektedir (Balaqayev, 1992: 45).

Meñgerüw "yönlendirme" vasıtasıyla bağlanan kelimelerin biri diğerine bağlı olur. Bağlı olan kelimeler *meñgeriletin* "yönlendirilen", bağlı olunan kelimeler ise *meñgeretin* "yönlendiren" kelimeler olarak adlandırılır. *Meñgerüw* "yönlendirme" bazen sıfatlara gelen çekim ekleri vasıtasıyla ismi yönetir. Örneğin; *malğa bay* "malca zengin", *sözge*

jüyrik “sözce hızlı”.

Meñgeriletin “yönlendirilen” kelimeler yönelme, yükleme, bulunma, ayrılma ve vasıta hâllerindeki kelimeler, *meñgeretin* “yönlendiren” kelimeler ise fiillerdir. *Meñgerile* “yönlendirilerek” bağlanan fiilli kelime gruplarının *basıñqı* “tamlanan” bileşeni geçişsiz ve geçişli fiillerdir ve *bağınıñqı* “tamlayan” bileşeni edatla birleşen kelimelerden veya yönelme, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta hâlindeki kelimelerden oluşur. Örneğin; *üyge bardım* “eve gittim”, *üydi kördim* “evi gördüm”, *üyde boldım* “evde oldum”, *üyden keldim* “evden geldim”, *üymen söyleştim* “evle konuştum”, *şığısqa qaray awıstı* “doğuya doğru yer değiştirdi”, *temirden jasaldı* “demirden üretildi”, *xatıñdı oqıdı* “mektubunu okudu.” (Bekturov, 2006: 174; İsayev, 2013: 135–136).

Meñgerüw “yönlendirme” yönteminin kendine özgü özellikleri şunlardır:

- *Meñgerüw* “yönlendirme” vasıtasıyla bağlanan kelimelerin biri diğerine bağlanır, biri diğerini kendine bağlar. Bağlanan kelimeler *meñgeriletin* “yönlendirilen”, bağlayan kelimeler *meñgeretin* “yönlendiren” kelimeler olarak adlandırılır. Örneğin;

*Sağat üşte **üyge** **kelemin**.* “Saat üçte **eve** **geleceğim**.”

*Bayböri **malğa** **bay** eken.* “Baybörü **malca** **zengin** imiş.”

- *Meñgeriletin* “yönlendirilen” kelimeler edat almış kelimeler ile yönelme, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta hâlindeki kelimeler, *meñgeretin* “yönlendiren” kelimeler ise fiildir.Örneğin;

*Ärtürli Qıtay dinastiyaları kezinde bul belgiler **temirden, tastan, ağaştan, tipti jibek matalardan** **jasaldı**.* “Çeşitli Çin Hanedanı döneminde bu belgeler **demirden, taştan, ağaçtan, hatta ipek kumaşlardan** **yapıldı**.”

*Reseydiñ oñtüstik awmağınan jıljığan tsiklondar Qazaqstanğa awısıp, olar **şığısqa** **qaray** **jiljıydı**.* “Rusya’nın güney bölgesinden hareket eden siklonlar Kazakistan’a gidip, onlar **doğuya doğru** **hareket ediyor**.”

- Cümle ögelerinin içinde çoğunlukla tümleç ile yer tümleci fiilden oluşan yüklemle, bazen cümlenin fiilden oluşan diğer ögeleriyle *meñgerile* “yönlendirilerek” bağlanır (Arğınov, 1974: 27).

1.2.1.1.4.2.3. Matasuw (Eklenme)

İlgi hâl eki almış kelime ile iyelik eki almış kelimenin bağlanmasına ***matasuw*** "eklenme" denir. *Matasuw* "eklenme", Türk diline özgü kelimelerin bağlanma türüdür (Arğınov, 1974: 28).

Matasuw "eklenme" ile bağlanan kelimeler birbiriyle teklik, çokluk türünde ve şahıs ekleriyle uyumlu hâle getirilerek söylenir. *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelime gruplarının bileşenleri iki veya daha çok kelimeden oluşur. Bu şekilde bağlanan kelime gruplarının birinci bileşenin çekim eki bazen düşerek söylenebilir ve o şekilde yazılabilir. Örneğin; *ötkirdiñ jüzi* "keskinin yüzü", *memleket mülki* "devlet serveti", *äkemniñ nağaşısınıñ balasınıñ nemeresi* "babamın dayısının çocuğunun torunu", *Keñes Odağınıñ Batırı* "Sovyetler Birliğinin Kahramanı" vb. *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelime grubunda ilgi hâli eki almış kelime daima iyelik eki almış kelimenin tamlayanı olur ve cümle ögelerinin hemen hemen hepsini belirler. Örneğin;

Särsenniñ ağası - injener. "Sersen'in ağabeyi mühendistir."

Särsenniñ ağasın kördim. "Sersen'in ağabeyini gördüm."

Särsenniñ aytqanı durıs. "Sersen'in söylediği doğrudur."

Kanış - Qazaqtıñ tuñğış akademiği. "Kanış, Kazakların ilk akademisyenidir." (Bekturov, 2006: 174–175).

Matasuw "eklenme" ile bağlanan kelime gruplarının kendine özgü özellikleri şunlardır:

- *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelimeler, ilgi hâl eki almış kelime ile iyelik eki almış kelimeden oluşur. Örneğin;

Arada üş jıl ötpey, ***Şuwdıñ boyın*** *qanğa böktirip, qazaq sarbazdarınıñ basınan "Källa munara" turğızdı.* "(Kırgızlar), aradan üç yıl geçmeden **Çuy Nehri'nin kıyısı**nı kana bulayıp, Kazak askerlerinin başından "kelle kulesi" diktiler."

- *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelimeler birbiriyle tekil, çoğul türde yan yana getirilerek söylenir. Örneğin;

Budan soñğı bildirüwşilerdiñ köbi *ötken-ketken kerüwenge köp söylesip dağdılanğan, awıl iyesi bolğan soñ, aldınan eşkim şıqpay, jaman ädettenip, ötirikşilew*

bolğan adamdar bolatın. "**Bundan sonraki habercilerin çoğu** gelip geçen kervanla çok konuşmayı alışkanlık hâline getiren, köyün ileri geleni olduktan sonra hiç kimseyi karşılamayan, kötülüğe alışmış, yalancı insanlardan oluşmuştu."

- *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelimelerin bazen birinci bileşeninin eki düşerek söylenir ve yazılır. Örneğin;

Jer betinde *beybitşilik bolsın. (Jerdiñ beti)* "**Yer yüzünden** barış olsun."

- *Matasuw* "eklenme" ile bağlanan kelimeler çoğunlukla iki, bazen daha fazla kelimeden oluşur. Örneğin;

*Alğaş ret Ardaq**tıñ** inis**in** Moskva universitet**i**nde kördim*. "Alğaş ile Ardak'**ın** erkek kardeşini Moskova Üniversitesinde gördüm."

*Arman**nıñ** aytqan**ı**nıñ bär**i** ras.* "Arman'**ın** söylediğ**i**nin hep**si** doğrudur." (Arğınov, 1974: 28).

Uyarı: Türkiye Türkçesinde bu isim tamlaması grubu olarak ele alınmaktadır.

1.2.1.1.4.2.4. Qabısuw (Birleşme)

Cümledeki kelimelerin birbiriyle isim çekim ekleri almadan, edat kullanmadan bağlanmasına ve diğer kelimelerle yer değiştirmeden bağlanmasına ***qabısuw*** "birleşme" denilmektedir (Amanjolov, 2008: 43).

Qabısuw "birleşme" ile bağlanan kelime grupları şu şekilde ayrılmaktadır:

1. İsimli kelime gruplarının *qabısuw* "birleşme" ile bağlanması.

a. *Zat esimdi tirkester* (Takısız isim tamlaması grubu): *altın qasıq* "altın kaşık", *temir balğa* "demir çekiç"vb.

*Eger osı aytqanıñ kelse, mına **altın sağat**ımdı sıyladım sağan*. "Eğer bu dediğin olursa, bu **altın saat**imi hediye edeceğim sana.",

b. *Sın esim men zat esim tirkesi* (Sıfat tamlaması grubu): *aq quba jigit* "beyaz tenli delikanlı", *boz ingen suluw qız* "erişkin güzel kız" vb.

***Ülken üy**diñ ortasında tas şam bar*. "**Büyük ev**in ortasında taş gaz lambası var."

c. *San esim men zat esim tirkesi* (Sayı + isim grubu): *bes eşki* "beş keçi", *altı*

kombinat “altı fabrika”, *onınşı mektep* “onuncu okul”vb.

*Oljabek **üş jüzdey jılqı**nı aydap keledi.* “Oljabek **üç yüz kadar yılkı**yı kovalıyordu.”

d. *Esimşe men zat esim tirkesi* (Sıfat-fiil + isim grubu): *jañarğan dala* “yenilenmiş bozkır”, *damığan el* “gelişmiş halk” vb.

*Är jerde **qağılğan qadalar** körinedi*. “Her yerde **çakılmış kazıklar** görünüyor.”

e. *Siltew esimdigi men zat esim tirkesi* (Gösterme zamiri + isim grubu): *sol sät* “o an”, *bul fabrika* “bu fabrika”, *mına bala* “bu çocuk”, *ol suraq* “o soru” vb.

***Bul sözdi** Sırbay qaşan da kewdesin kere alğan demmen aytıp keledi.* “**Bu sözü**, Sırbay her zaman göğsünü gere gere söylüyor.”

*Bul - **sonaw Ulıtawdıñ** qazağı Oljay deytin*. “Bu, **şu Ulıtav**’ın Kazak’ı Oljay’dır.”

2. Fiilli kelime gruplarının *qabısuw* “birleşme” ile bağlanması:

a. *Üstewli etistik tirkesteri* “Zarf + fiil grubu”: *tömen tüsti* “aşağı indi”, *tez jügirdi* “hızlı koştu” vb.

*Bojışı attıñ basın **keri buradı***. “Arabacı atın başını **geri çevirdi**.”

b. *Eliktewiş sözdi etistik tirkesteri* “Ses yansıma kelimeli fiil grubu”: *jılt-jılt körinüw* “pırıl pırıl görünmek”, *sırt-sırt soğuw* “şıp şıp vurmak” vb.

*Mıltıq dawısı **gürs gürs sıqtı.*** “Tüfek sesi **gümbür gümbür çıktı**.”

c. *Kösemşeli etistik tirkesteri* “Zarf-fiil + fiil grubu”: *söyley kirüw* “konuşarak girmek”, *jüre söylew* “yürüyerek konuşmak” vb.

*Qara qus **basıp jeydi**, suñqar qus **şaşıp jeydi***. “Çaylak **hücum ederek yiyor**, şahin **saçarak yiyor**.”.

d. *Zat esimdi etistik tirkesteri* “İsim + fiil grubu”: *söz söylew* “söz söylemek”, *oraq oruw* “orakla biçmek”, *temeki tartuw* “sigara içmek” vb.

*Dosbol, Xasenniñ üstinen **arız bermekşi***. “Dosbol, Hasen’in üstünden **dilekçe verecek**.”

e. *Sın esimdi etistik tirkesteri* “Sıfat + fiil grubu”: *jaqsı söylew* “iyi konuşmak”, *ädemi jazuw* “güzel yazmak”, *oñay tüsinüw* “kolay anlamak”vb.

Bıyıl kolxozdıñ egini ***qalıñ sıqqan***. "Bu yıl kolhozun ekini **gür çıktı**."

Olar doybını ***öte jaqsı oynaydı***. "Onlar damayı **çok güzel oynar**."

f. *San esimdi etistik tirkesteri* "Sayı + fiil grubu": *eki kelip, eki ketüw* "iki gelip, iki gitmek"

Jañbır ***bir jawsa****, terek* ***eki jawadı.***.(Maqal) "Yağmur **bir yağsa**, kavak **iki yağar**." (Atasözü).

g. *San esim men zat esimnen tirkesken tizbekter orın tärkibi arqılı etistikpen qabısa tirkesteri* "Sayı ve ismin birbiri ardınca gelmesi vasıtasıyla fiilli gruplar": *eki ret aytuw* "iki kez söylemek", *bes metr ölşüw* "beş metre ölçmek" vb.

Şalqan Jünisti qamşımen ***eki-üş ret siltedi***. "Şalkan Jünisti kamçıyı **iki üç kez salladı**."

Janat bul is üşin ***segiz kün ustadı***. "Janat, bu iş için **sekiz gün harcadı**." (Balaqayev, 1992: 45–89; Bekturov, 2006: 175; İsayev, 2013: 135–136).

Uyarı: Kazak Türkçesinde isimli kelime grupları içerisindeki *zat esimdi tirkester* için verilen örneklerin durumu Türkiye Türkçesinde takısız isim tamlaması mı yoksa sıfat tamlaması mı şeklinde hala açıklığa kavuşmamış bir tartışma konusudur. Bizim görüşümüzce bu başlık altında verilen örnekler sıfat tamlaması örnekleridir. Aynı şekilde fiilli kelime grupları içerisinde verilen *sın esimdi etistik tirkesteri,* Kazak Türkçesinde sıfat + fiilden oluşan kelime grubu olarak geçmektedir. Ancak bu başlık altında verilen örneklerdeki kelimeler Türkiye Türkçesinde fiili nitelediği için zarf + fiilden oluşan kelime grupları olarak ele alınmaktadır.

Kazak gramerinde ilk olarak, *qabısuw* "birleşme" ile bağlanan kelimeler, *qıyısuw* "uyum" ile bağlanan kelimelerin ilk bileşeni gibi yalın hâlde olur. İkinci olarak, *qabısuw* "birleşme" ile bağlanan kelimeler de, *janasuw* "bitişme" ile bağlanan kelimeler de (özellikle zarflar) sırasına göre bağlanır. Bundan dolayı da Kazak Türkçesinde bu bağlanma şekilleri birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu karışıklığa sebep olmamak için *qabısuw* "birleşme" ile bağlanmanın kendine has özelliklerini iyi bilmek gerekmektedir. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Qabısuw* "birleşme" ile bağlanan kelimeler çekim eksiz, edatsız olarak gelir ve *qanday* "nasıl", *qay* "hangi", *qanşa* "kaç", *neşe* "kaç", *qalay* "nasıl", *qaytip* "ne yapıp"

sorularının birine cevap verir.

- *Qabısuw* "birleşme" ile bağlanan kelimeler kendilerinden sonraki kelimelere yer düzeni vasıtasıyla bağlanır. Örneğin;

Altın juldızdı *mına azamat - bir jılda jüz sawlıqtan eki jüz qozı örbitken, ozıq şopan Qoyşıbay*. "**Altın yıldızlı** bu vatandaş, bir yılda yüz koyundan iki yüz kuzu yetiştiren, terakkiperver çoban Koyşıbay."

- *Qabısuw* "birleşme" ile kelimeler birbiriyle isim çekim ekleri almadan, edat kullanmadan bağlanır. Örneğin;

*Sapar şay işip otırğan **sını ayağı**n üşinşi ret boşattı.* "Sapar çay içtiği **cam bardağ**ı üçüncü kez bıraktı." .

- Kelime türlerinden isim, sıfat, sayı, gösterme zamiri, sıfat-fiil ile isim; sıfat ile sıfat; zarf, zarf-fiil, sayı, sıfat, isim ile fiiller *qabısuw* "birleşme" ile bağlanır (Arğınov, 1974: 31–32).

1.2.1.1.4.2.5. Janasuw (Bitişme)

Durum zarfları haricindeki zarflar ile edat grubunu oluşturan kelimelerin kendinden sonraki kelimelerle bağlanmasına ***janasuw*** "bitişme" denir (Arğınov, 1974: 34). *Janasuw* "bitişme" ile bağlanan kelimeler cümlede esasen zarf tümleci ve yüklem görevini yerine getirir. Bu şekilde bağlanan kelimelerin yeri değişkendir. Cümlenin başında ve ortasında olabildiği gibi şiirlerde cümlenin sonunda da olabilir. Örneğin;

Erte tuwıp, keş qalğan. "**Erken doğup**, **geç kalan**."

Şığısqa deyin jüretin *uzaq jol*. "**Doğuya kadar uzanan** uzun yol."

Bıyıl da *sovet eli zor **tabısqa jetti***. "**Bu yıl da** Sovyet halkı büyük bir **başarıya ulaştı**." (Bekturov, 2006: 175; İsayev, 2013: 135).

Janasuw "bitişme" vasıtasıyla bağlanan kelime gruplarının kendine has özellikleri şunlardır:

- Edat grubuyla oluşan kelimeler ile zarflar kendilerinden sonraki kelimelerle *janasuw* "bitişme" ile bağlanır. Örneğin;

*Sodan, keyde bir özderiniñ uzaq otıratın ädetteri boyınşa, qara **keşke deyin** osında **boldı**.* "Ondan sonra, arada bir uzun oturma alışkanlıkları gereği **akşama kadar** burada **durdular**."

- *Janasuw* "bitişme" ile bağlanan kelimeler cümle ögesi olarak biri zarf tümleci, diğeri yüklem olur. Örneğin;

Bıyıl** qıs osında **jan saqtaymız. "**Bu sene** kışın burada **yaşarız**."

- *Janasuw* "bitişme" ile bağlanan kelimelerin cümledeki yeri değişkendir. Cümlenin başında, ortasında, özellikle şiirlerde sonunda olabilir (Arğınov, 1974: 33–34).

1.2.1.2. Değerlendirme

1. Türkiye'de yapılan çalışmalarda kelime grupları konusunda bir birlik söz konusu olmamasına karşın, Kazakistan'da yapılan çalışmalarda kelime gruplarının sınıflandırılmasında ortak bir görüşün olması ilk dikkat çeken konudur.

2. Kazakistan'daki dil çalışmalarında kelime grupları ile Türkiye'deki dil çalışmalarında kelime gruplarının sınıflandırılmasında belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Kazakistan'da yapılan çalışmalarda kelime grupları kelime türlerine, bağlanış şekillerine, yapılarına ve yapıların serbestlik veya sabitliğine göre sınıflandırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kelime grupları isimle oluşan ve fiille oluşan kelime grupları şeklinde iki grupta incelenmektedir. Kazak Türkçesindeki kelime grupları ile Türkiye Türkçesi arasında tür bakımından benzerlikler bulunmaktadır.

3. Kelime grupları bağlanış şekillerine göre ise *qıyısuw* "uyum", *meñgerüw* "yöneltme", *matasuw* "eklenme", *qabısuw* "birleşme" ve *janasuw* "bitişme" olmak üzere 5 grupta değerlendirilmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime grupları bağlanış şekillerine göre ayrı bir şekilde değerlendirilmemektedir.

a. Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanış şekillerinden *qıyısuw* "uyum", Türkiye Türkçesinde özne-yüklüm uyumu olarak değerlendirilmektedir.

b. Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanış şekillerinden *matasuw* "eklenme", Türkiye Türkçesinde isim tamlaması grubu olarak ele alınmaktadır.

c. Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanış şekillerinden *qabısuw*

”eklenme” içerisinde yer alan *zat esimdi tirkester* “isim grubu”, Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması olarak değerlendirilmektedir. Yine *sın esimdi etistik tirkesteri* “sıfatlı fiil grupları” ***sıfat + fiil*** şekilde ele alınmaktadır, ancak bu başlık altında verilen örneklerde geçen kelimeler fiili nitelediği için Türkiye Türkçesinde ***zarf + fiil***den oluşan kelime grupları olarak ele alınmaktadır.

4. Kazak dil biliminin, Rus dil bilim metotlarının etkisi altında oluşturulmuş olması Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi arasında farklılıkların oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir.

1.2.2. Söylem Sintaksisi (Cümlenin Söz Dizimi)

Söylem “cümle”, söz diziminin önemli araştırma konularından biridir. Ahmet Baytursınulı, Kudaybergen Jubanov, Sersen Amanjolov, Nığmet Savranbayev gibi Kazak dilciler eserlerinde söz diziminde cümlenin ön planda olduğunu söylerken, Mevlen Balakayev kelime gruplarının ön planda olduğunu söylemektedir. Kazak dil biliminde söz diziminin temel konuları *söz tirkesi* “kelime grubu” ve *söylem* “cümle” olarak verilse de, her açıdan cümlenin yeri farklıdır. Cümle, insanın düşüncesini ortaya çıkarması, bununla birlikte insanlar arasındaki dilsel ilişkileri yerine getirmesi ve dil düzenindeki temel amaçları gerçekleştirmesi açısından en temel dil birliğidir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 440-441). Cümlede kelimelerin birbiriyle bağlanması için kelime grupları kullanılır. Böylece her cümle belirli bir amaçla kullanılıp, ona uygun tonlamayla söylenilir (Bekurov, 2006: 177).

Cümle genellikle birkaç kelimeden oluşur. Ancak bazen cümledeki kelimelerin çoğu düşer ve sorulan soruya bir kelimeyle cevap verilir. Bundan dolayı cümle tek kelimeden de oluşur denilmektedir. Tek kelimeden oluşan cümleye, bağlam içinde cümle denilebilmesi, yani onun cümle olabilme özelliği göstermesi, öncesinde ve sonrasında gelen cümleler ile doğrudan alakalıdır. Cümlenin düşünce bildirmesinin yanında belli bir ton ve tonlaması vardır. Cümle, yapısı bakımından da düzenlidir ve bu şekilde düzenli olması çoğunlukla cümledeki yüklem yapısıyla bağlantılıdır. Bu yapı cümleyi tamamlayıp bitirebilir. Ton, tonlama yönünden cümlenin düzenliliği cümle sonundaki tonun yavaş bir şekilde oluştuğu duraktan belli olur. Yazarken cümle, biribiri ardınca söylenme amacına uygun bir şekilde nokta, vurgu işareti, soru işareti gibi işaretler vasıtasıyla ayrılır. Her cümle büyük harfle başlanarak yazılır (İsayev, 2013: 137–138).

Cümlenin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bitirilmiş düşünceyi ifade eder.

2. Bir veya birkaç kelime grubundan oluşur.

3. Kelimeler karşılıklı olarak birbiriyle bağlanır.

4. Cümlede kelimeler ile kelime türlerinin hepsine rastlanılır.

5. Her cümlenin söylenme vurgusu vardır (Arğınov, 1974: 36).

1.2.2.1. Söylem Anıqtawı (Cümle Tanımı)

Kazakistan'da yapılmış çalışmalarda cümlenin tanımıyla ilgili neredeyse benzer tanımlar verilmiştir. Bunlara bakmak gerekirse;

Ahmediy Iskakov ve Nurgeldi Veli editörlüğünde hazırlanan *"*Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi"nde cümle: *Ayaqtalğan oydı bildiretin özara grammatikalıq baylanıstağı sözder tobı; tildiñ grammatikalıq zañdılığı negizinde qalıptasqan sintaksistik birlik, adamdardıñ qarım-qatınas jasawı üşin jumsalatın tildik kategoriya.* "Tamamlanmış düşünceyi bildiren, birbiriyle gramer açısından bağlantılı olan kelimeler dizisi; dilin gramer kurallarına uygun olarak kalıplaşan söz dizimsel birlik, insanların iletişim kurması için kullanılan dil kategorisi*."* şeklinde tanımlanmaktadır (Isqaqov ve Wäli, 13/2006: 302).

Muhamedjan Karatayev'in editörlüğünde hazırlanan "Qazaq Sovet Entsiklopediyası"nda cümle: *Tildiñ grammatikalıq zañdılığı negizinde qalıptasqan sintaksistik edinitsa, qarım-qatınas jasawdıñ, pikir alısuwdıñ negizgi forması jäne sintaksistiñ zerttew ob'ektisiniñ biri*. "Dilin gramatikal kurallara uygunluğu esasında kalıplaşan söz dizimsel birim, iletişim kurmanın, fikir alışverişi yapmanın temel şekli ve söz diziminin inceleme konularından biridir*."* şeklinde tanımlanmaktadır (Qaratayev, 1977: 10/381).

Ahmet Baytursınulı "Til-Qural III (Söylem Jüyesi ve Türleri)" adlı kitabında cümleyi: *Söylem degenimiz - sözderdiñ basın qurastırıp, birew aytqan oy*. "Cümle dediğimiz, kelimeleri birleştirerek birinin söylediği düşünce." şeklinde tanımlamaktadır (Saxıbekqızı, 2013: 204).

Sersen Amanjolov ve Ashat Ebilkayev tarafından hazırlanan "Qazaq Tili (Sintaksis)" adlı kitapta cümle: *Bir şama tiyanaqtı oydı bildiretin sintaksistik birlikti söylem deymiz*. "Bazı sıralanmış düşünceleri bildiren söz dizimsel birliğe cümle deriz." şeklinde tanımlanmaktadır (Amanjolov ve Äbilqayev, 1991: 37).

Seyilbek İsayev "Qazaq Tili*"* adlı kitabında: …, *birşama tiyanaqtı oydı bildire alatın sözder tobın (keyde jeke sözdi de) söylem deymiz*. "... kesin bir düşünceyi bildiren kelimeler grubuna (bazen tek bir kelimeye de) cümle deriz." şeklinde cümleyi tanımlamaktadır (İsayev, 2013: 137).

Kudaybergen Jubanulı "Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*"* adlı kitabında cümleyi: …. *ayaqtalğan oydı bildiretin bir iyä birneşe sözdi söylem deymiz*. "…. tamamlanmış düşünceyi bildiren bir veya birkaç söze cümle deriz." şeklinde tanımlamaktadır (Jubanulı, 2013: 34);

Ahmediy Iskakov "Qazaq Tili" adlı kitabında: *Bir söz nemese bir neşe söz tirkesinen jasalğan tiyanaqtı oyın körsetkişin söylem deymiz*. "Bir kelime veya birkaç kelime grubundan yapılan kesin düşünceyi göstermeye cümle deriz." şeklinde cümleyi tanımlamaktadır (Isqaqov, 1992: 8).

Mevlen Balakayev "Qazaq Ädebiy Tili*"* adlı kitabında cümleyi: *Söylemder adam oyın bildirüwdiñ, tildiñ kommunikativti qızmetterin atqaruwdıñ negizgi formaları ekeni ras.* "Cümleler insan düşüncesini bildirmenin, dilin iletişim görevlerini yerine getirmenin temel şekilleri olduğu doğru." şeklinde cümleyi tanımlamaktadır (Balaqayev, 2007: 114).

Yine Mevlen Balakayev "Qazirgi Qazaq Tili Söz Tirkesi men Jay Söylem Sintaksisi*"* kitabında ve Talğat Sayrambayev ile birlikte hazırladıkları "Qazirgi Qazaq Tili (Söz Tirkesi Men Jay Söylem Sintaksisi)*"* adlı kitabında cümleyi: *Predikattıq qatınas negizinde birşama ayaqtalğan oydı bildiretin tiyanaqtı sözder tizbegin söylem deymiz*. "Yüklemle bağlantılı açıklanan birkaç düşünceyi bildiren sıralı kelime grubuna cümle diyoruz." şeklinde cümleyi tanımlamaktadırlar (Balaqayev, 1992: 16: Balaqayev ve Sayrambayev, 1997: 99).

Amangeldi Japbarov "Oquwşılardıñ Tınış Belgilerdi Durıs Qoyuw İykemdiligi Men Dağdılardın Qalıptastıruwdıñ Ğılımiy-Ädistemelik Negizderi" adlı kitabında: *Söylem – qarım-qatınas jasawdıñ bastı quralı, birşama tiyanaqtalğan oy*. "Cümle, iletişim kurmanın temel aracı, birçok tamamlanmış düşüncedir." Şeklinde cümleyi

tanımlamlaktadır (Japbarov, 2011: 18).

Şabken Bekturov "Qazaq Tili" adlı kitabında cümleyi: … *birşama ayaqtalğan oydı bildiretin bir sözdi, bir nemese birneşe söz tirkesin söylem deymiz*. "… tamamıyla bitirilmiş bir düşünceyi bildiren bir kelimeye, bir veya birkaç kelime grubuna cümle deriz." şeklinde tanımlamaktadır (Bekturov, 2006: 177).

Hasen Arğınov "Qazaq Tili Metodikası" adlı kitabında: *Ayaqtalğan oydı bildiretin bir ya birneşe söz tirkesin söylem deymiz*. "Bitirilmiş düşünceyi bildiren bir veya birkaç kelime grubuna cümle deriz" şeklinde cümleyi tanımlamaktadır (Arğınov, 1974: 36).

Nurjamal Oralbayeva, Ğainiy Madina ve Ashat Ebilkayev tarafından hazırlanan "Qazaq Tili" kitabında cümle: *Birşama tiyanaqtalğan oydı bildiretin jeke sözdi nemese grammatikalıq baylanısta aytılğan sözder tobın söylem deymiz*. "Tamamıyla bitirilmiş düşünceyi ifade eden tek kelime ya da gramatikal bir bağ ile birbirine bağlanarak söylenen kelime grubuna cümle deriz" şeklinde tanımlanmaktadır (Oralbayeva ve diğ., 1982: 185).

1.2.2.2. Söylem Müşeleri (Cümle Ögeleri)

Kazak dil biliminde 1930'lu yıllardan başlayarak cümle ögelerinin özelliklerini netleştirme çalışmaları, araştırmaları yapılmaya başlanmıştır. Kazak dil biliminde cümle ögelerinin araştırılması şöyle gruplandırılabilir:

1. 1922-1940 yılları arasındaki ilmî tartışmalar
2. 1940 yılı ders kitabı ve ilmî çalışmalar yönündeki tartışmalar
3. 1950 yılından sonraki çalışmalar.

Özellikle cümle ögelerinin izahı konusunda bilim adamları arasında farklı bakış açıları mevcuttur. Cümle ögelerinin kendine has özelliğini açıklama konusunda tahminî olarak 1940 yılına kadarki ve ondan sonraki çalışmalarda bunu görmek mümkündür. Cümle ögeleri, onun esas belirtileri, yapılışı, noktalama işaretleri hakkında tartışmalar bu ilk dönemde iyi bir şekilde ortaya koyulmuştur (Sayrambayev, 2014: 375).

Kazak dil biliminde cümle ögeleri hakkında kesin, doğru ve de net kararlar ortaya koyan Ahmet Baytursınulı'dur. Bütün cümle ögeleri için uygun birer terim bulup, onları kısaca tanımlamıştır (Orazbayeva ve diğ., 2005: 460).

Ahmet Baytursınulı'nın ardından Sersen Amanjolov, Hajım Basımov, İsmayıl Beytenov, Elimhan Ermekov, Mevlen Balakayev gibi âlimler eserlerinde cümle ögelerinin nasıl oluştuğundan bahsetmişlerdir. Örneğin, Hajım Basımov cümle ögelerini maddeler hâlinde şu şekilde tanımlamaktadır:

1. Cümledeki kelimeye cümle ögesi denir;

2. Cümlede ne kadar kelime varsa, onların hepsine cümle ögesi denir;

3. Cümledeki anlamlı kelimeye cümle ögesi denir;

4. Cümledeki her türlü soruya cevap veren kelimeye cümle ögesi denir (Sayrambayev, 2014: 375–376).

Mevlen Balakayev cümle ögelerini şu şekilde tanımlamaktadır:

"*Cümlede gramer açısından anlamlara sahip olan, söz dizimi açısından bağlantılı olan, bir soruya cevap veren, bir kavramı bildiren tek kelimeye veya kelime grubuna cümle ögesi denir*." (Balaqayev, 1992:107).

Rakış Emirov ise cümle ögelerini şu şekilde tanımlamaktadır:

"*Cümle ögeleri, cümle kurmada kalıplaşmış ilişkiye sahip olan öge. Cümle ögelerinde tam manalı kelimeler kullanılır*." (Sayrambayev, 2014: 376).

Genel anlamda Kazak dil biliminde cümle içerisinde başka kelimelerle gramatik olarak bağlanıp, belirli bir soruya cevap veren anlamlı kelime veya kelime gruplarına ***söylem müşesi*** "cümle ögesi" denilmektedir (Arpabekov, 2004: 77). Bir kelime veya kelime grubunun gerçek anlamda cümle ögesi olabilmesi için kelimenin kendine has anlamının olması, belirli bir soruya cevap vermesi, kelime veya birbiri ardına dizilen kelimelerden oluşması, o cümle içerisinde yer alıyor olması ve gramatikal bir bağa sahip olması gerekmektedir (Bekturov, 2006: 183; İsayev, 2013: 140).

Talğat Sayrambayev cümle ögelerinin özelliklerini şu şekilde ayrıntılandırmaktadır:

1. Cümle ögesi olması için kelimelerin birbiriyle ilgisinin olması gerekir. Kelimeye cümle ögesi olarak şu şekillerde rastlanılır:

a. Temel kelime, türemiş kelime, birleşik kelime, ikileme ve kısaltma kelime türünde;

b. Kelime bağımsız bir anlama sahip olsa da olmasa da tek tek değil, bir temel kelime ile yardımcı kelimenin gruplanması veya karşılıklı tekrarlanması vasıtasıyla kullanılır;

c. Cümleler de cümle ögesi görevini yerine getirir;

d. Cümle ögesi olarak sadece sesler de kullanılır. Buna göre, kelimeler cümle ögesi oluşturmanın en öncelikli şartı olmalıdır.

2. Kelimeler cümle ögesi görevindeyken yalın hâlde de, birleşik türde de bulunabilir. Birleşik türler:

a. Bağımsız anlamlı kelimelerin karşılıklı alakasıyla oluşmuş,

b. Bağımsız anlamlı kelime ile yardımcı kelimelerin gruplandırılması ile ilgili ve bazen bağımsız anlamlı olan kelimelerin pekiştirilmesinden oluşmuş kelimeler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır;

3. Kelimeler cümleye girdiğinde gramer açısından anlam bildirmeli;

4. Kelimeler cümle ögesi olduğu zaman belirli bir soruya cevap vermeli;

5. Kelimeler cümle ögesi görevinde karşılıklı bağlanmalıdır (Sayrambayev, 2014: 381).

Cümle ögeleri yapı bakımından bir kelimeden de birden fazla kelimeden de meydana gelebilir. Kazak Türkçesinde yapısına göre bir kelimeden oluşan ögeye *dara müşe* "basit öge", iki veya daha fazla kelimeden oluşan ögeye ise *kürdeli müşe* "birleşik öge" denilmektedir. Örneğin;

Ayğaylap jer men kökten järdem surağanday boldı. "Haykırınca yer ve gökten yardım istemiş gibi oldu."

cümlesinde *ne yaptı* sorusuna "*järdem surağanday boldı"* şeklinde cevap veren üç kelimeden oluşan bir birleşik öge*, neyden yardım ister* sorusuna cevap veren "jerden" ve "kökten" ise ayrı ayrı basit öge olarak değerlendirilir (İsayev, 2013: 140; Arpabekov, 2004: 77).

1.2.2.2.1. Söylem Müşeleriniñ Toptastırıluwı (Cümle Ögelerinin Sınıflandırılması)

Kazak Türkçesinde cümle ögelerinin sınıflandırılması Türkiye Türkçesiyle benzerlikler göstermektedir.

Kazak dil biliminde cümle ögelerinin sınıflandırılmasını Ahmet Baytursınulı cümle ögeleri ve türleri konusunda yazdığı "Til Qural III*"* adlı kitabında şu şekilde yapmıştır:

A. *Turlawlı Müşe* "Temel Öge":

1. *Bas Müşe* "Asıl Öge"

a. *Bastawış* "Özne"

2. *Bayanşı Müşe* "Açıklayıcı Öge"

a. *Bayandawış* "Yüklem"

B. *Turlawsız Müşe* "Yardımcı Öge"

1. *Tolıqtawış* "Tümleç"

2. *Anıqtawış* "Tamlayan"

3. *Pısıqtawış* "Zarf Tümleci" (Saxıbekqızı, 2013: 205).

Sersen Amanjolov ise "Qazaq Tili Ğılımiy Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı*"* adlı kitabında, yardımcı cümle ögeleri adının fazla olduğuna, *anıqtawış* "tamlayan", *tolıqtawış* "tümleç" ve *pısıqtawış* "zarf tümleci" soruları ile tanımlamalarının birbirine karışmasına, onları birbirinden ayırmada ilmî bir gerekçenin yokluğuna dair bilgiler verdikten sonra cümle ögelerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Bastawış* "Özne"

2. *Bayandawış* "Yüklem"

3. *Anıqtawış* "Tamlayan" (Amanjolov, 1940: 5–11).

Kudaybergen Jubanulı da "Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri I*"* adlı eserinde Sersen Amanjolov'un cümlenin ögeleri ile ilgili görüşlerini kabul etmektedir. Kudaybergen Jubanulı cümlenin ögelerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Bastawış* "Özne"

2. *Bayandawış* “Yüklem”

3. *Ayqındawış* “Açıklayıcı” (Jubanulı, 2013: 36–39). Amanjolov ve Jubanulı cümle ögelerinde özne ve yüklemi temel öge olarak kabul ederken, yardımcı ögeleri Amanjolov *anıqtawış* “tamlayan”, Jubanulı ise *ayqındawış* “açıklayıcı” başlığı altında ele almaktadır.

Teljan Şonanulı, kitap ve ders kitaplarının toplandığı “Bes Tomdıq Şığarmalar Jınağı*”* adlı kitabının 3. cildinde cümle ögelerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Turlawlı Müşe “Temel Öge”:

a. *Bastawış* “Özne”

b. *Bayandawış* “Yüklem”

2. *Turlawsız Müşe* “Yardımcı Öge”

a. *Tolıqtawış* “Tümleç”

b. *Anıqtawış* “Tamlayan” (Şonanulı, 2015: 167). Bu sınıflandırmada Teljan Şonanulı, *turlawsız müşe*ler “yardımcı ögeler” içerisinde yer alan *pısıqtawış* “zarf tümleci”ne *tolıqtawış* “tümleç” içerisinde yer vermiştir.

Hajım Basımov’un “Söylemniñ Turlawsız Müşeleri*”* adlı makalesinde, Seyilbek İsayev’in “Qazaq Tili*”* kitabında, Şebiken Bekturov’un “Qazaq Tili” kitabında, Mevlen Balakayev’in “Qazirgi Qazaq Tili - Söz Tirkesi men Jay Söylem Sintaksisi” kitabında, Rakış Emirov’un “*Jay Söylem Sintaksisi"* kitabında, Seytjapar Arpabekov’un “Qazaq Tili” kitabında, Nurjamal Oralbayeva, Ğainiy Madina ve Ashat Ebilkayev tarafından hazırlanan “Qazaq Tili” kitabında cümle ögeleri şu şekilde sınıflandırılmaktadırlar:

1. Turlawlı Müşe “Temel Öge”:

a. *Bastawış* “Özne”

b. *Bayandawış* “Yüklem”

2. *Turlawsız Müşe* “Yardımcı Öge”

a. *Tolıqtawış “Tümleç”*

b. *Anıqtawış* “Tamlayan”

c. *Pısıqtawış* “Zarf Tümleci” (Basımov, 1939: 29; Oralbayeva ve diğ., 1982: 197–220; Ämirov, 1983: 36; Balaqayev, 1992: 109–203; Arpabekov, 2004: 77; Bekturov,

2006: İsayev, 2013: 140; 183).

Kazak grameri çalışmalarında genel kabul gören sınıflandırmaya göre cümle ögeleri *turlawlı müşe* "temel öge" ve *turlawsız müşe* "yardımcı öge" olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır.

1.2.2.2.1.1. Turlawlı Müşe (Temel Öge)

Kazak Türkçesinde, cümle ögeleri içerisinde cümle kurma özelliğinden dolayı yüklem ve özneye ***turlawlı müşe*** "temel öge" denilmektedir (İsayev, 2013: 140). Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi temel öge olarak yüklem ve özne yer almaktadır. Kazak Türkçesinde yüklem için *bayandawış* ve özne için *bastawış* terimleri kullanılmaktadır. *Bastawış* "özne" ve *bayandawış* "yüklem" terimleri, bu ögelerin düzenli veya düzenli olmamasına göre değil, cümlede yerine getirdiği göreve göre verilen isimlerdir (Jubanulı, 2013: 111).

Turlawlı müşe "temel öge"lerin söz dizimsel görevi aynı değildir. Genel olarak özne, cümlede söylenen düşüncenin temelini oluşturur ve yüklem vasıtasıyla söylenen hareketin sahibidir. Yüklem öznenin işini, hareketini, durumunu veya diğer isim, sıfat özelliklerini bildirerek özneye tabi olur. Bu açıdan bakıldığında özne, *turlawlı müşe* "temel öge"lerin temelidir, ancak cümledeki görevi yönünden özneye göre yüklemin söz dizimsel görevi çok daha üstündür (Balaqayev, 1992: 109). *Turlawlı müşe* "temel öge"ler kendi başlarına cümle kurar veya cümle kurmaya destek olur (Arğınov, 1974: 60).

1.2.2.2.1.1.1. Bastawış (Özne)

Kazak Türkçesinde, cümle içinde yalın hâlde bulunan işi hareketi yapanı ve bir niteleneni, belirtileni gösteren bağımsız temel ögeye ***bastawış*** "özne" denilmektedir. *Bastawış* "özne" cümlenin diğer ögelerine bağımlı olmaz (Aytkaziyna, 2013: 7). Özne, basit cümlelerde yüklemden önce gelip, bütün ögeleri kuran, bağlayan bir merkez durumundadır. Cümle içerisindeki yeri açısından bağımsız olan özne, yüklemdeki hareketin, eylemin sahibini doğrudan bildiren, açıklayan bir göstergedir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 462).

Cümle içerisinde *bastawış* "özne" bazı sorulara cevap vererek bulunur: *kim* "kim", *ne* "ne", *kimder* "kimler", *neler* "neler", *kimim* "kimin", *nem* "neyin", *kimi* "kimi", *nesi*

“neyi” sorularına cevap verir. Özne, yüklem ile şahıs yönünden, bazen teklik ve çokluk açısından *qıyısa* “uyarak” bağlanır (İsayev, 2013: 141).

Kazak dil biliminin en önemli bilim adamlarından biri olan Ahmet Baytursınulı 1925 yılında yayımladığı “Til-Qural III” adlı kitabında, temel ögeler içerisinde özneyi yükleme göre daha önemli bir yere koyar. Onun cümle içindeki kelimeleri bağlayan temel kelime ve cümlenin sahibi olduğunu söyler. Bu yüzden özneyi bas müşe “baş öge” olarak adlandırır. Yüklem ise cümlede özneden sonraki en önemli temel ögedir (Saxıbekqızı, 2013: 205).

Ahmet Baytursınulı’nın eserinden sonra Kazak dil biliminde özne hakkında ders kitapları ve makaleler yayımlanmaya başlanmış ve bazı bilim adamları özel olarak ele almasalar da, kendi eserlerinde bu konuya değinmişlerdir. Sersen Amanjolov, Kudaybergen Jubanulı, İsmayıl Beytenov, Hajım Basımov, Emediy Hasenov, Mevlen Balakayev gibi bilim adamlarının özneyle ilgili fikirleri, makaleleri yayımlanmış ve bu makalelerde öznenin şahıs anlamı, temel ögelerin ilişkisi gibi meseleler incelenmiştir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 462).

1966 yılında hazırladığı eserinde Kudaybergen Jubanulı özne için: “*Cümlenin kimin ya da neyin hakkında söylendiğini gösteren ögesine baş öge veya kısaca özne diyoruz*” şeklinde tanım yaparak, özne hakkında kısaca bilgi vermiştir (Jubanulı, 2013: 38).

Sersen Amanjolov, Ashat Ebilkayev ve İmanbek Uyıqbayev’in hazırladıkları okul gramerinde de öznenin kuralları, ona sorulan sorular, onun yapısına göre türleri hakkında biraz bilgiler verilmiştir. Nığmet Sawranbayev, Mevlen Balakayev, Marhabat Tomanov, Rakış Emirov da kendi araştırma eserlerinde bu konudan söz etmişlerdir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 462–463).

1996 yılında yayımlanan “Sintaksis” çalışmasında Q. Şawkenov, cümlenin temel ögesi, baş ögesi olarak tanımladığı öznenin cümlede söylenmek istenen düşüncenin direği, temeli olduğunu ve ona sorulan soruların da çok çeşitli olduğunu söylemektedir. Gramatikal açıdan yalın hâlde bulunan özneyi yapısına göre birleşik gramatikal özne, anlamına göre yer, mensubiyet, zaman, nitelik, sayı, amaç, karşılaştırma, belirsizlik, olumsuzluk, topluluk şeklinde on gruba ayırmaktadır (Şawkenov, 1996: 37).

Kazak Türkçesinde öznenin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cümlede genel olarak yalın hâlde bulunur.

2. *Bastawış* "özne"; işin, oluşun, düşüncenin sahibi, temeli, öncüsüdür.

3. *Kim* "kim", *ne* "ne", *kimder* "kimler", *neder* "neler", *kimi* "kimi", *nesi* "neyi", *qaysısı* "hangisi", *qanşası* "ne kadarı", *neşewi* "kaçı" sorularına cevap verir.

4. Yüklemle şahıs yönünden teklik, çokluk yönünden uyum sağlayarak bağlanır.

5. *Bastawış* "özne" olarak kullanılan kelime türleri, isim ve isim yerine kullanılan zamirlerdir. Bunların dışındaki kelime türleri isim kavramı olarak kullanılıp yalın hâlin sorusuna cevap vererek *bastawış* "özne" görevini yerine getirebilir. Bundan dolayı sıfat, sayı, ünlem, zarf, çekimsiz fiil, sıfat-fiil türleri de yalın hâlin sorusuna cevap vererek isim yerine kullanılıp *bastawış* "özne" olabilir.

6. Özneler temel kelime türleri; temel kelime ile yardımcı kelimelerin birleşmesi, kalıplaşmış kelime grupları, cümlenin cümle ögesi olması, tek seslerin katkısı ve de kelime grupları vasıtasıyla oluşmaktadır.

7. *Bastawış* "özne" yapısına göre *dara* "basit" ve *kürdeli* "birleşik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunların dışın da öznenin *logikalıq bastawış* "mantıksal özne" adı verilen bir türü daha yer almaktadır (Arğınov, 1974: 63; Sayranbayev, 2004: 440; Arpabekov, 2004: 78; Orazbayeva ve diğ., 2005: 463; Aytkazina, 2013: 7–8).

1.2.2.2.1.1.1.1. Bastawış Türderi (Özne Türleri)

Kazak Türkçesinde *bastawış* "özne" yapısına ve cümle içinde var olup olmamasına göre iki grupta sınıflandırılmaktadır:

1.2.2.2.1.1.1.1.1. Quramına Qaray Bastawıştar (Yapısına Göre Özneler)

Kazak Türkçesinde *bastawış* "özne" yapısına göre *dara bastawış* "basit özne" ve *kürdeli bastawış* "birleşik özne" olarak iki grupta incelenmektedir:

1.2.2.2.1.1.1.1.1.1. Dara Bastawış (Basit Özne)

Bir kelimeden oluşan özneye ***dara bastawış*** "basit özne" denir. Örneğin;

Raxiyma *buğan birneşe ret eskertüw jasadı.* "**Rahima** onu birkaç kez ikaz etti."

Şeşender *birinen soñ biri söylep jatır.* "**Ozanlar** birbiri ardınca söylüyorlar."

Moskva - *elimizdiñ ömir ortalığı.* "**Moskova** halkımızın yaşam merkezidir." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 463; Amanjolov, 2008: 13).

1.2.2.2.1.1.1.1.2. Kürdeli Bastawış (Birleşik Özne)

Bir soruya cevap veren, bir kavramı karşılayan iki ya da daha fazla kelimenin birleşmesiyle oluşan özneye ***kürdeli bastawış*** "birleşik özne" denir (Amanjolov, 2008: 13). Birleşik özneler şu şekilde oluşmaktadır:

- Kelime gruplarıyla oluşur.
- Temel kelime ile yardımcı ismin bağlanmasıyla oluşur. Örneğin;

Irıs aldı - *ıntımaq*. "**Bereketin başı** birliktir."

Eñbek tübi - *bereke.* "**Çalışmanın temeli** berekettir"

- Birleşik özneler, isimleşen birleşik sıfatlardan oluşur. Örneğin;

Tañ rawanınan atqa mingen - ***üş salt attı*** *suwıt jürip keledi.* "**Tan yeri ağarırken ata binen, üç atlı** acele ederek koştular."

- Birleşik özneler, sıfat-fiil eki almış ve çekimsiz fiillerden oluşur. Örneğin;

Seniñ aytıp turğanıñ - *nagız şındıq*. "**Senin söyleyip durduğun**, tamamen doğrudur."

- Özne yapısında *ekewimiz "ikimiz", üşewimiz "üçümüz", degenimiz "dediğimiz"* gibi kelimeler söylenerek birleşik özne yapılır. Örneğin:

Düsen ekewimiz *jürip kelemiz.* "**Düsen ile ikimiz** yürüyoruz."

Top degenimiz *tört teke men Juman.* "**Kafile dediğimiz** dört teke ve Juman."

- Bazen ilgi hâli eki düşmüş kelime ile 3. tekil şahıs iyelik eki almış kelimenin birbiri ardınca gelerek bir ismi bildirmesiyle birleşik özne oluşur. Örneğin;

Awıl şaruwaşılıq arteli *qazirgi kolxoz qurılısınıñ negizgi türü bolıp esepteledi.* "**Tarım birliği** şimdi kolhoz yapısının temel türü olarak düşünülüyor."

- Yalın hâlde bulunan ikileme isimler de birleşik özne oluşturur. Örneğin;

Äke-şeşem *jasımda meni asıradı, baqtı, adam qıldı.* "**Anne babam** gençliğimde beni yetiştirdi, baktı, adam etti."

- Açık veya gizli türdeki ilgi hâl ekli isim ile yardımcı isimlerin sıralanmasıyla birleşik özne oluşur. Örneğin;

Üy işi *endi tıp-tınış.* "**Aile** şimdi çok sakin."

Awıldıñ mañı *kökoray şalğın.* "**Köyün çevresi** yeşil çayır."

- Şekil açısından birleşik ve kesir sayılar da cümlede birleşik özne olabilir. Örneğin;

Jiyırma bes *mağan tağı qaytıp keldi.* "**Yirmi beş** bana da dönüp geldi."

Eginniñ üşten ekisi *jiynaldı.* "**Ekinin üçte ikisi** toplandı." (Balaqayev, 1992: 118–119; Arpabekov, 2004: 78; Amanjolov, 2008: 13).

1.2.2.2.1.1.1.1.2. Logikalıq Bastawış (Mantıksal Özne)

Kazak Türkçesinde hem gramatikal hem de mantıksal özneler cümlede önemli bir yere sahiptir, bu yüzden cümle içerisinde iki tür de kullanılır. Ancak bu iki özne bir cümlede bir araya gelmezler. Bir araya geldiği durumlarda ise cümlelerin arasında farklılıklar vardır. Özneli ve öznesiz cümlelerde özneler belirgin de gizli de olabilir. Cümlede özneler gizli olduğunda yüklem vasıtasıyla bulunabiliyorsa, o cümlenin öznesi vardır. Cümle öznesiz olduğu durumlarda orada öznenin görevini tam olarak yerine getirebilecek kelimeler de olabilir ve bunlar cümlede yalın hâl dışındaki hâllerde bulunurlar. Ancak bu kelimelerin genelde gramatikal öznelere göre özne olma özelliği daha düşüktür. Anlam açısından bakıldığında gramatikal özneler kendi yüklemiyle şahıs ve teklik-çokluk yönünden ilişkide bulunur. Mantıksal öznelerde bu tür bir durum görülmez (Orazbayeva ve diğ., 2005: 463; Sayrambayev, 2014: 438–441).

Kazak grameri çalışmalarına baktığımızda Sersen Amanjolov mantıksal öznenin yönelme hâli eki almış kelimeler olduğunu; Mevlen Balakayev de çoğunlukla yönelme hâli eki almış kelimelerle alakalı olduğunu söylemektedir. Talğat Sayranbayev ise gramatikal öznelerin açık ve gizli türünü izah etmenin çok zor olmadığını, cümledeki mantıksal özneyi bulmak için özne dışındaki cümle ögelerini aramak gerektiğini, ancak bu vasıtayla mantıksal özneyi tahmin etmenin mümkün olduğunu söylemektedir

(Sayrambayev, 2014: 438–439). Örneğin;

Bizdiñ jasöspirimderdiñ jazğı sınaqqa oydağıday äzirlikpen *kirisüwleri kerek.* "**Bizim gençlerin yaz sınavına düşünüldüğü gibi hazırlıkla** başlamaları gerek."

Bul jumıstıñ sırın ***Balğabektiñ bala-şağasına deyin*** *biledi.* "Bu işin sırrını **Balğabek'in çoluğuna çocuğuna kadar** bilir."

Ağayın-awqım, şeşe-tuwısqan bolsa *bul niyetti bilmeydi.* "**Akraba, aile bile olsa** bu niyeti bilmez."

cümlelerinde *kirisüwleri kerek* "başlamaları gerek" yüklemine *mağan, sağan, oğan kirisüwleri kerek* "bana, sana, ona başlamaları gerek" gibi üç şahısta aynı şekilde cevap verir. Bu şekilde öznesi olmayan cümlelerin de içinde bütün cümledeki kavrama sahip olan kelimeler olabilir. Bu kelimeler gramatikal yönden özne değil, mantıksal, yani düşünce yoluyla özne görevini yerine getirir. Aynı şekilde edatlar vasıtasıyla ve *-sa* şart eki almış fiille oluşturulan kelime grupları da mantıksal özne görevinde kullanılabilir Birinci cümlede vasıta hâli eki almış olan *äzirlik* "hazırlanma, hazırlık" kelimesi ile oluşan kelime grubu, ikinci cümlede *deyin* "kadar" edatıyla birleşen kelimelerden oluşan kelime grubu, üçüncü cümlede ise *bolsa* "olsa" fiilinin oluşturduğu kelime grubu *logikalıq bastawış* "mantıksal özne" durumundadır (Sayrambayev, 2014: 438–441).

1.2.2.2.1.1.2. Bayandawış (Yüklem)

XX. yüzyılın başlarında Ahmet Baytursınulı cümle ögeleri ve türlerini anlattığı "Til-Qural III" adlı kitabında yüklem için tam ve doğru bir açıklama yapmıştır (Saxıbekqızı, 2013: 211–219).

1930'lu yıllarda Hajım Basımov ve İsmayıl Beytenov kendi makalelerinde, Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev ise *"*Qazaq Tili Grammatikası" adlı kitabında yüklemi araştırıp, onun açıklamasını, nasıl sorulara cevap verdiğini, yapılış yollarını ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır. Mevlen Balakayev de çalışmasını söz dizimi, onun içinde de cümle ögelerini araştırmaya ayırmıştır. Bununla birlikte yüklemi ayrıntılı bir şekilde tanımlayıp, onların yapılış yollarını, yapısına göre ayrılışını incelemiştir (Balaqayev, 1992: 109–229).

Rakış Emirov, Talğat Sayrambayev, Seyilbek Mukamedjarulı İsayev de yüklemin

cümledeki görevini, ona sorulan soruları ve onun türlerini eselerinde anlatmışlardır. Türk dil biliminde de yüklem hakkında birçok fikir ortaya konulmuştur. Nadejda Petrovna Dırenkova, yüklemin öznenin hareketini bildiren cümle ögesi olduğunu, Andrey Nikolayeviç Kononov ise yüklemin özneye bağlı olduğunu söylemektedir. Tınıştıq Ermekova ise cümle düzeninin, cümlenin gramatikal yapısının gelişerek değişime uğramasıyla bağlantılı olan yüklemin isimli yüklem türü, bu türün kendine has gramatikal özellikleri, kullanılışı, yapılış yolu, diğer yüklem türlerinden farklılıkları hakkında birçok araştırma yapmıştır (Orazbayeva, 2005: 465).

Kazak Türkçesinde, cümle ögeleri içerisinde birisinin veya bir şeyin ne yaptığını ya da ne durumda olduğunu bildiren ögeye ***bayandawış*** "yüklem" denilmektedir. Örneğin; *Qus uşadı* "Kuş uçuyor", *Bala oynaydı* "Çocuk oynuyor" cümlelerinde kuşun, çocuğun ne yaptığını, *Kün suwıq*. "Gün (hava) soğuk." cümlesinde günün ne durumda olduğunu *uşadı, oynaydı, suwıq* kelimeleri ortaya koymaktadır. Bu yüzden bunlara ***bayandawış müşe*** "yüklem ögesi" denilmektedir (Jubanulı, 2013: 36–37).

Türk dilinin genel seyrine uygun olarak Kazak Türkçesinin cümle kuruluşunda da yüklem cümlede büyük bir görevi yerine getirmektedir ve yüklem genellikle sonda bulunur. Yüklemi bulmak için *ne istedi* "ne yaptı", *ne qıldı* "ne kıldı", *ne boldı* "ne oldu", *qaytti* "nasıl yaptı", *ne* "ne", *kim* "kim", *qanday* "nasıl", *qanşa* "ne zaman", *qayda* "nerede" gibi temel sorular sorulur. Bu sorular yüklemin kullanılış şekline göre değişebilir (Bekturov, 2006: 187).

Zaman ve yer zarfları (*ilgeri* "ileri", *keyin* "sonra", *joğarı* "yukarı", *tömen* "aşağı", *erteñ* "yarın", *kündiz* "gündüz" vb.) yalın hâlde, bazıları bulunma hâlinde yüklem olarak kullanılır. Örneğin;

Kinoğa baruwğa waqıt tım ***keş.*** "Sinemaya gitmek için vakit çok **geç**."

Jumıstıñ qızıqtısı äli ***keyinde.*** "İşin cazibesi en **sonunda**."

Bizdiñ baratın awılımız äli ***ilgeride.*** "Bizim gideceğimiz köyümüz daha **ileride**."

Kazak Türkçesinde yüklemin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. *Bayandawış* "yüklem", özneye bağımlı olan bir cümle ögesidir.

2. *Bayandawış* "yüklem" cümlenin temel ögesidir.

3. Öznenin hareketini, işi-oluşunu, kim olduğunu, nesneye, mekâna, niceliğe, niteliğe has özelliklerini bildirir.

4. İşin oluşun hangi zamanda olduğunu gösterir.

5. Fiil çekim ekini aldığında, özne ile *qıyısa* "uyarak" bağlanır.

6. Cümledeki bitmiş düşünceyi bildirir.

7. Bazen öznesiz bir şekilde de cümlede öncü olur.

8. Kendine has sorusu yoktur, hangi kelime türünden ise bu kelime türünün sorusuna cevap verir.

9. Yapısına göre yüklemler *dara bayandawış* "basit yüklem" ve *kürdeli bayandawış* "birleşik yüklem" olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

10. Kelime türü açısından ise yüklemler *etistikti bayandawış* "fiilli yüklem" ve *esimdi bayandawış* "isimli yüklem" olarak iki grupta incelenmektedir (Sayrambayev, 1991: 93; Arpabekov, 2004: 78–80).

1.2.2.2.1.1.2.1. Bayandawış Türderi (Yüklem Türleri)

Kazak Türkçesinde *bayandawış* "yüklem" yapısına ve kelime türüne göre iki grupta incelenmektedir:

1.2.2.2.1.1.2.1.1. Quramına Qaray Bayandawıştar (Yapısına Göre Yüklemler)

Kazak Türkçesinde yapısına göre yüklemler *dara bayandawış* "basit yüklem" ve *kürdeli bayandawış* "birleşik yüklem" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

1.2.2.2.1.1.2.1.1.1. Dara Bayandawış (Basit Yüklem)

Kazak Türkçesinde, cümle içerisinde tek kelimeden oluşan yükleme ***dara bayandawış*** "basit yüklem" denilmektedir. Örneğin;

Añşılar attın basın irikpesten ağıza ***şaptı***. "Avcılar atın başını çekmeden hızla **koştu**."

Endi naqtı ***söyleseyik***. "Şimdi açıkça **konuşalım**." (Amanjolov, 2008: 15).

1.2.2.2.1.1.2.1.1.2. Kürdeli Bayandawış (Birleşik Yüklem)

Kazak Türkçesinde, iki ya da daha fazla kelimeden oluşan yükleme ise ***kürdeli bayandawış*** "birleşik yüklem" denilmektedir. Birleşik yüklemlerin yapılışı ise şu şekildedir:

- Kelime grupları ile oluşan birleşik yüklemler. Örneğin;

*Uzaq awdanı - oblıstıñ **eñ jıraq awdanı.*** "Uzak ilçesi, bölgenin **en uzak ilçesidir.**"

- Birleşik fiille oluşan birleşik yüklemler. Örneğin;

*Tüyeörkeşten Şıñğıstıñ jaqın biyikteri tartıp qana **körinedi eken***. "Tüyeörkeş'ten Şınğıs'ın yakın zirveleri uzanarak **görünüyor imiş**."

Uyarı: Kazak Türkçesinde ek eylemle kurulan yüklemler de birleşik fiil olarak değerlendirilmektedir.

- Birleşik sayı ile oluşan yüklemler. Örneğin;

*Biyıl jasım **otız segizde***. "Bu yıl yaşım **otuz sekizdir**."

- İlgi hâli eki almış isimler (açık veya gizli türü) ile yardımcı isimlerin birleşmesi vasıtasıyla birleşik yüklem yapılır. Örneğin;

*Bizde qazir qol eñbegi - **joqtıñ qası***. "Bizde şimdi el emeği **nadirdir**."

Uyarı: Kazak Türkçesinde ilgi hâli eki almış olan tamlayan ana unsur, iyelik eki almış tamlanan ise yardımcı unsur olarak değerlendirilmektedir. Türkiye Türkçesinde ise bu durum tam tersidir.

- Temel kelime ve yardımcı fiille oluşan yüklemler. Örneğin;

*Qazir balalardın bäri de garışker **bolgısı keledi***. "Şimdi çocukların hepsi de astronot ***olmayı istiyor***"

- Ölçüyü ve mesafeyi bildiren (*kilometr* "kilometre", *protsent* "yüzde", *sağat* "saat", *jıl* "yıl", *ay* "ay", *tsentner* "kental") kelimelerin birleştiği isim ve fiiller birleşik yüklem olur. Örneğin;

*Awılımız bul aradan **on-on bes kilometr***. "Köyümüz buradan on-on beş kilometredir."

- Birleşik yüklemler deyimleşmiş kelime gruplarıyla da oluşmaktadır. Örneğin:

Şoşınğannan ***şeşesi eşinen tanıp qalıptı***. "Korkudan aklı başından gitmiş." (Arpabekov, 2004: 80–81; Amanjolov, 2008: 15–16).

1.2.2.2.1.1.2.1.2. Söz Türderine Qaray Bayandawıştar (Kelime Türlerine Göre Yüklemler)

Kazak Türkçesinde yüklemler kelime türüne göre *etistikti bayandawış* "fiilli yüklem", *esimdi bayandawış* "isimli yüklem" ve *qurama bayandawış* "karma yüklem" olmak üzere üç grupta incelenmektedir: (Orazbayeva ve diğ., 2005: 465).

1.2.2.2.1.1.2.1.2.1. Etistikti Bayandawış (Fiilli Yüklem)

Kazak gramerinin kurucusu sayılan Ahmet Baytursınulı fiilli yüklemleri anlatırken fiillerin cümledeki temel görevinin yüklem görevini yerine getirmek olduğunu, bu yüzden de yüklemin eskiden beri çoğunlukla fiille oluştuğunu söylemektedir. Örneğin;

Men ***söyleymin****, sen* ***tıñdaysın.*** "Ben söylerim, sen dinlersin." (Saxıbekqızı, 2013: 211).

1. Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi geçişli ve geçişsiz fiiller, kip ve zaman eki alan fiiller, olumlu ve olumsuz fiiller, çatı eki alan fiiller yüklem görevini yerine getirmektedir. Örneğin;

Käri Kaspay qara kök közin ***aştı****, jılı jüzben Terekke* ***amandastı***. "İhtiyar Kaspay koyu mavi gözlerini açtı, güleryüzle Terek ile selamlaştı." (Abay)

Bizdi eşkim ***tanıstırmadı****, özimiz* ***tanısayıq***. "Bizi hiç kimse **tanıştırmadı**, kendimiz **tanışalım**." (Ğ. Mustafin)

Öner-bilim bar jurttar, tastan saray ***salğızdı***. "Uygar memleketler, taştan saray **inşa ettirdi**." (I. Altınsarın)

Kazak Türkçesinde olumsuz fiiller yüklem görevini yerine getirdiklerinde bazen kelime hece yutumuna uğrayarak kısalır. Örneğin, *aytpaymın* "söylemiyorum", *jazbaymın* "yazmıyorum" gibi haber kipli olumsuz fiillerden oluşan yüklemler bazen *aytpan, jazban* olarak söylenebilmektedir. Bu özelliğe genellikle halk edebiyatında

rastlanmaktadır. Örneğin;

Täwekelge kelgende, aldımda taw tursa da, ***tayınban***. "Tavekel'e gelince önümde dağ olsa da **çekinmiyorum**." (Ğ. Mustafin) (Balaqayev, 1992: 123–125).

Kazak Türkçesinde fiil cümleleri çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunları şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Kazak Türkçesinde yüklemler ilk olarak *etistik* "fiil"den oluşmaktadır. Örneğin;

Adam ***ayqaylaydı***. "Adam **haykırdı**."

2. Bildirme ve tasarlama kipleri vasıtasıyla kurulan cümleler fiilli yüklem olur. Örneğin;

Dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan kerüwenge Arqalıq alıstan körinip, ***dämelendirip turadı.*** "Bozkırın cansız uzun yolunda yorgun düşen kervana Arkalık, uzaktan göründüğünde (onları) **umutlandırır**." (Geniş Zaman)

Qızğılt säwlesin düniyege jayıp turğan kün şarasımen tutas ***körinip tur.*** "Kızılımsı şulesini dünyaya yayan güneşin seviyesi ile bir bütün **görünüyor**." (Şimdiki Zaman)

Jer betin tuman ***bastı****. "Yeryüzünü duman* ***kapladı****."* (Görülen Geçmiş Zaman)

Kezeñ de sol sebepti Küşikbay atımen ***atalğan***. "Bayır da bu yüzden Küşikbay adı ile **adlandırılmış**." (Öğrenilen Geçmiş Zaman)

Är salası ayırılıp bölek-bölek ***söz bolmaqşı.*** "Her bölümü ayrılarak ayrı ayrı **söz olacak**." (Gelecek Zaman)

Tez ***kel!*** "Hemen gel!" (Emir kipi)

Anañnıñ eñbegin ***aqtağaysıñ.*** "Annenin emeğini boşa çıkarmayasın." (İstek Kipi)

2. Kazak Türkçesinde sıfat-fiil ekli fiil de yüklem olur. Örneğin;

Zaman ***özgergen****, bilim* ***küşeygen***. "Zaman **değişen**, bilim **sağlamlaşan**."

3. Sıfat-fiillerin çeşitli ekler "*-lıq, -lik, -maq, -mek, -day, -dey*" vasıtasıyla cümle sonunda basit yüklem görevinde kullanılması şeklinde yapılır. Örneğin;

Büginge osı da ***jeterlik.*** "Bugün için bu da **yeterli**."

*Kün uzaqqa oylanıp **otırğanday**.* “Gün boyu düşünüp **durmuş gibi**.”

*Olar awılğa **barmaqşı**.* “Onlar köye **gidecek**.”

Uyarı: Türkiye Türkçesinde bu yapılar isim cümlesidir.

4. Sıfat-fiillerin yardımcı kelimeler vasıtasıyla birleşik şekilde kullanılmasıyla yapılır. *-gen, -ar, -er, -r, -atın, -etin, -iytin* ve *-maq, -mek, -day, -dey* ekleri temel bileşen olur ve onun yardımcı bileşenleri olarak:

- *e-“i-”, de-* “de-” yardımcı fiilleri:

*Awılga bügin **keter edik.*** “Köye bugün **gidecek idik**.”

- *bol- “ol-”, şıq-* “çık-” yardımcı fiilleri:

*Bul mäseleni **tüsingen şığar.*** “Bu meseleyi **anlamış olmalı**.”

- *joq* “yok” kelimesi:

*Meniñ sağan **aytarın joq.*** “Benim sana **söyleyeceğim (bir şey) yok**.”

- *siyaqtı, tärizdi* “gibi” modal kelimeleri kullanılır. Örneğin;

*Ayjan bügin **qaytaytın tarizdi**.* “Ayjan bugün geri **dönecek gibi**.” (Arpabekov, 2004: 79–80; Tektiğul, 2012: 418).

4. Kazak Türkçesinde *kösemşe* “zarf-fiil” eki almış fiil birleşerek yüklem olabilir. Örneğin;

*Bala **jılay bergen***. “Çocuk **ağlayıvermiş**.”

*Aqın **ayta beripti***. “Akın **söyleyivermiş**.” (Saxıbekqızı, 2013: 212–213).

Uyarı: Kazak Türkçesinde sıfat-fiil sonrası gelen *joq* “yok” kelimesi, *siyaqtı, tärizdi* “gibi” modal kelimeleri fiilli yüklem olarak değerlendirilirken; Türkiye Türkçesinde bu yapılar isim cümlesi olarak değerlendirilmektedir.

1.2.2.2.1.1.2.1.2.2. Esimdi Bayandawış (İsimli Yüklem)

Kazak Türkçesinde *bayandawış* “yüklem” bazen isim kökenli (isim, sıfat, sayı, zamir, zarf, modal) kelimelerden oluşmaktadır. Örneğin;

*Gül össe, jerdiñ **körki**, qız össe, eldin **körki.** (Makal)* “Gül yetişse toprağın güzelliği,

kız yetişse halkın güzelliği. (Atasözü)" (Orazbayeva ve diğ., 2005: 466).

Kazak Türkçesinde isimden yapılan yüklemlerde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bildirme eki kullanılmamaktadır.

Kazak Türkçesinde isim cümleleri çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunları şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Kazak Türkçesinde *zat esim* "isim" yüklem olur. Örneğin;

At - ***kölik***. "At **taşıttır**."

Atşı - ***kisi***. "Seyis **adamdır**."

Qamşı - ***qaruw***. "Kamçı **silahtır**."

a. İsimler basit yüklemler oluşturur. Örneğin;

Onıñ bet alısı - ***Astana***. "Onun güzergâhı **Astana'dır**."

b. Çokluk eki alan isimler yüklem olur. Örneğin;

Oral, Orınbor, Tobıl, Tümen, Qızıljar, Ombı, İrbit ***ülken şaharlar***. "Oral, Orınbor, Tobıl, Tümen, Kızıljar, Ombı, İrbit **büyük şehirlerdir**."

c. İyelik ekli isimler yüklem olur. Örneğin;

Otan seniñ ***astanañ****, otan seniñ* ***bawırıñ***. "Vatan senin **başkentin**, vatan senin **kardeşin**."

d. Bulunma hâli eki alan isimler yüklem olur. Örneğin;

Ananıñ köñili ***balada***. "Annenin gönlü **yavrusundadır**."

e. Şahıs eki alan isimler yüklem olur. Örneğin;

Men bayağı ***Jambılmın****, äli* ***sözge dañğılmın***. "Ben önceki **Jambıl'ım**, hala **anlamlıyım**."

2. Kazak Türkçesinde *sın esim* "sıfat" yüklem olur. Örneğin;

Qıs ***jaqsı***. "Kış **iyidir**."

Mal ***semiz***. "Hayvan **semizdir**."

El ***toq***. "Halk **toktur**."

3. Kazak Türkçesinde *esimdik* "zamir" yüklem olur. Örneğin;

Medewi - ***men***. "Ümidi, **ben**."

Ötegeni - ***özi***. "Ödeyen **kendisi**."

a. *-niki, -diki* ekli isimler yüklem olur. Örneğin;

Bul aymaq ***bizdiki***. "Bu bölge **bizimki**."

b. Şahıs zamirleri yüklem olur. Örneğin;

Daw iyesi men bolsam, jan iyesi de ***men***. "Dava sahibi ben isem, can sahibi de **ben**." (Ä. Kekilbayev)

c. Gösterme zamirleri yüklem olur. Örneğin;

Baltabaydıñ Asqar körgen bir erligi - ***osı***. "Baltabay'ın Askar'ın gördüğü bir kahramanlığı, **budur**." *(S. Muqanov)*

d. Zamirler yüklem görevini çekim eki, iyelik eki ve şahıs eki alarak yapabilir. Örneğin;

Sensiñ *jan läzatı,* ***sensiñ*** *tän şarbatı!* "**Sensin** hayatın tadı, **sensin** tenin şerbeti!" *(Abay)*

4. Kazak Türkçesinde *san esim* "sayı" yüklem olur. Örneğin;

Er kezegi ***üş***. "Her sırası **üç**."

a. Asıl sayı isimleri yüklem olur. Örneğin;

Bes jerdegi bes - ***jıyırma bes.*** "Beş kere beş, **yirmi beş.**"

b. Topluluk sayı isimleri yüklem olur. Örneğin;

Adamnıñ tuwğan anası da ***birew****, onıñ Otanı da* ***birew***. "İnsanın doğduğu annesi de bir, onun vatanı da bir."

c. Sayılar çekim ekleri alarak yüklem görevini yerine getirir. Örneğin;

Ayjan - ***on segizde***. "Ayjan, **on sekizde** (on sekiz yaşında)"

d. Asıl sayı isimleri ve rakamlar birleşerek yüklem görevini yerine getirir. Örneğin;

Uzındığı - ***200 metr****, eni* - ***50 metr***. "Uzunluğu **200 metre**, eni **50 metredir**."

(Arpabekov, 2004: 80; Saxıbekqızı, 2013: 214–215).

1.2.2.2.1.1.2.1.2.3. Qurama Bayandawış (Karma Yüklem)

Kazak gramerinde Seyilbek İsayev gibi bazı dilciler *qurama bayandawış* "karma yüklem" konusunu *esimdi bayandawış* "isimli yüklem" ve *kürdeli bayandawış* "birleşik yüklem" konusu içerisinde ele alırken, Mevlen Balakayev, Şebiken Bekturov, Janna Tektiğul, Fawziya Şamşiyevna Orazbayeva gibi bazı dilciler de ayrı bir başlık altında ele almaktadırlar.

Kazak Türkçesinde isim ve yardımcı fiilden oluşan yüklemlere ***qurama bayandawış*** "karma yüklem" denilmektedir. Sersen Amanjolov ve Nığmet Sawranbayev'in *aralas bayandawış* diye adlandırdığı bu yüklem türü hem isim hem de fiil unsurlarını bünyesinde bulundurmasından dolayı *qurama* "karma" ismini almıştır ve bu yüklem türünün özelliği kendisini oluşturan bileşenlerin birbirinden ayrılamamasıdır. Eğer ayrılırsa yüklemin anlamı eksik kalır. Örneğin;

Onıñ käsibi - ***suwret saluw***. "Onun mesleği **resim yapmaktır**."

Ol - sarañ ***adam eken***. "O, cimri (bir) **adam imiş**." (Amanjolov ve Sawranbayev, 1938: 16; Orazbayeva ve diğ., 2005: 466; Bekturov, 2006: 187).

Kazak Türkçesinde *qurama bayandawış* "karma yüklem"in temelini isim, sıfat, sayı, zamir, ses taklidi kelimeler oluştururken, onlara yardımcı fiiller (*edi, eken, et-, bol-, qıl-, kör-* vb.) veya modal sözler (*kerek, tiyis, şığar, bolar, siyaqtı* vb.) eklenir. Örneğin;

Qayırbektiñ tündegi aytam degeni de, Barşagülden kütkeni de ***osı söz edi***. "Kayırbek'in geceleyin söyleyeceğim dediği de, Barşagül'den beklediği de **bu söz idi**." (Ğ. Slanov)

Ol mına İtbaydıñ ***nağaşısı emes***. "O İtbay'ın **dayısı değil**."

Sonaw jiyekte, köz uşında qara bulttar tutasıp, najağay ***jarq-jurq etedi***. "Bu hizada, göz alabildiğine kara bulutlar birikip, **şimşek çakıyor**."

Ol bul jerdi ***meken qıldı***. "O bu yeri **mesken tuttu**."

Däwletbek Baytursınulınıñ öleñder jıynağı ***jarıq kördi***. "Devletbek Baytursınulı'nın şiirler toplamı **yayımlandı**."

Qazaqstan quraması Arnayı Olimpiyada oyındarında jüldeli orındarğa ***iye boldı****. "Kazakistan karması Özel Olimpiyat oyunlarında ödüllere* ***sahip oldu****."*

Ağaştardıñ basındağı tığız buyra, al qara kök japıraqtar basa kiygen ***papaq tarizdi****.* "Ağaçların tepesindeki sık, koyu yeşil yapraklar başa giyilen **kalpak gibiydi**."

Mıltıq ***tars etti****.* "Tüfek **çıt etti**."

Ot ***jılt etti****.* "Ateş **aniden parladı**."

Et ***az boldı.*** "Et **az oldu**." (Balaqayev, 1992: 141–144; Saxıbekqızı, 2013: 215).

Uyarı: Karma yüklem tabiri Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde, buradaki örneklerin bir kısmı fiil cümlesi, bir kısmı ise isim cümlesi olarak değerlendirilmektedir.

1.2.2.2.1.2. Turlawsız Müşe (Yardımcı Öge)

Kazak Türkçesinde *turlawsız müşeler* "yardımcı ögeler", *turlawlı müşeler* "temel ögeler" vasıtasıyla cümledeki düşünceyi yer, amaç, zaman, ölçü, ayrıca tür, özellik yönünden tamamlar. Bunlara ek olarak cümleyi genişletir, onun içeriğini tamamlar. Onlar genellikle *turlawlı müşelere* "temel ögelere" bağlıdır. Bazen birbiriyle bağlandığı da olur. *Tolıqtawış "Tümleç"* ile *pısıqtawış* "zarf tümleci" kavramı yükleme, *anıqtawış* "tamlayan" çoğunlukla özneye bağlanarak ilişki kurar. Kazak dil biliminde *turlawsız müşeler* "yardımcı ögeler" ile ilgili gittikçe artan çalışmaların yayınlamasında Kazak bilim adamlarının payı büyüktür ve onların arasında Ahmet Baytursınulı, Kudaybergen Jubanov, Sersen Amanjolov, Nığmet Savranbayev, Hajım Basımov, İsimbek Beytenov, Elimhan Ermekov, Şora Sarıbayev, Seyil Jiyenbayev, Mevlen Balakayev, Tolevbay Kordabayev, Marhabat Tomanov, Rakış Emirov, Talğat Sayrambayev gibi değerli dilciler yer almaktadır. Bu bilim adamlarının bazıları cümle ögelerinin ilmî açıdan sistemleşmesine dikkat etmekte, diğerleri ise onların yapılış yönünü ön plana çıkarmaktadır (Balaqayev, 1992: 152–153; Orazbayeva ve diğ., 2005: 467; İsayev, 2013: 143–144).

Kazak dil biliminde, cümle ögeleri, ayrıca yardımcı ögeler konusunda tam ve ayrıntılı bilgilere ilk olarak Ahmet Baytursınulı'nın eserlerinde rastlamaktayız. Ahmet Baytursınulı; yardımcı ögeler, onların türleri, herbir ögenin gramatikal belirtileri ile

yerleşme sırası, onların hangi kelime türünden yapıldığı konusunda XX. yüzyılın başlarında çalışmalar yapmıştır (Saxıbekqızı, 2013: 219–232). Ahmet Baytursınulı'ndan itibaren yapılan birçok çalışma onun çalışmalarını temel alarak şekillenmiştir.

Ahmet Baytursınulı "Til-Qural III" adlı kitabında *turlawsız müşeleri* "yardımcı ögeleri"; *... söylem işinde birde bolıp, birde bolmaytın sözder nemese kerek bolğan jerde aytılıp, kerek bolmağan orında aytılmay qalıp otırğan sözder, jana da, qalğan jerde qalğandığı aşıq sezilmeytin sözder* ***turlawsız müşe*** *dep ataladı.* "… cümle içinde bazen kullanılmayan, bazen gerekli olduğu yerlerde söylenip, gerekli olmadığı yerlerde söylenmeyen, cümle içindeki varlığı açık bir şekilde sezilmeyen kelimeleri *yardımcı öge* diye adlandırırız." şeklinde tanımlamaktadır (Saxıbekqızı, 2013: 205).

Mevlen Balakayev "Qazirgi Qazaq Tili" adlı eserinde yardımcı ögelerin türleri, bağlantılı olduğu kelime türleri hakkında şunları söylemektedir:

Durısında, söylemniñ turlawsız müşe mäseleleri söz tirkesi jayındağı ilimmen tığız baylanıstı qaraluwğa tiyis. Sonda özara tirkesken sözder tobınıñ qanday qarım-qatınastı bildürüwine qarap, turlawsız müşelerdi durıs tanıytın bolamız. Sol izben zat esimder men atributtıq qatınasta jumsalatın türli-türli tulğadağı sözderdiñ bäri - ***anıqtawış****, etistikpen jäne keybir esimdermen ob'ektilik qatınasta tirkesetin, zattıq uğımı bar sözderdiñ müşelik qızmeti* ***tolıqtawış*** *boladı. Sonday-aq etistikterge, keyde keybir esimderge qatıstı bolıp, mezgil, meken, amal t.b. mağınalarda jumsalatın sözder, qanday tulğada bolmasın,* ***pısıqtawış*** *qızmetinde jumsaladı.* "Aslında cümlenin yardımcı öge meselelerini kelime gruplarıyla sıkı bir bağlantı içerisinde olduğundan birlikte çözmek gerekir. Burada oluşan kelime gruplarının nasıl bir bağlantıya sahip olduğuna bakarak yardımcı ögeleri daha doğru bir şekilde öğrenebiliriz. Bu şekilde isimler ile nitelikli bir münasebetle kurulan çeşitli yapılardaki kelimelerin hepsi ***tamlayan***, fiille ve bazı isimlerle nesneler vasıtasıyla bağlanan isim türündeki kelimelerin öge olarak görevi ***tümleç*** olur. Ayrıca fiillere, bazen bazı isimlere mensup olup, zaman, mekân, durum vb. anlamlarda kullanılan kelimeler, hangi yapıda olursa olsun, ***zarf tümleci*** görevini yerine getirir." (Balaqayev, 1992: 153).

Turlawsız müşelerin "yardımcı ögelerin" kendine has özellikleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Temel ögelere bağımlı olur.

2. Yardımcı ögeler çoğunlukla kendi başlarına cümle kuramazlar, sadece cümle

kurmaya yardımcı olurlar.

3. Yardımcı ögeler; *tolıqtawış* "tümleç", *anıqtawış* "tamlayan" ve *pısıqtawış* "zarf tümleci" olmak üzere üç başlık altında incelenir (Arpabekov, 2004: 82; Arğınov, 1974: 60).

1.2.2.2.1.2.1. Tolıqtawış (Tümleç)

Kazak Türkçesinde cümlede yalın hâl ve ilgi hâli dışındaki ismin hâllerinde olup, fiilden oluşan ögeyi (yüklemi) isim anlamı yönünden tamamlayan yardımcı ögeye ***Tolıqtawış "Tümleç"*** denir (Arğınov, 1974: 78).

Bastawış "özne" hangi kelime türleri ve kelime grupları ile yapılıyorsa *Tolıqtawış* "tümleç" da onlardan yapılır. *Bastawış* "özne" sadece yalın hâlde bulunur. *Tolıqtawış "tümleç"* olan kelime türleri ve kelime grupları ise yönelme hâli, yükleme hâli, bulunma hâli, ayrılma hâli ve vasıta hâli eklerini alır ve yalın hâldeki kelimelerle *tuwralı, taqırıptı, jayında, jöninde* "hakkında, hususunda" kelimeleri vasıtasıyla birleşir (Arğınov, 1974: 79).

Tolıqtawışı "tümleç" bulmak için *kimdi* "kimi", *neni* "neyi", *kimge* "kime", *nege* "neye", *kimde* "kimde", *nede* "neyde", *kimnen* "kimden", *neden* "neyden", kimmen "kimle", nemen "neyle", *kim/ne tuwralı* "kim/ne hakkında", *kim/ne jöninde* "kim/ne hakkında", *kim/ne jayında* "kim/ne hakkında" soruları sorulur (İsayev, 2013: 144).

Kazak Türkçesinde yönelme hâlindeki *qayda* "nereye"; bulunma hâlindeki *qayda* "nerede", *qaşan* "ne zaman"; ayrılma hâlindeki *qaydan* "nereden" sorularına cevap veren kelimeler *tolıqtawış* "tümleç" değil, *pısıqtawış* "zarf tümleci"dir. Çünkü *tolıqtawış* "tümleç" isim kavramıyla, hareketle ilgili, *pısıqtawış* "zarf tümleci" ise yer ve zaman kavramıyla ilgili görevi yerine getirir (Bekturov, 2006: 191).

Bu bilgiler ışığında cümle içerisindeki *tolıqtawış "*tümleç*"* özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tolıqtawış "tümleç" cümledeki fiilden oluşan cümle ögesini, özellikle yüklemi, isim anlamı yönünden tamamlar.

2. Kimge "kime", *nege* "neye", *kimdi* "kimi", *neni* "neyi", *kimde* "kimde", *nede* "neyde", *kimnen* "kimden", *neden* "neyden", *kimmen* "kimle", *nemen* "neyle" sorularına

cevap veren yönelme, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta hâlindeki ve *taqırıptı* "hakkında", *tuwralı* "hakkında", *jayında* "hususunda", *jöninde* "hususunda" edatlarıyla birleşen kelimeler *tolıqtawış* "tümleç"dır. Örneğin;

*Mektep **adamğa** jüyeli bilim beredi*. (*Barıs septik)* "Okul **insana** sistemli bir bilim verir." (Yönelme hâli)

***Qazaq xalqın** jäne **onıñ damığan ekonomikası men mädeniyetin** qazir düniye jüzi biledi*. *(Tabıs septik)* "**Kazak halkını** ve **onun gelişen ekonomisi ile medeniyetini** şimdi bütün dünya biliyor." (Yükleme hâli)

***Jılqıda** öt joq, **öser malda** ölim joq*. *(Jatıs septik)* "**Yılkıda** öd yok, **büyüyen malda** ölüm yok." (Bulunma hâli)

***Sütten** aq, **suwdan** taza, **birewden** artıq, **birewden** kem. (Şığıs septik)* "**Sütten** beyaz, **sudan** temiz, **birinden** fazla, **birinden** eksik." (Ayrılma hâli)

*Rawşan **Mariyammen** süyisip amandastı*. *(Kömektes septik)* "Ravşan **Mariya ile** öpüşüp selamlaştı." (Vasıta hâli)

***Sen tuwralı** köp aytıldı. (Şılaw tirkesken sözder)* "**Senin hakkında** çok konuşuldu." (Edatla bileşen kelimeler) (Bekturov, 2006: 191).

3. Edatsız tamamlayıcılar tamamladığı ögeye *meñgerile* "yönlendirilerek", edatlı tamamlayıcılar *janasa* "bitişerek" bağlanır. Örneğin;

*Eleman qart balıqşıdan bul awıldıñ tayawda **awır qazağa uşırağanın*** esitkendi. (Meñgerilüw) "Eleman yaşlı balıkçıdan bu köyün yakın zamanda **ağır bir kazaya uğradığını** işitmiş." (Yönlendirilme)

*Söz **adamgerşilik tuwralı** bolıp otır.* (Janasuw) "Konuşma **insanlık hakkında** oluyor." (Bitişme)

4. *Tolıqtawış* "tümleç", isimlerden ve onun yerine kullanılan zamirlerden, bununla birlikte isim türünden sıfat, sayı, sıfat-fiil ve isim-fiillerden, bazen ise zarflardan yapılır. Örneğin;

***Lermontovtı** äperşi.* "**Lermontov'ı** götürsene." (İsim)

*Uzaq küres **birewdi** jalıqtıradı, **birewdi** qunıqtıradı.* "Uzun mücadele **birini** bıktırıyor, **birini** heveslendiriyor." (Zamir)

Qattığa *egin şıqpas, naşarğa bilim juqpas.* **Sertliğe** ekin çıkmaz, fakire bilim bulaşmaz. (Sıfat)

Aynur qıynalmap ***besin*** *alıp jüre berdi.* "Aynur zorlanmayarak **beşini** alıp gitti." (Sayı)

Sonda ğana söz ***iske aynaluwı*** *ıqtiymal.* "O zaman konuşmanın **iş konusuna dönüşmesi** ihtimal." (İsim-fiil)

Sağıtpen ***äñgime uzaqqa barmaytının*** *şeşe de, jeñge de biledi*. Sağıt ile **konuşmaktan öte gitmediğini** anne de yenge de biliyor." (Sıfat-fiil)

Jaraydı, ***erteñindi*** *de küteyin.* " Tamam, **yarını** bekleyin." (Zarf)

5. *Tolıqtawış* "tümleç" yapısına göre *dara* "basit" ve *kürdeli* "birleşik" olmak üzere ikiye ayrılır.

6. *Tolıqtawış* "tümleç" anlamına göre *tuwra tolıqtawış* "nesne" ve *janama tolıqtawış* "yer tamlayıcısı" olarak ikiye ayrılır (Arğınov, 1974: 77; Oralbayeva ve diğ., 1982: 209–210; Arpabekov, 2004: 82; Qaliyev, 2005: 326; Amanjolov, 2008: 18–19).

1.2.2.2.1.2.1.1. Tolıqtawış Türderi (Tümleç Türleri)

Kazak Türkçesinin söz diziminde *tolıqtawış* "tümleç" hem yapısına göre hem de cümledeki anlam ve gramatikal görevine göre iki ana başlık altında incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.1.1.1. Quramına Qaray Tolıqtawıştar (Yapısına Göre Tümleçler)

Kazak Türkçesinde yapısına göre tümleçler *dara tolıqtawış* "basit tümleç" ve *kürdeli tolıqtawış* "birleşik tümleç" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.

1.2.2.2.1.2.1.1.1.1. Dara Tolıqtawış (Basit Tümleç)

Bir kelimeden oluşan tümlece ***dara tolıqtawış*** "basit tümleç" denir. Örneğin;

Beysen ***Jomartpen*** *keyin qayttı*. "Beysen sonra **Jomart ile** geri döndü."

Ana oğan ***Nikolaydan*** *estigenin aytayın dep edi.* "İşte ona **Nikolay'dan** işittiğini söylediğini demişti."

*Biz **qalada** turamız.* “Biz **şehirde** yaşıyoruz.”(Arpabekov, 2004: 83; Amanjolov, 2008: 19).

1.2.2.2.1.2.1.1.1.2. Kürdeli Tolıqtawış (Birleşik Tümleç)

İki (bazen üç, dört) kelimeden oluşan, bir kavramı bildiren ve bir soruya cevap veren tümlece ***kürdeli tolıqtawış*** “birleşik tümleç” denir (Amanjolov, 2008: 19). Örneğin;

Qulaq estigendi *köz köredi*. “**Kulağın işittiğini** göz görür.”

Kürdeli tolıqtawışlar “birleşik tümleçler” şu şekillerde oluşmaktadır:

1. Kelime gruplarından oluşur. Örneğin;

*Biz **Aqtübek alqabın** şolıp turamız*. “Biz **Aktübek vadisini** inceliyoruz.”

2. Birleşik sıfat, sayı ve fiilden oluşur. Örneğin;

*Möldir **teñbil kökke** qaradı*. “Möldir **alaca göğe** baktı.”

Otuz ekini *törtke böl.* “**Otuz ikiyi** dörde böl.”

3. Temel kelime ve yardımcı kelimeden oluşur. Örneğin;

*Şerbakov **üy-işine** bayıppen qarap tur.* “Şerbakov **ailesine** önem vererek bakıyor.”

4. *Tuwralı, jöninde, jayında* “hakkında, hususunda” edatlarının birleşmesiyle oluşur. Örneğin;

*Men sizdiñ **kelüwiñiz jayında** tanıspın*. “Ben sizin **gelişiniz konusunda** haberdarım.” (Arğınov, 1974: 79; Arpabekov, 2004: 83; Amanjolov, 2008: 19–20).

1.2.2.2.1.2.1.1.2. Mağınasına Qaray Tolıqtawıştar (Anlamına Göre Tümleçler)

Fiillerden, bazen de isimlerden oluşan yüklemlere, ya da isimlerden oluşan diğer ögelere ait olan *tolıqtawış* “tümleç”, anlamına ve söz dizimsel görevine göre *tuwra tolıqtawış* “nesne” ve *janama tolıqtawış* “yer tamlayıcısı”olmak üzere ikiye ayrılır (Tektiğul, 2012: 436).

1.2.2.2.1.2.1.1.2.1. Tuwra Tolıqtawış (Düz Tümleç/Nesne)

Yükleme hâl ekini alan tümleçe ***tuwra tolıqtawış*** “düz tümleç/nesne” denir. *Kimdi*

"kimi", *neni* "neyi" sorularına cevap verir. Örneğin;

Xabibollanı *el sıylaydı*. "**Habibolla'yı** halk sayıyor" (Arpabekov, 2004: 83).

Tuwra tolıqtawış "düz tümleç/nesne" geçişli fiillerden yapılan cümle ögeleri ile çoğunlukla yakındır, onlara direk olarak bağlanır, onları tamamlar ve onlarsız kullanılmaz. *Tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne", geçişli fiilden yapılan cümle ögesinin hareketinin doğrudan kendine bağlandığını ifade eder (Arğınov, 1974: 81).

Kazak Türkçesinde *tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne" sadece yükleme hâli ekiyle yapılmaktadır. Ancak bazen yükleme hâli ekinin ayrılma hâli eki yerine ya da ayrılma hâli ekinin yükleme hâli eki yerine kullanıldığı durumlar da vardır. Örneğin;

Ol ***ottan*** *attap ötti*. "O **ateşten** atlayıp geçti."

Ol ***ottı*** *attap ötti*. "O **ateşi** atlayıp geçti."

Olar ***tawdan*** *asıp ketti*. "Onlar **dağdan** aşıp geçti."

Olar ***tawdı*** *asıp ketti*. "Onlar **dağı** aşıp geçti." (Balaqayev, 1992: 155).

Bu bilgiler ışığında *tuwra tolıqtawış*ın *"*düz tümleç/nesnenin*"* özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne" yükleme hâli eki almış kelimeden yapılır ve bu kullanımı geçişli fiilden yapılan cümle ögelerine çoğunlukla yakın olarak doğrudan bağlanır, onları tamamlar, onlarsız kullanılmaz. Örneğin;

Men kinoteatrdan ***joldasımdı*** ***kördim***. "Ben sinemada **arkadaşımı** **gördüm**."

2. *Tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne" olan kelime ile onun ihtiyacı olan fiilin arasında başka kelime olursa, nesnenin yükleme hâli eki açık bir şekilde görünür. Ancak eğer o ikisinin arasında kelime olmasa, yükleme hâli eki çoğunlukla gizli hâlde olur. Örneğin;

Men ***gazet*** ***oqıdım***. "Ben **gazete** **okudum**."

Gazetti *men* ***oqıdım***. "**Gazeteyi** ben **okudum**."

Joldasımnan ***xat*** ***aldım***. "Arkadaşımdan **mektup** **aldım**."

Xattı *joldasımnan* ***aldım***. "**Mektubu** arkadaşımdan **aldım**."

Uyarı: Türkiye Türkçesi söz diziminde belirtisiz düz tümleç/nesne olarak

değerlendirilen öge, Kazak Türkçesinde yükleme hâlinin gizli şekli diye değerlendirilmektedir.

2. Şahıs ve işaret zamirlerinin veya iyelik ekli kelimeden oluşan nesnelerin yükleme hâli eki düşmeden kullanılır. Örneğin;

*Men **sizdi** jaqsı **bilemin***. "Ben **sizi** iyi **tanıyorum**."

*Endeşe, Abay **sonı** özi **toqtatsıñ***."Demek ki, Abay **bunu** kendi **durdursun**."

*Ardaqtaymın sovettiñ **ädil zañın** tamaşa.* "Saygı gösteriyorum Sovyetin **adil yasası** mükemmel."

4. Edilgen çatılı fiilden oluşan öge nesne ile kelime grubu oluşturmaz. Nesne doğrudan özne ile kelime grubu oluşturur. Örneğin;

Köptegen tıñ jerdi jırtıldı. "Kütle hâlindeki güçlü toprak sürüldü."

5. *Tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne"; *kimdi* "kimi", *neni* "neyi", *kimin* "kimin", *nesin* "neyin" sorularına cevap verir (Arğınov, 1974: 81; Amanjolov, 2008: 201–21).

1.2.2.2.1.2.1.1.2.2. Janama Tolıqtawış (Dolaylı Tümleç/Yer Tamlayıcısı)

Yükleme hâli dışındaki yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta hâl ekleriyle ve *tuwralı, jöninde, jayında* "hakkında, hususunda" edatlarıyla kurulan tümlece ***janama tolıqtawış*** "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" denir. Cümle içerisinde *janama tolıqtawışı* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı"nı bulmak için *kimge* "kime", *nege* "neye", *kimde* "kimde", *nede* "neyde", *kimnen* "kimden", *neden* "neyden", *kimmen* "kimle", *nemen* "neyle", *kim tuwralı* "kimin hakkında", *ne tuwralı* "ne hakkında", *kim jayında* "kim hakkında", *ne jayında* "ne hakkında" gibi sorular sorulur (Arğınov, 1974: 83; Balaqayev, 1992: 168; Arpabekov, 2004: 83).

Janama tolıqtawış "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" esasen geçişsiz fiilden olan cümle ögesini (yüklemi) tamamlar, geçişli fiilden yapılan cümle ögesine (yükleme) ikinci deredece bağlanır. Yani *tuwra tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" gibi geçişli fiilden olan cümle ögesine doğrudan bağlanmaz. Bu bilgiler ışığında cümlenin *janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" ögesinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. *Janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" geçişsiz fiilden oluşan cümle

ögelerini tamamlar. Örneğin;

*Şolpannıñ **jüregine** **tüsken** jara mäñgi jazılmaytın jara bolğanı ma?* "Şolpan'ın **yüreğinde** **oluşan** yara ebedî iyileşmeyen yara mı olacak?"

Uyarı: Kazak Türkçesinde yer tamlayıcısı fiilli yüklemi, fiilimsili yan cümleleri tamlayan bir öge olarak ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde de durum aynıdır.

2. *Janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" anlam açısından fiilden oluşan cümle ögesinin iş, hareketine yaklaşarak, ona ikinci derecede bağlı olduğunu ifade eder.

3. *Janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarıyla birleşen kelimelerden oluşur.

*Attardı jeriñder, äweli **qalağa** **jeteyik**, qalğanın sodan keyin köreyik.* "Atları bırakın, önce **şehre** **gidelim**, qalanı ondan sonra görelim." (Yönelme hâli)

***Jaqsıda** kek **joq**, **kektide** tek **joq**.* "**İyide** kin **yok**, **kinlide** ırk **yok**." (Bulunma hâli)

***Bilimdiden** **şıqqan** söz talaptığa bolsın kez.* "**Bilimliden** **çıkan** söz istekliye olsun." (Ayrılma ve Yönelme hâli)

*Abay **Dildämen** **qoştastı**.* "Abay **Dilde ile** **vedalaştı**." (Vasıta hâli)

***Bul jöninde** alğaş **söylegen** Joldas edi.* "**Bu hususta** ilk **söyleyen** Joldas idi." (Edatlı)

Uyarı: Kazak Türkçesinde yer tamlayıcısı vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarının getirilmesi ile yapılmaktadır. Türkiye Türkçesinde cümle ögeleri içerisinde bu ek ve edatların getirildiği kelime veya kelime grupları zarf tümleci olarak değerlendirilmektedir.

4. *Janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç/yer tamlayıcısı" cümle içerisinde *kimge* "kime", *nege* "neye", *kimde* "kimde", *nede* "neyde", *kimnen* "kimden", *neden* "neyden", *kimmen* "kimle", *nemen* "neyle", *kim tuwralı* "kim hakkında", *ne tuwralı* "ne hakkında", *kim jayında* "kim hususunda", *ne jayında* "ne hususunda" sorularına cevap verir (Arğınov, 1974: 81–83; Oralbayeva ve diğ., 1982: 212–213; Amanjolov, 2008: 21).

2.2.2.2.1.2.1. Anıqtawış (Tamlayan)

Cümlede isimden veya ismin yerine kullanılan diğer kelime türlerinden oluşan cümle ögelerini sıfat, sayı, sahiplik, ilgi yönünden tamamlayan yardımcı ögeye ***anıqtawış*** "tamlayan" denir (Qaliyev, 2005: 26).

Kazak Türkçesinde *anıqtawış* "tamlayan" ögesini bulmak için *qanday* "nasıl", *qay* "hangi", *qanşa* "ne kadar", *neşe* "kaç", *kimniñ* "kimin", *neniñ* "neyin", *kim ne üşin* "kim niçin", *ne üşin* "niçin", *ne maqsatpen* "ne amaçla", *qaşanğa şeyin* "ne zamana kadar", *qalay* "nasıl", *qaray* "neye doğru" gibi sorular sorulur (Arpabekov, 2004: 83). Örneğin;

Sizdiñ bar şığarmañız *osı üyden tabıladı*. "**Sizin bütün eserleriniz** bu evde bulundu."

Uyarı: Kazak Türkçesinde *anıqtawış* "tamlayan" cümle ögesi olarak değerlendirilirken, Türkiye Türkçesi gramerinde bu yapılar kelime grupları içerisinde açıklayıcı yardımcı unsur olarak değerlendirilmektedir.

Cümlenin *anıqtawış* "tamlayan" ögesinin özellikleri şunlardır:

1. *Anıqtawış* "tamlayan" cümle içerisinde açıkça ilgi hâli eki almış bir şekilde veya gizli olarak ilgi hâli eki düşmüş bir şekilde bulunur. Örneğin;

Körmeytiniñ *ne közi joq, ne köñili joq (Maqal)* "**Göremeyenin ya gözü ya da keyfi** yok."

Üy esiği *aşıldı men qonaqtar işkeri kirdi.* "**Ev kapısı** açıldı ve misafirler içeri girdi."

Bizder ***kolhoz şaruwaşılığı****n üdetüw tuwralı aytıp otırmız*. "Bizler **kolhoz tarımı**nı hızlandırma hakkında konuşuyoruz."

2. Anıqtawış "tamlayan" isimden oluşan ögenin sıfatı ile niteliğini, sayısı ile miktarını, kökeni ile mensubiyetini bildirir, yani, *anıqtawış* "tamlayan" çoğunlukla isimden oluşan ögeyi nitelendirir. Örneğin;

Qara torı, ***at jaqtı***, ***sunğaq boylı adam*** *baluwan eken.* "**Esmer**, **uzun suratlı**, **suna boylu adam** pehlivan imiş." (Sıfat)

XXI s'yozge şeşüwşi dawıspen ***1269 delegat*** *qatıstı.* "XXI kurultaya çözümcü sesle **1269 temsilci** katıldı." (Sayı)

*Qaytalaw - **oqıtuwdıñ** **anası**. Tekrar etme, **öğrenmenin** **temeli**.* (İyelik)

3. *Anıqtawış* "tamlayan" yalın hâldeki isim ve sıfat-fiilden, özellikle sıfattan ve ilgi hâlindeki bütün kelime türlerinden yapılır. Örneğin;

*Uzaq jolda **ıstıq** künnen oñğanday bolıp **sarğış tartqan ottı** közderi, **ülken** qulaq, kesek murın bul adamdı **eskiliktiñ tiri qalğan** belgisindey körsetedi.* "Uzun yolda **sıcak** güneşten rengi atmış gibi olup **sarıya çalan ateşli** gözleri, **büyük** kulaklı, iri burunlu bu adamı **yaşlılığına rağmen dinç kaldığının** alameti gibi gösteriyor."

4. Cümle içerisinde *anıqtawış* "tamlayan" kelimeler diğer kelimelerle genellikle *qabısa* "birleşerek", bazen de *matasa* "eklenerek" bağlanır.Örneğin;

***Juqalañ, uzınşaq köp** bult **qızıl** señdey bolıp, batar kündi entelep qamap tur.* "**İnce, uzunca yığın** bulut **kızıl** buz gibi olup, gün batımını hızlandırarak hapsediyor." (Qabısa)

***Meniñ** jeñgem - Qaliysa.* "**Benim** yengem Kaliysa." (Matasa)

5. Cümlenin *anıqtawış* "tamlayan" ögesi yapı bakımından *dara* "basit", *kürdeli* "birleşik" olarak ikiye ayrılır.

6. Cümlenin *anıqtawış* "tamlayan" ögesi anlam bakımından *sapalıq* "nitelik" ve *menşikti* "mensubiyet" olarak ikiye ayrılır (Arğınov, 1974: 85; Oralbayeva ve diğ., 1982: 213–214; Orazbayeva ve diğ., 2005: 470, Bekturov, 2006: 199; Amanjolov, 2008: 22; İsayev, 2013 145).

1.2.2.2.1.2.2.1. Anıqtawış Türderi (Tamlayan Türleri)

Kazak Türkçesinin söz diziminde *anıqtawış* "tamlayan" hem yapısına göre hem de cümledeki anlamına göre iki ana başlık altında incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.2.1.1. Quramına Qaray Anıqtawıştar (Yapısına Göre Tamlayanlar)

Kazak Türkçesinde yapısına göre tamlayanlar *dara anıqtawış* "basit tamlayan" ve *kürdeli anıqtawış* "birleşik tamlayan" olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.2.1.1.1. Dara Anıqtawış (Basit Tamlayan)

Bir kelimeden oluşan tamlayanlara ***dara anıqtawış*** "basit tamlayan" denir (İsayev,

2013: 145). Örneğin;

*Demejanğa **ülken, suluw** közderimen jılı qarap, asa biyazı alğıs ayttı*. “Demejan’a **büyük, güzel** gözleriyle sıcak bir şekilde bakıp, çok nazik bir şekilde teşekkür etti.”

***Salqın** samal janğa jaylı.* “**Serin** rüzgar cana hoştur.” (Orazbayeva ve diğ., 2005: 470)

1.2.2.2.1.2.2.1.1.2. Kürdeli Anıqtawış (Birleşik Tamlayan)

Kelime grupları, birleşik kelime ve deyimlerden oluşan tamlayanlara ***kürdeli anıqtawış*** “birleşik tamlayan” denir (İsayev, 2013: 145). Örneğin;

***Uzın boylı** jigit qarğa maltığıp, ören jürip keledi.* “**Uzun boylu** delikanlı karda batıp çıkarak, başarılı bir şekilde yürüyor.” (Orazbayeva ve diğ., 2005: 470).

Uyarı: Bu yapılar Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması olarak değerlendirilir.

Kürdeli anıqtawış “birleşik tamlayan” şu şekilde oluşmaktadır:

1. Birleşik sıfatlardan oluşur. Örneğin;

*Köktemde awlamızda **xoş iyisti** gülder köp ösedi*. “İlkbaharda avlumuzda **hoş kokulu** çiçekler çok yetişir.”

2. İsimlerden oluşur. Örneğin;

***Partiya uyımınıñ** sekretarı kolhozşılarmen jiyi äñgimelesedi*. “**Parti teşkilatının** sekreteri kolhozcularla sık sık sohbet ediyor.”

3. İsim + yardımcı isimden oluşur. Örneğin;

***Munara üsti**ndegi jalaw alıstan köz tartadı*. “Minare üstündeki sancak uzaktan dikkati çekiyor.”

4. İsim + sıfat-fiilden oluşur. Örneğin;

***Qolı qıymıldağannıñ** awzı qıymıldar*. “Kolu kımıldayanın ağzı kımıldar.”

5. Sayı + ölçü isimleri ve birleşik sayılardan oluşur. Örneğin;

***Bir kvadrat metr** jerde **üş jüz** sabaq ösedi*. “**Bir metre kare** toprakta **üç yüz** tahıl yetişiyor.”

6. Sayı + sıfat-fiilden oluşur. Örneğin;

*Kün sayın **5 alğan** oquwşı quwanbay qoymas*. “Her gün **5 alan** öğrenci sevinir.”

7. Sıfat + sıfat-fiilden oluşur. Örneğin;

*Elimizde **eñbeksiz otırğan** adamdar joq.* “Memleketimizde **işsiz oturan** insanlar yok.”

8. Zarf-fiil + sıfat-fiilden oluşur. Örneğin;

***Bakıp otırğannıñ** nesi sän, iske aralasalıq.* “**Görüp oturmanın** nesi güzel, işe katılalım.” (Balaqayev, 1992: 181–183; Bekturov, 2006: 199; Amanjolov 2008: 24).

1.2.2.2.1.2.2.1.2. Mağınasına Qaray Anıqtawıştar (Anlamına Göre Tamlayanlar)

Kazak Türkçesinde *anıqtawış* “tamlayan”lar anlamlarına göre *sapalıq anıqtawış* “niteleme tamlayan” ve *menşikti anıqtawış* “mensubiyet tamlayan” olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.2.1.2.1. Sapalıq Anıqtawış (Nitelik Tamlayan)

İsmin niteliğini, sıfatını, şeklini, rengini vb. belirtilerini açık bir şekilde göstererek, ifade edilen kelimeyle yan yana gelip *qabısa* “birleşerek” bağlanan tamlayana ***sapalıq anıqtawış*** “nitelik tamlayan” denilmektedir. *Sapalıq anıqtawış* “nitelik tamlayan”ı bulmak için *qanday* “nasıl”, *qay* “hangi”, *qaysı* “hangisi, neresi”, *qaydağı* “neredeki” soruları sorulur. Örneğin;

*Şet elderde qoldan jasalğan buyımdar **qımbat** bağalanadı*. “Yabancı ülkelerde el yapımı eşyalara **paha** biçilemez.”

Sen oqığan *kitaptı men de oqıdım.* “**Senin okuduğun** kitabı ben de okudum.”

*Bul elde **eki mıñ bes jüz** mal bar eken.* “Bu yerde **iki bin beş yüz** mal varmış.” (Oralbayeva ve diğ., 1982: 214; Orazbayeva ve diğ., 2005: 470; Bekturov, 2006: 199).

Uyarı: Kazak Türkçesinde *sapalıq anıqtawış* olarak cümlenin ögeleri içerisinde bahsedilen yapı, Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde sıfat tamlaması olarak ele alınmaktadır.

1.2.2.2.1.2.2.1.2.2. Menşikti Anıqtawış (Mensubiyet Tamlayan)

Kendisiyle ilgili kelimelerle uzaklaşarak veya yan yana gelerek bağlanıp, özel olarak, birine veya bir şeye özgü olduğu anlamını veren tamlayanlara ***menşikti anıqtawış*** "mensubiyet tamlayan" denilmektedir. Bazen ilgi hâli eki almış kelime cümlenin sonunda olur ve kendisiyle alakalı kelimelerle bağlanışı belirgin bir şekilde anlaşılır. Örneğin;

Kişkene tüyme közderin ***nağaşımnıñ*** *qızara börtken ulan-baytaq jüzine äldeneşe märte köz jügirtip, äldeneşe märte awdarıp äketti.* "Küçük düğme gibi gözlerini **dayımın** kızararak şişen geniş yüzünde birkaç kez gezdirip, birkaç kez çevirdi."

Bürkittiñ *de,* ***seniñ*** *de basıñdı qatırıp, äwre-sarsañ etedi.* "**Bürkit'in** de **senin** de başının etini yiyip, zahmet ediyor." (Balaqayev, 1992: 174; Orazbayeva ve diğ., 2005: 470).

Uyarı: Kazak Türkçesinde *menşikti anıqtawış* olarak cümlenin ögeleri içerisinde bahsedilen yapı Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde isim tamlaması olarak ele alınmaktadır.

1.2.2.2.1.2.3. Pısıqtawış (Zarf Tümleci)

Cümlede iş, oluş ve hareketin durumunu, vasıtasını, miktarını, zamanını, sebebini bildiren yardımcı ögeye ***pısıqtawış*** "zarf tümleci" denilmektedir (İsayev, 2013: 146).

Cümlenin *pısıqtawış* "zarf tümleci" ögesinin özellikleri şunlardır:

1. Cümledeki işin, oluşun yani yüklemin durumunu, niteliğini, ölçüsünü, zamanını, yerini, sebebini, amacını bildirir. Cümlede yüklem ile *qabısa* "birleşerek", *meñgerile* "yönlendirilerek", *janasa* "bitişerek" bağlanır. Örneğin;

Şeker emtiyxan üşin taqırıptarı ***bes-altı ret*** *qaytaladı.* "Şeker, sınav için konuları **beş altı kez** tekrar etti." (Qabısa)

Dämeş pen Qayır Temirli tawdıñ ***arğı jaq eteğinde***, ***köl jiyeginde*** *tur.* "Dameş ile Kayır, Temirli Dağın **arka eteğinde**, **göl kıyısında** yaşıyor." (Meñgerile)

2. *Pısıqtawış* "zarf tümleci" esasen *üstew*den "zarftan" ve mekân, yön, durum, zamanı bildiren yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta hâli eki almış isimden, yalın hâldeki sıfat ve sayıdan, ayrılma hâlindeki sıfat-fiilden, edat grubundaki isimlerden yapılır.

Örneğin;

Bügin keşke *Qarağayda oyın boladı.* "**Bu akşama** Karağay'da oyun olacak." (Yönelme hâli)

Tañ qarañgısında *erkek atawlı jumısqa ketedi.* "**Tan karanlığında** erkek önemli bir işe gitti." (Bulunma hâli)

Jan-jaqtan *jurt jıynalıp keldi.* "**Çevreden** halk toplanıp geldi." (Ayrılma hâli)

Ekewi uzın ***köşemen*** *jürdi.* "İkisi uzun **cadde boyunca** yürüdü." (Vasıta hâli)

Asel ***jaqsı*** *söyleydi.* "Asel **güzel** konuşuyor." (Sıfat)

Üyge bügin ol ***üş*** *keldi.* "Eve bugün o **üç (kez)** geldi." (Sayı)

Botanıñ qarındaşı Asel ***bügin*** *mektepke kelmepti.* "Bota'nın kız kardeşi Asel **bugün** okula gelmedi." (Janasa)

Qattı ***uyıqtağandıqtan*** *Botaközdiñ bası awrıp qalğan eken.* "Çok **uyuduğundan** Bötaköz'ün başı ağrımıştı." (Sıfat-fiil + Ayrılma hâli)

Sen de romanıñdı äweli bitirip ap, gonorardı ***sonan soñ*** *sura…*"Sen de romanını önce bitirip, telif hakkını **ondan sonra** sor…"(İsim + Edat)

3. Çekim edatlı isimler *pısıqtawış* "zarf tümleci" olur. Örneğin;

Küni büginge şeyin *bul eldiñ jaz jaylawı - Qaraqum da, qıs qıstawı - Sır boyı.* "**O zamandan bu zamana kadar** bu halkın yazın yazlağı Karakum, kışın kışlağı Sırderya kenarıdır."

4. Zaman anlamlı isimler anlamına göre *pısıqtawış* "zarf tümleci" olur. Örneğin;

Sol küni *Tilewqabıl* ***tüni boyı*** *döñbekşip, äldeneden uyıqtay almadı.* "**Bu gün** Tilevkabıl **gece boyu** sağa sola dönüp, bir sebepten uyuyamadı."

5. *Pısıqtawış* "zarf tümleci"ni cümle içinde bulmak için *qalay* "nasıl", *qaşan* "ne zaman", *qayda* "nerede" *qaydan* "nereden", *nelikten* "neden", *ne sebepten* "ne sebepten", *kim üşin* "kim için", *ne üşin* "ne için", *ne istewge* "ne yapmak için", *ne maqsatpen* "ne amaçla", *ne arqılı* "ne vasıtasıyla", *kim arqılı* "kim tarafından", *neşe ret* "kaç kez" gibi sorular sorulur.

6. *Pısıqtawış* "zarf tümleci", cümlenin diğer ögeleri gibi yapısına göre *dara* "basit"

ve *kürdeli* “birleşik” olmak üzere ikiye ayrılır.

7. *Pısıqtawış* “zarf tümleci” anlamına göre altı grupta incelenmektedir: *mezgil pısıqtawış* “zaman tümleci”, *meken pısıqtawış* “yer tümleci”, *sebep pısıqtawış* “sebep tümleci”, *maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci”, *qıymıl-sın pısıqtawış* “durum tümleci”, *mölşer pısıqtawış* “ölçü tümleci” (Arğınov, 1974: 88; Balaqayev, 1992: 186–203; Arpabekov, 2004: 85).

1.2.2.2.1.2.3.1. Pısıqtawış Türderi (Zarf Tümleci Türleri)

Kazak Türkçesi söz diziminde *pısıqtawış* “zarf tümleci”, yapısına ve anlamına göre iki grupta incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.3.1.1. Quramına Qaray Pısıqtawıştar (Yapısına Göre Zarf Tümleçleri)

Kazak Türkçesinin söz diziminde *pısıqtawış* “zarf tümleci” yapısına göre *dara pısıqtawış* “basit zarf tümleci” ve *kürdeli pısıqtawış* “birleşik zarf tümleci” olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.2.2.1.2.3.1.1.1. Dara Pısıqtawış (Basit Zarf Tümleci)

Kazak Türkçesinde tek kelimeden oluşan zarf tümleçlerine ***dara pısıqtawış*** “basit zarf tümleci” denilmektedir. Örneğin;

Jasımda *ğılım bar dep eskermedim*. “**Gençliğimde** ilim var diye önemsemedim.”

Ardaq Janäbildiñ quwlığın ***jaña*** *sezdi*. “Ardak, Janabil’in kuznazlığını **yeni** sezdi.”

Mine, ***belesten*** *bir top salt attı astı.* “İşte, **tepeden** bir grup süvari aştı.” (Oralbayeva ve diğ., 1982: 218–219; Arpabekov, 2004: 86)

Uyarı: Kazak Türkçesinde sadece tek kelimeden oluşan zarflar basit zarf tümleci olarak değerlendirilir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yapım ekleriyle türetilmiş zarflar da basit zarf tümleci olarak değerlendirilir.

1.2.2.2.1.2.3.1.1.2. Kürdeli Pısıqtawış (Birleşik Zarf Tümleci)

Kazak Türkçesinde iki veya ikiden fazla kelimeden oluşan zarf tümleçlerine ***kürdeli pısıqtawış*** "birleşik zarf tümleci" denilmektedir. Örneğin;

*Bular **äwejaydıñ şetinde** turğan aqşa bult tüspes uşaqtıñ qasına kelip toqtadı*. "Bunlar **havaalanının kenarında** duran beyaz bulut inmeden uçağın yanına gelip durdular." (Arpabekov, 2004: 86).

Uyarı: Yer bildiren ifadeler Kazak Türkçesinde zarf olarak ifade edilir. Bk. 1.2.2.1.2.1. Tolıqtawış (Tümleç)

Kürdeli pısıqtawış "birleşik zarf tümleci"lerinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Kürdeli pısıqtawış* "birleşik zarf tümleci"nin yapısında birkaç kelime vardır. Örneğin;

*Sondıqtan **ömir sürüw üşin** asığayıq.* "Bu yüzden **yaşamak için** acele ediyoruz."

2. *Kürdeli pısıqtawış* "birleşik zarf tümleci" isim + yardımcı isimden, sayı + isimden, isim + edattan yapılmaktadır. Örneğin;

***Döñ üstinde**, **taw arasında** jayılğan kolhoz maldarın köresiñ.* "**Tepe üstünde**, **dağ arasında** yaylan kolhoz hayvanlarını göreceksin." (İsim + Yardımcı isim)

***1941 jılı** Ulı Otan soğısı boldı*. "**1941 yılında** Büyük Vatan Savaşı (İkinci Dünya Savaşı) oldu." (Sayı + İsim)

*Jaqıp **özenge taman** jürdi.* "Jakıp **nehre doğru** yürüdü." (İsim + Edat) (Arğınov, 1974: 89–90; Balaqayev, 1992: 186–205).

1.2.2.2.1.2.3.1.2. Mağınasına Qaray Pısıqtawıştar (Anlamına göre Zarf Tümleçleri)

Kazak dil biliminde zarf tümleçlerinin standart hâle getirilen beş türü vardır. Buna Janar Kölbayeva altıncı olarak, *mölşer pısıqtawış* "miktar tümleci" denen türü eklemiştir. Marhabat Tomanov 1967 yılında yazdığı akademik gramer kitabında *mölşer pısıqtawışı* "miktar tümleci" konusuna biraz yer vermiştir. O. Tölegenov, E. Hasenov ve Ş. Bektayeva da bu terimi kullanmıştır. Ancak zarf tümlecinin altıncı türü hakkında sadece

Janar Kölbayeva çok yönlü bir şekilde düşünüp, diğer dillerdeki zarf tümlecinin türleriyle karşılaştırarak araştırma yapmıştır (Orazbayeva ve diğ., 2005: 471). Buna göre Kazak Türkçesinde *pısıqtawış*lar "zarf tümleçleri" anlamına göre altı grupta incelenmektedir:

1.2.2.2.1.2.3.1.2.1. Mezgil Pısıqtawış (Zaman Tümleci)

Yüklemin ya da diğer cümle ögelerinin zamanını bildiren zarf tümleçlerine ***mezgil pısıqtawış*** "zaman tümleci" denilmektedir. Zaman anlamı veren kelimeler Kazak Türkçesinde çok fazladır, bu yüzden de *mezgil pısıqtawıştarı* "zaman tümleçeleri"nin yapılışı da çok çeşitlidir (Bekturov, 2006: 195).

Qaşan "ne zaman", *qaşannan beri* "ne zamandan beri", *qay kezde* "hangi zaman", *qaşanğa şeyin* "ne zamana kadar" gibi sorulara cevap veren *mezgil pısıqtawış* "zaman tümleci", zaman zarflarından, zaman anlamlı kelimeler ile birleşmelerden, temel kelime ile *keyin* "sonra", *soñ* "sonra", *burın* "önce", *şeyin* "kadar", *taman* "doğru", *boyı* "boyu", *bılay* "böyle", *sayın* "her, -dIkçA", *äri* "bununla birlikte", *beri qaray* "buraya doğru" gibi çekim edatlarının birleşmesinden oluşur (İsayev, 2013: 147).

Mezgil pısıqtawış "zaman tümleci"nin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Mezgil pısıqtawış* "zaman tümleci"; zaman zarflarından, zaman anlamlı isimler ve zaman anlamlı edatların birleşmesinden (*keyin* "sonra", *soñ* "sonra", *şeyin* "kadar", *taman* "doğru", *boyı* "boyu", *bılay* "böyle", *sayın* "her, -dıkça", *äri* "bununla birlikte", *beri qaray* "beri") yapılır. Örneğin;

*Men **bügin** tuwğan künimdi toylaymın*. "Ben **bugün** doğum günümü kutluyorum." (Zaman zarfı)

***Jazğa jaqın** ol da kelip qalar*. "**Yaza yakın** o da gelir." (Yönelme hâli ekli kelime + Zarf)

***Manadan beri** söylep tur*. "**Deminden beri** konuşuyor." (Ayrılma hâli ekli kelime + Edat)

***Sol kezde** jer üydiñ esiginen eki jigit kirip keldi*. "O sırada toprak evin kapısından iki delikanlı girdi." (İşaret zamiri + Bulunma hâli ekli kelime).

2. *Mezgil pısıqtawış* "zaman tümleci" yüklemle ya da fiilden oluşan diğer ögelerle *janasa* "bitişerek" bağlanır. Örneğin;

Bügin *közbe-köz sınasatın kezeñ kelip turğan siyaqtı.* "**Bugün** yüz yüze tartıştığı zaman gelmiş gibi."

Qazaqstan ekonomikası ***qıstan keyin*** *jibiy bastadı.* "Kazakistan ekonomisi **kıştan sonra** düzelmeye başladı."

3. *Mezgil pısıqtawış* "zaman tümleci" yükleme sorulan *qaşan* "ne zaman", *qaşannan beri* "ne zamandan beri", *qaşanğa şeyin* "ne zamana kadar", *qay kezde* "hangi zaman" gibi sorular vasıtasıyla bulunur (Arğınov, 1974: 93–95; Balaqayev, 1992: 191–194; Bekturov, 2006: 195).

1.2.2.2.1.2.3.1.2.2. Meken Pısıqtawış (Yer Tümleci)

Cümlede fiilden oluşan yüklemin veya diğer cümle ögelerinin yerini, yönünü bildiren zarf tümlerine ***meken pısıqtawış*** "yer tümleci" denilmektedir (Bekturov, 2006: 194). Yer zarfları; yönelme hâli, ayrılma hâli, edatlı veya edatsız vasıta hâlindeki yönü, yeri bildiren temel veya yardımcı isimlerden oluşur. Örneğin;

Joğarı, tömen *üyrek, qaz uşıp tursa sımpıldap*. "**Yukarı**, **aşağı** ördek, kaz uçarken hışırdadı." (Yer zarfları)

Özen sayın *elektr stantsiyası salınuwda*. "**Irmak boyunca** elektrik santrali yapılmaktadır." (Yalın hâldeki isim + Edat)

Mal ***tawğa qaray*** *jayılıp baradı*. "Mal **dağa doğru** yayılıyor." (Yönelme hâlindeki isim + Edat)

Qaladan *künde poçta kelip turadı.* "Şehirden her gün posta geliyor." (Ayrılma hâlindeki isim)

Munda *qulazığan dala da, kökoray şalğın da, nuw orman da kezdesedi*. "Burada sahipsiz bozkıra da, yeşillik otlağa da, gür ormana da rastlanır." (Bulunma hâlindeki isim) (Arğınov, 1974: 91).

Meken pısıqtawış "yer tümleci" kendine has özelliklere sahiptir:

1. *Meken pısıqtawış* "yer tümleci" cümlede fiilden yapılan yüklemin ya da diğer ögenin yerini, yönünü bildirir. Örneğin;

Joğarı *qaraşı kökte ne körinedi.* "**Yukarı** bak gökte ne görünüyor."

2. *Meken pısıqtawış*ları "yer tümleçleri" yer zarfından, edatlı veya edatsız yönelme hâli, bulunma hâli, ayrılma hâli ekleri almış isimlerden yapılır. Örneğin;

Tömen *qaradı, biraq qudıqtıñ tübi körinbeydi.* "**Aşağı** baktı, ancak kuyunun dibi görünmüyordu."

Asqar tuwğan eli ***Kökşetavğa*** *äreñ jetti.* "Askar memleketi **Kökşetav'a** zorlukla ulaştı."

Ol ***üyge qaray*** *ketti.* "O **eve doğru** gitti."

Awdan ökilderi qazir ***el işinde*** *bolar.* "Bölge vekilleri şimdi **halk içinde** olur."

Qaladan *künde poçta kelip turadı*. "**Şehirden** her gün posta geliyor."

3. *Meken pısıqtawışı* "yer tümleci" hareketin yerini gösteren kelime olduğundan *qayda* "nerede", *qaydan* "nereden", *qalay* "nasıl" sorularına cevap verir (Arğınov, 1974: 92; Bekturov, 2006: 194; Saxıbekqızı, 2013: 229).

1.2.2.2.1.2.3.1.2.3. Qıymıl-Sın Pısıqtawış (Durum Tümleci)

İş ve hareketin nasıl bir yöntemle, nasıl, ne şekilde olduğunu ifade eden zarf tümleçlerine ***qıymıl-sın pısıqtawış*** "durum tümleci" denir (Bekturov, 2006: 196). *Qalay* "nasıl", *qalayşa* "ne şekilde", *qaytip* "ne yapıp", *ne etip* "ne yapıp", *neşe* "kaç", neşe ret "kaç kez", *ne arqılı* "ne vasıtasıyla" sorularına cevap verir ve çoğunlukla zarf-fiil eki almış fiilden, durum zarflarından, sıfatlardan, sayılardan, vasıta hâli eki almış kelimeden ve temel kelime ile *arqılı* "vasıtasıyla" edatının birleşmesinden oluşur (İsayev, 2013: 146–147). Örneğin;

Olar birine-biri ***külimsirep*** *qaradı.* "Onlar birbirine **gülümseyerek** baktı."

Zarf-fiille yapılan durum zarfları bazen ikileme şeklinde de gelebilmektedir. Örneğin;

Köre-köre *kösem bolasıñ,* ***söyley-söyley*** *şeşen bolasıñ. (Maqal)* "**Göre göre** rehber olursun, **söyleye söyleye** hatip olursun." (Atasözü) (Balaqayev, 1992: 198).

*Qıymıl-sın pısıqtawış*ının "durum tümlecinin" kendine has özellikleri vardır:

1. *Qıymıl-sın pısıqtawış* "durum tümleci" fiilden yapılan yüklemin yapısını, nasıl oluştuğunu, olacağını ifade eder. Örneğin;

Tez *barıp,* ***tez*** *qayttım.* "**Hızla** gidip, **hızla** geri döndüm."

2. *Qıymıl-sın pısıqtawış* "durum tümleci" ***-p, -y*** zarf-fiili, ***-mastan, -mesten*** sıfat-fiili ve durum zarflarından; *qalay* "nasıl" sorusuna cevap veren isimlerden, *arqılı "vasıtasıyla", arqasında* "sayesinde" edatları ile birleşen isimlerden oluşur.Örneğin;

Jaqsılıq qılar orında ***ayanıp*** *boyın tartpağan.* "İyilik yapacağı yerde **korkup** irkilmedi."

Äkesi ruqsat etken soñ, balası ***bögelmesten*** *kinoğa ketti.* "Babası izin verdikten sonra, çocuğu **tereddüt etmeden** sinemaya gitti."

Lısenko joldaspen ***xat arqılı*** *baylanısım bar.* "Lısenko yoldaş ile **mektup sayesinde** bağlantım var."

3. *Qıymıl-sın pısıqtawış* "durum tümleci" yüklemle *qabısa* "birleşerek" bağlanır. Örneğin;

Botagöz… jürisin ***kilt*** *doğarıp,* ***jalt*** *qaradı.* "Botagöz yürüyüşünü **ansızın** durdurup, **aniden** baktı."

4. *Qıymıl-sın pısıqtawış* "durum tümleci" *qalay* "nasıl", *qalayşa* "ne şekilde", *qaytip* "ne yapıp", *ne etip* "ne yapıp", *ne qıp* "ne yapıp" sorularına cevap verir. (Arğınov, 1974: 99; Balaqayev, 1992: 198; Bekturov, 2006: 196).

1.2.2.2.1.2.3.1.2.4. Sebep Pısıqtawış (Sebep Tümleci)

Hareketin sebebini gösteren zarf tümleçlerine ***sebep pısıqtawış*** "sebep tümleci" denir. *Neden* "neden", *nege* "niye", *nelikten* "neden", *ne sebepten* "ne sebeple", *ne sebepti* "neden", *ne üşin* "niçin" sorularına cevap verir (İsayev, 2013: 147; Saxıbekqızı, 2013: 231, Bekturov, 2006: 195).

Kazak Türkçesinde sebep tümleçleri şu şekilde yapılmaktadır:

1. Sıfat-fiil ekine ***-dıq+tan / -dik+ten*** ekleri eklenerek sebep tümleci yapılır. Örneğin:

Jappar qattı ***uyalğandıqtan*** *esiktiñ aldında kibirtiktep qaldı*. "Jappar çok **utandığından** kapının önünde gezinip durdu."

2. Sıfat-fiil ekine yönelme hâli eki eklenerek sebep tümleci yapılır. Örneğin;

Ağasının äsem än ***şırqağanına*** *Säwle qattı süysindi*. "Ağabeyinin güzel **şarkı söylemesine** Sevle çok sevindi."

3. Sıfat-fiil ekli fiilden sonra *sebepti* "yüzünden", *soñ* "sonra" edatları getirilerek sebep tümleci yapılır. Örneğin;

Ol ***tärtibti bolğan sebepti*** *jumıstı jaqsı isteydi.* "O **düzenli olduğundan** işi iyi yapıyor."

4. İyelik eki almış isme *üşin* edatının eklenmesiyle sebep tümleci yapılır. Örneğin;

Asqan ***erligi üşin*** *batır atandı*. "Askan **cesareti sebebiyle** kahraman ilan edildi."

5. Zarf-fiiller de sebep tümleci olarak kullanılır. Örneğin;

Men seni ***sağınıp*** *keldim.* "Ben seni özlediğim için geldim."

6. Bununla birlikte *köñilşektik* "hoşgörülülük", *erinşektik* "üşengeçlik", *jalqawlıq* "tembellik", *tärtipsizdik* "tertipsizlik" gibi kelimelere iyelik eki eklenip, bundan sonra ayrılma hâli eki gelmesi vasıtasıyla da *sebep pısıqtawış* "sebep tümleci" yapılır. Örneğin;

Seniñ ***köñilşektiligiñden*** *men osı xalge uşırap otırmın.* "Senin zayıf karakterliliğinden dolayı ben bu duruma düştüm." (Balaqayev, 1992: 196–197; Orazbayeva ve diğ., 2005: 471; Bekturov, 2006: 195).

*Sebep pısıqtawış*ının "sebep tümlecinin" kendine has özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Sebep pısıqtawış* "sebep tümleci" yüklemin sebebini bildirir. Örneğin;

Quwanğannan *Qarakeñ ornınan qozğalmay qalıptı. "****Sevindiğinden*** *Karaken yerinden kalkamadı."*

2. *Sebep pısıqtawış* "sebep tümleci", *-dıqtan* ekli ve ayrılma hâli, yönelme hâli ekli geçmiş zaman ifadeli sıfat-fiille; *üşin* edatlı isimle; *-p, -y* ekli zarf-fiille vb. şekillerde yapılır. Örneğin;

Ol Otanın şın ***süyetindikten*** *qajırlı eñbek etüwde.* "O vatanını gerçekten **sevdiğinden** yorulmadan çalışmakta."

Şoşınğannan *şeşesi esinen tanıp qaldı.* "**Korkuttuğundan** annesinin aklı başından gitti."

*Täjen **bilmey** qatelesti.* “Tajen **bilmediğinden** hata yaptı.”

3. *Sebep pısıqtawış* “sebep tümleci” yüklemle *meñgerile* “yönlendirilerek”, *janasa* “bitişerek” bağlanır. Örneğin;

***Bul balanıñ basınğanına** Pavka qattı aşuwlandı.* “**Bu çocuğun üstünlük göstermesine** Pavka çok sinirlendi.” (Mengerile)

*Divanğa **demaluw üşin** sozılıp jattı.* “Divana **dinlenmek için** uzandı.” (Janasa)

4. *Sebep pısıqtawış* “sebep tümleci”, *neden* “neden”, *nege* “niye”, *nelikten* “neden”, *ne sebepten* “ne sebeple”, *ne sebepti* “neden”, *ne üşin* “niçin” gibi sorulara cevap verir. (Arğınov, 1974: 97; Balaqayev, 1992: 196–198; Bekturov, 2006: 196).

1.2.2.2.1.2.3.1.2.5. Maqsat Pısıqtawış (Amaç Tümleci)

Hareketin, işin yerine getirilmesinin amacını bildiren zarf tümleçlerine ***maqsat pısıqtawış*** “amaç tümleci” denir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 471). *Maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci” yükleme sorulan *ne istewge* “ne yapmak için”, *kim üşin* “kim için”, *ne maqsatpen* “ne amaçla”, *nege* “niye” gibi sorulara cevap verir. *Maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci” fiil ile hem *meñgerile* “yönlendirilerek” hem de *qabısa* “birleşerek” bağlanır (Balaqayev, 1992: 194; Bekturov, 2006: 196–197).

Maqsat pısıqtawış “amaç tümleci” zaman zarflarından, isimlere *üşin* “için” edatının, çekimsiz fiil ile vasıta hâli eki almış ismin ve yönelme hâli eki almış kelimeyle *bola* “-den dolayı, yüzünden” edatının birleşmesinden oluşur (İsayev, 2013: 147). Örneğin;

*Sen Almatığa **oynawğa** kelgen joqsın, **oquwğa** keldin*. “Sen Almatı’ya eğlenmeye gelmedin, okumaya geldin.” (Çekimsiz fiil)

*Bala dükenge **kitap alğalı** keldi*. “Çocuk dükkâna kitap almak için geldi.” (İsim+ *-ğalı / -geli* ekli fiil)

*Men jazbaymın öleñdi **ermek üşin***. “Ben yazmıyorum şiiri eğlence için” (İsim + üşin edatı)

*Almatığa **bilim alayıq dep** keldik*. “Almatı’ya bilim almak için geldik.” (Birleşik zarf-fiil)

*Men **sağan bola** keldim.* “Ben **senden dolayı** geldim.” (Yönelme hâl ekli isim+ *bola* edatı) (Bekturov, 2006: 196).

*Maqsat pısıqtawış*ının “amaç tümlecinin” kendine has özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. *Maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci” fiilli yüklemin amacını bildirir. Örneğin;

*Almatığa **bilim alayıq dep** keldik.* “Almatıya **bilim alayım diye** geldik.”

2. *Maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci”, *üşin* “için” edatlı isim ile çekimsiz fiille birleşen vasıta hâli ekli isim, amaç zarfları ile yönelme hâli ekli amaç anlamlı fiilden oluşur. Örneğin;

***Otan üşin** attanam,*

Aq semserdi qolğa ala. (Jambıl)

“Vatan için yola çıkıyorum,

Ak kılıcı ele alarak.”

***Kömektesüw niyetimen** ketken boluw kerek.* “**Yardım etmek niyetiyle** gitmeli.”

*Bala **kitap alğalı** kelipti.* “Çocuk **kitap almak için** gelmiş.”

***Kinoğa baruwğa** waqıt tım keş.* “**Sinemaya gitmek için** vakit çok geç.”

3. *Maqsat pısıqtawış* “amaç tümleci”, *ne istewge* “ne yapmak için”, *ne üşin* “ne için”, *ne maqsatpen* “ne amaçla”, *nege* “niye” gibi sorulara cevap verir (Arğınov, 1974: 101; Balaqayev, 1992: 194–195).

1.2.2.2.1.2.3.1.2.6. Mölşer Pısıqtawış (Miktar Tümleci)

İşin ya da hareketin zaman açısından ölçüsünü, sayısını, değer, ağırlık derecesini, hareketin yapılma hızının ölçüsünü ifade eden zarf tümleçlerine ***mölşer pısıqtawış*** “miktar tümleci” denir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 471).

Mölşer pısıqtawış “miktar tümleci” anlam yönünden *anıqtawış* “tamlayan”ın bazı gruplarına benzer. *Mezgil pısıqtawış* “miktar tümleci” görevindeki bazı kelimeler, isimden oluşan ögeyle birleşerek söylendiğinde, onlar bazen *anıqtawış* “tamlayan” da olabilir ve *mölşer pısıqtawış*ının “miktar tümlecinin” yapılışı fiil ile doğrudan

bağlantılıdır. Kazak gramerinde *mölşer pısıqtawış* "miktar tümleci" anlam açısından üçe ayrılır:

1. *Mölşer pısıqtawış* "miktar tümleci" işin, hareketin mevsimsel uzamasını, ne zaman olduğunu bildirir. Örneğin;

*Qoyşı **jıl on eki ay** qoy soñında süyretilip jürse de, onıñ taban aqı, mañday teri iske aspaytın*. "Çoban **yılın on iki ayı** koyun ardında sürüklense de, emeğinin karşılığını alamaz."

2. *Mölşer pısıqtawış* "miktar tümleci" işin, hareketin genişliğini, mekânsal dağılımını, yayılma derecesini bildirir. Örneğin;

*Taqtaydı **uzın** kesedi.* "Tahtayı **uzun** kesiyor."

*Köylektiñ matası **qısqa** keldi*. "Elbisenin kumaşı **kısa** geldi."

3. *Mölşer pısıqtawış* "miktar tümleci" yüklemin içeriğini sayı ölçüsü yönünden açıklar. Örneğin;

*Men seni arqaşanğıdan da **köp** sağındım.* "Ben seni her şeyden de **çok** özledim."

*Emtiyxanğa **jappay** kirdi*. "İmtihana **herkes** girdi." (Sapaşev, 2003: 89; Orazbayeva ve diğ., 2005: 471).

1.2.2.2.1.3. Oqşaw Sözder (Yüklem Dışı Tümleçler)

Cümle yapısındaki diğer kelimelerle gramatikal açıdan bağlanmayan kelimeler ile kelime gruplarına ***oqşaw sözder*** "yüklem dışı tümleçler" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 230). Yüklem dışı tümleçler, cümle yapısındaki diğer kelimelerler *qabısuw* "birleşme", *matasuw* "eklenme", *meñgerilüw* "yönlendirilme" ya da *qıyısuw* "uyma" vb. yollarla beğlanmazlar. Bu sebeple de onlar cümle ögesi görevini yerine getiremezler ve cümlede diğer kelimelerden ayrılırlar (Amanjolov, 2008: 46).

Kazak dil biliminde *oqşaw sözder* "yüklem dışı tümleçler" konusundan ilk olarak Ahmet Baytursınulı "Til Qural III - Söylem Jüyesi men Türleri" adlı kitabında bahsetmiş ve *buratana sözder* terimini kullandığı yüklem dışı tümleçleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. *Qaratpa Sözder* "Hitap Sözleri"

2. *Qıstırma Sözder* "Ara Sözler" (Saxıbekqızı, 2013: 232–233).

Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev'in "Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis" adlı kitaplarında, Sersen Amanjolov'un "Qazaq Ädebiy Tili Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı" adlı kitabında, Mevlen Balakayev'in "Qazirgi Qazaq Tili" adlı kitabında, Seyilbek Mukamedjarulı İsayev'in "Qazaq Tili" adlı kitabında, Şebiken Bekturov'un "Qazaq Tili" adlı kitabında, Seytjapar Arpabekov'un "Qazaq Tili - Anıqtamalıq" adlı kitabında, Hasen Arğınov'un "Qazaq Tili Metodikası" adlı kitabında yüklem dışı tümleçler şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Qaratpa sözder* "Hitap sözleri"

2. *Qıstırma sözder* "Ara sözler"

3. *Odağay sözder* "Ünlemler" (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 43–48; Arğınov, 1974: 126–131; Balaqayev, 1992: 230–237; Arpabekov, 2004: 105–107; Bekturov, 2006: 214–219; Amanjolov, 2008: 46–51; İsayev, 2013: 151–152).

1.2.2.2.1.3.1. Qaratpa Sözder (Hitap Sözleri)

Cümlede söylenen düşüncenin kime ithaf edildiğini bildirmek ve ona dikkat çekmek amacıyla sarfedilen kelime veya kelime grubuna ***qaratpa söz*** "hitap sözü" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 182). Kazak Türkçesinde hitap sözlerinin özellikleri şu şekildedir:

1. Hitap sözleri yazar ve konuşmacının düşüncesinin birine veya bir şeye özellikle çevrilerek söylendiğini bildirir.

2. Hitap sözleri tek bir kişiye de, genel bir topluluğa da söylenebilir. Örneğin;

***Joldastar**, quwanıştı xabar äkeldim.* "**Yoldaşlar**, sevinçli haber getirdim."

3. Hitap sözlerinde çoğunlukla kişi adları, insan için kullanılan kelimeler kullanılır. Örneğin;

*Azamat ekensin, **İsa**!* "Vatandaşmışsın, **İsa**!"

*Jüzime aytşı, **jarqınım**!* "Yüzüme söyle, **güleryüzlüm**!"

4. Şiirde kelime sadece insana değil, hayvanlara da, tabiattaki cansız varlıklara da hitap için kullanılabilir. Örneğin;

*Aw, **qızğış qus, qızğış qus,***

Qanatıñ qattı, moynıñ bos. (Maxambet)

"Ey, **tavus kuşu**, **tavus kuşu**,

Kanadın gür, boynun gevşek."

4. Hitap sözleri tek kelimeden de, daha fazla kelimeden de oluşabilir. Örneğin;

***Qudiretti jer-ana**, topırağıña ter tamsa, tebirenbey qalmaysıñ-aw!* "**Kudretli toprak ana**, toprağına ter damlasa coşmadan duramazsın ki!"

5. Hitap sözleri cümlenin başında, ortasında ve sonunda gelebilir.

6. Hitap sözlerinin yüksek sesle söylendiğini belirtmek için yazarken hitap sözünden sonra ünlem işareti konulur. Ayrıca hitap sözleri cümle başında söylendiğinde ardından virgül, cümlenin ortasında söylendiğinde başına da sonuna da virgül, cümle sonunda söylendiğinde öncesinde virgül konularak yazılır. Örneğin;

*Oy, **äke-ay**! Alısqa barıp keldim.* "Ah, **ağabey**! Uzağa gidip geldim."

*Uyalma, **qalqam**, bir sayra, bizde alalıq ülgini.* "Utanma, **güzelim**, bir şakı, biz de alalım seni örnek."

7. Hitap sözleri konuşmada, şiirde, nutukta, hitabette ve çeşitli mektuplar ile iş evraklarında kullanılır (Arğınov, 1974: 128; Balaqayev, 1992: 230–233; Arpabekov, 2004: 105–106; Bekturov, 2006: 214; Amanjolov, 2008: 46–48; İsayev, 2013: 152).

1.2.2.2.1.3.2. Qıstırma Sözder (Ara Sözler)

Konuşmacının söylenen düşünceye çeşitli katkılarını bildiren, cümledeki diğer kelimelerle gramatikal anlamda hiçbir bağlantısı olmayan yüklem dışı tümlece ***qıstırma söz*** "ara söz" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 190). Kazak Türkçesinde ara sözlerin özellikleri şu şekildedir:

1. Ara sözler, cümlede söylenen düşünceye konuşan kişinin düşüncesini eklediğini bildirir.

2. Ara sözler, bir kelimeden de, birkaç kelimeden de oluşabilir.

3. Ara sözler, anlamına göre şu şekilde ayrılır:

- Bazı ara sözler sevinci, acımayı bildirir. Örneğin; *sorı qarağanda* "azap

çekince", *bayğus-ay* "yazık", *abıroy bergende* "onur verince", *baqıtına qaray* "şans eseri", *amal qanşa* "maalesef" vb.

***Amal qanşa**, onıñ bulay dewi, ärine, aqılğa sıyatın nerse.* "**Maalesef**, onun böyle demesi, elbette, anlaşılır bir şey."

- Bazı ara sözler, inanılırlığı, onaylamayı, kabullenmeyi bildirir. Örneğin; *söz joq* "şüphesiz", *bäse* "doğru ya", *ädette* "genelde", *ärine* "her zaman", *daw joq* "tartışmasız", *şınında* "gerçekten", *durıs aytqanda* "doğrusu" vb.

***Söz joq**, sen onan keşirim surawğa tiyistisiñ emes.* "**Şüphesiz**, senin ondan özür dilemene gerek yok."

- Bazı ara sözler, söylenen düşüncenin kimden, nerden kaynaklandığını gösterir. Örneğin; *meniñşe* "bence", *meniñ bayqawımşa* "benim fikrimce", *sizdinşe* "sizce", *olarşa* "onlarca", *onıñ pikirinşe* "onun fikrince", *pälen adamnıñ pikirinşe* "falan insanın fikrince", *pälenniñ sözine qarağanda* "falanın sözüne bakılırsa" vb.

***Ananıñ bayqawınşa,** tula boyın äldenendey bir quwanış pen ümit kernep turğan siyaqtı.* "**Onun fikrince**, bedeni bilinmeyen bir sevinçle dolup taşmış gibiydi."

- Bazı ara sözler, düşüncenin tahminî olduğunu, duruma inanılıp inanılmadığını bildirir. Örneğin; *sirä* "galiba", *mümkin* "herhalde", *tegi* "asıl", *teginde* "aslında", *bälkim* "belki", *kim biledi* "kim bilir", *bayqaymın* "fark ettim ki" vb.

***Bälkim**, ülken qalalarmen salıstırğanda, bul jerdin abır-sabırı az şığar?* "**Belki**, büyük şehirlerle karşılaştırıldığında, bu yerin telaşı daha mı azdır? "

- Bazı ara sözler, bir düşüncenin önceden söylenen düşünceyle bağlantılı bir şekilde özetlenerek söylendiğini bildirir. Örneğin; *olay bolsa* "öyleyse", *demek* "demek ki", *söytip* "böylece", *sonımen qatar* "bununla birlikte", *qısqası* "kısacası, *äytewir* "nihayet", *aytpaqşı* "bu arada"; *bir sözben aytqanda* "bir sözle söylemek gerekirse" vb.

***Bir sözben aytqanda**, erik - adamnıñ ruwxaniy küşi.* "**Bir sözle söylemek gerekirse**, iktidar insanın manevi gücüdür."

- Bazı ara sözler, düşünce düzenini bildirir. Örneğin; *birinşiden* "birincisi, *ekinşiden* "ikincisi", *bir jağınan* "bir yandan", *ekinşi jağınan* "diğer yandan", *eñ äweli* "ilk önce", *aqırında* "sonrasında" vb.

Oquwğa tüsüwge, ***birinşiden****, qarajatı joq,* ***ekinşiden*** *bilimi jetpeydi.* "Okula kaydolmaya **birincisi** parası, **ikincisi** bilgisi yetmezdi."

4. Ara sözler, cümle ögesi olmaz. Ancak bazı kelimeler bazen cümle ögesi, bazen ara söz olabilir. Örneğin;

Bul kitaptı meniñ ***aluwım mümkin***. "Bu kitabı benim **almam mümkündür**." (Birleşik yüklem)

5. Ara sözler, cümlenin başında geldiğinde ardından, cümle sonunda geldiğinde önüne, cümlenin ortasında geldiğinde iki tarafına da virgül konulur. Ara cümleler, cümle şeklinde kullanılırsa asıl cümleden parantez ile ayrılır. Örneğin;

*Qarsı alatın apam (****Botağözdi ol apa deytin****) joq.* "Karşılayan ablam (**Botagöz'e o abla derdi**) yok."

*Oğan meniñ Andrey joldasım (****bul kişi jöninde men sizge ayttım****) derew xat jazıptı.* "Ona benim Andrey arkadaşım (**bu kişiyle ilgili ben size söyledim**) hemen mektup yazmış." (Arğınov, 1974: 130–131; Balaqayev, 1992: 234– 236; Arpabekov, 2004: 106–107; Bekturov, 2006: 216; Amanjolov, 2008: 48–50; İsayev, 2013: 152).

1.2.2.2.1.3.3. Odağay Sözder (Ünlemler)

İnsanların duyguları, durumu, isteğiyle alakalı sessel işaretleri bildiren, değişmeyen kelime gruplarına ***odağay söz*** "ünlem" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 230). Ünlemler cümlede öge görevini yerine getirmez, ancak cümlede söylenen düşünce karşısında yazar ve konuşmacının durumunu bildirir. Örneğin, *oy* "oh", *ay* "vah", *ey* "hey", *wa* "hey", *e* "hey", *oybay* "aman Allah'ım", *qap* "tüh", *yapır-ay* "eyvah", *yapırım–ay* "eyvah ", *alaqay* "yaşasın", *oypır-ay* "vay canına", *uh* "of" vb. (Bekturov, 2006: 218).

Ünlemler söylenme özelliğine göre, yüksek sesle söylenen ünlemlerden sonra ünlem işareti, normal sesle söylenenlerden sonra virgül işareti konulur. Örneğin;

– ***Qap****! Toqtay tur, bälem!* "– **Tüh**! Bekle, belam!"

Şirkin*, aqın bolsañ, osınday bol! – dedi. ""***Keşke**, şair olsan, böyle ol!" dedi." (Balaqayev, 1992: 236; Amanjolov, 2006: 50–51; İsayev, 2013: 152).

Ünlemler cümle ögesi olmaması, diğer kelimelerle cümle ögesi oluşturmaması ve

cümledeki diğer kelimelerden noktalama işaretiyle ayrılması gibi özellikleri yönünden hitap sözleri ve ara sözler ile benzerlikler göstermektedir (Amanjolov, 2008: 50–51).

1.2.2.2.2. Değerlendirme

1. Kazak Türkçesi gramerinde cümle ögelerinin sınıflandırılması, Türkiye Türkçesi klasik gramerinde yapılan sınıflandırmalardan çok farklı değildir. Türkiye Türkçesinde de cümle ögeleri, cümledeki önemine göre temel ögeler ve yardımcı ögeler olarak ikiye ayrılmaktadır.

2. Cümlenin temel ögeleri açısından Türkiye Türkçesi gramerinde en önemli temel unsur yüklem iken, Kazak Türkçesi gramerinde genel anlamda cümlenin en önemli temel unsuru olarak özne vurgulanmaktadır. Bu yüzden de özne temel ögeler içerisinde asıl öge olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda Kazak dilcileri arasında iki farklı görüş mevcuttur. Bir kısmı özne olmadan, bir kısmı ise yüklem olmadan cümle olmayacağı görüşünü savunmaktadır.

3. Kazak Türkçesi gramerinde cümle ögeleri yapılarına göre basit ve birleşik olarak iki grupta incelenirken, Türkiye Türkçesi gramerinde böyle bir sınıflandırma mevcut değildir.

4. Kazak Türkçesinde kelime türüne göre yüklemler fiilli yüklem, isimli yüklem ve karma yüklem olmak üzere üç grupta incelenmektedir.

a. Türkiye Türkçesi gramerinde ve Kazak Türkçesi gramerinde, yüklemler açısından en eski yüklem şekillerinin fiilli yüklemler olduğu görüşü ortaktır.

b. Türkiye Türkçesinde isimli yüklemler hem bildirme ekleri kullanılarak hem de kullanılmadan yüklem olabilmektedir. Kazak Türkçesinde bildirme eki yer almamaktadır.

c. Karma yüklem terimi Türkiye Türkçesinde yer almamaktadır. Kazak Türkçesinde bu başlık altında verilen örneklerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde fiil cümlesi, bir kısmı ise isim cümlesi olarak değerlendirilmektedir.

5. Kazak Türkçesinde yardımcı ögeler içerisinde yer alan *tolıqtawış* "tümleç" anlamına göre iki grupta incelenmektedir: *Tuwra tolıqtawış* "düz tümleç / nesne" ve *janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı". Bu, Türkiye Türkçesi gramerinde de yardımcı ögeler içerisinde düz tümleç / nesne ve dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı terimleri

ile yer almaktadır.

a. Türkiye Türkçesinde düz tümleç/nesne konusu içerisinde eksiz olanlar belirtisiz düz tümleç/nesne ve yükleme hâli eki almış olanlar belirtili düz tümleç/nesne olarak değerlendirilirken, Kazak Türkçesinde böyle bir ayrım yoktur.

b. Kazak Türkçesinde *tuwra tolıqtawış* "düz tümleç/nesne" için sadece yükleme hâli ekiyle yapılmakta olduğu söylenmektedir. Ancak bazı durumlarda yükleme hâli eki, ayrılma hâli eki yerine ya da ayrılma hâli eki, yükleme hâli yerine kullanılmaktadır. Bu hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanılma durumu Türkiye Türkçesi için de geçerlidir.

c. Türkiye Türkçesinde belirtili düz tümleci (nesneyi) bulmak için yükleme *neyi, kimi* soruları; belirtisiz düz tümleci (nesneyi) bulmak için yükleme *ne, kim* soruları sorulur. Kazak Türkçesinde ise düz tümleç (nesne) sadece yükleme *kimdi* "kimi", *neni* "neyi" soruları sorularak bulunur. Bu açılardan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında farklılıklar bulunmaktadır.

6. Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yer tamlayıcısı fiilli yüklemi, fiilimsili yan cümleleri tamlayan bir öge olarak ele alınır. Bu açıdan iki lehçe arasında benzerlikler yer almaktadır.

a. Kazak Türkçesinde *janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı" yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarıyla birleşen kelimelerden oluşur. Kazak Türkçesindeki vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarının getirilmesi ile yapılan bu cümle ögeleri Türkiye Türkçesinde zarf tümleci olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılıklar söz konusudur.

7. Kazak Türkçesinde *anıqtawış* "tamlayan" cümle ögesi olarak değerlendirilirken, Türkiye Türkçesi gramerinde bu yapılar kelime grupları içerisinde açıklayıcı yardımcı unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında farklılık söz konusudur. Kazak Türkçesinde bu öge anlamına göre *sapalıq anıqtawış* "nitelik tamlayan" ve *menşikti anıqtawış* "mensubiyet tamlayan" şeklinde iki grupta ele alınmaktadır.

a. Kazak Türkçesinde cümle ögesi olarak değerlendirilen *sapalıq anıqtawış,* Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde sıfat tamlaması olarak ele alınmaktadır.

b. Kazak Türkçesinde cümle ögesi olarak değerlendirilen *menşikti anıqtawış*, Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde isim tamlaması olarak değerlendirilmektedir.

8. Kazak Türkçesinde zarf kavramı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kelime türü olarak zarf için ***üstew*** terimi kullanılırken, cümle ögesi olarak ***pısıqtawış*** terimi kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *pısıqtawış* terimi adı altında verilen bu cümle ögesi, Türkiye Türkçesinde de yine benzer bir şekilde zarf tümleci adı altında yer almaktadır.

a. Kazak dil biliminde zarf tümleçlerinin *mezgil pısıqtawış* "zaman zarfı", *meken pısıqtawış* "yer zarfı", *qıymıl-sın pısıqtawış* "durum zarfı", *sebep pısıqtawış* "sebep zarfı", *maqsat pısıqtawış* "amaç zarfı" ve *mölşer pısıqtawışı* "miktar zarfı" olmak üzere altı türünden bahsedilmektedir. Yani Kazakistan'da yapılan çalışmalarda zarf tümleci sınıflandırmasında bir birlik söz konusudur. Ancak Türkiye'de durum Kazakistan'dan farklıdır. Türkiye'de klasik dil bilgisi bakış açısıyla yapılan tasnif ve değerlendirmeler Kazak Türkçesi gramerciliği ile büyük ölçüde örtüşürken, konuya işlevsel açıdan yaklaşan dilcilerin çalışmalarında otuzdan fazla tümleç türünden bahsedilebilmektedir. Bu açılardan iki lehçeler arasında benzerlik ve farklılıklar söz konusudur.

8. Türkiye Türkçesi söz diziminde cümle dışı unsur, yüklem dışı tümleç vb. şekillerde adlandırılan yükleme sorulan sorulara cevap vermeyen ögeler, Kazak Türkçesinde de söz dizimi konusu içerisinde *oqşaw sözder* başlığı altında değerlendirilmektedir.

a. Kazak Türkçesinde, *oqşaw sözder* içerisinde hitap sözleri, ara sözler ve ünlemler değerlendirilmektedir. Bu açıdan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında benzerlikler yer almaktadır.

1.2.2.3. Söylem Türderi (Cümle Çeşitleri)

Cümlenin yapısal ve anlamsal türlerine ***söylem türderi*** "cümle türleri" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 308). Kazak Türkçesinde cümle türleri çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaların Türkiye Türkçesi ile benzer yönleri olmasının yanı sıra farklılıkları da göze çarpmaktadır.

1.2.2.3.1. Söylem Türderiniñ Toptastırıluwı (Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması)

1.2.2.3.1.1. Mağınasına Qaray Söylemder (Anlamına Göre Cümleler)

Kazak Türkçesinde cümleler, anlamına göre *bolımdı söylem* "olumlu cümle" ve *bolımsız söylem* "olumsuz cümle" olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Cümlelerin bu türleri olumlu, olumsuz düşünceyi bildirme biçimi olarak kalıplaşmıştır. Yani olumlu ve olumsuz cümleler, yüklemlerin şekline ve anlamına göre belirlenmektedir. Örneğin;

*Köşe **keñ*** "Sokak **geniştir**"

*Köşe **keñ emes***. "Sokak **geniş değildir**" (Orazbayeva ve diğ., 2005: 448–449; Bürkit ve diğ., 2012: 201).

Olumlu ve olumsuz cümleler özellikle gramer farklılıkları açısından birbirinden ayrılmaktadır. Olumsuz cümleler, olumlu cümle şekillerinin esasında yapılır. Cümlelerin olumluluk ve olumsuzluk şekli, yüklemlerin yapısı vasıtasıyla ortaya çıkar. Çünkü olumlu ve olumsuz düşünce özne ile yüklemin ilişkisiyle bağlantılıdır. Örneğin;

*Rayon **ülken***. "Rayon **büyük**."

*Rayon **ülken emes***. "Rayon **büyük değildir**." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 449).

1.2.2.3.1.1.1. Bolımdı Söylem (Olumlu Cümle)

Olumlu düşünce, varlığın bilinen bir duruma uygun olduğunu, onunla alakalı olduğunu ifade eder. Örneğin;

*Platina - **metall***. "Platin, **metaldir**." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 448).

Öznenin oluşu, düşünceyi, hareketi yerine getirdiğini, yerine getireceğini bildiren cümlelere ***bolımdı söylem*** "olumlu cümle" denilmektedir (Isqaqov ve Wäli, 3/2006: 472). Örneğin;

*Edil boyı toğay **bar**, toğay tolğan noğay **bar***. "İdil boyu orman **var**, ormanı dolduran Nogay **var**."

*Xas jorğadan jortaq **tuwar**, xas batırdan qorqaq **tuwar**, xas şeberden şorqaq **tuwar***. "Has yorgadan tırıs **doğar**, has kahramandan korkak **doğar**, saf ustadan acemi **doğar**."

(Saxıbekqızı, 2013: 245).

1.2.2.3.1.1.2. Bolımsız Söylem (Olumsuz Cümle)

Olumsuz düşünce, varlığın bilinen bir duruma uygun olmadığını, onunla alakalı olmadığını ifade eder. Örneğin;

*Ağaş **metall emes***. "Ağaç **metal değildir**." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 448).

Bu yüzden, öznenin oluşu, düşünceyi, hareketi yerine getirmediğini, yerine getirmeyeceğini bildiren cümlelere ***bolımsız söylem*** "olumsuz cümle" denilmektedir (Isqaqov ve Wäli, 3/2006: 473). Örneğin;

*Jer jutuğa **toymaydı**, ot otınğa **toymaydı**, kişi oyğa **toymaydı**, böri qoyğa **toymaydı**.* "Toprak yutmaya **doymaz**, ateş ateşe **doymaz**, insan düşünmeye **doymaz**, kurt koyuna **doymaz**."

*Jalğız ağaş ağaş **üy bolmas**, jalğız jigit **biy bolmas***. Yalnız ağaç **ev olmaz**, yalnız delikanlı **bey olmaz**." (Saxıbekqızı, 2013: 245).

Olumsuz cümlelerin yapılış şekilleri şu şekildedir:

1. Olumsuz cümleler, fiil köküne *-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe* olumsuzluk eklerinin eklenmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Sen **aqtalma**, büldirip jürgen sen.* "Sen **anlatma**, harap eden sensin."

2. Olumsuz cümleler, fiillerin ardından *emes* "değil" ve *joq* "yok" kelimelerinin gelmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin; *kelgen joq* "gelen yok", *körgen joq* "gören yok"

*Emtixanı osı jasqa kelgeli **körgen emespin**, **estigen de emespin***. "İmtihanı bu yaşa geleli **görmüş değilim**, **işitmiş de değilim**."

3. İsimlerden oluşan yüklemlerin olumsuz şekli *emes* "değil" yardımcı fiilinin kalıplaşmasıyla oluşmaktadır. Örneğin;

*Üy **biyik emes**, alasa.* "Ev **büyük değil**, küçük."

4. Olumsuz anlamı bildiren şekillerden biri de soru sorma amacı dışındaki soru cümleleridir. Örneğin;

*Toqtarbay **aytqanğa köne me**, jürip ketti*. "Toktarbay **konuşmadan** yürüyüp gitti."

5. Olumsuz soru cümlesinin, olumlu bir düşünceyi bildirdiği durumlarda vardır. Örneğin;

*Sonda **körgen joq pa** seni*. “O sırada **gören olmadı mı** seni.” (Amanjolov, 1940: 164; Orazbayeva ve diğ., 2005: 449; Bürkit ve diğ., 2012: 201–202).

1.2.2.3.1.2. Aytıluw Maqsatına Qaray Söylemder (Söyleniş Amacına göre Cümleler)

Ahmet Baytursınulı söyleniş şekillerine göre cümleleri üçe ayırmaktadır:

1. *Surawlı Söylem* “Soru Cümlesi”

2. *Lepti Söylem* “Ünlem Cümlesi”

3. *Tilekti Söylem* “Dilek Cümlesi”

   a. *Buyrıq Türde* “Emir Türünde”

   b. *Ötiniş Türde* “Rica Türünde”

   c. *Ügit (Aqıl) Türde* “Nasihat Türünde”

   d. *Jay Tilek (Murat) Türde* “Basit Dilek Türünde” (Saxıbekqızı, 2013: 247–250).

Hasen Arğınov, Mevlen Balakayev, Seytjapar Arpabekov, Şebiken Bekturov, Seyilbek İsayev gibi çoğu dilci ise vurgusuna ve söyleniş amacına göre cümleleri genel olarak dört grupta incelemektedirler:

1. *Xabarlı söylem* “Haber cümlesi”

2. *Surawlı söylem* “Soru cümlesi”

3. *Buyrıqtı söylem* “Emir cümlesi”

4. *Lepti söylem* “Ünlem cümlesi” (Arğınov, 1974: 37–49; Balaqayev, 1992: 16–28; Arpabekov, 2004: 75–76; Bekturov, 2006: 177–183; İsayev, 2013: 138–139).

1.2.2.3.1.2.1. Xabarlı Söylem (Haber Cümlesi)

Söylenme amacı haber verme, tarif etme, beyan etme olan cümle türüne ***xabarlı söylem*** “haber cümlesi” denilmektedir. Örneğin;

*Kün **eñkeydi***. “Güneş **batmaya başladı**.” (İsayev, 2013: 138).

Kazak Türkçesinde konuşma dilinde de, edebî dilde de *xabarlı söylem* “haber cümlesi”ne sıkça rastlanmaktadır (Arğınov, 1974: 37).

Haber cümlesinin esas amacı bir soruya cevap vermektir. Haber vermenin tahminen üç türlü yöntemi ve ona göre üç türlü şekli vardır:

1. Birinin bir şey hakkında sade bir şekilde haber verme;

2. Birinin bir şey hakkındaki düşüncesini, görüşünü bildirmek amacıyla haber verme;

3. Birinin bir şeyi niteleyerek, tasvir ederek, tarif ederek haber verme (Bekturov 2006: 177).

Haber cümlelerinin kendine has özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Haber cümleleri, haber verme, tarif etme, beyan etme anlamındadır.

2. Haber cümleleri, basit cümle ve birleşik cümle olarak ikiye ayrılır. Yüklemleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi esasen bildirme kipli fiilden oluşur.

3. Haber cümlelerinin kendine özgü vurgusu vardır. Örneğin;

Kölqara tabanına bir top attı saw ete qaldı. “Kölkara tabanında bir grup atlı birden ortaya çıktı.”

4. Haber cümleleri bir soruya cevap olarak gelir.

5. Haber cümlesi yavaş bir ses ile söylenir.

6. Haber cümlelerinin sonuna nokta konulur.

7. Cümlenin öznesi ile yüklemi isimlerden oluşan durumlarda, onların arasına çizgi konulur. Örneğin;

Almatı - ***oñtüstik astanam***. “Almatı, **güney başkentim**.” (Arğınov, 1974: 38; Orazbayeva ve diğ., 2005: 445; Bekturov, 2006: 177).

1.2.2.3.1.2.2. Surawlı Söylem (Soru Cümlesi)

Cevap alma amacıyla soru sorulan cümlelelere ***surawlı söylem*** “soru cümlesi”

denilmektedir. (İsayev, 2013: 138). Soru cümleleri, soru anlamını bildirir ve sorma anlamını çok çeşitli şekillerde verebilir (Bekturov, 2006: 178). Soru cümlelerinden sonra soru işareti (?) konulmaktadır (Saxıbekqızı, 2013: 247). Soru cümleleri basit cümle de, birleşik cümle de olabilir (Arğınov, 1974: 42). Soru cümleleri şu vasıtalarla yapılmaktadır:

1. *ma, me, ba, be, pa, pe* edatları vasıtasıyla. Örneğin;

– *Sonımen, Möñke qalay? Jağdayı jaqsı **ma**?* " – Kısaca, Mönke nasıl? Durumu iyi **mi**?"

– *Teñizge şıqpaymız **ba**?* " – Denize gitmiyor **muyuz**?"

2. Soru anlamlı *ğoy, qoy; **aw, ew;** -şa, -şe* edatları vasıtasıyla: Örneğin;

– *Balalı boldı dep eşittim **ğoy**?*

– *İye, qur qol emes, kül şaşar bar.*

"– Çocuğu olmuş diye işittim **öyle (mi)**?

– Evet, kucağı boş değil, çocuğu var."

– *Qarataz **şe**?*

– *Ol da sonda.*

"– **Ya**, Karataz?

– O da burada."

3. Soru vurgusu vasıtasıyla: Örneğin;

– *Sen artıña ergen jastardı adastıratın alapattıñ turmanısıñ.*

– ***Alapat**?*

"– Sen ardından gelen gençleri yoldan çıkaran felaketin öncüsüsün.

– **Felaket (mi)**?"

Mädiy aqırıp qaldı:

– ***Munan jeti jıl burın**?*

"Madiy bağırdı:

– **Bundan yedi yıl önce (mi)**?"

4. Soru kelimeleri vasıtasıyla: Örneğin;

*Bul **ne**?* "Bu **ne**?"

***Qaşan** keldiñiz?* "**Ne zaman** geldiniz?"

***Qayda** barasız?* "**Nereye** gidiyorsunuz?"

***Nege** renjiysiz?* "**Niye** üzülüyorsunuz?"

*Qalıñ jawdan qaymıqpaytın betimniñ mına qızdan qaytqanı **qalay**?* "Onca düşman karşısında tereddüt etmeyen gücümün bu kız karşısında azalması **niye**?"

*Men keşe **qanday** edim?* " Ben dün **nasıl** idim?"

*Qayrap alıp qalıñ jawğa sermegen kök semser emes **pe edim**?* "Cesaretlenerek birçok düşmanı tutup savuran kıymetli bir kılıç **değil miydim**?"

*Bügin **qalay**?* "Bugün (hava) **nasıl**?"

5. *Bolar, şığar, qaytedi, bilemin* yardımcı kelimelerinin soru anlamında kullanılmasıyla yapılır. Örneğin;

*– Köp kerek **şığar**?*

– Eki jüz elüw put jetedi.

"– Çok lazım **mı**?

– İki yüz elli *put*[10] yeter." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 445–446; İsayev, 2013: 138–139; Arpabekov, 2004: 75–76).

Şebiken Bekturov "Qazaq Tili" kitabında soru kelimeleriyle yapılan soru cümlelerini *arnawlı suraq* "özel soru", soru edatlarıyla ve başka yollarla yapılan soru cümlelerini *jalpı suraq* "genel soru" şeklinde ayırmaktadır (Bekturov, 2006: 178).

Favziya Şamşiyevna Orazbayeva, Gulğayşa Sağidolda, Balkiya Kasım, Aygül Kobılanova ve diğ. "Qazirgi Qazaq Tili" kitabında soru cümlelerini *aşıq suraq* "açık soru", *kümändi suraq* "şüpheli soru", *tañırqawlı suraq* "şaşırtıcı soru" ve *ritorikalıq*

[10] 16 kg değerinde bir ağırlık birimi.

suraq “edebî soru” olmak üzere dört grupta ele almaktadır. (Orazbayeva ve diğ., 2005: 446).

Kazak Türkçesinde soru cümleleri nitelik açısından Türkiye Türkçesiyle örtüşmektedir.

1.2.2.3.1.2.3. Buyrıqtı Söylem (Emir Cümlesi)

Birisine emir vermek, rica etmek amacıyla söylenen cümleye ***buyrıqtı söylem*** “emir cümlesi” denilmektedir (İsayev, 2013: 139). Emir cümlelerinde vurgu her zaman tek düze olmaz. Bazen haber cümlesinin vurgusuyla söylenirken, bazen ünlem cümlesinin vurgusuyla söylenmektedir ve buna uygun şekilde cümle sonuna nokta (.) veya ünlem işareti (!) konulur (Arpabekov, 2004: 76; Bekturov, 2006: 182–183).

Kazak Türkçesinde emir cümlesi esasen konuşma dilinde mevcuttur. Bu cümle türüne edebî eserlerdeki konuşma cümlelerinde de sıkça rastlanmaktadır. Emir cümlesi sadece birine bir işi yaptırmak amacıyla söylenmez, aynı zamanda kişinin iradesini, gayesini, tavsiyesini, dileğini, yalvarmasını vb. ifade etmek için de kullanılır (Balaqayev, 1992: 23; Bekturov, 2006: 182). Emir cümlesi sadece emir kipindeki fiillerle değil, aynı zamanda istek kipi ve bildirme kipindeki fiillerle veya emir ve şart kipine dilek anlamlı *-şı, -şi* ekinin eklenmesiyle yapılır (İsayev, 2013: 139).

Kazak Türkçesinde emir cümlelerinin yüklemi çeşitlilik göstermektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yüklemleri fiilin II. şahıs emir kipinde söylenen cümleler çoğunlukla emir, istek bazen de sesleniş anlamında kullanılır. Örneğin;

– ***Tart tiliñdi***! ***Joğal közime körinbey***! *– dep Isqaq kiymelep ketti.* “– “**Ağzından çıkanı kulağın duysun**! **Defol gözüme görünme**!” diye Iskak kalabalığı yararak gitti.”

– ***Öşir üniñdi****, oñbağannıñ balası!* “– **Kes sesini**, soysuzun evladı!”

2. Yüklemleri III. şahıs emir kipinde söylenen cümleler çoğunlukla istek, dilek anlamında kullanılır. Örneğin;

Kerimbek maldı tez jaylawğa ***aydasın***! ***Bağar köbeysin****, şalım!* “Kerimbek malı tez yaylaya **sürsün**! **Yetiştirerek çoğaltsın**, Pirim!”

3. Emirli kipli yüklemden sonra *-şı, -şi* eki eklenerek dilek, yalvarma hem de acımayı ifade eden cümleler yapılır. Bu tür cümleler I. şahısta istek anlamında da söylenir. Örneğin;

– ***Kelşi**, qalqam, meniñ qasıma **otırşı**!* "– **Gel** yavrum, benim karşıma **otur**!"

4. *-şı, -şi* eki eklenen emir kipli yüklemleri olan cümleler bazen birine sesini yükseltip, onu korkutmak için söylenir. Örneğin;

*Qane, osı balanıñ bäygesin **bermey körşi**!* "Hadi, bu çocuğun ödülünü **vermesinde görsün**!"

5. Fiili istek, emir kipinde olan cümleler slogan, sesleniş anlamında da kullanılır. Örneğin;

*Egis kölemin **ulğaytıñdar**, eginşiliktiñ medeniyetin **arttırıñdar**, eginnen mol **önim alatın bolıñdar**!* "Tarla miktarını **çoğaltınız**, ziraatin medeniyetini **arttırınız**, ekinden bol ürün **alınız**!"

*Sotsialistik jarıs tuwın joğarı **ustayıq**!* "Sosyalist yarış bayrağını yukarıda **tutalım**!" (Balaqayev, 1992: 24–25).

1.2.2.3.1.2.4. Lepti Söylem (Ünlem Cümlesi)

Söyleniş durumunu (sevinme, üzülme, kızma, acıma, pişman olma vb.) bildiren cümleye ***lepti söylem*** "ünlem cümlesi" denilmektedir. Ünlem cümlesi özellikle vurguyla söylenir ve cümlenin sonuna ünlem işareti (!) konulur (İsayev, 2013: 139).

Ünlem cümlesinin yapısında çoğunlukla *odağay* "ünlem" kelimeleri; *ne etken, ne degen, qanday* "nasıl, ne kadar" gibi güçlendirme anlamlı kelimeler; *-aq, -ay, -aw* gibi son çekim edatları bulunur. Örneğin;

***Yapır-ay**, uşqır eken mına jorğa!* "**Eyvah**, hızlıymış bu rahvan!"

*Astanam **netken** tamaşa!* "Astana'm **ne kadar** muhteşem!"

*Bıyılğı jıl almanıñ **şığımdısı-ay**!* "Bu yıl elma **ne kadar** verimli!" (Arpabekov, 2004: 76)

Ünlem cümlelerinin kendine has özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ünlem cümleleri insanın durumunu, hislerini, sevinme, üzülme, acıma, seslenme, hayret vb. bildirir.

2. Cümlede ünlem anlamını çoğunlukla ünlemler, *qanday "nasıl", sonday* "öyle" kelimeleriyle birleşen isim ve sıfatlar, bazen *ğoy* edatı ile birleşen çekimsiz fiil ve çekimlenen şart kipli fiiller bildirir.

3. Ünlem cümlelerinde ünlem anlamını bildiren kelimeler daima yüksek sesle söylenir.

4. Yazarken, ünlem cümlesinin sonuna ünlem işareti (!) konulur.

5. Yazarken, hem sorma hem de ünlem anlamı taşıyan cümlelerin sonuna hem soru hem de ünlem işareti (?!) birlikte konulur (Arğınov, 1974: 48).

1.2.2.3.1.3. Quramına Qaray Söylemder (Yapısına Göre Cümleler)

Kazak Türkçesinde yapısına göre cümleler *jay söylem* "basit cümle" ve *qurmalas söylem* "birleşik cümle" olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.2.3.1.3.1. Jay Söylem (Basit Cümle)

Ahmet Baytursınulı "Til-Qural III" kitabında *jay söylem* "basit cümle" tanımını şu şekilde yapmaktadır: *Surqawsız, lepsiz, tileksiz aytılğan söylemderdiñ bäri* ***jay söylem*** *dep ataladı.* "Sorusuz, ünlemsiz, dileksiz söylenen cümlelerin hepsi basit cümle olarak adlandırılmaktadır." (Saxıbekqızı, 2013: 250).

Genel anlamda ise Kazak dilciler bazen özne ile yüklem ilgisiyle, bazen de sadece yüklemden oluşan, bir düşünceyi, hareketi, durumu bildiren ve sadece bir vurguyla söylenen cümleleri *jay söylem* "basit cümle" olarak tanımlamaktadırlar (İsayev, 2013: 156; Arpabekov, 2004: 90; Arğınov, 1974: 114; Bekturov, 2006: 209).

1.2.2.3.1.3.1.1. Jay Söylem Türderi (Basit Cümle Türleri)

Türkiye Türkçesinde basit cümleler için bir sınıflandırma yer almazken, Kazak Türkçesinde basit cümleler ögelerinin alakasına ve kuruluşuna göre birkaç türe ayrılmaktadır. Bu türlerin sınıflandırmasına birçok çalışmada yer verilmiştir. Bunlardan

bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

Ahmet Baytursınulı "Til-Qural III" kitabında basit cümle türlerini, cümlenin genel türleri başlığı altında anlamına göre cümleleri ve ögelerin alakasına göre cümleleri bira arada ele almıştır:

1. *Bolımdı Söylem* "Olumlu Cümle"

2. *Bolımsız Söylem* "Olumsuz Cümle

3. *Tolımdı Söylem* "Tam Cümle"

4. *Tolımsız Söylem* "Kesik Cümle"

4. *Jalañ Söylem* "Yalın Cümle"

5. *Jayılma Söylem* "Birkaç Unsurlu Cümle" (Saxıbekqızı, 2013: 245-247)

Hasen Arğınov "Qazaq Tili Metodikası*"* adlı kitabında basit cümlelerin sınıflandırmasını ayrıntılı bir şekilde yapmaktadır:

1. Temel ögelerin alakasına göre:

   a. *Atawlı Söylem* "Durum Cümlesi"

   b. *Jaqtı Söylem* "Özneli Cümle"

   c. *Jaqsız Söylem* "Öznesiz Cümle"

   d. *Tolımdı Söylem* "Tam Cümle

   e. *Tolımsız Söylem* "Kesik Cümle"

2. Yardımcı ögelerin alakasına göre:

   a. *Jalañ Söylem* "Yalın Cümle"

   b. *Jayılma Söylem* "Birkaç Unsurlu Cümle" (Arğınov, 1974: 115).

Sersen Amanjolov "Qazaq Ädebiy Tili Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı" adlı kitabında basit cümlelerin sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır:

1. *Tolımdı jäne Tolımsız Söylem* "Tam ve Kesik Cümle"

2. *Jaqtı Söylem* "Özneli Cümle"

3. *Jaqsız Söylem* "Öznesiz Cümle"

4. *Atawlı Söylem* “Durum Cümlesi” (Amanjolov, 2008: 53–58)

Ashat Ebilkayev “Qazirgi Qazaq Tilindegi Jay Söylem Türleri” adlı kitabında basit cümlelerin sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır:

1. *Jaqtı Söylem* “Özneli Cümle”

a. *Arnawlı Jaqtı Söylem* “Özel İsimlerden Oluşan Özneli Cümle ”

b. *Awıspalı Jaqtı Söylem* “Değişken Özneli Cümle”

c. *Bastawışı Belgisiz Jaqtı* “Öznesi Belirsiz Cümle”

2. *Jaqsız Söylem* “Öznesiz Cümle”

3. *Tolımsız Söylem* “Kesik Cümle”

4. *Atawlı Söylem* “Durum Cümlesi” (Äbilqayev, 1963: 18–28).

Favziya Şamşiyevna Orazbayeva, Gulğayşa Sağidolda, Balkiya Kasım, Aygül Kobılanova ve diğ. tarafından hazırlanan “Qazirgi Qazaq Tili” adlı kitapta basit cümlenin türleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. Yapısal-anlambilimsel bileşenlerin ilgisine göre basit cümleler:

a. Tolımdı Söylem “Tam Cümle

b. *Tolımsız Söylem* “Kesik Cümle”

c. *Jalañ Söylem* “Yalın Cümle”

d. *Jayılma Söylem* “Birkaç Unsurlu Cümle”

2. Özne - şahıs ilgisine göre basit cümleler:

a. *Jaqtı Söylem* “Özneli Cümle”

b. *Jaqsız Söylem* “Öznesiz Cümle” (Orazbayeva ve diğ., 2005: 445).

Şebiken Keribayulı Bekturov ise “Qazaq Tili” kitabında basit cümlelerin tasnifini şu şekilde yapmaktadır:

1. *Jalañ Söylem jäne Jayılma Söylem* “Yalın Cümle ve Birkaç Unsurlu Cümle”

2. *Jaqtı Söylem* “Özneli Cümle”

3. *Jaqsız Söylem* “Öznesiz Cümle

4. *Tolımdı Söylem jäne Tolımsız Söylem* “Tam Cümle ve Kesik Cümle”

5. *Atawlı Söylem* “Durum Cümlesi” (Bekturov, 2006: 209–213)

Mevlen Balakayev “Qazirgi Qazaq Tili (Söz Tirkesi men Jay Söylem Sintaksisi)” adlı kitabında basit cümle türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Jaqtı Söylem* “Özneli Cümle”

2. *Jaqsız Söylem* “Öznesiz Cümle”

3. *Belgisiz Jaqtı jäne Jalpılama Jaqtı Söylem* “Belirsiz Özneli ve Genel Özneli Cümle”

4. *Tolımdı jäne Tolımsız Söylem* “Tam ve Kesik Cümle”

5. *Atawlı Söylem* “Durum Cümlesi” (Balaqayev, 1992: 237–246).

Seytjapar Arpabekov “Qazaq Tili”, Seyilbek İsayev “Qazaq Tili” kitaplarında basit cümle türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadırlar:

1. *Jaqtı Söylem* “Özneli Cümle”

2. *Jaqsız Söylem* “Öznesiz Cümle

3. *Jalañ Söylem* “Yalın Cümle”

4. *Jayılma Söylem* “Birkaç Unsurlu Cümle”

5. *Tolımdı Söylem* “Tam Cümle

6. *Tolımsız Söylem* “Kesik Cümle”

7. *Atawlı Söylem* “Durum Cümlesi” (Arpabekov, 2004: 90–92; İsayev, 2013: 153–155). Çalışmamızda Kazak Türkçesindeki basit cümle sınıflandırması için bu sınıflandırmayı esas aldık.

1.2.2.3.1.3.1.1.1. Jaqtı Söylem (Özneli Cümle)

Cümlede öznesi olan ya da öznesi söylenmese de yükleme soru sorma vasıtasıyla onun var olduğu anlaşılan, bilinen cümlelere ***jaqtı söylem*** “özneli cümle” denir (Bekturov, 2006: 210). Örneğin;

Kün *de battı.* “**Güneş** de battı.”

Aynala *jımjırt*. “**Etraf** sessiz.”

Awa rayı *salqınday bastadı*. “**Hava** serinlemeye başladı.” (Arpabekov, 2004: 90).

Kazak Türkçesinde öznesi olmayan, II. ve III. şahsın yaptığı hareketi anlatan cümle türüne ***belgisiz jaqtı söylem*** “belirsiz şahıslı cümle” denilmektedir. Örneğin;

Jumıstıñ közin ***tap***. “İşin mantığını **kavra**.”

Bul qıyındıqtı dosıñ tügil duşpanıña ***bermesin***. “Bu zorluğu dostunu bırak düşmanına **vermesin**.” (Orazbayeva, 2005: 455)

Jaqtı söylem “özneli cümle”nin kendine has özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bu cümle türünün her zaman öznesi olur.

2. Özne hangi şahıs ise yüklemi de bu şahısta olur.

3. Bu cümle türünün öznesi bazen düşmeden, bazen düşerek söylenebilir. Öznesi düşerek söylenen cümlenin öznesinin hangi kelime olduğunu ve onun hangi şahıs olduğunu yüklem vasıtasıyla biliriz.

4. *Jaqtı söylem* “özneli cümle” öznenin ilgisine göre, öznesi olan ve öznesi düşerek söylenen *jaqtı söylem* “özneli cümle” olarak ikiye ayrılır (Arğınov, 1974: 118–119).

1.2.2.3.1.3.1.1.2. Jaqsız Söylem (Öznesiz Cümle)

Öznenin olmadığı, iş ve hareketi bildiren yüklemin ise üç şahsı birden kapsadığı cümlelere ***jaqsız söylem*** “öznesiz cümle” denilmektedir (Qaliyev, 2005: 122). Bu basit cümle türünün yüklemleri çoğunlukla birleşik şekildedir (Bekturov, 2006: 211; Orazbayeva ve diğ., 2005: 455).

Jaqsız söylem “öznesiz cümle”lerin yüklemleri şu şekildedir:

1. *-qı, -ki, -ğı, -gi* istek kipi eki ve iyelik eki almış fiil ile *bol-*, *kel-, şığar-* yardımcı fiillerinin birleşmesiyle oluşur. Örneğin;

Jaqsı üyge, jaqsı orınğa ***jatqım keler.*** “İyi bir eve, iyi bir yere **yatasım geliyor**.”

2. Yalın hâl ve yönelme hâlindeki çekimsiz fiil (*-w, -maq*) ile *kerek* “gerekli”, *jön* “doğru”, *mümkin* “mümkün”, *tiyis* “lazım”, *layıq* “layık”, *tuwra keledi* “doğrudur” gibi kelimelerin birleşmesiyle oluşur. Örneğin;

Bul jumıstı tezirek ***qolğa aluwımız kerek.*** "Bu işi hemen **ele almamız lazım**."

3. *-ıp, -ip, -p* zarf-fiil ekli fiil ile *bol-* (çoğunlukla *bolma-* olumsuz türde) yardımcı fiilinin birleşmesiyle oluşur. Örneğin;

Budan eş närse ***tüsinip bolmaydı***. "Bundan hiçbir şey **anlaşılmaz**."

4. Deyimlerden oluşur. Örneğin;

Endi birazdan keyin ***köz baylanuwga aynaldı***. "Şimdi, biraz sonra **kararmaya başlar**." (Arğınov, 1974: 119–120; Balaqayev, 1992: 241; Arpabekov, 2004: 90–91, Balaqayev, 2006: 241–242; İsayev, 2013: 154).

1.2.2.3.1.3.1.1.3. Tolımdı (Tolıq) Söylem (Tam Cümle)

Yardımcı ögeleri olan cümlelere ***tolımdı söylem*** "tam cümle" denilmektedir (Saxıbekqızı, 2013: 245). Tam cümlelerin yapısında hem özne hem de yüklem bulunur (Arğınov, 1974: 121).

Tolımdı söylem "tam cümle"ler söylenmesi gereken ögeleri tam olan, diğer cümleye bağımlı olmayan, bağımsız basit cümle türüdür ve bu tür cümleler hareketin nasıl olduğu konusunda tam olarak bilgi verir. Örneğin;

Jer jırtqan traktorlar gürili alıstan qulaqqa şalınadı. "Toprak süren traktörlerin gürültüsü uzaktan duyuluyor." (Arpabekov, 2004: 91).

Tam cümlelerde bazen öznenin yer almadığı görülür, ancak onun varlığı önceki veya sonraki cümlelere bakılarak anlaşılabilir. Örneğin;

Ardaq eş waqıtta munday quwanğan emes. ***(Ardaq)*** *Jıynalıstan şığıp üyine jügire basıp keledi.* ***(Ardaqtıñ)*** *Lepirgen köñiline şapşañ basqan ayağı ilese almaydı*. "Ardak hiçbir zaman bu kadar mutlu olmadı. (**Ardak**) Toplantıdan çıkıp evine doğru yürümeye başladı. (**Ardak'ın**) Heyecanlanan yüreğine hızlı basan ayağı yetişemiyordu." (Balaqayev, 1992: 244).

1.2.2.3.1.3.1.1.4. Tolımsız (Olqı) Söylem (Kesik Cümle)

Bazen söylenmesi gereken düşünceyle alakalı cümle ögelerinin biri herhangi bir sebeple düşer. Bu tür cümlelere ***tolımsız söylem*** "kesik cümle" denir (Bekturov, 2006:

212). Kesik cümlelerin en önemli özelliği, düşen kelime yerine konulunca cümleye dönüşmesidir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 453). Örneğin;

– *Keşe sen qayda bardıñ?* "– Dün sen nereye gittin?"

– *Kitapxanağa bardım.* "– Kütüphaneye gittim."

– ***Kitapxanağa****?!* "– **Kütüphaneye mi**?! (Bekturov, 2006: 212).

Kesik cümlede temel veya yardımcı ögelerden biri, bazen ikisi birden düşerek söylenir. Ancak bu düşürülen ögenin hangisi olduğu, önceki cümle vasıtasıyla, kesik cümledeki diğer ögelerin ekleri vasıtasıyla ya da cümlelerin ve kelimelerin karşılıklı ilgisi vasıtasıyla belirlenir. Kesik cümleler özellikle konuşma diline, ayrıca edebî eserlerdeki konuşma cümlelerine özgüdür. Örneğin;

– *Qarındasım, sizdiñ atıñız kim?*

– ***Liza***.

"– Bacım, sizin adınız ne?

– **Liza**." (Balaqayev, 1992: 244).

1.2.2.3.1.3.1.1.5. Jalañ Söylem (Yalın Cümle)

Yardımcı ögeleri olmayan, sadece özne ile yüklemden oluşan cümleye ***jalañ söylem*** "yalın cümle" denilmektedir (İsayev, 2013: 153). *Jalañ söylem* "yalın cümle"nin iki özelliği vardır:

1. Sadece özne ve yüklemden oluşur.

2. Bu cümle türü *jaqtı söylem* "özneli cümle" de, *jaqsız söylem* "öznesiz cümle" de olabilir (Arpabekov, 2004: 91; Arğınov, 1974: 125). Örneğin;

Oljabek *ündemedi.* "**Oljabek** ses çıkarmadı."

Qıs *qattı,* ***qar*** *qalıñ.* "**Kış** sert, **kar** boldur."

Üy işi *tım-tırıs*. "**Aile** sakindir."

Aqbala *toqtay qaldı.* "**Akbala** durdu."

Köp qorqıtadı, tereñ batıradı. "Çok korkutur, derin batırır." (İsayev, 2013: 153;

Arpabekov, 2004: 91; Saxıbekqızı, 2013: 246).

1.2.2.3.1.3.1.1.6. Jayılma Söylem (Birkaç Unsurlu Cümle)

Temel ögelerden başka yardımcı ögeleri de bulunan cümleye ***jayılma söylem*** "birkaç unsurlu cümle" denilmektedir (Saxıbekqızı, 2013: 246). *Jayılma söylem* "birkaç unsurlu cümle"nin iki özelliği vardır:

1. Temel öge ve yardımcı ögelerden oluşur.

2. Bu basit cümle türü, *jaqtı söylem* "özneli cümle", *jaqsız söylem* "öznesiz cümle", *atawlı söylem* "durum cümlesi", *tolımdı söylem* "tam cümle", *tolımsız söylem* "kesik cümle" olabilir (Arğınov, 1974: 125). Örneğin;

Şäken jıynalısta ündemedi. "Şeken toplantıda sesini çıkarmadı."

Bular bayağı jalqaw jigittiñ iyeginiñ astında keledi. "Bunlar daha önceki miskin delikanlının çenesinin altına gelir."

Bügin de ülken-ülken kemeler tolqındı teñizdi tilip keledi. "Bugün de büyük büyük gemiler dalgalı denizi yarıyor."

Bügin aspan bultsız. "Bugün gökyüzü bulutsuzdur."

Qoyandı qamıs öltirer, erdi namıs öltirer. "Tavşanı kamış öldürür, yiğidi namus öldürür." (Arğınov, 1974: 124; Arpabekov, 2004: 91; Balaqayev, 2006: 210; İsayev, 2013: 153; Saxıbekqızı, 2013: 246).

1.2.2.3.1.3.1.1.7. Atawlı Söylem (Durum Cümlesi)

Bazı cümleler özneyle kurulur, iş ve hareketi bildirmez. Sadece nesne, değişim, zaman, mekân adını bildirir. Bu tür cümlelere ***atawlı söylem*** "durum cümlesi" denilmektedir (Bekturov, 2006: 212).

Atawlı söylem "durum cümlesi" esasen isim türünden oluşur (Arpabekov, 2004: 91). *Atawlı söylem* "durum cümlesi" tek kelimenin veya kelime grubunun özellikle cümle vurgusuyla söylenmesi neticesinde yapılır. Bu cümle türünün içeriği o sırada gerçekleşen oluşu, değişimi ifade etmeyle bağlantılıdır (Balaqayev, 1992: 246).

Atawlı söylem "durum cümlesi" tek başına kullanıldığından şartlı türde cümle

olarak bilinir. Onun anlamı sadece kendinden sonra kullanılan cümleler vasıtasıyla anlaşılır. *Atawlı söylem* "durum cümlesi" kendi içinde cümle ögelerine bölünmez (Arpabekov, 2004: 92; İsayev, 2013: 155). Örneğin;

Küz. Imırt jabılğan kez... Kökşetaw mañı. Aynaday tunıq suwlı Kölşümektiñ qası. Kölşümektiñ jağasındağı kök ala qamıs suwdır quraqtar - aynanıñ jiyegine salınğan ädemi örnek siyaqtı. "Güz. Akşam karanlığının çöktüğü zaman… Kökşetav tanı. Ayna gibi berrak sulu Kölşümek'in yanı. Kölşümek'in yakasındaki alaca yeşil kamış, hışırtılı sazlar, aynanın kenarına konulmuş güzel bir süs gibi. " (Bekturov, 2006: 212).

Görevlerine göre bu cümle türü üç gruba ayrılabilir:

1. Betimleme manasındaki durum cümleleri. Örneğin;

***Maydıñ küni**. Kök jetilip, gül-japıraq molayğan*. "**Mayıs ayı**. Etraf yeşerip, çiçekler çoğalmış."

2. Duygu ifadeli *atawlı söylemler* "durum cümleleri". Örneğin;

– ***Jarıqtıqtıñ iysi–ay**! – dedi kempir ündi şayınıñ juparın sezip. – Tanawımdı jarıp bara jatqanın qaraşı!...* "– "**Vay bu çayın kokusu!**" dedi yaşlı kadın, Hint çayının kokusunu hissederek. – Burnumu delip geçmesine baksana!..."

3. Azarlama, dilek anlamlı *atawlı söylemler* "durum cümleleri". Örneğin;

– ***Ä, zäntalaq**! Sen mağan sälem bere kelgen şığarsıñ! – dep Juman atpen bastırmalatıp keldi de, jawrın ortadan ala qamşı siltedi*. "– '**Ya, zalim**! Sen bana selam mı veriyorsun!' diyerek Juman dört nala geldi ve atın sırtındaki yaranın ortasına alaca renkli kamçıyı savurdu." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 457).

1.2.2.3.1.3.2. Qurmalas Söylem (Birleşik Cümle)

Kazak Türkçesinde çok az araştırılan konulardan biri *qurmalas söylem sintaksisi* "birleşik cümle söz dizimi"dir. Ekim devrimine kadar Kazak gramerinin diğer alanları hakkında çok ayrıntılı olmasa da bazı araştırma eserleri yazılmıştır, ancak çıkan gramer kitaplarının hemen hemen hepsinde birleşik cümle söz dizimi ayrı bir başlık altında görülmemektedir. Bu çalışmaların bazılarında sadece *qurmalas söylem* "birleşik cümle" ve *bağınıñqı söylem* "yan cümle" isimlerine rastlanır. Kazak Türkçesinde, *qurmalas söylem* "birleşik cümle" ile ilgili ilk fikirlere, 1920'li yıllarda okullar için yazılan ders

kitaplarında, yani Ahmet Baytursınulı'nın yazdığı "Til Quralı III" adlı ders kitabında ve okul programlarında rastlanılır. Günümüzde kullanılan birçok dil bilimi terimleri gibi "qurmalas" kelimesi de bu okul kitabında ilk kez kullanılmıştır. *Qurmalas*[11] teriminin anlamı, kullanıldığı kategorinin içeriğine uygundur. Çünkü *qurmalas* olarak adlandırılan cümle, iki ya da daha fazla basit cümleden oluşturulan birleşik bir kategoriyi ifade etmektedir (Qordabayev, 1995: 13; Saxıbekqızı, 2013: 251–261).

Bazı bilim adamları *qurmalas söylem* "birleşik cümle" diye adlandırılan cümle türü için *kürdeli söylem* "birleşik cümle" şeklinde değişik bir seçenek sunmuş, ancak terim çok fazla ilgi görmemiştir. (Qordabayev, 1995: 13; Esenov, 2010: 15; Jubanulı, 2013: 103).

Kazak gramerindeki birleşik cümleyle alakalı araştırmalar 1930'lu yılların sonundan başlayarak gittikçe artmaya başlamıştır. Bu konu hakkındaki fikirler bütün dil bilim alanlarıyla bağlantısı gereğince ifade edilmiştir (Qordabayev, 1995: 13). Ahmet Baytursınulı, Nığmet Savranbayev, Seyil Jiyenbayev, Kudaybergen Jubanulı, Sersen Amanjolov, Seyilbek Mukamedjarulı İsayev, Hasen Arğınov, Mevlen Balakayev, Şebiken Keribayulı Bekturov, Rabiğa Sızdıkova, Ahmediy Iskakov, Janna Orınbasarkızı Tektiğul, Qayırbolat Esenov, Beken Sağındıkulı, Tolevbay Kordabayev gibi dilciler birleşik cümleyle ilgili araştırma yapan isimler arasında yer almaktadır.

İki ya da daha çok basit cümleden oluşarak karmaşık bir düşünceyi bildiren ve bünyesindeki basit cümleler arasında yapı, anlam, yüklem ilişkisi ve vurgu açısından sıkı bağlantı bulunan cümlelere ***qurmalas söylem*** "birleşik cümle" denilmektedir (Arpabekov, 2004: 92; Qaliyev, 2005: 188). Birleşik cümleler basit cümlelere göre birleşik bir düşünceyi bildirdiğinden, iki yüklem merkezine dayanır. Birleşik cümleler rastlantısal olarak basit cümlelerin sıralanmasından değil, birbiriyle hem anlamsal hem de yapısal olarak sıkı bir bağlantıya sahip olan basit cümlelerin birbirine uyum sağlayarak bağlı hâle gelmesi neticesinde oluşur (Orazbayeva ve diğ., 2005: 492).

Birleşik cümle bileşenleri birbiriyle gramatik olarak bağlanır. Bu bağlanış ek, edat, bileşenlerin yer düzeni, kendine has vurgusu vasıtasıyla ortaya çıkar. Birleşik cümledeki her bileşenin öznesi ile yüklemi vardır. Birleşik cümlenin bileşenleri tek başına

---

[11] **qurmalas**: birbiriyle bağlanma, bağlantılı olma.

tamamlanan, biten tam bir düşünceyi bildirmez, aksine birkaç tamamlanan düşünceyi bildirir. Bu yüzden de birleşik cümlenin yapısındaki basit cümleler, basit cümleye ait özelliklerinden biraz da olsa uzaklaşır (Arğınov, 1974: 135).

Kazak Türkçesinde birleşik cümle bileşenlerinin gramer özelliklerine göre bir yerleşme düzeni vardır. Bu kurallara uymadığı takdirde, cümlenin birleşme özelliği vasıtasıyla basit cümlelerin birbiriyle bağlanması ve cümle özelliği azalır. Kazak Türkçesinin söz dizimsel yapısında birleşik cümle bileşenlerinin yer düzeni kurallara dayanmaktadır:

1. Öncelikle yan cümle söylenip, ardından temel cümle gelmektedir. Örneğin;

Jumısker durıs dem alsa, *erteñine öndire qıymıldaydı*.

Yan cümle Temel Cümle

"İşçi düzgün dinlense, ertesi güne üretir."

2. Şiirlerde yan cümleler ile temel cümlelerin yerleri değişebilir. Örneğin;

Külimsirep kümis kün bata ma eken,

Temel Cümle

Appaq tawdıñ artına jasırılıp. Ä. Qayranov.

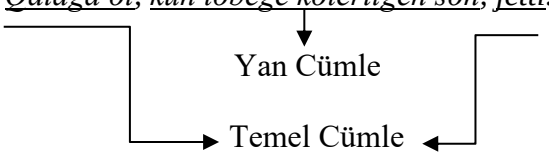
Yan Cümle

"Gülümseyerek gümüş güneş batar mıymış,

Bembeyaz dağın ardına saklanarak."

3. Bazı durumlarda birleşik cümlelerin yan cümleleri, temel cümlenin içinde de yer alabilir. Ancak bu durumla çok seyrek karşılaşılır. Örneğin;

Qalağa ol, *kün töbege köterilgen soñ*, *jetti*.

"Şehre o, güneş tepeye yükseldikten sonra ulaştı." (Orazbayeva ve diğ., 2004: 497).

Kazak Türkçesinde birleşik cümle içindeki basit cümlelerin bağlanış yolları şu

şekilde sıralanmaktadır:

1. Vurgu vasıtasıyla bağlanır. Ancak birleşik cümlelerde vurgu vasıtasıyla bağlanma, basit cümlelerdeki kadar kurallı değildir. Örneğin;

Bayjannıñ onı körüwi birinşi ret edi; orta boylı, törtbaqtaw, tolıqşa, sarğılt öñdilew, qırıqtı alqımdap qalğan jigit eken. "Bayjan onu ilk kez gördü; orta boylu, kare, tombulca, kumral yüzlü, (yaşı) kırkı geçmiş bir delikanlı imiş."

Bu cümlede birinci basit cümle yüksek sesli bir vurguyla söylenilir. Çok duraksamadan ikinci cümlenin söylenmesiyle devam edilir, böylelikle iki cümlenin arası bağlanıp, birleşik bir düşünceyi bildirir.

2. Bağlama edatlarıyla, bazen de çekim edatları vasıtasıyla bağlanır. Örneğin;

*Sırbay qonaqtarın sol dalağa onşa köñildi qalıppen basqarıp apara jatqan joq, **sebebi** bıyılğı egin şığımı älsizdew.* "Sırbay misafirlerini bu bozkıra o kadar da neşeli bir şekilde götürmüş değil, **çünkü** bu yılki ekin verimi düşük."

*Jañbır **jawdı da**, jer kögerdi.* "Yağmur **yağdı da** toprak yeşerdi."

*Kün **şıqqan soñ**, mal öriske ketti.* "Güneş **çıktıktan sonra** mal otlağa gitti."

3. Birleşik cümle yapısındaki basit cümlenin (çoğunlukla ilk cümlenin) yüklemi değişken bir yapıda olup, diğer basit cümle ile devam ederek ona bağlanır. Örneğin;

*Qurımbaydıñ oquwğa ketüwi şın **bolsa**, ol öz isin oylamağan jerden istegen eken.* "Kurımbay okumak için gitmeyi istese de, o kendi çalışmayı düşünmediği bir zamanda çalışmıştı."

4. Ekler vasıtasıyla bağlanır. Örneğin;

Bet qatarpaytın boran bolğandıqtan, Kapan qalağa barmadı. "Göz gözü görmeyen bir boran olduğundan Kapan şehre gitmedi."

5. Yer düzeni vasıtasıyla bağlanır. Örneğin;

İs bitti - quw ketti. "İş bitti, açıkgöz gitti." (Arğınov, 1974: 132; Bekturov, 2006: 219; İsayev, 2013: 156–157)

1.2.2.3.1.3.2.1. Qurmalas Söylem Türderi (Birleşik Cümle Türleri)

Kazak Türkçesinde birleşik cümle konusunda Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir birlik yoktur. Bağlanış şekillerine göre çok çeşitli sınıflandırmalara sahip olan birleşik cümleler konusunda pek çok araştırma yapılmıştır. *Qurmalas söylem* "birleşik cümle" yapısındaki yüklemlerine göre iki yapılı ve çok yapılı olarak bölünür. Kazak dil biliminde birleşik cümleleri *salalas* "sıralı-bağlı" ve *sabaqtas* "temel ve yan yargılı" olmak üzere iki grupta sınıflandıran ilk kişi Ahmet Baytursunulı'dır (Saxıbekqızı, 2013: 250–261). Baytursunulı'nın sınıflandırması Ğubaydolla Aydarov; Eziyza Nurmahanova; Nurjamal Oralbayeva, Hairbolat Esenov ve Safura Kuzurgalievna Hayrullina; Kudaybergen Jubanulı gibi bazı dilciler tarafından da devam ettirilmiştir (Nurmaxanova, 1971: 212–231; Aydarov, 1986: 120; Oralbayeva ve diğ., 1989: 230–276; Tektiğul, 2012: 462–483).

Birleşik cümle, Kazak dil bilimi için hem yeni hem de karmaşık bir konudur. Bu konuda ilk çalışmalar 1923 yılından itibaren başlamış, 1930'lu yıllarda ise bu çalışmalar gittikçe artmıştır. Yapılan bu çalışmaların artmasıyla birlikte birleşik cümle türlerinin sınıflandırmasında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu farklılıklar sınıflandırmada farklı yöntemlerin kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Nığmet Savranbayev, 1938 yılında *Awıl Muğalimi* dergisinde yayımlanan "Qurmalas Söylem Tuwralı" isimli makalesinde ilk defa birleşik cümlenin üçüncü türü olarak *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"den bahsetmiştir (Sawranbayev, 1938: 53–59; Qordabayev, 1995: 32). Bu tarihten itibaren Kazak Türkçesinde birleşik cümle sınıflandırılmasından bahseden çalışmalarda *salalas qurmalas söylem* "sıralı-bağlı birleşik cümle", *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan yargılı birleşik cümle" ve *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle" olmak üzere üç tür kullanılagelmiştir. Kazak dil biliminde birleşik cümlelerin sınıflandırmasında birkaç yöntem kullanılmaktadır. Bunların en önemlileri geleneksel ve yapısal-anlamsal yöntemdir. Geleneksel yöntemle sınıflandırmada birleşik cümleler *salalas* "sıralı-bağlı", *sabaqtas* "temel ve yan yargılı" ve *aralas* "karışık" olarak üçe bölünmektedir. Yapısal-anlamsal yöntemle sınıflandırmayla ise birleşik cümleler *jalğawlıqtı* "bağlama edatlı" ve *jalğawlıqsız* "bağlama edatsız" olarak incelenmektedir (Orazbayeva ve diğ., 2004: 501; Sağındıqulı, 2006b: 184). Bu açıdan baktığımızda bilimsel anlamda yapılan sınıflandırmaların da 1930'lu yıllarda başladığı söylenebilir. 1923 yılından günümüze kadar yapılmış olan bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Ahmet Baytursınulı 1925 yılında yayımlanan "Til-Qural III" kitabında birleşik cümlelerin sınıflandırılmasını şu şekilde yapmaktadır:

A. *Salalas Söylem* "Sıralı-Bağlı Cümle"

1. *Jıyılıñqı salalas söylem* "Süreklilik bildiren sıralı-bağlı cümle*":*

***El de jattı, ay da battı*. "Halk da yattı, ay da battı."**

2. *Qayırıñqı Salalas Söylem* "Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle":

***Qılış jarası biter, söz jarası bitpes*. "Kılıç yarası biter, söz yarası bitmez."**

3. *Ayırıñqı Salalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle":

***Ne sen turarsın, ne men turarmın*. "Ne sen dursun, ne ben dururum."**

4. *Suyılıñqı salalas söylem* "Açıklama bildiren sıralı-bağlı cümle":

***Sabır tübi sarı altın, sarğayğan jeter muratqa, asıqqan qalar uyatqa*. "Sabrın sonu sarı altın, sabreden ulaşır murada, acele eden kalır utançla."**

5. *Qoyılıñqı Salalas Söylem* "Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle":

***Ne ögiz öler, ne arba sınar - ekewiniñ biri bolar*. "Ya öküz ölür, ya araba bozulur, ikisinden biri olur."**

B. *Sabaqtas Söylem* "Temel ve Yan Yargılı Cümle"

1. *Bastawış Bağınıñqı Söylem* "Özne Yan Cümlesi":

***Atana ne qılsañ**, aldıña sol keler.* "**Babana ne yaparsan**, karşına o çıkar."

2. *Anıqtawış Bağınıñqı Söylem* "Tamlayan Yan Cümlesi":

***Kimniñ jerin jerleseñ**, sonıñ, jırın jırlarsıñ.* "**Kimin toprağına yerleşirsen**, onun, türküsünü söylersin.

3. *Tolıqtawış Bağınıñqı Söylem* "Nesne Yan Cümlesi":

***Uyada ne körseñ,** uşqanda sonı alarsıñ.* "**Yuvada ne görsen**, uçarken onu alırsın."

4. *Mezgil Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* "Zaman Zarflı Yan Cümle":

***Qaşan jer otayadı**, mal sonda süteyedi.* "**Ne zaman toprak ota bürünür**, mal o zaman sütlenir."

5. *Meken Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Mekân Zarflı Yan Cümle”

***Egin qayda bolsa**, bereke sonda boladı.* “**Ekin nerede olsa**, bereket orada olur.”

6. *Sın Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Durum Zarflı Yan Cümle”

***Qalay baqsañ**, atın solay jürmek.* “**Nasıl bakarsan**, atın öyle ilerler.”

7. *Sebep Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Sebep Zarflı Yan Cümle”

***Qar az bolğan soñ**, suw sonan tasımadı.* “**Kar az olduğundan**, su bunu taşımadı.”

8. *Maqsat Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Amaç Zarflı Yan Cümle”:

***Öleñ tıñdağısı keşip**, jurt jıyıldı.* “**Şiir dinlemek isteyince**, halk toplandı.”

9. *Şarttı Bağınıñqı* “Şartlı Yan Cümle”:

***Kösew uzın bolsa**, qol küymeydi.* “**Maşa uzun olsa**, el yanmaz.”

10. *Erewil Bağınıñqı* “Karşıt Yan Cümle”:

***Küni boyı qarada da**, taba almadı.* “**Gün boyu baksa da**, bulamadı.” (Saxıbekqızı, 2013: 253–261).

Nığmet Savranbayev, *Awıl Muğalimi* dergisinde 1938 yılında yayınlanan “Qurmalas Söylem Tuwralı” adlı makalesinde birleşik cümle sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır:

A. *Salalas Qurmalas Söylem* “Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

1. *Kösemşeli Salalas Qurmalas Söylem* “Zarf-Fiilli Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”:

***Ämirjan kitap oqıp**, men xat jazdım.* “**Emirjan kitap okurken**, ben mektup yazdım.”

2. *Esimşeli Salalas Qurmalas Söylem* “Sıfat-Fiilli Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”:

***Ol dombra tartatın**, ben oğan qosılatınmın.* “**O dombra çalan**, ben ona eşlik edenim.”

3. *Jalğawlıqtı Salalas Qurmalas Söylem* “Edatlı Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”:

***Möldir mektepke ketti de**, men üyge qayttım.* “**Möldir okula gitti de** ben eve geri döndüm.”

4. *İrgeli Salalas Qurmalas Söylem* "Eşitlik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle":

B. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Temel ve Yan Cümleli Birleşik Cümle"

1. *Kösemşeli (Ayqındawış) Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Zarf-Fiilli (Açıklayıcı) Yan Cümleli Birleşik Cümle":

Balası oquwdan kelip*, Särsen quwanıp otır*. "**Yavrusu okuldan gelirken**, Sersen seviyor."

2. *Esimşeli Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Sıfat-Fiilli Yan Cümleli Birleşik Cümle"

a. *Esimşeli (Anıqtawış) Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Sıfat-Fiilli (Tamlanan) Yan Cümleli Birleşik Cümle ":

Särsen oqıp bolğan *kitap bügin qolıma tüsti.* "**Sersenin okuduğu** kitap bugün elime geçti."

b. *Esimşeli (Tolıqtawış) Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Sıfat-Fiilli (Tamamlayıcı) Yan Cümleli Birleşik Cümle":

Qurmaş ***mınaday orındalmaytın*** *söz aytqanğa, qapa boldı.* "Kurmaş, **böyle yerine getirilmeyen** söz söyleyince, üzüldü.

3. *Jalğawış (Etistikti Tolıqtawış) Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Bağlayan (Fiilli Tamamlayıcı) Yan Cümleli Birleşik Cümle"

Men ***siz besinşi otarğa barsın, sonda bolsın*** *dep edim ğoy.* Ben **siz beşinci sürüye gidin, orada olun** dedim.

4. *Jalğawlıqtı (Ayqındawış) Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Edatlı (Açıklayıcı) Yan Cümleli Birleşik Cümle"

Sen kelmegen soñ, *ben ketip qaldım.* "**Sen gelmediğin için** ben gittim."

C. *Aralas Qurmalas Söylem* "Karışık Birleşik Cümle" (Sawranbayev, 1938: 57–59)

Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev "Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis" adlı kitaplarında birleşik cümle sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadırlar:

A. Salalas Qurmalas Söylem "Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

1. *Jalğawlıqtı Salalas Qurmalas Söylem* "Edatlı Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

a. *Tirkes Salalas Qurmalas Söylem* "Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle": (*da / de / ta / te; jäne*):

Ol kitabın oqıdı ***da*** *jazuwğa kirişti*. "O kitabını okudu **ve** yazmaya başladı."

b. *Qarsılas Salalas Qurmalas Söylem* "Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (*biraq, sonda da, degenmen, alayda, süytsede*):

Tañ jaqındap qaldı, ***biraq***, *tün äli qarangğı*. "Sabah vakti yaklaşmaya başladı, **ancak** gece hala karanlık."

c. *Üdetpeli Salalas Qurmalas Söylem* "Tekrar Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (äri):

Bizdiñ başsımız bilimdi adam, ***äri*** *onıñ täjribesi mol*. "Bizim müdürümüz bilgili bir adamdır, **hem de** onun tecrübesi çoktur."

d. *Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (*ya, ne, nemese, bolmasa, yaki*):

Erteñ ***ne*** *Qarpıq keledi*, ***ne*** *Säkir keledi*. "Sabah **ya** Karpık gelir **ya da** Sekir gelir."

e. Sebepti Salalas Qurmalas Söylem "Sebep Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (*sebebi, sondıqtan, üytkeni, sol sebepti*):

Bizdiñ sotsialistik şaruwaşılığımızdıñ örkendewine dinşil, soqır senimderdiñ keseli tiyedi, ***sondıqtan*** *onımen küresüw kerek.* "Bizim sosyalist çiftçiliğimizin kalkınmasına dindar, kör inançlar zarar veriyor, **bu yüzden** onunla mücadele etmek gerekir."

f. Kezektes Salalas Qurmalas Söylem "Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (*birese, keyde*):

Birese *jel soğadı*, ***birese*** *jañbır jawadı*. "**Bir** rüzgar esiyor, **bir** yağmur yapıyor."

g. Beytaraptıq Salalas Qurmalas Söylem "İlgisizlik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle" (*meyli, qoy*):

Meyli *sen xat jaz*, ***meyli*** *ol xat jazsın*. "**Ya** sen mektup yaz, **ya da** o mektup yazsın."

2. *Jalğawlıqsız Salalas Qurmalas Söylem* "Edatsız Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

Endi ne qılarımdı bilmey tur edim, *bir amal oyıma tüse qaldı*. "Şimdi ne yapacağımı bilmiyordum, bir çözüm aklıma geldi."

B. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Temel Ve Yan Cümleli Birleşik Cümle”

1. *Sebep-Saldar Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Sebep-Sonuç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (*-ğandıqtan, -ğan üşin, -ğan soñ*):

Osı kişinin järdemi bolğandıqtan, men isimdi tez bitirdim. “O kişinin yardımı sayesinde, ben işimi hemen bitirdim.”

2. *Mezgildi Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” *(-ğanğa; -ğan şeyin, deyin, keyin, beri, soñ, kezde, künde, waqıtta, şaqta; -ğanda; -ğalı*):

Biz suwdan ötip bara jatqanda, qattı jel soqtı. “Biz sudan geçip gittiğimizde, sert bir rüzgar esti.”

3. *Şarttı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (-sa):

Ne ekseñ sonı orarsıñ. “Ne ekersen onu biçersin.”

4. *Salıstırmalı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (*-ğanday; -ğan siyaqtı*):

Ol oqığan siyaqtı, men de oqıy alamın. “Onun okuduğu gibi ben de okuyabilirim.”

5. *Maqsattı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (*-w üşin*):

Ol aytqan sözin orındaw üşin, Marat ekewi birleşip oqıdı. “O, söylediği sözü yerine getirmek için, Marat ile bira araya geldi.”

6. *Qarsılıqtı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (*-sa da; -ğanmen*):

Qar erte jawğanmen, kün äli suwıtqan joq. “Kar erken yağmasına rağmen, hava hala soğumadı.”

7. *Nusqawlı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Görelik Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (*-ğan boyınşa; -ğanşa*):

Oquwşı, muğalimniñ aytqan jobası boyınşa, şığarma jazıp kelipti. “Okuyucu, öğretmenin söylediği taslağa göre eser yazıyor.”

8. *İrgeles Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Eş Zamanlılık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle" (Zarf-fiilli):

Men kitap oqıp, basqalar jazuw jazdı. "Ben kitap okurken, başkaları yazı yazdı."

9. *Atawlı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle" (*-ğanşa, -ğannan göri / da*):

Qalağa sen barğanşa, men barsam edi. "Şehre sen varıncaya kadar ben varsaydım."

10. *Siltewli Sabaqtas Qurmalas Söylem* "İşaret Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle" (*sol, sonday, sonşalıq*):

Quwanğanım sonday, eşnärse közime körinbeydi. "Öyle sevindim ki, hiçbir şey gözüme görünmüyor."

C. *Aralas Qurmalas Söylem* "Karışık Birleşik Cümle":

– Bizdiñ kolhozımız aştığın jıynap boldı – dep, Aqmet sözin bitirip edi, jurt duw qol şapalaqtadı. ""Bizim kolhozumuz yiyeceğini topladı" diye, Ahmet sözünü bitirdi, halk coşkuyla alkışladı." (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 49–74)

Eziyza Nurmahanova "Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası" adlı kitabında birleşik cümle sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır:

1. *Salalas Qurmalas Söylem* "Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

a. *Jalğawlıqtı Salalas Qurmalas Söylem* "Bağlama Edatlı Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

b. *Jalğawlıqsız Salalas Qurmalas Söylem* "Bağlama Edatsız Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

2. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Temel Ve Yan Cümleli Birleşik Cümle"

a. *Şarttı Bağınıñqı Sabaqtas Söylem* "Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

b. *Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* "Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

c. *Mezgil Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

d. *Amal Bağınıñqı Sabaqtas Söylem* "Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

e. *Sebep Bağınıñqı Sabaqtas Söylem* "Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

f. *Maqsat Bağınıñqı Sabaqtas Söylem* "Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle" (Nurmaxanova, 1971: 212–231)

Kayırbolat Esenov 1974 yılında yayımlanan "Qazaq Tilindegi Kürdelengen Söylemder" adlı kitabında *kürdelengen söylem* olarak adlandırdığı birleşik cümleleri Kazak gramerindeki klasik sınıflandırmaların dışında sınıflandırmaktadır ve bu sınıflandırmayı yaparken farklı terimler kullanmaktadır. Esenov'un yaptığı bu birleşik cümle sınıflandırması şu şekildedir:

A. *Ayqındawıştıq Qosalqı Söylemder* "Açıklayıcı İlişki İçerisindeki Cümleler"

1. *Oñaşalanğan Ayqındawıştı Söylemder* "Bağımsız Cümleler":

Säkenniñ qolında turıp Almatıda oquw oqıdı (Qazir Qarağandıda turadı). "Seken'in yanında kalıp Almatı'da okul okudu (Şimdi Karağandı'da yaşıyor)."

2. *Qıstırma Söylemder* "Ara Cümleler" (*aytuwınşa, aytqanda* "söylenene göre"; *baylanıstı* "ilişkili; alakalı", *qarağanda* "bakılırsa, bakılınca, göre"; *ma / me / ba / be / pa / pe* " mı/ mi / mu / mü"; kim biledi "kim bilir", *tegi ... boluw kerek* "herhalde … olmalı"; *nege eken belgisiz* "ne olduğu belirsiz", *nege ekenin bilmeymin* "ne olduğunu bilmiyorum")

Bir-birimizge seniskennen keyin Qamzanıñ mağan aytuwınşa, Trıitskiy qalasınan Baymagambet Ztulin bol'şevikterge tilektes bop qaytqan. "Birbirimize güvendikten sonra Kamza'nın bana söylediğine göre, Traitdskiy şehrinden Baymagambet Ztulin Bolşeviklerle hemfikir olmuş."

Şıñğıstıñ jorıqqa ketüwine baylanıstı, Zeyneptiñ qayda boluwı özinen-özi şeşilip qaldı. "Şınğıs'ın sefere gitmesiyle bağlantılı, Zeynep'in nerede olduğu kendiliğinden çözüldü."

Alıp qaştı sözge qarağanda, maldıñ jalpı sanı mıñ jarımnan astam bolsa kerek jäne köbi iri qara bolsa kerek. "Alıp kaçtı sözüne bakılırsa, malın genel sayısı bin beşyüzden fazla olmalı ve çoğu büyük baş hayvan olmalı."

*Azdan tastañqırap alğandıqtan **ba**, älde tabiyğatında söylegiş **pe**, esip söylep otırğan dükenşi.* "Az konuştuğundan **mı**, yoksa karakteristik konuşması **mıydı**

(bilinmez), anlaşılır bir şekilde konuşmuş bakkal."

"Buwra" ***tegi*** *talıp qalğan* ***boluw kerek****, jığılğan jerinen qozğalmay sulıq jattı.* "Buvra **herhalde** bayılmış **olmalı**, yığıldığı yerde hareket etmeden yattı."

Aqırın kim biledi, bälkim, onı endi qaytıp körem be, joq pa! "Sonrasını kim bilir, belki onu şimdi geri dönünce görecek miyim, görmeyecek miyim!"

Nege ekenin bilmeymin, ol tustarda bizde sınşıldıq ta, sınampazdıq ta tipten mıqtı bolatın. "Ne olduğunu bilmiyorum, o zamanlarda bizde dürüstlük de, eleştirellik de çok sağlam olmuş."

3. *Qıstırındı Söylemder* "Uyarı / Dipnot Cümlesi":

Gubernyağa Xakim telegram berip, Ayjandı ornınan bosatuwğa sanktsiya alğan ba qalay (munı mağan aşıp aytpadı), äytewir qazir Aqbasov tergewşi emes. "Gubernya'ya Hakim telgraf gönderip, Ayjan'ı görevinden almak için mi ceza vermiş nasıl (bunu bana açıkça söylemedi), her nasılsa şimdi Akbasov araştırmamış."

4. *Birıñğay Müşeli Söylemder* "Ortak Ögeli Cümleler"

Al şeşem orısqa küyewge şıqqanımen, köp jıl Qazaq arasında turğanımen, biraz jağdayda özbek saltın qoldanatın. "İşte annem Rus ile evlenince, uzun yıllar Kazaklar arasında yaşayınca, bazı durumlarda Özbek geleneğini kullanmış."

B. *Sintaksistik Oralımdar* "Söz Dizimsel Yan Cümleler"

1. *Qabıspalı Oralımdar* "Birleşmeli Yan Cümleler"

a. *Esim Qabıspalı Oralım* "İsim Birleşmeli Yan Cümle":

Adam qoğamınıñ örkendey tariyxınan xabarı bar Dragomirov aldına "bul nelikten" degen suraw qoydı. "İnsan toplumun fizli gibi tarihinden haberi olan Dragomirov aklına "bu neden" denen soru geldi."

b. *Esimşe Qabıspalı Oralım* "Sıfat-Fiil Birleşmeli Yan Cümle":

Täñirbergen şolaq tanawı jelpildep bara jatqan Torşolaq balağa senimsizdene qaradı. "Tenirbergen, küçük burnu sallanan Torşolak çocuğa güvensiz bir şekilde baktı."

2. *Janaspalı Oralımdar* "Bitişmeli Yan Cümleler"

a. *Kösemşeli Oralım* "Zarf-Fiilli Yan Cümle" *(-p; -a, -e, -y; -ğalı; -ğanşa; -ğanday*):

Küriştiñ bitik–aq öskenin körip kele jatıp, ogan iştey süysinip kele jatıp, bul jönde Natal'yağa läm–mem dep tis jarmaydı. "Pirincin gür yetiştişini görüp, ona içten içe memnun oluverince, bu konuda Natalya'ya bir şey diyerek ağzını açmadı."

b. *Esimşeli Oralım* "Sıfat-Fiilli Yan Cümle" (*-ğan + hâl eki*; *-ğan + soñ / kezde; -ğan+dan + keyin / beri*):

Nataşa eki–üş kolhozdıñ egin jayın basqarıp jürgen agronom bolğanımen, künniñ köbin osı meniñ tanabımda ötkizedi. "Nataşa iki üç kolhozun tarlasını yöneten ziraat mühendisi olmasına rağmen günün çoğunu bu benim tarlamda geçiriyor. "

c. *Şarttı Ray Tulğalı Oralım* "Şart Kipli Yan Cümle" (*-sa, -se*):

Onımen iştesip söylesseñ, anıq xalıq ünin de, muñın da uğasıñ. "Onunla samimi bir şekilde konuşsan, yakınen halk sesini de, efkarını da anlarsın."

d. *Qıymıl Esimdi Oralım* "İsim-Fiilli Yan Cümle" (*-w; -w üşin, -wdan burın; -ısımen*):

Azap vagonındağı xaldi aytuwdan burın, Qızıljar qalasınıñ tutqındardı qamaytın lageri tuwralı biraz söz aytıp öteyin. "Azap vagonundaki durumu söylemeden önce Qızıljar şehrinin esirleri tutulan kampı hakkında biraz söz söyledi." (Esenov, 2010: 2–193).

Nurjamal Oralbayeva, Hairbolat Esenov ve Safura Kuzurgalievna Hayrullina'nın hazırlamış olduğu "Qazaq Tilin Üyrenemiz" adlı kitapta *qurmalas söylem* "birleşik cümle" türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadırlar:

A. *Salalas Söylem* "Sıralı-Bağlı Cümle"

1. *Jalğawlıqsız Salalas Qurmalas Söylem* "Bağlama Edatsız Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

2. *Jalğawlıqtı Salalas Qurmalas Söylem* "Bağlama Edatlı Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

a. *Qarsılıqtı Salalas Söylem* "Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

b. *Sebep-Saldar Jalğawlıqtı Salalas Söylem* "Sebep-Sonuç Edatlarıyla Sıralı-Bağlı Cümle"

c. *Talğawlıq Salalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle"

B. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Temel ve Yan Cümleli Birleşik Cümle”

1. *Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

2. *Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

3. *Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

4. *Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

5. *Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

6. *Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle” (Oralbayeva ve diğ., 1989: 230–276).

Tolevbay Kordabayev “Qazaq Tiliñdegi Qurmalas Söylemder Sintaksisi” adlı kitabında *qurmalas söylem* “birleşik cümle” türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

A. *Salalas Qurmalas Söylem* “Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

1. *Mezgildes Salalas Söylem* “Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle”

2. *Sebeptes Salalas Söylem* “Sebepteşlik Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle”

3. *Qarsılas Salalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle”

4. *Talğawlı Salalas Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle”

5. *Kezektes Salalas Söylem* “Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

6. *Tüsindirmeli Salalas Söylem* “Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

7. *Salıstırmalı Salalas Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

8. *Şarttı Salalas Söylem* “Şart Bildiren Sıralı-Bağlı Cümle”

9. *Köp Kompenentti Salalas Söylem* “Çok Bileşenli Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

B. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Temel ve Yan Yargılı Birleşik Cümle”

1. *Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

2. *Qarsı Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

3. *Salıstırma Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

4. *Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

5. *Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

6. *Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

7. *Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

8. *Köp Bağınıñqılı Sabaqtas Söylem* “Çok Bileşenli Yan Cümleli Birleşik Cümle”

C. *Aralas Qurmalas Söylem* “Karışık Birleşik Cümle” (Qordabayev, 1995: 31–140).

Favziya Şamşiyevna Orazbayeva, Gulğayşa Sağidolda, Balkiya Kasım, Aygül Qobılanova ve diğ. tarafından hazırlanan “Qazirgi Qazaq Tili” adlı kitapta birleşik cümle türleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Salalas Qurmalas Söylem* “Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

a. *Iñğaylas / Mezgildes Salalas Qurmalas Söylem* “Süreklilik/Eşzamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

b. *Sebep-Saldar / Sebeptes Salalas Qurmalas Söylem* “Sebep-Sonuç / Sebepteşlik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

c. *Qarsılıqtı Salalas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

d. *Tüsindirmeli Salalas Qurmalas Söylem* “Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

e. *Şarttı Salalas Qurmalas Söylem* “Şart Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

f. *Salıstırmalı Salalas Qurmalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

g. *Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

h. *Kezektes Salalas Qurmalas Söylem* "Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

2. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Temel ve Yan Cümleden Oluşan Birleşik Cümle"

a. *Şarttı Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

b. *Sebep Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

c. *Mezgil Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

d. *Amal (Qıymıl-Sın) Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* " Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

e. *Maqsat Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

f. *Salıstırmalı Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

g. *Mezgildes Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Eşzaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

3. *Aralas Qurmalas Söylem* "Karışık Birleşik Cümle"

4. *Köp Kompenentti Qurmalas Söylem* "Çok Bileşenli Birleşik Cümle"

a. *Köp Kompenentti Salalas Qurmalas Söylem* "Çok Bileşenli Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

b. *Köp Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Birden Fazla Yan Cümleli Birleşik Cümle" (Orazbayeva ve diğ., 2005: 501–512).

Seyilbek Mukamedjarulı İsayev "Qazaq Tili" kitabında birleşik cümle türlerini şu

şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Salalas Qurmalas Söylem* "Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

a. *Iñğaylas Salalas Qurmalas Söylem* "Süreklilik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

b. *Sebep-Saldar Salalas Qurmalas Söylem* "Sebep-Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

c. *İliktes Salalas Qurmalas Söylem* "Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

d. *Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem* "Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

e. *Kezektes Salalas Qurmalas Söylem* "Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

f. *Köp Quramdı Salalas Qurmalas Söylem* "Birden Fazla Yapıdaki Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle"

2. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Temel ve Yan Cümleden Oluşan Birleşik Cümle"

a. Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem "Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

b. *Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

c. *Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

d. *Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

d. *Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

e. *Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* "Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle"

f. *Köp Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas* Söylem "Birden Fazla Yan Cümleli Birleşik

Cümle”

3. *Aralas Qurmalas Söylem* “Karışık Birleşik Cümle” (İsayev, 2013: 158–174).

Şebiken Keribayulı Bekturov “Qazaq Tili” kitabında birleşik cümle türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Salalas Qurmalas Söylem* “Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

a. *Iñğaylas Salalas Qurmalas Söylem* “Süreklilik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

b. *Qarsılıqtı Salalas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

c. *Sebep-Saldar Salalas Qurmalas Söylem* “Sebep-Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

d. *Kezektes Salalas Qurmalas Söylem* “Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

e. *Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

f. *Tüsindirmeli Salalas Qurmalas Söylem* “Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

2. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Temel ve Yan Cümleden Oluşan Birleşik Cümle”

a. *Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

b. *Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

c. *Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

d. *Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas* Söylem “Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

e. *Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

f. *Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Zaman

g. *Köp Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Birden Çok Yan Cümleli Birleşik Cümle”

3. *Aralas Qurmalas Söylem* “Karışık Birleşik Cümle” (Bekturov, 2006: 221–249).

Janna Orınbasarkızı Tektiğul “Qazaq Tiliniñ Tarixiy Grammatikası”; Seytjapar Arpabekov “Qazaq Tili”, Hasen Arğınov “Qazaq Tili Metodikası” adlı kitabında birleşik cümle türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Salalas Qurmalas Söylem* “Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

a. *Iñğaylas Salalas Qurmalas Söylem* “Süreklilik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

b. *Qarsılıqtı Salalas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

c. *Sebep-Saldar Salalas Qurmalas Söylem* “Sebep-Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

d. *Kezektes Salalas Qurmalas Söylem* “Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

e. *Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem “*Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

f. *Tüsindirmeli Salalas Qurmalas Söylem* “Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle”

2. *Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Temel Ve Yan Cümleden Oluşan Birleşik Cümle”

a. *Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

b. *Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

c. *Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

d. *Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

e. *Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle”

f. *Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Zaman

3. *Aralas Qurmalas Söylem* “Karışık Birleşik Cümle” (Arğınov, 1974: 138–219; Arpabekov, 2004: 93–101; Tektigul, 2012: 462–483).

1.2.2.3.1.5.2.1.1. Salalas Qurmalas Söylem (Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

Bileşenleri anlam, yer düzeni, vurgu, bağlama edatları vasıtasıyla bağlanıp, yüklemleri hüküm bildiren birleşik cümlelere ***salalas qurmalas söylem*** “sıralı-bağlı birleşik cümle” denilmektedir (Arğınov, 1974: 142). Sıralı-bağlı bir şekilde birleşen basit cümlelerin özneleri bazen ortak bir şekilde ilk cümlenin veya son cümlenin içinde verilir (Tektiğul, 2012: 462). *Salalas qurmalas söylem* Türkiye Türkçesindeki sıralı ve bağlı birleşik cümlelerle aynı özelliklere sahiptir.

Sıralı-bağlı birleşik cümlenin özellikleri şu şekildedir:

1. Sıralı-bağlı birleşik cümle bileşenlerinin yüklemleri hüküm bildirir.

2. Sıralı-bağlı birleşik cümlenin yüklemleri bağımsız olarak sıralı bir şekilde bağlanır. Yani sıralı-bağlı birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler tek başına bitmiş bir düşünceyi bildirir ve tek tek cümle özelliği taşır.

3. Sıralı-bağlı birleşik cümle yapısındaki basit cümlelerin arasındaki vurgusal duraksama hüküm ifade eder.

4. Sıralı-bağlı birleşik cümle bileşenlerinin yüklemleri kendi özneleriyle uyum sağlayarak bağlanır.

5. Sıralı-bağlı birleşik cümleler birbiriyle bağlama edatları olmadan veya bağlama edatları vasıtasıyla bağlanır.

6. Sıralı-bağlı birleşik cümlelerde özne ortak olabilir (Arğınov, 1974: 139; Qordabayev, 1995: 41; Orazbayeva ve diğ., 2004: 502; Bekturov, 2006: 222).

Kazak gramerinde 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar sıralı-bağlı birleşik cümlelerin hangi yöntemlerle yapıldığı konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Prof. Kudaybergen Jubanulı'nın önderliğinde 1936 yılında yayımlanan "Qazaq Tiliniñ Programması" ile bu konudaki çalışmalar başlamıştır (Jubanulı, 1938: 22). Ancak sıralı-bağlı cümlelerin yapılış yollarının anlatılmadığı, gösterilmediği bu eser sınıflandırma açısından çok fazla dikkate alınmamıştır. Terim yönünden de genele hitap etmemiştir.

Sıralı-bağlı birleşik cümlenin yapılışında iki temel yöntem kullanılmakta olduğu, bunlardan birinin bağlama edatlarının bağlayıcı unsuru vasıtasıyla, ikincisinin ise bağlama edatı olmaksızın basit cümlelerin birbirine birleşerek, yan yana gelerek söylenmesi vasıtasıyla, yani bağlama edatsız birleştiği 1939 yılında yayımlanan "Qazaq Tiliniñ Grammatikası" adlı ders kitabında anlatılmıştır (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 51–58). Nığmet Sawranbayev gibi bazı araştırmacılar bağlama edatsız sıralanan cümleleri sıralı yapı içerisine dâhil etmemiş, birleşik cümlelerin bağımsız bir türü olarak dikkate almamıştır. Sonraki çalışmalarda ise sıralı cümleler *jalğawlıqtı* "bağlama edatlı" ve *jalğawlıqsız* "bağlama edatsız" şeklinde sınıflandırılmaya başlanmıştır (Qordabayev, 1995: 41).

Genel olarak Kazak Türkçesinde *salalas qurmalas söylem* "sıralı-bağlı birleşik cümle"ler bağlama edatları kullanılmasına ve cümle içindeki anlamlarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu açıdan yapılan sınıflandırmalar esas alındığında Kazak Türkçesindeki sıralı-bağlı birleşik cümle türlerini yedi başlık altında ele alabiliriz:

1. *Iñğaylas salalas qurmalas söylem* "Süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"

2. *Qarsılıqtı salalas qurmalas söylem* "Karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"

3. *Sebep-saldar salalas qurmalas söylem* "Sebep-sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"

4. *Talğawlı salalas qurmalas söylem "*Karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"

5. *Kezektes salalas qurmalas söylem* "Eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"

6. *Tüsindirmeli salalas qurmalas söylem* "Açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik

cümle”

1.2.2.3.1.5.2.1.1.1. Iñğaylas Salalas Qurmalas Söylem (Süreklilik Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

Kazak Türkçesinde ilk ders kitaplarından başlayarak sıralı cümlelerin bu türü hakkında bilgiler verilmiştir. Her dönemde sıralı-bağlı cümlelerin bu türü için farklı terimler kullanılmış hem de yapılış yöntemleri farklı şekilde ifade edilmiştir. 1920’li yıllarda yayımlanan eserlerde sıralı cümlelerin bu türü *qıyısuw birıñğay salalas*, *birtektes salalas*, *jayılıñqı salalas* diye adlandırılmış ancak bu cümle türünün bağlama edatlarıyla mı yoksa bağlama edatsız mı oluştuğu hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. 1936 yılında hazırlanan okuma planlarında sıralı-bağlı cümlelerin bu türü “*ıñğaylas salalas*” olarak adlandırılmış. Ancak bunlarda sıralı-bağlı cümle bileşenlerinin birbiriyle bağlanma yöntemleri genel bir şekilde verilmiş, her bir türünün nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmemiştir. Sersen Amanjolov ve Nığmet Sawranbayev’in hazırlamış olduğu 1989 yılında yayımlanan “Qazaq Tiliniñ Grammatikası” adlı ders kitabında *da, de, jäne* bağlama edatları ile yapılan sıralı cümleler *tirkes salalas söylem* “ard ardına sıralı-bağlı cümle”, *äri* edatı vasıtasıyla yapılan sıralı cümleler *üdetpeli salalas söylem* “tekrarlayan sıralı-bağlı cümle” olarak adlandırmıştır. Bundan sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda sıralı-bağlı cümlelerin bu türü için bazen *ıñğaylas salalas söylem* “süreklilik bildiren sıralı-bağlı cümle” bazen de *mezgildes salalas söylem* “eş zaman bildiren sıralı-bağlı cümle” terimi kullanılmıştır (Qordabayev, 1995: 55–56).

Kazak Türkçesinde, yapısındaki basit cümlelerin birincisinde söylenen düşünce ile ikincisinde söylenen düşünce arasında zaman, yön ve süreklilik anlamında bağlantı bulunan birleşik cümlelelere ***ıñğaylas salalas qurmalas söylem*** “süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle” denilmektedir (İsayev, 2013: 160). Hem nesir hem de nazım şeklinde görülen bu sıralı-bağlı birleşik cümle türü, Kazak atasözlerinin de temelini oluşturmaktadır (Arğınov, 1974: 144).

Kazak Türkçesinde *ıñğaylas salalas qurmalas söylem* “süreklilik ifade eden sıralı-bağlı birleşik cümle”leri oluşturan basit cümleler bağlama edatları vasıtasıyla da bağlama edatları olmaksızın yan yana gelerek de birbirine bağlanabilir (Arpabekov, 2004: 93). *Iñğaylas salalas qurmalas söylem* “süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle”ler ***jäne***

"ve"; ***da, de, ta, te*** "da, de"; ***men, ben, pen*** "ile"; ***äri*** "hem, bununla birlikte" bağlama edatları ile birbirine bağlanır (İsayev, 2013: 160).

Bağlama edatlı sıralı-bağlı birleşik cümlenin bileşenlerinden biri ***da*** edatı ile süreklilik ifadesi kazandığında, ***da*** edatı kaç basit cümleden sonra gelirse gelsin ardından virgül konur. Bağlama edatlı sıralı-bağlı cümlenin bileşenleri *äri* edatı ile birbirine bağlandığında virgül ondan önce, tekrar tekrar geldiği durumlarda ise her bileşenin yükleminden sonra gelir. Örneğin;

Qunanbay Uljan qasına otırdı ***da****, Mäkiş pen Abaydıñ jüzine qaradı.* "Kunanbay Uljan'ın yanına oturdu ve Mekiş ile Abay'ın yüzüne baktı."

Kün bata şubırtıp mal şeti ***de*** *körindi, boran* ***da*** *üdeñkirep ketti. "*Güneş batarken katar şeklinde **hem** malın ucu göründü, **hem de** fırtına arttı."

Aqılı artıq, ***äri*** *adamdığı joq.*"Zekâsı fazla, **bununla birlikte** insanlığı yok."

Bügin ***äri*** *jumısımız köp boldı,* ***äri*** *jıynalısqa qatıstıq.* "Bugün **hem** işimiz çoktu, **hem de** toplantıya katıldık."

Kelgender arasında Abay burınnan biletin Dändibay, Erenay siyaqtı qarttar bar ***jäne*** *eki-üş orta jastağı adam bar.* "Gelenler arasında Abay'ı önceden tanıyan Dandibay, Erenay gibi yaşlılar var **ve** iki üç tane orta yaştalı adam var." (Bekturov, 2006: 223–224).

1.2.2.3.1.5.2.1.1.2. Qarsılıqtı Salalas Qurmalas Söylem (Karşıtlık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

1920'li yıllarda Ahmet Baytursınulı'nın yazdığı ders kitaplarında sıralı-bağlı cümlelerin bu türü "*qayırıñqı salalas söylem*" olarak adlandırmıştır (Saxıbekqızı, 2013: 253). 1930'lu yılların ilk yarısında yazılan ders kitaplarında *salalas* "sıralı-bağlı" ve *sabaqtas* "temel ve yan yargılı" cümleler türlere ayrılmamış, sınıflandırılmamıştır. 1936 yılında çıkarılan okuma programlarında bu birleşik cümleler sınıflandırılmaya başlanmıştır. Burada bu cümle türü "*erewil salalası*" diye adlandırılmıştır. Bu kullanılan isim 1920'li yıllarda *sabaqtas söylem* "temel ve yan yargılı cümle" ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda sıralı-bağlı cümlelerin bu türü bazen "*qarsılas*", bazen de "*qarsılıqtı*" isimleriyle açıklanmıştır (Qordabayev, 1995: 65).

Yapısındaki basit cümlelerden birinde söylenen düşünce, ikincisindeki düşünceye

zıt bir anlam ifade ediyorsa bu sıralı-bağlı cümlelere ***qarsılıqtı salalas söylem*** "karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" denilmektedir. Bu cümle türü bağlama edatları vasıtasıyla da bağlama edatları olmadan da yapılabilmektedir (Orazbayeva ve diğ., 2004: 503; İsayev, 2013: 161).

Qarsılıqtı salalas qurmalas söylem "karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" söylenirken bileşenlerinin arasında duraklama yapılır, karşıtlık bildiren bağlama edatlarının önüne virgül konulur. Bağlama edatsız karşıtlık bildiren sıralı-bağlı cümlelerde ise bileşenlerin arasına virgül ve çizgi konulur. Kazak Türkçesinde karşıtlık bildiren bağlama edatları şunlardır: ***biraq*** "ama", ***degenmen*** "ancak", ***äytse de*** "buna rağmen", ***söytse de*** "oysaki" ***söytkenmen*** "yine de", ***sonda da*** "öyle olsa da, fakat", ***solay bola tursa da*** "böyle olsa da", ***solay bolğanmen*** "öyle olsa da", ***alayda*** "oysaki" vb. (Balaqayev, 2006: 225). Örneğin;

Sabaq bitti, ***alayda*** *balalar äli otır.* "Ders bitti, **ancak** çocuklar hala oturuyor."

Orınbek jaqsı adam, ***degenmen*** *kemşiligi de joq emes.* "Orınbek iyi adam, **ancak** eksikliği de yok değil."

Biz erte keldik, ***sonda da*** *senimen kezdese almadıq.* "Biz erken geldik, **fakat** seninle karşılaşamadık."

Kün suwıq, ***söytse de*** *äli qar jawğan joq.* "Hava soğuk, **öyle olsa da** hala qar yağmadı."

Biz keldik, ***biraq*** *sen üyde bolmadıñ.* "Biz geldik, **ancak** sen evde yoktun." (Oralbayeva ve diğ., 1989: 235–236).

1.2.2.3.1.5.2.1.1.3. Sebep-Saldar Salalas Qurmalas Söylem (Sebep-Sonuç Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

Sıralı-bağlı birleşik cümlenin bu türünden 1936 yılında yayımlanan okuma programında "*sebep-saldar salalas*" ismiyle ilk kez söz edilmiştir. Ayrıca bu tür Kazak Türkçesinde "*sebeptes*" ismiyle de görülmektedir (Qordabayev, 1995: 61).

1920'li yıllarda Ahmet Baytursınulı, hazırlamış olduğu ders kitabında *sebep-saldar salalas qurmalas söylem* "sebep-sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" konusundan bahsetmemiştir. Sıralı-bağlı cümlelerin bu türüne benzer cümleleri *sebep pısıqtawış*

bağınıñqı “sebep zarflı yan cümle” olarak adlandırmaktadır (Saxıbekqızı, 2013: 253, 258–259).

Bir cümlede söylenen hareketin, durumun sebebini bildiren, ikinci cümlede bu sebepten doğan durumları, neticeyi bildiren ya da aksine birincisi neticeyi, ikincisi onun sebebini bildiren cümlelere ***sebep-saldar*** “sebep-sonuç” veya ***sebeptes söylem*** “sebepteş cümle” denilir (Orazbayeva ve diğ., 1974: 503).

Sebep-saldar salalas qurmalas söylem “sebep-sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle”leri oluşturan basit cümleler bağlama edatları vasıtasıyla da bağlama edatları olmadan da birbirine bağlanabilir (İsayev, 2013: 162). Kazak Türkçesinde sebep-sonuç bildiren bağlama edatları şunlardır: ***öytkeni / üytkeni*** “çünkü”, ***sebebi*** “çünkü”; ***nege deseñ*** “çünkü”, ***sondıqtan*** “çünkü, onun için”, ***sol sebepti*** “bundan dolayı”, ***sol üşin*** “bunun için” vb. (Oralbayeva ve diğ., 1989: 236).

Bağlama edatlı sıralı-bağlı cümleler *öytkeni, sebebi* ile kurulduğunda, önceki cümle sonuç anlamlıdır ve ikinci basit cümle ilk cümledeki düşüncenin sebebini bildirir. Eğer *sondıqtan, sol sebepti* edatları kullanılmışsa, önceki basit cümle, ikinci basit cümledeki düşüncenin olma sebebini bildirir. Yazarken bağlama edatlı *sebep-saldar salalas qurmalas söylem* “sebep-sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle”lerin arasına virgül, bağlama edatsız olanların arasına ise iki nokta üst üste konulur. Örneğin;

Qart onıñ ne oylap otırğanın sezgen joq, ***sondıqtan*** *bul ekewine köz de salğan joq.* “İhtiyar onun ne düşündüğünü hissetmedi, **bu yüzden** bu ikisine de bakmadı.”

Buğan köñil bölmeske bolmaydı, ***öytkeni*** *balalardın da öz aldına “zañ kodeksteri” bolatının esten şığarmaw kerek*. “Bunu önemsememek olmaz, **çünkü** çocukların da özel “kanunları” olduğunu akıldan çıkarmamak lazım.”

Olardı jazıqsızdan-jazıqsız sögüwge bolmaydı: *qız uzatuw oñay emes.* “Onları suçu olmadan azarlamak olmaz, (çünkü) kız vermek kolay değil.” (Bekturov, 2006: 229).

1.2.2.3.1.5.2.1.1.4. Talğawlı Salalas Qurmalas Söylem (Karşılaştırma Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

Sıralı cümlelerin bu türünü Ahmet Baytursınulı “*ayırıñqı salalas*” diye adlandırmış ve “*ekiuştı mağınalı söylemder qıyısqan jerde ayırıñqı qıyısuw boladı*” (Şüphe anlamı

ifade eden cümleler uyum sağladığı zaman *ayırıñqı söylem* olur) şeklinde açıklamıştır (Saxıbekqızı, 2013: 253). Kudaybergen Jubanulı'nın önderliğinde 1936 yılında çıkarılan okul pragramında bu cümle "*talğama salalas*" olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada bağlama edatlı sıralı-bağlı cümlelerin yapılma yolları doğru bir şekilde gösterilmiş ancak onun açıklamasında biraz uyumsuzluklar yer almıştır. 1939 yılında çıkarılan "Qazaq Tiliniñ Grammatikası" adlı ders kitabında ilk kez *talğawlı salalas qurmalas söylem* "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" olarak adlandırılmış, açıklaması ve yapılışı açısından da düzgün bir şekilde ifade edilmiştir (Qudaybergen, 1995: 69). Tolevbay Kordabayev çalışmalarında sıralı-bağlı cümlelerin bu türü için *salıstırmalı salalas qurmalas söylem* "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" terimi kullanmıştır (Qordabayev, 1995: 74).

Bileşenlerinin birindeki iş ile olayın olduğunu bildiren sıralı-bağlı cümleye ***talğawlı salalas qurmalas söylem*** "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" denilmektedir (Arğınov, 1974: 168).

Talğawlı salalas qurmalas söylem "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"ler sadece edatlar vasıtasıyla yapılır. Onun bileşenleri birbiriyle karşılaştırma edatları vasıtasıyla bağlanır. Yazarken, yapısındaki basit cümlelerin arasına virgül konulur (Arğınov, 1974: 168; Bekturov, 2006: 285).

Talğawlı salalas söylem "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"ler; ***ne*** "ya", ***nemese*** "yahut", ***ya*** "ya", ***yaki*** "veya", ***bolmasa*** "yoksa", ***äytpese*** "öyleyse", ***ne bolmas*** "yoksa", ***ya bolmasa*** "yoksa", ***älde*** "ya da" gibi edatlar vasıtasıyla yapılır. Bazen *talğawlı salalas qurmalas söylem* "karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"lerin yapısında üç basit cümle vardır: onların ilk ikisi ***ma, me, ba, be, pa, pe*** "mı, mi, mu, mü" soru edatı kullanılır, en son basit cümle ise ilk cümlelerde tahmin edilen, ima edilen düşüncenin, hereketin sonucunu, özetini ifade eder (İsayev, 2013: 164). Örneğin;

*Bul jerde **ya** sen turarsıñ, **ya** men turarmıñ.* "Burada **ya** sen dursun, **ya** ben dururum."

*Ol üyde keste toqıydı, **ya** kitap okıydı, **nemese** üy jumısımen aynalaşıp ketedi.* "O evde işleme yapıyor, **ya** kitap okuyor **ya da** ev işleriyle uğraşıyor."

*Maldı **ne** jerden suraw kerek, **ne** aqqan terden suraw kerek.* "Malı **ne** topraktan sormalı, **ne** akan terden sormalı."

*Qazir **me**, **älde** tüste **me**, ayttı Timov kelem, – dep.* "Şimdi **mi yoksa** öğleden sonra **mı,** Timov geleceğim dedi."

*Qulazığan köñili balanı jubanış, quwanış etkisi kelem **me**, **älde** joq izdegen köñildiñ köp dalbasasınıñ biri **me**, äytewir, bul suraq Şäkenge awır tiydi.*

"Keyifsiz olan (Şaken), çocuğun (kendisi için) bir teselli, sevinç olmasını istiyor **mu**, **yoksa** (Şaken) bunun hiçbir işe yaramayan boş uğraşlardan biri olduğunu **mu** bilmiyor**,** nasıl olursa olsun, bu soru Şaken'e ağır geldi." (Arpabekov, 2004: 95; Bekturov, 2006: 284–285).

1.2.2.3.1.5.2.1.1.5. Kezektes Salalas Qurmalas Söylem (Eş Zamanlılık Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

İlk olarak Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev'in hazırlamış olduğu "Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis" adlı ders kitabında *kezektes salalas qurmalas söylem* "eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"lerden bahsedilmiş ve onların ***birese, keyde*** edatlarının cümleleri birleştirme görevinde kullanılmasıyla yapıldığı fikrini ortaya koymuşlardır (Amanjolov ve Sawranbayev, 1938: 53).

Yapısındaki basit cümlelerin ifade ettiği düşüncenin aynı anda gerçekleştiğini gösteren sıralı-bağlı cümle türüne ***kezektes salalas qurmalas söylem*** "eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" denilmektedir (İsayev, 2013: 164).

Kezektes salalas söylem "eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"ler her zaman bağlama edatları vasıtasıyla birleşmektedir (Orazbayeva ve diğ., 2004: 505). Bu cümle türünün yapısındaki basit cümleler birbirleriyle ***birde*** "bazen", ***keyde*** "bazen, kâh", ***birese*** "bir… bir" bağlama edatlarının tekrarlanması veya birincisinde biri, ikincisinde diğerinin gelmesi vasıtasıyla bağlanırlar (Bekturov, 2006: 286). Bu edatlar, anlam açısından bir farklılığa sahip olmadığından birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Bu yüzden de bu edatlar birbirinin yerine kullanıldığında cümlenin anlamında hiçbir eksiklik oluşturmamaktadır (Qordabayev, 1995: 72). *Kezektes salalas söylem* "eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle"lerin araları virgül vasıtasıyla ayrılır (Bekturov, 2006: 286). Örneğin;

*Atıstıñ da berekesi qaşa bastaladı. **Birde** tarsıldap jiyi atıladı, **birde** tarsıldap barıp*

jalğız oq tars etedi. "Savaşın da bereketi kaçmaya başladı. **Bazen** takırdayarak sıkça ateş ediliyor, **bazen** takırdayıp tek mermi atıyorlar."

*Atqan oğı **keyde** tiyedi, **keyde** dalağa ketedi.* "Attığı mermi **bazen** isabet ediyor, **bazen** boşa gidiyor."

*Bizder quzğınğa **birese** tas laqtırdıq, **birese** bas kiyimderimizben ürkittik.* "Bizler kuzguna **bazen** taş fırlattık, **bazen** (onu) şapkalarımızla korkuttuk." (İsayev, 2013: 286).

1.2.2.3.1.5.2.1.1.6. Tüsindirmeli Salalas Qurmalas Söylem (Açıklama Bildiren Sıralı-Bağlı Birleşik Cümle)

Tüsindirmeli salalas qurmalas söylem "açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" türü ilk olarak Tolevbay Kudaybergen'in 1961 yılında yayımlanan "Qazirgi Qazaq Tili" adlı kitabında ele alınmıştır. *Tüsindirmeli salalas qurmalas söylem "*açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" bu eserde "*iliktes salalas*" ismiyle adlandırılmıştır. Ancak, bu isimle tür arasında uyumsuzluklar olduğu farkedilmiş ve 1966 yılında çıkan ikinci baskısından itibaren "*tüsindirmeli*" ismiyle adlandırılmıştır (Qordabayev, 1995: 72). Bunun dışında Kazak gramerinde bu sıralı-bağlı birleşik cümle türü için "*anıqtamalı salalas*" ismi de kullanılmıştır (Arğınov, 1974: 157).

Yapısındaki bileşenlerin biri diğerlerinin içeriğini kapsayan veya sonraki bileşenler önceki bileşenin içeriğini açıklayan sıralı-bağlı cümle türüne ***tüsindirmeli salalas qurmalas söylem*** "açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" denilmektedir (Tektiğul, 2012: 468). Yüklemleri hüküm bildiren bileşenler vurgu ve yer düzeni vasıtasıyla bağlanır (Bekturov, 2006: 281). Bu sıralı-bağlı birleşik cümle içerisinde bulunan, ***sol*** "bu, şu, o", ***sonşama*** "öyle", ***sonşalıq*** "öyle, o kadar", ***sonday*** "onun gibi, o kadar", ***mınaw*** "bu, şu", ***mınaday*** "şöyle, bunun gibi" gibi gösterme zamirleri ilk basit cümlenin yüklem görevini yerine getirir, bununla birlikte iki basit cümleyi birleştirir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 504; Bekturov, 2006: 281).

Tüsindirmeli salalas qurmalas söylem "açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle" arasında konuşurken duraklama yapılır, yazarken ise arasına iki nokta (:) veya çizgi (-) konulur (Arğınov, 1974: 159; Arpabekov, 2004: 96). Örneğin;

*Munıñ tüpki sebebi **mınaw**: romanda unamsız keyipker mülde joq.* "Bunun temel

sebebi **şudur**: romanda çirkin kahraman hiç yok."

*Äkesiniñ kelgenine quwanğanı **sonşa** - qolındağı oynap turğan oyınşığın laqtırıp tastadı.* "Babasının geldiğine sevinmesi **şöyle** - elinde oynadığı oyuncağını fırlatıp attı."

Tabiygatta tıñaytqıştı eki türü bar: biri organikalıq tıñaytqış, ekinşisi - mineraldı tıñaytkış. "Tabiatta gübrenin iki türü var: biri organik gübre, ikincisi mineral gübredir." (Orazbayeva ve diğ., 2005: 504; Bekturov, 2006: 281).

1.2.2.3.1.5.2.1.2. Sabaqtas Qurmalas Söylem (Temel ve Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Yapısındaki basit cümlelerden birinin, çoğunlukla, yüklemi hüküm bildirmeyen baştaki cümlenin, ikinci cümleye bağlandığı birleşik cümle türüne ***sabaqtas qurmalas söylem*** "temel ve yan cümleli birleşik cümle" denilmektedir (İsayev, 2013: 165). *Sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"yi oluşturan cümlelerin birisinin yüklemi hüküm bildirip, çoğunlukla tamamlanmış düşünceyi bildirir. Bu cümle ***basıñqı söylem*** "temel cümle" diye adlandırılmaktadır. *Sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"yi oluşturan cümlelerin ikincisinin yüklemi hüküm bildirmez, tek başına hüküm bildiren bir düşünceyi ifade etmez. Bu cümle türü ***bağınıñqı söylem*** "yan cümle" diye adlandırılır. Hüküm bildirmeyen yüklemler; çekimlenmemiş zarf-fiil, şart kipli fiil, ek ve çekim edatlarıyla birleşen sıfat-fiil ile çekimsiz fiillerden oluşur (Bekturov, 2006: 232).

Sabaqtas qurmalas söylem "temel ve yan cümleli birleşik cümle" bileşenleri birbiriyle ek, edat ve vurgu vasıtasıyla bağlanır. Bu birleşik cümle türünün yan cümlesi temel cümledeki olayın nasıl, ne yaparak, ne zaman, ne için, neden olduğunu veya olacağını bildirmek için kullanılır (Arğınov, 1974: 178).

Nesirlerde yan cümle, temel cümlenin önünde, bazen ortasında bulunur. Şiirlerde temel cümle yan cümleden önce söylenir. Ancak bu kesin bir kural değildir, çünkü bazen temel cümle yan cümleden sonra da söylenebilir. Örneğin;

***Jurttıñ bäri kolxozğa engen soñ**, **közge türtki bolmayıq dep** jortıp kettik. (Ğ. Mustafin)* "**Halkın hepsi kolhoza girdikten sonra**, **dikkat çekmeyelim diye** yürüyüp gittik."

Säwleli künniñ nurımen

***Jarqırap** jalpaq alañdar*

Jer betin japtı mamıqtay,

Jañadan jawğan aqşa qar. (Ä. Särsen)

"Işıklı güneşin nuruyla

Parlayınca geniş meydanlar

Yeryüzünü kapladı pamuk gibi

Tekrar yağan beyaz kar." (Qordabayev, 1995: 80–81).

Kazak gramerinde, bu birleşik cümle türünün en önemli problemi onun türlerini belirlemektir. 1930-1954 yılları arasında *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"ler bir yandan anlam ilişkilerine göre ayırılırken, diğer yandan Rus gramerinde olduğu gibi fonksiyonlarına göre de sınıflandırılmıştır. Yani dilciler yan cümlenin göreviyle basit cümlenin yardımcı ögesinin görevini eşit bir şekilde dikkate almışlardır. Böylelikle Kazak gramerinde *anıqtawış bağınıñqı* "tamlayan yan cümle", *tolıqtawış bağınıñqı* "tamamlayıcı yan cümle", *pısıqtawış bağınıñqı* "zarf yan cümlesi" gibi terimler meydana çıkmıştır. Kazak gramerinde Ahmet Baytursınulı, Kudaybergen Jubanulı, Seyil Jiyenbayev, Nığmet Savranbayev gibi dilciler bu şekilde sınıflandırma yapmaktadırlar (Orazbayeva ve diğ., 2004: 507).

1940 yılında Sersen Amanjolov "Qazaq Tili Ğılımiy Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı" adlı kitabında, yan cümle ile temel cümlenin anlamsal ilişkisine göre bu birleşik cümleleri 18 türe ayırmaktadır (Amanjolov, 1940: 202–208). Kayırbolat Esenov, yan cümleleri sınıflandırmada anlamsal-yapısal prensibi esas alır. Burada yan cümle ile temel cümle birleşmesini açıklamada onların anlamsal içeriği ile yapısal türlerini birlikte değerlendirir. Esonov genel olarak *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"leri *qatıstıq bağınıñqı* "bağıntılı yan cümle", *adverbialdı bağınıñqı* "zarf yan cümlesi" ve *ıñğaylas sabaqtas söylem* "süreklilik bildiren temel ve yan cümleli birleşik cümle"ler diye üç ana gruba ayırır (Esenov, 1982: 52). Genel anlamda baktığımızda ise Kazak Türkçesinde *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"ler şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Şart bildiren yan cümleli birleşik cümle”

2. *Qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Durum bildiren yan cümleli birleşik cümle”

3. *Mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle”

4. *Qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle”

5. *Sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Sebep bildiren yan cümleli birleşik cümle”

6. *Maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* “Amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle”

1.2.2.3.1.5.2.1.2.1. Şarttı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Şart Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Kazak Türkçesi üzerine yazılan bütün eserlerde *sabaqtas qurmalas söylem* “temel ve yan cümleli birleşik cümle” içerisinde *şarttı bağınıñqılı sabaqtas söylem* “şart bildiren yan cümleli birleşik cümle”ler ele alınmıştır. Çok eski bir tarihe sahip olan şart bildiren yan cümleli birleşik cümleler, bütün Türk lehçelerinin sözdiziminde yer almaktadır. Bu tür bu yüzden Kazak Türkçesinde de çok sık kullanılmaktadır.

Yan cümlesi diğer cümledeki düşüncenin olma şartını bildiren temel ve yan cümleli birleşik cümle türüne ***şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** “şart bildiren yan cümleli birleşik cümle” denilmektedir (İsayev, 2013: 168). Yüklemi şart kipi almış olan yan cümlenin temel cümle ile şartlı bir şekilde bağlantısı her zaman açık bir şekilde görülmez. Bu durumlarda cümlenin şart bildiren yan cümleli birleşik cümleye dâhil olduğunu veya olmadığını hissettirmek için cümle önüne şart anlamı ifade eden *eger* “eğer” bağlama edatı eklenir (Qordabayev, 1995: 114). Şart bildiren yan cümleli birleşik cümleler *qaytse* “ne yapsa”, ne etse “ne etse”, *qaytkende* “ne yapınca”, *ne etkende* “ne edince”, *qaytpey* “ne yapmadan”, *ne etpey* “ne etmeyince”, *qaytpeyinşe* “ne yapmayınca”, *ne etpeyinşe* “ne yapmayınca” gibi sorulara cevap verir (İsayev, 2013: 168).

Kazak Türkçesinde yan cümle, temel cümleye *-sa / -se; -(y)ınşa / -(y)inşe); -qan +da / -ken +de* ekleri vasıtasıyla bağlanır ve bu ekler temel cümlede gerçekleşecek olay, durum veya hareketin yan cümlede söylenen şarta bağlı olduğunu ifade eder (Bekturov, 2006: 292). Örneğin;

*Birewge **jaqsılıq etseñ**, ol jaqsılığındı birewge mindet etpe.* "Birine **iyilik yapsan**, o iyiliğini birine yük etme."

***Birlik bolmay**, tirlik bolmas.* "**Birlik olmazsa**, dirlik olmaz."

*Oqığanların **bilip almayınşa**, ol alğa jıljıy almaydı.* "Okuduklarını **bilemezse**, o ilerleyemez."

***"Kirme Kürlewit" degenine qarağanda** arız ayta jiberip otırğan qaybir bay awıl deysiñ.* "**"Göçmen Kürlevit" denildiğine bakılırsa**, (orası) şikâyetlerin gönderildiği herhangi bir zengin köydür dersiniz."

1.2.2.3.1.5.2.1.2.2. Qıymıl-Sın Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Durum Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Sabaqtas qurmalas söylem "temel ve yan cümleli birleşik cümle"lerin bu türü hakkındaki ilk bilgilere 1920'li yıllarda yayımlanan çalışmalarda rastlamaktayız. Bu çalışmalarda bu tür *sın pısıqtawış bağınıñqı* "durum zarflı yan cümle" diye adlandırılmıştır. 1936 yılında Kudaybergen Jubanulı'nın önderliğinde hazırlanan ortaokul ders programlarında bu cümle türü yer almamaktadır. Ancak Jubanulı bu türün özelliklerini taşıyan örneklere *şaqtas bağınıñqı* "yakın yan cümleler", Seyil Sarıqulı Jiyenbayev ise 1941 yılında yayımladığı "Sintaksis Mäseleleri" kitabında *meken pısıqtawış bağınıñqı* "yer zarflı yan cümle" konusu içerisinde yer vermiştir. Nığmet Savranbayev ile Ğali Begaliyev tarafından 1944 yılında hazırlanan "Qazaq Tili Grammatikası" adlı ders kitabında *sın pısıqtawış bağınıñqı* "durum zarflı yan cümle" ve *pısıqtawış bağınıñqı* "zarf yan cümlesi" terimleri adı altında ele alınan bu türün hangi ekler vasıtasıyla yan cümle oluşturduğuna dair bilgiler verilmiştir, ancak bu eserde verilen örneklerde bazen tür yanlışlıkları dikkati çekmektedir (Jiyenbayev, 1944: 19; Qordabayev, 1995: 128–129).

Yan cümlesi temel cümledeki işin, hareketin nasıl yerine getirildiğini bildiren temel

ve yan cümleli birleşik cümlelere ***qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** "durum bildiren yan cümleli birleşik cümle" denilmektedir (Arpabekov, 2004: 100). Durum bildiren yan cümleli birleşik cümleler *qalay* "nasıl", *qaytip* "ne yapıp", *ne etip* "ne yapıp" gibi sorulara cevap verir (İsayev, 2013: 169). Kazak Türkçesinde bu birleşik cümleler yazılırken yan cümleyle temel cümle arasına virgül konulmaktadır (Bekturov, 2006: 301).

Durum bildiren yan cümleli birleşik cümleler şu şekilde yapılmaktadır:

1. ***-p*** zarf-fiil eki vasıtasıyla yapılır: Örneğin;

*Bir büyiri **qızarıp**, pisüwge jaqındap qalıp edi.* "Bir yanı **kızarıp**, pişmeye başladı."

2. ***-a, -e, -y*** zarf-fiil eki vasıtasıyla yapılır: Örneğin;

*Osınşa quwañşılıqqa **qaramay**, jılan bıyıl da tülegen.* "Bu kadar kuraklığa **bakmadan**, yılan bu yıl da derisini yenilemiş."

3. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekine *-day/-dey* eki eklenerek yapılır. Örneğin;

*"Tüsi iygiden tüñilme" **degendey**, körgensiz dewge işim qıymay tur. "Yüzü güzel insandan kötülük gelmez!" **dendiği gibi**, (ona) görgüsüz demeye içim elvermez.* (Arğınov, 1974: 199–202; Arpabekov, 2004: 100; Bekturov, 2006: 300–301; İsayev, 2013: 169)

1.2.2.3.1.5.2.1.2.3. Mezgil Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Zaman Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Kazak Türkçesinde birleşik cümleyle ilgili yapılan çalışmaların hepsinde *mezgil bağınıñqılı sabaqtas söylem* "zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle"lerden söz edilmiştir. Bu çalışmalarda tanım açısından bir farklılık görülmezken, terim açısından farklılıklar söz konusu olmuştur. 1920'li yıllarda yapılan çalışmalarda temel ve yan cümleli birleşik cümlelerin bu türü için *mezgil pısıqtawış bağınıñqı* "zaman zarflı yan cümle" terimi kullanılırken, 1939 yılında çıkarılan ders kitaplarında *mezgildi sabaqtas söylem* "zaman ifadeli temel ve yan cümle" olarak, daha sonraları ise bu terim *mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem* "zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle" olarak değiştirilerek kullanılmıştır (Qordabayev, 1995: 125–126).

Yan cümlesi, temel cümlede söylenen işin, hareketin zamanını bildiren temel ve yan cümleli birleşik cümlelere ***mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** "zaman

bildiren yan cümleli birleşik cümle" denilmektedir (Begaliyev, 1941: 6). Bu birleşik cümle türü *qaşan* "ne zaman", *qaşannan beri* "ne zamandan beri", *qay kezde* "hangi zamanda", *qaşanğa şeyin* "ne zamana kadar" gibi sorulara cevap verir (Arpabekov, 2004: 99; Bekturov, 2006: 297).

Zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle yüklemleri şu şekilde yapılmaktadır:

1. Sıfat-fiile bulunma hâli ekinin eklenmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Jaypeyis üyge **kirip ketkende**, Asqar men Erjan tısta qaldı*. Jaypeyis **eve girdiğinde**, Askar ve Erjan dışarıda kaldı."

*Bular awıldan **attanarda**, eki jigit solarğa qaray şaba jönelgen edi.* "Bunlar köyden **çıktıkları zaman** iki delikanlı onlara doğru at koşturarak yönelmişti."

2. Yönelme hâli eki almış sıfat-fiille *şeyin* "kadar", *deyin* "değin, kadar", *sayın* "-dıkça" edatlarının birleşmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Jumıs köp, erteden **qas qarayğanğa şeyin**, zırıldap jügirüwdemin.* "İş çok, sabahtan hava **kararıncaya kadar** hızlı bir şekilde koşturmaktayım."

*Atşılar **jaqındağan sayın**, Törekeldiniñ jüregi ornına tüse bastadı.* "Seyisler **yaklaştıkça** Törekeldi'nin yüreği ferahlamaya başladı."

3. Ayrılma hâli eki almış sıfat-fiile *keyin "sonra", soñ "sonra", beri* "beri"edatlarının birleşmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Biraz **jürgennen keyin**, äkesiniñ qolınan bir şiye jerge tüsip ketedi.* "Biraz **yürüdükten sonra** babasının elinden bir kiraz yere düştü."

4. Geçmiş zaman sıfat-fiiline *-şa, -şe* ekinin eklenmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Sen teatrğa bilet **alıp kelgenşe**, men kitapxanağa barıp keleyin*. "Sen tiyatroya bilet **alıp gelinceye kadar** ben kütüphaneye gidip geleyim."

5. Ayrılma hâli eki almış sıfat-fiilin olumsuz türünden sonra *burın* "önce" zarfının gelmesiyle oluşur. Örneğin;

*Şaxtağa **tüspesten burın**, Erkin kişkene bölmesine kelip endi.* "Madene **inmeden önce**, Erkin küçük odasına gelip girdi."

6. Fiile *-ğalı, -geli, -qalı, -keli* zarf-fiil ekinin eklenmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Men **kelgeli** altı ay tolıp ozdı.* “Ben **geleli** altı ayı geçti. ”

7. Bazı durumlarda şart kipi eki almış fiiller vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Üydegiler **tısqa şıqsa**, tañ appaq bop atqan eken.* “Evdekiler **dışarı çıktığında** tan bembeyaz olarak atmıştı.”

8. Sıfat-fiil ekinden sonra *kezde* “sırada”, *künde* “günde”, *waqıtta* “zamanda”, *şaqta* “dönemde” gibi zaman anlamlı kelimelerden birinin gelmesi vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Bayandama **ayaqtalğan kezde**, tıñdawşılar duw qol şapalaqtadı.* “Konferans **bittiği sırada** dinleyiciler gürültülü bir şekilde alkışladı.”

9. *-ısı, -isi* eki almış fiile vasıta hâli ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Örneğin;

*Timur üyge **kelisimen**, onı nağaşısı janına şaqırıp aldı.* “Timur eve **gelir gelmez** dayısı onu yanına çağırdı.” (Balaqayev, 1940: 41; Begaliyev, 1941: 6–7; Arğınov, 1974: 190–191; Qordabayev, 1995: 126; Arpabekov, 2004: 99; Bekturov, 2006: 298; İsayev, 2013: 169–170)

1.2.2.3.1.5.2.1.2.4. Qarsılıqtı Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Karşıtlık Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Sabaqtas qurmalas söylem “temel ve yan cümleli birleşik cümle” ile ilgili yazılan çalışmaların bazılarında incelenen, bazılarında ise adı geçmeyen karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümleye ilk olarak Ahmet Baytursınulı’nın çalışmasında rastlanmaktadır. Ahmet Baytursınulı bu cümle türü için “*erewil bağınıñqı*” terimini kullanmaktadır. Ahmet Baytursınulı “Til-Qural III” adlı eserinde bu cümle türünün şart kipi eki almış fiile *da, de* edatının eklenmesiyle yapıldığını ifade etmektedir (Saxıbekqızı, 2013: 261).

Kudaybergen Jubanulı’nın 1936 yılında hazırladığı okul programında ve Nığmet Savranbayev’in *Awıl Muğalimi* dergisinde 1938 yılında yayımlanan “Qurmalas Söylem Tuwralı” adlı makalesinde bu türden bahsedilmemiştir (Qordabayev, 1995: 116; Sawranbayev, 1938: 53–59).

Ahmet Baytursınulı’ndan sonra 1939 yılında Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev tarafından hazırlanan “Qazaq Tiliniñ Grammatikası” adlı eserde bu tür için “*qarsılıqtı sabaqtas*” terimi kullanılmış ve burada bu türün *da, de* edatlı şart kipi vasıtasıyla ve vasıta hâli eki almış geçmiş zaman sıfat-fiil vasıtasıyla olmak üzere iki

şekilde yapıldığı ifade edilmiştir (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 62).

Nığmet Savranbayev ve Ğali Begaliyev tarafından 1944 yılında hazırlanan "Qazaq Tiliniñ Grammatikası" adlı okul kitabında ise bu tür için "*qarsılıqtı bağınıñqılı*" terimi kullanılmış ve burada bu türün geçmiş zaman sıfat fiiline *-şa, -şe* ekinin getirilmesi vasıtasıyla da yapıldığı bilgisi eklenmiştir. Nığmet Savranbayev tarafından 1948 yılında yayımlanan "Qazaq Tilindegi Qurmalas Söylemder Jüyesi" adlı eserde bu tür için "*qayşı sabaqtas qurmalas*" terimi kullanılmış ve bir önceki çalışmada yer alan, geçmiş zaman sıfat-fiiline *-şa, -şe* eki eklenerek yapıldığına dair verilen bilgi çıkarılıp, yerine olumsuz şart kipi eki almış *bol- "ol-", al- "al-", ber- "ver-"* fiilleri ile yapıldığı bilgisi eklemiştir (Qordabayev, 1995: 116–117). Buradan da anlaşılacağı gibi Kazak Türkçesinde bir yandan karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümlelerin varlığı tartışılırken, diğer yandan da bu konuda yazan bilim adamları arasında da, aynı yazarın farklı eserleri arasında da bu cümle türü için kullanılan terimlerde ve onların yapılış yöntemlerinde görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

Temel cümlenin bildirdiği düşüncenin yan cümlede söylenen düşünceye veya yan cümledeki düşüncenin temel cümledeki düşünceye karşıt olarak söylendiği birleşik cümle türüne ***qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** "karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle" denilmektedir.

Cümle içerisinde karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümleleri bulmak için *qaytse de* "nasıl yapsa da", *ne istese de* "ne yapsa da", *qaytkenmen* "nasıl yapmasıyla", *ne etkenmen* "ne yapmasıyla", *qaytpese* "nasıl yapmasa da", *qaytpey* "nasıl yapmadan", *qaytpeyinşe* "nasıl yapmayınca" gibi sorular sorulur (Balaqayev, 2006: 292; İsayev, 2013: 170).

Karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümlelerin yapılış yöntemleri şu şekildedir:

1. Şart kipi eki almış fiile *da, de* edatının eklenmesiyle yapılır. Örneğin;

Küni boyı ***qarasa da****, taba almadı.* "Gün boyu **baksa da**, bulamadı."

Qunanbay tuqımımen iştey baqtalasta jürgen är ruwın juwandarı aşıq ***küle almasa da****, közderin tömen salığ ezüw tartıstı.* "Kunanbay'ın nesliyle içten içe rakip olan her boyun beyleri açıkça **gülmese de**, gözlerini yere eğip gülümsedi."

2. Fiile olumsuzluk eki ve şart kipi ekinin eklenmesiyle yapılır. Örneğin;

*Onıñ qur **maqtağanı bolmasa**, qolınan eşteñe kelmeydi.* "O boşuna **övünse de**, elinden hiçbir şey gelmez."

3. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekine vasıta hâli eki getirilmesiyle yapılır. Örneğin;

*Bul atıraptıñ küni **ıstıq bolğanmen**, tüni salqın.* "Bu civarın gündüzü **sıcak olsa da**, gecesi serindir."

4. Geçmiş zaman sıfat-fiiline *-şa, -şe* ekinin getirilmesiyle yapılır. Örneğin;

*Köp istep **şala bitirgenşe**, az istep öz babına keltir*. "Çok çalışıp **yaşlılığında tüketeceğine**, az çalışıp kendi olgunluk çağına getir."

5. Zarf-fiil eki almış fiil ile *tur-* yardımcı fiilinden oluşan birleşik fiiller vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Osınşa **äzirligi bola tura**, ol toyın jasamay ketti.* "Bu kadar **hazırlığı olsa da**, o düğünü yapmadı."

*Patşa qatesin moynına alıp keşirim surağınıñ **bile turıp**, Rustem batır qaharlı rayınan qaytpadı.* "Padişah hatasını kabul edip özür **dilese de**, Rüstem Batır'ın siniri geçmedi."

6. Olumsuz sıfat-fiil eki ile ayrılma hâli ekinin birleşmesiyle yapılır (-ma-ğan+dan). Örneğin;

*Jıynalıstıñ ayaqtalğanın **kütpesten**, sınğa şıday almağan Ermek ruqsatsız şığıp ketti.* "Toplantının bitmesini **beklemeden**, eleştrilere aldırmayan Ermek izinsiz çıkıp gitti." (Arğınov, 1974: 186; Qordabayev, 1995: 118–120; Bekturov, 2006: 294; Saxıbekqızı, 2013: 261; İsayev, 2013: 170).

1.2.2.3.1.5.2.1.2.5. Sebep Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Sebep Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Kazak Türkçesinde, birleşik cümle üzerine yazılan çalışmaların hemen hemen tamamında sebep bildiren yan cümleli birleşik cümlelerden bahsedilir. Bunların hepsinde de bu cümle türünün tanımı aynıdır. Bu çalışmalarda cümle tanımı konusunda bir birlik söz konusu olsa da, bu cümle türü için kullanılan terim ve bu cümlenin yapılış yöntemleri konusunda farklı görüşler mevcuttur. 1920'li yıllarda yayımlanan çalışmalarda *sebep*

pısıqtawış bağınıñqı “sebep zarflı yan cümle” terimi kullanılmıştır. Bu çalışmalarda ilgili konu başlığı altında verilen örnekler sonraki çalışmalarda *salalas qurmalas söylem* “sıralı-bağlı birleşik cümle” başlığı altında ele alınmıştır (Qordabayev, 1995: 124). Cümlenin bu türü için daha sonraları *sebep-saldar bağınıñqılı sabaqtas* “sebep-sonuç bildiren temel ve yan cümle”, *sebepti sabaqtas* “sebepli temel ve yan cümle” gibi birçok terim kullanılmıştır.

Yan cümlesi temel cümlede söylenen işin, hareketin sebebini bildiren birleşik cümlelere ***sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** “sebep bildiren yan cümleli birleşik cümle” denilmektedir (Arpabekov, 2004: 98). Sebep bildiren yan cümleli birleşik cümleleri bulmak için *nelikten* “neden”, *ne sebepti* “ne sebeple”, *nege* “niye”, *ne dep* “ne diye” gibi sorular sorulur (Amanjolov, 2008: 71).

Sebep bildiren yan cümleli birleşik cümlelerin yapılış yöntemleri şu şekildedir:

1. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekinden sonra *soñ* edatının gelmesiyle yapılır. Örneğin;

*Gülsim **uyalğan soñ**, eki beti qızarıp ketti.* “Gülsim **utandığı için**, yanakları kızardı.”

2. Geçmiş zaman sıfat-fiil ekinden sonra *üşin* edatının gelmesiyle yapılır. Örneğin;

*Nemis basqınşılarına qarsı küres maydanında komandovaniyeniñ jawıngerlik tapsırmaların ülgili **orındağanı üşin**, Qojabergenov Asqarğa Sovet Odağınıñ Batırı degen ataq berildi.* “Alman işgalcilerine karşı savaş meydanında komutanlığının askerlik görevlerini başarılı bir şekilde **yerine getirdiği için**, Kojabergenov Askar’a Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verildi.”

3. Sıfat-fiil ekinden sonra *-dıqtan, -dikten* eki gelmesiyle yapılır. Örneğin;

*Bası **awırğandıqtan** Erkin sabaqqa kele almadı.* “Başı **ağrıdığı için** Erkin derse gelemedi.”

4. *-a, -e, -y* zarf-fiili vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Asan **kelmey**, ben kinoğa keşigip qaldım.* “Asan **gelmeyince**, ben tiyatroya geç kaldım.”

5. *-p* zarf-fiili vasıtasıyla yapılır. Örneğin;

*Kün **keşkirip**, qarañğı tüse bastadı.* “Güneş **gittiği için**, karanlık çökmeye başladı.”

(Begaliyev, 1941: 7; Arğınov, 1974: 195; Qordabayev, 1995: 124–125; Bekturov, 2006: 295–296; Amanjolov, 2008: 71–72; Saxıbekqızı, 2013: 258–259; İsayev, 2013: 170)

1.2.2.3.1.5.2.1.2.6. Maqsat Bağınıñqılı Sabaqtas Qurmalas Söylem (Amaç Bildiren Yan Cümleli Birleşik Cümle)

Amaç bildiren yan cümleli birleşik cümleler ilk kez 1939 yılında Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev tarafından hazırlanan "Qazaq Tiliniñ Grammatikası" adlı eserde dile getirilmiştir. Bundan sonra bütün eserlerde bu konu *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"ler içerisinde ele alınmış ve hepsinde de benzer tanımlar yapılmıştır (Qordabayev, 1995: 130–131).

Yardımcı cümlede ifade edilen iş ve hareketin temel cümlenin amacını bildirdiği cümleye ***maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*** "amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle" denilmektedir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 508).

Amaç bildiren yan cümleli birleşik cümleleri bulmak için *ne maqsatpen* "ne amaçla", *ne etpek bolıp* "ne yapmak için", *ne üşin* "ne için" gibi sorular sorulur (Amanjolov, 2008: 75).

Amaç bildiren yan cümleli birleşik cümleler şu yöntemlerle yapılmaktadır:

1. Niyet ifadeli gelecek zaman (*-maq, -mek, -baq, -bek, -paq, -pek*) eki almış fiil ile *bolıp* yardımcı fiilinin birleşmesiyle yapılır. Örneğin;

Bizder… iyesiz tawda jatqan qazınanı bıyıl ***meñgermek bolıp****, zor qıymıldı bastağanlı otırmız.* "Bizler… sahipsiz dağda yatan hazineyi bu sene **kullanmak amacıyla** büyük hareketi başlatıyoruz."

2. Çekimsiz fiil ile *üşin* edatının birleşmesiyle yapılır. Örneğin;

Üylerdi ***kürtikter baspaw üşin****, qıstıñ basında awıldı jäne üylerdi jağalay qamıstan qalqan ustaydı.* "Evler **yoğun kar altında kalmasın diye** kışın başında köyü ve evleri sırayla kamışla kaplıyor."

3. Şart, emir ve istek kipi eki almış fiil ile *dep* yardımcı fiilinin birleşmesi ile yapılır. Örneğin;

Dämdi jemis izdedim,

*Boyı **össin dep** balanıñ,*

Dämdi sözdi izdedim,

*Oyı **össin dep** balanıñ.*

“Tatlı yemiş aradım,

Boyu **gelişsin diye** çocuğun.

Tatlı sözü aradım,

Düşüncesi **gelişsin diye** çocuğun.”

*İzdewşiler **körmesin dep**, biz tasalana qaldıq.* “Arayanlar **görmesin diye** biz gizlendik.” (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 61–62; Arğınov, 1974: 202–207; Bekturov, 2006: 301–303; Amanjolov, 2008: 75–76; İsayev, 2013: 171).

1.2.2.3.1.5.2.1.3. Aralas Qurmalas Söylem (Karışık Birleşik Cümle)

Kazak dil bilgisi çalışmalarında *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”lerin araştırılma tarihine baktığımızda ilk olarak Nığmet Savranbayev, 1938 yılında *Awıl Muğalimi* dergisinde yayımlanan “Qurmalas Söylem Tuwralı” isimli makalesinde *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”den bahsetmiştir (Qordabayev, 1995: 32). Bu tarihten itibaren yapılan çalışmalarda bazı dilciler birleşik cümle türleri arasında *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”leri sınıflandırıp incelerken, bazıları da bu konuyu hiç dikkate almamıştır. Kazak grameri için *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”ler hem yeni bir konudur, hem de sözdizimi açısından en karmaşık birleşik cümle türüdür.

Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev tarafından hazırlanan “Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis”, aynı şekilde yine Sersen Amanjolov tarafından hazırlanan “Qazaq Tili Ğılimiy Sintaksisiniñ Qısqa Kursı” adlı eserlerde *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”nin tanımı yapılmış, bu cümle türünün yapılış yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 73–83; Amanjolov, 1940: 137–139).

Ğali Begaliyev tarafından hazırlanan “Qurmalas Söylem” adlı eserde birleşik cümleler konusu içerisinde *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle” konusuna da

değinilmiş, ancak bu başlık altında sadece cümlenin nasıl bir yapıya sahip olduğundan çok az bir şekilde bahsedilmiştir (Begaliyev, 1941: 9).

Hasen Arğınov tarafından hazırlanan "Qazaq Tili Metodikası (Sintaksis, Punktuatsiya)" adlı eserde *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"nin tanımı, bu cümle türünün yapılış yöntemleri, özellikleri, öğretmenlerin öğrencilerine bu konuyu nasıl öğretmesi gerektiği konusunda örneklerle ayrıntılı bir şekilde bilgiler verilmiştir (Arğınov, 1974: 214–219).

Ğubaydolla Aydarov tarafından hazırlanan "Köne Türki Jazba Eskertkişteriniñ Tili" adlı eserde tarihî Türk yazıtlarının dilinde de *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"lere rastlandığı hakkında bilgiler yer alırken, Aydarov bu görüşünü örneklerle de ispatlamaya çalışmıştır (Aydarov, 1986: 120).

Tolevbay Kordabayev tarafından hazırlanan "Qazaq Tilindegi Qurmalas Söylemder Sintaksisi" adlı kitapta *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"lerin tanımı yapılmış, bu cümle türünün yapılış yöntemlerinden bahsedilmiştir. Ancak kitapta *salalas söylem* ve *sabaqtas söylem* hakkında çok geniş bilgilere yer verilirken, *aralas qurmalas söylem* konusunda bu özenin yeterince gösterilmediği ve çok az bilgi verildiği dikkati çekmektedir (Qordabayev, 1995: 137–140).

1997 yılına kadar bu cümle türü hakkında Kazak gramerinde ayrı bir araştırma yapılmamış, sadece gramer ve söz dizimi konuları içerisinde bahsi geçmiştir. Kazak dil biliminde ilk olarak Beken Sağındıkulı tarafından 1997 yılında hazırlanan "Qazirgi Qazaq Tilindegi Aralas Qurmalas Söylem" adlı eserde bu konu özel olarak incelenmiştir. Sağındıqulı bu çalışmada karışık birleşik cümlelerin bağlanma yöntemlerini, onların yapısındaki *salalas* 'sıralı-bağlı" ve *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"lerin vurgusal farklılıklarını açıklayıp, karışık birleşik cümleleri birleştirme, bağlama görevini yerine getiren analitik, analitik-sentetik veya sentetik-analitik türleri göstermeye çalışır. Birleşik cümlelerin bu türünü hem anlamsal hem de yapısal açıdan tanımlamaya çalışır. Tek ve birkaç unsurlu türleri olduğunu söyler ve verdiği örneklerle bu türü açıklar (Sağındıqulı, 2002: 198). Beken Sağındıkulı karışık birleşik cümleleri ayrıntılı bir şekilde açıklaması açısından Kazak dil bilimine büyük katkılarda bulunmuştur.

En az üç cümleden oluşan ve yapısında sıralı-bağlı ve yan cümleli basit cümleler

bulunan birleşik cümlelere ***aralas qurmalas söylem*** "karışık birleşik cümle" denilmektedir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 508).

Aralas qurmalas söylem "karışık birleşik cümle", bitmemiş bir düşünceyi bildiren bir yan cümle, bitmiş bir düşünceyi bildiren iki temel cümle olmak üzere üç basit cümleden oluşur. *Aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"lerin bağlanış yöntemleri genel anlamda şu şekildedir:

Yan cümle – Temel cümle – Temel cümle

Temel cümle – Yan cümle – Temel cümle

Yani, yan cümleler karışık birleşik cümle yapısı içerisinde cümlenin başında da, ortasında da kullanılabilir (İsayev, 2013: 172–173).

Salalas qurmalas söylem "sıralı bağlı birleşik cümle" gibi, *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"ler içerisindeki sıralı bağlanan basit cümleler birbiriyle edatlar vasıtasıyla veya edatsız bağlanabilir (Qordabayev, 1995: 139). Örneğin;

Jabay şığıp ketpegende, *İygilik jigitterdi sözge aynaldırıp bögey turmaq edi*, ***biraq*** *onıñ reti bolmay qaldı*. "**Jabay çıkıp gitmese**, İygilik, delikanlıları konuşarak oyalayıp durduracaktı, **ancak** onun fırsatı olmadı." (Bekturov 2006: 307)

Jabay şığıp ketpegende + *İygilik jigitterdi sözge aynaldırıp bögey turmaq edi* + ***biraq*** *onıñ reti bolmay qaldı*.

Yan Cümle — Temel Cümle — Temel Cümle

Edatsız bir şekilde *aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle"ler şu şekilde oluşmaktadır:

1. Hüküm bildiren bir basit cümle ile *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"nin birleşmesi vasıtasıyla oluşur.

Ağası qarındasın quşaqtay alıp edi, ***ol ağasınıñ mañdayınan şertip***, *"bes künnen beri alınbağan" upayın aldı.* "Ağabeyi kız kardeşini kucaklamıştı, o ağabeyinin alnına vurup "beş günden beri veremediği" karşılığı verdi."

Ağası qarındasın quşaqtay alıp edi + ***ol ağasınıñ mañdayınan şertip*** + *"bes künnen beri alınbağan" upayın aldı.*

Temel Cümle — Yan Cümle — Temel Cümle

2. İki *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"nin birleşmesi vasıtasıyla oluşur. Örneğin;

Kegen awdanına kelgenşe, *men de añşı emes edim*, ***munda kelgen soñ***, *eriksiz üyrendim*. "Kegen ilçesine geldiğimde ben de avcı değildim, buraya geldikten sonra çaresiz öğrendim."

Kegen awdanına kelgenşe +	*men de añşı emes edim* +	***munda kelgen soñ*** +	*eriksiz üyrendim*
Yan Cümle	Temel Cümle	Yan Cümle	Temel Cümle

3. Hüküm bildiren basit cümle *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle"den önce de sonra da gelebilmektedir (Amanjolov, 2008: 81–82).

Aralas qurmalas söylem "karışık birleşik cümle" yapısında *töl söz* "aktarma cümle / iç içe birleşik cümle" de bulunur. *Aralas qurmalas söylem* "karışık birleşik cümle" yapısındaki bu *töl söz* "aktarma cümle" içerisinde *salalas qurmalas söylem* "sıralı-bağlı cümle", *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle", *surawlı söylem* "soru cümlesi", *lepti söylem* "ünlem cümlesi" yer alabilmektedir. Ancak Kazak Türkçesinde *töl söz* "aktarma cümle"lerin hepsi karışık birleşik cümle olarak değerlendirilmemektedir. Karışık birleşik cümle içerisinde *töl söz* "aktarma cümle" iki şekilde yer almaktadır:

1. *Avtor sözi* "yazar cümlesi"nin yarısı yan cümle olarak birleşik cümlenin başında yer alır ve *töl söz* "aktarma cümlesi"ne ***dedi, degen edi, dep edi*** kelimeleri eklenip ondan sonraki cümleler normalde olduğu gibi *sabaqtas qurmalas söylem* "temel ve yan cümleli birleşik cümle" olur. Örneğin;

– *Artta kele jatır, qazir jetedi, – dep edi*, *kenet äldebir umıtqanı esine tüsip, Gogoedze Skorikovtı julmalay bastadı*. ""Arkadan geliyor, şimdi yetişir" dedi, ansızın unuttuğu bir şey aklına gelip, Gogoedze Skorikov'u kuvvetle sarmaya başladı.

2. *Töl söz* "aktarma cümle"den sonra *dep*, *dedi*, *de-* fiillerinden biri gelip, ondan sonra *salalas qurmalas söylem* "sıralı-bağlı birleşik cümle"nin birleşmesiyle olur. Örneğin;

– *Ex, aytqanıñ kelip, quwıp şıqsa eken? – dep, äldeneni arman etkendey Xabiba awır kürsinetip*, *bul kürsinüwi jay emes*, *jan seziminiñ tereñ tükpirin jara şıqqan*

äldeqanday sezim ekeni bayqalatın. ““*Ah, söylemek istediğin zaman, kovalayıverseymiş?” diye bir şeyi hayal etmiş gibi Habiba dayanılması zor bir iç çekti, bu iç çekişi öylesine değil, iç dünyasının derin köşelerini yararak çıkan bir his olduğu farkedildi*. ” (Sağındıqulı, 2006a: 180; Amajolov, 2008: 82–83).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Kazak Türkçesinin söz diziminde yer alan *aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle”ler, Türkiye Türkçesi söz diziminde yer alan sıralı cümle, bağlı cümle, girişik birleşik cümle ve iç içe birleşik cümlelerin çeşitli kurallar dâhilinde aynı cümle içerisinde yer almasından oluşan bir birleşik cümle çeşididir. *Aralas qurmalas söylem* “karışık birleşik cümle” konusu Kazak Türkçesi söz diziminin en karmaşık konularından biridir.

3.2.2.3.1.1.1. Bögde Söz (Alıntı Cümle)

Söylerken veya yazarken ifade edilen meseleyle bağlantılı olarak diğer birinin sözü veya fikirine ***bögde söz*** “alıntı cümle” denilmektedir (Qaliyev, 2005: 61).

Bögde sözder “alıntı cümleler” her zaman başka birinin sözünden alıntılanan cümleler değildir, yazarın başka bir durumda, başka bir çalışmasında söylediği sözlerden de alıntı yapılabilir (Qordabayev, 1995: 146).

Kazak Türkçesinde *bögde söz* “alıntı cümle” ve onun türleri konusunda çok fazla çalışma yoktur. Genelde Kazak Türkçesi grameri ve söz dizimi üzerine yazılan kitaplarda bu konudan bahsedilmiştir. Bu konuyu sadece Ashat Ebilkayev ayrı bir çalışma olarak “Qazaq Tilindegi Töl Söz ben Tölew Söz” adlı kitabında ele almıştır (Äbilqayev, 1956: 1–74).

Kazak dil biliminde *bögde sözder* “alıntı cümleler” üçe ayrılmaktadır:

1. *Töl söz* “Aktarma cümlesi”

2. *Avtor sözi* “Yazar cümlesi”

3. *Tölew söz* “Uyarlama cümle” (Orazbayeva ve diğ., 2005: 512).

1.2.2.3.1.5.3.1. Töl Söz (Aktarma Cümlesi)

Konuşmacıya ya da yazara ait sözün hiçbir değişiklikliğe uğramadan alıntılandığı

başka birine ait söze ***töl söz*** "aktarma cümlesi" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 328). Kazak dilci Ashat Ebilkayev "Qazaq Tilindegi Töl Söz ben Tölew Söz" adlı kitabında; aktarma cümlelerinin kalıplaşma ve gelişme tarihini şu şekilde ifade etmektedir:

Töl söz qurılısı - belgili bir däwirdiñ ğana jemisi emes, talay zamandar boyında qalıptasqan tarixiy kategoriya. Töl söz qurılısı türik tilderiniñ bärine ortaq ertedegi jazuw murası - Orxon–Yenisey nusqalarında, sonday-aq odan bergi däwirdegi jazba şığarmalarda jäne xalıqtıñ awız ädebiyetinde kezdesip otıradı. "Aktarma cümlelerin yapısı, belirli bir dönemin ürünü değildir, aksine bu çok uzun zamanlar boyunca kalıplaşmış tarihî bir kategoridir. Aktarma cümle yapısına, bütün Türk dillerinin ortak yazı mirası olan Orhun-Yenisey yazıtlarında, ayrıca ondan sonraki dönemlerde yazılan yazma eserlerde ve halk edebiyatı ürünlerinde rastlanmaktadır." (Äbilqayev, 1956: 5). Tarihi çok eskilere dayanan bu cümle türü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesindeki metinlerde de tırnak içerisine alınarak belirtilmektedir.

Aktarma cümleler yapı açısından tek bir kelimden de, birkaç kelimeden de, bir veya daha fazla cümleden de oluşabilir. Kazak Türkçesinde aktarma cümlelerinin anlam, yapı ve cümle ögeleri yönünden normal cümlelerden hiçbir farklılığı yoktur (Qordabayev, 1995: 148).

Kullanma yerine ve kullanılma amacına göre aktarma cümleler ***tsitat*** "iktibas" ve ***dialog*** "diyalog" şeklinde ikiye ayrılarak incelenir. *Tsitat* "iktibas" türündeki aktarma cümleler, esasen siyasî edebiyatlarda, ilmî yayınlarda kullanılmaktadır. *Tsitat* "iktibas" şeklinde kullanılan aktarma cümlesinin yanında ondan faydalanan yazarın veya konuşmacının kendi sözleri de gelmektedir. Örneğin;

Gogol' "Puşkin tuwralı birneşe söz" degen maqalasında: "Bizdiñ tilimizdiñ barlıq baylığı, küşi, iykemdiligi Puşkinniñ leksikasına darığan tarizdi.", – dep jazdı. "Gogol' "Puşkin Hakkında Birkaç Söz" adlı makalesinde: "Bizim dilimizin bütün zenginliği, gücü, elverişliliği Puşkin'in söz dağarcığına tesir etmiş gibi." diye yazdı."

Dialog "diyalog" türündeki aktarma sözler kullanma açısından da görev açısından da *tsitat* "iktibas" türünden farklıdır. Kullanılma açısından *dialog* "diyalog" edebî eserlerde kullanılır. Burada *töl söz* "aktarma cümle" olarak değerlendirilen cümleler eserlerdeki şahısların cümleleridir. Buradaki aktarma cümle, *tsitat* "iktibas"ta olduğu gibi yazarın düşüncesini kanıtlamak için kullanılmaz. Sadece eserdeki şahısların birbiriyle

sohbet etmesi, konuşması şeklinde olur ve yazarken şahısların konuşması öncesi konuşma çizgisi konulur. Örneğin;

– ***Mınaw attan tüsip jatqan kim?*** *– dedi Şuğa.*

– ***Äbdiraxman ğoy****, –dedim.*

"–*"**Bu attan inen kim**?" dedi Şuğa.*

– ***Abdirahman, dedim***." (Qordabayev, 1995: 147–148; İsayev, 2013: 176).

Bu cümle yapısı Türkiye Türkçesindeki iç içe birleşik cümlelere benzerliği açısından önem arzetmektedir.

1.2.2.3.1.5.3.2. Avtor Sözi (Yazar Cümlesi)

Aktarma cümlesini içine alıp, onunla birlikte söylenen konuşmacının ya da yazarın kendi sözüne ***avtor sözi*** "yazar cümlesi" denilmektedir (Äbilqayev, 1956: 6).

Yazar cümlesi ve aktarma cümlesi birbiriyle ***de***- fiili vasıtasıyla bağlanmaktadır (Arpabekov, 2004: 101).

Töl söz "aktarma cümle" ve *avtor sözi* "yazar cümlesi"ne cümle içinde dört şekilde rastlanmaktadır:

1. *Töl söz*den önce sözün kim tarafından söylendiği belirtilir ve *töl söz* ardından ise çekimlenmiş hâlde *de*- fiili gelir. Örneğin;

*Gorkiy: "**Kitap - bilim bulağı**", dedi.* "Gorkiy: "**Kitap bilim pınarıdır**" dedi."

2. İlk önce *töl söz* söylenip, ardından onun kim tarafından söylendiği belirtilir. Örneğin;

*"**Kitap - bilim bulağı**"* dedi Gorkiy. "Kitap bilim pınarıdır" dedi Gorkiy."

3. *Töl söz* "aktarma cümlesi", avtor sözi "yazar cümlesi"nin sonunda gelir. Örneğin;

*Gorkiy bılay dedi: "**Kitap - bilim bulağı.***" "Gorkiy şöyle dedi: "**Kitap bilim pınarıdır**."

4. *Töl söz* "aktarma cümlesi" içerisinde *avtor sözi* "yazar cümlesi"nin araya girerek söylendiği durumlar da vardır. Örneğin;

"***Kitap**, – dedi Gorkiy, – **bilim bulağı**.*" "**Kitap**, dedi Gorkiy, **bilim pınarıdır**." (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 78; Arğınov, 1974: 220–221; Amanjolov, 2008: 84).

1.2.2.3.1.5.3.3. Tölew Söz (Uyarlama Cümlesi)

Başka birinin söylediği cümlenin değişime uğrayarak, sadece içeriğinin korunduğu cümle türüne ***tölew söz*** "uyarlama cümlesi" denilmektedir. *Tölew söz* "uyarlama cümlesi"nde *bögde söz* "alıntı cümlesi"lerin temel ögeleri yardımcı ögelere dönüşmektedir. Bununla birlikte alıntı cümlesi şahıs eki açısından da değişikliğe uğramaktadır. Örneğin;

***Mına Malqar aqsaqaldı ertip keldik**, dedi Jaqıp*. "**Bu Aksakal Malkar'ı yanımızda getirdik**, dedi Jakıp." (Töl söz)

*Jaqıp **Malqar aqsaqaldı ertip kelgendigin** ayttı.* "Jakıp, **Aksakal Malkar'ı yanında getirdiğini** söyledi." (Tölew söz) (Qaliyev, 2005: 328).

Kazak Türkçesinde *tölew söz* "uyarlama cümlesi" ile avtor sözi "yazar cümlesi" çeşitli şekillerde bağlanır:

1. Yükleme hâli eki vasıtasıyla

2. Yönelme hâli eki vasıtasıyla

3. *Tuwralı, jöninde* "hakkında, hususunda" edatları vasıtasıyla,

4. *de-* fiili vasıtasıyla.

Kazak Türkçesinde *tölew söz* "uyarlama cümlesi" ve *avtor sözi* "yazar cümlesi" çoğunlukla yükleme, hâl eki vasıtasıyla bağlanmaktadır (Äbilqayev, 1956: 61).

1.2.2.3.2. Değerlendirme

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde cümle çeşitlerinin sınıflandırmasında bazı benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur.

1. Türkiye Türkçesinde cümle türleri, yüklemin türüne göre, yüklemin yerine göre, cümlenin anlamına göre ve cümlenin yapısına göre olmak üzere dört grupta incelenirken, Kazak Türkçesinde sadece anlamına göre, söyleniş amacına göre ve yapısına göre olmak üzere üç grupta incelenmektedir.

2. Türkiye Türkçesi gramerinde cümle çeşitleri içerisinde yüklemin türüne göre cümleler isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Kazak Türkçesinde cümleler yüklemin türüne göre sınıflandırılmamaktadır. Kazak Türkçesinde yüklemin türüne göre sınıflandırılma yapılmasa da bu konuya *söylem müşeleri* "cümle ögeleri" içerisinde yüklemin yapılış çeşitleri başlığı altında yer verilmektedir.

3. Türkiye Türkçesinde cümle çeşitleri yüklemin yerine göre kurallı ve devrik cümle olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Kazak Türkçesinde ise cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında bu konuya yer verilmemiştir. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Kazakistan'da hazırlanmış dil bilgisi ve söz dizimi çalışmalarında bu konu cümlenin ögeleri başlığı altında yüklem anlatılırken verilmektedir. Yüklemin yeri konusunda bu çalışmalarda şu bilgiler yer almaktadır:

a. Kazak Türkçesinde çoğunlukla yüklem cümlenin sonunda bulunur yani cümleler kurallıdır. Örneğin;

"Teñdik" kolhozu eki jıldıq ömirdi artına salğanda adam tanımastıq bop ***özgerdi.*** "Tendik kolhozu iki yıl ardından insanın tanımayacağı bir şekilde **değişti**."

Burıngı awıldıñ ornına jaña awıp, jaña üyler ***salındı****…* "Önceki köyün yerine yeni köy, yeni evler **inşaa edildi**." (Jubanulı, 2013: 37).

b. Kazak Türkçesinde bazen devrik cümleler de görülmektedir. Yüklemin cümlenin sonunda olmadığı durumları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kazak Türkçesinde, *uran söz* "ünlem" cümlelerinin yüklemi sonda değildir. Bu cümlelerde *jasasın*! "yaşasın!", *joğalsın*! "kahrolsun!" gibi kelimeler yüklem olunca, anlamı güçlendirmek için bunlar cümlenin başında yer alır. Örneğin;

Jasasın *keñes ükimeti!* "**Yaşasın** Sovyet hükümeti!"

Bitsin *baylar!* "**Yok olsun** zenginler!"

- Kazak Türkçesinde, *töl söz* "ara cümle"lerin yüklemi sonda değildir. Yüklem "*de-*" fiili olunca diğer ögelerin önüne geçer. Örneğin;

Onday oydı barlarıñ osı bastap aşıp aytıñdar, – ***dedi*** *Jarıqpas, qalıñ toptı közimen bir şolup ötip.* ""Onun gibi düşünceli insanlar bu şekilde sinirlenerek konuşuyorlar" **dedi** Jarıkpas, kalabalığı gözüyle inceleyerek."

- *Öleñ söz* "şiir dili"nde şiirin kafiyesi için kelime yerleri değişebilir. Bu gibi durumlarda, yüklem de yer değiştirebilir. Örneğin;

*Eriksiz **alğan bawrap** şaldıñ küyi,*

***Jırlağan** dertti jürek, ulı mıyı (İliyas).*

*"*Gayriihtiyarî **sevindirmiş** ihtiyarın nağmesi,

Şakımış dertli yüreği, büyük aklı. (İliyas)*"* (Jubanulı, 2013: 37–38).

Kazak Türkçesinde kurallı ve devrik cümlelerin yapılış şekilleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır.

4. Kazak Türkçesinde anlamına göre cümleler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu cümle türleri Türkiye Türkçesinde de anlamına göre cümleler içerisinde yer almaktadır. Olumlu ve olumsuz cümleler hem sınıflandırma hem de yapıları açısıdan iki lehçede de aynıdır.

5. Kazak Türkçesinde görevlerine göre cümlelerin sınıflandırmasında bir birlik söz konusuyken, Türkiye Türkçesinde bu sınıflandırmada ele aldığımız cümleler bazen anlamına göre cümleler içerisinde bazen de görevlerine göre cümleler içerisinde değerlendirilmiştir.

a. Kazak Türkçesinde söyleniş amacına göre cümleler başlığı altında haber cümlesi, soru cümlesi, emir cümlesi ve ünlem cümlesi ele alınmaktadır. Bu sınıflandırmadan farklı olarak Türkiye Türkçesinde istek cümlesi yer almaktadır. Kazak Türkçesinde istek cümlesi, emir cümlesi içerisinde ele alınmaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur.

b. Kazak Türkçesinde haber cümleleri, soru cümleleri, emir cümleleri ve ünlem cümlelerinin yapılış şekilleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Soru cümleleri Türkiye Türkçesinde *mı / mi / mu / mü* soru edatı vasıtasıyla yapılırken, Kazak Türkçesinde *ma / me / ba / be / pa / pe* soru edatları vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu iki lehçede de kullanım ve ayrı yazılması açısından aynı olan bu soru edatları, sadece şekil açısından farklıdır.

2. Kazak Türkçesinde yapısına göre cümleler basit cümle, birleşik cümle ve karışık cümle olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise bazı çalışmalarda basit ve birleşik cümle, bazı çalışmalarda basit, birleşik, sıralı-bağlı cümle, bazı

çalışmalarda ise basit, birleşik, sıralı ve bağlı cümle olarak incelenmektedir. Kazak Türkçesinde yapısına göre cümlelerin sınıflandırmasında bir birlik söz konusuyken, Türkiye Türkçesinde bu durum çeşitlilik arz etmektedir. Yani Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde yapısına göre cümlelerin sınıflandırmasında farklılık söz konusudur.

a. Türkiye Türkçesinde basit cümleler için bir sınıflandırma yer almazken, Kazak Türkçesinde basit cümleler ögelerinin alakasına ve kuruluşuna göre birkaç türe ayrılmaktadır. Bu açıdan bir farklılık söz konusudur. Kazak Türkçesinde basit cümle kavramı için *jay söylem* terimi kullanılmaktadır ve basit cümleler tek bir yüklemi olan, belli bir düşünceyi bildiren cümle çeşidi olarak değerlendirilir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de aynıdır. Yani iki lehçede de basit cümle tanımı aynıdır.

b. Birleşik cümle kavramı için *qurmalas söylem* terimi kullanılan Kazak Türkçesinde birleşik cümle konusunda birlik söz konusudur. Türkiye Türkçesinde ise bu konuda çok farklı görüşler vardır. Şöyle ki, Türkiye'de bazı dilciler yan cümle tabirini kabul etmeyerek, fiilimsili yan cümleleri, iç içe birleşik cümleleri ve şartlı birleşik cümleleri basit cümle kategorisine almaktadırlar.

- Kazak Türkçesinde *salalas qurmalas söylem* adı altında sıralı ve bağlı birleşik cümleler bir arada ele alınırken, Türkiye Türkçesinde bazen yapılarına göre cümle çeşitleri içerisinde basit, birleşik, sıralı-bağlı cümle şeklinde sınıflandırılarak birleşik cümleden bağımsız olarak değerlendirilmiş, bazen birleşik cümleler içerisinde tek başlık altında ele alınmış, bazen de basit, birleşik, sıralı ve bağlı şeklinde bir sınıflandırmayla ayrı ayrı ele alınmıştır.

- Kazak Türkçesinde *sabaqtas qurmalas söylem* adı altında şart yan cümleli birleşik cümleler ve fiilimsi ekli yan cümleler işlevsel olarak ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde şartlı birleşik cümle ayrı bir başlık altında değerlendirilirken, fiilimsi ekleriyle oluşan yan cümleler girişik birleşik cümle konusu içerisinde yer almaktadır.

- Türkiye Türkçesinde birleşik cümle konusu içerisinde *ki*'li birleşik cümleler yer alırken, Kazak Türkçesi gramerinde bu birleşik cümle türüne yer verilmemiştir.

- Türkiye Türkçesinde birleşik cümle konusu içerisinde yer alan iç içe birleşik cümleler, Kazak Türkçesinde birleşik cümle konusu içerisinde değerlendirilmemektedir. Türkiye Türkçesinde iç içe birleşik cümleler içerisinde değerlendirilenler yapılar Kazak

Türkçesinde *bögde söz* “alıntı cümle” konusu içerisinde yer almaktadır.

1.3. KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÜZERİNE YAPILMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALAR

1.3.1. Kitaplar

AKBABA–ERGÖNENÇ Dilek (2011). *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

BİRAY, Nergis, AYAN, Ekrem, ERCİLASUN-KURMANGALİEVA, Güljanat (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi (Ses-Şekil-Cümle Bilgisi, Metinler)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.

ÇAKIROĞLU, Altınşaş Kurmanali (2009). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi'nin Fiil Zamanları Açısından Karşılaştırılması*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

DEMİRCİ, Kerim, ULUTAŞ, İsmail, KARABULUT, Ferhat (2006). *Kazak Türkçesi Grameri El Kitabı*. Ankara: Oku-Yorum Yayınevi.

DOĞAN, Oğuz (2015). *Kazak Türkçesi Fonetiği*. İstanbul: İleri Yayınları.

GÜRSU, Uğur (2017). *Kazak Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İSMAİL, Zeyneş, GÜMÜŞ, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

KARACA, Oktay Selim (2012). *Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

KOÇ, Kenan, DOĞAN, Oğuz (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYGUR, Ceyhun Vedat (2014). *Kazakça (Kazak Türkçesi).* Isparta: Fakülte Kitapevi.

1.3.2. Sözlükler

KENESBAYOĞLU, I. K. (Ed.) (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (Tercüme: Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

KOÇ, Kenan, BAYNİYAZOV, Ayabek, BAŞKAPAN, Vehbi (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları.

1.3.3. Makaleler

ABUOVA, Akjarkın (2008). "Kazak Türkçesinde Kelime Grubunun Kavramı ve Terimi Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (25), 7–17.

AKAR, Ali (2005). "Kazak Türkçesinde Köktürkçe Sözlüksel Unsurlar". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (20), 21–26.

AKBABA-ERGÖNENÇ, Dilek (2008). "Kazak Türkçesinde *şıq-* Yardımcı Fiilinin Birleşik Fiillerde Kullanılışı". *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, (424–432). Ankara: Akçağ Yayınları.

AKÇALI, Berçin (2013). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi ve Kötü Kavramlarının Karşılaştırılmalı Biçimde İncelenmesi". *Turkish Studies Dergisi*, 8 (9), 403–428.

ARSLAN-EROL, Hülya (1996). "Kazak Türkçesinde Ünsüz Uyumu". *BİR Dergisi*, (6), 53–70.

ARSLAN-EROL, Hülya (1998). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Yönelme Hâli". *BİR Dergisi*, (9-10), 73–84.

ARSLAN-EROL, Hülya (1998). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: İlgi Hâli". *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, (17), 50-59.

ARSLAN-EROL, Hülya (1998). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Belirtme Hâli". *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, (20), 48–55.

ARSLAN-EROL, Hülya (2000). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Ayrılma Hâli". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (10), 527–542.

ARSLAN-EROL, Hülya (2001). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Yalın Hâl". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (130), 231–236.

ARSLAN – EROL, Hülya. (2008). "Kazak Türkçesinde Fiil Çekim ve İşletme Eklerinde Ek Kalıplaşmaları". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 7 (2), 355 -366.

ARSLAN-EROL, Hülya (2010). "Kazak Türkçesinde İsim Çekim ve İşletme Eklerindeki Kalıplaşmalar". *Dil Araştırmaları Dergisi,* (6), 61–86.

ARSLAN-EROL, Hülya (2015). "Kazak Türkçesinde İsim Çekimi: Bulunma Hâli". *Türk Dünyası Dergisi*, (5), 448–454.

ATMACA, Emine (2009). "Kazak Türkçesinde "Göz" Organ İsmiyle Kuurlmuş Deyimlerin Yapı ve Anlam Özellikleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9 (2), 19–35.

ATMACA, Emine (2013). "Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve "Dil" Organ Adıyla Kurulmuş Makallar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi,* 2 (1), 20–48.

ATMACA, Emine (2016). "Kazak Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Çalışmalarına Bir Bakış". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi,* 5 (2), 589–625.

ATMACA, Emine, KRAL, Ö. Faruk (2015). "Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Sınıflandırılması". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi,* 4 (1), 194–213.

AVESHANQIZI, Gülmira (2002). "Bugünkü Kazak Türkçesinde Ara Söz ve Ara Cümlelerin Cümle İçindeki Yeri" (Aktaran: M. Metin Karaörs). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (13), 55–60.

AYAN, Ekrem (2007). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Cümle Ögeleri Yönünden Karşılaştırılması". *Turkish Studies Dergisi*, 2(3), 73–99.

AYAN, Ekrem (2011). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Yapılarının Karşılaştırılması". *Turkish Studies Dergisi,* 6 (1), 628–634.

AYAN, Ekrem, TÜRKDİL, Yakup (2015). "Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği". *Turkish Studies Dergisi*. 10(4). 95–114.

BALCI, Onur (2010). "Kazak Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi Terimleri". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3 (1), 61-75.

BALCI, Onur (2012). "Kazak Türkçesinde -a/-e/-y Zarf-Fiil Eki ve İşlevleri". *Turkish Studies Dergisi*, 7 (2), 183-192.

BALCI, Onur (2014). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Çekim Edatlarının İstemleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3 (3), 72–93.

BALCI, Onur (2014). “Kazak ve Kırgız Türkçelerinde İstek Kipleri, İşlevleri ve İstek İşlevli Diğer Kipler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52), 51–84.

BALCI, Onur (2015). “Kazak Türkçesinde Fiil Kılınışını Belirleyen Ekler”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (39), 15–31.

BALCI, Onur (2016). “Kazak Türkçesi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Örnekleriyle Zarf Fiil Eklerinin Edat Türetme İşlevi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 229-244.

BALCI, Onur (2016). “Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi Örnekleriyle Orhun Yazıtları nın Çağdaş Türk Lehçelerine Aktarma Farklılıkları”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (40), 7-20.

BAYNİYAZOV, Ayabek, BAYNİYAZOVA, Canar (2014). “Kazakistan’da Kıpçak Sözlükleri ve XVIII.-XX. Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları”. *Bilig Dergisi*, (71), 41–92.

BİRAY, Nergis (2003). “Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitleri Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), 281–309.

BİRAY, Nergis (2004).“Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Kelime Grupları ve Sınıflandırılması Üzerine”. *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı*, (197-214). Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

BİRAY, Nergis (2008). “Kazak Türkçesinde *de-* Fiilinin Kullanılışı Üzerine”. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları. 394–424.

BİRAY, Nergis (2009). “Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü mü?)”. *Turkish Studies Dergisi*, 4 (3), 338–361.

BİRAY, Nergis (2009). “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: *gana, qana, tek, –aq*”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(8). 48–83.

BİRAY, Nergis (2013). “Kazak Türkçesinde “*ne*” Kelimesi ve İşlevleri”. *Turkish Studies Dergisi*, 8 (9), 207–216.

BİRAY, Nergis (2013). “Kazak Türkçesinde Enklitikler”. *Prof. Dr. Leyla*

KARAHAN Armağanı, (259–281). Ankara: Akçağ Yayınları.

BİRAY, Nergis (2014). "Kazak Türkçesinde *-mIs*". *Dil Araştırmaları Dergisi*, (14), 35–54.

BİRAY, Nergis (2016). "Kazak Türkçesinde *"-ğasın, -gesin; -qasın, -kesin*" Eki". *Prof. Dr. İsmail Çetişli Hatıra Kitabı*, (148–160). Ankara: Akçağ Yayınevi.

ÇAKIROĞLU, Altınşaş (2003). "Kazak Türkçesinde Şimdiki Zaman". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 127 – 138.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2010). "Kazak Türkçesinde Zarf-Fiil Kökenli Kipler". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 1–20.

EFENDİOĞLU, Süleyman, YAVUZ, Esra (2018). "Kazak Türkçesinin Söz Dizimi Terimleri". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 1-32.

EFENDİOĞLU, Süleyman, YAVUZ, Esra (2018). "Kazak Söz Diziminde Zarf Tümleci". *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı I*, (183-190). Almatı: Qızdar Universiteti Baspası.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2009). "Kazakçaya Ait İlk Fonetik İzler". *Dil Araştırmaları Dergisi*, (4), 9–15.

GÜL, Rıza, HAZAR, Mehmet (2005). "Kazak Türkçesinde Fiillerle Yapılan Adlar". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (20), 51–62.

GÜRSU, Uğur (2011). "Kazak Türkçesindeki Farsça Kökenli Ekler ve Sonek Vazifesinde Kullanılan Emir Gövdeleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 45 (45), 39–86.

HAZAR, Mehmet (2010). "Kazak Türkçesinde Ä Ünlüsü". *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi*, (6), 66-71.

HAZAR, Mehmet (2012). "Kazak Türkçesindeki Ünsüz Çiftleri Üzerine Bir Değerlendirme". *BAL–TAM Türklük Bilgisi Dergisi*, (16), 173–208.

İNAN, Abdülkadir (1964). "Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon) Meselesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (67–76). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İSSAYEVA, Gulsinay (2015). "Akıl ile Ahmak" Konseptlerinin Kazak

Atasözlerinde Linguakültürel Yansıması". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8 (15), 147-160.

JANGABILOVA, Zaure, HAMİTOVA, Elmira (2013). "Türk ve Kazak Dillerinde Fiil Kökenli Antroponimlerin Leksik-Semantik Özelliği" (Çev: Gülmira Ospanova). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (1), 50–62.

KAHRAMAN, Mehmet (2014). "Kazak Dilinde Terim Yapma Prensipleri Üzerine". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 696–717.

KALİEV, Amanjol (1996). "Türkiye Türkçesiyle Kazak Türkçesi'ndeki Sıfat-fiillerin Benzerlikleri ve Farklılıkları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (5), 230–233.

KARABULUT, Ferhat (2004). "Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 67–87.

KARABULUT, Ferhat, OSPANOVA, Gukmira (2013). "Örtmece Sözlerin Mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2 (2), 122–146.

KARACA, Oktay Selim (2003). "Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Ölçü Birimi (Numerativ) Olarak Kullanılan Kelimeler ve Bunların Oluşturdukları Kelime Gruplarının Özellikleri". *Türkoloji Dergisi*, XVI (1), 237–248.

KARACA, Oktay Selim (2010). "Kazak Türkçesinde Sözdizimi Düzeyinde Rusça Etkisi". *Turkish Studies Dergisi*, 5 (2), 1192–1209.

KARAÖRS, Metin (1998). "Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Birleşik Cümle Bakımından Karşılaştırılması". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (28), 407-418.

KARAÖRS, Metin (2002). "Bugünkü Kazak Türkçesinde Ara Söz ve Ara Cümlelerin Cümle İçindeki Yeri". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (13), 55-60

KAYRA, Osman Kemal, BOLATOVA, Şınar (1995). "Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime ve Deyimler Arasındaki Benzerlikler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (179–191). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÖK, Naciye Karahan (2016). "Kazak ve Nogay Türkçesinde Arapça-Farsça Alıntı

Kelimelerdeki Ses Olayları". *Doğu Karadeniz Dergisi*, (29), 150–174.

KÖPBAYEVA, Janar (2018). "Kazak Dilinde Duygu Bildiren Cümlelerin Psikolingüistik Boyutu". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3 (6), 160-170.

KUTALMIŞ, Mehmet (2002)."Çağdaş Kazakça'da *-KAy* ve *-KAy edi* Formlarına Dair". *İlmi Araştırmalar*, (14), 113–120.

MİRKAMAL, Aydar (2011). "Kazakçadaki Bazı Eski Türkçe Sözcükler Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 59 (1), 51-60.

OBA, Emin (2014). "Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik Değişimleri". *Turkish Studies Dergisi*, 9 (6), 797–806.

ORALBAYEVA, N. (2001). "Çağdaş Kazak Dilinde Eylem Sürekliliğinin Karakteri" (Çev.: Mehmet Mahur Tulum). *İlmî Araştırmalar Dergisi*, (11), 175–181.

OSPANOVA, Gülmira (2013). "Türk ve Kazak Dillerinde Fiil Kökenli Antroponimlerin Leksik-Semantik Özelliği". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (34), 50-62.

ÖZDEMİR, Elif Derya, ARSLAN, Mustafa (2017). "Karşılaştırmalı Dil Bilimi Bağlamında Çağdaş Türkiye ve Kazak Türkçelerindeki Evren, Dünya, Gökyüzü, Hava Olaylarıyla İlgili Söz Varlıklarının Karşılaştırılması". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (53), 139-150.

SABİR, Murat (2012). "Harezm ve Kıpçak Sahasına Ait Yazma Eserlerde Geçen Deyimlerin Kazakça'da İncelenmesi Meselesi". *Türkiyat Mecmuası*, 22 (1), 155–169.

ŞAHİN, Hatice (1999). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (7), 60–68.

TAMİR, Ferhat (2003). "Türkiye Türkçesi Açısından Kazak Türkçesine Bir Bakış". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), 321-331

TANÇ, Mustafa (2005). "Günümüz Kıpçak Türk Lehçelerinden Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçesinde *-A* ve *-y* Zarf-fiil Eklerinin *-mAğA* İşleviyle Kullanılışı Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 103–116.

TEKİN, Feridun (1996). “Kazak Dilinin Tarihi Grameri Adlı Eserden Kazakça Dil Bilgisi Terimleri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (540), 717-721.

TEKİN, Talat (1978). "Türkçe ile Kazakça Arasında Karşılıklı Anlaşılabilirlik”. *Genel Dilbilim Dergisi*, 1 (1), 33-42.

UÇAR, İsrafil, DOĞRUER, Nazım (2016). “Kazak Türkçesinde Aile Bireyleri İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5 (1), 94–107.

YILDIRIM, Talip, KOCA, Duygu (2014). “Kazak Türkçesinde Geçen Eski Türkçe Kelimeler”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (37), 97–109.

1.3.4. Tezler

1.3.4.1. Yüksek Lisans Tezleri

ABİLAKHANOVA, Gülnar (2002). Yalnızız Romanında Geçen Zarf-fiiller ve Bunların Kazak Türkçesindeki Karşılıkları (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKKOCA, Duygu (2014). *Abiş Kekilbayulı'nın 'Ülker' Romanı Örneğinde Kazak Türkçesinde Yapıları Bakımından Zarf-Fiiller* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ARSLAN, Hülya (1997). *Tarihi Gelişimiyle Kazak Türkçesinde Yapı ve Görev Bakımından İsimler* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYAN, Ekrem (2001). *Kazak Türkçesinin Cümle Bilgisi Bakımından Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması (Muhtar Avezov'un 'Abay Yolu' Romanı Çerçevesinde)* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYDINLI, Murat (2016). *İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (3. kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYGÜMÜŞ, Şengül (2018). *Kazak Türkçesinde Emir Kipinin Yapı-İşlev Bakımından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

BALCI, Seyhan (2007). *Qartqoca Romanı Esasında Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Zarf-fiiller* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BALCİ, Onur (2010). *Bugünkü Kazak Türkçesi Gramerlerinde Ses ve Şekil Bilgisinin İşlenişi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BASHENOVA, Aliya (2007). *Kazak Destanları (Transkripsiyon, Aktarma, Metinin Grameri)* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAYRAK, Hande (2010). *Türk Lehçelerinde Birleşik Fiillerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi (Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi)* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEGDİLLA, Ahmed (2002). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki Yapım Ekleri* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEKÇİOĞULLARI, Fahri (2006). *Kazak Türkçesi`ndeki Organ Adlarıyla İlgili Deyimlerin Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BERBER, Mutlu (2017). *Türkiye Türkçesindeki Edatlar ile Kazak Türkçesindeki Edatların Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BERMAGANBETOVA, Samal (2016). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

CERİTOĞLU, Murat (1994). *Türkiye Türkçesi ile Mukayeseli Kazak Türkçesi'nde Fiil Çekimi* (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇETİNKAYA, Cüneyt (2012). *Kazak Türkçesinde Fiilin İstemi: Valenz* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DAŞDAN (CULFAYEVA), Halide (2004). *Kazak Türkçesinde Atasözleri ve*

Deyimler (Metin-Tercüme-İndeks) (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEVRİŞEVA, Leyla (2004). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Çekim Ekleri (Bir Karşılaştırma)* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

DİYARBAKIRLI, Mehmet Sait (2000). *Kazak Türkçesi Grameri* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

DOĞAN, Oğuz (1996). *Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DURMUŞ, Hava (2011). *Kazak Türkçesinde At ile İlgili Söz Varlığı ve Metinler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

EKER, Süer (1989). *Kazakça Bir Hikaye: Songı Tasil Metin-Çeviri-Dizin* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GEN, Sıla (2009). *Harezm Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı* (Yüksek Lisans). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖZYAŞ, Gülbeyaz (2011). *Kazak Atasözlerinde Zamanlar* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İSİNA, Almagül (1997). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçe'sindeki Zarfların Karşılaştırılması -Sunuş-Metin-Aktarı-Sözlük* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

İŞLEK, Gülnaz (2001). *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinde Birleşik Fiil ve Fonksiyonları* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

KALE, Nevzat (1985). *Kazak Türkçesi Afgan Kazaklarının Ağzı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KALİEV, Amanjol (1995). *Kazak Türkçesiyle Türkiye Türkçesi'nde Fiiller, Zarf ve İsim Fiillerinin Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KALJANOVA, Elmira (2000). *Kazakça'da İsimler: Yapı, Çekim, Anlam ve Fonksiyonları* (Yüksek Lisans). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAKAŞ, Dilek (2013). *Kazak Türkçesinde Yansıma Yoluyla Ortaya Çıkan Söz Varlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYMAK, Ali (2007). *Abay Kunanbay'ın 'Qalın Elim, Qazağım' Örneğinde Kazak Türkçesi Fiil Çekim Ekleri* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAZANLAR, Elanur (2014). *Kazak Türkçesi-Türkmen Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KOÇ, Kenan (1998). *Kazak Türkçesinde Kelime Gruplarının Sentaksı* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KULMAGANBETOVA, Akmaral (2008). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma ile İlişkili Bağımlı Birleşik Cümle Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAHAŞ, Almas (2002). *Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü ve Akşam Güneşi Romanlarındaki Edatlar ve Bunların Kazak Türkçesi'ndeki Karşılıkları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MOLDASHEVA, Madına (2016). *Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OSPANOVA, Aklima (2010). *1985-2009 Yılları Arasında Kazakistan'da Kazak Türkçesi İle Yapılmış Dil bilim Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖNAL, Kamil (2016). *İnce Memed, Abay Yolu, Ötgen Künler Romanları Örneğinde Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Karşılaştırmalı Çekimli Fiiller* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZCAN, Mustafa Sıddık (2004). *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Ortak Kelimeler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZCAN, Bengü Hüsna (2001). *Kazak Ertegileri (Kazak Masalları) Metni Esasında Kazak Türkçesinde Fiil* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PUKAŞEV, Nurjan (2002). *Çağdaş Kazak Türkçesinde Hal Eklerinin Kullanılış Biçimleri* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAĞDIÇ, Hayrettin (1998). *Köroğlu Destanı'nın Kazakça Jambıl Nüshası* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAK, Gamze (2002). *Kazak Halk Edebiyatı Metni Esasında Kazakçada İsim* (Yüksek Lisans). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEFA CAN KARSLI (2015). *İlyas Esenberli'nin Köşpendiler (II. Kitap) Jantalas Adlı Eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Transkripsiyonu* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEVİM, Salih (2003). *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaksının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SHADKAM, Zobaideh (1998). *Kazakça ve Türkçe`deki Çekim Eklerinin Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAHİN, Mehmet Ali (2017). *İlyas Esenberlin'in Altın Orda (1. Cilt) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞONGARAYEVA, Laura (1998). *Türkçe ve Kazakça'nın Sesbilim Açısından Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TEKİN, Ayşe (2006). *Kazak Türkçesinde Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Ekleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TURANGİL, Ahmet Hamdi (2007). *Kazak Türkçesinde "Deve" ile İlgili Söz Varlığı*

ve Metinler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

TÜRKDİL, Yakup (2013). *Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

USPANOVA, Zhanar (2007). *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma ile İlişkili Bağımsız Birleşik Cümle Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi).Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UYGUN, Hatice (2007). *Kazak Türkçesi'ndeki İkilemelerin Türkiye Türkçesi'ndeki İkilemelerle Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜNAL, Aida (2014). *İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (1. Kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çevirisi ve Dil İncelemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜST, Doğukan (2017). *Kazak Türkçesinde 'Sığır, Koyun ve Keçi' ile İlgili Söz Varlığı ve Metinler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

YENİ, Emre Berkan (2014). *Kazak Türkçesinin Yabancı Bir Dil Olarak Öğretilmesinde Kullanılan 'Kazak Tilin Üyreneyik' Adlı Eserin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YERALİYEV, Zhambul (2015). *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yakın Akrabalık İsimleri İle Kurulan Atasözleri Üzerine Bir İnceleme Denemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZHUSSUPOVA, Lyazzat (2001). *Kazakça Atasözleri, Deyimler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları* (Yüksek Lisans). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1.3.4.2. Doktora Tezleri

ABUOVA, Akjarkın (2003). *Ömer Seyfettin Eski Kahramanlar Adlı Hikaye Kitabının Kazak Türkçesine Aktarılmasındaki Söz Dizimi Sorunları* (Doktora Tezi).

Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AUELBEKOVA, Şınar (2003). *1890-1930 Yılları Arasındaki Kazakça Yayınlarda Dil İle İlgili Görüşler ve Uygulamalar* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAYNİYAZOV, Ayabek (2000). *Çağdaş Kazak Türkçesi`ndeki Kelime Grupları ve Cümle Çeşitlerini Türkiye Türkçesi`ndeki Karşılıkları* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOĞAN, Oğuz (2003). *Kazak Türkçesi Fonetiği* (Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNGÖRDÜ, Erol (1998). *Kırgız, Kazak ve Karakalpak Türkçelerinde Fiil* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜRSU, Uğur (2009). *Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

IBRAGIM, Damıra (2006). *Aşık Paşa'nın Garib-Namesi'nin Klasik Osmanlı-Kazak Kültür Müşterekleri Açısından İncelenmesi ve Kazakça'ya Tercümesi* (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

KALJANOVA, Elmira (2000). *Kazakça`da İsimler: Yapı, Çekim, Anlam ve Fonksiyonları* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARACA, Mehmet Mustafa (2017). *Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Söz Varlığı Üzerine Bir Karşılaştırma (Kazak Türkçesi)* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYA, Mehmet Yasin (2012). *İlyas Esenberlin'in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)* (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KURMANALİ, Altınşaş (1999). *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi`nin Fiil Zamanları Açısından Karşılaştırılması* (Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MUSSA, Bağdagül (2004). *Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi'nin Söz Dizimi*

Bakımından Karşılaştırılması (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAKHİPOVA, Farida (2007). *Kazak Türkçesinin Merkezi, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları* (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAVRAN, HÜLYA (1994). *Kazak Türkçesi Korkut Ata Kitabı: Transkripsiyonlu Metin-Türkiye Türkçesine Çeviri-Dil Özellikleri-Sözlük* (Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SHADİYEVA, Gulim (2005). *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde 'Zaman' Deyimleri* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TANÇ, Mustafa (2002). *Kazak Türkçesinde Zarf-Fiiller - Muhtar Evezov'un Tandamalı Engimeler Adlı Eseri Üzerinde Bir Çalışma (Şekil-Anlam-İşlev ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları)* (Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İKİNCİ BÖLÜM

YAN CÜMLE

Sözdiziminde yapı bakımından cümleler genelde basit, birleşik, sıralı ve bağlı cümle olarak dört grupta incelenir. Bir tek çekimli eylemle (yüklem) kurulan ve içinde herhangi bir fiilimsili yan yargı bulunmayan cümleye basit cümle denirken, anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yan yargının bir temel yargı ile bir araya gelmesinden kurulmuş cümleye birleşik cümle denilmektedir (Hatipoğlu, 1972: 145; Banguoğlu, 2011: 546). Birleşik cümleler, bir temel cümle ve yanında bu temel cümleye bağlı bir veya daha fazla yan cümleden oluşur ve bu yan cümleler sözdizimi açısından kendi içinde bir cümle değerinde olsa da anlamca temel cümleye bağlıdır (Ediskun, 1999: 381; Atabay ve diğ., 2003: 96). Çeşitli yollarla temel cümleye bağlı olan yan cümleler, temel cümledeki yargıyı, düşünceyi destekler, açıklar (Karaörs 1993: 48). Sıralı ve bağlı cümlelerde ise birbirinden ayrı cümleler bulunur. Bunlara cümleler topluluğu da denir.

Yan cümleler Türkçenin kıvrak cümle yapısına büyük bir değer katmaktadır. Diğer dillerde pek çok cümle bağlama edatları vasıtasıyla birbirine bağlanmakta ve birleşik cümle meydana getirirmektedir. Türkçede özellikle fiilimsiler sayesinde pek çok yan yargılı cümle, temel cümleye bağlanarak tek bir cümle gibi ifade edilebilmektedir.

Yan cümleler, birleşik cümleler içerisinde temel cümlenin herhangi bir ögesi olabilir veya temel cümlenin ögelerinden birini tamamlayabilir (Burdurlu, 1974: 66; Gencan, 2007: 171). Yan cümle ile temel cümlenin özneleri gereğine göre aynı, ya da ayrı olabilir. (Ediskun, 1999: 382).

Türkçede yan cümleler yapısal anlamda çok karmaşıktır ancak kendi içinde Türk diline özgü bir düzeni de vardır (Erguvanlı-Taylan, 1994: 31). Yan cümle, bir temel cümlenin ögesi olabileceği gibi bir yan cümlenin içerisinde de yer alabilir (Erkman-Akerson ve Özil, 2015: 52). Bir yan cümlenin yüklemi ya bir fiilimsi, ya ek fiil almış isim soylu bir kelime ya da çekimli bir fiil olabilir (Ediskun, 1999: 381).

Türkçenin düz cümle yapısına göre; önce yan cümle, ardından temel cümle gelir. Devrik cümlelerde bu yargı sırası değişebilir (Şimşek, 1987: 252). Farsça'dan ödünçleme olan ki'li birleşik cümlelerde ise temel cümle yan cümleden önce gelir (Eker, 2002: 370).

Yan cümle, hem kendi iç yapısında gösterdiği söz dizimsel özelliklere göre, hem de ait olduğu söz dizimindeki kullanım şekline göre değerlendirilmektedir. Kendi iç yapısında gösterdiği söz dizimsel özellikler, bir cümledeki söz dizimsel özelliklerle aynı doğrultudadır (Erdoğan, 2015: 246).

2.1. YAN CÜMLE TANIMLARI

2.1.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Tanımları

TDK tarafından hazırlanan "Türkçe Sözlük"te yan cümle kavramı "*Çekimli bir fiilden sonra kullanılan ki bağlacı, dilek kipi veya şartlı birleşik zamanla kurularak temel cümleye bağlanan cümle, yan tümce*" şeklinde açıklanmaktadır (TDK, 2015: 2122).

Zeynep KORKMAZ tarafından hazırlanan "Gramer Terimleri Sözlüğü"nde "***yan cümle*** *(Alm. Nebensatz; Fr. proposition subordonnee; İng. subordinate clause; Osm. tali cümle, cümle-i tâli) Birleşik cümlede asıl cümleyle anlam bakımından ilgili olan, ana cümlenin verdiği kavramı bir şarta, bir sebebe bir dileğe, bir açıklamaya bağlamak suretiyle onu çeşitli yönlerden tamamlayan ve kuruluşu bir cümle değerinde olup yargı taşıyan cümle*" şeklinde açıklanmaktadır (Korkmaz, 2007b: 239).

Kamile İMER, Ahmet KOCAMAN ve A. Sumru ÖZSOY tarafından hazırlanan "Dilbilimi Sözlüğü"nde "***yantümce*** *(subordinate clause)* ***sözdizim*** *Birleşik tümcelerde temel tümceye bağlı olan, dolayısıyla özerkliği bulunmayan tümce. Türkçede temel tümce ile yantümce arasında yantümce eylemine {-mA, -mAk, -(y)Iş, -DIK, -(y)AcAk} adlaştırma ekleri takılarak, ilgeçlerle ki, mi, değil, de gibi öğelerle bağlantı kurulur"* şeklinde açıklanmaktadır (İmer ve diğ., 2011: 263).

Berke VARDAR tarafından hazırlanan "Dil Bilim ve Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü"nde "***yantümce*** *[Alm. Nebensatz] [Fr. proposition subordonnée] [Osm. tabi cümle, tali cümle]: Bir başka tümceye bağlı olan, dilbigisel özerkliği bulunmayan, bundan ötürü de yalın br tümce olarak kullanılamayacak tümce (Bağımlı tümce de denir)*" şeklinde açıklanmaktadır (Vardar, 1980: 158).

Mehmet HENGİRMEN tarafından hazırlanan "Dil Bilgisi ve Dil Bilim Terimleri Sözlüğü"nde "***yan cümle*** **(***İng. subordinate clause; Alm. Nebensatz; Fr. proposition subordonnée) Temel cümlenin anlamını tamamlayan ve içinde yargı bulunan cümle*"

şeklinde açıklanmaktadır (Hengirmen, 2009: 411).

Günay KARAAĞAÇ tarafından hazırlanan "Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü"nde "***yan cümle*** (*subordinate clause, colateral clause) Bir cümlede, cümle ögelerinden herhangi birini nitelemek amacıyla kurulan ve cümle ögesine bağlama zamiri, yer ve zaman sözleriyle bağlanan cümle, yan cümledir*" şeklinde açıklamaktadır (Karaağaç, 2013: 853).

Tahir YÜKSEL tarafından hazırlanan "Dil Bilgisi Kavramları Sözlüğü"nde "***yan cümle****, bir başka cümlenin herhangi bir ögesi (özne, tümleç, nesne) durumundaki yargılı anlatım*" şeklinde açıklanmaktadır (Yüksel, 2014: 311).

Haydar EDİSKUN, "Türk Dil Bilgisi" adlı kitabında yan cümleleri *"Yan yargı, başka bir yargıyı tamamlayan, onu bir sonuca hazırlayan söz dizisidir*" şeklinde tanımlamaktadır (Ediskun, 1999: 381).

M. Kaya BİLGEGİL, "Türkçe Dilbilgisi*"* adlı kitabında yan cümleleri, "*Birleşik cümlelerde meramın özünü nefislerinde toplayan cümlelere temel cümle, onu veya ondan önce gelen cümlecikleri tamamlayan birleşik sözlere de yan cümlecik denir*" şeklinde tanımlamaktadır (Bilgegil, 1984: 74).

Vecihe HATİPOĞLU, "Türkçenin Sözdizimi" adlı kitabında yan cümleleri "*Yantümce, temel cümlenin verdiği kavramı bir koşula, bir nedene bağlayan ve çekimli eylemle kurulan tümcedir. Yantümce kuruluş bakımından başlı başına bir tümcedir. Ancak temel cümleye yardım etmesi bakımından yantümce adını alır*" şeklinde açıklamaktadır (Hatipoğlu, 1972: 146–147).

İbrahim Zeki BURDURLU, "Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler" adlı kitabında yan cümleleri, "*Bir temel yargıyı tümleyen, ancak temel yargıyla tümlenebilip anlam kazanan yüklemli sözcük öbeğine yan yargı diyoruz*" şeklinde tanımlamaktadır (Burdurlu, 1974: 65).

Tahir Nejat GENCAN, "Dilbilgisi" adlı kitabında yan cümleleri "*Eylemsilerle ve koşullu (şartlı) eylemlerle kurulan önermeye yan yahut bağımlı önerme denir*" şeklinde tanımlamaktadır (Gencan, 2007: 167).

Hikmet DİZDAROĞLU, "Tümce Bilgisi" adlı kitabında yan cümleleri "*Bir temel tümceye bağlı olarak dilek ya da koşul kipindeki eylemlerle kurulu tümcelere, ya da ki*

bağlacı ile temel tümceye bağlanan yargılı anlatıma yantümce denir" şeklinde tanımlamaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 191).

Rasim ŞİMŞEK, "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" adlı kitabında yan cümleleri "*Bir birleşik tümcede yan yargıları / yargıcıkları anlatan tümceye yan tümce ya da yan tümcecik denir*" şeklinde tanımlamaktadır (Şimşek, 1987: 251).

Tahsin BANGUOĞLU, "Türkçenin Grameri" adlı kitabında yan cümleyi "*Başcümleyle anlamca ilgili, fakat onunla aynı hizada bir- ikincil cümleden meydana gelen birleşik cümleye yan yana birleşik cümle (proposition coordonnée) deriz. Burada ikincil cümle yancümle (coordonné) adını alır*" şeklinde tanımlamaktadır (Banguoğlu, 2011: 547).

Rasih ERKUL, "Cümle ve Metin Bilgisi" adlı kitabında yan cümleyi, "*Yüklemi, çekimli bir fiil, fiilimsi veya ek fiil eklenmiş isim cinsinden bir kelime olan veya kendinden sonra gelen bir yardımcı cümle veya temel cümlenin anlamını tamamlayan cümle, yardımcı cümledir*" şeklinde açıklamaktadır (Erkul, 2004: 54).

Neşe ATABAY, **Sevgi ÖZEL** ve **Ayfer ÇAM** "Türkiye Türkçesinin Sözdizimi" adlı kitabında yan cümleleri "…*temel tümcedeki yargıyı güçlendiren, açıklayan bütünleyen ve türlü yollarla temel tümceye bağlanan tümcedir*" şeklinde açıklamaktadır (Atabay ve diğ., 2003: 97).

Mehmet HENGİRMEN, "Türkçe Dilbilgisi" adlı kitabında yan cümleyi "*Temel cümlenin anlamını tamamlayan ve içinde yargı bulunan cümlelere yan cümle denir*" şeklinde tanımlamaktadır (Hengirmen, 2006: 356).

Nurettin KOÇ, "Yeni Dilbilgisi" adlı kitabında yan cümleyi "*Yantümce (Alm. Nebensatz; Fr. proposition subordonnée; İng. subordinate clause) ki bağlacıyla, dilek koşul kipiyle, mi soru ekiyle, değil sözcüğüyle ya da çekimli eylemden sonra gelen bir ilgeçle temel cümleye bağlanan tümcedir*" şeklinde açıklamaktadır (Koç, 1996: 536).

Fatma ERKMAN AKERSON ve **S. N. Şeyma ÖZİL**, "Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Cümleler" adlı kitaplarında yan cümleleri "*... temel cümleler doğrudan doğruya metnin yapı taşlarıdır, ötekiler ise bir tümcenin içinde yer alan birimlerdir. Bir üst tümcenin bir alt birimi olan bu tümcelere de yan tümce diyoruz*" diye tanımlamaktadırlar (Erkman-Akerson ve Özil, 2015: 46).

Bütün bu tanımlar ışığında yan cümleleri şu şekilde tanımlayabiliriz:

Temel cümleyi çeşitli açılardan tümleyen,

2.1.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Tanımları

Kazak Türkçesi gramerinde *qurmalas söylem* "birleşik cümle" konusu içerisinde ele alınan yan cümleler, gramer kitaplarında şu şekilde tanımlanmaktadır:

Ahmet Baytursınulı, "Til-Qural III" adlı kitabında yan cümleleri: "*Bağınıñqı söylem - bitpegen şala söylem* (Yan cümle, bitmemiş yarım cümledir)" şeklinde tanımlamaktadır (Saxıbekqızı, 2013: 255).

Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev tarafından hazırlanan "Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis" adlı kitapta yan cümle: "*Bağınıñqı söylemder mağına jağınan tiyanaqtı bolmay, soñğısına bağınıp turadı. Olardı bölip aytuwğa bolmaydı. Sondıqtan, bular bağınıñqı söylem dep ataladı* (Yan cümleler anlam yönünden kesin bir yargıyı bildirmez, sonuna bağlı olur. Onlar bölünerek söylenmez. Bu yüzden, bunlar yan cümle olarak adlandırılır)" şeklinde tanımlamaktadırlar (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 57).

Mevlen Balakayev "Qazaq Tiliniñ Grammatikası" adlı kitabında yan cümleyi: "*Sabaqtas söylemniñ işindegi öz aldına tiyanaqtı bolmay, soñğı söylemge bağınıp turatın bölimin bağınıñqı deymiz* (Temel ve yan cümleli birleşik cümlenin içindeki kendi önüne yargı bildirmeden, son cümleye bağlanan parçasına yan cümle deriz)" şeklinde tanımlamaktadır (Balaqayev, 1940: 41).

Seytjapar Arpabekov, "Qazaq Tili: Anıqtamalıq" adlı kitabında yan cümleleri: "*Sabaqtas qurmalastıñ birinşi jay söylemderin (bağınıñqı söylemder) öz aldına bölek aytuwğa kelmeydi, öytkeni olar tiyanaqsız* (Temel ve yan cümleli birleşik cümlelerin ilk basit cümleleri (yan cümleler) ayrı olarak söylenemez, bu yüzden onlar yargı bildirmez)" şeklinde açıklamaktadır (Arpabekov, 2004: 97).

Ğabdolla Kaliyev tarafından hazırlanan "Til Bilimi Terminderiniñ Tüsindirme Sözdigi"nde yan cümle: "*Sabaqtas qurmalas söylemniñ tiyanaqsız tulğada ayaqtalğan alğaşqı kompenenti. Ol özinen keyingi tiyanaqtı türde ayaqtalğan basıñqı söylemdi är türli mağınalıq ıñğayda ayqındaw maqsatında jumsalıp, soğan täweldi boladı* (Temel ve

yan cümleli birleşik cümlenin tam bir yargı bildirmediği tamamlanmamış ilk bileşeni. O kendinden sonraki tam bir yargı bildiren tamamlanmış temel cümleyi her türlü anlamla daima açılama amacını yerini yetirip, ona bağlı olur)" şeklinde açıklanmaktadır (Qaliyev, 2005: 52).

Ahmediy Iskakov ve Nurgeldi Veli'nin editörlüğünde hazırlanan "Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi"nde yan cümle: "*Sabaqtas qurmalas söylemniñ bağınıştı sıñarı* (Temel ve yan cümleli birleşik cümlenin bağımlı bileşeni)" şeklinde açıklanmıştır (Isqaqov ve Wäli; 2/2006: 551).

Şebiken Bekturov "Qazaq Tili" adlı kitabında yan cümleleri: "*Sabaqtastıñ suraqqa jawap beretin jäne bayandawışı tiyanaqsız, intonatsiya, mazmun jağınan ekinşi komponentke ulasqalı turğan komponenti bağınıñqı dep, …… ataladı* (Temel ve yan cümleli birleşik cümlelerin sorusuna cevap veren ve yüklemi yargı bildirmeyen, vurgu ve anlam açısından ikinci bileşene bağlı olan bileşen yan cümle diye, …. adlandırılır)" şeklinde açıklamaktadır (Bekturov, 2006: 290).

T. Janukazov tarafından redaksiyonu yapılan "Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi"nde yan cümle: "*Qurmalas söylemdegi basıñqı söylemge bağınıp turğan söylem* "Birleşik cümledeki temel cümleye bağlanan cümle)" şeklinde açıklanmaktadır (Januqazov, 2008: 96).

Seyilbek İsayev "Qazaq Tili" adlı kitabında yam cümleleri: "*Qurmalas söylemniñ birinşi jay söylemin öz aldına bölek aytuwğa kelmeydi, öytkeni onıñ bayandawışı tiyanaqsız tulğada aytılğan. Qurmalastıñ quramındağı munday jay söylemdi bağınıñqı söylem deymiz* (Birleşik cümlenin ilk basit cümlesi kendi başına ayrılarak söylenemez, çünkü onun yüklemi yargı bildirmeyen bir şekilde söylenir. Birleşik cümlenin yapısında bulunan bu basit cümlelere yan cümle deriz)" şeklinde tanımlamaktadır (İsayev, 2013: 166).

2.2. YAN CÜMLE ÇALIŞMALARI

2.2.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Çalışmaları

Türkiye'de, yan cümle konusunda müstakil yapılmış çalışmalar önceleri makale düzeyindeyken, son zamanlarda bu konuda kitaplar yazılmaya ve yüksek lisans, doktora

tez çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de yapılan yan cümle çalışmaları şu şekildedir:

1955 yılında **Mecdut MANSUROĞLU**'nun "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede cümlelerin bağlanma şekilleri *bağlama edatı kullanılmaksızın yapılan bağlamalar* ve *bağlama edatları ile yapılan bağlamalar* olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Mecdut Mansuroğlu bağlama edatları ile yapılan bağlamaları ise *sıra söz ve cümlelerin bağlanması* ve *yardımcı cümlelerin bağlanması* olarak ikiye ayırmaktadır. Yardımcı cümlelerin bağlanması başlığı altında öncelikle Türkçede aslî olarak şart cümlesi dışında yan cümlenin olmadığını, yabancı dillerde yan cümleler ile ifade edilen düşüncelerin Türkçede isim-fiil ve zarf-fiiller ile ifade edildiğini, zamanla yabancı dillerle yaşanan kültür alışverişleri neticesinde Türkçeye sıralı cümle ve cümle bağlama edatlarının girdiğini anlatmaktadır (Mansuroğlu, 1955: 59–71).

1959 yılında **János ECKMANN**'ın "Çağataycada Yardımcı Cümleler" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede en eski Türkçe metinlerde şart cümlesi dışında yan cümle olmadığını, Uygur Türkçesi döneminden itibaren bazı Hind-Avrupa dillerinden yapılan tercümelerin Türkçede yan cümlelerin artmasına sebep olduğunu söylemektedir. Makalesine yan cümlelerin gelişim aşamalarını vererek başlayan Eckmann, yan cümleleri cümledeki görevlerine göre sınıflandırmaktadır (Eckmann, 1959: 27–58).

1965 yılında **Şinasi TEKİN**"in "Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme" adlı makalesi yayımlanmıştır. Şinasi Tekin makalede Uygurca metinlerdeki yan cümleleri öncelikle temel cümle yüklemiyle olan ilgisine göre ayırmış, sonra ise bağlayıcıların aldıkları çeşitli görevlere göre bir sınıflandırma yapmıştır (Tekin, 1965: 35–63).

1968 yılında **Beşir GÖĞÜŞ**'ün "Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri" makalesi yayımlanmıştır. Beşir Göğüş, cümlemsi olarak adlandırdığı yan cümlelerin tanımını ve özelliklerini anlatarak başladığı makalesinde yan cümlelerin kuruluş yöntemlerini ve temel cümleye bağlanma şekillerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (Göğüş, 1968: 89–142).

1990 yılında **Mertol TULUM**'un "Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş

Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri" adlı makalesi yayımlanmıştır. Mertol Tulum makalesinde yan cümleleri anlamlarına göre sınıflandırarak incelemektedir (Tulum, 1990: 193–205).

1993 yılında **Eser TAYLAN ERGUVANLI**'nın "Türkçe'de *-DIk* Ekinin Yantümcelerdeki İşlevi Üzerine" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede Eser Taylan Erguvanlı öncelikle yan cümle çeşitlerini daha sonra ise *-DIk* ekinin zarf ve tümleç olarak kurduğu yan cümleleri örneklerle anlatmıştır (Erguvanlı-Taylan, 1993: 161–171).

1994 yılında **Eser TAYLAN ERGUVANLI**'nın "Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine" adlı makalesi yayımlanmıştır. Cümlede eylemlerin geçişli ya da geçişsiz olmaları tamlayan ekinin gerekliliğini ortaya koymakta, ayrıca öznenin belirli veya belirsiz olması da tamlayan ekinin cümle içerisinde var olup olmamasını belirlemektedir. Bu makalede Eser Taylan Erguvanlı eylemi çekimli olmayan yan cümlelerin yapısal ve işlevsel farklılıklarını, özneleri tamlayan eki gerektiren yan cümle çeşitlerini belirlemeye, tamlayan ekinin anlamsal ve yapısal olmak üzere iki farklı işlevini göstermeye çalışmıştır (Erguvanlı-Taylan, 1994: 31–41).

1994 yılında **Murat KURAL**'ın "Yantümcelerde Çekim Ekleri" adlı makalesi yayımlanmıştır. Murat Kural makalesinde yan cümlelerde kullanılan çekim ekleri için kendince farklı bir sınıflandırma yapmaya çalışmış ve bu sınıflandırmada *-DIK, -EcEK, -mE* ve *-Iş* ekleri ile kurulan yan cümlelerin aldığı çekim ekleri üzerinde durmuştur (Kural, 1994: 80–111).

1997 yılında **Hayati DEVELİ**'nin "{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme" adlı makalesi yayımlanmıştır. Hayati Develi makalesinde *-sA* morfemiyle kurulan yancümle unsurlarının sıralanışını, yapıları açısından ve yan cümlelerin ifade özellikleri ile temel cümleler karşısındaki fonksiyonlarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir (Develi, 1997: 115–152).

1998 yılında **Eser TAYLAN ERGUVANLI**'nın "Türkçe'de Tümce Yapısına Sahip Tümleç Yantümceleri" adlı makalesi yayımlanmıştır. Eser Taylan Erguvanlı makalesinde *-DIK / -(y)EcEk; -me; -(y)Iş* ekleriyle oluşan tümleç yan cümlelerini hem kuramsal söz dizimi hem de işlevsel ve anlamsal söz dizimi açısından incelemiştir (Erguvanlı-Taylan, 1998: 155–164).

1998 yılında **Fatma ERKMAN AKERSON** ve **Şeyda OZİL**'in "Türkçede

Niteleme Sıfat İşlevli Yan Cümleler" adlı kitapları yayımlanmıştır. Dokuz bölümden oluşan eserin birinci bölümünde *çalışmanın amacı, konusu* hakkında bilgiler verildikten sonra sıfat işlevli yan tümceler konusunda yapılanaraştırmaların değerlendirilmesi ve bu konuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde dil ve dil bilgisi konularında genel kavramlar anlatılmış ve farklı dil bilim ekollerinin yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve sekizinci bölümleri arasında ise çalışmanın asıl konusu olan yan cümleler, yan cümlelerin işleyişi, temel cümleyle olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bir inceleme yer almıştır. Her bölümün altında o bölümde anlatılan bilgilerin genel bir özeti yer almaktadır. Dokuzuncu bölümde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç bölümü yer almaktadır. Bu eser yan cümleler konusunda yapılan ilk eser olması sebebiyle söz dizimi açısından önemli bir yere sahiptir (Akerson-Erkman ve Özil, 2015: 1–281).

1999 yılında **Hülya SAVRAN**'ın "Eski Türkiye Türkçesinde *Kim* Bağlaçlı Yardımcı Cümleler" adlı makalesi yayımlanmıştır. Hülya Savran makalesinde ilk olarak Uygur metinlerinde kullanılmaya başlanan *kim* bağlama edatlı yan cümlelerin Eski Türkiye Türkçesinde de yüklem, özne, nesne, tümleç ve vasıflama cümlesi olarak görev yapması ile ilgili ayrıntılı şekilde bilgiler vermiştir (Savran, 1999: 225–238).

2004 yılında **İlker AYDIN**'ın "Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri" adlı makalesi yayımlanmıştır. İlker Aydın makalesinde yan cümlelerin biçimsel ve söz dizimsel özellikleri; yan cümlelerin eylem yapılarına göre türleri ve işlevleri hakkında bilgiler vermiştir (Aydın, 2004: 29–55).

2005 yılında **Berrin KOKARCA** tarafından "İnci Aral'ın Mor Adlı Romanında Yan Cümleler" adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Berrin Kokarca tezinde İnci Aral'ın Mor romanından seçilen bin beş yüz cümlenin yan cümlelerini yapısal ve işlevsel söz dizimi yöntemi kullanarak incelemiş ve bu inceleme esnasında yan cümleleri görevleri, zaman değerleri, yapıları bakımından ele almıştır (Kokarca, 2005: 1–91).

2005 yılında **Filiz ÇETİNTAŞ YILDIRIM**'ın "Türkçede Zaman Anlatan Ulaç Yan Tümceleri Arasındaki Anlam Örtüşmeleri" adlı makalesi yayımlanmıştır. Filiz Çetintaş Yıldırım makalesinde, zaman zarf-fiillerini anlamsal olarak öncelik, eşzamanlılık ve sonralık anlatan zaman zarf-fiilleri şeklinde üç grupta ele almakta ve bu zarf-fiillerle oluşturulan yan cümlelerin temel cümle ile ilişkisini incelemektedir

(Yıldırım-Çetintaş, 2005: 340–350).

2006 yılında **Suzan TOKATLI**'nın "Anadolu Ağızlarında *Ki* Bağlama Edatı ile Kurulan Yardımcı Cümleler" adlı makalesi yayımlanmıştır. Suzan Tokatlı makalesinde Farsçadan çeviriler yapıldığı Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın olarak görülmeye başlanan ve günümüzde ise sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil eklerini kullandığımız için yaygın kullanımını yitiren *ki* bağlama edatıyla kurulan yan cümlelerin Anadolu ağızlarındaki kullanımı ve temel cümledeki görevlerini örneklerle ele almıştır (Tokatlı, 2006: 453–465).

2008 yılında **Şengül ORTAPOLAT** tarafından "Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler*"* adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Şengül Ortapolat bu çalışmasında Peyami Safa'nın "Mahşer" adlı romanında belirli sayfa aralıklarında geçen yan cümleleri yapısal-işlevsel söz dizimi yöntemini kullanarak incelemiş, buradaki yan cümlelerin yapı ve işlevlerinin yanı sıra temel cümleyle olan uyumlarını ve kip değerlerini de araştırmıştır (Ortapolat, 2008: 1–219).

2009 yılında **Muharrem DAŞDEMİR**'in "Türkçede Yapıca Bağımsız Cümlelerden Oluşmuş Yan Cümleler" adlı makalesi yayımlanmıştır. Muharrem Daşdemir makalesinde yan cümleleri yapıca bağımlı, yapıca bağımsız ve yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler şeklinde yapısal-işlevsel olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada yer alan ve makalenin de konusunu teşkil eden yapıca bağımsız yan cümleler, klasik söz diziminde iç içe birleşik cümle diye adlandırılan yan cümlelerdir. Makalede yapıca bağımsız yan cümleler de isim göreviyle kullanılan yapıca bağımsız yan cümleler, tümleç göreviyle kullanılan yapıca bağımsız yan cümleler ve zarf göreviyle kullanılan yapıca bağımsız yan cümleler olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir (Daşdemir, 2009: 135–144).

2013 yılında **Birsel KARAKOÇ**'un "Türkçe ve Nogaycada Tümleç Yan Cümlelerinde Zorunlu Denetim" adlı makalesi yayımlanmıştır. Üretici dil bilgisinde zamirin soyut yorumlanma olasılığının bulunmadığı denetim türüne zorunlu denetim denilmektedir. Birsel Karakoç makalesinde, tümleç yan cümlelerindeki zorunlu denetimi incelemektedir (Karakoç, 2013: 303–323).

2014 yılında **İbrahim TOSUN** ve **Ali KOÇ**'un "Yapı Bakımından Tümce Türleri ve Yan Tümce" adlı makaleleri yayımlanmıştır. Makalede yapı bakımından cümleler

üzerine yapılmış tartışmalara ve farklı görüşlere yer verildikten sonra yan cümle sınıflandırılması yapılmıştır (Tosun ve Koç, 2014: 969–990).

2014 yılında **Ümit HUNUTLU** tarafından "Orhun Yazıtları ile İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Yan Cümleler*"* adlı doktora tezi hazırlanmıştır. Daha sonra bu tez 2015 yılında "Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler" adıyla yayınlanmıştır. Ümit Hunutlu kitabında Köktürk ve Uygur Türkçesi metinleri esasında cümle ve yan cümle hakkında bilgi verdikten sonra yapıları bakımından yan cümleleri, yan cümlelerin ögelerini, yan cümlelerde öge dizilişini, yan cümlelerin zaman değerlerinin tespitini yapmıştır. En sonunda ise Köktürk ve Uygur Türkçesi metinlerindeki yan cümlelerin istatistik bilgilerine yer vermiştir (Hunutlu, 2014: 1–569; Hunutlu, 2015: 1–412).

2015 yılında **Özlem ERDOĞAN**'ın "Yan Cümlelerin Dilbilgisel Anlamlı Sözcük Değerinde Kullanımı" adlı makalesi yayımlanmıştır. Makalede söz dizimsel özellikleri sebebiyle bir cümle değerine sahip olan yan cümlelerin, bir başka cümle içindeki kullanımlarında bir kelime değerinde kullanıldığı ve bu tür yapıların neler olduğu konusunda bilgiler verilmiştir (Erdoğan, 2015: 245–264).

2017 yılında **Esin EREN SOYSAL**'ın "Türkçede Eylemsilerle Kurulan Sıfat İşlevli Yan Tümcelerin Farsçada Kullanımı Üzerine" adlı makalesi yayımlanmıştır. Makalede Farsça ve Türkçede var olan sıfat işlevli yan cümleler arasında ne tür farklılıklar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır (Soysal-Eren, 2017: 1–8).

2.2.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Çalışmaları

Kazak Türkçesinde müstakil olarak yan cümlelerle alakalı tespit edebildiğimiz çok az çalışma vardır. Yan cümleler, genel olarak gramer kitaplarında birleşik cümleler konusu içerisinde ele alınmaktadır. Kazakistan'da yapılan, bizim tespit edebildiğimiz yan cümle çalışmaları şu şekildedir:

1969 yılında **Kayırbolat ESENOV**'un "Qazirgi Qazaq Tilindegi Şarttı Jäne Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylemder" adlı kitabı yayımlanmıştır. Eserde şart bildiren yan cümleler ile karşıtlık bildiren yan cümleler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (Esenov, 1969: 1–191).

2012 yılında **A. N. XASENOVA**'nın "Qıymıl Esimdi Sabaqtas Qurmalas

Söylemder" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede isim-fiilli yan cümlelerle oluşan birleşik cümleler hakkında bilgiler verilmiştir (Xasenova, 2012: 185–190).

2012 yılında **S. A. KENJEĞALİYEV** ve **K. NURJANOVA**'nın "Qarsılıqtı Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylemderdiñ Jasaluw Joldarı" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede karşıtlık bildiren yan cümlelerin yapılış yöntemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Kenjağaliyev ve Nurjanova, 2012: 15–21).

2012 yılında **E. E. AKKÖZOV**'un "Qarsı Mändi Qurmalas Söylemder" adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede karşıtlık bildiren yan cümlerden oluşan birleşik cümleler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (Aqközov, 2012: 262–265).

2.3. YAN CÜMLE SINIFLANDIRMALARI

2.3.1. Türkiye Türkçesinde Yan Cümle Sınıflandırmaları

Söz diziminin inceleme alanları içerisinde yan cümle konusu genel olarak birleşik cümle konusu içerisinde ele alınmıştır. Türkiye'de yan cümleler konusunda daha yeni yeni müstakil çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarda yapılan yan cümle sınıflandırmaları şu şekildedir:

Mecdut MANSUROĞLU, "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları" adlı makalesinde Türkçede sadece şart cümlelerinin yan cümle oluşturduğunu söylemiştir (Mansuroğlu, 1955: 59).

János ECKMANN, "Çağataycada Yardımcı Cümleler" adlı makalesinde yan cümleleri cümledeki görevlerine göre 4 grupta ele almaktadır:

A. Özne Cümlesi

B. Yüklem Cümlesi

C. Nesne Cümlesi

D. Tümleç Cümleleri

1. Yer Cümlesi

2. Zaman Cümlesi

3. Tarz Cümlesi

4. Hedef Cümlesi

5. Sebep Cümlesi

6. Netice Cümlesi

7. Karşılaştırma Cümlesi

8. Şart Cümlesi

9. Müsaade Cümlesi

10. Vasıflama Cümlesi (Eckmann, 1959: 27–58).

Vecihe HATİPOĞLU, "Türkçenin Sözdizimi" kitabında yan cümleleri 8 başlık altında ele almaktadır:

1. Bağlaçlı (ki'li) Yan Tümce

2. Dilekli Yan Tümce

3. Koşullu Yan Tümce

4. İlgeçli Yan Tümce

5. Olumsuz Koşacıyla Yan Tümce

6. Sorulu Yan Tümce

7. İkilemeli Yan Tümce

8. Kalıplaşmış Yan Tümce (Hatipoğlu, 1972: 146–152).

İbrahim Zeki BURDURLU, "Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler" kitabında yan cümleleri iki ana başlık altında ele almaktadır:

1. Bağımlı Yan Tümcecikler

2. Bağımsız Yan Tümcecikler (Burdurlu, 1974: 67–68).

Tahir Nejat GENCAN "Dilbilgisi" kitabında yan cümleleri "yan önerme" terimiyle sekiz başlık altında incelemektedir:

1. Adeylemlerle Kurulan Önermeler

2. Ortaçlarla (Sıfateylemlerle) Kurulan Önermeler

3. Belirtme Ortaçlarıyla (*-dIğI, -AcAğI*) Kurulan Önermeler

4. Bağlama Ulacıyla (*-ip* yapılı ulaçla) Kurulan Önermeler

5. Durum Ulaçlarıyla Kurulan Önermeler

6. Artçıl Ulaç, Bitirme ve Zaman Ulaçlarıyla Kurulan Önermeler

7. Nedenlik Ulacıyla Kurulan Önermeler

8. Koşul Önermesi

a. Dilek-Koşul Kipiyle Kurulan Önerme

b. Ekeylemin Koşul Kipiyle Kurulan Önerme

c. Eylemlerin Koşul Şekilleriyle Kurulan Önerme

d. Dilek-Koşul Kipinin Öyküleme, Söylenti Şekilleriyle Kurulan Önerme (Gencan, 1979: 134–139).

Zeynep KORKMAZ, "Gramer Terimleri Sözlüğü" çalışmasında yan cümleleri 4 başlıkta ele almaktadır:

1. Bağlaçlı Yan Cümle (*ki*'li)

2. Dilekli Yan Cümle (-s*A*'lı)

3. Şartlı Yan Cümle (*-sA'*lı, *-mIşsA*'lı)

4. Sorulu Yan Cümle (*mI*'lı) (Korkmaz, 2007b: 239).

Mehmet HENGİRMEN, "Türkçe Dilbilgisi" kitabında yan cümleleri 4 grupta incelemektedir:

1. Eylemsili Yan Cümleler

2. Dilek-şart Kipli Yan Cümleler

3. Çekimli eylemli yan cümleler

4. Ek Eylemle Birleşmiş Ad Soylu Sözcüklü Yan Cümleler (Hengirmen, 2006: 356).

Hikmet DİZDAROĞLU, "Tümce Bilgisi" kitabında yan cümleleri 2 grupta ele almaktadır:

1. Dilek-Koşullu Yantümce

2. Bağlaçlı (*ki*'li) Yantümce (Dizdaroğlu, 1976: 191–192).

Rasim ŞİMŞEK, "Örneklerle Türkçe Sözdizimi" kitabında yan cümleleri 3 grupta ele almaktadır:

1. Eylemsiler Üzerine Kurulan Yan Yargılar

2. Koşul Kipine Dayanan Yan Yargılar

3. Yantümce İşleyişindeki İçcümleyle Kurulan Yan Yargılar (Şimşek, 1987: 253).

Beşir GÖĞÜŞ, "Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri" adlı makalesinde yan cümleleri 3 grupta ele almaktadır*:*

1. Fiilimsi İle Kurulan Cümlemsiler:

   a. Mastarlarla Kurulmuş Cümlemsiler

   b. Ortaçlarla Kurulmuş Cümlemsiler

   c. Ulaçlarla Kurulmuş Cümlemsiler

2. İsim Cümlesinden Oluşan Cümlemsiler

3. Çekimli Fiillerle Kurulmuş Cümlecikler (Göğüş, 1968: 91–132).

Eser ERGUVANLI TAYLAN, "Türkçede *-DIK* Ekinin Yan Eklerdeki İşlevi Üzerine" adlı makalesinde yan cümleleri 2 grupta incelemektedir:

1. Çekimli Eylemli Yan Tümceler

2. Çekimsiz Eylemli Yan Tümceler (Erguvanlı-Taylan, 1993: 162).

Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL ve Ayfer ÇAM, "Türkiye Türkçesinin Sözdizimi" kitabında yan cümleleri 5 grupta incelemektedirler:

1. Dilek ve Koşul Bildiren Yantümceler

2. Temel Tümceye *ki* Bağlacıyla Bağlanan Yantümceler

3. Soru Ekiyle Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler

4. İlgeçli Yantümce

5. *Değil* Olumsuzluk Koşacıyla Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler (Atabay ve diğ., 2003: 97–105).

İlker AYDIN, "Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri" adlı makalesinde yan cümleleri iki ana başlık altında sınıflandırmaktadır:

1. Çekimli Yan Tümceler
    a. Dilek ve Koşul Bildiren Yan Tümceler
    b. Temel Tümceye *ki* Bağlacıyla Bağlanan Yan Tümceler
    c. Soru Ekiyle Temel Tümceye Bağlanan Yan Tümceler
    d. İlgeçli Yan Tümce
    e. *Değil* Olumsuzluk Koşacıyla Temel Tümceye Bağlanan Yan Tümceler
    f. İkilemeli Yan Tümce
    g. Kalıplaşmış Yan Tümce
2. Çekimsiz Eylemli Yan Tümceler
    a. Adeylem ya da Eylemlik Yan Tümceleri
    b. Ortaç Yan Tümceleri
    c. Ulaç (Bağeylem) Yan Tümceleri (Aydın, 2004: 35–52).

Tuncer GÜLENSOY, "Türkçe El Kitabı" kitabında yan cümleleri 6 başlık altında ele almaktadır:

1. Bağlaçlı (ki'li) Yan Cümle
2. Dilekli Yan Cümle
3. Şartlı Yan Cümle
4. Edatlı Yan Cümle
5. Sorulu Yan Cümle
6. İkilemeli Yan Cümle (Gülensoy, 2015: 595–596).

Fatma ERKMAN AKERSON ve **S. N. Şeyma ÖZİL**, "Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Cümleler" kitabında yan cümleleri 3 grupta ele almaktadır:

1. Sıfat İşlevli Yan Tümceler
2. Özne ve Tümleç Yan Tümceleri

3. Belirteç Yan Tümceleri (Akerson ve Özil, 2015: 259–265).

Nurettin KOÇ, "Yeni Dilbilgisi" kitabında yan cümleleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Temel Tümceye *ki* Bağlacıyla Bağlanan Yan Tümce

2. Temel Tümceye Dilek-Koşul Kipiyle Bağlanan Yantümce

3. Temel Tümceye *mi* Soru Ekiyle Bağlanan Yantümce

4. Temel Tümceye *değil* Koşacıyla Bağlanan Yantümce

5. Temel Tümceye Bir İlgeçle Bağlanan Yantümce (Koç, 1996: 536–540).

Muharrem DAŞDEMİR "Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi" kitabında yan cümleleri 3 başlık altında incelemektedir:

1. Yapıca Bağımlı Yan Cümleler:

   a. İsim-Fiilli Yapıca Bağımlı Yan Cümleler

   b. Sıfat-Fiilli Yapıca Bağımlı Yan Cümleler

   c. Zarf-Fiilli Yapıca Bağımlı Yan Cümleler

2. Yapıca Bağımsız Yan Cümleler

3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler

   a. Cümle Bağlaçlarıyla Başlayan Yan Cümleler

   b. Şart Yan Cümleleri

   c. İlgi / Açıklama Yan Cümleleri (Daşdemir, 2014: 176–187).

İbrahim TOSUN ve **Ali KOÇ**, "Yapı Bakımından Tümce Türleri ve Yan Tümce" adlı makalelerinde yan cümleleri 2 ana başlık altında incelemektedir:

1. Tam Donanımlı Yan Tümceler

   a. Şartlı Yan Tümceler

   b. Ki'li Yan Tümceler

   c. Edatlı Yan Tümceler

   d. İkilemeli Yan Tümceler

e. İç Yan Tümceler

f. “Mi” Edatlı Yan Tümceler

2. Donanımsız Yan Tümceler

a. İsim-Fiilli Yan Tümceler

b. Sıfat-Fiilli Yan Tümceler

c. Zarf-Fiilli Yan Tümceler (Tosun ve Koç, 2014: 983–987)

2.3.2. Kazak Türkçesinde Yan Cümle Sınıflandırmaları

Kazak Türkçesi grameri konusunda ilk çalışmalar büyük Kazak dilcisi Ahmet Baytursınulı ile başlamaktadır. Yan cümle konusuyla ilgili yaptığımız araştırmalarda da ilk bilgiler yine bu büyük dilcinin çalışmasında yer almaktadır. Ahmet Baytursınulı 1925 yılında yayımladığı “Til-Qural III (Söylem Jüyesi men Türleri)” adlı kitabında yan cümleleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Bastawış Bağınıñqı Söylem* “Özne Yan Cümlesi”

2. *Anıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Tamlayan Yan Cümlesi”

3. *Tolıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Nesne Yan Cümlesi”

4. *Mezgil Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Zaman Zarflı Yan Cümle”

5. *Meken Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Mekân Zarflı Yan Cümle”

6. *Sın Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Durum Zarflı Yan Cümle”

7. *Sebep Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Sebep Zarflı Yan Cümle”

8. *Maqsat Pısıqtawışınıñ Bağınıñqısı* “Amaç Zarflı Yan Cümle”

9. *Şarttı Bağınıñqı* “Şartlı Yan Cümle”

10. *Erewil Bağınıñqı* “Karşıt Yan Cümle” (Saxıbekqızı, 2013: 255–261).

Seyil Jiyenbayev “Sintaksis Mäseleleri (Qurmalas Söylemniñ Taptastırıluwı Tuwralı)” adlı eserinde yan cümleleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Şarttı Bağınıñqısöylem* “Şartlı Yan Cümle”

2. *Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümle”

3. *Mezgil Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümle”

4. *Tolıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Tamamlayıcı Yan Cümle”

5. *Anıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Tamlayan Yan Cümlesi”

6. *Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Zarf Yan Cümlesi”

7. *Bayandawış Bağınıñqı Söylem* “Yüklem Yan Cümlesi”

8. *Bastawış Bağınıñqı Söylem* “Özne Yan Cümlesi” (Jiyenbayev, 1941a: 18–19)

Ğali Begaliyev “Qurmalas Söylem (Oquwşılarğa Kömekşi Material)” adlı kitabında yan cümleleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Anıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Tamlayan Yan Cümlesi”

2. *Tolıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Tamamlayıcı Yan Cümle”

3. *Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Zarf Yan Cümlesi”

   a. *Mezgil Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Zaman Zarflı Yan Cümle”

   b. *Sebep Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Sebep Zarflı Yan Cümle”

   c. *Sın Pısıqtawış Bağınıñqı Söylem* “Durum Zarflı Yan Cümle”

4. *Şarttı Bağınıñqı Söylem* “Şartlı Yan Cümle” (Begaliyev, 1941: 6–8).

Hasen Arğınov, “Qazaq Tili Metodikası (Sintaksis, Punktuatsiya)” adlı kitabında yan cümleleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. *Şarttı Bağınıñqı Söylem* “Şartlı Yan Cümle”

2. *Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümle”

3. *Sebep-Saldar Bağınıñqı Söylem* “Sebep-Sonuç Bildiren Yan Cümle”

4. *Qıymıl-Sın Bağınıñqı Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümle”

5. *Mezgil Bağınıñqı Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümle”

6. *Maqsat Bağınıñqı Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümle” (Arğınov, 1974: 179).

Nurjamal Oralbayeva, Ğainiy Madina ve Ashat Ebilkayev tarafından hazırlanan “Qazaq Tili (Praktikalıq Kurs)” adlı kitapta yan cümleler şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Şarttı Bağınıñqı Söylem* “Şartlı Yan Cümle”

2. *Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümle”

3. *Mezgil Bağınıñqı Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümle”

4. *Sebep Bağınıñqı Söylem* “Sebep Bildiren Yan Cümle”

5. *Maqsat Bağınıñqı Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümle”

6. *Sın-Qıymıl Bağınıñqı Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümle”

7. *Salıstırmalı Bağınıñqı Söylem* “Karşılaştırma Bildiren Yan Cümle” (Oralbayeva ve diğ., 1982: 275)

Şäbiken Käribayulı Bekturov ve Ardaq Şabkenovna Bekturova tarafından hazırlanan “Qazaq Tili (Ana Tili Deñgeyinde Üyretüw Quralı)” adlı kitapta yan cümleler şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Şarttı Bağınıñqı Söylem* “Şartlı Yan Cümle”

2. *Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylem* “Karşıtlık Bildiren Yan Cümle”

3. *Sebep Bağınıñqı Söylem* “Sebep Bildiren Yan Cümle”

4. *Mezgil Bağınıñqı Söylem* “Zaman Bildiren Yan Cümle”

5. *Qıymıl-Sın Bağınıñqı Söylem* “Durum Bildiren Yan Cümle”

6. *Maqsat Bağınıñqı Söylem* “Amaç Bildiren Yan Cümle” (Bekturov ve Bekturova, 2008: 176).

2.3.3. Değerlendirme

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde yan cümle konusunda benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türkiye’de yapılan sözdizimi çalışmalarında, hangi yapıların yan cümle olarak değerlendirildiği konusu çok tartışmalıdır. Kazak Türkçesinde ise yan cümle konusunda herhangi bir görüş farklılığı bulunmamaktadır.

2. Yan cümle konusu için ilk dikkat çeken şey, Türkiye’deki dilciler arasında bir terim birliğinin olmamasıdır. Türkiye’deki dilciler tarafından bu kavram için *yan tümce, yan cümle, yan cümlecik, cümlemsi, yardımcı cümle, cümlecik, yan yargı, bağımlı cümlecik, bağınlı önerme* gibi birçok terim kullanılırken, Kazakistan’daki dilciler

tarafından bu kavram için sadece *bağınıñqı söylem* terimi kullanılmaktadır.

3. Türkiye Türkçesinde yan cümleler genel olarak yapıları esas alınarak sınıflandırılırken, Kazak Türkçesinde cümledeki işlevlerine göre sınıflandırılmaktadır.

4. Türkiye'de yan cümlelerde tartışmalı konulardan biri, özellikle fiilimsili yapıların yan cümle olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Örneğin; Leyla Karahan önceki çalışmasında fiilimsili cümleleri yan cümle olarak değerlendirmiş ve girişik birleşik cümle başlığı altında vermiştir. Ancak eserin daha sonraki baskısında cümle içindeki bazı yapılara yargı yüklemenin ve bunları yan cümle olarak değerlendirmenin uygun olmadığını ve cümle içerisinde fiilimsili yapıların yan yargı bildirmediği, aksine bu cümlelerin tek bir yargıdan meydana gelmesinden dolayı basit cümle olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurmuştur (Karahan 1993: 22–23). M. Kaya Bilgegil, "*Türkçe Dilbilgisi*" adlı kitabında, yan cümle olarak fiilimsili cümleleri vermekte ve yan cümlelerdeki fiilimsileri yüklem olarak ele almaktadır. Fiilimsi olan cümleleri birleşik cümleler başlığı altında değerlendirmektedir (Bilgegil 1984: 74–86). *Mecdut Mansuroğlu (1955); Vecihe Hatiboğlu (1972); Muharrem Ergin (2000); Leyla Karahan (1991); Metin Karaörs (2005); Zeynep Korkmaz (2006)* gibi dilciler, fiilimsili yapıların yan cümle oluşturmadığı görüşünü savunurken; *İbrahim Zeki Burdurlu (1974); Hikmet Dizdaroğlu (1976); Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam (2003); Kaya Bilgegil (1984), Tahsin Banguoğlu (2011), Rasim Şimşek (1987); Haydar Ediskun (1999); A. Sumru Özsoy (1994); Murat Kural (1994); Sezai Güneş (1996); Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Ozil (1998); Kerime Üstünova (1998); N. Engin Uzun (2004); Tahir Nejat Gencan (2007), Muharrem Daşdemir (2014)* gibi dilciler ise fiilimsili yapıların yan cümle oluşturduğu görüşünü savunur. Buradan da anlaşılacağı üzere dilciler tarafından en çok kabul gören görüş, fiilimsili yapıların yan cümle oluşturduğu yönündedir. Kazak Türkçesinde ise fiilimsili yapılar tartışmasız yan cümle olarak ele alınmaktadır.

5. Eski Türkçeden itibaren kullanılan şart yan cümleleri sadece Türkiye Türkçesinde değil diğer Türk lehçelerinde de yer almaktadır. Kazak Türkçesinde bu yapı *şarttı bağınıñqı söylem* "şartlı yan cümle" olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de bazı dilciler yan cümle olarak sadece Eski Türkçeden beri varlığını sürdüren *-sA* şart ekiyle kurulan cümlelere yer vermektedir (Bk. Mansuroğlu 1955: 59). Ancak bu ek dışında bir çok yapının da zamanla yan cümle işlevini kazandığını kabul etmek gerekir.

6. Türkiye Türkçesinde *ki'*li yapılar yan cümle olarak değerlendirilmektedir. *ki* bağlama edatı Kazak Türkçesinde yoktur. Bu yüzden de Kazak gramer kitaplarında bu yapıda bir yan cümleden bahsedilmemektedir.

7. Kazak Türkçesinde sıralı ve bağlı cümleler yan cümle olarak ele alınmamaktadır. Türkiye Türkçesinde ise bazen sıralı ve bağlı cümleler de yan cümle olarak değerlendirilmektedir (Bk. Daşdemir 2009:135–144). Ancak bu konudaki kendi görüşümüz bu cümlelerin yan cümle olarak değerlendirilemeyeceği yönündedir. Bu yüzden çalışmamızda biz sıralı ve bağlı cümleleri yan cümle konusu içerisinde ele almadık.

2.4. YAN CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Yan cümleler, birleşik cümleler içinde bulunur. Birleşik cümleler en az bir yan yargı ile bir temel yargının birleşmesinden oluşur. Yan yargı bağımlanan, temel yargı bağımlayan durumundadır. Yan yargı, temel cümlenin bir unsuru olarak onun içine yerleşir. Yan yargıları oluşturan cümleler, parça-bütün ilişkisiyle yapısal bakımdan temel cümleye bağlı olmakla birlikte, kendi iç yapıları itibariyle üç farklı biçim arz eder:

1. Yapıca Bağımlı Yan Cümleler

2. Yapıca Bağımsız Yan Cümleler

3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler (Daşdemir, 2014: 176).

2.4.1. Yapıca Bağımlı Yan Cümleler

Yapıca bağımlı yan cümleler fiilimsiler aracılığıyla oluşturulmaktadır ve fiilimsiler fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmediği için yargı bildirmeyen ve bitmemişlik ifade eden fiil şekilleridir (Vural ve Böler, 2012: 248). Bu yan cümleler, fiiller gibi iş, oluş ve hareket bildirmelerine rağmen fiiller gibi çekim ekleri almazlar; fiilden türeyerek bazı fiil özelliklerini devam ettirmesine rağmen de cümlede isim soylu sözcüklerin yerine kullanılır ve iyelik ekleri alabilirler (Bayraktar, 2004: 3–6).

Fiilden isim yapım ekleri de fiilimsiler gibi fiili isimleştirir ancak fiilimsi ekleri vasıtasıyla isimleşen kelimeler, fiil özelliklerini tamamen kaybetmezler ve hem

olumsuzluk eki hem de çatı ekleri almaya devam ederler. Böylece fiilimsiler, kesin çizgilerle ayrılmış iki kelime türü olan isim ve fiil arasında bir köprü oluşturur (Bozkurt, 2000: 242). Yapıca bağımlı yan cümleler kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır:

1. İsim-Fiilli Yan Cümleler
2. Sıfat-Fiilli Yan Cümleler
3. Zarf-Fiilli Yan Cümleler

2.4.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümleler

İsim-fiil eki almış fiiller, isimler gibi iyelik ve hâl ekleri, fiiller gibi çatı ekleri ve *-mA* olumsuzluk eki alabilirler (Gencan, 2007: 433; Zeynalov, 1993: 358). Cümle içerisinde özne, nesne, tümleç ve ek-fiil yardımıyla yüklem olabilirler (Bayraktar, 2004: 9). Buradan da anlaşılacağı gibi eylem tabanına getirilen *-mAk, -mA, -Iş/-Uş* ekleriyle türetilen isim-fiiller, bir yandan, bir kılış ya da oluşu isim hâline getiren, diğer yandan özne, nesne, tümleç alarak yan cümle kuran isim işlevli dil birimleridir (Şimşek, 1987: 254–255).

İsim-fiillerle kurulan yan cümleler, temel cümlenin ögelerinden birini tümler ya da kurdukları cümlelerle tümlenen de olabilirler (Gencan, 2007: 171–172). Öznesi belirtilmiş olan isim yan cümlelerinde, yan cümlenin öznesi ile isim-fiil eki almış olan fiil, bir isim tamlaması meydana getirir (Daşdemir, 2014: 95). Bazı isim-fiil eki almış fiiller, isimleşerek geçici veya kalıcı isimler yaparlar (Boz, 2013: 40). Bunların isim mi yoksa isim-fiil mi olduğunu belirlemek için kullanılan yöntem şu şekildedir: "*-mAk* yerine *-mA, -mA* yerine *-mAk* getirildiğinde anlam bozulmuyorsa isim-fiil, bozuluyorsa isim; yine kelimenin olumsuzu kullanılabiliyorsa isim-fiil, kullanılamıyorsa isimdir" (Demir, 2004: 457–458).

2.4.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Sıfat-fiillerin ilk görevi, isimleri niteleyen, belirten sıfat olmalarıdır (Gencan, 2007: 441). Sıfatlara has özellikler taşıdıklarından cümlede bir sıfatın kullanılabileceği her yerde kullanılabilirler (Zeynalov, 1993: 386). Sıfat-fiiller, isim gibi kullanıldıklarından isim çekim ekleri, fiil gövdelerinden oluştuğundan ise değişik çatı ekleri ve olumsuzluk

eki alabilirler (Bayraktar, 2004: 46; Gencan, 2007: 441).

Sıfat-fiiller, fiillerden yapılırlar ancak fiiller gibi çekimlenmezler, buna rağmen aldıkları eklerle zaman kavramı taşırlar. Fiilin kiplerinde olduğu gibi sıfat-fiillerde de geniş, şimdiki ve gelecek zaman kavramı ortaya çıkar (Şimşek, 1987: 258; Bayraktarlar, 2004: 46).

Geniş zaman sıfat-fiili *-(I)r, -Ar* ve onun olumsuzu *–mAz* ekleriyle oluşturulur. Geniş zaman kavramı içeren diğer sıfat-fiil türü de *-An* ekiyle kurulan, olumsuzu *-mA* ekini olan durum sıfat-fiilidir. Gelecek zaman sıfat-fiili *-AcAk ve -AsI* ekleriyle, olumsuzu ise *-mA* ekiyle oluşturulur. Geçmiş zaman sıfat-fiili, *-DIk* ve *-mIş* ekleriyle oluşturulur; bu sıfat-fiilin de olumsuzu *-mA* ekiyle yapılır (Vardar, 1980: 115).

Sıfat-fiiller, niteledikleri isimlerin düşmesiyle geçici hareket isimleri yaparlar (Bayraktarlar, 2004: 46). İsimleşmiş sıfat-fiiller, tek başlarına ya da tamlayıcılarıyla temel cümlenin ögelerinden biri olur ya da kurdukları yan cümlelerle isim tamlamalarına girerek cümlenin bir ögesi olurlar (Tufan, 2004: 249–250).

2.4.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümleler

Zarf-fiiller, fiiller gibi olumsuzluk ve çatı ekleri alırlar ve yardımcı fiiller ile asıl fiillerin birleşmelerini sağlayarak birleşik fiiller meydana getirirler (Hengirmen, 2006: 254; Boz, 2013: 47). Zarf-fiiller, çekimli fiil olmaya elverişli olmamasına rağmen bu konuda kesin bir kural olduğu söylenemez (Ergin, 2000: 339). Bazı zarf-fiil ekleri zarf, edat gibi kalıcı sözcükler oluşturabilir (Bayraktar, 2004: 137).

Zengin bir zarf-fiil sistemine sahip olan Türkçede geniş bir ifade yeteneğine sahip olan zarf-fiiller, birden çok cümleyle anlatılabilecek durumları, bir tek cümleyle anlatma imkânı sağlayarak cümleyi kalabalıktan kurtarır, yani anlatımın daha kısa ve daha net olmasını sağlar (Ergin, 2000: 339).

Cümleye devamlılık, zaman, sebep, durum vb. anlamlar katmak suretiyle genellikle zarf tümleci olarak kullanılan zarf-fiiller, bazen bağlama edatı görevinde de kullanılmaktadır (Bayraktar, 2004: 137; Delice, 2007: 165). Zarf-fiiller, cümlenin yan cümleciği olarak birleşik cümleler yapar ve bu yan cümleler temel cümlenin yüklemini zaman, sebep, durum, hareket ve yer vb. bakımdan tamamlar.

2.4.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümleler

Çekimli yüklemleri olan, tek başlarına kullanıldıklarında anlamda bir eksiklik hissedilmeyen, kendi içinde değerlendirildiğinde temel cümle özelliği gösteren yan cümlelere ***yapıca bağımsız yan cümleler*** denir (Daşdemir, 2014: 181). Türkçenin önemli özelliklerinden biri, her türlü anlatımın, yargı bildiren ve tek başına kullanılabilecek cümlelerin bile tek bir isim gibi görev almalarıdır (Hatipoğlu, 1972: 153). Yani, Türkçede yan yargı oluşturan anlatımlar da; bağımsız özelliğe sahip, temel yargı niteliği taşıyan anlatımlar da isimleşerek temel cümlelerde bir öge olarak kullanılabilir (Şimşek, 1987: 277).

Türkiye Türkçesinde yapıca bağımsız yan cümleler konusu içerisinde sıralı ve bağlı cümleler de yan cümle olarak değerlendirilmektedir (Bk. Daşdemir 2009:135–144). Sıralı ve bağlı cümleler iki veya daha fazla temel yargıya sahiptir ve temel cümlede herhangi bir öge görevini yerine getirmemektedir. Bundan dolayı çalışmamızda bu cümleleri yapıca bağımsız yan cümleler konusu içerisinde değerlendirmemekteyiz ve bu başlık altında sadece iç yan cümleleri vermekteyiz.

2.4.2.1. İç Yan Cümleler

İsim, tümleç ve tümleçleri açıklayan zarf görevlerinde bulunan, dil bilgisi kitaplarında "alt alta bağlam cümlesi", "girişik cümle", "kaynaşık tümce" ve "iç içe birleşik cümle" adı altında incelenen yapıca bağımsız yan cümleler genel itibariyle alıntı niteliğindeki iç cümle özelliği göstermektedir (Daşdemir, 2009: 135–137). Bu yan cümle çeşidi, klasik dil bilgisinde genel olarak iç içe birleşik cümlenin iç cümlesi olarak değerlendirilmektedir.

İç yan cümleler, temel cümlenin bir ögesi veya bir ögenin bir parçası olma özelliğine sahiptir ve bu tür cümlelerde de Türkçe söz dizimi yapısına uygun bir şekilde yan cümle önce, temel cümle sonra gelmektedir. İç yan cümlelerin bulunduğu cümlelerde, temel cümlenin yüklemi genellikle *de-, bil-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, iste-, addet-, hisset-, farzet-, duy-, işit-, um-* şeklindedir ve iç cümle niteliğindeki yapıca bağımsız yan cümleler, temel cümleden tırnak işaretiyle, bazen de virgülle ayrılır.

2.4.3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler

Yapıca bağımsız yan cümleler gibi çekimli bir yüklemleri olmasına ve yapıca bağımsız görünmesine rağmen tek başlarına kullanılma yeterliliğine sahip olmayan, bünyelerinde yan cümle olduklarını açığa vuran bir ipucu barındıran ve anlamca bir temel cümleye ihtiyaç duyan yan cümlelere ***yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler*** denir (Daşdemir, 2014: 185). Bu tür yan cümleleri; *şart yan cümleleri* ve *ilgi/açıklama yan cümleleri* olmak üzere iki grupta incelemekteyiz.

2.4.3.1. Şart Yan Cümleleri

-sa / -se şekli (*<ET -sar / -ser*) normal olarak şart ekidir. Ancak ek, şart işlevi dışında hemen hemen bütün Türk lehçelerinde, özellikle de konuşma dilinde bir zarf-fiil işleviyle kullanılmaktadır. Bu tür yan cümlelerde, temel cümle eyleminin, *-sa / -se*'li zaman yan cümlesinden sonra gerçekleştiğini bildirir ve bu kullanım Türkiye Türkçesi için de geçerlidir (Yüce, 1999: 123).

Şart kipinin istek ve temenni fonksiyonunda bir kısalma ve klişeleşme ifadesi vardır ve bu durum, onun yaptığı cümlelerin müstakil bir cümle olmasına imkân vermediğinden temel cümleleri tamamlayan yardımcı cümleler hâline getirir (Ergin, 2000: 405). Şartlı yan cümlenin görevi, temel cümlenin anlamını tamamlamak değil, temel cümlenin anlamını sınırlamaktır. Temel cümleden önce gelen şartlı cümlelerde yan cümle, temel cümlenin anlamını kısıtlar, belirginleştirir ve bir yüklemin oluşunu bir nedene, koşula bağlar (Dizdaroğlu, 1976: 209; Karaörs, 1993: 48).

Şartlı yan cümleler, temel cümlenin ögelerinden genel olarak zarf tümleci olur. Bazen de özne ve nesne durumunda olabilir (Şimşek, 1987: 284–285). Bazı durumlarda şartlı yan cümle temel cümlede anlatılmak istenilen duygu veya düşünceyi yüklenebilir, bu durumda temel cümle söylenmeyebilir (Demir, 2004: 244).

2.4.3.2. İlgi / Açıklama Yan Cümleleri

Cümleler arasında bağlantı kuran en işlek bağlama edatı olan *ki*, cümleler arasında *açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç, amaç* gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar (Karahan, 2006: 85). *Ki*'li yan cümlelere genel anlamda yazı dilinde sıkça

rastlanmasına karşın konuşma dilinde kullanım sıklığı çok azdır. Yazı dilinde çoğunlukla anlatımı sıradanlıktan kurtarma, vurgulama ve sınırlama gibi işlevleriyle anlatımı canlandırmak için kullanılmaktadır (Erkman-Akerson ve Özil, 2015: 251–252).

Ki'li yapıların Farsçadan yabancı bir unsur olarak Türkçeye girdiği bilinmektedir. Bu yapı uzun zaman önce Türkçeye girmiş olmasına karşın hâlen yabancı bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü Türkçe sözdizimi açısından yan cümleler temel cümleden önce gelmektedir, *ki*'li yan cümlelerde ise bu durum değişkenlik göstermektedir. Bu durum *ki*'li yan cümlelerin günümüzde bile yabancı unsur olarak görülmesine sebep olmaktadır (Eker, 2002: 371–372).

Ki'li yan cümlelerde, yargı bildiren çekim ve şahıs eki almış iki fiil bulunsa da, yani yapısal olarak iki cümle gibi görünse de, tek başlarına kullanılamadıklarından, temel cümle değil yan cümle sayılırlar (Erkman-Akerson ve Özil, 2015: 251). Diğer bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler tek başlarına müstakil birer cümle özelliği gösterirken, ki'li cümleler bağımsız olarak kullanılamamaktadır. *Ki*'li yan cümlelerde, yan cümle ile temel cümlenin öznesi ortak veya ayrı olabilir (Erkul, 2004: 62).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAPILARI BAKIMINDAN YAN CÜMLELER

3.1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELER

Yapıca bağımlı yan cümlenin yüklem görevini fiilimsi eki almış olan ve yan cümlenin merkezinde yer alan fiil üstlenir ve yan cümleye ait tümleçler yan cümlenin yüklemini belirttikten sonra aldığı fiilimsi ekleriyle isim, sıfat veya zarf hâline gelerek yan cümleyi temel cümleye bağlarlar (Daşdemir, 2014: 176). Yapıca bağımlı yan cümlelerden kastımız, içerisinde isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil barındırarak yan yargı oluşturan cümlelerdir.

3.1.1. İsim-Fiil Ekleri ve İsim-Fiilli Yan Cümleler

Şahıs ve zaman anlamı bulunmayan, özneyle alakası olmayan, hareketin isimleştiği fiillere ***tuyıq etistik*** "isim-fiil" denilmektedir (Qaliyev, 2005: 332). Kazak Türkçesinde isim-fiil için *qıymıl ataw* "isim-fiil", *qıymıl esim* "isim-fiil"*, tuyıq ray* "çekimsiz kip", *tuyıq etistik* "çekimsiz fiil" terimleri kullanılmaktadır (Amanjolov, 1938: 87; Arpabekov, 2004: 48; Bekturov, 2006: 128; İsayev, 2013: 92).

Kazak dil biliminde Ahmediy Iskakov, Aytbay Ayğabılov, Kanapiya Netaliyave, Anarkul Salkınbay gibi dilciler çalışmalarında, isim-fiil kavramı ve onun kelime yapma özelliği konusundan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiş olsalar da, söz dizimi konusu içerisinde birleşik cümle oluşturma özelliğinden bahsetmemişlerdir. Söz dizimi açısından, Nığmet Savranbayev, Ğabdirahim Ebuhanov, Tolevbay Kordabayev, Kayırbolat Esenov çalışmalarında *sabaqtas qurmalas söylemder* "temel ve yan cümleli birleşik cümleler" konusu içerisinde sadece sıfat-fiilli, zarf-fiilli ve şart kipli yan cümleleri vermişler ve isim-fiilleri ise *maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem* "amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle"lerle alakalı yapılar içerisinde ele almışlardır (Xasenova, 2012: 185–186).

Kazak gramerinde isim-fiillerin yan cümle oluşturduğuna dair bilgilere ilk olarak Sersen Amanjolov ve Nığmet Savranbayev'in "Qazaq Tiliniñ Grammatikası II - Sintaksis" ve Sersen Amanjolov'un "Qazaq Tili Ğılımiy Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı" adlı

eserlerde rastlamaktayız. Bu eserlerde *-w / -uw / -üw* isim-fiil ekli çekimsiz fiiller *maqsattı sabaqtas* "amaç yan cümlesi" konusu içerisinde değerlendirilmiş ve bu cümle türü için *tuyıq etistik arqılı jasalatın söylemder* "çekimsiz fiil vasıtasıyla yapılan cümleler" terimini kullanmışlardır (Amanjolov ve Sawranbayev, 1939: 61; Amanjolov, 1940: 131). Kazak dilciler Talğat Sayrambayev ve Beken Sağındıkulı ise "Qurmalas Söylemder Jüyesi" adlı kitaplarında ilk kez isim-fiillerin temel ve yan cümleleri birbirine bağlama özelliğinden bahsetmişler, ayrıca bu eserde isim-fiilli yan cümlelerin yapılış yöntemleri hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermişlerdir. Bu eserde, bu cümle türü için *qıymıl esimdi sabaqtas söylem* "isim-fiilli yan cümle" terimi kullanılmıştır (Sayranbayev ve Sağındıqulı, 2007: 63).

Kazak Türkçesinde ***-ıs / -is / -s*** ve ***-uw / -üw / -w*** isim-fiil ekleri kullanılmaktadır. Ancak ***–s / –ıs / –is*** isim-fiil eki çoğunlukla fiilden isim yapma özelliği taşırken, ***-uw / -üw / -w*** isim-fiil eki yan cümle kurma özelliğine sahiptir. *-ıs / -is / -s* isim-fiil eki sadece iyelik eki ve vasıta hâli eki almış *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* şekli ile yan cümle kurma özelliği taşımaktadır. Ancak bu ek işlev itibariyle birleşik zarf-fiil özelliği gösterdiği için bunu zarf-fiilli yan cümleler konusu içerisinde değerlendirdik (Bk. 3.1.3.2.1.2. *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler).

3.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler

3.1.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin tarihî gelişimine baktığımızda Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi dönemlerinde *-ġ / -g / -ıġ / -ig / -uġ / -üg* şeklinde kullanılan ek, Kıpçak Türkçesi döneminde bazen *-ġ / -g* sesinin düşürülmesiyle bazen de *-ġ / -g* sesinin *v* sesine dönüşmesiyle kullanılmaya başlanmıştır (Gabain, 1988: 51; Hacıeminoğlu, 1996: 18; Tekin, 2003: 89; Bayraktar, 2004: 40–43). Orhun Türkçesi döneminde fiilden isim türetmek için kullanılan bu ek, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde isim-fiil eki işleviyle de kullanılmıştır. Günümüzde ise ek, bazı fonetik değişikliklerle Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu Türk lehçelerinde isim-fiil işleviyle kullanılmaktadır (Aydoğdu, 2009: 91–92).

3.1.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw / -üw*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w* isim-fiil eki gelmektedir. Bu isim-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-mak / -mek, -ma / -me* ve *-ış / -iş* isim-fiil ekleri kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uw / -üw* / *-w* isim-fiil eki, Türkiye Türkçesinde *-mak / -mek, -ma / -me* ve *-ış / -iş* isim-fiil ekleri gibi temel cümlenin ögelerinden birini oluşturur ve bağımsız bir cümlenin bütün ögelerini barındıran, bitmemiş bir yargı bildiren yan cümleler kurar.

ÖRNEK:

*Bäriniki de **amandıq bilüw**, **amandıq suraw**, biraq ärkim är türli söz qoldanıp, özinşe suraydı.* "Hepsinin amacı da **sağlığını bilmek**, **sağlığını sormaktır**, ancak herkes farklı kelimeler kullanarak kendince sormaktadır." **(M2–102)**

***Aq köñil, şolaq aqıl, aram oy dew**, yaki **kün bürkip tur, nayzağay oynaydı, suw qayttı dew**, ya bolmasa, **qazannıñ qulağı, oşaqtıñ butı, üydiñ töbesi dew** dereksiz zattardı derekti zatşa, jansız zattardı jandı zatşa, bernesiz zattardı berneli zatşa qalıptaw, ğamaldaw, bernelewden şığıp, ädetti sözge aynalıp ketken.* "**Alçak gönüllü, kıt akıllı, kötü düşünce demek**, veya **ince ince yağmur yağar, fırtına kopar, su çekildi demek**, ya da **kazanın kulbu, ocağın ayağı, evin tepesi demek** kanıtlanamayan şeyleri kanıtlanabilir şey gibi, cansız varlıkları canlı varlık gibi, soyut şeyleri somut şeyler gibi şekillendirmek, tasarlamak, tasvir etmekten çıkıp kalıplaşmış kelimeye dönüştürmek (demektir)." **(M2–171)**

***Aldağı waqıyğa osı xattan bastalar dew** kimniñ oyına kelsin*. "**Bundan sonraki olaylar o mektupla başlayacak demek** kimin aklına gelirdi." **(M4–196)**

***Eñseni köterip jürüw** mümkin bolmay qaldı, adamdar boyın tiktep tura almağan soñ, jer bawırlap eñbektey bastadı*. "**Doğrularak yürümek** mümkün değildi, insanlar dik duramadıklarından sürünerek emeklemeye başladılar." **(M7–3)**

*Mundağı qıysın **eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw**, grigorian künparağı destesinde, odan İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.* "Buradaki mantık, **iki bin iki yüz sekseni çıkarmak**, Gregoryen takvimi bağlamında, onu İsa aleyhisselam peygamber

doğuncaya kadarki iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı çıkar.” **(M7–134)**

- Kazak Türkçesinde *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekinden sonra iyelik eki gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Üydiñ jaqsı–jaman bolıp şığuwı *balşığınan da, kirpişinen de boladı.* “**Evin iyi veya kötü olması** hem balçığıyla, hem de kerpiciyle alakalıdır.” **(M2–67)**

Üydiñ türli bolıp şığuwı *- balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı, äñgimeniñ türli bolıp şığatını tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen*. “**Evin çeşitli oluşu** balçığıyla, kerpiciyle, özellikle örülerek yapılmasıyla alakalı olduğu gibi, hikâyenin çeşitli olması dilin sesiyle, kelimesiyle, özellikle kelimenin dizilişiyle alakalıdır.” **(M2–74)**

Ol kisiniñ oyınşa, ***meniñ awılğa siyrek kelüwim***, ***ötken jazdağı praktikamdı basqa jaqtarda ötkizüwim*** *- dalada jürip jatbawır bolıp ketkendiktiñ saldarınan dewşi edi.* “Onun düşüncesine göre, **benim köye seyrek gelişim**, **geçen yaz stajımı başka yerlerde geçirişim**, evden uzakta gezip akraba tanımaz oluşumdan dolayıydı.” **(M4–61)**

Waqıtşa jeñisten esteri şıqqan esirikterdiñ ***eki sözge kelmey ata saluwı*** *da mümkin ğoy.* “Geçici zaferden afallayan aptalların, **durup dururken ateş etmesi** de mümkün ya.” **(M6–43)**

Biraq, ***tört jüz betten asuwı*** *mümkin emes.* “Ancak, **dört yüz sayfayı aşması** mümkün değil.” **(M7–104)**

- Kazak Türkçesinde *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekinden sonra belirtme (yükleme) hâli eki gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Jaqsılap üy sala bilüw üşin säwlet önerpazı üy saluwğa ustalatın zattardıñ sır–sıypatın, qasiyetin jaqsı bilüwge tiyis: ***olardıñ tiyisti ornına jumsaluwın*** *jaqsı bilüw tiyis.* “Güzel bir şekilde ev inşa etmek için mimar, ev inşa etmek için harcadığı malzemelerin durumunu, niteliğini ve **onları uygun yerde kullanmayı** iyi bilmelidir.” **(M2–82)**

Mına otryadtıñ komandirinen soğan jetkizüwin *suradıq*. “**Bu müfrezenin**

komutanından bizi oraya ulaştırmasını rica ettik." **(M6–245)**

*— Barlawğa **tört adam jiberüwdi** uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ? – dedi.* "— "Etrafı kolaçan etmek için **dört adam göndermeyi** uygun buldum. Biri bu Sloven, kalanların üçü bizden olmalı. Haydi, hanginiz gidiyorsunuz?" dedi." **(M6–270)**

*Älişer **oquwın** toqtattı*. "Alişer **okumayı** bıraktı." **(M7–78)**

*Balasın onnan asqan soñ-aq Şeker **teñine atastıruwdı** oylağan*. "Yavrusu onu geçtikten sonra Şeker, (kızını) **dengiyle sözlemeyi** düşündü." **(M10–92)**

- Kazak Türkçesinde *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekinden sonra bulunma hâli eki de gelebilmektedir.

ÖRNEK:

*Sondıqtan **mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında**, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde.* "Bundan dolayı **içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde**, yapılışında olduğu gibi, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir." **(M2–80)**

***Jır dep aydar tağuwında** qıyalı uşqır qalam jumbaqtağan astarı tereñ män bar, kitap ırğaqqa uyıp, buwın-buwnaqtarınan uyqasqan zıypa söylemderin aqırına deyin saqtawı tiyis äri tämsildiñ awır jügin joğaltıp almawı qajet.* "**Destan diye başlık konulmasında**, hayali sınırsız bir kalemin ima ettiği mecazlı derin bir mana var, bölümün ritmine uyum sağlayıp, vezinli kafiyeli güzel cümleler sonuna kadar korunmalı hem de kısa hikâyenin ağır yükü azaltılmalı." **(M7-110)**

- Kazak Türkçesinde *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekinden sonra yönelme hâli, ayrılma hâli, vasıta hâli ve eşitlik hâli ekleri de gelebilmektedir. Ancak isim-fiil ekinin bu hâl ekleri ile birleşmesinden oluşan yapı, zarf-fiil işlevi kazandığı için bu konuyu zarf-fiilli yan cümleler konusu içerisinde değerlendirdik (Bk. 3.1.3.2. Zarf-Fiil İşlevindeki Birleşik Yapılarla Kurulan Yan Cümleler).

3.1.2. Sıfat-Fiil Ekleri ve Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

İsim gibi şekillenip, cümlede ismin de, fiilin de görevini yerine getiren fiil türüne ***esimşe*** "sıfat-fiil" denilmektedir (Oralbayeva ve diğ., 1982: 148). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de sıfat-fiiller; fiiller gibi olumsuzluk, çatı ekleri ve zaman anlamı; isimler gibi çokluk, çekim ve iyelik ekleri aldığından hem isimlerin hem de fiillerin görevini yerine getirir (Qaliyev, 2005:115; Orazbayeva ve diğ., 2005: 338). Sıfat-fiiller, sıfat gibi ismi niteler ve cümlede özne ve tümleç görevini, fiiller gibi çekimlenerek yüklem görevini yerine getirir (Orazbayeva ve diğ., 2005: 338). Kazak Türkçesinde sıfat-fiil ekleri kullanılma amacına göre ve eklendiği fiillere verdiği gramatikal anlama göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. ***Burınğı ötken şaq*** "Öğrenilen geçmiş zaman"**:** *-ğan / -gen / -qan / -ken*

2. ***Awıspalı ötken şaq*** "Belirsiz geçmiş zaman"**:** *-atın / -etin / -ytın / -ytin*

3. ***Boljaldı keler şaq*** "Tahminî gelecek zaman"**:** *-ar / -er / -r; -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes*

4. ***Maqsattı keler şaq*** "Niyet ifadeli gelecek zaman"**:** *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* (Bektemirqızı, 2008: 90).

Kazak gramerinde verilen bu sıfat-fiil ekleri haricinde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* tahminî gelecek zaman sıfat-fiil eki ve *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* niyet ifadeli gelecek zaman sıfat-fiil eki mevcuttur.

Çalışmamızda Kazak Türkçesindeki sıfat-fiil ekleri ile kurulan yan cümleleri yapısına göre *basit yapıdaki sıfat-fiil ekleriyle kurulan yan cümleler* ve *birleşik yapıdaki sıfat-fiillerle kurulan yan cümleler* olmak üzere iki grupta incelemekteyiz.

3.1.2.1. Basit Yapıdaki Sıfat-Fiil Ekleriyle Kurulan Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-ar / -er / -r, -ğan / -gen / -qan / -ken ve -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eklerini basit sıfat-fiil ekleri olarak ele almaktayız.

3.1.2.1.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu sıfat-fiil ekinin yapısı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Ekin etimolojisi hakkında Willi Bang; *-a / -e, -u / -ü "zarf-fiil eki"+ –r "yön gösterme eki" > -r, -ar / -er, -ur / -ür* şeklinde izah eder (Bang, 1996: 58). Jean Deny, eki *är* "insan, kişi" kelimesine dayandırır (Räsänen, 1957: 139). Gustav John Ramstedt ise *-r, -ur / -ür* ekleri yanında *-ar / -er* ekinin ortaya çıkışını "*sıkar < Türkçe: sık-, Moğolca: sika-"tazyik etmek" -r şeklinde yanlış hece bölünmesi sonucusunda -ar/ -er umumileşir*" şeklinde açıklar (Bayraktar, 2004: 62). Wladyslaw Kotwicz'in eki; *-a / -e (devamlılık eki)+ -r (Çuvaşça geçmiş zaman eki) > -ar / -er* şeklinde izah ettiğini söyleyen Martti Räsänen *t ~ r* değişmesinin Çuvaş Türkçesinde mümkün olmayacağını, bu *r*'nin *er-, bar-, tur-, yor-* gibi yardımcı fiiller içinde saklanmış olabileceğini ileri sürmüştür (Räsänen, 1957: 139). Kemal Eraslan, bütün bu görüşlere yer verdikten sonra çeşitli sebeplerle bunların ekin yapısını açıklamaktan uzak olduğunu belirtir (Eraslan, 1980: 42).

Bu sıfat-fiil ekinin tarihî gelişimine baktığımızda; Orhun Türkçesi döneminde *-ur / -ür,* nadiren *-ar / -är* ve *-r, az da olsa -ır / -ir, -yur / -yür* şeklinde şimdiki ve gelecek zaman anlamında sıfat-fiil ve kip eki olarak kullanılmaktadır (Gabain, 1988: 80). Uygur Türkçesi döneminde *-r / -ar / -er, -ur / -ür / -yur / -yür, -ır / -ir* (Bayraktar, 2004: 63; S. Şen, 2014: 71); Karahanlı Türkçesi döneminde *-r, -ar / -er, -ur / -ür, -ır / -ir* (Hacıeminoğlu, 1996: 165); Kıpçak Türkçesi döneminde *-r, -ar / -er, -ur / -ür, -ır / -ir* (Güner, 2013: 322); Harezm Türkçesi ve Çağatay Türkçesi döneminde *-r, -ar / -er, -ur / -ür* (Ata, 2002: 87; Eckmann, 2003: 102); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *-ar / -er / -r* şeklinde kullanılmaktadır (Timurtaş, 2005: 155).

3.1.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zaman anlamı taşıyan bu sıfat-fiil eki *-ar / -er / -r* şeklinde görülmektedir (Koç ve Doğan, 2004: 313). Kazak Türkçesinde ünsüzle biten fiillere *-ar / -er;* ünlü ile biten fiillere ise *-r* sıfat-fiil eki getirilmektedir.

3.1.2.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-acak / -ecek* ve *-an / -en* sıfat-fiil ekleri kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-ar / -er / -r* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-ar / -er / -r*) geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair birçok bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Özimen ruwlas on awıl ***Sıybannıñ işinde ümit eter*** *örenniñ bärin de sırtınan baqılay jüretin*. "Kendisiyle soydaş olan on köy, **Sıyban aşiretinin içinde ümit vadeden** gençlerin hepsini de desteklemeye çalışıyordu." **(M3–59)**

Söz biler *aqsaqalı da bolmağan-aw*. "**Konuşmayı bilen** aksakalı da yokmuş ya.." **(M3–63)**

Qazaq xandığı degenniñ şek-şeñberi de joq, ***buljımay turar*** *zañı da joq.* "Kazak Hanlığı denen (yerin) sınırı da yok, **sınırlarını koruyacak** yasası da yok." **(M3–137)**

Eske ustar *jaytı, eki tom da ortaq asqaralı roman işinde bolatını äri bir kitap turğısındağı mazmun tutastığın saqtap qalatını.* "**Akılda kalan** durumu, iki cildi de eşit büyüklükteki roman içinde olması hem de bir kitap ölçütündeki içerik bütünlüğünü koruması." **(M7–144)**

Alla-ay, oşañ etip ***bas köterer***, ***elge tulğa bolar*** *bir azamat şıqpadı-aw!* "Allah'ım, bir hamleyle öne geçip **halkı yöneten**, **halka koruyucu olan** bir vatandaş da çıkmadı!" **(M8–107)**

Berdiqojanıñ bul saparda öz köşin nıq senimmen bastap kele jatqan sebebi, ol osıdan bir ay şaması burın qasına bes-altı joldas ertip, jurt şolıp, ***barar*** *jerin belgilep qaytqan*. "Berdikoja'nın bu seferi çok güvenli bir şekilde yöneterek geliyor olmasının sebebi, o bundan yaklaşık bir ay önce yanında beş altı yoldaş götürüp, yurdu inceleyip, **gideceği** yeri belirleyerek geri dönmüş." **(M8–160)**

3.1.2.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde bazen sıfat-fiil ekinin nitelediği isim söylenmez, ancak onun varlığı hissedilir. Örnek metinlerde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle bu şekilde oluşan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere dair iki örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Otarşıl patşalıqtıñ aları *da az emes,* ***orıs qalalarınan seniñ alarıñ*** *da az emes.* "**Sömürgeci hükümdarlığın alabileceği** de az değil, **Rus şehirlerinden senin alabileceğin** de az değil." **(M3–151)**

Al ***qolımnan keleri*** *- lager' qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw ğana…* "İşte **elimden gelen** (şey), kamp duvarının dayanıksız taraflarını incelemek sadece..." **(M6–161)**

3.1.2.1.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.1.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı konusunda birçok farklı görüş yer almaktadır. John Gustav Ramstedt ekin yapısını *-ġan / -gen* < *-ġa* (~ Mançu: ka, xa) *-n* "geçmiş zaman sıfat-fiili" (~ Çuvaşça: n, nâ) şeklinde açıklarken, Willi Bang ekin *-ġan / -gen* < *-ıġ / -ig* (fiilden isim yapma eki). + *-an/-en* şeklinde olduğunu ve *-aġan / -egen (< -a-ġan / -a-gen)* ekine benzediğini ve zamanla kısaldığını ileri sürmektedir (Räsänen, 1956: 126). Kemal Eraslan ise Eski Türkçeden beri işlek bir ek olan *-n* fiilden isim yapma ekini *-ġan/ -gen* isim-fiil eki içinde aramanın veya ondan meydana gelmiş kabul etmenin Türk Dili hakkındaki bilgilerimize uygun olmadığını söyleyerek Ramstedt ve Bang'in düşüncelerine karşı çıkmaktadır (Eraslan, 1980: 38). Carl Brockelmann, *–ġan / –gen* ekinin Oğuz grubu Türk lehçelerinde *-ġ / -g* sesinin düşmesiyle *-an / -en* şekline girdiğini, diğer diyalektlerde ise benzeşme sonucu *-qan / -ken* şeklinde ortaya çıktığını ve yan yana bulunan çift ünsüzlerden birinin düşmesi sonucu *-an / -en* şeklini aldığını ifade etmektedir (Üstüner, 2000: 53; Eraslan, 1980: 38).

Ekin tarihî gelişimine baktığımızda Orhun Türkçesi döneminde görülmez. İlk

olarak Uygur Türkçesi döneminde *-gän / -gan* şeklinde geçmiş zaman ve şimdiki zaman anlamlarında sıfat-fiil olarak nadiren görülmektedir (Tekin, 2003: 171). Karahanlı Türkçesi döneminde *-ġan / -gen* (Karamanlıoğlu, 1994: 142); Harezm Türkçesi döneminde *-gan / -ġan, -ḳan* (Ata, 2002: 88); Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġan / -gen, -ḳan / -ken* şeklinde geniş zaman ifadesiyle kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 2003: 167). Çağatay Türkçesi döneminde ise *-ġan / -gen, -ḳan / -ken* şeklinde görülen bu sıfat-fiil ekinin kullanım alanı genişlemiş, şahıs ekleri alarak zaman eki durumuna gelmiş, ayrıca geniş zaman anlamı taşımaya başlamıştır (Eckmann, 2003: 99). Batı Türkçesi yazı dilinin oluşma döneminde birden çok heceli kelimelerin sonundaki ve eklerdeki *g / ġ* seslerinin düşmesi sonucu ek *-(y)an / -(y)en* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Şahin, 2003: 68; Eraslan, 1980: 27).

3.1.2.1.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde çok sık bir şekilde kullanılan bu sıfat-fiil eki tarihî Kıpçak Türkçesindeki şeklini korumuştur. Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman anlamı veren bu sıfat-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan / -gen*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan / -ken* şeklinde gelmektedir.

3.1.2.1.1.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-mış / -miş* ve *-an / -en* sıfat-fiil ekleri kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde geçmiş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-an / -en*) geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair birçok bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan *eldiñ qalağa qatınasatın qara jolınıñ üstinde*

Arqalıq degen *taw bar.* "**S. şehrinin güneyine yerleşmiş olan** halkın şehirle bağlantısını sağlayan karayolunun üstünde **Arkalık denen** dağ var." **(M1–1)**

Sälem berip kirip kelse, ***qarttıqtan jağın jibekpen tañıp otırğan*** *adam eken.* "Selam verip girdiğinde, **yaşlılıktan çenesini ipek ile sarıp oturan** bir adam varmış." **(M2–2)**

Älginde jawdırap otırğan *qarındasım tordan qutılğan dala qusınday oynaqşıp şığa keledi*. "**Az önce yalvaran gözlerle bakan** kardeşim, ağdan kurtulan tarla kuşu gibi yerinde duramazdı." **(M4–14)**

Aldımda qabağınan zil añğarılğan*, qıyıq köz, jatağan mañday, qoşqar murın, qos* ***ıyıq pen bası juwan moyınmen tutasqan*** *adam otır*. "**Önümde gözlerinde öfke hissedilen**, çekik gözlü, dar alınlı, kemer burunlu, **iki omzuyla başı kalın boynuyla bütünleşmiş** bir adam oturuyor." **(M6–2)**

Jayalıqsa jalpıyğan, ***jarqanatsa qalqıyğan****, jermen-jeksen şım qora, beynewi joq sum qora*. "**Kundak gibi düz hâle gelen**, **yarasa gibi farklı görünen**, yerle yeksan kerpiç ağıl, biçimsiz uğursuz ağıl." **(M10–1)**

3.1.2.1.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde bazen sıfat-fiil ekinin nitelediği isim söylenmez, ancak onun varlığı hissedilir. Örnek metinlerde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle bu şekilde oluşan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere dair birçok örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Tör degeni *- eki-üş kez ğana jerge jayılğan eski qurım kiyiz.* "**Başköşe denilen** (yer), sadece iki üç metre yere yayılmış eski büyük keçe." **(M1–130)**

Jänibek batır bala küninde aqıl-bilim üyrenüw üşin Qarakerey ***soğır Abız degendi*** *izdep kelgen eken.* "Jenibek Bahadır, çocukluğunda ilim öğrenmek için Karakereyli **Kör Abız denilen** (kişiyi) arayarak bulmuştu." **(M2–1)**

Osınaw keñ qorıqtı Eseneydiñ esine alğaş salğan *añşı Müsirep edi*. "**Bu geniş otlağı Esenev'in aklına ilk sokan** (kişi), Avcı Müsirep idi." **(M3–25)**

"Qız degen tez boy jetedi", – dep ***apamnıñ talay aytqanı*** *esime tüsti. ""*"Kız dediğin

çabuk serpilir", şeklinde **annemin sürekli söylediği** (söz) aklıma geldi." **(M4–32)**

*Osı kezde **oñ jağımda turğan** öz tilinde bir sözdi şolaq qayırdı*. "O sırada **sağ tarafımda duran** (asker), kendi dilinde kısaca bir şeyler söyledi." **(M6–40)**

3.1.2.1.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.1.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısını Gustav John Ramstedt *-m "fiilden isim yapma eki"* + *-ak "küçültme eki"* > *-mak / -mek* şeklinde açıklamış, Carl Brockelmann ise *-ma "mastar eki"* + *-k "isimden isim yapma eki"* > *-mak / -mek* olarak vermiştir (Räsänen, 1957: 134). Andrey Nikolayeviç Kononov *-ma* fiilden isim yapma eki ve *ka // ga : ke // -ge* > *-k* yönelme hâli ekinin birleşmesinden oluştuğunu söylemektedir (Borjakow ve diğ., 2000: 354).

Ekin tarihî gelişimine baktığımızda, Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde *–maḳ / -mek* şeklinde kullanılmaktadır (Gabain, 1988: 53; Eraslan, 2012: 357; Hacıeminoğlu, 1996: 162–163; Toparlı, 1998: 28; Argunşah, 2013: 108; Karamanlıoğlu, 1994: 42–43; Köktekin, 2008: 86). Kıpçak Türkçesi döneminde *-maḳ / -mek* şeklindeki kullanımı dışında *-mâh* şekline de rastlanmaktadır (Güner 2013: 149). Orhun Türkçesinden itibaren bütün tarihî Türk lehçelerinde kullanılan bu ek, tarihî Türk lehçelerinde fiilden isim yapma eki olarak kullanılırken, Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiil eki olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2.1.5. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-maq / -mek*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-baq / -bek*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-paq / -pek* sıfat-fiil eki getirilmektedir.

3.1.2.1.5.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-acak / -ecek* sıfat-fiil eki kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-mak / -mek*) isim-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair sadece bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Oqırman waqıyğa quwalawı mümkin, ne alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan, ***aytılmaq*** *oydıñ soñına tüsedi*. "Okuyucu olayı takip edebilir yahut çileli dönem olayının ardında saklanan, **söylenecek** düşüncenin peşine düşer." **(M7–151)**

3.1.2.1.5.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Örnek metinlerde bu sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapıdaki sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

3.1.2.2. Birleşik Yapıdaki Sıfat-Fiillerle Kurulan Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde sıfat-fiil işlevindeki birleşik yapılar *ek+ek* ve *ek+fiil+ek* birleşmesinden meydana gelmektedir.

3.1.2.2.1. Ek + Ek Birleşmesinden Oluşan Sıfat-Fiiller

Kazak Türkçesinde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi; -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* ve *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* ve sıfat-fiil ekleri *ek+ek* birleşmesinden meydana gelmektedir.

3.1.2.2.1.1. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu ekin yapısına baktığımızda *-mak / -mek* fiilden isim yapma eki ile *-çı* / -çi isimden isim yapma ekinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Bu sıfat-fiil eki, fiilin oluşu veya kılınışı için bir maksat veya gelecek zamanda olacak harekette bir niyet ifade etmektedir (Öner, 1998: 170–171).

3.1.2.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde niyet ifadeli gelecek zaman anlamı veren bu sıfat-fiil eki, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-maqşı / -mekşi*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-baqşı / -bekşi*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-paqşı / -pekşi* şeklinde getirilmektedir.

3.1.2.2.1.1.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-acak / -ecek* sıfat-fiil eki kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturur. Türkiye Türkçesinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle oluşan sıfat-fiilli yan cümleye dair sadece bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes, ***<u>aqılmen üyretpekşi</u>*** *adam sorlı ğoy.*
"Çocuğu işle değil sözle, örnekle değil **<u>öğütle eğitecek</u>** insan, ne kadar da zavallı." **(M10–80)**

3.1.2.2.1.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Örnek metinlerde bu ekle kurulmuş eksiltili yapıdaki sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

3.1.2.2.1.2. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.2.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu sıfat-fiil ekinin yapısı ile ilgili birçok farklı görüş yer almaktadır. Ekin etimolojisine baktığımızda Willi Bang *-ma / -me "olumsuzluk unsuru" -z "fiilden isim yapma eki"* > *-maz / -mez* şeklinde bir izahı benimsemekte ve *-ma / -me* ekinin **ama-* ,**eme-*, **uma-*, **üme-"bırakmak, yapmamak"* anlamındaki fiilden gelebileceğini kabul etmektedir (Räsänen, 1957: 136). Muharrem Ergin de Willi Bang gibi, bu ekin *-ma- / -me-* olumsuzluk eki ile *-z* partisip veya isimden isim yapma ekinin birleşmesinden meydana geldiğini söylemektedir (Ergin, 2009: 336). Gustav John Ramstedt, *-m "fiilden isim yapma eki" -e (~ Tunguzca: ə) "olumsuz fiil" -r "geniş zaman eki"* > *-maz / -mez* şeklinde izah etmektedir (Eraslan, 1980: 41). Wladyslaw Kotwicz'in eki *-ma - sız / -me - siz* > *-mas / -mes* şeklinde izah ettiğini ifade eden Martti Räsänen *-ma / -me* eki olumsuzluk eki ise buna *+sız / +siz* isimden isim yapma ekinin getirilemeyeceğini, *-ma / -me* fiilden isim yapma eki kabul edilirse olumsuzluk anlamının verilemeyeceğini ifade etmektedir (Räsänen, 1957: 136). Annemarie von Gabain ekin yapısını *-ma / -me "olumsuzluk eki" -z "-r sıfat-fiil ekinin "z'ye dönüşmüş hâli"* > *-maz / -mez* şeklinde açıklamaktadır (Gabain, 1988: 78).

Bu sıfat-fiil ekinin tarihî gelişimine baktığımızda, Orhun Türkçesi ve Uygur Türkçesi döneminde *-maz / -mez* (Tekin, 2003: 169; S. Şen, 2014: 71); Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi dönemlerinde *-maz / -mez, -mas / -mes* (Hacıeminoğlu, 1996: 165; Ata, 2002: 88; Güner, 2013: 330); Çağatay Türkçesi döneminde *-mas / -mes* (Eckmann, 2003: 103); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *-maz / -mez* (Timurtaş, 2005: 155) şeklinde kullanılmaktadır.

3.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Bu sıfat-fiil eki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekinin olumsuz şeklidir. Kazak Türkçesinde ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-mas / -mes*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-bas / -bes*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-pas / -pes* şeklinde getirilmektedir.

3.1.2.2.2.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-acak / -ecek, -an / -en* sıfat-fiil eklerinin olumsuz şekilleri kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-maz / -mez*) geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair birkaç örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Bularğa qayta oralmas *xannan göri, qır astındağı qırğızdar äldeqayda jaqın edi.* "**Bunlara tekrar dönmeyecek** bir hana göre, yakındaki Kırgızlar daha yakındı." **(M8–144)**

Bul lep, ***şiypa tabılmas****,* ***eşqaşan jazılmas*** *ğaşıqtıq derti - eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi*. "Bu ateş, **şifası bulunmayan**, **hiçbir zaman iyileşmeyen** aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı." **(M9–233)**

Älde äsire saqtığımnan, älde jüyke-jüregimniñ säl-päl beriktiginen, bälkim, ***orındalmas*** *arman, qiyaliy maxabbattan özimdi joğarı sanağan menmen köñil, temir tüysikten - äytewir aman qaldım.* "Ya aşırı ihtiyatlılığımdan, ya da aklımın ve kalbimin biraz dayanıklı oluşundan, belki **gerçekleşmeyecek** arzu ve hayali aşka karşı kendimi üstün gören bencil düşünce sayesinde, her nasılsa hayatta kaldım." **(M9–234)**

Şım qorada - jer üyde, ***jelpindirmes*** *kör üyde, arsa-arsa bolıp süyegi, qalaqtay bolıp iyegi, jañqaday joq jaq etten, sawsaqtarı şilbiyip, köleñkedey kilbiyip, bu jatqan qay*

aruwaq? "Kerpiç ağılda, toprak evde, ***serinletmeyen*** *mezar evde, kemiği incelip, çenesi küçülüp, küçücük etsiz yanağı, parmakları kuruyup, gölge gibi bir deri bir kemik kalarak yatan hangi sıska?"* **(M10–2)**

Qızıl–jasıl, aq–kökşil beyne kilem türindey, gülder gül–gül janadı, külkildegen gül–japıraq, sağımdanğan külim bel terezeden köz salsa, Künikeydiñ köñiline ***jazılmas*** *jara saladı.* "Kızıl–yeşil, beyaz–açık mavi görünüşlü bir halı türü gibi çiçekler çeşitli renklere bürünür, dalgalanan çiçekler, yapraklar, bulanıklaşan puslu geçit pencereden göz gezdirdiğinde Künikey'in gönlüne **onulmaz** yaralar açardı." **(M10–8)**

3.1.2.2.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Örnek metinlerde bu ekle kurulmuş eksiltili yapıdaki sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

3.1.2.2.2.2. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.2.2.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Yapı açısından *-ġu / -gü, -ḳu/ -kü* isim-fiil ekinin *-çı/ -çi; -çu / -çü* isimden isim yapma eki ile genişlemesinden oluşun bu sıfat-fiil eki Eski Türkçeden itibaren çeşitli lehçe ve şivelerde bazı ses değişiklikleri ile geniş ölçüde kullanılmış ve hâlen de kullanılmaya devam etmektedir (Eraslan, 1980: 91; Öner, 1998: 226).

Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde *-ġuçı / -güçi* şeklinde görülmektedir (Hacıeminoğlu, 1996: 169; Ata, 2002: 88; Tekin, 2003: 166; Eckmann, 2003: 101; Bayraktar, 2004: 88). Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġıçı / -giçi / -ḳıçı / -kiçi; -ġuçı / -güçi / -ḳuçı / -küçi; -vuçı / -vüçi; -ıçı / -içi; -uçı / -üçi* (Güner, 2013: 328); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *-ıcı / -ici* şeklinde görülmektedir (Köktekin, 2008: 86).

Tarihî Türk lehçelerinde fiilden isim yapma eki olarak kullanılan bu ek, Kazak Türkçesinde gelecekteki bir hareketin geniş bir zaman diliminde yapıldığını ifade eden sıfat-fiil eki olarak kullanılmaktadır.

3.1.2.2.3. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zaman ifade eden bu sıfat-fiil eki, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uwşı / -üwşi*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-wşı / -wşi* şeklinde kullanılmaktadır.

3.1.2.2.3.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-an / -en* sıfat-fiil eki kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Bul äñgimeni aytuwşı *adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* "**Bu hikâyeyi anlatan** insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

3.1.2.2.3.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde bazen sıfat-fiil ekinin nitelediği isim söylenmez, ancak onun varlığı hissedilir. Örnek metinlerde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle bu şekilde oluşan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere dair bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Awıl–üyden Künikeyge ***kelüwşiler*** *kem boladı*. "Konu komşudan Künikey'i **ziyaret eden** (kişiler) azalıyor." **(M10–27)**

3.1.2.2.4. Ek+Yardımcı Fiil+Ek Birleşmesinden Oluşan Sıfat-Fiiller

Kazak Türkçesinde *ek+yardımcı fiil+ek* birleşmesinden oluşan sıfat-fiil eki olarak *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekini görmekteyiz.

3.1.2.2.4.1. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.2.2.4.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Günümüz Kıpçak Türk lehçeleri arasında sadece Kazak Türkçesinde kullanılan *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil eki yeni bir ektir. Kazak dilci Marhabat Tomanov "Qazaq Tiliniñ Tarixiy Grammatikası" adlı kitabında bu sıfat-fiil ekinin yapısını *-a tur -ğan > -a tu(r)-ğan > -a tu-ğın > -atın* şeklinde vermektedir (Tomanov, 1988: 231). Bu sıfat-fiil ekinin yapısındaki *-ğan / -gen / -qan / -ken* eki geçmiş zaman anlamı verirken, *-a / -e / -y* zarf-fiil eki ile bağlanan *tur-* yardımcı fiili hareketin geniş bir zaman diliminde gerçekleştiğini bildirmektedir (Öner, 1998: 151).

3.1.2.2.5. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde belirsiz gelecek zaman anlamı taşıyan bu sıfat-fiil eki, ünsüzle biten fiillerden sonra *-atın / -etin;* ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-ytın / -ytin* şeklinde gelmektedir.

3.1.2.2.5.1.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekinin karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde *-dık / -dik* ve *-an / -en* sıfat-fiil ekleri kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil eki temel cümledeki bir ögeyi nitelemek suretiyle sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil eki belirsiz gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde ve diğer Trük lehçelerinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Örnek metinlerde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelere dair birçok örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Jigittiñ xan bolatın, ***qızdıñ xanım bolatın*** *waqıtı qartayğan soñ, ökinbe ulım!* "**Yiğidin han olacağı**, **kızın hanım olacağı** zamanı yaşlandıktan sonradır, pişman olma oğlum!" **(M2–17)**

Orta boylı, tolıqşa kelgen qara torı jüzdi, är kezdegi erke qalpında ***menimen talasa ketüwge dayın turatın*** *öjet qız.* "Orta boylu, tombulca esmer yüzlü, her zamanki şımarık hâliyle **benimle münakaşa etmeye hazır olan** cesur kız." **(M4–3)**

Osınıñ bärin jaqsı biletin*, esi bar eki bürkit bul tekelerge tiyispey, jay änşeyin nazar awdarıp qana ötip kete berdi*. "**Bunların hepsini iyi bilen**, akıllı iki kartal bu tekelere dokunmadan, sadece dikkatlice bakıp geçip gidiverdi." **(M5–71)**

Balası qayda Künikeydiñ "apalap" ***bir waq keletin****?* "Yavrusu nerede Künikey'in "anne diye seslenerek" **bir anda gelen**?" (M10–46)

- Örnek metinlerde bu sıfat-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -ba- / -be- / -pa- / -pe-* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler de bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Jergilikti sözderge yağni bir jerde aytılıp, ***bir jerde aytılmaytın*** *sözderge jolamağan.* "Yerel kelimelere yani bir yerde söylenip, **bir yerde söylenmeyen** kelimelere yaklaşmamış."**(M2–119)**

Bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın *qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge ağa sultan äri tañdana, äri qawiptene qaraytın edi.* "**Kimsenin direk bakamadığı** esmer tenli, orta boylu, cüsseli olan Eseney'e ağa sultan hem hayran kalarak, hem de korkarak bakardı." **(M3–180)**

Biraq men onıñ osı äsem suluwlığınan göri, ***tiyise ketüwden tayınbaytın*** *erke qılığın añsap kelgen edim ğoy*. "Ancak ben onun bu görkemli güzelliğindense, (bana) **sataşmaktan çekinmeyen** şımarık hâlini özlemiştim." **(M4–33)**

Tek, ***özdiginen atqa minip-tüse almaytın*** *ölmeli şal-kempir men jas balalardıñ ğana tüye qomında bastarı qılqıyadı.* "Sadece, **kendi başına ata binip inemeyen** bir ayağı çukurda ihtiyar erkek ve kadınlarla çocukların başları deve eyerinden hafifçe görünüyordu." **(M8–11)**

3.1.2.2.5.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde bazen sıfat-fiil ekinin nitelediği isim söylenmez, ancak onun varlığı hissedilir. Örnek metinlerde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekiyle bu şekilde oluşan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere dair birçok örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Bulardıñ jalğız-aq medew ğılatını *Arqalıqtıñ egindigi edi.* "**Onların medet umduğu** (şey) yalnızca Arkalık'ın ekinliği idi." **(M1–13)**

Til tazalığı deytinimiz *- ana tildiñ sözin basqa tildiñ sözimen şubarlamaw*. "**Dil temizliği dediğimiz** (şey), ana dili başka dilden gelen kelimelerle kirletmemektir**." (M2–113)**

Jalğız-aq ***bizdiñ mıqtap qaşatınımız*** *jatşıldıq (jat sözşildik).* "Sadece **bizim var gücümüzle kaçındığımız** yabancılaşmadır (yabancı dilden kelime kabulü)." **(M2–121)**

Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan qalalarına jaqın otırğan bes bolıs ***Kerey-Waqtıñ şetirek otıratındarın*** *äldeneşe ret şawıp äketti*. "Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan şehirlerine yakın olan beş ilçe, **Kerey-Vak'ın kenar bölgelerinde yaşayanlara** birçok kez saldırdı." **(M3–131)**

Bul jaqtıñ jer jadısın jaqsı biletinder *- Berdiqojanıñ özi men kezinde qazaq äskeri quramında jorıqta bolğan sanawlı sarbazdar ğana*. "**Bu tarafın yer hatırasını iyi bilenler**, Berdikoja'nın kendisi ile zamanında Kazak ordusunun bünyesinde seferde olan sayılı askerler sadece." **(M8–44)**

3.1.3. Zarf-Fiil Ekleri ve Zarf-Fiilli Yan Cümleler

Fiil köklerine çeşitli ekler getirilerek hareketin amacını, özelliklerini bildiren, zaman ve kip anlamı olan fiil kategorisine ***kösemşe*** "zarf-fiil" denir (Qaliyev, 2005: 169). Zarf-fiiller çokluk eki, hâl ekleri ve iyelik ekleri almaz. Cümlede işin, oluşun durumunu, tarzını, mekânını, zamanını bildirerek zarf görevini yerine getirir (Arpabekov, 1974: 53–54). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de zarf-fiiller cümlede hem bir fiilin hem de bir zarfın görevini yerine getirmektedir.

Kazak gramer kitaplarında *-a / -e / -y; -p / -ıp / -ip; -ğalı / -geli / -qalı / -keli* olmak üzere üç zarf-fiil ekinden bahsedilmektedir (Amanjolov, 1938: 53). Kazak Türkçesinde bu zarf-fiiller zamana göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. *Awıspalı şaqtıq kösemşe* "Değişken zaman zarf-fiili": *-a / -e / -y*

2. *Ötken şaqtıq kösemşe* "Geçmiş zaman zarf-fiili": *-p / -ıp / -ip*

3. *Keler şaqtıq kösemşe* "Gelecek zaman zarf-fiili": *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* (Bekturov, 2006: 126).

Çalışmamızda Kazak Türkçesindeki zarf-fiil ekleri ile kurulan yan cümleleri yapısına göre, *basit yapıdaki zarf-fiil ekleriyle kurulan yan cümleler* ve *birleşik yapıdaki zarf-fiillerle kurulan yan cümleler* olmak üzere iki grupta incelemekteyiz.

3.1.3.1. Basit Yapıdaki Zarf-Fiil Ekleri ile Kurulan Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki *-a / -e / -y* ve *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil eklerini basit zarf-fiil ekleri olarak ele almaktayız.

3.1.3.1.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı konusunda birçok farklı görüş mevcuttur. Wilhelm Radloff ve Mirza Kazem-Bek *-a / -e* zarf-fiil ekinin yapısı için *-arak / -erek* zarf-fiil ekinin kısaltılmış şekli olduğunu söylemektedir (Borjakow ve diğ., 2000: 435). Gustav John Ramstedt, bu zarf-fiil ekinin Moğolca *-ğa / -ge* ekinden geldiğini iddia ederken; Wladyslaw Kotwicz, Moğolca *-ğa / -ğay* ekinden geldiğini söylemektedir (Räsänen, 1957: 185). Jean Deny, bu zarf-fiil ekinin *-kay / -gay* > *-a / -e* şeklinde bir değişim yaşadığını söylemektedir (Deny, 2012: 798). Andrey Nikolayevich Kononov, bu ekin *-garu / -gerü* > *-gar* > *-(y)ar* > *-(y)a* şeklinde bir gelişim yaşadığını iddia etmektedir ve Jean Deny'nin iddiasını, *-a / -e* eki ile verilen diğer ekler arasında anlambilimsel olarak önemli bir ilişkinin olmaması, ayrıca *-a / -e* ekinin de söz konusu diğer ekler gibi eski olması sebebiyle reddetmektedir (Yüce, 1999: 27).

Bu ek, Orhun Türkçesinde *-u / -ü; -a / -ä*, nadiren de *-ı / -i; -yu* (Gabain, 1988: 85);

Uygur Türkçesi döneminde *-a / -e / -ı/ -i / -u / -ü* (Eraslan, 2012: 403); Karahanlı Türkçesi döneminde *-a / -e / -u / -ü / -ı / -i* (Hacıeminoğlu, 1996: 173–174); Harezm Türkçesi döneminde *-a / -e / -u / -ü / -ı* (Ata, 2002: 89); Kıpçak Türkçesi döneminde *-a / -e / -u / -ü / -ı / -i* (Karamanlıoğlu, 1994: 144–145); Çağatay Türkçesi döneminde *-a / -e, -y* (Eckmann 1988: 119; Eckmann 2003: 104); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-a / -e / -u / -ü* şeklinde görülür (Timurtaş, 2005: 156). Bu ekin tarihî gelişimine bakıldığında ünlüyle biten fiillere eklenen *-y*'li şekli Çağatay Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır.

3.1.3.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde ünsüzle biten fiillerden sonra *-a / -e*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-y* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-arak / -erek* zarf-fiil ekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *awıspalı şaqtıq kösemşe* "değişken zamanlı zarf-fiil", *awısqalı osı şaqtıq kösemşe* "değişken şimdiki zamanlı zarf-fiil" olarak değerlendirilmektedir. Örnek metinlerde *-a / -e / -y* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ***ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere****, bayımdap söyleymiz*. "Örneğin, bir insandan bahsederken, ya o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek anlatırız, ya dış görünüşünü, yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da **o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp**, özetleyerek anlatırız." **(M2–34)**

Bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge ağa sultan äri ***tañdana****, äri* ***qawiptene*** *qaraytın edi.* "Kimsenin direk bakamadığı esmer tenli, orta boylu, cüsseli Eseney'e ağa sultan hem **hayran kalarak**, hem de **korkarak** bakardı." **(M3–180)**

Jaña ğana şolaq jañbır ötken, kün ala bulttı, jeñil samal; ***köleñkeley****, jaylap jürip, bayaw äñgimelesip kelemiz*. "Az önceki hafif yağmur durmuş, kapalı hava, hafif meltem; **gölgelenerek**, aheste aheste yürüyüp, yavaş yavaş konuşarak geliyoruz." **(M9–436)**

Qatın-balanıñ jaq jünin ürpiyte, ***közin iriñdete***, ***iyegin dirildete***, ***kölikti zorıqtıra***, ***arıqtı öltire*** *köşedi.* “Eşini ve çocuklarını dondurarak, gözünü iltihaplandırarak, **çenesini zangırdatarak**, **arabayı zorlatarak**, **zayıfı öldürerek** göçer.” **(M10–69)**

- Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan bu zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde sadece ikilemeler ve birleşik fiil oluşturulurken kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde ise bu zarf-fiil eki tek başına yan cümle oluşturmanın yanı sıra Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ikilemeler ve birleşik fiil oluşturulurken de kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde ikileme şeklinde yan cümle oluşturduğuna dair örnekler de bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Qanattarı dalbañdap, ***awdarılıp-töñkerile****, quldıylay quladı*. “Kanatları yalpalanıp, **yuvarlanarak** hızla aşağı doğru düştüler.” **(M5–180)**

Birimiz sekirip, birimiz domalap, ***sürine-qabına*** *tüsip jatırmız*. “Birimiz atlayarak, birimiz yuvarlanarak, **sürüne sürüne** iniyoruz.” **(M6–102)**

3.1.3.1.2. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı hakkında Wilhelm Schott *-ıp / -ip* ekinin *-kıp* ekinden *k* sesinin düşmesi sonucunda oluştuğunu söylemektedir (Borjakow ve diğ., 2000: 427).

Bu ekin tarihî gelişimine bakıldığında Orhun Türkçesi ve Uygur Türkçesi dönemlerinde *-p* / *-ıp / -ip, -up / -üp* / *-pan / -pen* (Gabain, 1988: 84; Eraslan, 2012: 416); Karahanlı Türkçesi döneminde *-p / -ıp / -ip, -up / -üp, -uban / -üben / -upan / -üpen* (Hacıeminoğlu, 2003: 171–172); Harezm Türkçesi döneminde *-p, -ıp / -ip, -up / -üp* ve *-ban / -ben / -ıban / -iben / -uban / -üben* (Ata, 2002: 89–90); Kıpçak Türkçesi döneminde *-p, -ıp / -ip / -up / -üp* ve *-pan / -pen* (Karamanlıoğlu, 1994: 147); Çağatay Türkçesi döneminde ise *-p, -ıp / -ip, -up / -üp* / *-ban / -ben* (Eckmann, 2003: 109); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-p / -up / -üp* / *-uban / -üben* (Timurtaş, 2005: 158–159) şeklinde görülür.

Tarihî Türk lehçelerinde *-p* zarf-fiil eki ile birlikte etimolojik açıdan onunla bağlantılı olan *-ban / -ben* eki de sık bir şekilde kullanılmış ve günümüzde bazı Türk

lehçelerinde hâlihazırda kullanılmaya devam etmektedir. Tarihî Türk lehçelerinde ve günümüz Türk lehçelerinin büyük bir çoğunluğunda kullanılan bu zarf-fiil eki, yalnızca Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesinde görülmemektedir ve bu eki Çuvaşçada *-sa / -se*, Yakut Türkçesinde ise *-an / -en, -on / -ön* ekleri temsil etmektedir (Yüce, 1999: 47).

3.1.3.1.3. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *ötken saqtıq kösemşe* "geçmiş zamanlı zarf-fiil" olarak değerlendirilmektedir (İsayev, 2013: 90). Kazak Türkçesinde zaman işlevindeki bu zarf-fiil eki, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-ıp / -ip*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-p* şeklinde kullanılır. Kazak Türkçesinde tek heceli ve *l* ünsüzüyle biten fiillere *-p* zarf fiili eklenince sonundaki *-l* ünsüzü ile ekin yardımcı ünlüsü düşer. Örneğin; *bolıp > bop, alıp > ap, qılıp > qıp, salıp > sap, kelip > kep, qalıp > qap* gibi. Bu zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde de *-ıp / -ip* şeklinde görülmektedir. Bu zarf-fiil ekinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak bağlama işlevindeki *–ıp / -ip* ve *-arak / -erek* zarf-fiil ekleri kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Qıstıñ basınan **eki jağın qar alıp**, jumırtqaday qılıp tegistep tastaydı*. "Kışın başında **iki tarafını kar kaplayıp** yumurta gibi düzgünleşir." **(M1–6)**

***Al endi jolıñız tüsip**, taw işin aralay qalsañız, olay emes ekenin öz köziñizben köresiz*. "**Şimdi yolunuz düşüp**, dağın içini dolaşsanız, öyle olmadığını kendi gözünüzle görürsünüz." **(M5–3)**

***Sonan jıyırma jıl boyı sol kisini izdep**, mine kezdesip otırmın*. "**Bu yirmi yıl boyunca o adamı arayıp**, işte sonunda görüştüm." **(M6–7)**

*Qorlıqtın awırı **qunısqan jawırındı jazıp** tik jüre almawda eken.* "En ağır eziyet **bükülen beli doğrultarak** dik yürüyememekmiş." **(M7–4)**

*Şım qorada - jer üyde, jelpindirmes kör üyde, arsa-arsa bolıp süyegi, **galaqtay bolıp iyegi**, **jañqaday joq jaq etten, sawsaqtarı şilbiyip**, **köleñkedey kilbiyip**, bu jatqan qay aruwaq?* "Kerpiç ağılda, toprak evde, serinletmeyen mezar evde, kemiği incelip, **çenesi küçülüp, küçücük etsiz yanağı, parmakları kuruyup**, **gölge gibi bir deri bir kemik**

kalarak yatan hangi sıska?" **(M10–2)**

3.1.3.2. Birleşik Yapıdaki Zarf-Fiillerle Kurulan Yan Cümleler

Kazak Türkçesindeki birleşik zarf-fiil eklerini *ek+ek* birleşmesinden, *ek+edat* birleşmesinden (Gülsevin, 2001: 129) ve *ek+kelime* birleşmesinden olmak üzere üç başlıkta incelemek mümkündür.

3.1.3.2.1. Ek + Ek Birleşmesinde Oluşan Zarf-Fiiller

Kazak Türkçesinde *-arda / -erde / -rda / -rde*; *-ğalı / -geli / -qalı / -keli*; *-ğanda / -gende / -qanda / -kende; -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten; -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge; -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen; -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen; -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe; -ısımen / -isimen / -sımen / -simen; -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke; -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten; -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske; -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey; -uwdan / -üwden / -wdan / -wden; -uwğa / -üwge / -wğa / -wge; -uwmen / -üwmen / -wmen* ve *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* zarf-fiil ekleri *ek+ek* birleşmesinden meydana gelmektedir.

3.1.3.2.1.1. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Yapı açısından bu zarf-fiil eki, *-r / -ar / -er* sıfat-fiil eki ve *-da / -de / -ta / -te* bulunma hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Yüce, 1999: 109).

Bu zarf-fiil ekinin tarihî gelişimine baktığımızda ilk olarak Karahanlı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Karahanlı Türkçesi döneminde *-arda / -erde / -ırda / -irde / -urda / -ürde / -rda / -rde* (Hacıeminoğlu, 1996: 165); Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde *-rda / -rde / -arda / -erde / -urda / -ürde* (Toparlı, 1998: 50; Vural ve Toparlı, 2000: 38; Güner, 2013: 336; Argunşah, 2013: 153) şeklinde görülürken Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnızca *-arda* şeklinde görülmektedir (Bayraktar, 2004: 254).

3.1.3.2.1.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde ünsüz harfle biten fiillerden sonra *-arda / -erde*, ünlü harfle biten fiillerden sonra *-rda / -rde* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-arken / -erken* ve *-dığında / -diğinde* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu zarf-fiil eki görülmemektedir. Kazak Türkçesinde ise bu zarf-fiil eki çok sık kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-arda / -erde / -rda / -rde* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Tuyaq ***awılına qaytarda*** *Şekerdikine kelip, däm awız tiyip, qoş aytıstı*. "Tuyak **köyüne geri dönerken** Şeker'in evine gelerek yemeğini yiyip vedalaştı." **(M10–145)**

3.1.3.2.1.2. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu zarf-fiilin yapısı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Willi Bang *-ġa* gelecek zaman ekiyle *al-* yardımcı fiilinin birleşmesinden; Armas Salonen, Wilhelm Pröhle, Wladislas Kotwicz ve Nikolay Aleksandroviç Baskakov *–gan* sıfat-fiil ekiyle *+lı / + li* isimden isim yapma ekinin birleşmesinden oluştuğunu iddia ederken; Carl Brockelmann Türk lehçelerinde bu ekin *+lıġ* şeklinde olmasından ve *–galı* ekinden sonra hiçbir zaman *-ġ* eki bulunmamasından dolayı bu görüşü reddeder. Martti Räsänen bu ekin *-a / -e* zarf fiili + *kel-* yardımcı fiili + *-a / -e (-ı / -i)* zarf-fiilinin birleşmesinden türediğini ileri sürmüştür (Yüce, 1999: 66; Yavuz, 2009: 596).

Ekin tarihî gelişimine bakıldığında, Orhun Türkçe döneminde *-ġalı / -gäli / -ḳalı / -käli* (Gabain, 2007: 86); Uygur Türkçesi döneminde *-ġalı / -geli / -ḳalı / -keli* (Eraslan, 2012: 404); Karahanlı Türkçesi döneminde *-ġalı / -geli* (Hacıeminoğlu, 1996: 175); Harezm Türkçesi döneminde *-ġalı / -geli/ -ġalu / -gelü / -ḳalı* (Ata, 2002: 90*)*; Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġalı / -geli, -ḳalı / -keli* (Karamanlıoğlu, 1994: 146), Çağatay Türkçesi döneminde *-ġalı / -geli, -ḳalı / -keli* (Eckmann, 2003: 107; Argunşah, 2013: 154); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-alı / -eli* şeklinde görülmektedir (Timurtaş, 2005: 157). Eski Türkçeden itibaren *-galı / -geli* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki bazı

Türk lehçelerinde *–l- > -n-* ses değişimine uğrayarak *-ganı / -geni* şeklinde de görülmektedir (Gültekin, 2006: 53).

3.1.3.2.1.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğalı / -geli*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qalı / -keli* şeklinde gelen bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-dığından / -diğinden, -alı / -eli, -mak için / -mek için* ve *-arak / -erek* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde de *–alı / -eli* şeklinde görülmektedir. Örnek metinlerde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Osılay ösirermin dep ümit etken ***eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı*** *osınday wıttı jasqa qızığa qarap qaluwşı edi*. "Bu şekilde yetiştiririm diye ümit ettiği **iki oğlu çiçek hastalığından bir günde vefat ettiğinden** bu cesur gence hayran kalmıştı." **(M3–58)**

— Sol ***Kerey-Wağıñ at üstinde uyıqtaytın bolğalı*** *üş jılğa aynaldı. Ol seniñ bilip otırğan jaylarıñ…– dedi Eseney, endi Şıñğıstıñ özine tuwra qadalıp.* "— "Bu **Kerey-Vak halkı at üstünde uyuyalı** üç yıl geçti. O senin bildiğin zamanlar..." dedi Eseney, o esnada Cengiz'e doğru gözlerini dikerek." **(M3–190)**

*–**Qazaq - qazaq bolğalı**,*	"— **Kazak, Kazak olduğu için**,
Öz aldına el bolıp.	Bağımsız bir halk oldu." **(M3–196)**
***Oñaşa bir qonğalı**,*	"**Ayrı ayrı konakladığı için**,
Xandığınan ayrılsa,	Hanlığından ayrılsa,
El boluwdan qalğanı.	Halk olmaktan çıkar." **(M3–197)**

Osı otırğan ağa sultanımızdıñ äkesi Wälixan qaytıs bolğalı *jıyırma jıldan asıp ketti*. "**Bu oturan ağa sultanımızın babası Velihan vefat edeli** yirmi yıldan fazla oldu." **(M3–203)**

— *Al men* ***senimen birge sabaq oqığalı*** *keldim*. "— Ya ben **seninle birlikte ders çalışmaya** geldim." **(M4–119)**

Bürkit te birden tömendep, qoyandı türe quwıp, ***sıpıra alğalı*** *jer bawırlap bara jattı.* "Kartal da birden alçalarak tavşanı takip ederken sıyırıp almak için yere yakın uçuyordu**.**" **(M5–125)**

Tañ rawandap, ***jerge jarıq tüskeli*** *birqawım waqıt boldı*. "Tan yeri ağarıp, **yeryüzü aydınlanalı** bir hayli zaman oldu." **(M5–137)**

Moynı-basın ürpiyte kekjeñ-kekjeñ etisip, ***awız salğalı*** *andıstı.* "Boyunları başları titreyip, sık sık sendeleyerek, **ısırmak için** birbirlerini takip ettiler." **(M5–189)**

Jurttıñ jer-suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ, Şeker de ***tiginin körgeli****: — Bılay turşı, biz de köreyik, – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı*. "Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra Şeker de (onun) **dikişini görmek için**: — "Şöyle dursana, biz de görelim" diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı." **(M10–110)**

Jetkizbeqeli *qaşan?* "**Ulaştırmayalı** ne kadar zaman (oldu)?" **(M10–187)**

3.1.3.2.1.3. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Jean Deny, Tadeuz Kowalski, Nikolay Konstantinoviç Dmitriev, Muhtar Hüseyinzade, Muharrem Ergin, Gyula Nemeth, Selahattin Olcay, Mamedağa Şiraliyev ve Zeynep Korkmaz bu ekin etimolojisi hakkında ortak bir görüş ortaya koymuşlardır. Buna göre, bu zarf-fiil eki, sıfat fiil eki *-ğan / -gen / -kan / -ken* ile bulunma hâli ekinin (-da / -de) birleşmesiyle meydana gelmiştir (Yüce, 1999: 108; Ergin, 2000: 334–335; Korkmaz, 2007a: 946).

Bu birleşik zarf-fiil ekinin tarihî gelişimine bakıldığında Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi döneminde görülmemektedir. Harezm Türkçesi döneminde *-ġanda / -gende, -ḳanda / -kende* (Toprak, 2002: 367; Toparlı, 1998: 50);

Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġanda / -gende, -ḳanda / -kende, -anda / -ende* (Turan, 2006: 155); Çağatay Türkçesi döneminde *-ġanda / -gende, -ḳanda / -kende* (Eckmann, 2003: 99; Eraslan, 2013: 155); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-anda / -ende* şeklinde görülmektedir (Tuncer 1996: 250).

3.1.3.2.1.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğanda / -gende*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qanda / -kende* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-dığında / -diğinde, -rken; -ınca / -ince; -sa / -se* ve *-arak / -erek* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğanda / -gende / -qanda /* -kende şeklinde görülen bu zarf-fiil eki, Standart Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Ancak bu ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında *–anda / -ende* şeklinde görülmektedir. Örnek metinlerde *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Ğaziyza da eki şeşesimen qosılıp, ***jürekterin jegen qaygıların sırtına şığarıp söyleskende****, burınğı ötken künderin sağınuwşı edi*. "Ğaziyza da annesi ve ninesiyle birlikte **yüreklerini dağlayan kaygılarını açığa çıkararak konuşsa da** geçmiş günlerini özlemekteydi." **(M1–179)**

Aqın tilimen söylegende*, söze ayrıqşa öñ berilgendikten lebiz körnekti bolıp şığadı*. "**Sanat diliyle söylendiğinde**, söz özellikle süslendiğinden ifade estetik olur." **(M2–46)**

Eseney qolın sermep toqtatpağanda *äldenege urınıp qalatın jayı bar.* "**Eseney atılıp durduramayınca** bir şeye pişman olmuş gibi bir hâle girdi." **(M3–53)**

Qoqanğa qarsı soğıstan ***üzdik-sozdıq qaytıp kele jatqanda*** *qazaqtıñ eki jüz sarbazın Şuw boyında köp qolmen qorşap alıp, qırıp salğan.* "(Kazaklar) Hokand'a karşı yapılan savaştan **gruplar hâlinde gelirken**, (Kırgızlar) Kazakların iki yüz askerini Çuy Nehri kıyısında kalabalık bir orduyla ablukaya alarak katletmişlerdi." **(M8–29)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-da / -de / -ta / -te* bulunma hâli eki arasına iyelik ekleri gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Bıyıl qısqı demalısta awılğa kelgenimde*, qarındasımnıñ sonşalıqtı tez ösip, özgerip ketkeni meni qattı tañırqattı*. "**Bu kış tatilde köye geldiğimde**, kız kardeşimin bu kadar hızlı büyüyüp, değişmiş olması beni çok şaşırttı." **(M4–1)**

Osınday demalıstarğa kelgenimde *olar jumısta bolatın*. "**Böyle tatillerde geldiğimde** onlar işte olurlardı." **(M4–52)**

Keşe biz telefon arqılı xabarlasıp, ***jolıqpaq bolğanımızda*** *arğı nısanamda kitap jazuw oyınıñ barın jasırğam joqtın.* "Dün telefonla haberleşip **görüştüğümüzde** bir sonraki hedefimin kitap yazma düşüncesi olduğunu gizlemedim." **(M6–9)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -ba- / -be- / -pa- / -pe-* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler de bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Sondıqtan ***Aqan ündemegende****, o da ündemey otıradı*. "Bu yüzden **Akan konuşmadığında** o da konuşmazdı." **(M1–82)**

Eseney qolın sermep toqtatpağanda *äldenege urınıp qalatın jayı bar.* "**Eseney atılıp durduramayınca** bir şeye pişman olmuş gibi bir hâle girdi." **(M3–53)**

3.1.3.2.1.4. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil ekinin yapısı incelendiğinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki + *-dıq / -dik* isimden isim yapım eki + *-dan / -den / -tan / -ten* ayrılma hâli ekinin birleşmesinden oluşmaktadır.

3.1.3.2.1.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğandıqtan / -gendikten*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qandıqtan/ -kendikten* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-dığından / -diğinden*; *-ınca / -ince;-*

rken; -sa / -se gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan / -kendikten* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Jıl sayın qıs basınan qarlı bolıp, **malğa panası joq bolğandıqtan**, bawırın jaylağan el malın öltirip, özge el aman otırğanda, şolaq juttıñ qurığınan qutılmaytın.* "Her yıl kış başından (itibaren) karlı olup, **hayvanlar için barınağı olmadığından**, eteklerine yerleşen halkın hayvanlarını öldürüp, diğer halklar sağ salim yaşarken, kısa kıtlığın acısından kurtulamazdı." **(M1–10)**

*Qaltay mırzasınıñ ne oylaytının bilse de, **erte künnen jaltañ bolıp öskendikten**, aşuwlanıp qala ma dep qorğalaqtap, janın awırtatın sözderdi bunday küyde aytpaytın.* "Kaltay, beyinin ne düşündüğünü bilse de **gelecek kaygısıyla yetiştirildiğinden**, kızar mı diye çekinip, canını sıkan sözleri bu durumda söylemezdi." **(M1–81)**

*Aqın tilimen söylegende, **söze ayrıqşa öñ berilgendikten** lebiz körnekti bolıp şığadı*. "Sanat diliyle söylendiğinde, **söz özellikle süslendiğinden** ifade estetik olur." **(M2–46)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğandıq / -gendik / -qandıq / -kendik* sıfat-fiil eki ile *-dan / -den / -tan / -ten / -nan / -nen* ayrılma hâli eki arasına iyelik ekleri de gelebilmektedir.

ÖRNEK:

*Batırdıñ köp muratına jete almay, jas küninde quwatı qaynap, **doldanıp ölgendiginen** molası turğan biyiktiñ bawırınan boran, ızğar ayıqpaytın bolğan eken dep, bağanağı käri äñgimesin toqtatuwşı edi.* "Bahadır pek çok muradına ulaşamadan, genç yaşında gücü tükenip, **çırpınarak öldüğünden** mezarın bulunduğu tepenin eteğine boran da, ayaz da değmezmiş diyerek deminki ihtiyar hikâyesini bitirdi." **(M1–48)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -ba- / -be- / -pa- / -pe-* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Bul üydiñ de qabırğası, **köp jıldardan beri sılanbağandıqtan**, är jerinen qara balşığı şığıp, kir bolıp, qojalaqtanıp tur.* "Bu evin de duvarı, **uzun yıllardan beri**

sıvanmadığından, her yerinden kara balçık çıkıp, kirlenip, berbat olmakta.” **(M1–133)**

*Onıñ üstine **özderi tım aş bolmağandıqtan** buğan tüsüwge onşalıqtı zärüw de emes edi.* “Ayrıca **aşırı derecede acıkmadıklarından** bu iniş o kadar da gerekli değil.” **(M5–55)**

*Jan-jağına üyilgen qar, **qıs basınan bir kürelmegendikten**, qoranıñ üstine şığıp, birjolata basıp alğan.* “Her tarafa yığılan kar, **kış başından beri kürenmediğinden**, ağılın tepesine kadar çıkarak (ağılı) tamamen kapatmış.” **(M1–103)**

***Änşeyin tilmen söylegende sözge öñ berilmegendikten**, lebiz siyda, jalañaş bolıp şığadı.* “**Sade dille söylenince söz süslenmediğinden** ifade zayıf, yalın olur.” **(M2–47)**

3.1.3.2.1.5. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı ile ilgili ortak bir görüş söz konusudur. Gotthold Weil, Jean Deny, Tadeusz Kowalsky ve János Eckmann bu zarf-fiil ekinin *-ġan / -gen* sıfat-fiil eki ile *-ġa / -ge* yönelme hâli ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini ifade etmektedirler (Yüce 1999: 112)

3.1.3.2.1.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğanğa / -genge*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qanğa / -kenge* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-ınca / -ince; -maktan / -mekten; -dıktan / -dikten; -ana kadar / -ene kadar* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*— **Osı jaqta qart atamız bar degenge** qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim, – dedi.* “— “**Burada yaşlı bir dedemiz var denilince**, selam verip biraz akıl

ilim öğreneyim diye geldim." dedi." **(M2–8)**

Sırttan qarağanğa *– jamaw-jasqawlı retsiz lek.* "**Dışardan bakılınca** derme çatma düzensiz bir grup." **(M6–111)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *şeyin* "kadar", *basqa* "başka", *deyin* "dek, kadar" edatları ile birlikte de kullanılmaktadır.

ÖRNEK:

Qanaydıñ qorası kerüwen qasına kelgenge şeyin*, jan iyesiniñ mekeni ekendigin bildirmeydi.* "**Kervan yanına gelene kadar** Kanay'ın ağılının insanoğlunun mekânı olduğu anlaşılmıyordu." **(M1–91)**

Edenniñ qalıñdığı qanşa bolsa da däl qazir ***jaw tutqınınan bosaymın degenge basqa*** *joq jäne asığıp ta jatırmız…* "Zeminin kalınlığı ne kadar olursa olsun, tam o anda **düşman esirliğinden kurtulayım demekten başka** çaremiz yok ve sabırsızlanıyoruz da..." **(M6–77)**

Sonda da ösüwine qarağanda ***biz keldigenge deyin*** *biraz erlikter körsetip ülgirgen bolsa kerek.* "Böyle olsa da terfisine bakılınca **biz gelene kadar** bazı kahramanlıklar göstermeyi başarmış olmalı." **(M6–259)**

Sonda ***İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi*** *altı jüz toqsan segiz jäne eki jüz jetpis segizinşi jıldarı otız üşinşi men otız törtinşi ruw, jüz qırıq ekinşide - otız besinşi ruw, bes jüz alpıs ekide - otız altınşı ruw, toğız jüz seksen ekide - otız jetinşi ruw, bir mıñ tört jüz ekide - otız segizinşi ruw, bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jılı - otız toğızınşı ruw bastaladı*. "O zaman **İsa aleyhisselam peygamber doğana kadarki** altı yüz doksan sekiz ve iki yüz yetmiş sekizinci yıllarda otuz üçüncü ile otuz ikinci kabile, yüz kırk ikincide otuz beşinci kabile, beş yüz altmış ikide otuz altıncı kabile, dokuz yüz seksen ikide otuz yedinci kabile, bin dört yüz ikide otuz sekizinci kabile, bin sekiz yüz yirmi ikinci yılda otuz dokuzuncu kabile başlar." **(M7–129)**

Mundağı qıysın eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw, grigorian künparağı destesinde, odan ***İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi*** *eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.* "Buradaki mantık, iki bin iki yüz sekseni çıkarmak, Gregoryen takvimi bağlamında, onu **İsa aleyhisselam peygamber doğuncaya kadarki** iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı

çıkar.” **(M7–134)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-ğa / -ge / -qa / -ke* yönelme hâli eki arasına iyelik ekleri de gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Sonday jerge erterek kelip irge tepkenine *baydıñ köñili äbden toyattağanday.* “**Böyle bir yere erkenden gelip yerleşmesine**, zenginin gönlü hepten hoş olmuş gibiydi.” **(M3-13)**

Üyine qonıp ketkenime *ay tolğan joq*. “**Evinde konaklayalı** bir ay olmadı.” **(M3-88)**

Lager’diñ suw sorpasın işkenimizge, jügeri nanın jegenimizge *12 sağattay waqıt bolğan.* “**Kampın su çorbasını içtiğimizden mısır ekmeğini yediğimizden beri** neredeyse 12 saat geçmiş.” **(M6–214)**

*Munı öz basım eki oymen ötingen edim: birinşi - otandastarımızben birge boluw, ekinşi - **Yugoslaviya partizandarınıñ basqınşılarğa qarsı küreske şıqqanı jönindegi xabardı estigenimizge** köp bolğan.* “Bunu kendim iki düşünceyle istemiştim: birincisi, vatandaşlarımızla birlikte olmaktır; ikincisi, **Yugoslavya partizanlarının işgalcilere karşı yürüttüğü mücadeleyle alakalı haberi işittiğimizden beri** uzun zaman geçmesidir.” **(M6–246)**

Otryadqa qosılğanımızğa *bir aptaday ğana waqıt bolğan edi*. “**Müfrezeye katıldığımızdan beri** bir hafta kadar zaman geçmişti.” **(M6–268)**

3.1.3.2.1.6. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-men / -ben / -pen* vasıta hâli ekinin birleşmesinden oluşur.

Kazak Türkçesinde vasıta hâli ekinin kalın ünlülü şekilleri yoktur ve bu özelliğiyle kalınlık-incelik uyumuna uymaz. Bu ek, ünlülerle ve *z* haricindeki tonlu ünsüzlerle biten kelime ve eklerden sonra *+men / +menen*; *z* ünsüzü ile biten kelime ve eklerden sonra

+ben / +benen; tonsuz ünsüzlerle biten kelime ve eklerden sonra ise *+pen / +penen* şeklinde kullanılmaktadır (Koç ve Doğan, 2005: 206).

3.1.3.2.1.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğanmen / -genmen*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qanmen / -kenmen* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-makla / -mekle; -makla beraber / -mekle beraber; -masına rağmen / -mesine rağmen; -sa da / -se de; -ken* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu birleşik zarf-fiil eki Kazak Türkçesinde karşıtlık ifade eden iki yargıyı birbirine bağlama görevini yerine getirmektedir. Kazak Türkçesinde *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Joldıñ awzında köldeneñ sozılıp jatqan turqı on şaqırımday bolğanmen, *ensiz kerege sıqıldı, jalğız taw.* "**Yolun ağzında yatay bir şekilde uzanmış boyu neredeyse on kilometre olmasıyla** dar çadıra benzeyen, yalnız dağ." **(M1–3)**

Munıñ bäri jürektilikti körsetkenmen *ärqaysısınıñ öz aldına öñi bar.* "**Bunların hepsi casareti bildirmesine rağmen** her birinin tek başına farklı bir biçimi var." **(M2–156)**

Künikeydiñ erligine apası öñin buzğanmen, *kömeyi bos: özine tartqanın, bozbalanıñ köz salğanın bir esepten teris te körmeydi*. "**Künikey'in cesaretine annesi bozulmasına rağmen** yardımı yok, dikkat çekmesini de, delikanlıların bakmasını da bir açıdan yanlış görmezdi." **(M10–86)**

Aydağanmen *Noqañ bir sağım - jetkizbeydi*. "**Hayvanlarını önüne katıp giderken** Nokan bir serap gibi ulaşılmazdı." **(M10–174)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-men* vasıta hâli eki arasına 3. tekil şahıs iyelik eki de gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Qalıñ qara şuğa jalbağay bet-awzın jawıp ketkenimen*, atanday qara ker attıñ üstindegi zor deneli adamnıñ Eseney ekenin Ulpan da işinen tanığan*. "**Kalın kara çuha örtüyle yüzünü kapatmasına rağmen**, büyük kara atının üstündeki güçlü kuvvetli adamın Eseney olduğunu Ulpan da tahmin etmişti." **(M3–104)**

Saqal-şaşı burıl tartqanımen*, eñsegey alıp denesi äli de apşıy qoymağan*. "**Saçı, sakalı ağarmasına rağmen** iri yapılı devasa vücudunun henüz gücü tükenmemişti." **(M8–36)**

Ol jıldarı bükil oñtüstik ölkesi Joñğar iyeliginde qalğanımen*, ulı jüzdiñ namıstı, jas batırları jaw qorşawın buzıp şığıp, urısqa Orta jüz äskeriniñ quramında qatısıp jürdi*. "**O yıllarda bütün güney eyaleti Congar'ın himayesinde kalmasına rağmen**, Ulu Cüzün onurlu, genç bahadırları, düşman kuşatmasını yarıp Orta Cüz askerinin yanında savaşa katıldılar." **(M8–175)**

3.1.3.2.1.7. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.7.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelediğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-dan / -den / -tan / -ten* ayrılma hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Yüce, 1999: 105).

Ekin tarihî gelişimine baktığımızda ise Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi döneminde görülmez. Harezm Türkçesi döneminde *-ġandın / -gendin* biçiminde ve *soñ, berü* zaman zarflarıyla birlikte (Toparlı, 1998: 50; Toprak 2002: 371); Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġandın / -gendin, -gandan / -genden, -ḳandan / -kenden, -andan / -enden* biçiminde ve *soñ, soñra, birü* zaman zarflarıyla birlikte (Eckmann 2003: 99; Güner, 2013: 341); Çağatay Türkçesi döneminde *-ġandın / -gendin, -ḳandın / -kendin* biçiminde *keyin, soñ* edatlarıyla birlikte kullanılır (Argunşah, 2013: 155). Eski Anadolu Türkçesi döneminde, bu birleşik zarf-fiil ekine rastlanmamaktadır.

3.1.3.2.1.7.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğannan / -gennen*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qannan / -kennen* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-dığından / -diğinden* anlamında kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı sebep bildiren zarf-fiiller yapar. Kazak Türkçesinde *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Er jigitke **jawına qarsılıq körsete almay ölgennen** artıq qorlıq bolar ma?* "Bir erkeğe **düşmanına karşı koyamadan ölmesinden** daha büyük bir azap var mı?" **(M6–114)**

*— **Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me? – degennen-aq** Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.* "— "**Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?" dedikten sonra** Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü." **(M10–213)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *beri qaray* "beri", *keyin* "sonra" edatları ile birlikte de kullanılır.

ÖRNEK:

***Aqan bolıs bolğannan beri qaray** atşabar qılıp, burınğısınan da jaqın ustaytın.* "**Akan yönetici olduğundan**, buraya (onu) ulak yapıp eskisinden de yakın tutmuş." **(M1–76)**

***Budan jıyırma jıl burın xandıq joyılğannan keyin** jawgerşilik sayabırlap, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.* "**Bundan yirmi yıl önce hanlık yıkıldıktan sonra** baskınlar azalıp, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı." **(M3–134)**

***Ülgirmeytin bolğannan keyin** taqtaydıñ köterilmegeni de durıs boldı, – dep, sözimdi däleldey tüsemin*. "**Başarısız olduktan sonra** tahtanın kalkmaması da doğru

oldu, – diye, sözümü kanıtladım.” **(M6–133)**

Sol seloda biz eki kün tınığıp alğannan keyin*, qarapayım kiyingen, ıyığına asıp alğan avtomatı bar bir ital'yandıqqa erip, tağı jolğa şığıp, kelesi küni "partizan" degen xalıq arasına jettik - armanğa jettik*. “**Bu köyde biz iki gün dinlendikten sonra** sıradan giyinmiş, omzuna asılmış makineli tüfeği olan bir İtalyan'ı izleyerek yine yola çıkıp, ertesi gün “partizan” denen halkın arasına ulaştık, amacımıza ulaştık.” **(M6–237)**

İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğannan keyingi *eki mıñ alpıs ekinşi jılı türki jılnamasına eki jüz jetpis jıl toladı*. “**İsa aleyhisselam peygamber doğduktan sonraki** iki bin altmış ikinci yılda, Türk vakayinamesine göre iki yüz yetmiş yıl dolacak.” **(M7–123)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-dan / -den / -tan / -ten / -nan / -nen* bulunma hâli eki arasına iyelik eki de gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Älde bäkiniñ iyesi bolğanımnan *ba, barlıq uşqın atqan közder aynalıp kelip mağan toqtaydı…* “**Herhâlde çakının sahibi olmamdan dolayı**, bütün kıvılcım saçan gözler dönüp bende duruyordu...” **(M6–95)**

3.1.3.2.1.8. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.8.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ek üzerine yapılan etimolojik çalışmalarda ortak bir görüş hâkim değildir. Annemarie von Gabain, *-ġ* isim-fiil ekine *+ı* 3. tekil şahıs iyelik eki ve *+ça / +çe* eşitlik ekinin eklenmesiyle *-ġınça* < *-°ġ+ı+n+ça* şeklinde oluştuğunu iddia etmektedir (Gabain 1988: 87). Jean Deny, *-kince* ekinin *-känçä* eki ile sıkı bir bağa sahip olduğunu söylemekte ve bunun daha eski bir **-kancañ* veya belki de **-kañçañ* şeklinde eklerin varlığını kabul etmek gerektiğini ifade etmektedir (Deny, 2012: 847). Andrey Nikoloyeviç Kononov ve Muharrem Ergin *-gın / -gin ~ -gan* fiilden isim yapım eki ile *-çağ* > *-ça* > *-ca* eşitlik ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini iddia etmektedirler (Yüce

1999: 57; Ergin, 2009: 341). János Eckmann ise *-ġu / -gü* sıfat-fiil eki ile *-ça* eşitlik ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini söylemektedir (Eckmann 2003: 103). Willi Bang *-gan* sıfat-fiil ekiyle *+ça* eşitlik ekinin birleşmesinden oluştuğunu söylerken, Carl Brockelmann *-ga / -ge yönelme hâli eki + zamir n'si + -ça eşitlik eki* birleşiminden oluştuğunu ileri sürmüştür (Çağatay 1978: 249).

Ekin tarihî gelişimine bakıldığında Kıpçak Türkçesi döneminde *-ġança / -gençe* (Bayraktar 2004: 221); Çağatay Türkçesi döneminde *-ġança / -gençe, -kençe / -qança* şeklinde görülür (Eckmann 2003: 99). Eckmann bu zarf-fiil ekine, zarf-fiiller konusu içerisinde değil, *-ġan* sıfat-fiilinin kullanılışları içerisinde yer verirken (Eckmann 2003: 99), Karamanlıoğlu da benzer bir şekilde bu zarf-fiil ekine, hem sıfat-fiiller konusu içerisinde, hem de zarf-fiiller konusu içerisinde yer vermektedir (Karamanlıoğlu 1994: 143–146).

3.1.3.2.1.8.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğanşa / -genşe,* tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qanşa / -kenşe* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-ıncaya kadar / -inceye kadar, -uncaya kadar / -ünceye kadar; -ınca / -ince, -unca / -ünce* anlamında kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *--ınca / -ince, -unca / -ünce* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Eki kün ötkenşe *qarındasım mağan ülken jumbaq boldı*. "**İki gün geçince** kardeşim benim için büyük bir muamma oldu." **(M4–101)**

*Jawabım apama unamay qaldı bilem, **bir şını şäydi işkenşe**, tömen qarap ünsiz otırdı.* "Cevabımdan annemin hoşlanmadığını anladım, **bir fincan çay içince**, yere bakıp sessizce oturdu." **(M4–66)**

***Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa**, aq qalpaqtılar birneşe jigitti soyılğa jığıp, biraz jılqını aydap ketipti*. "**Bahadır, Türkistan'daki han**

cenazesine katılıp dönünceye kadar ak kalpaklılar, birkaç delikanlıyı yaralayıp, birkaç yılkıyı önlerine katıp götürmüşlerdi.” **(M8–127)**

*Endi **tün ortasınan tañ atqanşa**.* “Şimdi **gece yarısından tanyeri ağarıncaya kadar** (yazıyorum).” **(M9–79)**

3.1.3.2.1.9. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.9.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil yapısı itibariyle *-ıs / -is / -s isim fiil eki + 3. tekil şahıs iyelik eki + vasıta hâli* ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Yavuz 2009: 662; Xasenova 2012: 187).

3.1.3.2.1.9.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde ünsüz ile biten fiil köklerinden sonra *-ısımen / -isimen*, ünlü ile biten fiil köklerinden sonra *-sımen / -simen* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil Türkiye Türkçesinde *-Ar -maz / -Ir -mez, -dığı zaman / -diği zaman* anlamlarında kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *--ışıyla / -işiyle / -uşuyla / -üşüyle* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Estüwimşe, ol ötken jılı **orta mektepti bitirisimen**, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. “İşittiğime göre, o geçen yıl **ortaokulu bitirdikten sonra** köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş.” **(M4–55)**

***Ar jağındağı ormanğa jetisimen** quladıq.* “**Diğer taraftaki ormana ulaşınca** yere yığıldık.” **(M6–201)**

*Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, **bizdi körisimen** üyge qayta kirip, esikti jawıp aldı*. “Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve **bizi görünce** eve tekrar girip, kapıyı kapadı.” **(M6–227)**

Jarıq körisimen, *ädebiy keñes atawlıda, ağımdağı barlıq baspasöz betinde jappay jamandaldı.* "**Yayımlanınca**, edebî çevrelerde ve gündemdeki bütün süreli yayınlarda tamamıyla kötülendi." **(M9–267)**

Şalğaydağı oquwın bitire salısımen, *Almatığa şaqırıladı*. "**Uzaktaki eğitimini bitirmeye çabalarken** Almatı'ya çağrıldı." **(M9–332)**

3.1.3.2.1.10. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.10.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil yapısı itibariyle *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eki ile *-ğa / -ge / -qa / -ke* yönelme hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.1.10.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-maqqa / -mekke*; *m, n, ñ, z, j* ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-baqqa / -bekke*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-paqqa / -pekke* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-mak için / -mek için; -maya / -meye* zarf-fiil ekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maya / -meye* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp, qos qarlığaş qalbañdap, uya ornattı döñbekke: ***balalap, ösip-önbekke***. "Parçalanıp taşarak toprak, kılı tüyü, çeri çöpü, yaprağı birbirine yapıştırınca iki kırlangıç hızla sağa sola uçarak yuva kurdu tomruğa: **yavrulayıp, çoğalmak için**." **(M10–38)**

Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday ***eñbekke***. "Bıkmak usanmak yok hâlinde: yaratılmış gibi **çalışmak için**." **(M10–39)**

Künikey jatır baqılap, ***qarlığaştıñ önerin*** *jatqanday-aq* ***körmekke***. "Künikey takip

edip, yatmış gibi **kırlangıcın sanatını görmek için**." **(M10–40)**

3.1.3.2.1.11. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.11.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu zarf-fiil ekinin yapısı hakkında Gotthold Weil, Jean Deny, Annemarie von Gabain, Andrey Nikolayeviç Kononov ve Martti Räsänen'in de aralarında bulunduğu birçok bilim adamı ortak görüşe sahiptir. Buna göre bu zarf-fiil eki *-maz / -mez* sıfat-fiil eki ile ayrılma hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir ve bu zarf-fiil ardından *önce, evvel, burun, ozal* edatları getirilebilmektedir (Yüce, 1999: 103).

Bu zarf-fiil ekinin tarihî gelişimine bakıldığında ek, Harezm Türkçesi döneminde *-masdın / -mesdin / -mazdın / -mezdin* şeklinde *aşnu* ve *burun* zaman zarflarıyla birlikte kullanılır (Tuncer 1996: 200; Ata, 2002: 88). Çağatay Türkçesi döneminde *-mastın / -mestin* şeklinde *burın* edatıyla birlikte kullanılır (Eckmann 2003: 104; Argunşah, 2013: 156). Janos Eckmann ve Aysu Ata bu zarf-fiil ekine *-mas / -mes* sıfat-fiil ekinin kullanılışları arasında yer vermektedir. Kıpçak Türkçesi döneminde *-masdın / -mesdin, -mazdın / -mezdin, -masdan / -mesden, -mazdan / -mezden* biçimlerinde görülür ve bu dönemde yalnızca *burun* zaman zarfıyla birlikte kullanılır (Güner, 2013: 345). Eski Anadolu Türkçesi döneminde nadiren de olsa görülen bu zarf-fiil eki *-mazdın / -mezdin* şeklinde *öñ* edatı ile birlikte kullanılmaktadır (Timurtaş, 2005: 157).

3.1.3.2.1.11.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve *r, w, y* sesleriyle biten fiillerden sonra *-mastan / -mesten*; *m, n, ñ, z, j* ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-bastan / -besten*; tonsuz ünsüzlerle (*ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t*) biten fiillerden sonra ise *-pastan / -pesten* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-madan / -meden* zarf-fiil ekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *–madan / -meden* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Sır bermewge tırısıp: — Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes, – dedim **Äliymağa eşbir köñil awdarmastan**, kündelikti aqtarıp qaray bastadım.* "Farkettirmemeye çabalayıp: — "Ben senin yabancın değilim. İzin istemek zorunda değilim" dedim, **Eliyma'yı hiç önemsemeden** karneyi karıştırıp bakmaya başladım." **(M4–83)**

***Törtke bölingen jigit suwretin anıqtap köre almastan**, qarındasıma qaytıp berdim*. "**Dörde bölünmüş bir delikanlı fotoğrafını tam göremeden**, kardeşime geri verdim." **(M4–99)**

*Bular sol jürispen **eşqayda burılmastan**, älgi jol üstinde turğan, jalğız şanağa jetti*. "Bunlar bu yürüyüşle **hiçbir yere sapmadan**, deminki yol üstünde duran, tek kızağa ulaştı." **(M4–158)**

*Qarındasım sol ornında **qıbır etpesten**, şana soñınan qolın bulğap qala berdi*. "Kardeşim burada **kıpırdamadan**, kızak ardından el sallayarak kalıverdi." **(M4–168)**

***Meniñ jayğasuwımdı kütpesten**-aq, arba iyesi: — A, nuw! – dep delbeni qağıp qaldı.* "**Benim yerleşmemi beklemeden**, araba sahibi: — "Haydi deh!" diye kamçıladı." **(M4–256)**

3.1.3.2.1.12. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.12.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu zarf-fiil eki yapı açısından *-maz / -mez* sıfat-fiil eki ile *-ğa / -ge / -qa / -ke* yönelme hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.1.12.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-masqa / -meske*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-basqa / -beske*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-pasqa / -peske* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-maktan başka / -mekten başka , -mamak için / -memek için* zarf-fiil ekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak

Türkçesinde *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Oğan ergen el özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa *ne amalı bolmaq?* "**Onun peşinden giden halk boşu boşuna "Aktaban Şubırı"ndaki gibi olmamak için** ne yapabilecek?" **(M3–148)**

3.1.3.2.1.13. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.13.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Ekin yapısını Vilhelm Thomsen ve Willi Bang *-ma "olumsuzluk eki" + -tın / -dın "ayrılma hâli eki" > -madan / -meden* şeklinde açıklamaktadır. Bu görüşün ardından Vilhelm Thomsen, Wilhelm Radloff, Willi Bang ve Aleksandr Samoyloviç tarafından *-matın* ekindeki *-t'*nin fiilden isim yapma eki ve *+ın* ekinin ise vasıta hâli eki olduğu görüşü kabul edildi. Platon Melioranskiy ve Herbert Duda bu görüşe karşı Türkçe olumsuzluk ekinin üzerine *-t* fiilden isim yapma ekinin gelmeyeceğini iddia eder. Jean Deny ise bu ekin *-ma "isim-fiil eki" + -tı (tıy- < tıd- "engellemek, yasaklamak") + -n "vasıta eki" > -madan* şeklinde oluştuğu görüşünü benimsemiştir (Korkmaz, 1965: 261–262; Yüce, 1999: 101). Muharrem Ergin bu ekin, arka arkaya gelen iki olumsuzluk eki ve ayrılma ekinin birleşmesinden *(-ma-ma-dın > -madın > -madan*) meydana geldiğini, iki olumsuzluk eki arka arkaya geldiği için birinin düştüğünü söylemiştir (Ergin, 2009: 343). Zeynep Korkmaz ise bu ekin *-ma "olumsuz eki" + -d / "yardımcı sesi ve koruyucu ünsüz" + -ı / -i "zarf-fiil eki" + -n "zarf-fiil eki" > -madın / -medin* şeklinde bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 1965: 269).

Ekin tarihî gelişimine bakıldığında Orhun Türkçesi döneminde *-matı / -madı / -mäti / -mädi; -matın / -madın, -mätin / -mädin* (Gabain, 1988: 87); Uygur Türkçesi döneminde *-madın / -medin / -matın / -metin / -mayın / -meyin* (Eraslan, 2012: 401); Karahanlı Türkçesi döneminde *-madın / -medin / -madı / -medi, -mayın / -meyin* (Hacıeminoğlu,

2003: 174); Harezm Türkçesi döneminde *-madın / -medin, -mayın / -meyin* (Ata, 2002: 91); Kıpçak Türkçesi döneminde *-mayın / -meyin / -madın / -medin / -mıyın / -miyin* (Güner, 2013: 346); Çağatay Türkçesi döneminde *-may / -mey / -mayın / -meyin* (Argunşah, 2013: 111); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-madın / -medin / -madan / -meden* (Timurtaş, 2005: 157; Efendioğlu, 2013: 179) şeklinde görülmektedir.

3.1.3.2.1.13.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-may / -mey*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-bay / -bey*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-pay / -pey* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-madan / -meden* zarf-fiil ekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-madan / -meden* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Bular birneşe jıldan beri jubın jazbay*, bir jerdi mekendep, birge uya salıp, birge balapan bawlıp, birge añ awlap, tirşiliktiñ aşçısı men tuşçısın birge körip kele jatqan qırandar jubı bolatın.* "**Birkaç yıldan beri birbirinden ayrılmayıp**, bir yeri mekân tutup, birlikte yuva yapıp, birlikte yavru yetiştirip, birlikte avlanıp, hayatı acısı ve tatlısıyla birlikte gören bu kartallar eş olmuştu." **(M5–22)**

Qazaq bir jas dep alpıs jıldı aytadı, ***alpısqa kelmey*** *düniyeden ozğan adam jaylı* ***eki jastıñ birine kelmey*** *qaytıs boldı dep wayım bildiredi.* "Kazaklar bir yaş diye altmış yılı kastederler, **altmışa gelmeden** vefat eden insan hakkında "**iki yaşın birine gelmeden** öldü" diye endişe bildirirler." **(M7–118)**

Arada üş jıl ötpey*, Şuwdıñ boyın qanğa böktirip, qazaq sarbazdarınıñ basınan "Källa munara" turğızdı.* "(Kırgızlar), **aradan üç yıl geçmeden** Çuy Nehri'nin kıyısını kana bulayıp, Kazak askerlerinin başından "kelle kulesi" diktiler." **(M8–82)**

Säwirdiñ alaşabır bultı arılmay-aq *Bayanawıl, Qızıltawdağı qalıñ süyindik atandarın alqıntıp, buydasın köş qulaş sozıp, Bökembay, Arqalıq, Jamanadır,*

Jeldiadırdan asıp, Şidertige qaray ağıl-tegil qulay bastaydı. "**Nisan ayının alaca bulutları yükünü tahliye etmeden** Bayanavıl, Kızıltav'daki kalabalık Süyindik erkek develerini soluklandırıp, ipini gevşeterek Bökembay, Arkalık, Jamanadır, Jeldiadır'dan aşınca, Şiderti'ye doğru bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar." **(M10–165)**

3.1.3.2.1.14. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.14.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil eki yapısı itibariyle *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile ayrılma hâli ekinin bileşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.1.14.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uwdan / -üwden*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-wdan / -wden* zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-dığı için / -diği için, -maktan / -mekten, -dıktan / -dikten* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *keyin* "sonra", *basqa* "başka", *burın* "önce" edatlarıyla birlikte kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maktan / -mekten* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Bulardıñ köbi **äñgime aytuwdan burın**, azıraq şart kerek qıluwşı edi.* "Bunların çoğu **hikâye anlatmadan önce** birkaç şart öne sürüyordu." **(M1–27)**

***Osınday san-salalı oylasuwdan keyin**, Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende, yağni 1783-jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi*. "**Böyle etraflıca düşündükten sonra**, Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka'ya doğru çevirdi." **(M8–157)**

*Endeşe, attıñ basın alış-alısqa, **Arqağa buruwdan basqa** amal joq.* "Öyleyse, **atın başını çok uzaklara, Arka'ya çevirmekten başka** çare yok." **(M8–171)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -ba- / -be- / -pa- / -pe-*

olumsuzluk ekinin geldiği örnekler de bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Bälkim, bul pendelik **köre almawdan**, qızğanıştan tuwdı ma, kim bilsiñ?* "Belki de bu zaaf **hazmedemediği için** kıskançlıktan dolayı doğdu, kim bilir?" **(M8–116)**

3.1.3.2.1.15. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.15.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile *-ğa / -ge* yönelme hâli ekinin birleşmesiyle meydana gelir.

3.1.3.2.1.15.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uwğa / -üwge*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-wğa / -wge* zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-mak için / -mek için, -maya / -meye* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maya / -meye*[12] şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Sonan soñ **basın oñğa qaratuwğa** ğana şaması kelip, jan-täsilim qılğan.* "Ondan sonra sadece **başını sağa çevirmeye** gücü yetip, ruhunu teslim etmiş." **(M1–46)**

*Qulağına jaylı xabar tiygen soñ, **Aqan üyge kirüwge** asığa bastadı.* "Uygun bir cevap aldıktan sonra, **Akan eve girmek için** acele etmeye başladı." **(M1–115)**

***Sözdi bulay etip şığaruwğa** köp öner kerektigi joğarıda aytıldı*. "**Sözün böyle edebileşmesi için** çok fazla sanat gerektiği yukarıda söylendi." **(M2–53)**

---

[12] Klasik Türkiye Türkçesi gramerinde isim-fiilli yan cümleler oluşturan *-mA isim-fiil eki ve -(y)A* yönelme hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu ek, işlevsel olarak ele alındığında yönelme hâli ekinin etkisiyle sebep bildiren zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Bu yüzden bu eki zarf-fiil eki olarak ele aldık.

Serikteri Eseneydiñ buyrığın orındawğa *tarasıp ketti,* ***Eseney öz qosın tiktirüwge*** *kölge qaray jalğız burıldı.* "**Yoldaşları Eseney'in emrini yerine getirmek için** ayrıldı, **Eseney kendi ekibini kurmak için** göle doğru tek başına döndü." **(M3–123)**

— ***Üylenüwge*** *erterek qoy, – dedim men.* "— "**Evlenmek için** çok erken daha" dedim ben." **(M4–209)**

Bul qırsıqqan düniyeni qoyıñız, biz ***taqtaydı köterüwge*** *endi bilek sıbana bergenimizde poezd kenetten toqtap, sırtta jügirgen nemisterdiñ dawısı estildi.* "Bu inatçı dünyayı bırakınız, biz **tahtayı kaldırmak için** şimdi bilekleri sıvadığımızda tren birdenbire durdu ve dışarıda koşan Almanların sesi işitildi." **(M6–96)**

– ***Arqanı keñge saluwğa*** *äli erte*. "— **Rahata ermek için** henüz erken." **(M8–58)**

Jurnalğa terimge berdik. ***Bastıruwğa***. "Dergiyi derlemeye verdik. **Yayımlamak için.**" **(M9–34/35)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma / -me / -pa / -pe / -ba / -be* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Kelgen betinde kiye söylep, bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan, ***qız ekendigin añdatpawğa*** *tırısıp edi*. "Geldiğinde örtünerek konuşup, herkesin durumunu dile getiren Ulpan, **kız olduğunu sezdirmemeye** çalışmıştı." **(M3–101)**

3.1.3.2.1.16. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.16.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Yapısı

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile *-men / -ben / -pen* vasıta hâli ekinin birleşmesinden oluşur.

3.1.3.2.1.16.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uwmen / -üwmen*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-wmen* zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-arak / -erek* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uwmen*

/ -üwmen / -wmen şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-makla / -mekle* şeklinde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekiyle oluşmuş üç yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da, sol äkesine janı aşıp, ***tilewin tilewmen*** *östken*. "Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp bunu hiç kimseye söylemese de babasına acıyıp, **ona dua ederek** büyümüş." **(M1–167)**

Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, ***şığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen*** *ömirlerin ötkizedi ğoy endi*. "İşte bunların akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek, **(onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakarak** ömürlerini geçiriyorlardı artık." **(M6–119)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil eki *qatar* "birlikte" zarfıyla birlikte de kullanılmaktadır.

ÖRNEK:

Buğıtınıñ añ–qusı qalıñ boluwmen qatar *kün şuwağı mol, qısı jumsaq*. "**Buğıtı'nın yabani hayvanı, kuşu çok olmasıyla birlikte**, güneş ışığı bol, kışı yumuşaktır." **(M5–8)**

3.1.3.2.1.17. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.1.17.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekine iyelik eki ve *+şa / +şe* eşitlik hâli ekinin birleşmesinden oluşur .

3.1.3.2.1.17.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw+ iyelik eki+ şa / -üw+ iyelik eki + şe*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w+ iyelik eki+ şa / -w+ iyelik eki+ şe* birleşik zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-dığına göre / -diğine*

göre zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Örnek metinlerde *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* zarf-fiil ekiyle oluşmuş iki yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Adam ana tilin jasınan **estüwinşe** ülkenderden üyrenedi*. "İnsan ana dilini küçükken **dinleyerek** büyüklerden öğrenir." **(M2–93)**

***Estüwimşe**, ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. "**İşittiğime göre**, o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

3.1.3.2.2. Ek + Edat Birleşmesinden Oluşan Zarf-Fiiller

Kazak Türkçesinde *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey; -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı; -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey; -ğan/ -gen /-qan/ -ken sayın; -ğan/ -gen/ -qan/ -ken sekildi; -ğan/ -gen / -qan/ -ken siyaqtı; -ğan/ -gen / -qan/ -ken soñ; -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin; -uw / -üw / -w siyaqtı; -uw / -üw / -w tuwralı* ve *-uw / -üw / -w üşin* zarf-fiilleri *ek+edat* birleşmesinden meydana gelmektedir.

3.1.3.2.2.1. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı incelendiğinde, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri arasında sadece Kazak Türkçesinde görülen *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil eki ile gibilik, benzerlik anlamı veren *teg* (E.T.) > *-day / -dey* edatının birleşmesi sonucu oluşmuştur.

Jean Deny, *tek (dek)* kelimesinin aslında "miktar" anlamında *deñ*'den geldiğini iddia etmektedir (Deny, 2012: 584). Necmettin Hacıeminoğlu ise *te-* fiilinden türemiş bir isim olduğunu düşünmekte ve kelimenin Çağatay Türkçesinde *dek / dik* şeklinde gelişmiş olmasının *ti-* > *te-* > *de-* > *di-* fiilinin varlığını kuvvetlendirdiğini söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1992: 90).

Karaçay-Balkar Türkçesi hariç bütün Kıpçak Türkçelerinde görülen ve Orhun

Türkçesinde *teg* şeklinde kullanılan bu edat, çağdaş Türk lehçelerinde yalın hâlden sonra ekleşerek *-day / -dey* şeklinde kalıplaşmıştır. Orhun Türkçesinde de bu ek hem ayrı hem de kalıplaşmış bir şekilde kullanılmaktadır (Alkaya, 2002: 241). Kazak Türkçesinde bu ek tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten kelime ve eklerden sonra *-day / -dey; -dayın / -deyin*, tonsuz ünsüzlerle biten kelime ve eklerden sonra *-tay / -tey; -tayın / -teyin* şeklinde gelen bu edat Türkiye Türkçesinde *gibi, kadar* anlamında kullanılmaktadır.

3.1.3.2.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde ünsüz harfle biten fiillerden sonra *-atınday / -etindey*, ünlü harfle biten fiillerden sonra *-ytınday / -ytindey* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-acak kadar / -ecek kadar; -acak gibi / -ecek gibi* çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle oluşmuş iki yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Qoldı tügel suqpasa, ***mına taqtaydı köteretindey*** *küş aluw qayda*! "Elini tamamen sokamazsa, **bu tahtayı kaldırabilecek kadar** kuvvet alması mümkün değil!" **(M6–81)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -pa- / -pe- / -ba- / -be-* olumsuzluk ekinin geldiği bir örnek bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Onıñ ber jağında mağan ***sının aytpaytınday*** *da tür körsetti.* "Onun burada, bana **gerçeği söylemeyecek gibi** bir niyeti olduğunu belli etti." **(M4–104)**

3.1.3.2.2.2. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin yapısı incelendiğinde, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri arasında sadece Kazak Türkçesinde görülen *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil eki ile *siyaqtı* benzetme edatının birleşmesi sonucu oluşmuştur.

Kıpçak Türk lehçeleri arasında Kazak, Kırgız ve Karakalpak Türkçelerinde çeşitli ses farklılıkları ile görülen *siyaqtı* edatı *sıyak* "yüz, dış görünüş, benzeyiş" kelimesine *-lı* isimden isim yapma eki gelmesiyle oluşmuştur (Alkaya, 2002: 489).

3.1.3.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde ünsüz harfle biten fiillerden sonra *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı,* ünlü harfle biten fiillerden sonra *-ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-acak gibi / -ecek gibi, -dığı gibi / -diği gibi, -mış gibi / -miş gibi* anlamında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* zarf-fiil ekiyle oluşmuş üç yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Üydiñ türli bolıp şığuwı - **balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı**, äñgimeniñ türli bolıp şığatını tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen.* "Evin çeşitli oluşu **balçığıyla, kerpiciyle, özellikle örülerek yapılmasıyla alakalı olduğu gibi**, hikâyenin çeşitli olması dilin sesiyle, kelimesiyle, özellikle kelimenin dizilişiyle alakalıdır." **(M2-74)**

*Osınıñ bäri mağan Siz jöninde äñgime şerttüwge **jol aşatın siyaqtı**.* "Bunların hepsi bana sizin hakkınızda hikâye anlatmaya **imkân tanımış gibi**." **(M6– 15)**

*Endi eñbegim önip, **samğay beretin siyaqtı** köringem*. "Şimdi işim yolunda gidince **havalara uçacak gibi** oldum." **(M9–259)**

3.1.3.2.2.3. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil ekinin yapısı incelendiğinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *teg > -day / -dey* benzetme edatının birleşmesinden oluşmuştur.

3.1.3.2.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre

değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğanday / -gendey*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qanday / -kendey* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-mış gibi / -miş gibi; -dığı gibi / -diği gibi; -ar -maz / -er -mez; -dığından / -diğinden*; *-mışçasına / -mişçesine* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Eseney alıstan köz tigip kelip ***toqtağan jerin maqtap–maquldağanın kütkendey*** *joldastarına qaradı*. "Eseney gözlerini uzağa dikip **bulunduğu yerin takdir edilmesini beklermiş gibi** yoldaşlarına baktı." **(M3–24)**

"Basındı julıp alayın ba! Jemsawındı jarıp jibereyin be!" degendey *sus körsetip, aybar şaştı.* "**"Başını koparıp alayım mı! Kursağını yarayım mı!" der gibi** korku hissi uyandırarak, azamet gösterdiler." **(M5–190)**

Osıdan keyin-aq bular ***bostandıqqa sıqqanday***, ***bar päle däriyanıñ ar jağında qalğanday*** *özderin erkin sezingen*. "Daha sonra bunlar **özgürlüğe kavuşmuş gibi**, **bütün felaket nehrin diğer tarafında kalmış gibi** kendilerini hür hissettiler." **(M8–56)**

Älsin-älsin demigip, ***tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey***, ***alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey***, ***kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey***, ***satpaq–satpaq jastığı jastıq emes ketpendey****, sar tösek bop sarğayıp - bu jatqanıñ qay äyel?* "Ara sıra nefes nefese kalarak, **takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine**, **elma gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına**, **kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine**, **kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine** sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?" **(M10–3)**

- Kazak Türkçesinde bu zarf-fiil ekini oluşturan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *-day / -dey* benzetme edatının arasına iyelik eki gelebilir.

ÖRNEK:

Sondıqtan burın äldeneşe aytqanımday*, oquwımnıñ bitüwine äli eki jarım jıl barın, mümkin bolsa, bitirisimen agronom bolıp özimizdiñ awılğa keletinimdi tağı da aytıp berdim.* "**Bundan önce birkaç kez söylediğim gibi**, okulumun bitmesine henüz iki buçuk yıl olduğunu, mümkünse, bitirince tarım uzmanı olarak kendi köyümüze geleceğimi

tekrar söyleyiverdim.” **(M4–46)**

Lager’de kütkenimizdey *tutqındardı bosatıp alatınday qawqar äzirge bayqalmaydı*. “**Kampta beklediğimiz gibi**, esirleri serbest bırakacak gibi bir durum şimdilik ortaya çıkmadı.” **(M6–240)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -pa- / -pe- / -ba- / -be-* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Äriyne men ***onıñ xabarına män bermegendey*** *keyip körsettim.* “Elbette ben **onun haberini önemsememiş gibi** tavır takındım.” **(M6-187)**

3.1.3.2.2.4. -ğan/ -gen /-qan/ -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik yapının yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *sayın* edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.

Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde *sayu* (Gabain, 1988: 94; Eraslan, 2012: 275; Hacıeminoğlu, 1996: 79); Çağatay Türkçesi döneminde *sayı, sayu, sayın* (Atay, 2014: 79) şeklinde bir tarihî gelişim yaşayan *sayın* edatı, Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçelerinin tamamında çeşitli ses değişimleri ile görülmektedir (Alkaya, 2002: 457). *Sayın* edatının sıfat-fiil eki ile yaptığı birleşme neticesinde iş veya eylemin bir defa ortaya çıktığını ve eylemdeki sürekliliği, tezliği bildirmektedir (Yaman, 2005:101).

Annemarie von Gabain *sayu* edatının *sa-* “saymak” fiiline *-u* zarf-fiil ekinin eklenmesiyle kalıplaştığını söylemektedir (Gabain, 1988: 94). Willi Bang de aynı şekilde *sa-* “saymak” fiilinin bağlayıcı *y* ünsüzü ile zarf-fiille birleşmesi ve kaynaşması neticesinde oluştuğunu iddia etmektedir (Bang, 1996: 53). Willi Bang, *sayın* edatının yapı olarak, Orhun Türkçesindeki *sayu* edatının *-n* vasıta hâli eki alarak genişlemiş şekli olduğunu düşünmektedir (Bang, 1996: 56).

3.1.3.2.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan sayın / -gen sayın*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan sayın / -ken sayın* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-rken; -dıkça / -dikçe* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* zarf-fiil ekiyle oluşmuş üç yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Tas jolğa qarağan sayın*, oquwğa alğaş attanğan kezim oyıma tüsetin*. "**Taş yola bakarken**, okula ilk başladığım günler aklıma geldi." **(M4–135)**

Oqığan sayın *köñili qulazıdı*. "**Okudukça** neşesi kaçtı." **(M7–65)**

Tek, ***jıl ötken sayın*** *xalıq köbeyip, öris tarılıp bara jatqan*. "Sadece, **yıllar geçtikçe** halk çoğalarak (buraya) sığmamaya başladı." **(M8–74)**

3.1.3.2.2.5. -ğan/ -gen/ -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *sekildi* benzetme edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.

Arapça *şekl* kelimesi ile Türkçe *+lı / +li* isimden isim yapma ekinin birleşmesiyle meydana gelen *sekildi* "gibi" edatı Kıpçak Türk lehçelerinden Tatar, Kazak, Kırgız, Başkurt, Karakalpak, Nogay ve Karaçay-Balkar Türkçelerinde bazı ses değişimleri ile görülmektedir (Alkaya, 2002: 456). Bu edat Çağatay Türkçesinde Arapça *şekl* ve iyelik eki birleşmesinden *şekli* durumunda kullanılmaktadır (Atay, 2014: 48) .

3.1.3.2.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı, tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan sekildi / -gen sekildi*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan sekildi / -ken sekildi* şeklinde gelen bu

birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığı gibi / -diği gibi* anlamında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Aytıp turğan sekildi *ottı közi*. "Söylediği gibi gözüpek." **(M10–64)**

3.1.3.2.2.6. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *siyaqtı* edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan siyaqtı / -ken siyaqtı* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-mış gibi / -miş gibi, -dığı gibi / -diği gibi* anlamında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* zarf-fiil ekiyle oluşmuş beş yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Topıraqtan iylenip kirpiş ***jasalğan siyaqtı***. "Toprağın karıştırılıp kerpiç **yapılmış gibi**." **(M2–72)**

Sondıqtan ***mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı****, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde.* "Bundan dolayı **içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde, yapılışında olduğu gibi**, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir." **(M2–80)**

Oyı qaraylas söylemder qatar aytılğanda, mäselen, "Men qartayğan şağımda, bayı joq dep baqqan joq küyi joq dep küygen joq, qayratı joq dep qarasqan joq, äli joq dep asırağan joq" ***degen siyaqtı***. "Düşüncesi eşdeğer cümleler sırasıyla söylendiğinde,

örneğin, “Yaşlandığım dönemde, varlığım yok diye bakan yok, durumum yok diye içi kan ağlayan yok, gücü yok diye yardım eden yok, gücü yok diye besleyen yok” **demiş gibi**.” **(M2–166)**

Qaşuw oyı bäriniñ de basında ***bolğan siyaqtı***. “Kaçma düşüncesi hepsinin aklında **varmış gibiydi**.” **(M6–66)**

Meniñ şamalı düniyelerimniñ özin jer-kökke sıyğızbay ***maqtağanı siyaqtı***… “Benim zorlu hayatımın yere göğe sığdırmadan **övülmesi gibi**...” **(M9–359)**

3.1.3.2.2.7. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.7.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *soñ* edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.

Soñ edatı Orhun Türkçesinden itibaren tarihî Türk lehçelerinde herhangi bir ses değişimi olmaksızın görülürken, Eski Anadolu Türkçesi döneminde seyrek kullanılmaya başlanmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 82–84).

3.1.3.2.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan soñ / -gen soñ*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan soñ / -ken soñ* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığından beri / -diğinden beri; -dıktan sonra / -dikten sonra; -dığı için / -diği için; -dığından / -diğinden; -dıkça / -dikçe* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Jolawşılar küni boyı toñbay kelse de, keşke jaqın kün suwıtıñqırap, ***Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ,*** *toñazıy bastadı.* “Yolcular gün boyu üşümese de, akşama doğru hava soğuyup, **Küşikbay Yamacı’nın ayazı şiddetlendikten sonra** üşümeye başlarlardı.” **(M1–83)**

*Añşı Müsirep Eseneyge jaramsaqtanıp jigittiñ arızın ayaqtatpay kiyip ketti: — **Toqta degen soñ** süyreñdemey toqta, bala! Awılıña sälem ayt: Eseney ağa sultannıñ at tumsığın tiregen jerine talasıp äwre bolmasın! – dedi.* "Avcı Müsirep Eseney'e yalakalık yapmak için delikanlı şikâyetini sonlandırmadan lafını kesti: — "**Dur dedikten sonra** ukalalık yapmadan dur, çocuk! Köyüne selam söyle! Ağa Sultan Eseney'in atının ayağının bastığı topraklarda rekabet etmek için boşuna uğraşmayın!" dedi." **(M3–50)**

Payğambar jasına jetken soñ *tüngi jumısqa köşkem.* "**Peygamber yaşına geldikten sonra** gece çalışmaya başladım." **(M9–77)**

On törtke ayaq basqan soñ-aq *közi janıp turğan Künikey apasınan qurıq äketti*. "**On dört yaşına ayak bastıktan sonra** güzelleşen Künikey annesini alt etti." **(M10–84)**

- Örnek metinlerde bu zarf-fiil ekinin önüne *-ma- / -me- / -pa- / -pe- / -ba- / -be-* olumsuzluk ekinin geldiği örnekler bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Eñseni köterip jürüw mümkin bolmay qaldı, adamdar **boyın tiktep tura almağan soñ**, jer bawırlap eñbektey bastadı.* "Doğrularak yürümek mümkün değildi, insanlar **dik duramadıklarından** sürünerek emeklemeye başladılar." **(M7–3)**

3.1.3.2.2.8. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.8.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu zarf-fiil eki yapı açısından *-maz / -mez* sıfat-fiil eki ile *üşin* "için" edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.

İçin edatının yapısı ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Willi Bang, Tahsin Banguoğlu ve Muharrem Ergin'in de içinde bulunduğu en yaygın ve kabul gören görüş *uç* "nihayet" kelimesine *-n* vasıta hâli ekinin getirilmesiyle oluştuğu yönündedir (Hacıeminoğlu, 1992: 98).

3.1.3.2.2.8.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünlüler ve r, w, y sesleriyle biten fiillerden sonra *-mas üşin / -mes üşin*; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten fiillerden sonra *-bas üşin / -bes üşin*; tonsuz ünsüzlerle (ç, f, h, x, k, q, p, s, ş, t) biten fiillerden sonra ise *-pas üşin / -pes üşin* zarf-fiil eki getirilmektedir. Bu birleşik zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde, *-maması için / -memesi için* anlamında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Şaşı qobıramas üşin *tarta salğan boluwı kerek, basında aq jibek oramalı bar*. "**Saçının dağılmaması için** dolamış olmalı, başında beyaz ipek örtüsü var." **(M4–249)**

3.1.3.2.2.9. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.9.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile *siyaqtı* "gibi" edatının birleşmesiyle meydana gelmiştir.

3.1.3.2.2.9.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w siyaqtı* birleşik zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-mak gibi / -mek gibi* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw, zañdarın bilüw - ***bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı*** *närse*. "Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek, **bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi** bir şeydir." **(M2–86)**

3.1.3.2.2.10. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.10.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile *tuwralı* "hakkında" edatının birleşmesiyle meydana gelmiştir.

3.1.3.2.2.10.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw tuwralı / -üw tuwralı*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w tuwralı* birleşik zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-mak hakkında / -mek hakkında, -ması yönünden / -mesi yönünden, -masıyla ilgili / -mesiyle ilgili* anlamlarında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Şığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı *talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı mınaw:* "**Bir eserin güzel ve beğenilir olmasıyla ilgili** tercih edilmesinin genel şartları şunlardır:" **(M2–110)**

3.1.3.2.2.11. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.2.11.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiil *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ile *üşin* edatının birleşmesiyle meydana gelmiştir.

3.1.3.2.2.11.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw üşin / -üw üşin*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w üşin* birleşik zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-mak için / -mek için* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Munıñ bärin jaqsı bilüw üşin *säwlet öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek*. "**Bunların hepsini iyi bilmek için** mimarlık ilmini iyi bilmelidir." **(M2–84)**

Munda Muqandardıñ birinen-birin ayırıp, ***ärqaysısın aygın ştğaruw üşin****, Muqan degen sözge basqa sözder qosıp otırmız*. "Burada Mukanları birbirinden ayırıp, **her birini belirgin hâle getirmek için** Mukan sözüne başka kelimeler ekleriz." **(M2–180)**

Faşistik Germaniya İtaliya jerine ayaq basqanda ***elde oğan qarsı küresüw üşin*** *partizan otryadtarı da jasaqtala bastağan ğoy*. "Nazi Almanyası İtalya toprağına ayak basınca, **halkın ona karşı savaşması için** partizan müfrezeleri de silahlanmaya başlamış." **(M6–174)**

Onı bügingi jıl sanap otırğan grigorian künparağına awdarıp tüsinüw üşin *eki jüz jetpisti alpısqa köbeytüw qajet, sonda on altı mıñ eki jüz qorıtılıp şığadı*. "**Onu günümüzde kullanılan Gregoryen takvimine çevirip anlamak için** iki yüz yetmişi altmışla çarpmak lazım, o zaman on altı bin iki yüz sonucu çıkar." **(M7–124)**

Mundayda qas suwretker ***tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin*** *eşqanday qurbandıqtan tayınbaydı.* "Bu sırada gerçek bir ressam, **tütmeye başlayan mumunu yeniden parlatmak için** hiçbir fedakârlıktan çekinmez." **(M9–243)**

3.1.3.2.3. Ek + Kelime Birleşmesinden Oluşan Zarf-Fiiller

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken boyda; -ğan / -gen / -qan / -ken kez; -ğan / -gen / -qan / -ken sätte; -ğan / -gen / -qan / -ken şaq; -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt* ve *-uw / -üw / -w kez* zarf-fiilleri *ek+kelime* birleşmesinden meydana gelmektedir.

3.1.3.2.3.1. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *boyda* "anda, sırada" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan boyda / -gen boyda*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan boyda / -ken boyda* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığında / -diğinde; -dığı zaman / -diği zaman; -dığı sırada / -diği sırada* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı zaman bildiren zarf-fiiller yapar. Örnek metinlerde *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Kelgen boyda *apamdı qapsıra quşaqtap, bir aynaldıra biylep şıqtı...* "**Geldiği sırada** annemi kucaklayıp, döndürerek dansetti..." **(M4–186)**

3.1.3.2.3.2. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.2.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik yapının yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *kez* "zaman, dönem" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.2.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan kez / -gen kez*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan kez / -ken kez* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığında / -diğinde; -dığı zaman / -diği zaman; -ınca / -ince* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı zaman bildiren zarf-fiiller yapar. Örnek metinlerde *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birçok yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Şolaqtaw kelgen süykimdi murnı ünemi külki nışanın añğartıp, ***söylegen kezde*** *jıbırlap turatın*. "Biraz küçük olan şirin burnu, sürekli gülme işareti oluşturarak

konuştuğunda kıpırdardı." **(M4–4)**

***Al urısqan kezimde**, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq özime qosıla ezüw tartatın*. "**Böyle azarladığım zaman**, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

*Qara qıran **üstine arqan boyı tönip kelgen kezde**, qoyan top şeñgeldiñ tübine tığıla qaldı da, bürkit sol ekpinimen qayqaya qayta köterilip ketti*. "Kara kartal, **üstüne yaklaşık 4-5 metre yaklaşınca** tavşan, çalı topluluğunun dibine sığındı ve kartal bu hızla kıvrılarak yine havalandı." **(M5–110)**

***Kök pen jer astasqan kezde** qasqırdıñ ulığan dawısınan aspan qayıra ajırap, köterilip ketipti degen añız bar edi.* "**Gök ile yerin birleştiği sırada** kurdun uluma sesinden gökyüzünün tekrar parçalanarak yükseldiğine dair bir efsane vardı." **(M7–18)**

*Äriyne, kitapta munıñ bäri tek **Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde** ğana eske alınadı jäne oqırmanğa onı sanap qajeti de joq, elgezek älewmetke waqıyğa jelisi unasa boldı, biraq Älişer özi üşin osınday temirdey qatañ tärtip engizdi*. "Elbette, kitapta bunların hepsi sadece **Tanrı'nın vasiyetinin söylendiği sırada** hatırlanır ve okuyucuya onu saymanın gereği de yoktur, dinamik bir toplumun olay seyri hoşuna gidecek oldu, ancak Alişer kendisi için böyle demir gibi sert bir disiplin getirmişti." **(M7–143)**

3.1.3.2.3.3. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.3.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik yapının yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve *sätte* "an, zaman" zarfının birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.3.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik yapı tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan sätte / -gen sätte*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan sätte / -ken sätte* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığı zaman / -diği zaman; -dığında / -diğinde*

gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, ***meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq*** *özime qosıla ezüw tartatın*. "Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve **benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman** yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

3.1.3.2.3.4. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.4.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik zarf-fiilin yapısı incelendiğinde, *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ve zaman bildiren *şaq* "zaman, çağ, dönem" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.4.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil eki tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan şaq/ -gen şaq*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan şaq / -ken şaq* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı sırada / -diği sırada* gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece iki yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Teñselip otırğan şağımda *büyirimnen soqqı sezindim*. "**Sendeleyerek oturduğum sırada** böğrümde darbe hissettim." **(M6–33)**

Şığıs jaq qulaniyektenip, ***sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta****, İle boyınan qozğalğan bir qomaqtı, qalıñ köş soltüstikti betke alıp, üdere tartıp bara jattı.* "Doğuda şafak söküp, **tepeden sarararak tanın belirdiği zamanda**, İli Nehri kıyısında hareket eden bir kalabalık, yoğun bir göç, kuzeye doğru yönelerek durmaksızın ilerliyor." **(M8–2)**

3.1.3.2.3.5. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.5.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu zarf-fiil eki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki ile *waqıt* "zaman" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.5.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde bu birleşik zarf-fiil tonlu ve tonsuz ünsüzlere göre değişkenlik göstermektedir. Tonlu ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-ğan waqıt / -gen waqıt*, tonsuz ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra *-qan waqıt / -ken waqıt* şeklinde gelen bu birleşik zarf-fiil yapısı Türkiye Türkçesinde *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı anda / -diği anda* anlamında kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* zarf-fiil ekiyle oluşmuş dört yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

*Ol **köñildi bolğan waqıtta** bul da köñildenip, quwanıp otıruwşı edi*. "O **mutlu olduğu zaman** Ğaziyza da sevinip, mutlu oluyordu." **(M1–168)**

*Äñgime älpeti öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine **janı qısılğan waqıttağı** ümit, tilek qılıp aytqan sözge uqsaydı*. "Hikâye üslubu, ölüm öncesi vedalaşırken söylenen veya büyük bir iyilik beklenen insana **muhtaç olunan zamanda** ümitle, arzuyla söylenen sözler gibiydi." **(M1–201)**

***Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıtta** biz qazaq sözin eski, jaña dep talğamaymız, jergilikti söz eken dep, ol jağınan qatal qarap, qaşıp turmaymız*. "Kazak **edebiyatının klasikleşmediği dönemde** bir Kazak kelimesini eski, yeni diye seçemeyiz, yerel kelime diye, katı bir tutumla (ondan) kaçamayız." **(M2–120)**

*Saqaday say bolmasaq **ol söngen waqıtta** jıynala almay qalamız ğoy*. "Tamamen hazır olmazsak, **o söndüğü anda** toparlanamayız." **(M6–194)**

3.1.3.2.3.6. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler

3.1.3.2.3.6.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Bu birleşik yapının yapısı incelendiğinde, *-uw / -üw / -w* isim-fiil eki ve *kez* "zaman, dönem" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

3.1.3.2.3.6.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, ünsüz ile biten fiillerden sonra *-uw kez / -üw kez*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-w kez* birleşik zarf-fiil eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı sırada / -diği sırada* zarf-fiil ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Örnek metinlerde *-uw kez / -üw kez / -w kez* zarf-fiil ekiyle oluşmuş sadece bir yan cümle örneği bulunmaktadır.

ÖRNEK:

Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın basqarıp, ***kezekti bir tapsırma orındaw kezinde*** *qolğa tüsip qalıptı.* "Savaşın başladığı yıl Ukrayna'nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip, **bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada** ele geçmişti." **(M6–254)**

3.2. YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELER

Tek başına kullanıldığında temel yargı ifade eden, temel cümleye *de-* fiili ile bağlanan yan cümlelere yapıca bağımsız yan cümleler denilmektedir. Bağımsız bir özelliğe sahip olan bu yan cümleler temel cümlenin bir ögesi veya bir ögenin parçası olma özelliğine sahiptir. Bu yüzden de bu tip cümleler, yan cümle olarak değerlendirilmektedir.

3.2.1. İç Yan Cümleler

İç yan cümleler, Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında birleşik cümle konusu içinde "iç içe birleşik cümle", "iç cümle" olarak değerlendirilmektedir. Kazak Türkçesinde ise *bögde söz* "alıntı cümle" konusu içerisinde *töl söz* "aktarma cümlesi" olarak söz dizimi dışında ele alınmaktadır. Kazak Türkçesinde iç yan cümleler yan cümle olarak

değerlendirilmemektedir. Bu yüzden de birleşik cümle konusu içerisinde bu konudan bahsedilmez. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur.

Kazak Türkçesinde *töl söz* "aktarma cümlesi", konuşmacı ya da yazara ait sözlerin hiçbir değişikliğe uğramadan alıntılanmasıdır ve bu cümleler temel cümleye *de-* fiili ile bağlanmaktadır. Bu cümleler, bir veya bir kaç kelimeden de, bir veya birkaç cümleden de oluşabilmektedir. Yapı ve cümle ögeleri yönünden normal bir cümleden hiçbir farklılığı yoktur. Bu özellikleri açısından ise Kazak Türkçesindeki *töl söz* "aktarma cümlesi" ile Türkiye Türkçesindeki iç yan cümleler aynıdır.

ÖRNEK:

*Sol betimen awıldağı samsağan sarı qolğa: **«soğısamın, qan tögemin»** dep älek salğan.* "Bu esnada köydeki çoğu asker: "**savaşacağım, kan dökeceğim**" diye ayaklanmış." **(M1–43)**

*— A, a!!! **El bastap jurt alayın** degen ul ekensiñ: **söz bastap biy bolayın degen** ul ekensiñ*. "— Evet, evet!!! **Halka önderlik yaparak yurt alayım** diyen oğulmuşsun: **halk adına söz söyleyip bey olayım** diyen oğulmuşsun." **(M2–9)**

*— **Mına körgensiz kimniñ atın atap tur özi! Quyrığındı türip tastap dürelep alsın dep turmısıñ?** – dep anayı añşı atın tepinip-tebinip qaldı*. "— "**Bu densiz kimin atından bahsediyor! Kuyruğunu kıvırıp falakaya yatırmasını mı istiyorsun?**" diyerek kaba avcı atını tepindirdi." **(M3–52)**

*Eñkeyip ala bergenimde: — **Ağa, özime beriñiz... Janım ağa...** – dep jılap kelip, qolıma jabıstı.*"Eğilip aldığımda: — "**Abi, bana ver... Canım abim....**" diye ağlayıp, elime yapıştı." **(M4–98)**

***"Äwselendi köreyin, kelseñ kel!"** degendey eki közi şatınap, jelke jüni ürpiydi*. ""**Gücünü göreyim, gelirsen gel!**" dermiş gibi öfkeden gözü dönüp, gözdağı verdi." **(M5–165)**

*Meniñ endigi üreyim "**tır jalañaş şeşiniñder!**" demese iygi edi*. "Benim şimdiki korkum: "**Çırılçıplak soyunun!**" demeleriydi." **(M6–60)**

Mağan**, dep edi ol, **Maxambet emes, äweli – aqşa kerek. "**Bana**, dedi o, **Mahambet değil, önce para lazım**." **(M7–171)**

Solardıñ bir tobı oylamağan jerden ***“ataññıñ köri”*** *dep, qarsı aldıñnan şığa kelmesine kim kepil?!* “Bunların bir kısmının tahmin edilmeyen bir yerden **“lanet olsun”** diyerek karşımıza çıkıvermeyeceğine kim kefil?!” **(M8–24)**

Bayağı, mäşhür Rubruk aytıptı, qumandar, yağni qıpşaqtar ***“düniyeden ötken ataqtı kisileriniñ basına biyik qorım üyedi jäne ekpetin künşığısqa qaratıp tas müsin ornatadı”*** *depti.* “Çok önce, ünlü Rubruk söylemişti, Kumanlar yani Kıpçaklar **“Vefat eden soylu insanların başına yüksek taş yığar ve yüzü doğuya bakan taş heykel koyarlar”** demişti.” **(M9–123)**

— Nemene apa? *– degende: —* ***Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım. Erteñ jügendi öziñ apar!****– dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).* “— “**Ne oldu anne?”** deyince: — “**Sana iyi bir at versin diye görevlendirdim. Yarın yuları kendin tutup götür!**” dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti).” **(M10–215)**

3.3. YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜMLÜ YAN CÜMLELER

Çekimli yüklemlere sahip olsa da tek başına kullanılamayan, anlam ve görev açısından temel bir cümleye ihtiyaç duyan yan cümlelere yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler denilmektedir. Şart yan cümleleri ve ilgi/açıklama (*ki* bağlama edatlı) yan cümleler bu başlık altında ele alınmaktadır. Ancak Kazak Türkçesinde *ki* bağlama edatının bulunmamasından dolayı bu başlık altında sadece şart yan cümlelerini ele almaktayız.

3.3.1. Şart Yan Cümleleri

3.3.1.1. Ekin Yapısı ve Tarihî Gelişimi

Ekin tarihî gelişimine bakıldığında Orhun Türkçesi ve Uygur Türkçesi dönemlerinde *-sar / -ser* (Gabain 2007: 104; Eraslan, 2012: 348); Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu dönemlerinde *-sa / -se* şeklinde görülür (Toparlı, 1998:44; Hacıeminoğlu, 1996: 188; Eckmann, 2003: 116; Şahin, 2003: 63; Güner, 2013: 243). *-sa / -se* eki normal olarak şart ekidir, ancak ek şart işlevi dışında hemen hemen bütün Türk lehçelerinde, özellikle de konuşma dilinde zarf-fiil gibi bir işlevle kullanılmaktadır. Bu anlamda *-sa / -se* kendisinden sonra temel cümle

eyleminin *-sa / -se'*li zaman yan cümlesinden sonra gerçekleştiğini bildirir ve bu şekildeki kullanım Türkiye Türkçesi için de geçerlidir (Yüce 1999: 123).

3.3.1.2. Ekin Oluşturduğu Yan Cümleler

Kazak Türkçesinde, kalın seslerle biten fiillerden sonra *-sa*, ince seslerle biten fiillerden sonra ise *–se* eki gelmektedir. Bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesindeki *-sa / -se; -arken / -erken; -ınca / -ince; -dığında / -diğinde* ekleriyle aynı işlevde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *-sa / -se* şart eki dışında *-(y)ınşa / -(y)inşe); -ğanda / -gende / -qanda / -kende* ekleri de temel cümlede gerçekleşecek iş veya oluşun yan cümlede söylenen şarta bağlı olduğunu ifade eder.

ÖRNEK:

"Kirme Kürlewit" degenine qarağanda *arız ayta jiberip otırğan qaybir bay awıl deysiñ.* "**"Göçmen Kürlevit" denildiğine bakılırsa**, (orası) şikâyetlerin gönderildiği herhangi bir zengin köydür dersiniz." **(M3–62)**

Sälem berip kirip kelse*, qarttıqtan jağın jibekpen tañıp otırğan adam eken.* "**Selam verip girdiğinde**, yaşlılıktan çenesini ipek ile sarıp oturan bir adam varmış." **(M2–2)**

Aldıña kelse *ädildigiñdi ayama,*	"**Karşına gelse** adaletini esirgeme,
Aymağıñ ketpes aldıñnan.	Toprağın gitmez elinden." **(M2–10)**

Mundayda bürkit onı toqtatpaq bolıp, ***bir ayağımen jolındağı ağaşqa şap berse****, bir butı sonda qalıp, bir butı tawtekede ketüwi äbden ıqtiymal.* "Bu hâlde kartal onu durdurmak isterken **bir ayağı ile yolundaki ağacı kavrasa**, bir bacağı orada kalıp, bir bacağı dağ tekesinde gitmesi büyük ihtimal." **(M5–70)**

Alpıstı jeti atağa köbeytse*, bir ruwdıñ jedeqabıl dara jası şığadı, ol tört jüz jıyırma jılğa teñ.* "**Altmışı yedi soyla çarpsa**, bir kabilenin ortalama yaşı çıkar, o dört yüz yirmi yıla denktir." **(M7–121)**

- Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şart eki şahıs ekleri alabilmektedir.

ÖRNEK:

Qısqa qaray jılqı malın ıqtasını bar qara ottı şubarğa jaqın ustamasañ *– "Baylıq*

- bir juttıq, batır - bir oqtıq" - keyde taqır-taza jayaw da qalasıñ. "**Kışa doğru yılkı hayvanının barındığı semizotu bol olan orman bölgesinin yakınından gitmezsen**, "Zenginliğe bir kıtlık, bahadıra bir kurşun (yeter)", bazı durumlarda tamamen yaya kalırsın." **(M3–5)**

Qayda barsañ *qazannıñ qulağı törtew*. "**Nereye gitsen** kazanın kulpu dört." **(M8–164)**

Bılay qarasam*, kez kelgenin eñserüwim mümkin*. "**Böyle bakacak olursam**, zamanı gelince canla başla çalışmalıyım." **(M9–61)**

Qanşa tolğansam *da tetigin tappadım*. "**Ne kadar hayallere dalsam** da orijinal bir fikir bulamadım." **(M9–457)**

Mıqının qısıp qalsaq: – Oy qağındı! Qoyşı! – dep erkelener, burañ eter. "**Beline sarılsak**: Oy yaramaz! Bırak! – diye nazlanır, sallana sallana yürür." **(M10–70)**

- Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şart ekinin önüne olumsuzluk eki gelebilmektedir.

ÖRNEK:

Arheolog bolmasaq*, tarixiy roman qalay jazıladı dep oylaysız?* "**Arkeolog olmasak**, tarihî roman nasıl yazılır diye düşünüyorsunuz?" **(M9–111)**

Duwası awırpasa*, Sarjan emes, men ketüwim mümkin eken…* "**Büyüsü kederlendirmese**, Sarjan değil, benim kalkışım mümkündü..." **(M9–174)**

Barmasañ*,* ***qatıspasañ*** *bolmaydı…* "**Gitmesen**, **katılmasan** olmaz..." **(M9–434)**

Jalğız-aq Sıyqıldaq awlı bolmasa*, o kezde Şiderti boyın qıstağan el de joq*. " **Bir tek Sıykıldak köyü olmasa**, o sırada Şiderti Nehri kıyısında kışlayan halk da yok." **(M10–164)**

- Kazak Türkçesinde şart eki *-ınca / -ince, -dığında / -diğinde; -arak / -erek* zarf-fiil eklerinin işlevleriyle de kullanılmaktadır.

ÖRNEK:

Kelse *biydiñ eli köş eken*. "**Geldiğinde** beyin halkı göçüyormuş." **(M2–20)**

Adas sözderdi añdap aytpasa*, mäselen: "Sol eldiñ adamınıñ bäri azuwlı" degende,*

adamnıñ bäri azıp bolğanın aytqanı ma? "**Eşsesli kelimeleri anlayarak söylemeyince**, örneğin: "O halkın insanlarının hepsi azılı" dendiğinde, insanların hepsinin zayıfladığını mı söylüyor?" **(M2–146)**

Endi qarasam *meniñ qaruwım mına eki soldattıñ biriniñ ıyığında eken*. "**Şimdi bakınca** benim silahım, bu iki askerden birinin omzundaymış." **(M6–47)**

Qızıl-jasıl, aq-kökşil beyne kilem türindey, gülder gül-gül janadı, külkildegen gül-japıraq, sağımdanğan külim ***bel terezeden köz salsa****, Künikeydiñ köñiline jazılmas jara saladı.* "Kızıl-yeşil, beyaz-açık mavi görünüşlü bir halı türü gibi çiçekler çeşitli renklere bürünür, dalgalanan çiçekler, yapraklar, bulanıklaşan puslu geçit **pencereden göz gezdirdiğinde** Künikey'in gönlüne onulmaz yaralar açardı." **(M10–8)**

Laq qarğısa *äynekten, zapı bolğan Künikey, qolın sozadı şäynekke*. "**Oğlak sıçradığında** camdan, rahatsız olan Künikey, uzanıyor çaydanlığa." **(M10–24)**

Öytkeni: Aq jawlıq, qılañ urğan, qılañ Şeker, ***Etegi ayaq bassa****, bulañ eter.* "Çünkü: Gözleri dışarıda olan kadın, tutarsız Şeker, **Cilve yaparak** erkekleri parmağında oynatır." **(M10–69)**

- Şart eki Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *da* bağlama edatı ile birlikte kullanılarak *-sa da / -se de; -e rağmen / -a rağmen* anlamlarında kullanılmaktadır.

ÖRNEK:

Arqalıq jadağay, jalğız qabat bolğan soñ, ***kıs küninde jel terisinen soqsa da****,* ***oñınan soqsa da*** *panalığı joq: azınap turadı.* "Arkalık boş, yalnız (bir) yeryüzü katmanı olduğundan beri, **kış gününde rüzgâr karşıdan vursa da**, sağından vursa da sığınacak yeri yok: uğuldar." **(M1–5)**

Äsirese osı bir tilin şığaratın ädetti qaydan tapqanın bilmeymin, ***qanşa aytsam da*** *qoyar emes*. "Özellikle o dilini çıkarma alışkanlığını nereden kazandığını bilmiyorum, **defalarca söylememe rağmen** terketmedi." **(M4–22)**

Özge jibise de*, qazaqqa degen qırğızdıñ toñı ömiri jibimey keledi*. "**Diğeri erise de**, Kazaklara göre Kırgızların buzu ömür boyu erimez." **(M8–120)**

Eñ bastısı - ***tawsılmasa da*** *toqırap,* ***qajımasa da*** *qaljawrap turğan, dañğaza*

tirlikten mezi bolğan, jäne bul düniyeniñ qızıq-şıjığına toyıp bitken, qaytkende de jol ayırıqtağı, ötpeli bir kezi eken. "En önemlisi, **tükenmese de** üretimi durdurup, **yorulmasa da** dermanı tükenen, boş hayattan canı sıkılan ve bu dünyanın acısına tatlısına doyan, her durumda yol ayrımındaki geçici bir zamanmış." **(M9–242)**

3.3.2. İlgi/Açıklama Yan Cümleleri

Türkiye Türkçesinde *ki* bağlama edatıyla birbirine bağlanan cümleler yan cümle olarak değerlendirilirken *ki* bağlama edatının Kazak Türkçesinde bulunmamasından dolayı gramer kitaplarında bu yapıda bir yan cümleden bahsedilmemektedir. Ancak Kenan Koç ve Oğuz Doğan'ın hazırladıkları "Kazak Türkçesi Grameri" kitabında *ğoy, qoy* edatının *ki* bağlama edatı ile benzer anlam ve fonksiyona sahip olduğunu ve bu yapıların ki'li yan cümle gibi değerlendirilebileceğini söylemektedirler (Koç ve Doğan, 2004: 344–345). Metinlerimizde *ki* bağlama edatı işlevindeki *ğoy* edatlı yan cümlelere rastlamadığımız için ele almadık.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELERİN ÖGELERİ

Yan cümleler, ögeler açısından değerlendirilirken; bazen yan cümlelerin temel cümle içerisinde hangi öge görevini yerine getirdiği incelenmiş, bazen de yan cümlelerin kendi içindeki öge dizilişleri incelemeye tabi tutulmuştur. Biz de bu bölümde hem temel cümleye göre yan cümlenin üstlendiği öge görevini tespit etmeye çalıştık, hem de yan cümlelerin kendi içindeki öge dizilişlerini verdik.

4.1. TEMEL CÜMLEYE GÖRE YAN CÜMLELERİN DURUMU

Temel cümleye göre yan cümlenin durumunu ortaya koymak için yan cümlelerin temel cümledeki üstlendiği görevi tespit etmek gerekmektedir. Bu yüzden bu başlık altında, yan cümle çeşitlerinin örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesindeki temel cümlede hangi öge görevlerini yerine getirdiklerini tespit etmeye çalıştık.

4.1.1. Yapıca Bağımlı Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

4.1.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde isim-fiilli yan cümlelerin temel cümlede yüklem, özne, düz tümleç ve yüklem dışı tümleç gibi görevlerde yer aldığını görmekteyiz.

4.1.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-uw / -üw / -w* isim-fiilli yan cümleler, yüklem, özne, düz tümleç, dolaylı tümleç ve yüklem dışı tümleç görevlerini yerine getirerek temel cümleye bağlanmaktadır.

4.1.1.1.1.1. Yüklem

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de isim cümlelerinde isim-fiil

eki almış fiiller, temel cümlede yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Bäriniki de amandıq bilüw, ***amandıq suraw***, *biraq ärkim är türli söz qoldanıp, özinşe suraydı.* "**Hepsinin amacı da sağlığını bilmek**, **sağlığını sormaktır**, ancak herkes farklı kelimeler kullanarak kendince sormaktadır." **(M2–102)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem[1]: *bäriniki de amandıq bilüw*

Yüklem[2]: *amandıq suraw*

Cümle[2]:

Yüklem: *suraydı*

Özne: *ärkim*

Zarf Tümleci[1] (Durum Tümleci): *är türli söz qoldanıp*

Zarf Tümleci[2] (Görelik Tümleci): *özinşe*

Yüklem Dışı Tümleç: *biraq*

ÖRNEK 2:

Qaşanda waqıt utuw ol maqsatqa bir taban jaqınday tüsüw *ğoy*. "**Daima zaman kazanmak, o amaca bir adım kadar yakın olmaktır**." **(M6–78)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaşanda waqıt utuw ol maqsatqa bir taban jaqınday tüsüw*

Yüklem Dışı Tümleç: *ğoy*

4.1.1.1.1.2. Özne

Kazak Türkçesinde, örnek metinlerde tespit ettiğimiz isim-fiilli yan cümleler, bazen temel cümlenin bazen de başka bir yan cümlenin öznesi durumunda bulunmaktadır.

- Kazak Türkçesinden aldığımız metinlerde isim-fiilli yan cümleler pek çok yerde

temel cümlenin öznesini oluşturur.

ÖRNEK 1:

Üydiñ jaqsı-jaman bolıp şığuwı *balşığınan da kirpişinen de boladı*. "**Evin iyi veya kötü olması** balçığından da, kerpicinden de olur." **(M2–67)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *boladı*

Özne: *üydiñ jaqsı-jaman bolıp şığuwı*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *balşığınan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *kirpişinen*

Yüklem Dışı Tümleç: *da*

Yüklem Dışı Tümleç: *de*

ÖRNEK 2:

Aldağı waqıyğa osı xattan bastalar dew *kimniñ oyına kelsin*. "**Bundan sonraki olaylar o mektupla başlayacak demek** kimin aklına gelirdi." **(M4–196)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kimin oyına kelsin*

Özne: *aldağı waqıyğa osı xattan bastalar dew*

ÖRNEK 3:

Bul jerde ***ädebiyettiñ maqsatı jöninde äñgime tuwuwı*** *da mümkin*. "Burada **edebiyatın amacı hakkında hikâye oluşması** da mümkün**." (M7–154)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *mümkin*

Özne: *ädebiyettiñ maqsatı jöninde äñgime tuwuwı*

Zarf Tümleci (Yer Tümleci): *bul jerde*

Yüklem Dışı Tümleç: *da*

ÖRNEK 4:

*Äsili, **<u>qol bastağan batırdıñ birden sayısqa şığuwı</u>** şart emes.* "Aslında, **<u>önderlik eden bahadırın birden savaşa katılması</u>** şart değil." **(M8–189)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *şart emes*

Özne: *<u>qol bastağan batırdıñ birden sayısqa şığuwı</u>*

Yüklem Dışı Tümleç: *äsili*

ÖRNEK 5:

Şeşesi Künikeydiñ Şeker edi,	"Künikey'in annesi Şeker idi,
Özi de Şeker dese şeker edi,	Kendisi de Şeker dendiği gibi şeker idi,
Qultuwmanı "Şekerdiñ bayı" dewşi edi,	Kultuvma'ya "Şeker'in kocası" denirdi,
<u>Şekerdi "qatını" dew</u> *beker edi.*	**<u>Şeker'e "karısı" demek</u>** beyhude idi."

(M10–68)

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

<u>Cümle[1]</u>:

Yüklem: *Şeker edi*

Özne: *Künikeydiñ şeşesi*

<u>Cümle[2]</u>:

Yüklem: *şeker edi*

Özne: *özi*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *Şeker dese*

Yüklem Dışı Tümleç: *de*

<u>Cümle[3]</u>:

Yüklem: *dewşi edi*

Özne: *"Şekerdiñ bayı"*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Qultuwmanı*

Cümle[4]:

Yüklem: *beker edi*

Özne: *Şekerdi "qatını" dew*

- İsim-fiilli yan cümleler temel cümlede özne görevini yerine getirdiği gibi temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede de özne görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Üydiñ türli bolıp şığuwı *- balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı äñgimeniñ türli bolıp şığatını tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen*. "**Evin çeşitli oluşu** balçığından, kerpicinden, özellikle örülmesinden olduğu gibi, hikâyenin çeşitli olması dilin sesinden, kelimesinden, özellikle kelimenin dizilişindendir." **(M2–74)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *tildiñ dıbısınan, sözinen*

Yüklem[2]: *sözdiñ tizilüwinen*

Özne: *äñgimeniñ türli bolıp şığatını*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *üydiñ türli bolıp şığuwı - balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı*

Yüklem Dışı Tümleç: *äsirese*

Yan Cümlenin Ögeleri:

Üydiñ türli bolıp şığuwı *- balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı*
(Yapıca Bağımlı Yan Cümle / Zarf-Fiilli Yan Cümle)

Yüklem: *bol-*

Özne: *üydiñ türli bolıp şığuwı*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *balşığınan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *kirpişinen*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[3]: *qalawınan*

Yüklem Dışı Tümleç: *äsirese*

ÖRNEK 2:

Zamanaqır ma, teginde, ***bir adamnıñ azuwı*** *bir älemniñ joyıluwı bolsa, onda ol da zamanaqır.* "Kıyamet mi, aslında, **bir insanın azması** bir âlemin yok olması ise, bu durumda o da kıyamettir." **(M7–164)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *zamanaqır ma*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Cümle[2]:

Yüklem: *zamanaqır*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci[1] (Şart Tümleci): *bir adamnıñ azuwı bir älemniñ joyıluwı bolsa*

Zarf Tümleci[2] (Zaman Tümleci): *onda*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *teginde*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *da*

Yan Cümlenin Ögeleri:

bir adamnıñ azuwı *bir älemniñ joyıluwı bolsa* **(Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümle / Şart Yan Cümlesi)**

Yüklem: *bir älemniñ joyıluwı bol-*

Özne: *bir adamnıñ azuwı*

4.1.1.1.1.3. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde isim-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek metinlerdeki isim-fiilli yan cümlelerde sadece isim soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.1.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.1.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

İsim-fiilli yan cümleler temel cümlede veya temel cümleye bağlı başka bir yan cümle içerisinde düz tümleç (nesne) görevini yerine getirebilmektedir. Bunların bazıları belirtili düz tümleç, bazıları belirtisiz düz tümleç olur. Kazak Türkçesinden aldığımız metinlerde karşımıza çıkan isim-fiilli yan cümlelerin temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirdiği örnekler şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Tildi qoldana bilüw dep - ***aytatın oyğa säykes keletin sözderdi tañdap ala bilüwdi*** *jäne* ***sol sözderdi söylem işine orın-ornına durıstap qoya bilüwdi*** *aytamız*. "Dili kullanabilmek derken, **ifade edilen düşünceye uygun olan kelimeleri seçebilmeyi** ve **bu kelimeleri cümle içinde yerli yerine düzgün bir şekilde koyabilmeyi** kastediyoruz." **(M2–97)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aytamız*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne) [1]: *aytatın oyğa säykes keletin sözderdi tañdap ala bilüwdi*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[2]: *sol sözderdi söylem işine orın-ornına durıstap qoya bilüwdi*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *tildi qoldana bilüw dep*

Yüklem Dışı Tümleç: *jäne*

ÖRNEK 2:

*Men odan **“Qızıl tuw” kolhozına jol siltep jiberüwin** suradım*. “Ben ondan **Kızıl Tuv kolhozuna yol gösterip götürmesini** istedim.” **(M4–250)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *suradım*

Özne: *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): “*Qızıl tuw*” *kolhozına jol siltep jiberüwin*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *odan*

ÖRNEK 3:

*Mına otryadtıñ komandirinen **soğan jetkizüwin** suradıq*. “Bu müfrezenin komutanından **bizi oraya ulaştırmasını** rica ettik.” **(M6–245)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *suradıq*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *soğan jetkizüwin*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *mına otryadtıñ komandirinen*

ÖRNEK 4:

*Jalpı, duwlattar **üş jüz üy şanışqılınıñ osında kelip qonıstanuwın** äwbasta-aq unatpaqan*. “Genellikle, Duvlatlar **üç yüz evlik Şanışkılı’nın buraya gelip yerleşmesini** ilk baştan beri istememişlerdi.” **(M8–141)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *unatpaqan*

Özne: *Duwlattar*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *üş jüz üy şanışqılınıñ osında kelip qonıstanuwın*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci): *äwbasta-aq*

Yüklem Dışı Tümleç:*jalpı*

ÖRNEK 5:

Balasın onnan asqan soñ-aq Şeker ***teñine atastıruwdı*** *oylağan*. "Yavrusu onu geçtikten sonra Şeker, (kızını) **dengiyle sözlemeyi** düşündü." **(M10–92)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oylağan*

Özne: *Şeker*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *teñine atastıruwdı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *balasın onnan asqan soñ-aq*

- İsim-fiilli yan cümleler temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirdiği gibi temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede de düz tümleç (nesne) görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

— Barlawğa ***tört adam jiberüwdi*** *uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ? – dedi.* "— "Etrafı kolaçan etmek için **dört adam göndermeyi** uygun buldum. Biri bu Sloven, kalanların üçü bizden olmalı. Haydi, hanginiz gidiyorsunuz?" dedi." **(M6–270)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Barlawğa tört adam jiberüwdi uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ?"*

Yan Cümlenin Ögeleri[1]:

Barlawğa ***tört adam jiberüwdi*** *uyğardım.* **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan**

Cümle)

Yüklem: *uyğardım*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tört adam jiberüwdi*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *barlawğa*

Yan Cümlenin Ögeleri[2]:

Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *boluw kerek*

Özne[1]: *biri mına sloven*

Özne[2]: *qalğan üşewi bizden*

Yan Cümlenin Ögeleri[3]:

Qane qaysıñ barasıñ? **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *qaysıñ barasıñ*

Özne: *siz*

Yüklem Dışı Tümleç:*qane*

4.1.1.1.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)

İsim-fiilli yan cümleler, isim-fiil eki ardından bulunma hâli eki getirilmesi neticesinde temel cümlede dolaylı tümleç görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Jır dep aydar tağuwında *qıyalı uşqır qalam jumbaqtağan astarı tereñ män bar, kitap ırğaqqa uyıp, buwın-buwnaqtarınan uyqasqan zıypa söylemderin aqırına deyin saqtawı tiyis äri tämsildiñ awır jügin joğaltıp almawı qajet.* "**Destan diye başlık konulmasında**, hayali sınırsız bir kalemin ima ettiği mecazlı derin bir mana var, bölümün ritmine uyum sağlayıp, vezinli kafiyeli güzel cümleler sonuna kadar korunmalı hem de kısa hikâyenin ağır yükü azaltılmalı." **(M7-110)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *bar*

Özne: *qıyalı uşqır qalam jumbaqtağan astarı tereñ män*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *jır dep aydar tağuwında*

Cümle[2]:

Yüklem:*saqtawı tiyis*

Özne: *kitap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ırğaqqa uyıp*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[2]: *buwın-buwnaqtarınan uyqasqan zıypa söylemderin aqırına deyin*

Cümle[3]:

Yüklem: *joğaltıp almawı qajet*

Özne: *tämsildiñ awır jügin*

Yüklem Dışı Tümleç: *äri*

4.1.1.1.1.4. Yüklem Dışı Tümleçler

İsim-fiilli yan cümleler, temel cümlede yüklem dışı tümleç olarak özellikle bir cümle ögesini açıklamak için ara cümle niteliğinde karşımıza çıkmaktadır.

ÖRNEK 1:

Täñiri ornatqan zañdarğa qarsı şığadı, usaqtağan jurt azadı, jeti atadan uzap barıp - ***qız alıp, qız berisip, quda–qudandalı boluw***, *ilik–şatıs tärtip qurıp, qadir-qasiyet joğaladı, el işi - toqtamağan şabıs - bülinedi, qırğın apat, şapqınşılıqta es jıyılmaydı*. "Tanrı'nın koyduğu kanunlara karşı çıkıyor, küçülen halk zayıflıyor, yedi ata desturundan uzaklaşarak - **kız alıp kız vererek dünür olma** - akrabalık düzeni kurarak itibar kaybediyor, halk - bitmeyen bir savaşla - bölünüyor, amansız bir felaket ve istilada kendine gelemiyor." **(M7–163)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *qarsı şığadı*

Özne: *Täñiri*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *ornatqan zañdarğa*

Cümle[2]:

Yüklem: *azadı*

Özne: *usaqtağan jurt*

Cümle[3]:

Yüklem: *joğaladı*

Özne (Gizli Özne): jurt

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *qadir–qasiyet*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *jeti atadan uzap barıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *ilik–şatıs tärtip qurıp*

Yüklem Dışı Tümleç: *qız alıp, qız berisip, quda-qudandalı boluw*

Cümle[4]:

Yüklem[1]: *bülinedi*

Yüklem[2]: *es jıyılmaydı*

Özne: *el işi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *qırğın apat, şapqınşılıqta*

Yüklem Dışı Tümleç: *toqtamağan şabıs*

4.1.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde sıfat-fiilli yan cümlelerin temel cümlede yüklem, özne, düz tümleç dolaylı tümleç ve zarf tümleci gibi görevlerde yer aldığını görmekteyiz.

4.1.1.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Türkiye Türkçesinde geniş zaman ifade ederken, Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zamanı ifade eden bu sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde tahminî gelecek zaman ifade eden *-ar / -er / -r* ekli sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne, düz tümleç (nesne) ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.1.1.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümle, temel cümlede özne görevini bu ögeyi oluşturan kelime veya kelime grubunu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Söz biler *aqsaqalı da bolmağan–aw*. "**Konuşmayı bilen** aksakalı da yokmuş ya.." **(M3–63)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bolmağan*

Özne: *söz biler aqsaqalı*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *da*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *aw*

ÖRNEK 2:

Qazaq xandığı degenniñ şek-şeñberi de joq, ***buljımay turar*** *zañı da joq.* "Kazak Hanlığı denen (yerin) sınırı da yok, sınırlarını **koruyacak** yasası da yok." **(M3–137)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *joq*

Özne: *Qazaq xandığı degenniñ şek-şeñberi*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

Cümle[2]:

Yüklem: *joq*

Özne: *buljımay turar zañı*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

ÖRNEK 3:

Eske ustar *jaytı, eki tom da ortaq asqaralı roman işinde bolatını äri bir kitap turğısındağı mazmun tutastığın saqtap qalatını.* "**Akılda kalan** durumu, iki cildi de eşit büyüklükteki roman içinde olması hem de bir kitap ölçütündeki içerik bütünlüğünü koruması." **(M7–144)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *eki tom da ortaq asqaralı roman işinde bolatını*

Yüklem[2]: *bir kitap turğısındağı mazmun tutastığın saqtap qalatını*

Özne: *eske ustar jaytı*

Yüklem Dışı Tümleç: *äri*

ÖRNEK 4:

Alla-ay, oşañ etip ***bas köterer***, ***elge tulğa bolar*** *bir azamat şıqpadı-aw!* "Allah'ım, bir hamleyle öne geçip **halkı yöneten**, **halka koruyucu olan** bir vatandaş da çıkmadı!" **(M8–107)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şıqpadı*

Özne: *oşañ etip bas köterer, elge tulğa bolar bir azamat*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *Alla-ay*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *aw*

4.1.1.2.1.1.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek metinlerdeki bu sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde hem isim soylu tümleç hem de zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.2.1.1.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.2.1.1.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini bu tümleci oluşturan kelime veya kelime grubu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Özimen ruwlas on awıl ***Sıybannıñ işinde ümit eter*** *örenniñ bärin de sırtınan baqılay jüretin*. "Kendisiyle soydaş olan on köy, **Sıyban aşiretinin içinde ümit vadeden** gençlerin hepsini de desteklemeye çalışıyordu." **(M3–59)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sırtınan baqılay jüretin*

Özne: *özimen ruwlas on awıl*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Sıybannıñ işinde ümit eter örenniñ bärin*

Yüklem Dışı Tümleç: *de*

4.1.1.2.1.1.2.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.2.1.1.2.2.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirebilir. Bu öge görevini, genel itibariyle zarf tümleci görevindeki bir kelime grubunun içinde yer alan ismi nitelemek suretiyle yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Berdiqojanıñ bul saparda öz köşin nıq senimmen bastap kele jatqan sebebi, ol osıdan bir ay şaması burın qasına bes-altı joldas ertip, jurt şolıp, ***barar*** *jerin belgilep qaytqan*. "Berdikoja'nın bu seferi çok güvenli bir şekilde yöneterek geliyor olmasının sebebi, o bundan yaklaşık bir ay önce yanında beş altı yoldaş götürüp, yurdu inceleyip, **gideceği** yeri belirleyerek geri dönmüş." **(M8–160)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaytqan*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *Berdiqojanıñ bul saparda öz köşin nıq senimmen bastap kele jatqan sebebi*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *osıdan bir ay şaması burın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *qasına bes-altı joldas ertip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *jurt şolıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[5]: *barar jerin belgilep*

4.1.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde tahminî gelecek zaman ifade eden *-ar / -er / -r* ekinin oluşturduğu eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.1.2.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle özne görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Otarşıl patşalıqtıñ aları *da az emes,* ***orıs qalalarınan seniñ alarıñ*** *da az emes.* "**Sömürgeci hükümdarlığın alabileceği** de az değil, **Rus şehirlerinden senin alabileceğin** de az değil." **(M3–151)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *az emes*

Özne: *otarşıl patşalıqtıñ aları*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

Cümle[2]:

Yüklem: *az emes*

Özne: *orıs qalalarınan seniñ alarıñ*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

ÖRNEK 2:

Al ***qolımnan keleri*** *- lager' qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw ğana…* "İşte **elimden gelen** kamp duvarının dayanıksız taraflarını incelemek sadece..." **(M6–161)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *lager' qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw*

Özne: *qolımnan keleri*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *al*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *ğana*

4.1.1.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Türk lehçeleri arasında sadece Kazak Türkçesinde görülen *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil eki, belirsiz gelecek zamanı ifade etmek için kullanılır. Bu sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede yüklem, özne, düz tümleç, dolaylı tümleç ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.2.1.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, bazen isim cümlelerinde yargı bildiren ismi nitelemek, bazen de *isim+yardımcı fiilli* yargıya sahip fiil cümlelerinde ismi nitelemek suretiyle temel cümlede yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Qasındağı Qaltay - ***erte künnen janınan tastamaytın*** *joldası.* "Beraberindeki Kaltay, **eskiden beri yanından ayırmadığı** yoldaşı." **(M1–75)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *erte künnen janınan tastamaytın joldası.*

Özne: *qasındağı Qaltay*

ÖRNEK 2:

Til qıysını degenimiz ***asıl sözdiñ asıl bolatın zañdarın, şarttarın tanıtatın*** *ğılım*. "Dil mantığı dediğimiz (şey) **temel kelimelerin temel kurallarını, şartlarını tanıtan** bilim." **(M2–61)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *asıl sözdiñ asıl bolatın zañdarın, şarttarın tanıtatın ğılım*

Özne: *til qıysını degenimiz*

ÖRNEK 3:

Bul aşıq tepseñ osı saydıñ awız jağı jäne ***bir qoyşınıñ jılda otıratın*** *eski jurtı edi.* "Bu açık otlak, bu vadinin giriş tarafıydı ve **bir çobanın da her yıl yaşadığı** eski yurduydu." **(M5–237)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *osı saydıñ awız jağı*

Yüklem[2]: *bir qoyşınıñ jılda otıratın eski jurtı edi*

Özne (Ortak Özne): *bul aşıq tepseñ*

Yüklem Dışı Tümleç: *jäne*

ÖRNEK 4:

Bul ***Qudaydıñ süyikti elşisi İsa, aläyhis säläm, waqıtınan asıp, Muhammed, salla(A)llahuw aläyhiy wä sälläm, Payğambarğa Allahtan qasiyetti Quran Kärim ayattarı kökten tüsetin*** *ulı däwir kezeñi.* "Bu, **Allah'ın sevgili elçisi İsa aleyhisselam zamanından sonra Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem Peygambere Allah'tan kutsal Kur'an-ı Kerim ayetlerinin gökten indiği** ulu dönem." **(M7–76)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *Qudaydıñ süyikti elşisi İsa, aläyhis säläm, waqıtınan asıp Muhammed, salla(A)llahuw aläyhiy wä sälläm, Payğambarğa Allahtan qasiyetti Quran Kärim ayattarı kökten tüsetin ulı däwir kezeñi*

Özne: *bul*

ÖRNEK 5:

Üş bölimnen turatın*, özgeşe bitimdi estelik- äñgime*. "**Üç bölümden oluşan**, farklı bir anı-hikâye." **(M9–27)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *üş bölimnen turatın, özgeşe bitimdi estelik-äñgime*

Özne (Gizli Özne): *ol*

4.1.1.2.2.1.2. Özne

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, özneyi oluşturan ismi nitelemek suretiyle temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Sol kezde üyinde **birli-jarım köñli süyetin**, **sıylaytın** qonağı boluwı kerek.* "Bu sırada evinde **birkaç sevdiği**, **saygı gösterdiği** misafiri olmalı." **(M1–31)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *boluwı kerek*

Özne: *birli-jarım köñli süyetin, sıylaytın qonağı*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *üyinde*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *sol kezde*

ÖRNEK 2:

***Osınıñ bärin jaqsı biletin**, esi bar eki bürkit bul tekelerge tiyispey, jay änşeyin nazar awdarıp qana ötip kete berdi*. "**Bunların hepsini iyi bilen** akıllı iki kartal bu tekelere dokunmadan, sadece dikkatlice bakıp geçip gidiverdi." **(M5–71)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ötip kete berdi*

Özne: *osınıñ bärin jaqsı biletin, esi bar eki bürkit*

Zarf Tümleci[1] (Durum Tümleci): *bul tekelerge tiyispey*

Zarf Tümleci[2] (Durum Tümleci): *nazar awdarıp*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *jay änşeyin*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *qana*

ÖRNEK 3:

Desem de bul jerde meniñ qalay közge tüsip komandirlik satısımen köterilgenimdi ***aytıp beretin*** *basqa adamım jäne joq*. "Ayrıca burada benim nasıl göze girip komutanlık unvanına yükseltildiğimi **söyleyiverecek** başka kimsem de yok." **(M6–265)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *joq*

Özne: *meniñ qalay közge tüsip komandirlik satısımen köterilgenimdi aytıp beretin basqa adamım*

Zarf Tümleci (Yer Tümleci): *bul jerde*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *desem de*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *jäne*

ÖRNEK 4:

Mına jerge, negizinen, qılqan japıraqtılar men ***kün nurına şomılğandı jaqsı köretin*** *gülder otırğızılğan.* "Buraya esasen iğne yapraklılar ile **güneş ışığını almayı seven** çiçekler yerleştirilmiş." **(M7–41)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otırğızılğan*

Özne[1]: *qılqan japıraqtılar*

Özne[2]: *kün nurına şomılğandı jaqsı köretin gülder*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mına jerge*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *negizinen*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *men*

ÖRNEK 5:

Abılaydıñ özi "qurdastarım" dep qadir tutatın *Kökjal Baraq, Bayan, er Jänibek, Baymurat, Tawasar batırlar - bäri bir jıl tuwğan töl edi*. **"Abılay Hanın "akranlarım"**

diye hürmet ettiği Kökjal Barak, Bayan, Er Jenibek, Baymurat, Tavasar bahadırlar, hep aynı yıl doğan çocuklardı." **(M8–39)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bir jıl tuwğan töl edi*

Özne: *Abılaydıñ özi "qurdastarım" dep qadir tutatın Kökjal Baraq, Bayan, er Jänibek, Baymurat, Tawasar batırlar*

Özne (Açıklama Öznesi): *bäri*

- Kazak Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman ifade eden *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede özne görevindeki ismi nitelemek suretiyle yan cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*""Mına jaqta qırğız bar, **erimeytin** bir muz bar" depti ğoy bayağıda bir abız.* ""Bu tarafta Kırgız var, **erimeyen** bir buz var" demiş ya çok eskiden bir bilge." **(M8–118)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *depti*

Özne: *bir abız*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Mına jaqta qırğız bar, erimeytin bir muz bar".*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *bayağıda*

Yüklem Dışı Tümleç:*ğoy*

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Mına jaqta qırğız bar **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *bar*

Özne: *qırğız*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *mına jaqta*

Yan Cümle[2]:

erimeytin *bir muz bar* **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *bar*

Özne: *erimeytin bir muz*

ÖRNEK 2:

Qolbasınıñ birden maydanğa şığatın *oyı bolmağan da şığar*. "**Komutanın aniden savaş meydanına çıkma** düşüncesi olmasa da çıkar." **(M8–187)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şığar*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *Qolbasınıñ birden maydanğa şığatın oyı bolmağan da*

Yan Cümlenin Ögeleri:

Qolbasınıñ birden maydanğa şığatın *oyı bolmağan da* **(Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümle / Şart Yan Cümlesi)**

Yüklem: *bolma-*

Özne: *qolbasınıñ birden maydanğa şığatın oyı*

Yüklem Dışı Tümleç: *da*

4.1.1.2.2.1.3. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek metinlerdeki bu sıfat-fiil ekiyle olmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde, hem isim soylu tümleç hem de zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.2.2.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.2.2.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede düz tümleç (nesne) görevindeki ismi nitelemek suretiyle düz tümleç (nesne) görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Tiliniñ ğılımı ***dıbıstardıñ, sözderdiñ, söylemderdiñ zañınan şığatın*** *til öñiniñ jüyelerin tanıtadı, ğılımiy söz önerinen şıqqan närselerdiñ mazmun jağınıñ jüyelerin tanıtadı.* "Dil bilimi, **seslerin, kelimelerin, cümlelerin düzeniyle oluşan** dil türünün sistemini gösterir; ilmî söz sanatıyla oluşan şeylerin içerik yönünün düzenini gösterir." **(M2–58)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *tiliniñ ğılımı*

Cümle[1]:

Yüklem: *tanıtadı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *dıbıstardıñ, sözderdiñ, söylemderdiñ zañınan şığatın til öñiniñ jüyelerin*

Cümle[2]:

Yüklem: *tanıtadı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ğılımiy söz önerinen şıqqan närselerdiñ mazmun jağınıñ jüyelerin*

ÖRNEK 2:

Onıñ üşin aytuwşı ***söyleytin*** *tilin jaqsı qoldana bilüwi tiyis*. "Onun için anlatıcı **konuştuğu** dili iyi kullanabilmelidir." **(M2–91)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qoldana bilüwi tiyis*

Özne: *aytuwşı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *söyleytin tilin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *jaqsı*

Yüklem Dışı Tümleç: *onıñ üşin*

ÖRNEK 3:

*Sodan beri **Sibirge qaraytın** altı duwan Qazaqtıñ xanı barın estigen de, bilgen de emespiz.* "O zamandan beri **Sibirya'ya bağlı olan** altı Kazak eyaletinin hanı olduğunu ne işitmiş, ne de bilmiş değiliz." **(M3–204)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *estigen emespiz*

Yüklem[2]: *bilgen emespiz*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Sibirge qaraytın altı duwan Qazaqtıñ xanı barın*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci): *sodan beri*

Yüklem Dışı Tümleç:*de….de*

ÖRNEK 4:

*Biraq men onıñ osı äsem suluwlığınan göri, **tiyise ketüwden tayınbaytın** erke qılığın añsap kelgen edim ğoy*. "Ancak ben onun bu görkemli güzelliğindense, (bana) **sataşmaktan çekinmeyen** şımarık hâlini özlemiştim." **(M4–33)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *añsap kelgen edim*

Özne: *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tiyise ketüwden tayınbaytın erke qılığın*

Zarf Tümleci (Kıyaslama Tümleci): *onıñ osı äsem suluwlığınan göri*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *biraq*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *ğoy*

ÖRNEK 5:

Söytip jürgende Ordabaydikinde ***Tuyaq deytin*** *etikşi jattı*. "Öylece gezerken Ordabayın evinde **Tuyak denen** bir ayakkabıcı buldu." **(M10–106)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jattı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *Tuyaq deytin etikşi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *Ordabaydikinde*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *söytip jürgende*

- Kazak Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman ifade eden *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede düz tümleç (nesne) görevindeki ismi nitelemek suretiyle yan cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

İye, ***"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin*** *eldiñ naqılın eske alsañ, layıqtı jumıs bolmaptı.* "Efendi, **"malım canımın sadakası, canım namusumun sadakası" denen** halk atasözünü hatırlasan, uygun olur." **(M3–111)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *layıqtı jumıs bolmaptı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin eldiñ naqılın eske alsan*

Yüklem Dışı Tümleç: *iye*

Yan Cümlenin Ögeleri:

"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin *eldiñ naqılın eske alsañ*

(Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümle / Şart Yan Cümlesi)

Yüklem: *eske al-*

Özne: *sen*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *“malım - janım sadağası, janım - arım sadağası” deytin eldiñ naqılın*

4.1.1.2.2.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede dolaylı tümleç görevindeki ismi nitelemek suretiyle dolaylı tümleç görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan **eldiñ qalağa qatınasatın** qara jolınıñ üstinde Arqalıq degen taw bar.* “S. şehrinin güneyine yerleşmiş olan **halkın şehirle bağlantısını sağlayan** karayolunun üstünde Arkalık denen dağ var.” **(M1–1)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar*

Özne: *Arqalıq degen taw*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan eldiñ qalağa qatınasatın qara jolınıñ üstinde*

ÖRNEK 2:

*Jergilikti sözderge yağni bir jerde aytılıp, **bir jerde aytılmaytın** sözderge jolamağan.* “Yerel kelimelere yani bir yerde söylenip, **bir yerde söylenmeyen** kelimelere yaklaşmamış.”**(M2–119)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jolamağan*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[1]: *jergilikti sözderge*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *bir jerde aytılıp, bir jerde aytılmaytın*

sözderge

Yüklem Dışı Tümleç: *yağni*

ÖRNEK 3:

Amanqarağay duwanına qaraytın *köp ruwlı elderdiñ ömirine bazar kirgen, şay, qant, nan, oramal, sabın, siysa, barqıt, jibek, bılğarı kirgen*. "**Amankarağay eyaletine bağlı olan** çok kabileli halkların hayatına pazar girmiş, çay, şeker, ekmek, havlu, sabun, basma, kadife, ipek, meşin girmiş." **(M3–133)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *kirgen*

Özne: *bazar*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Amanqarağay duwanına qaraytın köp ruwlı elderdiñ ömirine*

Cümle[2]:

Yüklem: *kirgen*

Özne: *şay, qant, nan, oramal, sabın, siysa, barqıt, jibek, bılğarı*

ÖRNEK 4:

Bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın *qara şubar, orta boylı adam,* ***kewdesinen ğana keletin*** *Eseneyge ağa sultan äri tañdana, äri qawiptene qaraytın edi.* "**Kimsenin direk bakamadığı** esmer tenli, orta boylu, **cüsseli olan** Eseney'e ağa sultan hem hayran kalarak, hem de korkarak bakardı." **(M3–180)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaraytın edi*

Özne: *ağa sultan*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge*

Zarf Tümleci[1] (Durum Tümleci): *tañdana*

Zarf Tümleci[2] (Durum Tümleci): *qawiptene*

Yüklem Dışı Tümleç:*äri … äri*

ÖRNEK 5:

— ***Jä, jä, özim de bilem, bala emespin ğoy...– dep, burımın arqasına bir ırşıtıp, etegine aynala bir qarap, şığıp ketetin*** *küyge uşıradı.* "— **"Tamam, tamam, ben de öğreneceğim, çocuk değilim artık…" diye saçının beliğini arkasına doğru atıp, eteğine bakarak çıkıp gideceği** bir çağa geldi." **(M10–85)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uşıradı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *"Jä, jä, özim de bilem, bala emespin ğoy..." dep burımın arqasına bir ırşıtıp, etegine aynala bir qarap, şığıp ketetin küyge*

- Kazak Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman ifade eden *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede dolaylı tümleç görevindeki ismi nitelemek suretiyle yan cümlede dolaylı tümleç görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

— *Serğulan, – dedi Berdiqoja qasındağı* ***bet pişini özine keletin****, biraq budan göri qağılezdew inisine burılıp.* "— "Serğulan" dedi Berdikoja, yanındaki **görünüşü kendini anımsatan** ancak kendine göre daha çevik olan erkek kardeşine dönerek." **(M8–57)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne: *Berdiqoja*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Serğulan"*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *qasındağı bet pişini özine keletin, biraq budan*

göri qağılezdew inisine burılıp

Yan Cümlenin Ögeleri:

*qasındağı **bet pişini özine keletin**, biraq budan göri qağılezdew inisine burılıp* **(Yapıca Bağımlı Yan Cümle / Zarf-Fiilli Yan Cümle)**

Yüklem: *burıl-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qasındağı bet pişini özine keletin, biraq budan göri qağılezdew inisine*

4.1.1.2.2.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.2.2.1.3.2.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, zarf tümleci görevini yerine getiren kelime veya kelime grubundaki bir ismi nitelemek suretiyle temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirebilir.

ÖRNEK 1:

Tolqınnan tolqın tuwadı,	"Dalgadan dalga doğar,
Tolqındı tolqın quwadı.	Dalgayı dalga kovar.
Tolqın men tolqın jarısadı,	Dalga dalgayla yarışır,
Küñirenisip keñespen,	Feryat edip öğütle,
***Bitpeytin** bir egespen.*	**Bitmemiş** bir kavgayla."**(M2–174)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *tuwadı*

Özne: *tolqın*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *tolqınnan*

Cümle[2]:

Yüklem: *quwadı*

Özne: *tolqın*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tolqındı*

Cümle[3]:

Yüklem: *jarısadı*

Özne: *tolqın*

Zarf Tümleci[1] (Beraberlik Tümleci): *tolqın men*

Zarf Tümleci[2] (Durum Tümleci): *bitpeytin bir egespen, keñespen küñirenisip*

ÖRNEK 2:

*Özi jetelep jürgen **Eseneydiñ "Muzbel" deytin** torı töbel atın qara jorğamen birge jetelep alıp, Kenjetay jönelip ketti*. "Kendisinin yedeklediği **Eseney'in "Muzbel" denen** doru beyaz lekeli atı, kara atıyla yedekleyip yanına alarak Kenjetay yola çıktı." **(M3–121)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jönelip ketti*

Özne: *Kenjetay*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *özi jetelep jürgen Eseneydiñ "Muzbel" deytin torı töbel atın qara jorğamen birge jetelep alıp*

ÖRNEK 3:

*Ağa sultan ordasına **senimdi serigi "türikpen" Müsireppen birge Artıqbay, Sädir deytin** eki batırın ala kirdi*. "(Eseney), ağa sultanın sarayına **güvenilir yoldaşı Türkmen Müsirep ile birlikte Artıkbay, Sedir denen** iki bahadırını alarak girdi." **(M3–178)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kirdi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): senimdi serigi "türikpen" Müsireppen birge

Artıqbay, Sädir deytin *eki batırın ala*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *ağa sultan ordasına*

ÖRNEK 4:

*Berdiqoja **Şanışqılınıñ Darqan atasına jatatın** üş jüz tütindi bastap, Alataw bökterindegi Merke öñirine 1765-jılı köşip kelgen.* "Berdikoja, **Şanışkılı'nın Darkan soyuna ait olan** üç yüz aileyi teşkilatlandırıp, Aladağ'ın yamacındaki Merke bölgesine 1765 yılında göçmüş." **(M8–76)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köşip kelgen*

Özne: *Berdiqoja*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Alataw bökterindegi Merke öñirine*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *Şanışqılınıñ Darqan atasına jatatın üş jüz tütindi bastap*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *1765-jılı*

ÖRNEK 5:

***Quwsañ qumalaq tüspeytin** sırğıtpa, qısır sözben şığarıp saladı.* "**Kurnazca uydurduğu** oyalayıcı, boş sözlerle (Berdikoja'yı) yolcu etti." **(M8–137)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şığarıp saladı*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *quwsañ qumalaq tüspeytin sırğıtpa, qısır sözben*

- Kazak Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman ifade eden *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede zarf tümleci görevindeki ismi nitelemek suretiyle yan cümlede zarf tümleci görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

*— Şığarım, arızıñ ayaqsız qalmas, dedi ol, – **<u>ayaqsız qaldıratın</u>** arız siyaqtı emes.*
"— Yavrum, şikâyetin gözardı edilmez, dedi o, **<u>gözardı edilebilecek</u>** bir şikâyet gibi değil." **(M3–64)**

<u>Cümlenin Ögeleri:</u>

<u>Temel Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *dedi*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): "*Şığarım, arızıñ ayaqsız qalmas, <u>ayaqsız qaldıratın</u> arız siyaqtı emes*."

<u>Yan Cümlenin Ögeleri</u>:

*Şığarım, arızıñ ayaqsız qalmas, **<u>ayaqsız qaldıratın</u>** arız siyaqtı emes.* **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem[1]: *ayaqsız qalmas*

Yüklem[2]: *emes*

Özne (Ortak Özne): *arızıñ*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *<u>ayaqsız qaldıratın</u> arız siyaqtı*

Yüklem Dışı Tümleç: *şığarım*

4.1.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde belirsiz geçmiş zaman ifade eden *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede özne ve düz tümleç (nesne) görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.2.2.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle özne görevini yerine

getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Bulardıñ jalğız-aq medew ğılatını *Arqalıqtıñ egindigi edi.* "**Onların medet umduğu** (şey) yalnızca Arkalık'ın ekinliği idi." **(M1–13)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *Arqalıqtıñ egindigi edi*

Özne: *bulardıñ jalğız-aq medew ğılatını*

ÖRNEK 2:

Til tazalığı deytinimiz *- ana tildiñ sözin basqa tildiñ sözimen şubarlamaw*. "**Dil temizliği dediğimiz** (şey), ana dili başka dilden gelen kelimelerle kirletmemektir**." (M2–113)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şubarlamaw*

Özne: *til tazalığı deytinimiz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ana tildiñ sözin*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *basqa tildiñ sözimen*

ÖRNEK 3:

Jalğız-aq ***bizdiñ mıqtap qaşatınımız*** *jatşıldıq (jat sözşildik).* "Sadece **bizim var gücümüzle kaçındığımız** yabancılaşmadır (yabancı dilden kelime kabulü)." **(M2–121)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jatşıldıq*

Özne: *bizdiñ mıqtap qaşatınımız*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *jalğız-aq*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *jat sözşildik*

ÖRNEK 4:

Bul jaqtıñ jer jadısın jaqsı biletinder *-Berdiqojanıñ özi men kezinde qazaq äskeri quramında jorıqta bolğan sanawlı sarbazdar ğana*. "**Bu tarafın yer hatırasını iyi bilenler**, Berdikoja'nın kendisi ile zamanında Kazak ordusunun bünyesinde seferde olan sayılı askerler sadece." **(M8–44)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *Berdiqojanıñ özi men kezinde qazaq äskeri quramında jorıqta bolğan sanawlı sarbazdar*

Özne: *bul jaqtıñ jer jadısın jaqsı biletinder*

Yüklem Dışı Tümleç:*ğana*

4.1.1.2.2.2.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler temel cümlede pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek metinlerdeki bu sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerde sadece isim soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.2.2.2.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.2.2.2.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle düz tümleç (nesne) görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan qalalarına jaqın otırğan bes bolıs ***Kerey-Waqtıñ şetirek otıratındarın*** *äldeneşe ret şawıp äketti*. "Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan şehirlerine yakın olan beş ilçe, **Kerey-Vak'ın kenar bölgelerinde yaşayanlara** birçok kez saldırdı." **(M3–131)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şawıp äketti*

Özne: *Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan qalalarına jaqın otırğan bes bolıs*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Kerey-Waqtıñ şetirek otıratındarın*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci): *äldeneşe ret*

4.1.1.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ifade eden *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.3.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede yüklem, özne, düz tümleç, dolaylı tümleç ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.3.1.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, isim cümlelerinde yargı bildiren ismi nitelemek, bazen de *isim+yardımcı fiilli* yargıya sahip fiil cümlelerinde ismi nitelemek suretiyle temel cümlede yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Olarğa bildiretin zamannıñ şejiresi - ***däwreni ötip kedeylik basqan***, ***köñilsiz salqın ömirge tüsken*** *käriler bolatın.* "Onları haberdar eden zamanın vakayinamesi - **ömrü tüketip yoksulluğa boyun eğmiş**, **neşesiz, ümitsiz ömür süren** ihtiyarlarmış." **(M1–25)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *däwreni ötip kedeylik basqan, köñilsiz salqın ömirge tüsken käriler bolatın*

Özne: *olarğa bildiretin zamannıñ şejiresi*

ÖRNEK 2:

Ädil de qatal biy atanğan *adam.* "**Hem adil hem zalim bir bey olarak tanınmış** adam." **(M3–174)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ädil de qatal biy atanğan adam*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 3:

Arba aydawşı ***şolaq jeñ sarı köylek kiygen*** *jalğız ğana qız eken, kilt toqtadı*. "Araba şoförü **kısa yenli, sarı gömlek giymiş** tek başına bir kızdı, aniden durdu." **(M4–248)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *şolaq jeñ sarı köylek kiygen jalğız ğana qız eken*

Özne: *arba aydawşı*

Cümle[2]:

Yüklem: *kilt toqtadı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 3:

Önegeniñ ülkeni - Täñirde, kişisi - ***jüyrikti salt mingen*** *türkide*. "İbretin büyüğü Tanrı'da, küçüğü **hızlı koşan ata binen** Türk'tedir." **(M7–196)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *Täñirde*

Özne: *önegeniñ ülkeni*

Cümle[2]:

Yüklem: *jüyrikti salt mingen türkide*

Özne: *kişisi*

ÖRNEK 4:

Äsem iyilgen *sarja qastı.* "**Zarif bir şekilde eğilmiş** yay kaşlı." **(M9–149)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *äsem iyilgen sarja qastı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 5:

Öleñti men Şiderti ***qatar aqqan*** *özen*. "Ölenti ve Şiderti **birlikte akan** nehirler." **(M10–161)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qatar aqqan özen*

Özne: *Öleñti men Şiderti*

4.1.1.2.3.1.2. Özne

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, özneyi oluşturan kelime veya kelime grubu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan eldiñ qalağa qatınasatın qara jolınıñ üstinde ***Arqalıq degen*** *taw bar.* "S. şehrinin güneyine yerleşmiş olan halkın şehirle bağlantısını

sağlayan karayolunun üstünde **Arkalık denen** dağ var.” **(M1–1)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar*

Özne: *Arqalıq degen taw*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan eldiñ qalağa qatınasatın qara jolınıñ üstinde*

ÖRNEK 2:

Bul jerdi meken qılğan *el erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan jäne basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan, «qudayına jılap» otıra beretin*. “**Burayı mesken tutan** halk, eskiden beri atalarının toprağı olduğundan ve başka göçebilecekleri uygun yer olmadığından, “Tanrıya yakararak” burada oturup kalmışlardı.” **(M1–12)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otıra beretin*

Özne: *bul jerdi meken qılğan el*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *«qudayına jılap»*

Yüklem Dışı Tümleç:*jäne*

ÖRNEK 3:

Osığan qaray ***söylegen*** *sözimizdiñ türi ne äweze, ne älipteme, ne bayımdama bolıp şığadı.* “Buna göre **ifade ettiğimiz** kelimemizin türü ya hikâyeleştirme, ya betimleme yahut özetleme olur.” **(M2–35)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ne äweze, ne älipteme, ne bayımdama bolıp şığadı*

Özne: *söylegen sözimizdiñ türi*

Zarf Tümleci (Görelik Zarfı): *osığan qaray*

ÖRNEK 4:

Jüzinde ***burın men bayqamağan*** *äjimder payda bolğan*. "Yüzünde **daha önce benim farketmediğim** kırışıklar oluşmuş." **(M4–177)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *payda bolğan*

Özne: *burın men bayqamağan äjimder*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *jüzinde*

ÖRNEK 5:

Birewdiñ obalına qalğan *adam erteñ qarğısına uşıraydı*. "**Birinin vebalini alan** kişi, yarın onun bedduasına maruz kalır." **(M7–200)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uşıraydı*

Özne: *birewdiñ obalına qalğan adam*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qarğısına*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *erteñ*

ÖRNEK 6:

Laq qarğısa äynekten, ***zapı bolğan*** *Künikey, qolın sozadı şäynekke*. "Oğlak sıçradığında camdan, **rahatsız olan** Künikey, uzanıyor çaydanlığa." **(M10–24)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qolın sozadı*

Özne: *zapı bolğan Künikey*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *şäynekke*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *laq äynekten qarğısa*

- Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ifade eden -ğan / -gen / -qan / -ken sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümleye bağlı başka bir yan cümlede özne görevindeki ismi nitelemek suretiyle yan cümlede özne görevini yerine

getirmektedir.

ÖRNEK 1:

— ***Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen*** *şüygin ekeni körinip-aq tur. Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar, – dep "türikpen" Müsirep az kidirip qalıp edi, añşı Müsirep tağı kiyip ketti*. "— **Bütün yaz ve sonbahar boyunca hayvan toynağı değmeyen** otlak olduğu belli oluyor. Ama bu gün sahipsiz yer var mı, bir sahibi vardır, diye Türkmen Müsirep biraz duraksamıştı, avcı Müsirep yine sözünü kesti." **(M3–35)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümle[1]:

Yüklem: *kidirip qalıp edi*

Özne: *"türikpen" Müsirep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: "*Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni körinip-aq tur. Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar*" *dep*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[2]: *az*

Temel Cümle[2]:

Yüklem: *kiyip ketti*

Özne: *añşı Müsirep*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci): *tağı*

Yan Cümle[1]:

Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen *şüygin ekeni körinip-aq tur.* **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *körinip-aq tur*

Özne: *jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni*

Yan Cümle[2]:

Biraq osı küni iyesiz jer bar ma **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *bar ma*

Özne: *iyesiz jer*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *osı küni*

Yüklem Dışı Tümleç:*biraq*

Yan Cümle[3]:

bir iyesi bar şığar **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *bar şığar*

Özne: *bir iyesi*

ÖRNEK 2:

— ***Qara jorğanıñ moynına at qosaqtap qaytarğan*** *durıs bolar! – dedi "türikpen" Müsirep.* "— "**Kara atının yanına bir at bağlayıp geri götürmek** doğru olur!" dedi Türkmen Müsirep." **(M3–117)**

Cümlenin Ögeleri:

Temel Cümle:

Yüklem: *dedi*

Özne: *"türikpen" Müsirep*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): "*qara jorğanıñ moynına at qosaqtap qaytarğan durıs bolar!"*

Yan Cümle:

Qara jorğanıñ moynına at qosaqtap qaytarğan *durıs bolar!* **(Yapıca Bağımsız Yan Cümle / İç Yan Cümle)**

Yüklem: *durıs bolar*

Özne: *qara jorğanıñ moynına at qosaqtap qaytarğan*

4.1.1.2.3.1.3. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek

metinlerdeki bu sıfat-fiil ekiyle olmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde, hem isim soylu tümleç hem de zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.2.3.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.2.3.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, düz tümleç (nesne) görevindeki kelime veya kelime grubundaki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Tiliniñ ğılımı dıbıstardıñ, sözderdiñ, söylemderdiñ zañınan şığatın til öñiniñ jüyelerin tanıtadı, **ğılımiy söz önerinen şıqqan** närselerdiñ mazmun jağınıñ jüyelerin tanıtadı.* "Dil bilimi, seslerin, kelimelerin, cümlelerin düzeniyle oluşan dil türünün sistemini gösterir; **ilmî söz sanatıyla oluşan** şeylerin içerik yönünün düzenini gösterir." **(M2–58)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *tiliniñ ğılımı*

Cümle[1]:

Yüklem: *tanıtadı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *dıbıstardıñ, sözderdiñ, söylemderdiñ zañınan şığatın til öñiniñ jüyelerin*

Cümle[2]:

Yüklem: *tanıtadı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ğılımiy söz önerinen şıqqan närselerdiñ mazmun jağınıñ jüyelerin*

ÖRNEK 2:

Ustaramen aynaday etip qırğızğan *basın eki-üş ret sıypalap ta qoydı*. "**Ustura ile ayna gibi yaparak traş edilen** başını iki üç kez sıvazladı." **(M4–207)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sıypalap ta qoydı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ustaramen aynaday etip qırğızğan basın*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci): *eki-üş ret*

ÖRNEK 3:

Toñazıtqıştı aşıp, ***keşeden qalğan*** *kon'yaktı kördi.* "Buzdolabını açıp, **dünden kalan** konyağı gördü." **(M7–181)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kördi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *keşeden qalğan kon'yaktı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *toñazıtqıştı aşıp*

ÖRNEK 4:

Mümkin bolğan *ataqtıñ bärin alıp bitti, endi kim zorlıq jasamaq*. "**Mümkün olan** şöhretinin hepsini elde etti, şimdi kim baskı yapacak." **(M9–447)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *alıp bitti*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *mümkin bolğan ataqtıñ bärin*

Cümle[2]:

Yüklem: *zorlıq jasamaq*

Özne: *kim*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *endi*

4.1.1.2.3.1.3.1.2. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, dolaylı tümleç görevindeki kelime veya kelime grubundaki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede dolaylı tümleç görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Aldımen **kündizgi mazasız suwıq pen qar basqan** köñilsiz elsiz daladan qutılğan boluw kerek.* "Öncelikle **gündüzki şiddetli soğuk ile karla kaplanan** cansız ıssız bozkırdan kurtulmuş olmak gerek." **(M1–28)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qutılğan boluw kerek.*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *kündizgi mazasız suwıq pen qar basqan köñilsiz elsiz daladan*

Yüklem Dışı Tümleç:*aldımen*

ÖRNEK 2:

***Üş jılğa sozılğan** talan-tarajğa selt etken emes*. "**Üç yıldır süren** soyguna kulak vermemiş." **(M3–169)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *selt etken emes*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *üş jılğa sozılğan talan-tarajğa*

ÖRNEK 3:

*Sırtınan qarağanda, ol özi tirşilik düniyesi jutañ, tasına deyin künge küyip, **tandırı kepken**, tamşı suwı joq, quw mekiyenge uqsaydı*. "O, dışarıdan bakınca geçim dünyası kıt, taşına kadar yanarak **kurumuş**, damla suyu olmayan ıssız bir yere benzer." **(M5–2)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uqsaydı*

Özne: *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *özi tirşilik düniyesi jutañ, tasına deyin künge küyip, tandırı kepken, tamşı suwı joq, quw mekiyenge*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *sırtınan qarağanda*

ÖRNEK 4:

*Ol betin juwıp jatıp **körgen** tüsine qaytıp oraldı*. "O yüzünü yıkarken yine **gördüğü** rüyaya döndü." **(M7–17)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaytıp oraldı*

Özne: *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *körgen tüsine*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *betin juwıp jatıp*

ÖRNEK 5:

***Qultuwmanıñ tıqqıştap äkelgen** puşpaq jabağısına baqalşıdan ayna, taraq, jupar sabın, şaş mayın äperdi*. "(Şeker), **Kultuvma'nın sarmalayarak getirdiği** deri teğeltinin içliğine, bakkaldan ayna, tarak, güzel kokulu sabun, saç yağını koyuveriyordu." **(M10–90)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *äperdi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ayna, taraq, jupar sabın, şaş mayın*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[1] : *Qultuwmanıñ tıqqıştap äkelgen puşpaq jabağısına*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci)[2]: *baqalşıdan*

4.1.1.2.3.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.2.3.1.3.2.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, zarf tümleci görevindeki kelime veya kelime grubundaki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan *kerüwenge Arqalıq alıstan körinip, dämelendirip turadı.* "**Bozkırın cansız uzun yolunda yorgun düşen** kervana Arkalık, uzaktan göründüğünde (onları) umutlandırır." **(M1–2)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dämelendirip turadı*

Özne: *Arqalıq*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan kerüwenge alıstan körinip*

ÖRNEK 2:

Eseney ***törde otırıp qalğan*** *Tilewimbet biyi tömen ığıstırıp ädettegi öz ornına, Şıñğıstıñ oñ jağınan jaqın tayana otırdı*. "Eseney, **başköşede oturan** Tilevimbet Bey'i aşağı kaydırıp her zamanki yerine, Cengiz'in sağ yanına yaklaştı." **(M3–183)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jaqın tayana otırdı*

Özne: *Eseney*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[1]: *ädettegi öz ornına*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci)[2]: *Şıñğıstıñ oñ jağınan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *törde otırıp qalğan Tilewimbet biyi tömen ığıstırıp*

ÖRNEK 3:

Bul waqıtta men ***Evropa xalıqtarınñ german faşisterine qarsı küresine qatısqan*** *qazaqtar, onıñ işinde* ***Yugoslaviya Xalıq Azattıq armiyasınıñ (YuXAA) qatarında soğısqan*** *osı Beysen Rayısov jöninde biraz derekter jıynağanmın*. "Bu sırada ben **Avrupa halklarının Alman faşistlere karşı mücadelesine katılan** Kazaklar, bunun yanında da **Yugoslavya Halk Özgürlük Ordusunun safında savaşan** Beysen Rayısov hakkında biraz bilgi topladım." **(M6–8)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *derekter jıynağanmın*

Özne: *men*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *bul waqıtta*

Zarf Tümleci (İlgi Tümleci)[2]: *Evropa xalıqtarınñ german faşisterine qarsı küresine qatısqan qazaqtar, onıñ işinde Yugoslaviya Xalıq Azattıq armiyasınıñ (YuXAA) qatarında soğısqan osı Beysen Rayısov jöninde*

Zarf Tümleç (Miktar Tümleci)[3]: *biraz*

ÖRNEK 4:

Jonnıñ qar suwımen şığıp, ***jelkildep tunıp turğan*** *biydayıq, şalğın jeymin dep jantalasıp külikten aldımen Noqañ awılı köşedi.* "Yaylanın kar suyuyla çıkıp, **dalgalanarak çok gür bir şekilde büyüyen** ayrık otunu, çayırını yiyeceğim diye mücadele edip Külik Nehri'nden öncelikle Nokan köyü taşınır." **(M10–166)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köşedi*

Özne: *Noqañ awılı*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *külikten*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *jonnıñ qar suwımen şığıp, jelkildep tunıp turğan biydayıq, şalğın jeymin dep jantalasıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *aldımen*

4.1.1.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde öğrenilen geçmiş zaman ifade eden *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne, düz tümleç (nesne) ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.3.2.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle özne görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Basında qala jayınan, el jayınan qısqa-qısqa xabarlar aytıp otırğan *Qaltay edi.* "**İlk başta şehirden, memleketten kısa kısa haberler veren** (kişi) Kaltay'dı." **(M1–195)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *Qaltay edi*

Özne: *basında qala jayınan, el jayınan qısqa-qısqa xabarlar aytıp otırğan*

ÖRNEK 2:

Til qıysını degenimiz *asıl sözdiñ asıl bolatın zañdarın, şarttarın tanıtatın ğılım.* "**Dil mantığı dediğimiz** (şey) temel kelimelerin temel kurallarını, şartlarını tanıtan bilim." **(M2–61)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *asıl sözdiñ asıl bolatın zañdarın, şarttarın tanıtatın ğılım*

Özne: *til qıysını degenimiz*

ÖRNEK 3:

Tawlı jerdegi tört kilometr degeniñizdiñ *jayaw adamğa tüsetin awırtpalığı jazıqtağı 40 kilometrmen birdey boladı.* "**Dağlık yerde dört kilometre denilen**

(mesafenin) yaya adama verdiği sıkıntı, ovadaki 40 kilometreye denk geliyor.” **(M6–283)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *birdey boladı*

Özne: *tawlı jerdegi tört kilometr degeniñizdiñ jayaw adamğa tüsetin awırtpalığı*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *40 kilometrmen*

ÖRNEK 4:

Sıymağandarı *balalardıñ bölmesine tasıldı*. “**Sığmayanlar** çocukların odasına taşındı.” **(M9–98)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tasıldı*

Özne: *sıymağandarı*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *balalardıñ bölmesine*

4.1.1.2.3.2.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler temel cümlede pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.1.2.3.2.2.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.2.3.2.2.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle düz tümleç (nesne) görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Äliyma bağanağıday emes, ***onıñ aytqandarın*** *ünsiz tıñdawda*. “Eliyma az önceki

gibi değildi, **onun söylediklerini** sessizce dinliyordu." **(M4–157)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *Äliyma*

Yüklem[1]: *bağanağıday emes*

Yüklem[2]: *tıñdawda*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *onıñ aytqandarın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *ünsiz*

ÖRNEK 2:

Oynaqtağan quldır laq - şay degendi bile me? "Hoplayıp zıplayarak koşan oğlak, **"dur" denilen (şeyi)** bilir mi?" **(M10–23)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bile me*

Özne: *oynaqtağan quldır laq*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *şay degendi*

ÖRNEK 3:

*Qızı **körgenin** toqıdı*. "Kızı **gördüğünü** yaptı." **(M10–82)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: yaptı

Özne: *qızı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *körgenin*

4.1.1.2.3.2.2.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.2.3.2.2.2.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, zarf tümlecini oluşturan kelime grubu içerisindeki düşmüş bir ismi nitelemek

suretiyle temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

"Abılay öldi" degendi *estigende, qırğızdar at şaptırıp, toy jasadı.* ""**Abılay Han öldü" denen** (sözü) işitince, Kırgızlar at koşturup toy yaptılar." **(M8–112)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *toy jasadı*

Özne: *qırğızdar*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *"Abılay öldi" degendi estigende*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *at şaptırıp*

4.1.1.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde niyet ifadeli gelecek zaman ifade eden *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eki ile oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.4.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde niyet ifadeli gelecek zaman ifade eden *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* ekli sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede sadece yüklem görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.4.1.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, isim cümlelerinde yargı bildiren ismi nitelemek, bazen de isim+yardımcı fiilli yargıya sahip fiil cümlelerinde ismi nitelemek suretiyle temel cümlede yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Oqırman waqıyğa quwalawı mümkin, ne alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan, ***aytılmaq*** *oydıñ soñına tüsedi*. "Okuyucu olayı takip edebilir yahut çileli dönem olayının ardında saklanan, **söylenecek** düşüncenin peşine düşer." **(M7–151)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *oqırman*

Cümle[1]:

Yüklem: *quwalawı mümkin*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *waqıyğa*

Cümle[2]:

Yüklem: *alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan,* ***aytılmaq*** *oydıñ soñına tüsedi*

Yüklem Dışı Tümleç:*ne*

4.1.1.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

4.1.1.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde niyet ifadeli gelecek zaman ifade eden *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.5.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde niyet ifadeli gelecek zaman ifade eden *-maqşı / -mekşi / -baqşı /*

-bekşi / -paqşı / -pekşi sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.5.1.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, özneyi oluşturan kelime veya kelime grubu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes, ***<u>aqılmen üyretpekşi</u>*** *adam sorlı ğoy.* "Çocuğu işle değil sözle, örnekle değil **<u>öğütle eğitecek</u>** insan, ne kadar da zavallı." **(M10–80)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *sorlı*

Özne: *balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes,* ***<u>aqılmen üyretpekşi</u>*** *adam*

Yüklem Dışı Tümleç: *ğoy*

4.1.1.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

4.1.1.2.6. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zaman ifade eden *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz.

4.1.1.2.6.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, tahminî gelecek zaman ifade eden *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.6.1.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, özneyi oluşturan kelime veya kelime grubu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Bul lep, **şıypa tabılmas**, **eşqaşan jazılmas** ğaşıqtıq derti - eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi*. "Bu ateş, **şifası bulunmayan**, **hiçbir zaman iyileşmeyen** aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı." **(M9–233)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tiyis edi*

Özne: *bul lep*

Özne (Açıklama Öznesi): *şıypa tabılmas*, *eşqaşan jazılmas ğaşıqtıq derti*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa*

4.1.1.2.6.1.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zaman ifade eden *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.2.6.1.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.2.6.1.2.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, zarf tümleci görevindeki ismi veya kelime grubundaki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Bularğa qayta oralmas *xannan göri, qır astındağı qırğızdar äldeqayda jaqın edi.* "**Bunlara tekrar dönmeyecek** bir hana göre, yakındaki Kırgızlar daha yakındı." **(M8–144)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jaqın edi*

Özne: *qır astındağı qırğızdar*

Zarf Tümleci (Kıyaslama Tümleci)[1]: *bularğa qayta oralmas xannan göri*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *äldeqayda*

ÖRNEK 2:

Älde äsire saqtığımnan, älde jüyke-jüregimniñ säl-päl beriktiginen, bälkim, ***orındalmas*** *arman, qiyaliy maxabbattan özimdi joğarı sanağan menmen köñil, temir tüysikten - äytewir aman qaldım.* "Ya aşırı ihtiyatlılığımdan, ya da aklımın ve kalbimin biraz dayanıklı oluşundan, belki **gerçekleşmeyecek** arzu ve hayali aşka karşı kendimi üstün gören bencil düşünce sayesinde, her nasılsa hayatta kaldım." **(M9–234)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aman qaldım*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci)[1]: *äsire saqtığımnan*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci)[2]: *jüyke-jüregimniñ säl-päl beriktiginen*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci)[3] *orındalmas arman, qiyaliy maxabbattan özimdi*

joğarı sanağan menmen köñil, temir tüysikten

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *äytewir*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *älde … älde…*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *bälkim*

4.1.1.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde tahminî gelecek zaman ifade eden *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

4.1.1.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde tahminî gelecek zaman ifade eden *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* ekli sıfat-fiilli yan cümleleri, sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında ele almaktayız.

4.1.1.2.7.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, tahminî gelecek zaman ifade eden *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* ekli sıfat-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.7.1.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle oluşmuş sıfat-fiilli yan cümleler, özneyi oluşturan ismi nitelemek suretiyle temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Bul äñgimeni aytuwşı *adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* “**Bu hikâyeyi anlatan** insanlar

Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sergip qaluwşı edi*

Özne: *bul äñgimeni aytuwşı adamdar*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *öñli küñgirt ömirdiñ wayımınan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *özініñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *boyı köterilip*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[4]: *birtalay*

4.1.1.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde tahminî gelecek zaman ifade eden *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede özne görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.2.7.2.1. Özne

Kazak Türkçesinde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekinin oluşturduğu eksiltili yapı, temel cümlede düşmüş bir ismi nitelemek suretiyle özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Awıl-üyden Künikeyge ***kelüwşiler*** *kem boladı*. "Konu komşudan Künikey'i **ziyaret eden** (kişiler) azalıyor." **(M10–27)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kem boladı*

Özne: *awıl-üyden Künikeyge <u>kelüwşiler</u>*

4.1.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde zarf-fiilli yan cümlelerin temel cümlede yüklem, özne ve zarf tümleci gibi görevlerde yer aldığını görmekteyiz.

4.1.1.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-a / -e / -y* zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.1.1. Özne

Örnek metinlerde, *-a / -e / -y* zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede özneyi açıklamak suretiyle özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

<u>Körkeyte</u> *ayqındaw aqındar sözinde köp keledi.* "**<u>Mübalağa ederek</u>** açıklama ozanların eserlerinde sıkça görülür." **(M2–195)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *köp keledi*

Özne: *<u>körkeyte</u> ayqındaw*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *aqındar sözinde*

4.1.1.3.1.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-a / -e / -y* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.1.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.1.2.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-a / -e / -y* zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-a / -e / -y* zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ***ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere****, bayımdap söyleymiz*. "Örneğin, bir insandan bahsederken, ya o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek anlatırız, ya dış görünüşünü, yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da **o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp**, özetleyerek anlatırız." **(M2–34)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *söyleymiz*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[1]: *bir adamdı söz qıluwğa alsaq*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *mäselen*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *ya*

Cümle[2]:

Yüklem: *söyleymiz*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *tulğa-turpatın, keskinin, körkin älip̈tep*

Yüklem Dışı Tümleç: *ya*

Cümle[3]:

Yüklem: *söyleymiz*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *bayımdap*

Yüklem Dışı Tümleç:*ya bolmasa*

ÖRNEK 2:

Bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge ağa sultan äri ***tañdana****, äri* ***qawiptene*** *qaraytın edi.* "Kimsenin direk bakamadığı esmer tenli, orta boylu, cüsseli Eseney'e ağa sultan hem **hayran kalarak**, **hem de korkarak** bakardı." **(M3–180)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaraytın edi*

Özne: *ağa sultan*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *tañdana*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qawiptene*

Yüklem Dışı Tümleç:*äri … äri …*

ÖRNEK 3:

Ädeyi ***Tilewimbetke tiygize*** *de* ***qaday*** *ayttı*. "Kasten **Tilevimbet'e dokundurarak** ve (onu) **iğneleyerek** söyledi." **(M3–188)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayttı*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ädeyi*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *Tilewimbetke tiygize*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *qaday*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

ÖRNEK 4:

Nemese, mol şapanı ıyığınan az-maz ısırılıp, ***kewdesin kere****, alıs qıyırğa qarap oyğa batqan.* "Yahut bol kaftanı omzundan biraz sıyrılıp, **gövdesini gererek** çok uzaklara doğru düşünceye dalmış." **(M9–308)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oyğa batqan*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Hedef Tümleci)[1]: *alıs qıyırğa qarap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *mol şapanı ıyığınan az-maz ısırılıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *kewdesin kere*

Yüklem Dışı Tümleç:*nemese*

ÖRNEK 5:

Qatın-balanıñ jaq jünin ürpiyte, ***közin iriñdete***, ***iyegin dirildete***, ***kölikti zorıqtıra***, ***arıqtı öltire*** *köşedi.* "**Eşini ve çocuklarını dondurarak**, **gözünü iltihaplandırarak**, **çenesini zangırdatarak**, **arabayı zorlatarak**, **zayıfı öldürerek** göçer." **(M10–69)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köşedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *qatın-balanıñ jaq günin ürpiyte*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *közin iriñdete*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *iyegin dirildete*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *kölikti zorıqtıra*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[5]: *arıqtı öltire*

- Örnek metinlerde, *-a / -e / -y* zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevinde kullanılmaktadır.

ÖRNEK 1:

Önbeytin azın-awlaq maldıñ soñınan jürip, äri iş pıstırıp, äri qıynağan beynetten serpilip, ***kün bata*** *üyine kelüwine kerek.* "Çoğalmayan azıcık malın peşinden gidip, hem sabrı tükenip, hem çekilen ızdırabını dağıtarak **gün batınca** evine gelmesi gerek." **(M1–29)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kelüwine kerek*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *üyine*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *önbeytin azın-awlaq maldıñ soñınan jürip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *iş pıstırıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *qıynağan beynetten serpilip*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[4]: *kün bata*

Yüklem Dışı Tümleç:*äri… äri..*

4.1.1.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-arda / -erde / -rda / -rde* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.2.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-arda / -erde / -rda / -rde* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.2.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.2.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-arda / -erde / -rda / -rde* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Tuyaq ***awılına qaytarda*** *Şekerdikine kelip, däm awız tiyip, qoş aytıstı*. "Tuyak **köyüne geri dönerken** Şeker'in evine gelerek yemeğini yiyip vedalaştı." **(M10–145)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qoş aytıstı*

Özne: *Tuyaq*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *awılına qaytarda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *Şekerdikine kelip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *däm awız tiyip*

4.1.1.3.3. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede özne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.3.1. Özne

Örnek metinlerde, *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede özneyi açıklamak suretiyle özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Qoldı tügel suqpasa, ***mına taqtaydı köteretindey*** *küş aluw qayda*! "Elini tamamen sokamazsa, **bu tahtayı kaldırabilecek kadar** kuvvet alması mümkün değil!" **(M6–81)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qayda*

Özne: *mına taqtaydı köteretindey küş aluw*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *qoldı tügel suqpasa*

4.1.1.3.3.2. Tümleç

Örnek metinlerde *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.3.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.3.2.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini

yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Onıñ ber jağında mağan ***<u>sının aytpaytınday</u>*** *da tür körsetti.* "Onun burada, bana **<u>gerçeği söylemeyecek gibi</u>** bir niyeti olduğunu belli etti." **(M4–104)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *tür körsetti*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *ber jağında*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *mağan*

Zarf Tümleci (BenzerlikTümleci): *<u>onıñ şının aytpaytınday</u>*

Yüklem Dışı Tümleç: *da*

4.1.1.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede yüklem ve zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.4.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde, *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede bazen *e-* fiili yardımıyla bazen de tek başına yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Osınıñ bäri mağan Siz jöninde äñgime şerttüwge ***<u>jol aşatın siyaqtı</u>***. "Bunların hepsi bana sizin hakkınızda hikâye anlatmaya **<u>imkân tanımış gibi</u>**." **(M6– 15)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *<u>jol aşatın siyaqtı</u>*

Özne: *osınıñ bäri*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mağan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *Siz jöninde äñgime şerttüwge*

4.1.1.3.4.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.4.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.4.2.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Endi eñbegim önip, ***samğay beretin siyaqtı*** *köringem*. "Şimdi işim yolunda gidince **havalara uçacak gibi** oldum." **(M9–259)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köringem*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *endi*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *eñbegim önip*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[3]: *samğay beretin siyaqtı*

ÖRNEK 2:

Üydiñ türli bolıp şığuwı - balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını

***siyaqtı**, äñgimeniñ türli bolıp şığatını tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen.* "Evin çeşitli oluşu **balçığıyla, kerpiciyle, özellikle örülerek yapılmasıyla alakalı olduğu gibi**, hikâyenin çeşitli olması dilin sesiyle, kelimesiyle, özellikle kelimenin dizilişiyle alakalıdır." **(M2-74)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen*

Özne: *äñgimeniñ türli bolıp şığatını*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *üydiñ türli bolıp şığuwı - balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı*

4.1.1.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.5.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.5.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.5.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle oluşmuş yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Osılay ösirermin dep ümit etken eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı *osınday wıttı jasqa qızığa qarap qaluwşı edi*. "**Bu şekilde yetiştiririm diye ümit ettiği iki oğlu çiçek hastalığından bir günde vefat ettiğinden** bu cesur gence hayran kalmıştı." **(M3–58)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qızığa qarap qaluwşı edi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *osınday wıttı jasqa*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *osılay ösirermin dep ümit etken eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı*

ÖRNEK 2:

*–Qazaq - **qazaq bolğalı**,*	"— Kazak, **Kazak olduğu için**,
Öz aldına el bolıp.	Bağımsız bir halk oldu." **(M3–196)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bolıp*

Özne: *Qazaq*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *öz aldına el*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *qazaq bolğalı*

ÖRNEK 3:

*Bürkit te birden tömendep, qoyandı türe quwıp, **sıpıra alğalı** jer bawırlap bara jattı.* "Kartal da birden alçalarak tavşanı takip ederken **sıyırıp almak için** yere yakın uçuyordu." **(M5–125)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jer bawırlap bara jattı*

Özne: *bürkit*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *birden tömendep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qoyandı türe quwıp*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[3]: *sıpıra alğalı*

Yüklem Dışı Tümleç:*te*

- Türkiye Türkçesinde *(-alı / -eli)* olduğu gibi Kazak Türkçesinde de *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede sınırlandırma bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Tañ rawandap, ***jerge jarıq tüskeli*** *birqawım waqıt boldı*. "Şafak söküp, **yeryüzü aydınlanalı** bir hayli zaman oldu." **(M5–137)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *boldı*

Özne: *birqawım waqıt*

Zarf Tümleci (DurumTümleci)[1]: *tañ rawandap*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[2]: *jerge jarıq tüskeli*

4.1.1.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.6.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.6.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.6.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Kelgen boyda *apamdı qapsıra quşaqtap, bir aynaldıra biylep şıqtı...* "**Geldiği sırada** annemi kucaklayıp, döndürerek dansetti..." **(M4–186)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *biylep şıqtı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *kelgen boyda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *apamdı qapsıra quşaqtap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *bir aynaldıra*

4.1.1.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.7.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.7.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.7.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Aqsaqal mal qoralap bolıp, jaylanıp şayın işip, qazanaspanıñ awzında keyde jıltıldap, keyde lapıldap janıp jatqan ottı körip, **burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi murnına kelip otırğanda**, serpilip äñgime aytatın*. "Aksakal malı ağıla sokup, oturup çay içip, ocağın üstünde bazen pırıldayıp, bazen alevlenip yanan ateşi görüp, **fokurdayarak kaynayan etin kokusu burnuna gelince**, canlanıp hikâye anlatırmış." **(M1–32)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *äñgime aytatın*

Özne: *Aqsaqal*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *mal qoralap bolıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jaylanıp şayın işip*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[3]: *qazanaspanıñ awzında keyde jıltıldap, keyde lapıldap janıp jatqan ottı körip*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[4]: *burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi murnına kelip otırğanda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[5]: *serpilip*

ÖRNEK 2:

*Al, **kezek Qabekeñe kelgende**, ol nayzasın tös süyektiñ basınan qadadı*. "İşte, **sıra Kabeken'e gelince**, o mızrağını göğüs kemiğinin ucuna sapladı." **(M8–200)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qadadı*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *nayzasın*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *tös süyektiñ basınan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *kezek Qabekeñe kelgende*

Yüklem Dışı Tümleç:*al*

ÖRNEK 3:

***Söytip jürgende** Ordabaydikinde Tuyaq deytin etikşi jattı*. "**Öylece gezerken** Ordabayın evinde Tuyak denen bir ayakkabıcı buldu." **(M10–106)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jattı*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *Tuyaq deytin etikşi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *Ordabaydikinde*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *söytip jürgende*

- Örnek metinlerde, *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiili yan cümleler, temel cümlede karşıtlık bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Sondıqtan **özge jer aşıq bolıp turğanda**, Arqalıqtıñ bawırı köbinese borannan bosamaytın.* "Onun için **başka yerlerin (havası) açık olsa da**, Arkalık'ın eteği çoğunlukla borandan geçilmez." **(M1– 7)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bosamaytın*

Özne: *Arqalıqtıñ bawırı*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *borannan*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci)[1]: *özge jer aşıq bolıp turğanda*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci)[2]: *köbinese*

Yüklem Dışı Tümleç:*sondıqtan*

ÖRNEK 2:

Ğaziyza da eki şeşesimen qosılıp, ***jürekterin jegen qaygıların sırtına şığarıp söyleskende****, burınğı ötken künderin sağınuwşı edi*. "Ğaziyza da annesi ve ninesiyle birlikte **yüreklerini dağlayan kaygılarını açığa çıkararak konuşsa da** geçmiş günlerini özlemekteydi." **(M1–179)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sağınuwşı edi*

Özne: *Ğaziyza*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *burınğı ötken künderin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *eki şeşesimen qosılıp*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci)[2]: *jürekterin jegen qaygıların sırtına şığarıp söyleskende*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

- Örnek metinlerde, *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede şart bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Qısqasınan aytqanda*, ärkim sözdi öz qalawınşa alıp, özi oñtaylı körüwinşe tutınadı.* "**Kısaca söyleyecek olursak**, herkes kelimeyi kendi isteğine göre alıp, kendine

uygun gördüğü şekilde kullanır.” **(M2–104)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tutınadı*

Özne: *ärkim*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *sözdi*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[1]: *qısqasınan aytqanda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *öz qalawınşa alıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *özi oñtaylı körüwinşe*

ÖRNEK 2:

“Kirme Kürlewit” degenine qarağanda *arız ayta jiberip otırğan qaybir bay awıl deysiñ*. ““**“Göçmen Kürlevit” denildiğine bakılırsa**, (orası) şikâyetlerin gönderildiği herhangi bir zengin köydür dersiniz.” **(M3–62)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *deysiñ*

Özne (Gizli Özne): *sen*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *arız ayta jiberip otırğan qaybir bay awıl*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *“Kirme Kürlewit” degenine qarağanda*

4.1.1.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede yüklem ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.8.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde, *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* ekli zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede bazen *e-* fiili yardımıyla bazen de tek başına yüklem görevini

yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Köz jetpes kökjiyekke deyin sozılıp-kerilip jatqan keñ alqap şın-aq ***maqtağanday eken***. "Uçsuz bucaksız ufka kadar uzanan geniş vadi, gerçekten **övünülecek gibiymiş**." **(M3–9)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *maqtağanday eken*

Özne: *köz jetpes kökjiyekke deyin sozılıp-kerilip jatqan keñ alqap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *şın-aq*

ÖRNEK 2:

Bala jigitke qızığa turıp, "türikpen" Müsirepke qaradı - jılı jawap ber ***degendey edi***. "Genç delikanlıya ilgi gösterip, Türkmen Müsirep'e baktı, "hoşa giden bir cevap ver" **der gibiydi**." **(M3–60)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *qaradı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *"türikpen" Müsirepke*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *bala jigitke qızığa turıp*

Cümle[2]:

Yüklem: *degendey edi.*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jılı jawap ber*

ÖRNEK 3:

Tas tüyin bop ***bekinip alğanday***. "Ne olursa olsun sabrederek **güçlenmiş gibiydi**." **(M4–105)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bekinip alğanday*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *tas tüyin bop*

4.1.1.3.8.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.8.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.8.2.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan zarf-fiilli yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Eseney alıstan köz tigip kelip ***toqtağan jerin maqtap-maquldağanın kütkendey*** *joldastarına qaradı*. "Eseney gözlerini uzağa dikip **bulunduğu yerin takdir edilmesini beklermiş gibi** yoldaşlarına baktı." **(M3–24)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaradı*

Özne: *Eseney*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *joldastarına*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *alıstan köz tigip kelip*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *toqtağan jerin maqtap-maquldağanın kütkendey*

ÖRNEK 2:

*Äriyne men **onıñ xabarına män bermegendey** keyip körsettim.* "Elbette ben **onun haberini önemsememiş gibi** tavır takındım." **(M6-187)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *keyip körsettim*

Özne: *men*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *onıñ xabarına män bermegendey*

Yüklem Dışı Tümleç:*äriyne*

ÖRNEK 3:

***Künikeyden bezgendey**, **Künikey mäñgi ölgendey**, **suwıq topıraq kömgendey**, Aydarlımnan özgesi şetinen tüge umıtıp.* "**Künikey'den kaçarmışçasına**, **Künikey ebediyen ölmüşçesine**, **soğuk toprağa gömmüşçesine**, Aydarlım'dan başka herkes ne yazık ki (onu) unutmuş." **(M10–45)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *umıtıp*

Özne: *Aydarlımnan özgesi şetinen*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[1]: *Künikeyden bezgendey*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[2]: *Künikey mäñgi ölgendey*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[3]: *suwıq topıraq kömgendey*

Yüklem Dışı Tümleç: *tüge*

- Örnek metinlerde, *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine

getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Sol xabar qamşılay tüskendey *endi qaşuw qamına tikeley kirise bastayın…* "**Bu haberi duyar duymaz** kaçma teşebbüsünü doğrudan uygulamaya başlayayım..." **(M6–157)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kirise bastayın*

Özne (Gizli Özne): *men*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qaşuw qamına*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *sol xabar qamşılay tüskendey*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *endi*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *tikeley*

4.1.1.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.9.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.9.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.9.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* birleşik zarf-

fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Bul jerdi meken qılğan el ***erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan*** *jäne basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan, «qudayına jılap» otıra beretin.* "Burayı mesken tutan halk, **eskiden beri atalarının toprağı olduğundan** ve başka göçebilecekleri uygun yer olmadığından, "Tanrıya yakararak" burada oturup kalmışlardı." **(M1–12)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otıra beretin*

Özne (Gizli Özne): *bul jerdi meken qılğan el*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *«qudayına jılap»*

Yüklem Dışı Tümleç:*jäne*

ÖRNEK 2:

Aqın tilimen söylegende, ***söze ayrıqşa öñ berilgendikten*** *lebiz körnekti bolıp şığadı*. "Sanat diliyle söylendiğinde, **söz özellikle süslendiğinden** ifade estetik olur." **(M2–46)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *körnekti bolıp şığadı*

Özne: *lebiz*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *aqın tilimen söylegende*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *söze ayrıqşa öñ berilgendikten*

ÖRNEK 3:

Meniñ sırtta oqığanıma talay jıl bolğandıqtan*, özimnen soñğı balalardı jaqsı bilmewşi edim.* "**Ben dışarı okumaya gideli uzun yıllar olduğundan**, benden sonraki çocukları iyi tanımıyorum." **(M4–51)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bilmewşi edim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *özimnen soñğı balalardı*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: ***meniñ sırtta oqığanıma talay jıl bolğandıqtan***

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jaqsı*

ÖRNEK 4:

Sonday-aq ***bürkit tım biyikte bolğandıqtan****, jerdegi añ men qus olardı köp bayqay bermeydi.* "Ayrıca **kartallar aşırı yüksekte bulunduklarından** yerdeki yaban hayvanları ile kuşlar onları pek farkedemez." **(M5–42)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bayqay bermeydi*

Özne: *jerdegi añ men qus*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *olardı*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *bürkit tım biyikte bolğandıqtan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *köp*

Yüklem Dışı Tümleç:*sonday-aq*

4.1.1.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.10.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu

tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.10.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.10.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sınırlandırma bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir. Bu zarf-fiil eki bazen tek başına bazen ise *deyin* "dek", *şeyin* "kadar" edatlarının da eklenmesi ile oluşmaktadır.

ÖRNEK 1:

Lager'diñ suw sorpasın işkenimizge, jügeri nanın jegenimizge *12 sağattay waqıt bolğan.* "**Kampın su çorbasını içtiğimizden mısır ekmeğini yediğimizden beri** neredeyse 12 saat geçmiş." **(M6–214)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bolğan*

Özne: *12 sağattay waqıt*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[1]: *lager'diñ suw sorpasın işkenimizge*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[2]: *jügeri nanın jegenimizge*

ÖRNEK 2:

Qanaydıñ qorası ***kerüwen qasına kelgenge şeyin****, jan iyesiniñ mekeni ekendigin bildirmeydi.* "**Kervan yanına gelene kadar** Kanay'ın ağılının insanoğlunun mekânı olduğu anlaşılmıyordu." **(M1–91)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bildirmeydi*

Özne (Gizli Özne): *Qanaydıñ qorası*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jan iyesiniñ mekeni ekendigin*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci): *kerüwen qasına kelgenge şeyin*

ÖRNEK 3:

Sonda da ösüwine qarağanda ***biz keldigenge deyin*** *biraz erlikter körsetip ülgirgen bolsa kerek.* "Böyle olsa da terfisine bakılınca **biz gelene kadar** bazı kahramanlıklar göstermeyi başarmış olmalı." **(M6–259)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ülgirgen bolsa kerek*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *ösüwine qarağanda*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[2]: *biz keldigenge deyin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *biraz erlikter körsetip*

Yüklem Dışı Tümleç:*sonda da*

- Örnek metinlerde, *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Sırttan qarağanğa *- jamaw-jasqawlı retsiz lek.* "**Dışardan bakılınca** derme çatma düzensiz bir grup." **(M6–111)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jamaw-jasqawlı retsiz lek*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *sırttan qarağanğa*

4.1.1.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.11.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.11.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.11.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Şolaqtaw kelgen süykimdi murnı ünemi külki nışanın añğartıp, ***söylegen kezde*** *jıbırlap turatın*. "Biraz küçük olan şirin burnu, sürekli gülme işareti oluşturarak **konuştuğunda** kıpırdardı." **(M4–4)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jıbırlap turatın*

Özne: *şolaqtaw kelgen süykimdi murnı*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ünemi külki nışanın añğartıp*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *söylegen kezde*

ÖRNEK 2:

Bular älginde, şarıqtap kökke köterilgen kezde*, asuwdıñ şığıs jağındağı bir*

qıstawda otırğan qoyşınıñ otarı qoradan örgen bolatın. "**Bunlar az önce, yükselip göğe çıktıkları sırada** geçidin doğu tarafındaki bir kışlakta yaşayan çobanın koyun sürüsü ağıldan otlamaya çıkıyordu." **(M5–95)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *örgen bolatın*

Özne: *asuwdıñ şığıs jağındağı bir qıstawda otırğan qoyşınıñ otarı*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *qoradan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *bular älginde, şarıqtap kökke köterilgen kezde*

ÖRNEK 3:

*Äriyne, kitapta munıñ bäri tek **Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde** ğana eske alınadı jäne oqırmanğa onı sanap qajeti de joq, elgezek älewmetke waqıyğa jelisi unasa boldı, biraq Älişer özi üşin osınday temirdey qatañ tärtip engizdi*. "Elbette, kitapta bunların hepsi sadece **Tanrı'nın vasiyetinin söylendiği sırada** hatırlanır ve okuyucuya onu saymanın gereği de yoktur, dinamik bir toplumun olay seyri hoşuna gidecek oldu, ancak Alişer kendisi için böyle demir gibi sert bir disiplin getirmişti." **(M7–143)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *eske alınadı*

Özne: *munıñ bäri*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *kitapta*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *äriyne*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *tek*

Yüklem Dışı Tümleç[3]: *ğana*

Yüklem Dışı Tümleç[4]: *jäne*

Cümle[2]:

Yüklem: *joq*

Özne: *oqırmanğa onı sanap qajeti*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

Cümle[3]:

Yüklem: *unasa boldı*

Özne: *elgezek älewmetke waqıyğa jelisi*

Cümle[4]:

Yüklem: *tärtip engizdi*

Özne: *Älişer*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *özi üşin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *osınday*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *temirdey qatañ*

Yüklem Dışı Tümleç:*biraq*

4.1.1.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğanmen / -genmen / -qanmen/ -kenmen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede özne ve zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.12.1. Özne

Örnek metinlerde, *-ğanmen / -genmen / -qanmen/ -kenmen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede özneyi açıklamak suretiyle özne görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Öytkeni **oğan ayaq salğanımen**, özinen jıyırma esedey awır tağını aluwı qıyın-aq.* “Çünkü **onu pençesiyle tutarak** kendinden yirmi misli kadar ağır yabani hayvanı

avlaması oldukça zor.” **(M5–67)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qıyın-aq*

Özne: *oğan ayaq salğanımen özinen jıyırma esedey awır tağını aluwı*

Yüklem Dışı Tümleç:*öytkeni*

4.1.1.3.12.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde, *-ğanmen / -genmen / -qannen/ -kenmen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.12.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.12.2.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğanmen / -genmen / -qannen/ -kenmen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede karşıtlık bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Biraq ***tüpsiz tereñ oydıñ tüyinin şeşe almay otırğan kisiniñ pişinine tüskenmen****, Aqannıñ oyı qay jerde jüretini belgili edi.* “Ama **uçsuz bucaksız düşüncenin sonucuna ulaşamayan bir insanın hâline bürünmesine rağmen** Akan’ın neyi düşündüğü belliydi.” **(M1–79)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *belgili edi*

Özne: *Aqannıñ oyı qay jerde jüretini*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *tüpsiz tereñ oydıñ tüyinin şeşe almay otırğan kisiniñ pişinine tüskenmen*

Yüklem Dışı Tümleç: *biraq*

ÖRNEK 2:

Munıñ bäri jürektilikti körsetkenmen *ärqaysısınıñ öz aldına öñi bar.* "**Bunların hepsi casareti bildirmesine rağmen** her birinin tek başına farklı bir biçimi var." **(M2–156)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar*

Özne: *ärqaysısınıñ öz aldına öñi*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *munıñ bäri jürektilikti körsetkenmen*

ÖRNEK 3:

Olay-bılay umtılğanımen*, it tumsığı batpaytın qalıñ butanıñ arasına kire almaydı*. "**Ne kadar ileri atılsa da** oldukça sık olan çalının arasına giremedi." **(M5–120)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kire almaydı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *it tumsığı batpaytın qalıñ butanıñ arasına*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *olay-bılay umtılğanımen*

4.1.1.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğannan / -gennen / -qannen/ -kennen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.13.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde, *-ğannan / -gennen / -qannen/ -kennen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde

sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.13.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.13.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-ğannan / -gennen / -qannen/ -kennen* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde, *-ğannan / -gennen / -qannen/ -kennen* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Älde **bäkiniñ iyesi bolğanımnan** ba, barlıq uşqın atqan közder aynalıp kelip mağan toqtaydı…* "Herhâlde **çakının sahibi olmamdan dolayı**, bütün kıvılcım saçan gözler dönüp bende duruyordu..." **(M6–95)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *toqtaydı*

Özne: *barlıq uşqın atqan közder*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mağan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *bäkiniñ iyesi bolğanımnan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *aynalıp kelip*

Yüklem Dışı Tümleç: *älde… ba*

- Örnek metinlerde, *-ğannan / -gennen / -qannen/ -kennen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, bu ek ardından gelen *keyin* zarfı ile temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Budan jıyırma jıl burın **xandıq joyılğannan keyin** jawgerşilik sayabırlap, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.* "Bundan yirmi yıl önce **hanlık yıkıldıktan sonra**

baskınlar azalıp, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı.” **(M3–134)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bekine bastağan edi*

Özne: *beybit ömirdiñ irgesi*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *budan jıyırma jıl burın*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *xandıq joyılğannan keyin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *jawgerşilik sayabırlap*

4.1.1.3.14. -ğan/ -gen /-qan/ -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.14.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde, *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.14.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.14.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Tas jolğa qarağan sayın*, oquwğa alğaş attanğan kezim oyıma tüsetin*. “**Taş yola bakarken**, okula ilk başladığım günler aklıma geldi.” **(M4–135)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oyıma tüsetin*

Özne: *oquwğa alğaş attanğan kezim*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *tas jolğa qarağan sayın*

ÖRNEK 2:

Oqığan sayın *köñili qulazıdı*. "**Okudukça** neşesi kaçtı." **(M7–65)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qulazıdı*

Özne: *köñili*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *oqığan sayın*

ÖRNEK 3:

Tek, ***jıl ötken sayın*** *xalıq köbeyip, öris tarılıp bara jatqan*. "Sadece, **yıllar geçtikçe** halk çoğalarak (buraya) sığmamaya başladı." **(M8–74)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bara jatqan*

Özne: *xalıq*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *jıl ötken sayın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *xalıq köbeyip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *öris tarılıp*

Yüklem Dışı Tümleç: *tek*

4.1.1.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.15.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde, *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.15.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.15.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde, *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, ***meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq*** *özime qosıla ezüw tartatın*. "Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve **benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman** yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *ol*

Cümle[1]:

Yüklem: *ünsiz otıratın*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *urısqan kezimde*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *közi japaqtap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *bärin moyındap*

Cümle Dışı Unsur: *al*

Cümle[2]:

Yüklem: *ezüw tartatın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *özime qosıla*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq*

4.1.1.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.16.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.16.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.16.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Aytıp turğan sekildi *ottı közi*. "Söylediği gibi gözüpek." **(M10–64)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ottı közi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *aytıp turğan sekildi*

4.1.1.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede yüklem ve zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.17.1. Yüklem

Kazak Türkçesinde, *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede bazen *e-* fiili yardımıyla bazen de tek başına yüklem görevini yerine getirebilmektedir.

ÖRNEK 1:

Topıraqtan iylenip kirpiş ***jasalğan siyaqtı***. "Toprağın karıştırılıp kerpiç **yapılmış gibi**." **(M2–72)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jasalğan siyaqtı*

Özne: *kirpiş*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *topıraqtan iylenip*

ÖRNEK 2:

Oyı qaraylas söylemder qatar aytılğanda, mäselen, "Men qartayğan şağımda, bayı joq dep baqqan joq küyi joq dep küygen joq, qayratı joq dep qarasqan joq, äli joq dep asırağan joq" ***degen siyaqtı***. "Düşüncesi eşdeğer cümleler sırasıyla söylendiğinde, örneğin, "Yaşlandığım dönemde, varlığım yok diye bakan yok, durumum yok diye içi kan ağlayan yok, gücü yok diye yardım eden yok, gücü yok diye besleyen yok" **demiş gibi**." **(M2–166)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *degen siyaqtı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Men qartayğan şağımda, bayı joq dep baqqan joq küyi joq dep küygen joq, qayratı joq dep qarasqan joq, äli joq dep asırağan joq"*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *oyı qaraylas söylemder qatar aytılğanda*

Yüklem Dışı Tümleç:*mäselen*

ÖRNEK 3:

Qaşuw oyı bäriniñ de basında ***bolğan siyaqtı***. "Kaçma düşüncesi hepsinin aklında **varmış gibiydi**." **(M6–66)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bolğan siyaqtı*

Özne: *qaşuw oyı*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *bäriniñ de basında*

ÖRNEK 4:

Meniñ şamalı düniyelerimniñ özin jer-kökke sıyğızbay ***maqtağanı siyaqtı***… "Benim zorlu hayatımın yere göğe sığdırmadan **övülmesi gibi**..." **(M9–359)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *maqtağanı siyaqtı*

Özne: *meniñ şamalı düniyelerimniñ özin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *jer-kökke sıyğızbay*

4.1.1.3.17.2. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.17.2.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.17.2.1.1. Zarf Tümleci

Örnek metinlerde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Sondıqtan ***mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı****, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde.* "Bundan dolayı **içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde, yapılışında olduğu gibi**, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir." **(M2–80)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde*

Özne: *äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı*

Yüklem Dışı Tümleç:*sondıqtan*

4.1.1.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.18.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır. .

4.1.1.3.18.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.18.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Jolawşılar küni boyı toñbay kelse de, keşke jaqın kün suwıtıñqırap, ***Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ,*** *toñazıy bastadı.* "Yolcular gün boyu üşümese de, akşama doğru hava soğuyup, **Küşikbay Yamacı'nın ayazı şiddetlendikten sonra** üşümeye başlarlardı." **(M1–83)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *toñazıy bastadı*

Özne: *jolawşılar*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci)[1]: *küni boyı toñbay kelse de*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *keşke jaqın kün suwıtıñqırap*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[3]: *Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ*

ÖRNEK 2:

Nurlan ***bölmege kirgen soñ*** *da qıypalaqtap, birden otıra qoymadı*. "Nurlan **odaya girdikten sonra** isteksizce hareket edip, hemen oturmadı." **(M4–126)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otıra qoymadı*

Özne: *Nurlan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *bölmege kirgen soñ*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qıypalaqtap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *birden*

Yüklem Dışı Tümleç: *da*

ÖRNEK 3:

Alqınısımız basılğan soñ *sırtımızğa qarasaq lager' projektorları mazdap tur.* "**Soluklandıktan sonra** arkamıza baktığımızda kamp projektörleri parlıyor." **(M6–202)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *mazdap tur*

Özne: *lager' projektorları*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *alqınısımız basılğan soñ*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *sırtımızğa qarasaq*

ÖRNEK 4:

Batırdıñ özine say atı boladı degen soñ*, Şırşıqtan bes qarağa satıp alğan.* "**Bahadır, kendime uygun atım olsun dedikten sonra**, Şırşık'tan beş mal karşılığında satın almış." **(M8–183)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *satıp alğan*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci)[1]: *Şırşıqtan*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *bes qarağa*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): ***Batırdıñ özine say atı boladı degen soñ***

ÖRNEK 5:

Noqañ ketken soñ*, Ordabay awılı da qopañdaydı.* "**Nokan gittikten sonra**, Ordabay Köyü de yerinde duramaz." **(M10–172)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qopañdaydı*

Özne: *Ordabay awılı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *Noqañ ketken soñ*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

4.1.1.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.19.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.19.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.19.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek cümlelerde, *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Eki kün ötkenşe *qarındasım mağan ülken jumbaq boldı*. "İki gün geçince kardeşim benim için büyük bir muamma oldu." **(M4–101)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jumbaq boldı*

Özne: *qarındasım*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mağan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *eki kün ötkenşe*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *ülken*

ÖRNEK 2:

***Noqañ awılı özge el barğanşa**, jonnıñ sonı şalğınına qarday şüygip, aş qasqırmen arpalısıp, malınıñ tügin tartsa, mayı şığadı.* "**Nokan köyü başka bir diyara varınca**, yaylanın yeni çayırına kar gibi süzülüp, aç kurtla mücadele ederken malın tüyünü çekse yağ çıkar." **(M10–71)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şığadı*

Özne: *mayı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *Noqañ awılı özge el barğanşa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jonnıñ sonı şalğınına qarday şüygip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *aş qasqırmen arpalısıp*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[4]: *malınıñ tügin tartsa*

- Örnek cümlelerde, *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sınırlandırma bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

***Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa**, aq qalpaqtılar birneşe jigitti soyılğa jığıp, biraz jılqını aydap ketipti*. "**Bahadır, Türkistan'daki han cenazesine katılıp dönünceye kadar** ak kalpaklılar, birkaç delikanlıyı yaralayıp, birkaç yılkıyı önlerine katıp götürmüşlerdi." **(M8–127)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ketipti*

Özne: *aq qalpaqtılar*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci)[1]: *batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *birneşe jigitti soyılğa jığıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *biraz jılqını aydap*

ÖRNEK 2:

Tañ atqanşa *sileyip otırğanıñ…* "**Tanyeri ağarıncaya kadar** şaşırıp kalıyorsun..." **(M9–85)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sileyip otırğanıñ*

Özne (Gizli Özne): *sen*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci): *tañ atqanşa*

4.1.1.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.20.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.20.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.20.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine

getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Teñselip otırğan şağımda *büyirimnen soqqı sezindim*. "**Sendeleyerek oturduğum sırada** böğrümde darbe hissettim." **(M6–33)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sezindim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *soqqı*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *büyirimnen*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *teñselip otırğan şağımda*

ÖRNEK 2:

Şığıs jaq qulaniyektenip, ***sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta****, İle boyınan qozğalğan bir qomaqtı, qalıñ köş soltüstikti betke alıp, üdere tartıp bara jattı.* "Doğuda şafak söküp, **tepeden sarararak tanın belirdiği zamanda**, İli Nehri kıyısında hareket eden bir kalabalık, yoğun bir göç, kuzeye doğru yönelerek durmaksızın ilerliyor." **(M8–2)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bara jattı*

Özne: *boyınan qozğalğan bir qomaqtı*

Özne (Açıklama Öznesi): *qalıñ köş*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *İle boyınan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *şığıs jaq qulaniyektenip, sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *soltüstikti betke alıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *üdere tartıp*

4.1.1.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.21.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde çoğunlukla zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır. Ancak örnek metinlerde az da olsa isim soylu tümleç örneği de bulunmaktadır.

4.1.1.3.21.1.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.1.3.21.1.1.1. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)

Örnek cümlelerde, *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede dolaylı tümleci açıklamak suretiyle dolaylı tümleç görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Äñgime älpeti öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine **<u>janı qısılğan waqıttağı</u>** ümit, tilek qılıp aytqan sözge uqsaydı*. "Hikâye üslubu, ölüm öncesi vedalaşırken söylenen veya büyük bir iyilik beklenen insana **<u>muhtaç olunan zamanda</u>** ümitle, arzuyla söylenen sözler gibiydi." **(M1–201)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *uqsaydı*

Özne: *äñgime älpeti*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine **<u>janı qısılğan waqıttağı</u>** ümit, tilek qılıp aytqan sözge*

4.1.1.3.21.1.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.21.1.2.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Ol köñildi bolğan waqıtta *bul da köñildenip, quwanıp otıruwşı edi*. "**O mutlu olduğu zaman** Ğaziyza da sevinip, mutlu oluyordu." **(M1–168)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *quwanıp otıruwşı edi*

Özne: *bul*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *ol köñildi bolğan waqıtta*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *köñildenip*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

ÖRNEK 2:

Saqaday say bolmasaq ***ol söngen waqıtta*** *jıynala almay qalamız ğoy*. "Tamamen hazır olmazsak, **o söndüğü anda** toparlanamayız." **(M6–194)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jıynala almay qalamız*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[1]: *saqaday say bolmasaq*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *ol söngen waqıtta*

Yüklem Dışı Tümleç:*ğoy*

ÖRNEK 3:

Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıtta *biz qazaq sözin eski, jaña dep*

talğamaymız, jergilikti söz eken dep, ol jağınan qatal qarap, qaşıp turmaymız. "**Kazak edebiyatının klasikleşmediği dönemde** bir Kazak kelimesini eski, yeni diye seçemeyiz, yerel kelime diye, katı bir tutumla (ondan) kaçamayız." **(M2–120)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *biz*

Cümle[1]:

Yüklem: *talğamaymız*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qazaq sözin*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıttan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *eski, jaña dep*

Cümle[2]:

Yüklem: *qaşıp turmaymız*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *jergilikti söz eken dep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *ol jağınan qatal qarap*

4.1.1.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.22.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.22.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.22.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek cümlelerde, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir. Örneğin;

ÖRNEK 1:

Jolawşılar ***ötip bara jatıp***, ***älgi beyitterge qarap***: ***awızdarı kübirlep***, ***toñğan qoldarın köterip***, ***betterin siypap***, *bata qıladı*. "Yolcular **geçip giderken**, **önce mezarlara bakıp**: **ağızları fısıldayıp**, **donan ellerini kaldırıp**, yüzlerine sürüp, dua ederler." **(M1–94)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bata qıladı*

Özne: *jolawşılar*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ötip bara jatıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *älgi beyitterge qarap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *awızdarı kübirlep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *toñğan qoldarın köterip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[5]: *betterin siypap*

ÖRNEK 2 :

Tolqın men tolqın sırlasıp,	**Dalga dalgayla sırlarını paylaşıp**,
Sırların eppen urlasıp.	**Birbirlerinin sırlarını ustalıkla aşırıp**,
Tolqınğa tolqın erkelep,	**Dalga dalgaya nazlanıp**,
Merüwert köbikke oranıp.	**Mercan köpüğe bürünüp**.

Jılanday jüzge buralıp, **Yılan gibi yüze dolanıp**

Jarğa jeter ***entelep***. Uçuruma ulaşır **tepeden bakıp**" **(M2–174)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jeter*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *jarğa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *tolqın men tolqın sırlasıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *sırların eppen urlasıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *tolqınğa tolqın erkelep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *merüwert köbikke oranıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[5]: *jılanday jüzge buralıp*

ÖRNEK 3:

— Añğal añşı ***küyip-pisip*** *şoşalaqtadı da qaldı.* "Dikkatsiz avcı **sinirlenerek** yerinden fırladı." **(M3–92)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şoşalaqtadı da qaldı*

Özne: *añğal añşı*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *küyip-pisip*

ÖRNEK 4:

Şeker ***birtalay söylesip***, ***jımıyıp*** *qayttı*. "Şeker **epey söyleşip**, **tebessüm ederek** geri döndü." **(M10–214)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qayttı*

Özne: *Şeker*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *birtalay söylesip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jımıyıp*

- Örnek cümlelerde, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

***Köktem kelip**, qarayıp qalğan Buğıtı tawı nawrızdıñ aqşa qarın tağı bir jamılıp qaldı*. "**İlkbahar gelince** ısınamayan Buğıtı Dağı, Mart ayının bembeyaz karıyla yeniden kaplandı." **(M5–15)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jamılıp qaldı*

Özne: *qarayıp qalğan Buğıtı tawı*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *nawrızdıñ aqşa qarın*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *köktem kelip*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci)[2]: *tağı bir*

ÖRNEK 2:

***Sol şatqaldıñ şığıs jaq qırın qaltarıstap**, solarğa qaray eki qasqır jortıp bara jatqan*. "**Bu geçidin doğu tarafı kuytulaşınca**, buraya doğru iki kurt av yapmak için gelmişti." **(M5–58)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bara jatqan*

Özne: *eki qasqır*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *sol şatqaldıñ şığıs jaq qırın qaltarıstap*

Zarf Tümleci (Hedef Tümleci)[2]: *solarğa qaray*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[3]: *jortıp*

ÖRNEK 3:

***Bul şaygasta qasqırdıñ awızına ilikken birdi-ekili sawsaqtan ayırılıp**, "bastan qulaq sadaqa" deytin sätter de boladı*. "**Bu mücadelede (kartal), kurdun ağzına gelen**

küçük parmaklarını kaybettiğinde, "başımın gözümün sadakası olsun" dediği zamanlar da olur." **(M5–80)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *boladı*

Özne: *"bastan qulaq sadaqa" deytin sätter*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *bul şayqasta qasqırdıñ awızına ilikken birdi-ekili sawsaqtan ayırılıp*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

ÖRNEK 4:

***Jer-älem jarqırap**, eki bürkit qonaqtağan biyikke de kün säwlesi tüsti*. "**Bütün yeryüzü aydınlanınca**, iki kartalın konakladığı zirveye de güneş ışığı vurdu." **(M5–149)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tüsti*

Özne: *kün säwlesi*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *eki bürkit qonaqtağan biyikke*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *jer-älem jarqırap*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

- Örnek cümlelerde, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*— Öziñ altın medal'ğa kandidat ekensiñ ğoy, – dedim **köñilin awlamaq bolıp***. "— "Sen altın madalyaya aday olmuşsun ya" dedim **teselli etmek için**." **(M4–88)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Öziñ altın medal'ğa kandidat ekensiñ ğoy"*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *köñilin awlamaq bolıp*

ÖRNEK 2:

*Rayısov endi **erekşe birdeñe aytatının añğartıp** meniñ bilegimdi basıp qoydı*. "Rayısov, şimdi **özellikle bir şey söyleyeceğini bildirmek için** benim bileğimi tuttu." **(M6–135)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *basıp qoydı*

Özne: *Rayısov*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *meniñ bilegimdi*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *endi*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *erekşe birdeñe aytatının añğartıp*

ÖRNEK 3:

*Berdiqoja **kömek surap**, irgeles otırğan öziniñ qudası Älibek bastatqan Botpaydıñ "iygi jaqsılarına" birneşe ret bardı*. "Berdikoja, **yardım istemek için** sınırdaş olan dünürü Elibek'in yönettiği Botpay'ın "itibarlı insanlarına" birkaç kez gitti." **(M8–135)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bardı*

Özne: *Berdiqoja*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *irgeles otırğan öziniñ qudası Älibek bastatqan Botpaydıñ "iygi jaqsılarına"*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *kömek surap*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci)[2]: *birneşe ret*

ÖRNEK 4:

*Astındağı Kertöbelge qamşını basıp jiberip, **ortağa köldeneñdep** şığa berdi.* "Altındaki Kertöbel'i kamçılayarak **ortada buluşmak için** çıkıverdi." **(M8–194)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şığa berdi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *astındağı Kertöbelge qamşını basıp jiberip*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *ortağa köldeneñdep*

4.1.1.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.23.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.23.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.23.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Ar jağındağı ormanğa jetisimen *quladıq.* "**Diğer taraftaki ormana ulaşınca** yere yığıldık." **(M6–201)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *quladıq*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *ar jağındağı ormanğa jetisimen*

ÖRNEK 2:

Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, ***bizdi körisimen*** *üyge qayta kirip, esikti jawıp aldı*. "Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve **bizi görünce** eve tekrar girip, kapıyı kapadı." **(M6–227)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *şığa keldi*

Özne: *bir bala*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *äweli*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *esikti şalqasınan ayqara aşıp*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

Cümle[2]:

Yüklem: *jawıp aldı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *esikti*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *bizdi körisimen*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *üyge qayta kirip*

ÖRNEK 3:

Jarıq körisimen*, ädebiy keñes atawlıda, ağımdağı barlıq baspasöz betinde jappay jamandaldı.* "**Yayımlanınca**, edebî çevrelerde ve gündemdeki bütün süreli yayınlarda tamamıyla kötülendi." **(M9–267)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jamandaldı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç[1]: *ädebiy keñes atawlıda*

Dolaylı Tümleç[2]: *ağımdağı barlıq baspasöz betinde*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *jarıq körisimen*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jappay*

ÖRNEK 4:

***Şalğaydağı oquwın bitire salısımen**, Almatığa şaqırıladı*. "**Uzaktaki eğitimini bitirmeye çabalarken** Almatı'ya çağrıldı." **(M9–332)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şaqırıladı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Almatığa*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *şalğaydağı oquwın bitire salısımen*

ÖRNEK 5:

***Hruşçev ketkenimen**, bäri burınğışa*. "**Kruşçev gidince** her şey eskisi gibi." **(M9–467)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *burınğışa*

Özne: *bäri*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *Hruşçev ketkenimen*

4.1.1.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.24.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.24.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.24.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp, qos qarlığaş qalbañdap, uya ornattı döñbekke: ***balalap, ösip-önbekke***. "Parçalanıp taşarak toprak, kılı tüyü, çeri çöpü, yaprağı birbirine yapıştırınca iki kırlangıç hızla sağa sola uçarak yuva kurdu tomruğa: **yavrulayıp, çoğalmak için**." **(M10–38)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uya ornattı*

Özne: *qos qarlığaş*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *döñbekke*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qalbañdap*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[3]: *balalap, ösip-önbekke*

ÖRNEK 2:

Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday ***eñbekke***. "Bıkmak usanmak yok hâlinde: yaratılmış gibi **çalışmak için**." **(M10–39)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *joq*

Özne: *jalığuw*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *şirkinde*

Cümle[2]:

Yüklem: *jaralğanday*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *eñbekke*

ÖRNEK 3:

Künikey jatır baqılap, qarlığaştıñ önerin jatqanday-aq ***körmekke***. "Künikey takip edip, yatmış gibi kırlangıcın sanatını **görmek için**." **(M10–40)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jatqanday-aq*

Özne: *Künikey*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *qarlığaştıñ önerin* ***körmekke***

4.1.1.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.25.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan

cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.25.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.25.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Şaşı qobıramas üşin *tarta salğan boluwı kerek, basında aq jibek oramalı bar*. "**Saçının dağılmaması için** dolamış olmalı, başında beyaz ipek örtüsü var." **(M4–249)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *tarta salğan boluwı kerek*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *şaşı qobıramas üşin*

Cümle[2]:

Yüklem: *bar*

Özne: *aq jibek oramalı*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *basında*

4.1.1.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.26.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.26.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.26.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Oğan ergen el ***özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa*** *ne amalı bolmaq?* "Onun peşinden giden halk **boşu boşuna "Aktaban Şubırı"ndaki gibi olmamak için** ne yapabilecek?" **(M3–148)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ne amalı bolmaq*

Özne: *oğan ergen el*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa*

4.1.1.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.27.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.27.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.27.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Sır bermewge tırısıp: — Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes, – dedim ***Äliymağa eşbir köñil awdarmastan****, kündelikti aqtarıp qaray bastadım.* "Farkettirmemeye çabalayıp: — "Ben senin yabancın değilim. İzin istemek zorunda değilim" dedim, **Eliyma'yı hiç önemsemeden** karneyi karıştırıp bakmaya başladım." **(M4–83)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *dedim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes"*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *sır bermewge tırısıp*

Cümle[2]:

Yüklem: *bastadım*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *Äliymağa eşbir köñil awdarmastan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *kündelikti aqtarıp qaray*

ÖRNEK 2:

*Törtke bölingen jigit suwretin **anıqtap köre almastan**, qarındasıma qaytıp berdim*. "Dörde bölünmüş bir delikanlı fotoğrafını **tam göremeden**, kardeşime geri verdim." **(M4–99)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaytıp berdim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *törtke bölingen jigit suwretin*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qarındasıma*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *anıqtap köre almastan*

ÖRNEK 3:

*Bular sol jürispen **eşqayda burılmastan**, älgi jol üstinde turğan, jalğız şanağa jetti*. "Bunlar bu yürüyüşle **hiçbir yere sapmadan**, deminki yol üstünde duran, tek kızağa ulaştı." **(M4–158)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jetti*

Özne: *bular*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *älgi jol üstinde turğan, jalğız şanağa*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci)[1]: *sol jürispen*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *eşqayda burılmastan*

ÖRNEK 4:

*Qarındasım sol ornında **qıbır etpesten**, şana soñınan qolın bulğap qala berdi*. "Kardeşim burada **kıpırdamadan**, kızak ardından el sallayarak kalıverdi." **(M4–168)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *qala berdi*

Özne: *qarındasım*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *sol ornında*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *<u>qıbır etpesten</u>*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *şana soñınan qolın bulğap*

4.1.1.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.28.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.28.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.28.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek cümlelerde, *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Sondıqtan birewdiñ aytqan sözin anıq tüsinemiz de, ***birewdiñ sözin anıq tüsinbey****, joramaldap, jorıp, uyğarıp qana qoyamız*. "Bundan dolayı birinin söylediği sözü açıkça anlarız ve **birinin sözünü açıkça anlamadan**, tahmin edip, yorumlayıp, karar veririz." **(M2–127)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *biz*

Cümle[1]:

Yüklem: *tüsinemiz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *birewdiñ aytqan sözin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *anıq*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *sondıqtan*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *de*

Cümle[2]:

Yüklem: *uyğarıp qoyamız*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *birewdiñ sözin anıq tüsinbey*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *joramaldap*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *jorıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[4]: *uyğarıp*

Yüklem Dışı Tümleç:*qana*

ÖRNEK 2:

Öler-tirilerine qaramay*, olar da aydaydı*. "**Ölülerine dirilerine bakmadan**, onlar da hayvanlarını önüne katıp gider." **(M10–173)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aydaydı*

Özne: *olar*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *öler-tirilerine qaramay*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

- Örnek cümlelerde, *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Alayda **köp uzamay** qaltamdı aynaldıratının bildim*. "Ancak **çok geçmeden** cebimin altını üstüne getirebildim." **(M6–52)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aynaldıratının bildim*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qaltamdı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *köp uzamay*

Yüklem Dışı Tümleç:alayda

ÖRNEK 2:

***Arada üş jıl ötpey**, Şuwdıñ boyın qanğa böktirip, qazaq sarbazdarınıñ basınan "Källa munara" turğızdı.* "(Kırgızlar), **aradan üç yıl geçmeden** Çuy Nehri'nin kıyısını kana bulayıp, Kazak askerlerinin başından "kelle kulesi" diktiler." **(M8–82)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *turğızdı*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *"Källa munara"*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *qazaq sarbazdarınıñ basınan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *arada üş jıl ötpey*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *Şuwdıñ boyın qanğa böktirip*

ÖRNEK 3:

Köp uzamay *äwelgi kitabım jarıqqa jetti dabıldap*. "**Çok geçmeden** ilk kitabım yayımlandı ilan edilerek." **(M9–258)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jarıqqa jetti*

Özne: *äwelgi kitabım*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *köp uzamay*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *dabıldap*

- Örnek cümlelerde, *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Osını oylağan elder tınıştığın şayqap ***Kenesarı dürbeleñine ermey*** *qasarısıp qaldı.* "Bunu düşünen halk sessizliğini bozup **Kenesarı kargaşasının peşinden gitmemek için** direndi." **(M3–153)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qasarısıp qaldı*

Özne: *osını oylağan elder*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *tınıştığın şayqap*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *Kenesarı dürbeleñine ermey*

ÖRNEK 2:

Eseney ***oğan jawap bergisi kelmey****, Müsirepke iyek qaqtı*. "Eseney **ona cevap vermek istemediğinden**, Müsirep'e işaret etti." **(M3–201)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *iyek qaqtı*

Özne: *Eseney*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Müsirepke*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *oğan jawap bergisi kelmey*

ÖRNEK 3:

İri qus buta basında jöndi ornığa almay*, dalbañdağan qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde zäresi uşqan qoyan buta arasınan atıp jöneldi*. "**Büyük kuş çalının başına düzgün yerleşemediğinden**, sallanan kanadıyla kuyruğu çalıya çatır çutur çarpınca çok korkan tavşan çalı arasından fırladı." **(M5–122)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *atıp jöneldi*

Özne: *zäresi uşqan qoyan*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *buta arasınan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *iri qus buta basında jöndi ornığa almay*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *dalbañdağan qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde*

ÖRNEK 4:

Äytewir ***bul buyrıq bolmay****, bäkim janımda qaldı.* "Sonunda **böyle bir emir gelmeyince**, çakım yanımda kaldı." (**M6–61)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaldı*

Özne: *bakim*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *janımda*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *bul buyrıq bolmay*

Yüklem Dışı Tümleç:*äytewir*

4.1.1.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek metinlerde, *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.29.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde çoğunlukla zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır. Ancak örnek metinlerde az da olsa isim soylu tümleç örneği de bulunmaktadır.

4.1.1.3.29.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.29.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek cümlelerde, *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Bälkim, bul pendelik ***köre almawdan****, qızğanıştan tuwdı ma, kim bilsiñ?* "Belki de bu zaaf **hazmedemediği için** kıskançlıktan dolayı doğdu, kim bilir?" **(M8–116)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *tuwdı*

Özne: *bul pendelik*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *köre almawdan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *qızğanıştan*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *bälkim*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *ma*

Cümle[2]:

Yüklem: *bilsin*

Özne: *kim*

- Örnek cümlelerde, *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekinin *burın* ve *keyin* edatlarıyla birleşmesinden oluşan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

*Bulardıñ köbi **äñgime aytuwdan burın**, azıraq şart kerek qıluwşı edi.* "Bunların çoğu **hikâye anlatmadan önce** birkaç şart öne sürüyordu." **(M1–27)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kerek qıluwşı edi*

Özne: *bulardıñ köbi*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *şart*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *äñgime aytuwdan burın*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[2]: *azıraq*

ÖRNEK 2:

***Osınday san-salalı oylasuwdan keyin**, Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende, yağni 1783-jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi*. "**Böyle etraflıca düşündükten sonra**, Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka'ya doğru çevirdi." **(M8–157)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *burıp edi*

Özne: Berdikoja

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *köş buydasın*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *osınday san-salalı oylasuwdan keyin*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[3]: *1783-jılı, mamır ayında*

Zarf Tümleci (Hedef Tümleci)[4]: *Arqağa qaray*

Yüklem Dışı Tümleç: *yağni*

- Örnek cümlelerde, *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekinin *basqa* edatıyla birleşmesinden oluşan yan cümleler, temel cümlede sınırlandırma bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Endeşe, ***attıñ basın alış-alısqa, Arqağa buruwdan basqa*** *amal joq.* "Öyleyse, **atın başını çok uzaklara, Arka'ya çevirmekten başka** çare yok." **(M8–171)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *joq*

Özne: *amal*

Zarf Tümleci (Sınırlandırma Tümleci): *attıñ basın alış-alısqa, Arqağa buruwdan basqa*

Yüklem Dışı Tümleç: *endeşe*

4.1.1.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.30.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.30.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.30.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Körüwge *asa köñilsiz. "(İnsanoğlu)* ***görmeye*** *çok gönülsüzdür."* **(M1–9)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köñilsiz*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *körüwge*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[2]: *asa*

ÖRNEK 2:

Serikteri ***Eseneydiñ buyrığın orındawğa*** *tarasıp ketti, Eseney* ***öz qosın tiktirüwge*** *kölge qaray jalğız burıldı.* "Yoldaşları **Eseney'in emrini yerine getirmek için** ayrıldı, Eseney **kendi ekibini kurmak için** göle doğru tek başına döndü." **(M3–123)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *tarasıp ketti*

Özne: *serikteri*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *Eseneydiñ buyrığın orındawğa*

Cümle[2]:

Yüklem: *burıldı*

Özne: *Eseney*

Zarf Tümleci (Hedef Tümleci)[1]: *kölge qaray*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *öz qosın tiktirüwge*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *jalğız*

ÖRNEK 3:

El kezgen pazıl asqabtı körüwge *jan-jaqtan mol qaralı jıyın jıynaldı*. "**Diyar diyar gezen itibarlı sahabeyi görmek için** etraftan matemli bir kalabalık toplandı." **(M7–207)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jıynaldı*

Özne: *mol qaralı jıyın*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *jan-jaqtan*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *el kezgen pazıl asqabtı körüwge*

ÖRNEK 4:

Jurnalğa terimge berdik. ***Bastıruwğa***. "Dergiyi derlemeye verdik. **Yayımlamak için.**" **(M9–34/35)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *terimge berdik*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *jurnalğa*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *bastıruwğa*

4.1.1.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uw kez / -üw kez / -w kez* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.31.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uw kez / -üw kez / -w kez* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu

tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.31.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.31.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uw kez / -üw kez / -w kez* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın basqarıp, ***kezekti bir tapsırma orındaw kezinde*** *qolğa tüsip qalıptı.* "Savaşın başladığı yıl Ukrayna'nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip, **bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada** ele geçmişti." **(M6–254)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qolğa tüsip qalıptı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *soğıs bastalğan jıldan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın basqarıp*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[3]: *kezekti bir tapsırma orındaw kezinde*

4.1.1.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uwmen / -üwmen / -wmen* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.32.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uwmen / -üwmen / -wmen* birleşik

zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.32.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.32.1.1.1. Zarf Tümleci

Kazak Türkçesinde, *-uwmen / -üwmen / -wmen* birleşik zarf-fiil eki farklı işlevlere sahiptir. Bu yüzden de bu zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerin işlevlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen bu zarf-fiilli yan cümlelerin işlevleri şu şekildedir:

- Örnek cümlelerde, *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da, sol äkesine janı aşıp, ***tilewin tilewmen*** *östken*. "Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp bunu hiç kimseye söylemese de babasına acıyıp, **ona dua ederek** büyümüş." **(M1–167)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *östken*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci)[1]: *bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *sol äkesine janı aşıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *tilewin tilewmen*

ÖRNEK 2:

Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, ***sığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen*** *ömirlerin ötkizedi ğoy endi*. "İşte bunların

akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek, **(onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakarak** ömürlerini geçiriyorlardı artık." **(M6–119)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ömirlerin ötkizedi*

Özne: *mınalardıñ tuwıstarı*

Zarf Tümleci (Gösterme Tümleci)[1]: *al*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *şığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[4]: *endi*

Yüklem Dışı Tümleç: *ğoy*

- Örnek cümlelerde, *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekinin ardından *qatar* edatının gelmesiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede beraberlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Buğıtınıñ añ-qusı qalıñ boluwmen qatar *kün şuwağı mol, qısı jumsaq*. "**Buğıtı'nın yabani hayvanı, kuşu çok olmasıyla birlikte**, güneş ışığı bol, kışı yumuşaktır." **(M5–8)**

Cümlenin Ögeleri:

Zarf Tümleci (Beraberlik Tümleci): *Buğıtınıñ añ-qusı qalıñ boluwmen qatar*

Cümle[1]:

Yüklem: *mol*

Özne: *kün şuwağı*

Cümle[2]:

Yüklem: *jumsaq*

Özne: *qısı*

4.1.1.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.33.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.33.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.33.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw, zañdarın bilüw - ***bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı*** *närse*. “Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek, **bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi** bir şeydir.” **(M2–86)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *närse*

Özne[1]: *dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw,*

Özne[2]: *zañdarın bilüw*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci): *bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı*

4.1.1.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.34.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.34.1.1. Zarf Soylu Tümleçler

4.1.1.3.34.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulan yan cümleler, temel cümlede görelik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Adam ana tilin jasınan ***estüwinşe*** *ülkenderden üyrenedi*. "İnsan ana dilini küçükken **dinleyerek** büyüklerden öğrenir." **(M2–93)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *üyrenedi*

Özne: *adam*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ana tilin*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci)[1]: *jasınan*

Dolaylı Tümleç Ayrılma Tümleci)[2]: *ülkenderden*

Zarf Tümleci (Görelik Tümleci): *estüwinşe*

ÖRNEK 2:

Estüwimşe, *ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. "**İşittiğime göre**, o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jumısqa kirgen*

Özne: *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına*

Zarf Tümleci (Görelik Tümleci)[1]: *estüwimşe*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *ötken jılı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[3]: *orta mektepti bitirisimen*

4.1.1.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.35.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.35.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.35.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede ilgi bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Şığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı *talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı mınaw:* "**Bir eserin güzel ve beğenilir olmasıyla ilgili** tercih edilmesinin genel şartları şunlardır:" **(M2–110)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *mınaw*

Özne: *talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı*

Zarf Tümleci (İlgi Tümleci): *şığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı*

ÖRNEK 2:

Täñiri töbesine tutqan Borılday ata tutas bir tuwıs ruwlardan quralğan iri taypasın ertip, ***jeruyıqtı izdew tuwralı*** *şeşimge kelipti.* "Tanrıya inanan Borılday Ata, bütün akraba kabilelerden kurulu büyük aşiretini beraberinde götürerek **cennet gibi bir yer aramakla ilgili** karara vardı." **(M7-94)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *şeşimge kelipti*

Özne: *Täñiri töbesine tutqan Borılday ata*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ata tutas bir tuwıs ruwlardan quralğan iri taypasın ertip*

Zarf Tümleci (İlgi Tümleci)[2]: *jeruyıqtı izdew tuwralı*

4.1.1.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Örnek cümlelerde, *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.1.3.36.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* birleşik zarf-fiiliyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir.

Örnek metinlerdeki bu zarf-fiil ekiyle oluşmuş zarf-fiilli yan cümlelerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.1.3.36.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.1.3.36.1.1.1. Zarf Tümleci

Örnek cümlelerde, *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* birleşik zarf-fiiliyle kurulan yan cümleler, temel cümlede sebep bildiren zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

ÖRNEK 1:

Munıñ bärin jaqsı bilüw üşin *säwlet öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek*. "**Bunların hepsini iyi bilmek için** mimarlık ilmini iyi bilmelidir." **(M2–84)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bilüw kerek*

Özne: *säwlet öneriniñ ğılımın*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *munıñ bärin jaqsı bilüw üşin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *jaqsı*

ÖRNEK 2:

Uyasınıñ qayda ekenin bildirmew üşin *onı ne bir qaltarıs jerde otırıp, ne osılayşa alıs aspanda jürip baqılaydı*. "**Yuvasının nerede olduğunu fark ettirmemek için** onu, ya bir kuytu yerde durarak, ya da böyle sonsuz gökyüzünde gezerek kontrol ederdi." **(M5–34)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *baqılaydı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *onı*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *uyasınıñ qayda ekenin bildirmew üşin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *bir qaltarıs jerde otırıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *osılayşa alıs aspanda jürip*

Yüklem Dışı Tümleç: *ne …ne …*

ÖRNEK 3:

Şeñberge aynaluw üşin *kitaptıñ anıq damuw jelisi bar*. "**Çembere dönüşmek için** kitabın belirgin bir gelişme seyri var." **(M7–150)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar*

Özne: *kitaptıñ anıq damuw jelisi*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *şeñberge aynaluw üşin*

ÖRNEK 4:

Mundayda qas suwretker ***tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin*** *eşqanday qurbandıqtan tayınbaydı.* "Bu sırada gerçek bir ressam, **tütmeye başlayan mumunu yeniden parlatmak için** hiçbir fedakârlıktan çekinmez." **(M9–243)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tayınbaydı*

Özne: *qas suwretker*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *eşqanday qurbandıqtan*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]:*mundayda*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin*

4.1.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

4.1.2.1. İç Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde, örnek metinlerden hareketle iç yan cümleler temel cümlede; yüklem, özne, düz tümleç (nesne) ve zarf tümleci görevlerini yerine getirmektedir.

4.1.2.1.1. Yüklem

İç yan cümleler özellikle isim cümlelerinde sıfat-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla yüklem olan ismi niteliyorsa, temel cümlede yüklem görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Qol bastap jol alayın *degen ul ekensiñ*. "**Kumandan olup sefere çıkayım** diyen oğulmuşsun." **(M2–11)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qol bastap jol alayın degen ul ekensiñ*

Özne (Gizli Özne): *sen*

4.1.2.1.2. Özne

İç yan cümleler sıfat-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla özne olan ismi niteliyorsa, temel cümlede özne görevini yerine getirir. Kazak Türkçesinden aldığımız metinlerde karşımıza çıkan iç yan cümlelerin temel cümlede özne görevini yerine getirdiği örnekler şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Bizde "**Qayda aparasıñdar?**" degen suraw joq, olarda "**pälen jerge aparamız**" degen jawap joq.* "Bizde "**Nereye götürüyorsunuz?**" denen soru yok, onlarda "**falan yere götürüyoruz**" denen cevap yok." **(M6–108)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *joq*

Özne: *"Qayda aparasıñdar?" degen suraw*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *bizde*

Cümle[2]:

Yüklem: *joq*

Özne: *“pälen jerge aparamız” degen jawap*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *olarda*

ÖRNEK 2:

*— **Amanbız. Kördik…** – degen Bekeñ köpir töñireginen körgenderin ayta bastap edi, D’yaçenko: — **Kombatqa barğan soñ aytarsıñ, jür!** – dep barlawşılardı erte jöneldi.*
“— “**İyiyiz. Gördük...**” diyen Beken, köprü etrafında gördüklerini anlatmaya başladı, Dyaçenko: — “**Tabur komutanına vardıktan sonra anlatırsın, yürü!**” diyerek istihbaratçıları beraberinde götürdü.” **(M6–293)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *ayta bastap edi*

Özne: *Amanbız. Kördik… – degen Bekeñ*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *köpir töñireginen körgenderin*

Cümle[2]:

Yüklem: *erte jöneldi*

Özne: *D’yaçenko*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *barlawşılardı*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *— Kombatqa barğan soñ aytarsıñ, jür! – dep*

4.1.2.1.3. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde iç yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Bunların bir kısmı isim soylu, bir kısmı zarf soylu tümleçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.1.3.1. İsim Soylu Tümleçler (İsimleme)

4.1.2.1.3.1.1. Düz Tümleç (Nesne)

İç yan cümleler zaman ve şahıs eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlanıyorsa, temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirir. Kazak Türkçesinden aldığımız metinlerde karşımıza çıkan iç yan cümlelerin temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirdiği örnekler şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

— ***Osı jaqta qart atamız bar degenge qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim,*** – *dedi*. "— "Burada yaşlı bir dedemiz var denilince, **selam verip biraz akıl ilim öğreneyim** diye geldim." dedi." **(M2–8)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Osı jaqta qart atamız bar degenge qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim"*

ÖRNEK 2:

— Birinşi kelgeniñizde aman ketip ediñiz… Ekinşi kelgeniñizde qalay boldıñız? – dep Müsirep azğana kidirdi de Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına qaramay, – ***astıñızdağı atıñızdan ayrılıp qaytqansız!*** *– dedi.* "— "İlk geldiğinizde sağlıklı gittiniz... İkinci gelişinizde nasıl oldunuz?" diye Müsirep azıcık bekledi ve Eseney'in incinmesine aldırmadan, "**Altınızdaki atınızı bırakıp geri döndünüz**!" dedi." **(M3–213)**

Cümlenin Ögeleri:

Özne (Ortak Özne): *Müsirep*

Cümle[1]:

Yüklem: *kidirdi*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: "*Birinşi kelgeniñizde aman ketip ediñiz…*

Ekinşi kelgeniñizde qalay boldıñız?" dep

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[2]: *azğana*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

Cümle[2]:

Yüklem: *dedi*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *astıñızdağı atıñızdan ayrılıp qaytqansız!*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına qaramay*

ÖRNEK 3:

Kölik jiberüwge mümkinşiligi bolmaytın şığar *dedim de qoydım*. "**Araba göndermeye imkânı olmayışındandır**, deyiverdim." **(M4–200)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedim de qoydım*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Kölik jiberüwge mümkinşiligi bolmaytın şığar*

ÖRNEK 4:

Sonan soñ körşilerine ***"saqtanıñdar, saqtanıñdar!"*** *degendey bolıp,* ***"söñ-şöñ-şöñ"*** *dedi de, quyrığın şoltañ etkizip inge kirip ketti*. "Ondan sonra komşularına **"saklanın, saklanın!"** dermiş gibi, **"şön-şön-şön"** dedi ve kuyruğunu sallayarak ine girdi." **(M5–214)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *dedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"şöñ-şöñ-şöñ"*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *körşilerine*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *"saqtanıñdar, saqtanıñdar!" degendey bolıp*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *sonan soñ*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *de*

Cümle[2]:

Yüklem: *kirip ketti*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *inge*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *quyrığın şoltañ etkizip*

ÖRNEK 5:

— ***Onda, otır!*** *– dedi Bekeñ mağan*. "— "**O zaman, otur!**" dedi Beken bana." **(M6–16)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne: *Bekeñ*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Onda, otır!*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mağan*

ÖRNEK 6:

— ***Serğulan****, – dedi Berdiqoja qasındağı bet pişini özine keletin, biraq budan göri qağılezdew inisine burılıp.* "— "**Serğulan**" dedi Berdikoja, yanındaki görünüşü kendini anımsatan ancak kendine göre daha çevik olan erkek kardeşine dönerek." **(M8–57)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne: *Berdiqoja*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Serğulan*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *qasındağı bet pişini özine keletin, biraq budan göri qağılezdew inisine burılıp*

ÖRNEK 7:

— ***<u>Eñ soñğı romanıñdı oqıdım, tamaşa!</u>*** *– dedi eşqanday kirispesiz jäne birden "senge" köşip.* "— "**<u>En son romanını okudum, muhteşem!</u>**" dedi hiçbir giriş konuşması yapmadan ve aniden saygısızca sen diyerek." **(M9–353)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *dedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *<u>Eñ soñğı romanıñdı oqıdım, tamaşa!</u>*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *eşqanday kirispesiz jäne birden "senge" köşip*

4.1.2.1.3.2. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.2.1.3.2.1. Zarf Tümleci

İç yan cümleler, *de-* fiiline çeşitli zarf-fiil ekleri eklenmesiyle temel cümleye bağlanır ve cümlede zarf tümleci görevini yerine getirir. Bu zarf-fiil ekleri ise eklendiği fiile farklı işlevler katar. Bu yüzden de hepsini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen iç yan cümlelerin zarf tümleci olarak işlevleri şu şekildedir:

- Örnek metinlerde iç yan cümleler, *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Sol betimen awıldağı samsağan sarı qolğa: ***<u>«soğısamın, qan tögemin»</u>*** *dep älek salğan.* "Bu esnada köydeki çoğu asker: "**<u>savaşacağım, kan dökeceğim</u>**" diye ayaklanmış." **(M1–43)**

<u>Cümlenin Ögeleri</u>:

Yüklem: *älek salğan*

Özne: *awıldağı samsağan sarı qolğa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *<u>«soğısamın, qan tögemin»</u> dep*

Yüklem Dışı Tümleç:*sol betimen*

ÖRNEK 2:

— ***O, Esekem şıyrığıp kelgen eken… Esekem şıyrığıp kelse, men qaşanğı ädetim boyınşa awzımdı aşa almaymın***, *– dep Şıñğıs keñkildegen bolıp ötirik küldi.* "— "**Ooo, Esekem öfkelenerek gelmişsin... Esekem öfkelenerek geldinse, ben her zamanki gibi ağzımı açmam**" diye Cengiz yüksek sesle yapmacık bir tavırla güldü." **(M3–191)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *küldi*

Özne: *Şıñğıs*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *O, Esekem şıyrığıp kelgen eken… Esekem şıyrığıp kelse, men qaşanğı ädetim boyınşa awzımdı aşa almaymın, – dep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *keñkildegen bolıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *ötirik*

ÖRNEK 3:

Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — ***Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay!*** *– dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — **Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle**! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayğay salması bar ma*

Özne: *urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): — *Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp,*

jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep

Yüklem Dışı Tümleç:*biraq*

ÖRNEK 4:

Bir Almatığa eki Abay köptik etedi *dep, aqınnıñ öz atındağı Opera-balet teatrınıñ aldına, aldına emes, ilgergi eki jaq qaptalına Jambıl men Äwezovtiñ eñseli, şağın, kökirek beynelerin otırğızdı*. "**Bir Almatı'ya iki Abay çok olur** diye, şairin kendi adındaki Opera ve Bale Tiyatrosunun önüne, önüne değil, ilerde iki yanına Jambıl ve Avezov'un güçlü, küçük ölçekli, gövde suretleri yerleştirildi." **(M9–328)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otırğızdı*

Özne: *Jambıl men Äwezovtiñ eñseli, şağın, kökirek beynelerin*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *aqınnıñ öz atındağı Opera-balet teatrınıñ aldına, aldına emes, ilgergi eki jaq qaptalına*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *Bir Almatığa eki Abay köptik etedi dep*

- Örnek metinlerde iç yan cümleler, *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede benzerlik bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Oğan ***"Al kettik"*** *degendey, "şoh-şoh-şoh" dep ün qattı da, lap etip uşa jöneldi.* "Ona "**haydi gidiyoruz**" dermiş gibi, "şoh şoh şoh" diye seslendi ve harekete geçerek uçtu." **(M5–28)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *ün qattı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *oğan*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[1]: *"Al kettik" degendey*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *"şoh-şoh-şoh" dep*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

Cümle[2]:

Yüklem: *uşa jöneldi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *lap etip*

ÖRNEK 2:

"Äwselendi köreyin, kelseñ kel!" *degendey eki közi şatınap, jelke jüni ürpiydi*. ""**Gücünü göreyim, gelirsen gel!**" dermiş gibi öfkeden gözü dönüp, gözdağı verdi." **(M5–165)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jelke jüni ürpiydi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[1]: *"Äwselendi köreyin, kelseñ kel!" degendey*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *eki közi şatınap*

- Örnek metinlerde iç yan cümleler, *-sa / -se* şart eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede şart bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Oyımmen basqalarmen böliseyinşi *desem, lager'degiler birimizge birimiz senbeymiz.* "**Düşüncemi başkalarıyla paylaşayım** desem, kamptakilerle birbirimize güvenmiyoruz." **(M6–159)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *birimizge birimiz senbeymiz*

Özne: *lager'degiler*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *oyımmen basqalarmen böliseyinşi desem*

- Örnek metinlerde iç yan cümleler, *da / de* bağlama ve kuvvetlendirme edatı ile birlikte kullanılan *-sa / -se* şart eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede karşıtlık bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

*Şeker "**quday jetkizer**" dese de, jetkizbesin işi sezedi*. "Şeker "**Allah ulaştırır**" dese de, ulaştırmayacağını seziyor." **(M10–183)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *işi sezedi*

Özne: *Şeker*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jetkizbesin*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *"quday jetkizer" dese de*

- Örnek metinlerde iç yan cümleler, *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* ve *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* zarf-fiil ekleri almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

*— **Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me?** – degennenaq Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.* "— **"Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?**" dedikten sonra Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü." **(M10–213)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *közin töñkerip jiberdi*

Yüklem[2]: *iş bildi*

Yüklem[3]: *murt küldi*

Özne: *Şeker*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me? – degennen-aq*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *moynın bılğañ etkizip*

ÖRNEK 2:

*— **Nemene apa?** – degende: — Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım. Erteñ jügendi öziñ apar!– dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).* "— "**Ne oldu anne?**" deyince: — "Sana iyi bir at versin diye görevlendirdim. Yarın yuları kendin tutup götür!" dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti)." **(M10–215)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dedi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım. Erteñ jügendi öziñ apar!*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *Nemene apa?* **–** *degende*

Yüklem Dışı Tümleç:*(burın attı Jumatay taz äkeletin)*

4.1.3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelerin Temel Cümleye Göre Durumu

4.1.3.1. Şart Yan Cümlelerinin Temel Cümleye Göre Durumu

Kazak Türkçesinde, örnek metinlerden hareketle şart yan cümleleri cümlede; zarf tümleci görevini yerine getirmektedir.

4.1.3.1.1. Tümleç

Örnek metinlerden hareketle Kazak Türkçesinde şart yan cümleler pek çok yerde tümleç oluşturabilir. Örnek metinlerde sadece zarf soylu tümleç örneklerine rastlanmıştır.

4.1.3.1.1.1. Zarf Soylu Tümleçler (Zarflama)

4.1.3.1.1.1.1. Zarf Tümleci

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Kazak Türkçesinde de şart yan cümleleri, cümlede çeşitli işlevlerde zarf tümleci görevini yerine getirmektedir. Bu yüzden de hepsini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Örnek metinlerde geçen şart yan cümlelerinin zarf tümleci olarak işlevleri şu şekildedir:

- Şart yan cümleleri şart eki vasıtasıyla temel cümleye bağlandığında, temel cümlede şart bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Qaruw jıysañ*, mıltıq jıy* - ***jayaw jürseñ*** *tayağıñ,* ***qarnıñ aşsa*** *tamağıñ*. "**Silah yığarsan** tüfek yığ, **yaya gidersen** dayanağın, **karnın acıkırsa** yemeğin." **(M2–18)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *jıy*

Özne (Gizli Özne): *sen*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *mıltıq*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *qaruw jıysañ*

Cümle[2]:

Yüklem: *tayağıñ*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *jayaw jürseñ*

Cümle[3]:

Yüklem: *tamağıñ*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *qarnıñ aşsa*

ÖRNEK 2:

Taw basında tawtekesi orğısa*, dalasında qaraquyrıq jügirip, qarsaq jortadı*. "**Dağ başında dağ tekesi zıplasa**, bozkırında Acem ceylanı koşup, karsak gezer." **(M5–6)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jortadı*

Özne: *qarsaq*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *dalasında*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[1]: *taw basında tawtekesi orğısa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qaraquyrıq jügirip*

ÖRNEK 3:

Jeke-jeke kelsem*... Bäriniñ de birdeñesi jetispeydi*. "**Ayrı ayrı yapsam**... Hepsinin de bir şeyi yetişmiyor." **(M9–62–63)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jetispeydi*

Özne: *bäriniñ de birdeñesi*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *jeke-jeke kelsem*

ÖRNEK 4:

Künikey bedew minip qılañ ursa*, töbesi kökke jetpes pe edi?* "**Künikey yarış atı binerek sallana sallana yürüse**, mutluluktan havalara uçmaz mıydı?" **(M10–181)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *töbesi kökke jetpes pe edi*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci): *Künikey bedew minip qılañ ursa*

- Şart yan cümleleri şart eki vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede zaman bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Kelse *biydiñ eli köş eken*. "**Geldiğinde** beyin halkı göçüyormuş." **(M2–20)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köş eken*

Özne: *biydiñ eli*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *kelse*

ÖRNEK 2:

Endi qarasam *meniñ qaruwım mına eki soldattıñ biriniñ ıyığında eken*. "**Şimdi bakınca** benim silahım, bu iki askerden birinin omzundaymış." **(M6–47)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *mına eki soldattıñ biriniñ ıyığında eken*

Özne: *meniñ qaruwım*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *endi qarasam*

ÖRNEK 3:

Laq qarğısa *äynekten, zapı bolğan Künikey, qolın sozadı şäynekke*. "**Oğlak sıçradığında** camdan, rahatsız olan Künikey, uzanıyor çaydanlığa." **(M10–24)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qolın sozadı*

Özne: *zapı bolğan Künikey*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *şäynekke*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *äynekten laq qarğısa*

ÖRNEK 4:

Kelse*, sıñar kebisi Şämşiydiñ aldında - qolsandığında qazdıyıp tur eken*. "**Geldiğinde** ayakkabısının teki Şemşiy'in önünde, mahfazada kazık gibi duruyordu." **(M10–117)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qazdıyıp tur eken*

Özne: *sıñar kebisi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *Şämşiydiñ aldında*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[2]: *qolsandığında*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *kelse*

- Şart yan cümleleri şart eki vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede durum bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

*Kedir-budır tas jolda birde **ırğıp-ırğıp tüsse**, birde şayqap-şayqap tastap, zirk-zirk etken arba jürisi de öte jaysız*. "Eğri büğrü taş yolda bazen **hoplayıp zıplayarak**, bazen sallana sallana zangırdayan arabanın gidişi de çok rahatsız edici." **(M4–269)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jaysız*

Özne: *zirk-zirk etken arba jürisi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *kedir-budır tas jolda*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *ırğıp-ırğıp tüsse*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *şayqap-şayqap tastap*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[3]: *öte*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *birde…birde…*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *de*

ÖRNEK 2:

*Öytkeni: Aq jawlıq, qılañ urğan, qılañ Şeker, **Etegi ayaq bassa**, bulañ eter.* "Çünkü: Gözleri dışarıda olan kadın, tutarsız Şeker, **Cilve yaparak** erkekleri parmağında oynatır." **(M10–69)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bulañ eter*

Özne: *aq jawlıq, qılañ urğan, qılañ Şeker*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *etegi ayaq bassa*

Yüklem Dışı Tümleç:*öytkeni*

- Şart yan cümleleri şart ekinden sonra *da* / *de* bağlama ve kuvvetlendirme edatının gelmesi vasıtasıyla temel cümleye bağlandığı zaman, temel cümlede karşıtlık bildiren zarf tümleci görevini yerine getirir.

ÖRNEK 1:

Äsirese osı bir tilin şığaratın ädetti qaydan tapqanın bilmeymin, ***qanşa aytsam da*** *qoyar emes*. "Özellikle o dilini çıkarma alışkanlığını nereden kazandığını bilmiyorum, **defalarca söylememe rağmen** terketmedi." **(M4–22)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *bilmeymin*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *osı bir tilin şığaratın ädetti qaydan tapqanın*

Yüklem Dışı Tümleç:*äsirese*

Cümle[2]:

Yüklem: *qoyar emes*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *qanşa aytsam da*

ÖRNEK 2:

Ormanı bolmasa da*, butası bar,* ***özeni bolmasa da****, bulağı bar*. "**Ormanı olmasa da**, çalısı var, **nehri olmasa da**, pınarı var." **(M5–4)**

Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *bar*

Özne: *butası*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *ormanı bolmasa da*

Cümle[2]:

Yüklem: *bar*

Özne: *bulağı*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *özeni bolmasa da*

ÖRNEK 3:

Xalqım qalay aytsa da *qanağat tappadım*. "**Halkım ne söylese de** kanaat etmedim." **(M9–20)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qanağat tappadım*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *xalqım qalay aytsa da*

ÖRNEK 4:

Şeker ***"quday jetkizer" dese de****, jetkizbesin işi sezedi*. "Şeker **"Allah ulaştırır" dese de**, ulaştırmayacağını seziyor." **(M10–183)**

Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *işi sezedi*

Özne: *Şeker*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jetkizbesin*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *"quday jetkizer" dese de*

4.2. YAN CÜMLELERİN ÖGELERİ

Yan cümleler, bağımsız birer cümle olarak değerlendirildiğinde onlar da kendi içlerinde ögelere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, yan cümleler de temel cümleler gibi bazen tek bir ögeden, bazen de birden çok ögeden oluşabilmektedir. Yan cümlelerin ögelerini bulurken öncelikle temel cümlede yaptığımız gibi kelime veya kelime grubundan oluşan yüklem, daha sonra ise yükleme sorulan sorular vasıtasıyla diğer ögeler tespit edilir.

4.2.2. Yapıca Bağımlı Yan Cümlelerde Ögeler

4.2.2.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri

4.2.2.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

İşindegi pikirdi, qıyaldı, köñildiñ küyin tärtiptep qıysının, qırın, kestesin kelistirip söz arqılı tısqa şığaruw - *söz şığaruw boladı*. "**(İnsanın) içindeki düşünceyi, hayali, iç dünyasını düzenleyerek mantığını, becerisini, sistemini uyumlu hâle getirip söz vasıtasıyla dışarı çıkarması** anlatma olur."**(M2–51)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tısqa şığar-*

Özne (Gizli Özne): *bul*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *işindegi pikirdi, qıyaldı, köñildiñ küyin tärtiptep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *qıysının, qırın, kestesin kelistirip*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci)[3]: *söz arqılı*

ÖRNEK 2:

Ärkim öz basınıñ qamın oylaw - *tutqın zañı.* "**Herkesin kendi başının çaresine bakması**, esir yasası." **(M6–206)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *öz basınıñ qamın oyla-*

Özne: *ärkim*

ÖRNEK 3:

Bul jerde ***ädebiyettiñ maqsatı jöninde äñgime tuwuwı*** *da mümkin*. "Burada **edebiyatın amacı hakkında hikâye oluşması** da mümkün." **(M7–154)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tuw-*

Özne: *äñgime*

Zarf Tümleci (İlgi Tümleci): *ädebiyettiñ maqsatı jöninde*

ÖRNEK 4:

Türik jurtında adamğa jan-januwar atın qoyuw - *keñinen tarağan ğurıp…*"**Türk yurdunda insana hayvan adını koymak** yaygınlaşmış bir adet..." **(M9–131)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qoy-*

Özne (Gizli Özne): *bul*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jan-januwar atın*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *Türik jurtında*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *adamğa*

4.2.2.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri

4.2.2.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Özimen ruwlas on awıl ***Sıybannıñ işinde ümit eter*** *örenniñ bärin de sırtınan baqılay jüretin*. "Kendisiyle soydaş olan on köy, **Sıyban aşiretinin içinde ümit vadeden** gençlerin hepsini de desteklemeye çalışıyordu." **(M3–59)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ümit et-*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *Sıybannıñ işinde*

ÖRNEK 2:

Söz biler *aqsaqalı da bolmağan-aw*. "**Konuşmayı bilen** aksakalı da yokmuş ya.." **(M3–63)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bil-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *söz*

ÖRNEK 3:

Al ***qolımnan keleri*** *- lager' qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw ğana…* "İşte **elimden gelen** kamp duvarının dayanıksız taraflarını incelemek sadece..." **(M6–161)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qolımnan kel-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

4.2.2.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Sol kezde üyinde birli-jarım köñli süyetin, ***sıylaytın*** *qonağı boluwı kerek.* "**Bu sırada evinde birkaç sevdiği**, **saygı gösterdiği** misafiri olmalı." **(M1–31)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem[1]: *köñli süy-*

Yüklem[2]: *sıyla-*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *üyinde*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *sol kezde*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[2]: *birli-jarım*

ÖRNEK 2:

*İye**, "malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin*** *eldiñ naqılın eske alsañ, layıqtı jumıs bolmaptı.* "Efendi, **"malım canımın sadakası, canım namusumun sadakası" denen** halk atasözünü hatırlasan, uygun olur." **(M3–111)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası"*

ÖRNEK 3:

*Ol kisi **köñildi sätterinde studenttermen erkin äzildesetin*** *aq jarqın, aşıq minezdi adam bolatın*. "O kişi, **keyifli anlarında öğrencilerle rahatça şakalaşan** hayat dolu, açık yürekli bir insandı." **(M4–205)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *äzildes-*

Özne: *ol kisi*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[1]: *köñildi sätterinde*

Zarf Tümleci (Beraberlik Tümleci)[2]: *studenttermen*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[3]: *erkin*

ÖRNEK 4:

Ortalıqta, yağni Mäskewde, nemese sırtta, ult respublikalarında ötkiziletin *merekeler men mädeniy, resmiy jıyındarğa da ünemi el aldınan baradı, mümkin bolğan marapat, madaqtı tügel qabıl aladı*. "**Merkezde, yani Moskova'da ya da dışarıda, millî cumhuriyetlerde geçirilen** bayramlar ile kültürel, resmî toplantılarda daima halkın karşısına çıkar, gösterilen hürmeti ve övgüyü tamamıyla kabul eder." **(M9–345)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ötkizil-*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *ortalıqta*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[2]: *Mäskewde*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[3]: *sırtta*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[4]: *ult respublikalarında*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *yağni*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *nemese*

4.2.2.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Bunda ***sawırsın jotasınıñ bäri qar bolğan*** *bir arıq qızıl torpaq jäne eki-üş jaman toqtı tur*. "Burada, **verimli yükseltisinin tamamı kar olan** bir cılız kızıl toprak ve iki üç zayıf toklu duruyor." **(M1–109)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *qar*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *sawırsın jotasınıñ bäri*

ÖRNEK 2:

Joğarıda mısalğa alınğan şığarmalardıñ äweze bolatın türi: "Jasımda ğılım bar dep eskermedim" degen Abay sözi men ***Kebektiñ Aqanğa añ körgenin aytqan*** *sözi.* "Yukarıda örnek verilen eserlerin hikâyeleştirme olan türü: "Gençliğimde ilmi önemsemedim" diyen Abay'ın sözü ile **Kebek'in Akan'ı cahil gördüğünü söylediği** sözüdür." **(M2–36)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayt-*

Özne: *Kebek(tiñ)*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[2]: *Aqanğa añ körgenin*

ÖRNEK 3:

Ulı Otan soğısı bastalğan *jılı jıyırma jasımda Qızıl Armiya qatarına şaqırıldım.* "**Büyük Vatanseverlik Savaşının başladığı** yıl, yirmi yaşımda Kızıl Ordu safına çağırıldım." **(M6–21)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bastal-*

Özne: *Ulı Otan soğısı*

ÖRNEK 4:

Üstine tükti kilem, sändi sırmaq japqan *jükti kölikter özinşe bir sap tüzep, qaytqan qazday tizbek quraptı.* "**Üstüne yünlü halı, süslü keçe döşeme örtülmüş** yüklü binekler, kendilerine göre sıraya girip, dönen kaz gibi bir düzen oluşturmuşlardı." **(M8–9)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jap-*

Özne[1]: *tükti kilem*

Özne[2]: *sändi sırmaq*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *üstine*

ÖRNEK 5:

Budan mıñ jıl burın jasağan *dalalıq müsinşi, - äri şeber, äri kemel, dana müsinşiniñ buwınsız qolınan şıqqan özgeşe ülgi*. "**Bundan bin yıl önce yaşamış** bozkırlı heykeltıraş - hem mahir, hem kâmil olan dahi heykeltıraşın esnek elinden çıkmış farklı bir örnek." **(M9–215)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jasa-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *budan mıñ jıl burın*

ÖRNEK 6:

"Bozbalamen özi nege oynaydı?" degen *suraw Künikeydiñ oyına erte bekildi.* ""**Kendisi niye delikanlılarla oynaşıyor?" denen** soru Künikey'in aklına çok erken yerleşti." **(M10–83)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Bozbalamen özi nege oynaydı?"*

4.2.2.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Oqırman waqıyğa quwalawı mümkin, ne alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan, ***aytılmaq*** *oydıñ soñına tüsedi*. "Okuyucu olayı takip edebilir, böylece çileli dönem olayının ardında saklanan, **söylenecek** düşüncenin peşine düşer." **(M7–151)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aytıl-*

4.2.2.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes, ***aqılmen üyretpekşi*** *adam sorlı ğoy.* "Çocuğu işle değil sözle, örnekle değil **öğütle eğitecek** insan, ne kadar da zavallı." **(M10–80)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *üyret-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *aqılmen*

4.2.2.2.6. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Bularğa qayta oralmas *xannan göri, qır astındağı qırğızdar äldeqayda jaqın edi.* "**Bunlara tekrar dönmeyecek** bir hana göre, yakındaki Kırgızlar daha yakındı." **(M8–144)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qayta oral-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *bularğa*

ÖRNEK 2:

*Bul lep, **şiypa tabılmas**, **eşqaşan jazılmas** ğaşıqtıq derti - eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi*. "Bu ateş, **şifası bulunmayan**, **hiçbir zaman iyileşmeyen** aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı." **(M9–233)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *tabıl-*

Özne: *şiypa*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *jazıl-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *eşqaşan*

ÖRNEK 3:

*Şım qorada - jer üyde, **jelpindirmes** kör üyde, arsa-arsa bolıp süyegi, qalaqtay bolıp iyegi, jañqaday joq jaq etten, sawsaqtarı şilbiyip, köleñkedey kilbiyip, bu jatqan qay aruwaq? "Kerpiç ağılda, toprak evde, **serinletmeyen** mezar evde, kemiği incelip, çenesi küçülüp, küçücük etsiz yanağı, parmakları kuruyup, gölge gibi bir deri bir kemik kalarak yatan hangi sıska?"* **(M10–2)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jelpindir-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

4.2.2.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Bul äñgimeni aytuwşı *adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* "**Bu hikâyeyi anlatan** insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayt-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bul äñgimeni*

ÖRNEK 2:

Awıl-üyden Künikeyge kelüwşiler *kem boladı*. "**Konu komşudan Künikey'i ziyaret edenler** azalıyor." **(M10–27)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kel-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci)[1]: *awıl-üyden*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *Künikeyge*

4.2.2.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerin Ögeleri

4.2.2.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-a / -e / -y* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ***ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere****, bayımdap söyleymiz*. "Örneğin, bir insandan bahsederken, ya o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek anlatırız, ya dış görünüşünü, yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da **o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp**, özetleyerek anlatırız." **(M2–34)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tesker-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[1]: *ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[2]: *sebebin*

ÖRNEK 2:

Moynı-basın ürpiyte *kekjeñ-kekjeñ etisip, awız salğalı andıstı*. "**Boyunları başları titreyip**, sık sık sendeleyerek, ısırmak için birbirlerini takip ettiler." **(M5–189)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ürpiyt-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *moynı-basın*

ÖRNEK 3:

Alayda "tutqınnan azatpız" degen oydıñ özi ***qarın mäselesine nazar awdarta*** *qoyatın emes.* "Ancak "esaretten kurtulma" düşüncesi **karın meselesiyle ilgilenmeye** izin vermiyor." **(M6–215)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *nazar awdart-*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qarın mäselesine*

ÖRNEK 4:

Bükil jazarman qawım tıjırına *şoşınğan "Kök Munar" ğoy.* "**Bütün yazar topluluğunun hoşnutsuzluk göstererek** kuşkulandığı "Kök Munar"." **(M9–354)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qawım tıjırın-*

Özne: *bükil jazarman*

ÖRNEK 5:

Qatın-balanıñ jaq jünin ürpiyte, ***közin iriñdete***, ***iyegin dirildete***, ***kölikti zorıqtıra***, ***arıqtı öltire*** *köşedi.* "**Eşini ve çocuklarını dondurarak**, **gözünü iltihaplandırarak**, **çenesini zangırdatarak**, **arabayı zorlatarak**, **zayıfı öldürerek** göçer." **(M10–69)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *qatın-balanıñ jaq jünin ürpiyt-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *iriñdet-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *közin*

Yan Cümle[3]:

Yüklem: *zorıqtır-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *kölikti*

Yan Cümle[4]:

Yüklem: *öltir-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *arıqtı*

4.2.2.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-arda / -erde / -rda / -rde* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Tuyaq **awılına qaytarda** Şekerdikine kelip, däm awız tiyip, qoş aytıstı*. "Tuyak **köyüne geri dönerken** Şeker'in evine gelerek yemeğini yiyip vedalaştı." **(M10–145)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qayt-*

Özne: *Tuyaq*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *awılına*

4.2.2.3.3. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Onıñ ber jağında ***mağan şının aytpaytınday*** *da tür körsetti.* "Onun burada, **bana gerçeği söylemeyecek** bir niyeti olduğunu belli etti." **(M4–104)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aytpa-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *şının*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *mağan*

ÖRNEK 2:

Qoldı tügel suqpasa, ***mına taqtaydı köteretindey*** *küş aluw qayda*! "Elini tamamen sokamazsa, **bu tahtayı kaldırabilecek kadar** kuvvet alması mümkün değil!" **(M6–81)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köter-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *mına taqtaydı*

4.2.2.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Endi ***eñbegim önip, samğay beretin siyaqtı*** *köringem*. "Şimdi **işim yolunda gidince havalara uçacak gibi** oldum." **(M9–259)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *samğay ber-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *eñbegim önip*

4.2.2.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Osı otırğan ağa sultanımızdıñ äkesi Wälixan qaytıs bolğalı *jıyırma jıldan asıp ketti.* "**Bu oturan ağa sultanımızın babası Velihan vefat edeli** yirmi yıldan fazla oldu." **(M3–203)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaytıs bol-*

Özne: *osı otırğan ağa sultanımızdıñ äkesi Wälixan*

ÖRNEK 2:

— Al men ***senimen birge sabaq oqığalı*** *keldim.* "— Ya ben **seninle birlikte ders çalışmaya** geldim." **(M4–119)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oqı-*

Özne: *men*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *sabaq*

Zarf Tümleci (Beraberlik Tümleci): *senimen birge*

ÖRNEK 3:

Tañ rawandap, ***jerge jarıq tüskeli*** *birqawım waqıt boldı.* "Tan yeri ağarıp, **yeryüzü aydınlanalı** bir hayli zaman oldu." **(M5–137)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tüs-*

Özne: *jarıq*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *jerge*

ÖRNEK 4:

*Jurttıñ jer-suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ, Şeker de **tiginin körgeli**: — Bılay turşı, biz de köreyik, – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı*. "Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra Şeker de (onun) **dikişini görmek için**: — "Şöyle dursana, biz de görelim" diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı." **(M10–110)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kör-*

Özne: *Şeker*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tiginin*

4.2.2.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Kelgen boyda *apamdı qapsıra quşaqtap, bir aynaldıra biylep şıqtı...* "**Geldiği sırada** annemi kucaklayıp, döndürerek dansetti..." **(M4–186)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kel-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

4.2.2.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Aqsaqal mal qoralap bolıp, jaylanıp şayın işip, qazanaspanıñ awzında keyde jıltıldap, keyde lapıldap janıp jatqan ottı körip, ***burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi murnına kelip otırğanda****, serpilip äñgime aytatın*. "Aksakal malı ağıla sokup, oturup çay içip, ocağın üstünde bazen pırıldayıp, bazen alevlenip yanan ateşi görüp, **fokurdayarak kaynayan etin kokusu burnuna gelince**, canlanıp hikâye anlatırmış." **(M1–32)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kelip otır-*

Özne: *burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *murnına*

ÖRNEK 2:

Jaman qatın alsañız,	Kötü kadın alırsan,
Törkinine bere almay,	Babaevine gönderemez,
Tösegine jata almay,	Döşeğine yatıramaz,
Teñ qurbısı kelgende	**Arkadaşı geldiğinde**
Jöndi jawap ayta almay	Düzgün cevap veremez
Jalğanda qor boladı.	Yalan dünyada rezil olursun. **(M2–130)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kel-*

Özne: *teñ qurbısı*

ÖRNEK 3:

Qısqa qaray qırıq semiz soğım, jazğa qaray qırıq sawın biye, jüz boydaq qoy jıynatıp aladı da, ***sonı berip otırğan el şabındığa uşırap jatqanda*** *ün şığarmaydı*. "Kışa doğru kırk semiz sağım, yaza doğru kırk sağmal kısrak, yüz kısırlaştırılmış koç toplatır ve **bunu veren halk, istilaya uğrayınca** ses çıkarmazdı." **(M3–170)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uşırap jat-*

Özne: *sonı berip otırğan el*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *şabındığa*

ÖRNEK 4:

*Ol **qırğa qaray bezip bara jatqanda**, joğarıda añdıp otırğan Qara bürkit derew uştı da, qanatın jebey qağıp umtıldı.* "O **bozkıra doğru kaçıp giderken**, yukarıda takip eden kara kartal hemen uçtu ve kanadını hızla çırparak ileri atıldı." **(M5–123)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bara jat-*

Özne: *ol*

Zarf Tümleci (Hedef Tümleci)[1]: *qırğa qaray*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *bezip*

ÖRNEK 5:

*Abılay: "**Bul qırğızdı qaytsek eken? Qırıp tastaymız ba, älde küngeyge qaray ısırıp tastaymız ba?" degende**, qolbası Qabanbay turıp: "Qanşa qatıgezi, bas buzar bolğanımen, qandas bawırımız ğoy, ısırıp tastasaq ta bolar" degen eken…* "Abılay Han: **"Bu Kırgız'ı geri mi döndürsek? Yok mu etsek yahut güneye doğru mu sürsek?" deyince** komutan Kabanbay durup: "Ne kadar acımasız, düzen bozucu da olsa (bunlar) aynı kandan gelen kardeşlerimiz, sürsek daha iyi olur." demişti..." **(M8–80)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Özne: *Abılay*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *"Bul qırğızdı qaytsek eken? Qırıp tastaymız ba, älde küngeyge qaray ısırıp tastaymız ba?"*

ÖRNEK 6:

*Şeker **Ordabaydikine qımızğa barğanda**, ana jaqta, jüktiñ burışında: "Pup-pup!" dep, bılğarığa suw bürkip, tıqıldatıp, qujırañdap jatqan moynı işine kirgen bir jamandı körüwşi edi.* "Şeker, **Ordabay evine kımız için gittiğinde** orada yük treninin köşesinde: "Pup pup!" diye işlenmemiş koyun derisine su püskürterek, tık tık diye ses çıkararak, kamburlaşan boynu içine girmiş bir zavallıyı görmüştü." **(M10–108)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar-*

Özne: *Şeker*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Ordabaydikine*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *qımızğa*

4.2.2.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

***Sondıqtan burın äldeneşe aytqanımday**, oquwımnıñ bitüwine äli eki jarım jıl barın, mümkin bolsa, bitirisimen agronom bolıp özimizdiñ awılğa keletinimdi tağı da aytıp berdim.* "**Bundan önce birkaç kez söylediğim gibi**, okulumun bitmesine henüz iki buçuk yıl olduğunu, mümkünse, bitirince tarım uzmanı olarak kendi köyümüze geleceğimi tekrar söyleyiverdim." **(M4–46)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayt-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Miktar Tümleci)[1]: *äldeneşe*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci)[2]: *sondıqtan burın*

ÖRNEK 2:

Lager'de kütkenimizdey *tutqındardı bosatıp alatınday qawqar äzirge bayqalmaydı*. "**Kampta beklediğimiz gibi**, esirleri serbest bırakacak gibi bir durum şimdilik ortaya çıkmadı." **(M6–240)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *küt-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *lager'de*

ÖRNEK 3:

Osıdan keyin-aq bular ***bostandıqqa şıqqanday***, ***bar päle däriyanıñ ar jağında qalğanday*** *özderin erkin sezingen*. "Daha sonra bunlar **özgürlüğe kavuşmuş gibi**, **bütün felaket nehrin diğer tarafında kalmış gibi** kendilerini hür hissettiler." **(M8–56)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *şıq-*

Özne: *bular*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *bostandıqqa*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *qal-*

Özne: *bar päle*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *däriyanıñ ar jağında*

ÖRNEK 4:

Tumandı, buldır elespen jalğasqanday*, kökiregim aşılıp, oyğa batıp, azğana otırdım.* "**Sisli, bulanık bir görüntüyle devam ediyormuş gibi** durgunlaşıp, düşünceye dalarak biraz oturdum." **(M9–166)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jalğas-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *tumandı, buldır elespen*

ÖRNEK 5:

*Dombay **baydıñ köp jılqısın öz mañdayına bitkendey** buwlanıp jüretin eserlew jigit edi, öytkeni köşkende körşilerge eptep öz tañdawımen de ustap berüwşi edi.* "Dombay **zenginin at sürüsüne kendi malıymışçasına** ter döken, delidolu bir delikanlıydı, zira göçerken komşuları için kendi isteğiyle ustaca yakalayıp verirdi." **(M10–205)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bit-*

Özne: *Dombay*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *baydıñ köp jılqısın*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *öz mañdayına*

4.2.2.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Bul jerdi meken qılğan el **erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan** jäne basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan, «qudayına jılap» otıra beretin.* "Burayı mesken tutan halk, **eskiden beri atalarının toprağı olduğundan** ve başka göçebilecekleri uygun yer olmadığından, "Tanrıya yakararak" burada oturup kalmışlardı." **(M1–12)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne (Gizli Özne): *bul*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *atalarınıñ qonısı*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *erte künnen*

ÖRNEK 2:

*Bul üydiñ de qabırğası, **köp jıldardan beri sılanbağandıqtan**, är jerinen qara balşığı şığıp, kir bolıp, qojalaqtanıp tur.* "Bu evin de duvarı, **uzun yıllardan beri sıvanmadığından**, her yerinden kara balçık çıkıp, kirlenip, berbat olmakta." **(M1–133)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sılanba-*

Özne: *bul üydiñ de qabırğası*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *köp jıldardan beri*

ÖRNEK 3:

*Aqın tilimen söylegende, **söze ayrıqşa öñ berilgendikten** lebiz körnekti bolıp şığadı*. "Sanat diliyle söylendiğinde, **söz özellikle süslendiğinden** ifade estetik olur." **(M2–46)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *öñ beril-*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *söze*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *ayrıqşa*

ÖRNEK 4:

***Meniñ sırtta oqığanıma talay jıl bolğandıqtan**, özimnen soñğı balalardı jaqsı bilmewşi edim.* "**Ben dışarı okumaya gideli uzun yıllar olduğundan**, benden sonraki çocukları iyi tanımıyorum." **(M4–51)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *talay jıl*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *meniñ sırtta oqığanıma*

ÖRNEK 5:

*Sonday-aq **bürkit tım biyikte bolğandıqtan**, jerdegi añ men qus olardı köp bayqay bermeydi.* "Ayrıca **kartallar aşırı yüksekte bulunduklarından** yerdeki yaban hayvanları ile kuşlar onları pek farkedemez." **(M5–42)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *bürkit*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *tım biyikte*

4.2.2.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Qanaydıñ qorası **kerüwen qasına kelgenge şeyin**, jan iyesiniñ mekeni ekendigin bildirmeydi.* "**Kervan yanına gelene kadar** Kanay'ın ağılının insanoğlunun mekânı olduğu anlaşılmıyordu." **(M1–91)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kel-*

Özne: *kerüwen*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qasına*

ÖRNEK 2:

*Jänibek oğan da aytadı: **osı jaqta bir qart atamız bar degenge** jolığıp, qolın alıp, bir-eki awız aqıl suramaqşı edim dep*. "Jenibek ona da: **bu tarafta ihtiyar bir dedemiz var denilince**, uğrayıp selam vererek biraz akıl danışmak istedim, diye söyledi." **(M2–25)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *osı jaqta bir qart atamız bar*

ÖRNEK 3:

Lager'diñ suw sorpasın işkenimizge, ***jügeri nanın jegenimizge*** *12 sağattay waqıt bolğan.* "**Kampın su çorbasını içtiğimizden mısır ekmeğini yediğimizden beri** neredeyse 12 saat geçmiş." **(M6–214)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *iş-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Lager'diñ suw sorpasın*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *je-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jügeri nanın*

ÖRNEK 4:

Sonda da ösüwine qarağanda ***biz keldigenge deyin*** *biraz erlikter körsetip ülgirgen bolsa kerek.* "Böyle olsa da terfisine bakılınca **biz gelene kadar** bazı kahramanlıklar göstermeyi başarmış olmalı." **(M6–259)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kel-*

Özne: *biz*

ÖRNEK 5:

Mundağı qıysın eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw, grigorian künparağı destesinde, odan ***İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi*** *eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.* "Buradaki mantık, iki bin iki yüz sekseni çıkarmak, Gregoryen takvimi bağlamında, onu **İsa aleyhisselam peygamber doğuncaya kadarki** iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı çıkar." **(M7–134)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tuw-*

Özne: *İsa, aläyhis säläm, payğambar*

4.2.2.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Burın qarındasıma urısqan kezderimde *äste aramızğa tüsip körmegen*. "**Eskiden kardeşimi azarladığımda** asla aramıza girmemişti." **(M4–70)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *urıs-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qarındasıma*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *burın*

ÖRNEK 2:

İri qus buta basında jöndi ornığa almay, ***dalbañdağan qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde*** *zäresi uşqan qoyan buta arasınan atıp jöneldi*. "Büyük kuş çalının başına düzgün yerleşemediğinden, **sallanan kanadıyla kuyruğu çalıya çatır çutur**

çarpınca çok korkan tavşan çalı arasından fırladı.” **(M5–122)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *soğıl-*

Özne: *dalbañdağan qanat-quyrığı*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *butağa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *satır-sutır*

ÖRNEK 3:

Şäwlisi tömenirekte tasqa qonıp otırğan kezde*, ol şatqaldıñ küngey jağımen jaylap qana sıza uşıp, şabıttap kele jattı.* “**Erkek kartal, daha aşağıdaki taşa konduğu sırada** o, dağ geçidinin güney tarafından yavaşça hızlanarak uçup, heyecanlanarak geldi.” **(M5–210)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qonıp otır-*

Özne: şäwlisi

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *tömenirekte*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *tasqa*

ÖRNEK 4:

Kök pen jer astasqan kezde *qasqırdıñ ulığan dawısınan aspan qayıra ajırap, köterilip ketipti degen añız bar edi.* “**Gök ile yerin birleştiği sırada** kurdun uluma sesinden gökyüzünün tekrar parçalanarak yükseldiğine dair bir efsane vardı.” **(M7–18)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *astas-*

Özne: *kök pen jer*

ÖRNEK 5:

Äriyne, kitapta munıñ bäri tek ***Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde*** *ğana eske alınadı jäne oqırmanğa onı sanap qajeti de joq, elgezek älewmetke waqıyğa jelisi unasa boldı,*

biraq Älişer özi üşin osınday temirdey qataň tärtip engizdi. "Elbette, kitapta bunların hepsi sadece **Tanrı'nın vasiyetinin söylendiği sırada** hatırlanır ve okuyucuya onu saymanın gereği de yoktur, dinamik bir toplumun olay seyri hoşuna gidecek oldu, ancak Alişer kendisi için böyle demir gibi sert bir disiplin getirmişti." **(M7–143)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aytıl-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Täñirdiň ösiyeti*

4.2.2.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Biraq **tüpsiz tereň oydıň tüyinin şeşe almay otırğan kisiniň pişinine tüskenmen**, Aqannıň oyı qay jerde jüretini belgili edi.* "Ama **uçsuz bucaksız düşüncenin sonucuna ulaşamayan bir insanın hâline bürünmesine rağmen** Akan'ın neyi düşündüğü belliydi." **(M1–79)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tüs-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *tüpsiz tereň oydıň tüyinin şeşe almay otırğan kisiniň pişinine*

ÖRNEK 2:

***Munıň bäri jürektilikti körsetkenmen** ärqaysısınıň öz aldına öňi bar.* "**Bunların hepsi casareti bildirmesine rağmen** her birinin tek başına farklı bir biçimi var." **(M2–156)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *körset-*

Özne: *munıñ bäri*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jürektilikti*

ÖRNEK 3:

Olay-bılay umtılğanımen*, it tumsığı batpaytın qalıñ butanıñ arasına kire almaydı*. "**Ne kadar ileri atılsa da** oldukça sık olan çalının arasına giremedi." **(M5–120)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *umtıl-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *olay-bılay*

ÖRNEK 4:

Saqal-şaşı burıl tartqanımen*, eñsegey alıp denesi äli de apşıy qoymağan*. "**Saçı, sakalı ağarmasına rağmen** iri yapılı devasa vücudunun henüz gücü tükenmemişti." **(M8–36)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *burıl tart-*

Özne: *saqal-şaşı*

4.2.2.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Aqan bolıs bolğannan beri qaray *atşabar qılıp, burınğısınan da jaqın ustaytın.* "**Akan yönetici olduğundan**, buraya (onu) ulak yapıp eskisinden de yakın tutmuş."

(M1–76)

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bolıs bol-*

Özne: *Aqan*

ÖRNEK 2:

Budan jıyırma jıl burın xandıq joyılğannan keyin *jawgerşilik sayabırlap, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.* "**Bundan yirmi yıl önce hanlık yıkıldıktan sonra** baskınlar azalıp, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı." **(M3–134)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *joyıl-*

Özne: *xandıq*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *budan jıyırma jıl burın*

ÖRNEK 3:

Älde ***bäkiniñ iyesi bolğanımnan*** *ba, barlıq uşqın atqan közder aynalıp kelip mağan toqtaydı…* "Herhâlde **çakının sahibi olmamdan dolayı**, bütün kıvılcım saçan gözler dönüp bende duruyordu..." **(M6–95)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bäkiniñ iyesi*

ÖRNEK 4:

İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğannan keyingi *eki mıñ alpıs ekinşi jılı türki jılnamasına eki jüz jetpis jıl toladı*. "**İsa aleyhisselam peygamber doğduktan sonraki** iki bin altmış ikinci yılda, Türk vakayinamesine göre iki yüz yetmiş yıl dolacak." **(M7–123)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tuw-*

Özne: *İsa, aläyhis säläm, payğambar*

ÖRNEK 5:

— ***Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me? – degennen-aq*** *Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.* "— "**Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?" dedikten sonra** Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü." **(M10–213)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me?*

4.2.2.3.14. -ğan / -gen / -qan / -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Tas jolğa qarağan sayın*, oquwğa alğaş attanğan kezim oyıma tüsetin*. "**Taş yola bakarken**, okula ilk başladığım günler aklıma geldi." **(M4–135)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qara-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *tas jolğa*

Oqığan sayın *köñili qulazıdı*. "**Okudukça** neşesi kaçtı." **(M7–65)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oqı-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 2:

Tek, ***jıl ötken sayın*** *xalıq köbeyip, öris tarılıp bara jatqan*. "Sadece, **yıllar geçtikçe** halk çoğalarak (buraya) sığmamaya başladı." **(M8–74)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *öt-*

Özne: *jıl*

4.2.2.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, ***meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq*** *özime qosıla ezüw tartatın*. "Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve **benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman** yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *payda bol-*

Özne: *säl jılılıq*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *meniñ jüzimde*

4.2.2.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* zarf-fiil

ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Aytıp turğan sekildi *ottı közi*. "Söylediği gibi gözüpek." **(M10–64)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aytıp tur-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

4.2.2.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı /-qan siyaqtı / -ken siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Topıraqtan iylenip kirpiş jasalğan siyaqtı. "**Toprağın karıştırılıp kerpiç yapılmış gibi**." **(M2–72)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jasal-*

Özne: *kirpiş*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *topıraqtan iylenip*

ÖRNEK 2:

Sondıqtan ***mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı****, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde.* "Bundan dolayı **içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde, yapılışında olduğu gibi**, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir." **(M2–80)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *mänisiniñ zorı*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[1]: *kirpiştiñ qalawında*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci)[2]: *jobanıñ jasawında*

ÖRNEK 3:

Meniñ şamalı düniyelerimniñ özin jer-kökke sıyğızbay maqtağanı siyaqtı… "**Benim zorlu hayatımın yere göğe sığdırmadan övülmesi gibi**..." **(M9–359)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *maqta-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *meniñ şamalı düniyelerimniñ özin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *jer-kökke sıyğızbay*

4.2.2.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Üy işi qonaqtar alğaşqı kelgende tañdansa da, artınan ***pişinderin, qalıptarın körgen soñ****, jetimdik xalderine mümkin bolğan därejede köñildeniñkirep, jadırap, şamalarınşa sergiy bastadı.* "Evin içindeki misafirler ilk geldiklerinde şaşırsalar da, **görünüşlerini, hâllerini gördükten sonra**, yetim oluşlarına mümkün olduğu kadar içten içe sevinip, keyiflenip, kendinlerince neşelenmeye başladılar." **(M1–188)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kör-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[1]: *pişinderin*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne)[2]: *qalıptarın*

ÖRNEK 2:

Aq tawdan aqqan aq bulaq,	"Akdağ'dan akan ak pınar,
Aydınğa quyar aqqan suw.	Aydınlığa dökülen akar su.
Alalı jılqı, aqtı qoy	Alaca yılkı, ak koyun
Añdığan böri kirmes pe,	Takip eden kurt girmez mi,
İyesi uyıqtap jatqan soñ*?*	**Sahibi uyuduktan sonra?**
Altın taqtı ädil xan	Altın tahtlı adil han
Adasqan aqquw xalıqtan soñ.	Yolunu şaşırmış kuğudur halktan sonra.
(Baytoq aqın)	(Ozan Baytok)" **(M2–197)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *uyıqtap jat-*

Özne: *iyesi*

ÖRNEK 3:

Eki bürkit bayaw aynalıp, sıza uşıp, öz mekenderiniñ şegine jetkendey bolğan soñ*, endi olar taw basınan etekke qaray oyısıp, keyin qayttı.* "**İki kartal yavaşça dönüp, hızla uçarak kendi mekânlarının sınırına ulaştıktan sonra**, dağ başından eteğe doğru yönelip, sonra geri döndüler." **(M5–94)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jetkendey bol-*

Özne (Gizli Özne): *eki bürkit*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *öz mekenderiniñ şegine*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *bayaw aynalıp*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *sıza uşıp*

ÖRNEK 4:

Ağayındarı äwelde Şırşıqtı qıymay qobaljığanımen, ***Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ*** *kelgenderine ökinbey, tez-aq jersinip ketti.* "Akrabaları ilk başta Şırşık'ı

korumaya endişe etmiş olmasına rağmen, **Aladağ'ın güzel yamaçlarını gördükten sonra** geldiklerine pişman olmadan çok çabuk uyum sağladı." **(M8–94)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kör-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Alatawdıñ suluw bökterin*

ÖRNEK 5:

Ordabaydıñ etikterin bitirgen soñ*, Tuyaq Künikeyge kebis tikpekşi boldı.* "**Ordabay'ın çizmelerini bitirdikten sonra** Tuyak, Künikey'e ayakkabı dikecekti." **(M10–131)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bitir-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Ordabaydıñ etikterin*

4.2.2.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Jawabım apama unamay qaldı bilem, ***bir şını şäydi işkenşe****, tömen qarap ünsiz otırdı.* "Cevabımdan annemin hoşlanmadığını anladım, bir fincan çay içince, yere bakıp sessizce oturdu." **(M4–66)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *iş-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bir şını şäydi*

ÖRNEK 2:

Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa*, aq qalpaqtılar birneşe jigitti soyılğa jığıp, biraz jılqını aydap ketipti*. "**Bahadır, Türkistan'daki han cenazesine katılıp dönünceye kadar** ak kalpaklılar, birkaç delikanlıyı yaralayıp, birkaç yılkıyı önlerine katıp götürmüşlerdi." **(M8–127)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qayt-*

Özne: *batır*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *Türkistandağı xan janazasına qatısıp*

ÖRNEK 3:

Tañ atqanşa *sileyip otırğanıñ…* "**Tanyeri ağarıncaya kadar** şaşırıp kalıyorsun..." **(M9–85)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tañ at-*

ÖRNEK 4:

Noqañ awılı ***özge el barğanşa****, jonnıñ sonı şalğınına qarday şüygip, aş qasqırmen arpalısıp, malınıñ tügin tartsa, mayı şığadı.* "Nokan köyü **başka bir diyara varınca**, yaylanın yeni çayırına kar gibi süzülüp, aç kurtla mücadele ederken malın tüyünü çekse yağ çıkar." **(M10–71)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bar-*

Özne: *özge el*

4.2.2.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Teñselip otırğan şağımda *büyirimnen soqqı sezindim*. "**Sendeleyerek oturduğum sırada** böğrümde darbe hissettim." **(M6–33)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *otır-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *teñselip*

ÖRNEK 2:

Şığıs jaq qulaniyektenip, ***sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta****, İle boyınan qozğalğan bir qomaqtı, qalıñ köş soltüstikti betke alıp, üdere tartıp bara jattı.* "Doğuda şafak söküp, **tepeden sarararak tanın belirdiği zamanda**, İli Nehri kıyısında hareket eden bir kalabalık, yoğun bir göç, kuzeye doğru yönelerek durmaksızın ilerliyor." **(M8–2)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bilin-*

Özne: *tañ*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *sarı belden sarğayıp*

4.2.2.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Ol köñildi bolğan waqıtta *bul da köñildenip, quwanıp otıruwşı edi*. "**O mutlu olduğu zaman** Ğaziyza da sevinip, mutlu oluyordu." **(M1–168)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köñildi bol-*

Özne: *ol*

ÖRNEK 2:

Äñgime älpeti ***öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine janı qısılğan waqıttağı*** *ümit, tilek qılıp aytqan sözge uqsaydı*. "Hikâye üslubu, **ölüm öncesi vedalaşırken söylenen veya büyük bir iyilik beklenen insana muhtaç olunan zamanda** ümitle, arzuyla söylenen sözler gibiydi." **(M1–201)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *janı qısıl-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine*

ÖRNEK 3:

Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıtta *biz qazaq sözin eski, jaña dep talğamaymız, jergilikti söz eken dep, ol jağınan qatal qarap, qaşıp turmaymız*. "Kazak **edebiyatının klasikleşmediği dönemde** bir Kazak kelimesini eski, yeni diye seçemeyiz, yerel kelime diye, katı bir tutumla (ondan) kaçamayız." **(M2–120)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jetpe-*

Özne: *Qazaq ädebiyeti*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *qatıp-pisip*

ÖRNEK 4:

Saqaday say bolmasaq ***ol söngen waqıtta*** *jıynala almay qalamız ğoy*. "Tamamen hazır olmazsak, **o söndüğü anda** toparlanamayız." **(M6–194)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sön-*

Özne: *ol*

4.2.2.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Qalağa qazınanıñ alımın saluwğa barıp, jumıstarın tügel bitirip*, üyine qaytıp kele jatqan beti.* "**Şehre hazinenin vergisini vermeye gidip**, **işlerin hepsini bitirip**, evine geri döndüğü ilk zamandı." **(M1–74)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *bar-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *qalağa*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *qazınanıñ alımın saluwğa*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *bitir-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *jumıstarın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *tügel*

ÖRNEK 2:

*Biz kettik **abaysızda elden şığıp**,*	"Biz gittik **dikkatsizce yurttan çıkıp**,
*Jol tarttıq quba şıñğa **Jemnen şığıp**.*	Yola çıktık boz kayaya, **Jem'den çıkıp**,
Tamızda qızıl munar ıstıq şölge	Ağustosta kızıl bulutlu sıcak çöle,
*Qaz qonğan battawıqtı **kölden şığıp**.*	Kaz konan sazlık **gölden çıkıp**.
(Sügir aqın)	(Ozan Sügir)" **(M2–198)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *şıq-*

Özne: *biz*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *elden*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *abaysızda*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *şıq-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleci: *Jemnen*

Yan Cümle[3]:

Yüklem: *şıq-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *kölden*

ÖRNEK 3:

*Eseney de **bes bolıs eldiñ er-azamatın qarama-qarsı toptap** jaylaw kölderine ornadı.* "Eseney de **beş ilçe halkının erkeklerini karşılıklı toplayıp**, yayla göllerine yerleştirdi." **(M3–164)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *topta-*

Özne: *Eseney*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bes bolıs eldiñ er-azamatın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *qarama-qarsı*

ÖRNEK 4:

*Säbit ekewimiz qorşawdıñ belgili tusına lap qoydıq ta, **kiyimimizdi de, özimizdi de***

tikenek sımğa jırtqıza-mırtqıza jantalasıp ötip, *kündiz* ***köz almaytın tawdı betke ustap*** *zıtıp berdik.* "Sebit ile ikimiz duvarın belli bir tarafına saldırdık ve **kıyafetimizi de, kendimizi de dikenli telle parçalaya parçalaya debelenerek geçip**, gündüz **gözün göremeyeceği kadar uzakta olan dağı hedefleyerek** gözden kayboluverdik." **(M6–199)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *jantalasıp öt-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *kiyimimizdi de, özimizdi de tikenek sımğa jırtqıza-mırtqıza*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *betke usta-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *köz almaytın tawdı*

ÖRNEK 5:

Al, ***Älibek qudası oñ sapar tilewdiñ ornına, qalıñmalı tolıq tölenip****, Berdiqojanıñ nemeresine uzatqalı otırğan qızın qasaqana bermey alıp qaldı.* "İşte, dünürü Alibek hayırlı yolculuklar dilemek yerine, başlığı tamamen iade edip, Berdikoja'nın torunuyla evlendireceği kızını bilerek vermedi." **(M8–159)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tölen-*

Özne: *Älibek qudası*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qalıñmalı*

Zarf Tümleci (Karşıtlık Tümleci): *oñ sapar tilewdiñ ornına*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *tolıq*

ÖRNEK 6:

Köreyik, oylanıyıq, äyteyik, büyteyik dep*, aldarqatıp şıqqan betim.* "**Görelim, düşünüp taşınalım, öyle yapalım, böyle yapalım diye** oyaladım." **(M9–419)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *de-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Köreyik, oylanıyıq, äyteyik, büyteyik*

ÖRNEK 7:

Säwirdiñ alaşabır bultı arılmay-aq Bayanawıl, Qızıltawdağı qalıñ süyindik ***atandarın alqıntıp****,* ***buydasın köş qulaş sozıp****,* ***Bökembay, Arqalıq, Jamanadır, Jeldiadırdan asıp****, Şidertige qaray ağıl-tegil qulay bastaydı.* "Nisan ayının alaca bulutları yükünü tahliye etmeden Bayanavıl, Kızıltav'daki kalabalık Süyindik **erkek develerini soluklandırıp**, **ipini gevşeterek** **Bökembay, Arkalık, Jamanadır, Jeldiadır'dan aşınca**, Şiderti'ye doğru bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar." **(M10–165)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yan Cümle[1]:

Yüklem: *alqınt-*

Özne: *Qızıltawdağı qalıñ süyindik*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *atandarın*

Yan Cümle[2]:

Yüklem: *qulaş soz-*

Özne: *köş*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *buydasın*

Yan Cümle[3]:

Yüklem: *as-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *Bökembay, Arqalıq, Jamanadır, Jeldiadırdan*

4.2.2.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Estüwimşe, ***ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen****, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. "İşittiğime göre, **o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra** köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bitir-*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *orta mektepti*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *ötken jılı*

ÖRNEK 2:

Ar jağındağı ormanğa jetisimen *quladıq.* "**Diğer taraftaki ormana ulaşınca** yere yığıldık." **(M6–201)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jetis-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *ar jağındağı ormanğa*

ÖRNEK 3:

Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, ***bizdi körisimen*** *üyge qayta kirip, esikti jawıp aldı*. "Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve **bizi görünce** eve tekrar girip, kapıyı kapadı." **(M6–227)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kör-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bizdi*

ÖRNEK 4:

Jarıq körisimen*, ädebiy keñes atawlıda, ağımdağı barlıq baspasöz betinde jappay jamandaldı.* "**Yayımlanınca**, edebî çevrelerde ve gündemdeki bütün süreli yayınlarda tamamıyla kötülendi." **(M9–267)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jarıq kör-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 5:

Şalğaydağı oquwın bitire salısımen*, Almatığa şaqırıladı*. "**Uzaktaki eğitimini bitirmeye çabalarken** Almatı'ya çağrıldı." **(M9–332)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bitire sal-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *şalğaydağı oquwın*

ÖRNEK 6:

Hruşçev ketkenimen*, bäri burınğışa*. "**Kruşçev gidince** her şey eskisi gibi." **(M9–467)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ket-*

Özne: *Hruşçev*

4.2.2.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp, qos qarlığaş qalbañdap, uya ornattı döñbekke: ***balalap, ösip-önbekke***. "Parçalanıp taşarak toprak, kılı tüyü, çeri çöpü, yaprağı birbirine yapıştırınca iki kırlangıç hızla sağa sola uçarak yuva kurdu tomruğa: **yavrulayıp, çoğalmak için**." **(M10–38)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ösip-ön-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *balalap*

ÖRNEK 2:

Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday ***eñbekke***. "Bıkmak usanmak yok hâlinde: **yaratılmış gibi çalışmak için**." **(M10–39)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *eñ-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

ÖRNEK 3:

Künikey jatır baqılap, ***qarlığaştıñ önerin*** *jatqanday-aq* ***körmekke***. "Künikey takip edip, yatmış gibi **kırlangıcın sanatını görmek için**." **(M10–40)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kör-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qarlığaştıñ önerin*

4.2.2.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Saşı qobıramas üşin *tarta salğan boluwı kerek, basında aq jibek oramalı bar*. "**Saçının dağılmaması için** dolamış olmalı, başında beyaz ipek örtüsü var." **(M4–249)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qobıra-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *saşı*

4.2.2.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Oğan ergen el özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa *ne amalı bolmaq?* "**Onun peşinden giden halk boşu boşuna "Aktaban Şubırı"ndaki gibi olmamak için** ne yapabilecek?" **(M3–148)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *oğan ergen el*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *"Aqtaban şubırındı"*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *özinen-özi*

4.2.2.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

*Sır bermewge tırısıp: — Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes, – dedim **Äliymağa eşbir köñil awdarmastan**, kündelikti aqtarıp qaray bastadım.* "Farkettirmemeye çabalayıp: — "Ben senin yabancın değilim. İzin istemek zorunda değilim" dedim, **Eliyma'yı hiç önemsemeden** karneyi karıştırıp bakmaya başladım." **(M4–83)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köñil awdar-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Äliymağa*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *eşbir*

ÖRNEK 2:

***Törtke bölingen jigit suwretin anıqtap köre almastan**, qarındasıma qaytıp berdim*. "**Dörde bölünmüş bir delikanlı fotoğrafını tam göremeden**, kardeşime geri verdim." **(M4–99)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köre al-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *törtke bölingen jigit suwretin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *anıqtap*

ÖRNEK 3:

***Qarındasım sol ornında qıbır etpesten**, şana soñınan qolın bulğap qala berdi*.

"**Kardeşim burada kıpırdamadan**, kızak ardından el sallayarak kalıverdi." **(M4–168)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qıbır et-*

Özne: *qarındasım*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *sol ornında*

ÖRNEK 4:

Meniñ jayğasuwımdı kütpesten*-aq, arba iyesi: — A, nuw! – dep delbeni qağıp qaldı.* "**Benim yerleşmemi beklemeden**, araba sahibi: — "Haydi deh!" diye kamçıladı." **(M4–256)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *küt-*

Özne: *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *meniñ jayğasuwımdı*

4.2.2.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Tuñğıyıq qara közderi bir qarağan jerden awmay*, ılğıy jansızdıqpen qarap turğanına közi tüsken adam biyşaranıñ kim ekenin ayıruwğı edi*. "**Derin, kara gözlerini baktığı yerden ayırmadan**, daima cansız bir şekilde bakışına gözü takılan adam, biçarenin kim olduğunu bilmek istiyordu." **(M1–150)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *aw-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *uñğıyıq qara közderi*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *bir qarağan jerden*

ÖRNEK 2:

Sondıqtan birewdiñ aytqan sözin anıq tüsinemiz de, ***birewdiñ sözin anıq tüsinbey****, joramaldap, jorıp, uyğarıp qana qoyamız*. "Bundan dolayı birinin söylediği sözü açıkça anlarız ve **birinin sözünü açıkça anlamadan**, tahmin edip, yorumlayıp, karar veririz." **(M2–127)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tüsin-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *birewdiñ sözin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *anıq*

ÖRNEK 3:

Kenesarınıñ biyine orıs qoyğan duwan biyiniñ özi jawap bermey*, qasındağı atqosşı "türikpenine" jawap qaytartqanı qattı qorlaw edi*. "**Kenesarı'nın beyine Ruslaşmış eyalet beyinin kendi cevap vermeden**, yanındaki at bakıcısı Türkmen'e cevap verdirmesi büyük hakaretti." **(M3–211)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jawap ber-*

Özne: *orıs qoyğan duwan biyiniñ özi*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Kenesarınıñ biyine*

ÖRNEK 4:

Tosın aytılğan bul sözge men ne derimdi bilmey *añtarılıp qaldım.* "**Aniden söylenen bu söze ben ne diyeceğimi bilmeden** afallayıp kaldım." **(M4–69)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bil-*

Özne: *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ne derimdi*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *tosın aytılğan bul sözge*

ÖRNEK 5:

— Ne üşin? – deppin, ***tañ qalğanımdı jasıra almay****.* "— "Ne için?" dedim, **şaşırdığımı gizlemeden**." **(M9–362)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jasıra al-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tañ qalğanımdı*

ÖRNEK 6:

Öler-tirilerine qaramay*, olar da aydaydı*. "**Ölülerine dirilerine bakmadan**, onlar da hayvanlarını önüne katıp gider." **(M10–173)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qara-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *öler-tirilerine*

4.2.2.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Bulardıñ köbi äñgime aytuwdan burın*, azıraq şart kerek qıluwşı edi.* "**Bunların çoğu hikâye anlatmadan önce** birkaç şart öne sürüyordu." **(M1–27)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayt-*

Özne: *bulardıñ köbi*

Düz Tümleç (BelirtisizNesne): *äñgime*

ÖRNEK 2:

Bälkim, ***bul pendelik köre almawdan****, qızğanıştan tuwdı ma, kim bilsiñ?* "Belki de **bu zaaf hazmedemediği için** kıskançlıktan doğdu, kim bilir?" **(M8–116)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köre alma-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *bul pendelik*

ÖRNEK 3:

Osınday san-salalı oylasuwdan keyin*, Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende, yağni 1783-jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi*. "**Böyle etraflıca düşündükten sonra**, Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka'ya doğru çevirdi." **(M8–157)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *oylas-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *osınday san-salalı*

4.2.2.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Qulağına jaylı xabar tiygen soñ, Aqan ***üyge kirüwge*** *asığa bastadı.* "Uygun bir cevap aldıktan sonra, Akan **eve girmek için** acele etmeye başladı." **(M1–115)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *kir-*

Özne: *Aqan*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *üyge*

ÖRNEK 2:

Kelgen betinde kiye söylep, bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan, ***qız ekendigin añdatpawğa*** *tırısıp edi*. "Geldiğinde örtünerek konuşup, herkesin durumunu dile getiren Ulpan, **kız olduğunu sezdirmemeye** çalışmıştı." **(M3–101)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *añdatpa-*

Özne: *bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qız ekendigin*

ÖRNEK 3:

Özimdi qapalandırğan jaydı surawğa *eş mümkindik bolmadı*. "**Beni dertlendiren durumu sormaya** hiç fırsat olmadı." **(M4–102)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *sura-*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *özimdi qapalandırğan jaydı*

ÖRNEK 4:

Äriyne ***D'yaçenkoniñ "sen, sen barasıñ" dep, sawsağımen türtip körsetüwine*** *bolatın edi.* "Elbette, **Dyaçenko'nun "Sen, sen gideceksin" diye parmağıyla dürterek göstermesine** imkân vardı." **(M6–274)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *körset-*

Özne: *D'yaçenko(nıñ)*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[1]: *“sen, sen barasıñ” dep*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci)[2]: *sawsağımen türtip*

ÖRNEK 5:

– ***Arqanı keñge saluwğa*** *äli erte*. “— **Rahata ermek için** henüz erken.” **(M8–58)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *arqanı keñge sal-*

ÖRNEK 6:

Künikeydin közi tiride bir qatınmen söz baylap, aluwğa sonı oñtaylap, ***törtti-besti qaranıñ bir-ekewin berüwge****, bügin-erteñ qam qıp jür.* “Künikeyden sağlıklı bir kadın ile anlaşarak onu almaya uygun hâle getirip, **dört beş büyük baş hayvanın bir ikisini vermek için** bugün yarın hazırlık yapıyor.” **(M10–58)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ber-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *törtti-besti qaranıñ bir-ekewin*

4.2.2.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uw kez / -üw kez / -w kez* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob’ektilerin buzğıştar tobın basqarıp, ***kezekti bir tapsırma orındaw kezinde*** *qolğa tüsip qalıptı.* “Savaşın başladığı yıl Ukrayna’nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip, **bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada** ele geçmişti.” **(M6–254)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *orında-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *kezekti bir tapsırma*

4.2.2.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da, sol äkesine janı aşıp, ***tilewin tilewmen*** *östken*. "Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp bunu hiç kimseye söylemese de babasına acıyıp, **ona dua ederek** büyümüş." **(M1–167)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *tile-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tilewin*

ÖRNEK 2:

Buğıtınıñ añ-qusı qalıñ boluwmen qatar *kün şuwağı mol, qısı jumsaq*. "**Buğıtı'nın yabani hayvanı, kuşu çok olmasıyla birlikte**, güneş ışığı bol, kışı yumuşaktır." **(M5–8)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qalıñ bol-*

Özne: *buğıtınıñ añ-qusı*

ÖRNEK 3:

Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, ***şığarıp***

salğan kökjiyekten köz almay qarawmen *ömirlerin ötkizedi ğoy endi*. "İşte bunların akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek, **(onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakarak** ömürlerini geçiriyorlardı artık." **(M6–119)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qara-*

Özne (Gizli Özne): *olar*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *şığarıp salğan kökjiyekten köz almay*

4.2.2.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw, zañdarın bilüw - ***bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı*** *närse*. "Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek, **bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi** bir şeydir." **(M2–86)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bil-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın*

4.2.2.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Estüwimşe*, ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen, özimizdiñ awıldağı elektr*

stantsiyasına jumısqa kirgen. "**İşittiğime göre**, o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *esit-*

Özne (Gizli Özne): *men*

4.2.2.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Sığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı *talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı mınaw:* "**Bir eserin güzel ve beğenilir olmasıyla ilgili** tercih edilmesinin genel şartları şunlardır:" **(M2–110)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bol-*

Özne: *şığarma söz*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne)[1]: *öñdi*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne)[2]: *unamdı*

4.2.2.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Ögeleri

Örnek metinlerde *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* zarf-fiil ekiyle kurulmuş yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Munıñ bärin jaqsı bilüw üşin *säwlet öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek*. "**Bunların hepsini iyi bilmek için** mimarlık ilmini iyi bilmelidir." **(M2–84)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bil-*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *munıñ bärin*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *jaqsı*

ÖRNEK 2:

Keşki astan keyin qarındasım sabaqqa dayarlanuw üşin *tüpki bölmege ketti de, biz apam ekewimiz as bölmede şäy işip oñaşa qalğanbız*. "**Akşam yemeğinden sonra kardeşim derse hazırlanmak için** başodaya gitti ve annemle ben mutfakta çay içerken yalnız kaldık." **(M4–43)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *dayarlan-*

Özne: *qarındasım*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *sabaqqa*

Zarf Tümleci (Zaman Tümleci): *keşki astan keyin*

ÖRNEK 3:

Uşırğan balapanınıñ qanatın qataytıp, ***uzaq uşuwğa, biyik uşuwğa bawluw üşin*** *de olardı soñınan ertip, osılayşa şarıqtaydı.* "Uçurulacak olan yavrunun kanadını güçlendirip, **uzun mesafe uçmaya, yüksekte uçmaya alıştırmak için** de onları peşinden götürüp, bu şekilde yükselirdi." **(M5–35)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bawl-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[1]: *uzaq uşuwğa*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci)[2]: *biyik uşuwğa*

ÖRNEK 4:

Biraq, Älişer ***ürde tutqan jeti ruwdıñ tarixın qamtuw üşin*** *İsa, aläyhis säläm,*

payğambar düniyege kelgen waqıttan burınğı eki jüz jetpis segizinşi jıldan, yağni otız üşinşi ruwdıñ nemese biz şejire taratqan jeti atalıq möldir bayanımızdağı alğaşqı qaharman äwlettiñ tamamdalıp, otız törtinşi ruw xikayası äñgimelenetin merzimnen bastap anıq sanağandı jön kördi: qalamger tört jüz jıyırmanı - bir ruw jasın - beske köbeytti, ol degeni - bes ruw nemese eki mıñ bir jüz jıl. "Ancak, Alişer **hedef aldığı yedi kabilenin tarihini kapsamak için** İsa aleyhisselam peygamberin dünyaya geldiği zamandan önceki iki yüz yetmiş sekiz yılından, yani otuz üçüncü kabilenin veya şeceremizi yayan yedi ecdatlı parlak rivayetimizdeki ilk kahraman hanedanın tamamlanıp otuz dördüncü kabilenin hikâyesinin anlatıldığı süreden başlayarak gerçek hesaplamayı uygun gördü: yazar dört yüz yirmiyi, bir kabilenin yaşını, beşle çarptı, o söylenen, beş kabile veya iki bin yüz yıldır." **(M7–127)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qamt-*

Özne: *Älişer*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *ürde tutqan jeti ruwdıñ tarixın*

ÖRNEK 5:

*Mundayda qas suwretker **tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin** eşqanday qurbandıqtan tayınbaydı.* "Bu sırada gerçek bir ressam, **tütmeye başlayan mumunu yeniden parlatmak için** hiçbir fedakârlıktan çekinmez." **(M9–243)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jarqırat-*

Özne: *qas suwretker*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *tütindey bastağan şırağın*

Zarf Tümleci (Yineleme Tümleci): *qayta*

4.2.3. Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerin Ögeleri

4.2.3.1. İç Yan Cümlelerin Ögeleri

İç yan cümleler tam bir cümle niteliğindedir. Bu yüzden zaman ve şahıs eki alan yükleme sahiptir. İç yan cümleler bir cümleden de birden fazla cümleden de oluşabilmektedir. Örnek metinlerde geçen iç yan cümlelerin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

«Pälenşe atıñdı alıp ketti» *degen ağayınnıñ jetimsigen sözin estigende, janı şıdamay, awruwımen alısıp, jılqıdan at alğızıp, jalañaş etine bir şekpendi kiye salıp, jawınıñ artınan quwıp ketipti.* "'**Falanca atını alıp gitti**' diye ağabeyinin aciz hissettiren sözünü işittiğinde, tahammül edemeyerek, hastalığıyla mücadele edip, yılkıdan at getirtip, çıplak tenine bir cepken giyip, düşmanın ardından gitmişti." **(M1–41)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *alıp ketti*

Özne: *pälenşe*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *atıñdı*

ÖRNEK 2:

"Teñ qurbısı kelgende, jöndi jawap ayta almay" qatını "qor boladı" *dep te uğuwğa boladı.* ""**Arkadaşı geldiğinde, düzgün cevap veremez" karısı "rezil olur"** diye de anlaşılır." **(M2–133)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qor boladı*

Özne: *qatını*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *teñ qurbısı kelgende, jöndi jawap ayta almay*

ÖRNEK 3:

*— **O, Esekem şıyrığıp kelgen eken… Esekem şıyrığıp kelse, men qaşañğı ädetim boyınşa awzımdı aşa almaymın**, – dep Şıñğıs keñkildegen bolıp ötirik küldi.* "— "**Ooo,**

Esekem öfkelenerek gelmişsin... Esekem öfkelenerek geldinse, ben her zamanki gibi ağzımı açmam" diye Cengiz yüksek sesle yapmacık bir tavırla güldü." **(M3–191)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *kelgen eken*

Özne: *Esekem*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *şıyrığıp*

Yüklem Dışı Tümleç:*o*

Cümle[2]:

Yüklem: *aşa almaymın*

Özne: *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *awzımdı*

Zarf Tümleci (Şart Tümleci)[1]: *Esekem şıyrığıp kelse*

Zarf Tümleci (Görelik Tümleci)[2]: *qaşanğı ädetim boyınşa*

ÖRNEK 4:

*Al men bolsam **"öziñ körgen joqsıñ, qalanıñ jañalıqtarın qalay jazamındı"** sıltaw etip, jawaptı nemquraydı şolaq qaytaruwşı edim*. "Ben ise "**senin gördüğün yok, şehrin yeniliklerini nasıl yazayım**" diye bahane edip cevabı umursamazca kısa kesmiştim." **(M4–141)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *körgen joqsıñ*

Özne: *öziñ*

Cümle[2]:

Yüklem: *jazamındı*

Özne (Gizli Özne): *men*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *qalanıñ jañalıqtarın*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *qalay*

ÖRNEK 5:

*...Men 1964 jıldıñ küzinde "Sotsialistik Qazaqstan" gazetine Yugoslaviya xalqınıñ faşistterge qarsı jürgizgen azattıq soğısına qatısqan Boşay Qanapiyanov degen qazaq jöninde "Triest partizanı" attı oçerk jariyalap, sonda onıñ "**batal'on komandirimiz Beysen Rayısov degen jigit boldı"** degen sözin keltirgenmin*. "...Ben 1964 yılı sonbahar ayında "Sosyalist Kazakistan" gazetesinde Yugoslavya halkının faşistlere karşı yürüttüğü özgürlük savaşına katılan Boşay Kanapiyanov isimli bir Kazak hakkında "Triest Partizanı" adlı bir deneme yayımlandı, orada "**Tabur komutanımız Beysen Rayısov isimli bir delikanlı oldu**" diye bahsetmiştim." **(M6–6)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *boldı*

Özne: *Beysen Rayısov degen jigit*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *batal'on komandirimiz*

ÖRNEK 6:

*Qazaq bir jas dep alpıs jıldı aytadı, alpısqa kelmey düniyeden ozğan adam jaylı **eki jastıñ birine kelmey qaytıs boldı** dep wayım bildiredi.* "Kazaklar bir yaş diye altmış yılı kastederler, altmışa gelmeden vefat eden insan hakkında **"iki yaşın birine gelmeden öldü"** diye endişe bildirirler." **(M7–118)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *qaytıs boldı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *eki jastıñ birine kelmey*

ÖRNEK 7:

*"**Men nege Qazaq siyaqtı köp bolmadım, qazaq dalasınday jerim nege keñ bolmadı, meniñ nege birtutas xandığım joq**" deydi ğoy bayağı.* ""**Ben niye Kazaklar**

gibi daha üstün sayılmadım, Kazak bozkırı gibi toprağım geniş olmadı, benim niye tek bir hanlığım yok" diyordu ya çok önceleri." **(M8–117)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *köp bolmadım*

Özne: *men*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[1]: *nege*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[2]: *Qazaq siyaqtı*

Cümle[2]:

Yüklem: *keñ bolmadı*

Özne: *jerim*

Zarf Tümleci (Benzerlik Tümleci)[1]: *qazaq dalasınday*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci)[2]: *nege*

Cümle[3]:

Yüklem: *joq*

Özne: *meniñ birtutas xandığım*

Zarf Tümleci (Sebep Tümleci): *nege*

ÖRNEK 8:

Bir Almatığa eki Abay köptik etedi *dep, aqınnıñ öz atındağı Opera-balet teatrınıñ aldına, aldına emes, ilgergi eki jaq qaptalına Jambıl men Äwezovtiñ eñseli, şağın, kökirek beynelerin otırğızdı*. "**Bir Almatı'ya iki Abay çok olur** diye, şairin kendi adındaki Opera ve Bale Tiyatrosunun önüne, önüne değil, ilerde iki yanına Jambıl ve Avezov'un güçlü, küçük ölçekli, gövde suretleri yerleştirildi." **(M9–328)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köptik etedi*

Özne: *eki Abay*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *Bir Almatı'ya*

ÖRNEK 9:

*Bir küni keşke taman Künikey Ordabay üyi jağına barıp kelip: — **Apa, sen Şämşiydiñ kebisin körgen joqsıñ ğoy. Bir türli suluw boptı!–** dedi.* "Bir gün akşama doğru Künikey, Ordabay'ın evinin yanına gelince: "**Anne, sen Şemşiy'in ayakkabısını görmedin mi? Acayip güzel olmuş!"** dedi." **(M10–114)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Cümle[1]:

Yüklem: *körgen joqsıñ*

Özne: *sen*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *Şämşiydiñ kebisin*

Yüklem Dışı Tümleç[1]: *apa*

Yüklem Dışı Tümleç[2]: *ğoy*

Cümle[2]:

Yüklem: *suluw boptı*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *bir türli*

4.2.4. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelerin Ögeleri

4.2.4.1. Şart Yan Cümlelerinin Ögeleri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de *-sa / -se* eki vasıtasıyla şart yan cümleleri meydana gelmektedir. Temel cümlede gerçekleşen eylemin bir şarta bağlı olduğunu gösteren bu yan cümleler bazen *da / de* edatı vasıtasıyla karşıtlık anlamı da kazanmaktadır. Şart yan cümlelerinin yüklemi *fiil + -sa / -se + şahıs eki* şeklindedir. Diğer yan cümlelerde olduğu gibi şart yan cümlesinin öge yapısında tek bir öge de birden fazla öge de olabilmektedir. Örnek metinlerde şart yan cümlelerinin ögeleri şu şekildedir:

ÖRNEK 1:

Joldan qajıp kelip, tınığıp, jantayıp jatqan salbırañqı, küñgirt pişindi jolawşılar bastarın köterse de*, jarım-jartılap qalğıy otırıp, äñgime tıñdawşı edi.* "**Yoldan yorgun gelip, istirahat eden mutsuz, güçsüz görünen yolcular** başlarını kaldırsa da, yarım yamalak kalkarak hikâye dinlerlerdi." **(M1–33)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *köter-*

Özne: *joldan qajıp kelip, tınığıp, jantayıp jatqan salbırañqı, küñgirt pişindi jolawşılar*

Düz Tümleç (Belirtili Nesne): *bastarın*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

ÖRNEK 2:

Bul üş mısaldıñ işinde alıp tastasa*, ornı oysıramaytın sözder: "Mal jıyğış", "Payda tapqış", "Köz aldımnan atqarıp", "Qalıptanğan" degen lebizder.* "**Bu üç örneğin içinden çıkarıldığında**, yokluğu hissedilmeyecek sözler: "mal mülk yığmaya", "kazanç sağlamaya", "gözümün önünde gerçekleştirip", "kalıplaşmış" denen ifadelerdir." **(M2–164)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *alıp tasta-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *bul üş mısaldıñ işinde*

ÖRNEK 3:

Eseney birdeme bilse*, Kenesarı "sidik-ması" aqılsız adam bolıp şıqtı*. "**Eseney'in bildiği bir şey varsa**, Kenesarı "içki düşkünü" akılsız bir adam oluvermişti." **(M3–136)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *bil-*

Özne: *Eseney*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *birdeme*

ÖRNEK 4:

Taw basında tawtekesi orğısa*, dalasında qaraquyrıq jügirip, qarsaq jortadı*. "**Dağ başında dağ tekesi zıplasa**, bozkırında Acem ceylanı koşup, karsak gezer." **(M5–6)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *orğı-*

Özne: *tawtekesi*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *taw basında*

ÖRNEK 5:

Mına qorşawdan esebin tawıp şığıp, ***jüz metrdey jazıq pen onıñ ar jağındağı özennen ötsek****, qalıñ ormanğa süñgir edik.* "Bu duvardan bir yol bularak çıkıp, **yüz metre kadar ova ile onun diğer tarafındaki nehirden geçsek**, gür ormana saklanırdık." **(M6–179)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *öt-*

Özne (Gizli Özne): *biz*

Dolaylı Tümleç (Ayrılma Tümleci): *jüz metrdey jazıq pen onıñ ar jağındağı özennen*

ÖRNEK 6:

Eger frantsuzdıñ bir basılımına ulı Omardı sınap kölemdi maqala jazıp berse*, Älişer bıyıl Memlekettik sıylıqtı almaq eken.* "**Eğer Fransızların bir neşriyatında büyük şair Omar'ı eleştirip hacimli bir makale yazıverse**, Alişer bu sene devlet ödülünü almıştı." **(M7–175)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jazıp ber-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Düz Tümleç (Belirtisiz Nesne): *kölemdi maqala*

Dolaylı Tümleç (Yönelme Tümleci): *frantsuzdıñ bir basılımına*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *ulı Omardı sınap*

Yüklem Dışı Tümleç:*eger*

ÖRNEK 7:

Qayda barsañ *qazannıñ qulağı törtew*. "**Nereye gitsen** kazanın kulpu dört." **(M8–164)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *barsañ*

Özne: *sen*

Dolaylı Tümleç (Bulunma Tümleci): *qayda*

ÖRNEK 8:

Reniş, keyissiz, salmaqpen aytsa da*, awır äñgime*. "**Sitemli, kırıcı olmayan bir dille, ağırbaşlılıkla konuşsa da**, ağır bir sohbet." **(M9–438)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *ayt-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Vasıta Tümleci): *reniş, keyissiz, salmaqpen*

Yüklem Dışı Tümleç:*da*

ÖRNEK 9:

Şeker ***"Sırdıñ suwın julığınan keltirmey" jürse de****, endi oylanbasqa bolmadı*. "Şeker **hiçbir şeye önem vermeden gezse de** şimdi düşünmemek olmaz." **(M10–98)**

Yan Cümlenin Ögeleri:

Yüklem: *jür-*

Özne (Gizli Özne): *ol*

Zarf Tümleci (Durum Tümleci): *“Sırdıñ suwın julığınan keltirmey”*

Yüklem Dışı Tümleç:*de*

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAZAK TÜRKÇESİNDE YAN CÜMLELERDE ÖGE DİZİLİŞİ

Temel cümlede herhangi bir öge görevini yerine getiren yan cümleler, bir cümle gibi değerlendirildiğinde kendi içinde ögeler barındırmaktadır. Bu ögelerin dizilişi ise temel cümlede olduğu gibi kurallı veya devrik olabilmektedir.

Çalışmamızda, Kazak edebiyatından on farklı yazarın eserlerinin ilk on sayfasını almak suretiyle oluşturduğumuz bütüncedeki toplam 2543 cümle, 2485 yan cümle incelendi. Örnek metinlerdeki yan cümleler, kurallı ve devrik oluşlarına göre sınıflandırıldı ve yan cümlelerin öge dizilişleri verildi.

5.1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ

Çalışmamızda, örnek metinlerde geçen **59** isim-fiilli yan cümle, **591** sıfat-fiilli yan cümle, **1418** zarf-fiilli yan cümle incelendi ve bu yan cümleler öge dizilişleri bakımından kurallı ve devrik olmak üzere iki grupta değerlendirildi.

5.1.1. İsim-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi

5.1.1.1. -uw / -üw / -w İsim-Fiil Eki ile Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekiyle kurulan isim-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Qarındasımnıñ qazirgi jüris-turısı da, ***söylewi*** *de, tipti ezüw tartıp külgeni de basqaşa.* "Kardeşimin şimdiki tavrı da, **konuşması** da, hatta tebessüm ederek gülmesi de başka türlü." **(M4–27)**

(ol)	+	*söyle-*
Ö (GÖ)		**Y**

Ärkim öz basınıñ qamın oylaw *- tutqın zañı.* "**Herkesin kendi başının çaresine bakması**, esir yasası." **(M6–206)**

ärkim	+	*öz basınıñ qamın oyla-*
Ö		**Y**

- **Ö + Ö + ZT + Y**

Söz durıs aytıluwı dep ***är sözdiñ, är söylemniñ durıs küyinde jumsaluwı*** *aytıladı*. "Sözün doğru söylenmesi derken **her kelimenin, her cümlenin doğru bir şekilde kullanılması** anlatılmaktadır." **(M2–111)**

är söz(diñ)	+	*är söylem(niñ)*	+	*durıs küyinde*	+	*jumsal-*
Ö		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Ol kisiniñ oyınşa, meniñ awılğa siyrek kelüwim, ***ötken jazdağı praktikamdı basqa jaqtarda ötkizüwim*** *- dalada jürip jatbawır bolıp ketkendiktiñ saldarınan dewşi edi.* "Onun düşüncesine göre, benim köye seyrek gelişim, **geçen yaz stajımı başka yerlerde geçirişim**, evden uzakta gezip akraba tanımaz oluşumdan dolayıydı." **(M4–61)**

(men)	+	*ötken jazdağı praktikamdı*	+	*basqa jaqtarda*	+	*ötkiz-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (BulT)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Jaqsılap üy sala bilüw üşin säwlet önerpazı üy saluwğa ustalatın zattardıñ sır-sıypatın, qasiyetin jaqsı bilüwge tiyis: ***olardıñ tiyisti ornına jumsaluwın*** *jaqsı bilüw tiyis.* "Güzel bir şekilde ev inşa etmek için mimar, ev inşa etmek için harcadığı malzemelerin durumunu, niteliğini ve **onları uygun yerde kullanmayı** iyi bilmelidir." **(M2–82)**

olar(dıñ)	+	*tiyisti ornına*	+	*jumsal-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Biraq, ***tört jüz betten asuwı*** *mümkin emes.* "Ancak, **dört yüz sayfayı aşması** mümkün değil." **(M7–104)**

(ol) + *tört jüz betten* + *as-*
Ö (GÖ) **DT (AT)** **Y**

Sol jazuwıñnıñ jurtqa jetüwi *ölşewsiz qıyındağanı anıq edi*. "(Senin) **bu yazının yurda ulaşmasının** çok zor olduğu belliydi." **(M9–277)**

sol jazuwıñ(nıñ) + *jurtqa* + *jet-*
Ö **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DT + DT + ZT + Y**

Tildi qoldana bilüw dep - aytatın oyğa säykes keletin sözderdi tañdap ala bilüwdi jäne ***sol sözderdi söylem işine orın-ornına durıstap qoya bilüwdi*** *aytamız*. "Dili kullanabilmek derken, ifade edilen düşünceye uygun olan kelimeleri seçebilmeyi ve **bu kelimeleri cümle içinde yerli yerine düzgün bir şekilde koyabilmeyi** kastediyoruz." **(M2–97)**

sol sözder(di) + *söylem işine* + *Orın-ornına* + *durıstap* + *qoya bil-*
Ö **DT (YT)** **DT (YT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Ol kisiniñ oyınşa, ***meniñ awılğa siyrek kelüwim****, ötken jazdağı praktikamdı basqa jaqtarda ötkizüwim - dalada jürip jatbawır bolıp ketkendiktiñ saldarınan dewşi edi.* "Onun düşüncesine göre, **benim köye seyrek gelişim**, geçen yaz stajımı başka yerlerde geçirişim, evden uzakta gezip akraba tanımaz oluşumdan dolayıydı." **(M4–61)**

men(iñ) + *awılğa* + *siyrek* + *kel-*
Ö **DT (YT)** **ZT (DrT)** **Y**

Men odan ***"Qızıl tuw" kolhozına jol siltep jiberüwin*** *suradım*. "Ben ondan **Kızıl Tuv kolhozuna yol gösterip götürmesini** istedim." **(M4–250)**

(ol) + *Qızıl tuw" kolhozına* + *jol siltep* + *jiber-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Sözdiñ kelisti bolatın zañdarın, şarttarın bilip tizüw *- til qıysını dep aytaladı*. "**Kelimenin uygun bir şekilde kurallarını, şartlarını bilerek sıralamak**, dil mantığı olarak adlandırılır." **(M2–106)**

söz(diñ) + *kelisti bolatın zañdarın, şarttarın bilip* + *tiz-*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

Waqıtşa jeñisten esteri şıqqan esirikterdiñ ***eki sözge kelmey ata saluwı*** *da mümkin ğoy.* "Geçici zaferden afallayan aptalların, **durup dururken ateş etmesi** de mümkün ya." **(M6–43)**

waqıtşa jeñisten esteri şıqqan esirikter(diñ) + *eki sözge kelmey* + *ata sal-*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Barlawğa ***tört adam jiberüwdi*** *uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ? – dedi.* "— "Etrafı kolaçan etmek için **dört adam göndermeyi** uygun buldum. Biri bu Sloven, kalanların üçü bizden olmalı. Haydi, hanginiz gidiyorsunuz?" dedi." **(M6–270)**

(ol) + *barlawğa* + *tört adam* + *jiber-*
Ö (GÖ) **ZT (SebT)** **DzT (BsizN)** **Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Äsili, ***qol bastağan batırdıñ birden sayısqa şığuwı*** *şart emes.* "Aslında, **önderlik eden bahadırın birden savaşa katılması** şart değil." **(M8–189)**

qol bastağan batır(diñ) + *birden* + *sayısqa* + *şıq-*
Ö **ZT (DrT)** **DT (YT)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Berdiqojanıñ qolbası Qabanbaymen jaqın tanısuwı *Şıñğıstawdağı "Şağan şayqası" kezinde bolıp edi.* "**Berdikoja'nın Komutan Kabanbay ile yakından tanışması**, Şınğıs Dağı'daki "Şağan Savaşı" zamanında olmuştu." **(M8–176)**

Berdiqoja(nıñ) + *qolbası Qabanbaymen* + *jaqın* + *tanıs-*
Ö **ZT (BT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT+ ZT + ZT + Y**

İşindegi pikirdi, qıyaldı, köñildiñ küyin tärtiptep qıysının, qırın, kestesin kelistirip söz arqılı tısqa şığaruw *- söz şığaruw boladı.* "**(İnsanın) içindeki düşünceyi, hayali, iç dünyasını düzenleyerek mantığını, becerisini, sistemini**

uyumlu hâle getirip söz vasıtasıyla dışarı çıkarması anlatma olur.”**(M2–51)**

(ol)	+	*işindegi pikirdi, qıyaldı, köñildiñ küyin tärtiptep*	+	*qıysının, qırın, kestesin kelistirip*	+	*söz arqılı*	+	*tısqa şığar-*
Ö(GÖ)		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**ZT(VT)**		**Y**

*Olay boluw üşin kerek: 1. Sözderdiñ tulğasın, mağınasın özgertetin türli jalğaw, jurnaq, jalğawlıq siyaqtı närselerdi bilip ärqaysısın öz ornına tutınuw. 2. **Söylem işindegi sözdi durıs septep, durıs köptep, durıs ımıralastıruw**. 3. Söylemderdi bir-birine durıs oraylastırıp, durıs qurmalastırıp, durıs orındastıruw.* “Öyle olması için: 1. Kelimelerin yapısını, manasını değiştiren çeşitli çekim eki, yapım eki, bağlaç gibi şeyleri bilip hepsini yerinde kullanmak. 2. **Cümle içindeki kelimeyi doğru çekimleyip, doğru gruplandırıp, doğru anlaşılmasını sağlamak**. 3. Cümleleri birbirine doğru bir şekilde denk getirip, doğru bir şekilde birleştirip, doğru bir şekilde yerleştirmek lazım.” **(M2–112)**

söylem işindegi sözdi	+	*durıs septep*	+	*durıs köptep*	+	*durıs*	+	*ımıralastır-*
Ö		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**ZT(VT)**		**Y**

- **DzT + Y**

***Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw**, **zañdarın bilüw** - **bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw** siyaqtı närse*. “**Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek**, bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi bir şey.” **(M2–86)**

1.	dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın	+	tanı-
	DzT (BliN)		**Y**
2.	zañdarın	+	bil-
	DzT (BliN)		**Y**
3.	bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın	+	bil-
	DzT (BliN)		**Y**

***Aldağı waqıyğa osı xattan bastalar dew** kimniñ oyına kelsin*. “**Bundan sonraki olaylar o mektupla başlayacak demek** kimin aklına gelirdi.” **(M4–196)**

aldağı waqıyğa osı xattan bastalar	+	*de-*
DzT(BliN)		**Y**

- **DzT + DzT + DzT + Y**

Aq köñil, şolaq aqıl, aram oy dew*, yaki* ***kün bürkip tur, nayzağay oynaydı, suw qayttı dew****, ya bolmasa,* ***qazannıñ qulağı, oşaqtıñ butı, üydiñ töbesi dew*** *dereksiz zattardı derekti zatşa, jansız zattardı jandı zatşa, bernesiz zattardı berneli zatşa qalıptaw, ğamaldaw, bernelewden şığıp, ädetti sözge aynalıp ketken.* "**Alçak gönüllü, kıt akıllı, kötü düşünce demek**, veya **ince ince yağmur yağar, fırtına kopar, su çekildi demek**, ya da **kazanın kulbu, ocağın ayağı, evin tepesi demek** kanıtlanamayan şeyleri kanıtlanabilir şey gibi, cansız varlıkları canlı varlık gibi, soyut şeyleri somut şeyler gibi şekillendirmek, tasarlamak, tasvir etmekten çıkıp kalıplaşmış kelimeye dönüştürmek (demektir). **(M2–171)**

1.	*aq köñil*	+	*şolaq aqıl*	+	*aram oy*	+	*de-*
	DzT (BliN)		**DzT(BliN)**		**DzT(BliN)**		**Y**
2.	*kün bürkip tur*	+	*nayzağay oynaydı*	+	*suw qayttı*	+	*de-*
	DzT(BliN)		**DzT(BliN)**		**DzT(BliN)**		**Y**
3.	*qazannıñ qulağı*	+	*oşaqtıñ butı*	+	*üydiñ töbesi*	+	*de-*
	DzT(BliN)		**DzT(BliN)**		**DzT(BliN)**		**Y**

- **DzT + DT + ZT + Y**

Jaratqan Quday qanday belgi jiberdi, qay tustan men qata bastım, onı mağan däl qazir ***taba qoyuw*** *qıyın şığar*. "Yaradan Allah nasıl bir işaret gönderdi, ben nasıl bir yanlış yaptım, şu an (**bunu) bulabilmek** çok zor." **(M7–22)**

onı	+	*mağan*	+	*däl qazir*	+	*taba qoy-*
DzT (BliN)		**DT (YT)**		**ZT (ZamT)**		**Y**

- **DT + Y**

Sırtqı qısas, ***ädebiy maydannan şettetüw****, bar isiñe bögesin qoyuw, onı az deseñiz, elden ötken sumpayı, ultşıl ziyankes qana emes, darınsız sorlı degen jarnama… - juwıq arada toqtaması anıqtı.* "Dış çekişmeler, **edebî çevrelerden tecrit etme**, bütün çalışmalara mani olma, bunlara az diyorsanız, ülkede gezen merhametsiz, milliyetçi bir düşman değil, yeteneksiz bir biçare diyen afişin... yakın zamana kadar durduğu bir gerçekti." **(M9–270)**

ädebiy maydannan + *şettet-*
DT (AT) **Y**

Balasın onnan asqan soñ-aq Şeker ***teñine atastıruwdı*** *oylağan*. "Yavrusu onu geçtikten sonra Şeker, (kızını) **dengiyle sözlemeyi** düşündü." **(M10–92)**

tenine + *atastır-*
DT(YT) **Y**

- **DT + Ö + Y**

Til däldigi dep ***oylağan uğımğa söz mağınası säykes kelüwi*** *aytaladı.* "Dil açıklığı derken, **düşünülen kavramda kelimenin anlamına uygun olarak kullanılması** kastedilmektedir." **(M2–151)**

oylağan uğımğa + *söz mağınası* + *säykes kel-*
DT (YT) **Ö** **Y**

- **DT + DzT+ DT + Y**

Lager'de oyındı köringenge ayta berüw *de qawipsiz emes*. "**Kampta düşünceni (her) gördüğüne söyleyivermek** de tehlikesiz değil." **(M6–196)**

lager'de + *oyındı* + *köringenge* + *ayta ber-*
DT (BulT) **DzT (BliN)** **DT (YT)** **Y**

- **DT + DT + DzT+ Y**

Türik jurtında adamğa jan-januwar atın qoyuw - *keñinen tarağan ğurıp…*"**Türk yurdunda insana hayvan adını koymak** yaygınlaşmış bir adet..." **(M9–131)**

Türik jurtında + *adamğa* + *jan-januwar atın* + *qoy-*
DT (BulT) **DT(YT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **DT + ZT + Y**

Şırşıqqa qayta köşüw - *namıs.* "**Şırşık'a geri göçmek**, utanç." **(M8–152)**

Şırşıqqa + *qayta* + *köş-*
DT(YT) **ZT (DrT)** **Y**

- **ZT + Y**

Eñseni köterip jürüw *mümkin bolmay qaldı, adamdar boyın tiktep tura almağan soñ, jer bawırlap eñbektey bastadı*. "**Doğrularak yürümek** mümkün değildi, insanlar dik duramadıklarından sürünerek emeklemeye başladılar." **(M7–3)**

eñseni köterip	+	*jür-*
ZT (DrT)		**Y**

Erte tanıluw *- özgeşe baqıt emes pe*. "**Erken ünlü olmak**, bilhassa şans değil mi?" **(M9–441)**

erte	+	*tanıl-*
ZT (ZamT)		**Y**

- **ZT + Ö + Y**

Bul jerde ***ädebiyettiñ maqsatı jöninde äñgime tuwuwı*** *da mümkin*. "Burada **edebiyatın amacı hakkında hikâye oluşması** da mümkün**." (M7–154)**

otız üşinşi ruwdıñ bitip	+	*äñgime*	+	*tuw-*
ZT (İT)		**Ö**		**Y**

- **ZT + Ö + Ö + Y**

Endi on altı mıñ üş jüz seksenge jetüw üşin odan on üş mıñ tört jüz qırıq jıldı alasız, ol eki mıñ toğız jüz qırıqqa teñ, oğan keregi sol eki mıñ toğız jüz qırıq jıldı qamtığan jeti ruwdıñ kezeñi, onıñ işinde birinşi äwlet - ***otız üşinşi ruwdıñ bitip, ekinşi äwlet - otız törtinşi ruwdıñ bastaluwı****, sosın, eki mıñ bir jüz jıl nemese bes ruw*. "Şimdi on altı bin üç yüz seksene ulaşmak için ondan on üç bin dört yüz kırk yılı çıkarırsınız, o iki bin dokuz yüz kırka eşittir, ona gereken, bu iki bin dokuz yüz kırk yılı içeren yedi kabilenin dönemidir, **birinci hanedan otuz üçüncü kabilenin bitip, ikinci hanedan otuz dördüncü kabilenin başlaması** bu dönemin içindedir, sonuç iki bin yüz yıl ya da beş kabiledir." **(M7–131)**

otız üşinşi ruwdıñ bitip	+	*ekinşi äwlet*	+	*otız törtinşi ruwdıñ*	+	*bastal-*
ZT (DrT)		**Ö**		**Ö (AÖ)**		**Y**

- **ZT + DzT + DT + Y**

Olay boluw üşin kerek: 1. ***Sözderdiñ tulğasın, mağınasın özgertetin türli***

jalğaw, ***jurnaq, jalğawlıq siyaqtı närselerdi bilip ärqaysısın öz ornına tutınuw***. *2. Söylem işindegi sözdi durıs septep, durıs köptep, durıs ımıralastıruw. 3. Söylemderdi bir-birine durıs oraylastırıp, durıs qurmalastırıp, durıs orındastıruw*. "Öyle olması için: 1. **Kelimelerin yapısını, manasını değiştiren çeşitli çekim eki, yapım eki, bağlaç gibi şeyleri bilip hepsini yerinde kullanmak**. 2. Cümle içindeki kelimeyi doğru çekimleyip, doğru gruplandırıp, doğru anlaşılmasını sağlamak. 3. Cümleleri birbirine doğru bir şekilde denk getirip, doğru bir şekilde birleştirip, doğru bir şekilde yerleştirmek lazım." **(M2–112)**

sözderdiñ tulğasın, mağınasın özgertetin türli jalğaw, jurnaq, jalğawlıq siyaqtı närselerdi bilip	+	*ärqaysısın*	+	*öz ornına*	+	*tutın-*
ZT (DrT)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + ZT + Y**

Kerek zattarın saylap alıp, üy saluwğa kirisüw - *dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ jayın bilip alıp, solardıñ ärqaysısın durıstap ornına jumsap, pikirli äñgime şığaruwğa kirisken siyaqtı boladı.* "**Gerekli malzemeleri hazırlayarak, ev yapmak için çalışmak**; sesin, kelimenin, cümlenin yerini bilip, onların her birini doğru bir şekilde yerine koyup, anlamlı bir hikâye yazmaya çalışmak gibidir." **(M2–87)**

kerek zattarın saylap alıp	+	*üy saluwğa*	+	*kiris-*
ZT (DrT)		**ZT (SebT)**		**Y**

- **ZT + ZT + ZT + Y**

Olay boluw üşin kerek: 1. Sözderdiñ tulğasın, mağınasın özgertetin türli jalğaw, jurnaq, jalğawlıq siyaqtı närselerdi bilip ärqaysısın öz ornına tutınuw. 2. Söylem işindegi sözdi durıs septep, durıs köptep, durıs ımıralastıruw. 3. ***Söylemderdi bir-birine durıs oraylastırıp, durıs qurmalastırıp, durıs orındastıruw***. "Öyle olması için: 1. Kelimelerin yapısını, manasını değiştiren çeşitli çekim eki, yapım eki, bağlaç gibi şeyleri bilip hepsini yerinde kullanmak. 2. Cümle içindeki kelimeyi doğru çekimleyip, doğru gruplandırıp, doğru anlaşılmasını sağlamak. 3. **Cümleleri birbirine doğru bir şekilde denk getirip, doğru bir şekilde birleştirip, doğru bir şekilde yerleştirmek** lazım." **(M2–112)**

söylemderdi bir-birine durıs oraylastırıp + *durıs qurmalastırıp* + *durıs* + *orındastır-* +

ZT (DrT) ZT (DrT) ZT (DrT) Y

5.1.1.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekiyle kurulmuş isim-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır. Bu durum Kazak Türkçesinde devrik cümle yapısının çok az kullanıldığı tezini doğrulamaktadır.

5.1.2. Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi

Çalışmamızda, örnek metinlerden elde ettiğimiz bütün sıfat-fiil eklerini sıfat-fiilli yan cümleler ve eksiltili sıfat-fiilli yan cümleler olmak üzere iki başlık altında ele aldık. Bunların kurallı ve devrik cümle yapısına sahip olup olmadıklarını incelemek suretiyle öge dizilişlerine yer verdik.

5.1.2.1. -ar / -er / -r Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.1.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Qazaq xandığı degenniñ şek-şeñberi de joq, ***<u>buljımay turar</u>*** *zañı da joq.* "Kazak Hanlığı denen (yerin) sınırı da yok, (sınırlarını) **<u>koruyacak</u>** yasası da yok." **(M3–137)**

<u>buljımay tur-</u>

Y

<u>Eske ustar</u> *jaytı, eki tom da ortaq asqaralı roman işinde bolatını äri bir kitap turğısındağı mazmun tutastığın saqtap qalatını.* "**<u>Akılda kalan</u>** durumu, iki cildi de eşit büyüklükteki roman içinde olması hem de bir kitap ölçütündeki içerik bütünlüğünü

koruması.” **(M7–144)**

eske usta-
Y

- **Ö + Y**

*Berdiqojanıñ bul saparda öz köşin nıq senimmen bastap kele jatqan sebebi, ol osıdan bir ay şaması burın qasına bes-altı joldas ertip, jurt şolıp, **barar** jerin belgilep qaytqan*. “Berdikoja’nın bu seferi çok güvenli bir şekilde yöneterek geliyor olmasının sebebi, o bundan yaklaşık bir ay önce yanında beş altı yoldaş götürüp, yurdu inceleyip, **gideceği** yeri belirleyerek geri dönmüş.” **(M8–160)**

ol + *bar-*
Ö (GÖ) **Y**

- **DzT + Y**

***Söz biler** aqsaqalı da bolmağan-aw*. “**Konuşmayı bilen** aksakalı da yokmuş ya..” **(M3–63)**

söz + *bil-*
DzT(BsizN) **Y**

- **DT + Y**

*Özimen ruwlas on awıl **Sıybannıñ işinde ümit eter** örenniñ bärin de sırtınan baqılay jüretin*. “Kendisiyle soydaş olan on köy, **Sıyban aşiretinin içinde ümit vadeden** gençlerin hepsini de desteklemeye çalışıyordu.” **(M3–59)**

Sıybannıñ işinde + *ümit et-*
DT (BulT) **Y**

*Alla-ay, oşañ etip bas köterer, **elge tulğa bolar** bir azamat şıqpadı-aw!* “Allah’ım, bir hamleyle öne geçip halkı yöneten, **halka koruyucu olan** bir vatandaş da çıkmadı!” **(M8–107)**

elge + *tulğa bol-*
DT (YT) **Y**

- **ZT + Y**

*Alla-ay, **<u>oşañ etip bas köterer</u>**, elge tulğa bolar bir azamat şıqpadı-aw!* "Allah'ım, **<u>bir hamleyle öne geçip halkı yöneten</u>**, halka koruyucu olan bir vatandaş da çıkmadı!" **(M8–107)**

<u>oşañ etip</u> + *<u>bas köter-</u>*
ZT (DrT) **Y**

5.1.2.1.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.1.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.1.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

*Al **<u>qolımnan keleri</u>** - lager' qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw ğana…* "İşte **<u>elimden gelen</u>** kamp duvarının dayanıksız taraflarını incelemek sadece..." **(M6–161)**

<u>(bul)</u> + *<u>qolımnan kel-</u>*
Ö (GÖ) **Y**

***<u>Otarşıl patşalıqtıñ aları</u>** da az emes, orıs qalalarınan seniñ alarıñ da az emes.* "**<u>Sömürgeci hükümdarlığın alabileceği</u>** de az değil, Rus şehirlerinden senin alabileceğin de az değil." **(M3–151)**

<u>Otarşıl patşalıq (tıñ)</u> + *<u>al-</u>*
Ö **Y**

- **DT + Ö + Y**

Otarşıl patşalıqtıñ aları da az emes, ***<u>orıs qalalarınan seniñ alarıñ</u>*** *da az emes.* "Sömürgeci hükümdarlığın alabileceği de az değil, **<u>Rus şehirlerinden senin alabileceğin</u>** de az değil." **(M3–151)**

<u>orıs qalalarınan</u>	+	*<u>sen(iñ)</u>*	+	*<u>al-</u>*
DT (AT)		**Ö**		**Y**

5.1.2.1.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ar / -er / -r* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.2. -atın / -etin / -ytin / -ytın Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.2.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.2.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Tolqınnan tolqın tuwadı,	"Dalgadan dalga doğar,
Tolqındı tolqın quwadı.	Dalgayı dalga kovar.
Tolqın men tolqın jarısadı,	Dalga dalgayla yarışır,
Küñirenisip keñespen,	Feryat edip öğütle,
<u>Bitpeytin</u> *bir egespen.*	**<u>Bitmemiş</u>** bir kavgayla.**(M2–174)**

<u>ol</u>	+	*<u>bitpe-</u>*
Ö (GÖ)		**Y**

<u>Jeñilmeytin</u> *jaw joğın däleldegen 1941 jılğı Mäskew tübindegi jeñisimiz esten*

ketpeydi. "**Yenilmez** düşmanın kaybettiğini ispatlayan 1941 yılı Moskova yakınlarındaki zaferimiz unutulmaz." **(M6–25)**

ol	+	*jeñilme-*
Ö (GÖ)		**Y**

- **Ö+ DzT + Y**

İyesiniñ düniyege kelgenin sezdiretin *aqırğı belgisi - tompiyğan beyit az waqıtta joğalmaq, iz bitpek.* "**Sahibinin dünyaya geldiğini hissettiren** son işareti, kabarıklaşmış mezar kısa zamanda kaybolacak, iz ortaya çıkacak." **(M1–96)**

(bul)	+	*iyesiniñ düniyege kelgenin*	+	*sezdir-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

Jigittiñ xan bolatın, ***qızdıñ xanım bolatın*** *waqıtı qartayğan soñ, ökinbe ulım!* "**Yiğidin han olacağı**, **kızın hanım olacağı** zamanı, yaşlandıktan sonradır, pişman olma oğlum!" **(M2–17)**

1.	*jigit(tiñ)*	+	*xan*	+	*bol-*
	Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**
2.	*qız(dıñ)*	+	*xanım*	+	*bol-*
	Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan eldiñ qalağa qatınasatın *qara jolınıñ üstinde Arqalıq degen taw bar.* "**S. şehrinin güneyine yerleşmiş olan halkın şehirle bağlantısını sağlayan** karayolunun üstünde Arkalık denen dağ var." **(M1–1)**

S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan el(diñ)	+	*qalağa*	+	*qatınas-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Qolbasınıñ birden maydanğa şığatın *oyı bolmağan da şığar.* "**Komutanın aniden savaş meydanına çıkma** düşüncesi olmasa da çıkar." **(M8–187)**

qolbası(nıñ)	+	*birden*	+	*maydanğa*	+	*şıq-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **DzT + Y**

*Jaqın mañaydan "Qızıl tuw" kolhozına qaray **jol surap alatın** eşkim körine qoymadı*. "Yakın civardan Kızıl Tuv kolhozuna kadar **yol soracak** hiç kimse görünmüyordu." **(M4–244)**

jol	+	*surap al-*
DzT (BsizN)		**Y**

Özim dastandardan talay oqığan er-jigitti muqaltatın *lajsız jay meniñ de basıma kelipti…* "**Destanlardan nice okuduğum delikanlıları körelten** çaresiz durum, benim de başıma gelmişti..." **(M6–39)**

özim dastandardan talay oqığan er-jigitti	+	*muqalt-*
DzT (BliN)		**Y**

- **DzT + DT + Y**

*Basında toqal töbeli şoşaq börik, börik üstinde aldı mañdayğa eñkeygen, **artı şaşqapqa ulasatın**, eki öñiri doğalana bitken burama şekelikpen kömkerilgen, özgeşe şarşı.* "Başında alçak tepesi sivri kalpak, kalpak üstünde önü alnına eğilmiş, **arkası şaşkapa ulaşan**, iki motifi yuvarlayarak bükülen örme şakaklıkla süslenen, farklı bir başörtüsü." **(M9–191)**

artı	+	*şaşqapqa*	+	*ulas-*
DzT (BliN)		**DT (YT)**		**Y**

- **DzT + DT + ZT + Y**

Mundaydı ömir täjiriybesinen jaqsı biletin *qıran derew qırğa qona qaldı*. "**Bunu hayat tecrübesiyle iyi bilen** kartal, hemen bozkıra kondu." **(M5–221)**

mundaydı	+	*ömir täjiriybesinen*	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**DT (AT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **DzT + ZT + Y**

Osınıñ bärin jaqsı biletin*, esi bar eki bürkit bul tekelerge tiyispey, jay änşeyin nazar awdarıp qana ötip kete berdi*. "**Bunların hepsini iyi bilen**, akıllı iki kartal bu tekelere dokunmadan, sadece dikkatlice bakıp geçip gidiverdi." **(M5–71)**

osınıñ bärin	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

Qarsılasınıñ üstinen şüyilüwdiñ qolaylı da pärmendi ekenin jaqsı biletin *eki bürkit birinen-biri joğarı şığuwğa jantalasıp baqtı*. "**Rakibinin üstünden ok gibi fırlamanın etkili bir güç olduğunu iyi bilen** iki kartal, birbirlerinin üzerine çıkmaya çalıştılar." **(M5–172)**

qarsılasınıñ üstinen şüyilüwdiñ qolaylı da pärmendi ekenin	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **DT + Y**

Olarğa bildiretin *zamannıñ şejiresi - däwreni ötip kedeylik basqan, köñilsiz salqın ömirge tüsken käriler bolatın.* "**Onları haberdar eden** zamanın vakayinamesi - ömrü tüketip yoksulluğa boyun eğmiş, neşesiz, ümitsiz ömür süren ihtiyarlarmış." **(M1–25)**

olarğa	+	*bildir-*
DT (YT)		**Y**

Şığarmanıñ mazmunında bayqalatın *negizdik türler üşew: 1. Äweze. 2. Äliptew. 3. Bayımdaw.* "**Eserin içeriğinde ortaya çıkan** temel türlerin üçü: 1. Hikâyeleştirme, 2. Betimleme, 3. Özetleme." **(M2–32)**

şığarmanıñ mazmunında	+	*bayqal-*
DT (BulT)		**Y**

- **DT+ ZT + DzT + Y**

Körgen közge alğaşqı jerden-aq süykimdiligin sezdiretin *wız jas.* "**Görüldüğü ilk andan itibaren alımlılığını hissettiren** genç kız." **(M1–154)**

körgen közge	+	*alğaşqı jerden-aq*	+	*süykimdiligin*	+	*sezdir-*
DT (YT)		**ZT (SnrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Y**

Kerey-Waq dep atalatın *bes bolıs el Eseneydiñ aynalasına jıynala berdi, jıynala berdi.* "**Kerey-Vak diye adlandırılan** beş ilçe halkı, Eseney'in etrafında toplanıverdi,

toplanıverdi.” **(M3–155)**

Kerey-Waq dep	+	*atal-*
ZT (DrT)		**Y**

*Edenge **mayday kesiletin** qarağaydan emes, tegi berik ağaştan tilingen taqtay töselgen eken.* “Zemine **rahat kesilen** çam ağacından değil, cinsi sağlam ağaçtan doğranan tahta döşenmişti.” **(M6–70)**

mayday	+	*kesil-*
ZT (BnzT)		**Y**

- **ZT + DzT + Y**

*Ekinşi, **köligine, özine azıq surap, şığın şığaratın** jat kerüwen joq bolsın.* “İkincisi, **bineğine, kendine yiyecek isteyip, masraf çıkaran** yabancı kervan helak olsun.” **(M1–30)**

köligine, özine azıq surap	+	*şığın*	+	*şığar-*
ZT (DrT)		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **ZT + DT + Y**

*Qasındağı Qaltay - **erte künnen janınan tastamaytın** joldası.* “Beraberindeki Kaltay, **eskiden beri yanından ayırmadığı** yoldaşı.” **(M1–75)**

erte künnen	+	*janınan*	+	*tastama-*
ZT (SnrT)		**DT (AT)**		**Y**

- **ZT + ZT + Y**

***Sözden qurastırıp pikirli äñgime şığaruw üşin jumsalatın** zat - sözder.* “ **Sözleri birleştirip özgün bir hikâye yazmak için faydalanılan** şey kelimelerdir.” **(M2–71)**

sözden qurastırıp	+	*pikirli äñgime şığaruw üşin*	+	*jumsal-*
ZT (DrT)		**ZT (SebT)**		**Y**

*Burın qala jayın qayta-qayta surap, **tañırqap, qızığa tıñdaytın** qarındasım bul jolı meniñ jañalıqtarıma da qumartqan joq.* “Önceleri şehir hakkında sık sık soru sorup, **hayranlıkla, ilgiyle (beni) dinleyen** kardeşim, şimdi benim haberlerime ilgi duymuyordu.” **(M4–38)**

tañırqap	+	*qızığa*	+	*tıñda-*
ZT (DrT)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + ZT + ZT + Y**

Ol kisi ***köñildi sätterinde studenttermen erkin äzildesetin*** *aq jarqın, aşıq minezdi adam bolatın*. "O kişi, **keyifli anlarında öğrencilerle rahatça şakalaşan** hayat dolu, açık yürekli bir insandı." **(M4–205)**

köñildi sätterinde	+	*studenttermen*	+	*erkin*	+	*äzildes-*
ZT (ZamT)		**ZT (BT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

— ***Jä, jä, özim de bilem, bala emespin ğoy...– dep, burımın arqasına bir ırşıtıp, etegine aynala bir qarap, şığıp ketetin*** *küyge uşıradı.* "— **"Tamam, tamam, ben de öğreneceğim, çocuk değilim artık…" diye saçının beliğini arkasına doğru atıp, eteğine bakarak çıkıp gideceği** bir çağa geldi." **(M10–85)**

Jä, jä, özim de bilem, bala emespin ğoy...– dep	+	*burımın arqasına bir ırşıtıp*	+	*etegine aynala bir qarap*	+	*şığıp ket-*
ZT (DrT)		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.2.2.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.2.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.2.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + Y**

Til tazalığı deytinimiz *- ana tildiñ sözin basqa tildiñ sözimen şubarlamaw*. "**Dil**

temizliği dediğimiz (şey), ana dili başka dilden gelen kelimelerle kirletmemektir**." (M2–113)**

(biz)	+	*til tazalığı*	+	*de-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Bul jaqtıñ jer jadısın jaqsı biletinder *- Berdiqojanıñ özi men kezinde qazaq äskeri quramında jorıqta bolğan sanawlı sarbazdar ğana*. "**Bu tarafın yer hatırasını iyi bilenler**, Berdikoja'nın kendisi ile zamanında Kazak ordusunun bünyesinde seferde olan sayılı askerler sadece." **(M8–44)**

olar	+	*bul jaqtıñ jer jadısın*	+	*jaqsı*	+	*bil-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Jalğız-aq ***bizdiñ mıqtap qaşatınımız*** *jatşıldıq (jat sözşildik).* "Sadece **bizim var gücümüzle kaçındığımız** yabancılaşmadır (yabancı dilden kelime kabulü)." **(M2–121)**

biz(diñ)	+	*mıqtap*	+	*qaş-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + YDT + Y**

Bulardıñ jalğız-aq medew ğılatını *Arqalıqtıñ egindigi edi.* "**Onların medet umduğu** (şey) yalnızca Arkalık'ın ekinliği idi." **(M1–13)**

bular(dıñ)	+	*jalğız-aq*	+	*medew ğıl-*
Ö		**YDT**		**Y**

5.1.2.2.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın / -etin / -ytin / -ytın* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.3. -ğan / -gen / -qan / -ken Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.3.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Ol kerek zat - topıraq bolsa, onı biriktirip iyleydi; ***iylengen*** *balşıqtan kirpiş quyadı*. "O gerekli malzeme toprak ise, onu birleştirip karıştırır; **karıştırılan** balçıktan yapılmış kerpici kalıba döker." **(M2–65)**

ol + *iylen-*
Ö (GÖ) **Y**

Döñgeletip alğan *mezgil, ayqın ölşemdegi alpıs - bir urpaq, bir atanıñ bes müşel jası.* "**Yuvarlanan** süre, belli bir ölçü olarak altmış, bir nesil, bir soyun On iki hayvanlı Türk takvimine göre beş müşel yaşı." **(M7–120)**

ol + *döñgeletip al-*
Ö (GÖ) **Y**

Täñiri ornatqan *zañdarğa qarsı şığadı, usaqtağan jurt azadı, jeti atadan uzap barıp - qız alıp, qız berisip, quda-qudandalı boluw, ilik-şatıs tärtip qurıp, qadir-qasiyet joğaladı, el işi - toqtamağan şabıs - bülinedi, qırğın apat, şapqınşılıqta es jıyılmaydı*. "**Tanrı'nın koyduğu** kanunlara karşı çıkıyor, küçülen halk zayıflıyor, yedi ata desturundan uzaklaşarak - kız alıp kız vererek dünür olma - akrabalık düzeni kurarak itibar kaybediyor, halk bitmeyen bir savaşla bölünüyor, amansız bir felaket ve istilada kendine gelemiyor." **(M7–163)**

Täñiri + *ornat-*
Ö **Y**

Bulardıñ tuwıp-ösken *jerleri Taşkent töñiregi, Şırşıq jaylawı*. "**Bunların doğup büyüdüğü** yerler, Taşkent civarındaki Şırşık yaylası." **(M8–72)**

bular(dıñ) + *tuwıp-ös-*
Ö **Y**

Säbiydiñ sol qolı - joğarıda, sol jaq emşek üstinde, ***oñ qol - titirep turğan*** *oñ mamasın ustağan.* "Küçük çocuğun sol eli yukarıda, sol taraftaki göğüs üstünde, **sağ eli titreyen** sağ göğsünü tutmuş." **(M9–205)**

oñ qol + *titirep tur-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Özi batır bolğan *adam deydi*. "**Kendisi bahadır olmuş** bir insandır." **(M1–20)**

özi + *batır* + *bol-*
Ö **DzT (BsizN)** **Y**

Barlıq düniyeniñ tawqımetin arqalap qalğan *jas balam - anaw*. "**Bütün dünyanın sıkıntısını omuzlayan** çocuğum, işte." **(M1–205)**

ol + *barlıq düniyeniñ tawqımetin* + *arqalap qal-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Kelgen betinde kiye söylep, ***bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken*** *Ulpan, qız ekendigin añdatpawğa tırısıp edi.* "Geldiğinde örtünerek konuşup, **herkesin durumunu dile getiren** Ulpan, kız olduğunu sezdirmemeye çalışmıştı." **(M3–101)**

ol + *bäriniñ köñilin* + *sözine awdarıp äket-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Jeñilmeytin jaw joğın däleldegen *1941 jılğı Mäskew tübindegi jeñisimiz esten ketpeydi.* "**Yenilmez düşmanın kaybettiğini ispatlayan** 1941 yılı Moskova yakınlarındaki zaferimiz unutulmaz." **(M6–25)**

ol + *jeñilmeytin jaw joğın* + *dälelde-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Sonda da: ***Meni süygen*** *jigitte ne arman bar?* "O zamanda da: **Beni seven** delikanın ne hayalleri var?" **(M10–62)**

ol	+	*meni*	+	*süy-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Rayısov: ***Bizdi ol elge jetkizip jürgen*** *soğıs älegi ğoy*. "Rayısov: **Bizi o ülkeye ulaştıran** savaş kargaşasıydı ya." **(M6–19)**

ol	+	*bizdi*	+	*ol elge*	+	*jetkizip jür-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

Şeker Ordabaydikine qımızğa barğanda, ana jaqta, jüktiñ burışında: "Pup-pup!" dep, bılğarığa suw bürkip, tıqıldatıp, ***qujırañdap jatqan moynı işine kirgen*** *bir jamandı körüwşi edi.* "Şeker, Ordabay evine kımız için gittiğinde orada yük treninin köşesinde: "Pup pup!" diye işlenmemiş koyun derisine su püskürterek, tık tık diye ses çıkararak, **kamburlaşan boynu içine girmiş** bir zavallıyı görmüştü." **(M10–108)**

ol	+	*qujırañdap jatqan moynı*	+	*işine*	+	*kir-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Ana äyeldin birewi - kelini, ***birewi - sol kelinnen tuwğan*** *nemere qızı.* "Bu kadınlardan biri gelini, **biri bu gelinden doğan** kız torunu." **(M1–146)**

birewi	+	*sol kelinnen*	+	*tuw-*
Ö		**DT (AT)**		**Y**

Awılda bolıp jatqan *jañalıq, özgeristerdi de söz ettik.* "**Köyde olan** yenilik ve değişikliklerden de bahsettik." **(M4–47)**

ol	+	*awılda*	+	*bolıp jat-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**Y**

Alayda ***oñtüstik-batıs bağıtında küş alğan*** *jaw bizdi şığısqa qaray tıqsırıp keledi, tıqsırıp keledi.* "Ama **güneybatı istikametinde güçlenen** düşman, bizi doğuya doğru kovalıyor, kovalıyordu." **(M6–26)**

ol	+	*oñtüstik-batıs bağıtında*	+	*küş al-*
Ö (GÖ)		**DT(BulT)**		**Y**

Üy irgesindegi bağana basına ilingen *şam sığırayıp janıp, jeldiñ ekpinimen*

älsiz şayqaladı. "**Ev yanındaki direğin tepesine asılan** kandil, cılız bir şekilde yanıp, rüzgârın etkisiyle güçsüz bir şekilde yalpalıyordu." **(M7–14)**

ol	+	*üy irgesindegi bağana basına*	+	*ilin-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

Ökşe izi Merke men Qorday aralığındağı Suluwtör jaylawınan bastalğan *bul köştiñ arağa bes qonıp, İle boyına jetkeni keşe ğana.* "**Kaynağı Merke ile Kordav arasındaki Suluvtör Yaylası'ndan başlayan** bu göçün içinden beş grup, İli Nehri kıyısına ulaştığı gece konakladı." **(M8–5)**

ökşe izi	+	*Merke men Qorday aralığındağı Suluwtör jaylawınan*	+	*bastal-*
Ö		**DT (AT)**		**Y**

Bulttan şıqqan*, araylı, döp-döñgelek kün betti*. "**Buluttan çıkan**, nurlu, yusyuvarlak güneş yüzlü." **(M9–147)**

(ol)	+	*bulttan*	+	*şıq-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

Qara qıran ***öz mekeninen özin quwmaq bolğan*** *bul oqıs äreketke şamırqana ketti*. "Kara kartal, **kendi mekânından kendini kovalayan** bu ani teşebbüse öfkelendi." **(M5–164)**

Qara qıran	+	*öz mekeninen*	+	*özin*	+	*quwmaq bol-*
Ö		**DT (AT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT + DT + Y**

Älgi, ***ayaq astınan jurtqa jaqqan*** *zarlı tolğawdan soñ tağı da solqaqtap bos jürgem.* "Çok önceki **aniden yurdu yakan** kaygılı tolğavdan sonra da bitkin düşerek yarını düşünmedim." **(M9–70)**

(ol)	+	*ayaq astınan*	+	*jurtqa*	+	*jaq-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + DT + DT + Y**

Däl qara joldıñ awzında, Arqalıqtıñ bir kişilew biyiginiñ basında tastan üygen

oba sekildi jalğız mola bar. "**Tam karayolunun ağzında, Arkalık'ın bir küçük yükseltisinin başında taş yığılmış** höyük şeklinde yalnız mezar var." **(M1–21)**

(ol)	+	*däl qara joldıñ awzında*	+	*Arqalıqtıñ bir kişilew biyiginiñ basında*	+	*tastan*	+	*üy-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DT (BulT)**		**DT (AT)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Joldıñ awzında köldeneñ sozılıp jatqan *turqı on şaqırımday bolğanmen, ensiz kerege sıqıldı, jalğız taw.* "**Yolun ağzında yatay bir şekilde uzanmış** boyu neredeyse on kilometre olmasıyla dar çadıra benzeyen, yalnız dağ." **(M1–3)**

(ol)	+	*joldıñ awzında*	+	*köldeneñ sozılıp*	+	*jat-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

Qalağa qazınanıñ alımın saluwğa barıp, jumıstarın tügel bitirip, ***üyine qaytıp kele jatqan*** *beti.* "Şehre hazinenin vergisini vermeye gidip, işlerin hepsini bitirip, **evine geri döndüğü** ilk zamandı." **(M1–74)**

(ol)	+	*üyine*	+	*qaytıp*	+	*kele jat-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Älginde jawdırap otırğan *qarındasım tordan qutılğan dala qusınday oynaqşıp şığa keledi.* "**Az önce yalvaran gözlerle bakan** kardeşim, ağdan kurtulan tarla kuşu gibi yerinde duramazdı." **(M4–14)**

(ol)	+	*älginde*	+	*jawdırap otır-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**Y**

Umar-jumar bir sätte qıynalğan *Sarı bürkit "şırr-şırr" ete qaldı da, ekewi tağı da ajırasıp ketti.* "**Birinin üstüne diğeri çıktığı anda zorlanan** sarı kartal aniden bağırdı ve ikisi de birbirinden ayrıldı." **(M5–193)**

(ol)	+	*Umar-jumar bir sätte*	+	*qıynal-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**Y**

Bul partizandardıñ jüris-turısı, qam-qareketinen jaña-jaña bas qosıp, ***boy tüzep kele jatqan*** *otryadtı añğardım.* "Bu partizanların tavrından, hazırlığından yeni yeni

birleşip, **toplanarak gelen** müfrezeyi farkettim." **(M6–238)**

(olar)	+	*boy tüzep*	+	*kele jat-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

Qazaq bir jas dep alpıs jıldı aytadı, ***alpısqa kelmey düniyeden ozğan*** *adam jaylı eki jastıñ birine kelmey qaytıs boldı dep wayım bildiredi*. "Kazaklar bir yaş diye altmış yılı kastederler, **altmışa gelmeden vefat eden** insan hakkında "iki yaşın birine gelmeden öldü" diye endişe bildirirler." **(M7–118)**

(ol)	+	*alpısqa kelmey*	+	*düniyeden oz-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

"Kebiske Şegebaydan da bul ötkin eken: ökşeni bes-aq şegemen turğızadı... Asawğa qurıq salsa, tırp eter emes, ökşe sirini tastay ğıp, äşekeylep tastaydı. Taqanı qılmıyta minewge kelgende, jer jüzinde budan etikşi ötpes..." dep, ***qımızğa jıyılğan*** *qula awızdardıñ awız suwı qurıp jürdi.* ""Ayakkabıda bu Şegebay'dan da mahirdi: ökçeyi sadece beş çiviyle tutturuyor... Zor olsa da harekete geçer geçmez ökçe köselesini taş gibi yaparak süslüyor. Ayakkabı topuğunu süslemeye gelince, yeryüzüne bundan iyi ayakkabıcı gelmez..." diyerek **kımız için toplanan** hatiplerin dili damağı kuruyordu." **(M10–107)**

(olar)	+	*qımızğa*	+	*jıyıl-*
Ö (GÖ)		**ZT (SebT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Qorday asuwın küzetem dep xanğa bergen *wädesi bar edi, sol sertin buzğısı kelmegen.* "**Kordav geçidini koruyacağım diye hana verdiği** vaat vardı, bu yemini bozmayı istemedi." **(M8–147)**

(ol)	+	*Qorday asuwın küzetem dep*	+	*xanğa*	+	*ber-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Älgindegi Qara qıran men Sarı bürkittiñ töbelesi ***mine osınday tirşilik üşin bolğan*** *küres edi.* "Az önceki kara kartal ve sarı kartalın mücadelesi, **işte böyle geçim için yapılan** bir mücadeleydi." **(M5–208)**

älgindegi Qara qıran men Sarı bürkittiñ töbelesi	+	*mine*	+	*osınday tirşilik üşin*	+	*bol-*	
Ö		**ZT (GösT)**		**ZT (SebT)**		**Y**	

Böbeşigine deyin üsem sızılğan *tolıq qos anar salbıray iyip tur*. "**Kabuğuna kadar zarif çizilen** dolgun bir çift nar, sarkarak eğiliyor." **(M9–202)**

(ol)	+	*böbeşigine deyin*	+	*üsem*	+	*sızıl-*
Ö (GÖ)		**ZT (SnrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + YDT +DT + YDT+ DT +Y**

Oypıl-toypılı köp, ***birde qazaqqa, birde qoqanğa bağınğan*** *mazasızdaw ölke demeseñ, Şırşıq te jerdiñ jännatı edi.* "Karışıklık çok, **bazen Kazaklara, bazen Hokand'a tabi olan** huzursuz bir bölge demezsen, Şırşık dünyanın cennetiydi." **(M8–73)**

(ol)	+	*birde*	+	*qazaqqa*	+	*birde*	+	*qoqanğa*	+	*bağın-*
Ö (GÖ)		**YDT**		**DT (YT)**		**YDT**		**DT (YT)**		**Y**

5.1.2.3.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.3.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.3.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Qaşan da ***xannıñ aytqanı*** *- zañ.* "Her zaman, **hanın söylediği** kanundur." **(M8–91)**

xan(nıñ) + *ayt-*
Ö **Y**

İyä, "Abılay öldi" degende, ***qazaqtıñ ata jawlarınıñ quwanbağanı*** *joq.* "Evet, "Abılay Han öldü" denince, **Kazakların ata düşmanlarından sevinmeyen** (kimse) yok." **(M8–121)**

qazaqtıñ ata jawları(nıñ) + *quwanba-*
Ö **Y**

Äsirese, ***azuwlarıñ basqanı*** *- Berdiqojanıñ awıldarı.* "Özellikle, **zalimlerin bastığı**, Berdikoja'nın köyleri." **(M8–126)**

azuwlar(ıñ) + *bas-*
Ö **Y**

Adasqandar *üyirin taptı.* "**Yerinde olmayanlar** eski yerini buldu." **(M9–94)**

(olar) + *adas-*
Ö (GÖ) **Y**

Qızı ***körgenin*** *toqıdı.* "Kızı **gördüğünü** yaptı." **(M10–82)**

qızı + *kör-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Şığarma degenimiz *osılay şığarğan söz.* "**Eser dediğimiz** (şey) bu şekilde yapılmış bir anlatıdır." **(M2–52)**

(biz) + *şığarma* + *de-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Aytılğan lebiz aşıq mağınalı, tüsinüwge jeñil, köñildi küdiktendirmeytin bolsa, ***til anıqtığı degenimiz*** *sol boladı.* "Söylenen söz açık anlamlı, anlaşılması kolay, düşüncede çelişki uyandırmıyor ise, **dil açıklığı dediğimiz** (şey) budur." **(M2–125)**

(biz) + *til anıqtığı* + *de-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DT + Y**

Xannıñ qazanına tüsip ketkenniñ *seniñ awzıña köbigi de tiymeydi, süyegi de tiymeydi.* "**Hanın kazanına girenin** senin ağzına köpüğü de değmez, kemiği de değmez." **(M3–152)**

(ol) + *xannıñ qazanına* + *tüsip ket-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

Osı kezde ***oñ jağımda turğan*** *öz tilinde bir sözdi şolaq qayırdı*. "O sırada **sağ tarafımda duran** (asker), kendi dilinde kısaca bir şeyler söyledi." **(M6–40)**

(ol) + *oñ jağımda* + *tur-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **Y**

Saltına berik ulıs qana ***tutqıyıldan şapqan*** *köldeneñ kök attığa sawırın şaldırmaydı.* "Geleneğine bağlı bir ulus, **beklenmedik yerden saldıranlara** izin vermez." **(M7–193)**

(olar) + *tutqıyıldan* + *şap-*
Ö (GÖ) **DT (AT)** **Y**

- **Ö + DT + DzT + Y + Y**

Basına qurbandıq şalğan, ***sıyınğan***, *medet suraytın bolğan…*"**Başında kurban kesen**, **dua eden**, yardım isteyen olmuş..." **(M9–139)**

(ol) + *basına* + *qurbandıq* + *şal-* + *sıyın-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **DzT (BsizN)** **Y** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Budan eki-uş jıl burın ***Kenesarığa ergen elderdiñ qazir qaşıp jatqandarı*** *bar*. "Bundan iki üç yıl önce **Kenesarı'nın peşinden giden halklar arasında şimdi kaçan** (insanlar) var." **(M3–149)**

Kenesarığa ergen elder(diñ) + *qazir* + *qaşıp jat-*
Ö **ZT (ZamT)** **Y**

Al keyingi ***batırmız, biymiz dep jürgender*** *Abılay ölgen soñ özinen-özi apşıp, büristi de qaldı*. "İşte sonraki **bahadırız, beyiz diyenler**, Abılay Han öldükten sonra kendiliğinden güçleri tükenerek korkuyla çekildiler." **(M8–105)**

(olar) + *batırmız, biymiz dep* + *jür-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

- **DzT + Y**

Qazaq xandığı degenniñ *şek-şeñberi de joq, buljımay turar zañı da joq*. "**Kazak Hanlığı denen** (yerin) sınırı da yok, sınırlarını koruyacak yasası da yok." **(M3–137)**

Qazaq xandığı + *de-*
DzT (BliN) **Y**

Şirkin, ***azattıq degen*** *ne qılğan küşti qudiret deseyşi, sonda da kertip jatırmız.* "Böyle olsa da, ahh, **özgürlük denen** (şey) ne kadar güçlü bir kudretmiş, kazmaya devam ediyoruz." **(M6–92)**

azattıq + *de-*
DzT (BliN) **Y**

Joqtap otırğan eki jüz qırıq jıl degeni *- tört jüz jıyırmağa bara jatqan jetinşi ruwdıñ törtinşi urpağın añğartatın mölşer.* "**Araştırılan iki yüz kırk yıl dediği**, dört yüz yirmiye giden yedinci kabilenin dördüncü neslini anlatan miktar." **(M7–138)**

joqtap otırğan eki jüz qırıq jıl + *de-*
DzT (BliN) **Y**

Jer men kök degen *osı emes pe*. "**Yer ile gök denilen** bu değil mi?" **(M9–349)**

jer men kök + *de-*
DzT (BliN) **Y**

5.1.2.3.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.4. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.4.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.4.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

*Oqırman waqıyğa quwalawı mümkin, ne alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan, **aytılmaq** oydıñ soñına tüsedi*. "Okuyucu olayı takip edebilir, böylece çileli dönem olayının ardında saklanan, **söylenecek** düşüncenin peşine düşer." **(M7–151)**

aytıl-
Y

5.1.2.4.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.4.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

Örnek metinlerde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

5.1.2.5. -maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.5.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.5.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **ZT + Y**

Balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes, ***aqılmen üyretpekşi*** *adam sorlı ğoy.* "Çocuğu işle değil sözle, örnekle değil **öğütle eğitecek** insan, ne kadar da zavallı." **(M10–80)**

aqılmen	+	*üyret-*
ZT (VT)		**Y**

5.1.2.5.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.5.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

Örnek metinlerde *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

5.1.2.6.-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.6.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.6.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Älde äsire saqtığımnan, älde jüyke-jüregimniñ säl-päl beriktiginen, bälkim, ***orındalmas*** *arman, qiyaliy maxabbattan özimdi joğarı sanağan menmen köñil, temir tüysikten - äytewir aman qaldım.* "Ya aşırı ihtiyatlılığımdan, ya da aklımın ve kalbimin biraz dayanıklı oluşundan, belki **gerçekleşmeyecek** arzu ve hayali aşka karşı kendimi üstün gören bencil düşünce sayesinde, güçlü bir duyguyla sonunda hayatta kaldım." **(M9–234)**

orındal-

Y

Şım qorada - jer üyde, ***jelpindirmes*** *kör üyde, arsa-arsa bolıp süyegi, qalaqtay bolıp iyegi, jañqaday joq jaq etten, sawsaqtarı şilbiyip, köleñkedey kilbiyip, bu jatqan qay aruwaq? "Kerpiç ağılda, toprak evde,* ***serinletmeyen*** *mezar evde, kemiği incelip, çenesi küçülüp, küçücük etsiz yanağı, parmakları kuruyup, gölge gibi bir deri bir kemik kalarak yatan hangi sıska?"* **(M10–2)**

jelpindir-

Y

Qızıl-jasıl, aq-kökşil beyne kilem türindey, gülder gül-gül janadı, külkildegen gül-japıraq, sağımdanğan külim bel terezeden köz salsa, Künikeydiñ köñiline ***jazılmas*** *jara saladı.* "Kızıl-yeşil, beyaz-açık mavi görünüşlü bir halı türü gibi çiçekler çeşitli renklere bürünür, dalgalanan çiçekler, yapraklar, bulanıklaşan puslu geçit pencereden göz gezdirdiğinde Künikey'in gönlüne **onulmaz** yaralar açardı." **(M10–8)**

jazıl-
Y

- **Ö + DT + ZT + Y**

Bularğa qayta oralmas *xannan göri, qır astındağı qırğızdar äldeqayda jaqın edi.* "**Bunlara tekrar dönmeyecek** bir hana göre, yakındaki Kırgızlar daha yakındı." **(M8–144)**

(olar)	+	*bularğa*	+	*qayta*	+	*oral-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (YT)**		**Y**

- **DzT + Y**

*Bul lep, **şıypa tabılmas**, eşqaşan jazılmas ğaşıqtıq derti - eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi*. "Bu ateş, **şifası bulunmayan**, hiçbir zaman iyileşmeyen aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı." **(M9–233)**

şıypa	+	*tabıl-*
DzT (BsizN)		**Y**

- **ZT + Y**

*Bul lep, şıypa tabılmas, **eşqaşan jazılmas** ğaşıqtıq derti - eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi*. "Bu ateş, şifası bulunmayan, **hiçbir zaman iyileşmeyen** aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı." **(M9–233)**

eşqaşan	+	*jazıl-*
ZT (ZamT)		**Y**

5.1.2.6.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.6.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

Örnek metinlerde *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelere rastlanmamıştır.

5.1.2.7. -uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi Birleşik Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.7.1. Ekin Oluşturduğu Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.7.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + Y**

Bul äñgimeni aytuwşı *adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* "**Bu hikâyeyi anlatan** insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

(olar)	+	*bul äñgimeni*	+	*ayt-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

5.1.2.7.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.2.7.2. Ekin Oluşturduğu Eksiltili Sıfat-Fiilli Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.2.7.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DT + DT + Y**

Awıl-üyden Künikeyge kelüwşiler *kem boladı.* "**Konu komşudan Künikey'i ziyaret edenler** azalıyor." **(M10–27)**

(olar)	+	*awıl-üyden*	+	*Künikeyge*	+	*kel-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**DT (YT)**		**Y**

5.1.2.7.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan eksiltili sıfat-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3. Zarf-Fiilli Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi

5.1.3.1. -a / -e / -y Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-a / -e / -y* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Körkeyte *ayqındaw aqındar sözinde köp keledi.* "**Mübalağa ederek** açıklama ozanların eserlerinde sıkça görülür." **(M2–195)**

körkeyt-

Y

Birin-biri qanatpen urıp, topşımen soğıp, tumsıqpen julıp, ***arpalısa****, awdarıla kelip aşıq betkeyge tüsti.* "Birbirleriyle kanat kanada çarpışarak, kanatlarıyla vurup, gagaslarıyla koparıp, **mücadele ederek**, yuvarlanarak açık dağ yamacına indiler." **(M5–188)**

arpalıs-

Y

Jaña ğana şolaq jañbır ötken, kün ala bulttı, jeñil samal; ***köleñkeley****, jaylap jürip, bayaw äñgimelesip kelemiz*. "Az önceki hafif yağmur durmuş, kapalı hava, hafif meltem; **gölgelenerek**, aheste aheste yürüyüp, yavaş yavaş konuşarak geliyoruz." **(M9–436)**

köleñkele-

Y

Qazdiya*, qaqiya otırıp, taqımdı japsırıp, ökşeni qadap tastap, kök köylektiñ etegin, aq şarşınıñ uşın jeleñdetip, elpildetip, eleñdetip jeler me edi!* "**Kazık gibi dikilip**, kıpırdamadan dimdik durarak, dizlerini sıkıştırıp, ökçeyi batırarak, yeşil elbisesinin eteğini, beyaz kare şeklindeki başörtüsünün ucunu dalgalandırarak, ele avuca sığmayıp, yerinde duramayarak tırıs gidecek mi ki!" **(M10–196)**

qazdiy-

Y

- **Ö + Y**

Önbeytin azın-awlaq maldıñ soñınan jürip, äri iş pıstırıp, äri qıynağan beynetten serpilip, ***kün bata*** *üyine kelüwine kerek.* "Çoğalmayan azıcık malın peşinden gidip, hem sabrı tükenip, hem çekilen ızdırabını dağıtarak **gün batınca** evine gelmesi gerek." **(M1–29)**

kün + *bat-*

Ö **Y**

Qalay degenmen, tüptiñ tübinde külli älemdegi bar waqıyğa ***edäwir waqıt öte kele*** *ülken oyğa aynaluwı ğajap emes.* "Nasıl olursa olsun, nihayetinde cümle âlemdeki

mevcut olayların **uzun zaman geçince** büyük bir fikre dönüşmesi garip değil." **(M7–153)**

edäwir waqıt + *öte kel-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Nemese, mol şapanı ıyığınan az-maz ısırılıp, ***kewdesin kere****, alıs qıyırğa qarap oyğa batqan.* "Yahut bol kaftanı omzundan biraz sıyrılıp, **gövdesini gererek** çok uzaklara doğru düşünceye dalmış." **(M9–308)**

(ol) + *kewdesin* + *ker-*
Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**

Sonşama ötkir, ***ötimdi bola tura****, tım jumsaq, älde, şekten tıs baqqumar, mansapqor*. "O kadar cesur, **nüfuzlu biri olarak**, aşırı güler yüzlü ya da aşırı şöhret, makam düşkünü." **(M9–446)**

(ol) + *ötimdi* + *bola tur-*
Ö (GÖ) **DzT (BsizN)** **Y**

Qatın-balanıñ jaq jünin ürpiyte, ***közin iriñdete***, ***iyegin dirildete***, ***kölikti zorıqtıra***, ***arıqtı öltire*** *köşedi.* "**Eşini ve çocuklarını dondurarak**, **gözünü iltihaplandırarak**, **çenesini zangırdatarak**, **arabayı zorlatarak**, **zayıfı öldürerek** göçer." **(M10–69)**

1. *(ol)* + *Qatın-balanıñ jaq jünin* + *ürpiyt-*
   Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**
2. *(ol)* + *közin* + *iriñdet-*
   Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**
3. *(ol)* + *iyegin* + *dirildet-*
   Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**
4. *(ol)* + *kölikti* + *zorıqtır-*
   Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**
5. *(ol)* + *arıqtı* + *öltir-*
   Ö (GÖ) **DzT(BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + DzT + Y**

Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ***ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere****, bayımdap söyleymiz*. "Örneğin, bir insandan bahsederken, ya o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek anlatırız, ya dış görünüşünü, yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da **o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp**, özetleyerek anlatırız." **(M2–34)**

(biz)	+	*ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin*	+	*sebebin*	+	*tekser-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Moynı-basın ürpiyte *kekjeñ-kekjeñ etisip, awız salğalı andıstı.* "**Boyunları başları titreyip**, sık sık sendeleyerek, ısırmak için birbirlerini takip ettiler." **(M5–189)**

(olar)	+	*moynı*	+	*basın*	+	*ürpiyt-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + ZT + Y**

Jerden awır köterilip türegele *jan-jağıma qaradım*. "**Yerden güçlükle doğrularak ayağa kalkıp** etrafıma baktım." **(M6–45)**

(men)	+	*jerden*	+	*awır*	+	*köterilip*	+	*türegel-*
Ö (GÖ)		**DT**		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Sol künniñ qalğan waqıtı men tüni boyı jürip otırıp taw qıratınıñ asa*, tağı quladıq…"***Günün kalan zamanı ile gece boyu yürüyüp, dağın tepesini aşınca** yine devrildik..." **(M6–218)**

(biz)	+	*sol künniñ qalğan waqıtı men tüni boyı jürip otırıp*	+	*taw qıratınıñ*	+	*as-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT(BliN)**		**Y**

- **Ö + YDT + ZT + Y**

Nurlan bolsa ***säl eñkeye bere****, basın tez köterip aladı*. "Nurlan ise **birazcık**

eğilivererek, (onun) başını hızla kaldırdı.” **(M4–161)**

Nurlan +	*bolsa* +	*säl* +	*eñkeye ber-*
Ö	**YDT**	**ZT (MT)**	**Y**

- **DT + Y**

Alayda “tutqınnan azatpız” degen oydıñ özi ***qarın mäselesine nazar awdarta*** *qoyatın emes.* “Ancak “esaretten kurtulma” düşüncesi **karın meselesiyle ilgilenmeye** izin vermiyor.” **(M6–215)**

qarın mäselesine +	*nazar awdart-*
DT (YT)	**Y**

5.1.3.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-a / -e / -y* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.2. -arda / -erde / -rda / -rde Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-arda / -erde / -rda / -rde* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DT + Y**

Tuyaq ***awılına qaytarda*** *Şekerdikine kelip, däm awız tiyip, qoş aytıstı*. “Tuyak **köyüne geri dönerken** Şeker’in evine gelerek yemeğini yiyip vedalaştı.” **(M10–145)**

Tuyaq +	*awılına* +	*qayt-*
Ö	**DT (YT)**	**Y**

5.1.3.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-arda / -erde / -rda / -rde* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli

yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.3. -atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.3.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DT + DzT + Y**

Onıñ ber jağında ***mağan şınındaytpaytınday*** *da tür körsetti.* "Onun burada, **bana gerçeği söylemeyecek** bir niyeti olduğunu belli etti." **(M4–104)**

(ol)	+	*mağan*	+	*şının*	+	*aytpa-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **DzT + Y**

Qoldı tügel suqpasa, ***mına taqtaydı köteretindey*** *küş aluw qayda*! "Elini tamamen sokamazsa, **bu tahtayı kaldırabilecek kadar** kuvvet alması mümkün değil!" **(M6–81)**

mına taqtaydı	+	*köter-*
DzT (BliN)		**Y**

5.1.3.3.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.4. -atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.4.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Endi eñbegim önip, ***samğay beretin siyaqtı*** *köringem*. "Şimdi işim yolunda gidince **havalara uçacak gibi** oldum." **(M9–259)**

(men) + *samğay ber-*
Ö (GÖ) **Y**

5.1.3.4.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.5. -ğalı / -geli / -qalı / -keli Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.5.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Osı otırğan ağa sultanımızdıñ ákesi Wälixan qaytıs bolğalı *jıyırma jıldan asıp ketti.* "**Bu oturan ağa sultanımızın babası Velihan vefat edeli** yirmi yıldan fazla oldu." **(M3–203)**

Osı otırğan ağa sultanımızdıñ äkesi Wälixan + *qaytıs bol-*
Ö **Y**

Moynı-basın ürpiyte kekjeñ-kekjeñ etisip, ***awız salğalı*** *andıstı.* “Boyunları başları titreyip, sık sık sendeleyerek, **ısırmak için** birbirlerini takip ettiler.” **(M5–189)**

(olar) + *awız sal-*
Ö (GÖ) **Y**

Jetkizbegeli *qaşan?* “**Ulaştırmayalı** ne kadar zaman (oldu)?” **(M10–187)**

(ol) + *jetkizbe-*
Ö (GÖ) **Y**

- **Ö + DzT + Y**

–***Qazaq - qazaq bolğalı***, “— **Kazak, Kazak olalı**,
Öz aldına el bolıp. Bağımsız bir halk oldu.” **(M3–196)**

Qazaq + *qazaq* + *bol-*
Ö **DzT(BsizN)** **Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Osılay ösirermin dep ümit etken eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı *osınday wıttı jasqa qızığa qarap qaluwşı edi*. “**Bu şekilde yetiştiririm diye ümit ettiği iki oğlu çiçek hastalığından bir günde vefat ettiğinden** bu cesur gence hayran kalmıştı.” **(M3–58)**

Osılay ösirermin dep ümit etken eki ulı + *qara şeşekten* + *bir künde* + *qaytıs bol-*
Ö **DT (AT)** **ZT(ZamT)** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Oñaşa bir gonğalı, “**Ayrı ayrı konaklayarak**,
Xandığınan ayrılsa, Hanlıktan ayrılırsa,
El boluwdan qalğanı. Halk olmaktan çıkar.” **(M3–197)**

(olar) + *oñaşa bir* + *qon-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

Bürkit te birden tömendep, qoyandı türe quwıp, ***sıpıra alğalı*** *jer bawırlap bara jattı.* "Kartal da birden alçalarak tavşanı takip ederken **sıyırıp almak için** yere yakın uçuyordu." **(M5–125)**

(ol)	+	*sıpıra*	+	*al-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

— Al men ***senimen birge sabaq oqığalı*** *keldim*. "— Ya ben **seninle birlikte ders çalışmaya** geldim." **(M4–119)**

(men)	+	*senimen birge*	+	*sabaq*	+	*oqı-*
Ö (GÖ)		**ZT (BT)**		**DzT(BsizN)**		**Y**

- **Ö + YDT + DzT + Y**

Jurttıñ jer-suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ, Şeker de ***tiginin körgeli****: — Bılay turşı, biz de köreyik, – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı*. "Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra Şeker de (onun) **dikişini görmek için**: — "Şöyle dursana, biz de görelim" diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı." **(M10–110)**

Şeker	+	*de*	+	*tiginin*	+	*kör-*
Ö		**YDT**		**DzT(BliN)**		**Y**

- **DT + Y**

Tañ rawandap, ***jerge jarıq tüskeli*** *birqawım waqıt boldı*. "Tan yeri ağarıp, **veryüzü aydınlanalı** bir hayli zaman oldu." **(M5–137)**

jerge	+	*jarıq tüs-*
DT (YT)		**Y**

5.1.3.5.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.6. -ğan / -gen / -qan / -ken boyda Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.6.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Kelgen boyda *apamdı qapsıra quşaqtap, bir aynaldıra biylep şıqtı...* "**Geldiği sırada** annemi kucaklayıp, döndürerek dansetti..." **(M4–186)**

(ol)	+	*kel-*
Ö (GÖ)		**Y**

5.1.3.6.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.7. -ğanda / -gende / -qanda / -kende Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.7.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, genel itibariyle öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Sondıqtan ***Aqan ündemegende****, o da ündemey otıradı*. "Bu yüzden **Akan konuşmadığında** o da konuşmazdı." **(M1–82)**

Aqan + *ündeme-*
Ö **Y**

Otıra bergende *tizesi Tilewimbet biydiñ sanına tiyip ketip edi, ol ırşıp ketip, Janay batırğa soğıldı*. "**Oturunca** dizi Tilevimbet Bey'in bacağına dokundu, o da yerinden sıçrayıp Janay Bahadırla çarpıştı." **(M3–184)**

(ol) + *otıra ber-*
Ö (GÖ) **Y**

Keşe biz telefon arqılı xabarlasıp, ***jolıqpaq bolğanımızda*** *arğı nısanamda kitap jazuw oyınıñ barın jasırğam joqtın.* "Dün telefonla haberleşip **görüştüğümüzde** bir sonraki hedefimin kitap yazma düşüncesi olduğunu gizlemedim." **(M6–9)**

(ol) + *jolıqpaq bol-*
Ö (GÖ) **Y**

— Allah Tağala jurt buzılıp, ***el adasqanda,*** *jer betine elşisin jiberedi.* "— Allahü Teâla yurt bozulup, **halk yolunu şaşırınca**, yeryüzüne elçisini gönderir." **(M7–216)**

el + *adas-*
Ö **Y**

Abılay ötinip turğanda *bastı qalay şayqarsıñ*. "**Abılay Han rica edince** adamları nasıl kendi istediklerini yapsın?" **(M8–92)**

Abılay + *ötinip tur-*
Ö **Y**

Otızda da buzılğan uyqı, biraq ***jas ulğayğanda*** *burınğıday, küşke salıp qana jaza almaysıñ.* "Otuz yaşında da bozuldu uyku, ancak **yaş ilerleyince** önceki gibi bütün gücünle çalışarak yazamazsın." **(M9–82)**

jas + *ulğay-*
Ö **Y**

Zayıbı uya basqanda*, bayı jüredi bäyek bop: älsin-älsin kelgiştep, jarınıñ jayın bilgiştep*. "**Eşi yavruladığı zaman**, kocası çok ilgi gösteriyor: ara sıra bir yere gidip gelme alışkanlığı edinerek, eşinin durumunu iyi bilerek." **(M10–42)**

zayıbı + *uya bas-*
Ö **Y**

*Dombay baydıñ köp jılqısın öz mañdayına bitkendey buwlanıp jüretin eserlew jigit edi, öytkeni **köşkende** körşilerge eptep öz tañdawımen de ustap berüwşi edi.* "Dombay zenginin at sürüsüne kendi malıymışçasına ter döken, delidolu bir delikanlıydı, zira **göçerken** komşuları için kendi isteğiyle ustaca yakalayıp verirdi." **(M10–205)**

(ol)	+	*köş-*
Ö (GÖ)		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

***Qay institutqa tüsüwge dayarlanıp jürgendigin surağanımda**: — Bilmeymin… äli oylanamın, – dedi ol lajsız ezüw tartıp*. "**Hangi enstitüye girmeye hazırlandığını sorduğumda**: — "Bilmiyorum... Henüz düşünüyorum" dedi o zoraki bir gülümsemeyle." **(M4–41)**

(men)	+	*qay institutqa tüsüwge dayarlanıp jürgendigin*	+	*sura-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

*Qanşa jatqanımdı bilmeymin, **közimdi aşıp alğanımda** añğarğanım - közim qarawıtıp, basımnıñ qattı zeñgip qalğanı*. "Ne kadar yattığımı bilmiyorum, **gözümü açtığımda** anladım, güzümün kararıp, başımın çok döndüğünü." **(M6–32)**

(men)	+	*közimdi*	+	*aşıp al-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

***Barlawşılardıñ qarası köringende-aq** aldarınan şıqtı.* "**İstihbaratçıların karartısı görününce** önlerine çıktı." **(M6–290)**

(ol)	+	*barlawşılardıñ qarası*	+	*körin-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

***Tuwrasın aytqanda**, meniñ özim jetispey jatırmın*. "**Doğruyu söylemek gerekirse**, ben yetiştiremiyorum." **(M9–64)**

(ol)	+	*tuwrasın*	+	*ayt-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

***Äñgime bolğanda**, işi tolıp ketse kerek, söylewşi - Sarjan, men - tıñdawşı ğana.* "**Sohbet denilince**, içi dolu olmalı, konuşan Sarjan, ben sadece dinleyici." **(M9–437)**

(ol)	+	*äñgime*	+	*bol-*
Ö (GÖ)		**DzT(BsizN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Bul äñgimeni aytuwşı adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, *öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* "**Bu hikâyeyi anlatan insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca**, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

Bul äñgimeni aytuwşı adamdar	+	*Küşikbaydıñ kim ekenin*	+	*jurtqa*	+	*tanıt-*
Ö		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

Sondıqtan ***mädeni jurttardıñ tilindegi ädebiyetterin, ğılım kitaptarın qazaq tiline awdarğanda*** *pän sözderiniñ dayarlığına qızıqpay, ana tilimizden qarastırıp söz tabuwımız kerek*. "Bununla birlikte **medeni halkların edebiyatlarını, ilmi kitaplarını Kazak diline çevirirken** bilimsel kelimelerin hazır olmasına ilgi duymadan ana dilimizi araştırıp kelime bulmalıyız." **(M2–123)**

(biz)	+	*mädeni jurttardıñ tilindegi ädebiyetterin, ğılım kitaptarın*	+	*qazaq tiline*	+	*awdar-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Öytkeni ***olardıñ birewin kep ustağanda***, *basqa birewi kelip "ars" etip awız saladı da, bürkittiñ para-parasın şığarıp, sıñarın qutqarıp äketedi*. "Çünkü (kartal) **onlardan birini gelip yakaladığında**, diğeri direnerek ısırır ve kartalı yaralayarak eşini kurtarır." **(M5–83)**

(men)	+	*olardıñ birewin*	+	*kep*	+	*usta-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Batır ***eline qayta qaytqanda***, *awruwı meñdey bastap, atqa äreñ jürip, osı küngi beyiti turğan biyiktiñ basına kelgende murşası qurıp, nayzasın tirep attan tüsipti.*

"Bahadır **yurduna geri dönerken** hastalığı artmaya başlamış, atla güç bela ilerleyip, bugün mezarının bulunduğu yükseltinin başına gelince gücü tükenip, mızrağına dayanarak attan inmiş." **(M1–45)**

batır	+	*eline*	+	*qayta qayt-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

***Söz ökteysiz orınğa qoyılğanda**, mäselen, künderde bir kün Satemir dalada oynap jürip, bir eski tamnıñ tübinde şarşağan soñ süyenip jan-jağına qarap jatsa, bir ayağı aqsaq qumırsqa tamnıñ töbesine qaray örmelep baradı da **orta şenine barğanda** qulap tüsedi.* "**Kelime uygun olmayan yere konulunca**, örneğin, günlerden bir gün Satemir, dışarıda oynarken, bir eski evin dibinde yorulduktan sonra yaslanıp etrafına baktığında, bir ayağı aksak karınca evin tepesine doğru tırmanıyor, **ortaya gelince** devrilip düşüyordu." **(M2–149)**

1.	*(ol)*	+	*söz ökteysiz orınğa*	+	*qoyıl-*
	Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**
2.	*(ol)*	+	*orta şenine*	+	*bar-*
	Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

*Qısqa qaray qırıq semiz soğım, jazğa qaray qırıq sawın biye, jüz boydaq qoy jıynatıp aladı da, **sonı berip otırğan el şabındığa uşırap jatqanda** ün şığarmaydı*. "Kışa doğru kırk semiz sağım, yaza doğru kırk sağmal kısrak, yüz kısırlaştırılmış koç toplatır ve **bunu veren halk, istilaya uğrayınca** ses çıkarmazdı." **(M3–170)**

sonı berip otırğan el	+	*şabındığa*	+	*uşırap jat-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

*Keyin **awılğa kelgende** estidim: Säwle körşi kolhozda turatın birewge turmısqa şıqqan eken.* "Sonra **köye geldiğimde** işittim: Sevle komşu kolhozda yaşayan biriyle evlenmiş." **(M4–145)**

(men)	+	*awılğa*	+	*kel-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

***Üstindegi buwıp-tüygen jügine qarağanda**, alıs saparğa jüretin jolawşıniki tärizdi*. "**Üstünde paketlenen yüküne bakınca**, uzun yola gidecek yolcununki gibiydi." **(M4–153)**

(ol) + *üstindegi buwıp–tüygen jügine* + *qara-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

Faşistik Germaniya İtaliya jerine ayaq basqanda *elde oğan qarsı küresüw üşin partizan otryadtarı da jasaqtala bastağan ğoy*. "**Nazi Almanyası İtalya toprağına ayak basınca**, halkın ona karşı savaşması için partizan müfrezeleri de silahlanmaya başlamış." **(M6–174)**

Faşistik Germaniya + *İtaliya jerine* + *ayaq bas-*
Ö **DT (YT)** **Y**

Türki küntizbesi bizdiñ jıl sanawımızdıñ eki mıñ alpıs ekinşi jılında on altı mıñ eki jüzge jetetini ras, qazir - eki mıñ ekinşi jılı - eki jüz alpıs toğızdı quraydı, esep ***otız toğızınşı ruw tarixtan köşkende*** *on altı mıñ üş jüz seksendi alqımdap qaladı eken.* "Türk takviminin bizim yıl hesabımızın iki bin altmış iki yılında on altı bin iki yüze ulaşacağı doğru, şimdi iki bin iki yılı, iki yüz altmış dokuzu oluşturur, **otuz dokuzuncu kabile tarihten göçtüğünde** hesap, on altı bin üç yüz seksene yaklaşmıştır." **(M7–125)**

otız toğızınşı ruw + *tarixtan* + *köş-*
Ö **DT (AT)** **Y**

Al, ***kezek Qabekeñe kelgende****, ol nayzasın tös süyektiñ basınan qadadı*. "İşte, **sıra Kabeken'e gelince**, o mızrağını göğüs kemiğinin ucuna sapladı." **(M8–200)**

kezek + *Qabekeñe* + *kel-*
Ö **DT (YT)** **Y**

Deñgeyine tayanğanda *Şekerdiñ közi ot bop jaynap, şobırın borbayğa bir kömip, sıyırdan oqşawlana berip: — Äy, Dombay! Qayırılşı, – dep, qamşısın şoşaytı*."**Hizasına yaklaşınca** Şeker'in gözü parlayıp, tembel atın buduna bir vurarak ineğin yanından ayrılırken: — "Hey, Dombay! Geri dön" diye kamçısını yukarı kaldırır." **(M10–204)**

(ol) + *deñgeyine* + *tayan-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DT+ ZT + Y**

Üyine keri oralğanda*, boyın muñ biyledi*. "**Evine geri döndüğünde**

kederlendi.” **(M7–188)**

(ol)	+	*üyine*	+	*keri*	+	*oral-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (HT)**		**Y**

*Şeker **Ordabaydikine qımızğa barğanda**, ana jaqta, jüktiñ burışında: "Pup-pup!" dep, bılğarığa suw bürkip, tıqıldatıp, qujırañdap jatqan moynı işine kirgen bir jamandı körüwşi edi.* “Şeker, **Ordabay evine kımız için gittiğinde** orada yük treninin köşesinde: “Pup pup!” diye işlenmemiş koyun derisine su püskürterek, tık tık diye ses çıkararak, kamburlaşan boynu içine girmiş bir zavallıyı görmüştü.” **(M10–108)**

Şeker	+	*Ordabaydikine*	+	*qımızğa*	+	*barğanda*
Ö		**DT (YT)**		**ZT**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

***Oyı qaraylas söylemder qatar aytılğanda**, mäselen, “Men qartayğan şağımda, bayı joq dep baqqan joq küyi joq dep küygen joq, qayratı joq dep qarasqan joq, äli joq dep asırağan joq” degen siyaqtı. “**Düşüncesi eşdeğer cümleler sırasıyla söylendiğinde**, örneğin, “Yaşlandığım dönemde, varlığım yok diye bakan yok, durumum yok diye içi kan ağlayan yok, gücü yok diye yardım eden yok, gücü yok diye besleyen yok” denmesi gibi.” **(M2–166)**

oyı qaraylas söylemder	+	*qatar*	+	*aytıl-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

*Mine, **Nurlan tuwralı söz qozğağanda** kömeyinde osı oylar jatqan bolar dep tüydim.* “İşte, **Nurlan hakkında konuştuğunda** kaynağında bu düşünceler yatıyor diye hissettim.” **(M4–63)**

(ol)	+	*Nurlan tuwralı*	+	*söz qozğa-*
Ö (GÖ)		**ZT (İT)**		**Y**

***Ağaş öñdewşiler tilimen aytqanda** “sorokovka, ne bolmasa, pyatidesyatkanıñ”, yağni qalıñdığı ne qırıq, ne elüw santimetrliktiñ biri*. “**Marangozların diliyle söylenince** “sorokovka ya da pyatidesyatkadan”, yani kalınlığı ya kırk, ya elli santimetrelikten biri.” **(M6–76)**

(ol)	+	*ağaş öñdewşiler tilimen*	+	*ayt-*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**Y**

Künikey jalğız jatqanda*, qozı-laq pen qarlığaş - beyne bir düyim el boladı*. "**Künikey yalnız yatınca** kuzu ile kırlangıç, sanki kalabalık olur." **(M10–26)**

Künikey	+	*jalğız*	+	*jat-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

Qosağı büytip jatqanda*, qolınıñ uşın bir bermey, janına jaqın bir kelmey*? "**Eşi bu şekilde yatarken** bir kez yardım etmez, yanına bir kez yaklaşmaz mı?" **(M10–55)**

qosağı	+	*büytip*	+	*jat-*
Ö		**ZT(DrT)**		**Y**

Şekerdiñ qabağı, erini attay tuwlap kele jatqanda*, bay balaları köp jılqını kündey kürkiretip, qıyquwlap aydap, sıyırdı basıp kete jazdap üstinen ötti.* "**Şeker'in göz kapağı ve dudağı titreyerek gelirken**, zengin çocukları yılkı sürüsünü apar topar hareket ettirip bağıra çağıra kovaladığı sırada sığırı ezecekken üstünden geçtiler." **(M10–191)**

Şeker(diñ)	+	*qabağı, erini attay tuwlap*	+	*kele jat-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Munı oylağan adam üyge kirip, ***qoranı meken qılğan adamdardı körgende****, älgi oyınıñ şındığına közi jetüwşi edi*. "Bunu düşünen adam eve girip **ağılda yaşayan insanları görünce**, az önceki düşüncesinin doğruluğuna kanaat getirdi." **(M1–111)**

munı oylağan adam	+	*üyge kirip*	+	*qoranı meken qılğan adamdardı*	+	*kör-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Anaday jer barğanda*, biy: "Äy Jänibek!" – dep şaqıradı*. "**Uzaklaştığında**, bey: "Hey Jenibek!" diye çağırdı." **(M2–29)**

(ol)	+	*anaday*	+	*jer*	+	*bar-*
Ö (GÖ)		**ZT (BnzT)**		**DzT(BsizN)**		**Y**

Ekewi jerge jetüwge qarağay boyı qalğanda *şeñgel jazısıp ajırastı da, tağı da jantalasıp kökke örledi.* "**İkisinin yere ulaşmasına çam ağacı boyu kadar mesafe kalınca**, pençe açarak kurtuldular ve daha da çırpınarak göğe yükseldiler." **(M5–183)**

ekewi +	*jerge jetüwge* +	*qarağay boyı* +	*qal-*
Ö	**ZT (SebT)**	**DzT (BsizN)**	**Y**

Äytse de köñiline kelip qala ma dep, ***kündiz kebis tigip otırğanda*** *Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl-aymağın surap, äli künge qalıñdıq ayttırmay jürgenin de söz qılıp: — Jigit adamğa qız tabılmawşı ma edi... – dep köñildendirip, esek dämeli qılıp qoyadı.* "Yine de ister mi diye, **gündüz ayakkabı dikerken** Tuyak'ın aile mensuplarını, malını, köyünü ve çevresini sorup, o zamana kadar kız istemeye gitmediğini de söyleyince: — "Yiğit adama kız mı bulunmayacaktı..." diye sevindirip, (onu) boş yere ümitlendirdi." **(M10–135)**

(ol) +	*kündiz* +	*kebis* +	*tigip otır-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DzT (BsizT)**	**Y**

Şeker qızımen tısqa şığıp attandırıp: — ***Kelip-ketip jür... Körgen jerde awıl bar... Etigimiz bolsa sağan tiktireyik, – degende****: — E, netsek, kelmey endi... – dep Künikey ekewine kezek qarap, Tuyaq jürip ketti.* "Şeker, kızı ile dışarı çıkıp yolcu ederken: — "**Gel git... Yine uğra… Çizmemiz olsa sana diktiririz" deyince**: — "E, ne yapsak, gelmez şimdi.." diye Künikey ikisine sırayla bakınca, Tuyak yürüyüp gitti." **(M10–146)**

Şeker +	*qızımen tısqa şığıp attandırıp* +	*kelip-ketip jür... Körgen jerde awıl bar... Etigimiz bolsa sağan tiktireyik* +	*de-*
Ö	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

Anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip: "Pälenşege ol attı nege berdiñ" degende*: "Sodan qolaylı attıñ reti bolmadı, tañ asırıp jibereyin dep em, jılqı örip ketip, özge attıñ jöni kelmey qap edi" dep joqtan özgeni sıltaw qılıp jubata berüwşi edi.* "**Arada sırada zengin ve zenginin hanımı görüp: "Falancaya o atı neden verdin" deyince**: "Bundan uygun atın düzeni olmaz, yürük atı yarışa hazırlayıp göndereyim dedim, atı otlağa çıkarınca başka atın şansı olmaz" diyerek, olur olmaz şeyleri bahane edip (onları) teselli ediverirdi." **(M10–206)**

(ol) +	*anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip* +	*"Pälenşege ol attı nege berdiñ"* +	*de-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

- **Ö + ZT + DzT + ZT + DT + Y**

Endi nayza sabın tolğay burap, öñmeñinen ötkizbek bolğanda*, astındağı jamandatqır Kertöbeldiñ joyqın küşke şıdamay, tizesi bügilip, şöge bastağanı.* "**Şimdi mızrağın sapını döndürerek gövdesine geçirince** altındaki yürüyemez hale gelen atı Kertöbel şiddetli güce dayanamayıp dizi bükülerek çökmeye başladı." **(M8–203)**

(ol)	+	*endi*	+	*nayza sabın*	+	*tolğay burap*	+	*öñmeñinen*	+	*ötkizbek bol-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**DT (AT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Üşewi birdey: «bu kim?» desip esikke qarağanda*, bular otırğan üydiñ de esigi aşılıp, üyge tülki tımaq, jaqsı kiyimder kiygen eki qonaq kirip keldi.* "**Üçü birden: "Bu kim?" diye kapıya baktığında**, onların oturduğu odanın da kapısı açılarak eve tilki kalpaklı, güzel giyimli iki misafir girdi." **(M1–182)**

Üşewi birdey	+	*«bu kim?» desip*	+	*esikke*	+	*qara-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

Sözder öz mağınasında jumsalmay, basqa mağınada jumsalğanda*, meñzew, öreskel bolsa, mäselen: Tawlardan bulaq ağar sarqırağan, Kümistey säwle berip jarqırağan, – degenniñ ornına, tawlardan sarqırap, jarqırap, aq kümis ağadı dese.* "**Kelimeler gerçek anlamında kullanılmayıp, başka anlamlarda kullanıldığında**, ima etmek yakışıksız ise, örneğin: Dağlardan sular akar çağlayan, Gümüş gibi ışıldayıp parıldayan, demek yerine, dağlardan çağlayarak, parıldayarak saf gümüş akıyor dese." **(M2–145)**

sözder	+	*öz mağınasında jumsalmay*	+	*basqa mağınada*	+	*jumsal-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DT (BulT)**		**Y**

Bıyıl qısqı demalısta awılğa kelgenimde*, qarındasımnıñ sonşalıqtı tez ösip, özgerip ketkeni meni qattı tañırqattı*. "**Bu kış tatilde köye geldiğimde**, kız kardeşimin bu kadar hızlı büyüyüp, değişmiş olması beni çok şaşırttı." **(M4–1)**

(men)	+	*bıyıl qısqı demalısta*	+	*awılğa*	+	*kel-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**Y**

Keşe ğana jolda kele jatqanımda*, onı köz aldıma tipten basqaşa elestetip edim*. "**Dün yolda gelirken**, onu gözümde tamamıyla başka türlü canlandırmıştım." **(M4–2)**

(men) + *keşe ğana* + *jolda* + *kele jat-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **DT (BulT)** **Y**

Endi qarsı aldında köldeneñ jatqan ülken saydıñ bergi qırına tayay bergende, *onıñ arğı qırınan beri asıp kele jatqan örttey qızıl tülkini kördi, ol qızıl qumar qıran közine ottay basıldı.* "**Şimdi tam karşıda ufkun uzandığı büyük vadinin bu tarafına yaklaştığında**, vadinin öteki yakasından buraya ilerleyen alev gibi kızıl tilkiyi gördü, o arzu duydukları kızıl (tilki) kartalın gözüne takıldı." **(M5–217)**

(ol) + *endi* + *qarsı aldında köldeneñ jatqan ülken saydıñ bergi qırına* + *tayay ber-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **DT (YT)** **Y**

Kezek qayta özime tiygende *bäkiniñ sabına bäteñkemniñ bawın baylap, bilegime ilip aldım…* "**Sıra tekrar bana geldiğinde**, çakının sapına botumun bağını bağlayıp, (onu da) bileğime bağladım..." **(M6–86)**

kezek + *qayta* + *özime* + *tiy-*
Ö **ZT (YinT)** **DT (YT)** **Y**

Osı Dombay ana jılı bir tüni Şekerge qol salğanda, *Şekerdiñ onda irilenip jürgen kezi me, özge sebep boldı ma, kim bilsin, äytewir meseli qaytıp edi.* "**Bu Dombay ılık bir gecede Şeker'in koynuna girince** Şeker ona çalım attığı için mi, başka bir sebebi mi vardı, kim bilir, her nasılsa hevesi kaçmıştı." **(M10–207)**

osı Dombay + *ana jılı bir tüni* + *Şekerge* + *qol sal-*
Ö **ZT (ZamT)** **DT (YT)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Ol ***köbinese osınday qadalıp oylağanda***, *xiyalında bir suluw äyeldiñ suwretin tawıp alıp, soğan pälendey dep söylesip äzildessem, sonday qılıp quşaqtasam, süysem dep, sonı ermek qıluwşı edi.* "O **çoğunlukla böyle gözünü dikip düşündüğünde**, hayalinde güzel bir kadının resmini tutup, onunla şu şekilde konuşup şakalaşsam, böyle yapıp kucaklasam, sevsem diye, yeni meşgale bulmuştu." **(M1–80)**

ol + *köbinese* + *osınday qadalıp* + *oyla-*
Ö **ZT (MT)** **ZT (DrT)** **Y**

Ol ***qırğa qaray bezip bara jatqanda***, *joğarıda añdıp otırğan Qara bürkit derew*

uştı da, qanatın jebey qağıp umtıldı. "O **<u>bozkıra doğru kaçıp giderken</u>**, yukarıda takip eden kara kartal hemen uçtu ve kanadını hızla çırparak ileri atıldı." **(M5–123)**

ol	+	*qırğa qaray*	+	*bezip*	+	*bara jat-*
Ö		**ZT (HT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + DzT + Y**

<u>Ol şüyilip kep, şeñgelin jazıp, ayağın soza bergende</u>, *qoyan bayğus ta butağa kirip ülgirdi.* "**<u>O saldırıp, pençesini açıp, ayağını uzatıverdiğinde</u>** biçare tavşan da çalılığa girmeyi başardı." **(M5–113)**

ol	+	*şüyilip kep*	+	*şeñgelin jazıp*	+	*ayağın*	+	*soza ber-*
Ö		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**DzT(BliN)**		**Y**

- **Ö + YDT + ZT + ZT + ZT + Y**

Ğaziyza da eki şeşesimen qosılıp, ***<u>jürekterin jegen qayğıların sırtına şığarıp söyleskende</u>***, *burınğı ötken künderin sağınuwşı edi*. "Ğaziyza da annesi ve ninesiyle birlikte **<u>yüreklerini dağlayan kaygılarını açığa çıkararak konuşurken</u>** geçmiş günlerini özlemekteydi." **(M1–179)**

Ğaziyza	+	*da*	+	*eki şeşesimen*	+	*qosılıp*	+	*jürekterin jegen qayğıların sırtına şığarıp*	+	*söyles-*
Ö		**YDT**		**ZT (BT)**		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **DT + Y**

<u>Alıstan qarağanda</u> *da Arqalıq budırı joq jalañaş*. "**<u>Uzaktan bakıldığında</u>** da Arkalık engebesiz (ve) çıplaktır." **(M1–8)**

alıstan	+	*qara-*
DT (AT)		**Y**

<u>Köp turğandıqtan, may bolıp kirlep, qarayıp ketken kişkene, tar tesikten kirgende</u>, *oñ jaq burışta eşbir sänsiz, retsiz üyile salğan ülken peş bar.* "**<u>Çok durduğundan, yağlanıp kirlenerek kararan küçük, dar delikten girince</u>**, sağ tarafta hiç güzel olmayan, düzensiz yığılmış büyük soba var." **(M1–126)**

Köp turğandıqtan, may bolıp kirlep, qarayıp ketken kişkene, tar tesikten + *kir-*
DT (AT) **Y**

- **DT + Ö + ZT + Y**

İyesiz qorada quwatsız, qorğansız üş äyel qulazıp, zarlap qalğanda, *mañayınan jıyılğan körşi-qolañşı ğazizderiniñ süyegin suwıq qabırğa salğanın oylağanda, ärqaşan Ğaziyzanıñ jüregi şanşıp, öñi qaşıp, közinen ıstıq jası tamşılap ketüwşi edi.* "**Issız ağılda güçsüz, kimsesiz üç kadın terk edilip feryat edince**, civardan toplanan konu komşunun, sevdiklerinin cesedini soğuk kabre koyuşunu hatırlayınca, daima Ğaziyza'nın yüreği sızlayıp, benzi atıp, gözünden kanlı yaşlar dökülürdü." **(M1–166)**

iyesiz qorada + *quwatsız, qorğansız üş äyel* + *qulazıp* + *zarlap qal-*
DT (BulT) **Ö** **ZT (DrT)** **Y**

- **ZT + Ö + Y**

Sol retpen qazirgi qonaqtar kelgende de, *qabaqtarı jadırağan sebebi osı edi*. "Böyle bir zamanda gelen bugünkü misafirler gözlerinin ışıldamasının sebebi oldu. (**Bu sırada bugünkü misafirler geldiğinden** de mutlu olma sebebi buydu.)." **(M1–191)**

sol retpen + *qazirgi qonaqtar* + *kel-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

Osınday san-salalı oylasuwdan keyin, ***Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende***, *yağni 1783-jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi*. "Böyle etraflıca düşündükten sonra, **Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince**, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka'ya doğru çevirdi." **(M8–157)**

Abılay qazasınan soñ + *tuwra eki jıl* + *öt-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

- **ZT + Ö + DzT + Y**

Sol siyaqtı ärkim pikirin söz qılıp şığarğanda da, *ana tilindegi sözderdi ärqaysısın är türli qoldanadı.* "**Bunun gibi herkes fikrini dile getirirken** de, ana dilindeki kelimelerin her birini çeşit çeşit kullanır." **(M2–103)**

sol siyaqtı	+	*ärkim*	+	*pikirin*	+	*söz qılıp şığar*
ZT (BnzT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Ö + DzT + DT + Y**

Eşteñege tüsine almay, men kündeligin ornına qoya bergenimde*, arasınan törtke bölingen suwret sırğıp kep, ayağımnıñ astına tüsti*. "**Hiçbir şey anlayamadan, ben karnesini yerine koyuverdiğimde**, (karnesinin) arasından dörde bölünmüş fotoğraf kayarak ayağımın dibine düştü." **(M4–97)**

eşteñege tüsine almay	+	*men*	+	*kündeligin*	+	*ornına*	+	*qoya ber-*
ZT (DrT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + ZT + Y**

Odan basqa waqıtta üşewi üyde oñaşa otırğanda*, jetimdik-jalğızdıq ta, qorğansızdıq-sorlılıq ta közderine ayqın körinip, köñilderin muñ men zardan ayıqtırmawşı edi.* "**Diğer zamanlarda üçü evde başbaşa otururken**, yetimlik yalnızlık da kimsesizlik talihsizlik de gözlerinden aşikâr bir şekilde okunup, gönülleri hüzün ve kederden iyileşmezdi." **(M1–190)**

odan basqa waqıtta	+	*üşewi*	+	*üyde*	+	*oñaşa*	+	*otır-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.3.7.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde bazen öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır. Öge dizilişi açısından devrik olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DzT + Y + Ö**

— ***Et, qımız ünemi bola bere me... Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes... Bärinen de adamnıñ nesi kerek... – degende*** *Şeker tartıp otırğan taramısın tisine qıstırıp, äntek qoya turıp, quyqıljığan közиniñ quyrığımen sumdana qarap jımıyadı*. "— "**Et, kımız her zaman oluverecek değil ya... Biz şimdi ne yapıp ne edip ata binen, yürüyen insan değiliz... Hepsinden öte insanın neye ihtiyacı**

var...” deyince Şeker, çektiği teli dişine kıstırıp, biraz duraksayıp, değişen bakışıyla kurnazca bakarak tebessüm etti.” **(M10–139)**

Et, qımız ünemi bola bere me... Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes... Bärinen de adamnıñ nesi kerek... + *de-* + *Şeker*

DzT (BliN) **Y** **Ö**

5.1.3.8. -ğanday / -gendey / -qanday / -kendey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.8.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin bazıları öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Sol xabar qamşılay tüskendey *endi qaşuw qamına tikeley kirise bastayın…* “**Bu haberi duyar duymaz** kaçma teşebbüsünü doğrudan uygulamaya başlayayım...” **(M6–157)**

sol xabar + *qamşılay tüs-*

Ö **Y**

Aytqanınday*, kelesi aptada telefondap edim.* “**Söylediği gibi**, ertesi hafta telefon ettim.” **(M9–396)**

(ol) + *ayt-*

Ö (GÖ) **Y**

- **Ö + DzT + Y**

“Basındı julıp alayın ba! Jemsawındı jarıp jibereyin be!” degendey *sus körsetip, aybar şaştı.* “**“Başını koparıp alayım mı! Kursağını yarayım mı!” der gibi** korku hissi uyandırarak, azamet gösterdiler.” **(M5–190)**

(ol) + *“Basındı julıp alayın ba! Jemsawındı jarıp jibereyin be!”* + *de-*

Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Burın bul jaqta bolmağan Serğulan ***“budan bılaygı köş jolı qalay boladı” degendey****, ağasına añtarıla qarağan.* “Daha önce bu taraflarda bulunmayan Serğulan **“bundan sonraki göç yolu nasıl olur” diye düşündüğünden** abisine şaşırarak bakmış.” **(M8–62)**

burın bul jaqta bolmağan Serğulan	+	*“budan bılaygı köş jolı qalay boladı”*	+	*de-*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**

Künikeyden bezgendey, Künikey mäñgi ölgendey, ***suwıq topıraq kömgendey****, Aydarlımnan özgesi şetinen tüge umıtıp.* “Künikey’den kaçarmışçasına, Künikey ebediyen ölmüşçesine, **soğuk toprağa gömmüşçesine**, Aydarlım’dan başkası (onu) hep unutmuş..” **(M10–45)**

(ol)	+	*suwıq topıraq*	+	*köm-*
Ö (GÖ)		**DzT (BsizN)**		**Y**

Dombay ***baydıñ köp jılqısın öz mañdayına bitkendey*** *buwlanıp jüretin eserlew jigit edi, öytkeni köşkende körşilerge eptep öz tañdawımen de ustap berüwşi edi.* “Dombay **zenginin at sürüsüne kendi malıymışçasına** ter döken, delidolu bir delikanlıydı, zira göçerken komşuları için kendi isteğiyle ustaca yakalayıp verirdi.” **(M10–205)**

Dombay	+	*baydıñ köp jılqısın*	+	*öz mañdayına bit-*
Ö		**DzT(BliN)**		**Y**

- **Ö + DT+ Y**

Äriyne men ***onıñ xabarına män bermegendey*** *keyip körsettim.* “Elbette ben **onun haberini önemsememiş gibi** tavır takındım.” **(M6-187)**

(men)	+	*onıñ xabarına*	+	*män berme-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

Lager’de kütkenimizdey *tutqındardı bosatıp alatınday qawqar äzirge bayqalmaydı*. “**Kampta beklediğimiz gibi**, esirleri serbest bırakacak gibi bir durum şimdilik ortaya çıkmadı.” **(M6–240)**

(biz)	+	*lager’de*	+	*küt-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**Y**

*Osıdan keyin-aq **bular bostandıqqa şıqqanday**, bar päle däriyanıñ ar jağında qalğanday özderin erkin sezingen*. "Daha sonra bunlar **özgürlüğe kavuşmuş gibi**, bütün felaket nehrin diğer tarafında kalmış gibi kendilerini hür hissettiler." **(M8–56)**

bular	+	*bostandıqqa*	+	*şıq-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

*Älsin-älsin demigip, **tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey**, alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey, kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey, satpaq-satpaq jastığı jastıq emes ketpendey, sar tösek bop sarğayıp - bu jatqanıñ qay äyel?* "Ara sıra nefes nefese kalarak, **takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine**, elma gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına, kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine, kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?" **(M10–3)**

(ol)	+	*tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen*	+	*öt-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**Y**

***Künikeyden bezgendey**, Künikey mäñgi ölgendey, suwıq topıraq kömgendey, Aydarlımnan özgesi şetinen tüge umıtıp.* "**Künikey'den kaçarmışçasına**, Künikey ebediyen ölmüşçesine, soğuk toprağa gömmüşçesine, Aydarlım'dan başkası (onu) hep unutmuş.." **(M10–45)**

(ol)	+	*Künikeyden*	+	*bez-*
Ö (GÖ)		**DT**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

***Tumandı, buldır elespen jalğasqanday**, kökiregim aşılıp, oyğa batıp, azğana otırdım.* "**Sisli, bulanık bir görüntüyle devam ediyormuş gibi** durgunlaşıp, düşünceye dalarak biraz oturdum." **(M9–166)**

(ol)	+	*tumandı, buldır elespen*	+	*jalğas-*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**Y**

*Künikeyden bezgendey, **Künikey mäñgi ölgendey**, suwıq topıraq kömgendey, Aydarlımnan özgesi şetinen tüge umıtıp.* "Künikey'den kaçarmışçasına, **Künikey ebediyen ölmüşçesine**, soğuk toprağa gömmüşçesine, Aydarlım'dan başkası (onu)

hep unutmuş..” **(M10–45)**

Künikey	+	*mäñgi*	+	*öl-*
Ö		**ZT(DrT)**		**Y**

*Awıl-aymaq, abısın, ne jaqını-alısı, ne tamırı-tanısı, ne alğan serigi, jeti jılğı joldası - **bäri birdey bezgendey**, Künikey sonşa ne jazdı?* “Bütün köy, eltileri, gerek yakın-uzak akrabalar, gerek dostu arkadaşı, gerek evlendiği yol arkadaşı, yedi yıllık yoldaşı, **hepsi aynı şekilde uzaklaşmışçasına**, Künikey öyle ne yazdı?” **(M10–60)**

bäri	+	*birdey*	+	*bez-*
Ö		**ZT (BnzT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Eseney alıstan köz tigip kelip toqtağan jerin maqtap-maquldağanın kütkendey *joldastarına qaradı*. “**Eseney gözlerini uzağa dikip bulunduğu yerin takdir edilmesini beklermiş gibi** yoldaşlarına baktı.” **(M3–24)**

Eseney	+	*alıstan köz tigip kelip*	+	*toqtağan jerin maqtap-maquldağanın*	+	*küt-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

*Älsin-älsin demigip, tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey, **alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey**, kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey, satpaq-satpaq jastığı jastıq emes ketpendey, sar tösek bop sarğayıp - bu jatqanıñ qay äyel?* “Ara sıra nefes nefese kalarak, takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine, **elma gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına**, kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine, kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?” **(M10–3)**

(ol)	+	*alma erini kezerip*	+	*Betpaq*	+	*kezip ket-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT(BsizN)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

*Älsin-älsin demigip, tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey, alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey, **kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey**, satpaq-satpaq jastığı jastıq emes ketpendey, sar tösek bop sarğayıp - bu jatqanıñ qay äyel?* “Ara sıra

nefes nefese kalarak, takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine, elma gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına, **kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine**, kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?" **(M10–3)**

(ol)	+	*kiymeşegi qolqıldap*	+	*quwırşaqqa*	+	*tik-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT +Y**

Sondıqtan burın äldeneşe aytqanımday, *oquwımnıñ bitüwine äli eki jarım jıl barın, mümkin bolsa, bitirisimen agronom bolıp özimizdiñ awılğa keletinimdi tağı da aytıp berdim.* "**Bundan önce birkaç kez söylediğim gibi**, okulumun bitmesine henüz iki buçuk yıl olduğunu, mümkünse, bitirince tarım uzmanı olarak kendi köyümüze geleceğimi tekrar söyleyiverdim." **(M4–46)**

(ol)	+	*sondıqtan burın*	+	*äldeneşe*	+	*ayt-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (YinT)**		**Y**

- **DzT + Y**

Jo-joq, ***"saqtıqta qorlıq joq" degendey****, kirip baruwğa bolmaydı seloğa.* "Kesinlikle hayır, **"tedbirden zarar gelmez" sözünde olduğu gibi** girmek (doğru) olmaz köye." **(M6–220)**

"saqtıqta qorlıq joq"	+	*de-*
DzT (BliN)		**Y**

Atına senimdi er-azamattar jüzip ötti ***degendey****...* "Atına güvenen erkekler yüzerek geçtiler **düşünüldüğü gibi**." **(M8–55)**

Atına senimdi er-azamattar jüzip ötti	+	*de-*
DzT (BliN)		**Y**

- **DzT + Ö + Y**

Älsin-älsin demigip, tıq-tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey, alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey, kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey, ***satpaq-satpaq jastığı jastıq emes ketpendey****, sar tösek bop sarğayıp - bu jatqanıñ qay äyel?* "Ara sıra nefes nefese kalarak, takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine, elma

gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına, kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine, **kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine** sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?" **(M10–3)**

satpaq-satpaq jastığı	+	*jastıq*	+	*emes ket-*
DzT (BliN)		**Ö**		**Y**

5.1.3.8.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y + ZT**

*Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday **eñbekke**.* "Bıkmak usanmak yok hâlinde: yaratılmış gibi **çalışmak için**." **(M10–39)**

(ol)	+	*jaral-*	+	*eñbekke*
Ö (GÖ)		**Y**		**ZT (SebT)**

*Batır öziniñ töl atı - **tört ayağı tirsek pen tizeden tömen boyap qoyğanday appaq**, alayaq qara töbel attıñ üstinde qaqqan qazıqtay nıq otır.* "Bahadır, sadece kendisinin bindiği **dört ayağının dirsek ile dizden aşağısı boyanmış gibi bembeyaz**, sekili kara lekeli atının üstünde çakılı kazık gibi sağlam oturuyor." **(M8–35)**

tört ayağı tirsek pen tizeden tömen	+	*boyap qoy-*	+	*appaq*
Ö		**Y**		**ZT (DrT)**

5.1.3.9. -ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.9.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DT + Y**

*Sonday-aq **bürkit tım biyikte bolğandıqtan**, jerdegi añ men qus olardı köp bayqay bermeydi*. "Ayrıca **kartallar aşırı yüksekte bulunduklarından** yerdeki yaban hayvanları ile kuşlar onları pek farkedemez." **(M5–42)**

bürkit	+	*tım biyikte*	+	*bol-*
Ö		**DT (BulT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

*Qaltay mırzasınıñ ne oylaytının bilse de, **erte künnen jaltañ bolıp öskendikten**, aşuwlanıp qala ma dep qorğalaqtap, janın awırtatın sözderdi bunday küyde aytpaytın.* "Kaltay, beyinin ne düşündüğünü bilse de **gelecek kaygısıyla yetiştirildiğinden**, kızar mı diye çekinip, canını sıkan sözleri bu durumda söylemezdi." **(M1–81)**

(ol)	+	*erte künnen jaltañ bolıp*	+	*ös-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Jan-jağına üyilgen qar, **qıs basınan bir kürelmegendikten**, qoranıñ üstine şığıp, birjolata basıp alğan.* "Her tarafa yığılan kar, **kış başından beri kürenmediğinden**, ağılın tepesine kadar çıkarak (ağılı) tamamen kapatmış." **(M1–103)**

Jan-jağına üyilgen qar	+	*qıs basınan*	+	*bir kürelme-*
Ö		**ZT (SnrT)**		**Y**

***Köp turğandıqtan**, may bolıp kirlep, qarayıp ketken kişkene, tar tesikten kirgende, oñ jaq burışta eşbir sänsiz, retsiz üyile salğan ülken peş bar.* "**Çok durduğundan**, yağlanıp kirlenerek kararan küçük, dar delikten girince, sağ tarafta hiç güzel olmayan, düzensiz yığılmış büyük soba var." **(M1–126)**

(ol)	+	*köp*	+	*tur-*
Ö (GÖ)		**ZT (MT)**		**Y**

*Bul üydiñ de qabırğası, **köp jıldardan beri sılanbağandıqtan**, är jerinen qara balşığı şığıp, kir bolıp, qojalaqtanıp tur.* "Bu evin de duvarı, **uzun yıllardan beri sıvanmadığından**, her yerinden kara balçık çıkıp, kirlenip, berbat olmakta." **(M1–133)**

bul üydiñ de qabırğası + *köp jıldardan beri* + *sılanba-*
Ö **ZT (SnrT)** **Y**

Onıñ üstine ***özderi tım aş bolmağandıqtan*** *buğan tüsüwge onşalıqtı zärüw de emes edi.* "Ayrıca **aşırı derecede acıkmadıklarından** bu iniş o kadar da gerekli değil." **(M5–55)**

özderi + *tım* + *aş bolma-*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Jıl sayın qıs basınan qarlı bolıp, ***malğa panası joq bolğandıqtan****, bawırın jaylağan el malın öltirip, özge el aman otırğanda, şolaq juttıñ qurığınan qutılmaytın.* "Her yıl kış başından (itibaren) karlı olup, **hayvanlar için barınağı olmadığından**, eteklerine yerleşen halkın hayvanlarını öldürüp, diğer halklar sağ salim yaşarken, kısa kıtlığın acısından kurtulamazdı." **(M1–10)**

(ol) + *malğa* + *panası* + *joq bol-*
Ö (GÖ) **ZT (SebT)** **DzT(BliN)** **Y**

Bul jerdi meken qılğan el ***erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan*** *jäne basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan, «qudayına jılap» otıra beretin.* "Burayı mesken tutan halk, **eskiden beri atalarının toprağı olduğundan** ve başka göçebilecekleri uygun yer olmadığından, "Tanrıya yakararak" burada oturup kalmışlardı." **(M1–12)**

(ol) + *erte künnen* + *atalarınıñ qonısı* + *bol-*
Ö (GÖ) **ZT (SnrT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + ZT + Y**

Batırdıñ köp muratına jete almay, jas küninde quwatı qaynap, doldanıp ölgendiginen *molası turğan biyiktiñ bawırınan boran, ızğar ayıqpaytın bolğan eken dep, bağanağı käri äñgimesin toqtatuwşı edi.* "**Bahadır pek çok muradına ulaşamadan, genç yaşında gücü tükenip, çırpınarak öldüğünden** mezarın bulunduğu tepenin eteğine boran da, ayaz da değmezmiş diyerek deminki ihtiyar hikâyesini bitirdi." **(M1–48)**

batır(dıñ)+	*köp muratına jete almay +*	*jas küninde quwatı qaynap +*	*doldanıp +*	*öl-*
Ö	**ZT (DrT)**	**ZT (DrT)**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **DT + ZT + Y**

Aqın tilimen söylegende, ***söze ayrıqşa öñ berilgendikten*** *lebiz körnekti bolıp şığadı*. "Sanat diliyle söylendiğinde, **söz özellikle süslendiğinden** ifade estetik olur." **(M2–46)**

söze	+	*ayrıqşa*	+	*öñ beril-*
DT (YT)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + Ö + Y**

Meniñ sırtta oqığanıma talay jıl bolğandıqtan*, özimnen soñğı balalardı jaqsı bilmewşi edim.* "**Ben dışarı okumaya gideli uzun yıllar olduğundan**, benden sonraki çocukları iyi tanımıyorum." **(M4–51)**

meniñ sırtta oqığanıma	+	*talay jıl*	+	*bol-*
ZT (SnrT)		**Ö**		**Y**

- **ZT + DT + Y**

Änşeyin tilmen söylegende sözge öñ berilmegendikten*, lebiz siyda, jalañaş bolıp şığadı.* "**Sade dille söylenince söz süslenmediğinden** ifade zayıf, yalın olur." **(M2–47)**

änşeyin tilmen söylegende	+	*sözge*	+	*öñ berilme-*
ZT (ZamT)		**DT**		**Y**

5.1.3.9.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan/ -kendikten* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.10. -ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.10.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Sonda da ösüwine qarağanda ***biz keldigenge deyin*** *biraz erlikter körsetip ülgirgen bolsa kerek.* "Böyle olsa da terfisine bakılınca **biz gelene kadar** bazı kahramanlıklar göstermeyi başarmış olmalı." **(M6–259)**

biz	+	*kel-*
Ö		**Y**

Sonda ***İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi*** *altı jüz toqsan segiz jäne eki jüz jetpis segizinşi jıldarı otız üşinşi men otız törtinşi ruw, jüz qırıq ekinşide - otız besinşi ruw, bes jüz alpıs ekide - otız altınşı ruw, toğız jüz seksen ekide - otız jetinşi ruw, bir mıñ tört jüz ekide - otız segizinşi ruw, bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jılı - otız toğızınşı ruw bastaladı*. "O zaman **İsa aleyhisselam peygamber doğana kadarki** altı yüz doksan sekiz ve iki yüz yetmiş sekizinci yıllarda otuz üçüncü ile otuz ikinci kabile, yüz kırk ikincide otuz beşinci kabile, beş yüz altmış ikide otuz altıncı kabile, dokuz yüz seksen ikide otuz yedinci kabile, bin dört yüz ikide otuz sekizinci kabile, bin sekiz yüz yirmi ikinci yılda otuz dokuzuncu kabile başlar." **(M7–129)**

İsa, aläyhis säläm, payğambar	+	*tuw-*
Ö		**Y**

Mundağı qıysın eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw, grigorian künparağı destesinde, odan ***İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi*** *eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.* "Buradaki mantık, iki bin iki yüz sekseni çıkarmak, Gregoryen takvimi bağlamında, onu **İsa aleyhisselam peygamber doğuncaya kadarki** iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı çıkar." **(M7–134)**

İsa, aläyhis säläm, payğambar	+	*tuw-*
Ö		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

Lager'diñ suw sorpasın işkenimizge, ***jügeri nanın jegenimizge*** *12 sağattay waqıt bolğan.* "**Kampın su çorbasını içtiğimizden mısır ekmeğini yediğimizden beri** neredeyse 12 saat geçmiş." **(M6–214)**

1.	*(biz)*	+	*lager'diñ suw sorpasın*	+	*iş-*
	Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**
2.	*(biz)*	+	*jügeri nanın*	+	*je-*
	Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

Munı öz basım eki oymen ötingen edim: birinşi - otandastarımızben birge boluw, ekinşi - ***Yugoslaviya partizandarınıñ basqınşılarğa qarsı küreske şıqqanı jönindegi xabardı estigenimizge*** *köp bolğan.* "Bunu kendim iki düşünceyle istemiştim: birincisi, vatandaşlarımızla birlikte olmaktır; ikincisi, **Yugoslavya partizanlarının işgalcilere karşı yürüttüğü mücadeleyle alakalı haberi işittiğimizden beri** uzun zaman geçmesidir." **(M6–246)**

(biz)	+	*Yugoslaviya partizandarınıñ basqınşılarğa qarsı küreske şıqqanı jönindegi xabardı*	+	*esit-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT +Y**

Qanaydıñ qorası ***kerüwen qasına kelgenge şeyin****, jan iyesiniñ mekeni ekendigin bildirmeydi.* "**Kervan yanına gelene kadar** Kanay'ın ağılının insanoğlunun mekânı olduğu anlaşılmıyordu." **(M1–91)**

kerüwen	+	*qasına*	+	*kel-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Otryadqa qosılğanımızğa *bir aptaday ğana waqıt bolğan edi.* "**Müfrezeye katıldığımızdan beri** bir hafta kadar zaman geçmişti." **(M6–268)**

(biz)	+	*Otryadqa*	+	*qosıl-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

- **DzT + Y**

— ***Osı jaqta qart atamız bar degenge*** *qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim, – dedi*. "— "**Burada yaşlı bir dedemiz var denilince**, selam verip biraz akıl ilim öğreneyim diye geldim." dedi." **(M2–8)**

osı jaqta qart atamız bar	+	*de-*
DzT (BliN)		**Y**

Edenniñ qalıñdığı qanşa bolsa da däl qazir ***jaw tutqınınan bosaymın degenge basqa*** *joq jäne asığıp ta jatırmız*… "Zeminin kalınlığı ne kadar olursa olsun, tam o anda **düşman esirliğinden kurtulayım demekten başka** çaremiz yok ve sabırsızlanıyoruz da..." **(M6–77)**

jaw tutqınınan bosaymın	+	*de-*
DzT (BliN)		**Y**

- **DT + Y**

Sırttan qarağanğa - *jamaw-jasqawlı retsiz lek*. "**Dışardan bakılınca** derme çatma düzensiz bir grup." **(M6–111)**

sırttan	+	*qara-*
DT (AT)		**Y**

5.1.3.10.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.11. -ğan / -gen / -qan / -ken kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.11.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Kök pen jer astasqan kezde *qasqırdıñ ulığan dawısınan aspan qayıra ajırap, köterilip ketipti degen añız bar edi.* "**Gök ile yerin birleştiği sırada** kurdun uluma sesinden gökyüzünün tekrar parçalanarak yükseldiğine dair bir efsane vardı." **(M7–18)**

kök pen jer	+	*astas-*
Ö		**Y**

Äriyne, kitapta munıñ bäri tek ***Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde*** *ğana eske alınadı jäne oqırmanğa onı sanap qajeti de joq, elgezek älewmetke waqıyğa jelisi unasa boldı, biraq Älişer özi üşin osınday temirdey qatañ tärtip engizdi*. "Elbette, kitapta bunların hepsi sadece **Tanrı'nın vasiyetinin söylendiği sırada** hatırlanır ve okuyucuya onu saymanın gereği de yoktur, dinamik bir toplumun olay seyri hoşuna gidecek oldu, ancak Alişer kendisi için böyle demir gibi sert bir disiplin getirmişti." **(M7–143)**

Täñirdiñ ösiyeti	+	*aytıl-*
Ö		**Y**

- **Ö + DT + DT + Y**

Şäwlisi tömenirekte tasqa qonıp otırğan kezde*, ol şatqaldıñ küngey jağımen jaylap qana sıza uşıp, şabıttap kele jattı.* "**Erkek kartal, daha aşağıdaki taşa konduğu sırada** o, dağ geçidinin güney tarafından yavaşça hızlanarak uçup, heyecanlanarak geldi." **(M5–210)**

şäwlisi	+	*tömenirekte*	+	*tasqa*	+	*qonıp otır-*
Ö		**DT (BulT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Tas jolğa qarağan sayın, ***oquwğa alğaş attanğan kezim*** *oyıma tüsetin*. "Taş yola bakarken, **okula ilk başladığım günler** aklıma geldi." **(M4–135)**

(men)	+	*oquwğa*	+	*alğaş*	+	*attan-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (ZamT)**		**Y**

İri qus buta basında jöndi ornığa almay, dalbañdağan qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde *zäresi uşqan qoyan buta arasınan atıp jöneldi*. "**Büyük kuş**

çalının başına düzgün yerleşemediğinden, sallanan kanadıyla kuyruğu çalıya çatır çutur çarpınca çok korkan tavşan çalı arasından fırladı.” **(M5–122)**

dalbañdağan qanat-quyrığı	+	*butağa*	+	*satır-sutır*	+	*soğıl-*
Ö		**DT**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Şolaqtaw kelgen süykimdi murnı ünemi külki nışanın añğartıp, söylegen kezde *jıbırlap turatın*. “**Biraz küçük olan şirin burnu, sürekli gülme işareti oluşturarak konuştuğunda** kıpırdardı.” **(M4–4)**

(ol)	+	*şolaqtaw kelgen süykimdi murnı ünemi külki nışanın añğartıp*	+	*söyle-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Burın qarındasıma urısqan kezderimde *äste aramızğa tüsip körmegen*. “**Eskiden kardeşimi azarladığımda** asla aramıza girmemişti.” **(M4–70)**

men	+	*burın*	+	*qarındasıma*	+	*urıs-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Qara qıran üstine arqan boyı tönip kelgen kezde*, qoyan top şeñgeldiñ tübine tığıla qaldı da, bürkit sol ekpinimen qayqaya qayta köterilip ketti*. “**Kara kartal, üstüne yaklaşık 4-5 metre yaklaşınca** tavşan, çalı topluluğunun dibine sığındı ve kartal bu hızla kıvrılarak yine havalandı.” **(M5–110)**

qara qıran	+	*üstine*	+	*arqan boyı*	+	*tönip kel-*
Ö		**ZT (HT)**		**ZT (MT)**		**Y**

Anaw “şäñk-şäñk-şäñk” etip qayta şüyilgen kezde*, bul oğan şeñgelin jaza şalqalap edi, Sarı da ayaq saluwğa batpay, sart etkizip qanatpen qağıp öte şıqtı.* “**O “şenk şenk şenk” ederek yine saldırdığı anda**, bu ona pençesini açarak büyüklendi, sarı da pençe vuramadan, şak diye kanatlarıyla vurarak geçiverdi.” **(M5–169)**

anaw	+	*“şäñk-şäñk-şäñk” etip*	+	*qayta*	+	*şüyil-*
Ö		**ZT (DrT)**		**ZT (YinT)**		**Y**

Sarı eki-üş awdarılıp ketip, qayta oñşalıp qarsı umtılğan kezde, *Qara qayqayıp barıp jäne şüyildi.* "**Sarı kartal, iki üç kez yuvarlanıp, tekrar düzelerek karşı atağa geçtiği sırada**, kara kartal geriye çekilip saldırdı." **(M5–176)**

sarı	+	*eki-üş awdarılıp ketip*	+	*qayta oñşalıp*	+	*qarsı umtıl-*
Ö		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + DT + Y**

Bular älginde, şarıqtap kökke köterilgen kezde, *asuwdıñ şığıs jağındağı bir qıstawda otırğan qoyşınıñ otarı qoradan örgen bolatın.* "**Bunlar az önce, yükselip göğe çıktıkları sırada** geçidin doğu tarafındaki bir kışlakta yaşayan çobanın koyun sürüsü ağıldan otlamaya çıkıyordu." **(M5–95)**

bular	+	*älginde*	+	*şarıqtap*	+	*kökke*	+	*köteril-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + YDT + Y**

Al urısqan kezimde, *ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq özime qosıla ezüw tartatın*. "**Böyle azarladığım zaman**, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

(men)	+	*al*	+	*urıs-*
Ö (GÖ)		**YDT**		**Y**

5.1.3.11.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.12. -ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.12.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Saqal-şaşı burıl tartqanımen*, eñsegey alıp denesi äli de apşıy qoymağan*. "**Saçı, sakalı ağarmasına rağmen** iri yapılı devasa vücudunun henüz gücü tükenmemişti." **(M8–36)**

saqal-şaşı + *burıl tart-*
Ö **Y**

Aydağanmen *Noqañ bir sağım - jetkizbeydi*. "**Hayvanlarını önüne katıp giderken** Nokan bir serap gibi ulaşılmazdı." **(M10–174)**

(ol) + *ayda-*
Ö (GÖ) **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Munıñ bäri jürektilikti körsetkenmen *ärqaysısınıñ öz aldına öñi bar.* "**Bunların hepsi casareti bildirmesine rağmen** her birinin tek başına farklı bir biçimi var." **(M2–156)**

munıñ bäri + *jürektilikti* + *körset-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

Qalıñ qara şuğa jalbağay bet-awzın jawıp ketkenimen*, atanday qara ker attıñ üstindegi zor deneli adamnıñ Eseney ekenin Ulpan da işinen tanığan*. "**Kalın kara çuha örtüyle yüzünü kapatmasına rağmen**, büyük kara atının üstündeki güçlü kuvvetli adamın Eseney olduğunu Ulpan da tahmin etmişti." **(M3–104)**

Qalıñ qara şuğa jalbağay + *bet-awzın* + *jawıp ket-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DT + Y**

Biraq ***tüpsiz tereñ oydıñ tüyinin şeşe almay otırğan kisiniñ pişinine tüskenmen****, Aqannıñ oyı qay jerde jüretini belgili edi.* "Ama **uçsuz bucaksız düşüncenin sonucuna ulaşamayan bir insanın hâline bürünmesine rağmen** Akan'ın neyi düşündüğü belliydi." **(M1–79)**

(ol)	+	*tüpsiz tereñ oydıñ tüyinin şeşe almay otırğan kisiniñ pişinine*	+	*tüs-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

Öytkeni ***oğan ayaq salğanımen****, özinen jıyırma esedey awır tağını aluwı qıyın-aq*. "Çünkü **onu pençesiyle tutarak** kendinden yirmi misli kadar ağır yabani hayvanı avlaması oldukça zor." **(M5–67)**

(ol)	+	*oğan*	+	*ayaq sal-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT +Y**

Qazaq tili qazaq ortasındağı bärine birdey ortaq mülik bolğanmen*, bäri birdey paydalanbaydı.* "Kazak dili, **Kazak muhitindeki herkesin ortak serveti olmasına rağmen**, (onu) herkes eşit bir şekilde kullanamaz." **(M2–98)**

Qazaq tili	+	*qazaq ortasındağı bärine*	+	*birdey*	+	*ortaq mülik bol-*
Ö		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Bul ruwlardıñ Sarı-arqağa qaray şetirek otıratındarı bolğanımen *qalıñ köpşiligi orıs qalalarına şektes otıratını jan saqtap kelip edi*. "**Bu kabilelerin Sarıarka'ya doğru daha kenarda yaşayanları olmasına rağmen**, büyük çoğunluğu Rus şehirlerine bitişik bir şekilde yaşamını sürdürüyordu." **(M3–132)**

bul ruwlar(dıñ)	+	*Sarı-arqağa qaray*	+	*şetirek otır-*
Ö		**ZT (HT)**		**Y**

Olay-bılay umtılğanımen*, it tumsığı batpaytın qalıñ butanıñ arasına kire almaydı*. "**Ne kadar ileri atılsa da** oldukça sık olan çalının arasına giremedi." **(M5–120)**

(ol)	+	*olay–bılay*	+	*umtıl-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Ağayındarı äwelde Şırşıqtı qıymay qobaljığanımen, *Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ kelgenderine ökinbey, tez-aq jersinip ketti.* "**Akrabaları ilk başta Şırşık'ı korumaya endişe etmiş olmasına rağmen**, Aladağ'ın güzel yamaçlarını gördükten sonra geldiklerine pişman olmadan çok çabuk uyum sağladı." **(M8–94)**

ağayındarı	+	*äwelde*	+	*Şırşıqtı*	+	*qıymay qobalju-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **DT + Ö + Y**

Künikeydiñ erligine apası öñin buzğanmen, *kömeyi bos: özine tartqanın, bozbalanıñ köz salğanın bir esepten teris te körmeydi*. "**Künikey'in cesaretine annesi bozulmasına rağmen** yardımı yok, dikkat çekmesini de, delikanlıların bakmasını da bir açıdan yanlış görmezdi." **(M10–86)**

Künikeydiñ erliğine	+	*apası*	+	*öñin buz-*
DT (YT)		**Ö**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + Y**

Ol jıldarı bükil oñtüstik ölkesi Joñğar iyeliginde qalğanımen, *ulı jüzdiñ namıstı, jas batırları jaw qorşawın buzıp şığıp, urısqa Orta jüz äskeriniñ quramında qatısıp jürdi*. "**O yıllarda bütün güney eyaleti Congar'ın himayesinde kalmasına rağmen,** Ulu Cüzün onurlu, genç bahadırları, düşman kuşatmasını yarıp Orta Cüz askerinin yanında savaşa katıldılar" **(M8–175)**

ol jıldarı	+	*bükil oñtüstik ölkesi*	+	*Joñğar iyeliginde*	+	*qal-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (BulT)**		**Y**

5.1.3.12.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.13. -ğannan / -gennen / -qannan / -kennen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.13.1. Kurallı (Düz) Cümle

Kazak Türkçesinden elde ettiğimiz metinlerde yer alan ve *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerinin bazıları öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Aqan bolıs bolğannan beri qaray *atşabar qılıp, burınğısınan da jaqın ustaytın.* "**Akan yönetici olduğundan**, buraya (onu) ulak yapıp eskisinden de yakın tutmuş." **(M1–76)**

Aqan + *bolıs bol-*
Ö **Y**

Ülgirmeytin bolğannan keyin *taqtaydıñ köterilmegeni de durıs boldı, – dep, sözimdi däleldey tüsemin*. "**Başarısız olduktan sonra** tahtanın kalkmaması da doğru oldu, – diye, sözümü kanıtladım." **(M6–133)**

(biz) + *ülgirmeytin bol-*
Ö (GÖ) **Y**

İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğannan keyingi *eki mıñ alpıs ekinşi jılı türki jılnamasına eki jüz jetpis jıl toladı*. "**İsa aleyhisselam peygamber doğduktan sonraki** iki bin altmış ikinci yılda, Türk vakayinamesine göre iki yüz yetmiş yıl dolacak." **(M7–123)**

İsa, aläyhis säläm, payğambar + *tuw-*
Ö **Y**

Tuyaq ketkennen keyin *etik jayınan söz qozğalsa, Şeker Tuyaqtı awzınan tüsirmey: — Şegebay qayda?! Onıki Tuyaqtıñ bir şanışqanına da turmaydı, – dep maqtap jüretin boldı.* "**Tuyak gittikten sonra** çizme konusunda konuşulsa, Şeker Tuyak'ı dilinden düşürmeden: — "Şegebay nerede?! Onunki Tuyak'ın bir dikişinin yerini de tutamaz." diye övmeye başladı." **(M10–147)**

Tuyaq + *ket-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Älde ***bäkiniñ iyesi bolğanımnan*** *ba, barlıq uşqın atqan közder aynalıp kelip mağan toqtaydı…* "Herhâlde **çakının sahibi olmamdan dolayı**, bütün kıvılcım saçan gözler dönüp bende duruyordu..." **(M6–95)**

(men) + *bäkiniñ iyesi* + *bol-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Er jigitke jawına qarsılıq körsete almay ölgennen *artıq qorlıq bolar ma?* "**Bir erkeğe düşmanına karşı koyamadan ölmesinden** daha büyük bir azap var mı?" **(M6–114)**

er jigit(ke) + *jawına qarsılıq körsete almay* + *öl-*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

- **DT + Ö + ZT + Y**

Sol seloda biz eki kün tınığıp alğannan keyin*, qarapayım kiyingen, ıyığına asıp alğan avtomatı bar bir ital'yandıqqa erip, tağı jolğa şığıp, kelesi küni "partizan" degen xalıq arasına jettik - armanğa jettik.* "**Bu köyde biz iki gün dinlendikten sonra** sıradan giyinmiş, omzuna asılmış makineli tüfeği olan bir İtalyan'ı izleyerek yine yola çıkıp, ertesi gün "partizan" denen halkın arasına ulaştık, amacımıza ulaştık." **(M6–237)**

sol seloda + *biz* + *eki kün* + *tınığıp al-*
DT (BulT) **Ö** **ZT (ZamT)** **Y**

- **ZT + Ö + Y**

Budan jıyırma jıl burın xandıq joyılğannan keyin *jawgerşilik sayabırlap, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.* "**Bundan yirmi yıl önce hanlık yıkıldıktan sonra** baskınlar azalıp, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı." **(M3–134)**

budan jıyırma jıl burın	+	*xandıq*	+	*joyıl-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**Y**

5.1.3.13.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DzT + Y + Ö**

— ***Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me? – degennen-aq*** *Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.* "— "**Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?" dedikten sonra** Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü." **(M10–213)**

Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me?	+	*de-*	+	*Şeker*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

5.1.3.14. -ğan / -gen / -qan / -ken sayın Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.14.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Oqığan sayın *köñili qulazıdı*. "**Okudukça** neşesi kaçtı." **(M7–65)**

(ol)	+	*oqı-*
Ö (GÖ)		**Y**

Tek, ***jıl ötken sayın*** *xalıq köbeyip, öris tarılıp bara jatqan*. "Sadece, **yıllar geçtikçe** halk çoğalarak (buraya) sığmamaya başladı." **(M8–74)**

jıl + *öt-*
Ö **Y**

- **Ö + DT + Y**

Tas jolğa qarağan sayın*, oquwğa alğaş attanğan kezim oyıma tüsetin*. "**Taş yola bakarken**, okula ilk başladığım günler aklıma geldi." **(M4–135)**

(men) + *tas jolğa* + *qara-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

5.1.3.14.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.15. -ğan / -gen / -qan / -ken sätte Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.15.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DT + Ö + Y**

Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, ***meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq*** *özime qosıla ezüw tartatın*. "Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve **benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman** yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

meniñ jüzimde + *säl jılılıq* + *payda bol-*
DT (BulT) **Ö** **Y**

5.1.3.15.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.16. -ğan / -gen / -qan/ -ken sekildi Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.16.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Aytıp turğan sekildi *ottı közi*. "Söylediği gibi gözüpek." **(M10–64)**

(ol)	+	*aytıp tur-*
Ö (GÖ)		**Y**

5.1.3.16.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.17. -ğan / -gen / -qan/ -ken siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.17.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Meniñ şamalı düniyelerimniñ özin jer-kökke sıyğızbay maqtağanı siyaqtı… "**Benim zorlu hayatımın yere göğe sığdırmadan övülmesi gibi**..." **(M9–359)**

(olar)	+	*meniñ şamalı düniyelerimniñ özin*	+	*jer-kökke sıyğızbay*	+	*maqta-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Sondıqtan ***mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı****, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde*. "Bundan dolayı **içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde, yapılışında olduğu gibi**, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir." **(M2–80)**

mänisiniñ zorı	+	*kirpiştiñ qalawında*	+	*jobanıñ jasawında*	+	*bol-*
Ö		**DT (BulT)**		**DT(BulT)**		**Y**

- **ZT + Ö + Y**

Topıraqtan iylenip kirpiş jasalğan siyaqtı. "**Toprağın karıştırılıp kerpiç yapılmış gibi**." **(M2–72)**

topıraqtan iylenip	+	*kirpiş*	+	*jasal-*
ZT (DrT)		**Ö**		**Y**

5.1.3.17.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.18. -ğan / -gen / -qan / -ken soñ Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.18.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* zarf-fiil ekiyle

kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin bazıları öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Qulağına jaylı xabar tiygen soñ*, Aqan üyge kirüwge asığa bastadı.* "**Uygun bir cevap aldıktan sonra**, Akan eve girmek için acele etmeye başladı." **(M1–115)**

qulağına jaylı xabar tiy-
Y

Alqınısımız basılğan soñ *sırtımızğa qarasaq lager' projektorları mazdap tur.* "**Soluklandıktan sonra** arkamıza baktığımızda kamp projektörleri parlıyor." **(M6–202)**

alqınısımız basıl-
Y

- **Ö + Y**

Jolawşılar küni boyı toñbay kelse de, keşke jaqın kün suwıtıñqırap, ***Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ,*** *toñazıy bastadı.* "Yolcular gün boyu üşümese de, akşama doğru hava soğuyup, **Küşikbay Yamacı'nın ayazı şiddetlendikten sonra** üşümeye başlarlardı." **(M1–83)**

Küşikbay bawırınıñ ızğırığı + *qatay-*
Ö **Y**

Biraz waqıt ötken soñ*, tağı da ündemey, küni boyğı ädetpen tunjırasa bastadı.* "**Biraz zaman geçtikten sonra** da konuşmadan, gün boyu yaptığı alışkanlıkla kaşlarını çatmaya başladı." **(M1–86)**

biraz waqıt + *öt-*
Ö **Y**

Aq tawdan aqqan aq bulaq,	"Akdağ'dan akan ak pınar,
Aydınğa quyar aqqan suw.	Aydınlığa dökülen akar su.
Alalı jılqı, aqtı qoy	Alaca yılkı, ak koyun
Añdığan böri kirmes pe,	Takip eden kurt girmez mi,

İyesi uyıqtap jatqan soñ*?*	**Sahibi uyuduktan sonra?**
Altın taqtı ädil xan	Altın tahtlı adil han
Adasqan aqquw xalıqtan soñ.	Yolunu şaşırmış kuğudur halktan sonra.
(Baytoq aqın)	(Ozan Baytok)” **(M2–197)**

iyesi + *uyıqtap jat-*
Ö **Y**

*Düniye bos, **Marfuwğa ketken soñ** jazğannıñ nesi qızıq*. “Dünya boş, **Marfuvğa gittikten sonra** yazmanın nesi ilginç.” **(M7–170)**

Marfuwğa + *ket-*
Ö **Y**

*Qudanıñ qudireti, **Abılay ölgen soñ** bir-aq künde düniye özgerip şığa keldi.* “Allah’ın hikmeti, **Abılay Han öldükten sonra** dünya birkaç günde değişiverdi.” **(M8–100)**

Abılay + *öl-*
Ö **Y**

***Noqañ ketken soñ**, Ordabay awılı da qopañdaydı*. “**Nokan gittikten sonra**, Ordabay Köyü de yerinde duramaz.” **(M10–172)**

Noqañ + *ket-*
Ö **Y**

*Endi kök köylegi köleñdegen, **baybatşalarmen aynalıs qılatın Şeker mediresin qılğan soñ** ne janı tursın, qısıraqtı "Vşşçiyt!" dep, bir ırşıtıp jiberip, ayğırın şawjaylay berdi.* “Şimdi yeşil elbisesi sallanarak yürüyen, **ağalarla oynaşan Şeker, yapacağını yaptıktan sonra** niye dursun, kısrağı “Vşşçiyt!” diye bir sıçratarak, aygırın dizginini çekiverdi.” **(M10–209)**

baybatşalarmen aynalıs qılatın Şeker + *mediresin qıl-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Budan soñğı bildirüwşilerdiñ köbi ötken-ketken kerüwenge köp söylesip dağdılanğan, **awıl iyesi bolğan soñ**, aldınan eşkim şıqpay, jaman ädettenip, ötirikşilew*

bolğan adamdar bolatın. "Bundan sonraki habercilerin çoğu gelip geçen kervanla çok konuşmayı alışkanlık hâline getiren, **köyün ileri geleni olduktan sonra** hiç kimseyi karşılamayan, kötülüğe alışmış, yalancı olan insanlarmış." **(M1–26)**

(ol)	+	*awıl iyesi*	+	*bol-*
Ö (GÖ)		**DzT (BsizN)**		**Y**

*Kempir qonağı - **bir eldiñ bolısı bolğan soñ**, onıñ üstine **söziniñ salmağı bar juwan awıldıñ balası bolğan soñ**, ekinşi, ärli-berli ötkende, birde bolmasa birde sözim, isim tüser dep, öziniñ balası ölgennen bergi jayın bildirip qoyuwdı oyladı*. "İhtiyar kadının misafiri, **bir halkın yöneticisi olduğundan**, ayrıca **sözü dinlenen köyün gücü yerinde bir evladı olduğundan**, ikinci olarak, zaman geçince, bir gün sözüm, işim düşer deyip, evladı öldüğünden bu yana durumunu anlatmayı düşündü." **(M1–197)**

1.	*kempir qonağı*	+	*bir eldiñ bolısı*	+	*bol-*
	Ö		**DzT (BliN)**		**Y**
2.	*(ol)*	+	*söziniñ salmağı bar juwan awıldıñ balası*	+	*bol-*
	Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

*Añşı Müsirep Eseneyge jaramsaqtanıp jigittiñ arızın ayaqtatpay kiyip ketti: — **Toqta degen soñ** süyreñdemey toqta, bala! Awılıña sälem ayt: Eseney ağa sultannıñ at tumsığın tiregen jerine talasıp äwre bolmasın! – dedi.* "Avcı Müsirep Eseney'e yalakalık yapmak için delikanlı şikâyetini sonlandırmadan lafını kesti: — "**Dur dedikten sonra** ukalalık yapmadan dur, çocuk! Köyüne selam söyle! Ağa Sultan Eseney'in atının ayağının bastığı topraklarda rekabet etmek için boşuna uğraşmayın!" dedi." **(M3–50)**

(ol)	+	*toqta*	+	*de-*
Ö (GÖ)		**DzT(BliN)**		**Y**

*Ağayındarı äwelde Şırşıqtı qıymay qobaljığanımen, **Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ** kelgenderine ökinbey, tez-aq jersinip ketti.* "Akrabaları ilk başta Şırşık'ı korumaya endişe etmiş olmasına rağmen, **Aladağ'ın güzel yamaçlarını gördükten sonra** geldiklerine pişman olmadan çok çabuk uyum sağladı." **(M8–94)**

(olar)	+	*Alatawdıñ suluw bökterin*	+	*kör-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

Qıyadağını köretin Şekerdiñ qırağı köz quyrığı qutqarsın ba, ***Tuyaqtıñ jaman qarasın sezgen soñ****, jatarda tösek–orın joqtığın sıltawratıp, baydıñ qonaq üyine jiberip jürdi.* "Uzaktakini gören Şeker'in keskin gözünden kaçar mı, **Tuyak'ın kötü bakışını farkedince** yatacak yerinin olmamasını bahane edip, (onu) zengin birinin misafir evine gönderdi." **(M10–134)**

(ol)	+	*Tuyaqtıñ jaman qarasın*	+	*sez-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DzT + Y**

Üy işi qonaqtar alğaşqı kelgende tañdansa da, artınan ***pişinderin, qalıptarın körgen soñ****, jetimdik xalderine mümkin bolğan därejede köñildeniñkirep, jadırap, şamalarınşa sergiy bastadı.* "Evin içindeki misafirler ilk geldiklerinde şaşırsalar da, **görünüşlerini, hâllerini gördükten sonra**, yetim oluşlarına mümkün olduğu kadar içten içe sevinip, keyiflenip, kendinlerince neşelenmeye başladılar." **(M1–188)**

(olar)	+	*pişinderin*	+	*qalıptarın*	+	*kör-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Nurlan bölmege kirgen soñ *da qıypalaqtap, birden otıra qoymadı*. "Nurlan **odaya girdikten sonra** isteksizce hareket edip, hemen oturmadı." **(M4–126)**

Nurlan	+	*bölmege*	+	*kir-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Osığan deyin aynalasına eki şoqıp, bir qarap, asa saqtıqpen kele jatqan azamattar däriyadan ötken soñ *ğana arqaları keñip, tınıstap qalıp edi.* "**O zamana kadar etrafında önlem alarak, son derece temkinli bir şekilde gelen vatandaşlar, nehirden geçtikten sonra** rahat bir şekilde soluklandılar." **(M8–6)**

Osığan deyin aynalasına eki şoqıp, bir qarap, asa saqtıqpen kele jatqan azamattar	+	*däriyadan*	+	*öt-*
Ö		**DT (AT)**		**Y**

Payğambar jasına jetken soñ *tüngi jumısqa köşkem*. "**Peygamber yaşına geldikten sonra** gece çalışmaya başladım." **(M9–77)**

(ol) + *Payğambar jasına* + *jet-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

On törtke ayaq basqan soñ-aq *közi janıp turğan Künikey apasınan qurıq äketti*. "**On dört yaşına ayak bastıktan sonra** güzelleşen Künikey annesini alt etti." **(M10–84)**

(ol) + *on törtke* + *ayaq bas-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

Balasın onnan asqan soñ-aq *Şeker teñine atastıruwdı oylağan*. "**Yavrusu onu geçtikten sonra** Şeker, (kızını) dengiyle sözlemeyi düşündü." **(M10–92)**

balasın + *onnan* + *as-*
Ö **DT (AT)** **Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

Jasınan sezimdi bala zerdeliligimen äkesiniñ jalğızdığın, şaruwasınıñ naşarlığın uğıp, ***soğan qolınan kelgenşe kömek qılğısı kelip turatının sezgen soñ****, üy işi tügelimen Ğaziyzanı älpeştewşi edi.* "Küçük yaştan beri hisli olan çocuk, akıllılığıyla babasının yalnızlığını, işlerinin kötü oluşunu anlayıp, **ona elinden geldiğince yardım etmek istediğini fark ettikten sonra** aile fertleri tamamen Ğaziyza'nın üzerine titremeye başladı." **(M1–169)**

(ol) + *soğan* + *qolınan kelgenşe kömek qılğısı kelip turatının* + *sez-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Äliyma körşi bölmede ıñılday ändetip jürip estiy qoymağan soñ*, şığıp esik aştım.* "**Eliyma yan odada mırıldanarak şarkı söylediğinden (sesi) duymayınca**, çıkıp kapıyı açtım." **(M4–110)**

Äliyma + *körşi bölmede* + *ıñılday ändetip jürip* + *estiy qoyma-*
Ö **DT (BulT)** **ZT (SebT)** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Üyge kirip jayğasıp otırğan soñ da *birneşe ret onımen burınğıday söylespek bolıp oñtaylanıp edim, sözimiz baylanıspadı*. "**Eve yerleştikten sonra** birkaç kez

onunla eskisi gibi konuşmaya hazırlandım, (ama) konuşamadık.” **(M4–37)**

(men)	+	*üyge kirip*	+	*jayğasıp otır-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Qos qıran **qoyannıñ üstine taman jetken soñ**, qanattarın qomday sıptığırlanıp, zımırap kep quyıldı deysiñ!* “Kartal çifti, **tavşanın üzerine yaklaşınca** uçmaya hazırlanıp çekilerek hızla öyle bir indiler ki!” **(M5–105)**

qos qıran	+	*qoyannıñ üstine taman*	+	*jet-*
Ö		**ZT (HT)**		**Y**

*Eñseni köterip jürüw mümkin bolmay qaldı, adamdar **boyın tiktep tura almağan soñ**, jer bawırlap eñbektey bastadı.* “Doğrularak yürümek mümkün değildi, insanlar **dik duramadıklarından** sürünerek emeklemeye başladılar.” **(M7–3)**

adamdar	+	*boyın tiktep*	+	*tura alma-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

*Biraq, namısqa tiyer söz aytıp, **ädeyi atın atap şaqırğan soñ**, şeginetin jer joq.* “Ancak, hakaret edip, özellikle **ismini söyleyerek çağırdıktan sonra** geri çekilecek değildi.” **(M8–191)**

(ol)	+	*ädeyi atın atap*	+	*şaqır-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

***Şanadan tüsip, üsteriniñ qarın silkip bolğan soñ**, Aqan mırza qoranıñ sıyqın körip, köñilsizdenip:— Qaltay, osı üyge qaydan äkeldiñ? Kisi otırarlıq jeri de bar deymisiñ, basqa üylerdiñ birine barmay, – dedi.* “**Kızaktan inip üstlerinin karını silkeledikten sonra**, Akan Bey ağılın hâlini görüp keyfi kaçarak: — “Kaltay, bu eve niçin getirdin? İnsanın oturacak yeri var mı diyorsun, diğer evlerden birine (niye) gitmedin” dedi.” **(M1–113)**

(olar)	+	*Şanadan tüsip*	+	*üsteriniñ qarın*	+	*silkip bol-*
Ö(GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT +ZT +Y**

***Jaqıp ölip, köp jılağan soñ**, sol közi az künde suwqarañğı boldı*. “**Jakıp**

öldüğünde çok ağladığı için onun gözleri kısa zamanda görmez oldu.” **(M1–175)**

(ol)	+	*Jaqıp ölip*	+	*köp*	+	*jıla-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (MT)**		**Y**

*Qonaqtar **kiyimderiniñ qalğan qarın qağıp, törge şığıp otırğan soñ**, asjawlıq äkelgizdi.* “Misafirler **kıyafetlerinde kalan karı silkeleyip, başköşeye geçip oturduktan sonra** sofra kuruldu.” **(M1–185)**

qonaqtar	+	*kiyimderiniñ qalğan qarın qağıp*	+	*törge şığıp*	+	*otır-*
Ö		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

***Qawırsındarı qılıştay quwattı qanattarın guw-guw sermep, biraz kölbey köterilip alğan soñ**, bayaw aynalıp şarıqtay bastadı*. “**Tüyleri upuzun olan kuvvetli kanatlarını uğultuyla çırpıp, biraz yan yatarak yükseldikten sonra**, yavaş bir şekilde dönüp yükselmeye başladı.” **(M5–29)**

(ol)	+	*qawırsındarı qılıştay quwattı qanattarın guw-guw sermep*	+	*biraz kölbey*	+	*köteril-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

***Bağanadan beri qanattarın kerip, ayaqtarın sozıp, üsti-bastarın taranıp alğan qos qıran kün nurına şomılıp biraz otırğan soñ**, bir närsege elegizgendey bolıp, orındarınan qozğalaqday bastağan.* “**Bir süreden beri kanatlarını gerip, ayaklarını esneten, üstünü başını tarayan kartal çifti, gün aydınlanınca biraz oturduktan sonra**, bir şeye telaşlanmış gibi yerlerinde kıpırdanmaya başladılar.” **(M5–150)**

bağanadan beri qanattarın kerip, ayaqtarın sozıp, üsti-bastarın taranıp alğan qos qıran	+	*kün nurına şomılıp*	+	*biraz*	+	*otır-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**ZT (MT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + DT + Y**

*Eki bürkit **bayaw aynalıp, sıza uşıp, öz mekenderiniñ şegine jetkendey bolğan soñ**, endi olar taw basınan etekke qaray oyısıp, keyin qayttı.* “İki kartal **yavaşça dönüp, hızla uçarak kendi mekânlarının sınırına ulaştıktan sonra**, dağ başından eteğe doğru yönelip, sonra geri döndüler.” **(M5–94)**

eki bürkit +	*bayaw aynalıp* +	*sıza uşıp* +	*öz mekenderiniñ şegine* +	*jetkendey bol-*
Ö	**ZT (DrT)**	**ZT (DrT)**	**DT (YT)**	**Y**

- **DT + Ö + Y**

Taqırlanıp qalğan jazğı jaylawdan kele jatqan jılqı ***qarawıtqan qalıñ ormandı, özekti-şilikti öñirge tuyağı tiygen soñ-aq*** *ustaraday ötkir tisterin jerge qaday bastadı.* "Ot çıkmayan yazlık yayladan gelen yılkı, **güç bela görünen gür ormanlı, engebeli, çalılık bölgeye toynağı değdikten sonra** jilet gibi keskin dişlerini yere geçirmeye başladı." **(M2–3)**

qarawıtqan qalıñ ormandı, özekti-şilikti öñirge +	*tuyağı* +	*tiy-*
DT (YT)	**Ö**	**Y**

- **DT + Ö + ZT + DT+ DzT + Y**

Sol şayqasta Qara qıran Sarını jeñip, onı öz mekenderinen quwıp jibergen soñ*, uyabasardıñ da köñili jaylanıp, añ awlawğa añsarı awğan.* "**Bu mücadelede kara kartal, sarı kartalı yenip, onu kendi mekânından kovduktan sonra**, dişi kartalın da içi rahatlayıp, ava çıkmaya heveslenmişti." **(M5–209)**

sol şayqasta+	*Qara qıran* +	*Sarını jeñip*+	*onı* +	*öz mekenderinen*+	*quwıp jiber-*
DT (BulT)	**Ö**	**ZT (DrT)**	**DzT (BliN)**	**DT (AT)**	**Y**

- **ZT + Ö + ZT + Y**

Soñğı waqıtta Abay özi öleñniñ öner ekenin bilip jaza bastağan soñ*, burınğı aqındar nadandıqpen öleñdi öner ornına ğıybrat üşin aytpay tilenşilik ornına aytqandıqtan aqındıqtıñ da öleñniñ de qazaq ortasında bağası ketkendigin aytıp, özin olardıñ retinen basqa qılıp, almaq payda üşin emes, xalıqtı umtıltıp, köñil közin aşpaqqa ğıybrat üşin jazğanın bildirip, öleñ şığarğan.* "**Son dönemde Abay, kendi şiirinin sanat olduğunu bilerek yazmaya başladıktan sonra**, önceki şairler bilgisiz bir şekilde şiir sanatını ibret için değil istek üzerine yaptıklarından şairliğin de şiirin de Kazaklar arasında değer kaybettiğini anlayıp, kendisini onların arasında farklı bir yere koyarak elde edeceği fayda için değil, halkı ileriye götürüp, bilincini açmaya çalıştığı için yazdığını ifade ederek şiir yazmış" **(M2–142)**

songğı waqıtta	+	*Abay*	+	*özi öleñniñ öner ekenin bilip*	+	*jaza basta-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + DT+ Y**

Söz ökteysiz orınğa qoyılğanda, mäselen, ***künderde bir kün Satemir dalada oynap jürip, bir eski tamnıñ tübinde şarşağan soñ*** *süyenip jan-jağına qarap jatsa, bir ayağı aqsaq qumırsqa tamnıñ töbesine qaray örmelep baradı da orta şenine barğanda qulap tüsedi.* "Kelime uygun olmayan yere konulunca, örneğin, **günlerden bir gün Satemir, dışarıda oynarken bir eski evin dibinde yorulduktan sonra** yaslanıp etrafına baktığında, bir ayağı aksak karınca evin tepesine doğru tırmanıyor, ortaya gelince devrilip düşüyordu**." (M2–149)**

künderde bir kün +	*Satemir* +	*dalada oynap jürip*+	*bir eski tamnıñ tübinde*+	*şarşa-*
ZT (ZamT)	**Ö**	**ZT (ZamT)**	**DT (BulT)**	**Y**

5.1.3.18.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DzT + Y + Ö**

Jurttıñ jer–suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ*, Şeker de tiginin körgeli: — Bılay turşı, biz de köreyik, – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı.* "**Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra** Şeker de (onun) dikişini görmek için: — "Şöyle dursana, biz de görelim" diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı." **(M10–110)**

jurttıñ jer–suwğa tüsirmey jatqanın	+	*esti-*	+	*Şeker*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

Ordabaydıñ etikterin bitirgen soñ*, Tuyaq Künikeyge kebis tikpekşi boldı.* "**Ordabay'ın çizmelerini bitirdikten sonra** Tuyak, Künikey'e ayakkabı dikecekti." **(M10–131)**

Ordabaydıñ etikterin + *bitir-* + *Tuyaq*
DzT (BliN) **Y** **Ö**

5.1.3.19. -ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.19.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Tañ atqanşa *sileyip otırğanıñ…* "**Tanyeri ağarıncaya kadar** şaşırıp kalıyorsun..." **(M9–85)**

tañ at-
Y

- **Ö + Y**

Eki kün ötkenşe *qarındasım mağan ülken jumbaq boldı*. "İki gün geçince kardeşim benim için büyük bir muamma oldu." **(M4–101)**

eki kün + *öt-*
Ö **Y**

Noqañ awılı ***özge el barğanşa****, jonnıñ sonı şalğınına qarday şüygip, aş qasqırmen arpalısıp, malınıñ tügin tartsa, mayı şığadı.* "Nokan köyü **başka bir diyara varınca**, yaylanın yeni çayırına kar gibi süzülüp, aç kurtla mücadele ederken malın tüyünü çekse yağ çıkar." **(M10–71)**

özge el + *bar-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Jawabım apama unamay qaldı bilem, ***bir sını şäydi işkenşe****, tömen qarap ünsiz otırdı.* "Cevabımdan annemin hoşlanmadığını anladım, bir fincan çay içince, yere

bakıp sessizce oturdu.” **(M4–66)**

(ol)	+	*bir şını şäydi*	+	*iş-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa*, aq qalpaqtılar birneşe jigitti soyılğa jığıp, biraz jılqını aydap ketipti*. “**Bahadır, Türkistan’daki han cenazesine katılıp dönünceye kadar** ak kalpaklılar, birkaç delikanlıyı yaralayıp, birkaç yılkıyı önlerine katıp götürmüşlerdi.” **(M8–127)**

batır	+	*Türkistandağı xan janazasına qatısıp*	+	*qayt-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT +ZT + Y**

Endi tün ortasınan tañ atqanşa. “**Şimdi gece yarısından tanyeri ağarıncaya kadar** (yazıyorum).” **(M9–79)**

endi	+	*tün ortasınan*	+	*tañ at-*
ZT (ZamT)		**ZT (ZamT)**		**Y**

5.1.3.19.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.20. -ğan / -gen / -qan / -ken şaq Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.20.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + ZT + Y**

<u>Teñselip otırğan şağımda</u> *büyirimnen soqqı sezindim*. "**<u>Sendeleyerek oturduğum sırada</u>** böğrümde darbe hissettim." **(M6–33)**

<u>(men)</u>	+	*<u>teñselip</u>*	+	*<u>otır-</u>*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + Ö + Y**

Şığıs jaq qulaniyektenip, ***<u>sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta</u>****, İle boyınan qozğalğan bir qomaqtı, qalıñ köş soltüstikti betke alıp, üdere tartıp bara jattı.* "Doğuda şafak söküp, **<u>tepeden sarararak tanın belirdiği zamanda</u>**, İli Nehri kıyısında hareket eden bir kalabalık, yoğun bir göç, kuzeye doğru yönelerek durmaksızın ilerliyor." **(M8–2)**

<u>sarı belden sarğayıp</u>	+	*<u>tañ</u>*	+	*<u>bilin-</u>*
ZT (DrT)		**Ö**		**Y**

5.1.3.20.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan şaq / -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.21. -ğan / -gen / -qan / -ken waqıt Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.21.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

<u>Ol köñildi bolğan waqıtta</u> *bul da köñildenip, quwanıp otıruwşı edi*. "**<u>O mutlu olduğu zaman</u>** Ğaziyza da sevinip, mutlu oluyordu." **(M1–168)**

ol + *köñildi bol-*
Ö **Y**

Saqaday say bolmasaq ***ol söngen waqıtta*** *jıynala almay qalamız ğoy*. "Tamamen hazır olmazsak, **o söndüğü anda** toparlanamayız." **(M6–194)**

ol + *sön-*
Ö **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıtta *biz qazaq sözin eski, jaña dep talğamaymız, jergilikti söz eken dep, ol jağınan qatal qarap, qaşıp turmaymız*. "Kazak **edebiyatının klasikleşmediği dönemde** bir Kazak kelimesini eski, yeni diye seçemeyiz, yerel kelime diye, katı bir tutumla (ondan) kaçamayız." **(M2–120)**

Qazaq ädebiyeti + *Qatıp-pisip* + *jetpe-*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

- **DT + Y**

Äñgime älpeti ***öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine janı qısılğan waqıttağı*** *ümit, tilek qılıp aytqan sözge uqsaydı*. "Hikâye üslubu, **ölüm öncesi vedalaşırken söylenen veya büyük bir iyilik beklenen insana muhtaç olunan zamanda** ümitle, arzuyla söylenen sözler gibiydi." **(M1–201)**

öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine + *janı qısıl-*
DT(YT) **Y**

5.1.3.21.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.22. -ıp / -ip / -p Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.22.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler genel olarak öge dizilişi açısından kurallıdır**.** Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Kündizgi biz körgen jolawşılar ***kün batıp****, qoy qoralağan mezgilde osı qoranıñ aldına kelip toqtadı.* "Gündüz bizim gördüğümüz yolcular, **güneş batıp** koyunu ağıla kapattığı zaman, o ağılın önüne gelip durdular." **(M1–112)**

kün bat-
Y

- **Ö + Y**

Qırı ketip*, jumırlanğan burış-burışında üyilip qalğan qorda topıraq qoranıñ onsız da alasa boyın jermen-jeksen qılıp tur.* "**Dökülerek** yuvarlanıp köşelere yığılan gübre, toprak ağılın zaten kısa olan boyunu yerle bir ediyor." **(M1–102)**

(men) + *qırı ket-*
Ö (GÖ) **Y**

— ***Añğal añşı küyip-pisip*** *şoşalaqtadı da qaldı.* "**Dikkatsiz avcı sinirlenerek** yerinden fırladı." **(M3–92)**

añğal añşı + *küyip-pis-*
Ö **Y**

Jer-älem jarqırap*, eki bürkit qonaqtağan biyikke de kün säwlesi tüsti*. "**Bütün yeryüzü aydınlanınca**, iki kartalın konakladığı zirveye de güneş ışığı vurdu." **(M5–149)**

Jer-älem + *jarqıra-*
Ö **Y**

Sonda, kitap waqıyğası bılay bastaladı: ***otız üşinşi ruwdıñ aqırğı jetinşi urpağı***

ölim awzında jatıp *Täñirdiñ ösiyetin jetkizedi, sodan keyin oğan bes ruw tarixın - eki mıñ bir jüz jıldı - biriktiredi, yağni on üş mıñ segiz jüz alpısqa qosadı, şığatını - on bes mıñ toğız jüz alpıs jıl, bul - bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jıl*. "O zaman, kitapta olay şöyle başlar: **otuz üçüncü kabilenin son yedinci nesli, ölüm döşeğinde yatıp** Tanrı'nın vasiyetini ulaştırır, bundan sonra onunla beş kabilenin tarihini, iki bin yüz yılı, toplar, yani on üç bin sekiz yüz altmışa ekler, çıkan on beş bin dokuz yüz altmış yıl, bu bin sekiz yüz yirmi ikinci yıldır." **(M7–136)**

otız üşinşi ruwdıñ aqırğı jetinşi urpağı + *ölim awzında jat-*
Ö **Y**

Demimdi tartıp, ***dätimdi bekitip***, *tağı da jüzdestim.* "**Soluklanıp**, **sabredip** daha da yüzleştim." **(M9–177)**

1. *(men)* + *demimdi tart-*
   Ö (GÖ) **Y**
2. *(men)* + *dätimdi bekit-*
   Ö (GÖ) **Y**

Qultuwma ***qul bop*** *tuwdı, ul tuwmadı*. "Kultuvma **kul olarak** doğdu, oğul doğmadı." **(M10–66)**

Qultuwma + *qul bol-*
Ö **Y**

- **Ö + Ö + DzT + Y**

Al, ***jaqın jerdegi irge jaw, qoqan men qırğız sıpayılıqtı umıtıp****, sol küni-aq qoqañdap şığa keldi.* "İşte, **yakın yerdeki baş düşman Hokand ve Kırgızlar, nezaketi unutup**, o gün tehdit ederek çıka geldiler." **(M8–123)**

jaqın jerdegi irge jaw + *qoqan men qırğız* + *sıpayılıqtı* + *umıt-*
Ö **Ö (AÖ)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + Ö + DT + Y**

Keşki astan keyin qarındasım sabaqqa dayarlanuw üşin tüpki bölmege ketti de, ***biz apam ekewimiz as bölmede şäy işip*** *oñaşa qalğanbız*. "Akşam yemeğinden sonra kardeşim derse hazırlanmak için başodaya gitti ve **annemle ben mutfakta çay**

içerken yalnız kaldık.” **(M4–43)**

biz	+	*apam ekewimiz*	+	*as bölmede*	+	*şäy iş-*
Ö		**Ö (AÖ)**		**DT**		**Y**

- **Ö + Ö + YDT + Y**

*Törde otırğan Kenesarınıñ elşisi, Tilewimbet biy men Janay batır, tağı birneşe adam - **bäri de tura kelip** amandastı.* “Başköşede oturan Kenesarı’nın elçisi Tilevimbet Bey ile Janay Bahadır ve birkaç adam, **hepsi birden kalkıp** selamlaştı.” **(M3–182)**

törde otırğan Kenesarınıñ elşisi, Tilewimbet biy men Janay batır, tağı birneşe adam	+	*bäri*	+	*de*	+	*tura kel-*
Ö		**Ö (AÖ)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Sol kezde Küşikbay awırıp jatır degendi estip, **talaydan öşin ala almay jürgen Waqtıñ bir batırı jawınıñ janın awırtpaq bolıp**, beldewde baylawlı turğan qızıl besti degen atın tal tüste tartıp alıp ketipti*. “Bu sürede Küşikbay’ın hastalanıp yattığını işitince, **uzun zamandır öcünü alamayan Vak’ın bir bahadırı, düşmanının canını acıtmak için** çadırın dışındaki halata bağlı olan kızıl besti denen atını tam öğle vakti zorla alıp gitmiş.” **(M1–40)**

talaydan öşin ala almay jürgen Waqtıñ bir batırı	+	*jawınıñ janın*	+	*awırtpaq bol-*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**

*Lebiz ğılımınıñ maqsatı - **asıl sözderdiñ asıl bolatın zañdarın bildirip**, **türlerin tanıtıp**, ädebiyet jüzindegi önerpazdardıñ şığarğan sözderiniñ ülgi-önegelerimen tanıstırıp, sözden şeberler ne jasağandığın, ne jasawğa bolatındığın körsetüw*. “İfade biliminin amacı, **temel kelimelerin temel kurallarını bildirip**, **türlerini tanıtıp**, edebiyat dünyasındaki sanatkârların ortaya koyduğu sözleri örnek alınacak yönleriyle tanıştırarak söz ustalarının ne yaptığını, ne yapacağını göstermektir.” **(M2–62)**

1. *lebiz ğılımınıñ maqsatı* + *asıl sözderdiñ asıl bolatın zañdarın* + *bildir-*
   Ö **DzT (BliN)** **Y**
2. *lebiz ğılımınıñ maqsatı* + *türlerin* + *tanıt-*
   Ö **DzT (BliN)** **Y**

Sol kolhozdan bir sawınşı qız ğılımiy keñes surap*, mağan xat jibergen eken.* "**Bu kolhozda bir hayvan sağma işi yapan kız, bilimsel nasihat isteyip**, bana mektup göndermişti." **(M4–221)**

sol kolhozdan bir sawınşı qız	+	*ğılımiy keñes*	+	*sura-*
Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**

Bular birneşe jıldan beri jubın jazbay, ***bir jerdi mekendep****, birge uya salıp, birge balapan bawlıp, birge añ awlap, tirşiliktiñ aşçısı men tuşçısın birge körip kele jatqan qırandar jubı bolatın.* "Birkaç yıldan beri birbirinden ayrılmayıp, **bir yeri mekân tutup**, birlikte yuva yapıp, birlikte yavru yetiştirip, birlikte avlanıp, hayatı acısı ve tatlısıyla birlikte gören bu kartallar eş olmuştu." **(M5–22)**

(olar)	+	*bir jerdi*	+	*mekende-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

Ol betin juwıp jatıp *körgen tüsine qaytıp oraldı*. "**O yüzünü yıkarken** yine gördüğü rüyaya döndü." **(M7–17)**

ol	+	*betin*	+	*juwıp jat-*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**

Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa, aq qalpaqtılar ***birneşe jigitti soyılğa jığıp****,* ***biraz jılqını aydap*** *ketipti.* "Bahadır, Türkistan'daki han cenazesine katılıp döndüğünde ak kalpaklılar, **birkaç delikanlıyı yaralayıp**, **birkaç yılkıyı önlerine katıp** götürmüşlerdi." **(M8–127)**

1.	*aq qalpaqtılar*	+	*birneşe jigitti*	+	*soyılğa jıq-*
	Ö		**DzT (BliN)**		**Y**
2.	*(olar)*	+	*biraz jılqını*	+	*ayda-*
	Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DzT + Y**

Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ***ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp*** *söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere, bayımdap söyleymiz*. "Örneğin, bir insandan bahsederken, ya **o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek** anlatırız, ya dış görünüşünü,

yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp, özetleyerek anlatırız.” **(M2–34)**

(biz)	+	*ol adamnıñ istegen isin*	+	*aytqan sözin*	+	*äweze qıl-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Bir närseni köpten ayırıp*, közge köbirek tüserlik etip aytqımız kelgende ol närseniñ atına ayqın körsetkendey söz qosıp aytamız.* “**Bir nesneyi grubundan ayırıp**, daha anlaşılır hâle getirerek söylemek istediğimizde o nesnenin ismini açıkça belirtmek için kelime ekleriz.” **(M2–179)**

(biz)	+	*bir närseni*	+	*köpten*	+	*ayır-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (AT)**		**Y**

Taqtay edenge jayılıp ösken hel’ksina men pileyanı ornınan jıljıtıp*, uzın sabaqtarın tüzetti.* “**Tahta döşemeye yayılarak büyüyen arapsaçı çiçeği ile topçu çiçeğini yerinden oynatıp**, uzun saplarını düzeltti.” **(M7–50)**

(ol)	+	*taqtay edenge jayılıp ösken hel’ksina men pileyanı*	+	*ornınan*	+	*jıljıt-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (AT)**		**Y**

Bir körsem-aw dep armandağan qolbasını jaqın jerden körip*, quwanışı qoynına sıymay jürgen kezi.* “**Bir görsem ya diye hayal ettiği komutanını yakından görünce**, sevinçten uçtuğu andı.” **(M8–180)**

(ol)	+	*bir körsem-aw dep armandağan qolbasını*	+	*jaqın jerden*	+	*kör-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (AT)**		**Y**

Et, qımız ünemi bola bere me... Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes... Bärinen de adamnıñ nesi kerek... – degende Şeker ***tartıp otırğan taramısın tisine qıstırıp****, äntek qoya turıp, quyqıljığan közиniñ quyrığımen sumdana qarap jımıyadı*. “— “Et, kımız her zaman oluverecek değil ya... Biz şimdi ne yapıp ne edip ata binen, yürüyen insan değiliz... Hepsinden öte insanın neye ihtiyacı var...” deyince Şeker, **çektiği teli dişine kıstırıp**, biraz duraksayıp, değişen bakışıyla kurnazca bakarak tebessüm etti.” **(M10–139)**

Şeker	+	*tartıp otırğan taramısın*	+	*tisine*	+	*qıstır-*
Ö		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + DT + Y**

*Sodan keyin **jıynağan qolın är eldiñ batırlarına, senimdi aqsaqaldarına tapsırıp**, özi qasına qırıq adam ertip duwan bası ağa sultan Şiñğısqa tağı bir jolığıp qaytuwğa jürip ketti.* "Bundan sonra **toplanan ordusunu, tüm halkın bahadırlarına, sadık aksakallarına teslim edip**, yanına kırk adam alıp eyalet yöneticisi ağa sultan Cengiz ile yüz yüze görüşmek için yola çıktı." **(M3–165)**

(ol)	+	*jıynağan qolın*	+	*är eldiñ batırlarına*	+	*senimdi aqsaqaldarına*	+	*tapsır-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + ZT + Y**

*Bul äñgimeni aytuwşı adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, **öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp**, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...* "Bu hikâyeyi anlatan insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, **kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip**, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı." **(M1–49)**

(olar)	+	*öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin*	+	*köñiline*	+	*birtalay*	+	*qanağat qıl-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**ZT (MT)**		**Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

***Küşikbaydıñ basınan soqqan boran jañadan şıqqan beyitti qarmen kömip**, qarawşınıñ közinen tez jasıruwdıñ qareketin istep jatır.* "**Küşikbay'ın üzerinden vuran boran tekrar ortaya çıkan mezarı karla kaplayıp**, seyreden kişinin gözünden hızla kayboluş hareketini yapıyor." **(M1–95)**

Küşikbaydıñ basınan soqqan boran	+	*jañadan şıqqan beyitti*	+	*qarmen*	+	*köm-*
Ö		**DzT (BliN)**		**ZT (VT)**		**Y**

*Qısqasınan aytqanda, **ärkim sözdi öz qalawınşa alıp**, özi oñtaylı körüwinşe tutınadı.* "Kısaca söyleyecek olursak, **herkes kelimeyi kendi isteğine göre alıp**, kendine uygun gördüğü şekilde kullanır." **(M2–104)**

ärkim +	*sözdi* +	*öz qalawınşa* +	*al-*
Ö	**DzT (BliN)**	**ZT (GT)**	**Y**

Eseney törde otırıp qalğan Tilewimbet biyi tömen ığıstırıp *ädettegi öz ornına, Şığıstıñ oñ jağınan jaqın tayana otırdı*. "**Eseney, başköşede oturan Tilevimbet Bey'i aşağı kaydırıp** her zamanki yerine, Cengiz'in sağ yanına yaklaştı." **(M3–183)**

Eseney +	*törde otırıp qalğan Tilewimbet biyi* +	*tömen* +	*ığıstır-*
Ö	**DzT (BliN)**	**ZT (HT)**	**Y**

Kömilgen ölekse kezikti me eken, älde basqa birdeñe tabıldı ma, äytewir ***ol bir jerdi aldığı eki ayağımen tırmalap*** *qaza bastadı*. "Gömülmüş leşe mi rastlamıştı, yoksa başka bir şey mi bulmuştu, her nedense **o bir yeri ön iki ayağı ile tırmalayarak** kazmaya başladı." **(M5–239)**

ol +	*bir jerdi* +	*aldığı eki ayağımen* +	*tırmala-*
Ö	**DzT (BliN)**	**ZT (VT)**	**Y**

Körpesin keyin serpip*, ornınan köterildi.* "**Sonra yorganını fırlatıp**, yerinden kalktı." **(M7–12)**

(ol) +	*körpesin* +	*keyin* +	*serp-*
Ö (GÖ)	**DzT(BliN)**	**ZT (ZamT)**	**Y**

Kök süñgi qos qabat sawıttı qaqırata buzıp*, ulı denege enip bara jattı.* "**Mavi mızrak iki kat zırhı ortadan ayırarak dağıtıp**, kocaman bedene batıverdi." **(M8–202)**

kök süñgi +	*qos qabat sawıttı* +	*qaqırata* +	*buz-*
Ö	**DzT (BliN)**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **Ö + DzT + ZT + DzT + Y**

Bürkit munı awlaw üşin onıñ innen uzap şığuwın sarğaya kütip*, bir jerde buğıp otıruwı kerek.* "**Kartalın onu avlayabilmesi için ininden uzaklaşmasını gözleyerek**, bir yerde gizlenmesi gerek." **(M5–215)**

bürkit +	*munı* +	*awlaw üşin* +	*onıñ innen uzap şığuwın* +	*sarğaya küt-*
Ö	**DzT (BliN)**	**ZT (SebT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

- **Ö + DzT + ZT + ZT + Y**

Sondıqtan birewdiñ aytqan sözin anıq tüsinemiz de, ***birewdiñ sözin anıq tüsinbey, joramaldap, jorıp****, uyğarıp qana qoyamız*. "Bundan dolayı birinin söylediği sözü açıkça anlarız ve **birinin sözünü açıkça anlamadan, tahmin edip, yorumlayıp**, karar veririz." **(M2–127)**

(biz)	+	*birewdiñ sözin*	+	*anıq tüsinbey*	+	*joramaldap*	+	*jor-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + Y**

Kempir onı da eske tüsirip*: «ol kün de bir däwren eken ğoy, Jaqıp tiri turğanda kimnen kem, kimnen qor edim!?» dep, ah urıp alıp: «endigini aytsañşı, tistegenniñ awzında, ustağannıñ qolında ketip otırğan» dep, ünsiz jılaytın.* "**İhtiyar kadın onu da hatırlayıp**: "Ne günlerdi o günler, Jakıp sağ olduğunda kimine göre eksik, kimine göre zavallı idim!?" diye ah ederek: "şimdikini söylersek, dişleyenin ağzında, tutanın elindeyim" diye, sessizce ağlıyormuş." **(M1–180)**

kempir	+	*onı*	+	*da*	+	*eske tüsir-*
Ö		**DzT (BliN)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + DzT + Y**

Men b ärin de "jer", "jer" dep *ayta bereyin.* "**Ben hepsini de "yer", "yer" diye** söyleyivereyim." **(M6–141)**

men	+	*bärin*	+	*de*	+	*"jer", "jer"*	+	*de-*
Ö		**DzT (BliN)**		**YDT**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + DzT + ZT + Y**

Qara qıran aybatı men qayratın qatar körsetip*, ıqtırıp tastayın degendey bolıp, onıñ şalqadan jayıla bergen sol qanatın öziniñ qomdağan oñ ıyığımen oñdırmay urıp ötti.* "**Kara kartal, heybetini, gücünü sırayla gösterip**, sıkıştırıp bırakayım der gibi, onun tamamen açılıp yayılıveren kanadına kendi uçmaya hazırlanan sağ kanadıyla acımasızca vurup geçti." **(M5–175)**

qara qıran	+	*aybatı*	+	*men*	+	*qayratın*	+	*qatar*	+	*körset-*
Ö		**DzT (BliN)**		**YDT**		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + ZT + Y**

Soyıl-şoqparı bar adam nayzanı da op-oñay qağıp qalıp *ortasınan üzip jibere aladı.* "**Topuz kullanan insan mızrağa kolayca vurup** onu ortasından kırabilir." **(M3–158)**

Soyıl-şoqparı bar adam	+	*nayzanı*	+	*da*	+	*op-oñay*	+	*qağıp qal-*
Ö		**DzT (BliN)**		**YDT**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + ZT + ZT + YDT + Y**

Dawsın birese tiyisti jerde qataytıp, öñin ajarlandırıp, birese aqırındap kelip*, ayağın sıbırlap jeke-jeke aytıp, uğımdı qılıp, barınşa köñil-ijdihatpen ayttı*. "**Sesini bazen gerekli yerde güçlendirip, hareketleriyle süsleyerek; bazen yavaşlayıp** sonunu fısıldayarak tane tane söyleyip anlaşılır hâle getirerek büyük bir hevesle anlattı." **(M1–200)**

(ol)	+	*dawsın*	+	*birese*	+	*tiyisti jerde qataytıp*	+
Ö (GÖ)		**DzT(BliN)**		**YDT**		**ZT (DrT)**	
öñin ajarlandırıp	+	*birese*	+	*aqırındap kel-*			
ZT (DrT)		**YDT**		**Y**			

- **Ö + DT + Y**

Uzaq jol qajıtqan jolawşılar osı bolımsız kişkene sızıqqa qarap*, qonalqağa keletin üyiniñ är türli köñilsiz jayların esine tüsirdi*. "**Uzun yolun yorduğu yolcular, bu azıcık küçük çizgiye bakıp**, gece kalmak için geldikleri evin per perişan olmuş durumunu hatırlarlardı." **(M1–88)**

uzaq jol qajıtqan jolawşılar	+	*osı bolımsız kişkene sızıqqa*	+	*qara-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Tolqın men tolqın sırlasıp,	Dalga dalgayla sırlarını paylaşıp,
Sırların eppen urlasıp.	Birbirlerinin sırlarını ustalıkla aşırıp,
Tolqınğa tolqın erkelep,	Dalga dalgaya nazlanıp,
Merüwert köbikke oranıp.	**Mercan köpüğe bürünüp**.
Jılanday jüzge buralıp,	Yılan gibi yüze dolanıp

Jarğa jeter entelep. Uçuruma ulaşır tepeden bakıp” **(M2–174)**

(ol) + *merüwert köbikke* + *oran-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

*“**Türikpen” Müsirep adasına qarap** qağıtıp qaldı: — Aq qur, qara qurların sanamağan ekensiz, Müseke!* “**Türkmen Müsirep adaşına bakarak** alay etti: — Beyaz orman horozlarını, kara orman horozlarını saymadınız, Müseke?!” **(M3–41)**

“Türikpen” Müsirep + *adasına* + *qara-*
Ö **DT (YT)** **Y**

***Osında buğıp otırıp**, tülkiniñ qolaylı jerge kelüwin kütti.* “**Burada saklanıp**, tilkinin uygun yere gelmesini bekledi.” **(M5–223)**

(ol) + *osında* + *buğıp otır-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **Y**

***Älişer qaynağan şaydan quyıp alıp**, kireberis tar däliz arqılı tör üyge şıqtı*. “**Alişer kaynayan çaydan doldurup**, girişteki dar koridor üzerinden başodaya çıktı.” **(M7–59)**

Älişer + *qaynağan şaydan* + *quyıp al-*
Ö **DT (AT)** **Y**

*İslamda zorlıq joq, – dedi därwiş **törge jayğasıp bolıp**.* “— “İslam’da zorlama yok” dedi derviş **başköşeye kurulup**.” **(M7–210)**

därwiş + *törge* + *jayğasıp bol-*
Ö **DT (YT)** **Y**

***Berdiqoja bul qorlıqqa tisin-tisine qoyıp**, eki jıl şıdadı*. “**Berdikoja bu hakarete karşı dişlerini sıkarak** iki yıl katlandı.” **(M8–145)**

Berdiqoja + *bul qorlıqqa* + *tisin-tisine qoy-*
Ö **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

*Aqsaqal mal qoralap bolıp, jaylanıp şayın işip, **qazanaspanıñ awzında keyde jıltıldap, keyde lapıldap janıp jatqan ottı körip**, burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi murnına kelip otırğanda, serpilip äñgime aytatın*. “Aksakal malı ağıla sokup, oturup

çay içip, **ocağın üstünde bazen pırıldayıp, bazen alevlenip yanan ateşi görüp**, fokurdayarak kaynayan etin kokusu burnuna gelince, canlanıp hikâye anlatırmış.” **(M1–32)**

(ol) + *qazanaspanıñ awzında* + *keyde jıltıldap keyde lapıldap janıp jatqan ottı* + *kör-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **DzT (BliN)** **Y**

*Ol köbinese osınday qadalıp oylağanda, **xiyalında bir suluw äyeldiñ suwretin tawıp alıp**, soğan pälendey dep söylesip äzildessem, sonday qılıp quşaqtasam, süysem dep, sonı ermek qıluwşı edi.* “O çoğunlukla böyle gözünü dikip düşündüğünde, **hayalinde güzel bir kadının resmini tutup**, onunla şu şekilde konuşup şakalaşsam, böyle yapıp kucaklasam, sevsem diye, yeni meşgale bulmuştu.” **(M1–80)**

(ol) + *xiyalında* + *bir suluw äyeldiñ suwretin* + *tawıp al-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **DzT (BliN)** **Y**

*Tawdan asa soqqan jel, beyit turğan töbeşiktiñ basında äsirese qattı ızğırıqtanadı; **beyittiñ taw jağınan topırağın uşırıp**, ekinşi jağına jaldanğan qarmen basıp jatır.* “Dağdan son derece hızla esen rüzgâr, mezarın olduğu tepeciğin başında özellikle daha şiddetli esiyor; **mezarın dağ tarafından toprağını uçurunca**, karşı taraf daha fazla karla kaplanıyor.” **(M1–97)**

(ol) + *beyittiñ taw jağınan* + *topırağın* + *uşır-*
Ö (GÖ) **DT (AT)** **DzT (BliN)** **Y**

***Munda Muqandardıñ birinen-birin ayırıp**, ärqaysısın ayqın şığaruw üşin, Muqan degen sözge basqa sözder qosıp otırmız*. “**Burada Mukanları birbirinden ayırıp**, her birini belirgin hâle getirmek için Mukan sözüne başka kelimeler ekleriz.” **(M2–180)**

(biz) + *munda* + *Muqandardıñ birinen-birin* + *ayır-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **DzT (BliN)** **Y**

*Älişer **sawalına jawap izdep jatıp**, oyanıp ketti*. “Alişer **sualine cevap ararken** uyandı.” **(M7–11)**

Älişer + *sawalına* + *jawap* + *izdep jat-*
Ö **DT (YT)** **DzT (BsizN)** **Y**

*Sen **qasıña biraz adam alıp**, jılqı jaqqa barğanıñ jön-aw*. “Sen y**anına biraz**

adam alıp, yılkı tarafına gitsen iyi olur." **(M8–60)**

sen	+	*qasıña*	+	*biraz adam*	+	*al-*
Ö		**DT (YT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DT + DzT +DzT + Y**

Bul bala jasınan ***kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap****, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da,* ***sol ökesine janı aşıp****, tilewin tilewmen ösken*. "**Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp** bunu hiç kimseye söylemese de babasına acıyıp, ona dua ederek büyümüştü." **(M1–167)**

(ol)	+	*bul bala jasınan*	+	*kökesiniñ jalğızdığın*	+	*ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın*	+	*oyla-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT + DT + Y**

Biraq awızdağı bölme zatında üyge arnalıp salınsa da, ***käzirgi qalpında üylikten şığıp,*** *äri şoşala, äri qoranıñ mindetin atqarıp tur*. "Ancak sofadaki oda aslında eve tahsis edilse de, **şimdi ev evlikten çıkmış**, hem kiler hem ahır olarak kullanılıyor." **(M1–119)**

(ol)	+	*käzirgi qalpında*	+	*üylikten*	+	*şıq-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DT (AT)**		**Y**

Bul şaygasta qasqırdıñ awızına ilikken birdi-ekili sawsaqtan ayırılıp*, "bastan qulaq sadaqa" deytin sätter de boladı*. "**Bu mücadelede (kartal), kurdun ağzına gelen küçük parmaklarını kaybettiğinde**, "başımın gözümün sadakası olsun" dediği zamanlar da olur." **(M5–80)**

(ol)	+	*bul şaygasta*	+	*qasqırdıñ awızına ilikken birdi-ekili sawsaqtan*	+	*ayırıl-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DT (AT)**		**Y**

Kelesi bir aynalımda ***bir-birine şañqıldap****, qayta umtılıstı*. "Sonraki turda **birbirlerine çığlık atıp**, yine ileri atıldılar." **(M5–185)**

(olar)	+	*kelesi bir aynalımda*	+	*bir-birine*	+	*şañqılda-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + DT + DzT + Y**

Ekinşi, ***<u>köligine, özine azıq surap</u>****, şığın şığaratın jat kerüwen joq bolsın.* "İkincisi, **<u>bineğine, kendine yiyecek isteyip</u>**, masraf çıkaran yabancı kervan helak olsun." **(M1–30)**

<u>(olar)</u>	+	*<u>köligine</u>*	+	*<u>özine</u>*	+	*<u>azıq</u>*	+	*<u>sura-</u>*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**DT (YT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

Siz ***<u>bizdiñ elge eki ret kelip</u>****, osı taqpağıñızdı eki ret ayttıñız.* "Siz **<u>bizim halka iki kez gelip</u>**, o tumturaklı sözlerinizi iki kez söylediniz." **(M3–207)**

<u>siz</u>	+	*<u>bizdiñ elge</u>*	+	*<u>eki ret</u>*	+	*<u>kel-</u>*	
Ö		**DT (YT)**		**ZT (YinT)**		**Y**	

Bes bolıs ***<u>Kerey-Waqtıñ arasına ülken tolquw kirip</u>****, oydan göri söz şeşendigine bastarın şulğıy bastağandı*. "Beş ilçe yöneticisi, **<u>Kere-Vak'ın arasında aşırı bocalayıp</u>**, düşünceye değil güzel sözlere itaat etmişti." **(M3–216)**

<u>bes bolıs</u>	+	*<u>Kerey-Waqtıñ arasına</u>*	+	*<u>ülken</u>*	+	*<u>tolquw kir-</u>*	
Ö		**DT (YT)**		**ZT (MT)**		**Y**	

<u>Qos qanatı kergen keregedey alıp qırandar alıs aspanda torğayday kişireyip</u>*, şarbı bulttar arasınan birde körinip, birde körinbey qaldı.* "**<u>Çift kanadı gerilen çadır gibi devasa kartallar uçsuz bucaksız gökyüzünde serçe gibi küçülüp</u>**, seyrek bulutlar arasından bir görünüp, bir görünmez oldular." **(M5–32)**

<u>Qos qanatı kergen keregedey alıp qıranda</u>	+	*<u>alıs aspanda</u>*	+	*<u>torğayday</u>*	+	*<u>kişirey-</u>*	
Ö		**DT (BulT)**		**ZT (BnzT)**		**Y**	

<u>Edäwir biyiktep alğan qara qıran astında entelep kele jatqan Sarığa aybattana şañqıldap</u>*, töbesinen töne quyıldı deysiñ!* "**<u>Bir hayli yükselen kara kartal, altından atılarak gelen sarı kartala heybetlenerek ciyaklayıp</u>**, (onun) üstüne var gücüyle çullandı!" **(M5–173)**

<u>edäwir biyiktep alğan qara qıran</u>	+	*<u>astında entelep kele jatqan Sarığa</u>*	+	*<u>aybattana</u>*	+	*<u>şañqılda-</u>*		
Ö		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**		

Mına qorşawdan esebin tawıp şığıp*, jüz metrdey jazıq pen onıñ ar jağındağı özennen ötsek, qalıñ ormanğa süñgir edik.* "**Bu duvardan bir yol bularak çıkıp**, yüz metre kadar ova ile onun diğer tarafındaki nehirden geçsek, gür ormana saklanırdık." **(M6–179)**

(biz)	+	*mına qorşawdan*	+	*esebin tawıp*	+	*şıq-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

Qadasa da ***sumdıqtı erte sezgiş, jırındı Şeker qızına qarlığaştay şıjbaq bop****, jürse-tursa közinen tasa qılmay, tutqındağı jannan beter bağuwşı edi.* "Gözlerini birbirlerinden ayırmadan baksalar da **kötü niyetliliği önceden sezilen açıkgözlü Şeker, kızının etrafında kırlangıç gibi dört dönüp**, (kızı) nereye giderse gitsin gözünün önünden ayırmadan, (onu) hapisteki bir insandan daha beter yetiştirirdi." **(M10–78)**

sumdıqtı erte sezgiş, jırındı Şeker	+	*qızına*	+	*qarlığaştay*	+	*şıjbaq bol-*
Ö		**DT (YT)**		**ZT (BnzT)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + DzT + Y**

Onıñ boyınan ärqaşan qızğa layıqsız minder tawıp*, kinäläp ursuwşı edim.* "**Onun bedeninde her zaman genç kıza yakışmayan kusurlar bulup**, azarlayarak (ona) küfrediyordum." **(M4–10)**

(men)	+	*onıñ boyınan*	+	*ärqaşan*	+	*qızğa layıqsız minder*	+	*taw-*
Ö		**DT (AT)**		**ZT (ZamT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

Oquw quraldarın qoyğan jerden özim barıp *onıñ kündeligin tawıp aldım*. "**Ders kitaplarını koyduğu yere gidip** onun karnesini bulup aldım." **(M4–79)**

(men)	+	*oquw quraldarın qoyğan jerden*	+	*özim*	+	*barıp*	+	*onıñ kündeligin*	+	*taw-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**Ö**		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Şoğırlandırıp, otırğızılğan paporotnik, asplenium nidus, scindapsus pictus, peperomiya, hametsereus, echinopsis multiplex, oscularia deltoides pen glottifillyumge ***luhluw iymek şümegine mayda tor közdi uştıq kiygizilgen qumanmen suw bürkip****, dım şaştı.* "Bira araya getirilerek yerleştirilmiş eğrelti otu, kuş yuvası çiçeği, potos çiçeği, peperomya, yılan kaktüsü, ekinopsis, pembe buzçiçeği ile

glottiphyllum çiçeğine **<u>yakut şeklinde eğri ağzına ufak delikli uç takılan ibrikle su püskürterek</u>** nemlendirdi.” **(M7–51)**

<u>(ol)</u>	+	*<u>şoğırlandırıp, otırğızılğan paporotnik, asplenium nidus, scindapsus pictus, peperomiya, hametsereus, echinopsis multiplex, oscularia deltoides pen glottifillyumge</u>*	+	*<u>luhluw iymek şümegine mayda tor közdi uştıq kiygizilgen qumanmen</u>*	+	*<u>suw</u>*	+	*<u>bürk-</u>*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (VT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DT + ZT + ZT + ZT + Y**

*Mäselen, **<u>Mağjannıñ “Tolqın” degen öleñinde, tolqınnıñ tolqığanın bernelep</u>**, **<u>tüsinikti türde körsetüw üşin ädeyi jandı närsedey ğamaldap</u>** bılay deydi:* “Örneğin, **<u>Mağcan “Dalga” adlı şiirinde, dalganın hareketini tasvir ederken</u>**, **<u>(anlatımı) anlaşılır kılmak için (dalgayı) özellikle canlı bir şey gibi tasarlayıp</u>** şöyle demektedir:” **(M2–173)**

<u>Mağjan(nıñ)</u>	+	*<u>“Tolqın” degen öleninde</u>*	+	*<u>tolqınnıñ tolqığanın bernelep</u>*	+	*<u>tüsinikti türde körsetüw üşin</u>*	+	*<u>ädeyi jandı närsedey</u>*
Ö		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**ZT (SebT)**		**ZT (BnzT)**
+	*<u>ğamalda-</u>*							
	Y							

- **Ö + DT + YDT + Y**

***<u>Küni boyı tınış bolğan jel Küşikbaydıñ bawırında ğana ızğırıqtap</u>**, jañada jawğan köbik qardı jayaw borasındatıp tur*. “**<u>Gün boyu sakin olan rüzgâr Küşikbay’ın yakınında yine sert bir şekilde esip</u>**, yakın zamanda yağan lapa lapa karı dağıtarak tipiye dönüşüyor.” **(M1–58)**

<u>küni boyı tınış bolğan jel</u>	+	*<u>Küşikbaydıñ bawırında</u>*	+	*<u>ğana</u>*	+	*<u>ızğırıqta-</u>*		
Ö		**DT (BulT)**		**YDT**		**Y**		

***<u>Sol sartıldıñ kezegi bizge de jetip</u>**, **<u>vagon ilgeşegi ağıtılıp</u>**, esik aşıldı.* “**<u>Bu gürültü sırası bize de ulaşınca</u> <u>vagonun sürgüsü çekilip</u>**, kapı açıldı.” **(M6–100)**

sol sartıldıñ kezegi	+	*bizge*	+	*de*	+	*jet-*
Ö		**DT (YT)**		**YDT**		**Y**

Sonı sezgen Berdiqoja: — Osı aldımızdağı jol sorabın kördinder me? – dedi ***qasındağı özge serikterine de nazar salıp***. "Bunu hisseden Berdikoja: — "Bu önümüzdeki yol hattını gördünüz mü?" dedi **yanındaki diğer yoldaşlarına bakarak**." **(M8–63)**

(ol)	+	*qasındağı özge serikterine*	+	*de*	+	*nazar sal-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + DT + YDT + DzT + Y**

Şabılıp jatqan eli bar, Kenesarığa ketip jatqan eli bar, ***ağa sultan munıñ ekewine de därmensizdiñ enjarlığın körsetip*** *ordasında tınış jata berdi*. "Akın yapan halkı var, Kenesarı'dan ayrılan halkı var, **ağa sultan bunun ikisine de çaresiz birinin isteksizliğini göstererek** sarayında hiçbir şeye karışmadı." **(M3–168)**

ağa sultan	+	*munıñ ekewine*	+	*de*	+	*därmensizdiñ enjarlığın*	+	*körset-*
Ö		**DT (YT)**		**YDT**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT+ Y**

Burın tıstağı şaruwasına da kömegi tiyip, üydegi barlıq şaruwanı jaylap otırğan şeşesi jıyırma künnen beri közinen ayırılıp*, soqır boldı*. "**Önceleri dışardaki işlere de yardımı dokunup, evdeki bütün işleri yapan anasının gözleri yirmi günden beri ışığını kaybedip**, kör olmuştu." **(M1–173)**

burın tıstağı şaruwasına da kömegi tiyip, üydegi barlıq şaruwanı jaylap otırğan şeşesi	+	*jıyırma künnen beri*	+	*közinen ayırıl-*
Ö		**ZT (SnrT)**		**Y**

Lebiz ğılımınıñ maqsatı - asıl sözderdiñ asıl bolatın zañdarın bildirip, türlerin tanıtıp, ***ädebiyet jüzindegi önerpazdardıñ şığarğan sözderiniñ ülgi-önegelerimen tanıstırıp****, sözden şeberler ne jasağandığın, ne jasawğa bolatındığın körsetüw*. "İfade biliminin amacı, temel kelimelerin temel kurallarını bildirip, türlerini tanıtıp, **edebiyat dünyasındaki sanatkârların ortaya koyduğu sözleri örnek alınacak yönleriyle tanıştırarak** söz ustalarının ne yaptığını, ne yapacağını göstermektir." **(M2–62)**

lebiz ğılımınıñ maqsatı	+	*ädebiyet jüzindegi önerpazdardıñ şığarğan sözderiniñ ülgi-önegelerimen*	+	*tanıstır-*
Ö		**ZT (VT)**		**Y**

*Nurlan **ne derin bilmey sıypalaqtap**, qolaysız jağdayda qaldı*. "Nurlan **ne diyeceğini bilmeden eli ayağı birbirine dolaşıp**, kötü bir duruma düştü." **(M4–123)**

Nurlan	+	*ne derin bilmey*	+	*sıypalaqta-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

*Bular birneşe jıldan beri jubın jazbay, bir jerdi mekendep, **birge uya salıp**, **birge balapan bawlıp**, **birge añ awlap**, tirşiliktiñ aşçısı men tuşçısın birge körip kele jatqan qırandar jubı bolatın.* "Birkaç yıldan beri birbirinden ayrılmayıp, bir yeri mekân tutup, **birlikte yuva yapıp**, **birlikte yavru yetiştirip**, **birlikte avlanıp**, hayatı acısı ve tatlısıyla birlikte gören bu kartallar eş olmuştu." **(M5–22)**

1. *(olar)* + *birge* + *uya sal-*
   Ö (GÖ) **ZT (BT)** **Y**
2. *(olar)* + *birge* + *balapan bawl-*
   Ö (GÖ) **ZT (BT)** **Y**
3. *(olar)* + *birge* + *añ awla-*
   Ö (GÖ) **ZT (BT)** **Y**

***Üy irgesindegi bağana basına ilingen şam sığırayıp janıp**, jeldiñ ekpinimen älsiz şayqaladı.* "**Ev yanındaki direğin tepesine asılan kandil, cılız bir şekilde yanıp**, rüzgârın etkisiyle güçsüz bir şekilde yalpalıyordu." **(M7–14)**

üy irgesindegi bağana basına ilingen şam	+	*sığırayıp*	+	*jan-*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

Üstine tükti kilem, sändi sırmaq japqan jükti kölikter özinşe bir sap tüzep, qaytqan qazday tizbek quraptı. "**Üstüne yünlü halı, süslü keçe döşeme örtülmüş yüklü binekler, kendilerine göre sıraya girip**, dönen kaz gibi bir düzen oluşturmuşlardı." **(M8–9)**

üstine tükti kilem, sändi sırmaq japqan jükti kölikter	+	*özinşe*	+	*bir sap tüze-*
Ö		**ZT (GT)**		**Y**

*Sen moyıma, – dedi Sarjan meniñ jüzime tuwra qarap, **oñ qolımen qarımnan qağıp**.* "— "Sen cesaretini kaybetme" dedi Sarjan, benim yüzüme doğru bakıp **sağ**

eliyle kuvvetlice vurarak." **(M9–374)**

(ol)	+	*oñ qolımen*	+	*qarımnan qaq-*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Sol kezde Küşikbay awırıp jatır degendi estip, *talaydan öşin ala almay jürgen Waqtıñ bir batırı jawınıñ janın awırtpaq bolıp, beldewde baylawlı turğan qızıl besti degen atın tal tüste tartıp alıp ketipti*. "**Bu sürede Küşikbay'ın hastalanıp yattığını işitince**, uzun zamandır öcünü alamayan Vak'ın bir bahadırı, düşmanının canını acıtmak için çadırın dışındaki halata bağlı olan kızıl besti denen atını tam öğle vakti zorla alıp gitmiş." **(M1–40)**

(ol)	+	*sol kezde*	+	*Küşikbay awırıp jatır degendi*	+	*esit-*
Ö(GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Biz siyaqtı mädeniyet jemisine jaña awzı tiygen jurt öz tilinde joq dep mädeniy jurttardıñ tilindegi dayar sözderdi alğıstap, *ana tili men jat tildiñ sözderin aralastıra-aralastıra aqırında ana tiliniñ qayda ketkenin bilmey ayrılıp qaluwı ıqtıymal*. "**Bizim gibi medeniyet meyvesini yeni tadan halklar için, kendi dilinde yok diye medeni halkların dilindeki hazır kelimeleri sürekli alarak** ana dil ile yabancı dilden kelimeleri birbirine karıştırdıktan sonra ana dilinin nereye gittiğini bilmeyip yok olması muhtemeldir." **(M2–122)**

biz siyaqtı mädeniyet jemisine jaña awzı tiygen jurt	+	*öz tilinde joq dep*	+	*mädeniy jurttardıñ tilindegi dayar sözderdi*	+	*alğışta-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Key kezderde onıñ kündelikti sabaqtarın tekserip qarap, ***surawlar berip***, *özimşe "emtiyxan" da alatınmın.* "**Bazı zamanlarda onun günlük derslerini kontrol edip**, **(ona) sorular sorarak** kendimce "imtihan" da yapardım." **(M4–18)**

(men)	+	*key kezderde*	+	*onıñ kündelikti sabaqtarın*	+	*tekserip qara-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Rayısov endi erekşe birdeñe aytatının añğartıp *meniñ bilegimdi basıp qoydı*. **"Rayısov, şimdi özellikle bir şey söyleyeceğini bildirmek için** benim bileğimi tuttu."

(M6–135)

Rayısov	+	*endi*	+	*erekşe birdeñe aytatının*	+	*añğart-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Arada üş jıl ötpey, Şuwdıñ boyın qanğa böktirip*, qazaq sarbazdarınıñ basınan "Källa munara" turğızdı.* "(Kırgızlar), **aradan üç yıl geçmeden Çuy Nehri'nin kıyısını kana bulayıp**, Kazak askerlerinin başından "kelle kulesi" diktiler." **(M8–82)**

(olar)	+	*arada üş jıl ötpey*	+	*Şuwdıñ boyın*	+	*qanğa böktir-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + DzT + Y**

Jasınan sezimdi bala zerdeliligimen äkesiniñ jalğızdığın, şaruwasınıñ naşarlığın uğıp, *soğan qolınan kelgenşe kömek qılğısı kelip turatının sezgen soñ, üy işi tügelimen Ğaziyzanı älpeştewşi edi*. "**Küçük yaştan beri hisli olan çocuk, akıllılığıyla babasının yalnızlığını, işlerinin kötü oluşunu anlayıp**, ona elinden geldiğince yardım etmek istediğini fark ettikten sonra aile fertleri tamamen Ğaziyza'nın üzerine titremeye başladı." **(M1–169)**

jasınan sezimdi bala	+	*zerdeliligimen*	+	*äkesiniñ jalğızdığın*	+	*şaruwasınıñ naşarlığın*	+	*uq-*
Ö		**ZT (VT)**		**DzT (BliN)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + DT + Y**

Lezde stantsiyanıñ qıyqı-jıyqı köşelerin artqa tastap*, tegistele qoymağan tas jolğa tüstik.* "**Süratle istasyonun eğri caddelerini arkada bırakıp**, düzeltilmemiş taş yola indik." **(M4–260)**

(biz)	+	*lezde*	+	*stantsiyanıñ qıyqı-jıyqı köşelerin*	+	*artqa*	+	*tasta-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

Sol qatarda Narınqol men Kegendi qırğızdan tartıp alıp*, Albandardıñ özine qaytarıp bergeni belgili…* "**Bu sırada Narınkol ile Kegen'i Kırgızlardan alarak** Albanlara geri verdiği belli..." **(M8–88)**

(ol)	+	*sol qatarda*	+	*Narınqol men Kegendi*	+	*qırğızdan*	+	*tartıp al-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**DT (AT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + DT+ ZT + Y**

Qoqanğa qarsı soğıstan üzdik-sozdıq qaytıp kele jatqanda qazaqtıñ eki jüz sarbazın Şuw boyında köp qolmen qorşap alıp*, qırıp salğan.* **"(Kazaklar) Hokand'a karşı yapılan savaştan gruplar hâlinde gelirken, (Kırgızlar) Kazakların iki yüz askerini Çuy Nehri kıyısında kalabalık bir orduyla ablukaya alarak** katletmişlerdi." **(M8–29)**

(olar) +	*Qoqanğa qarsı soğıstan üzdik-sozdıq qaytıp kele jatqanda* +	*qazaqtıñ eki jüz sarbazın*+	*Şuw boyında* +	*köp qolmen* +	*qorşap al-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**DT (BulT)**	**ZT (VT)**	**Y**

- **Ö + ZT + DzT + ZT + Y**

Kelgen boyda apamdı qapsıra quşaqtap*, bir aynaldıra biylep şıqtı...* "**Geldiği sırada annemi kucaklayıp**, döndürerek dansetti..." **(M4–186)**

(ol) +	*kelgen boyda* +	*apamdı* +	*qapsıra* +	*quşaqta-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**ZT (DrT)**	**Y**

Onda otırıp şeñgelderin tumsığımen şuqılap*, tumsıqtarın tasqa süykep, jabısqan jün, qatqan qannan tazarttı, üsti-basın tarandı*. "**Orada durup pençelerini gagalarıyla kurcalayıp**, gagalarını taşa gelişigüzel silip, yapışan yün, katılaşan kanı temizlediler, üstlerini başlarını taradılar." **(M5–132)**

(ol) +	*onda otırıp* +	*şeñgelderin* +	*tumsığımen* +	*şuqıla-*
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**DzT (BliN)**	**ZT (VT)**	**Y**

Şeker kele sala jaman äbdiresin büyi tiygendey astan-kesten aqtarıp*, "tört qoy, tört kiyimniñ" birewin suwırıp aldı*. "**Şeker birdenbire eski sandığını talan edilmiş gibi alt üst ederek** "neyi var neyi yoksa" birisini çekip aldı." **(M10–125)**

Şeker +	*kele sala* +	*jaman äbdiresin* +	*büyi tiygendey* +	*astan–kesten aqtar-*
Ö	**ZT (DrT)**	**DzT (BliN)**	**ZT (BnzT)**	**Y**

- **Ö + ZT + DzT + YDT + Y**

Äytse de köñiline kelip qala ma dep, kündiz kebis tigip otırğanda Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl–aymağın surap, ***äli künge qalıñdıq ayttırmay jürgenin de söz qılıp****:*

— Jigit adamğa qız tabılmawşı ma edi... – dep köñildendirip, esek dämeli qılıp qoyadı.
"Yine de ister mi diye, gündüz ayakkabı dikerken Tuyak'ın aile mensuplarını, malını, köyünü ve çevresini sorup, **o zamana kadar kız istemeye gitmediğini de söyleyince**: — "Yiğit adama kız mı bulunmayacaktı..." diye sevindirip, (onu) boş yere ümitlendirdi." **(M10–135)**

(ol)	+	*äli künge*	+	*qalıñdıq ayttırmay jürgenin*	+	*de*	+	*söz qıl-*
Ö (GÖ)		**ZT (SnrT)**		**DzT (BliN)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Jıl sayın qıs basınan qarlı bolıp, *malğa panası joq bolğandıqtan, bawırın jaylağan el malın öltirip, özge el aman otırğanda, şolaq juttıñ qurığınan qutılmaytın*. "**Her yıl kış başından (itibaren) karlı olup**, hayvanlar için barınağı olmadığından, eteklerine yerleşen halkın hayvanlarını öldürüp, diğer halklar sağ salim yaşarken, kısa kıtlığın acısından kurtulamazdı." **(M1–10)**

(ol)	+	*jıl sayın*	+	*qıs basınan*	+	*qarlı bol-*
Ö (GÖ)		**ZT (YinT)**		**DT (AT)**		**Y**

Tolqın men tolqın sırlasıp,	"Dalga dalgayla sırlarını paylaşıp,
Sırların eppen urlasıp.	Birbirlerinin sırlarını ustalıkla aşırıp,
Tolqınğa tolqın erkelep,	Dalga dalgaya nazlanıp,
Merüwert köbikke oranıp.	Mercan köpüğe bürünüp.
Jılanday jüzge buralıp,	**Yılan gibi yüze dolanıp**
Jarğa jeter entelep.	Uçuruma ulaşır tepeden bakıp" **(M2–174)**

(ol)	+	*jılanday*	+	*jüzge*	+	*bural-*
Ö (GÖ)		**ZT (BnzT)**		**DT (YT)**		**Y**

Ötken qıs añşılıqta kezdesip qalıp *Eseneyge eki tülki, üş birdey qara qılşıq küzen baylap edi, sonısın arqalanıp kiymelep söyleydi.* "**Geçen kış avcılık yaparken karşılaşınca** Eseney'e iki tilki, üç tane kara tüylü dağ gelinciği hediye etmişti, ondan güç alarak lafın arasına girip konuşuyordu." **(M3–31)**

(ol)	+	*ötken qıs*	+	*añşılıqta*	+	*kezdesip qal-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (BulT)**		**Y**

Jerden köz almay, tömenge üñilip*, köp närseni körip baradı.* "**Yerden gözlerini ayırmadan, aşağıya dikkatle bakıp** pek çok şeyi görebiliyorlardı." **(M5–45)**

(olar)	+	*jerden köz almay*	+	*tömenge*	+	*üñil-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

Munarada qas qaqpastan turatın küzetşi közine tüspey dalañqaydan ötip*, sonaw ormanğa süñgiseñ - sen azatsıñ.* "**Kulede gözlerini kırpmadan duran nöbetçinin gözüne görünmeden ovadan geçip**, şu ormanda kaybolabilirsen, sen özgürsün." **(M6–151)**

(biz)	+	*munarada qas qaqpastan turatın küzetşi közine tüspey*	+	*dalañqaydan*	+	*öt-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DT (AT)**		**Y**

Ay sayın awlıña kelip *at oynatadı.* "**Her ay (Berdikoja'nın) köyüne gelip** problem çıkartıyorlar." **(M8–130)**

(olar)	+	*ay sayın*	+	*awlıña*	+	*kel-*
Ö (GÖ)		**ZT (YinT)**		**DT (YT)**		**Y**

Tuyaq awılına qaytarda Şekerdikine kelip*, däm awız tiyip, qoş aytıstı.* "**Tuyak köyüne geri dönerken Şeker'in evine gelerek** yemeğini yiyip vedalaştı." **(M10–145)**

Tuyaq	+	*awılına qaytarda*	+	*Şekerdikine*	+	*kel-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT +DzT + Y**

Kezek qayta özime tiygende bäkiniñ sabına bäteñkemniñ bawın baylap*, bilegime ilip aldım…* "**Sıra tekrar bana geldiğinde, çakının sapına botumun bağını bağlayıp**, (onu da) bileğime bağladım..." **(M6–86)**

(ol)	+	*kezek qayta özime tiygende*	+	*bäkiniñ sabına*	+	*bäteñkemniñ bawın*	+	*bayla-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın basqarıp*, kezekti bir tapsırma orındaw kezinde qolğa tüsip qalıptı.* "**Savaşın başladığı yıl Ukrayna'nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip**, bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada ele geçmişti." **(M6–254)**

(ol) +	*soğıs bastalğan jıldan* +	*Ukrainanıñ bir partizan otryadında* +	*jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın* +	*basqar-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DT (BulT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

- **Ö + ZT + DT + DT + Y**

Qos qıran qoyan alğan künniñ ertesinde-aq jazğı mekenge - Ketpen tawına qaytıp*, keşe keşkilik Kertas şatqalınıñ biyigine kelip qonaqtağan*. "**Kartal çifti tavşan avladıkları günün ertesinde yazlık mekânları olan Ketpen Dağı'na geri dönüp**, akşamleyin Kertas geçidinin yüksek yerine gelip konaklamışlardı." **(M5–135)**

Qos qıran +	*qoyan alğan künniñ ertesinde-aq* +	*jazğı mekenge* +	*Ketpen tawına* +	*qayt-*
Ö	**ZT (SnrT)**	**DT (YT)**	**DT (YT)**	**Y**

- **Ö + ZT + DT + ZT + Y**

Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, ***bizdi körisimen üyge qayta kirip****, esikti jawıp aldı*. "Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve **bizi görünce eve tekrar girip**, kapıyı kapadı." **(M6–227)**

(ol) +	*bizdi körisimen* +	*üyge* +	*qayta* +	*kir-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**DT (YT)**	**ZT (YinT)**	**Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Sılañ eti bar eki qoñır at qajığandığın bildirmey, ***köşir jigit boju qaqqan sayın ığısa jönelip,*** *sar jelip kele jatır.* "Narin vücudu olan iki kahverengi at yorulduğunu sezdirmeden, **yiğit arabacı dizginlere vurdukça hızla yönelip**, aynı hızla geliyor." **(M1–63)**

sılañ eti bar eki qoñır at +	*qajığandığın bildirmey* +	*köşir jigit boju qaqqan sayın* +	*ığısa jönel-*
Ö	**ZT (DrT)**	**ZT (ZamT)**	**Y**

Kelgen betinde kiye söylep*, bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan, qız ekendigin añdatpawğa tırısıp edi.* "**Geldiğinde örtünerek konuşup**, herkesin durumunu dile getiren Ulpan, kız olduğunu sezdirmemeye çalışmıştı." **(M3–101)**

(ol) + *kelgen betinde* + *kiye* + *söyle-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **ZT (DrT)** **Y**

— Sol Kerey-Wağıñ at üstinde uyıqtaytın bolğalı üş jılğa aynaldı. Ol seniñ bilip otırğan jaylarıñ…– dedi Eseney, ***endi Şıñğıstıñ özine tuwra qadalıp****.* "— "Bu Kerey-Vak halkı at üstünde uyuyalı üç yıl geçti. O senin bildiğin zamanlar..." dedi Eseney, **o esnada Cengiz'e doğru gözlerini dikerek**." **(M3–190)**

Eseney + *endi* + *Şıñğıstıñ özine tuwra* + *qadal-*
Ö **ZT (ZamT)** **ZT (HT)** **Y**

Jawabım apama unamay qaldı bilem, bir şını şäydi işkenşe, ***tömen qarap*** *ünsiz otırdı.* "Cevabımdan annemin hoşlanmadığını anladım, bir fincan çay içince, **yere bakıp** sessizce oturdu." **(M4–66)**

(ol) + *bir şını şäydi işkenşe* + *tömen* + *qara-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **ZT (HT)** **Y**

Degenmen ***tünde uzağıraq jortıp ketip****, jasırınatın jerine jete almay qalğan sayaq tülkiler de nemese jatqan jerinen ürkip şığıp birdeñeden qaşıp bara jatqandarı da bolıp qaladı.* "Ancak **geceleri çok uzak yerleri gezip**, gizlenecek bir yer bulamayan yalnız tilkiler ile yattıkları yerden ürkerek çıkıp bir şeyden kaçıp giden (tilkiler) de olurdu." **(M5–92)**

(olar) + *tünde* + *uzağıraq* + *jortıp ket-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **ZT (DrT)** **Y**

Äkesi qoyşı Qultuwma, ağası Jumatay taz, "qoñır ala qaz, alpıs üyrek, bir tırna, jata qalıp jer tırna" bolsa da, ***Künikey Qulagerdiñ balasınday üzdik tuwıp****, on üşke jeter-jetpeste bozbalanıñ közin tartıp, balasınbay "söz aytuwğa" jarap qap edi.* "Babası çoban Kultuvma, ağabeyi Kel Jumatay, "doru ala kaz, altmış ördek, bir turna, yere düşünce toprağı kaz" olsa da, **Künikey Kulager'in evladı gibi eşsiz bir şekilde dünyaya geldiğinden** on üç yaşına gelir gelmez delikanlıyı kendine âşık edip çocuk muamalesi yapmadan "sevdiğini söylemeye" hazırdı." **(M10–76)**

Künikey + *Qulagerdiñ balasınday* + *üzdik* + *tuw-*
Ö **ZT (BnzT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + DzT + Y**

Mine osınday köñildi jaydıñ birinde ***ötken künderdiñ köp äñgimesin eske tüsirip otırıp,*** *äñgimeşi aqsaqal söz arasında Küşikbaydıñ tariyxın söylewşi edi.* "İşte bunun gibi mutlu anlardan birinde hikâyeci aksakal, **geçmiş zamanlardan pek çok hikâye hatırlatırken** laf arasında Küşikbay'ın tarihini anlatmaya başladı." **(M1–34)**

(ol) +	*mine* +	*osınday köñildi jaydıñ birinde* +	*ötken künderdiñ köp äñgimesin* +	*eske tüsirip otır-*
Ö (GÖ)	**ZT (GösT)**	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

Äytse de köñiline kelip qala ma dep, ***kündiz kebis tigip otırğanda Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl-aymağın surap****, äli künge qalıñdıq ayttırmay jürgenin de söz qılıp: — Jigit adamğa qız tabılmawşı ma edi... – dep köñildendirip, esek dämeli qılıp qoyadı.* "Yine de ister mi diye, **gündüz ayakkabı dikerken Tuyak'ın aile mensuplarını, malını, köyünü ve çevresini sorup**, o zamana kadar kız istemeye gitmediğini de söyleyince: — "Yiğit adama kız mı bulunmayacaktı..." diye sevindirip, (onu) boş yere ümitlendirdi." **(M10–135)**

(ol) +	*kündiz* +	*kebis tigip otırğanda* +	*Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl-aymağın* +	*sura-*
Ö (GÖ)	**ZT (ZamT)**	**ZT (ZamT)**	**DzT (BliN)**	**Y**

- **Ö + ZT + ZT + DT+ Y**

Keybir ıstıqtağan künderi joğarıdağı salqın awa qabatına şığıp*, samaldaw üşin de şırqaw biyikke köteriletini bar*. "**Bazen yakıcı günlerde yüksekteki serin hava katmanına çıkıp**, serinlemek için en yüksek zirveye havalandığı olurdu." **(M5–36)**

(ol) +	*keybir* +	*ıstıqtağan künderi* +	*joğarıdağı salqın awa qabatına* +	*şıq-*
Ö (GÖ)	**ZT (YinT)**	**ZT (ZamT)**	**DT (YT)**	**Y**

- **Ö + ZT + ZT + ZT + Y**

Jetim-jesirge es bolıp otırğan kempir basınan qara tuman ayıqpay, üsti-üstine qayğı jawıp, qabat qaza körgen soñ, ***qudayğa, tağdırğa nanğan köñilmen bir waqıt sın jalbarınıp****, nazalanıp: «Quday-aw, ne künä sumdığımnan osınday qazağa duwşar qıldıñ? Ne jazığım bar edi?» dep, meñirew düniyege suraq qoyuwşı edi "*Yetime, dula destek olan ihtiyar kadının başından kara bulutlar dağılmadan, üst üste dertler

yığılarak, art arda ölümler gördükten sonra, **Allah'a, kadere inanan gönülle bir an yürekten yakarıp**, dövünerek: "Allah'ım, ne günah işledim de böyle ölüme maruz bıraktın? Ne suçum vardı?" diye sessizce dünyaya hesap soruyordu." **(M1–177)**

(ol)	+	*qudayğa, tağdırğa nanğan köñilmen*	+	*bir waqıt*	+	*şın*	+	*jalbarın-*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

*Burın **qala jayın qayta-qayta surap**, **tañırqap**, qızığa tıñdaytın qarındasım bul jolı meniñ jañalıqtarıma da qumartqan joq.* "Önceleri **şehir hakkında sık sık soru sorup**, hayranlıkla, ilgiyle (beni) dinleyen kardeşim, şimdi benim haberlerime ilgi duymuyordu." **(M4–38)**

(ol)	+	*burın*	+	*qala jayın*	+	*qayta-qayta*	+	*sura-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (İT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

*Ä, qoyşı, nesi bar deysiñ!.. Qanday eken?– degende, **Künikey qolımen, ernimen, qası-közimen körsetip**, özinşe öte ädemilep suwrettedi.* "— "Ya bırak, neyi var diyorsun!... Nasılmış?" deyince Künikey **eliyle, dudağıyla, kaşı, gözüyle göstererek** kendince çok güzelleştirip tasvir ediyor." **(M10–115)**

Künikey	+	*qolımen*	+	*ernimen*	+	*qası-közimen*	+	*körset-*
Ö		**ZT (VT)**		**ZT (VT)**		**ZT (VT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + YDT + Y**

*Şäwlisi tömenirekte tasqa qonıp otırğan kezde, **ol şatqaldıñ küngey jağımen jaylap qana sıza uşıp**, şabıttap kele jattı.* "Erkek kartal, daha aşağıdaki taşa konduğu sırada **o, dağ geçidinin güney tarafından yavaşça hızlanarak uçup**, heyecanlanarak geldi." **(M5–210)**

ol	+	*şatqaldıñ küngey jağımen*	+	*jaylap*	+	*qana*	+	*sıza uş-*
Ö		**ZT (VT)**		**ZT (DrT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + ZT + YDT + Y**

***Nurlan bölmege kirgen soñ da qıypalaqtap**, birden otıra qoymadı*. "**Nurlan odaya girdikten sonra isteksizce hareket edip**, hemen oturmadı." **(M4–126)**

Nurlan	+	*bölmege kirgen soñ*	+	*da*	+	*qıypalaqta-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + ZT + YDT + DT + Y**

Sonday-aq küy oyını - ***ömirge urpaq äkelüw oyını kezinde de alıs aspanda jürip*** *öner körsetedi - "qırındap" oynaydı desedi.* "Bununla beraber küy oyunu, çiftleşme oyunu sırasında da uçsuz bucaksız gökyüzünde gezip gösteri yapmakta, "kur yaparak" oynamakta." **(M5–37)**

(olar)	+	*ömirge urpaq äkelüw oyını kezinde*	+	*de*	+	*alıs aspanda*	+	*jür-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**YDT**		**DT (BulT)**		**Y**

- **Ö + YDT + Y**

Anaw da qaygayıp *qayta köterilip bara jattı*. "**O da büyüklenerek** yine yükselip gitti." **(M5–171)**

anaw	+	*da*	+	*qayqay-*
Ö		**YDT**		**Y**

Biz de jan därmenge tüsip *qalıñ taqtaydı kertip jatırmız, kertip jatırmız*. "**Biz de zorlanarak** kalın tahtayı kazıyoruz, kazıyoruz." **(M6–83)**

biz	+	*de*	+	*jan därmenge tüs-*
Ö		**YDT**		**Y**

Ol da azğındap*, buzıladı, urpağı şaşırap, jüzge bölinedi, birin-biri qanap, ezip, qan qaqsatadı, tuwajattan nemere tuwısqan ajıraydı.* "**O (gruplar) da yoldan çıkarak** bozuluyor, evlatları dağılarak yüze bölünüyor, birbirlerine zulmedip, (birbirlerini) sömürüp, (birbirlerine) acı çektiriyor, altıncı nesilden akraba torunlar (birbirlerinden) ayrılıyorlar." **(M7–161)**

ol	+	*da*	+	*azğında-*
Ö		**YDT**		**Y**

Basqası turıptı, jol aşılar edi ğoy, dedim men de ***ağımnan jarılıp****. "*— "Başkası yapsa, imkan tanıyacaklardı" dedim ben de **içimi dökerek**." **(M9–378)**

men	+	*de*	+	*ağımnan jarıl-*
Ö		**YDT**		**Y**

- **Ö + YDT + Ö + YDT + DT + Y**

Odan basqa waqıtta üşewi üyde oñaşa otırğanda, jetimdik-jalğızdıq ta,

qorğansızdıq-sorlılıq ta közderine aygın körinip*, köñilderin muñ men zardan ayıqtırmawşı edi.* "**Diğer zamanlarda üçü evde başbaşa otururken, yetimlik yalnızlık da kimsesizlik talihsizlik de gözlerinden aşikâr bir şekilde okunup**, gönülleri hüzün ve kederden iyileşmezdi." **(M1–190)**

Jetimdik-jalğızdıq+	*ta* +	*Qorğansızdıq-sorlılıq+*	*ta* +	*közderine+*	*aygın körin-*
Ö	**YDT**	**Ö**	**YDT**	**DT (YT)**	**Y**

- **Ö + YDT + DzT + Y**

Vagon doñğalaqtarı da rel'sti "kertip" *zımırap kelemiz.* "**Vagonun çarkları da rayları "kazıyarak"** hızla ilerliyoruz." **(M6–82)**

vagon doñğalaqtarı	+	*da*	+	*rel'sti*	+	*kert-*
Ö		**YDT**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + YDT + ZT + Y**

Aqan da tüsi jadırañqırap külip*, az sergip qaldı*. "A**kan'ın da keyfi yerine gelerek gülüp**, biraz canlandı." **(M1–85)**

Aqan	+	*da*	+	*tüsi jadırañqırap*	+	*kül-*
Ö		**YDT**		**ZT (DrT)**		**Y**

Ğaziyza da eki şeşesimen qosılıp*, jürekterin jegen qayğıların sırtına şığarıp söyleskende, burınğı ötken künderin sağınuwşı edi*. "**Ğaziyza da annesi ve ninesiyle birlikte** yüreklerini dağlayan kaygılarını açığa çıkararak konuşurken geçmiş günlerini özlemekteydi." **(M1–179)**

Ğaziyza	+	*da*	+	*eki şeşesimen*	+	*qosıl-*
Ö		**YDT**		**ZT (BT)**		**Y**

Jasıratını joq, ***men de özimnen keyingi jastarmen tanısıp****, istes boluwdı oylağan emespin.* "Gizleyecek değilim, **ben de kendimden sonraki gençlerle tanışıp**, birlikte çalışmayı düşünmemiştim." **(M4–53)**

men	+	*de*	+	*özimnen keyingi jastarmen*	+	*tanıs-*
Ö		**YDT**		**ZT (BT)**		**Y**

Osıdan eki jıl burın tas joldıñ eki jağına mektep oquwşıları otırğızğan jas terekter de bul künderde boy tartıp*, közge ıstıq körinedi.* "**Bundan iki yıl önce taş**

<u>yolun iki tarafında okul öğrencilerinin oturduğu genç kavaklar da bugüne kadar korunup</u>, (beni) çok sıcak bir şekilde karşıladılar.” **(M4–134)**

osıdan eki jıl burın tas joldıñ eki jağına mektep oquwşıları otırğızğan jas terekter +	*de* +	*bul künderde* +	*boy tart-*
Ö	**YDT**	**ZT (ZamT)**	**Y**

<u>Bürkit te birden tömendep</u>, *qoyandı türe quwıp, sıpıra alğalı jer bawırlap bara jattı.* “Kartal da **<u>birden alçalarak</u>** tavşanı takip ederken derisini yüzercesine yere yakın uçuyordu.” **(M5–125)**

bürkit +	*te* +	*birden* +	*tömende-*
Ö	**YDT**	**ZT (DrT)**	**Y**

Al, sende aytayın iyman da joq qoy, aram neme. Bäribir janıñ jahannamğa baradı. Odan da köp sözdi qoyıp, kezegindi al! – dedi ***<u>Qabanbay da arıstanday aqırıp</u>***. “— “İşte, sende söylediğin iman da yok, sütü bozuk! Nasıl olsa gebereceksin. O yüzden de çok konuşmayı bırak, sıranı bekle!” dedi **<u>Kabanbay da aslan gibi kükreyerek</u>**.” **(M8–197)**

Qabanbay +	*da* +	*arıstanday* +	*aqır-*
Ö	**YDT**	**ZT (BnzT)**	**Y**

- **DzT + Y**

<u>Är salası ayırılıp</u> *bölek-bölek söz bolmaqşı.* “**<u>Her bölümü ayrılarak</u>** ayrı ayrı söz olacak.” **(M2–60)**

är salası +	*ayırıl-*
DzT (BliN)	**Y**

<u>Kerek zattarın saylap alıp</u>, *üy saluwğa kirisüw* - ***<u>dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ jayın bilip alıp</u>***, *solardıñ ärqaysısın durıstap ornına jumsap, pikirli äñgime şığaruwğa kirisken siyaqtı boladı.* “**<u>Gerekli malzemeleri hazırlayıp</u>**, evi yapmaya çalışmak; **<u>sesin, kelimenin, cümlenin yerini bilip</u>**, onların her birini doğru bir şekilde yerine koyup, anlamlı bir hikâye yazmaya çalışmak gibidir.” **(M2–87)**

1. *kerek zattarın* + *saylap al-*

   DzT (BliN) **Y**

2. *dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ jayın* + *bilip al-*
DzT (BliN) **Y**

- **DzT + Ö + Y**

Artınan ağayın-tuwğanı jılap barsa: ***seşeginiñ awızdarın şekpen qajap****, qotırınıñ suwı şekpenniñ sırtına şıp-şıp şığıp ketken eken deydi.* "Arkasından akrabası ağlayarak vardığında: **suçiçeğinden oluşan kırmızı kabarcıkların uçlarını cepken aşındırınca** yarasının suyu cepkenin üstüne çıkmıştı." **(M1–47)**

seşeginiñ awızdarın + *şekpen* + *qaja-*
DzT (BliN) **Ö** **Y**

Erkek isteytin şaruwanıñ bärin özi isteytin bolıp*, äli kelgenşe üyiniñ barlıq şaruwasın ustap turğan - özi.* "**Erkeğin yapacağı işlerin hepsini kendisi yapıp**, ayrıca geldiğinde evinin bütün işini yapıyormuş kendi." **(M1–171)**

erkek isteytin şaruwanıñ bärin + *özi* + *isteytin bol-*
DzT (BliN) **Ö** **Y**

- **DzT + Ö + ZT + Y**

Onı köktegi eki bürkittiñ qırağı közi birden şalıp*,* ***endi olar eñistey uşıp****, solay qaray zawladı.* "**Gökyüzünde iki keskin gözlü kartal, onu görür görmez aşağı uçup**, o yöne doğru fırladılar." **(M5–104)**

onı + *köktegi eki bürkittiñ qırağı közi* + *birden* + *şal-*
DzT (BliN) **Ö** **ZT(DrT)** **Y**

- **DzT + Ö + YDT + Y**

Aldağı qırğa qaray bezip bara jatqan aq quyrıq qoyandı qoyşınıñ qasqır iti de köre qalıp*, arsılday umtılğan.* "**Öndeki bozkıra doğru uzaklaşarak giden beyaz kuyruklu tavşanı, çobanın kurt köpeği de görünce** havlayarak ileri atıldı." **(M5–100)**

aldağı qırğa qaray bezip bara jatqan aq quyrıq qoyandı + *qoyşınıñ qasqır iti* + *de* + *köre qal-*
DzT (BliN) **Ö** **YDT** **Y**

- **DzT + ZT + Y**

Kirpiştiñ türli qalawların jaqsı bilip*, belgilegen jobamen üydiñ türin kelistirip şığaruw jağın jaqsı bilüw tiyis*. "**Kerpicin çeşitli ihtiyaçlarını iyi bilip**, belirlenen proje ile evin görünüşünü geliştirmeyi çok iyi bilmelidir." **(M2–83)**

kirpiştiñ türli qalawların	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Yağni **är sözdiñ mağınasın jaqsı bilip**, durıstap söylemdi tize bilüw tiyis*. "Yani **her sözün manasını iyi bilip**, cümleyi doğru bir şekilde kurabilmelidir." **(M2–92)**

är sözdiñ mağınasın	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **DzT + ZT + DT + Y**

*Kerek zattarın saylap alıp, üy saluwğa kirisüw - dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ jayın bilip alıp, **solardıñ ärqaysısın durıstap ornına jumsap**, pikirli äñgime şığaruwğa kirisken siyaqtı boladı.* "Gerekli malzemeleri hazırlayıp, evi yapmaya çalışmak; sesin, kelimenin, cümlenin yerini bilip, **onların her birini doğru bir şekilde yerine koyup**, anlamlı bir hikâye yazmaya çalışmak gibidir." **(M2–87)**

solardıñ ärqaysısın	+	*durıstap*	+	*ornına*	+	*jumsa-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **DT + Y**

Keşkirgen künniñ qızğılt jalqın säwlesine şomılıp*, aynala balawsa şalğın üsti jasıl küreñdene tüsedi*. "**Batan güneşin kızılımsı alev şulesi (gökyüzünü) kaplayınca** çevredeki olgunlaşmış çayırın üstü, yeşil koyu kırmızı rengini aldı." **(M4–263)**

keşkirgen künniñ qızğılt jalqın säwlesine	+	*şomıl-*
DT (YT)		**Y**

- **DT + Ö + Y**

İyesiz qorada quwatsız, qorğansız üş äyel qulazıp*, zarlap qalğanda, mañayınan jıyılğan körşi-qolañşı ğazizderiniñ süyegin suwıq qabırğa salğanın oylağanda, ärqaşan Ğaziyzanıñ jüregi şanşıp, öñi qaşıp, közinen ıstıq jası tamşılap ketüwşi edi.*

"**Issız ağılda güçsüz, kimsesiz üç kadın terk edilip** feryat edince, civardan toplanan konu komşunun, sevdiklerinin cesedini soğuk kabre koyuşunu hatırlayınca, daima **Ğaziyza'nın yüreği sızlayıp**, **benzi atıp**, gözünden kanlı yaşlar dökülürdü." **(M1–166)**

iyesiz qorada + *quwatsız, qorğansız üş äyel* + *qulaz-*
DT (BulT) **Ö** **Y**

Tolqın men tolqın sırlasıp,	Dalga dalgayla sırlarını paylaşıp,
Sırların eppen urlasıp.	Birbirlerinin sırlarını ustalıkla aşırıp,
Tolqınğa tolqın erkelep,	**Dalga dalgaya nazlanıp,**
Merüwert köbikke oranıp.	Mercan köpüğe bürünüp.
Jılanday jüzge buralıp,	Yılan gibi yüze dolanıp
Jarğa jeter entelep.	Uçuruma ulaşır tepeden bakıp" **(M2–174)**

tolqınğa + *tolqın* + *erkele-*
DT (YT) **Ö** **Y**

Däl osı sätte, ***şettegi qoymalar jaqtan torı at jekken bir arba saldırlatıp*** *şığa keldi.* "Tam o esnada, **kenardaki depoların tarafından doru atın çektiği bir araba tıngırdayarak** çıkageldi." **(M4–246)**

şettegi qoymalar jaqtan + *torı at jekken bir arba* + *saldırlat-*
DT (AT) **Ö** **Y**

Taw basında tawtekesi orğısa, ***dalasında qaraquyrıq jügirip****, qarsaq jortadı.* "Dağ başında dağ tekesi zıplasa, **bozkırında Acem ceylanı koşup**, karsak gezer." **(M5–6)**

dalasında + *qaraquyrıq* + *jügir-*
DT (BulT) **Ö** **Y**

- **DT + Ö + DzT + Y**

Äwede ekewi eki bölek şeñber jasap*, bara-bara aspan teñizinde bayaw qalqığan aqşa bulttarmen aralasıp ketti.* "**Gökte ikisi iki ayrı daire yapıp**, gökyüzü denizinde giderek yavaş yavaş süzülen beyaz bulutlara karıştı." **(M5–31)**

äwede + *ekewi* + *eki bölek şeñber* + *jasa-*
DT (BulT) **Ö** **DzT (BliN)** **Y**

Sol şayqasta Qara qıran Sarını jeñip*, onı öz mekenderinen quwıp jibergen soñ, uyabasardıñ da köñili jaylanıp, añ awlawğa añsarı awğan.* "**Bu mücadelede kara kartal, sarı kartalı yenip**, onu kendi mekânından kovup gönderdikten sonra, dişi kartalın da içi rahatlayıp, ava çıkmaya heveslenmişti." **(M5–209)**

sol şayqasta + *qara qıran* + *sarını* + *jeñ-*
DT (BulT) **Ö** **DzT (BliN)** **Y**

- **DT + Ö + DT + Y**

Dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan kerüwenge Arqalıq alıstan körinip*, dämelendirip turadı.* "**Bozkırın cansız uzun yolunda yorgun düşen kervana Arkalık, uzaktan göründüğünde** (onları) umutlandırır." **(M1–2)**

dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan kerüwenge + *Arqalıq* + *alıstan* + *körin-*
DT (YT) **Ö** **DT (AT)** **Y**

Sonday bir qıyan-keski urısta janıma tüsip jarılğan snaryadtıñ jarğışaqtarı basıma tiyip*, es-tüssiz qulayın.* "**Böyle bir kanlı savaşta yanıma düşüp patlayan top mermisinin şarapnelleri başıma değince** bilinçsizce düştüm." **(M6–31)**

sonday bir qıyan-keski urısta + *janıma tüsip jarılğan snaryadtıñ jarğışaqtarı* + *basıma* + *tiy-*
DT (BulT) **Ö** **DT (YT)** **Y**

- **DT + Ö + ZT + Y**

Oñtüstikke qarağan eki közi jamawlı kişkene terezege taw jeli güwildep soğıp*, är jerindegi tesiginen tıstağı suwıq buw bolıp kirip tur.* "**Güneye bakan iki deliği yamalı küçük pencereden dağ rüzgârı uğuldayarak vurunca** her bir deliğinden dışardaki soğuk etkili bir şekilde giriyor." **(M1–135)**

Oñtüstikke qarağan eki közi jamawlı kişkene terezege + *taw jeli* + *güwildep* + *soq-*
DT (YT) **Ö** **ZT (DrT)** **Y**

Qaptaldağı qalıñ qarağay ormanında birdeñeni körgen saq sawısqandar örşelene şıqılıqtap, *şubar ala toqıldaqtar "toq-toq-toq" etkize ağaş toqıldatadı.* "**Dağ vamacındaki gür çam ormanında, bir şey gören dikkatli saksağanlar heyecanla cıvıldaşırken** ala benekli ağaçkakanlar "tak tak tak" yaparak ağaca vuruyor." **(M5–143)**

Qaptaldağı qalıñ qarağay ormanında +	*birdeñeni körgen saq sawısqandar* +	*örşelene* +	*şıqılıqta-*
DT (BulT)	**Ö**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **DT + Ö + YDT + Y**

Onıñ soñınan sıñarı da uşıp, *ol da solay köterilip bara jattı*. "**Onun ardından eşi de uçunca**, o da bu şekilde yükselip gitti." **(M5–30)**

onıñ soñınan +	*sıñarı* +	*da* +	*uş-*
DT (AT)	**Ö**	**YDT**	**Y**

- **DT + Ö + YDT + ZT + Y**

Tülkiniñ saq qulağına onıñ şıyqılı da anıq estilip, *közine badıraq köz sur tışqan elestep ketti.* "**Tilkinin hassas kulağı, onun cıvıltısını açık bir şekilde işitince**, gözüne iri gözlü boz bir fare ilişti." **(M5–233)**

tülkiniñ saq qulağına +	*onıñ şıyqılı* +	*da* +	*anıq* +	*estil-*
DT	**Ö**	**YDT**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **DT + ZT + Ö + Y**

Alısıraqta "bääww, bääww!" dep elik bağırıp, *say-jıralardan "şäñ-şäñ-şäñ!" dep suwır şäñkildeydi*. "**Çok uzaklarda ceylan "baavv, baavv!" diye bağırırken** vadi ve uçurumlarda da dağ faresi "şan şan şan!" diye ciyaklıyor." **(M5–145)**

alısıraqta +	*"bääww, bääww!" dep* +	*elik* +	*bağır-*
DT (BulT)	**ZT (DrT)**	**Ö**	**Y**

- **ZT + Ö + Y**

Jolawşılar küni boyı toñbay kelse de, ***keşke jağın kün suwıtıñğırap****, Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ, toñazıy bastadı.* "Yolcular gün boyu üşümese de,

akşama doğru hava soğuyup, Küşikbay Yamacı'nın ayazı şiddetlendikten sonra üşümeye başlarlardı." **(M1–83)**

keşke jaqın + *kün* + *suwıtıñqıra-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

***Osı bügingi keşten bir ay burın äkesi men bawırı qabat jığılıp**, süzek boldı*. "**Bu geceden bir ay önce babası ve kardeşi güçten düşüp**, tifoya yakalandı." **(M1–164)**

osı bügingi keşten bir ay burın + *äkesi men bawırı* + *qabat jığıl-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

***Ol waqıtta men jarılıp kete jazdap**, ızağa buwlığamın*. "**O zaman ben sinirle iyice galeyana gelip**, öfkelenirdim." **(M4–16)**

ol waqıtta + *men* + *jarılıp kete jazda-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

***Köktem qudiretimen küy sezimi oyana bastap**, urpaq qamına kiriser mezgili kelip qalğan qos qıran endi sol jazğı mekenine qaytuw qamında bolatın.* "**İlkbaharın gücüyle coşku uyanmaya başlayınca**, yavrulama mevsimi gelen iki kartal, şimdi bu yazlık mekâna geri dönme derdindeydiler." **(M5–24)**

köktem qudiretimen + *küy sezimi* + *oyana basta-*
ZT (VT) **Ö** **Y**

*Biraq **ol jöninde özi awzın aşıp**, eşteñe aytpaydı*. "Ancak **bu konuda ağzını açıp**, hiçbir şey söylemez." **(M6–260)**

ol jöninde + *özi* + *awzın aş-*
ZT (İT) **Ö** **Y**

*Tek, **jıl ötken sayın xalıq köbeyip**, öris tarılıp bara jatqan*. "Sadece, **yıllar geçtikçe halk çoğalarak** (buraya) sığmamaya başladı." **(M8–74)**

jıl ötken sayın + *xalıq* + *köbey-*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

- **ZT + Ö + DzT + Y**

*Biraq **ol jügirip qırğa şıqqanşa qoyan arğı qırdı asıp**, qara-qurasın körsetpey ketti.* "Ancak **o, koşarak bozkıra çıkıncaya kadar tavşan, önündeki bozkırı aşıp**,

gözden kayboldu.” **(M5–101)**

ol jügirip qırğa şıqqanşa	+	*qoyan*	+	*arğı qırdı*	+	*as-*
ZT (SnrT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**Y**

*Sälden keyin ol **sıñarınıñ ör jaqtağı bir tasqa kelip qonğanın körip**, endi mına qoyandı soğan aydap bermek boldı.* “Biraz sonra o, **eşinin yamaç tarafındaki bir taşa konduğunu görünce** tavşanı ona doğru kovalamak istedi.” **(M5–116)**

sälden keyin	+	*ol*	+	*sıñarınıñ ör jaqtağı bir tasqa kelip qonğanın*	+	*kör-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Ö + DzT + DT + DT + Y**

***Qazir Kenesarı qalıñ qolın Kerey-Waqtıñ ökpe tusına, Esil boyına toptap**, Eseneyge qarsı ülken jorıqqa äzirlenip jatqanı bayqalğan*. “**Şimdi Kenesarı, sayısız askerini Kerey-Vak’ın sırt tarafına, Esil boyuna toplayıp**, Eseney’e karşı büyük hücuma hazırlandığı ortaya çıktı.” **(M3–163)**

qazir	+	*Kenesarı*	+	*qalıñ qolın*	+	*Kerey-Waqtıñ ökpe tusına*	+	*Esil boyına*	+	*topta-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + Ö + DzT + ZT + Y**

*Älginde aldımen uşqan Qara qıran **qanatın anda-munda bir qağıp qoyıp**, öz mekeniniñ üstinde şarıqtay bastağan*. “Az önce ilk uçan kara kartal, **kanadını ara sıra çırpıp**, kendi mekânının üstünde yükselmeye başladı.” **(M5–160)**

älginde	+	*aldımen uşqan Qara qıran*	+	*qanatın*	+	*anda-munda*	+	*bir qağıp qoy-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**ZT (YinT)**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + Y**

*Söz ökteysiz orınğa qoyılğanda, mäselen, **künderde bir kün Satemir dalada oynap jürip**, bir eski tamnıñ tübinde şarşağan soñ süyenip jan-jağına qarap jatsa, bir ayağı aqsaq qumırsqa tamnıñ töbesine qaray örmelep baradı da orta şenine barğanda qulap tüsedi.* “Kelime uygun olmayan yere konulunca, örneğin, **günlerden bir gün Satemir, dışarıda oynarken**, bir eski evin dibinde yorulduktan sonra yaslanıp etrafına

baktığında, bir ayağı aksak karınca evin tepesine doğru tırmanıyor, ortaya gelince devrilip düşüyordu.” **(M2–149)**

künderde bir kün	+	*Satemir*	+	*dalada*	+	*oynap jür-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (BulT)**		**Y**

Sol jılı jazda Şanışqılınıñ Berdiqojamen atalas üş jüz jañırağı Şırşıqtan dürk köterilip*, Merke men Qordayğa köşip keldi.* “**Bu ılık yaz mevsiminde Şanışkılı’nın Berdikoja ile akraba üç yüz ocağı, Şırşık’tan aceleyle toparlanıp** Merke ile Korday’a göçüverdi.” **(M8–93)**

sol jılı jazda +	*Şanışqılınıñ Berdiqojamen atalas üş jüz jañırağı* +	*Şırşıqtan* +	*dürk köteril-*
ZT (ZamT)	**Ö**	**DT (AT)**	**Y**

- **ZT + Ö + DT + ZT + Y**

Eki bürkit bayaw aynalıp, sıza uşıp, öz mekenderiniñ şegine jetkendey bolğan soñ, ***endi olar taw basınan etekke qaray oyısıp****, keyin qayttı.* “İki kartal yavaşça dönüp, hızla uçarak kendi mekânlarının sınırına ulaştıktan sonra, **dağ başından eteğe doğru yönelip**, sonra geri döndüler.” **(M5–94)**

endi	+	*olar*	+	*taw basınan*	+	*etekke qaray*	+	*oyıs-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (AT)**		**ZT (HT)**		**Y**

Olar qazir aspanda aynala uşıp*, mınalardı sırttay baqılap jür*. “**Onlar şimdi gökyüzünde dönüp**, buraları dışarıdan takip ediyorlar.” **(M5–157)**

olar	+	*qazir*	+	*aspanda*	+	*aynala*	+	*uş-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

Osı kezde sawsaqtay bäki bizge azattıq jolınıñ kiltindey bolıp *körinetin*. “**O esnada parmak gibi çakı, bize özgürlük yolunun kilidi olarak** görünüyordu.” **(M6–85)**

osı kezde	+	*sawsaqtay bäki*	+	*bizge*	+	*azattıq jolınıñ kiltindey*	+	*bol-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (YT)**		**ZT (BnzT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + Y**

Jaqıptıñ tiri kezinde közi anda-sanda awırıp qalıp*; «şöp tüsti», «köz awruw*

boldım», «jelge asqınıp ketti» dep jüre berüwşi edi. "**Jakıp hayattayken gözü ara sıra acıyınca**; "çöp kaçtı", "gözüm sızladı", "rüzgârla şiddetlendi" diye söylenirdi." **(M1–174)**

Jaqıptıñ tiri kezinde	+	*közi*	+	*anda-sanda*	+	*awırıp qal-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (YinT)**		**Y**

***Endi ol jünin qawpiyta "dürr" silkinip alıp**, qasındağı Qara qıranğa qaradı.* "**Şimdi o, tüyünü kabartarak "dürr" diye silkinip**, yanındaki kara kartala baktı." **(M5–27)**

endi	+	*ol*	+	*jünin qawpiyta*	+	*"dürr" silkinip al-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

***Qırğa şığa bere qoyan beyşara baj-buj etip** tırnaqqa ilindi…* "**Bozkıra çıktığında tavşan, çaresizce bağırıp** pençeye ilişti..." **(M5–127)**

qırğa şığa bere	+	*qoyan*	+	*beyşara*	+	*baj-buj et-*
ZT (DrT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

***Endi olar qonıp otırğan quw butaqtarın selkindete serpilip**, birinen keyin biri uşa jöneldi*. "**Şimdi onlar kondukları kurumuş dalları sarsarak fırlayıp**, birbirleri ardınca uçuverdiler." **(M5–151)**

endi	+	*olar*	+	*qonıp otırğan quw butaqtarın selkindete*	+	*serpil-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

***Keşe biz telefon arqılı xabarlasıp**, jolıqpaq bolğanımızda arğı nısanamda kitap jazuw oyınıñ barın jasırğam joqtın.* "**Dün telefonla haberleşip** görüştüğümüzde bir sonraki hedefimin kitap yazma düşüncesi olduğunu gizlemedim." **(M6–9)**

keşe	+	*biz*	+	*telefon arqılı*	+	*xabarlas-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (VT)**		**Y**

***Sol künniñ qalğan waqıtı men tüni boyı jürip otırıp** taw qıratınıñ asa, tağı quladıq…*"**Günün kalan zamanı ile gece boyu yürüyüp**, dağın tepesini aşınca yine devrildik..." **(M6–218)**

sol künniñ qalğan waqıtı	+	*men*	+	*tüni boyı*	+	*jürip otır-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (ZamT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + Ö + ZT + Y**

Til körneki boluw üşin dereksiz närse, derekti närsedey, jansız närse jandı närsedey suwrettelip*, adamnıñ sana-sañılawına kelip tüserlik därejege jetüwi kerek.* "**Dilin görsel olması için soyut kavramlar, somut kavramlar gibi, cansız varlıklar canlı varlıklar gibi tasvir edilip**, insanın zihninde canlanarak anlaşılır hâle gelmelidir." **(M2–176)**

1.	*til körneki boluw üşin*	+	*dereksiz närse*	+	*derekti närsedey*	+
	ZT (SebT)		**Ö**		**ZT (BnzT)**	
2.	*jansız närse*	+	*jandı närsedey*	+	*suwrettel-*	
	Ö		**ZT (BnzT)**		**Y**	

- **ZT + Ö + ZT + DzT + Y**

Qıstıñ basınan eki jağın qar alıp*, jumırtqaday qılıp tegistep tastaydı*. "**Kışın başında iki tarafını kar kaplayıp** yumurta gibi düzgünleşir." **(M1–6)**

qıstıñ basınan	+	*eki jağın*	+	*qar*	+	*al-*	
ZT (ZamT)		**DzT (BliN)**		**Ö**		**Y**	

Al keyingi batırmız, biymiz dep jürgender Abılay ölgen soñ ***özinen-özi apsıp****, büristi de qaldı*. "İşte sonraki bahadırız, beyiz diyenler, Abılay Han öldükten sonra **kendiliğinden güçleri tükenerek** korkuyla çekildiler." **(M8–105)**

al	+	*keyingi batırmız, biymiz dep jürgender*	+	*Abılay ölgen soñ*	+	*özinen-özi*	+	*apsı-*
ZT (GösT)		**Ö**		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + DT + Y**

Kezinde Abılay, Qabanbay qolımen birge şeşüwşi şayqastarğa qatısıp*, ersili-qarsılı talay jortqan jerleri ğoy.* "(Buralar), **zamanında Abılay Han'ın, Kabanbay Batır'ın ordusuyla birlikte genel savaşlara katılıp**, pek kez gezdiği yerler." **(M8–70)**

kezinde	+	*Abılay*	+	*Qabanbay qolımen birge*	+	*şeşüwşi şayqastarğa*	+	*qatıs-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (BT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT +ZT + Y**

Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, *şığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen ömirlerin ötkizedi ğoy endi.* "**İşte bunların akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek**, (onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakıp ömürlerini geçiriyorlardı artık." **(M6–119)**

Al +	*mınalardıñ tuwıstarı* +	*künde* +	*kelesi atar tañ men batar künnen* +	*dämelen-*
ZT (GösT)	**Ö**	**ZT (YinT)**	**ZT (SnrT)**	**Y**

- **ZT + Ö + ZT + ZT + DzT + DT + Y**

Bir küni D'yaçenko bir sloven jigitin ertip kelip ädettegidey vzvodtı töñiregine jıynap, *osıdan 3-4 kilometr jerde şatqal üstine salınğan köpir barın, saperlerge sonı buzuw, bizge küzetin joyu tapsırılğanın, onıñ aldında ob'ekti töñiregin barlap kelüw kerektigin ayttı.* "**Bir gün Dyaçenko bir Sloven gencin peşinden gelip her zamanki gibi takımı etrafına toplayarak**, buradan 3-4 kilometre mesafede dağ geçidi üstüne inşa edilen köprü olduğunu, istihkâm erlerine bunu tahrip etme, bize karakolu imha etme görevinin verildiğini, onun yanında hedef çevresine keşif yapmak gerektiğini söyledi." **(M6–269)**

bir küni +	*D'yaçenko* +	*bir sloven jigitin ertip kelip* +	*ädettegidey* +
ZT (ZamT)	**Ö**	**ZT (DrT)**	**ZT (BnzT)**

vzvodtı +	*töñiregine* +	*jıyna-*
DzT (BliN)	**DT (YT)**	**Y**

- **ZT + Ö + YDT +Y**

Ol köñildi bolğan waqıtta bul da köñildenip, *quwanıp otıruwşı edi.* "**O mutlu olduğu zaman Ğaziyza da sevinip**, mutlu oluyordu." **(M1–168)**

ol köñildi bolğan waqıtta +	*bul* +	*da* +	*köñilden-*
ZT (ZamT)	**Ö**	**YDT**	**Y**

- **ZT + Ö + YDT + DT + Y**

İle-şala Qara bürkit te jerden köterilip*, soñına tüsti.* "**Kara kartal da derhal yerden yükselerek** peşine düştü." **(M5–195)**

ile-şala	+	*qara bürkit*	+	*te*	+	*jerden*	+	*köteril-*
ZT (DrT)		**Ö**		**YDT**		**DT (AT)**		**Y**

- **ZT + DzT + Ö + ZT + ZT + Y**

Alğaşqı kezekte şaqır-şuqır qadalğan aq nayzanıñ uşın Qabanbay bolat qalqanmen zorğa qağıp *ülgerdi.* "**İlk anda şakır şukur saplanan beyaz mızrağın ucuna Kabanbay, çelik kalkanla güç bela vurarak** yetişti." **(M8–199)**

alğaşqı kezekte	+	*şaqır-şuqır qadalğan aq nayzanıñ uşın*	+	*Qabanbay*	+	*bolat qalqanmen*	+	*zorğa*	+	*qaq-*
ZT (ZamT)		**DzT (BliN)**		**Ö**		**ZT (VT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + DT + Ö + Y**

Bul üydiñ de qabırğası, köp jıldardan beri sılanbağandıqtan, är jerinen qara balşığı şığıp, *kir bolıp, qojalaqtanıp tur.* "**Bu evin de duvarı, uzun yıllardan beri sıvanmadığından, her yerinden kara balçık çıkıp**, kirlenip, berbat olmakta." **(M1–133)**

bul üydiñ de qabırğası köp jıldardan beri sılanbağandıqtan	+	*är jerinen*	+	*qara balşığı*	+	*şıq-*
ZT (SebT)		**DT (AT)**		**Ö**		**Y**

Jaña ğana betime ızğarı tepken aşuwım qaytıp*, eriksiz rıyzalıq bildirüwime tuwra keldi*. "**Kısa sürede sertliği yüzüme vuran öfkem geri dönünce**, çaresiz izin vermeye mecbur oldu." **(M4–84)**

jaña ğana	+	*betime*	+	*ızğarı tepken aşuwım*	+	*qayt-*
ZT (ZamT)		**DT (YT)**		**Ö**		**Y**

Ötken küzde ***mekenderinde alapat ört bolıp****, zäwlim qarağan basındağı eki birdey uyası örtenip ketken.* "Geçen sonbaharda **mekânlarında çok büyük bir yangın olunca**, çok yüksek olan karagana ağacının başındaki birbirine benzeyen yuvaları

yanıp gitmiş.” **(M5–155)**

ötken küzde +	*mekenderinde* +	*alapat ört* +	*bol-*
ZT (ZamT)	**DT (BulT)**	**Ö**	**Y**

Sol künderdiñ birinde mağan nemistiñ bir qart soldatı jaqındap kelip*: — Jaqın aradağı bir tünde elektr jarığı 15 minut sönedi, – dep sıbırlasın.* “**Bu günlerin birinde, bana yaşlı bir Alman askeri yaklaşıp**: — “Yakında bir gece elektrik ışığı 15 dakika sönecek” diye fısıldadı.” **(M6–184)**

sol künderdiñ birinde +	*mağan* +	*nemistiñ bir qart soldatı* +	*jaqındap kel-*
ZT (ZamT)	**DT (YT)**	**Ö**	**Y**

- **ZT + DT + Ö + ZT + Y**

Kök pen jer astasqan kezde ***qasqırdıñ ulığan dawısınan aspan qayıra ajırap****, köterilip ketipti degen añız bar edi.* “Gök ile yerin birleştiği sırada **kurdun uluma sesinden gökyüzünün tekrar parçalanarak** yükseldiğine dair bir efsane vardı.” **(M7–18)**

kök pen jer astasqan kezde +	*qasqırdıñ ulığan dawısınan* +	*aspan* +	*qayıra* +	*ajıra-*
ZT (ZamT)	**DT (AT)**	**Ö**	**ZT (YinT)**	**Y**

- **ZT + ZT + Ö + Y**

Budan jıyırma jıl burın xandıq joyılğannan keyin jawgerşilik sayabırlap*, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.* “**Bundan yirmi yıl önce hanlık yıkıldıktan sonra baskınlar azalıp**, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı.” **(M3–134)**

budan jıyırma jıl burın +	*xandıq joyılğannan keyin* +	*jawgerşilik* +	*sayabırla-*
ZT (ZamT)	**ZT (ZamT)**	**Ö**	**Y**

- **ZT + ZT + Ö + DT + Y**

Bir küni keşke taman Künikey ***Ordabay üyi jağına barıp kelip****: — Apa, sen Şämşiydiñ kebisin körgen joqsıñ ğoy. Bir türli suluw boptı!– dedi*. “Bir gün akşama doğru Künikey, **Ordabay’ın evinin yanına gelince**: — “Anne, sen Şemşiy’in ayakkabısını görmedin mi? Acayip güzel olmuş!” dedi.” **(M10–114)**

bir küni	+	*keşke taman*	+	*Künikey*	+	*Ordabay üyi jağına*	+	*barıp kel-*
ZT (ZamT)		**ZT (HT)**		**Ö**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + ZT + Ö + ZT + DzT + Y**

Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap*, ünsiz otıratın da, meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq özime qosıla ezüw tartatın*. "**Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip** sessiz sedasız otururdu ve benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman yanıma gelip gülümserdi." **(M4–11)**

al	+	*urısqan kezimde*	+	*ol*	+	*közi japaqtap*	+	*bärin*	+	*moyında-*
ZT (GösT)		**ZT (ZamT)**		**Ö**		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + YDT + Ö + Y**

*Älgi, **ayaq astınan jurtqa jaqqan zarlı tolğawdan soñ tağı da solqaqtap** bos jürgem.* "Çok önceki **aniden yurdu yakan kavgılı tolğavdan sonra da bitkin düşerek** yarını düşünmedim." **(M9–70)**

ayaq astınan jurtqa jaqqan zarlı tolğawdan soñ	+	*tağı da*	+	*(men)*	+	*solqaqta-*
ZT (ZamT)		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**Y**

- **ZT + YDT + Ö + ZT + Y**

Keşe ğana käri qıs qayta bir qaharına minip *tobıqtan qar jawıp tastadı*. "**Dün yine alışılmış kış tekrar gazaba gelince**, topuğa kadar kar yağdı." **(M5–14)**

keşe	+	*ğana*	+	*käri qıs*	+	*qayta*	+	*bir qaharına min-*
ZT (ZamT)		**YDT**		**Ö**		**ZT (YinT)**		**Y**

- **ZT + YDT + Ö + ZT + ZT + ZT + Y**

*Üyge kirip jayğasıp otırğan soñ da **birneşe ret onımen burınğıday söylespek bolıp** oñtaylanıp edim, sözimiz baylanıspadı*. "Eve yerleştikten sonra **birkaç kez onunla eskisi gibi konuşmaya** hazırlandım, (ama) konuşamadık." **(M4–37)**

üyge kirip jayğasıp otırğan soñ	+	*da*	+	*(men)*	+	*birneşe ret*	+
ZT (ZamT)		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**ZT (YinT)**	

onımen	+	*burınğıday*	+	*söylespek bol-*
ZT (BT)		**ZT (BnzT)**		**Y**

5.1.3.22.2. Devrik Cümle

Kazak Türkçesinden elde ettiğimiz metinler içerisinde yer alan ve *-ıp / -ip / -p* ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır.Devrik olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y + ZT + ZT**

Tolqınnan tolqın tuwadı,	"Dalgadan dalga doğar,
Tolqındı tolqın quwadı.	Dalgayı dalga kovar.
Tolqın men tolqın jarısadı,	Dalga dalgayla yarışır,
Küñirenisip keñespen,	**Feryat edip öğütle,**
Bitpeytin bir egespen.	**Bitmemiş bir kavgayla**." **(M2–174)**

(ol)	+	*küñirenis-*	+	*keñespen*	+	*bitpeytin bir egespen*
Ö (GÖ)		**Y**		**ZT (VT)**		**ZT (VT)**

- **DzT + Y + Ö**

Men janına jaqındasam bolğanı, uyalatın boluw kerek, ***är närseni sıltawratıp, Äliyma*** *tayıp otıradı.* "Ben yanına yaklaştığımda utandığından olmalı, **her şeyi bahane ederek Eliyma** ortadan kayboluyordu." **(M4–103)**

är närseni	+	*sıltawrat-*	+	*Äliyma*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

"Er jigitti jaman äyel, şaban at, ötpeytin pışaq muqaltadı" dep qazekem *aytpay ma?* "**"Erkeği kötü kadın, yavaş at, kesmeyen bıçak köreltir" diye Kazaklar** boşa söylememiş." **(M6–88)**

"Er jigitti jaman äyel, şaban at, ötpeytin pışaq muqaltadı"	+	*de-*	+	*qazekem*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

- **DT + Y + Ö**

Qara nanğa qul bolıp,	"**Kara ekmeğe kul olup**,
Xanına til tiygizgen,	Hanına dil uzatan,
Meyli biy, meyli qul bolsın,	Bey de olsa, kul da olsa
Tartatın bir sazayın,	Çeker cezasını,
Körgen emen oñğanın!	Görmüş değilim iflah olduğunu!" **(M3–199)**

qara nanğa	+	*qul bol-*	+	*xanına til tiygizgen*
DT (YT)		**Y**		**Ö**

- **ZT + Y + Ö**

Jorğalap kele jatıp *ol jerdiñ iyisin tanıdı, kitaptıñ iyisi şığadı*. "**Sürünürken** o, toprağın kokusunu tanıdı, kitap kokuyor." **(M7–5)**

jorğalap	+	*kele jat-*	+	*ol*
ZT (DrT)		**Y**		**Ö**

5.1.3.23. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.23.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Jarıq körisimen*, ädebiy keñes atawlıda, ağımdağı barlıq baspasöz betinde jappay jamandaldı.* "**Yayımlanınca**, edebî çevrelerde ve gündemdeki bütün süreli yayınlarda tamamıyla kötülendi." **(M9–267)**

(ol)	+	*jarıq kör-*
Ö (GÖ)		**Y**

Hruşçev ketkenimen*, bäri burınğışa*. "**Kruşçev gidince** her şey eskisi gibi." **(M9–467)**

Hruşçev + *ket-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, ***bizdi körisimen*** *üyge qayta kirip, esikti jawıp aldı*. "Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve **bizi görünce** eve tekrar girip, kapıyı kapadı." **(M6–227)**

(ol) + *bizdi* + *kör-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Şalğaydağı oquwın bitire salısımen*, Almatığa şaqırıladı*. "**Uzaktaki eğitimini bitirmeye çabalarken** Almatı'ya çağrıldı." **(M9–332)**

(ol) + *şalğaydağı oquwın* + *bitire sal-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DT + Y**

Ar jağındağı ormanğa jetisimen *quladıq.* "**Diğer taraftaki ormana ulaşınca** yere yığıldık." **(M6–201)**

(biz) + *ar jağındağı ormanğa* + *jetis-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Estüwimşe, ***ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen****, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. "İşittiğime göre, **o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra** köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

ol + *ötken jılı* + *orta mektepti* + *bitir-*
Ö **ZT (ZamT)** **DzT (BliN)** **Y**

5.1.3.23.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.24. -maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.24.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

*Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday **eñbekke**.* "Bıkmak usanmak yok hâlinde: yaratılmış gibi **çalışmak için**." **(M10–39)**

(ol)	+	*eñ-*
Ö (GÖ)		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Künikey jatır baqılap, **qarlığaştıñ önerin** jatqanday-aq **körmekke**.* "Künikey takip edip, yatmış gibi **kırlangıcın sanatını görmek için**." **(M10–40)**

(ol)	+	*qarlığaştıñ önerin*	+	*kör-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

*Tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp, qos qarlığaş qalbañdap, uya ornattı döñbekke: **balalap, ösip–önbekke**.* "Parçalanıp taşarak toprak, kılı tüyü, çeri çöpü, yaprağı birbirine yapıştırınca iki kırlangıç hızla sağa sola uçarak yuva kurdu tomruğa: **yavrulayıp, çoğalmak için**." **(M10–38)**

(ol)	+	*balalap*	+	*ösip–ön-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.3.24.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye

rastlanmamıştır.

5.1.3.25. -mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.25.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Şaşı qobıramas üşin *tarta salğan boluwı kerek, basında aq jibek oramalı bar*. "**Saçının dağılmaması için** dolamış olmalı, başında beyaz ipek örtüsü var." **(M4–249)**

şaşı	+	*qobıra-*
Ö		**Y**

5.1.3.25.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.26. -masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.26.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + ZT + Y**

Oğan ergen el özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa *ne amalı bolmaq?*

"**Onun peşinden giden halk boşu boşuna "Aktaban Şubırı"ndaki gibi olmamak için** ne yapabilecek?" **(M3–148)**

oğan ergen el +	*özinen-özi* +	*"Aqtaban şubırındı"* +	*bol-*
Ö	**ZT (DrT)**	**DzT (BsizN)**	**Y**

5.1.3.26.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.27. -mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.27.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin bazıları öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Törtke bölingen jigit suwretin anıqtap köre almastan, *qarındasıma qaytıp berdim.* "**Dörde bölünmüş bir delikanlı fotoğrafını tam göremeden**, kardeşime geri verdim." **(M4–99)**

(men) +	*törtke bölingen jigit suwretin* +	*anıqtap* +	*köre al-*
Ö (GÖ)	**DzT(BliN)**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **Ö + DT + Y**

Qarındasım sol ornında qıbır etpesten, *şana soñınan qolın bulğap qala berdi*. "**Kardeşim burada kıpırdamadan**, kızak ardından el sallayarak kalıverdi." **(M4–168)**

qarındasım +	*sol ornında* +	*qıbır et-*
Ö	**DT (BulT)**	**Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

*Sır bermewge tırısıp: — Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes, – dedim **Äliymağa eşbir köñil awdarmastan**, kündelikti aqtarıp qaray bastadım.* "Farkettirmemeye çabalayıp: — "Ben senin yabancın değilim. İzin istemek zorunda değilim" dedim, **Eliyma'yı hiç önemsemeden** karneyi karıştırıp bakmaya başladım." **(M4–83)**

(men)	+	*Äliymağa*	+	*eşbir*	+	*köñil awdar-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

***Bular sol jürispen eşqayda burılmastan**, älgi jol üstinde turğan, jalğız şanağa jetti*. "**Bunlar bu yürüyüşle hiçbir yere sapmadan**, deminki yol üstünde duran, tek kızağa ulaştı." **(M4–158)**

bular	+	*sol jürispen*	+	*eşqayda*	+	*burıl-*
Ö		**ZT (VT)**		**DT (BulT)**		**Y**

5.1.3.27.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde devrik cümleye de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DzT + Y + Ö**

***Meniñ jayğasuwımdı kütpesten-aq, arba iyesi**: — A, nuw! – dep delbeni qağıp qaldı.* "**Benim yerleşmemi beklemeden, araba sahibi**: — "Haydi deh!" diye kamçıladı." **(M4–256)**

meniñ jayğasuwımdı	+	*küt-*	+	*arba iyesi*
DzT(BliN)		**Y**		**Ö**

5.1.3.28. -may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.28.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler genel olarak öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Öñin tanımay *yaki* ***añğarmay*** *birin biriniñ ornına aytsa luğat däldigine kemşilik keltiredi.* "**Biçimini tanımadan** veya **anlamadan** birbirlerinin yerine söylendiğinde dil açıklığına zarar verilir." **(M2–157)**

1. *öñin tanı-*
   Y
2. *añğar-*
   Y

- **Ö + Y**

Äyel turmay*, erkek oyanbaydı.* "**Kadın kalkmadan**, erkek uyanmaz" **(M3–1)**

äyel	+	*tur-*
Ö		**Y**

Sirä, ***ölmey*** *qutılmaspın*. "Belki, **ölmeden** kurtulmayacağım." **(M9–408)**

(men)	+	*öl-*
Ö (GÖ)		**Y**

Säwirdiñ alaşabır bultı arılmay-aq *Bayanawıl, Qızıltawdağı qalıñ süyindik atandarın alqıntıp, buydasın köş qulaş sozıp, Bökembay, Arqalıq, Jamanadır, Jeldiadırdan asıp, Şidertige qaray ağıl-tegil qulay bastaydı.* "**Nisan ayının alaca bulutları yükünü tahliye etmeden** Bayanavıl, Kızıltav'daki kalabalık Süyindik erkek develerini soluklandırıp, ipini gevşeterek Bökembay, Arkalık, Jamanadır, Jeldiadır'dan aşınca, Şiderti'ye doğru bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar." **(M10–165)**

Säwirdiñ alaşabır bultı + *arıl-*
Ö **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Sılañ eti bar eki qoñır at qajığandığın bildirmey*, köşir jigit boyı qaqqan sayın ığısa jönelip, sar jelip kele jatır.* "**Narin vücudu olan iki kahverengi at yorulduğunu sezdirmeden**, yiğit arabacı dizginlere vurdukça hızla yönelip, aynı hızla geliyor." **(M1–63)**

sılañ eti bar eki qoñır at + *qajığandığın* + *bildir-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

Eseney onıñ sözin ayaqtatpay *ekinşi Müsirepke qaradı*. "**Eseney, onun sözünü tamamlatmadan** diğer Müsirep'e baktı." **(M3–27)**

Eseney + *onıñ sözin* + *ayaqtat-*
Ö **DzT(BliN)** **Y**

Tilewimbet biy "türikpen" Müsireptiñ bir sözin estigisi kelmey*, közin jumıp alıp, basın tömen salıp tunjırap qaldı.* "**Tilevimbet Bey, Türkmen Müsirep'in sözlerini duymazlıktan gelip**, gözünü yumup, başını eğerek derin düşüncelere daldı." **(M3–210)**

Tilewimbet biy + *"türikpen" Müsireptiñ bir sözin* + *estigisi kel-*
Ö **DzT(BliN)** **Y**

Estigenime sener-senbesimdi bilmey *abdırap qaldım.* "**Duyduğuma inanıp inanmayacağımı bilmeden** şaşırıp kaldım." **(M6–185)**

(men) + *estigenime sener-senbesimdi* + *bil-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Bes qaruwı say jüz jigit ***mal-jandı şaşaw şığarmay*** *qorğap kele jatır*. "Savaşa hazır yüz delikanlı, **malı ve canı kalabalıktan uzaklaşmadan** koruyorlar." **(M8–16)**

bes qaruwı say jüz jigit + *mal-jandı* + *şaşaw şığar-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

— Ne üşin? – deppin, ***tañ qalğanımdı jasıra almay***. "— "Ne için?" dedim, **şaşırdığımı gizlemeden**." **(M9–362)**

(men) + *tañ qalğanımdı* + *jasıra al-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Tuyaq ketkennen keyin etik jayınan söz qozğalsa, Şeker ***Tuyaqtı awzınan tüsirmey****: — Şegebay qayda?! Onıki Tuyaqtıñ bir şanışqanına da turmaydı, – dep maqtap jüretin boldı.* "Tuyak gittikten sonra çizme konusunda konuşulsa, Şeker **Tuyak'ı dilinden düşürmeden**: — "Şegebay nerede?! Onunki Tuyak'ın bir dikişinin yerini de tutamaz." diye övmeye başladı." **(M10–147)**

Şeker + *Tuyaqtı* + *awzınan tüsir-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + DzT + DzT + DzT + DzT + DzT + Y**

Biraq ärkimder-aq awızğa alsa da, ***biriniñ jetesin, biriniñ qabın, biriniñ sabın, biriniñ malın, biriniñ murnın, biriniñ keñirdek saqalın jaratpay****, Şeker ayağına otırğızbağan.* "Ancak kimlerden bahsedilse, **birinin aklını, birinin kılığını, birinin yapısını, birinin hayvanını, birinin burnunu, birinin keçi sakalını beğenmeyince** Şeker engel olmuş." **(M10–93)**

(ol) + *biriniñ jetesin* + *biriniñ qabın* + *biriniñ sabın* +
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **DzT (BliN)** **DzT (BliN)**
biriniñ malın + *biriniñ murnın* + *biriniñ keñirdek saqalın* + *jarat-*
DzT (BliN) **DzT (BliN)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Tuñğıyıq qara közderi bir qarağan jerden awmay*, ılğıy jansızdıqpen qarap turğanına közi tüsken adam biyşaranıñ kim ekenin ayıruwğı edi*. "**Derin, kara gözlerini baktığı yerden ayırmadan**, daima cansız bir şekilde bakışına gözü takılan adam, biçarenin kim olduğunu bilmek istiyordu." **(M1–150)**

(ol) + *Tuñğıyıq qara közderi* + *bir qarağan jerden* + *aw-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **DT (AT)** **Y**

Basında ***köş buydasın tım iytarqası qıyanğa sozbay****, osı Jetisuwdıñ bir jerine turaqtap qalsaq pa degen de oy bolğan*. "Evvela **göç ipi çok fazla uzağa gitmeden**, bu Yedisu bölgesinin bir yerinde konaklayıp kalsak mı denen düşünce de aklına gelmiş." **(M8–161)**

(olar)	+	*köş buydasın*	+	*tım iytarqası qıyanğa*	+	*soz-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Sondıqtan birewdiñ aytqan sözin anıq tüsinemiz de, ***birewdiñ sözin anıq tüsinbey****, joramaldap, jorıp, uyğarıp qana qoyamız*. "Bundan dolayı birinin söylediği sözü açıkça anlarız ve **birinin sözünü açıkça anlamadan**, tahmin edip, yorumlayıp, karar veririz." **(M2–127)**

(biz)	+	*birewdiñ sözin*	+	*anıq*	+	*tüsin-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

Qos qıran ekewlep alğan ortaq oljasın tazqaraşa talaspay*, tatuw-tätti otırıp jesti.* "**Kartal çifti birlikte avladıkları müşterek ganimeti kara akbaba gibi tartışmadan**, kavgasız gürültüsüz oturup yediler." **(M5–128)**

qos qıran	+	*ekewlep alğan ortaq oljasın*	+	*tazqaraşa*	+	*talas-*
Ö		**DzT (BliN)**		**ZT (BnzT)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Erte künnen jortuwılğa attanıp, ***Waqtıñ köp batırlarınıñ arasında buğanası qatpağandığına qaramay****, talay qıyın-qıstawda aqıl tawıp, qajımay qayrat, erlik körsetken.* "Erkenden sefere çıkıp, **Vak'ın birçok bahadırının arasında tecrübesizliğine bakmadan**, pek çok sıkıntıda bir çıkış yolu bulup, bitip tükenmeyen gayret (ve) kahramanlık göstermiş." **(M1–36)**

(ol)	+	*Waqtıñ köp batırlarınıñ arasında buğanası qatpağandığına*	+	*qara-*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

Sözder öz mağınasında jumsalmay*, basqa mağınada jumsalğanda, meñzew, öreskel bolsa, mäselen: Tawlardan bulaq ağar sarqırağan, Kümistey säwle berip jarqırağan, - degenniñ ornına, tawlardan sarqırap, jarqırap, aq kümis ağadı dese.* "**Kelimeler gerçek anlamında kullanılmayıp**, başka anlamlarda kullanıldığında, ima etmek yakışıksız ise, örneğin: Dağlardan sular akar çağlayan, Gümüş gibi ışıldayıp parıldayan, - demek yerine, dağlardan çağlayarak, parıldayarak saf gümüş akıyor dese." **(M2–145)**

sözder + *öz mağınasında* + *jumsal-*
Ö **DT (BulT)** **Y**

— Birinşi kelgeniñizde aman ketip ediñiz… Ekinşi kelgeniñizde qalay boldıñız? – dep Müsirep azğana kidirdi de ***Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına qaramay****, – astıñızdağı atıñızdan ayrılıp qaytqansız! – dedi.* "— "İlk geldiğinizde sağlıklı gittiniz... İkinci gelişinizde nasıl oldunuz?" diye Müsirep azıcık bekledi ve **Eseney'in incinmesine aldırmadan**, "Altınızdaki atınızı bırakıp geri döndünüz!" dedi." **(M3–213)**

(ol) + *Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına* + *qara-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

Qaq jara örgen qalıñ qara şaşınıñ mañday aldı burımına qosılmay*, buyralana şoqtanıp bitken.* "**Tam ikiye bölerek ördüğü gür kara saçı, alnı önündeki lülesine katılmadan** kıvrılarak toplanmış." **(M4–5)**

Qaq jara örgen qalıñ qara şaşı(nıñ) + *mañday aldı burımına* + *qosıl-*
Ö **DT (YT)** **Y**

Jerden köz almay*, tömenge üñilip, köp närseni körip baradı.* "**Yerden gözlerini ayırmadan**, aşağıya dikkatle bakıp pek çok şeyi görebiliyorlardı." **(M5–45)**

(ol) + *jerden* + *köz al-*
Ö (GÖ) **DT (AT)** **Y**

Qazaq bir jas dep alpıs jıldı aytadı, ***alpısqa kelmey*** *düniyeden ozğan adam jaylı eki jastıñ birine kelmey qaytıs boldı dep wayım bildiredi.* "Kazaklar bir yaş diye altmış yılı kastederler, **altmışa gelmeden** vefat eden insan hakkında "iki yaşın birine gelmeden öldü" diye endişe bildirirler." **(M7–118)**

(ol) + *alpısqa* + *kel-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

Öler-tirilerine qaramay*, olar da aydaydı*. "**Ölülerine dirilerine bakmadan**, onlar da hayvanlarını önüne katıp gider." **(M10–173)**

(olar) + *öler-tirilerine* + *qara-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

Qısqaşa ğana amandıqtarın bildire kelip, xattıñ aqırında bılay depti: "Qarağım, qaytarında seniñ aldıñnan kölik alıp şıqpaymın. Stantsiyadan eki-üş şaqırım jerdegi "Qızıl tuw" kolhozında meniñ Jarılğap degen eskiköz dosım bar. Sonıñ üyine barıp tüs. Öte jaqsı adamdar. Eger xabar berseñ, aldıñnan şığıp özderi de kütip alar. Eskerterim - ***ülkender aldında ersi minez körsetpey****, izet saqtap jürgeysiñ. Seni awılğa Jäkeñniñ özi jetkizip salmaq..."* "Kısaca afiyette olduklarını bildirip, mektubun sonunda şöyle diyordu: "Yavrum, geri döndüğünde seni karşılamaya arabayla gelemeyeceğim. İstasyondan iki üç kilometre uzaktaki "Kızıl Tuv" kolhozunda benim Jarılğap isimli kadim bir dostum var. Onun evine git. Çok iyi insandır. Eğer haber verirsen, karşılayıp kendileri bekler. Uyarıyorum, **büyükler önünde kaba davranış göstermeden**, edepli olasın. Seni köye Jeken ulaştıracak..."" **(M4–194)**

(sen)	+	*ülkender aldında*	+	*ersi minez*	+	*körset-*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DT +ZT + Y**

İri qus buta basında jöndi ornığa almay*, dalbañdağan qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde zäresi uşqan qoyan buta arasınan atıp jöneldi*. "**Büyük kuş çalının başına düzgün yerleşemediğinden**, sallanan kanadıyla kuyruğu çalıya çatır çutur çarpınca çok korkan tavşan çalı arasından fırladı." **(M5–122)**

iri qus	+	*buta basında*	+	*jöndi*	+	*ornığa al-*
Ö		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

«Pälenşe atıñdı alıp ketti» degen ağayınnıñ jetimsigen sözin estigende, janı şıdamay, *awruwımen alısıp, jılqıdan at alğızıp, jalañaş etine bir şekpendi kiye salıp, jawınıñ artınan quwıp ketipti.* "**'Falanca atını alıp gitti' diye ağabeyinin aciz hissettiren sözünü işittiğinde, tahammül edemeyerek**, hastalığıyla mücadele edip, yılkıdan at getirtip, çıplak tenine bir cepken giyip, düşmanın ardından gitmişti." **(M1–41)**

(ol) + *«Pälenşe atıñdı alıp ketti» degen ağayınnıñ jetimsigen sözin estigende* + *janı şıda-*

Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **Y**

Aqın tili ayırıqşa öñ berilip aytılğan söz; ***änşeyin til onday öñ berilmey****, jay aytılğan söz*. "Sanat dili özellikle süslenerek söylenen söz; s**ade dil ise onun gibi süslenmeden** belirli bir amacı olmadan söylenen sözdür." **(M2–45)**

änşeyin til + *onday* + *öñ beril-*

Ö **ZT (BnzT)** **Y**

Bular birneşe jıldan beri jubın jazbay*, bir jerdi mekendep, birge uya salıp, birge balapan bawlıp, birge añ awlap, tirşiliktiñ aşçısı men tuşçısın birge körip kele jatqan qırandar jubı bolatın.* "**Birkaç yıldan beri birbirinden ayrılmayıp**, bir yeri mekân tutup, birlikte yuva yapıp, birlikte yavru yetiştirip, birlikte avlanıp, hayatı acısı ve tatlısıyla birlikte gören bu kartallar eş olmuştu." **(M5–22)**

bular + *birneşe jıldan beri* + *jubın jaz-*

Ö **ZT(ZamT)** **Y**

Köpti körgen äkki Sarı birden ayqasa ketpey*, qanat-quyrığı ısqıra dawıldatıp kelip, şeñgelin körsete qayqayıp qayta köterildi*. "**Görmüş geçirmiş tecrübeli sarı kartal, mücadele etmeden**, kanadı, kuyruğu ile ıslık çalıp uçarak geldi, pençesini göstererek büyüklenip yine yükseldi." **(M5–167)**

köpti körgen äkki Sarı + *birden* + *ayqasa ket-*

Ö **ZT (DrT)** **Y**

Bul jolı olay etkisi kelmey*, ilgeri tarta berdi*. "**Bu sefer öyle yapası gelmedi**, ileri atılıverdi." **(M5–216)**

(ol) + *bul jolı* + *olay etkisi kel-*

Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Añşı Müsirep Eseneyge jaramsaqtanıp jigittiñ arızın ayaqtatpay *kiyip ketti:— Toqta degen soñ süyreñdemey toqta, bala! Awılıña sälem ayt: Eseney ağa sultannıñ at tumsığın tiregen jerine talasıp äwre bolmasın! – dedi.* "**Avcı Müsirep Eseney'e yalakalık yapmak için delikanlı şikâyetini sonlandırmadan** lafını kesti: — "Dur

dedikten sonra ukalalık yapmadan dur, çocuk! Köyüne selam söyle! Ağa Sultan Eseney'in atının ayağının bastığı topraklarda rekabet etmek için boşuna uğraşmayın!" dedi." **(M3–50)**

Añşı Müsirep	+	*Eseneyge jaramsaqtanıp*	+	*jigittiñ arızın*	+	*ayaqtat-*
Ö		**ZT (SebT)**		**DzT(BliN)**		**Y**

Qaratal özeniniñ eki betin jaylağan Nayman men Jalayır küni keşe Abılay bölip bergen qonıstarın mise tutpay*, özara jerge talasıp, künara soyıldasıp jatadı eken.* "**Karatal Nehri'nin iki yakasına yerleşen Nayman ve Jalayır kabileleri, yakında Abılay Han'ın tahsis ettiği mekânlarla yetinmeyip**, kendi aralarında yer için dalaşarak iki günde bir kavga ediyorlarmış." **(M8–166)**

Qaratal özeniniñ eki betin jaylağan Nayman men Jalayır	+	*küni keşe*	+	*Abılay bölip bergen qonıstarın*	+	*mise tut-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

Şeşek awır bolıp, tösekte qozğala almay*, köp waqıt jatıp qalğan*. "**Çiçek hastalığı ağırlaşınca, yatakta kıpırdayamadan**, uzun süre yatıp kalmış." **(M1–39)**

(ol)	+	*şeşek awır bolıp*	+	*tösekte*	+	*qozğala al-*
Ö (GÖ)		**ZT (SebT)**		**DT (BulT)**		**Y**

Osını oylağan elder tınıştığın şayqap Kenesarı dürbeleñine ermey *qasarısıp qaldı.* "**Bunu düşünen halk sessizliğini bozup Kenesarı kargaşasının peşinden gitmemek için** direndi." **(M3–153)**

osını oylağan elder	+	*tınıştığın şayqap*	+	*Kenesarı dürbeleñine*	+	*er-*
Ö		**ZT (DrT)**		**DT (YT)**		**Y**

Ağayındarı äwelde Şırşıqtı qıymay qobaljığanımen, ***Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ kelgenderine ökinbey****, tez-aq jersinip ketti.* "Akrabaları ilk başta Şırşık'ı korumaya endişe etmiş olmasına rağmen, **Aladağ'ın güzel yamaçlarını gördükten sonra geldiklerine pişman olmadan** çok çabuk uyum sağladı." **(M8–94)**

(olar)	+	*Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ*	+	*kelgenderine*	+	*ökin-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT +ZT + Y**

Endi qur änşeyin qorğana bermey*, onı öz mekeninen quwğısı kelgen Qara qıran qanatın jedel qağıp kökke örledi.* "**Şimdi çok fazla kendini savunuvermeden**, onu kendi mekânından kovmak isteyen kara kartal, kanadını hızla çırparak göğe yükseldi." **(M5–170)**

(ol)	+	*endi*	+	*qur änşeyin*	+	*qorğana ber-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (MT)**		**Y**

- **Ö + ZT +DT +ZT + Y**

*Aqan **küni boyı jolda köp söylemey**, bir närseni qadalıp oylanğanday bolıp otırdı.* "Akan **gün boyu yolda çok konuşmadan**, bir şeye gözlerini dikip düşünüyormuş gibi duruyordu." **(M1–78)**

Aqan	+	*küni boyı*	+	*jolda*	+	*köp*	+	*söyle-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DT (BulT)**		**ZT (MT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + YDT + Y**

*Qoyşı, **xabar jöninde eşkimge de jumğan awzımızdı aspay**, tün balasında projektordı añdıp, iştey tınıp jürdik qoy.* "Boşver, **haber hakkında hiç kimseye bir şey söylemeden**, gece boyunca projektörü gözetleyerek kendi kendimize suspus yürüdük." **(M6–197)**

(ol)	+	*xabar jöninde*	+	*eşkimge*	+	*de*	+	*jumğan awzımızdı aş-*
Ö (GÖ)		**ZT (İT)**		**DT (YT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + ZT + YDT + Y**

Biraz waqıt ötken soñ, tağı da ündemey*, küni boyğı ädetpen tunjırasa bastadı.* "**Biraz zaman geçtikten sonra da konuşmadan**, gün boyu yaptığı alışkanlıkla kaşlarını çatmaya başladı." **(M1–86)**

(ol)	+	*biraz waqıt ötken soñ*	+	*tağı da*	+	*ünde-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + YDT +Y**

Anaw "şäñk-şäñk-şäñk" etip qayta şüyilgen kezde, bul oğan şeñgelin jaza

şalqalap edi, ***Sarı da ayaq saluwğa batpay****, sart etkizip qanatpen qağıp öte şıqtı.* "O "şenk şenk şenk" ederek yine saldırdığı anda, bu ona pençesini açarak büyüklendi, **sarı da pençe vuramadan**, şak diye kanatlarıyla vurarak geçiverdi." **(M5–169)**

sarı	+	*da*	+	*ayaq saluwğa bat-*
Ö		**YDT**		**Y**

- **Ö + YDT + DT +Y**

Onıñ üstine, ***qırğız manaptarı da bul elge tınım bermey****, awıq-awıq at oynatıp turatın körinedi*. "Üstelik, **Kırgız Manaplarının da bu halka huzur vermeden** ara sıra problem çıkarttığı biliniyor." **(M8–169)**

qırğız manaptarı	+	*da*	+	*bul elge*	+	*tınım ber-*
Ö		**YDT**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + YDT + ZT + Y**

— ***Siz de köp keşikpey*** *erligiñizben közge tüskensiz-aw?* "— **Siz de çok geçmeden** kahramanlığınızla göze mi girdiniz?" **(M6–262)**

siz	+	*de*	+	*köp*	+	*keşik-*
Ö		**YDT**		**ZT (MT)**		**Y**

- **DT + Ö + Y**

Jetim-jesirge es bolıp otırğan kempir basınan qara tuman ayıqpay*, üsti-üstine qayğı jawıp, qabat qaza körgen soñ, qudayğa, tağdırğa nanğan köñilmen bir waqıt şın jalbarınıp, nazalanıp: «Quday-aw, ne künä sumdığımnan osınday qazağa duwşar qıldıñ? Ne jazığım bar edi?» dep, meñirew düniyege suraq qoyuwşı edi. "***Yetime, dula destek olan ihtiyar kadının başından kara bulutlar dağılmadan**, üst üste dertler yığılarak, art arda ölümler gördükten sonra, Allah'a, kadere inanan gönülle bir an yürekten yakarıp, dövünerek: "Allah'ım, ne günah işledim de böyle ölüme maruz bıraktın? Ne suçum vardı?" diye sessizce dünyaya hesap soruyordu." **(M1–177)**

Jetim-jesirge es bolıp otırğan kempir basınan	+	*qara tuman*	+	*ayıq-*
DT (AT)		**Ö**		**Y**

Kenesarınıñ biyine orıs qoyğan duwan biyiniñ özi jawap bermey*, qasındağı atqosşı "türikpenine" jawap qaytartqanı qattı qorlaw edi*. "**Kenesarı'nın beyine**

Ruslaşmış eyalet beyinin kendi cevap vermeden, yanındaki at bakıcısı Türkmen'e cevap verdirmesi büyük hakaretti." **(M3–211)**

Kenesarınıñ biyine	+	*orıs qoyğan duwan biyiniñ özi*	+	*jawap ber-*
DT (YT)		**Ö**		**Y**

- **DT + Ö + DzT + Y**

Tosın aytılğan bul sözge *men ne derimdi bilmey* *añtarılıp qaldım.* "**Aniden söylenen bu söze ben ne diyeceğimi bilmeden** afallayıp kaldım." **(M4–69)**

tosın aytılğan bul sözge	+	*men*	+	*ne derimdi*	+	*bil-*
DT (YT)		**Ö**		**DzT(BliN)**		**Y**

- **ZT + Y**

Alayda **köp uzamay** qaltamdı aynaldıratının bildim. "Ancak **çok geçmeden** cebimin altını üstüne getirebildim." **(M6–52)**

köp	+	uza-
ZT (MT)		**Y**

- **ZT + DT + Y**

Sondıqtan ***mädeni jurttardıñ tilindegi ädebiyetterin, ğılım kitaptarın qazaq tiline awdarğanda pän sözderiniñ dayarlığına qızıqpay****, ana tilimizden qarastırıp söz tabuwımız kerek*. "Bununla birlikte **medeni halkların edebiyatlarını, ilmi kitaplarını Kazak diline çevirirken bilimsel kelimelerin hazır olmasına ilgi duymadan** ana dilimizi araştırıp kelime bulmalıyız." **(M2–123)**

mädeni jurttardıñ tilindegi ädebiyetterin, ğılım kitaptarın qazaq tiline awdarğanda	+
ZT (ZamT)	
pän sözderiniñ dayarlığına	+ *qızıq-*
DT	**Y**

5.1.3.28.2. Devrik Cümle

Kazak Türkçesinden elde ettiğimiz metinlerde yer alan ve *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu

şekildedir:

- **DzT + Y + Ö**

***Munısın jaqtırmay**, bul biy de suraydı: —Janım, qay ulsıñ?* "**Bundan hoşlanmayan** bey de sorar: — Canım, kimin oğlusun?" **(M2–22)**

munısın	+	*jaqtır-*	+	*bul biy*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

5.1.3.29. -uwdan / -üwden / -wdan / -wden Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.29.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

*Biraq köbinese **kirpişteriniñ qalawınan** boladı*. "Ancak çoğunlukla **kerpiçlerinin örülmesiyle** alakalıdır." **(M2–68)**

kirpişteri(niñ)	+	*qala-*
Ö		**Y**

*"Türikpen" Müsirep **jas jigittiñ söz saptawınan** aşınğandıq lebin özi de tanıp turğan*. "Türkmen Müsirep, **genç delikanlının konuşmasından** şiddetli öfkeyi hissetmişti." **(M3–61)**

jas jigit(tiñ)	+	*söz sapta-*
Ö		**Y**

*Bälkim, bul pendelik **köre almawdan**, qızğanıştan tuwdı ma, kim bilsiñ?* "Belki de **bu zaaf hazmedemediği için** kıskançlıktan doğdu, kim bilir?" **(M8–116)**

(ol)	+	*köre alma-*
Ö (GÖ)		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Bulardıñ köbi **<u>äñgime aytuwdan burın</u>**, azıraq şart kerek qıluwşı edi.* “Bunların çoğu **<u>hikâye anlatmadan önce</u>** birkaç şart öne sürüyordu.” **(M1–27)**

<u>bulardıñ köbi</u>	+	*<u>äñgime</u>*	+	*<u>ayt-</u>*
Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + DT + Y**

*Endeşe, **<u>attıñ basın alış-alısqa, Arqağa buruwdan basqa</u>** amal joq.* “Öyleyse, **<u>atın başını çok uzaklara, Arka’ya çevirmekten başka</u>** çare yok.” **(M8–171)**

<u>(ol)</u>	+	*<u>attıñ basın</u>*	+	*<u>alıs-alısqa</u>*	+	*<u>Arqağa</u>*	+	*<u>bur-</u>*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

*Öz tilinde bar sözdiñ ornına **<u>basqa jurttan söz aluwdan</u>** qaşqan*. “Kendi dilinde olan kelimenin yerine **<u>başka uluslardan kelime almaktan</u>** kaçınmış.” **(M2–118)**

<u>(olar)</u>	+	*<u>basqa jurttan</u>*	+	*<u>söz</u>*	+	*<u>al-</u>*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**DzT(BsizN)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

***<u>Osınday san-salalı oylasuwdan keyin</u>**, Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende, yağni 1783-jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi*. “**<u>Böyle etraflıca düşündükten sonra</u>**, Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka’ya doğru çevirdi.” **(M8–157)**

<u>(ol)</u>	+	*<u>osınday san-salalı</u>*	+	*<u>oylas-</u>*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.3.29.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.30. -uwğa / -üwge / -wğa / -wge Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.30.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Y**

Kün batuwğa *taqap qalğan mezgil*. "**Gün batmaya** başladığı zaman." **(M1–51)**

kün bat-
Y

— ***Barlawğa*** *tört adam jiberüwdi uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ? – dedi.* "— "**Etrafı kolaçan etmek için** dört adam göndermeyi uygun buldum. Biri bu Sloven, kalanların üçü bizden olmalı. Haydi, hanginiz gidiyorsunuz?" dedi." **(M6–270)**

barla-
Y

- **Ö + Y**

Körüwge *asa köñilsiz. "(İnsanoğlu)* ***görmeye*** *çok gönülsüzdür."* **(M1–9)**

(olar) + *kör-*
Ö (GÖ) **Y**

Lebiz anıq boluwına *mınaday orındarda kemşilik kelmek*: "**İfadenin anlaşılır olması** şu yerlerde pürüz oluşturur:" **(M2–128)**

lebiz + *anıq bol-*
Ö **Y**

Amalsızdan qolaylı bir kezdi kütip, ***sabır etüwime*** *tuwra keldi*. "Çaresizce uygun bir zamanı bekleyip, **sabretmeye** mecbur kaldım." **(M4–106)**

(men) + *sabır et-*
Ö (GÖ) **Y**

Xabar jalğan bolsa, öz aldına, al şın bola qalsa, ***ötip ketüwge*** *dayın bolayıq*. "Haber yalan ise ayrı, ya gerçek ise **geçip gitmeye** hazır olalım." **(M6–191)**

(biz) + *ötip ket-*
Ö (GÖ) **Y**

– ***Arqanı keñge saluwğa*** *äli erte*. "— **Rahata ermek için** henüz erken." **(M8–58)**

(sen) + *arqanı keñge sal-*
Ö (GÖ) **Y**

Jurnalğa terimge berdik. ***Bastıruwğa***. "Dergiyi derlemeye verdik. **Yayımlamak için.**" **(M9–34/35)**

(biz) + *bastır-*
Ö (GÖ) **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Kelgen betinde kiye söylep, bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan, ***qız ekendigin añdatpawğa*** *tırısıp edi*. "Geldiğinde örtünerek konuşup, herkesin durumunu dile getiren Ulpan, **kız olduğunu sezdirmemeye** çalışmıştı." **(M3–101)**

Ulpan + *qız ekendigin* + *añdatpa-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

Serikteri Eseneydiñ buyrığın orındawğa *tarasıp ketti,* ***Eseney öz qosın tiktirüwge*** *kölge qaray jalğız burıldı.* "**Yoldaşları Eseney'in emrini yerine getirmek için** ayrıldı, **Eseney kendi ekibini kurmak için** göle doğru tek başına döndü." **(M3–123)**

serikteri + *Eseneydiñ buyrığın* + *orında-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

Özimdi qapalandırğan jaydı surawğa *eş mümkindik bolmadı*. "**Beni dertlendiren durumu, sormaya** hiç fırsat olmadı." **(M4–102)**

(men) + *özimdi qapalandırğan jaydı* + *sura-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Bul qırsıqqan düniyeni qoyıñız, ***biz taqtaydı köterüwge*** *endi bilek sıbana bergenimizde poezd kenetten toqtap, sırtta jügirgen nemisterdiñ dawısı estildi.* "Bu inatçı dünyayı bırakınız, **biz tahtayı kaldırmak için** şimdi bilekleri sıvadığımızda tren birdenbire durdu ve dışarıda koşan Almanların sesi işitildi." **(M6–96)**

biz + *taqtaydı* + *köter-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Sonan soñ ***basın oñğa qaratuwğa*** *ğana şaması kelip, jan-täsilim qılğan.* "Ondan sonra sadece **başını sağa çevirmeye** gücü yetip, ruhunu teslim etmiş." **(M1–46)**

(ol) + *basın* + *oñğa* + *qarat-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Eseney ***ağa sultanmen arasın birjola aşıp aluwğa*** *ketip edi*. "Eseney, **ağa sultan ile arasını tamamen açmak için** gitmişti." **(M3–173)**

Eseney + *ağa sultanmen arasın* + *birjola* + *aşıp al-*
Ö **DzT (BliN)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + DT + Y**

Qulağına jaylı xabar tiygen soñ, ***Aqan üyge kirüwge*** *asığa bastadı.* "Uygun bir cevap aldıktan sonra, **Akan eve girmek için** acele etmeye başladı." **(M1–115)**

Aqan + *üyge* + *kir-*
Ö **DT (YT)** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Jaña ğana betime ızğarı tepken aşuwım qaytıp, ***eriksiz rıyzalıq bildirüwime*** *tuwra keldi.* "Kısa sürede sertliği yüzüme vuran öfkem geri dönünce, **çaresiz izin vermeye** mecbur oldu." **(M4–84)**

(men) + *eriksiz* + *rıyzalıq bildir-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

Uşırğan balapanınıñ qanatın qataytıp, ***uzaq uşuwğa****, biyik uşuwğa bawluw üşin de olardı soñınan ertip, osılayşa şarıqtaydı.* "Uçurulacak olan yavrunun kanadını güçlendirip, **uzun mesafe uçmaya**, yüksekte uçmaya alıştırmak için de onları peşinden götürüp, bu şekilde yükselirdi." **(M5–35)**

(ol) + *uzaq* + *uş-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Äriyne ***D'yaçenkoniñ "sen, sen barasıñ" dep, sawsağımen türtip körsetüwine*** *bolatın edi.* "Elbette, **Dyaçenko'nun "Sen, sen gideceksin" diye parmağıyla dürterek göstermesine** imkân vardı." **(M6–274)**

(ol) + *D'yaçenkoniñ "sen, sen barasıñ" dep* + *sawsağımen türtip* + *körset-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **DzT + Y**

Üy saluwğa *mäselen, türli zat kerek.* "**Ev yapmaya** örneğin çeşitli malzemeler gerekir." **(M2–63)**

üy + *sal-*
DzT (BliN) **Y**

- **DT + Y**

Qıysıq bolsa, zakon bar, ***sudiyağa berüwge****, ol da uyeznay emes qoy, aluwğa teñdik senüwge.* "Suçu olsa kanun var, **mahkemeye vermeye**, o da kadı değil ki, adalet vereceğine inanmaya." **(M2–138)**

sudiyağa + *ber-*
DT (YT) **Y**

- **ZT + Y**

Qıysıq bolsa, zakon bar, sudiyağa berüwge, ol da uyeznay emes qoy, ***aluwğa teñdik senüwge****.* "Suçu olsa kanun var, mahkemeye vermeye, o da kadı değil ki, **adalet**

vereceğine inanmaya.” **(M2–138)**

teñdik aluwğa	+	*sen-*
ZT (SebT)		**Y**

- **ZT + Ö + DT + ZT + Y**

Sodan keyin jıynağan qolın är eldiñ batırlarına, senimdi aqsaqaldarına tapsırıp, ***özi qasına qırıq adam ertip duwan bası ağa sultan Şıñğısqa tağı bir jolığıp qaytuwğa*** *jürip ketti.* “Bundan sonra toplanan ordusunu, tüm halkın bahadırlarına, sadık aksakallarına teslim edip, **yanına kırk adam alıp eyalet yöneticisi ağa sultan Cengiz ile yüz yüze görüşmek için** yola çıktı.” **(M3–165)**

özi qasına qırıq adam ertip	+	*duwan bası ağa sultan*	+	*Şıñğısqa*	+
ZT (DrT)		**Ö**		**DT (YT)**	
tağı bir	+	*jolığıp qayt-*			
ZT (YinT)		**Y**			

5.1.3.30.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.31. -uw / -üw / -w kez Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.31.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw kez / -üw kez / -w kez* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + Y**

Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob’ektilerin buzğıştar tobın basqarıp, ***kezekti bir tapsırma orındaw kezinde*** *qolğa tüsip qalıptı.* “Savaşın başladığı yıl Ukrayna’nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip, **bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada** ele geçmişti.”

(M6–254)

(ol)	+	*kezekti bir tapsırma*	+	*orında-*
Ö (GÖ)		**DzT (BsizN)**		**Y**

5.1.3.31.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw kez / -üw kez / -w kez* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.32. -uwmen / -üwmen / -wmen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.32.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümleler, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Buğıtınıñ añ-qusı qalıñ boluwmen qatar *kün şuwağı mol, qısı jumsaq*. "**Buğıtı'nın yabani hayvanı, kuşu çok olmasıyla birlikte**, güneş ışığı bol, kışı yumuşaktır." **(M5–8)**

buğıtınıñ añ-qusı	+	*qalıñ bol-*
Ö		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

Bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da, sol äkesine janı aşıp, ***tilewin tilewmen*** *ösken*. "Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp bunu hiç kimseye söylemese de babasına acıyıp, **ona dua ederek** büyümüş." **(M1–167)**

(ol)	+	*tilewin*	+	*tile-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, ***<u>şığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen</u>*** *ömirlerin ötkizedi ğoy endi*. "İşte bunların akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek, **<u>(onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakarak</u>** ömürlerini geçiriyorlardı artık." **(M6–119)**

<u>(olar)</u>	+	*<u>şığarıp salğan kökjiyekten köz almay</u>*	+	*<u>qara</u>-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.3.32.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwmen / -üwmen / -wmen* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.33. -uw / -üw / -w siyaqtı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.33.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge dizilişi şu şekildedir:

- **DzT + Y**

Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw, zañdarın bilüw - ***<u>bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı</u>*** *närse*. "Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek, **<u>bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi</u>** bir şeydir." **(M2–86)**

<u>bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın</u>	+	*<u>bil-</u>*
DzT (BliN)		**Y**

5.1.3.33.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* zarf-fiil ekiyle kurulan

zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.34. -uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.34.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

*Adam ana tilin jasınan **estüwinşe** ülkenderden üyrenedi*. "İnsan ana dilini küçükken **dinleyerek** büyüklerden öğrenir." **(M2–93)**

(men)	+	*esit-*
Ö (GÖ)		**Y**

***Estüwimşe**, ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen*. "**İşittiğime göre**, o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş." **(M4–55)**

(men)	+	*esit-*
Ö (GÖ)		**Y**

5.1.3.34.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.35. -uw / -üw / -w tuwralı Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.35.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümle, öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlenin öge

dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + DzT + Y**

Şığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı *talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı mınaw:* "**Bir eserin güzel ve beğenilir olmasıyla ilgili** tercih edilmesinin genel şartları şunlardır:" **(M2–110)**

Şığarma söz	+	*öñdi*	+	*unamdı*	+	*bol-*
Ö		**DzT (BsizN)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

5.1.3.35.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.1.3.36. -uw / -üw / -w üşin Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.1.3.36.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerin hepsi öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + DzT + Y**

Lebiz aşıq mağınalı boluw üşin *aytuwşı aytatın närsesin anıq ataydı da, kömeski tanıytın närsesin kömeski, küñgirt ataydı*. "**Söylenen sözün açık anlamlı olması için**, anlatıcı söylediği şeyi açık bir şekilde ifade eder ve belirsiz olarak bilinen nesneyi belirsiz, kapalı bir şekilde tanımlar." **(M2–126)**

lebiz	+	*aşıq mağınalı*	+	*bol-*
Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**

Uyasınıñ qayda ekenin bildirmew üşin *onı ne bir qaltarıs jerde otırıp, ne osılayşa alıs aspanda jürip baqılaydı*. "**Yuvasının nerede olduğunu fark ettirmemek için** onu, ya bir kuytu yerde durarak, ya da böyle sonsuz gökyüzünde gezerek kontrol ederdi." **(M5–34)**

(ol) + *uyasınıñ qayda ekenin* + *bildir-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

*Biraq, **Älişer ürde tutqan jeti ruwdıñ tarixın qamtuw üşin** İsa, aläyhis säläm, payğambar düniyege kelgen waqıttan burınğı eki jüz jetpis segizinşi jıldan, yağni otız üşinşi ruwdıñ nemese biz şejire taratqan jeti atalıq möldir bayanımızdağı alğaşqı qaharman äwlettiñ tamamdalıp, otız törtinşi ruw xikayası äñgimelenetin merzimnen bastap anıq sanağandı jön kördi: qalamger tört jüz jıyırmanı - bir ruw jasın - beske köbeytti, ol degeni - bes ruw nemese eki mıñ bir jüz jıl.* "Ancak, **Alişer hedef aldığı yedi kabilenin tarihini kapsamak için** İsa aleyhisselam peygamberin dünyaya geldiği zamandan önceki iki yüz yetmiş sekiz yılından, yani otuz üçüncü kabilenin veya şeceremizi yayan yedi ecdatlı parlak rivayetimizdeki ilk kahraman hanedanın tamamlanıp otuz dördüncü kabilenin hikâyesinin anlatıldığı süreden başlayarak gerçek hesaplamayı uygun gördü: yazar dört yüz yirmiyi, bir kabilenin yaşını, beşle çarptı, o söylenen, beş kabile veya iki bin yüz yıldır." **(M7–127)**

Älişer + *ürde tutqan jeti ruwdıñ tarixın* + *qamt-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

*Mundayda **qas suwretker tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin** eşqanday qurbandıqtan tayınbaydı.* "Bu sırada **gerçek bir ressam, tütmeye başlayan mumunu yeniden parlatmak için** hiçbir fedakârlıktan çekinmez." **(M9–243)**

qas suwretker + *tütindey bastağan şırağın* + *qayta* + *jarqırat-*
Ö **DzT (BliN)** **ZT (YinT)** **Y**

- **Ö + DT + Y**

***Qalıptı türindegi söz onday därejege jetüw üşin** türli ädister isteledi.* "**Alışılagelmiş türdeki kelimelerin bu seviyeye ulaşması için** çeşitli yöntemler belirlenir." **(M2–177)**

qalıptı türindegi söz + *onday därejege* + *jet-*
Ö **DT (YT)** **Y**

Eki mıñ ekinşi jılı on altı mıñ bir jüz qırıq nemese eki jüz alpıs toğızınşı jıl, bul - otız toğızınşı ruwdıñ aldığı tolqındı ökşelep kele jatqan üşinşi urpağınıñ ayaqtalğan

jası, ***<u>otız toğızınşı ruwdıñ äwlet basına jetüw üşin</u>*** *eki mıñ ekiden jüz seksendi alamız, ol bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi nemese eki jüz alpıs altı, yağni on bes mıñ toğız jüz alpısqa äkeledi.* "İki bin iki yılı, on altı bin yüz kırk veya iki yüz altmış dokuzuncu yıl, bu otuz dokuzuncu kabilenin ilk dalgasını takip eden üçüncü neslin tamamlanan yaşı, **<u>otuz dokuzuncu kabilenin hanedan başına ulaşmak için</u>** iki bin ikiden yüz sekseni çıkarırız, o, bin sekiz yüz yirmi iki veya iki yüz altmışaltı, yani on beş bin dokuz yüz altmışa getirir." **(M7–126)**

<u>(biz)</u> +	*<u>otız toğızınşı ruwdıñ äwlet basına</u>* +	*<u>jet-</u>*
Ö (GÖ)	**DT (YT)**	**Y**

Endi ***<u>on altı mıñ üş jüz seksenge jetüw üşin</u>*** *odan on üş mıñ tört jüz qırıq jıldı alasız, ol eki mıñ toğız jüz qırıqqa teñ, oğan keregi sol eki mıñ toğız jüz qırıq jıldı qamtığan jeti ruwdıñ kezeñi, onıñ işinde birinşi äwlet - otız üşinşi ruwdıñ bitip, ekinşi äwlet - otız törtinşi ruwdıñ bastaluwı, sosın, eki mıñ bir jüz jıl nemese bes ruw*. "Şimdi **<u>on altı bin üç yüz seksene ulaşmak için</u>** ondan on üç bin dört yüz kırk yılı çıkarırsınız, o iki bin dokuz yüz kırka eşittir, ona gereken, bu iki bin dokuz yüz kırk yılı içeren yedi kabilenin dönemidir, birinci hanedan otuz üçüncü kabilenin bitip, ikinci hanedan otuz dördüncü kabilenin başlaması bu dönemin içindedir, sonuç iki bin yüz yıl ya da beş kabiledir." **(M7–131)**

<u>(siz)</u> +	*<u>on altı mıñ üş jüz seksenge</u>* +	*<u>jet-</u>*
Ö (GÖ)	**DT (YT)**	**Y**

<u>Şeñberge aynaluw üşin</u> *kitaptıñ anıq damuw jelisi bar*. "**<u>Çembere dönüşmek için</u>** kitabın belirgin bir gelişme seyri var." **(M7–150)**

<u>(ol)</u> +	*<u>şeñberge</u>* +	*<u>aynal-</u>*
Ö (GÖ)	**DT (YT)**	**Y**

- **Ö + DT + DT + Y**

Uşırğan balapanınıñ qanatın qataytıp, ***<u>uzaq uşuwğa, biyik uşuwğa bawluw üşin</u>*** *de olardı soñınan ertip, osılayşa şarıqtaydı.* "Uçurulacak olan yavrunun kanadını güçlendirip, **<u>uzun mesafe uçmaya, yüksekte uçmaya alıştırmak için</u>** de onları peşinden götürüp, bu şekilde yükselirdi." **(M5–35)**

(ol) + *uzaq uşuwğa* + *biyik uşuwğa* + *bawl-*
Ö (GÖ) **DT (YT)** **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DT + ZT + DzT + Y**

Munda Muqandardıñ birinen-birin ayırıp, ***ärqaysısın ayqın şığaruw üşin***, *Muqan degen sözge basqa sözder qosıp otırmız*. "Burada Mukanları birbirinden ayırıp, **her birini belirgin hâle getirmek için** Mukan sözüne başka kelimeler ekleriz." **(M2–180)**

(biz) + *munda* + *Muqandardıñ birinen-birin ayırıp* + *ärqaysısın* + *ayqın şığ-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **ZT (DrT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Jänibek batır bala küninde aqıl-bilim üyrenüw üşin *Qarakerey soqır Abız degendi izdep kelgen eken*. "**Jenibek Bahadır, çocukluğunda ilim öğrenmek için** Karakereyli Kör Abız denilen kişiyi arayarak bulmuştu." **(M2–1)**

Jänibek batır + *bala küninde* + *aqıl-bilim* + *üyren-*
Ö **ZT (ZamT)** **DzT (BsizN)** **Y**

Sonday-aq tilindegi sözden qurastırıp qıysının keltirip, ***jaqsılap bir närse şığaruw üşin*** *söz öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek.* "Bununla birlikte (yazarın) dilindeki kelimeleri birleştirip, mantıklı bir hâle getirip, **güzel bir eser ortaya çıkarması için** söz sanatının ilmini iyi bilmesi gerekir." **(M2–85)**

(ol) + *jaqsılap* + *bir närse* + *şıq-*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **DzT (BsizN)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT+ Y**

Keybir ***ıstıqtağan künderi joğarıdağı salqın awa qabatına şığıp, samaldaw üşin*** *de şırqaw biyikke köteriletini bar*. "Bazen **yakıcı günlerde yüksekteki serin hava katmanına çıkıp, serinlemek için** en yüksek zirveye havalandığı olurdu." **(M5–36)**

(ol) + *ıstıqtağan künderi* + *joğarıdağı salqın awa qabatına şığıp* + *samalda-*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **DzT + ZT + Y**

Munıñ bärin jaqsı bilüw üşin *säwlet öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek.* "**Bunların hepsini iyi bilmek için** mimarlık ilmini iyi bilmelidir." **(M2–84)**

munıñ bärin	+	*jaqsı*	+	*bil-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

Onı bügingi jıl sanap otırğan grigorian künparağına awdarıp tüsinüw üşin *eki jüz jetpisti alpısqa köbeytüw qajet, sonda on altı mıñ eki jüz qorıtılıp şığadı*. "**Onu günümüzde kullanılan Gregoryen takvimine çevirip anlamak için** iki yüz yetmişi altmışla çarpmak lazım, o zaman on altı bin iki yüz sonucu çıkar." **(M7–124)**

onı	+	*bügingi jıl sanap otırğan grigorian künparağına awdarıp*	+	*tüsin-*
DzT (BliN)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **DT + Ö + Y**

Uğımğa söz däl kelüw üşin *sözdiñ mağınasın durıs ayıra bilüw kerek.* "**Kavrama kelimenin uygun düşmesi için** kelimenin anlamını doğru vurgulamak gerekir." **(M2–152)**

uğımğa	+	*söz*	+	*däl kel-*
DT (YT)		**Ö**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + Y**

Keşki astan keyin qarındasım sabaqqa dayarlanuw üşin *tüpki bölmege ketti de, biz apam ekewimiz as bölmede şäy işip oñaşa qalğanbız*. "Akşam yemeğinden sonra kardeşim derse hazırlanmak için başodaya gitti ve annemle ben mutfakta çay içerken yalnız kaldık." **(M4–43)**

keşki astan keyin	+	*qarındasım*	+	*sabaqqa*	+	*dayarlan-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + Y**

Sondıqtan ***adam söylegende sözi tolıq tüsinikti boluw üşin*** *dereksiz zattardı derekti zatşa, bernesiz zattardı berneli zatşa sıypattaydı, jansız zattı jandı zattay ğamaldaydı.* "Bu yüzden **insanın söylediği sözün tamamen anlaşılabilir olması için**

soyut şeyleri somut şeyler gibi, şekilsiz şeyleri şekilli şeyler gibi nitelendirir, cansız varlığı canlı varlık gibi sıfatlandırırız.” **(M2–170)**

adam söylegende	+	*sözi*	+	*tolıq*	+	*tüsinikti bol-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

5.1.3.36.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* zarf-fiil ekiyle kurulan zarf-fiilli yan cümlelerde, öge dizilişi açısından devrik cümleye rastlanmamıştır.

5.2. YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ

5.2.1. İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

Çalışmamızda, örnek metinlerde geçen **258** iç yan cümle tespit edildi. Temel cümleye *de-* fiili ile bağlanan iç yan cümleler bir cümleden de, birden fazla cümleden de meydana gelebilmektedir. Bu yan cümle çeşidini bağımsız olarak değerlendirdiğimizde, onun basit, birleşik, sıralı veya bağlı bir yapıya sahip olabildiğini görmekteyiz. Bu yüzden çalışmamızda iç yan cümleleri basit, birleşik, sıralı ve bağlı olarak bir sınıflandırmaya tabi tuttuk.

5.2.1.1 Temel Cümledeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.2.1.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

5.2.1.1.1.1. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Y**

*— Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy? **Jolıñ bolsın.** Praktika kezin durıs paydalan. Köp qıdıruwşı bolma. Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe edi?.. Mümkin, üylenip kelersiñ, ä? – dep sözin äzilmen bastadı*. “— “Demek, kendi köyüne gideceksin ha? **İyi yolculuklar.** Staj döneminden iyi yararlan. Çok gezme. Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?... Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?” diye sözüne şaka yaparak başladı.” **(M4–208)**

Jolıñ bolsın

Y

- **Ö + Y**

*Qaltay mırzasınıñ ne oylaytının bilse de, erte künnen jaltañ bolıp öskendikten, **aşuwlanıp qala ma** dep qorğalaqtap, janın awırtatın sözderdi bunday küyde aytpaytın.* "Kaltay, beyinin ne düşündüğünü bilse de gelecek kaygısıyla yetiştirildiğinden, **kızar mı** diye çekinip, canını sıkan sözleri bu durumda söylemezdi." **(M1–81)**

(ol) + *aşuwlanıp qala ma*

Ö (GÖ) **Y**

*Öz äkesi Qunanbay waqıtındağı eldiñ qur **musılmanmın** degennen basqa dinniñ ne ekenin bilmey qan jep, neşe türli ırımdarğa tabınıp jürgenine qattı tıyu salıp, anıq şariyğat qospağan isti qılğan, ğayriy buzıqşılıq is qılğandarğa bek awır jaza salıp, xalıqqa awıl bası molda ustatıp, qadariy qal ğılımnıñ jolın körsetip, ülgi salğan edi.* " Bey öz babası Kunanbay zamanında halkın sadece **Müslümanım** demekten başka, dinin ne olduğunu bilmeden adam öldürüp, türlü türlü batıl inanca tapmasına var gücüyle engel olup, açık bir şekilde şeriatın karşı çıktığı suçu işleyen, bunun dışında asilik yapanlara ağır ceza verip, halka köyü yöneten molla gönderip, elinden geldiğince ilmin yolunu gösterip, (onlara) örnek olmuştu." **(M2–141)**

(men) + *musılmanmın*

Ö (GÖ) **Y**

***Quday biledi** dep aytayın, "Qarşığalıda" uş mıñ qasqır, bes mıñ tülki, on eki mıñ küzen, jeti mıñ qoyan bar!..* "**Allah bilir** ya söyleyeyim, "Karşığalı"da üç bin kurt, beş bin tilki, on iki bin dağ gelinciği, yedi bin tavşan var!..." **(M3–40)**

Quday + *biledi*

Ö **Y**

***Onınşı klastıñ sabağı awır tiyip jürgen bolar** dep, mazalağan joqpın*. "**Onuncu sınıfın dersi zor gelmiştir** diye, endişe etmedim." **(M4–78)**

Onınşı klastıñ sabağı + *awır tiyip jürgen bolar*

Ö **Y**

***Qapıda qolğa tüsti** degen osı!* "**Gafil avlandı** denilen şey bu!" **(M6–38)**

(ol) + *qapıda qolğa tüsti*

Ö (GÖ) **Y**

*Al keyingi **batırmız, biymiz** dep jürgender Abılay ölgen soñ özinen-özi apşıp, büristi de qaldı*. "İşte sonraki **bahadırız, beyiz** diyenler, Abılay Han öldükten sonra kendiliğinden güçleri tükenerek korkuyla çekildiler." **(M8–105)**

(biz) + *batırmız*

Ö (GÖ) **Y**

(biz) + *biymiz*

Ö (GÖ) **Y**

*"Bul jerden köş! **Bul qırğızdıñ qonısı**" deydi aybat körsetip.* ""Bu yerden göçün! **Burası Kırgızların mekânı**" diyorlardı heybet göstererek." **(M8–131)**

bul + *qırğızdıñ qonısı*

Ö **Y**

*— **Mınaw - şeberxana.** Eşkimge bermeytin. Men jıyın-keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa, tüsten keyin uyıqtap alam da, tañ atqanşa jumıs jasaymın. Kelesi aptada, kez kelgen küni, keşki jetiden tüngi on ekige deyin, telefon şal da, kele ber. Tündi qosa küzetem deseñ, tipti maqul… – dedi biyazı jımıyıp.* "— "**Bu atölye**. Hiç kimseye vermeyin! Ben toplantı, misafir ile törenden boş vaktim oldukça, öğlenden sonra uyurum ve tan atıncaya kadar çalışırım. Gelecek hafta herhangi bir gün, akşamleyin yediden geceleyin on ikiye kadar telefonla ara da geliver. Gece birlikte sabahlayalım dersen, elbette olur..." dedi nazikçe tebessüm ederek.." **(M9–389)**

mınaw + *şeberxana*

Ö **Y**

*— **So kerteşten basqa kisi qurıp qalğanday...**– dep Künikey sırt aynalıp burtıñdap, jamap otırğan äkesiniñ jaman şapanın laqtırıp tastap körip edi, Şeker moynın it ala qazdıñ ayğırınday sozıp, bürkitşe tüyilip, buwraday şabınıp: "Bolmaydı degen ne?"...* "— "**Bu küçük burunludan başka insan kalmamış gibi**..." diye Künikey'in istemeyerek somurtup, yamalanmış olan babasının eski kaftanını fırlatıp attığını görünce Şeker, boynunu al kuşaklı kazın erkeği gibi uzatıp, kartal gibi pike yapıp, erkek deve gibi burnundan soludu: "Niye olmazmış?"..." **(M10–154)**

so kerteşten basqa kişi + *qurıp qalğanday*
Ö **Y**

- **Ö + Ö + Y**

*Äriyne D'yaçenkoniñ "**sen, sen barasıñ**" dep, sawsağımen türtip körsetüwine bolatın edi.* "Elbette, Dyaçenko'nun "**Sen, sen gideceksin**" diye parmağıyla dürterek göstermesine imkan vardı." **(M6–274)**

Sen + *sen* + *barasıñ*
Ö **Ö** **Y**

- **Ö + Ö + ZT + Y**

*— **Et, qımız ünemi bola bere me...** Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes... Bärinen de adamnıñ nesi kerek... – degende Şeker tartıp otırğan taramısın tisine qıstırıp, äntek qoya turıp, quyqıljığan közиniñ quyrığımen sumdana qarap jımıyadı*. "— "**Et, kımız her zaman oluverecek değil ya...** Biz şimdi ne yapıp ne edip ata binen, yürüyen insan değiliz... Hepsinden öte insanın neye ihtiyacı var..." deyince Şeker, çektiği teli dişine kıstırıp, biraz duraksayıp, değişen bakışıyla kurnazca bakarak tebessüm etti." **(M10–139)**

et + *qımız* + *ünemi* + *bola bere me*
Ö **Ö** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + DzT + Y**

***«Pälenşe atıñdı alıp ketti»** degen ağayınnıñ jetimsigen sözin estigende, janı şıdamay, awruwımen alısıp, jılqıdan at alğızıp, jalañaş etine bir şekpendi kiye salıp, jawınıñ artınan quwıp ketipti.* "'**Falanca atını alıp gitti**' diye ağabeyinin aciz hissettiren sözünü işittiğinde, tahammül edemeyerek, hastalığıyla mücadele edip, yılkıdan at getirtip, çıplak tenine bir cepken giyip, düşmanın ardından gitmişti." **(M1–41)**

pälenşe + *atıñdı* + *alıp ketti*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

*"Basındı julıp alayın ba! **Jemsawındı jarıp jibereyin be!**" degendey sus körsetip, aybar şaştı.* ""Başını koparıp alayım mı! **Kursağını yarayım mı!**" der gibi

korku hissi uyandırarak, azamet gösterdiler.” **(M5–190)**

(men)	+	*jemsawındı*	+	*jarıp jibereyin be*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

*Ol jerde “**bälenşe jandı köreyinşi**” deytindey joğarıda otırğan qaynım joq*. “Orada “**falanca kişiyi göreyim**” diyebileceğim yüksek makamlarda kaynım yok.” **(M6–264)**

(men)	+	*bälenşe jandı*	+	*köreyinşi*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

Qorday asuwın küzetem *dep xanğa bergen wädesi bar edi, sol sertin buzğısı kelmegen.* “**Korday geçidini koruyacağım** diye hana verdiği vaat vardı, bu yemini bozmayı istemedi.” **(M8–147)**

(men)	+	*Qorday asuwın*	+	*küzetem*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

*— **Bar önerdi ayamayıq, –** dep Tuyaq suwlağan molaq balğanıñ sabımen ısqılap, jaman közdiñ astımen Künikeyge bir qarap qoyadı*. “— “**Mevcut hüneri esirgemeyiz**.” diyerek Tuyak, ıslanan kısa çekicin sapını sürtüp, kötü gözle Künikey’e bir baktı.” **(M10–133)**

(biz)	+	*bar önerdi*	+	*ayamayıq*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

*Büyirimizden tağı bir oy türtkileydi: **xabardı basqalarğa jetkizsek pe eken**…* “Aklımızdaki başka bir düşünce (bizi) rahatsız ediyordu: **haberi diğerlerine ulaştırsak mıydı?**” **(M6–195)**

(biz)	+	*xabardı*	+	*basqalarğa*	+	*jetkizsek pe eken*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

*Özi qazaqşağa sayrap tur: — İymanındı ayta ber, Qabanbay batır! Sender şäyit ketüwge qumarsıñdar ğoy. **Seni öz qolımmen ujmaqqa attandırayın!** – dep kelemejdey küldi*. “Kendi çok iyi Kazakça konuşarak: — “Kelime-i şehadet getir,

Kabanbay Bahadır! Siz şehit olmaya heveslisiniz. **Seni kendi elimle öldüreyim!"** diye alay ederek güldü." **(M8–196)**

(men)	+	*seni*	+	*öz qolımmen*	+	*ujmaqqa attandırayın*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (VT)**		**Y**

- **Ö + DzT + YDT + DzT + Y**

*Astındağı jaman neme de büyiri qızıp: — İyy-ehe-huw-ö! – dep üyirsek tulparımsıp, şiñkildep **bası men quyrığın kötereyin** dep edi Şeker: — Ket äy, ölimtik!– dep bir ezüwin julqıp, şolaq sabawımen jelkeden bir qoydı.* "Yerdeki zavallının da aklı başından gidip: — "İyy-ehe-huv-ö!" diye sürüsüne bağlı bir küheylan gibi tiz ses çıkararak **başı ve kuyruğunu kaldırayım** demişti ki Şeker: — "Git yahu, mıymıntı!" diye gemini çekip, küçük yün çubuğuyla ensesine bir vurdu." **(M10–192)**

(men)	+	*bası*	+	*men*	+	*quyrığın*	+	*kötereyin*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**YDT**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

*Jaqıptıñ tiri kezinde közi anda-sanda awırıp qalıp; «şöp tüsti», «köz awruw boldım», **«jelge asqınıp ketti»** dep jüre berüwşi edi*. "Jakıp hayattayken gözü ara sıra acıyınca; "çöp kaçtı", "gözüm sızladı", "**rüzgârla şiddetlendi**" diye söylenirdi." **(M1–174)**

(ol)	+	*jelge*	+	*asqınıp ketti*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

*Munda **"jalğanda qor boladı"** degendi eki türli uğuwğa boladı:* "Burada "**Yalan dünyada rezil olursun**" sözü iki türlü anlaşılır:" **(M2–131)**

(ol)	+	*jalğanda*	+	*qor boladı*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**Y**

***"Tüsi iygiden tüñilme"** degendey, körgensiz dewge işim qıymay tur.* ""**Yüzü güzel insandan kötülük gelmez!**" sözünde olduğu gibi (ona) görgüsüz demeye içim elvermez." **(M3–66)**

(sen)	+	*tüsi iygiden*	+	*tüñilme*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**Y**

*Bizde "**Qayda aparasıñdar?**" degen suraw joq, olarda "**pälen jerge aparamız**" degen jawap joq.* "Bizde "**Nereye götürüyorsunuz?**" denen soru yok, onlarda "**falan yere götürüyoruz**" denen cevap yok." **(M6–108)**

1.	*(siz)*	+	*qayda*	+	*aparasıñdar*
	Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**Y**
2.	*(biz)*		*pälen jerge*	+	*aparamız*
	Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

*Basında köş buydasın tım iytarqası qıyanğa sozbay, **osı Jetisuwdıñ bir jerine turaqtap qalsaq pa** degen de oy bolğan*. "Evvela göç ipi çok fazla uzağa gitmeden, **bu Yedisu bölgesinin bir yerinde konaklayıp kalsak mı** denen düşünce de aklına gelmiş." **(M8–161)**

(biz)	+	*osı Jetisuwdıñ bir jerine*	+	*turaqtap qalsaq pa*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

*— Mınaw - şeberxana. **Eşkimge bermeytin.** Men jıyın-keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa, tüsten keyin uyıqtap alam da, tañ atqanşa jumıs jasaymın. Kelesi aptada, kez kelgen küni, keşki jetiden tüngi on ekige deyin, telefon şal da, kele ber. Tündi qosa küzetem deseñ, tipti maqul… – dedi biyazı jımıyıp.* "— "Bu atölye. **Hiç kimseye vermeyin!** Ben toplantı, misafir ile törenden boş vaktim oldukça, öğlenden sonra uyurum ve tan atıncaya kadar çalışırım. Gelecek hafta herhangi bir gün, akşamleyin yediden geceleyin on ikiye kadar telefonla ara da geliver. Gece birlikte sabahlayalım dersen, elbette olur..." dedi nazikçe tebessüm ederek.." **(M9–389)**

(siz)	+	*eşkimge*	+	*bermeytin*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

*— Tikkizseñ, şamañ keledi ğoy! – dep: "**Sağan aram bolar**" degen kisişe, Şämşiy qasın kerip, tömengi ernin bultıñ etkizdi.* "— "Diktirsen, gücün yeter mi ki!" derken: "**Sana yaramaz**" diyen bir insan gibi Şemşiy mağrurlanarak, alt dudağını büktü." **(M10–123)**

(ol)	+	*sağan*	+	*aram bolar*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + DT + DzT + ZT + Y**

*Anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip: "**Pälenşege ol attı nege berdiñ**" degende: "Sodan qolaylı attıñ reti bolmadı, tañ asırıp jibereyin dep em, jılqı örip ketip, özge attıñ jöni kelmey qap edi" dep joqtan özgeni sıltaw qılıp jubata berüwşi edi.* "Arada sırada zengin ve zenginin hanımı görüp: "**Falancaya o atı neden verdin**" deyince: "Bundan uygun atın düzeni olmaz, yürük atı yarışa hazırlayıp göndereyim dedim, atı otlağa çıkarınca başka atın şansı olmaz" diyerek, olur olmaz şeyleri bahane edip (onları) teselli ediverirdi." **(M10–206)**

(sen)	+	*pälenşege*	+	*ol attı*	+	*nege*	+	*berdiñ*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**DzT (BliN)**		**ZT (SebT)**		**Y**

- **Ö + DT + YDT + Y**

*Tuyaq ketkennen keyin etik jayınan söz qozğalsa, Şeker Tuyaqtı awzınan tüsirmey: — Şegebay qayda?! **Onıki Tuyaqtıñ bir şanışqanına da turmaydı**, – dep maqtap jüretin boldı.* "Tuyak gittikten sonra çizme konusunda konuşulsa, Şeker Tuyak'ı dilinden düşürmeden: — "Şegebay nerede?! **Onunki Tuyak'ın bir dikişinin yerini de tutamaz**." diye övmeye başladı." **(M10–147)**

onıki	+	*Tuyaqtıñ bir şanışqanına*	+	*da*	+	*turmaydı*
Ö		**DT (YT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

***Osılay ösirermin** dep ümit etken eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı osınday wıttı jasqa qızığa qarap qaluwşı edi*. "**Bu şekilde yetiştiririm** diye ümit ettiği iki oğlu çiçek hastalığından bir günde vefat ettiğinden bu cesur gence hayran kalmıştı." **(M3–58)**

(men)	+	*osılay*	+	*ösirermin*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Sonda da bolsa, men amandıqtıñ soñınan: — **Qalay oqıp jürsiñ?** Äli emtixan alamın, – dep ülkendik ädetimmen eskertip qoydım*. "O zaman, ben selamlaşmanın ardından: — "**Okul nasıl gidiyor?** Hadi imtihan yapayım." diyerek büyüklük taslama alışkanlığımla uyardım." **(M4–25)**

(sen) + *qalay* + *oqıp jürsiñ*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

*Meniñ endigi üreyim "**tır jalañaş şeşiniñder!**" demese iygi edi*. "Benim şimdiki korkum: "**Çırılçıplak soyunun!**" demeleriydi." **(M6–60)**

(siz) + *tır jalañaş* + *şeşiniñder*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

*Burın bul jaqta bolmağan Serğulan "**budan bılayğı köş jolı qalay boladı**" degendey, ağasına añtarıla qarağan.* "Daha önce bu taraflarda bulunmayan Serğulan "**bundan sonraki göç yolu nasıl olur**" diye düşündüğünden abisine şaşırarak bakmış." **(M8–62)**

budan bılayğı köş jolı + *qalay* + *boladı*
Ö **ZT (DrT)** **Y**

*Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. **Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi.** Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi. **Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu.** Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

Sol nemege + *köpten* + *qolım qışıp jürüwşi edi*
Ö **ZT (ZamT)** **Y**

*— İyä, söyt, qarağım!.. Men de bir keregiñe jararmın... **Tipti tanıs bop qoyayıq.** Bizdikine kelip-ketip jürseyşi. Baydikindey et–qımızımız bolmasa da, ayran, şalabımız, ıqılasımız boladı ğoy...– dep jılı sözdiñ de şetin sezdirip, bir-eki sıyırdıñ irimşigi men qaymağın, qatığın awzına tosadı*. "— "Evet, öyle yap, canım!.. Ben de bir işine yararım... **Hepten tanış olduk.** Bizim evimize de gelip gidersin artık. Zenginlerinki gibi etimiz, qımızımız olmasa da, yoğurdumuz, ayranımız, samimiyetimiz var..." diye tatlı sözünün de ucunu hissettirmek için bir iki sığır peyniri ile kaymağını, yoğurdunu

önüne serer.” **(M10–138)**

(biz) + *tipti* + *tanıs bop qoyayıq*
Ö (GÖ) **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

Osı tusta äke-şeşemniñ de ***bıyıl jaz meni ayaqtandırsaq*** *dep talay mazalağandarı, “bir qolğanat” jayın aytıp jazğan xattarı esime tüsip, säl qısılıp qaldım.* “O esnada anne babamın da **bu yaz beni evlendirsek**, diye çok endişelendiği, “bir yol arkadaşı” konusunu dile getirdiği mektupları aklıma gelince azıcık utandım.” **(M4–210)**

(biz) + *bıyıl jaz* + *meni* + *ayaqtandırsaq*
Ö (GÖ) **ZT (ZamT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

— ***Biz qazir Ukraina jerinde kele jatırmız. Eger bügin, tipti qazir qaspasaq jat elge tap bolıp, xalimiz mülde müşkil boladı****, – dep qonışımnan bäkimdi şığarıp aldım.* “— **Biz şimdi Ukrayna topraklarına varacağız. Eğer bugün, hatta hemen kaçmazsak kendimizi yabancı diyarlarda bulduğumuzda durumumuz tamamen zor olur**” diye koncumdan çakımı çıkardım.” **(M6–64)**

biz + *qazir* + *Ukraina jerinde* + *kele jatırmız*
Ö **ZT (ZamT)** **DT (BulT)** **Y**

— *Nurlan qazir qayda isteydi?* *– dep suradım.* “— “**Nurlan şimdi nerede çalışıyor?**” diye sordum.” **(M4–57)**

Nurlan + *qazir* + *qayda* + *isteydi*
Ö **ZT (ZamT)** **DT (BulT)** **Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

Oyımmen basqalarmen böliseyinşi *desem, lager’degiler birimizge birimiz senbeymiz.* “**Düşüncemi başkalarıyla paylaşayım** desem, kamptakilerle birbirimize güvenmiyoruz.” **(M6–159)**

(men)	+	*oyımmen*	+	*basqalarmen*	+	*böliseyinşi*
Ö		**ZT (VT)**		**ZT (BT)**		**Y**

- **Ö + ZT + YDT + Y**

— Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar. Ol - Qorday asuwı. ***Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin.*** *Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be. Qorday - toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın. Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın, – degendi.* "— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var. O da Korday Geçidi'dir. **Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir.** Bu bölgeye gitsen nasıl olur? Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını koruyacağım demezsen, avuç içi kadar Şırşık'ta güçlenebilir misin? Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın. Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum" demişti." **(M8–90)**

Qırğızdar	+	*budan keyin*	+	*de*	+	*tınış jatpawı mümkin*
Ö		**ZT (ZamT)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + YDT + DT + Y**

— İyä, söyt, qarağım!.. ***Men de bir keregiñe jararmın...*** *Tipti tanıs bop qoyayıq. Bizdikine kelip-ketip jürseyşi. Baydikindey et-qımızımız bolmasa da, ayran, şalabımız, ıqılasımız boladı ğoy... – dep jılı sözdiñ de şetin sezdirip, bir-eki sıyırdıñ irimşigi men qaymağın, qatığın awzına tosadı.* "— "Evet, öyle yap, canım!.. **Ben de bir işine yararım...** Hepten tanış olduk. Bizim evimize de gelip gidersin artık. Zenginlerinki gibi etimiz, qımızımız olmasa da, yoğurdumuz, ayranımız, samimiyetimiz var..." diye tatlı sözünün de ucunu hissettirmek için bir iki sığır peyniri ile kaymağını, yoğurdunu önüne serer." **(M10–138)**

men	+	*de*	+	*bir keregiñe*	+	*jararmın*
Ö		**YDT**		**DT (YT)**		**Y**

- **DzT + Y**

Pal'manıñ ağaş kespegin awıstıruw qajet *dep şeşti ol, diñi juwan tartıptı, erteñ*

tamırları jumsaq topıraqtı qoparıp, bilewlenip sıymay ketedi. "**Palmiyenin ahşap saksısını değiştirmek gerek** diye düşündü o, gövdesi kalınlaştı, yakında kökleri yumuşak toprağı delip kabararak sığmayacak." **(M7–52)**

pal'manıñ ağaş kespegin + *awıstıruw qajet*
DzT (BliN) **Y**

*Sol sät "**Batırdı qutqaruw kerek**" degen oy jarq etti sapta turğan Berdiqojanıñ basında.* "O an "**Bahadırı kurtarmak gerek**" denen düşünce geldi sıraya geçen Berdikoja'nın aklına." **(M8–216)**

batırdı + *qutqaruw kerek*
DzT (BliN) **Y**

- **DT + Ö + Y**

*Munda, **urı awlınıñ mañına Abay "jolamawşı edi"** dep te uğuwğa boladı, urı Abay "awlınıñ mañına jolamawşı edi" dep te uğuwğa boladı.* "Burada, **hırsız köyünün civarına Abay "yaklaşmıyordu"** diye de anlaşılır, hırsız Abay "köyünün civarına yaklaşmıyordu" diye de anlaşılır." **(M2–136)**

urı awlınıñ mañına + *Abay* + *"jolamawşı edi"*
DT (YT) **Ö** **Y**

*Burınğı lager'lerde jürgenimde "**jaqın jerde partizandar bar**" degen xabar jetpese de qaşuwğa ıntızar bolıp jürgen bizderge endi ne jorıq.* "Önceki kamplarda gezerken "**yakın yerde partizanlar var**" diye haber gelmese de kaçmayı arzulayan bizleri şimdi durduran ne?" **(M6–177)**

"jaqın jerde + *partizandar* + *bar*
DT (BulT) **Ö** **Y**

*Degenmen biz **selodan birew-mirew şetke şığar ma eken** dep kütip edik, juwıqta onday adam bayqala qoymadı.* "Ancak biz **acaba köyden herhangi biri ayrılır mı** diye bekledik, civarda böyle bir insan görünmüyordu." **(M6–225)**

selodan + *birew-mirew* + *şetke şığar ma eken*
DT (AT) **Ö** **Y**

Äytse de köñiline kelip qala ma dep, kündiz kebis tigip otırğanda Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl-aymağın surap, äli künge qalıñdıq ayttırmay jürgenin de söz qılıp: —

Jigit adamğa qız tabılmawşı ma edi... *– dep köñildendirip, esek dämeli qılıp qoyadı.* "Yine de ister mi diye, gündüz ayakkabı dikerken Tuyak'ın aile mensuplarını, malını, köyünü ve çevresini sorup, o zamana kadar kız istemeye gitmediğini de söyleyince: — "**Yiğit adama kız mı bulunmayacaktı...**" diye sevindirip, (onu) boş yere ümitlendirdi." **(M10–135)**

jigit adamğa + *qız* + *tabılmawşı ma edi*
DT (YT) **Ö** **Y**

Şeker qızımen tısqa şığıp attandırıp: — Kelip-ketip jür... ***Körgen jerde awıl bar...*** *Etigimiz bolsa sağan tiktireyik, – degende: — E, netsek, kelmey endi... – dep Künikey ekewine kezek qarap, Tuyaq jürip ketti.* "Şeker, kızı ile dışarı çıkıp yolcu ederken: — "*Gel git...* ***Yine uğra…*** Çizmemiz olsa sana diktiririz" deyince: — "E, ne yapsak, gelmez şimdi..**"** diye Künikey ikisine sırayla bakınca, Tuyak yürüyüp gitti." **(M10–146)**

körgen jerde + *awıl* + *bar*
DT (BulT) **Ö** **Y**

*— **Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me?** – degennen-aq Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.* "— **"Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?**" dedikten sonra Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü." **(M10–213)**

osınşa jılqıdan + *bir täwir mal* + *qolıña tüspedi me*
DT (AT) **Ö** **Y**

- **DT + Ö + YDT + DzT + Y**

*— **Künikeyge men de osınday bir kebis tikkizip bereyinşi**, – dedi.* "— "**Künikey'e ben de böyle bir ayakkabı diktirivereyim ya,**" dedi." **(M10–122)**

Künikeyge + *men* + *de* + *osınday bir kebis* + *tikkizip bereyinşi*
DT (YT) **Ö** **YDT** **DzT (BsizN)** **Y**

- **ZT**

*— **Qalay?** – dedi basqa "jolawşılar" - zımırap kele jatqan jürisimiz mınaw,*

vagon esik-terezesiniñ jabığı anaw. "— "**Nasıl?**" dedi diğer yolcular: — Hem hızlanarak hareket ediyoruz, hem de vagonun kapısı penceresi kapalı." **(M6–63)**

Qalay
ZT (DrT)

— ***Ne üşin****? – deppin, tañ qalğanımdı jasıra almay.* "— "**Ne için**?" dedim, şaşırdığımı gizlemeden." **(M9–362)**

Ne üşin
ZT (SebT)

- **ZT + Y**

— Al, sende aytayın iyman da joq qoy, aram neme. ***Bäribir janıñ jahannamğa baradı.*** *Odan da köp sözdi qoyıp, kezegindi al! – dedi Qabanbay da arıstanday aqırıp*. "— "İşte, sende söylediğin iman da yok, sütü bozuk! **Nasıl olsa gebereceksin.** O yüzden de çok konuşmayı bırak, sıranı bekle!" dedi Kabanbay aslan gibi kükreyerek." **(M8–197)**

bäribir + *janıñ jahannamğa baradı*
ZT (DrT) **Y**

- **ZT + Ö + Y**

— Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. ***Mine, ayıbım!*** *– dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar. Böyle olduysa suç bendedir. 'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya! **İşte bu, benim suçum!**" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

mine + *(bul)* + *ayıbım*
ZT (GösT) **Ö (GÖ)** **Y**

— ***Onda, otır!*** *– dedi Bekeñ mağan*. "— "**O zaman, otur!**" dedi Beken bana." **(M6–16)**

onda + *(sen)* + *otır*
ZT (ZamT) **Ö (GÖ)** **Y**

- **ZT + Ö + Ö + Y**

Kempir qonağı - bir eldiñ bolısı bolğan soñ, onıñ üstine söziniñ salmağı bar juwan awıldıñ balası bolğan soñ, ekinşi, ärli-berli ötkende, ***birde bolmasa birde sözim, isim tüser*** *dep, öziniñ balası ölgennen bergi jayın bildirip qoyuwdı oyladı*. "İhtiyar kadının misafiri, bir halkın yöneticisi olduğundan, ayrıca sözü dinlenen köyün gücü yerinde bir evladı olduğundan, ikinci olarak, zaman geçince, **bir gün sözüm, işim düşer** deyip, evladı öldüğünden bu yana durumunu anlatmayı düşündü." **(M1–197)**

birde bolmasa birde + *sözim* + *isim* + *tüser*
ZT (ZamT) **Ö** **Ö** **Y**

- **ZT + Ö + ZT + Y**

— Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy? Jolıñ bolsın. ***Praktika kezin durıs paydalan.*** *Köp qıdıruwşı bolma. Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe edi?.. Mümkin, üylenip kelersiñ, ä? – dep sözin äzilmen bastadı*. "— "Demek, kendi köyüne gideceksin ha? İyi yolculuklar. **Staj döneminden iyi yararlan.** Çok gezme. Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?... Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?" diye sözüne şaka yaparak başladı." **(M4–208)**

Praktika kezin + *(sen)* + *durıs* + *paydalan*
ZT (ZamT) **Ö (GÖ)** **ZT (DrT)** **Y**

Sol künderdiñ birinde mağan nemistiñ bir qart soldatı jaqındap kelip: — ***Jaqın aradağı bir tünde elektr jarığı 15 minut sönedi****, – dep sıbırlasın.* "Bu günlerin birinde, bana yaşlı bir Alman askeri yaklaşıp: — "**Yakında bir gece elektrik ışığı 15 dakika sönecek**" diye fısıldadı." **(M6–184)**

Jaqın aradağı bir tünde + *elektr jarığı* + *15 minut* + *sönedi*
ZT (ZamT) **Ö** **ZT (MT)** **Y**

— ***Onda biz bılay isteyik****, – dedi ol.* "— "**O zaman biz şöyle yapalım**" dedi o." **(M6–189)**

onda	+	*biz*	+	*bılay*	+	*isteyik*
ZT (ZamT)		**Ö**		**ZT (DrT)**		**Y**

*"**Bozbalamen özi nege oynaydı?**" degen suraw Künikeydiñ oyına erte bekildi.* "**"Kendisi niye delikanlılarla oynaşıyor?**" denen soru Künikey'in aklına çok erken yerleşti." **(M10–83)**

Bozbalamen	+	*özi*	+	*nege*	+	*oynaydı*
ZT (BT)		**Ö**		**ZT (SebT)**		**Y**

- **ZT + DzT + Ö + Y**

*— Nemene apa? – degende: — Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım. **Erteñ jügendi öziñ apar!** – dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).* "— "Ne oldu anne?" deyince: — "Sana iyi bir at versin diye görevlendirdim. **Yarın yuları kendin tutup götür**!" dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti)." **(M10–215)**

erteñ	+	*jügendi*	+	*öziñ*	+	*apar*
ZT (ZamT)		**DzT (BliN)**		**Ö**		**Y**

- **ZT + ZT + Ö + DT + Y**

*Aldıñğı jigit ağızğan boyı jotanıñ qırqasında turğan toptıñ aldına jaqındap kelip söylep ketti:— Armısızdar, ağalar!... "Qarşığalı" şubarın panalap qonıp qalğan üş awıl kirme Kürlewittiñ arızın ayta keldik… **Bıyıl qıs osında jan saqtaymız ba** dep jaz boyı qorıp kelgen jerimiz edi. Jetisip otırğan el emespiz… Sorlınıñ zarı arlığa kezdeskey dep jiberip edi… aytar arızımızğa qulaq assañızdar eken…*"Öndeki delikanlı, hızla tepenin bayırında duran grubun yanına yaklaşarak konuşmaya başladı: — Selamün aleyküm, ağalar!... "Karşığalı" ormanlık bölgesinde barınmak için konaklayan üç köy göçmen Kürlevit'in isteğini söylemeye geldik… **Bu sene kışın burada yaşarız** diye yaz boyu muhafaza ettiğimiz yerdi (burası). Refaha ulaşmış bir halk değiliz… Biçarenin üzüntüsü vicdanlı insana ulaşsın diye gönderildik... dile getirilen isteğimize kulak veriniz…" **(M3–49)**

bıyıl	+	*qıs*	+	*(biz)*	+	*osında*	+	*jan saqtaymız ba*
ZT (ZamT)		**ZT (ZamT)**		**Ö (GÖ)**		**DT (BulT)**		**Y**

- **YDT**

*Anaday jer barğanda, biy: **“Äy Jänibek!”** – dep şaqıradı*. “Uzaklaştığında, bey: “**Hey Jenibek!**” diye çağırdı.” **(M2–29)**

Äy Jänibek!

YDT

*Onıñ kezdeskenine quwanğanı ma eken, älde qumartqanı ma eken, äytewir bürkit **“pıss!”** degen dıbıs şığardı.* “Ona rastladığına sevindiği için mi, yoksa (onu) çok istediği için mi, her nedense kartal **“pıss!”** diye ses çıkardı.” **(M5–218)**

pıss

YDT

*Astındağı jaman neme de büyiri qızıp: — **İyy-ehe-huw-ö!** – dep üyirsek tulparımsıp, şiñkildep bası men quyrığın kötereyin dep edi Şeker: — Ket äy, ölimtik!– dep bir ezüwin julqıp, şolaq sabawımen jelkeden bir qoydı.* “Yerdeki zavallının da aklı başından gidip: — “**İyy-ehe-huv-ö!**” diye sürüsüne bağlı bir küheylan gibi tiz ses çıkararak başı ve kuyruğunu kaldırayım demişti ki Şeker: — “Git yahu, mıymıntı!” diye gemini çekip, küçük yün çubuğuyla ensesine bir vurdu.” **(M10–192)**

İyy-ehe-huw-ö

YDT

*Endi kök köylegi köleñdegen, baybatşalarmen aynalıs qılatın Şeker mediresin qılğan soñ ne janı tursın, qısıraqtı "**Vşşçiyt**!" dep, bir ırşıtıp jiberip, ayğırın şawjaylay berdi.* “Şimdi yeşil elbisesi sallanarak yürüyen, ağalarla oynaşan Şeker, yapacağını yaptıktan sonra niye dursun, kısrağı “**Vşşçiyt**!” diye bir sıçratarak, aygırın dizginini çekiverdi.” **(M10–209)**

Vşşçiyt

YDT

- **YDT + Ö + Y**

*Qoranıñ sırtınan bilinip turğan osı sekildi köñilsiz küyin körgen adam **«biysara, mınaw qanday sorlınıñ qorası eken?»** dep eriksiz aytqanday.* “Ağılın dışından belli olan bu perişan durumu gören adam, “**zavallı, bu hangi talihsizin ağılıymış?**” diye çaresiz söylemiş gibi.” **(M1–110)**

biyşara + *mınaw* + *qanday sorlınıñ qorası eken*
YDT **Ö** **Y**

*Oğan **"Al kettik"** degendey, "şoh-şoh-şoh" dep ün qattı da, lap etip uşa jöneldi.* "Ona "**haydi gidiyoruz**" dermiş gibi, "şoh şoh şoh" diye seslendi ve harekete geçerek uçtu." **(M5–28)**

al + *(biz)* + *kettik*
YDT **Ö (GÖ)** **Y**

— ***Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar.*** *Ol - Qorday asuwı. Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin. Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be. Qorday - toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın. Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın, – degendi.* **"— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var.** O da Korday Geçidi'dir. Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir. Bu bölgeye gitsen nasıl olur? Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını koruyacağım demezsen, avuç içi kadar Şırşık'ta güçlenebilir misin? Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın. Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum" demişti." **(M8–90)**

Berdeke + *Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw* + *bar*
YDT **Ö** **Y**

Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. ***Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar…*** *Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. **Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş...** Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

sirä + *onıñ da ajal sağatı* + *jetken şığar*
YDT **Ö** **Y**

—***Sonımen ömir ötip baradı.*** *— Jür! – dedi.* "—"**Öylece ömür geçip gidiyor."** "Yürü!" dedi." **(M9–417)**

sonımen + *ömir* + *ötip baradı*
YDT **Ö** **Y**

- **YDT + Ö + DzT + Y**

Sonda da bolsa, men amandıqtıñ soñınan: — Qalay oqıp jürsiñ? ***Äli emtixan alamın****, – dep ülkendik ädetimmen eskertip qoydım*. "O zaman, ben selamlaşmanın ardından: — "Okul nasıl gidiyor? **Hadi imtihan yapayım**." diyerek büyüklük taslama alışkanlığımla uyardım." **(M4–25)**

äli + *(men)* + *emtixan* + *alamın*
YDT **Ö (GÖ)** **DzT (BsizN)** **Y**

*— **Budan soñ jaña bağdar tapsam kerek edi.** Türi ulttıq… mazmunı da ulttıq! – dep mağan şekesinen qaradı.* "— "**Bundan sonra yeni bir yön bulmalıydım.** Türü millî... muhtevası da millî!" diye bana küçümseyerek baktı." **(M9–452)**

budan soñ + *(men)* + *jaña bağdar* + *tapsam kerek edi*
YDT **Ö (GÖ)** **DzT (BsizN)** **Y**

- **YDT + Ö + DT + Y**

*Eñkeyip ala bergenimde: — **Ağa, özime beriñiz... Janım ağa...** – dep jılap kelip, qolıma jabıstı*."Eğilip aldığımda: — "**Abi, bana ver... Canım abim....**" diye ağlayıp, elime yapıştı." **(M4–98)**

ağa + *(siz)* + *özime* + *beriñiz*
YDT **Ö (GÖ)** **DT (YT)** **Y**

*— Muñıñ qalay, Äliyma, aldımen joldastarıñdı üyge kirgizip, sonan soñ jön suramaysıñ ba? **Käne, Nurlan, üyge kir**, – dep osı jerde özim öktemdep kettim.* "— "Derdin ne Eliyma, önce arkadaşlarını eve davet edip, ondan sonra hâl hatır sormayacak mısın? **Haydi, Nurlan eve gir.**" diye orada zorladım." **(M4–125)**

käne +	*Nurlan* +	*üyge* +	*kir*
YDT	**Ö**	**DT (YT)**	**Y**

- **YDT + Ö + DT + Y + YDT**

— ***Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy?*** *Jolıñ bolsın. Praktika kezin durıs paydalan. Köp qıdıruwşı bolma. Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe edi?.. Mümkin, üylenip kelersiñ, ä? – dep sözin äzilmen bastadı*. "— "**Demek, kendi köyüne gideceksin ha?** İyi yolculuklar. Staj döneminden iyi yararlan. Çok gezme. Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?... Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?" diye sözüne şaka yaparak başladı." **(M4–208)**

demek +	*(sen)* +	*öz awlıña* +	*baratın boldıñ* +	*ğoy*
YDT	**Ö (GÖ)**	**DT (YT)**	**Y**	**YDT**

- **YDT + Ö + ZT + DT + Y**

*Jetim-jesirge es bolıp otırğan kempir basınan qara tuman ayıqpay, üsti-üstine qayğı jawıp, qabat qaza körgen soñ, qudayğa, tağdırğa nanğan köñilmen bir waqıt şın jalbarınıp, nazalanıp: «**Quday-aw, ne künä sumdığımnan osınday qazağa duwşar qıldıñ?** Ne jazığım bar edi?» dep, meñirew düniyege suraq qoyuwşı edi.* "Yetime, dula destek olan ihtiyar kadının başından kara bulutlar dağılmadan, üst üste dertler yığılarak, art arda ölümler gördükten sonra, Allah'a, kadere inanan gönülle bir an yürekten yakarıp, dövünerek: "**Allah'ım, ne günah işledim de böyle ölüme maruz bıraktın?** Ne suçum vardı?" diye sessizce dünyaya hesap soruyordu." **(M1–177)**

Quday–aw +	*(sen)* +	*ne künä sumdığımnan* +	*osınday qazağa* +	*duwşar qıldıñ*
YDT	**Ö (GÖ)**	**ZT (SebT)**	**DT (YT)**	**Y**

- **YDT + DzT + Ö + Y**

Biraq ädebiyettiñ anıqtamasın kim taba aladı*, dep oyladı ol.* "**Ancak edebiyatın tarifini kim yapabilir**, diye düşündü o." **(M7–155)**

biraq +	*ädebiyettiñ anıqtamasın* +	*kim* +	*taba aladı*
YDT	**DzT (BliN)**	**Ö**	**Y**

- **YDT + DT + Ö + Y**

— Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy? Jolıñ bolsın. Praktika kezin durıs paydalan. Köp qıdıruwşı bolma. ***Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe edi?...*** *Mümkin, üylenip kelersiñ, ä? – dep sözin äzilmen bastadı*. "— "Demek, kendi köyüne gideceksin ha? İyi yolculuklar. Staj döneminden iyi yararlan. Çok gezme. **Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?...** Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?" diye sözüne şaka yaparak başladı." **(M4–208)**

Qalay	+	*kolhozdarıñda*	+	*qızdar*	+	*köp pe edi*
YDT		**DT (BulT)**		**Ö**		**Y**

- **YDT + YDT**

*— **Oy, ökinişti-ay!** – dep kürsindi janımda kele jatqan orıs jigiti.* "— "**Eyvah, yazık!**" diye iç çekti yanıma gelen Rus delikanlı." **(M6–121)**

Oy	+	*ökinişti-ay*
YDT		**YDT**

*Aydarlım ketse, Künikey jalğız jatadı kürkildep: –**Uwh... alla–ay!.**.– dep küñkildep.* "Aydarlım gittiğinde Künikey yalnız başına yatıyordu öksürerek: – "**Of... Allah'ım!.**." diye homurdanarak." **(M10–35)**

Uwh	+	*alla-ay*
YDT		**YDT**

5.2.1.1.1.2. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Ö + Y**

*"**Belgisiz ketken baqır**" dep osındaylardı aytatın bolsa kerek...* "**"Meçhule giden zavallıdır**" sözü böyleleri için söylenmiş olmalı..." **(M6–116)**

Belgisiz ketken	+	*baqır*
Ö		**Y**

*Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — **Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın.** Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol*

nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma! "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — **Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım.** Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

men +	*buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın*
Ö	**Y**

Qalğanı aman qalsın *dep, äynekti jüdä juldırğan.* "**Geriye kalanı sağlam kalsın** deyince camı daha çok sökülmüş." **(M10–18)**

qalğanı +	*aman qal*
Ö	**Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Awzıma qalay tüskenin bilmeymin, bul arada eşbir reti bolmasa da: — **Praktikamdı özimizdiñ awılda emes, körşi "Qızıl tuw" kolhozında ötkizsem deymin**, – dep saldım.* "Ağzımdan nasıl çıktığını bilmiyorum, burada hiç yeri olmasa da: — "**Stajımı kendi köyümüzde değil, komşu "Kızıl Tuv" kolhozunda geçirsem diyorum**" diye söyleyiverdim." **(M4–214)**

(men)	*praktikamdı özimizdiñ awılda emes, körşi "Qızıl tuw" kolhozında ötkizsem* +	*deymin*
Ö (GÖ)	**DzT (BliN)**	**Y**

*— Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar. Ol - Qorday asuwı. Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin. Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be. Qorday - toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın. **Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın**, – degendi.* "— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var. O da Korday Geçidi'dir. Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir. Bu bölgeye gitsen nasıl olur? Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını koruyacağım demezsen, avuç içi kadar

Şırşık'ta güçlenebilir misin? Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın. **Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum"** demişti." **(M8–90)**

men + *asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın* + *qalaymın*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

*Biraq Şeker **şeşe bolam** dep beker aram ter boldı*. "Ancak Şeker **anne olayım** diye boş yere uğraştı." **(M10–79)**

(men) + *şeşe* + *bolam*
Ö **DzT (BsizN)** **Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

*"**Basındı julıp alayın ba!** Jemsawındı jarıp jibereyin be!" degendey sus körsetip, aybar şaştı.* ""**Başını koparıp alayım mı!** Kursağını yarayım mı!" der gibi korku hissi uyandırarak, azamet gösterdiler." **(M5–190)**

(men) + *basındı* + *julıp* + *alayın ba*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **ZT (DrT)** **Y**

"**Yugoslaviya partizandarına qosılğan xikayasın qaşan aytar eken**" dep, tağat tappay otırğan özim, osı tusta oyımdağını aytıp saldım. ""**Yugoslavya partizanlarına katılma hikâyesini ne zaman anlatacakmış"** diye, sabırsız bir şekilde bekleyen ben, o anda aklımdan geçenleri söyleyiverdim." **(M6–166)**

(ol) + *Yugoslaviya partizandarına qosılğan xikayasın* + *qaşan* + *aytar eken*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **ZT (ZamT)** **Y**

- **Ö + DzT + ZT + ZT + Y**

*Birewler "**Qalmaqtı attan tüse qalıp, jayaw köterdi**" deydi.* "Birileri "**Kalmuk'u attan indirip, yaya bıraktı**" diyor." **(M8–209)**

(ol) + *Qalmaqtı* + *attan tüse qalıp* + *jayaw* + *köterdi*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **ZT (DrT)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + DT + ZT + Y**

*— **Nurlan senen kitap suray keldi**, – dep jigit üşin jawaptı alasa boylı sarı qız*

berdi. "— "**Nurlan sana kitap sormaya geldi**" diye delikanlı için cevabı kısa boylu sarışın kız verdi." **(M4–116)**

Nurlan	+	*senen*	+	*kitap suray*	+	*keldi*
Ö		**DT (AT)**		**ZT (SebT)**		**Y**

*— Nemene apa? – degende: — **Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım**. Erteñ jügendi öziñ apar! – dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).* "— "Ne oldu anne?" deyince: — "**Sana iyi bir at versin diye görevlendirdim.** Yarın yuları kendin tutup götür!" dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti)." **(M10–215)**

(men)	+	*sağan*	+	*bir jaqsı at ber dep*	+	*tapsırdım*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

*Biraq jıyılğan eldiñ işindegi bastı adamdar: **«Waqtıñ balası birin-biri öltirip arandaspasın»** dep**,** at-şapan ayıbımen Küşikbaydıñ atın qayırıptı. "*Ancak toplanan halkın içindeki önemli kişiler: "**Vak'ın çocuğu birbirini öldürüp başı belaya girmesin**" diye, hediye cezası ile Küşikbay'ın atını geri vermişler." **(M1–44)**

Waqtıñ balası	+	*birin-biri öltirip*	+	*arandaspasın*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

*Joğarıda mısalğa alınğan şığarmalardıñ äweze bolatın türi: **"Jasımda ğılım bar dep eskermedim"** degen Abay sözi men Kebektiñ Aqanğa añ körgenin aytqan sözi.* "Yukarıda örnek verilen eserlerin hikâyeleştirme olan türü: "**Gençliğimde ilmi önemsemedim**" diyen Abay'ın sözü ile Kebek'in Akan'ı cahil gördüğünü söylediği sözüdür." **(M2–36)**

(men)	+	*jasımda ğılım bar dep*	+	*eskermedim*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

***"Qız degen tez boy jetedi"**, – dep apamnıñ talay aytqanı esime tüsti. ""**Kız dediğin çabuk serpilir**", şeklinde annemin sürekli söylediği (söz) aklıma geldi." **(M4–32)**

Qız degen	+	*tez*	+	*boy jetedi*
Ö		**ZT (DrT)**		**Y**

*Artına burılğan qız: — **Ustanıp otır**, – dep ayqaylap qoydı*. "Arkasına dönen kız: — "**Tutunarak otur**" diye haykırdı." **(M4–258)**

(sen)	+	*ustanıp*	+	*otır*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Köktiñ rıyzaşılığın almay, maldı pışaqqa ildirmeñiz, ol sizge **muqtajdıq körgen keziñizde talğajaw qılsın** dep berilgen.* "Göğün (Allah'ın) rızasını almadan, hayvan öldürmeyiniz, o size **muhtaç olduğunuz anlarda besin olsun** diye verilmiş." **(M7–198)**

(ol)	+	*muqtajdıq körgen keziñizde*	+	*talğajaw qılsın*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

*— A, a!!! **El bastap jurt alayın** degen ul ekensiñ: **söz bastap biy bolayın** degen ul ekensiñ*. "— Evet, evet!!! **Halka önderlik yaparak yurt alayım** diyen oğulmuşsun: **halk adına söz söyleyip bey olayım** diyen oğulmuşsun." **(M2–9)**

1.	*(men)*	+	*el bastap*	+	*jurt*	+ *alayın*
	Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT (BsizN)**	**Y**
2.	*(men)*	+	*söz bastap*	+	*biy*	+ *bolayın*
	Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**DzT (BsizN)**	**Y**

*— Et, qımız ünemi bola bere me... **Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes...** Bärinen de adamnıñ nesi kerek... – degende Şeker tartıp otırğan taramısın tisine qıstırıp, äntek qoya turıp, quyqıljığan közinıñ quyrığımen sumdana qarap jımıyadı*. "— "Et, kımız her zaman oluverecek değil ya... **Biz şimdi ne yapıp ne edip ata binen, yürüyen insan değiliz...** Hepsinden öte insanın neye ihtiyacı var..." deyince Şeker, çektiği teli dişine kıstırıp, biraz duraksayıp, değişen bakışıyla kurnazca bakarak tebessüm etti." **(M10–139)**

biz	+	*endi*	+	*ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi*	+	*emes*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + Y**

*— **Birinşi kelgeniñizde aman ketip ediñiz… Ekinşi kelgeniñizde qalay boldıñız?** – dep Müsirep azğana kidirdi de Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına qaramay,*

– astıñızdağı atıñızdan ayrılıp qaytqansız! – dedi. "— "**İlk geldiğinizde sağlıklı gittiniz... İkinci gelişinizde nasıl oldunuz?**" diye Müsirep azıcık bekledi ve Eseney'in incinmesine aldırmadan, "Altınızdaki atınızı bırakıp geri döndünüz!" dedi." **(M3–213)**

1.	*(siz)*	+	*birinşi kelgeniñizde*	+	*aman*	+	*ketip ediñiz*
	Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**Y**
2.	*(siz)*	+	*ekinşi kelgeniñizde*	+	*qalay*	+	*boldıñız?*
	Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + ZT + DzT + Y**

Jänibek oğan da aytadı: ***osı jaqta bir qart atamız bar degenge jolığıp, qolın alıp, bir-eki awız aqıl suramaqşı edim*** *dep.* "Jenibek ona da: **bu tarafta ihtiyar bir dedemiz var denilince, uğrayıp selam vererek biraz akıl danışmak istedim**, diye söyledi." **(M2–25)**

(men)	+	*osı jaqta bir qart atamız bar degenge*	+	*jolığıp*	+	*qolın alıp*	+	*bir-eki awız aqıl*	*suramaqşı edim*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**ZT (DrT)**		**DzT (BsizN)**	**Y**

- **DzT + Ö + Ö + Ö + Y**

*"**Er jigitti jaman äyel, şaban at, ötpeytin pışaq muqaltadı**" dep qazekem aytpay ma?* ""**Erkeği kötü kadın, yavaş at, kesmeyen bıçak köreltir**" diye Kazaklar boşa söylememiş." **(M6–88)**

er jigitti	+	*jaman äyel*	+	*şaban at*	+	*ötpeytin pışaq*	+	*muqaltadı*
DzT(BliN)		**Ö**		**Ö**		**Ö**		**Y**

- **DzT + ZT + Y**

*Al özim "**barlaw täsilderin barlaw kezinde üyrenüw kerek"** dep, oylaytınmın.* "İşte ben "**istihbarat yöntemlerini, istihbarat sırasında öğrenmeli"** diye düşünmüştüm." **(M6–278)**

barlaw täsilderin	+	*barlaw kezinde*	+	*üyrenüw kerek*
DzT (BliN)		**ZT (ZamT)**		**Y**

- **DzT + ZT + Ö + Y**

— Artıqbay batırğa tize körsetkendey bolıp kelgenimizdiñ özi qanday ayıp! Qızınıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız ekinşi ayıp. ***Arız ayta kelgen qızdıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız ayıp bitkenniñ işinde el estimegeni bolar!*** *– dep "türikpen" Müsirep Eseneydiñ qara şeşekten qara şubar bolıp qalğan betine tuwra qaradı.* "— "Artıkbay bahadıra güç gösterisi yaparmış gibi gelmemiz ne büyük hata! Kızının atını ceza olarak almamız ikinci hata. **Şikayet bildirmeye gelen kızın atını ceza olarak aldığımızı bu sürede halk işitmemiş olsun!**" diye Türkmen Müsirep Eseney'in çiçek hastalığından leke leke olmuş yüzüne baktı." **(M3–113)**

arız ayta kelgen qızdıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız + *ayıp bitkenniñ işinde* + *el* + *estimegeni bolar*

DzT (BsizN) **ZT (ZamT)** **Ö** **Y**

- **DT + Ö + Y**

*— **Sonıñ köterilmegenine men quwanıp kelemin**, – dedim.* "— "**Onun kaldırılmadığına ben seviniyorum**" dedim." **(M6–126)**

sonıñ köterilmegenine + *men* + *quwanıp kelemin*

DT (YT) **Ö** **Y**

— İslamda zorlıq joq, *– dedi därwiş törge jayğasıp bolıp.* "— "**İslam'da zorlama yok**" dedi derviş başköşeye kurulup." **(M7–210)**

İslamda + *zorlıq* + *joq*

DT (BulT) **Ö** **Y**

Adır-qırqalı alıs jolda arba qolaysız bolar *dep, jükterin tek tüye men ögizge artqandı.* "**Dağlı tepeli uçsuz bucaksız yolda at arabası uygun olmaz** diye, yüklerini sadece develere ve öküzlere yüklemişlerdi." **(M8–8)**

adır-qırqalı alıs jolda + *arba* + *qolaysız bolar*

DT (BulT) **Ö** **Y**

- **ZT + Ö + Y**

Ğaziyzanıñ ***ağam ölse, künim ne boladı*** *dep, kündiz-tüni birdey tınım almay, qudayğa qupıya sıbırlap, oñaşa jerlerde tısta jürip öksip-öksip jılağanı, kempir*

äjesiniñ moynına burşağın salıp, ata-babasınıñ aruwağına jalbarınğanı sebep bolmay, ekewi de ölgen. "Ğaziyza'nın **ağam ölse, ne yapacağım** diye, gece gündüz durmadan, Allah'a gizlice yakarıp, kuytu yerlerde bozkırda dolaşıp hıçkıra hıçkıra ağlaması, yaşlı ninesinin Allah'a yakarıp, ata babasının ruhuna yalvarması fayda etmemiş, ikisi de ölmüştü." **(M1–165)**

ağam ölse + *künim* + *ne boladı*
ZT (ŞT) **Ö** **Y**

— ***Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni körinip-aq tur.*** *Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar, – dep "türikpen" Müsirep az kidirip qalıp edi, añşı Müsirep tağı kiyip ketti*. "— **Bütün yaz ve sonbahar boyunca hayvan toynağı değmeyen otlak olduğu belli oluyor.** Ama bu gün sahipsiz yer var mı, bir sahibi vardır, diye Türkmen Müsirep biraz duraksamıştı, avcı Müsirep yine sözünü kesti." **(M3–35)**

Jazı-küzi + *mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni* + *körinip-aq tur*
ZT (ZamT) **Ö** **Y**

— Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. ***Solay bolıp şıqsa ayıp özimde.*** *Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar. **Böyle olduysa suç bendedir.** 'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

solay bolıp şıqsa + *ayıp* + *özimde*
ZT (ŞT) **Ö** **Y**

— ***Surağıñ bolsa qoya otır****, – dedi ol tağı da*. "— "**Sualin varsa soruver**" dedi o da." **(M6–144)**

surağıñ bolsa + *(sen)* + *qoya otır*
ZT (ŞT) **Ö** **Y**

- **ZT + Ö + Ö + Y**

Keşirgen ömiriniñ, jazğan öleñiniñ, retsiz bolıp, yaki ğiybrat almaqqa

jaramaytındığın, aqılğa sıyımsız jeri bolsa, keyingi zamandağı sınawşı jastardan özinin tärbiyesiz, ülgisiz ösken ömirin aytıp, nadan eldiñ işinde neşe türli maşaqat, äwreşilik pen boydı ıza kernep, ötken qatam bolsa ayap, az söge körinder, dep jazğanı – ***Ölsem ornım qara jer sız bolmay ma…*** "Geçirdiği ömrünün, yazdığı şiirinin gelişigüzel olduğunu veya örnek alınmaya uygun olmadığını, akla yatkın olmasa da, gelecekteki eleştirel gençlere kendisinin görgüsüz, terbiyesiz geçen hayatını anlatıp, cahil halkın içinde çeşitli güçlük ve sıkıntılarla aşırı öfkelenip, geçmiş hatalarına pişman olup, biraz sitem etsinler, diye yazdığı – **Ölsem yerim kara toprak soğuk olmaz mı…**" **(M2–144)**

ölsem	+	*ornım*	*qara jer*	*sız bolmay ma*
ZT (ŞT)		**Ö**	**Ö (AÖ)**	**Y**

- **ZT + Ö + DzT + Y**

On şaqtı künnen keyin Şeker Tuyaqtı töriniñ aldına otırğızıp, özi - taramıs, Künikeyge şarıq jip şıyratqızıp: — Qarağım, oñdap tik! Bar öneriñdi sal. ***Şämşiydiñ kebisinen asırmasañ, kem qılma..****. – dep taqımdap, qayrap, qadağalap otır*. "Yaklaşık on gün sonra Şeker Tuyak'ı başköşenin önüne oturtup, kendi sağlam ipi, Künikey'e ince ipi büktürüp: — "Canım, tamir edip dik! Bütün hünerini göster. **Semşiy'in ayakkabısından daha iyi olmasa da eksikte yapma...**" diye peşini bırakmayıp, taciz ederek takip ediyordu." **(M10–132)**

Şämşiydiñ kebisinen asırmasañ	+	*(sen)*	+	*bar önerindi*	+	*sal*
ZT (ŞT)		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Ö + DzT + DT + ZT + Y**

— ***Üş mıñ qasqırı bolsa meniñ jılqımdı bir qısta jep tawıspas pa eken?*** *– dep Eseney de qaljıñdadı. "*— "**Üç bin kurdu olsa benim atımı bir kışta yiyip bitirmez miydi?**" diye Eseney de latife yaptı." **(M3–42)**

üş mıñ qasqırı bolsa	+	*(olar)*	+	*meniñ jılqımdı*	+	*bir qısta*	+	*jep*	+	*tawıspas pa eken*
ZT (ŞT)		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**DT (BulT)**		**ZT(DrT)**		**Y**

- **ZT + Ö + DzT + ZT + Y**

*Amandıqtan keyin qoyğan alğaşqı surağınıñ astarına tüsindim: "**Yugoslaviyada bolmasañ, sol elde soğısqandar jaylı kitaptı qalay jasasıñ!**" degeni ğoy.* "Selamlaştıktan sonra sorduğu ilk sorunun imasını anladım: "**Yugoslavya'da bulunmadan, bu memlekette savaşanlar hakkında kitabı nasıl yazacaksınız!**" demek istemişti." **(M6–10)**

Yugoslaviyada bolmasañ +	*(sen)* +	*sol elde soğısqandar jaylı kitaptı* +	*qalay* +	*jasasıñ*
ZT (ŞT)	**Ö (GÖ)**	**DzT (BliN)**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **ZT + Ö + DT + Y**

*— Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar. Ol - Qorday asuwı. Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin. Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? **Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be.** Qorday - toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın. Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın, – degendi.* "— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var. O da Korday Geçidi'dir. Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir. Bu bölgeye gitsen nasıl olur? **Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını koruyacağım demezsen, avuç içi kadar Şırşık'ta güçlenebilir misin?** Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın. Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum" demişti." **(M8–90)**

Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ +	*(sen)* +	*alaqanday Şırşıqta* +	*şıraynalıp jüresiñ be*
ZT (ŞT)	**Ö (GÖ)**	**DT (BulT)**	**Y**

*Künikey joqta öziniñ de jayı-küyin söylep, osı bir-eki küşik bolmasa, jaman qoyşığa äldeqaşan turmaytının, Künikeyin jılamaytın teñine qosqısı keletinin bildirip, ara-arasında: — **Egestirgende Şämşiydikinen asırıp jiberşi.** Tağañ jetse, ökşesin onıkinen pışaq sırtınday bolsa da artıq sal. Äytewir öneriñdi ayama, qarağım!– dep bir eskertip ötedi.* "Künikey yokken kendi durumunu anlatıp, o bir-iki çocuk olmasa, kötü çobanla bu kadar zaman yaşamayacağını, Künikey'i zorluk çekmeyen bir

dengiyle evlendirmek istediğini söyleyerek, arada sıra: — "**Karşılaştırınca Şemşiy'inkinden daha iyi olsun.** Elinden geldiğince, ökçesini onunkinden çok az da olsa fazla koy. Her ne olursa olsun hünerini esirgeme, canım!" diye bir hatırlatır." **(M10–136)**

egestirgende	+	*(ol)*	+	*Şämşiydikinen*	+	*asırıp jiberşi*
ZT (ZamT)		**Ö (GÖ)**		**DT (AT)**		**Y**

*Şeker qızımen tısqa şığıp attandırıp: — Kelip-ketip jür... Körgen jerde awıl bar... **Etigimiz bolsa sağan tiktireyik**, – degende: — E, netsek, kelmey endi... – dep Künikey ekewine kezek qarap, Tuyaq jürip ketti.* "Şeker, kızı ile dışarı çıkıp yolcu ederken: — "*Gel git... Yine uğra…* **Çizmemiz olsa sana diktiririz**" deyince: — "E, ne yapsak, gelmez şimdi.." diye Künikey ikisine sırayla bakınca, Tuyak yürüyüp gitti." **(M10–146)**

etigimiz bolsa	+	*(biz)*	+	*sağan*	+	*tiktireyik*
ZT (ŞT)		**Ö (GÖ)**		**DT (YT)**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + DzT + Y**

*— **Bar öner bolsa, sizden nesin ayayıq**, – dep, Tuyaq ırjıyğan boladı.* "— "**Mevcut (bir) hüner varsa, sizden nesini esirgeyeyim**" diye Tuyak gülümsedi." **(M10–137)**

bar öner bolsa	+	*(biz)*	+	*sizden*	+	*nesin*	+	*ayayıq*
ZT (ŞT)		**Ö (GÖ)**		**DT (AT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **ZT + Ö + DT+ ZT + Y**

— *Kerey- Waqtıñ işinde Esekeñ barda sırttan eşkim bata almas dep, biz munda tınış jata berip edik…* *– dep Şıñğıs söz ayağın irkip toqtadı.* "— "**Kerey-Vak'ın içinde Eseken varken dışarıdan hiç kimse cesaret edemez düşüncesiyle, biz burada huzurlu yaşıyorduk...**" diye Cengiz tedirginlikle sözünü bitirdi." **(M3–189)**

Kerey-Waqtıñ işinde Esekeñ barda sırttan eşkim bata almas dep	+	*biz*	+	*munda*	+	*tınış*	+	*jata berip edik*
ZT (DrT)		**Ö**		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + Ö + ZT + Y**

— Kenesarını xan saylawğa rıyza bolsa aq saqal, qara saqal biyleri tez jetsin! *– dep şapqınşı jiberedi de, üş kün işinde xabar bolmasa şawıp äketedi.* "— **Kenesarı'yı han seçmeye razı ise ak sakal, kara sakal beyleri tez gelsin!** – diye haberci gönderdi ve üç gün içinde haber gelmesi için elinden geleni yaptı." **(M3–129)**

Kenesarını xan saylawğa rıyza bolsa +	*aq saqal, qara saqal biyleri* +	*tez* +	*jetsin*
ZT (ŞT)	**Ö**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **ZT + DT + Ö + Y**

"Kebiske Şegebaydan da bul ötkin eken: ökşeni bes-aq şegemen turğızadı... Asawğa qurıq salsa, tırp eter emes, ökşe sirini tastay ğıp, äşekeylep tastaydı. ***Taqanı qılmıyta minewge kelgende, jer jüzinde budan etikşi ötpes...****" dep, qımızğa jıyılğan qula awızdardıñ awız suwı qurıp jürdi.* ""Ayakkabıda bu Şegebay'dan da mahirdi: ökçeyi sadece beş çiviyle tutturuyor... Zor olsa da harekete geçer geçmez ökçe köselesini taş gibi yaparak süslüyor. **Ayakkabı topuğunu süslemeye gelince, yeryüzüne bundan iyi ayakkabıcı gelmez...**" diyerek kımız için toplanan hatiplerin dili damağı kuruyordu." **(M10–107)**

taqanı qılmıyta minewge kelgende +	*jer jüzinde* +	*budan etikşi* +	*ötpes*
ZT (ZamT)	**DT (BulT)**	**Ö**	**Y**

- **ZT + DT + Ö + Ö + Y**

Batırdıñ köp muratına jete almay, jas küninde quwatı qaynap, doldanıp ölgendiginen molası turğan biyiktiñ bawırınan boran, ızğar ayıqpaytın bolğan eken *dep, bağanağı käri äñgimesin toqtatuwşı edi.* "**Bahadır pek çok muradına ulaşamadan, genç yaşında gücü tükenip, çırpınarak öldüğünden mezarın bulunduğu tepenin eteğine boran da, ayaz da değmezmiş** diyerek deminki ihtiyar hikâyesini bitirdi." **(M1–48)**

batırdıñ köp muratına jete almay, jas küninde quwatı qaynap, doldanıp ölgendiginen +	*molası turğan biyiktiñ bawırınan* +	*boran* +	*ızğar* +	*ayıqpaytın bolğan eken*
ZT (SebT)	**DT (AT)**	**Ö**	**Ö**	**Y**

- **ZT + ZT + Ö + ZT + Y**

— Biz qazir Ukraina jerinde kele jatırmız. ***Eger bügin, tipti qazir qaşpasaq jat elge tap bolıp, xalimiz mülde müşkil boladı****, – dep qonışımnan bäkimdi şığarıp aldım*. "— Biz şimdi Ukrayna topraklarına varacağız. **Eğer bugün, hatta hemen kaçmazsak kendimizi yabancı diyarlarda bulduğumuzda durumumuz tamamen zor olur**" diye koncumdan çakımı çıkardım." **(M6–64)**

eger bügin tipti qazir qaşpasaq +	*jat elge tap bolıp* +	*xalimiz* +	*mülde* +	*müşkil boladı*
ZT (ŞT)	**ZT (ZamT)**	**Ö**	**ZT (DrT)**	**Y**

"Kebiske Şegebaydan da bul ötkin eken: ökşeni bes-aq şegemen turğızadı... ***Asawğa qurıq salsa, tırp eter emes, ökşe sirini tastay ğıp, äşekeylep tastaydı.*** *Taqanı qılmıyta minewge kelgende, jer jüzinde budan etikşi ötpes..." dep, qımızğa jıyılğan qula awızdardıñ awız suwı qurıp jürdi.* ""Ayakkabıda bu Şegebay'dan da mahirdi: ökçeyi sadece beş çiviyle tutturuyor... **Zor olsa da harekete geçer geçmez ökçe köselesini taş gibi yaparak süslüyor.** Ayakkabı topuğunu süslemeye gelince, yeryüzüne bundan iyi ayakkabıcı gelmez..." diyerek kımız için toplanan hatiplerin dili damağı kuruyordu." **(M10–107)**

asawğa qurıq salsa +	*tırp eter emes* +	*(ol)* +	*ökşe sirini tastay ğıp* +	*äşekeylep tastaydı*
ZT (ŞT)	**ZT (ZamT)**	**Ö (GÖ)**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **YDT + Ö + DzT + Y**

Bojı ustap otırğan Qaltay betin uwqalap, kişkene qozğalıp, Aqanğa qarap: ***— Batır-aw, mına Küşikbay «meni öltirgen şeşek - osı J. qalası» dey me?*** *Nemene: bir emes, eki emes, ızğırıqtaydı da turadı, – dep küldi.* "Dizgin tutan Kaltay, yüzünü ovalayıp biraz hareket edip Akan'a hitaben: — "**Bahadır, bu Küşikbay "beni öldüren çiçek hastalığı - bu J. Şehri" diyor mu?** Ne oldu böyle: bir değil, iki değil, şiddetlenerek esiyor" diye güldü." **(M1– 84)**

batır–aw +	*mına Küşikbay* +	*«meni öltirgen şeşek - osı J. qalası»* +	*dey me?*
YDT	**Ö**	**DzT (BliN)**	**Y**

- **YDT + Ö + ZT + Y**

*On şaqtı künnen keyin Şeker Tuyaqtı töriniñ aldına otırğızıp, özi - taramıs, Künikeyge şarıq jip şıyratqızıp: — **Qarağım, oñdap tik!** Bar öneriñdi sal. Şämşiydiñ kebisinen asırmasañ, kem qılma... – dep taqımdap, qayrap, qadağalap otır*. "Yaklaşık on gün sonra Şeker Tuyak'ı başköşenin önüne oturtup, kendi sağlam ipi, Künikey'e ince ipi büktürüp: — "**Canım, tamir edip dik!** Bütün hünerini göster. Şemşiy'in ayakkabısından daha iyi olmasa da eksikte yapma..." diye peşini bırakmayıp, taciz ederek takip ediyordu." **(M10–132)**

qarağım	+	*(sen)*	+	*oñdap*	+	*tik*
YDT		**Ö (GÖ)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **YDT + Ö + ZT + DzT + DT + Y**

*— **Aydarlım-aw, jap-jas bop ayawdı qaydan bilesiñ?** Müşelge jaña jettiñ ğoy... Aynalayın özіñnen! Suwsınıñ bar ma, apatay?.. Qalaysıñ degen sözіñnen!.. Sen bolmasañ, qarağım!..– dep qoyadı Künikey, demige söylep entigip*. "— "**Aydarlım, gencecik yaşta acımayı nereden biliyorsun?** Müşele yeni girdin ya... Kurban olayım sana! İçeceğin var mı, anneciğim?... Nasılsın diyen sözünü seveyim!... Sen olmasan (ne yapardım), yavrum!.." diyordu Künikey nefes nefese konuşup soluyarak." **(M10–34)**

Aydarlım-aw	+	*(sen)*	+	*jap-jas bop*	+	*ayawdı*	+	*qaydan*	+	*bilesiñ*
YDT		**Ö (GÖ)**		**ZT (DrT)**		**DzT (BliN)**		**DT**		**Y**

- **YDT + ZT + Ö + ZT + ZT + Y**

*— **Äytewir, julmalansa da, qurap-surap, qayta bastırdım**, – dedim, mümkindiginşe baysal söylewge tırısıp*. "— "**Sonununda, imha edilse de, bir araya getirip yeniden bastırdım**" dedim mümkün olduğunca sakin bir şekilde konuşmaya çalışarak." **(M9–369)**

äytewir	+	*julmalansa da*	+	*(men)*	+	*qurap-surap*	+	*qayta*	+	*bastırdım*
YDT		**ZT (KrşT)**		**Ö (GÖ)**		**ZT (DrT)**		**ZT (YinT)**		**Y**

- **YDT + YDT + Ö + DzT + Y**

*— **Ä, qoyşı, nesi bar deysiñ!.**. Qanday eken?– degende, Künikey qolımen,*

ernimen, qası-közimen körsetip, özinşe öte ädemilep suwrettedi. "— "**Ya bırak, neyi var diyorsun!...** Nasılmış?" deyince Künikey eliyle, dudağıyla, kaşı, gözüyle göstererek kendince çok güzelleştirip tasvir ediyor." **(M10–115)**

ä	+	*qoysı*	+	*(sen)*	+	*nesi bar*	+	*deysiñ*
YDT		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**

5.2.1.1.1.3. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **(Ö + Y) + (Ö + Y)**

*Körşi kempirlermen sırlasa otırıp: — E-ey, körşi-ay! **"Ananıñ köñili balada, balanıñ köñili dalada" dep burınğılar beker aytpağan eken**, – dep, talay kürsingeni esimde.* "Komşu yaşlı kadınlarla dertleşirken: — "Ay komşu! **'Ananın gönlü yavruda, yavrunun gönlü dışarıda**' diye eskiler boşuna söylememiş" diye, epey iç çektiği aklımda." **(M4–62)**

ananıñ köñili	+	*balada*	+	*balanıñ köñili*	+	*dalada*
Ö		**Y**		**Ö**		**Y**

*Sonan soñ körşilerine **"saqtanıñdar, saqtanıñdar!"** degendey bolıp, "şöñ-şöñ-şöñ" dedi de, quyrığın şoltañ etkizip inge kirip ketti*. "Ondan sonra komşularına **"saklanın, saklanın!"** dermiş gibi, "şön şön şön" dedi ve kuyruğunu sallayarak ine girdi." **(M5–214)**

(siz)	+	*saqtanıñdar*	+	*(siz)*	+	*saqtanıñdar*
Ö (GÖ)		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**

— ***Telefondadım, bolmadıñ***, – *dedim.* "— "**Telefon ettim yoktun**" dedim." **(M9–427)**

(men)	+	*telefondadım*	*(sen)*	+	*bolmadıñ*
Ö (GÖ)		**Y**	**Ö (GÖ)**		**Y**

- **(Ö + Y) + (Ö + Y) + (Ö + Y) + (Ö + Y)**

Köreyik, oylanıyıq, äyteyik, büyteyik *dep, aldarqatıp şıqqan betim*. "**Görelim, düşünüp taşınalım, öyle yapalım, böyle yapalım** diye oyaladım." **(M9–419)**

(biz)	+	*köreyik*	+	*(biz)*	+	*oylanıyıq*	+	*(biz)*	+	*äyteyik*	+	*(biz)*	+	*büyteyik*
Ö (GÖ)		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**

- **(Ö + Y) + (Ö + DzT + Y)**

*Artınan Aqan da, Qaltay da üy işine amandasıp, kempirge qarap: **— Quday isi sıpayışılıq, aqırınıñ qayırın bersin!** – dep, jaylap köñil ayttı.* "Ardından Akan da, Kaltay da aile fertlerine selam verip, ihtiyar kadına bakarak: — "**Allah'ın işi merhametlilik, kalanlara hayrını versin!**" diye yavaşça başsağlığı diledi." **(M1–187)**

Quday isi	+	*sıpayışılıq*	+	*(ol)*	+	*aqırınıñ qayırın*	+	*bersin*
Ö		**Y**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**

*Sol betimen awıldağı samsağan sarı qolğa: **«soğısamın, qan tögemin»** dep älek salğan.* "Bu esnada köydeki çoğu asker: "**savaşacağım, kan dökeceğim**" diye ayaklanmış." **(M1–43)**

(men)	+	*soğısamın*	+	*(men)*	+	*qan*	*tögemin*
Ö (GÖ)		**Y**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BsizN)**	**Y**

*— Nesi bar, **"Erdiñ qunı, nardıñ pulı" deymisiñ?** – dep Şekerdiñ de jını ustap, bastırmalatıp şığıp ketti.* "— "**Neyi var, pahalı mı diyorsun?**" diye Şeker de öfkelenip durmaksızın söylenerek çıkıp gitti." **(M10–124)**

nesi	+	*bar*	+	*(sen)*	+	*"Erdiñ qunı, nardıñ pulı"*	+	*deymisiñ*
Ö		**Y**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **(Ö + Y) + (Ö + DzT + Y) + (ZT + Ö + Y)**

*Anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip: "Pälenşege ol attı nege berdiñ" degende: "**Sodan qolaylı attıñ reti bolmadı, tañ asırıp jibereyin dep em, jılqı örip ketip, özge attıñ jöni kelmey qap edi**" dep joqtan özgeni sıltaw qılıp jubata berüwşi edi.* "Arada sırada zengin ve zenginin hanımı görüp: "Falancaya o atı neden verdin" deyince: "**Bundan uygun atın düzeni olmaz, yürük atı yarışa hazırlayıp göndereyim dedim, atı otlağa çıkarınca başka atın şansı olmaz**" diyerek, olur olmaz şeyleri bahane edip (onları) teselli ediverirdi." **(M10–206)**

sodan qolaylı attıñ reti +	*bolmadı*	+	*(men)*	+	*tañ asırıp jibereyin* +		
Ö	**Y**		**Ö**		**DzT (BliN)**		
dep em	+	*jılqı örip ketip* +	*özge attıñ jöni* +		*kelmey qap edi*		
Y		**ZT (ZamT)**	**Ö**		**Y**		

- **(Ö + Y) + (Ö + ZT + ZT + Y)**

*Endi birewler "**jerge tüsip ülgergen joq, sol şöke tüsken attıñ üstinde otırıp-aq, tik köterip äketti**" deydi*. "Şimdi birileri "**Yere düşünce kazanan olmaz, bu çöken atın üstüne oturarak, onu dik bir şekilde kaldırıp götürdü**" diyor." **(M8–210)**

jerge tüsip ülgergen +	*joq* +	*(ol)* +	*sol şöke tüsken attıñ üstinde otırıp-aq* +	*tik köterip* +	*äketti*	
Ö	**Y**	**Ö (GÖ)**	**ZT (DrT)**	**ZT (DrT)**	**Y**	

- **(Ö + DzT + Y) + (ZT + Ö + Y)**

"Äwselendi köreyin, kelseñ kel!" *degendey eki közi şatınap, jelke jüni ürpiydi*. ""**Gücünü göreyim, gelirsen gel!**" dermiş gibi öfkeden gözü dönüp, gözdağı verdi." **(M5–165)**

(men) +	*äwselendi* +	*köreyin* +	*kelseñ* +	*(sen)* +	*kel*
Ö (GÖ)	**DzT (BliN)**	**Y**	**ZT (ŞT)**	**Ö (GÖ)**	**Y**

- **(Ö + DT + Y) + (DT + Y)**

Bäyge - basınan sanaladı, soñınan emes *degen.* ""**At yarışı başından dikkate alınır, sonundan değil**" demiş." **(M9–40)**

bäyge +	*basınan* +	*sanaladı* +	*soñınan* +	*emes*
Ö	**DT (AT)**	**Y**	**DT (AT)**	**Y**

- **(Ö + DT + ZT + Y) + (Ö + ZT + Y) + (Ö + Y)**

*Ol köbinese osınday qadalıp oylağanda, xiyalında bir suluw äyeldiñ suwretin tawıp alıp, **soğan pälendey dep söylesip äzildessem**, **sonday qılıp quşaqtasam**, **süysem** dep, sonı ermek qıluwşı edi.* "O çoğunlukla böyle gözünü dikip düşündüğünde, hayalinde güzel bir kadının resmini tutup, **onunla şu şekilde konuşup şakalaşsam**, **böyle yapıp kucaklasam**, **sevsem** diye, yeni meşgale bulmuştu." **(M1–80)**

(men)	+	*soğan*	+	*pälendey dep söylesip*	+	*äzildessem*	+	*(men)* +
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**		**Ö (GÖ)**
sonday qılıp	+	*quşaqtasam*	+	*(men)*	+	*süysem*		
ZT (DrT)		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**		

- **(Ö + ZT + Y) + (Ö + Y)**

*— Amanbız. Kördik… – degen Bekeñ köpir töñireginen körgenderin ayta bastap edi, D'yaçenko: — **Kombatqa barğan soñ aytarsıñ, jür!** – dep barlawşılardı erte jöneldi.* "— "İyiyiz. Gördük..." diyen Beken, köprü etrafında gördüklerini anlatmaya başladı, Dyaçenko: — "**Tabur komutanına vardıktan sonra anlatırsın, yürü!**" diyerek istihbaratçıları beraberinde götürdü." **(M6–293)**

(sen)	+	*kombatqa barğan soñ*	+	*aytarsıñ*	+	*(sen)*	+	*jür*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**Y**		**Ö (GÖ)**		**Y**

*— Osınşa toptan bir jibi tüzüw mal tabılmadı ma? Minbeymin şolaq baytalğa, – dep Künikey o basta-aq azap salğan, biraq şeşesi: — Qarağım-aw, süygeniñdi minetin öz jılqıñ ba? **Tiygenimen jüre ber, quday jetkizer**...– dep, bastırmağan*. "— "Bu kadar kafileden doğru dürüst bir at bulunamadı mı? Binmiyorum kuyruğu ve yelesi kısa kısrağa" diyerek Künikey o zamana kadar azap çektirmiş, ancak annesi: — "Yavrucuğum, severek bineceğin kendi atın mı (olacak)? **Sahip olduğunla devam et, Allah ulaştırır...**" diyerek hızlandırmamış." **(M10–178)**

(sen)	+	*tiygenimen*	+	*jüre ber*	+	*quday*	+	*jetkizer*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**Y**		**Ö**		**Y**

- **(Ö + ZT + Y) + (Ö + YDT + Y)**

*Jurttıñ jer-suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ, Şeker de tiginin körgeli: — **Bılay turşı, biz de köreyik,** – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı*. "Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra Şeker de (onun) dikişini görmek için: — "**Söyle dursana, biz de görelim**" diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı." **(M10–110)**

(sen)	+	*bılay*	+	*turşı*	+	*biz*	+	*de*	+	*köreyik*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**		**Ö**		**YDT**		**Y**

- **(DT + Ö + Y) + (Ö + Y)**

"Mına jaqta qırğız bar, erimeytin bir muz bar" *depti ğoy bayağıda bir abız.* **""Bu tarafta Kırgız var, erimeyen bir buz var"** demiş ya çok eskiden bir bilge." **(M8–118)**

mına jaqta	+	*qırğız*	+	*bar*	+	*erimeytin bir muz*	+	*bar*
DT (BulT)		**Ö**		**Y**		**Ö**		**Y**

- **(DT + Ö + Y) + (ZT + Ö + Y)**

Mağan*, dep edi ol,* ***Maxambet emes, äweli - aqşa kerek****.* "**Bana**, dedi o, **Mahambet değil, önce para lazım**." **(M7–171)**

mağan	+	*Maxambet*	+	*emes*	+	*äweli*	+	*aqşa*	+	*kerek*
DT (YT)		**Ö**		**Y**		**ZT (ZamT)**		**Ö**		**Y**

- **(DT + DT + YDT + Ö + Y) + (Ö + DzT + ZT + Y)**

*"**Kebiske Şegebaydan da bul ötkin eken: ökşeni bes-aq şegemen turğızadı...*** *Asawğa qurıq salsa, tırp eter emes, ökşe sirini tastay ğıp, äşekeylep tastaydı. Taqanı qılmıyta minewge kelgende, jer jüzinde budan etikşi ötpes..." dep, qımızğa jıyılğan qula awızdardıñ awız suwı qurıp jürdi.* "**"Ayakkabıda bu Şegebay'dan da mahirdi: ökçeyi sadece beş çiviyle tutturuyor...** Zor olsa da harekete geçer geçmez ökçe köselesini taş gibi yaparak süslüyor. Ayakkabı topuğunu süslemeye gelince, yeryüzüne bundan iyi ayakkabıcı gelmez..." diyerek kımız için toplanan hatiplerin dili damağı kuruyordu." **(M10–107)**

kebiske	+	*Şegebaydan*	+	*da*	+	*bul*	+	*ötkin eken*	+
DT (YT)		**DT (AT)**		**YDT**		**Ö**		**Y**	
(ol)	+	*ökşeni*	+	*Bes-aq şegemen*	+	*turğızadı*			
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**ZT (VT)**		**Y**			

- **(ZT + YDT + Ö + DzT + Y) + (Ö + DzT + Y)**

— Al, sende aytayın iyman da joq qoy, aram neme. Bäribir janıñ jahannamğa baradı. ***Odan da köp sözdi qoyıp, kezegindi al!*** *– dedi Qabanbay da arıstanday aqırıp.*

"— "İşte, sende söylediğin iman da yok, sütü bozuk! Nasıl olsa gebereceksin. **O yüzden de çok konuşmayı bırak, sıranı bekle!**" dedi Kabanbay aslan gibi kükreyerek." **(M8–197)**

odan	+	*da*	+	*(sen)*	+	*köp sözdi*	+	*qoyıp*	+	*(sen)*	+	*kezegindi*	+	*al*
ZT (SebT)		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**

5.2.1.1.1.4. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **(Ö + Y) + YDT + (Ö+ DT + YDT + ZT + Y)**

— Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar. Ol - Qorday asuwı. Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin. Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? Sart-sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be. ***Qorday - toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın.*** *Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın, – degendi.* "— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var. O da Korday Geçidi'dir. Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir. Bu bölgeye gitsen nasıl olur? Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını koruyacağım demezsen, avuç içi kadar Şırşık'ta güçlenebilir misin? **Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın.** Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum" demişti." **(M8–90)**

Qorday	+	*toğız joldıñ torabı*	+	***äri***	+	*(ol)*	+	*Arqadağı elge*	+	*de*	+
Ö		**Y**		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**DT (YT)**		**YDT**	

bir taban	+	*jaqın*
ZT (MT)		**Y**

- **(Ö + DT + DzT + Y) + YDT + (Ö + ZT + DzT + Y)**

Bayağı, mäşhür Rubruk aytıptı, qumandar, yağni qıpşaqtar ***"düniyeden ötken ataqtı kisileriniñ basına biyik qorım üyedi jäne ekpetin künşığısqa qaratıp tas müsin ornatadı"*** *depti.* "Çok önce, ünlü Rubruk söylemişti, Kumanlar yani Kıpçaklar **"Vefat eden soylu insanların başına yüksek taş yığar ve yüzü doğuya bakan taş heykel koyarlar"** demişti." **(M9–123)**

(olar) +	*düniyeden ötken ataqtı kisileriniñ basına* +	*biyik qorım* +	*üyedi* +	***jäne*** +
Ö (GÖ)	**DT (YT)**	**DzT (BsizN)**	**Y**	**YDT**
(olar) +	*ekpetin künşığısqa qaratıp* +	*tas müsin* +	*ornatadı*	
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**DzT (BsizN)**	**Y**	

- **(Ö + ZT + ZT + Y) + YDT + (Ö + ZT + Y)**

— Mınaw - şeberxana. Eşkimge bermeytin. ***Men jıyın-keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa, tüsten keyin uyıqtap alam da, tañ atqanşa jumıs jasaymın.*** *Kelesi aptada, kez kelgen küni, keşki jetiden tüngi on ekige deyin, telefon şal da, kele ber. Tündi qosa küzetem deseñ, tipti maqul… – dedi biyazı jımıyıp.* "— "Bu atölye. Hiç kimseye vermeyin! **Ben toplantı, misafir ile törenden boş vaktim oldukça, öğlenden sonra uyurum ve tan atıncaya kadar çalışırım.** Gelecek hafta herhangi bir gün, akşamleyin yediden geceleyin on ikiye kadar telefonla ara da geliver. Gece birlikte sabahlayalım dersen, elbette olur..." dedi nazikçe tebessüm ederek.." **(M9–389)**

men +	*jıyın-keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa* +	*tüsten keyin* +	*uyıqtap alam* +
Ö	**ZT (ŞT)**	**ZT (ZamT)**	**Y**
da +	*(men)* +	*tañ atqanşa* +	*jumıs jasaymın*
YDT	**Ö (GÖ)**	**ZT (SnrT)**	**Y**

- **(ZT + ZT + ZT + Ö + Y) + YDT + (Ö + Y)**

— Mınaw - şeberxana. Eşkimge bermeytin. Men jıyın-keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa, tüsten keyin uyıqtap alam da, tañ atqanşa jumıs jasaymın. ***Kelesi aptada, kez kelgen küni, keşki jetiden tüngi on ekige deyin, telefon şal da, kele ber. Tündi qosa küzetem deseñ, tipti maqul…*** *– dedi biyazı jımıyıp.* "— "Bu atölye. Hiç kimseye vermeyin! Ben toplantı, misafir ile törenden boş vaktim oldukça, öğlenden sonra uyurum ve tan atıncaya kadar çalışırım. **Gelecek hafta herhangi bir gün, akşamleyin yediden geceleyin on ikiye kadar telefonla ara da geliver. Gece birlikte sabahlayalım dersen, elbette olur...**" dedi nazikçe tebessüm ederek.." **(M9–389)**

kelesi aptada +	*kez kelgen küni* +	*keşki jetiden tüngi on ekige deyin* +	*(sen)* +
ZT (ZamT)	**ZT (ZamT)**	**ZT (SnrT)**	**Ö**

telefon şal +	***da*** +	*(sen)* +	*kele ber*
Y	**YDT**	**Ö**	**Y**

- **(YDT + Ö + DT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y)**

"Qap, mağan nege kirmey ketti, älde uyaldı ma eken?" *– dep oyladım.* ""**Vay, benim yanıma niye girmedi, yoksa utandı mı?**" diye düşündüm." **(M4–167)**

qap +	*(ol)* +	*mağan* +	*nege* +	*kirmey ketti* +	***älde*** +
YDT	**Ö (GÖ)**	**DT (YT)**	**ZT (SebT)**	**Y**	**YDT**

(ol) +	*uyaldı ma eken*
Ö (GÖ)	**Y**

5.2.1.1.2. Devrik Cümle

5.2.1.1.2.1. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Ö + Y + DT**

— Aydarlım-aw, jap-jas bop ayawdı qaydan bilesiñ? Müşelge jaña jettiñ ğoy... ***Aynalayın öziñnen!*** *Suwsınıñ bar ma, apatay?.. Qalaysıñ degen söziñnen!.. Sen bolmasañ, qarağım!.. – dep qoyadı Künikey, demige söylep entigip*. "— "Aydarlım, gencecik yaşta acımayı nereden biliyorsun? Müşele yeni girdin ya... **Kurban olayım sana!** İçeceğin var mı, anneciğim?... Nasılsın diyen sözünü seveyim!... Sen olmasan (ne yapardım), yavrum!.." diyordu Künikey nefes nefese konuşup soluyarak." **(M10–34)**

(men) +	*aynalayın* +	*öziñnen*
Ö (GÖ)	**Y**	**DT (AT)**

Kelmek turıp suñqa adım, julıq jamap qañğıp jür, ***qatqan bar*** *dep* ***qay üyde*** *- kökşe tütin añdıp jür, jamawmenen jan saqtap, qara basın qamdap jür.* "Adım atıp emin olmadan, kösele yamalayarak başıboş dolaşıyor, **hangi evde katık var** diye mavimsi dumanı izliyor, yamalamayla hayatını sürdürüp, sadece kendisini düşünüyor." **(M10–56)**

qatqan + *bar* + *qay üyde*
Ö **Y** **DT (BulT)**

— Osınşa toptan bir jibi tüzüw mal tabılmadı ma? ***Minbeymin şolaq baytalğa****,– dep Künikey o basta-aq azap salğan, biraq şeşesi: — Qarağım-aw, süygeniñdi minetin öz jılqıñ ba? Tiygenimen jüre ber, quday jetkizer... – dep, bastırmağan*. "— "Bu kadar kafileden doğru dürüst bir at bulunamadı mı? **Binmiyorum kuyruğu ve yelesi kısa kısrağa**" diyerek Künikey o zamana kadar azap çektirmiş, ancak annesi: — "Yavrucuğum, severek bineceğin kendi atın mı (olacak)? Sahip olduğunla devam et, Allah ulaştırır..." diyerek hızlandırmamış." **(M10–178)**

(men) + *minbeymin* + *şolaq baytalğa*
Ö (GÖ) **Y** **DT (YT)**

- **Ö + Y + YDT**

Bul tağdırdı qoy *deymin, neni oylamasañ, sonıñ qaqpanına tüsip otırmın*. "**Bu kaderdi** diyorum, aklıma gelmeyen başıma geliyor." **(M6–37)**

bul + *tağdırdı* + *qoy*
Ö **Y** **YDT**

Baysaldı kisimsip, Künikeyge: ***"Körse qızarsıñ-aw****" dep otırsa da, azdan soñ öziniñ de äwesqoylığı ustap, bir jumısqa barğan kisi bop Şeker baydikine jöneldi.* "Ağırbaşlı bir şekilde kibirlenerek Künikey'e: "**Maymun iştahlısın ya**" diyorsa da, çok geçmeden kendisi de heveslenip, bir iş için giden biri gibi Şeker zengininkine yöneldi." **(M10–116)**

(sen) + *körse qızarsıñ* + *aw*
Ö **Y** **YDT**

- **Ö + Y + YDT + DT**

Artınan quwa şığıp: — ***Kelersiñ, bälem, üyge!*** *– dep judırığımdı tüyemin*. "Ardından kovalayıp: — "**Gelirsin, başımın belası, eve!**" diye yumruğumu gösteririm." **(M4–17)**

(sen) + *kelersiñ* + *bälem* + *üyge*
Ö (GÖ) **Y** **YDT** **DT (YT)**

- **Ö + Y + YDT + YDT**

*Astındağı jaman neme de büyiri qızıp: — İyy-ehe-huw-ö! – dep üyirsek tulparımsıp, şiñkildep bası men quyrığın kötereyin dep edi Şeker: — **Ket äy, ölimtik!** – dep bir ezüwin julqıp, şolaq sabawımen jelkeden bir qoydı.* "Yerdeki zavallının da aklı başından gidip: — "İyy-ehe-huv-ö!" diye sürüsüne bağlı bir küheylan gibi tiz ses çıkararak başı ve kuyruğunu kaldırayım demişti ki Şeker: — "**Git yahu, mıymıntı**!" diye gemini çekip, küçük yün çubuğuyla ensesine bir vurdu." **(M10–192)**

(sen)	+	*ket*	+	*äy*	+	*ölimtik*
Ö (GÖ)		**Y**		**YDT**		**YDT**

- **Ö + DzT + Y + Ö**

*— **Mına körgensiz kimniñ atın atap tur özi!** Quyrığındı türip tastap dürelep alsın dep turmısıñ? – dep anayı añşı atın tepinip-tebinip qaldı*. "— "**Bu densiz kimin atından bahsediyor!** Kuyruğunu kıvırıp falakaya yatırmasını mı istiyorsun?" diyerek kaba avcı atını tepindirdi." **(M3–52)**

mına körgensiz	+	*kimniñ atın*	+	*atap tur*	+	*özi*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**		**Ö (AÖ)**

- **Ö + DzT + Y + YDT**

*Özi qazaqşağa sayrap tur: — **İymanındı ayta ber, Qabanbay batır!** Sender şäyit ketüwge qumarsıñdar ğoy. Seni öz qolımmen ujmaqqa attandırayın! – dep kelemejdey küldi*. "Kendi çok iyi Kazakça konuşarak: — "**Kelime–i şehadet getir, Kabanbay Bahadır!** Siz şehit olmaya heveslisiniz. Seni kendi elimle öldüreyim!" diye alay ederek güldü." **(M8–196)**

(sen)	+	*iymanındı*	+	*ayta ber*	+	*Qabanbay batır*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

*— **Eñ soñğı romanıñdı oqıdım, tamaşa!** – dedi eşqanday kirispesiz jäne birden "senge" köşip.* "— "**En son romanını okudum, muhteşem!**" dedi hiçbir giriş konuşması yapmadan ve aniden saygısızca sen diyerek." **(M9–353)**

(men)	+	*eñ soñğı romanıñdı*	+	*oqıdım*	+	*tamaşa*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

— ***Memlekettik sıylıqtı aldıñ ğoy***?.. – *dedi*. "Sarjan. — "**Devlet ödülü aldın mı**?" dedi Sarjan." **(M9–361)**

(sen)	+	*memlekettik sıylıqtı*	+	*aldıñ*	+	*ğoy*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

- **Ö + DT + ZT + Y + YDT**

— ***Baspasözde şappay jamandap jatır ğoy***, – *dedim, iltiypat ornına terim tarılıp*. "— "**Basında, doludizgin karalıyorlar ya**" dedim, tebrik etmek yerine kıskançlıkla." **(M9–356)**

(olar)	+	*baspasözde*	+	*şappay*	+	*jamandap jatır*	+	*ğoy*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

— *Aydarlım-aw, jap-jas bop ayawdı qaydan bilesiñ?* ***Müşelge jaña jettiñ ğoy...*** *Aynalayın öziñnen! Suwsınıñ bar ma, apatay?.. Qalaysıñ degen söziñnen!.. Sen bolmasañ, qarağım!.. – dep qoyadı Künikey, demige söylep entigip*. "— "Aydarlım, gencecik yaşta acımayı nereden biliyorsun? **Müşele yeni girdin ya...** Kurban olayım sana! İçeceğin var mı, anneciğim?... Nasılsın diyen sözünü seveyim!... Sen olmasan (ne yapardım), yavrum!.." diyordu Künikey nefes nefese konuşup soluyarak." **(M10–34)**

(sen)	+	*müşelge*	+	*jaña*	+	*jettiñ*	+	*ğoy*
Ö (GÖ)		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

- **Ö + ZT + Y + YDT**

Bir körsem-aw *dep armandağan qolbasını jaqın jerden körip, quwanışı qoynına sıymay jürgen kezi.* "**Bir görsem ya** diye hayal ettiği komutanını yakından görünce, sevinçten uçtuğu andı." **(M8–180)**

(men)	+	*bir*	+	*körsem*	+	*aw*
Ö (GÖ)		**ZT (MT)**		**Y**		**YDT**

- **DzT + Y + Ö**

— *Artıqbay batırğa tize körsetkendey bolıp kelgenimizdiñ özi qanday ayıp!* ***Oızınıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız ekinşi ayıp.*** *Arız ayta kelgen qızdıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız ayıp bitkenniñ işinde el estimegeni bolar! – dep "türikpen" Müsirep*

Eseneydiñ qara şeşekten qara şubar bolıp qalğan betine tuwra qaradı. "— "Artıkbay bahadıra güç gösterisi yaparmış gibi gelmemiz ne büyük hata! **Kızının atını ceza olarak almamız ikinci hata**. Şikayet bildirmeye gelen kızın atını ceza olarak aldığımızı bu sürede halk işitmemiş olsun!" diye Türkmen Müsirep Eseney'in çiçek hastalığından leke leke olmuş yüzüne baktı." **(M3–113)**

qızınıñ atın	+	*ayıpqa alıp qalğanımız*	+	*ekinşi ayıp*
DzT (BliN)		**Y**		**Ö**

- **ZT + DT + Ö + YDT + Y + YDT + YDT**

— ***Al, sende aytayın iyman da joq qoy, aram neme.*** *Bäribir janıñ jahannamğa baradı. Odan da köp sözdi qoyıp, kezegindi al! – dedi Qabanbay da arıstanday aqırıp.* "— "**İşte, sende söylediğin iman da yok, sütü bozuk!** Nasıl olsa gebereceksin. O yüzden de çok konuşmayı bırak, sıranı bekle!" dedi Kabanbay aslan gibi kükreyerek." **(M8–197)**

al	+	*sende*	+	*aytayın iyman*	+	*da*	+	*joq*	+	*qoy*	+	*aram neme*
ZT (GösT)		**DT (BulT)**		**Ö**		**YDT**		**Y**		**YDT**		**YDT**

- **YDT + Ö + Y + YDT**

Odan qoy-eşki "dürr" ete ürkip barıp, oğan üdireye qarastı da, ***"e-e, qoyan eken ğoy"*** *degendey qayta jayıla bastadı*. "O sırada koyunlar ve keçiler "dürr" ederek irkillip, ona korkarak baktı ve "**eeee, tavşanmış sadece**" dermiş gibi yine otlamaya devam ettiler." **(M5–99)**

e-e	+	*(ol)*	+	*qoyan eken*	+	*ğoy*
YDT		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**

— ***İyä, söyt, qarağım!..*** *Men de bir keregiñe jararmın... Tipti tanıs bop qoyayıq. Bizdikine kelip-ketip jürseyşi. Baydikindey et-qımızımız bolmasa da, ayran, şalabımız, ıqılasımız boladı ğoy...– dep jılı sözdiñ de şetin sezdirip, bir–eki sıyırdıñ irimşigi men qaymağın, qatığın awzına tosadı.* "— "**Evet, öyle yap, canım!..** Ben de bir işine yararım... Hepten tanış olduk. Bizim evimize de gelip gidersin artık. Zenginlerinki gibi etimiz, qımızımız olmasa da, yoğurdumuz, ayranımız, samimiyetimiz var..." diye tatlı sözünün de ucunu hissettirmek için bir iki sığır peyniri ile kaymağını, yoğurdunu önüne serer." **(M10–138)**

iyä	+	*(sen)*	+	*söyt*	+	*qarağım*
YDT		**Ö**		**Y**		**YDT**

- **YDT + Ö + DzT + Y + YDT**

— ***Qarağım, bizdiñ xal-jayımızdıñ şet-jağasın körip-bilip otırsıñ ğoy,*** *– dep, tağdırdıñ barlıq suwığına, zardabına, azabına şıdağan, şınıqqan qayrattı, sabırlı pişinmen kürsinip aldı.* "—**Yavrum, bizim durumumuzu az çok görüp anlıyorsun**, diye kaderin bütün acımasızlığına, zorluğuna, azabına katlanan, alışılmış dayanıklı, sabırlı hâliyle iç çekti." **(M1–203)**

qarağım	+	*(sen)*	+	*bizdiñ xal-jayımızdıñ şet-jağasın*	+	*Körip-bilip otırsıñ*	+	*ğoy*
YDT		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

Künikey joqta öziniñ de jayı-küyin söylep, osı bir-eki küşik bolmasa, jaman qoyşığa äldeqaşan turmaytının, Künikeyin jılamaytın teñine qosqısı keletinin bildirip, ara-arasında: — Egestirgende Şämşiydikinen asırıp jiberşi. Tağañ jetse, ökşesin onıkinen pışaq sırtınday bolsa da artıq sal. ***Äytewir öneriñdi ayama, qarağım!*** *– dep bir eskertip ötedi.* "Künikey yokken kendi durumunu anlatıp, o bir-iki çocuk olmasa, kötü çobanla bu kadar zaman yaşamayacağını, Künikey'i zorluk çekmeyen bir dengiyle evlendirmek istediğini söyleyerek, arada sıra: — "Karşılaştırınca Şemşiy'inkinden daha iyi olsun. Elinden geldiğince, ökçesini onunkinden çok az da olsa fazla koy. **Her ne olursa olsun hünerini esirgeme, canım!**" diye bir hatırlatır." **(M10–136)**

äytewir	+	*(sen)*	+	*öneriñdi*	+	*ayama*	+	*qarağım*
YDT		**Ö (GÖ)**		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

- **YDT + YDT + Ö + Y + ZT**

Ol artta qalğan qoylarıñ aydap kelip, ***"şek, şek-ey, quw müyiz, qayt bılay!"*** *dep, teris ketip bara jatqan börte eşkige ayğaylap qalıp edi, otarınıñ aldındağı şiylewitten bir qoyan zıta jöneldi*. "O arkada kalan koyunlarını kovalayıp, "**haydi, haydi ya, kurnaz boynuz, dön böyle!**" diye ters yöne giden koyu gri renkli keçiye haykırdı, (bu sırada) sürüsünün önündeki kamışlıktan bir tavşan kaçmaya başladı." **(M5–98)**

Şek	+	*şek-ey*	+	*quw müyiz*	+	*qayt*	+	*bılay*
YDT		**YDT**		**Ö**		**Y**		**ZT (DrT)**

5.2.1.1.2.2. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Ö + Y+ YDT**

— Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. ***Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy.*** *Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar. Böyle olduysa suç bendedir. **'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya!** İşte bu, benim suçum!" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen	+	*bar*	+	*ğoy*
Ö		**Y**		**YDT**

Batırdıñ bitken jeri osı boldı-aw *dep, art jaqtağı qalıñ qol şuw ete qalğan.* "**Bahadırın tükendiği yer burası oldu** diye arka taraftaki sayısız asker uğuldadı." **(M8–204)**

batırdıñ bitken jeri	+	*osı boldı-*	+	*aw*
Ö		**Y**		**YDT**

- **Ö + Y + YDT + YDT**

*— **Oqığanı durıs qoy, apa**, – dep men Nurlanğa şın tilektes ekenimdi bildirdim.* "— "**Okuması doğru bırak, anne**" diye ben Nurlan'la gerçekten hemfikir olduğumu bildirdim." **(M4–65)**

oqığanı	+	*durıs*	+	*qoy*	+	*apa*
Ö		**Y**		**YDT**		**YDT**

- **Ö + ZT + Y + YDT**

*— **Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar.** Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip*

jiberdi. "— "**Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar.** Böyle olduysa suç bendedir. 'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

arızımızdı aytıp kel degen jurt +	*asqaqtay söyle dep* +	*tapsırğan joq edi* +	*ağalar*
Ö	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**

*"**Qaşuwğa qolaylı-aw**" dep oylaymın.* ""**Kaçmak için elverişli**" diye düşünüyorum." **(M6–150)**

(bul) +	*qaşuwğa* +	*qolaylı* +	*aw*
Ö (GÖ)	**ZT (SebT)**	**Y**	**YDT**

*Özi qazaqşağa sayrap tur: — İymanındı ayta ber, Qabanbay batır! **Sender şäyit ketüwge qumarsıñdar ğoy.** Seni öz qolımmen ujmaqqa attandırayın! – dep kelemejdey küldi*. "Kendi çok iyi Kazakça konuşarak: — "Kelime-i şehadet getir, Kabanbay Bahadır! **Siz şehit olmaya heveslisiniz.** Seni kendi elimle öldüreyim!" diye alay ederek güldü." **(M8–196)**

sender +	*şäyit ketüwge* +	*qumarsıñdar* +	*ğoy*
Ö	**ZT (SebT)**	**Y**	**YDT**

*— **Qoyşınıñ qızı dep kemsinedi ğoy. Adıram! Qannıñ qızına berem be eken!**– dep qoyatın.* "— "**Çobanın kızı diye küçümsüyor ya. Batasıca! Hanın kızına verecek miymiş!**?" deyip dururdu." **(M10–94)**

(ol) +	*qoyşınıñ qızı dep* +	*kemsinedi* +	*ğoy*
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**

- **Ö + YDT + ZT + Y + YDT**

***Ol da ana atılıp qalğandar jöninde oylap kele jatır eken ğoy** dep kürsiniske men de qosıldım*. "**O da bu vurulanları düşününüp duruyormuş** diye (bu) iç çekişe ben de katıldım." **(M6–122)**

ol +	*da*	*ana atılıp qalğandar jöninde* +	*oylap kele jatır eken* +	*ğoy*
Ö	**YDT**	**ZT (İT)**	**Y**	**YDT**

- **DzT + Y + YDT + Ö**

*"**Qorşawdan ötüwge keşigip qalğandardı atıp jatır-aw, bäleketter**" deymin işimnen.* ""**Duvardan geçmek için geç kalanları kurşunluyor uğursuzlar**" diyorum içimden." **(M6–204)**

qorşawdan ötüwge keşigip qalğandardı	+	*atıp jatır*	+	*aw*	+	*bäleketter*
DzT (BliN)		**Y**		**YDT**		**Ö**

- **ZT + Y + YDT**

*— **Tikkizseñ, şamañ keledi ğoy!** – dep: "Sağan aram bolar" degen kisişe, Şämşiy qasın kerip, tömengi ernin bultıñ etkizdi.* "— "**Diktirsen, gücün yeter mi ki!**" derken: "Sana yaramaz" diyen bir insan gibi Şemşiy mağrurlanarak, alt dudağını büktü." **(M10–123)**

tikkizseñ	+	*şamañ keledi*	+	*ğoy*
ZT (ŞT)		**Y**		**YDT**

- **ZT + Ö + Y + YDT**

*Jänibek: **— Men söz suraymın dep kelsem, köñilimdi qaytaradı ğoy,** – dep atınıñ basın burın burıp alıp, jürip ketedi.* "Jenibek: — **Ben bir şey sorayım diye gelmiştim, rencide ediyorsunuz**, diyerek atının başını çevirip, yola koyuldu." **(M2–28)**

men söz suraymın dep kelsem	+	*(olar)*	+	*köñilimdi qaytaradı*	+	*ğoy*
ZT (ŞT)		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**

***Kölik jiberüwge mümkinşiligi bolmaytın şığar** dedim de qoydım.* "**Araba göndermeye imkânı olmayışındandır**, deyiverdim." **(M4–200)**

kölik jiberüwge	+	*mümkinşiligi*	+	*bolmaytın*	+	*şığar*
ZT (SebT)		**Ö**		**Y**		**YDT**

- **ZT + Ö + Ö + Ö + Y + YDT**

*— İyä, söyt, qarağım!.. Men de bir keregiñe jararmın... Tipti tanıs bop qoyayıq. Bizdikine kelip-ketip jürseyşi. **Baydikindey et-qımızımız bolmasa da, ayran, şalabımız, ıqılasımız boladı ğoy**...– dep jılı sözdiñ de şetin sezdirip, bir-eki sıyırdıñ*

irimşigi men qaymağın, qatığın awzına tosadı. "— "Evet, öyle yap, canım!.. Ben de bir işine yararım... Hepten tanış olduk. Bizim evimize de gelip gidersin artık. **Zenginlerinki gibi etimiz, qımızımız olmasa da, yoğurdumuz, ayranımız, samimiyetimiz var...**." diye tatlı sözünün de ucunu hissettirmek için bir iki sığır peyniri ile kaymağını, yoğurdunu önüne serer." **(M10–138)**

Baydikindey et-qımızımız bolmasa da +	*ayran* +	*şalabımız* +	*ıqılasımız* +	*boladı* +	*ğoy*
ZT (KrşT)	**Ö**	**Ö**	**Ö**	**Y**	**YDT**

- **ZT + DzT + Y + YDT**

Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. ***Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy.*** *Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. **Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi.** Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

estüwimşe +	*aralarında Qabanbay degen batır bar* +	*deydi* +	*ğoy*
ZT (GT)	**DzT (BliN)**	**Y**	**YDT**

- **YDT + Ö + ZT + Y + YDT**

— Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy? Jolıñ bolsın. Praktika kezin durıs paydalan. Köp qıdıruwşı bolma. Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe edi?.. ***Mümkin, üylenip kelersiñ, ä?*** *– dep sözin äzilmen bastadı*. "— "Demek, kendi köyüne gideceksin ha? İyi yolculuklar. Staj döneminden iyi yararlan. Çok gezme. Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?... **Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?**" diye sözüne şaka yaparak başladı." **(M4–208)**

mümkin +	*(sen)* +	*üylenip* +	*kelersiñ* +	*ä*
YDT	**Ö (GÖ)**	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**

- **YDT + ZT + Ö + Y + ZT**

*Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… **Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay!** – dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, aranızda Kabanbay isimli bahadır var denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... **Haydi kadın değilse, çıksın böyle**! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

käne	+	*qatın bolmasa*	+	*(ol)*	+	*şıqsın*	+	*bılay*
YDT		**ZT (ŞT)**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**ZT (DrT)**

*Şeker qızımen tısqa şığıp attandırıp: — Kelip-ketip jür... Körgen jerde awıl bar... Etigimiz bolsa sağan tiktireyik, – degende: — **E, netsek, kelmey endi**... – dep Künikey ekewine kezek qarap, Tuyaq jürip ketti.* "Şeker, kızı ile dışarı çıkıp yolcu ederken: — "*Gel git... Yine uğra…* Çizmemiz olsa sana diktiririz" deyince: — "**E, ne yapsak, gelmez şimdi..**" diye Künikey ikisine sırayla bakınca, Tuyak yürüyüp gitti." **(M10–146)**

e	+	*netsek*	+	*(ol)*	+	*kelmey*	+	*endi*
YDT		**ZT (ŞT)**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**ZT (ZamT)**

5.2.1.1.2.3. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **(ZT + Ö + Y + YDT) + (Ö + Y + YDT)**

Soğısıp jürgende jaralanamın-aw, ölemin-aw *degendi oylamawşı edim, al "jaw qolına tüsemin-aw" oyı basıma mülde kelmeytin.* "**Savaşırken yaralanırım, ölürüm** diye düşünmemiştim, hele "düşman eline düşerim" düşüncesi aklıma hiç gelmemişti." **(M6–36)**

soğısıp jürgende	+	*(men)*	+	*jaralanamın*	+	*aw*	+	*(men)*	+	*ölemin*	+	*aw*
ZT (ZamT)		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**

- **(YDT + ZT + Ö + Y) + (Ö + Y + YDT)**

*— Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni körinip-aq tur. **Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar**, – dep "türikpen" Müsirep az kidirip qalıp edi, añşı Müsirep tağı kiyip ketti*. "— Bütün yaz ve sonbahar boyunca hayvan toynağı değmeyen otlak olduğu belli oluyor. **Ama bu gün sahipsiz yer var mı, bir sahibi vardır**, diye Türkmen Müsirep biraz duraksamıştı, avcı Müsirep yine sözünü kesti." **(M3–35)**

biraq +	*osı küni* +	*iyesiz jer* +	*bar ma* +	*bir iyesi* +	*bar* +	*şığar*
YDT	**ZT (ZamT)**	**Ö**	**Y**	**Ö**	**Y**	**YDT**

5.2.1.1.2.4. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **(Ö + ZT + Y) + YDT + (Y) + YDT**

*— Qalay? – dedi basqa "jolawşılar" – **zımırap kele jatqan jürisimiz mınaw, vagon esik-terezesiniñ jabığı anaw***. "— "Nasıl?" dedi diğer yolcular: — **Hem hızlanarak hareket ediyoruz, hem de vagonun kapısı penceresi kapalı**." **(M6–63)**

(biz) +	*zımırap* +	*kele jatqan jürisimiz* +	***mınaw*** +	*vagon esik-terezesiniñ jabığı* +	***anaw***
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**	**Y**	**YDT**

- **(Ö + YDT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y + YDT)**

***Eki bölmeli päter işi, şınımen, tım jupını, biraq kitaptarım bar ğoy**, dedi ol dawısın kötere söylep.* "**İki odalı dairenin içi gerçekten gayet sade, ancak kitaplarım var**, dedi o sesini yükselterek." **(M7–60)**

eki bölmeli päter işi +	*şınımen* +	*tım* +	*jupını* +	***biraq*** +	*kitaptarım* +	*bar* +	*ğoy*
Ö	**YDT**	**ZT (MT)**	**Y**	**YDT**	**Ö**	**Y**	**YDT**

5.2.1.2. Yapıca Bağımsız Yan Cümledeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

5.2.1.2.1. Kurallı (Düz) Cümle

5.2.1.2.1.1. Basit Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Ö + Y**

*Boji ustap otırğan Qaltay betin uwqalap, kişkene qozğalıp, Aqanğa qarap: — Batır-aw, mına Küşikbay «**meni öltirgen şeşek - osı J. qalası**» dey me? Nemene: bir emes, eki emes, ızğırıqtaydı da turadı, – dep küldi.* "Dizgin tutan Kaltay, yüzünü ovalayıp biraz hareket edip Akan'a hitaben: — "Bahadır, bu Küşikbay "**beni öldüren çiçek hastalığı - bu J. Şehri**" diyor mu? Ne oldu böyle: bir değil, iki değil, şiddetlenerek esiyor" diye güldü." **(M1– 84)**

beni öldüren çiçek hastalığı	+	*bu J. Şehri*
Ö		**Y**

- **Ö + DzT + Y**

*Jänibek: — **Men söz suraymın** dep kelsem, köñilimdi qaytaradı ğoy, – dep atınıñ basın burın burıp alıp, jürip ketedi.* "Jenibek: — **Ben bir şey sorayım** diye gelmiştim, rencide ediyorsunuz, diyerek atının başını çevirip, yola koyuldu." **(M2–28)**

men	+	*söz*	+	*suraymın*
Ö		**DzT (BsizN)**		**Y**

*— **Arızımızdı aytıp kel** degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "**Şikâyetimizi bildir** diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar. Böyle olduysa suç bendedir. 'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

(sen)	+	*arızımızdı*	+	*aytıp kel*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

*— Nemene apa? – degende: — Sağan **bir jaqsı at ber** dep tapsırdım. Erteñ jügendi öziñ apar!– dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).* "— "Ne oldu anne?" deyince: — "Sana **iyi bir at versin** diye görevlendirdim. Yarın yuları kendin tutup götür!" dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti)." **(M10–215)**

(sen)	+	*bir jaqsı at*	+	*ber*
Ö (GÖ)		**DzT (BsizN)**		**Y**

- **DT + Ö + Y**

*— **Osı jaqta qart atamız bar** degenge qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim, – dedi*. "— "**Burada yaşlı bir dedemiz var** denilince, selam verip biraz akıl ilim öğreneyim diye geldim." dedi." **(M2–8)**

osı jaqta	+	*qart atamız*	+	*bar*
DT (BulT)		**Ö**		**Y**

*Jänibek oğan da aytadı: **osı jaqta bir qart atamız bar** degenge jolığıp, qolın alıp, bir-eki awız aqıl suramaqşı edim dep.* "Jenibek ona da: **bu tarafta ihtiyar bir dedemiz var** denilince, uğrayıp selam vererek biraz akıl danışmak istedim, diye söyledi." **(M2–25)**

osı jaqta	+	*bir qart atamız*	+	*bar*
DT (BulT)		**Ö**		**Y**

5.2.1.2.1.2. Birleşik Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **Ö + DzT + Y**

Jonnıñ qar suwımen şığıp, jelkildep tunıp turğan biydayıq, şalğın jeymin *dep jantalasıp külikten aldımen Noqañ awılı köşedi.* "**Yaylanın kar suyuyla çıkıp, dalgalanarak çok gür bir şekilde büyüyen ayrık otunu, çayırını yiyeceğim** diye mücadele edip Külik Nehri'nden öncelikle Nokan köyü taşınır." **(M10–166)**

(men)	+	*jonnıñ qar suwımen şığıp, jelkildep tunıp turğan biydayıq, şalğın*	+	*jeymin*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + Y**

— Mına körgensiz kimniñ atın atap tur özi! ***Quyrığındı türip tastap dürelep alsın*** *dep turmısıñ? – dep anayı añşı atın tepinip-tebinip qaldı*. "— "Bu densiz kimin atından bahsediyor! **Kuyruğunu kıvırıp falakaya yatırmasını mı istiyorsun?**" diyerek kaba avcı atını tepindirdi." **(M3–52)**

(ol)	+	*quyrığındı türip tastap*	+	*dürelep alsın*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

— Arızımızdı aytıp kel degen jurt ***asqaqtay söyle*** *dep tapsırğan joq edi, ağalar**.** Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "Şikâyetimizi bildir diyen halk, **(beni) gururlanarak söyle** diye görevlendirmemişti, ağalar**.** Böyle olduysa suç bendedir. 'Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.' diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!" diye atından inip uzun dizgini Kenjetay'a doğru fırlattı." **(M3–70)**

(sen)	+	*asqaqtay*	+	*söyle*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

*Anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip: "Pälenşege ol attı nege berdiñ" degende: "Sodan qolaylı attıñ reti bolmadı**, tañ asırıp jibereyin** dep em, jılqı örip ketip, özge attıñ jöni kelmey qap edi" dep joqtan özgeni sıltaw qılıp jubata berüwşi edi.* "Arada sırada zengin ve zenginin hanımı görüp: "Falancaya o atı neden verdin" deyince: "Bundan uygun atın düzeni olmaz**, yürük atı yarışa hazırlayıp göndereyim** dedim, atı otlağa çıkarınca başka atın şansı olmaz" diyerek, olur olmaz şeyleri bahane edip (onları) teselli ediverirdi." **(M10–206)**

(men)	+	*tañ asırıp*	+	*jibereyin*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

— Osı jaqta qart atamız bar degenge ***qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın*** *dep jür edim, – dedi*. "— "Burada yaşlı bir dedemiz var denilince, **selam verip biraz akıl ilim öğreneyim** diye geldim." dedi." **(M2–8)**

(men) +	*qolın alıp* +	*Bir-eki awız aqıl-bilim*	*alayın*
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**DzT (BsizN)**	**Y**

- **DT + Ö + Y**

*Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı: — Men buğan deyin jeti ret jekpe-jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, **aralarında Qabanbay degen batır bar** deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma!* "Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, **aralarında Kabanbay isimli bahadır var** denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!" **(M8–188)**

aralarında +	*Qabanbay degen batır* +	*bar*
DT (BulT)	**Ö**	**Y**

- **ZT + DT + Ö + Y**

***— Kerey-Waqtıñ işinde Esekeñ barda sırttan eşkim bata almas** dep, biz munda tınış jata berip edik… – dep Şıñğıs söz ayağın irkip toqtadı.* "— "**Kerey-Vak'ın içinde Eseken varken dışarıdan hiç kimse cesaret edemez** düşüncesiyle, biz burada huzurlu yaşıyorduk..." diye Cengiz tedirginlikle sözünü bitirdi." **(M3–189)**

Kerey- Waqtıñ işinde Esekeñ barda +	*sırttan* +	*sırttan eşkim* +	*bata almas*
ZT (ZamT)	**DT (AT)**	**Ö**	**Y**

5.2.1.2.1.3. Sıralı Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

- **(Ö + DzT + Y) (Ö + DzT + Y)**

*— Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. **Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar** degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.* "— "Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye

görevlendirmemişti, ağalar. Böyle olduysa suç bendedir. **‘Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.’** diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!” diye atından inip uzun dizgini Kenjetay’a doğru fırlattı.” **(M3–70)**

jüyeli söz	+	*jüyesin*	+	*tabar*	+	*jüyesiz*	+	*iyesin*	+	*tabar*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**		**Ö**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **(Ö + DzT + DT + Y) + (Ö + DT + Y)**

*Awzıma qalay tüskenin bilmeymin, bul arada eşbir reti bolmasa da: — **Praktikamdı özimizdiñ awılda emes, körşi “Qızıl tuw” kolhozında ötkizsem deymin**, – dep saldım.* “Ağzımdan nasıl çıktığını bilmiyorum, burada hiç yeri olmasa da: — “**Stajımı kendi köyümüzde değil, komşu “Kızıl Tuv” kolhozunda geçirsem diyorum**” diye söyleyiverdim.” **(M4–214)**

(men)	+	*praktikamdı*	+	*özimizdiñ awılda*	+	*emes*	+
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**DT (BulT)**		**Y**	

(men)	+	*körşi “Qızıl tuw” kolhozında*	+	*ötkizsem*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**Y**

5.2.1.2.1.4. Bağlı Yapıdaki Yapıca Bağımsız Yan Cümlelerdeki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi

Örnek metinlerdeki yapıca bağımsız yan cümlelerde, bağlı yapıda olan iç yan cümlelere rastlanmamıştır.

5.2.1.2.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki yapıca bağımsız yan cümlelerde, devrik iç yan cümlelere rastlanmamıştır.

5.3. YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜŞLÜ YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ

5.3.1. Şart Yan Cümlelerinin Öge Dizilişi

Çalışmamızda, örnek metinlerde geçen **162** şart yan cümlesi incelendi. Temel cümlede gerçekleşen olayın hangi şarta bağlı olduğunu gösteren bu yan cümlelerde fiil Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şahıs ekleri almaktadır. Çalışmamızda bu yan cümle çeşidini öge dizilişi açısından kurallı ve devrik olmak üzere iki başlık altında ele aldık.

5.3.1.1. Kurallı (Düz) Cümle

Örnek metinlerdeki *-sa / -se* şart ekiyle kurulan şart yan cümleleri genel olarak öge dizilişi açısından kurallıdır. Kurallı olan bu yan cümlelerin öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y**

Balşıq jaman bolsa*, kirpişi jaqsı bolmaydı,* ***kirpişi jaqsı bolmasa****, üy jaqsı bolıp şıqpaydı.* "**Balçık kötü olursa**, kerpici iyi olmaz**,** **kerpiç iyi olmazsa**, ev güzel olmaz**." (M2–75)**

1. *balşıq* + *jaman bol-*
   Ö **Y**
2. *kirpişi* + *jaqsı bolma-*
   Ö **Y**

Oları azaysa*, bürkitter de azaymaq,* ***olar bolmasa****, bürkitter de bolmaq emes.* "**Onlar eksilse** kartallar da eksilecek, **onlar olmasa** kartallar da olmayacak." **(M5–206)**

1. *oları* + *azay-*
   Ö **Y**
2. *olar* + *bolma-*
   Ö **Y**

Birewi qol uşın berse *ne deysiz.* "**Biri yardım etse** ne olur?" **(M8–136)**

birewi + *qol uşın ber-*
Ö **Y**

Duwası awırpasa, *Sarjan emes, men ketüwim mümkin eken…* "**Büyüsü kederlendirmese**, Sarjan değil, benim kalkışım mümkündü..." **(M9–174)**

duwası + *awırpa-*
Ö **Y**

Ne jazğanın beybaqtıñ men aytayın, jigitter, qulağıñdı sala ber, ***kökeyiñe unasa****, mänisine qana ber.* "Ne yazdığını zavallının ben söyleyeyim, delikanlılar kulak verin, **ilgi duyarsanız**, anlamını detaylı bir şekilde öğreniverin." **(M10–61)**

(ol) + *kökeyiñe una-*
Ö (GÖ) **Y**

- **Ö + DzT + Y**

Jaman qatın alsañız,	*"**Kötü kadın alırsan**,*
Törkinine bere almay,	*Babaevine gönderemez,*
Tösegine jata almay,	*Döşeğine yatıramaz,*
Teñ qurbısı kelgende	*Arkadaşı geldiğinde*
Jöndi jawap ayta almay	*Düzgün cevap veremez*
Jalğanda qor boladı.	*Yalan dünyada rezil olursun."* **(M2–130)**

(siz) + *jaman qatın* + *al-*
Ö (GÖ) **DzT (BsizN)** **Y**

İye, ***"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin eldiñ naqılın eske alsañ****, layıqtı jumıs bolmaptı.* "Efendi, **"malım canımın sadakası, canım namusumun sadakası" denen halk atasözünü hatırlasan**, uygun olur." **(M3–111)**

(sen) + *"malım - janım sadağası, janım - arım sadağası" deytin eldiñ naqılın* + *eske al-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Mına faşister taqtayı köterilgen edendi köre qalsa*, sol vagondağılardıñ bärin qırıp salar edi.* "**Bu faşistler, tahtası kaldırılan zemini görseler**, bu vagondakilerin hepsini katlederlerdi." **(M6–132)**

mına faşister + *taqtayı köterilgen edendi* + *köre qal-*
Ö **DzT (BliN)** **Y**

Esebimizdi qayırsaq, *bıyılğı meje - adamzat tarixınan eki mıñ eki jüz seksendi alıp tastasa, grigorian küntizbesi boyınşa, bizdiñ däwirimizden burınğı eki jüz jetpis segizinşi jılğa aparadı.* "**Hesabımızı yeniden düzenlersek**, bu yılki ölçü; insanoğlu tarihinden iki bin iki yüz sekseni çıkatırsak, Gregoryen takvimine göre, bizim dönemimizden önceki iki yüz yetmiş sekiz yılına götürür." **(M7–135)**

(biz) + *esebimizdi* + *qayır-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Berdiqojanıñ osı mañda ekenin estise, *olar tipti qutırınıp ketpey me?!* "**Berdikoja'nın bu civarda olduğunu işitseler**, onlar mutlaka etrafa saldırıp durmazlar mı?!" **(M8–170)**

(ol) + *Berdiqojanıñ osı mañda ekenin* + *esit-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

Arheolog bolmasaq, *tarixiy roman qalay jazıladı dep oylaysız?* "**Arkeolog olmasak**, tarihî roman nasıl yazılır diye düşünüyorsunuz?" **(M9–111)**

(biz) + *arheolog* + *bolma-*
Ö (GÖ) **DzT (BsizN)** **Y**

Jalğız perzent demeseñ, *awlı da bar on şaqtı üy, bayı da bar soqtalday, bawırı da bar bayınıñ - nemereles ämeñger.* "**Yalnız çocuk demezsen**, köyü de var on kadar evi olan, kocası da var iri cüsseli, kardeşi de var kocasının - üçüncü kuşaktan amenger." **(M10–50)**

(sen) + *jalğız perzent* + *deme-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DzT + DT + Y**

Alpıstı jeti atağa köbeytse, *bir ruwdıñ jedeqabıl dara jası şığadı, ol tört jüz jıyırma jılğa teñ.* "**Altmışı yedi soyla çarpsa**, bir kabilenin ortalama yaşı çıkar, o dört yüz yirmi yıla denktir." **(M7–121)**

(ol) + *alpıstı* + *jeti atağa* + *köbeyt-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **DT (YT)** **Y**

Kitap waqıyğanı grigorian küntizbesi boyınşa, bizdiñ jıl sanawımızğa deyingi eki jüz jetpis segizdiñ jazğıturım nawrızınan bastaydı, ***ol degeni - türki jılnamasına süyensek****, eki jüz otız birinşi jıl nemese alpısqa köbeytse, on üş mıñ segiz jüz alpıs jıl*. "Kitaptaki olay Gregoryen takvimine göre, bizim yıl hesabımıza kadarki iki yüz yetmiş sekizin ilkbahar dönemindeki nevruzdan başlar, **bunu Türk vakayinamesine dayandırsak**, iki yüz otuz birinci yıl veya altmışla çarpılsa, on üç bin sekiz yüz altmış yıl olur." **(M7–130)**

(biz) + *ol degeni* + *türki jılnamasına* + *süyen-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **DT (YT)** **Y**

- **Ö + DzT + ZT + Y**

Bir närse tuwrasındağı pikirimizdi, yaki qıyalımızdı, yaki köñilimizdiñ küyin söz arqılı jaqsılap ayta birsek*, sol söz öneri boladı*. "**Bir şey hakkındaki fikrimizi, ya hayalimizi ya da iç dünyamızı söz vasıtasıyla güzel bir şekilde ifade edersek**, o söz sanatı olur." **(M2–50)**

(biz) + *bir närse tuwrasındağı pikirimizdi, yaki qıyalımızdı, yaki köñilimizdiñ küyin* + *söz arqılı jaqsılap* + *ayta bir-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **ZT (DrT)** **Y**

Adas sözderdi añdap aytpasa*, mäselen: "Sol eldiñ adamınıñ bäri azuwlı" degende, adamnıñ bäri azıp bolğanın aytqanı ma?* "**Eşsesli kelimeleri anlayarak söylemeyince**, örneğin: "O halkın insanlarının hepsi azılı" dendiğinde, insanların hepsinin zayıfladığını mı söylüyor?" **(M2–146)**

(ol) + *adas sözderdi* + *añdap* + *aytpa-*
Ö (GÖ) **DzT (BsizN)** **ZT (DrT)** **Y**

Qoldı tügel suqpasa*, mına taqtaydı köteretindey küş aluw qayda*! "**Elini tamamen sokamazsa**, bu tahtayı kaldırabilecek kadar kuvvet alması mümkün değil!" **(M6–81)**

(ol) + *qoldı* + *tügel* + *suqpa-*
Ö (GÖ) **DzT (BliN)** **ZT (DrT)** **Y**

- **Ö + DzT + YDT +Y**

Munı da tüsinbese, *Kenesarı şın aqımaq eken!* "**Bunu da anlamadıysa**, Kenesarı gerçekten ahmakmış!" **(M3–150)**

(ol)	+	*munı*	+	*da*	+	*tüsinbe-*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**YDT**		**Y**

- **Ö + DT + Y**

Aldıña kelse *ädildigiñdi ayama,* "**Karşına gelse** adaletini esirgeme,

Aymağıñ ketpes aldıñnan. Toprağın gitmez elinden." **(M2–10)**

(ol)	+	*aldıña*	+	*kel-*
Ö(GÖ)		**DT (YT)**		**Y**

Neğurlım ***joba jasaytın säwlet önerpazı qıyalğa bay bolsa****, soğurlım salğan üy säwletti, ädemi bolıp şıqpaq*. "**Proje yapan mimarın hayal gücü ne kadar zengin olursa** yapılan ev de o kadar görkemli ve güzel olur." **(M2–70)**

joba jasaytın säwlet önerpazı	+	*qıyalğa*	+	*bay bol-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Oñaşa bir qonğalı, "Ayrı ayrı konaklayarak,

Xandığınan ayrılsa*,* **Hanlıktan ayrılırsa**,

El boluwdan qalğanı. Halk olmaktan çıkar." **(M3–197)**

(olar)	+	*xandığınan*	+	*ayrıl-*
Ö (GÖ)		**DT (AT)**		**Y**

Eldiñ bir jartısı Baraq ulı Bökeyge qarasa*, şığıs aymaqtar Äbilfeyizdiñ Xanqojasına bağındı.* "**Halkın bir yarısı Barak Han'ın oğlu Bökey'e bağlı iken**, doğu bölgeleri Ebilfeyz'in Hankoja'sına tabi idi." **(M8–110)**

eldiñ bir jartısı	+	*Baraq ulı Bökeyge*	+	*qara-*
Ö		**DT (YT)**		**Y**

Kebis Şämşiydikinen aspasa, kem bolmadı. "Ayakkabı, **Şemşiy'inkinden daha iyi olmasa da**, kötü de değildi." **(M10–143)**

kebis + *Şämşiydikinen* + *aspa-*
Ö **DT (AT)** **Y**

- **Ö + DT + DzT + Y**

Mundayda senimdi serik tawıp almasañ *tağı qıyın*. "**Bu durumda güvenilir yol arkadaşı bulamazsan** yine zor." **(M6–183)**

(sen) + *mundayda* + *senimdi serik* + *tawıp alma-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **DzT (BsizN)** **Y**

Mundağı qıysın eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw, grigorian künparağı destesinde, ***odan İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq****, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.* "Buradaki mantık, iki bin iki yüz sekseni çıkarmak, Gregoryen takvimi bağlamında, **onu İsa aleyhisselam peygamber doğuncaya kadarki iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek**, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı çıkar." **(M7–134)**

(biz) + *odan* + *İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi eki jüz jetpis segizinşi jıldı* + *ayır-*
Ö (GÖ) **DT (AT)** **DzT (BliN)** **Y**

Mäskewde şäyt dese*, munda oybay - attan.* "**Moskova'da bir şey denilse**, burada hemen yap." **(M9–463)**

(olar) + *Mäskewde* + *şäyt* + *de-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **DzT (BliN)** **Y**

- **Ö + DT + YDT + Y**

Kedir-budır tas jolda birde ırğıp-ırğıp tüsse*, birde şayqap-şayqap tastap, zirk-zirk etken arba jürisi de öte jaysız.* "**Eğri büğrü taş yolda bazen hoplayıp zıplayarak**, bazen sallana sallana zangırdayan arabanın gidişi de çok rahatsız edici." **(M4–269)**

(ol) + *kedir-budır tas jolda* + *birde* + *ırğıp-ırğıp tüs-*
Ö (GÖ) **DT (BulT)** **YDT** **Y**

- **Ö + ZT + Y**

Endi qarasam *meniñ qaruwım mına eki soldattıñ biriniñ ıyığında eken.* "**Şimdi**

bakınca benim silahım, bu iki askerden birinin omzundaymış.” **(M6–47)**

(men)	+	*endi*	+	*qara-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**Y**

*Esebimizdi qayırsaq, bıyılğı meje - **adamzat tarixınan eki mıñ eki jüz seksendi alıp tastasa**, grigorian küntizbesi boyınşa, bizdiñ däwirimizden burınğı eki jüz jetpis segizinşi jılğa aparadı.* “Hesabımızı yeniden düzenlersek, bu yılki ölçü; **insanoğlu tarihinden iki bin iki yüz sekseni çıkatırsak**, Gregoryen takvimine göre, bizim dönemimizden önceki iki yüz yetmiş sekiz yılına götürür.” **(M7–135)**

(biz)	+	*adamzat tarixınan eki mıñ eki jüz seksendi alıp*	+	*tasta-*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DzT + Y**

***Bürkit kündiz bulardı alsa**, bular tünde olardı alıp qoyatın sätteri de boladı*. “**Kartallar gündüz bunları avlasa**, bunların da geceleri onları avladığı zamanlar olur.” **(M5–53)**

bürkit	+	*kündiz*	+	*bulardı*	+	*al-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + Y**

*Mundayda bürkit onı toqtatpaq bolıp, **bir ayağımen jolındağı ağaşqa şap berse**, bir butı sonda qalıp, bir butı tawtekede ketüwi äbden ıqtiymal.* “Bu hâlde kartal onu durdurmak isterken **bir ayağı ile yolundaki ağacı kavrasa**, bir bacağı orada kalıp, bir bacağı dağ tekesinde gitmesi büyük ihtimal.” **(M5–70)**

(ol)	+	*bir ayağımen*	+	*jolındağı ağaşqa*	+	*şap ber-*
Ö (GÖ)		**ZT (VT)**		**DT (YT)**		**Y**

- **Ö + ZT + DT + ZT + Y**

***Oısqa qaray jılqı malın ıqtasını bar qara ottı şubarğa jaqın ustamasañ** - “Baylıq - bir juttıq, batır - bir oqtıq” - keyde taqır–taza jayaw da qalasıñ*. “**Kışa doğru yılkı hayvanının barındığı semizotu bol olan orman bölgesinin yakınından gitmezsen**, “Zenginliğe bir kıtlık, bahadıra bir kurşun (yeter)”, bazı durumlarda tamamen yaya kalırsın.” **(M3–5)**

(sen)	+	*qısqa qaray*	+	*jılqı malın ıqtasını bar qara ottı şubarğa*	+	*jaqın*	+	*ustama-*
Ö (GÖ)		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **Ö + ZT + ZT + DT+ ZT+ Y**

Bular erkekteriniñ şayqası kezinde "pışşäk, pışşäk" dep sol mañda aynala uşıp jürgeni bolmasa*, töbeleske qatısqan joq jäne özara da töbelesken joq.* "**Bunlar erkeklerinin mücadelesi sırasında "pışşek, pışşek" diye bu bölgede dönerek uçsalar da** ne kavgaya karışıyor ne de mücadele ediyorlar." **(M5–200)**

bular	+	*erkekteriniñ şayqası kezinde*	+	*"pışşäk, pışşäk" dep*	+	*sol manda*	+	*aynala*	+	*uşıp jürgeni bolma-*
Ö		**ZT (ZamT)**		**ZT (DrT)**		**DT (BulT)**		**ZT(DrT)**		**Y**

- **DT + Ö + DzT + Y**

Mäselen, ***"Joñğar qaqpası" atanğan Barlıq pen Toqta tawı aralığına qolbası Qabanbaydıñ özin qondırsa,*** *Altay men Barqıtbelge Kökjal Baraq, er Jänibek bastağan Kerey men Nayman köşin attandırdı.* "Örneğin, **"Jongar Kapısı" diye adlandırılan Barlık ile Tokta Dağları arasına, komutan Kabanbay'ın kendisini yerleştirince**, Altay ile Barkıtbel'e Kökjal Barak, Er Jenibek'in yönetiminde Kerey ve Nayman göçünü gönderdi." **(M8–87)**

"Joñğar qaqpası" atanğan Barlıq pen Toqta tawı aralığına	+	*qolbası*	+	*Qabanbaydıñ özin*	+	*qondır-*
DT (YT)		**Ö**		**DzT (BliN)**		**Y**

- **DT + Ö + ZT + Y**

Sol jerde basıma bir qawip sap etsin - ***birewdiñ bolmasa, birewdiñ terli alaqanınan bäkim jılp etip tüsip ketse****, barlıq ümitten ayırılğanımız ğoy*. "Bu arada aniden bir tehlike aklıma geldi, **biri olmasa, diğerinin terli avucundan çakım tak diye düşüp gitse**, bütün ümidimiz yok olacak." **(M6–84)**

birewdiñ bolmasa, birewdiñ terli alaqanınan	*bäkim*	*jılp etip*	*tüsip ket-*
DT (AT)	**Ö**	**ZT (DrT)**	**Y**

- **ZT + Ö + Y**

*Biraq **kirpiş jaqsı bolsa da**, **qalawı jaman bolsa**, onan jaqsı üy şıqpaydı*. "Ancak **kerpiç iyi olsa da** **örülüşü kötü olursa** o zaman da ev iyi olmaz." **(M2–77)**

kirpiş jaqsı bolsa da	+	*qalawı*	+	*jaman bol-*
ZT (KrşT)		**Ö**		**Y**

*— Kenesarını xan saylawğa rıyza bolsa aq saqal, qara saqal biyleri tez jetsin! – dep şapqınşı jiberedi de, **üş kün işinde xabar bolmasa** şawıp äketedi*. "— Kenesarı'yı han seçmeye razı ise ak sakal, kara sakal beyleri tez gelsin! – diye haberci gönderdi ve üç gün içinde haber gelmediği için elinden geleni yapacaktı." **(M3–129)**

üş kün işinde	+	*xabar*	+	*bolma-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**Y**

- **ZT + Ö + DT + ZT + Y**

***Bılayğı jurt oğan jalpı "basqınşı" dep öşikken bolsa**, tutqındardıñ öşi eki ese - bizdi adam sanatına qospay ustadı ğoy lager'lerde.* "**Bir zaman sonra halk onlara "işgalci" diye top yekün düşman olsa da**, esirlerin kini iki misli, bizi insan yerine koymadılar kamplarda." **(M6–248)**

bılayğı	+	*jurt*	+	*oğan*	+	*jalpı "basqınşı" dep*	+	*öşikken bol-*
ZT (ZamT)		**Ö**		**DT (YT)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **ZT + ZT + Y**

***Tuyaq ketkennen keyin etik jayınan söz qozğalsa**, Şeker Tuyaqtı awzınan tüsirmey: — Şegebay qayda?! Onıki Tuyaqtıñ bir şanışqanına da turmaydı, – dep maqtap jüretin boldı.* "**Tuyak gittikten sonra çizme konusunda konuşulsa**, Şeker Tuyak'ı dilinden düşürmeden: — "Şegebay nerede?! Onunki Tuyak'ın bir dikişinin yerini de tutamaz." diye övmeye başladı." **(M10–147)**

Tuyaq ketkennen keyin	+	*etik jayınan*	+	*söz qozğal-*
ZT (ZamT)		**ZT (İT)**		**Y**

- **YDT + Ö + Y**

Qısqaşa ğana amandıqtarın bildire kelip, xattıñ aqırında bılay depti: "Qarağım, qaytarında seniñ aldıñnan kölik alıp şıqpaymın. Stantsiyadan eki-üş şaqırım jerdegi "Qızıl tuw" kolhozında meniñ Jarılğap degen eskiköz dosım bar. Sonıñ üyine barıp tüs. Öte jaqsı adamdar. ***Eger xabar berseñ****, aldıñnan şığıp özderi de kütip alar. Eskerterim - ülkender aldında ersi minez körsetpey, izet saqtap jürgeysiñ. Seni awılğa Jäkeñniñ özi jetkizip salmaq..."* "Kısaca afiyette olduklarını bildirip, mektubun sonunda şöyle diyordu: "Yavrum, geri döndüğünde seni karşılamaya arabayla gelemeyeceğim. İstasyondan iki-üç kilometre uzaktaki "Kızıl Tuv" kolhozunda benim Jarılğap isimli kadim bir dostum var. Onun evine git. Çok iyi insandır. **Eğer haber verirsen**, karşılayıp kendileri bekler. Uyarıyorum, büyükler önünde kaba davranış göstermeden, edepli olasın. Seni köye Jeken ulaştıracak..."" **(M4–194)**

eger	+	*(sen)*	+	*xabar ber-*
YDT		**Ö (GÖ)**		**Y**

- **YDT + Ö + DzT + ZT + Y**

Eger qarındasım jawaptı döp qaytara almay qalsa*, urıstıñ bastalğanı*. "Eğer kız kardeşim cevabı tastamam veremezse, kavga başlardı." **(M4–20)**

eger	+	*qarındasım*	+	*jawaptı*	+	*döp*	+	*qaytara almay qal-*
YDT		**Ö**		**DzT (BliN)**		**ZT (DrT)**		**Y**

- **YDT + Ö + ZT + DT +Y**

Eger menen burın esikke jetip ülgerse*, aytqan aqılımnıñ tügeldey zayağa ketkeni*. "**Eğer benden önce kapıya ulaşırsa**, verdiğim öğütlerin tamamı boşa giderdi." **(M4–13)**

eger	+	*(ol)*	+	*menen burın*	+	*esikke*	+	*jetip ülger-*
YDT		**Ö (GÖ)**		**ZT (ZamT)**		**DT (YT)**		**Y**

5.3.1.2. Devrik Cümle

Örnek metinlerdeki *-sa / -se* şart ekiyle kurulan şart yan cümlelerinde, öge dizilişi açısından devrik cümlelere de rastlanmaktadır. Devrik olan bu yan cümlelerin

öge dizilişi şu şekildedir:

- **Ö + Y + ZT**

— *Joq, – dedim,* ***<u>küyinbesem de, büyregim bülk etip</u>***. "— "Yok" dedim, **<u>üzülmesem de, farkına vararak</u>**." **(M9–364)**

<u>(men)</u>	+	*<u>küyinbe-</u>*	+	*<u>büyregim bülk etip</u>*
Ö (GÖ)		**Y**		**ZT (DrT)**

- **Ö + Y + YDT**

<u>Desem de</u> *Säbiytke jetkizdim*. "**<u>Söylemek için de</u>** Sebit'e gittim." **(M6–188)**

<u>(men)</u>	+	*<u>de-</u>*	+	*<u>de</u>*
Ö (GÖ)		**Y**		**YDT**

- **Ö + DzT + Y + YDT**

<u>Qaltay mırzasınıñ ne oylaytının bilse de</u>*, erte künnen jaltañ bolıp öskendikten, aşuwlanıp qala ma dep qorğalaqtap, janın awırtatın sözderdi bunday küyde aytpaytın.* "Kaltay, **<u>beyinin ne düşündüğünü bilse de</u>** gelecek kaygısıyla yetiştirildiğinden, kızar mı diye çekinip, canını sıkan sözleri bu durumda söylemezdi." **(M1–81)**

<u>Qaltay</u>	+	*<u>mırzasınıñ ne oylaytının</u>*	+	*<u>bil-</u>*	+	*<u>de</u>*
Ö		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

- **Ö + DT + DzT + ZT + Y + YDT**

<u>Ömirde qandı qırğındı köp körse de</u>*, üzeñgiles dostarınıñ eñ soñında qalıp qoyğan Berdiqojanıñ janı siri deseyşi.* "**<u>Hayatta kanlı katliamları çok görmüş olsa da</u>**, yaşıt dostlarının en sonunda kalan Berdikoja, ne kadar da dayanıklıymış." **(M8–42)**

<u>(ol)</u>	+	*<u>ömirde</u>*	+	*<u>qandı qırğındı</u>*	+	*<u>köp</u>*	+	*<u>kör-</u>*	+	*<u>de</u>*
Ö (GÖ)		**DT (BulT)**		**DzT (BliN)**		**ZT (MT)**		**Y**		**YDT**

- **Ö + ZT + Y + YDT**

<u>Üy işi qonaqtar alğaşqı kelgende tañdansa da</u>*, artınan pişinderin, qalıptarın körgen soñ, jetimdik xalderine mümkin bolğan därejede köñildeniñkirep, jadırap, şamalarınşa sergiy bastadı.* "**<u>Ev sahipleri, misafirler ilk geldiklerinde şaşırsalar da</u>**,

görünüşlerini, hâllerini gördükten sonra, yetim oluşlarına mümkün olduğu kadar içten içe sevinip, keyiflenip, kendinlerince neşelenmeye başladılar.” **(M1–188)**

üy işi	+	*qonaqtar alğaşqı kelgende*	+	*tañdan-*	+	*da*
Ö		**ZT (ZamT)**		**Y**		**YDT**

Bulay aytuwdıñ sırtı körkem siyaqtı körinse de*, işki mağınası pikirdi tolıqtırmay, tek sözdiñ, söylemniñ qarasın köbeytedi.* “**Böyle söyleyişin dışı güzel gibi görünse de** iç anlamı, fikri tam karşılamadığından sadece kelimenin, cümlenin yükünü artırır.” **(M2–167)**

bulay aytuwdıñ sırtı	+	*körkem siyaqtı*	+	*körin-*	+	*de*
Ö		**ZT (BnzT)**		**Y**		**YDT**

Solay bola tursa da *qızdıñ atı qız ğoy, ataqtı batır, atı şuwlı ädil biy atanğan Eseneyge qız közimen bir qarap qalğanın özi de sezbegen.* “**Böyle olsa da** kız kızdır, soylu bahadır, meşhur adil bey (diye) adlandırılan Eseney’e kız gözüyle bakıp kaldığını kendi de farketmemişti.” **(M3–102)**

(bul)	+	*solay*	+	*bola tur-*	+	*da*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

Äsirese osı bir tilin şığaratın ädetti qaydan tapqanın bilmeymin, ***qanşa aytsam da*** *qoyar emes*. “Özellikle o dilini çıkarma alışkanlığını nereden kazandığını bilmiyorum, **defalarca söylememe rağmen** terketmedi.” **(M4–22)**

(men)	+	*qanşa*	+	*ayt-*	+	*da*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

Aqırı, ***säl tığızdaw tursa da****, ötken ğasırdağı äsem äri aydındı qalpına tüsti*. “Sonra, **azıcık sıkışık bir şekilde dursa da**, geçmiş zamana göre güzel hem de muhteşem bir şekilde düzenlendi.” **(M9–99)**

(ol)	+	*säl tığızdaw*	+	*tur-*	+	*da*
Ö(GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

Qızdı awıldı toruwdan torıqsa da*, nemese* ***oñayına obıqsa da****, Şekerden aynalıp kep äyel ozbas!* “**Kızları bol köyleri gözetlemekten yorulsa da**, ya da **çalışmadan açgözlülük etse de**, Şeker’den başka bir kadına gitmez!” **(M10–72)**

1. *(ol)* + *qızdı awıldı toruwdan* + *torıq-* + *da*
   Ö (GÖ) **ZT (SebT)** **Y** **YDT**
2. *(ol)* + *oñayına* + *obıq-* + *da*
   Ö (GÖ) **ZT (GT)** **Y** **YDT**

- **Ö + ZT + ZT + Y + YDT**

Bulay ayqındaw basında ayıruw maqsatpen aytılsa da*, soñınan körkeytüw maqsatpen aytuwğa aynalğan*. "**Bu tür açıklamalar, başlarda ayrım yapma amacıyla söylense de**, daha sonraları mübalağa maksadıyla kullanılmıştır." **(M2–187)**

bulay ayqındaw + *basında* + *ayıruw maqsatpen* + *aytıl-* + *da*
Ö **ZT (ZamT)** **ZT (VT)** **Y** **YDT**

Keybir qoldar qanşama jigerlene kirisse de *taqtayğa iz qaldıruwdan artıqqa bara almay qaldı*. "**Bazı eller ne kadar gayretle girişse de** tahtaya iz bırakmaktan öteye gidemediler." **(M6–90)**

keybir qoldar + *qanşama* + *jigerlene* + *kiris-* + *de*
Ö **ZT (MT)** **ZT (DrT)** **Y** **YDT**

- **Ö + YDT + DT + Y + YDT**

Biraq ***awızdağı bölme zatında üyge arnalıp salınsa da****, käzirgi qalpında üylikten şığıp, äri şoşala, äri qoranıñ mindetin atqarıp tur*. "Ancak **sofadaki oda aslında eve tahsis edilse de**, şimdi ev evlikten çıkmış, hem kiler hem ahır olarak kullanılıyor." **(M1–119)**

awızdağı bölme + *zatında* + *üyge* + *arnalıp salın-* + *da*
Ö **YDT** **DT (YT)** **Y** **YDT**

- **DzT + Y + YDT**

Ormanı bolmasa da*, butası bar,* ***özeni bolmasa da****, bulağı bar*. "**Ormanı olmasa da**, çalısı var, **nehri olmasa da**, pınarı var." **(M5–4)**

1. *ormanı* + *bolma-* + *da*
   DzT (BliN) **Y** **YDT**
2. *özeni* + *bolma-* + *da*
   DzT (BliN) **Y** **YDT**

- **DzT + Ö + ZT + YDT +ZT + Y + YDT**

Däl osı jaylardı apam burın da birneşe ret surap bile tursa da*, bul jolı ädeyi söz bolsın dep otırğanı belgili edi.* "**Aynı konuları annem daha önce birkaç kez sorup öğrenmiş olsa da**, bu sefer sırf muhabbet olsun diye yaptığı belli idi." **(M4–45)**

däl osı jaylardı +	*apam* +	*burın* +	*da* +	*birneşe ret surap* +	*bile tur-* +	*da*
DzT (BliN)	**Ö**	**ZT (ZamT)**	**YDT**	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**

- **ZT + Ö + DT + Y + YDT**

Arqalıq jadağay, jalğız qabat bolğan soñ, ***kıs küninde jel terisinen soqsa da****, oñınan soqsa da panalığı joq: azınap turadı.* "Arkalık boş, yalnız (bir) yeryüzü katmanı olduğundan beri, **kış gününde rüzgâr karşıdan vursa da**, sağından vursa da sığınacak yeri yok: uğuldar." **(M1–5)**

kıs küninde +	*jel* +	*terisinen* +	*soq-* +	*da*
ZT (ZamT)	**Ö**	**DT (AT)**	**Y**	**YDT**

SONUÇ

Türk lehçeleri arasında güçlü bir bağ oluşturmak için lehçeler arasındaki farklılık ve benzerliklerin ortaya çıkarılması ve karşılıklı anlaşılırlık oranlarının tespit edilmesi büyük öneme sahiptir. Bu amaçla başladığımız çalışmamızda, çağdaş Kazak Edebiyatından seçilen bütünce üzerinde Kazak Türkçesinde yan cümleler konusunu Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalı bir şekilde incelemeye çalıştık.

Çalışmamızda, öncelikle Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi gramerlerinde kelime grupları, kelime gruplarının sınıflandırması, cümle kavramı, cümle sınıflandırmaları, yan cümle kavramı, yan cümle sınıflandırmaları gibi konuların nasıl ele alındığını karşılaştırmalı bir şekilde verdik. Daha sonra, örnek metinler esasında Kazak Türkçesindeki yan cümle yapılarını, yan cümlelerin temel cümledeki öge görevlerini, yan cümlelerin öge dizilişlerini inceledik. Böylece iki lehçe arasında görülen benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaya çalıştık. Tespit edebildiğimiz benzerlik ve farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kelime Grupları

Türkiye'de kelime grupları üzerine yapılan dil bilgisi çalışmalarında henüz bir birlik oluşturulamamıştır. Buna karşın, Kazakistan'da kelime gruplarının sınıflandırılmasında ortak bir yöntem geliştirilmiş durumdadır.

Kazakistan'da yapılan çalışmalarda kelime grupları kelime türlerine, kelimelerin bağlanış şekillerine, kelimelerin yapılarına ve bu yapıların serbestlik veya sabitliğine göre sınıflandırılmaktadır. Kazak gramerlerinde kelime grupları isimle oluşan ve fiille oluşan kelime grupları şeklinde iki grupta incelenmektedir. Buna karşın, Türkiye'de genel anlamda kuruluş özelliklerine göre sınıflandırmalara da rastlanmaktadır. Ancak, Türkiye Türkçesi gramerlerinde de isimle ve fiille oluşan kelime grupları şeklinde bir sınıflandırma yapılmaktadır (Bk. Çelik ve diğ., 2006: 30–65).

Kazak gramerciliğinde kelime grupları bağlanış şekillerine göre *qıyısuw* "uyum", *meñgerüw* "yöneltme", *matasuw* "eklenme", *qabısuw* "birleşme" ve *janasuw* "bitişme" olmak üzere beş grupta değerlendirilmektedir. Türkiye Türkçesinde böyle bir sınıflandırmaya gidilmemiştir. Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanış

şekillerinden *qıyısuw* “uyum”, Türkiye Türkçesinde özne-yüklem uyumu olarak, Kazak Türkçesinde kelime gruplarının bağlanış şekillerinden *matasuw* “eklenme”, Türkiye Türkçesinde isim tamlaması grubu olarak, *qabısuw* ”birleşme” içerisinde yer alan *zat esimdi tirkester* “isim grubu”, Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması olarak değerlendirilmektedir. Yine *sın esimdi etistik tirkesteri* “sıfatlı fiil grupları” ***sıfat + fiil*** grubu şeklinde ele alınmaktadır, ancak bu başlık altında verilen örneklerde geçen kelimeler fiili nitelediği için Türkiye Türkçesinde ***zarf + fiil***den oluşan kelime grupları zarf tamlaması olarak ele alınmaktadır.

2. Cümle Ögeleri

Kazak Türkçesi gramerinde cümle ögelerinin sınıflandırılması, Türkiye Türkçesi klasik gramerinde yapılan sınıflandırılmalardan çok farklı değildir. Türkiye Türkçesinde de cümle ögeleri, cümledeki önemine göre temel ögeler (Yüklem, Özne) ve yardımcı ögeler (Tümleçler) olarak ikiye ayrılmaktadır.

Cümlenin temel ögeleri açısından Türkiye Türkçesi gramerinde en önemli temel unsur yüklem, sonra özne iken; Kazak dilciler arasında bu konuda iki farklı görüş yer almaktadır. Buna göre onların bazıları özne olmadan, bazıları ise yüklem olmadan cümle olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Ancak Kazak Türkçesinde de temel ögeler özne ve yüklem olarak karşımıza çıkar.

Kazak Türkçesi gramerinde cümle ögeleri yapılarına göre basit ve birleşik olarak iki grupta incelenirken, Türkiye Türkçesi gramerinde cümle ögeleri için böyle bir sınıflandırma mevcut değildir.

Kazak Türkçesinde kelime türüne göre yüklemler; fiilli yüklem, isimli yüklem ve karma yüklem olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Karma yüklem terimi Türkiye Türkçesinde yer almamaktadır. Kazak Türkçesinde bu başlık altında verilen örneklerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde fiil cümlesi, bir kısmı ise isim cümlesi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye Türkçesi gramerinde ve Kazak Türkçesi gramerinde en eski yüklem şekillerinin fiilli yüklemler olduğu görüşü ortaktır.

Kazak Türkçesinde yardımcı ögeler içerisinde yer alan *tolıqtawış* “tümleç” anlamına göre iki grupta incelenmektedir: *Tuwra tolıqtawış* “düz tümleç / nesne” ve *janama tolıqtawış* “dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı”. Bu, Türkiye Türkçesi gramerinde de yardımcı ögeler içerisinde “düz tümleç / nesne” ve “dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı”

terimleri ile yer almaktadır.

Kazak Türkçesi gramerinde *tuwra tolıqtawış*ın (düz tümleç / nesne) sadece yükleme hâli ekiyle yapıldığı ifade edilmektedir. Ancak bazı durumlarda yükleme hâli eki, ayrılma hâli eki yerine ya da ayrılma hâli eki, yükleme hâli eki yerine kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde belirtili düz tümleci (belirtili nesneyi) bulmak için yükleme *neyi, kimi* soruları; belirtisiz düz tümleci (belirtisiz nesneyi) bulmak için yükleme *ne, kim* soruları sorulur. Kazak Türkçesinde ise düz tümleç (nesne) sadece yükleme *kimdi* "kimi", *neni* "neyi" soruları sorularak bulunur.

Kazak Türkçesinde *janama tolıqtawış* (dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı); fiilli yüklemi, fiilimsili yan cümleleri tamlayan bir öge olarak ele alınırken, Türkiye Türkçesinde her türlü yüklemi tamlayan bir öge olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında bir yöntem farkı oluşmaktadır. Kazak Türkçesinde *janama tolıqtawış* "dolaylı tümleç / yer tamlayıcısı" yönelme, bulunma ve ayrılma hâli eklerinin yanında vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarıyla birleşen kelimelerden de oluşmaktadır. Kazak Türkçesindeki vasıta hâli ekli ve *taqırıptı* "hakkında", *jöninde* "hakkında", *jayında* "hususunda", *tuwralı* "hususunda" edatlarının getirilmesi ile yapılan bu cümle ögeleri Türkiye Türkçesinde zarf tümlecinin çeşitleri olarak değerlendirilmektedir.

Kazak Türkçesinde yardımcı ögeler arasında yer alan *anıqtawış* "tamlayan", Türkiye Türkçesinde cümle ögeleri arasında yer almamaktadır. Sadece isim ve sıfat tamlamalarının "tamlayan" unsuru olarak gösterilmektedir. Bu açıdan Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında farklılık söz konusudur. Kazak Türkçesinde bu öge anlamına göre *sapalıq anıqtawış* "nitelik tamlayan" ve *menşikti anıqtawış* "mensubiyet tamlayan" şeklinde iki grupta ele alınmaktadır. *Sapalıq anıqtawış,* Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde sıfat tamlaması olarak, *menşikti anıqtawış* ise Türkiye Türkçesinde kelime grupları içerisinde isim tamlaması olarak değerlendirilmektedir. Kanaatimizce cümlenin değil de kelime grubunun bir unsuru olan "anıqtawış" Kazak gramerinde de cümle ögesi olarak değerlendirilmemelidir.

Kazak Türkçesinde zarf kavramı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kelime türü olarak zarf için *üstew* terimi kullanılırken, cümle ögesi olarak *pısıqtawış* terimi kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *pısıqtawış* terimi adı altında verilen bu cümle ögesi,

Türkiye Türkçesinde de yine benzer bir şekilde zarf tümleci adı altında yer almaktadır.

Kazak dil biliminde zarf tümleçlerinin *mezgil pısıqtawış* "zaman zarfı", *meken pısıqtawış* "yer zarfı", *qımıl-sın pısıqtawış* "durum zarfı", *sebep pısıqtawış* "sebep zarfı", *maqsat pısıqtawış* "amaç zarfı" ve *mölşer pısıqtawışı* "miktar zarfı" olmak üzere altı türünden bahsedilmektedir. Yani Kazakistan'da yapılan çalışmalarda zarf tümleci sınıflandırmasında bir birlik söz konusudur. Ancak Türkiye'de durum Kazakistan'dan farklıdır. Türkiye'de klasik dil bilgisi bakış açısıyla yapılan tasnif ve değerlendirmeler Kazak Türkçesi gramerciliği ile büyük ölçüde örtüşürken, konuya işlevsel açıdan yaklaşan dilcilerin çalışmalarında otuzdan fazla tümleç türünden bahsedilebilmektedir. Yine Türkiye'de işlevsel dil bilgisi çalışmalarında dolaylı tümleç, zarf tümleci gibi terimlere yer verilmemekte, tümleçler sadece işlevlerine göre isimlendirilmektedir (Bk. Daşdemir, 2014: 129-135).

Türkiye Türkçesi söz diziminde cümle dışı unsur, yüklem dışı tümleç vb. şekillerde adlandırılan yükleme sorulan sorulara cevap vermeyen ögeler, Kazak Türkçesinde de söz dizimi konusu içerisinde *oqşaw sözder* başlığı altında değerlendirilmektedir.

Kazak Türkçesinde, *oqşaw sözder* içerisinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi hitap sözleri, ara sözler ve ünlemler yer almaktadır.

3. Cümle Çeşitleri

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde cümle çeşitlerinin sınıflandırmasında bazı farklılıklar söz konusudur. Türkiye Türkçesinde cümle türleri, yüklemin türüne, yüklemin yerine, cümlenin anlamına ve cümlenin yapısına göre incelenirken; Kazak Türkçesinde anlamına, söyleniş amacına ve yapısına göre incelenmektedir.

Türkiye Türkçesi gramerinde cümle çeşitleri içerisinde yüklemin türüne göre cümleler isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Kazak Türkçesinde ise cümleler, yüklemin türüne göre sınıflandırılmamaktadır. Bu şekilde bir sınıflandırılma yapılmasa da bu konuya *söylem müşeleri* "cümle ögeleri" içerisinde yüklemin yapılış çeşitleri başlığı altında yer verilmektedir.

Türkiye Türkçesinde cümle çeşitleri yüklemin yerine göre kurallı ve devrik cümle olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Ancak Kazak Türkçesinde cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında bu konuya yer verilmemiştir. Kaldı ki Kazak Türkçesinde devrik

cümle yapısına çok nadir rastlanmaktadır.

Kazak Türkçesinde anlamına göre cümleler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu cümle türleri Türkiye Türkçesinde de anlamına göre cümleler içerisinde yer almaktadır. Bu açıdan iki lehçede de benzerlik söz konusudur.

Kazak Türkçesinde söyleniş amacına göre cümleler haber cümlesi, soru cümlesi, emir cümlesi ve ünlem cümlesi olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu sınıflandırmadan farklı olarak istek cümlesi yer almaktadır. Kazak Türkçesinde istek cümlesi, emir cümlesi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan iki lehçe arasında farklılık söz konusudur. Türkiye Türkçesinde bu cümle türleri Kazak Türkçesinden farklı olarak genelde anlamına göre cümleler konusu içerisinde değerlendirilmektedir. Bazı çalışmalarda ise bu çeşitlendirmeler daha detaylı bir şekilde görevlerine göre cümle türleri olarak verilmektedir (Bk. Dinç, 2017: 173-178).

Kazak Türkçesinde haber cümleleri, soru cümleleri, emir cümleleri ve ünlem cümlelerinin yapılış şekilleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır.

Soru cümleleri Türkiye Türkçesinde *mı / mi / mu / mü* soru edatı vasıtasıyla yapılırken, Kazak Türkçesinde *ma / me / ba / be / pa / pe* soru edatları vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu iki lehçede de kullanım ve ayrı yazılması açısından aynı olan bu soru edatları, sadece şekil açısından farklıdır.

Kazak Türkçesinde yapısına göre cümleler basit cümle, birleşik cümle ve karışık cümle olmak üzere üç grupta ele alınırken, Türkiye Türkçesinde basit, birleşik, sıralı ve bağlı cümle olarak incelenmektedir.

Türkiye Türkçesinde basit cümleler için bir sınıflandırma yer almaz, Kazak Türkçesinde ise basit cümleler ögelerinin alakasına ve kuruluşuna göre birkaç türe ayrılmaktadır. Kazak Türkçesinde birleşik cümleler konusunda tam bir birlik söz konusudur. Türkiye Türkçesinde bu konuda hâlihazırda birçok farklı görüş mevcuttur. Kazak Türkçesinde basit cümle kavramı için *jay söylem* terimi kullanılmaktadır ve basit cümleler tek bir yüklemi olan, belli bir düşünceyi bildiren cümle çeşidi olarak değerlendirilir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de aynıdır. Yani iki lehçede de basit cümle tanımı aynıdır.

Birleşik cümle kavramı için *qurmalas söylem* terimi kullanılan Kazak Türkçesinde

birleşik cümle konusunda birlik söz konusudur. Türkiye Türkçesinde ise bu konuda çok farklı görüşler vardır. Türkiye'de bazı dilciler yan cümle tabirini kabul etmeyerek, fiilimsili yan cümleleri, iç içe birleşik cümleleri ve şartlı birleşik cümleleri basit cümle kategorisine almaktadırlar.

Kazak Türkçesinde *salalas qurmalas söylem* adı altında sıralı ve bağlı birleşik cümleler bir arada ele alınırken, Türkiye Türkçesinde bazen yapılarına göre cümle çeşitleri içerisinde basit, birleşik, sıralı ve bağlı cümle şeklinde sınıflandırılarak birleşik cümleden bağımsız olarak değerlendirilmiş, bazen birleşik cümleler içerisinde tek başlık altında, bazen de ayrı şekilde ele alınmıştır.

Kazak Türkçesinde *sabaqtas qurmalas söylem* adı altında şart yan cümleli birleşik cümleler ve fiilimsi ekli yan cümleler işlevsel olarak ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde şartlı birleşik cümle ayrı bir başlık altında değerlendirilirken, fiilimsi ekleriyle oluşan yan cümleler girişik birleşik cümle konusu içerisinde ele alınmaktadır.

Türkiye Türkçesinde birleşik cümle konusu içerisinde yer alan iç içe birleşik cümleler, Kazak Türkçesinde birleşik cümle konusu içerisinde değerlendirilmemektedir. Bu yapılar Kazak Türkçesinde *bögde söz* "alıntı cümle" başlığı altında sözdizimi dışında ele alınmaktadır.

4. Cümle ve Yan Cümle

Türkiye'de yapılan sözdizimi çalışmalarında, cümle olarak neyin benimseneceği konusunda ortak bir görüş yoktur. Aynı şekilde hangi yapıların yan cümle olarak değerlendirildiği de tartışmalıdır. Kazak Türkçesinde ise yan cümle konusunda herhangi bir görüş farklılığı bulunmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde yan cümleler genel olarak yapıları esas alınarak sınıflandırılırken, Kazak Türkçesinde cümledeki işlevlerine göre sınıflandırılmaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda fiilimsili yapıların yan cümle olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hâlen tartışmaya açıkken, Kazak Türkçesinde fiilimsili yapılar tartışmasız yan cümle olarak ele alınmaktadır.

Türkiye Türkçesinde *ki* bağlama edatıyla oluşan yapılar yan cümle olarak değerlendirilmektedir. *ki* bağlama edatı Kazak Türkçesinde yoktur. Bu yüzden Kazak gramer kitaplarında bu yapıda bir yan cümleden bahsedilmemektedir. Buna karşın

Türkiye'de Kazak Türkçesi hakkında yapılmış kapsamlı çalışmalardan biri olan Kenan Koç ve Oğuz Doğan'ın hazırladıkları "Kazak Türkçesi Grameri" kitabında *ğoy, qoy* edatının *ki* bağlama edatı gibi değerlendirilebileceği söylenmektedir.

Türkiye Türkçesinde bazen sıralı ve bağlı cümleler de yan cümle (yapıca bağımsız yan cümle) olarak değerlendirilmektedir. Kazak Türkçesinde ise sıralı ve bağlı cümleler yan cümle olarak ele alınmamaktadır. Bu cümleler ayrı ayrı bağımsız cümleler olarak düşünülmektedir.

5. Cümle Oranları

Çalışmamızda Kazak edebiyatının 10 farklı yazarına ait 10 farklı eserin ilk on sayfasını alarak oluşturduğumuz bütüncedeki toplam 2543 cümleyi inceledik. Metinlere göre cümle dağılımları şu şekildedir:

M1	**M2**	**M3**	**M4**	**M5**	**M6**	**M7**	**M8**	**M9**	**M10**
208	198	217	272	239	293	217	216	468	215
TOPLAM CÜMLE: 2543									

Metinler	**Yapıca BağımlıYan Cümleler (Fiilimsili Yan Cümleler)**			**Yapıca Bağımsız Yan Cümleler (İç Yan Cümleleri)**	**Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler (Şart Yan Cümleleri)**
	İfYC	**SfYC**	**ZfYC**		
M1	0	89	118	18	9
M2	25	37	144	20	36
M3	0	66	104	21	14
M4	7	29	136	27	11
M5	0	11	186	9	10
M6	8	59	123	39	14
M7	10	75	100	12	9
M8	4	85	111	36	13
M9	3	90	105	33	17
M10	2	50	221	43	29

Örnek metinlerde, çoğunlukla birleşik cümle türüne rastlanmaktadır. Birleşik cümleleri oluşturan yan cümle çeşitlerinin kullanım sıklığına göre oranları şu şekildedir:

YAN CÜMLE TÜRLERİ	Yan Cümle Sayısı	Toplam Cümleye Göre Kullanım Oranı	Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı
1. Yapıca Bağımlı Yan Cümleler			
a. İsim Fiilli Yan Cümleler	59	%2.32	%2.37
b. Sıfat-Fiilli Yan Cümleler	591	%23.24	%23.76
c. Zarf-Fiilli Yan Cümleler	1418	%55.76	%56.99
	2068	**%81.32**	**%83.12**
2. Yapıca Bağımsız Yan Cümleler			
a. İç Yan Cümleleri	258	%10.15	%10.37
3. Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümleler			
a. Şart Yan Cümleleri	162	%6.37	%6.51
Yan Cümle Toplam	**2488**	**97,84**	**%100**

Tabloda da belirtildiği gibi örnek metinlerde kullanım sıklığı açısından en çok kullanılan yan cümle çeşidi, %83.12 kullanım oranına sahip olan yapıca bağımlı yan cümlelerdir. Yani fiilimsili yan cümlelerdir. Bunun içerisinde ise %56.99 kullanım oranı ile zarf-fiilli yan cümleler en sık kullanılan yapıca bağımlı yan cümle çeşididir. Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış yan cümle çalışmalarıyla kıyasladığımızda bu oranın Türkiye Türkçesi ile örtüştüğünü görmekteyiz (Bk. Kokarca, 2005; Ortapolat, 2008).

Örnek metinlerde geçen ve isim-fiilli yan cümleleri oluşturan isim-fiil ekinin oranları şu şekildedir:

İsim-Fiil	Yan Cümle Sayısı	Toplam Cümleye Göre Kullanım Oranı	Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı	Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı	İsim-Fiil Yan Cümlelerine Göre Kullanım Oranı
-uw / -üw / -w	59	%2.32	%2.37	%2.85	%100

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde isim-fiilli yan cümleler karşılaştırıldığında şu farklılıklar söz konusudur:

- Türkiye Türkçesinde *-ma / -me, -ış / -iş, -mak / -mek* isim-fiil ekleriyle isim-fiilli yan cümleler yapılırken, Kazak Türkçesinde sadece *-uw / -üw / -w* isim-fiil ekiyle isim-fiilli yan cümleler yapılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi *-ıs / -is / -s* eki isim-fiil eki olarak kullanılmaktadır, ancak Kazak Türkçesinde bu ek genelde kalıcı isimler

oluşturmaktadır. Ayrıca bu ek, *ek+ek* birleşmesiyle zarf-fiil işlevi kazanmıştır ve zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır (Bk. 3.1.3.2.1.9. -ısımen / -isimen / -sımen / -simen Birleşik Zarf-Fiiliyle Kurulan Yan Cümleler).

- Türkiye Türkçesinde *-mak / -mek* isim-fiil eki olarak kullanılıp isim-fiilli yan cümleler oluştururken, Kazak Türkçesinde *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak gelecek zaman ifade eden sıfat-fiil eki olarak kullanılıp sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır (Bk. 3.1.2.1.3. -maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Yan Cümleler).

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIRKEN
-uw / -üw / -w	***-mak / mek***	***-mak / -mek*** ***-ma / -me***
-ıs / -is / -s	***-ış / iş***	***-ış / -iş***

Örnek metinlerde geçen ve sıfat-fiilli yan cümleleri oluşturan sıfat-fiil eklerinin en sık kullanılandan, en az kullanılana doğru oranları şu şekildedir:

Sıfat-Fiiller	Yan Cümle Sayısı	Toplam Cümleye Göre Kullanım Oranı	Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı	Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı	Sıfat-Fiilli Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı
-ğan / -gen / -qan / -ken	479	%18.83	%19.25	%23.16	%81.05
-atın / -etin / -ytın / -ytin	91	%3.58	%3.66	%4.40	%15.40
-ar / -er / -r	10	%0.39	%0.40	%0.48	%1.69
-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes	7	%0.28	%0.28	%0.34	%1.18
-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi	2	%0.08	%0.08	%0.10	%0.34
-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.17
-maqşı / -meqşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.17
Toplam	**591**	**%23.24**	**%23.75**	**%28.58**	**%100**

Tabloda da belirtildiği gibi örnek metinlerde kullanım sıklığı açısından en çok kullanılan sıfat-fiilli yan cümleler, % 81.05 kullanım oranına sahip olan *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil ekiyle kurulan yan cümlelerdir.

Örnek metinlerde kullanım sıklığı açısından en az olan sıfat-fiilli yan cümleler ise % 0,17 kullanım oranına sahip olan *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* ve *-maqşı / -meqşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil ekiyle kurulan yan cümlelerdir.

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde sıfat-fiilli yan cümleler karşılaştırıldığında şu farklılıklar söz konusudur:

- *-ar / -er / -r* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-ar / -er / -r*) geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *–acak / -ecek* ve *-an / -en* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-atın / -etin / -ytın / -ytin* sıfat-fiil eki belirsiz gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde ve diğer Türk lehçelerinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *–dık / -dik* ve *-an / -en* anlamlarında kullanılmaktadır.

- *-ğan / -gen / -qan / -ken* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde geçmiş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde (*-an / -en*) geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *–mış / -miş* ve *-an / -en* anlamlarında kullanılmaktadır.

- *-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde *-mak / -mek* isim-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *–acak / -ecek* anlamlarında kullanılmaktadır.

- *-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturur. Türkiye Türkçesinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-acak / -ecek* anlamlarında kullanılmaktadır.

- *-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluştururken, Türkiye Türkçesinde *-maz / -mez* geniş zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek, *-mayacak / -meyecek* ve *-mayan / -meyen* anlamlarında kullanılmaktadır.

- *-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi* sıfat-fiil eki Kazak Türkçesinde gelecek zaman ifade eden sıfat-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-acak / -ecek* anlamlarında kullanılmaktadır.

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIRKEN
-ar / -er / -r **(Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-ar / -er / r*** **(Geniş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-acak / -ecek***
-atın / -etin / -ytın / -ytin **(Belirsiz Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	**YOK**	***–dık / -dik*** ***-an / -en***
-ğan / -gen / -qan / -ken **(Geçmiş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-an / -en*** **(Geniş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-mış / -miş***
-maq / -mek / -baq / -bek / -paq / -pek **(Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-maq / -mek*** **(İsim-Fiil)**	***-acak / -ecek***
-maqşı / -mekşi / -baqşı / -bekşi / -paqşı / -pekşi **(Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	**YOK**	***-acak / -ecek***
-mas / -mes / -bas / -bes / -pas / -pes **(Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-maz / -mez*** **(Geniş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	***-mayacak / -meyecek*** ***-mayan / -meyen***
-uwşı / -üwşi / -wşı / -wşi **(Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiil)**	**YOK**	***-acak / -ecek***

Örnek metinlerde geçen ve zarf-fiilli yan cümleleri oluşturan zarf-fiil eklerinin en sık kullanılandan en az kullanılana doğru sıralanmış kullanım oranları şu şekildedir:

Zarf-Fiiller	Yan Cümle Sayısı	Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı	Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı	Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı	Zarf-Fiilli Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı
-ıp / -ip / -p	941	%37.00	%37.83	%45.50	%66.36
-ğanda / -gende / -qanda / -kende	120	%4.72	%4.83	%5.80	%8.46
-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey	70	%2.75	%2.81	%3.39	%4.95
-ğan/ -gen / -qan / -ken soñ	45	%1.77	%1.81	%2.18	%3.17
-uwğa / -üwge / -wğa / -wge	37	%1.45	%1.49	%1.79	%2.61
-a / -e / -y	34	%1.34	%1.37	%1.64	%2.40
-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey	23	%0.90	%0.93	%1.11	%1.62
-uw / - üw / -w üşin	20	%0.79	%0.80	%0.97	%1.41

-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen	13	%0.51	%0.52	%0.63	%0.92
-ğan/ -gen / -qan / -ken kez	12	%0.47	%0.48	%0.58	%0.85
-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan / -kendikten	12	%0.47	%0.48	%0.58	%0.85
-ğalı / -geli / -qalı / -keli	11	%0.43	%0.44	%0.53	%0.78
-ğanğa / -genge / -qanqa / -kenke	11	%0.43	%0.44	%0.53	%0.78
-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen	9	%0.35	%0.36	%0.44	%0.64
-uwdan / -üwden / -wdan / -wden	7	%0.28	%0.28	%0.34	%0.49
-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe	6	%0.23	%0.24	%0.29	%0.42
-ısımen / -isimen / -sımen / -simen	6	%0.23	%0.24	%0.29	%0.42
-ğan / -gen / -qan / -ken siyaqtı	5	%0.20	%0.20	%0.24	%0.35
-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / pesten	5	%0.20	%0.20	%0.24	%0.35
-ğan / -gen / -qan / -ken waqıt	4	%0.16	%0.16	%0.19	%0.28
-atın / -etin / -ytın / -ytin siyaqtı	3	%0.12	%0.12	%0.14	%0.21
-ğan / -gen / -qan / -ken sayın	3	%0.12	%0.12	%0.14	%0.21
-maqqa / -mekke / baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke	3	%0.12	%0.12	%0.14	%0.21
-uwmen / -üwmen / -wmen	3	%0.12	%0.12	%0.14	%0.21
-atınday / -atındey / -ytınday / -ytindey	2	%0.08	%0.08	%0.10	%0.14
-ğan/ -gen / -qan / -ken şaq	2	%0.08	%0.08	%0.10	%0.14
-uwşa / -wşe / -wşa / -wşe	2	%0.08	%0.08	%0.10	%0.14
-arda / -erde / -rda / -rde	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-ğan/ -gen / -qan / -ken boyda	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-ğan/ -gen / -qan / -ken sätte	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-ğan/ -gen / -qan / -ken sekildi	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-mas / -mes / bas / -bes / -pas / -pes üşin	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-masqa / -meske / -basqa / -beske / -pasqa / -peske	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-uw / - üw / -w siyaqtı	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-uw / -üw / -w kez	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
-uw / -üw / -w tuwralı	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07
Toplam	**1418**	**%55.76**	**%56.99**	**%68.57**	**%100**

Tabloda da belirtildiği gibi örnek metinlerde kullanım sıklığı açısından en çok kullanılan zarf-fiilli yan cümle, % 66.36 kullanım oranına sahip olan *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil ekiyle oluşan yan cümlelerdir.

Örnek metinlerde kullanım sıklığı açısından en az olan zarf-fiilli yan cümleler ise % 0,07 kullanım oranına sahip olan *-arda / -erde / -rda / -rde; -ğan/ -gen / -qan / -ken boyda; -ğan/ -gen / -qan / -ken sätte; -ğan/ -gen / -qan / -ken sekildi; -mas / -mes / bas / -bes / -pas / -pes üşin; -masqa / -meske / -basqa / -beske / -pasqa / -peske; -uw / - üw / -w siyaqtı; -uw / -üw / -w kez* ve *-uw / -üw / -w tuwralı* zarf-fiil ekleriyle oluşan yan cümlelerdir.

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde zarf-fiilli yan cümleler karşılaştırıldığında şu farklılıklar söz konusudur:

- Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan *-a / -e / -y* zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde (-a / -e / -ya / -ye) sadece ikilemeler ve birleşik fiiller oluşturulurken kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde ise bu zarf-fiil eki tek başına yan cümle oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Kazak Türkçesinde bu ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ikilemeler ve birleşik fiiller oluşturulurken de kullanılmaktadır.

- Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan *-ıp / -ip / -p* zarf-fiil eki hem Kazak Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-arda / -erde* / *-rda / -rde* birleşik zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde bu zarf-fiil eki görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde bu ek *-arken / -erken* ve *-dığında / -diğinde* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğalı / -geli / -qalı / -keli* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde de *–alı / -eli* şeklinde görülmekte ve zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığından / -diğinden, -alı / -eli, -mak için / -mek için* ve *-arak / -erek* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan / -kendikten* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığından / -diğinden*; *-ınca / -ince; -rken; -sa / -se* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğanda / -gende / -qanda / -kende* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Standart Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Ancak bu ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında *–anda / -ende* şeklinde

görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığında / -diğinde, -rken; -ınca / -ince; -sa / -se* ve *-arak / -erek* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-ınca / -ince; -maktan / -mekten; -dıktan / -dikten; -ana kadar / -ene kadar* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-makla / -mekle; -makla beraber / -mekle beraber; -masına rağmen / -mesine rağmen; -sa da / -se de; -ken* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığından / -diğinden* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde *--ınca / -ince, -unca / -ünce* şeklinde kullanılmakta ve zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-ıncaya kadar / -inceye kadar, -uncaya kadar / -ünceye kadar; -ınca / -ince, -unca / -ünce* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ısımen / -isimen / -sımen / -simen* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde *--ışıyla / -işiyle / -uşuyla / -üşüyle* şeklinde görülmekte ve zarf-fiilli yan cümleler oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-Ar -maz / -Ir -mez, -dığı zaman / -diği zaman* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maya / -meye* şeklinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki bu ek *-mak için / -mek için; -maya / -meye* şeklinde kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-madan / -meden* şeklinde kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-maktan başka / -mekten başka , -mamak için / -memek için* şeklinde kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-madan / -meden* şeklinde kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uwdan / -üwden / -wdan / -wden* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maktan / -mekten* şeklinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki bu zarf-fiil eki *-dığı için / -diği için, -maktan / -mekten, -dıktan / -dikten* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uwğa / -üwge / -wğa / -wge* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-maya / -meye* şeklinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *-mak için / -mek için, -maya / -meye* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uwmen / -üwmen / -wmen* şeklinde kullanılan bu zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde *-makla / -mekle* şeklinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-arak / -erek* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığına göre / -diğine göre* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-atında / -etindey / -ytında / -ytindey* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-acak kadar / -ecek kadar; -acak gibi / -ecek gibi* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-acak gibi / -ecek gibi, -dığı gibi / -diği gibi, -mış gibi / -miş gibi* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-mış gibi / -miş gibi; -dığı gibi / -diği gibi; -ar -maz / -er -mez; -dığından / -diğinden*; *-mışçasına / -mişçesine* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-rken; -dıkça / -dikçe* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığı gibi / -diği gibi* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-mış gibi / -miş gibi, -dığı gibi / -diği gibi* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığından beri / -diğinden beri; -dıktan sonra / -dikten sonra; -dığı için / -diği için; -dığından / -diğinden; -dıkça / -dikçe* gibi çeşitli anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-maması için / -memesi için* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-mak gibi / -mek gibi* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-mak hakkında / -mek hakkında, -masıyla ilgili / -mesiyle ilgili* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uw üşin / -üw üşin / -w üşin* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-mak için / -mek için* anlamında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığında / -diğinde; -dığı zaman / -diği zaman; -dığı sırada / -diği sırada* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığında / -diğinde; -dığı zaman / -diği zaman; -ınca / -ince* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığı zaman / -diği zaman; -dığında / -diğinde* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan şaq/ -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı sırada / -diği sırada* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ek *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı anda / -diği anda* anlamlarında kullanılmaktadır.

- Kazak Türkçesinde *-uw kez / -üw kez / -w kez* şeklinde kullanılan zarf-fiil eki, zarf-fiilli yan cümleler oluştururken; Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye

Türkçesinde bu ek *-dığı zaman / -diği zaman, -dığı sırada / -diği sırada* anlamlarında kullanılmaktadır.

KAZAK TÜRKÇESİ	**TÜRKİYE TÜRKÇESİ**	**TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILDIĞINDA ANLAMI**
-a / -e / -y **(İkileme, Birleşik Fiil, Zarf-Fiilli Yan Cümleler)**	*-a / -e / -ya / -ye* **(İkileme, Birleşik Fiil)**	***-a / -e / -ya / -ye***
-ıp / -ip / -p	*-ıp / -ip / -p*	***-ıp / -ip / -p***
-arda / -erde / -rda / -rde	**YOK**	***-arken / -erken*** ***-dığında / -diğinde***
-ğalı / -geli / -qalı / -keli	*-alı / -eli*	***-alı / -eli*** ***-dığında / -diğinde*** ***-mak için / -mek için*** ***-arak / -erek***
-ğandıqtan / -gendikten / -qandıqtan / -kendikten	**YOK**	***dığından / -diğinden*** ***-ınca / -ince*** ***-rken*** ***-sa / -se***
-ğanda / -gende / -qanda / -kende	*–anda / -ende* **(STT görülmese de, TT ağızlarında görülmektedir)**	***-dığında / -diğinde*** ***-rken*** ***-ınca / -ince*** ***-sa / -se*** ***-arak / -erek***
-ğanğa / -genge / -qanğa / -kenge	**YOK**	***-ınca / -ince*** ***-maktan / -mekten*** ***-dıktan / -dikten*** ***-ana kadar / -ene kadar***
-ğanmen / -genmen / -qanmen / -kenmen	**YOK**	***-makla / -mekle;*** ***-makla beraber / -mekle beraber*** ***-masına rağmen / -mesine rağmen*** ***-sa da / -se de*** ***-ken***
-ğannan / -gennen / -qannan / -kennen	**YOK**	***-dığından / -diğinden***
-ğanşa / -genşe / -qanşa / -kenşe	*-ınca / -ince, -unca / -ünce*	***-ıncaya kadar / -inceye kadar*** ***-ınca / -ince***
-ısımen / -isimen / -sımen / -simen	*-ışıyla / -işiyle / -uşuyla / -üşüyle*	***-Ar -maz / -Ir –mez*** ***-dığı zaman / -diği zaman*** ***-mak için / -mek için*** ***-maya / -meye***

-maqqa / -mekke / -baqqa / -bekke / -paqqa / -pekke	*-maya / -meye*	***-mak için / -mek için*** ***-maya / -meye***
-mastan / -mesten / -bastan / -besten / -pastan / -pesten	*-madan / -meden*	***-madan / -meden***
-masqa / -meske / -basqa/ -beske / -pasqa / -peske	*-maktan / -mekten*	***-maktan başka / -mekten başka*** ***-mamak için / -memek için***
-may / -mey / -bay / -bey / -pay / -pey	*-maya / -meye*	***-madan / -meden***
-uwdan / -üwden / -wdan / -wden	*-makla / -mekle*	***-dığı için / -diği için*** ***-maktan / -mekten*** ***-dıktan / -dikten***
-uwğa / -üwge / -wğa / -wge	**YOK**	***-mak için / -mek için*** ***-maya / -meye***
-uwmen / -üwmen / -wmen	**YOK**	***-arak / -erek***
-uwşa / -üwşe / -wşa / -wşe	**YOK**	***-dığına göre / -diğine göre***
-atınday / -etindey / -ytınday / -ytindey	**YOK**	***-acak kadar / -ecek kadar*** ***-acak gibi / -ecek gibi***
-atın siyaqtı / -etin siyaqtı / -ytın siyaqtı / -ytin siyaqtı	**YOK**	***-acak gibi / -ecek gibi*** ***-dığı gibi / -diği gibi*** ***-mış gibi / -miş gibi***
-ğanday / -gendey / -qanday / -kendey	**YOK**	***-mış gibi / -miş gibi*** ***-dığı gibi / -diği gibi*** ***-ar -maz / -er -mez*** ***-dığından / -diğinden*** ***-mışçasına / -mişçesine***
-ğan sayın / -gen sayın / -qan sayın / -ken sayın	**YOK**	***-rken*** ***-dıkça / -dikçe***
-ğan sekildi / -gen sekildi / -qan sekildi / -ken sekildi	**YOK**	***-dığı gibi / -diği gibi***
-ğan siyaqtı / -gen siyaqtı / -qan siyaqtı / -ken siyaqtı	**YOK**	***-mış gibi / -miş gibi*** ***-dığı gibi / -diği gibi***
-uw tuwralı / -üw tuwralı / -w tuwralı	**YOK**	***-mak hakkında / -mek hakkında*** ***-masıyla ilgili / -mesiyle ilgili***
-ğan soñ / -gen soñ / -qan soñ / -ken soñ	**YOK**	***-dığından beri / -diğinden beri*** ***-dıktan sonra / -dikten sonra*** ***-dığı için / -diği için*** ***-dığından / -diğinden*** ***-dıkça / -dikçe***
-mas üşin / -mes üşin / -bas üşin / -bes üşin / -pas üşin / -pes üşin	**YOK**	***-maması için / -memesi için***

-uw siyaqtı / -üw siyaqtı / -w siyaqtı	**YOK**	*-mak gibi / -mek gibi*
-uw üşin / -üw üşin / -w üşin	**YOK**	*-mak için / -mek için*
-ğan boyda / -gen boyda / -qan boyda / -ken boyda	**YOK**	*-dığında / -diğinde* *-dığı zaman / -diği zaman* *-dığı sırada / -diği sırada*
-ğan kez / -gen kez / -qan kez / -ken kez	**YOK**	*-dığında / -diğinde* *-dığı zaman / -diği zaman* *-ınca / -ince*
-ğan sätte / -gen sätte / -qan sätte / -ken sätte	**YOK**	*-dığı zaman / -diği zaman* *-dığında / -diğinde*
-ğan şaq/ -gen şaq / -qan şaq / -ken şaq	**YOK**	*-dığı zaman / -diği zaman* *-dığı sırada / -diği sırada*
-ğan waqıt / -gen waqıt / -qan waqıt / -ken waqıt	**YOK**	*-dığı zaman / -diği zaman* *-dığı anda / -diği anda*
-uw kez / -üw kez / -w kez	**YOK**	*-dığı zaman / -diği zaman* *-dığı sırada / -diği sırada*

6. Yan Cümlenin Görevleri

Temel cümlede, yan cümlenin öge olarak görevleri değişkenlik göstermektedir.

Örnek metinlerden hareketle yapıca bağımlı yan cümlelerin temel cümledeki öge görevleri şu şekildedir:

1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELER					
a. İSİM- FİİL YAN CÜMLELERİ					
Öge	**Cümle Sayısı**	**Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**İsim-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Yüklem	4	%0.16	%0.16	%0.19	%6.78
Özne	44	%1.73	%1.77	%2.13	%74.58
Düz Tümleç (Nesne)	8	%0.31	%0.32	%0.39	%13.56
Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)	2	%0.08	%0.08	%0.10	%0.14
Zarf Tümleci	0	% 0	% 0	% 0	% 0
Yüklem Dışı Tümleç	1	%0.04	%0.04	%0.05	%0.07

b. SIFAT-FİİL YAN CÜMLELERİ					
Öge	**Cümle Sayısı**	**Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**Sıfat-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Yüklem	19	%0.75	%0.76	%0.92	%3.21
Özne	304	%11.95	%12.22	%14.70	%51.44
Düz Tümleç (Nesne)	196	%7.71	%7.88	%9.48	%33.16
Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)	54	%2.12	%2.17	%2.61	%9.14
Zarf Tümleci	18	%0.71	%0.72	%0.87	%3.05
Yüklem Dışı Tümleç	0	%0	%0	%0	%0
c. ZARF-FİİL YAN CÜMLELERİ					
Öge	**Cümle Sayısı**	**Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**Zarf-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Yüklem	14	%0.55	%0.56	%0.68	%0.99
Özne	4	%0.16	%0.16	%0.19	%0.28
Düz Tümleç (Nesne)	0	%0	%0	%0	%0
Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)	0	%0	%0	%0	%0
Zarf Tümleci	1400	%55.05	%56.27	%67.70	%98.73
Yüklem Dışı Tümleç	0	%0	%0	%0	%0

Örnek metinler esasında yapıca bağımlı yan cümleler incelendiğinde, temel cümlede isim-fiilli yan cümleler en fazla % 2.13, sıfat-fiilli yan cümleler en fazla % 14.70 oranla özne görevini, zarf-fiilli yan cümleler ise en fazla % 67.70 oranla zarf tümleci görevini yerine getirdiği görülmektedir.

- İsim-fiil eki almış fiiller isimleştiği için bir ismin cümlede üstlendiği yüklem, özne, düz tümleç, dolaylı tümleç, zarf tümleci görevlerini yerine getirir. Bu açıdan hem Türkiye Türkçesinde hem de Kazak Türkçesinde benzerlik söz konusudur. İsim-fiil yan cümleleri Türkiye Türkçesinde bildirme eki ve *i*- fiili vasıtasıyla yüklem olabilirken, Kazak Türkçesinde bazen *e*- fiili vasıtasıyla, bazen de *e*- fiilinin düşmesi sonucu yüklem görevini yerine getirmektedir. Bu açıdan da farklılık ve benzerlikler bulunmaktadır.

- Kazak Türkçesinde, sıfat-fiil eki almış fiiller cümlede sıfatlaşarak ardından gelen isimle birleşip bir sıfat tamlaması oluşturur. Bir sıfat gibi düşünüldüğünde nitelediği isim

vasıtasıyla cümlede yüklem, özne, düz tümleç, dolaylı tümleç, zarf tümleci görevlerini yerine getirir. Yani sıfat-fiilli yan cümleler cümlede öznenin, tümleçlerin ve isim cümlelerinde yüklemlerin niteliğini belirtirler. Bu açıdan iki lehçe arasında da benzerlik söz konusudur. Sıfat-fiilli yan cümleler, zarf tümlecini oluşturan kelime grubu içerisindeki ismi nitelemek suretiyle temel cümlede zarf tümleci görevini yerine getirebilir. Bu durum Türkiye Türkçesi için de aynıdır.

- Kazak Türkçesinde zarf-fiil eki almış fiiller cümlede genel olarak zarf tümleci görevini yerine getirmektedir. Zarf-fiilli yan cümleler cümlede, temel cümlenin veya yan cümlenin yüklemini açıklama ve belirtme özelliğine sahiptir. Kazak Türkçesinde özellikle *ek+edat* birleşmesinden oluşan zarf-fiilli yan cümleler diğer yapıca bağımlı yan cümlelerde olduğu gibi bazen *e-* fiili vasıtasıyla, bazen de *e-* fiilinin düşmesi sonucu yüklem görevini yerine getirmektedir. Kazak Türkçesinde, zarf-fiilli yan cümleler, temel cümlede özneyi açıklamak suretiyle özne görevini yerine getirmektedir. Bu durum Türkiye Türkçesi için de aynıdır.

Örnek metinlerden hareketle yapıca bağımsız yan cümlelerin temel cümledeki öge görevleri şu şekildedir:

2. YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELER				
a. İç Yan Cümleleri				
Öge	**Cümle Sayısı**	**Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Yüklem	5	%0.20	%0.20	%1.95
Özne	11	%0.43	%0.44	%4.26
Düz Tümleç (Nesne)	63	%2.48	%2.53	%24.4
Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)	0	%0	%0	%0
Zarf Tümleci	179	%7.04	%7.19	%69.39
Yüklem Dışı Tümleç	0	%0	%0	%0

Örnek metinler esasında yapıca bağımsız yan cümleler incelendiğinde, temel cümlede en fazla %69.38 oranla zarf tümleci görevini yerine getirdiği görülmektedir.

- Kazak Türkçesinde yapıca bağımlı yan cümleler, özellikle isim cümlelerinde sıfat-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla yüklem olan ismi niteler ve temel cümlede yüklem görevini yerine getirir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

- Kazak Türkçesinde yapıca bağımlı yan cümleler, sıfat-fiil eki almış *de-* fiili vasıtasıyla özne olan ismi niteliyorsa, temel cümlede özne görevini yerine getirir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

- Kazak Türkçesinde yapıca bağımlı yan cümleler, zaman ve şahıs eki almış *de-* fiili vasıtasıyla temel cümleye bağlanıyorsa, temel cümlede düz tümleç (nesne) görevini yerine getirir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

- Kazak Türkçesinde yapıca bağımlı yan cümleler, *de-* fiiline çeşitli zarf-fiil ekleri eklenmesiyle temel cümleye bağlanır ve cümlede zarf tümleci görevini yerine getirir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

Örnek metinlerden hareketle yapıca bağımsız görünüşlü yan cümlelerin temel cümledeki öge görevleri şu şekildedir:

3. YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜŞLÜ YAN CÜMLELER				
a. Şart Yan Cümleleri				
Öge	**Cümle Sayısı**	**Toplam Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Yüklem	0	%0	%0	%0
Özne	0	%0	%0	%0
Düz Tümleç (Nesne)	0	%0	%0	%0
Dolaylı Tümleç (Yer Tamlayıcısı)	0	%0	%0	%0
Zarf Tümleci	162	%6.37	%6.51	%100
Yüklem Dışı Tümleç	0	%0	%0	%0

Örnek metinler esasında yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler incelendiğinde, temel cümlede % 100 oranla zarf tümleci görevini yerine getirdiği görülmektedir. Bu durum Türkiye Türkçesi ile tamamen örtüşmektedir.

7. Yan Cümlelerde Öge Dizilişi

Yan cümleler kendi içerisinde değerlendirildiğinde öge dizilişi açısından çeşitlilik göstermektedir.

a. Örnek metinler esasında yapıca bağımlı yan cümleler incelendiğinde öge dizilişleri şu şekildedir:

1. YAPICA BAĞIMLI YAN CÜMLELER				
a. İSİM- FİİL YAN CÜMLELERİ				
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**İsim-Fiil Yan Cümlelerine Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y	8	%0.32	%0.39	%13.56
Ö + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
Ö + DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
Ö + DT + Y	4	%0.16	%0.19	%6.78
Ö + DT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
Ö + DT + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
Ö + ZT + Y	8	%0.32	%0.39	%13.56
Ö + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
Ö + ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
Ö + ZT+ ZT + Y	4	%0.16	%0.19	%6.77
Ö + ZT+ ZT + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
DzT + Y	5	%0.20	%0.24	%8.47
DzT + DzT +DzT + Y	3	%0.12	%0.15	%5.08
DzT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
DT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
DT + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
DT + DzT +DT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
DT + DT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
ZT + Ö + Y	3	%0.12	%0.15	%5.08
ZT + Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69
ZT + DzT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
ZT + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%3.39
ZT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%1.69

b. SIFAT-FİİL YAN CÜMLELERİ				
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**Sıfat-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Y	7	%0.28	%0.34	%1.18
Ö + Y	147	%5.91	%7.11	%24.87
Ö + DzT + Y	121	%4.86	%5.85	%20.47
Ö + DzT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.34
Ö + DT + Y	159	%6.39	%7.69	%26.90
Ö + DT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
Ö + DT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.34
Ö + DT + DT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
Ö + DT + ZT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.51
Ö + ZT + Y	96	%3.86	%4.64	%16.24
Ö + ZT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.34
Ö + ZT + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.34
Ö + YDT +DT + YDT+ DT +Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
DzT + Y	6	%0.24	%0.29	%1.01
DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
DzT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
DzT + ZT + Y	6	%0.24	%0.29	%1.01
DT + Y	7	%0.28	%0.34	%1.18
DT + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
DT + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
ZT + Y	7	%0.28	%0.34	%1.18
ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.17
ZT + ZT + Y	9	%0.36	%0.44	%1.52
ZT + ZT + ZT + Y	6	%0.24	%0.29	%1.01

c. ZARF-FİİL YAN CÜMLELERİ				
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**Zarf-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Y	12	%0.48	%0.58	%0.85
Ö + Y	170	%6.83	%8.22	%11.99
Ö + Ö + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + Ö + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + Ö + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + Y	157	%6.31	%7.59	%11.07
Ö + DzT + DzT + Y	5	%0.20	%0.24	%0.35
Ö + DzT + DzT + DzT + DzT + DzT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + DT + Y	9	%0.36	%0.44	%0.63
Ö + DzT + DT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + DzT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + ZT + Y	73	%2.93	%3.53	%5.15
Ö + DzT + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + YDT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + YDT + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + YDT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DzT + YDT + ZT + ZT + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DT + Y	149	%5.99	%7.21	%10.51
Ö + DT + DzT + Y	10	%0.40	%0.48	%0.71
Ö + DT + DzT +DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DT + DT + Y	5	%0.20	%0.24	%0.35
Ö + DT + DT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DT + ZT + Y	77	%3.09	%3.72	%5.43
Ö + DT + ZT + DzT + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
Ö + DT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + DT + ZT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07

Ö + DT + YDT + Y	3	%0,12	%0.15	%0.21
Ö + DT + YDT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + Y	118	%4.74	%5.71	%8.32
Ö + ZT + DzT + Y	24	%0.96	%1.16	%1.69
Ö + ZT + DzT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + DzT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + ZT + DzT + DT+ ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + DzT + ZT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
Ö + ZT + DzT + ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + DzT + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + DT + Y	95	%3.81	%4.59	%6.70
Ö + ZT + DT +DzT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + ZT + DT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + DT + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + ZT + DT + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + ZT + Y	78	%3.14	%3.77	%5.50
Ö + ZT + ZT + DzT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
Ö + ZT + ZT + DT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
Ö + ZT + ZT + ZT + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
Ö + ZT + ZT + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + ZT + YDT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + ZT + YDT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + YDT + Y	6	%0.24	%0.29	%0.42
Ö + YDT + Ö + YDT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + YDT + DzT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + YDT + DT +Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
Ö + YDT + ZT + Y	71	%2.85	%3.43	%5.01
Ö + YDT + ZT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DzT + Y	8	%0.32	%0.39	%0.56
DzT + Ö + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
DzT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07

DzT + Ö + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DzT + ZT + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
DzT + ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DT + Y	8	%0.32	%0.39	%0.56
DT + Ö + Y	10	%0.40	%0.48	%0.71
DT + Ö + DzT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
DT + Ö + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
DT + Ö + ZT + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
DT + Ö + ZT + DT+ DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DT + Ö + YDT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DT + Ö + YDT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DT + ZT + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
ZT + Ö + Y	73	%2.93	%3.53	%5.15
ZT + Ö + DzT + Y	3	%0.12	%0.15	%0.21
ZT + Ö + DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + DzT + DT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + DT + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
ZT + Ö + DT + ZT + Y	5	%0.20	%0.24	%0.35
ZT + Ö + ZT + Y	67	%2.69	%3.24	%4.72
ZT + Ö + ZT + Ö + ZT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
ZT + Ö + ZT + DzT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
ZT + Ö + ZT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14
ZT + Ö + ZT +ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + ZT + ZT + DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + YDT +Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Ö + YDT + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + DzT + Ö + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + DT + Y	2	%0.08	%0.10	%0.14

ZT + DT + Ö + Y	4	%0.16	%0.19	%0.28
ZT + DT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + ZT + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + ZT + Ö + DT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + ZT + Ö + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + YDT + Ö + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + YDT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + YDT + Ö + ZT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.05	%0.07
DEVRİK CÜMLE				
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımlı Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**	**Zarf-Fiil Cümlelerinde Kullanım Sıklığı**
Ö + Y + ZT	2	%0.08	%0.10	%0.14
Ö + Y + ZT + ZT	1	%0.04	%0.05	%0.07
DzT + Y + Ö	8	%0.32	%0.39	%0.56
DT + Y + Ö	1	%0.04	%0.05	%0.07
ZT + Y + Ö	1	%0.04	%0.05	%0.07

Örnek metinler esasında yapıca bağımlı yan cümleler incelendiğinde 2055 düz yan cümleye, 13 devrik yan cümleye rastlanmıştır. Devrik yan cümleler sadece zarf-fiilli yan cümlelerde görülmüştür. Düz (kurallı) yan cümleler incelendiğinde; isim-fiilli yan cümlelerde en fazla % 13.56 oranla *Ö + ZT + Y* ve *Ö + Y* öge dizilişi, sıfat-fiilli yan cümlelerde en fazla % 26.90 oranla *Ö + DT + Y,* zarf-fiilli yan cümlelerde ise en fazla % 11.99 oranla *Ö + Y* öge dizilişine rastlanmıştır. Devrik yan cümlelere sadece zarf-fiilli yan cümlelerde rastlanmıştır.

Devrik yan cümleler incelendiğinde ise en fazla %0.56 oranla *DzT + Y + Ö* öge dizilişine rastlanmıştır. Örneğin;

Qara nanğa qul bolıp,	"**Kara ekmeğe kul olup**,
Xanına til tiygizgen,	Hanına dil uzatan,
Meyli biy, meyli qul bolsın,	Bey de olsa, kul da olsa
Tartatın bir sazayın,	Çeker cezasını,

Körgen emen oñğanın! Görmüş değilim iflah olduğunu!” **(M3–199)**

qara nanğa	+	*qul bol-*	+	*xanına til tiygizgen*
DT (YT)		**Y**		**Ö**

b. Yapıca bağımsız yan cümleler incelenirken öncelikle düz (kurallı) ve devrik cümle oluşlarına göre ayırdıktan sonra, bu iç yan cümleleri basit, birleşik, sıralı ve bağlı olmak üzere sınıflandırarak ayrı ayrı öge dizilişlerine yer verdik. Örnek metinler esasında yapıca bağımsız yan cümleler incelendiğinde öge dizilişleri şu şekildedir:

YAPICA BAĞIMSIZ YAN CÜMLELER			
1. İç Yan Cümleler			
DÜZ (KURALLI) CÜMLE			
a. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Y	2	%0.08	%0.78
Ö + Y	46	%1.85	%17.83
Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DzT + Y	8	%0.32	%3.10
Ö + DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DzT + YDT + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DT + Y	13	%0.52	%5.04
Ö + DT + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DT + YDT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + ZT + Y	6	%0.24	%2.33
Ö + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + ZT + DT + Y	2	%0.08	%0.78
Ö + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + ZT + YDT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + YDT + DT + Y	1	%0.04	%0.39
DzT + Y	2	%0.08	%0.78

DT + Ö + Y	8	%0.32	%3.10
DT + Ö + YDT + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT	2	%0.08	%0.78
ZT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + Y	2	%0.08	%0.78
ZT + Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + ZT + Y	4	%0.16	%1.55
ZT + DzT + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + DzT + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + ZT + Ö + DT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT	4	%0.16	%1.55
YDT + Ö + Y	5	%0.20	%1.94
YDT + Ö + DzT + Y	2	%0.08	%0.78
YDT + Ö + DT + Y	2	%0.08	%0.78
YDT + Ö + DT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
YDT + Ö + ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + DzT + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + DT + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + YDT	2	%0.08	%0.78
b. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y	3	%0.12	%1.16
Ö + DzT + Y	4	%0.16	%1.55
Ö + DzT + ZT + Y	2	%0.08	%0.78
Ö + DzT + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
Ö + DT + ZT + Y	2	%0.08	%0.78
Ö + ZT + Y	9	%0.36	%3.49
Ö + ZT + DzT + Y	4	%0.16	%1.55
Ö + ZT + ZT + Y	2	%0.08	%0.78
Ö + ZT + ZT + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.39

DzT + Ö + Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
DzT + ZT + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
DT + Ö + Y	4	%0.16	%1.55
ZT + Ö + Y	4	%0.16	%1.55
ZT + Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + DzT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + DT + Y	3	%0.12	%1.16
ZT + Ö + DT + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + DT+ ZT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + DT + Ö + Y	2	%0.08	%0.78
ZT + DT + Ö + Ö + Y	1	%0.04	%0.39
ZT + ZT + Ö + ZT + Y	2	%0.08	%0.78
YDT + Ö + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + Ö + ZT + DzT + DT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + ZT + Ö + ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.39
YDT + YDT + Ö + DzT + Y	1	%0.04	%0.39
c. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
(Ö + Y) + (Ö + Y)	3	%0.12	%1.16
(Ö + Y) + (Ö + Y) + (Ö + Y) + (Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + Y) + (Ö + DzT + Y)	3	%0.12	%1.16
(Ö + Y) + (Ö + DzT + Y) + (ZT + Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + Y) + (Ö + ZT + ZT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + DzT + Y) (Ö + DzT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + DzT + Y) + (ZT + Ö + Y)	1	%0.04	%0.39

(Ö + DzT + DT + Y) + (Ö + DT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + DT + Y) + (DT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + DT + ZT + Y) + (Ö + ZT + Y) + (Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + ZT + Y) + (Ö + Y)	2	%0.08	%0.78
(Ö + ZT + Y) + (Ö + YDT + Y)	1	%0.04	%0.39
(DT + Ö + Y) + (Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(DT + Ö + Y) + (ZT + Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(DT + DT + YDT + Ö + Y) + (Ö + DzT + ZT + Y)	1	%0.04	%0.39
(ZT + YDT + Ö + DzT + Y) + (Ö + DzT + Y)	1	%0.04	%0.39
d. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
(Ö + Y) + YDT + (Ö+ DT + YDT + ZT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + DT + DzT + Y) + YDT + (Ö + ZT + DzT + Y)	1	%0.04	%0.39
(Ö + ZT + ZT + Y) + YDT + (Ö + ZT + Y)	1	%0.04	%0.39
(ZT + ZT + ZT + Ö + Y) + YDT + (Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
(YDT + Ö + DT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y)	1	%0.04	%0.39
DEVRİK CÜMLE			
a. Basit Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y + DT	3	%0.12	%1.16
Ö + Y + YDT	2	%0.08	%0.78
Ö + Y + YDT + DT	1	%0.04	%0.39
Ö + Y + YDT + YDT	1	%0.04	%0.39
Ö + DzT + Y + Ö	1	%0.04	%0.39
Ö + DzT + Y + YDT	3	%0.12	%1.16
Ö + DT + ZT + Y + YDT	2	%0.08	%0.78
Ö + ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
DzT + Y + Ö	1	%0.04	%0.39
ZT + DT + Ö + YDT + Y + YDT + YDT	1	%0.04	%0.39
YDT + Ö + Y + YDT	2	%0.08	%0.78

YDT + Ö + DzT + Y + YDT	2	%0.08	%0.78
YDT + YDT + Ö + Y + ZT	1	%0.04	%0.39
b. Birleşik Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y+ YDT	2	%0.08	%0.78
Ö + Y + YDT + YDT	1	%0.04	%0.39
Ö + ZT + Y + YDT	4	%0.16	%1.55
Ö + YDT + ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
DzT + Y + YDT + Ö	1	%0.04	%0.39
ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
ZT + Ö + Y + YDT	2	%0.08	%0.78
ZT + Ö + Ö + Ö + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
ZT + DzT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
YDT + Ö + ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.39
YDT + ZT + Ö + Y + ZT	2	%0.08	%0.78
c. Sıralı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
(ZT + Ö + Y + YDT) + (Ö + Y + YDT)	1	%0.04	%0.39
(YDT + ZT + Ö + Y) + (Ö + Y + YDT)	1	%0.04	%0.39
d. Bağlı Yapıdaki İç Yan Cümlelerin Öge Dizilişi			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
(Ö + ZT + Y) + YDT + (Y) + YDT	1	%0.04	%0.39
(Ö + YDT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y + YDT)	1	%0.04	%0.39

Örnek metinlerdeki düz (kurallı) yapıca bağmsız yan cümleler içerisinde

1. basit yapıdaki cümlelerde % 17.83 oranla

   a. Ö + Y

2. birleşik yapıdaki cümlelerde % 3.49 oranla

   a. Ö + ZT + Y

3. sıralı yapıdaki cümlelerde % 0,16 oranla

a. (Ö+Y)(Ö+Y)

b. (Ö+Y)(Ö+DzT+Y)

4. bağlı yapıdaki cümlelerde ise % 0.39 oranla

a. (Ö + Y) + YDT + (Ö+ DT + YDT + ZT + Y)

b. (Ö + DT + DzT + Y) + YDT + (Ö + ZT + DzT + Y)

c. (Ö + ZT + ZT + Y) + YDT + (Ö + ZT + Y)

d. (ZT + ZT + ZT + Ö + Y) + YDT + (Ö + Y)

e. (YDT + Ö + DT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y)

öge dizilişlerine rastlanmaktadır.

Örnek metinlerdeki devrik yapıca bağımsız yan cümleler içerisinde ise

1. basit cümlelerde % 1.16 oranla

a. Ö + Y + DT

— *Aydarlım-aw, jap-jas bop ayawdı qaydan bilesiñ? Müşelge jaña jettiñ ğoy...* ***Aynalayın öziñnen!*** *Suwsınıñ bar ma, apatay?.. Qalaysıñ degen söziñnen!.. Sen bolmasañ, qarağım!.. – dep qoyadı Künikey, demige söylep entigip*. "— "Aydarlım, gencecik yaşta acımayı nereden biliyorsun? Müşele yeni girdin ya... **Kurban olayım sana!** İçeceğin var mı, anneciğim?... Nasılsın diyen sözünü seveyim!... Sen olmasan (ne yapardım), yavrum!.." diyordu Künikey nefes nefese konuşup soluyarak." **(M10–34)**

(men)	+	*aynalayın*	+	*öziñnen*
Ö (GÖ)		**Y**		**DT (AT)**

b. Ö + DzT + Y + YDT;

— ***Memlekettik sıylıqtı aldıñ ğoy****?.. – dedi*. "Sarjan. — "**Devlet ödülü aldın mı**?" dedi Sarjan." **(M9–361)**

(sen)	+	*memlekettik sıylıqtı*	+	*aldıñ*	+	*ğoy*
Ö (GÖ)		**DzT (BliN)**		**Y**		**YDT**

2. birleşik yapıdaki cümlelerde % 1.15 oranla

a. Ö + ZT + Y + YDT;

— ***Qoyşınıñ qızı dep kemsinedi ğoy. Adıram! Qannıñ qızına berem be eken!*** *– dep qoyatın.* "— "**Çobanın kızı diye küçümsüyor ya. Batasıca! Hanın kızına verecek miymiş!**?" deyip dururdu." **(M10–94)**

(ol)	+	*qoyşınıñ qızı dep*	+	*kemsinedi*	+	*ğoy*
Ö (GÖ)		**ZT (DrT)**		**Y**		**YDT**

3. sıralı yapıdaki cümlelerde % 0.39 oranla

a. (ZT + Ö + Y + YDT) + (Ö + Y + YDT)

Soğısıp jürgende jaralanamın-aw, ölemin-aw *degendi oylamawşı edim, al "jaw qolına tüsemin-aw" oyı basıma mülde kelmeytin.* "**Savaşırken yaralanırım, ölürüm** diye düşünmemiştim, hele "düşman eline düşerim" düşüncesi aklıma hiç gelmemişti." **(M6–36)**

soğısıp jürgende	+	*(men)*	+	*jaralanamın*	+	*aw*	+	*(men)*	+	*ölemin*	+	*aw*
ZT (ZamT)		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**		**Ö (GÖ)**		**Y**		**YDT**

b. (YDT + ZT + Ö + Y) + (Ö + Y + YDT);

— Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni körinip-aq tur. ***Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar****, – dep "türikpen" Müsirep az kidirip qalıp edi, añşı Müsirep tağı kiyip ketti*. "— Bütün yaz ve sonbahar boyunca hayvan toynağı değmeyen otlak olduğu belli oluyor. **Ama bu gün sahipsiz yer var mı, bir sahibi vardır**, diye Türkmen Müsirep biraz duraksamıştı, avcı Müsirep yine sözünü kesti." **(M3–35)**

biraq	+	*osı küni*	+	*iyesiz jer*	+	*bar ma*	+	*bir iyesi*	+	*bar*	+	*şığar*
YDT		**ZT (ZamT)**		**Ö**		**Y**		**Ö**		**Y**		**YDT**

4. bağlı yapıdaki cümlelerde % 0.39 oranla

a. (Ö + ZT + Y) + YDT + (Y) + YDT

— Qalay? – dedi basqa "jolawşılar" – ***zımırap kele jatqan jürisimiz mınaw, vagon esik-terezesiniñ jabığı anaw***. "— "Nasıl?" dedi diğer yolcular: — **Hem hızlanarak hareket ediyoruz, hem de vagonun kapısı penceresi kapalı**." **(M6–63)**

(biz) +	*zımırap* +	*kele jatqan jürisimiz* +	***mınaw*** +	*vagon esik-terezesiniñ jabığı* +	***anaw***
Ö (GÖ)	**ZT (DrT)**	**Y**	**YDT**	**Y**	**YDT**

b. (Ö + YDT + ZT + Y) + YDT + (Ö + Y + YDT)

Eki bölmeli päter işi, şınımen, tım jupını, biraq kitaptarım bar ğoy*, dedi ol dawısın kötere söylep.* "**İki odalı dairenin içi gerçekten gayet sade, ancak kitaplarım var**, dedi o sesini yükselterek." **(M7–60)**

eki bölmeli päter işi +	*şınımen* +	*tım* +	*jupını* +	***biraq*** +	*kitaptarım* +	*bar* +	*ğoy*
Ö	**YDT**	**ZT (MT)**	**Y**	**YDT**	**Ö**	**Y**	**YDT**

öge dizişleri görülmektedir.

c. Örnek metinler esasında, yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler incelendiğinde öge dizilişleri şu şekildedir:

YAPICA BAĞIMSIZ GÖRÜNÜŞLÜ YAN CÜMLELERİN ÖGE DİZİLİŞİ			
1. Şart Yan Cümleleri			
DÜZ (KURALLI) CÜMLE			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y	58	%2.33	%35.80
Ö + DzT + Y	46	%1.85	%28.40
Ö + DzT + DT + Y	2	%0.08	%1.23
Ö + DzT + ZT + Y	3	%0.12	%1.85
Ö + DzT + YDT +Y	1	%0.04	%0.62
Ö + DT + Y	5	%0.20	%3.09
Ö + DT + DzT + Y	3	%0.12	%1.85
Ö + DT + YDT + Y	1	%0.04	%0.62
Ö + ZT + Y	2	%0.08	%1.23
Ö + ZT + DzT + Y	1	%0.04	%0.62
Ö + ZT + DT + Y	1	%0.04	%0.62
Ö + ZT + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.62

Ö + ZT + ZT + DT+ ZT+ Y	1	%0.04	%0.62
DT + Ö + DzT + Y	1	%0.04	%0.62
DT + Ö + ZT + Y	1	%0.04	%0.62
ZT + Ö + Y	2	%0.08	%1.23
ZT + Ö + DT + ZT + Y	1	%0.04	%0.62
ZT + ZT + Y	1	%0.04	%0.62
YDT + Ö + Y	1	%0.04	%0.62
YDT + Ö + DzT + ZT + Y	1	%0.04	%0.62
YDT + Ö + ZT + DT +Y	1	%0.04	%0.62
DEVRİK CÜMLE			
Öge Dizilişi	**Yan Cümle Sayısı**	**Toplam Yan Cümle Sayısına Göre Kullanım Oranı**	**Yapıca Bağımsız Görünüşlü Yan Cümlelere Göre Kullanım Oranı**
Ö + Y + ZT	1	%0.04	%0.62
Ö + Y + YDT	1	%0.04	%0.62
Ö + DzT + Y + YDT	1	%0.04	%0.62
Ö + DT + DzT + ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.62
Ö + ZT + Y + YDT	17	%0.68	%10.49
Ö + ZT + ZT + Y + YDT	2	%0.08	%1.23
Ö + YDT + DT + Y + YDT	1	%0.04	%0.62
DzT + Y + YDT	2	%0.08	%1.23
DzT + Ö + ZT + YDT +ZT + Y + YDT	1	%0.04	%0.62
ZT + Ö + DT + Y + YDT	1	%0.04	%0.62

Örnek metinlerdeki düz (kurallı) yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler incelendiğinde % 35.80 oranla *Ö + Y* öge dizilişi, devrik yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler incelendiğinde % 10.49 oranla *Ö + ZT + Y + YDT* öge dizilişine rastlanmıştır.

Bulay aytuwdıñ sırtı körkem siyaqtı körinse de*, işki mağınası pikirdi tolıqtırmay, tek sözdiñ, söylemniñ qarasın köbeytedi.* "**Böyle söyleyişin dışı güzel gibi görünse de** iç anlamı, fikri tam karşılamadığından sadece kelimenin, cümlenin yükünü artırır." **(M2–167)**

bulay aytuwdıñ sırtı	+	*körkem siyaqtı*	+	*körin-*	+	*de*
Ö		**ZT (BnzT)**		**Y**		**YDT**

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazak Türkçesi ile Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde yan cümlelerin yapı açısından önemli bir farklılık göstermediği; iki lehçenin gramer hususiyetlerinin büyük oranda örtüştüğü söylenebilir. Ancak dil bilim ve dil bilgisi çalışmalarında metot olarak Kazak dil biliminin, Rus dil biliminin etkisi altında kalmış olması Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi dil öğretiminde birtakım farklılıklar oluşturmuştur. Bu nedenle iki lehçe arasında dil bilgisi öğretimi açısından ortak bir yöntemin belirlenebilmesinin Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi adına büyük kazanç olacağı kanaatindeyiz.

METİNLER – ÇEVİRİ YAZI VE AKTARMA[13]

METİN 1 – Qorğansızdıñ Küni (Savunmasızın Günü)[14]

1.	**[6]** S. qalasınıñ oñtüstigin jaylağan eldiñ qalağa qatınasatın qara jolınıñ üstinde Arqalıq degen taw bar.	**[6]** S. şehrinin güneyine yerleşmiş olan halkın şehirle bağlantısını sağlayan karayolunun üstünde Arkalık denen dağ var.
2.	Dalanıñ köñilsiz uzaq jolında qajıp kele jatqan kerüwenge Arqalıq alıstan körinip, dämelendirip turadı.	Bozkırın cansız uzun yolunda yorgun düşen kervana Arkalık, uzaktan göründüğünde (onları) umutlandırır.
3.	Joldıñ awzında köldeneñ sozılıp jatqan turqı on şaqırımday bolğanmen, ensiz kerege sıqıldı, jalğız taw.	Yolun ağzında yatay bir şekilde uzanmış boyu neredeyse on kilometre olmasıyla dar çadıra benzeyen, yalnız dağ.
4.	Ne bawırı, ne sırtında ıqtırtın joq ısqayaq.	Ne yamacında, ne sırtında barınılacak yeri olmayan köhne.
5.	Arqalıq jadağay, jalğız qabat bolğan soñ, kıs küninde jel terisinen soqsa da, oñınan soqsa da panalığı joq: azınap turadı.	Arkalık boş, yalnız (bir) yeryüzü katmanı olduğundan beri, kış gününde rüzgâr karşıdan vursa da, sağından vursa da sığınacak yeri yok: uğuldar.
6.	Qıstıñ basınan eki jağın qar alıp, jumırtqaday qılıp tegistep tastaydı.	Kışın başında iki tarafını kar kaplayıp yumurta gibi düzgünleşir.
7.	Sondıqtan özge jer aşıq bolıp turğanda, Arqalıqtıñ bawırı köbinese borannan bosamaytın.	Onun için başka yerlerin (havası) açık olsa da, Arkalık'ın eteği çoğunlukla borandan geçilmez.
8.	Alıstan qarağanda da Arqalıq budırı joq jalañaş.	Uzaktan bakıldığında da Arkalık engebesiz (ve) çıplaktır.
9.	Körüwge asa köñilsiz.	(İnsanoğlu) görmeye çok gönülsüzdür.
10.	Jıl sayın qıs basınan qarlı bolıp, malğa panası joq bolğandıqtan, bawırın jaylağan el malın öltirip,	Her yıl kış başından (itibaren) karlı olup, hayvanlar için barınağı olmadığından, eteklerine yerleşen

[13] Metinlerde her bir cümle numaralandırılarak verilmiştir.
[14] ÄWEZOV, Muxtar (2002). *Qorğansızdıñ Küni - Äñgimeler, Povester*. Almatı: "Atamura" Baspası, 6-15.

	özge el aman otırğanda, şolaq juttıñ qurığınan qutılmaytın.	halkın hayvanlarını öldürüp, diğer halklar sağ salim yaşarken, kısa kıtlığın acısından kurtulamazdı.
11.	Sondıqtan bawırın meken qılğan el köbinese kedey bolatın.	Onun için dağın eteğini mesken tutan halk çoğunlukla yoksuldu.
12.	Bul jerdi meken qılğan el erte künnen atalarınıñ qonısı bolğandıqtan jäne basqa irge awdararlıq jaylı jeri joqtıqtan, «qudayına jılap» otıra beretin.	Burayı mesken tutan halk, eskiden beri atalarının toprağı olduğundan ve başka göçebilecekleri uygun yer olmadığından, "Tanrıya yakararak" burada oturup kalmışlardı.
13.	Bulardıñ jalğız-aq medew ğılatını Arqalıqtıñ egindigi edi.	Onların medet umduğu (şey) yalnızca Arkalık'ın ekinliği idi.
14.	Bawır sırtınıñ şımı tutas, ködeli jer bolğandıqtan, üy basınıñ salğan birli-jarımdı böltek egini täwir bolıp şığıp, uzaq qısqa qorek qılatını sol boluwşı edi.	Dağ yamacının sırtı çimenle kaplı, verimli toprak olduğundan, her bir ev ektiği birkaç parça ekini iyi bir şekilde yetiştirerek uzun bir kış döneminde elde ettiği ürünle hayatını geçindiriyordu.
15.	Arqalıqtıñ bul aytılğan jayları oñtüstigin jaylağan Waqpen körşiles üş-tört bolıs elge belgili bolatın.	Arkalık'ın söz edilen yerleri güneyi kaplayan Vak ile komşu üç dört Bolıs halkı tarafından bilinirdi.
16.	Buğan sebep - Arqalıqtıñ sırt elder qalağa qatınasatın qara joldıñ üstinde bolğandığı.	Bunun sebebi, Arkalık'ın yabancı halkların şehre bağlantısını sağlayan karayolunun üstünde olmasıydı.
17.	Ötken-ketken kerüwen uzaq jolda ne köligi talıp şaldığıp, ne özi şarşap qajıp kele jatqanda qadawlı qonalqalıq, ne tüstiktik jeri Arqalıq boladı.	Gelip geçen kervanın, uzun yolda ya binek hayvanı yorulunca, ya (kervancının) kendi yorulup gücü tükenince yerleşip konakladığı ya da yemek yediği yer Arkalık olur.
18.	Arqalıqtıñ jolı asatın kezeñ - Küşikbay kezeñi dep ataladı.	Aralık'ın yolunun geçtiği bayır, Küşikbay bayırı diye adlandırılır.
19.	Küşikbay - Arqalıqtı qıstaytın bes- **[7]** altı awıldıñ atası.	Küşikbay - Aralık'ta kışlayan beş **[7]** altı köyün atasıdır.
20.	Özi batır bolğan adam deydi.	Kendisi bahadır olmuş bir insandır.
21.	Däl qara joldıñ awzında, Arqalıqtıñ bir kişilew biyiginiñ basında tastan üygen oba sekildi jalğız mola bar.	Tam karayolunun ağzında, Arkalık'ın bir küçük yükseltisinin başında taş yığılmış höyük şeklinde yalnız mezar var.

22.	Sol mola Küşikbay batırdiki.	O mezar Küşikbay bahadırınki.
23.	Kezeñ de sol sebepti Küşikbay atımen atalğan.	Bayır da bu yüzden Küşikbay adı ile adlandırılmış.
24.	Küşikbaydıñ kim ekendigin, basınan qanday däwren keşkendigin ärli-berli ötip jürgen kerüwenniñ köbi bilüwşi edi.	Küşikbay'ın kim olduğunu, başından nasıl olaylar geçtiğini aşağı yukarı gelip geçen kervanın çoğu bilmekteydi.
25.	Olarğa bildiretin zamanniñ şejiresi – däwreni ötip kedeylik basqan, köñilsiz salqın ömirge tüsken käriler bolatın.	Onları haberdar eden zamanın vakayinamesi - ömrü tüketip yoksulluğa boyun eğmiş, neşesiz, ümitsiz ömür süren ihtiyarlarmış.
26.	Budan soñğı bildirüwşilerdiñ köbi ötken-ketken kerüwenge köp söylesip dağdılanğan, awıl iyesi bolğan soñ, aldınan eşkim şıqpay, jaman ädettenip, ötirikşilew bolğan adamdar bolatın.	Bundan sonraki habercilerin çoğu gelip geçen kervanla çok konuşmayı alışkanlık hâline getiren, köyün ileri geleni olduktan sonra hiç kimseyi karşılamayan, kötülüğe alışmış, yalancı olan insanlarmış.
27.	Bulardıñ köbi äñgime aytuwdan burın, azıraq şart kerek qıluwşı edi.	Bunların çoğu hikâye anlatmadan önce birkaç şart öne sürüyordu.
28.	Aldımen kündizgi mazasız suwıq pen qar basqan köñilsiz elsiz daladan qutılğan boluw kerek.	Öncelikle gündüzki şiddetli soğuk ile karla kaplanan cansız ıssız bozkırdan kurtulmuş olmak gerek.
29.	Önbeytin azın-awlaq maldıñ soñınan jürip, äri iş pıstırıp, äri qıynağan beynetten serpilip, kün bata üyine kelüwine kerek.	Çoğalmayan azıcık malın peşinden gidip, hem sabrı tükenip, hem çekilen ızdırabını dağıtarak gün batınca evine gelmesi gerek.
30.	Ekinşi, köligine, özine azıq surap, şığın şığaratın jat kerüwen joq bolsın.	İkincisi, bineğine, kendine yiyecek isteyip, masraf çıkaran yabancı kervan helak olsun.
31.	Sol kezde üyinde birli-jarım köñli süyetin, sıylaytın qonağı boluwı kerek.	Bu sırada evinde birkaç sevdiği, saygı gösterdiği misafiri olmalı.
32.	Aqsaqal mal qoralap bolıp, jaylanıp şayın işip, qazanaspanıñ awzında keyde jıltıldap, keyde lapıldap janıp jatqan ottı körip, burqıldap qaynap jatqan ettiñ iysi murnına kelip otırğanda, serpilip äñgime aytatın.	Aksakal malı ağıla sokup, oturup çay içip, ocağın üstünde bazen pırıldayıp, bazen alevlenip yanan ateşi görüp, fokurdayarak kaynayan etin kokusu burnuna gelince, canlanıp hikâye anlatırmış.

33.	Joldan qajıp kelip, tınığıp, jantayıp jatqan salbırañqı, küñgirt pişindi jolawşılar bastarın köterse de, jarım-jartılap qalğıy otırıp, äñgime tıñdawşı edi.	Yoldan yorgun gelip, istirahat eden mutsuz, güçsüz görünen yolcular başlarını kaldırsa da, yarım yamalak kalkarak hikâye dinlerlerdi.
34.	Mine osınday köñildi jaydıñ birinde ötken künderdiñ köp äñgimesin eske tüsirip otırıp, äñgimeşi aqsaqal söz arasında Küşikbaydıñ tariyxın söylewşi edi.	İşte bunun gibi mutlu anlardan birinde hikâyeci aksakal, geçmiş zamanlardan pek çok hikâye hatırlatırken laf arasında Küşikbay'ın tarihini anlatmaya başladı.
35.	— Küşikbay batır jıyırma bir jasında düniye salğan eken.	— Küşikbay bahadır yirmi bir yaşında dünyaya gözlerini kapamıştı.
36.	Erte künnen jortuwılğa attanıp, Waqtıñ köp batırlarınıñ arasında buğanası qatpağandığına qaramay, talay qıyın-qıstawda aqıl tawıp, qajımay qayrat, erlik körsetken.	Erkenden sefere çıkıp, Vak'ın birçok bahadırının arasında tecrübesizliğine bakmadan, pek çok sıkıntıda bir çıkış yolu bulup, bitip tükenmeyen gayret (ve) kahramanlık göstermiş.
37.	Osınday öneriniñ arqasında erte künnen batır atın alğan eken.	Bu hüneri sayesinde kısa sürede bahadır adını almıştı.
38.	Soñğı jıldarda közdegen maqsatı qolbasılıq bolıp, ayağında oğan da jetip, egesken elinen kegin alıp, eger qılıp jürgende şeşek şığıptı.	Son yıllarda hedeflediği amacı komutanlık olup, sonunda ona da ulaşıp, itiraz eden halktan öç alıp, (onları) birbirine düşman ettiği sırada çiçek hastalığına yakalanmıştı.
39.	Şeşek awır bolıp, tösekte qozğala almay, köp waqıt jatıp qalğan.	Çiçek hastalığı ağırlaşınca, yatakta kıpırdayamadan, uzun süre yatıp kalmış.
40.	Sol kezde Küşikbay **[8]** awırıp jatır degendi estip, talaydan öşin ala almay jürgen Waqtıñ bir batırı jawınıñ janın awırtpaq bolıp, beldewde baylawlı turğan qızıl besti degen atın tal tüste tartıp alıp ketipti.	Bu sürede Küşikbay'ın **[8]** hastalanıp yattığını işitince, uzun zamandır öcünü alamayan Vak'ın bir bahadırı, düşmanının canını acıtmak için çadırın dışındaki halata bağlı olan kızıl besti denen atını tam öğle vakti zorla alıp gitmiş.
41.	«Pälenşe atıñdı alıp ketti» degen ağayınnıñ jetimsigen sözin estigende, janı şıdamay, awruwımen alısıp, jılqıdan at alğızıp, jalañaş etine bir şekpendi kiye salıp, jawınıñ artınan quwıp ketipti.	"Falanca atını alıp gitti" diye ağabeyinin aciz hissettiren sözünü işittiğinde, tahammül edemeyerek, hastalığıyla mücadele edip, yılkıdan at getirtip, çıplak tenine bir cepken giyip, düşmanın ardından gitmişti.

42.	«Batırdı muqattım» dep, üyine kelip, jada jaylanıp, jawı otırğanda Küşikbay atın oynaqtatıp, nayzasın tüyiltip, ört söndirgendey bolıp zärin şaşıp, jetip kelgen.	Düşmanı, "bahadırı küçük düşürdüm" diye evine gelip, iyice yerleştikten sonra Küşikbay atını ileri geri koşturarak, mızrağını doğrultup, yüzü sıcaktan simsiyah olmuş öfkeli bir şekilde ulaşmış.
43.	Sol betimen awıldağı samsağan sarı qolğa: «soğısamın, qan tögemin» dep älek salğan.	Bu esnada köydeki çoğu asker: "savaşacağım, kan dökeceğim" diye ayaklanmış.
44.	Biraq jıyılğan eldiñ işindegi bastı adamdar: «Waqtıñ balası birin-biri öltirip arandaspasın» dep, at-şapan ayıbımen Küşikbaydıñ atın qayırıptı.	Ancak toplanan halkın içindeki önemli kişiler: "Vak'ın çocuğu birbirini öldürüp başı belaya girmesin" diye, hediye cezası ile Küşikbay'ın atını geri vermişler.
45.	Batır eline qayta qaytqanda, awruwı meñdey bastap, atqa äreñ jürip, osı küngi beyiti turğan biyiktiñ basına kelgende murşası qurıp, nayzasın tirep attan tüsipti.	Bahadır yurduna geri dönerken hastalığı artmaya başlayınca, atla güç bela ilerleyip, bugün mezarının bulunduğu yükseltinin başına geldiğinde gücü tükenip, mızrağına dayanarak attan inmiş.
46.	Sonan soñ basın oñğa qaratuwğa ğana şaması kelip, jan-täsilim qılğan.	Ondan sonra sadece başını sağa çevirmeye gücü yetip, ruhunu teslim etmiş.
47.	Artınan ağayın-tuwğanı jılap barsa: şeşeginiñ awızdarın şekpen qajap, qotırınıñ suwı şekpenniñ sırtına şıp-şıp şığıp ketken eken deydi.	Arkasından akrabası ağlayarak vardığında: suçiçeğinden oluşan kırmızı kabarcıkların uçlarını cepken aşındırınca yarasının suyu cepkenin üstüne çıkmıştı.
48.	Batırdıñ köp muratına jete almay, jas küninde quwatı qaynap, doldanıp ölgendiginen molası turğan biyiktiñ bawırınan boran, ızğar ayıqpaytın bolğan eken dep, bağanağı käri äñgimesin toqtatuwşı edi.	Bahadır pek çok muradına ulaşamadan, genç yaşında gücü tükenip, çırpınarak öldüğünden mezarın bulunduğu tepenin eteğine boran da, ayaz da değmezmiş diyerek deminki ihtiyar hikâyesini bitirdi.
49.	Bul äñgimeni aytuwşı adamdar Küşikbaydıñ kim ekenin jurtqa tanıtqanda, öziniñ sol batırdıñ urpağı ekendigin köñiline birtalay qanağat qılıp, boyı köterilip, köñli küñgirt ömirdiñ wayımınan birtalay sergip qaluwşı edi...	Bu hikâyeyi anlatan insanlar Küşikbay'ın kim olduğunu halka tanıtınca, kendisi o yiğidin nesli olduğu için Allah'a binlerce kez şükredip, övünüp, sıkıntılar içinde geçen ömrün endişesinden bir hayli uzaklaşırdı.

50.	Yanvar’ ayınıñ ayaq kezi.	Ocak ayının sonu.
51.	Kün batuwğa taqap qalğan mezgil.	Gün batmaya başladığı zaman.
52.	Künbatıs batuwğa aynalğan künniñ qızğılt säwlesimen nurlanıp, qızıl torğınnıñ tüsindey bolıp tur.	Batı tarafı, batmaya başlayan güneşin kızıl şulesiyle aydınlanıp, kızıl ipeğin rengiymiş gibi oluyor.
53.	Künge jaqın turğan uzınşa, juqalañ bulttardıñ tüsi qalıñ örtke qızğan temirdey qıp-qızıl.	Güneşe yakın duran uzunca, incecik bulutların rengi yoğun ateşte kızan demir gibi kıpkızıl.
54.	Töbege jaqın turğan alısıraq bulttardıñ bir-bir jağı ğana juqalañ qızılğa boyalğan asıl nurdıñ buwın ğana jalatqanday.	Zirveye yakın duran daha uzak bulutların sadece bir tarafları kutsal nurun açık kızıl rengine boyanmış gibi.
55.	Qızğılt säwlesin düniyege jayıp turğan kün şarasımen tutas körinip tur.	Kızılımsı şulesini dünyaya yayan güneşin seviyesi ile bir bütün görünüyor.
56.	Aspan aşıq.	Gökyüzü açık.
57.	Berirek turğan azğana ala-şubar bulttar keñ jahannıñ jüzine perde bolğan joq.	Biraz uzakta duran birkaç alaca bulut geniş cihanın yüzüne perde olmamış.
58.	Küni boyı tınış bolğan jel Küşikbaydıñ bawırında ğana ızğırıqtap, **[9]** jañada jawğan köbik qardı jayaw borasındatıp tur.	Gün boyu sakin olan rüzgâr Küşikbay’ın yakınında yine sert bir şekilde esip, **[9]** yakın zamanda yağan lapa lapa karı dağıtarak tipiye dönüşüyor.
59.	Künniñ qızıl säwlesi dalanı da, tawdı da öz öñine kirgizgen.	Güneşin kızıl ışığı bozkırı da, dağı da kendi rengine büründürmüş.
60.	Künbatıs jaqtan borağan usaq qar da kün astınan qızğılttanıp körinedi.	Batı tarafından tipi şeklinde yağan küçük kar (taneleri) de güneş ışığında kızıllaşarak görünüyor.
61.	Joğarıda aytılğan Küşikbaydan asatın qara joldıñ üstinde Arqalıqtı betine alıp, qala jaqtan bir par attı kele jatır.	Yukarıda söylenen Küşikbay’dan geçen karayolunun üstündeki Arkalık’a doğru yönelerek, şehir tarafından bir çift atlı geliyor.
62.	Jaydaq sarı şanağa biyiktep salğan jeñil jügi bar, jaqsı kiyingen eki jigit.	Açık sarı at arabasına yüksekçe yerleştirilen hafif yükü olan, iyi giyinmiş iki yiğit.

63.	Sılañ eti bar eki qoñır at qajığandığın bildirmey, köşir jigit bojı qaqqan sayın ığısa jönelip, sar jelip kele jatır.	Narin vücudu olan iki kahverengi at yorulduğunu sezdirmeden, yiğit arabacı dizginlere vurdukça hızla yönelip, aynı hızla geliyor.
64.	Jolawşınıñ biriniñ torğın tıstı jaña tülki tımağı bar.	Yolcunun birinin ipek kaplı yeni tilki kalpağı var.
65.	Qalıñ kiyimniñ sırtınan kiygen mol sur şapanınıñ jağası qara barqıt.	Kalın kıyafetinin üstünden giydiği bol gri kaftanının yakası siyah kadife.
66.	Ayağında baypağınıñ qonışın barqıtpen kömkergen jaña qara etik.	Ayağında yün çorabının koncunu kadifeyle saran yeni siyah çizme.
67.	Alğaşqı körgen jerden-aq «mınaw mırzası eken» degizgendey.	İlk göründüğü andan itibaren "bu onun beyi imiş" diye söyletirmiş gibi.
68.	Bul jigittiñ jası otız şamasında.	Bu delikanlının yaşı otuz civarında.
69.	Orta boylı, döñgelek deneli, qısqalaw murttı, şoqşa saqaldı, surğılt beti döñgelek, jalpaqtaw.	Orta boylu, yuvarlak vücutlu, kısa bıyıklı, küçük sakallı, yüzü solgun, yuvarlak ve yayvan.
70.	Suwıq qaraytın qıysıq bitken, kişilew ötkir közinde jäne tüksiygen qabağında özgeşe qataldıq bar.	Soğuk bakan çarpık, küçükçe keskin gözünde ve çatılmış kaşlarında farklı merhametsizlik var.
71.	Kişkene murnı köz, qabağına üylespeydi.	Küçük burnu gözüne, göz kapağına denk gelmiyor.
72.	Bul adamnıñ külgendegi pişini qumarlıqqa köp salınğandığın bildirip turadı.	Bu adamın güldüğündeki çehresi çok hevesli olduğunu gösteriyor.
73.	Bul jigit - J.-nıñ bolısı Aqan mırza.	Bu delikanlı, J.'nin yöneticisi Akan Bey.
74.	Qalağa qazınanıñ alımın saluwğa barıp, jumıstarın tügel bitirip, üyine qaytıp kele jatqan beti.	Şehre hazinenin vergisini vermeye gidip, işlerin hepsini bitirip, evine geri döndüğü ilk zamandı.
75.	Qasındağı Qaltay - erte künnen janınan tastamaytın joldası.	Beraberindeki Kaltay, eskiden beri yanından ayırmadığı yoldaşı.
76.	Aqan bolıs bolğannan beri qaray atşabar qılıp, burınğısınan da jaqın ustaytın.	Akan yönetici olduğundan, buraya (onu) ulak yapıp eskisinden de yakın tutmuş.
77.	Qaltay asa pısıq, sözge usta,	Kaltay son derece becerikli, laf

	qaljıñqoy, äsirese Aqannıñ tündegi jürisine öte ıñğaylı, äri jılpos, äri tildi er jigit edi.	cambazı, şakacı, özellikle Akan'ın gece yürüyüşüne çok uygun, hem açıkgözlü, hem dili keskin bir delikanlıydı.
78.	Aqan küni boyı jolda köp söylemey, bir närseni qadalıp oylanğanday bolıp otırdı.	Akan gün boyu yolda çok konuşmadan, bir şeye gözlerini dikip düşünüyormuş gibi duruyordu.
79.	Biraq tüpsiz tereñ oydıñ tüyinin şeşe almay otırğan kisiniñ pişinine tüskenmen, Aqannıñ oyı qay jerde jüretini belgili edi.	Ama uçsuz bucaksız düşüncenin sonucuna ulaşamayan bir insanın hâline bürünmesine rağmen Akan'ın neyi düşündüğü belliydi.
80.	Ol köbinese osınday qadalıp oylağanda, xiyalında bir suluw äyeldiñ suwretin tawıp alıp, soğan pälendey dep söylesip äzildessem, sonday qılıp quşaqtasam, süysem dep, sonı ermek qıluwşı edi.	O çoğunlukla böyle gözünü dikip düşündüğünde, hayalinde güzel bir kadının resmini tutup, onunla şu şekilde konuşup şakalaşsam, böyle yapıp kucaklasam, sevsem diye, yeni meşgale bulmuştu.
81.	Qaltay mırzasınıñ ne oylaytının bilse de, erte künnen jaltañ bolıp öskendikten, aşuwlanıp qala ma dep qorğalaqtap, janın awırtatın sözderdi bunday küyde aytpaytın.	Kaltay, beyinin ne düşündüğünü bilse de gelecek kaygısıyla yetiştirildiğinden, kızar mı diye çekinip, canını sıkan sözleri bu durumda söylemezdi**.**
82.	Sondıqtan Aqan ündemegende, o da ündemey otıradı.	Bu yüzden Akan konuşmadığında o da konuşmazdı.
83.	**[10]** Jolawşılar küni boyı toñbay kelse de, keşke jaqın kün suwıtıñqırap, Küşikbay bawırınıñ ızğırığı qatayğan soñ, toñazıy bastadı.	**[10]** Yolcular gün boyu üşümese de, akşama doğru hava soğuyup, Küşikbay Yamacı'nın ayazı şiddetlendikten sonra üşümeye başlarlardı.
84.	Bojı ustap otırğan Qaltay betin uwqalap, kişkene qozğalıp, Aqanğa qarap: — Batır-aw, mına Küşikbay «meni öltirgen şeşek - osı J. qalası» dey me? Nemene: bir emes, eki emes, ızğırıqtaydı da turadı, – dep küldi.	Dizgin tutan Kaltay, yüzünü ovalayıp biraz hareket edip Akan'a hitaben: — "Bahadır, bu Küşikbay "beni öldüren çiçek hastalığı - bu J. Şehri" diyor mu? Ne oldu böyle: bir değil, iki değil, şiddetlenerek esiyor" diye güldü.
85.	Aqan da tüsi jadırañqırap külip, az sergip qaldı.	Akan'ın da keyfi yerine gelerek gülüp, biraz canlandı.
86.	Biraz waqıt ötken soñ, tağı da ündemey, küni boyğı ädetpen	Biraz zaman geçtikten sonra da konuşmadan, gün boyu yaptığı

	tunjırasa bastadı.	alışkanlıkla kaşlarını çatmaya başladı.
87.	Osılay alıs joldan jalığıp, toñıp, ığı ketip qırındap kele jatqan jolawşılarğa Küşikbay kezeñiniñ tübinde bir jiñişke qara sızıq sekildenip Qanaydıñ jalğız qorası körindi.	Böyle uzun yoldan bıkıp, üşüyüp, gücü tükenip, kestirmeden gelen yolculara Küşikbay bayırının dibinde bir ince siyah çizgiyi andıran Kanay'ın yalnız avlusu göründü.
88.	Uzaq jol qajıtqan jolawşılar osı bolımsız kişkene sızıqqa qarap, qonalqağa keletin üyiniñ är türli köñilsiz jayların esine tüsirdi.	Uzun yolun yorduğu yolcular, bu azıcık küçük çizgiye bakıp, gece kalmak için geldikleri evin per perişan olmuş durumunu hatırlarlardı.
89.	Burınğıdan da tunjıradı.	Öncekinden de (fazla) efkarlanırlar.
90.	Köñilsizdik molaydı.	Mutsuzluk artar.
91.	Qanaydıñ qorası kerüwen qasına kelgenge şeyin, jan iyesiniñ mekeni ekendigin bildirmeydi.	Kervan yanına gelene kadar Kanay'ın ağılının insanoğlunun mekânı olduğu anlaşılmıyordu.
92.	İyesiz añırap, umıtılıp qalğan birdeñe sekildi.	Sahipsiz uğuldayıp, unutulup gitmiş bir şey gibiydi.
93.	Qoradan jartı şaqırımday jerde bası qara qojalaq bolğan kişkene töbeşiktiñ üstinde tompayıp jatqan bir ülken kisiniñ, bir balanıñ beyiti bar.	Ağılın yaklaşık yarım kilometre uzağında kapkara olmuş küçücük tepenin üstünde kabarık bir şekilde duran büyük bir insan ve bir çocuk mezarı var.
94.	Jolawşılar ötip bara jatıp, älgi beyitterge qarap: awızdarı kübirlep, toñğan qoldarın köterip, betterin siypap, bata qıladı.	Yolcular geçip giderken, önce mezarlara bakıp: ağızları fısıldayıp, donan ellerini kaldırıp, yüzlerine sürüp, dua ederler**.**
95.	Küşikbaydıñ basınan soqqan boran jañadan şıqqan beyitti qarmen kömip, qarawşınıñ közinen tez jasıruwdıñ qareketin istep jatır.	Küşikbay'ın üzerinden vuran boran tekrar ortaya çıkan mezarı karla kaplayıp, seyreden kişinin gözünden hızla kayboluş hareketini yapıyor.
96.	İyesiniñ düniyege kelgenin sezdiretin aqırğı belgisi - tompiyğan beyit az waqıtta joğalmaq, iz bitpek.	Sahibinin dünyaya geldiğini hissettiren son işareti, kabarıklaşmış mezar kısa zamanda kaybolacak, iz ortaya çıkacak.
97.	Tawdan asa soqqan jel, beyit turğan töbeşiktiñ basında äsirese qattı ızğırıqtanadı; beyittiñ taw jağınan	Dağdan son derece hızla esen rüzgâr, mezarın olduğu tepeciğin başında özellikle daha şiddetli esiyor; mezarın

	topırağın uşırıp, ekinşi jağına jaldanğan qarmen basıp jatır.	dağ tarafından toprağını uçurunca, karşı taraf daha fazla karla kaplanıyor.
98.	Az waqıtta beyitti tügelimen qar kömgendey.	Kısa zamanda mezarı tamamen kara gömmüş gibi.
99.	Keyde sebelep, sırğıp ötip jatqan usaq qar öziniñ meyirimsiz, ırzasız, biraq erkin bir küwä ekendigin bildirip tur.	Bazen ince ince yağarak uçup giden küçük kar (taneleri) merhametsiz, memnuniyetsiz, ama bağımsız bir şahit olduğunu haber veriyor.
100.	Beyitten jartı şaqırımday jerde turğan eki kişkene qora da beyit sekildi müläyim pişindengen.	Mezara yaklaşık yarım kilometre mesafede bulunan iki küçük ağıl da mezar gibi sessiz göründü.
101.	Tozığı äbden jetip, eskirgenin töbesi de sezdiredi.	Tamamen yıpranıp aşınan tepesi de fark ediliyor.
102.	Qırı ketip, jumırlanğan burış-burışında üyilip qalğan qorda topıraq qoranıñ onsız da alasa boyın **[11]** jermen-jeksen qılıp tur.	Dökülerek yuvarlanıp köşelere yığılan gübre, toprak ağılın zaten kısa olan boyunu **[11]** yerle bir ediyor.
103.	Jan-jağına üyilgen qar, qıs basınan bir kürelmegendikten, qoranıñ üstine şığıp, birjolata basıp alğan.	Her tarafa yığılan kar, kış başından beri kürenmediğinden, ağılın tepesine kadar çıkarak (ağılı) tamamen kapatmış.
104.	Az künde qoranı közden joğaltuwğa aynalğan.	Kısa sürede ağıl, gözden kaybolacak duruma gelmiş.
105.	Bul küyden amanıraq bolğan esiktiñ ğana aldı.	Bu durumda daha sağlam olan sadece kapının önü.
106.	Kişkene tar küresini bar.	Azıcık sıkı kürenmiş kar yığını var.
107.	Qıstaw aynalasınıñ älgidey pişinіniñ üstine, teriskey jaq burışındağı bir qoranıñ töbesi ortasına tüsip, tawdan asa soqqan boran älgi tesiktiñ üstinde aq tütektenip, birese tütin sekildenip uytqıp, birese qıyırşıqtanğan usaq qarın işke sebezdep tögip, qoranıñ işin toltıruwğa tırısıp jatır.	Kışlak çevresinin bu dış görünüşünün üstüne**,** kuzey köşesindeki bir ağılın tepesi çöküp, dağdan aşan boran bu çukurun üstünde tipiye dönüp, bir duman gibi sert eserek, bazen tane tane olan ufak karı içeri çiseleyip, ağılın içini doldurmaya çabalıyor.
108.	Taw jaqtağı pişen qoranıñ işinde bir-eki şoşaqtay ğana taptalğan az pişen	Dağ tarafındaki samanlığın içinde bir iki yığın gibi ezilmiş biraz saman var.

	bar.	
109.	Bunda sawırsın jotasınıñ bäri qar bolğan bir arıq qızıl torpaq jäne eki-üş jaman toqtı tur.	Burada, verimli yükseltisinin tamamı kar olan bir cılız kızıl toprak ve iki üç zayıf toklu duruyor.
110.	Qoranıñ sırtınan bilinip turğan osı sekildi köñilsiz küyin körgen adam «biyşara, mınaw qanday sorlınıñ qorası eken?» dep eriksiz aytqanday.	Ağılın dışından belli olan bu perişan durumu gören adam, "zavallı, bu hangi talihsizin ağılıymış?" diye çaresiz söylemiş gibi.
111.	Munı oylağan adam üyge kirip, qoranı meken qılğan adamdardı körgende, älgi oyınıñ şındığına közi jetüwşi edi.	Bunu düşünen adam eve girip ağılda yaşayan insanları görünce, az önceki düşüncesinin doğruluğuna kanaat getirdi.
112.	Kündizgi biz körgen jolawşılar kün batıp, qoy qoralağan mezgilde osı qoranıñ aldına kelip toqtadı.	Gündüz bizim gördüğümüz yolcular, güneş batıp koyunu ağıla kapattığı zaman, o ağılın önüne gelip durdular.
113.	Şanadan tüsip, üsteriniñ qarın silkip bolğan soñ, Aqan mırza qoranıñ sıyqın körip, köñilsizdenip: — Qaltay, osı üyge qaydan äkeldiñ? Kisi otırarlıq jeri de bar deymisiñ, basqa üylerdiñ birine barmay, – dedi.	Kızaktan inip üstlerinin karını silkeledikten sonra, Akan Bey ağılın hâlini görüp keyfi kaçarak: — "Kaltay, bu eve niçin getirdin? İnsanın oturacak yeri var mı diyorsun, diğer evlerden birine (niye) gitmedin" dedi.
114.	Qaltay attı doğarıp jatıp: — Ündeme, nege äkelgenimdi keyin bilersiñ, – dedi.	Kaltay atın koşum takımlarını çıkarıp: — "Sesini çıkarma, niye getirdiğimi sonra öğrenirsin" dedi.
115.	Qulağına jaylı xabar tiygen soñ, Aqan üyge kirüwge asığa bastadı.	Uygun bir cevap aldıktan sonra, Akan eve girmek için acele etmeye başladı.
116.	Atı doğarıldı.	Atı koşum takımlarından kurtarıldı.
117.	Endi qonaqtar qarañğı qoranıñ işine kirip, qabırğanı sıypalap jürip, esikti tawıp alıp, üyge kirdi.	Şimdi misafirler karanlık ağılın içine girip, duvarı elle yoklayarak kapıyı bulup eve girdiler.
118.	Üy - awız üy, tör üy retinde salğan eki bölmeli eken.	Ev, sofa (ve) başodadan oluşan iki bölmeliydi.
119.	Biraq awızdağı bölme zatında üyge arnalıp salınsa da, käzirgi qalpında üylikten şığıp, äri şoşala, äri qoranıñ	Ancak sofadaki oda aslında eve tahsis edilse de, şimdi ev evlikten çıkmış, hem kiler hem ahır olarak

	mindetin atqarıp tur.	kullanılıyor.
120.	Üyliktiñ belgisi terezeniñ jalğız äynegin japsırıp qoyğan tesikten jäne jıltıldap ot şığıp jatqan bir burıştağı kişkene qazanaspadan ğana bilinedi.	Ev olduğu sadece pencerenin tek camının yamalanmış deliğinden ve bir köşede parlayarak yanan küçücük ocağından anlaşılıyor.
121.	İşi qarañğı.	İçerisi karanlık.
122.	Burış-burışında ayazdağan qar, qabırğası qara balşıqpen sılanğan kir.	Her köşesinde donmuş kar, duvarı kara balçık ile sıvanmış kir.
123.	Töbesine japqan sırğawıl qarayğan, tügel ıstan qap-qara.	Çatısına örtülen ince ağaç kararmış**,** tamamen isten kapkara.
124.	Tereze jaqtağı bir burı-**[12]**şında jaña tuwğan bir qozı jäne arqasına kiyiz tañıp qoyğan bir arıq qızıl torpaq tur.	Pencere tarafındaki köşe-**[12]**sinde yeni doğmuş bir kuzu ve arkasına keçe sarılmış bir cılız kırmızı toprak duruyor.
125.	Tör üydiñ işi budan göri az köñildirek.	Başodanın içi buna nazaran biraz daha ilgi çekici.
126.	Köp turğandıqtan, may bolıp kirlep, qarayıp ketken kişkene, tar tesikten kirgende, oñ jaq burışta eşbir sänsiz, retsiz üyile salğan ülken peş bar.	Çok durduğundan, yağlanıp kirlenerek kararan küçük, dar delikten girince, sağ tarafta hiç güzel olmayan, düzensiz yığılmış büyük soba var.
127.	Odan joğarı boyawı köşiñkiregen ağaş tösek.	Onun yukarısında boyası solmuş ahşap karyola.
128.	Üstinde ijdihattı qolmen jıyılğan surğılt tüsti könetozdaw eki-üş körpe, jastıq.	Üstünde hünerli bir elle yığılmış, kır renkli, eskimiş iki üç yorgan, yastık.
129.	Esikke qarsı törde kişkene jükayaqtıñ üstinde eki eski sandıq, üydiñ qalğan jerinde böten eş närse joq.	Kapıya karşı başköşede küçük yüklük üstünde iki eski sandık, evin kalan yerinde başka hiçbir şey yok.
130.	Tör degeni - eki-üş kez ğana jerge jayılğan eski qurım kiyiz.	Başköşe denilen (yer), sadece iki üç metre yere yayılmış eski büyük keçe.
131.	Onıñ üstinde bir-eki eskilew sırmaq.	Onun üzerinde bir iki eskimiş döşeme.
132.	Üy işiniñ barlıq jasawı - osı.	Evin içinin bütün varlığı bu.

133.	Bul üydiñ de qabırğası, köp jıldardan beri sılanbağandıqtan, är jerinen qara balşığı şığıp, kir bolıp, qojalaqtanıp tur.	Bu evin de duvarı, uzun yıllardan beri sıvanmadığından, her yerinden kara balçık çıkıp, kirlenip, berbat olmakta.
134.	Peştiñ de öne boyı ne küye nemese qojalaq bolıp, key jerleriniñ kärnezi sınğan - o da tozığı jetkendigin bildirgendey.	Sobanın da yüzeyi ya kurum ya da is olmuş, bazı yerlerinin demiri kırılmış, o da tamamen eskidiğini haberdar ediyormuş gibi.
135.	Oñtüstikke qarağan eki közi jamawlı kişkene terezege taw jeli güwildep soğıp, är jerindegi tesiginen tıstağı suwıq buw bolıp kirip tur.	Güneye bakan iki deliği yamalı küçük pencereden dağ rüzgârı uğuldayarak vurunca her bir deliğinden dışardaki soğuk etkili bir şekilde giriyor.
136.	Közderiniñ bärin qıraw basqan appaq.	Deliklerinin hepsini kırağı basmış bembeyaz.
137.	Peştiñ qırında turğan kişkentay jalañbas lampınıñ jalpıldap janğan bolımsız jarığı üy işiniñ qarañğılığın zorğa jeñip, az ğana elpildep, küñgirt, qızğılt säwlesin tüsiredi.	Sobanın yanında duran küçücük eski püskü lambanın dalgalanarak yanan hafif ışığı, evin içindeki karanlığa zar zor yetip, biraz kıpırdayarak, güçsüz, kızıl ışığını düşürüyor.
138.	Bul üydiñ barlıq janı – üş-aq äyel.	Bu evin bütün fertleri, sadece üç kadın.
139.	Peştiñ janında birine-biri tığılıp, bürsiyip otır.	Sobanın yanında birbirlerine sokulup, yumak olmaktalar.
140.	Äyelderdiñ birewi - seksennen asqan, käriligi äbden jetken kempir, ekinşisi qırıqtıñ şamasındağı äyel, üşinşisi on üş jastağı qız.	Kadınlardan biri seksen yaşını aşmış, bir ayağı çukurda olan yaşlı kadın, ikincisi yaklaşık kırk (yaşlarındaki) kadın, üçüncüsü on üç yaşındaki kız.
141.	Kempirdiñ jası qartayıp, quwatı azayğandığı şın bolsa da, betinde erekşe bir qayrat bilinedi, erkek pişindes kesek.	İhtiyar kadının yaşının hayli ilerlediği, kuvvetinin azalmış olduğu doğru olsa da, yüzünde fevkalade bir güç hissediliyor, erkek kadar güçlü.
142.	Ülken, jalpaq mañdaylı, qoşqar tumsıqtaw kelgen ülken murındı.	Kocaman, geniş alınlı, kemerli büyük burunlu.
143.	Taqırlaw suyıq qabaqtıñ astınan köringen kişkene ötkir közderi qajığan salqın janarmen jaltıldaydı.	Kurumuş göz kapaklarının altından görünen küçük keskin gözleri yorulmuş, ümitsiz göz bebekleri ışıldıyor.

144.	Mañdayı men eki urtına tüsken qatparı qalıñ tereñ ajımdarı ömiriniñ talay qayğı, talay beynetine küwä.	Alnı ile iki avurduna düşen çizgileri, kalın derin kırışıklıkları hayatının birçok kaygısına, birçok acısına şahit.
145.	Bul kempir osı üydiñ qazirgi qojası.	Bu ihtiyar kadın, o evin şimdi aile reisi.
146.	Ana äyeldin birewi - kelini, birewi - sol kelinnen tuwğan nemere qızı.	Bu kadınlardan biri gelini, biri bu gelinden doğan kız torunu.
147.	Kelinniñ pişininde ne jaqsılığına, ne jamanşılığına ayğaq bolğan orasan belgi joq: orta pişindi, ortaşa jaratılğan adam tärizdi.	Gelinin çehresinde ne iyiliğine ne de kötülüğüne kanıt olabilecek herhangi bir işaret yok: sıradan görünüşlü, normal yaratılmış bir insan gibi.
148.	Biraq bunıñ pişininde de özgeden böten bir jattıq bar.	Ancak bunun görünüşünde de diğerlerine göre bir farklılık var.
149.	Qadağalap qarağan kisige ol körinetin.	Gözlemleyerek bakan kişiye o görünürdü.
150.	Tuñğıyıq qara közderi bir qarağan jerden awmay, ılğıy jansız**[13]**dıqpen qarap turğanına közi tüsken adam biyşaranıñ kim ekenin ayıruwğı edi.	Derin, kara gözlerini baktığı yerden ayırmadan, daima cansız **[13]** bir şekilde bakışına gözü takılan adam, biçarenin kim olduğunu bilmek istiyordu.
151.	Ol jaña arada eki közinen ayırılğan suwqarañğı edi.	O bir süre önce iki gözünü kaybetmiş, kör olmuştu.
152.	Bul eki äyelge ermek, jubanış bolıp otırğan - jas qız.	Bu iki kadına meşgale, teselli olmuş, genç kız.
153.	Ol - sıpayı, näzik bolıp ösken Ğaziyza: jiñişke suñğaq boylı, azğana sekpili bar, döñgelek aqsur jüzdi Ğaziyza.	O kibar, nazik bir şekilde yetişen Ğaziyza: ince uzun boylu, azıcık çilli, yuvarlak soluk yüzlü Ğaziyza.
154.	Körgen közge alğaşqı jerden-aq süykimdiligin sezdiretin wız jas.	Görüldüğü ilk andan itibaren alımlılığını hissettiren genç kız.
155.	Jalğız-aq uyañ, jumsaq qaraytın qara közinde jäne ılğıy şıtınğan, kirbeñdegen qabağında qalıñ wayımnıñ salğan izi bar.	Yalnız utangaç, sevimli bakan kara gözünde ve daima kırılmış, üzülmüş ruhunda büyük bir endişenin bıraktığı iz var.
156.	Pişini - muñdı, jüdew.	Görünüşü kederli, yorgun.

157.	Jas basına ornağan qayğı, jüregin jegen dert sırtına şığıp tur.	Genç yaşta yerleşen kaygı, yüreğini kemiren dert dışına vuruyor.
158.	Bul balanıñ wayımı ne?	Bu çocuğun endişesi ne?
159.	Wayımı - osı üydegi üş äyelge ortaq bolğan jesirlik, jetimdik.	Endişesi, bu evdeki üç kadın için de ortak olan dulluk, yetimlik.
160.	Bulardıñ basınan tağdır dawılı jañada ğana soğıp ötken.	Bunların başına, kader fırtınası yakın zamanda vurup geçmiş.
161.	Qoranıñ aldındağı jas beyitter sol dawıldıñ saldarınan tuwğan.	Ağılın önündeki yeni mezarlar o fırtınadan dolayı oluşmuş.
162.	Bul äyelderdiñ quwanış-qızığı da, ümit-qorğanı da sol suwıq qabırğa öliktermen birge kömilgen.	Bu kadınların mutluluğu da, ümidi de bu soğuk mezara ölülerle birlikte gömülmüş.
163.	Ol qabırda jatqan - Ğaziyzanıñ äkesi Jaqıp jäne janı tuwısqan, jalğız kişkene bawırı - Muqaş.	O mezarda yatan Ğaziyza'nın babası Jakıp ve aynı anadan doğmuş tek küçük kardeşi Mukaş.
164.	Osı bügingi keşten bir ay burın äkesi men bawırı qabat jığılıp, süzek boldı.	Bu geceden bir ay önce babası ve kardeşi güçten düşüp, tifoya yakalandı.
165.	Ğaziyzanıñ ağam ölse, künim ne boladı dep, kündiz-tüni birdey tınım almay, qudayğa qupıya sıbırlap, oñaşa jerlerde tısta jürip öksip-öksip jılağanı, kempir äjesiniñ moynına burşağın salıp, ata-babasınıñ aruwağına jalbarınğanı sebep bolmay, ekewi de ölgen.	Ğaziyza'nın ağam ölse, ne yapacağım diye, gece gündüz durmadan, Allah'a gizlice yakarıp, kuytu yerlerde bozkırda dolaşıp hıçkıra hıçkıra ağlaması, yaşlı ninesinin Allah'a yakarıp, ata babasının ruhuna yalvarması fayda etmemiş, ikisi de ölmüştü.
166.	İyesiz qorada quwatsız, qorğansız üş äyel qulazıp, zarlap qalğanda, mañayınan jıyılğan körşi-qolañşı ğazizderiniñ süyegin suwıq qabırğa salğanın oylağanda, ärqaşan Ğaziyzanıñ jüregi şanşıp, öñi qaşıp, közinen ıstıq jası tamşılap ketüwşi edi.	Issız ağılda güçsüz, kimsesiz üç kadın terk edilip feryat edince, civardan toplanan konu komşunun, sevdiklerinin cesedini soğuk kabre koyuşunu hatırlayınca, daima Ğaziyza'nın yüreği sızlayıp, benzi atıp, gözünden kanlı yaşlar dökülürdü.
167.	Bul bala jasınan kökesiniñ jalğızdığın, ağayındarınıñ dostığı joq qattılığın oylap, sırtına şığarıp eşkimge aytpasa da, sol äkesine janı	Bu çocuk yaşında, babasının yalnızlığını ve akrabalarının dostça olmayan katılığını düşünüp bunu hiç kimseye söylemese de babasına

	aşıp, tilewin tilewmen ösken.	acıyıp, ona dua ederek büyümüş.
168.	Ol köñildi bolğan waqıtta bul da köñildenip, quwanıp otıruwşı edi.	O mutlu olduğu zaman Ğaziyza da sevinip, mutlu oluyordu.
169.	Jasınan sezimdi bala zerdeliligimen äkesiniñ jalğızdığın, şaruwasınıñ naşarlığın uğıp, soğan qolınan kelgenşe kömek qılğısı kelip turatının sezgen soñ, üy işi tügelimen Ğaziyzanı älpeştewşi edi.	Küçük yaştan beri hisli olan çocuk, akıllılığıyla babasının yalnızlığını, işlerinin kötü oluşunu anlayıp, ona elinden geldiğince yardım etmek istediğini fark ettikten sonra aile fertleri tamamen Ğaziyza'nın üzerine titremeye başladı.
170.	Burın äkesi tartatın awırtpalıqtıñ bäri bul künde Ğaziyzanıñ öz basına tüsken.	Eskiden babasının çektiği sıkıntıların hepsi bugün Ğaziyza'nın başına kalmıştı.
171.	Erkek isteytin şaruwanıñ bärin özi isteytin bolıp, äli kelgenşe üyiniñ **[14]** barlıq şaruwasın ustap turğan - özi.	Erkeğin yapacağı işlerin hepsini kendisi yapıp, ayrıca geldiğinde **[14]** evinin bütün işini yapıyormuş .
172.	Soñğı az waqıttan beri bul qızmetiniñ üstine, tağı üy işindegi bar jumıs masıl bolıp moynına mindi.	Son zamanlarda bu hizmetinin üstüne ev içindeki bütün işler de asalak olup onun boynuna bindi.
173.	Burın tıstağı şaruwasına da kömegi tiyip, üydegi barlıq şaruwanı jaylap otırğan şeşesi jıyırma künnen beri közinen ayırılıp, soqır boldı.	Önceleri dışardaki işlere de yardımı dokunup, evdeki bütün işleri yapan anasının gözleri yirmi günden beri ışığını kaybedip, kör olmuştu.
174.	Jaqıptıñ tiri kezinde közi anda-sanda awırıp qalıp; «şöp tüsti», «köz awruw boldım», «jelge asqınıp ketti» dep jüre berüwşi edi.	Jakıp hayattayken gözü ara sıra acıyınca; "çöp kaçtı", "gözüm sızladı", "rüzgârla şiddetlendi" diye söylenirdi.
175.	Jaqıp ölip, köp jılağan soñ, sol közi az künde suwqarañğı boldı.	Jakıp öldüğünde çok ağladığı için onun gözleri kısa zamanda görmez oldu.
176.	Üy işiniñ qayğısı burınğısınan da astı.	Aile fertlerinin kaygısı öncekine oranla daha da arttı.
177.	Jetim-jesirge es bolıp otırğan kempir basınan qara tuman ayıqpay, üsti-üstine qayğı jawıp, qabat qaza körgen soñ, qudayğa, tağdırğa nanğan köñilmen bir waqıt şın	Yetime, dula destek olan ihtiyar kadının başından kara bulutlar dağılmadan, üst üste dertler yığılarak, art arda ölümler gördükten sonra, Allah'a, kadere inanan gönülle bir an

	jalbarınıp, nazalanıp: «Quday–aw, ne künä sumdığımnan osınday qazağa duwşar qıldıñ? Ne jazığım bar edi?» dep, meñirew düniyege suraq qoyuwşı edi.	yürekten yakarıp, dövünerek: "Allah'ım, ne günah işledim de böyle ölüme maruz bıraktın? Ne suçum vardı?" diye sessizce dünyaya hesap soruyordu.
178.	Awır öksikpen kürsinip, kewdesin jarğan wayımnıñ jalının, eşkimnen jawap qaytpaytının bilse de, anda-sanda dawıstap aytıp otıruwşı edi.	Büyük ıstırapla iç çekerek vücudunu parçalayan kederin alevine hiç kimsenin çare olamayacağını bilse de ara sıra haykırıp duruyordu.
179.	Ğaziyza da eki şeşesimen qosılıp, jürekterin jegen qayğıların sırtına şığarıp söyleskende, burınğı ötken künderin sağınuwşı edi.	Ğaziyza da annesi ve ninesiyle birlikte yüreklerini dağlayan kaygılarını açığa çıkararak konuşsa da geçmiş günlerini özlemekteydi.
180.	Kempir onı da eske tüsirip: «ol kün de bir däwren eken ğoy, Jaqıp tiri turğanda kimnen kem, kimnen qor edim!?» dep, ah urıp alıp: «endigini aytsañşı, tistegenniñ awzında, ustağannıñ qolında ketip otırğan» dep, ünsiz jılaytın.	İhtiyar kadın onu da hatırlayıp: "Ne günlerdi o günler, Jakıp sağ olduğunda kimine göre eksik, kimine göre zavallı idim!?" diye, ah ederek: "şimdikini söylersek, dişleyenin ağzında, tutanın elindeyim" diye, sessizce ağlıyormuş.
181.	Kündegi ädetpen belgili wayımnıñ soñında biyşara äyelder otırğanda, awız üydiñ esigi aşıldı.	Her zamanki alışık olunan belirli acıların sonunda, biçare kadınlar otururken sofanın kapısı açıldı.
182.	Üşewi birdey: «bu kim?» desip esikke qarağanda, bular otırğan üydiñ de esigi aşılıp, üyge tülki tımaq, jaqsı kiyimder kiygen eki qonaq kirip keldi.	Üçü birden: "Bu kim?" diye kapıya baktığında, onların oturduğu odanın da kapısı açılarak eve tilki kalpaklı, güzel giyimli iki misafir girdi.
183.	Ğaziyzanıñ soqır şeşesi Ğaziyzanı türtip, qonaqtıñ kim ekenin suradı.	Ğaziyza'nın kör annesi Ğaziyza'yı dürterek misafirin kim olduğunu sordu.
184.	Ğaziyza qonaqtar kelgen jerdegi tañdanğan pişinmen aqırın: «Bilmeymin, tanımaymın!» dedi.	Ğaziyza misafir gelmesine şaşırmış bir vaziyette usulca: "bilmiyorum, tanımıyorum!" dedi.
185.	Qonaqtar kiyimderiniñ qalğan qarın qağıp, törge şığıp otırğan soñ, asjawlıq äkelgizdi.	Misafirler kıyafetlerinde kalan karı silkeleyip, başköşeye geçip oturduktan sonra sofra kuruldu.
186.	Aqan quran oqıdı.	Akan Kur'an okudu.
187.	Artınan Aqan da, Qaltay da üy işine	Ardından Akan da, Kaltay da aile

	amandasıp, kempirge qarap: — Quday isi sıpayışılıq, aqırınıñ qayırın bersin! – dep, jaylap köñil ayttı.	fertlerine selam verip, ihtiyar kadına bakarak: — “Allah’ın işi merhametlilik, kalanlara hayrını versin!” diye yavaşça başsağlığı diledi.
188.	Üy işi qonaqtar alğaşqı kelgende tañdansa da, artınan pişinderin, qalıptarın körgen soñ, jetimdik xalderine mümkin bolğan därejede köñildeniñkirep, **[15]** jadırap, şamalarınşa sergiy bastadı.	Ev sahipleri, misafirler ilk geldiklerinde şaşırsalar da, görünüşlerini, hâllerini gördükten sonra, yetim oluşlarına mümkün olduğu kadar içten içe sevinip, **[15]** keyiflenip, kendilerince neşelenmeye başladılar.
189.	Erkekteri ölgennen beri qalğan äyelderdin wayımınan bosağan şağı osı böten kisiler kelgende ğana bolatın.	Erkekleri öldüğünden beri geride kalan kadınların artık kaygılarının azaldığı bir zamanda o yabancı insanlar gelmişti.
190.	Odan basqa waqıtta üşewi üyde oñaşa otırğanda, jetimdik-jalğızdıq ta, qorğansızdıq-sorlılıq ta közderine ayqın körinip, köñilderin muñ men zardan ayıqtırmawşı edi.	Diğer zamanlarda üçü evde başbaşa otururken, yetimlik yalnızlık da kimsesizlik talihsizlik de gözlerinden aşikâr bir şekilde okunup, gönülleri hüzün ve kederden iyileşmezdi.
191.	Sol retpen qazirgi qonaqtar kelgende de, qabaqtarı jadırağan sebebi osı edi.	Böyle bir zamanda gelen bugünkü misafirler gözlerinin ışıldamasının sebebi oldu.
192.	Qonaqtar şay işip, jaylanıp boldı.	Misafirler çay içip, yerleştiler.
193.	Kempir awıl aksaqalı - bastı erkekterşe qonaqtarmen är närse jayınan jaqsı söylesip otırdı.	Yaşlı kadın, köyün aksakalı - önde gelen erkekleriyle birlikte misafirlerle her konuda güzelce sohbet ediyordu.
194.	Kempirdiñ baysaldı sözimen qonaqtarın qurmettegisi kelip otırğan ıqılasın jäne qayrattı jüzin bayqağan soñ, Aqan da är närseniñ jayınan söylesüwge jalıqpaytın siyaqtanıp otırdı.	İhtiyar kadının sıcak konuşmasıyla misafirlerine hürmet gösteren ihlaslı ve kudretli çehresini gördükten sonra Akan da her türlü konuyu konuşmaktan bıkmamış gibiydi.
195.	Basında qala jayınan, el jayınan qısqa-qısqa xabarlar aytıp otırğan Qaltay edi.	İlk başta şehirden, memleketten kısa kısa haberler veren Kaltay’dı.
196.	Şay artınan eki qonaq köbinese kempir sözine qulaq salıp otırdı.	Çayın ardından iki misafir, çoğunlukla ihtiyar kadının

		konuşmasına kulak verdi.
197.	Kempir qonağı - bir eldiñ bolısı bolğan soñ, onıñ üstine sözиniñ salmağı bar juwan awıldıñ balası bolğan soñ, ekinşi, ärli–berli ötkende, birde bolmasa birde sözim, isim tüser dep, özиniñ balası ölgennen bergi jayın bildirip qoyuwdı oyladı.	İhtiyar kadının misafiri, bir halkın yöneticisi olduğundan, ayrıca sözü dinlenen köyün gücü yerinde bir evladı olduğundan, ikinci olarak, zaman geçince, bir gün sözüm, işim düşer deyip, evladı öldüğünden bu yana durumunu anlatmayı düşündü.
198.	Osı oymen özиniñ jay-küyin ayta bastadı.	Bu düşünce ile durumunu anlatmaya başladı.
199.	Kempirdiñ äñgimesi şeşen uğımdı tilmen uzaq aytıldı.	İhtiyar kadının hikâyesi hatibin anlaşılır diliyle uzun süre anlatıldı.
200.	Dawsın birese tiyisti jerde qataytıp, öñin ajarlandırıp, birese aqırındap kelip, ayağın sıbırlap jeke-jeke aytıp, uğımdı qılıp, barınşa köñil–ijdihatpen ayttı.	Sesini bazen gerekli yerde güçlendirip, hareketleriyle süsleyerek; bazen yavaşlayıp sonunu fısıldayarak tane tane söyleyip anlaşılır hâle getirerek büyük bir hevesle anlattı.
201.	Äñgime älpeti öler aldındağı qoştasıp otırıp aytqan nemese bir ülken marxabat kütken kisisine janı qısılğan waqıttağı ümit, tilek qılıp aytqan sözge uqsaydı.	Hikâye üslubu, ölüm öncesi vedalaşırken söylenen veya büyük bir iyilik beklenen insana muhtaç olunan zamanda ümitle, arzuyla söylenen sözler gibiydi.
202.	Aqanğa qarap, qabağındağı kirbeñi jadırap, söz bastadı:	Akan'a bakıp, üzüntüsünü unutarak güler yüzle söze başladı.
203.	— Qarağım, bizdiñ xal-jayımızdıñ şet-jağasın körip-bilip otırsıñ ğoy, – dep, tağdırdıñ barlıq suwığına, zardabına, azabına şıdağan, şınıqqan qayrattı, sabırlı pişinmen kürsinip aldı.	— "Yavrum, bizim durumumuzu az çok görüp anlıyorsun" diye kaderin bütün acımasızlığına, zorluğuna, azabına katlanan, alışılmış dayanıklı, sabırlı hâliyle iç çekti.
204.	— Biz jetim-jesir qalğan panasız biyşaramız.	— Biz dul ve yetim kalmış kimsesiz biçareleriz.
205.	Barlıq düniyeniñ tawqımetin arqalap qalğan jas balam - anaw.	Bütün dünyanın sıkıntısını omuzlayan çocuğum, işte.
206.	Men bolsam - sarnağan tilimnen basqa tügim qalmağan, qayratım qaytqan, bir ayağım körde, bir	Ben ise durmadan konuşan dilimden başka hiçbir şeyi kalmamış, gücü tükenmiş, bir ayağı çukurda olan,

	ayağım jerde turğan quwarğan bir kempirmin.	evladını yitirip tek başına kalmış bir ihtiyar kadınım.
207.	Eki közin alıp, qudayım mügedek qılıp qoyğan kelinim - anaw.	İki gözünü kaybederek sakatlanan gelinim, işte.
208.	Özine kütüwşi kerek qılıp otırğan ol - bir sorlı.	Kendine bakıcı gereken o, bir zavallı.

METİN 2 – Ädebiyet Tanıtqış (Edebiyat Tanıtımı)[15]

	[15] JÄNİBEK BATIR	**[15] JANİBEK BAHADIR**
1.	Jänibek batır bala küninde aqıl-bilim üyrenüw üşin Qarakerey soqır Abız degendi izdep kelgen eken.	Jenibek Bahadır, çocukluğunda ilim öğrenmek için Karakereyli Kör Abız denilen kişiyi arayarak bulmuştu.
2.	Sälem berip kirip kelse, qarttıqtan jağın jibekpen tañıp otırğan adam eken.	Selam verip girdiğinde, yaşlılıktan çenesini ipek ile sarıp oturan bir adam varmış.
3.	Jänibekti körip: — Sen qay ulsıñ? – dedi.	Jenibek'i görünce: — "Sen kimin oğlusun?" dedi.
4.	— Qoşqar ulımın, – dedi.	— "Koşkar'ın oğluyum." dedi.
5.	— Qoşqardıñ adam iyisti bir ulı bar dep edi, sol bolarsıñ ba? – dedi.	— "Koşkar'ın gözü açık bir oğlu var deniyordu, o sen misin?" dedi.
6.	— Bolarmız, – dedi.	— "Evet" dedi.
7.	— Balam, ne jumısın bar, bul jaqta ne ğıp jürsiñ? – dedi.	— "Yavrum ne işin var, burada ne yapıyorsun?" dedi.
8.	— Osı jaqta qart atamız bar degenge qolın alıp, bir-eki awız aqıl-bilim alayın dep jür edim, – dedi.	— "Burada yaşlı bir dedemiz var denilince, selam verip biraz akıl ilim öğreneyim diye geldim." dedi.
9.	— A, a!!! El bastap jurt alayın degen ul ekensiñ: söz bastap biy bolayın degen ul ekensiñ.	— Evet, evet!!! Halka önderlik yaparak yurt alayım diyen oğulmuşsun: halk adına söz söyleyip bey olayım diyen oğulmuşsun.
10.	Aldıña kelse ädildigiñdi ayama, Aymağıñ ketpes aldıñnan.	Karşına gelse adaletini esirgeme, Toprağın gitmez elinden.
11.	Qol bastap jol alayın degen ul ekensiñ.	Kumandan olup sefere çıkayım diyen oğulmuşsun.
12.	Joldastıñ mıñın alma, birin al.	Arkadaşının binini alma, birini al.
13.	Mıñ kisige bir kisi olja salatuğın.	Bir kişi bin kişiye bedeldir.

[15] BAYTURSINOV, Axmet (2003). *Ädebiyet Tanıtqış - Zerttew men Öleñder*. Almatı: Atamura Baspası, 15-24.

14.	Oljañdı ayamasañ, joldasıñ qalmas janıñnan.	Ganimetini korumazsan, yoldaşın kalmaz yanında.
15.	Jüz jıyırma altığa kelip otırmın.	Yüz yirmi altı yaşına geldim.
16.	Jas küninde qalıñ ber de, qatın al.	Doğum gününde başlık parası ver de eş al.
17.	Jigittiñ xan bolatın, qızdıñ xanım bolatın waqıtı qartayğan soñ, ökinbe ulım!	Yiğidin han olacağı, kızın hanım olacağı zamanı yaşlandıktan sonradır, pişman olma oğlum!
18.	Qaruw jıysañ, mıltıq jıy - jayaw jürseñ tayağıñ, qarnıñ aşsa tamağıñ.	Silah yığarsan tüfek yığ, yaya gidersen dayanağın, karnın acıkırsa yemeğin.
19.	Munan şığıp, Kişi jüzde toqsanğa kelip otırğan Tayğan degen biyge keledi.	Buradan çıkıp, Küçük Cüzde doksan yaşına gelmiş Tayğan denen beyin yanına gelir.
20.	Kelse biydiñ eli köş eken.	Geldiğinde beyin halkı göçüyormuş.
21.	Köş üstinde kez bolıp, sälem berip at üstinen körisedi.	Göç sırasında karşılaşıp, selam vererek at üstünde görüşür[16].
22.	Munısın jaqtırmay, bul biy de suraydı: — Janım, qay ulsıñ?	Bundan hoşlanmayan bey de sorar: — Canım, kimin oğlusun?
23.	— Qoşqar ulımın.	— Koşkar'ın oğluyum.
24.	— Ulım, neğıp jürsiñ?	— Oğlum, ne yapıyorsun?
25.	Jänibek oğan da aytadı: osı jaqta bir qart atamız bar degenge jolığıp, qolın alıp, bir-eki awız aqıl suramaqşı edim dep.	Jenibek ona da: bu tarafta ihtiyar bir dedemiz var denilince, uğrayıp selam vererek biraz akıl danışmak istedim, diye söyledi.
26.	— E-e-e! – dedi biy.	— "Eee!" dedi bey.
27.	— Azuwı altı qarıs Arğınnıñ Qoşqar ulı Jänibegi alşınnıñ bir aljığan şalın kelemej qılıp keteyin dep edim deseñşi.	— "Kibirli Argın'ın Koşkar oğlu Jenibek'i, Alşın'ın bunamış bir ihtiyarıyla dalga geçeyim dedim" desene.

[16] Kazaklarda yaşça küçük biri, yaşça büyük biriyle konuşurken attan inmesi gerekir, bu bir saygı ifadesidir.

28.	Jänibek: — Men söz suraymın dep kelsem, köñilimdi qaytaradı ğoy, – dep atınıñ basın burın burıp alıp, jürip ketedi.	Jenibek: — Ben bir şey sorayım diye gelmiştim, rencide ediyorsunuz, diyerek atının başını çevirip, yola koyuldu.
29.	**[16]** Anaday jer barğanda, biy: "Äy Jänibek!" – dep şaqıradı.	**[16]** Uzaklaştığında, bey: "Hey Jenibek!" diye çağırdı.
30.	Jänibek artına qaraydı.	Jenibek arkasına döndü.
31.	Sonda biy: — Atıñnıñ basın burma, solay tur! Jüzim kişiliginen bir awız sözben köñilindi qaytardım: "Ögizdi örge salma, qanatıñ talar, jamanğa jüziñ salma, sağıñ sınar", – depti.	O sırada bey: — "Atının başını çevirme, şöyle dur! Cüzümün küçüklüğünden seni az sözle rencide ederim: 'Öküzü yokuşa sürme, kanadını incitir; kötü insana öğüt verme, hayal kırıklığına uğratır'" dedi.
	MAZMUN TÜRLERİ	**MAZMUN TÜRLERİ**
32.	Şığarmanıñ mazmunında bayqalatın negizdik türler üşew: 1. Äweze. 2. Äliptew. 3. Bayımdaw.	Eserin içeriğinde ortaya çıkan temel türlerin üçü: 1. Hikâyeleştirme, 2. Betimleme, 3. Özetleme.
33.	Düniyedegi närseniñ qaysısı turalı söylesek te, bir jağınan ğana emes, är jağınan alıp söz qıluwğa boladı.	Dünyadaki nesnelerin hangisi hakkında konuşursak konuşalım, sadece bir yönden değil, her yönden ele alarak bahsetmeliyiz.
34.	Mäselen, bir adamdı söz qıluwğa alsaq, ya ol adamnıñ istegen isin, aytqan sözin äweze qılıp söyleymiz, ya tulğa-turpatın, keskinin, körkin aytıp, pernesin äliptep söyleymiz, ya bolmasa ol adamnıñ istegen isteriniñ, öziniñ jaqsı-jaman bolğanınıñ mänisin, sebebin teksere, bayımdap söyleymiz.	Örneğin, bir insandan bahsederken, ya o insanın çalıştığı işi, söylediği sözü hikâyeleştirerek anlatırız, ya dış görünüşünü, yüzünü, güzelliğini söyleyip, durumunu betimleyerek anlatırız, ya da o insanın yaptığı işlerin, o kişinin iyi veya kötü oluşunun iç yüzünü, sebeplerini araştırıp, özetleyerek anlatırız.
35.	Osığan qaray söylegen sözimizdiñ türi ne äweze, ne älipteme, ne bayımdama bolıp şığadı.	Buna göre ifade ettiğimiz kelimemizin türü ya hikâyeleştirme, ya betimleme, yahut özetleme olur.
36.	Joğarıda mısalğa alınğan şığarmalardıñ äweze bolatın türi: "Jasımda ğılım bar dep eskermedim" degen Abay sözi men Kebektiñ	Yukarıda örnek verilen eserlerin hikâyeleştirme olan türü: "Gençliğimde ilmi önemsemedim" diyen Abay'ın sözü ile Kebek'in

	Aqanğa añ körgenin aytqan sözi.	Akan'ı cahil gördüğünü söylediği sözüdür.
37.	Älipteme bolatındarı: "Abaydıñ äyeldi sıypattawı", "Küzdi äliptewi", "Mağjannıñ tolqındı sıypattawı", "Abaydıñ ändi sıypattawı", bayımdaw bolatını: "Balğojanıñ balasına jazğan xatı".	Betimleme olanları: "Abay'ın kadın tasviri", "Sonbahar tasviri", "Mağcan'ın dalga betimlemesi", "Abay'ın şarkı tasviri";37 özetleme olanı: "Balğoja'nın çocuğuna yazdığı mektup"tur.
38.	Köbinese-aq äweze, älipteme, bayımdama, şığarma işinde aralas kelip otıradı.	Çoğunlukla hikâyeleştirme, betimleme, özetleme, eserin içinde karışık bir şekilde yer alır.
39.	Joğarğı körsetilgen sözderdiñ qaysısı bolsa da, taza türdegi mazmundı emes.	Yukarıdaki bildirilen sözlerin hangisi olursa olsun, içeriği yeni türde değil.
40.	Mazmun türi aralas keletin şığarma, mısalı, joğarıdağı "Jänibek batır" degen söz.	Mazmun türü karışık olan eser örneği, yukarıdaki "Jenibek Bahadır" denilen anlatıdır.
	Birinşi Bölim **SÖZ ÖNERİNİÑ ĞILIMI**	**Birinci Bölüm** **SÖZ SANAT BİLİMİ**
41.	Söz önerine jumsalatın zat - söz.	Söz sanatını meydana getiren şey, sözcüktür.
42.	Söz şuwmağı til dep ataladı.	Sözcük dizisi dil diye adlandırılır.
43.	Söz önerine jumsalğan söz şuwmağı da til ya luğat dep ataladı.	Söz sanatını meydana getiren sözcük dizisi de dil veya lüğat olarak adlandırılır.
44.	Şığarma tili eki türli boladı: 1. Aqın tili. 2. Änşeyin til.	Eserin dili iki türlüdür: 1. Sanat dili. 2. Sade dil.
45.	Aqın tili ayırıqşa öñ berilip aytılğan söz; änşeyin til onday öñ berilmey, jay aytılğan söz.	Sanat dili özellikle süslenerek söylenen söz; sade dil ise onun gibi süslenmeden belirli bir amacı olmadan söylenen sözdür.
46.	Aqın tilimen söylegende, söze ayrıqşa öñ berilgendikten lebiz körnekti bolıp şığadı.	Sanat diliyle söylendiğinde, söz özellikle süslendiğinden ifade estetik olur.
47.	Änşeyin tilmen söylegende sözge öñ berilmegendikten, lebiz siyda, **[17]**	Sade dille söylenince söz süslenmediğinden ifade zayıf, **[17]**

	jalañaş bolıp şığadı.	yalın olur.
48.	Sondıqtan aldıñğısı körnekti lebiz delinip, soñğısı jalañ ya (köse) lebiz delinip aytıladı.	Bunun için ilki estetik ifade söz diye, sonuncusu yalın ya da kısa ifade diye adlandırılır.
49.	Söz öneri dep asılında neni aytamız?	Söz sanatı diye esasen neden bahsediyoruz?
50.	Bir närse tuwrasındağı pikirimizdi, yaki qıyalımızdı, yaki köñilimizdiñ küyin söz arqılı jaqsılap ayta birsek, sol söz öneri boladı.	Bir şey hakkındaki fikrimizi, ya hayalimizi, ya da iç dünyamızı söz vasıtasıyla güzel bir şekilde ifade edersek, o söz sanatı olur.
51.	İşindegi pikirdi, qıyaldı, köñildiñ küyin tärtiptep qıysının, qırın, kestesin kelistirip söz arqılı tısqa şığaruw - söz şığaruw boladı.	(İnsanın) içindeki düşünceyi, hayali, iç dünyasını düzenleyerek mantığını, becerisini, sistemini uyumlu hâle getirip söz vasıtasıyla dışarı çıkarması anlatma olur.
52.	Şığarma degenimiz osılay şığarğan söz.	Eser dediğimiz (şey) bu şekilde yapılmış bir anlatıdır.
53.	Sözdi bulay etip şığaruwğa köp öner kerektigi joğarıda aytıldı.	Sözün böyle edebileşmesi için çok fazla sanat gerektiği yukarıda söylendi.
54.	Söz şığaruw önerdi qorek qılsa, öner ğılımdı qorek qıladı.	Anlatım sanatı öğreticiyse, sanat bilimi öğretir.
55.	Munan söz öneriniñ ğılımı tuwadı.	Bundan söz sanatının bilimi doğar.
56.	Şığarmanıñ eki jağı bar: 1. İşki pikir jağı. 2. Tısqı til jağı.	Eserin iki yönü vardır: 1. İçteki fikir yönü, 2. Dıştaki dil yönü.
57.	Sondıqtan söz öneriniñ ğılımı ekige bölinedi: 1. Şığarmanıñ türiniñ ğılımı. 2. Şığarmanıñ tiliniñ ğılımı.	Bundan dolayı söz sanatı bilimi ikiye ayrılır: 1. Eser türünün bilimi, 2. Eser dilinin bilimi.
58.	Tiliniñ ğılımı dıbıstardıñ, sözderdiñ, söylemderdiñ zañınan şığatın til öñiniñ jüyelerin tanıtadı, ğılımiy söz önerinen şıqqan närselerdiñ mazmun jağınıñ jüyelerin tanıtadı.	Dil bilimi, seslerin, kelimelerin, cümlelerin düzeniyle oluşan dil türünün sistemini gösterir; ilmî söz, sanatıyla oluşan şeylerin içerik yönünün düzenini gösterir.
59.	Sondıqtan söz öneriniñ ğılımı, şığarmanıñ til öñi jağınan til ya luğat qıysını bolıp, mazmun jağınan qara söz jüyesi, darındı söz jüyesi bolıp	Bundan dolayı söz sanatının bilimi, eserin dil türü yönünden dil veya lügat mantığı olarak, içerik yönünden nesir düzeni, sanatlı söz düzeni olarak

	bölinedi.	ayrılır.
60.	Är salası ayırılıp bölek-bölek söz bolmaqşı.	Her bölümü ayrılarak ayrı ayrı söz olur.
	I **TİL QIYSINI** **(yaki luğat qıysını)**	**I** **DİL MANTIĞI** **(veya lügat mantığı)**
61.	Til qıysını degenimiz asıl sözdiñ asıl bolatın zañdarın, şarttarın tanıtatın ğılım.	Dil mantığı dediğimiz (şey) temel kelimelerin temel kurallarını, şartlarını tanıtan bilim.
62.	Lebiz ğılımınıñ maqsatı - asıl sözderdiñ asıl bolatın zañdarın bildirip, türlerin tanıtıp, ädebiyet jüzindegi önerpazdardıñ şığarğan sözderiniñ ülgi-önegelerimen tanıstırıp, sözden şeberler ne jasağandığın, ne jasawğa bolatındığın körsetüw.	İfade biliminin amacı, temel kelimelerin temel kurallarını bildirip, türlerini tanıtıp, edebiyat dünyasındaki sanatkârların ortaya koyduğu sözleri örnek alınacak yönleriyle tanıştırarak söz ustalarının ne yaptığını, ne yapacağını göstermektir.
63.	Sözden ädemilep äñgime şığaruw öneri üy saluw önerine uqsas.	Sözden özellikle hikâye çıkarma sanatı ev yapma sanatına benzer.
64.	Üy saluwğa mäselen, türli zat kerek.	Ev yapmaya örneğin çeşitli malzemeler gerekir.
65.	Ol kerek zat - topıraq bolsa, onı biriktirip iyleydi; iylengen balşıqtan kirpiş quyadı.	O gerekli malzeme toprak ise, onu birleştirip karıştırır; karıştırılan balçıktan yapılmış kerpici kalıba döker.
66.	Kirpişti qalap, neşe türli üy qılıp şığaradı.	Kerpici örerek kaç çeşit ev yapar.
67.	Üydiñ jaqsı-jaman bolıp şığuwı balşığınan da, kirpişinen de boladı.	Evin iyi veya kötü olması hem balçığıyla, hem de kerpiciyle alakalıdır.
68.	Biraq köbinese kirpişteriniñ qalawınan boladı.	Ancak çoğunlukla kerpiçlerinin örülmesiyle alakalıdır.
69.	Kirpiş qanday jerde qalay qalanıp, qanday üy bolıp şığuwı jasağan jobağa qaray boladı.	Kerpicin nerede, nasıl örülüp, nasıl bir ev olacağı yapılan projeye bağlıdır.
70.	Neğurlım joba jasaytın säwlet	Proje yapan mimarın hayal gücü ne

	önerpazı qıyalğa bay bolsa, soğurlım salğan üy säwletti, ädemi bolıp şıqpaq.	kadar zengin olursa yapılan ev de o kadar görkemli ve güzel olur.
71.	**[18]** Sözden qurastırıp pikirli äñgime şığaruw üşin jumsalatın zat - sözder.	**[18]** Sözleri birleştirip özgün bir hikâye yazmak için faydalanılan şey kelimelerdir.
72.	Topıraqtan iylenip kirpiş jasalğan siyaqtı.	Toprağın karıştırılıp kerpiç yapılması gibi.
73.	Dıbıstan quralıp, söz jasalğan, kirpişten qalap türli üy jasaw siyaqtı, sözden birigip türli äñgimeler aytıladı.	Sesler birleştirilerek kelime yapılır; kerpicin örülüp türlü türlü ev yapılması gibi, kelimeler birleşip çeşitli hikâyeler anlatılır.
74.	Üydiñ türli bolıp şığuwı - balşığınan, kirpişinen, äsirese qalawınan bolatını siyaqtı, äñgimeniñ türli bolıp şığatını tildiñ dıbısınan, sözinen, äsirese sözdiñ tizilüwinen.	Evin çeşitli oluşu balçığıyla, kerpiciyle, özellikle örülerek yapılmasıyla alakalı olduğu gibi, hikâyenin çeşitli olması dilin sesiyle, kelimesiyle, özellikle kelimenin dizilişiyle alakalıdır.
75.	Balşıq jaman bolsa, kirpişi jaqsı bolmaydı, kirpişi jaqsı bolmasa, üy jaqsı bolıp şıqpaydı.	Balçık kötü olursa, kerpici iyi olmaz, kerpiç iyi olmazsa, ev güzel olmaz.
76.	Bul ras.	Bu doğru.
77.	Biraq kirpiş jaqsı bolsa da, qalawı jaman bolsa, onan jaqsı üy şıqpaydı.	Ancak kerpiç iyi olsa da örülüşü kötü olursa o zaman da ev iyi olmaz.
78.	Sol siyaqtı tildiñ dıbısı jaman bolsa, dıbıstıñ qosıluwı jaqsı bolmasa, söz qulaqqa jağımdı bolıp şıqpaytını ras.	Bunun gibi dilin sesi kötü olsa, sesin birleşimi de iyi olmasa, kelimenin kulağa hoş gelmediği doğrudur.
79.	Biraq tizüwi jaman bolsa, dıbısı jaqsı sözderden de jaqsı äñgime şıqpaydı.	Ancak dizilişi kötü olsa, sesi iyi kelimelerden de iyi hikâye çıkmaz.
80.	Sondıqtan mänisiniñ zorı kirpiştiñ qalawında, jobanıñ jasawında bolğan siyaqtı, äñgimeniñ ädemi bolıp şığuwı sözdiñ tizilüwi men äñgime aytuwşınıñ pikirlewinde.	Bundan dolayı içeriğin büyüklüğü kerpicin örülmesinde, yapılışında olduğu gibi, hikâyenin güzel olması kelimenin dizilişi ve hikâye anlatıcısının düşüncesindedir.
81.	Neğurlım säwlet önerpazı qiyalğa bay bolsa, soğurlım üy de säwletti ädemi bolıp şığatını siyaqtı, neğurlım jazuwşı qiyalğa bay, pikirge şeber	Mimarın hayal gücü ne kadar zengin olursa, ev mimarisi de o kadar güzel olacağı gibi, yazarın hayalgücü ne kadar zengin, fikri kusursuz olursa,

	bolsa, soğurlım şığarğan söz pikirli, äserli ädemi bolıp şıqpaq.	ortaya çıkan kelime de o kadar kendine özgü, etkili, güzel olacaktır.
82.	Jaqsılap üy sala bilüw üşin säwlet önerpazı üy saluwğa ustalatın zattardıñ sır-sıypatın, qasiyetin jaqsı bilüwge tiyis: olardıñ tiyisti ornına jumsaluwın jaqsı bilüw tiyis.	Güzel bir şekilde ev inşa etmek için mimar, ev inşa etmek için harcadığı malzemelerin durumunu, niteliğini ve onları uygun yerde kullanmayı iyi bilmelidir.
83.	Kirpiştiñ türli qalawların jaqsı bilip, belgilegen jobamen üydiñ türin kelistirip şığaruw jağın jaqsı bilüw tiyis.	Kerpicin çeşitli ihtiyaçlarını iyi bilip, belirlenen proje ile evin görünüşünü geliştirmeyi çok iyi bilmelidir.
84.	Munıñ bärin jaqsı bilüw üşin säwlet öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek.	Bunların hepsini iyi bilmek için mimarlık ilmini iyi bilmelidir.
85.	Sonday-aq tilindegi sözden qurastırıp qıysının keltirip, jaqsılap bir närse şığaruw üşin söz öneriniñ ğılımın jaqsı bilüw kerek.	Bununla birlikte (yazarın) dilindeki kelimeleri birleştirip, mantıklı bir hâle getirip, güzel bir eser ortaya çıkarması için söz sanatının ilmini iyi bilmesi gerekir.
86.	Dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ sır-sıypatın tanuw, zañdarın bilüw - bul üyge kerek zattardıñ sır-sıypatın bilüw siyaqtı närse.	Sesin, kelimenin, cümlenin durumunu tanımak, kurallarını bilmek, bu eve gerekli malzemelerin durumunu bilmek gibi bir şey.
87.	Kerek zattarın saylap alıp, üy saluwğa kirisüw - dıbıstıñ, sözdiñ, söylemniñ jayın bilip alıp, solardıñ ärqaysısın durıstap ornına jumsap, pikirli äñgime şığaruwğa kirisken siyaqtı boladı.	Gerekli malzemeleri hazırlayıp, evi yapmaya çalışmak; sesin, kelimenin, cümlenin yerini bilip, onların her birini doğru bir şekilde yerine koyup, anlamlı bir hikâye yazmaya çalışmak gibidir.
88.	Aytuwşı oyın özi üşin aytpaydı.	Anlatıcı düşüncesini kendisi için söylemez.
89.	Özge üşin aytadı.	Başkası için söyler.
90.	Sondıqtan ol oyın özgeler qıynalmay tüsinetin qılıp aytuw kerek.	Bu yüzden bu düşüncesini başkaları zorlanmadan anlayabilsin diye söylemelidir.
91.	Onıñ üşin aytuwşı söyleytin tilin jaqsı qoldana bilüwi tiyis.	Onun için anlatıcı konuştuğu dili iyi kullanabilmelidir.
92.	Yağni är sözdiñ mağınasın jaqsı bilip, durıstap söylemdi tize bilüw tiyis.	Yani her sözün manasını iyi bilip, cümleyi doğru bir şekilde

		kurabilmelidir.
93.	Adam ana tilin jasınan estüwinşe ülkenderden üyrenedi.	İnsan ana dilini küçükken dinleyerek büyüklerden öğrenir.
94.	Sonan soñ til tanıtqış kitaptardan tanıydı.	Daha sonra dil öğretici kitaplarla tanır.
95.	Onan äri ülgili jazuwşılardıñ şığarğan sözderin oqıp, özi is jüzinde ya awızşa aytıp, ya jazıp qoldanuwmen biledi.	Ayrıca ünlü yazarların ortaya koyduğu eserleri okuyup, kendi fiilen ya sözlü bir şekilde ifade ederek, ya da yazılı bir şekilde kullanarak öğrenir.
96.	Biz qazaq tilindegi sözdiñ bärin bilgenimiz qazaq tilin qoldana bilüw bolıp tabılmaydı.	Bizim Kazak dilindeki kelimelerin hepsini bilmemiz, Kazak dilini kullanabilmemiz için mümkün değildir.
97.	Tildi qoldana bilüw dep - aytatın oyğa säykes keletin sözderdi tañdap ala bilüwdi jäne sol sözderdi söylem işine orın-**[19]**ornına durıstap qoya bilüwdi aytamız.	Dili kullanabilmek derken, ifade edilen düşünceye uygun olan kelimeleri seçebilmeyi ve bu kelimeleri cümle içinde yerli **[19]** yerine düzgün bir şekilde koyabilmeyi kastediyoruz.
98.	Qazaq tili qazaq ortasındağı bärine birdey ortaq mülik bolğanmen, bäri birdey paydalanbaydı.	Kazak dili, Kazak muhitindeki herkesin ortak serveti olmasına rağmen, (onu) herkes eşit bir şekilde kullanamaz.
99.	Ärkim är sözdi özinşe qoldanadı, özinşe tutınadı.	Herkes her kelimeyi kendine özgü kullanır, (ondan) kendine özgü faydalanır.
100.	Bütin pikirin aytıp şığatın äñgime işinde tügil, jalğız awız amandasuw jüzinde de ärkim är türli söz qoldanadı: mäselen, birew “Amansız ba?” dep, birew “Esensiz be?” dep, birew “Sälemet jürsiz be?” dep, birew “Küyli, quwattı barsız ba?” dep amandasadı.	Her türlü düşüncenin anlatıldığı hikâyeler bir tarafa, sadece ilk selamlaşmada bile herkes çeşitli sözler kullanır: örneğin, biri “Sağ salim misiniz?”, biri “Esen misiniz?”, biri “Selamette misiniz?”, biri “Gücünüz kuvvetiniz yerinde mi?” diye selamlaşır.
101.	Bäriniñ oy maqsatı bir.	Hepsinin düşünce amacı aynı.
102.	Bäriniki de amandıq bilüw, amandıq suraw, biraq ärkim är türli söz qoldanıp, özinşe suraydı.	Hepsinin amacı da sağlığını bilmek, sağlığını sormaktır, ancak herkes farklı kelimeler kullanarak kendince

		sormaktadır.
103.	Sol siyaqtı ärkim pikirin söz qılıp şığarğanda da, ana tilindegi sözderdi ärqaysısın är türli qoldanadı.	Bunun gibi herkes fikrini dile getirirken de, ana dilindeki kelimelerin her birini çeşit çeşit kullanır.
104.	Qısqasınan aytqanda, ärkim sözdi öz qalawınşa alıp, özi oñtaylı körüwinşe tutınadı.	Kısaca söyleyecek olursak, herkes kelimeyi kendi isteğine göre alıp, kendine uygun gördüğü şekilde kullanır.
105.	Ärkim öz qalawınşa alıp, öz oñtayınşa alıp tutınğan söz sol adamnıñ tili boladı.	Herkesin kendi isteğine göre, kendine uygun gördüğü şekilde kullandığı kelime, o insanın dili olur.
106.	Sözdiñ kelisti bolatın zañdarın, şarttarın bilip tizüw - til qıysını dep aytaladı.	Kelimenin uygun bir şekilde kurallarını, şartlarını bilerek sıralamak, dil mantığı olarak adlandırılır.
	SÖZ TALĞAW	**KELİME SEÇMEK**
107.	Şığarma tili eki türli bolatındığı joğarıda aytılğan edi.	Eser dilinin ikiye ayrıldığı yukarıda söylenmişti.
108.	Onıñ birin aqın tili dep, ekinşisi änşeyin til dep ataladı dep edik.	Onlardan birinin sanat dili diye, ikincisinin sade dil diye adlandırıldığını söylemiştik.
109.	Bul eki tildiñ arasındağı ayırması mınaw: Änşeyin til köbinese sözdiñ durıstığın, anıqtığın, tazalığın, däldiginiñ üstine körneki, äwezdi boluw jağın da talğaydı.	Bu iki dilin arasındaki ayrım şudur: Sade dil, genellikle kelimenin doğruluğunun, berraklığının, temizliğinin ve kesinliğinin yanında açık ve ahenkli olmayı da tercih eder.
110.	Şığarma söz öñdi, unamdı boluw tuwralı talğawdıñ qoyatın jalpı şarttarı mınaw:	Bir eserin güzel ve beğenilir olmasıyla ilgili tercih edilmesinin genel şartları şunlardır:
	1. Söz Durıstığı	**1. Sözün Doğruluğu**
111.	Söz durıs aytıluwı dep är sözdiñ, är söylemniñ durıs küyinde jumsaluwı aytıladı.	Sözün doğru söylenmesi derken her kelimenin, her cümlenin doğru bir şekilde kullanılması anlatılmaktadır.

112.	Olay boluw üşin kerek: 1. Sözderdiñ tulğasın, mağınasın özgertetin türli jalğaw, jurnaq, jalğawlıq siyaqtı närselerdi bilip ärqaysısın öz ornına tutınuw. 2. Söylem işindegi sözdi durıs septep, durıs köptep, durıs ımıralastıruw. 3. Söylemderdi bir-birine durıs oraylastırıp, durıs qurmalastırıp, durıs orındastıruw.	Öyle olması için: 1. Kelimelerin yapısını, manasını değiştiren çeşitli çekim eki, yapım eki, bağlaç gibi şeyleri bilip hepsini yerinde kullanmak. 2. Cümle içindeki kelimeyi doğru çekimleyip, doğru gruplandırıp, doğru anlaşılmasını sağlamak. 3. Cümleleri birbirine doğru bir şekilde denk getirip, doğru bir şekilde birleştirip, doğru bir şekilde yerleştirmek lazım.
	2. Til Tazalığı	**2. Dil Temizliği**
113.	Til tazalığı deytinimiz - ana tildiñ sözin basqa tildiñ sözimen şubarlamaw.	Dil temizliği dediğimiz şey, ana dili başka dilden gelen kelimelerle kirletmemektir.
114.	Basqa tilden söz tutınuw qajet bolsa, **[20]** jurtqa siñip qulaqtarına üyir bolğan, mağınası xalıqqa tüsinikti sözderdi aluw.	Başka dilden bir kelime kullanmak gerekirse, **[20]** halkın benimseyip kulağına aşina gelen, anlamı halk arasında anlaşılır kelimeleri almak.
115.	Orıstıñ jaqsı jazuwşıların alsaq, olar köbinese mınaw türli sözderden qaşqan:	Rusların iyi yazarlarına bakarsak, onlar genelde şu türlü kelimelerden kaçınmıştır:
116.	a. Eskirgen sözderge jolamağan.	a. Eskiyen kelimelere yaklaşmamış.
117.	ä. Jañadan şıqqan sözderden qaşqan.	b. Yeni çıkan kelimelerden kaçınmış.
118.	b. Öz tilinde bar sözdiñ ornına basqa jurttan söz aluwdan qaşqan.	c. Kendi dilinde olan kelimenin yerine başka uluslardan kelime almaktan kaçınmış.
119.	v. Jergilikti sözderge yağni bir jerde aytılıp, bir jerde aytılmaytın sözderge jolamağan.	d. Yerel kelimelere yani bir yerde söylenip, bir yerde söylenmeyen kelimelere yaklaşmamış.
120.	Qazaq ädebiyeti qatıp-pisip jetpegen waqıtta biz qazaq sözin eski, jaña dep talğamaymız**,** jergilikti söz eken dep, ol jağınan qatal qarap, qaşıp turmaymız.	Kazak edebiyatının klasikleşmediği dönemde bir Kazak kelimesini eski, yeni diye seçemeyiz, yerel kelime diye, katı bir tutumla (ondan) kaçamayız.
121.	Jalğız-aq bizdiñ mıqtap qaşatınımız	Sadece bizim var gücümüzle

	jatşıldıq (jat sözşildik).	kaçındığımız yabancılaşmadır (yabancı dilden kelime kabulü).
122.	Biz siyaqtı mädeniyet jemisine jaña awzı tiygen jurt öz tilinde joq dep mädeniy jurttardıñ tilindegi dayar sözderdi alğıştap, ana tili men jat tildiñ sözderin aralastıra-aralastıra aqırında ana tiliniñ qayda ketkenin bilmey ayrılıp qaluwı ıqtıymal.	Bizim gibi medeniyet meyvesini yeni tadan halklar için, kendi dilinde yok diye medeni halkların dilindeki hazır kelimeleri sürekli alarak ana dil ile yabancı dilden kelimeleri birbirine karıştırdıktan sonra ana dilinin nereye gittiğini bilmeyip yok olması muhtemeldir.
123.	Sondıqtan mädeni jurttardıñ tilindegi ädebiyetterin, ğılım kitaptarın qazaq tiline awdarğanda pän sözderiniñ dayarlığına qızıqpay, ana tilimizden qarastırıp söz tabuwımız kerek.	Bununla birlikte medeni halkların edebiyatlarını, ilmi kitaplarını Kazak diline çevirirken bilimsel kelimelerin hazır olmasına ilgi duymadan ana dilimizi araştırıp kelime bulmalıyız.
124.	Sonda bizdiñ ädebiyetimizdiñ tili taza bolıp, joğarıda aytılğan talğaw saltınıñ şartı orındalğan boladı.	Sonra bizim edebiyatımızın dili saf bir hâle gelip, yukarıda söylenen seçici olma geleneğinin koşulu yerine getirilmiş olur.
	3. Til (Luğat) Anıqtığı	**3. Dil (Lügat) Açıklığı**
125.	Aytılğan lebiz aşıq mağınalı, tüsinüwge jeñil, köñildi küdiktendirmeytin bolsa, til anıqtığı degenimiz sol boladı.	Söylenen söz açık anlamlı, anlaşılması kolay, düşüncede çelişki uyandırmıyor ise, dil açıklığı dediğimiz (şey) budur.
126.	Lebiz aşıq mağınalı boluw üşin aytuwşı aytatın närsesin anıq ataydı da, kömeski tanıytın närsesin kömeski, küñgirt ataydı.	Söylenen sözün açık anlamlı olması için, anlatıcı söylediği şeyi açık bir şekilde ifade eder ve belirsiz olarak bilinen nesneyi belirsiz, kapalı bir şekilde tanımlar**.**
127.	Sondıqtan birewdiñ aytqan sözin anıq tüsinemiz de, birewdiñ sözin anıq tüsinbey, joramaldap, jorıp, uyğarıp qana qoyamız.	Bundan dolayı birinin söylediği sözü açıkça anlarız ve birinin sözünü açıkça anlamadan, tahmin edip, yorumlayıp, karar veririz.
128.	Lebiz anıq boluwına mınaday orındarda kemşilik kelmek:	İfadenin anlaşılır olması şu yerlerde pürüz oluşturur:
129.	1. Lebiz mağınası eki uştı uğarlıq bolıp aytılğanda.	1. İfadedeki mana iki farklı şekilde anlaşıldığında.
130.	Mısalı:	Örneği:

	1. Jaman qatın alsañız, Törkinine bere almay, Tösegine jata almay, Teñ qurbısı kelgende Jöndi jawap ayta almay Jalğanda qor boladı.	1. Kötü kadın alırsan, Babaevine gönderemez, Döşeğine yatıramaz, Arkadaşı geldiğinde Düzgün cevap veremez Yalan dünyada rezil olur.
131.	**[21]** Munda "jalğanda qor boladı" degendi eki türli uğuwğa boladı:	**[21]** Burada "Yalan dünyada rezil olursun" sözü iki türlü anlaşılır:
132.	"Törkinine bere almay, tösegine jata almay" bayı "qor boladı" dep te uğuwğa boladı.	"Babaevine gönderemez, döşeğine yatıramaz," kocası "rezil olur" diye de anlaşılır.
133.	"Teñ qurbısı kelgende, jöndi jawap ayta almay" qatını "qor boladı" dep te uğuwğa boladı.	"Arkadaşı geldiğinde, düzgün cevap veremez" karısı "rezil olur" diye de anlaşılır.
134.	Sol siyaqtı mınaw da eki uştı lebiz:	Buradaki gibi, şu da iki farklı ifade:
135.	"Abay urığa qas edi: urı awlınıñ mañına jolamawşı edi".	"Abay hırsıza düşmandı: hırsız köyünün civarına yaklaşmıyordu."
136.	Munda, urı awlınıñ mañına Abay "jolamawşı edi" dep te uğuwğa boladı, urı Abay "awlınıñ mañına jolamawşı edi" dep te uğuwğa boladı.	Burada, hırsız köyünün civarına Abay "yaklaşmıyordu" diye de anlaşılır, hırsız Abay "köyünün civarına yaklaşmıyordu" diye de anlaşılır.
137.	Abaydıñ mına sözin de eki türli uğuwğa boladı:	Abay'ın bu sözü de iki türlü anlaşılır:
138.	1. "Qıysıq bolsa, zakon bar, sudiyağa berüwge, ol da uyeznay emes qoy, aluwğa teñdik senüwge".	1. "Suçu olsa kanun var, mahkemeye vermeye, o da kadı değil ki, adalet vereceğine inanmaya."
139.	2. Söylemder şubalañqı aytılıp, bir basıñqı söylem qasında köp bağınıñqı söylem bolsa, nemese söylemderdiñ quraluw, qurmalasuw, sabaqtasuwları şataq türde bolsa, äytpese tınıstar ornına qoyılmasa.	2. Cümleler uzun söylendiğinde, bir temel cümlenin yanında çok fazla yardımcı cümle var ise veya cümlelerin kurulma, birleştirilme, birbiriyle ilişkili hâle getirilmeleri karışık şekilde ise yahut noktalama işaretleri yerli yerine konulmazsa.
140.	Mısal:	Örnek:
141.	**a.** "Öz äkesi Qunanbay waqıtındağı eldiñ qur musılmanmın degennen	**a.** "Bey öz babası Kunanbay zamanında halkın sadece

	basqa dinniñ ne ekenin bilmey qan jep, neşe türli ırımdarğa tabınıp jürgenine qattı tıyu salıp, anıq şariyğat qospağan isti qılğan, ğayriy buzıqşılıq is qılğandarğa bek awır jaza salıp, xalıqqa awıl bası molda ustatıp, qadariy qal ğılımnıñ jolın körsetip, ülgi salğan edi.”	Müslümanım demekten başka, dinin ne olduğunu bilmeden adam öldürüp, türlü türlü batıl inanca tapmasına var gücüyle engel olup**,** açık bir şekilde şeriatın karşı çıktığı suçu işleyen, bunun dışında asilik yapanlara ağır ceza verip, halka köyü yöneten molla gönderip, elinden geldiğince ilmin yolunu gösterip, (onlara) örnek olmuştu.”
142.	**b.** “Sonğı waqıtta Abay özi öleñniñ öner ekenin bilip jaza bastağan soñ, burınğı aqındar nadandıqpen öleñdi öner ornına ğıybrat üşin aytpay tilenşilik ornına aytqandıqtan aqındıqtıñ da öleñniñ de qazaq ortasında bağası ketkendigin aytıp, özin olardıñ retinen basqa qılıp, almaq payda üşin emes, xalıqtı umtıltıp, köñil közin aşpaqqa ğıybrat üşin jazğanın bildirip, öleñ şığarğan”.	**b.** “Son dönemde Abay, kendi şiirinin sanat olduğunu bilerek yazmaya başladıktan sonra, önceki şairler bilgisiz bir şekilde şiir sanatını ibret için değil istek üzerine yaptıklarından şairliğin de şiirin de Kazaklar arasında değer kaybettiğini anlayıp, kendisini onların arasında farklı bir yere koyarak elde edeceği fayda için değil, halkı ileriye götürüp, bilincini açmaya çalıştığı için yazdığını ifade ederek şiir yazmış”.
143.	“Sol sebepti jazuwşılıqtıñ özi de ekinşi därejede qalıp salaq bolıp, berirek ulğayıñqırağan kezinde, ökiniş tüsip, jasında ğılım jolında bolmay, qazaqtıñ ayqayımen jürgendikten.	“Bundan dolayı yazarlık da ikinci planda bırakılarak ihmal edilmiş, yaşlanmaya başladığı zamanlarda da gençliğinde ilim yolunda değil, Kazakların bağırış çağırışlarıyla hareket ettiğinden pişmanlık duymuş.
144.	Keşirgen ömiriniñ, jazğan öleñiniñ, retsiz bolıp, yaki ğiybrat almaqqa jaramaytındığın, aqılğa sıyımsız jeri bolsa, keyingi zamandağı sınawşı jastardan özиniñ tärbiyesiz, ülgisiz ösken ömirin aytıp, nadan eldiñ işinde neşe türli maşaqat, äwreşilik pen boydı ıza kernep, ötken qatam bolsa ayap, az söge körinder, dep jazğanı - Ölsem ornım qara jer sız bolmay ma…”.	Geçirdiği ömrünün, yazdığı şiirinin gelişigüzel olduğunu veya örnek alınmaya uygun olmadığını, akla yatkın olmasa da, gelecekteki eleştirel gençlere kendisinin görgüsüz, terbiyesiz geçen hayatını anlatıp, cahil halkın içinde çeşitli güçlük ve sıkıntılarla aşırı öfkelenip, geçmiş hatalarına pişman olup, biraz sitem etsinler, diye yazdığı - Ölsem yerim kara toprak soğuk olmaz mı…”

145.	Sözder öz mağınasında jumsalmay, basqa mağınada jumsalğanda, meñzew, öreskel bolsa, mäselen: Tawlardan bulaq ağar sarqırağan, Kümistey säwle berip jarqırağan, – **[22]** degenniñ ornına, tawlardan sarqırap, jarqırap, aq kümis ağadı dese.	Kelimeler gerçek anlamında kullanılmayıp, başka anlamlarda kullanıldığında, ima etmek yakışıksız ise, örneğin: Dağlardan sular akar çağlayan, Gümüş gibi ışıldayıp parıldayan, – **[22]** demek yerine, dağlardan çağlayarak, parıldayarak saf gümüş akıyor dese.
146.	Adas sözderdi añdap aytpasa, mäselen: “Sol eldiñ adamınıñ bäri azuwlı” degende, adamnıñ bäri azıp bolğanın aytqanı ma?	Eşsesli kelimeleri anlayarak söylemeyince, örneğin: “O halkın insanlarının hepsi azılı” dendiğinde, insanların hepsinin zayıfladığını mı söylüyor?
147.	Bolmasa adamınıñ bäri mıqtı, azuwlı ayğırday degeni me?	Yoksa insanların hepsinin güçlü, kuvvetli aygır gibi güçlü olduğunu mu söylüyor?
148.	Anıq emes.	Açık değil.
149.	Söz ökteysiz orınğa qoyılğanda, mäselen, künderde bir kün Satemir dalada oynap jürip, bir eski tamnıñ tübinde şarşağan soñ süyenip jan-jağına qarap jatsa, bir ayağı aqsaq qumırsqa tamnıñ töbesine qaray örmelep baradı da orta şenine barğanda qulap tüsedi.	Kelime uygun olmayan yere konulunca, örneğin, günlerden bir gün Satemir, dışarıda oynarken, bir eski evin dibinde yorulduktan sonra yaslanıp etrafına baktığında, bir ayağı aksak karınca evin tepesine doğru tırmanıyor, ortaya gelince devrilip düşüyordu.”
150.	Munda “bir ayağı aqsaq qumırsqa” degen söz qumırsqanıñ bir ayağı aqsaq ekendigin körsete me, bolmasa ayağı aqsaq bir qumırsqa degen mağına ma - belgisiz.	Burada “bir ayağı aksak karınca” diye ifade edilen söz, karıncanın bir ayağının aksak olduğunu mu gösterir, yoksa ayağı aksak bir karınca manasına mı gelir belirsiz.
	4. Til Däldigi	**4. Dil Açıklığı**
151.	Til däldigi dep oylağan uğımğa söz mağınası säykes kelüwi aytaladı.	Dil açıklığı derken, düşünülen kavramda kelimenin anlamına uygun olarak kullanılması kastedilmektedir.
152.	Uğımğa söz däl kelüw üşin sözdiñ mağınasın durıs ayıra bilüw kerek.	Kavrama kelimenin uygun düşmesi için kelimenin anlamını doğru vurgulamak gerekir.

153.	Til däldigin buzatın köbinese mändes sözder.	Dil açıklığını bozan, çoğunlukla eş anlamlı kelimelerdir.
154.	Mändes sözder dep mağınası jaqın sözder aytaladı.	Eş anlamlı kelimeler derken, manaları benzer kelimeler kastedilmektedir.
155.	Mäselen: batırlıq, erlik, batıldıq, ötkirlik, öjettik degen siyaqtı sözder.	Örneğin: bahadırlık, erlik, yüreklilik, güçlülük, cesurluk gibi kelimeler.
156.	Munıñ bäri jürektilikti körsetkenmen ärqaysısınıñ öz aldına öñi bar.	Bunların hepsi casareti bildirse de her birinin tek başına farklı bir biçimi var.
157.	Öñin tanımay yaki añğarmay birin biriniñ ornına aytsa luğat däldigine kemşilik keltiredi.	Biçimini tanımadan veya anlamadan birbirlerinin yerine söylendiğinde dil açıklığına zarar verilir.
158.	Jäne de til däldigine mınaday orındarğa kemşilik keledi.	Ayrıca dil açıklığına şu gibi yerlerde zarar gelir:
159.	**1.** Söylem işine orın alıp, oralğı boluwdan basqa qajeti joq sözder kirse.	**1**. Cümle içinde yer alıp, (cümlede) zorlaştırmaktan başka bir işe yaramayan kelimeler girdiğinde.
160.	Mısal:	Örneğin:
161.	a. Keybirewler düniye quwğış, mal jıyğış, payda qılğış keledi.	a. Bazıları mal kazanmak için çalışmaya, mal mülk yığmaya, kazanç sağlamaya geliyor.
162.	**b.** Öz közimnen körip, köz aldımnan atqarıp kelip otırmın.	**b.** Kendi gözümle görüp, gözümün önünde gerçekleştiriyorum.
163.	**v**. Onıñ qalıptanğan erte turatın ädeti bar edi.	**v.** Onun kalıplaşmış erken kalkma alışkanlığı vardı.
164.	Bul üş mısaldıñ işinde alıp tastasa, ornı oysıramaytın sözder: “Mal jıyğış”, “Payda tapqış”, “Köz aldımnan atqarıp”, “Qalıptanğan” degen lebizder.	Bu üç örneğin içinden çıkarıldığında, yokluğu hissedilmeyecek sözler: “mal mülk yığmaya”, “kazanç sağlamaya”, “gözümün önünde gerçekleştirip”, “kalıplaşmış” denen ifadelerdir.
165.	Bular söylem işinde turğanda da tolıq boluwına keltirip turğan paydası joq.	Bunlar cümle içinde bulunduğunda da (cümle) bütünlüğüne getirdiği bir fayda yok.
166.	Oyı qaraylas söylemder qatar aytılğanda, mäselen, “Men qartayğan şağımda, bayı joq dep baqqan joq	Düşüncesi eşdeğer cümleler sırasıyla söylendiğinde, örneğin, “Yaşlandığım dönemde, varlığım yok

	küyi joq dep küygen joq, qayratı joq dep qarasqan joq, äli joq dep asırağan joq" degen siyaqtı.	diye bakan yok, durumum yok diye içi kan ağlayan yok, gücü yok diye yardım eden yok, gücü yok diye besleyen yok" demiş gibi.
167.	Bulay aytuwdıñ sırtı körkem siyaqtı körinse de, işki mağınası pikirdi tolıqtırmay, tek sözdiñ, söylemniñ qarasın köbeytedi.	Böyle söyleyişin dışı güzel gibi görünse de iç anlamı, fikri tam karşılamadığından sadece kelimenin, cümlenin yükünü artırır.
	[23] 5. Til Körnektiligi	**[23] 5. Dil Görselliği**
168.	Sözdiñ durıs, taza, anıq, däl aytıluwınıñ üstinde talğaw sözdiñ körneki boluwın da kerek qıladı.	Kelimenin doğru, yalın, açık, kesin söylenmesinin yanında, seçme kelimenin görsel olması da gerekli hâle gelir.
169.	Adamğa dereksiz zattan göri derekti zat tüsiniktirek, jansız zattıñ küyinen jandı zattıñ küyi tanısıraq.	İnsan için kanıtlanamayan şeylere nazaran kanıtlanabilir şeyler daha anlaşılırdır, cansız varlığın durumuna göre canlı varlığın durumu daha iyi kavranılır.
170.	Sondıqtan adam söylegende sözi tolıq tüsinikti boluw üşin dereksiz zattardı derekti zatşa, bernesiz zattardı berneli zatşa sıypattaydı, jansız zattı jandı zattay ğamaldaydı.	Bu yüzden insanın söylediği sözün tamamen anlaşılabilir olması için soyut şeyleri somut şeyler gibi, şekilsiz şeyleri şekilli şeyler gibi nitelendirir, cansız varlığı canlı varlık gibi sıfatlandırırız.
171.	Aq köñil, şolaq aqıl, aram oy dew, yaki kün bürkip tur, nayzağay oynaydı, suw qayttı dew, ya bolmasa, qazannıñ qulağı, oşaqtıñ butı, üydiñ töbesi dew dereksiz zattardı derekti zatşa, jansız zattardı jandı zatşa, bernesiz zattardı berneli zatşa qalıptaw, ğamaldaw, bernelewden şığıp, ädetti sözge aynalıp ketken.	Alçak gönüllü, kıt akıllı, kötü düşünce demek, veya ince ince yağmur yağar, fırtına kopar, su çekildi demek, ya da kazanın kulbu, ocağın ayağı, evin tepesi demek kanıtlanamayan şeyleri kanıtlanabilir şey gibi, cansız varlıkları canlı varlık gibi, soyut şeyleri somut şeyler gibi şekillendirmek, tasarlamak, tasvir etmekten çıkıp kalıplaşmış kelimeye dönüştürmek (demektir).
172.	Munday sözder jalğız ädetti türinde emes, ädeyi de aytıladı.	Böyle sözler yalnız kalıplaşmış türde değil, belirli bir maksatla da söylenilir.
173.	Mäselen, Mağjannıñ "Tolqın" degen öleñinde, tolqınnıñ tolqığanın bernelep, tüsinikti türde körsetüw	Örneğin, Mağcan "Dalga" adlı şiirinde, dalganın hareketini tasvir ederken, (anlatımı) anlaşılır kılmak

	üşin ädeyi jandı närsedey ğamaldap bılay deydi:	için (dalgayı) özellikle canlı bir şey gibi tasarlayıp şöyle demektedir:
174.	Tolqınnan tolqın tuwadı, Tolqındı tolqın quwadı. Tolqın men tolqın jarısadı, Küñirenisip keñespen, Bitpeytin bir egespen. *** Tolqın men tolqın sırlasıp, Sırların eppen urlasıp. Tolqınğa tolqın erkelep, Merüwert köbikke oranıp. Jılanday jüzge buralıp, Jarğa jeter entelep.	Dalgadan dalga doğar, Dalgayı dalga kovar. Dalga dalgayla yarışır, Feryat edip öğütle, Bitmemiş bir kavgayla. *** Dalga dalgayla sırlarını paylaşıp, Birbirlerinin sırlarını ustalıkla aşırıp, Dalga dalgaya nazlanıp, Mercan köpüğe bürünüp. Yılan gibi yüze dolanıp, Uçuruma ulaşır tepeden bakıp
175.	Osı siyaqtı öñ berilgen sözder, körneki til delinedi.	Bu şekilde biçimlendirilen ifadelere görsel dil denilir.
176.	Til körneki boluw üşin dereksiz närse, derekti närsedey, jansız närse jandı närsedey suwrettelip, adamnıñ sana-sañılawına kelip tüserlik därejege jetüwi kerek.	Dilin görsel olması için soyut kavramlar, somut kavramlar gibi, cansız varlıklar canlı varlıklar gibi tasvir edilip, insanın zihninde canlanarak anlaşılır hâle gelmelidir.
177.	Qalıptı türindegi söz onday därejege jetüw üşin türli ädister isteledi.	Alışılagelmiş türdeki kelimelerin bu seviyeye ulaşması için çeşitli yöntemler belirlenir.
178.	Ol ädister negizgi türine qaray üş topqa bölinedi: 1. Köriktew. 2. Meñzew. 3. Äserlew.	O yöntemler temelde üç gruba ayrılır: 1. Mübalağa, 2. Dolaylama (Ad Aktarma), 3. Etkileme.
	1. Köriktew	**1. Mübalağa**
179.	Bir närseni köpten ayırıp, közge köbirek tüserlik etip aytqımız kelgende ol närseniñ atına ayqın körsetkendey söz **[24]** qosıp aytamız.	Bir nesneyi grubundan ayırıp, daha anlaşılır hâle getirerek söylemek istediğimizde o nesnenin ismini açıkça belirtmek için kelime **[24]** ekleriz.
180.	Mäselen, “Qara Muqan”, “Sarı Muqan”, “Bolıs Muqan” deymiz.	Örneğin, “Kara Mukan”, “Sarışın Mukan”, “Yönetici Mukan” deriz.

181.	Munda Muqandardıñ birinen-birin ayırıp, ärqaysısın ayqın şığaruw üşin, Muqan degen sözge basqa sözder qosıp otırmız.	Burada Mukanları birbirinden ayırıp, her birini belirgin hâle getirmek için Mukan sözüne başka kelimeler ekleriz.
182.	Atımtay jomart, Jiyrenşe şeşen, Qaz dawıstı Qazıbek dew de ayqındaw maqsatpen aytqannan şıqqan.	Cömert Atımtay, Hatip Jiyrenşe, Kaz Sesli Kazıbek ifadeleri de açıklama maksadıyla söylenmiştir.
183.	Bul keltirilgen mısaldardağı qara, sarı, bolıs, jomart, şeşen, qaz dawıstı degen sözder ayrıqşa maqsatpen ädeyi aytılıp tur.	Bu verilen örneklerdeki kara, sarışın, yönetici, cömert, hatip, kaz sesli gibi kelimeler özel bir amaçla bilerek söylenir.
184.	Sondıqtan ayqındawdıñ bul türi tek ayqındaw ğana boladı.	Bu yüzden izahın bu türü sadece açıklama olur.
185.	Munan basqa körkeytüw maqsatpen ayqındaw bar.	Bunun dışında mübalağa amacıyla açıklamalar vardır.
186.	Mäselen “qızıl til”, “Altay tülki”, “Aq sunqar” degen siyaqtı.	Örneğin “kızıl dil”, “Altay tilkisi”, “Beyaz sungur” gibi.
187.	Bulay ayqındaw basında ayıruw maqsatpen aytılsa da, soñınan körkeytüw maqsatpen aytuwğa aynalğan.	Bu tür açıklamalar, başlarda ayrım yapma amacıyla söylense de, daha sonraları mübalağa maksadıyla kullanılmıştır.
188.	Bul künde qızıl til, Altay tülki, aq sunqar degende “qızıl”, “Altay”, “aq” degen sözderdi köbinese körkeytüw üşin aytıp jumsaymız.	Günümüzde kızıl dil, Altay tilkisi, beyaz sungur dediğimizde “kızıl”, “Altay”, “beyaz” sözlerini çoğunlukla mübalağa için söylüyoruz.
189.	Sondıqtan ayqındawdıñ bul türi körkeytüw dep aytıladı.	Bu yüzden açıklamanın bu türü mübalağa diye adlandırılır.
190.	Körkeytüw ya jalpı sıypattı jalğız närsege telip aytqanda, ya närsede bolmaytın sıypattı bolatınday etip aytuwmen boladı.	Mübalağa ya soyut sıfatı tek başına nesneye uyarlayarak, ya da nesnede olmayan sıfatı olmuş gibi göstererek olur.
191.	Asılında ayqındaw närseni ya körkeytüw üşin aytıladı, ya laqaptaw üşin aytıladı.	Aslında açıklama nesneyi ya mübalağa için söylenir, ya da lakap koymak için söylenir.
192.	Sarıarqa, sarı qımız, şalqar köl, samal jel, alalı jılqı, aqtı qoy, ädil biy degen siyaqtı lebizderde sarı, şalqar, samal, alalı, aqtı, ädil degen ayqındaw	Sarı sırt, sarı kımız, geniş göl, meltem rüzgarı, alacalı at, ak koyun, adil bey gibi söylenen sözlerde “sarı”, “geniş”, “meltem”, “alacalı”, “ak”, “adil”

	boladı.	kelimeleri açıklama içindir.
193.	Bul ayqındaw körkeytüw üşin aytılıp otırğan ayqındawlar.	Bu açıklamalar, mübalağa amacıyla yapılan izahlardır.
194.	Asan Qayğı, Er Tarğın, Qara qıpşaq Qobılandı, Qaz dawıstı Qazıbek, Buğaday bassı, Jiyrenşe şeşen, Orınbay aqın degen lebizderde qayğı, er, qara qıpşaq, qaz dawıstı, bassı, şeşen, aqın degen sözder laqaptaw üşin aytılıp tur.	Kederli Asan, Yiğit Tarğın, Kara Kıpçaklı Kobılandı, Kaz sesli Kazıbek, Komutan Buğaday, Hatip Jiyrenşe, Ozan Orınbay diye söylenen sözlerde "kederli", "yiğit", "Kara Kıpçaklı", "kaz sesli", "komutan", "hatip", "ozan" kelimeleri lakap koymak içindir.
195.	Körkeyte ayqındaw aqındar sözinde köp keledi.	Mübalağa ederek açıklama ozanların eserlerinde sıkça görülür.
196.	Mısaldar:	Örneğin:
197.	1. Aq tawdan aqqan aq bulaq, Aydınğa quyar aqqan suw. Alalı jılqı, aqtı qoy Añdığan böri kirmes pe, İyesi uyıqtap jatqan soñ? Altın taqtı ädil xan Adasqan aqquw xalıqtan soñ. **(Baytoq aqın)**	1. Akdağ'dan akan ak pınar, Aydınlığa dökülen akar su. Alaca yılkı, ak koyun Takip eden kurt girmez mi, Sahibi uyuduktan sonra? Altın tahtlı adil han Yolunu şaşırmış kuğudur halktan sonra. **(Ozan Baytok)**
198.	2. Biz kettik abaysızda elden şığıp, Jol tarttıq quba şıñğa Jemnen şığıp. Tamızda qızıl munar ıstıq şölge Qaz qonğan battawıqtı kölden şığıp. **(Sügir aqın)**	2. Biz gittik dikkatsizce yurttan çıkıp, Yola çıktık boz kayaya, Jem'den çıkıp, Ağustosta kızıl bulutlu sıcak çöle, Kaz konan sazlık gölden çıkıp. **(Ozan Sügir)**

METİN 3 – Ulpan (Ulpan) [17]

1.	***“Äyel turmay, erkek oyanbaydı”*** **Qazaq mäteli**	“*Kadın kalkmadan, erkek uyanmaz*” **Kazak Atasözü**
	[5] BİRİNŞİ BÖLİM **1**	**[5] BİRİNCİ BÖLÜM** **1**
2.	Eseneydiñ tört qos jılqısı “Qarşığalı” şubarına jaqındap kelip, qaptalday tönip qalıp edi.	Eseney’in dört çift yılkısı “Karşığalı” orman bölgesine yaklaşınca, (Eseney) dağın yamacına çıkıp tepeden baktı.
3.	Taqırlanıp qalğan jazğı jaylawdan kele jatqan jılqı qarawıtqan qalıñ ormandı, özekti-şilikti öñirge tuyağı tiygen soñ-aq ustaraday ötkir tisterin jerge qaday bastadı.	Ot çıkmayan yazlık yayladan gelen yılkı, güç bela görünen gür ormanlı, engebeli, çalılık bölgeye toynağı değdikten sonra jilet gibi keskin dişlerini yere geçirmeye başladı.
4.	Qazaq baylığı jılqısında.	Kazakların zenginliği yılkısındadır.
5.	Qısqa qaray jılqı malın ıqtasını bar qara ottı şubarğa jaqın ustamasañ - “Baylıq - bir juttıq, batır - bir oqtıq”- keyde taqır-taza jayaw da qalasıñ.	Kışa doğru yılkı hayvanının barındığı semizotu bol olan orman bölgesinin yakınından gitmezsen, “Zenginliğe bir kıtlık, bahadıra bir kurşun (yeter)”, bazı durumlarda tamamen yaya kalırsın.
6.	Jayaw qalğan adam nesimen adam?..	Yaya kalan insan nasıl insan?
7.	Nesimen qazaq?..	Nasıl Kazak?..
8.	Eseney qazir qaptap-qaptaldap, jer tügin tisteley jıljıp kele jatqan baylığınıñ aldında edäwir jerde, biyiktew jotanıñ qırqasında at üstinde tur.	Eseney, şimdi yayılarak dağ yamacında gidip, yeri dişleyerek hareket eden malının yanından epey uzakta, yüksekçe tepenin yokuşunda at üstünde duruyor.
9.	Köz jetpes kökjiyekke deyin sozılıp-kerilip jatqan keñ alqap şın-aq maqtağanday eken.	Uçsuz bucaksız ufka kadar uzanan geniş vadi, gerçekten övünülecek gibiymiş.
10.	Jota-jota qalıñ ormandar.	Tepe tepe gür ormanlar.
11.	Özekti-şilikti, tuyaq tiymegen qara ottı	Engebeli, çalılıklı, toynak değmemiş

[17] MÜSİREPOV, Ğabit (2003). *Ulpan - Roman*. Almatı: Atamura Baspası, 5-15.

	keñ şıyır.	semizotlu geniş patika.
12.	At şaşasınan az-aq asatın alğaşqı jawğan aqşa qar jerdiñ şöbin äli jasıra almaptı.	At ayağını azıcık aşan yeni yağmış bembeyaz kar, yerin çimenini daha kapatamamıştı.
13.	Sonday jerge erterek kelip irge tepkenine baydıñ köñili äbden toyattağanday.	Böyle bir yere erkenden gelip yerleşmesine, zenginin gönlü hepten hoş olmuş gibiydi.
14.	Eseneydiñ qasında tört adam joldastarı bar edi: eñ senimdi serigi - jamağayın "türikpen" Müsirep, Alday elinen, añşı Müsirep, ruwı basqa da Eseneydiñ qonıstası Bekentay batır jäne Eseneydiñ qosalqı atın jetelep jüretin jas jigit, "türikpen" Müsireptiñ tuwğan inisi Kenjetay.	Eseney'in yanında dört yoldaşı vardı**:** en güvenilir yoldaşı, uzak akrabası Türkmen Müsirep, Alday halkından Avcı Müsirep, farklı soydan gelen Eseney'in komşusu Bekentay Bahadır ve Eseney'in yedek atını beraberinde götüren genç delikanlı Türkmen Müsirep'in öz erkek kardeşi Kenjetay.
15.	**[6]** "Türikpen" Müsirep azdap sıbızğı tartadı.	**[6]** Türkmen Müsirep ara sıra kaval çalıyor.
16.	"Boz ingen", "Boz munay", "Süyir batır", "Alqa köl", "Alğaşqım" degen küyleri bar.	"Boz Deve" , "Boz Petrol", "Süyir Alp", "Alka Gölü", "Bir Tanem" denen şarkıları var.
17.	Odan soñğı qumarı - bir jaqsı at, qonımdı kiyim, serilew adam.	Ondan sonraki hevesi; bir güzel at, güzel giyim, eğlence düşkünü bir insan.
18.	Qaltalarında qalampır jüredi...	Cebinde karanfil eksik olmaz…
19.	Äli aq kirmegen saqal-murtın jarasımdı qırqıp ustaydı.	Henüz ak düşmemiş sakalını, bıyığını güzelce kırpıp düzgünleştirirdi.
20.	Alday Müsirep añşı adam.	Alday Müsirep avcı adam.
21.	Baldaqqa süyegen oñ qolında "Tülki perisi" atanğan tomağalı qara bürkit, arqasında jalğız oq, şiyraqtı şiyti mıltıq.	Bastona dayanan sağ elinde "Tilki perisi" denen başına deri örtü geçirilmiş bir kara kartal, arkasında sadece kurşun sırma ve sağlam uzun namlulu tüfek.
22.	Azıraq asığa söyleytin, azıraq asıra söyleytin adam.	Biraz acele konuşan, biraz aşırı konuşan bir adam.
23.	Kün keşkire kele bulıñğırlanıp tur edi, uzamay qar qapalaqtay bastadı.	Güneşin batmasına az kala hava bulutlanıyordu, çok geçmeden lapa

		lapa kar yağmaya başladı.
24.	Eseney alıstan köz tigip kelip toqtağan jerin maqtap-maquldağanın kütkendey joldastarına qaradı.	Eseney gözlerini uzağa dikip bulunduğu yerin takdir edilmesini beklermiş gibi yoldaşlarına baktı.
25.	Osınaw keñ qorıqtı Eseneydiñ esine alğaş salğan añşı Müsirep edi.	Bu geniş otlağı Eseney'in aklına ilk sokan (kişi), Avcı Müsirep idi.
26.	Sonısın tağı bir eskertip qalğısı kelip, Eseneyge qaray eñserile burılıp: — Ağa sultan pirim-aw!.. Aytpap pa edim? Qısqa qaray jılqı balasına budan artıq jer bolmaydı, iyesiz jatqan jer! Bir qıs jayladıñ - boldı, ağa sultannıñ şubarı atanadı da, balañnıñ balasına deyin kete baradı! – dedi.	Son bir kez daha hatırlatmak isteyerek, tamamen Eseney'e doğru dönüp: — Ağa sultan[18] efendim!.. Söylememiş miydim? Kışa doğru yılkı yavrusuna bundan daha iyi yer olmazdı, sahipsiz kalmış yer. Bir kış yerleşirsin olur, ağa sultanın kışlağı diye adlandırılır ve çocuğunun çocuğuna kadar ulaşır! – dedi.
27.	Eseney onıñ sözin ayaqtatpay ekinşi Müsirepke qaradı.	Eseney, onun sözünü tamamlatmadan diğer Müsirep'e baktı.
28.	Osı bir "ağa sultan", "balañnıñ balasına" degen sözder Eseneyge şanşuwday qadalatının aq köñil añşı añdamay-aq qoydı.	O bir "ağa sultan", "yavrunun yavrusuna" gibi sözlerin Eseney'e iğne gibi saplandığını iyi kalpli avcı fark edemedi.
29.	Ağa sultan bolğısı kelip bola almay qalğan adamğa, eki ulı bir künde ölip, sodan beri jıyırma jıl boyında äyeli bala kötermey qoyğan adamğa jañağı sözder mazaqtawmen, qorlawmen teñ ekenin jaramsaq añşı tüsinbese kerek.	Ağa sultan olmak isteyip olamayan, iki oğlu bir günde ölüp, o zamandan beri yirmi yıl boyunca karısı hamile kalmamış bir insana deminki sözlerin alayla, aşağılamayla eşit olduğunu yalaka avcı düşünmemiş olmalı.
30.	Ataq qumar, laqap qumardıñ sözin qaytalay beredi.	Şöhret düşkünü, dedikoducunun sözünü tekrar hatırlayıverdi.
31.	Ötken qıs añşılıqta kezdesip qalıp Eseneyge eki tülki, üş birdey qara qılşıq küzen baylap edi, sonısın arqalanıp	Geçen kış avcılık yaparken karşılaşınca Eseney'e iki tilki, üç tane kara tüylü dağ gelinciği hediye etmişti, ondan güç alarak lafın arasına

[18] Okrug yönetiminin başına getirilen, görevi okrugdaki güvenliği sağlamak olan ağa sultanlar üç yılda bir seçilmekteydi. İki Rus ve iki Kazak yardımcısı, bunun dışında iki yüz veya üç yüze yakın Kazak milisleri bulunmaktaydı. Fakat Ağa Sultan Rus bölge başkanına bağlıydı. (Bk. Tamara Tömekçi (2009). "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", Bilig, Güz / 2009, S. 51, s. 134-135.)

	kiymelep söyleydi.	girip konuşuyordu.
32.	Bıyıl mine, jer qaradan qasına erip Eseneydiñ qasqır alatın arabı iytterin baptap jür.	İşte bu sene, ilkbahardan itibaren Eseney'in kurt avlayan köpeklerini besliyor.
33.	Özi de añ qumar Eseney onıñ betin birjola qaytarıp tastaytın qattı söz aytpay keledi.	Kendi de av düşkünü (olan) Eseney ona tamamen karşı koyacak sert söz söylemek istemiyordu.
34.	Qolın azğana sermep toqtatıp tastaydı, bar bolğanı sol-aq…	Biraz elini kolunu sallayıp durduruyordu, hepsi bu kadar…
35.	— Jazı-küzi mal tuyağı tiymegen şüygin ekeni körinip-aq tur. Biraq osı küni iyesiz jer bar ma, bir iyesi bar şığar, – dep "türikpen" Müsirep az kidirip qalıp edi, añşı Müsirep tağı kiyip ketti.	— Bütün yaz ve sonbahar boyunca hayvan toynağı değmeyen otlak olduğu belli oluyor. Ama bu gün sahipsiz yer var mı, bir sahibi vardır, diye Türkmen Müsirep biraz duraksamıştı, avcı Müsirep yine sözünü kesti.
36.	**[7]** — Joq, joq!	**[7]** — Yok, yok!
37.	İyesiz demedim be?	Sahipsiz demedim mi?
38.	Bul öñirde men bilmeytin jer bar ma, täñiri!	Bu civarda benim bilmediğim yer var mı, ilahi!
39.	Qasqırı men tülkisiniñ en-tañbasına deyin bilemin.	Kurt ve tilkisinin işaretine kadar biliyorum.
40.	Quday biledi dep aytayın, "Qarşığalıda" uş mıñ qasqır, bes mıñ tülki, on eki mıñ küzen, jeti mıñ qoyan bar!..	Allah bilir ya söyleyeyim, "Karşığalı"da üç bin kurt, beş bin tilki, on iki bin dağ gelinciği, yedi bin tavşan var!...
41.	"Türikpen" Müsirep adasına qarap qağıtıp qaldı: — Aq qur, qara qurların sanamağan ekensiz, Müseke!	Türkmen Müsirep adaşına bakarak alay etti**:** — Beyaz orman horozlarını, kara orman horozlarını saymadınız, Müseke?!
42.	— Üş mıñ qasqırı bolsa meniñ jılqımdı bir qısta jep tawıspas pa eken? – dep Eseney de qaljıñdadı.	— "Üç bin kurdu olsa benim atımı bir kışta yiyip bitirmez miydi?" diye Eseney de latife yaptı.
43.	Kenjetay ağasına qarap nuw ormannıñ orta tusın közimen nusqadı.	Kenjetay ağabeyine bakıp, balta girmemiş ormanın ortasını gözü ile

		işaret etti.
44.	Müsirep inisiniñ nusqağan jağına qarap: — Sonaw qalıñnıñ orta tusında üş jerden tütin körine me deymin, – dedi Eseneyge burılıp. – Äne bir salt attılar da körindi.	Müsirep erkek kardeşinin işaret ettiği tarafa bakıp: — "Bu gür ormanın ortasında üç yerden duman mı görünürmüş" dedi Eseney'e dönerek: "İşte atlılar da göründü".
45.	Üş salt attı qattı jürip keledi.	Üç atlı dört nala geliyordu.
46.	Birewi aldaraq, ekewi keyinirek.	Biri daha ileride, ikisi daha gerideydi.
47.	Aldıñğınıñ atı ne jorğa, ne quw tirsek jelisti boluw kerek.	Öndekinin atı ya rahvan, ya tırıs gidiyor olmalı.
48.	Keyingi ekewi ara-tura şawıp alıp ilesip keledi.	Sonraki ikisi ellerinden geldiğince takip ediyorlardı.
49.	Aldıñğı jigit ağızğan boyı jotanıñ qırqasında turğan toptıñ aldına jaqındap kelip söylep ketti: — Armısızdar, ağalar!... "Qarşığalı" şubarın panalap qonıp qalğan üş awıl kirme Kürlewittiñ arızın ayta keldik… Bıyıl qıs osında jan saqtaymız ba dep jaz boyı qorıp kelgen jerimiz edi. Jetisip otırğan el emespiz… Sorlınıñ zarı arlığa kezdeskey dep jiberip edi… aytar arızımızğa qulaq assañızdar eken…	Öndeki delikanlı, hızla tepenin bayırında duran grubun yanına yaklaşarak konuşmaya başladı: — Selamün aleyküm, ağalar!... "Karşığalı" ormanlık bölgesinde barınmak için konaklayan üç köy göçmen Kürlevit'in isteğini söylemeye geldik… Bu sene kışın burada yaşarız diye yaz boyu muhafaza ettiğimiz yerdi (burası). Refaha ulaşmış bir halk değiliz… Biçarenin üzüntüsü vicdanlı insana ulaşsın diye gönderildik**...** dile getirilen isteğimize kulak veriniz…
50.	Añşı Müsirep Eseneyge jaramsaqtanıp jigittiñ arızın ayaqtatpay kiyip ketti: — Toqta degen soñ süyreñdemey toqta, bala! Awılıña sälem ayt: Eseney ağa sultannıñ at tumsığın tiregen jerine talasıp äwre bolmasın! – dedi.	Avcı Müsirep Eseney'e yalakalık yapmak için delikanlı şikâyetini sonlandırmadan lafını kesti: — "Dur dedikten sonra ukalalık yapmadan dur, çocuk! Köyüne selam söyle! Ağa Sultan Eseney'in atının ayağının bastığı topraklarda rekabet etmek için boşuna uğraşmayın!" dedi.
51.	Jigit te irkilgen joq: — Eseneyi joq eldi de el eken, jurt eken deseñizder, qara örttey qaptap kele jatqan jılqısınıñ betin keyin bursañızdar	Delikanlı da tereddüt etmemiş: — Eseney'in olmayan halk da halkmış, yurtmuş diyebilirseniz, topraklarımızı kaplayan Eseney'in

	eken. Osı arızımız…	atının yüzünü geri çeviriniz. İsteğimiz budur.
52.	— Mına körgensiz kimniñ atın atap tur özi! Quyrığındı türip tastap dürelep alsın dep turmısıñ? – dep anayı añşı atın tepinip-tebinip qaldı.	— “Bu densiz kimin atından bahsediyor! Kuyruğunu kıvırıp falakaya yatırmasını mı istiyorsun?” diyerek kaba avcı atını tepindirdi.
53.	Eseney qolın sermep toqtatpağanda[19] äldenege urınıp qalatın jayı bar.	Eseney atılıp durduramayınca bir şeye pişman olmuş gibi bir hâle girdi.
54.	Jas jigit bul jolı söz qaytarğan joq.	Genç delikanlı bu sefer cevap veremedi.
55.	Basın tömen iyip, arızına jawap kütip qaldı.	Başını aşağı eğip, isteğine cevap bekledi.
56.	**[8]** Osınday öjet jastardı Eseney qattı unatatın edi.	**[8]** Böyle cesur gençleri Eseney çok beğeniyordu.
57.	Jıyırmağa kelmegen bala jigittiñ[20] sözinde när de, zär de bar eken.	Yirmi yaşına girmemiş gencin sözünde aş da, zehir de var imiş.
58.	Osılay ösirermin dep ümit etken eki ulı qara şeşekten bir künde qaytıs bolğalı osınday wıttı jasqa qızığa qarap qaluwşı edi.	Bu şekilde yetiştiririm diye ümit ettiği iki oğlu çiçek hastalığından bir günde vefat ettiğinden bu cesur gence hayran kalmıştı.
59.	Özimen ruwlas on awıl Sıybannıñ işinde ümit eter örenniñ bärin de sırtınan baqılay jüretin.	Kendisiyle soydaş olan on köy, Sıyban aşiretinin içinde ümit vadeden gençlerin hepsini de desteklemeye çalışıyordu.
60.	Bala jigitke qızığa turıp, “türikpen” Müsirepke qaradı - jılı jawap ber degendey edi.	Genç delikanlıya ilgi gösterip, Türkmen Müsirep’e baktı, “hoşa giden bir cevap ver” der gibiydi.
61.	“Türikpen” Müsirep jas jigittiñ söz saptawınan aşınğandıq lebin özi de tanıp turğan.	Türkmen Müsirep, genç delikanlının konuşmasından şiddetli öfkeyi hissetmişti.
62.	“Kirme Kürlewit” degenine qarağanda arız ayta jiberip otırğan qaybir bay awıl deysiñ.	“Göçmen Kürlevit” denildiğine bakılırsa, (orası) şikâyetlerin gönderildiği herhangi bir zengin köydür dersiniz**.**

[19] Orijinal metinde kelime “***toktatpağanda***” şeklinde geçmektedir.
[20] Orijinal metinde kelime “***jitittiñ***” şeklinde geçmektedir.

63.	Söz biler aqsaqalı da bolmağan-aw.	Konuşmayı bilen aksakalı da yokmuş ya..
64.	— Şığarım, arızıñ ayaqsız qalmas, dedi ol, – ayaqsız qaldıratın arız siyaqtı emes.	— Yavrum, şikâyetin gözardı edilmez, dedi o, gözardı edilebilecek bir şikâyet gibi değil.
65.	Awıldarıña osını ayta bararsıñ.	Köyünüze bunu söylersin.
66.	“Tüsi iygiden tüñilme” degendey, körgensiz dewge işim qıymay tur.	“Yüzü güzel insandan kötülük gelmez!” sözünde olduğu gibi (ona) görgüsüz demeye içim elvermez.
67.	Ätteñ, aşınğandıqtan bolsa da azdı-köpti asqaqtay söylegeniñ de boldı.	Ne yazık ki**,** öfkeyle olsa da bazen gururlu konuştuğun da oldu.
68.	Awlıña munı da ayta bararsıñ.	Köyüne bunu da söyleyiverirsin.
69.	Bala jigit bul jolı da tez jawap qayırdı:	Genç delikanlı buna da hemen cevap verdi:
70.	— Arızımızdı aytıp kel degen jurt asqaqtay söyle dep tapsırğan joq edi, ağalar. Solay bolıp şıqsa ayıp özimde. Jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar degen bar ğoy. Mine, ayıbım! – dep atınan tüse qalıp uzın şılbırın Kenjetayğa qaray serpip jiberdi.	**—** “Şikâyetimizi bildir diyen halk, (beni) gururlanarak söyle diye görevlendirmemişti, ağalar. Böyle olduysa suç bendedir. ‘Düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur.’ diye bir söz var ya! İşte bu, benim suçum!” diye atından inip uzun dizgini Kenjetay’a doğru fırlattı.
71.	— Äytewir at jetelep jür ekensiñ, mınanı da jeteley jür.	— Eninde sonunda at götüreceksen, bunu da götür.
72.	Sodan soñ eki joldasınıñ birin tüsirip, sonıñ atına minip aldı da, jönele berdi.	Bundan sonra iki yoldaşından birini indirip, onun atına bindi ve yola koyuldu.
73.	— Keşire köriñizder, ağalar…	— Affediniz, ağalar...
74.	Joldastarı bir atqa mingesip ketti.	Yoldaşları bir ata binip gitti.
75.	Eseney uzay bergen bala jigitke uzaq qarap qaldı.	Eseney uzaklaşan genç delikanlıya uzun süre bakakaldı.
76.	Bir sätke balasızdığı boyın biylep, bar oyı sol bala jigittiñ soñınan ketip bara jatqanday edi.	Bir anda çocuksuzluğu dayanılmaz bir hâl alınca, bütün düşüncesi bu genç delikanlının peşinden gitmekti

		sanki.
77.	— Qap, quyrığın türip jiberip dürelep aluw kerek edi özin! – dedi añşı Müsirep, qayta qızına bastap. “Quyrığın türip” degendi tawıp ayttım dep tağı qaytaladı.	— “Vay, kalçanı kıvırıp falakaya yatırması gerekirdi!” dedi avcı Müsirep, tekrar kendini kaptırarak. “Kalçanı kıvırıp” sözünü yerinde söyledim diye yine tekrarladı.
78.	— Apır-aw, bul kimniñ qızı boldı eken! – dep “türikpen” Müsirep Eseneyge qaradı.	— “Hayret, bu kimin kızıymış?” diye Türkmen Müsirep Eseney’e baktı.
79.	— Qız? – Küni boyı Eseneydiñ awzınan şıqqan ekinşi sözi osı edi.	— “Kız?” Gün boyu Eseney’in ağzından çıkan ikinci söz buydu.
80.	— İye, qız!... “Mine, ayıbım!” degende köz quyrığımen özindi bir şarpıp ötkende neğıp bayqamadıñ?	— Evet, kız!... “Benim hatam!” dediğinde göz ucuyla onu işaret edince nasıl fark etmedin?
81.	Şarpıp emes-aw, köz qıyığın serpe tastap qaraytını bar eken de!...	İşaret ederek değil de, göz ucuyla bakış atmıştı.
82.	**[9]** — Ay, türikpen-ay, jer ortağa jaqındap qalsañ da qız-kelinşek degende qırağısıñ-aw! – dedi Eseney.	**[9]** — “Ey Türkmen, orta yaşa yaklaşsan da kız deyince dikkatlisin!” dedi Eseney.
83.	Nege ekeni belgisiz, maqtağanday edi.	Ne olduğu belirsiz, övmüş gibiydi.
84.	Añşı Müsirep şoşıp ketti.	Avcı Müsirep dehşete kapıldı.
85.	— Qız bolsa meni quday urdı töbemnen! – dedi.	— “Kız ise beni Allah kahretsin!” dedi.
86.	— Men masqara boldım.	— Ben rezil oldum.
87.	Bul - Artıqbay batırdıñ qızı Ulpan.	Bu, Artıkbay Bahadır’ın kızı Ulpan.
88.	Üyine qonıp ketkenime ay tolğan joq.	Evinde konaklayalı bir ay olmadı.
89.	Eñ bolmasa qara jorğasın tanımay qalğanımdı qaraşı!	En kötü ihtimalle kara atını tanımalıydım baksana!
90.	Bir kün qasıma erip jürip eki qaz baylanıp edi!	Bir gün arkamdan gelip iki kaz hediye etmişti!
91.	Qarağım-ay, endi seniñ betiñe qalay qararmın!	A Yavrum, şimdi senin yüzüne nasıl bakarım!
92.	— Añğal añşı küyip-pisip şoşalaqtadı da	Dikkatsiz avcı sinirlenerek yerinden

	qaldı.	fırladı.
93.	— Düre soqqıñ kelmep pe edi? Betine qaramay-aq soğa beresiñ de! – dep, özi sasqalaqtap qalğan añşını “türikpen” Müsirep birjola öltire saldı.	— “Dayak atasın gelmemiş miydi? Yüzüne bakmadan vuruveriyordun da!” diye şaşırıp kalan avcıyı Türkmen Müsirep iyice mahcup etti.
94.	— Artıqbay batırdıñ qızı deymisiñ? – dedi Eseney.	— “Artıkbay Bahadır’ın kızı der misin?” dedi Eseney.
95.	— Oybay, ağa sultan pirim-aw!	— Aman Allah’ım, ağa sultan efendim!
96.	Sonıñ qızı - Ulpan.	Onun kızı Ulpan.
97.	Miner jaq artqı ayağı aq baqay, mañdayında töbeli bar, suw tögilmeytin qara jorğa tur ğoy, mine!...	Sol arka ayağında beyaz toynak, alnında lekesi olan mükemmel bir kara yorğadır o, işte!..
98.	Qızdıñ bir-aq ret köz qıyığın Eseneyge serpe tastap qarağanın “türikpen” Müsirepten basqa eşkim añdamay qalğan eken.	Kızın bir süre göz ucuyla Eseney’e baktığını Türkmen Müsirep’ten başka hiç kimse farketmemişti.
99.	Keşkirgen bulıñğır kün, qapalaqtağan qar…	Kararan bulutlu gün, lapa lapa yağan kar...
100.	Arız aytuwğa qız keler dep kim oylağan!	Şikâyet etmeye kız gelir diye kim düşünmüş!
101.	Kelgen betinde kiye söylep, bäriniñ köñilin sözine awdarıp äketken Ulpan, qız ekendigin añdatpawğa tırısıp edi.	Geldiğinde örtünerek konuşup, herkesin durumunu dile getiren Ulpan, kız olduğunu sezdirmemeye çalışmıştı.
102.	Solay bola tursa da qızdıñ atı qız ğoy, ataqtı batır, atı şuwlı ädil biy atanğan Eseneyge qız közimen bir qarap qalğanın özi de sezbegen.	Böyle olsa da kız kızdır, soylu bahadır, meşhur adil bey (diye) adlandırılan Eseney’e kız gözüyle bakıp kaldığını kendi de farketmemişti.
103.	Qır jaylawlardan qulap kele jatqan Eseneydiñ jılqısı ekenin awlı bilip otırğan.	Bozkır yaylalarından gelenin Eseney’in atı olduğunu köylü biliyordu.
104.	Qalıñ qara şuğa jalbağay bet-awzın jawıp ketkenimen, atanday qara ker attıñ üstindegi zor deneli adamnıñ Eseney ekenin Ulpan da işinen tanığan.	Kalın kara çuha örtüyle yüzünü kapatmasına rağmen**,** büyük kara atının üstündeki güçlü kuvvetli adamın Eseney olduğunu Ulpan da

		tahmin etmişti.
105.	Bes jasar kezinde körgeni de, qorqatını da esine tüsken.	Beş yaşındayken onu gördüğünü de, ondan korktuğunu da hatırlamıştı.
106.	Biraq özin tanıtpay ketti.	Ancak kendini tanıtmadan gitti.
107.	Eseney tobı añırıp qaldı.	Eseney kafilesi şaşırıp kaldı.
108.	Ne istew kerek?	Ne yapmalı?
109.	Qara jorğanı qızdıñ ayıbı dep qalay alıp qalar?	Kara atı kızın cezası diye nasıl alacaktı?
110.	Suñğıla qız bularğa bir uyalarlıq upay salıp ketti emes pe!	Zeki kız bunlara utanılacak bir pay bırakıp gitmişti!
111.	İye, “malım - janım sadağası, janım - arım sadağası” deytin eldiñ naqılın eske alsañ, layıqtı jumıs bolmaptı.	Efendi, “malım canımın sadakası, canım namusumun sadakası” denen halk atasözünü hatırlasan, uygun olur.
112.	Eseney joldastarına qaradı – “ne istew kerek?”	Eseney yoldaşlarına baktı – “Ne yapmalı?”
113.	— Artıqbay batırğa tize körsetkendey bolıp kelgenimizdiñ özi qanday ayıp! Qızınıñ atın ayıpqa alıp qalğanımız ekinşi ayıp. Arız ayta kelgen qızdıñ atın **[10]** ayıpqa alıp qalğanımız ayıp bitkenniñ işinde el estimegeni bolar! – dep “türikpen” Müsirep Eseneydiñ qara şeşekten qara şubar bolıp qalğan betine tuwra qaradı.	— “Artıkbay bahadıra güç gösterisi yaparmış gibi gelmemiz ne büyük hata! Kızının atını ceza olarak almamız ikinci hata. Şikayet bildirmeye gelen kızın atını **[10]** ceza olarak aldığımızı bu sürede halk işitmemiş olsun!” diye Türkmen Müsirep Eseney’in çiçek hastalığından leke leke olmuş yüzüne baktı.
114.	Eseney ömirinde ayıp tartıp körmegen adam, ayıp-jazası bolğan adamdarğa qatal jaza kesüwdi jaqtaytın biy edi.	Eseney ömrü boyunca diyet ödememiş bir adam, suç işleyen insanlara merhametsizce ceza kesmeyi ilke edinmiş bir beydi.
115.	Bolmaşıdan süringenine äri külkisi keledi, äri şeşimin taba almay turğanı anıq.	Durduk yere hata yapmasına hem gülesi geldi, hem çözümünü bulamadığı açık.
116.	Artıqbay onu bir ret namıs öliminen ayırıp alğan, ekinşi ret ölimniñ özinen ayırıp alğan käri joldası, batır adam.	Artıkbay onu ilk seferinde namus utancından, ikinci seferinde ölümden kurtaran ihtiyar yoldaşı, bahadır bir adam.

117.	— Qara jorğanıñ moynına at qosaqtap qaytarğan durıs bolar! – dedi “türikpen” Müsirep.	— “Kara atının yanına bir at bağlayıp geri götürmek doğru olur!” dedi Türkmen Müsirep.
118.	— Aynalayın adaşım-ay, taptıñ, taptıñ! Meniñ käri bozımdı birge qosaqtap jiber! – dedi aq köñil añşı.	— “Canım adaşım, buldun, buldun! Benim yaşlı boz atımı birlikte bağlayıp gönder!” dedi iyi kalpli avcı.
119.	Eseney “jönel” degen buyrığın Kenjetayğa iyegimen nusqadı.	Eseney “Çabuk git!” diye emrini Kenjetay’a çenesi ile işaret etti.
120.	— Artekeñe sälem ayt, erteñ sälem berip qaytarmın!	— Arteke’ye selam söyle, yarın selam vermeye geleceğim!
121.	Özi jetelep jürgen Eseneydiñ “Muzbel” deytin torı töbel atın qara jorğamen birge jetelep alıp, Kenjetay jönelip ketti.	Kendisinin yedeklediği Eseney’in “Muzbel” denen doru beyaz lekeli atı, kara atıyla yedekleyip yanına alarak Kenjetay yola çıktı.
122.	Eseney joldastarına endigi baylamın ayttı: — Osı jonnan äri bir jılqı tuyaq salmasın! Sädirdiñ qosınan basqa qostardıñ ekewin Qusmurınğa qaray, törtinşi qostı özimizdiñ Aqquwsaq, Qara emen, Elaman köline qaray awdarıñdar. Sädirdiñ qosı osı mañda qala tursın. Eki adas, menimen qalarsıñdar, Bekentay, sen Qusmurın qosımen ketersiñ…	Eseney yoldaşlarına şimdiki kararını açıkladı: — O sırttan biraz öteye bir yılkı toynak basmasın! Sedir’in ekibinin dışındaki ekiplerin ikisini Kusmurun’a doğru, dördüncü ekibi bizim Akkuvsak, Karaemen, Elaman Gölü’ne doğru yöneltin! Sedir’in ekibi bu civarda kalsın! İki adaş, benimle kalacaksınız! Bekentay, sen Kusmur’un ekibiyle gideceksin...
123.	Serikteri Eseneydiñ buyrığın orındawğa tarasıp ketti, Eseney öz qosın tiktirüwge kölge qaray jalğız burıldı.	Yoldaşları Eseney’in emrini yerine getirmek için ayrıldı, Eseney kendi ekibini kurmak için göle doğru tek başına döndü.
124.	“Budan on jıl burın jer astındağınıñ dıbısı elden burın mağan jetüwşi edi, Artıqbay batırğa urınıp qalğanım qartaya bastağanım-aw! – dep oyladı Eseney. – Älde, qadirim tüse bastağanı ma eken? Añşınıñ köpirtpesine erip kete bergenim qalay? Burın ğoy, ondaydı özim anıqtatıp aluwşı edim!”	“Bundan on yıl önce yer altındakinin sesi halktan önce bana ulaşırdı, Artıkbay bahadıra karşı başarısızlığa uğradım, ihtiyarlamaya başlamışım! – diye düşündü Eseney. – Yoksa, değerimi yitirmeye mi başladım? Avcının boş konuşmasına aldanıp nasıl peşinden gittim? Önce bunu kendim soruşturmalıydım!”
125.	Jañağı az oqıyğa Eseneydiñ köz aldına budan on bes jıl burın ötken oqıyğalardı	Deminki küçük hadise Eseney’in gözünün önüne bundan on beş yıl

	äkeldi.	önce geçen olayları getirdi.
126.	Artıqbay batırdıñ erekşe bir erlikterin eske tüsirdi.	Artıkbay Bahadır'ın özellikle kahramanlıklarını hatırladı.
127.	Ol beybit eldi qayta-qayta şawıp, qayta-qayta talan-tarajğa salğan Kenesarı töreniñ lañı bolatın.	O, huzur içinde yaşayan halka zaman zaman baskın yapıp, zaman zaman onları yağmalamaya çalışan Kenesarı törenin[21] belası olmuş.
128.	Kenesarı orıs şekarasınan şetkey otırğan Kerey-Waq elderin eki ret şawıp äketti.	Kenesarı Rus sınır boyunda yaşayan Kerey-Vak halklarına iki kez saldırdı.
129.	**[11]** — Kenesarını xan saylawğa rıyza bolsa aq saqal, qara saqal biyleri tez jetsin! – dep şapqınşı jiberedi de, üş kün işinde xabar bolmasa şawıp äketedi.	**[11]** — Kenesarı'yı han seçmeye razı ise ak sakal, kara sakal beyleri tez gelsin! – diye haberci gönderdi ve üç gün içinde haber gelmediği için elinden geleni yaptı.
130.	Jılqığa qumar, qız-kelinşekke qumar.	Yılkıya düşkün, kıza geline düşkün.
131.	Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan qalalarına jaqın otırğan bes bolıs Kerey-Waqtıñ şetirek otıratındarın äldeneşe ret şawıp äketti.	Tobıl, Bağlan, Stap, Kpitan şehirlerine yakın olan beş ilçe, Kerey-Vak'ın kenar bölgelerinde yaşayanlara birçok kez saldırdı.
132.	Bul ruwlardıñ Sarı-arqağa qaray şetirek otıratındarı bolğanımen qalıñ köpşiligi orıs qalalarına şektes otıratını jan saqtap kelip edi.	Bu kabilelerin Sarıarka'ya doğru daha kenarda yaşayanlar olmasına rağmen, büyük çoğunluğu Rus şehirlerine bitişik bir şekilde yaşamını sürdürüyordu.
133.	Amanqarağay duwanına qaraytın köp ruwlı elderdiñ ömirine bazar kirgen, şay, qant, nan, oramal, sabın, siysa, barqıt, jibek, bılğarı kirgen.	Amankarağay eyaletine bağlı olan çok kabileli halkların hayatına pazar girmiş, çay, şeker, ekmek, havlu, sabun, basma, kadife, ipek, meşin girmiş.
134.	Budan jıyırma jıl burın xandıq joyılğannan keyin jawgerşilik sayabırlap, beybit ömirdiñ irgesi bekine bastağan edi.	Bundan yirmi yıl önce hanlık yıkıldıktan sonra baskınlar azalıp, barış hayatının temeli sağlamlaşmıştı.
135.	Sonıñ bärin umıtıp, Kenesarını xan saylawğa bul elder könbey qoydı:	Bunların hepsini unutup Kenesarı'nın han seçilmesini bu halklar kabul

[21] **töre:** kendisinin Cengiz Han'ın soyundan geldiğini ispat veya ikna etmeyi başaran, siyasi bir güce sahip olan kişi. Hanlar töreler arasından seçilmektedir.

	şabılıp jatır, qız-kelinşekteri qorlanıp jatır, könbey jatır.	etmedi: saldırıyor, kadınları aşağılıyor, isyan ediyor.
136.	Eseney birdeme bilse, Kenesarı "sidik-ması" aqılsız adam bolıp şıqtı.	Eseney'in bildiği bir şey varsa, Kenesarı "içki düşkünü" akılsız bir adam oluvermişti.
137.	Qazaq xandığı degenniñ şek-şeñberi de joq, buljımay turar zañı da joq.	Kazak Hanlığının denen (yerin) sınırı da yok, sınırlarını koruyacak yasası da yok.
138.	Birewi xan saylansa xan Şıñğıstıñ barlıq urpağı eldi ruw-ruwğa bölip alıp biylep, oyına kelgenin istey beretin.	Biri han seçilse, Cengiz Hanın mevcut sülalesi halkı kabile kabile bölerek idare edip, kendi istediğini yapmaya çalışırdı.
139.	Toymaytın da, qoymaytın da.	Doymadı da, vazgeçmedi de.
140.	Endi sol zamandı Kenesarı qayta ornatpaqşı!	Artık bu dönemi Kenesarı tekrar yaşatmak istiyor!
141.	Ol zamannan bul el birjola bezinip bolğan.	O zamandan beri bu halk tamamen bezmiş.
142.	Mañdayı tayqılaw, töbesi şoşaqtaw körinip edi, Kenesarı aqıldı adam bolmay şıqtı.	Alnı yassı, tepesi huni gibi görünüyordu, Kenesarı akıllı adam olamazdı.
143.	Qazaq jeriniñ batısınan bastap şığısına deyin jetip, endi oñtustığına iyek artıp qalğan orıs qalaları bar.	Kazak topraklarının batısından başlayarak doğusuna kadar gelip, şimdi güneyine dayanan Rus şehirleri var.
144.	Oral, Orınbor, Tobıl, Tümen, Qızıljar, Ombı, İrbit ülken şaharlar.	Oral, Orınbor, Tobıl, Tümen, Kızıljar, Ombı, İrbit büyük şehirler.
145.	Ol qalalardıñ işki betin astarlap, qazaq-orıs stanitsaları ornap qaldı.	O şehirlerin iç yüzünü astarlayarak, Kazak-Rus kasabaları kuruldu.
146.	Sonda Kenesarı xandığın qay jerge ornatpaqşı?	O zaman Kenesarı, hanlığını nerede kurmak istiyor?
147.	Betpaqdalağa ma?	Betpakdala'ya mı?
148.	Oğan ergen el özinen-özi "Aqtaban şubırındı" bolmasqa ne amalı bolmaq?	Onun peşinden giden halk boşu boşuna "Aktaban Şubırı"ndaki gibi olmamak için ne yapabilecek?
149.	Budan eki-üş jıl burın Kenesarığa ergen	Bundan iki üç yıl önce Kenesarı'nın

	elderdiñ qazir qaşıp jatqandarı bar.	peşinden giden halklar arasında şimdi kaçan (insanlar) var.
150.	Munı da tüsinbese, Kenesarı şın aqımaq eken!	Bunu da anlamadıysa, Kenesarı gerçekten ahmakmış!
151.	Otarşıl patşalıqtıñ aları da az emes, orıs qalalarınan seniñ alarıñ da az emes.	Sömürgeci hükümdarlığın alabileceği de az değil, Rus şehirlerinden senin alabileceğin de az değil.
152.	Xannıñ qazanına tüsip ketkenniñ seniñ awzıña köbigi de tiymeydi, süyegi de tiymeydi.	Hanın kazanına girenin senin ağzına köpüğü de değmez, kemiği de değmez.
153.	Osını oylağan elder tınıştığın şayqap Kenesarı dürbeleñine ermey qasarısıp qaldı.	Bunu düşünen halk sessizliğini bozup Kenesarı kargaşasının peşinden gitmemek için direndi**.**
154.	Osını oylağan **[12]** Eseney Kenesarığa qarsılıq tuwın köterdi.	Bunu düşünen **[12]** Eseney, Kenesarı'ya isyan bayrağını çekti.
155.	Kerey-Waq dep atalatın bes bolıs el Eseneydiñ aynalasına jıynala berdi, jıynala berdi.	Kerey-Vak diye adlandırılan beş ilçe halkı, Eseney'in etrafında toplanıverdi, toplanıverdi.
	2	**2**
156.	Qazaq soğıstarında jaralanuw köp te, ölim az boladı.	Kazak savaşlarında yaralanma çok, ölüm az olur.
157.	Sadaq oğı köbinese alıstan atıladı da, älsiz tiyedi, älsiz jaralaydı.	Ok çoğunlukla uzaktan atılır ve hafifçe değer, hafifçe yaralar.
158.	Soyıl-şoqparı bar adam nayzanı da op-oñay qağıp qalıp ortasınan üzip jibere aladı.	Topuz kullanan insan mızrağa kolayca vurup onu ortasından kırabilir.
159.	Nayzası sınğan adam qur qol adammen birdey.	Mızrağı kırılan adam silahsız adamla eş değerdir.
160.	Qılış degen, qarama-qarsı qasarısıp qılıştasuw degen qazaq soğıstarınıñ saltına kirmegen.	Kılıç denen (şey), yüz yüze çarpışıp kılıç kılıca mücadele Kazak savaşlarının geleneğine girmemiş.
161.	Üş jılğa sozılğan Eseney men Kenesarı qolınıñ soğısında äli üş jüz adam ölgen joq.	Üç yıla yaklaşan Eseney ile Kenesarı'nın savaşında daha üç yüz insan ölmemişti.
162.	Jaralanıp, qatardan şığıp qalğan	Yaralanarak saflardan ayrılan

	mügedekter eki üydiñ birinde bar.	sakatlar, her iki evin birinde var.
163.	Qazir Kenesarı qalıñ qolın Kerey-Waqtıñ ökpe tusına, Esil boyına toptap, Eseneyge qarsı ülken jorıqqa äzirlenip jatqanı bayqalğan.	Şimdi Kenesarı'nın sayısız askerini Kerey-Vak'ın sırt tarafına, Esil boyuna toplayıp, Eseney'e karşı büyük hücuma hazırlandığı ortaya çıktı.
164.	Eseney de bes bolıs eldiñ er-azamatın qarama-qarsı toptap jaylaw kölderine ornadı.	Eseney de beş ilçe halkının erkeklerini karşılıklı toplayıp, yayla göllerine yerleştirdi.
165.	Sodan keyin jıynağan qolın är eldiñ batırlarına, senimdi aqsaqaldarına tapsırıp, özi qasına qırıq adam ertip duwan bası ağa sultan Şıñğısqa tağı bir jolığıp qaytuwğa jürip ketti.	Bundan sonra toplanan ordusunu, tüm halkın bahadırlarına, sadık aksakallarına teslim edip, yanına kırk adam alıp eyalet yöneticisi ağa sultan Cengiz ile yüz yüze görüşmek için yola çıktı.
166.	Amanqarağay duwanınıñ ağa sultanı Şıñğıs Wälixanov degen töre edi.	Amankaragay Eyaletinin ağa sultanı, Cengiz Velihanov isimli "töre" idi.
167.	Ol adam Kenesarı qozğalısına qosılğan da joq, qarsılıq ta körsetpey keledi.	O adam Kenesarı Ayaklanması'na katılmamış da, karşı da koymamıştı.
168.	Şabılıp jatqan eli bar, Kenesarığa ketip jatqan eli bar, ağa sultan munıñ ekewine de därmensizdiñ enjarlığın körsetip ordasında tınış jata berdi.	Akın yapan halkı var, Kenesarı'dan ayrılan halkı var, ağa sultan bunun ikisine de çaresiz birinin isteksizliğini göstererek sarayında hiçbir şeye karışmadı.
169.	Üş jılğa sozılğan talan-tarajğa selt etken emes.	Üç yıldır süren soyguna kulak vermemiş.
170.	Qısqa qaray qırıq semiz soğım, jazğa qaray qırıq sawın biye, jüz boydaq qoy jıynatıp aladı da, sonı berip otırğan el şabındığa uşırap jatqanda ün şığarmaydı.	Kışa doğru kırk semiz sağım, yaza doğru kırk sağmal kısrak, yüz kısırlaştırılmış koç toplatır ve bunu veren halk, istilaya uğrayınca ses çıkarmazdı.
171.	Ağa sultannıñ eki oqtı minezi basqarıp otırğan eliniñ işine iritki salıp ta boldı.	Ağa sultanın tereddütlü hali, yönettiği halkının içine fitne soktu.
172.	Eseney ağa sultanmen arasın birjola aşıp aluwğa ketip edi.	Eseney, ağa sultan ile arasını tamamen açmak için gitmişti.
173.	Eseney ağa sultan keñesiniñ eñ bedeldi biyi.	Eseney, ağa sultan şurasının en itibarlı beyi.

174.	Ädil de qatal biy atanğan adam.	Hem adil hem zalim bir bey olarak tanınmış adam.
175.	Uzaq oylanadı, baylamın bir-aq kesip aytadı.	Uzun uzun düşünür, kararını kesin olarak söylerdi.
176.	Urı-qarığa, şılıq-bılıqqa qatal adam.	Hırsıza, uğursuza, düzensizliğe karşı merhametsiz bir adam.
177.	Qasında qaruwlı qırıq jigiti bar duwan ortalığına keldi.	Yanındaki silahlı kırk yiğidiyle eyalet merkezine geldi.
178.	Ağa sultan ordasına senimdi serigi "türikpen" Müsireppen birge Artıqbay, Sädir deytin eki batırın ala kirdi.	(Eseney), ağa sultanın sarayına güvenilir yoldaşı Türkmen Müsirep ile birlikte Artıkbay, Sedir denen iki bahadırını alarak girdi.
179.	**[13]** Şıñğıs Eseneyge tura kelip amandastı: — Eseke, qoş kelipsiz. Törletiñiz…	**[13]** Cengiz, Eseney'e kalkıp selam verdi: — Eseke, hoş geldiniz. Başköşeye oturunuz...
180.	Bet-awzına kisi tuwra qaray almaytın qara şubar, orta boylı adam, kewdesinen ğana keletin Eseneyge ağa sultan äri tañdana, äri qawiptene qaraytın edi.	Kimsenin direk bakamadığı esmer tenli, orta boylu, cüsseli olan Eseney'e ağa sultan hem hayran kalarak, hem de korkarak bakardı.
181.	— Öz ornıñızğa, öz ornıñızğa! – dep öz qasınan orın nusqan abırjıp qaldı.	— "Kendi yerinize, kendi yerinize!" diye karşısındaki yeri işaret etti.
182.	Törde otırğan Kenesarınıñ elşisi, Tilewimbet biy men Janay batır, tağı birneşe adam - bäri de tura kelip amandastı.	Başköşede oturan Kenesarı'nın elçisi Tilevimbet Bey ile Janay Bahadır ve birkaç adam, hepsi birden kalkıp selamlaştı.
183.	Eseney törde otırıp qalğan Tilewimbet biyi tömen ığıstırıp ädettegi öz ornına, Şıñğıstıñ oñ jağınan jaqın tayana otırdı.	Eseney, başköşede oturan Tilevimbet Bey'i aşağı kaydırıp her zamanki yerine, Cengiz'in sağ yanına yaklaştı.
184.	Otıra bergende tizesi Tilewimbet biydiñ sanına tiyip ketip edi, ol ırşıp ketip, Janay batırğa soğıldı.	Oturunca dizi Tilevimbet Bey'in bacağına dokundu, o da yerinden sıçrayıp Janay Bahadırla çarpıştı.
185.	— Jol bolsın, Eseke!..	— Hayırdır, Eseke!..
186.	Duwan mäjilisinen bir ay burın kelip qalıpsız, tınıştıq pa, äytewir?	Eyalet meclisinden bir ay önce geldiniz, öylesine mi, acaba?

187.	— Tınıştıq bolsa keletin be edim, täñiri! Jın urğan bawırıñ qol astındağı eldi künde şawıp damıl berip otır ma! – dedi Eseney.	— “Öylesine olsa gelir miydim, Allah aşkına! Delirmiş akraban, idaresindeki halka her gün saldırarak huzur mu veriyor!” dedi Eseney.
188.	Ädeyi Tilewimbetke tiygize de qaday ayttı.	Kasten Tilevimbet’e dokundurarak ve (onu) iğneleyerek söyledi.
189.	— Kerey-Waqtıñ işinde Esekeñ barda sırttan eşkim bata almas dep, biz munda tınış jata berip edik… – dep Şıñğıs söz ayağın irkip toqtadı.	— “Kerey-Vak’ın içinde Eseken varken dışarıdan hiç kimse cesaret edemez düşüncesiyle, biz burada huzurlu yaşıyorduk...” diye Cengiz tedirginlikle sözünü bitirdi.
190.	— Sol Kerey-Wağıñ at üstinde uyıqtaytın bolğalı üş jılğa aynaldı. Ol seniñ bilip otırğan jaylarıñ…– dedi Eseney, endi Şıñğıstıñ özine tuwra qadalıp.	— “Bu Kerey-Vak halkı at üstünde uyuyalı üç yıl geçti. O senin bildiğin zamanlar...” dedi Eseney, o esnada Cengiz’e doğru gözlerini dikerek.
191.	— O, Esekem şıyrığıp kelgen eken… Esekem şıyrığıp kelse, men qaşanğı ädetim boyınşa awzımdı aşa almaymın, – dep Şıñğıs keñkildegen bolıp ötirik küldi.	— “Ooo, Esekem öfkelenerek gelmişsin... Esekem öfkelenerek geldinse, ben her zamanki gibi ağzımı açmam” diye Cengiz yüksek sesle yapmacık bir tavırla güldü.
192.	— Şamdana söylespey şıdasa turayıq dewge de awzım barar emes.	— Sinirli konuşmayıp sabredelim demeye de dilim varmaz.
193.	Sozılar sözdiñ üzile bastağanın sezine qoyğan Tilewimbet biy söylep ketti.	Uzayan sözün kesilmeye başladığını hisseden Tilevimbet Bey, konuşmaya devam etti.
194.	Sözşeñ eken.	Gevezeydi.
195.	Orağıtıp, ospaqtap, maqaldap, mäteldep şırğalap kelip ayağında şamdanıp, küş körsetip qaldı.	Hiç durmadan üstü kapalı konuşup, düşüncelerini atasözleriyle örneklendirip**,** lafı dolandırıp, sonunda sinirlenerek tehdit etti.
196.	–Qazaq - qazaq bolğalı, Öz aldına el bolıp.	— Kazak, Kazak olduğu için, Bağımsız bir halk oldu.
197.	Oñaşa bir qonğalı, Xandığınan ayrılsa, **[14]** El boluwdan qalğanı.	Ayrı ayrı konakladığı için, Hanlığından ayrılsa, **[14]** Halk olmaktan çıkar.

198.	Qara saba tay jüzgen, Buxaradan kelgen tay qazan, Bäri adıra bolğanı.	Kara saba için tay yüzmüş, Buhara'dan gelmiş Tay Kazan, Hepsi tarih olmuş.
199.	Qara nanğa qul bolıp, Xanına til tiygizgen, Meyli biy, meyli qul bolsın, Tartatın bir sazayın, Körgen emen oñğanın!	Kara ekmeğe kul olup, Hanına dil uzatan, İster bey, ister kul olsun, Çeker cezasını, Görmüş değilim iflah olduğunu!
200.	Tilewimbet osılay aybar şegip toqtadı.	Tilevimbet işte böyle hiddetlenip durdu.
201.	Eseney oğan jawap bergisi kelmey, Müsirepke iyek qaqtı.	Eseney ona cevap vermek istemediğinden, Müsirep'e işaret etti.
202.	— Otağası, siz qaşanğı xandıqtı qay xandıqtı aytıp otırsız?	— Ev sahibi, siz ne zamanki hanlıktan, hangi hanlıktan bahsediyorsunuz?
203.	Osı otırğan ağa sultanımızdıñ äkesi Wälixan qaytıs bolğalı jıyırma jıldan asıp ketti.	Bu oturan ağa sultanımızın babası Velihan vefat edeli yirmi yıldan fazla oldu.
204.	Sodan beri Sibirge qaraytın altı duwan Qazaqtıñ xanı barın estigen de, bilgen de emespiz.	O zamandan beri Sibirya'ya bağlı olan altı Kazak eyaletinin hanı olduğunu ne işitmiş, ne de bilmiş değiliz.
205.	Kenesarını odan-budan qosılğan sayaqtar xanımız dese, onda bizdiñ jumısımız joq, dey bersin.	Kenesarı'ya oradan buradan katılan bozguncular hanımız dese**,** onla bizim işimiz yok, deyiverirsin.
206.	Biraq, meni xan saylamasañ şawıp alam dep otırğan buzaqını esi bar el xan saylamaytın bolar.	Ancak, beni han seçmezseniz saldırırım diyen kabadayıyı, aklı olan halk, han seçmez.
207.	Siz bizdiñ elge eki ret kelip, osı taqpağıñızdı eki ret ayttıñız.	Siz bizim halka iki kez gelip, o tumturaklı sözlerinizi iki kez söylediniz.
208.	Sonda bizdiñ bes bolıs Kerey-Waq qanday jawap qaytardı?	Burada bizim beş bolıs yöneticisi Kerey-Vak'a nasıl cevap verdi?
209.	Esiñizde bolar?	Aklınızda mı?

210.	Tilewimbet biy “türikpen” Müsireptiñ bir sözin estigisi kelmey, közin jumıp alıp, basın tömen salıp tunjırap qaldı.	Tilevimbet Bey, Türkmen Müsirep’in sözlerini duymazlıktan gelip, gözünü yumup, başını eğerek derin düşüncelere daldı.
211.	Kenesarınıñ biyine orıs qoyğan duwan biyiniñ özi jawap bermey, qasındağı atqosşı “türikpenine” jawap qaytartqanı qattı qorlaw edi.	Kenesarı’nın beyine Ruslaşmış eyalet beyinin kendi cevap vermeden, yanındaki at bakıcısı Türkmen’e cevap verdirmesi büyük hakaretti.
212.	Tilewimbettiñ mensinbegeni Müsirepke de batıp ketken eken, sondıqtan ol söz ayağında biydiñ özin tüyrey ketti.	Tilevimbet’in küçümsemesi Müsirep’i de rahatsız etmişti, bundan dolayı da o sözün sonunda beyi iğneledi.
213.	— Birinşi kelgeniñizde aman ketip ediñiz… Ekinşi kelgeniñizde qalay boldıñız? – dep Müsirep azğana kidirdi de Eseneydiñ qabaq tüyip qalğanına qaramay, – astıñızdağı atıñızdan ayrılıp qaytqansız! – dedi.	— İlk geldiğinizde sağlıklı gittiniz... İkinci gelişinizde nasıl oldunuz?” diye Müsirep azıcık bekledi ve Eseney’in incinmesine aldırmadan, “Altınızdaki atınızı bırakıp geri döndünüz!” dedi.
214.	Kenesarınıñ Kerey-Waq elderine ekinşi ret jibergen elşisi Tilewimbet biy sol jolı ülken uyatqa uşırap qaytqanı ras bolatın.	Kenesarı’nın Kerey-Vak halkına ikinci kez gönderdiği elçisi Tilevimbet Bey, bu sefer aşırı bir şekilde utandırılmıştı.
215.	“Ayır kömey, jes tañday” atalğan biy maqal-mätelderimen jurttı uyıtıp äketip edi.	Hatip diye adlandırılan bey, atasözleriyle halkı uyutuyordu.
216.	Bes bolıs Kerey-Waqtıñ arasına ülken tolquw kirip, oydan göri söz şeşendigine bastarın şulğıy bastağandı.	Beş ilçe yöneticisi, Kere-Vak’ın arasında aşırı bocalayıp, düşünceye değil güzel sözlere itaat etmişti.
217.	Ol şeşendik biydiñ öz sözi emes, öñi aynalğan el qazınası ekenin qarañğı jurt añday almay qalğan.	O güzel sözlü beyin sözlerinin kendisine ait değil, kandırılan halkın kendi hazinesine ait anonim sözler olduğunu cahil halk anlayamamıştı.

METİN 4 – Eskek Jel (Hafif Rüzgâr)[22]

	[13] MENİÑ QARINDASIM	**[13] BENİM KIZ KARDEŞİM**
1.	Bıyıl qısqı demalısta awılğa kelgenimde, qarındasımnıñ sonşalıqtı tez ösip, özgerip ketkeni meni qattı tañırqattı.	Bu kış tatilde köye geldiğimde, kız kardeşimin bu kadar hızlı büyüyüp, değişmiş olması beni çok şaşırttı.
2.	Keşe ğana jolda kele jatqanımda, onı köz aldıma tipten basqaşa elestetip edim.	Dün yolda gelirken, onu gözümde tamamıyla başka türlü canlandırmıştım.
3.	Orta boylı, tolıqşa kelgen qara torı jüzdi, är kezdegi erke qalpında menimen talasa ketüwge dayın turatın öjet qız.	Orta boylu, tombulca esmer yüzlü, her zamanki şımarık hâliyle benimle münakaşa etmeye hazır olan cesur kız.
4.	Şolaqtaw kelgen süykimdi murnı ünemi külki nışanın añğartıp, söylegen kezde jıbırlap turatın.	Biraz küçük olan şirin burnu, sürekli gülme işareti oluşturarak konuştuğunda kıpırdardı.
5.	Qaq jara örgen qalıñ qara şaşınıñ mañday aldı burımına qosılmay, buyralana şoqtanıp bitken.	Tam ikiye bölerek ördüğü gür kara saçı, alnı önündeki lülesine katılmadan kıvrılarak toplanmış.
6.	Ol keyde jelbirep közine tüsetin.	O bazen dalgalanarak gözüne düşüyor.
7.	Osı bir közine tüse beretin “tentek” şaşı keyde meniñ zığırdanımdı qaynatuwşı edi.	O bir gözüne düşen “haylaz” saçı bazen beni sinirlendiriyordu.
8.	Öz-özimnen qarındasıma tiyiskim kelip ketetin de, ayaq astı aşuw şaqırıp, ayqaylap urısa bastaytınmın.	Durduk yere kız kardeşime sataşmak istediğimde de birden bire küplere binip, bağırarak azarlamaya başlıyordum.
9.	Şınımdı aytsam, üydegi waqıtımnıñ köbi qarındasıma şüylige jürip, ülkendik “aqıl” aytuwmen ötetindi.	Doğruyu söyleyecek olursam, evdeki vaktimin çoğu kız kardeşime sataşıp, büyüklük taslayarak “akıl” vermeyle geçiyordu.
10.	Onıñ boyınan ärqaşan qızğa layıqsız	Onun bedeninde her zaman genç kıza

[22] MURATBEKOV, Sayın (2004). *Eskek Jel - Äñgimeler.* Almatı: Raritet Baspası, 13-22.

	minder tawıp, kinäläp ursuwşı edim.	yakışmayan kusurlar bulup, azarlayarak (ona) küfrediyordum.
11.	Al urısqan kezimde, ol közi japaqtap, bärin moyındap, ünsiz otıratın da, meniñ jüzimde säl jılılıq payda bolğan sätte-aq özime qosıla ezüw tartatın.	Böyle azarladığım zaman, o gözünü kırparak her şeyi kabul edip sessiz sedasız otururdu ve benim yüzümde birazcık merhamet ortaya çıktığı zaman yanıma gelip gülümserdi.
12.	Sol-aq eken, meni quwaqı qılığımen aldawsıratıp, eptep qana esikke jılısatın.	Vakit geçmeden, beni muzip hâliyle kandırıp, yavaşça kapıdan sıvışırdı.
13.	Eger menen burın esikke jetip ülgerse, aytqan aqılımnıñ tügeldey zayağa ketkeni.	Eğer benden önce kapıya ulaşırsa, verdiğim öğütlerin tamamı boşa giderdi.
14.	Älginde jawdırap otırğan qarındasım tordan qutılğan dala qusınday oynaqşıp şığa keledi.	Az önce yalvaran gözlerle bakan kardeşim, ağdan kurtulan tarla kuşu gibi yerinde duramazdı.
15.	Mağan qarap tilin şığarıp: — Maqtanşaq! Ülken bolğanıña maqtanasıñ ğoy, brr… – dep mazaqtap, sırtqa qaşa jöneletin.	Bana doğru dilini çıkarıp: — “Övüngen! Büyük olduğuna övünüyorsun sadece, brr...” diye dalga geçip, dışarıya kaçıverirdi.
16.	Ol waqıtta men jarılıp kete jazdap, ızağa buwlığamın.	O zaman ben sinirle iyice galeyana gelip, öfkelenirdim.
17.	Artınan quwa şığıp: **[14]** — Kelersiñ, bälem, üyge! – dep judırığımdı tüyemin.	Ardından kovalayıp: **[14]** — “Gelirsin, başımın belası, eve!” diye yumruğumu gösterirdim.
18.	Key kezderde onıñ kündelikti sabaqtarın tekserip qarap, surawlar berip, özimşe “emtiyxan” da alatınmın.	Bazı zamanlarda onun günlük derslerini kontrol edip, (ona) sorular sorarak kendimce “imtihan” da yapardım.
19.	Surawlarım ärdayım sabaqqa pälendey qatısı joq, kezdeysoq boluwşı edi.	Sorularım her zaman dersle o kadar alakalı olmaz, rastgele olurdu.
20.	Eger qarındasım jawaptı döp qaytara almay qalsa, urıstıñ bastalğanı.	Eğer kız kardeşim cevabı tastamam veremezse, kavga başlardı.
21.	Biraq amal ne, ursıp aytqan aqılımdı küle tıñdap, jöni kelse, mazaqtap kete beretin.	Ancak ne çare, azarla söylediğim öğüdü gülerek dinleyip, doğru olsa da dalga geçerdi.

22.	Äsirese osı bir tilin şığaratın ädetti qaydan tapqanın bilmeymin, qanşa aytsam da qoyar emes.	Özellikle o dilini çıkarma alışkanlığını nereden kazandığını bilmiyorum, defalarca söylememe rağmen terketmedi.
23.	Mine, osınday minezderimen sağındırğan sol öjet qarındasım birtürli özgerip, jat bolıp ketken tärizdi.	İşte, bu huylarıyla kendini özleten cesur kardeşim acayip değişip, yabancılaşmış gibiydi.
24.	Jügirip kep quşaqtay alar dep turğanımda, salmaqtı basıp kelip, sabırlı amandasuwı da oyımdağıday bolıp şıqpadı.	Koşup kucaklar diye düşünürken**,** ağırbaşlılıkla gelip, serinkanlı bir şekilde selamlaşması da beklediğim gibi olmadı.
25.	Sonda da bolsa, men amandıqtıñ soñınan: — Qalay oqıp jürsiñ? Äli emtixan alamın, – dep ülkendik ädetimmen eskertip qoydım.	O zaman, ben selamlaşmanın ardından: — "Okul nasıl gidiyor? Hadi imtihan yapayım" diyerek büyüklük taslama alışkanlığımla uyardım.
26.	Ol säl qızarıp ketti de: — Dayınmın, ağa, – dedi.	O azıcık utandı ve: — "Hazırım, abi" dedi.
27.	Qarındasımnıñ qazirgi jüris-turısı da, söylewi de, tipti ezüw tartıp külgeni de basqaşa.	Kardeşimin şimdiki tavrı da, konuşması da**,** hatta tebessüm ederek gülmesi de başka türlü.
28.	Boyı suñğaqtanıp, qara torı erke jüzi aşañdağan, eseygendik pişin bar, oynaqşıp turatın ottı közderi de baysaldı, oylı qaraydı.	Boyu selvi gibi uzamış, esmer edalı yüzü çok fazla zayıflamış, olgunlaşmış bir hâli var, yerinde duramayan keskin gözleri de sakin, düşünceli bakıyordu.
29.	Şolaq murnınıñ uşı üşkildenip, qırlana tüsipti.	Küçük burnunun ucu sivrilip, düzleşmişti.
30.	Jañadan tikkizgen qızıl drap pal'tosı da öñine jarastıq berip tur.	Yeni dikilmiş kırmızı kalın kumaşlı paltosu da tenine yakışmıştı.
31.	Bir sözben aytqanda qarındasım tamaşa suluw qız bolıptı.	Kısaca söylenecek olursa kız kardeşim oldukça güzel bir kız olmuştu.
32.	"Qız degen tez boy jetedi", – dep apamnıñ talay aytqanı esime tüsti.	"Kız dediğin çabuk serpilir", şeklinde annemin sürekli söylediği (söz) aklıma geldi.

33.	Biraq men onıñ osı äsem suluwlığınan göri, tiyise ketüwden tayınbaytın erke qılığın añsap kelgen edim ğoy.	Ancak ben onun bu görkemli güzelliğindense, (bana) sataşmaktan çekinmeyen şımarık hâlini özlemiştim.
34.	Oylap qarasam, ayttı-aytpadı, qarındasım boy jetetindey jasqa kelip qalıptı.	Düşününce, gerçekten de denildiği gibi oldu, kardeşim serpilme çağına gelmişti.
35.	Endi bir aydan keyin tuwra on jetige toladı eken.	Hatta bir ay sonra tam on yedisi dolacaktı.
36.	Orta mektepti de bıyıl bitirmek.	Ortaokulu da bu sene bitirecek.
37.	Üyge kirip jayğasıp otırğan soñ da birneşe ret onımen burınğıday söylespek bolıp oñtaylanıp edim, sözimiz baylanıspadı.	Eve yerleştikten sonra birkaç kez onunla eskisi gibi konuşmaya hazırlandım, (ama) konuşamadık.
38.	Burın qala jayın qayta-qayta surap, tañırqap, qızığa tıñdaytın qarındasım bul jolı meniñ jañalıqtarıma da qumartqan joq.	Önceleri şehir hakkında sık sık soru sorup, hayranlıkla, ilgiyle (beni) dinleyen kardeşim, şimdi benim haberlerime ilgi duymuyordu.
39.	Tipten saldarlı.	Gayet ağırbaşlı.
40.	Är sözden soñ özimniñ söz jalğap, är närseni suray berüwime tuwra keldi.	Bütün konuşmalardan sonra sohbeti bağlayıp her şeyi soruvermeye mecbur kaldım.
41.	Qay institutqa tüsüwge dayarlanıp jürgendigin surağanımda: — Bilmeymin… äli oylanamın, – dedi ol lajsız ezüw tartıp.	Hangi enstitüye girmeye hazırlandığını sorduğumda: — “Bilmiyorum... Henüz düşünüyorum” dedi o zoraki bir gülümsemeyle.
42.	Onan soñ oyın eki uştı ayttı: — Mümkin, awılda qalarmın…	Daha sonra düşüncesini tereddütle söyledi: — Muhtemelen, köyde kalırım...
43.	**[15]** Keşki astan keyin qarındasım sabaqqa dayarlanuw üşin tüpki bölmege ketti de, biz apam ekewimiz as bölmede şäy işip oñaşa qalğanbız.	**[15]** Akşam yemeğinden sonra kardeşim derse hazırlanmak için başodaya gitti ve annemle ben mutfakta çay içerken yalnız kaldık.
44.	Apam aldımen meniñ instituttağı xal-jayımdı, oquwdı qaşan bitirip, qayda jumıs istewge baratınımdı tizbelep	Annem öncelikle benim enstitüdeki durumumu, okulu ne zaman bitirip**,** çalışmak için nereye gideceğimi

	suray bastadı.	birbiri ardına dizerek sormaya başladı.
45.	Däl osı jaylardı apam burın da birneşe ret surap bile tursa da, bul jolı ädeyi söz bolsın dep otırğanı belgili edi.	Aynı konuları annem daha önce birkaç kez sorup öğrenmiş olsa da, bu sefer sırf muhabbet olsun diye yaptığı belli idi.
46.	Sondıqtan burın äldeneşe aytqanımday, oquwımnıñ bitüwine äli eki jarım jıl barın, mümkin bolsa, bitirisimen agronom bolıp özimizdiñ awılğa keletinimdi tağı da aytıp berdim.	Bundan önce birkaç kez söylediğim gibi, okulumun bitmesine henüz iki buçuk yıl olduğunu, mümkünse, bitirince tarım uzmanı olarak kendi köyümüze geleceğimi tekrar söyleyiverdim.
47.	Awılda bolıp jatqan jañalıq, özgeristerdi de söz ettik.	Köyde olan yenilik ve değişikliklerden de bahsettik.
48.	Apamnan estidim: orta mektepti bitirgen bizdiñ awıldıñ birtalay jas jigitterin kolhoz mehanikalandıruw mektepterine jäne basqa da awıl şaruwaşılığı salasındağı kurstarğa oquwğa jiberip jatqan körinedi.	Annemden duydum: Kolhoz (tarafından) ortaokulu bitiren köyümüzün genç delikanlılarının çoğu makineleştirme okullarına, bazıları da tarım alanındaki kurslarda okumaya gönderiliyordu.
49.	— Älgi, Däwkeniñ balası Nurlandı bilüwşi me eñ?	— Hani, Devke'nin çocuğu Nurlan'ı tanıyor muydun?
50.	— Asa jaqsı bilmeymin, – dedim.	— "Pek iyi tanımıyorum" dedim.
51.	Meniñ sırtta oqığanıma talay jıl bolğandıqtan, özimnen soñğı balalardı jaqsı bilmewşi edim.	Ben dışarı okumaya gideli uzun yıllar olduğundan, benden sonraki çocukları iyi tanımıyorum.
52.	Osınday demalıstarğa kelgenimde olar jumısta bolatın.	Böyle tatillerde geldiğimde onlar işte olurlardı.
53.	Jasıratını joq, men de özimnen keyingi jastarmen tanısıp, istes boluwdı oylağan emespin.	Gizleyecek değilim, ben de kendimden sonraki gençlerle tanışıp, birlikte çalışmayı düşünmemiştim.
54.	Tek keybir ülkenderdiñ osı apam atağan Nurlandı maqtağanı esimde.	Ancak bazı büyüklerin bu annemin bahsettiği Nurlan'ı övdüğü aklımda.
55.	Estüwimşe, ol ötken jılı orta mektepti bitirisimen, özimizdiñ awıldağı elektr stantsiyasına jumısqa kirgen.	İşittiğime göre, o geçen yıl ortaokulu bitirdikten sonra köyümüzdeki elektrik istasyonunda işe girmiş.
56.	Üş ayday monterdiñ kömekşisi, onan	Üç ay kadar elektrikçi yardımcısı,

	keyin monter bolıp isteydi deytin.	daha sonra da elektrikçi olarak çalışmıştı.
57.	— Nurlan qazir qayda isteydi? – dep suradım.	— “Nurlan şimdi nerede çalışıyor?” diye sordum.
58.	— Stantsiyada tikiniyk dey me, ne dewşi edi, sonıñ kömekşisi. Jap-jaqsı eñbek etip, tabısı da mol, bir üydiñ iyesi bop qalğan balanı kolhoz endi üş jıldıq oquwğa jibergeli jatır, – dedi apam jaqtırmağan pişinde.	— “İstasyonda teknisyen mi, ne deniyordu, onun yardımcısı. Çok iyi çalışıyor, kazancı da bol, bir ev sahibi olan çocuğu, kolhoz şimdi üç yıllık okula gönderecek” dedi annem hoşlanmamış bir şekilde.
59.	— Bet aldı oqıy bergenniñ nesi jaqsı deysiñ.	— Böyle okuyuvermenin neresi iyi diyorsun.
60.	Men apamnıñ söz törkinine tüsine qoydım.	Ben annemin konuşmasının asıl sebebini anladım.
61.	Ol kisiniñ oyınşa, meniñ awılğa siyrek kelüwim, ötken jazdağı praktikamdı basqa jaqtarda ötkizüwim – dalada jürip jatbawır bolıp ketkendiktiñ saldarınan dewşi edi.	Onun düşüncesine göre, benim köye seyrek gelişim, geçen yaz stajımı başka yerlerde geçirişim, evden uzakta gezip akraba tanımaz oluşumdan dolayıydı.
62.	Körşi kempirlermen sırlasa otırıp: — E-ey, körşi-ay! “Ananıñ köñili balada, balanıñ köñili dalada” dep burınğılar beker aytpağan eken, – dep, talay kürsingeni esimde.	Komşu yaşlı kadınlarla dertleşirken: — “Ay komşu! ‘Ananın gönlü yavruda, yavrunun gönlü dışarıda’ diye eskiler boşuna söylememiş” diye, epey iç çektiği aklımda.
63.	Mine, Nurlan tuwralı söz **[16]** qozğağanda kömeyinde osı oylar jatqan bolar dep tüydim.	İşte, Nurlan hakkında **[16]** konuştuğunda kaynağında bu düşünceler yatıyor diye hissettim.
64.	Birewdiñ balasında ne jumısı bar deseñizşi.	Birinin yavrusuyla ne işi var desenize.
65.	— Oqığanı durıs qoy, apa, – dep men Nurlanğa şın tilektes ekenimdi bildirdim.	— “Okuması doğru bırak, anne” diye ben Nurlan’la gerçekten hemfikir olduğumu bildirdim.
66.	Jawabım apama unamay qaldı bilem, bir şını şäydi işkenşe, tömen qarap ünsiz otırdı.	Cevabımdan annemin hoşlanmadığını anladım, bir fincan çay içince, yere bakıp sessizce oturdu.
67.	Eskirgen bätes oramalımen terşigen mañdayın sürtti de, üstiñgi jağı	Eskiyen patiska havluyla hafifçe terleyen alnını sildi ve üstteki

	qımtap jabılmağan terezeden sırttağı qarañğı tünge qaradı.	çerçevesi tamamen örtülerek kapatılmamış pencereden dışarıdaki karanlık geceye baktı.
68.	— Äliymağa qattı söz aytıp renjitip alıp jürme, – dedi älden waqıtta, bağanadan beri ayta almay otırğan sözderin tüyindep.	— “Eliyma’ya sert söz söyleyip üzme” dedi bir hayli zaman geçtikten sonra, bir süreden beri söyleyemediği sözlerini özetleyerek.
69.	Tosın aytılğan bul sözge men ne derimdi bilmey añtarılıp qaldım.	Aniden söylenen bu söze ben ne diyeceğimi bilmeden afallayıp kaldım.
70.	Burın qarındasıma urısqan kezderimde äste aramızğa tüsip körmegen.	Eskiden kardeşimi azarladığımda asla aramıza girmemişti.
71.	Key waqıt Äliyma jılap kep meni şağıstırğanda: — Eşteñe etpeydi. Öz ağañ ğoy, seni jaman bolsın dey me, – dep jubatatın.	Bazen Eliyma ağlayarak (anneme) gelip (onu) bana karşı kışkırttığında: — “Hiçbir şey yapmadı. Kendi ağabeyin, senin kötü olmanı ister mi” diye avuturdu.
72.	Al apamnıñ qazirgi söz sıñayınan Äliymağa aldın ala ara tüsip otırğanın jaqsı sezdim.	Ama annemin bugünkü sözlerinden Eliyma’yı öncesine göre koruduğunu iyice anladım.
73.	Meniñ urısuwıma endi jol bermeytini anıq edi.	Benim azarlamama şimdi izin vermediği aşikârdı.
74.	Az da bolsa köñilim kirbiñ alıp qalğañday.	Az da olsa üzülmüş gibiydim.
75.	Qazbalap eşteñeni surağan da joqpın.	Detaylı hiçbir şey sormuş da değilim.
76.	Surağım da kelmedi.	Sorasım da gelmedi.
77.	Erteñine tüste qarındasım mektepten tunjırap, öte köñilsiz qayttı.	Ertesi gün öğle vakti, kardeşim kaşlarını çatıp okuldan çok neşesiz bir şekilde geri döndü.
78.	Onınşı klastıñ sabağı awır tiyip jürgen bolar dep, mazalağan joqpın.	Onuncu sınıfın dersi zor gelmiştir diye, endişe etmedim.
79.	Oquw quraldarın qoyğan jerden özim barıp onıñ kündeligin tawıp aldım.	Ders kitaplarını koyduğu yere gidip onun karnesini bulup aldım.
80.	Meniñ qıymılımnan köz ayırmay	Benim bu hareketimden dolayı gözünü ayırmadan oturan Eliyma’nın

	otırğan Äliyma bozarıp ketti.	rengi attı.
81.	— Ağa, iyesinen ruqsat suramaysız ba? – dedi salmaqpen, aqırın ğana.	— “Abi, sahibinden izin istemiyor musun?” dedi ciddiyetle, usul usul.
82.	Iñğaysızdanıp-aq qaldım.	Mahcup oldum.
83.	Sır bermewge tırısıp: — Men seniñ böteniñ emespin. Ruqsat suraw-suramawım mindet emes, – dedim Äliymağa eşbir köñil awdarmastan, kündelikti aqtarıp qaray bastadım.	Farkettirmemeye çabalayıp: — “Ben senin yabancın değilim. İzin istemek zorunda değilim” dedim, Eliyma’yı hiç önemsemeden karneyi karıştırıp bakmaya başladım.
84.	Jaña ğana betime ızğarı tepken aşuwım qaytıp, eriksiz rıyzalıq bildirüwime tuwra keldi.	Kısa sürede sertliği yüzüme vuran öfkem geri dönünce, çaresiz izin vermeye mecbur oldu.
85.	Kündeliktiñ alğaşqı betterinen bastap kileñ “bestik” bağalar tizilipti.	Karnenin ilk sayfalarından başlayarak hep “beşlik” notlar sıralanmıştı.
86.	Tek bügin ğana fizikadan “üş” alğan eken.	Sadece bugün fizikten “üç” almıştı.
87.	Qarındasımnıñ jabırqawın osıdan bolar dep oyladım.	Kardeşimin keyifsizliğinin bundan dolayı olduğunu düşündüm.
88.	— Öziñ altın medal’ğa kandidat ekensiñ ğoy, – dedim köñilin awlamaq bolıp.	— Sen altın madalyaya aday olmuşsun ya, – dedim teselli etmek için.
89.	— Eşteñe etpeydi, bir “üş” degen nemene...	— Hiçbir şey olmaz, bir “üç” dediğin (şey) ne ki...
90.	**[17]** Äliymada ün joq.	**[17]** Eliyma’da ses yok.
91.	Sup-sur bolıp, ornınan qozğalmay otır.	Rengi kaçıp, yerinden kıpırdamadan oturdu.
92.	Älginde közinen bayqalğan qaljıraw men şarşağandıq muñğa aynalıptı.	Az önce gözünden farkedilen hâlsizlik ile yorgunluk endişeye dönüştü.
93.	— Äliyma, sağan ne bolğan?	— Eliyma, sana ne oldu?
94.	Älde birew renjitti me?	Yoksa biri mi üzdü?
95.	Qarındasımnıñ süykimdi jumır iyegi diril qağadı.	Kardeşimin sevimli yuvarlak çenesi titriyordu.

96.	Möldiregen jas betinen jol sıza sırğıp barıp, tamıp-tamıp ketti.	Parlayan yaş yüzünden yol çizerek kayıp, damlaya damlaya düştü.
97.	Eşteñege tüsine almay, men kündeligin ornına qoya bergenimde, arasınan törtke bölingen suwret sırğıp kep, ayağımnıñ astına tüsti.	Hiçbir şey anlayamadan, ben karnesini yerine koyuverdiğimde, (karnesinin) arasından dörde bölünmüş fotoğraf kayarak ayağımın dibine düştü.
98.	Eñkeyip ala bergenimde: — Ağa, özime beriñiz... Janım ağa... – dep jılap kelip, qolıma jabıstı.	Eğilip aldığımda: — "Abi, bana ver... Canım abim...." diye ağlayıp, elime yapıştı.
99.	Törtke bölingen jigit suwretin anıqtap köre almastan, qarındasıma qaytıp berdim.	Dörde bölünmüş bir delikanlı fotoğrafını tam göremeden, kardeşime geri verdim.
100.	Ne derimdi özim de bilmedim.	Ne diyeceğimi ben de bilemedim.
101.	Eki kün ötkenşe qarındasım mağan ülken jumbaq boldı.	İki gün geçince kardeşim benim için büyük bir muamma oldu.
102.	Özimdi qapalandırğan jaydı surawğa eş mümkindik bolmadı.	Beni dertlendiren durumu, sormaya hiç fırsat olmadı.
103.	Men janına jaqındasam bolğanı, uyalatın boluw kerek, är närseni sıltawratıp, Äliyma tayıp otıradı.	Ben yanına yaklaştığımda utandığından olmalı, her şeyi bahane ederek Eliyma ortadan kayboluyordu.
104.	Onıñ ber jağında mağan şının aytpaytınday da tür körsetti.	Onun burada, bana gerçeği söylemeyecek gibi bir niyeti olduğunu belli etti.
105.	Tas tüyin bop bekinip alğanday.	Ne olursa olsun sabrederek güçlenmiş gibiydi.
106.	Amalsızdan qolaylı bir kezdi kütip, sabır etüwime tuwra keldi.	Çaresizce uygun bir zamanı bekleyip, sabretmeye mecbur kaldım.
107.	Tüpki bölmede oñaşa kitap oqıp otırğan**.**	Baş odada tek başıma kitap okuyordum.
108.	Kün säskeden awıp qalğan.	Güneş ufuktan yükselmişti.
109.	Bir kezde tereze aldınan jas jigit pen alasa boylı sarı qız ötti de, azdan keyin sırtqı esik qağıldı.	Aynı anda pencere önünden genç delikanlı ile kısa boylu sarışın bir kız geçti ve çok geçmeden dış kapı çalındı.

110.	Äliyma körşi bölmede ıñılday ändetip jürip estiy qoymağan soñ, şığıp esik aştım.	Eliyma yan odada mırıldanarak şarkı söylediğinden (sesi) duymayınca, çıkıp kapıyı açtım.
111.	Meni kütpegen boluw kerek, qız da, jigit te qısılıp qaldı.	Beni beklememiş olmalılar ki, kız da, delikanlı da rahatsız oldu.
112.	Ekewi qosarlana amandastı da, Äliymanı suradı.	İkisi aynı anda selam verdi ve Eliyma'yı sordu.
113.	Üyde ekenin aytıp, işke şaqırğanımşa bolğan joq, dabırımızğa qarındasım da şıqtı.	Evde olduğunu söyleyip, içeri çağırmadım, gürültümüze kardeşim de çıktı.
114.	Aldımen mağan qarap qızarıp ketti de, artınşa esik aldında ıñğaysızdanıp turğan jas jigitke burıldı.	Öncelikle bana bakıp yüzü kızardı, hemen arkasından kapı önünde mahcup olan genç delikanlıya döndü.
115.	Sportşılardıñ şolaq tonın kiygen boyşañdaw, qara torı jas jigit kinäli janday tömen qarap ünsiz tur.	Sporcuların kısa montunu giymiş uzunca, esmer genç delikanlı, suçlu bir insan gibi yere bakarak sessizce duruyordu.
116.	— Nurlan senen kitap suray keldi, – dep jigit üşin jawaptı alasa boylı sarı qız berdi.	— "Nurlan sana kitap sormaya geldi" diye delikanlı için cevabı kısa boylu sarışın kız verdi.
117.	Kişirek közderi Äliymağa jawdıray qıyıla qarap, iymene, batılsız jıpılıqtaydı.	Küçücük gözleri Eliyma'ya umutsuzca yalvarır gibi bakıp utanarak, ürkekçe gözlerini kırpıştırıyordu.
118.	Jüzinde jumbaqtı bir sır bar siyaqtı.	Yüzünde imalı bir sır var gibiydi.
119.	— Al men senimen birge sabaq oqığalı keldim.	— Ya ben seninle birlikte ders çalışmaya geldim.
120.	Öz-özinen dir-dir etken qarındasım tistene turıp, äzer ün qattı.	Durduk yere zangır zangır titreyen kardeşim, aşırı sinirlendiğinden güçlükle konuştu.
121.	**[18]** — Qanday kitap kerek? – dedi sıbırlağanday aqırın söylep.	**[18]** — "Nasıl bir kitap lazım?" dedi fısıldarmış gibi sessizce konuşarak.
122.	Endi säl bolsa, jılap jiberetindey körindi.	Biraz sonra ise ağlıyormuş gibi göründü.
123.	Nurlan ne derin bilmey sıypalaqtap,	Nurlan ne diyeceğini bilmeden eli ayağı birbirine dolaşıp, kötü bir

	qolaysız jağdayda qaldı.	duruma düştü.
124.	Qarındasımnıñ osı sättegi mağan birtürli jat, oğaş minez körsetkenin unatqan joqpın.	Kardeşimin o anda bana özellikle yabancı, kaba bir tavır göstermesi hoşuma gitmedi.
125.	— Muñıñ qalay, Äliyma, aldımen joldastarıñdı üyge kirgizip, sonan soñ jön suramaysıñ ba? Käne, Nurlan, üyge kir, – dep osı jerde özim öktemdep kettim.	— “Derdin ne Eliyma, önce arkadaşlarını eve davet edip, ondan sonra hâl hatır sormayacak mısın? Haydi, Nurlan eve gir.” diye orada zorladım.
126.	Nurlan bölmege kirgen soñ da qıypalaqtap, birden otıra qoymadı.	Nurlan odaya girdikten sonra isteksizce hareket edip, hemen oturmadı.
127.	— Öte asığıspın. Qazir ketpek edim, – dey berdi.	— “Çok acelem var. Şimdi gidecektim” deyiverdi.
128.	Bul sözиniñ älde mağan, älde Äliymağa arnalğanına tüsine almadım.	Bu sözünü bana mı, yoksa Eliyma’ya mı söylediğini anlayamadım.
129.	Sonda da, özara qısılmay erkin söylessin degen oymen tüpki bölmege kirip kettim.	Sonra da, kendi aralarında çekinmeden rahatça konuşsunlar düşüncesiyle baş odaya geçtim.
130.	Nege ekeni belgisiz, köñilim tınıştıq tawıp otıra alatın emespin.	Nedense, içim rahat bir şekilde oturamadım.
131.	Esik pen tördiñ arasında ärli-berli jürdim de qoydım.	Kapı ile tör arasında ileri geri yürüyüp durdum.
132.	Künbatıs jaqtağı jalğız terezeden älsin-älsin sırtqa qaraymın.	Batı tarafındaki tek pencereden ara sıra dışarı bakıyorum.
133.	Bul terezeden awıldıñ batıs jaq bir bölegi jäne stantsiyağa qaray baratın tas jol anıq körinip turuwşı edi.	Bu pencereden köyün batı tarafının bir kısmı ve istasyona doğru giden taş yol açık bir şekilde görünüyordu.
134.	Osıdan eki jıl burın tas joldıñ eki jağına mektep oquwşıları otırğızğan jas terekter de bul künderde boy tartıp, közge ıstıq körinedi.	Bundan iki yıl önce taş yolun iki tarafında okul öğrencilerinin oturduğu genç kavaklar bugüne kadar korunup, (beni) çok sıcak bir şekilde karşıladılar.
135.	Tas jolğa qarağan sayın, oquwğa alğaş attanğan kezim oyıma tüsetin.	Taş yola bakarken, okula ilk başladığım günler aklıma geldi.

136.	Anıq esimde, anaw töbeniñ künşığıs jağındağı jol burılısında maşinağa otırğanım.	O tepenin doğu tarafındaki yol kıvrımında arabaya binişim açıkça aklımda.
137.	Basqalarmen birge meni mekteptes qurbım Säwle de şığarıp salıp edi.	Diğerleriyle birlikte beni okul arkadaşım Sevle de uğurlamışı.
138.	Sondağı Säwleniñ “qoş!.. qoş!” dep maşina soñınan telmire qarap uzaq turğanı äli künge köz aldımda...	Sonra Sevle’nin “Güle güle! güle güle!” diye araba peşinden gözünü ayırmadan bakıp uzaklaşması hâlâ gözümün önünde...
139.	Ol ekewimiz aylar boyı xat alısıp turdıq.	Onunla ikimiz aylar boyunca mektuplaştık.
140.	Säwle awıl tuwralı, ondağı jañalıqtar jayında köp jazatın.	Sevle köy hakkında, kendisindeki yenilikler hakkında çokça yazıyordu.
141.	Al men bolsam "öziñ körgen joqsıñ, qalanıñ jañalıqtarın qalay jazamındı" sıltaw etip, jawaptı nemquraydı şolaq qaytaruwşı edim.	Ben ise “senin gördüğün yok, şehrin yeniliklerini nasıl yazayım” diye bahane edip cevabı umursamazca kısa kesmiştim.
142.	Jeti aydan keyin meniñ eñ soñğı xatıma jawap kelmedi.	Yedi aydan beri benim en son mektubuma cevap gelmedi.
143.	Men de qaytıp xat jaza qoymadım.	Ben de tekrar mektup yazamadım.
144.	Osılayşa aramız üzilgen edi.	Böylece aramızdaki iletişim kesilmişti.
145.	Keyin awılğa kelgende estidim: Säwle körşi kolhozda turatın birewge turmısqa şıqqan eken.	Sonra köye geldiğimde işittim: **S**evle komşu kolhozda yaşayan biriyle evlenmiş.
146.	Jüregimde awır muñ payda boldı.	Yüreğimde büyük bir acı oluştu.
147.	Men onı süyetinimdi sonda ğana sezdim.	Ben onu sevdiğimi sonradan hissettim.
148.	Amal ne?..	Ne çare?...
149.	“Qolda barda altınnıñ qadiri joq” degen ğoy.	“Eldeki altının değeri yok” demişler ya.
150.	Tek jastıq şaqtağı dostıqtı eske tüsirüwmen ğana tınğanmın.	Yalnızca gençlik çağındaki dostluğu aklıma getirmekle rahatlıyorum.
151.	Sondağı Säwle meni şığarıp salıp,	O zaman Sevle’nin beni uğurlayıp,

	qoştasqan tas jol terezemniñ aldında eskertkiştey bolıp qalğan.	veda ettiği taş yol, penceremin önünde anıt gibi duruyordu.
152.	Qazir sol joldıñ **[19]** üstinde tıqırşıq atqan qos attı şana äldekimdi kütip tur.	Şimdi bu yolun **[19]** üstünde huzursuzlanmış çift atlı kızak birini bekliyor.
153.	Üstindegi buwıp-tüygen jügine qarağanda, alıs saparğa jüretin jolawşıniki tärizdi.	Üstünde paketlenen yüküne bakınca, uzun yola gidecek yolcununki gibiydi.
154.	Onan arıda munarlanğan qısqı aspan buwlanğan äynek siyaqtı bulıñğır tartadı.	Yukarıda kışa has kapalı gökyüzü buğulanmış cam gibi puslanıyordu.
155.	Birazdan keyin terezeniñ aldınan äweli bultalañday asığıp alasa boylı sarı qız, artınşa ile-şala kiyingen qarındasım men Nurlan ötti.	Biraz sonra pencerenin önünden, ilk önce telaşla kısa boylu sarışın kız, ardından aceleyle giyinmiş kardeşim ile Nurlan geçti.
156.	Sağatına qarap qoyğan Nurlan äldeneni aytıp, asıqtırıp baradı.	Saatine bakan Nurlan bir şeyler söyleyip, acele ettiriyordu.
157.	Äliyma bağanağıday emes, onıñ aytqandarın ünsiz tıñdawda.	Eliyma az önceki gibi değildi, onun söylediklerini sessizce dinliyordu.
158.	Bular sol jürispen eşqayda burılmastan, älgi jol üstinde turğan, jalğız şanağa jetti.	Bunlar bu yürüyüşle hiçbir yere sapmadan, deminki yol üstünde duran, tek kızağa ulaştı.
159.	Ol jerde ekewi biraz turdı.	Orada ikisi biraz durdu.
160.	Äliyma tuqıyğan qalıpta Nurlannıñ omırawın şuqılap tur.	Eliyma başını önüne eğmiş bir şekilde Nurlan'ın göğsünü dürtüyordu.
161.	Nurlan bolsa säl eñkeye bere, basın tez köterip aladı.	Nurlan ise birazcık eğilivererek, (onun) başını hızla kaldırdı.
162.	At basın sirese tartıp otırğan adam aqırındap jüre de bastadı.	Özel olarak (onu) bekleyen adam, yavaşça hareket etmeye başladı.
163.	Nurlan birese jürip bara jatqan şanağa, birese Äliymağa qarap jaltaqtaydı.	Nurlan bir ilerleyen kızağa, bir Eliyma'ya bakarak endişeleniyordu.
164.	Kenet ol mağan qızğanıştı da erekşe bir sezim tastap, Äliymağa oqıs eñkeydi de, şana soñınan jügirdi.	Birdenbire beni ayrı bir kıskançlık duygusu kapladı, ansızın Eliyma'ya eğildi ve kızağın ardından koştu.

165.	Qos at şananı alğa suwsıtıp ala jöneldi.	Çift atlı kızağı ileri kaydırarak sürdü.
166.	Apamnıñ anaw küngi aytqanı ras boldı.	Annemin bu günkü söylediği gerçek oldu.
167.	“Qap, mağan nege kirmey ketti, älde uyaldı ma eken?” – dep oyladım.	“Vay, benim yanıma niye girmedi, yoksa utandı mı?” diye düşündüm.
168.	Qarındasım sol ornında qıbır etpesten, şana soñınan qolın bulğap qala berdi.	Kardeşim burada kıpırdamadan, kızak ardından el sallayarak kalıverdi.
169.	Mümkin, közine jas ta kelgen bolar.	Herhâlde, gözü de yaşarmıştır.
170.	Mağan “qoş!.. qoş!..” degen sıbırlı üni estilgendey sezildi.	Bana “Güle güle!.. güle güle!...” diyen fısıltılı sesi duyuluyormuş gibi geldi.
171.	Üyde turıp jüzin körmesem de, qarındasımdı qattı ayadım.	Evde durup yüzünü görmesem de, kardeşime çok acıdım.
172.	Qarap tura berüwge dätim jeter emes.	Bakıvermeye tahammülüm yok.
173.	Kürsinip barıp divanğa jata kettim.	İç çekerek gidip divana yattım.
174.	Şım-şıtırıq oylar maza bermeydi.	Karmakarışık düşünceler huzur vermiyordu.
175.	Barlığı da qarındasım tuwralı.	Hepsi de kardeşim hakkında.
176.	Bölmege kirgen apam, nege ekenin bilmeymin, meni uyıqtap jatır dedi me, bolmasa tınıştıqtı buzğısı kelmedi me, äytewir esik aldında biraz ünsiz turdı.	Odaya giren annem, ne olduğunu bilmiyorum, beni uyuyor mu zannetti, yoksa sessizliği bozmayı mı istemedi, her nasılsa kapının önünde biraz konuşmadan durdu.
177.	Jüzinde burın men bayqamağan äjimder payda bolğan.	Yüzünde daha önce benim farketmediğim kırışıklar oluşmuş.
178.	Jäylap jürip kelip, stol üstindegi kitaptı aqtardı.	Yavaşça gelip, masanın üzerindeki kitabı karıştırdı.
179.	— Nurlan oquwğa ketti, – dedi älden waqıtta.	— “Nurlan okumaya gitti” dedi o anda.
180.	— Oqığanı durıs qoy...	— Okuması doğru, bırak...
181.	Bul jolı da apam meniñ jawabımdı unatpadı.	Bu sefer de annem benim cevabımı beğenmedi.

182.	Köp waqıt ünsiz otırdı.	Uzun zaman sessizce oturdu.
183.	Bir kezde tereze aldınan jügire basıp qarındasım ötti de, eki iyininen alqına dem alıp üstimizge kirdi.	Bu seferde pencere önünden koşarak kardeşim geçti ve iki omzundan nefes nefese soluyarak içeri girdi.
184.	Tipten biz kütkendey emes.	Hiç bizim beklediğimiz gibi değildi.
185.	Balğın jüzinde quwanış oynap tur.	Narin yüzünde sevinç hâkimdi.
186.	Kelgen boyda apamdı qapsıra quşaqtap, bir aynaldıra biylep şıqtı...	Geldiği sırada annemi kucaklayıp, döndürerek dansetti...
187.	Apam ıñğaylanıp, äldeneni aytpaq bolıp edi, biraq Äliyma ırıq bermedi.	Annem hazırlanıp, bir şey söyleyecek oldu, ancak Eliyma izin vermedi.
188.	**[20]** — Apa, apatay, keregi joq, eşteñe aytpañızşı. Siz qalay deseñiz de bäribir, men oğan senemin, senemin... – dedi apamnıñ qulağına jalınıştı sıbırlap.	**[20]** — "Anne, anneciğim, gerek yok, hiçbir şey söylemeyin. Siz ne deseniz farketmez, ben ona inanıyorum, inanıyorum..." dedi annemin kulağına yalvarırcasına fısıldayarak.
189.	Qarındasımnıñ sol bayağı erke qalpına baysaldılıq enip, suluwlığına basqaşa bir jarastıq berip tur.	Kardeşimin bundan önceki şımarık hâline ağırbaşlılık gelmiş, güzelliğine başka türlü yakışmıştı.
190.	Tek közinde ğana jan bilmes tereñ sır bar tärizdi.	Yalnız gözünde, yine kimsenin bilmediği derin bir sır var gibiydi.
191.	"Alğaşqı maxabbatıñ sätti bolsın, qarındasım", – deymin iştey men.	"İlk aşkın hayırlı olsun kardeşim" dedim kendi kendime ben.
	RAYGÜL **Äbuw Särsenbaevqa**	**RAYGÜL** **Ebu Sersenbayev'e**
192.	Jazğı emtixan ayaqtalıp qalğan kez edi, awıldan xat aldım.	Yaz sınavının bittiği zamandı, köyden mektup aldım.
193.	Äkem jazıptı.	Babam yazmıştı.
194.	Qısqaşa ğana amandıqtarın bildire kelip, xattıñ aqırında bılay depti: "Qarağım, qaytarında seniñ aldıñnan kölik alıp şıqpaymın. Stantsiyadan eki-üş şaqırım jerdegi "Qızıl tuw" kolhozında meniñ Jarılğap degen eskiköz dosım bar. Sonıñ üyine barıp tüs. Öte jaqsı adamdar. Eger xabar	Kısaca afiyette olduklarını bildirip, mektubun sonunda şöyle diyordu: "Yavrum, geri döndüğünde seni karşılamaya arabayla gelemeyeceğim**.** İstasyondan iki-üç kilometre uzaktaki "Kızıl Tuv" kolhozunda benim Jarılğap isimli kadim bir dostum var. Onun evine git.

	berseñ, aldıñnan şığıp özderi de kütip alar. Eskerterim – ülkender aldında ersi minez körsetpey, izet saqtap jürgeysiñ. Seni awılğa Jäkeñniñ özi jetkizip salmaq...”	Çok iyi insandır. Eğer haber verirsen, karşılayıp kendileri bekler. Uyarıyorum, büyükler önünde kaba davranış göstermeden, edepli olasın. Seni köye Jeken ulaştıracak...”
195.	Ol kezde men äkemniñ bul xatına pälendey dep män bere qoyğanım joq.	O zaman ben babamın bu mektubunu o kadar önemsemedim.
196.	Aldağı waqıyğa osı xattan bastalar dew kimniñ oyına kelsin.	Bundan sonraki olaylar o mektupla başlayacak demek kimin aklına gelirdi.
197.	Tipti Jarılğap kim?	Peki Jarılğap kim?
198.	Men bilmeytin ol qanday dosı?	O dostu ben nasıl tanımıyordum?
199.	Ol jağın anıqtap jatuwdıñ da eşbir layığı joq edi.	Bunu açıklamanın hiçbir önemi de yoktu.
200.	Kölik jiberüwge mümkinşiligi bolmaytın şığar dedim de qoydım.	Araba göndermeye imkânı olmayışındandır, deyiverdim.
201.	Asığa kütken soñğı künder de jetti.	Sabırsızlıkla beklenen son gün de geldi.
202.	Jazğı praktikanı özimizdiñ awdanda ötkizetin boldım.	Yaz stajını ilçemizde geçirecektim.
203.	Bul da men üşin quwanıştı jäy edi.	Bu da benim için mutluluk verici bir durumdu.
204.	Jürerimnen bir kün burın meni kafedra meñgerüwşisi professorımız qabıldadı.	Gidişimden bir gün önce beni kürsü başkanı olan profesörümüz kabul etti.
205.	Ol kisi köñildi sätterinde studenttermen erkin äzildesetin aq jarqın, aşıq minezdi adam bolatın.	O kişi, keyifli anlarında öğrencilerle rahatça şakalaşan hayat dolu, açık yürekli bir insandı.
206.	Meni külimdey qarsı aldı.	Beni gülümseyerek karşıladı.
207.	Ustaramen aynaday etip qırğızğan basın eki-üş ret sıypalap ta qoydı.	Ustura ile ayna gibi yaparak tıraş edilen başını iki üç kez sıvazladı.
208.	— Demek, öz awlıña baratın boldıñ ğoy? Jolıñ bolsın. Praktika kezin durıs paydalan. Köp qıdıruwşı bolma. Qalay, kolhozdarıñda qızdar köp pe	— “Demek, kendi köyüne gideceksin ha? İyi yolculuklar. Staj döneminden iyi yararlan. Çok gezme. Nasıl, kolhozunuzda kızlar çok muydu?...

	edi?.. Mümkin, üylenip kelersiñ, ä? – dep sözin äzilmen bastadı.	Herhâlde, evlenip gelirsin, ha?" diye sözüne şaka yaparak başladı.
209.	— Üylenüwge erterek qoy, – dedim men.	— "Evlenmek için çok erken daha" dedim ben.
210.	**[21]** Osı tusta äke-şeşemniñ de bıyıl jaz meni ayaqtandırsaq dep talay mazalağandarı, "bir qolğanat" jayın aytıp jazğan xattarı esime tüsip, säl qısılıp qaldım.	**[21]** O esnada anne babamın da bu yaz seni evlendirsek, diye çok endişelendiği, "bir yol arkadaşı" konusunu dile getirdiği mektupları aklıma gelince, azıcık utandım.
211.	— Qalay, jigitim, tap bastım-aw deymin, qızarıp kettiñ ğoy, xa-xa-xa...	— Yiğidim nasıl da yakaladım, kızarıp gittin ya, ha ha ha...
212.	Ornınan turğan professor bar denesimen qarqıldap turıp küldi.	Yerinden kalkan profesör, bütün bedeniyle kahkaha atarak güldü.
213.	Men jaltaruwğa tırıstım.	Ben geçiştirmeye çalıştım.
214.	Awzıma qalay tüskenin bilmeymin, bul arada eşbir reti bolmasa da: — Praktikamdı özimizdiñ awılda emes, körşi "Qızıl tuw" kolhozında ötkizsem deymin, – dep saldım.	Ağzımdan nasıl çıktığını bilmiyorum, burada hiç yeri olmasa da: — "Stajımı kendi köyümüzde değil, komşu "Kızıl Tuv" kolhozunda geçirsem diyorum" diye söyleyiverdim.
215.	— Toqta, toqta, – dedi ustazım julıp alğanday.	— "Dur, dur" dedi hocam söz bitmeden.
216.	— "Qızıl tuw" deysiñ be? "Qızıl tuw", ä?..	— Kızıl Tuv mu diyorsun? Kızıl Tuv, ha?..
217.	– Ol endi umıtqan bir närsesin esine tüsirgendey säl oylanıp qaldı.	O şimdi unuttuğu bir şeyi aklına getirmiş gibi biraz düşündü.
218.	Älden soñ basın iyzep: — Bilemin "Qızıl tuwdı", – dedi.	Ondan sonra başını sallayıp**:** — "Biliyorum Kızıl Tuv'u" dedi.
219.	— Jaqsı ayttıñ-aw, jaqsı ayttıñ.	**—** İyi söyledin, iyi söyledin.
220.	Esimnen şığıp baradı eken.	Aklımdan çıkıp gitmişti.
221.	Sol kolhozdan bir sawınşı qız ğılımiy keñes surap, mağan xat jibergen eken.	Bu kolhozda bir hayvan sağma işi yapan kız, bilimsel nasihat isteyip, bana mektup göndermişti.
222.	Jawap jazıp qoyğan edim, ala barıp,	Cevap yazmıştım, götürüp, eline

	qolına tapsırsañ...	teslim etsen...
223.	Professor tös qaltasınan alğan büktewli konvertti mağan usına berdi.	Profesör göğüs cebinden aldığı bükülü zarfı bana teslim etti.
224.	Xattı qolıma aldım da, men de küldim.	Mektubu elime aldım ve ben de güldüm.
225.	Konvert sırtı taza, eşqanday adres jazılmağan.	Zarfın dışı boş, hiç adres yazılmamış.
226.	— Ä, jazbappın ba?	— A, yazmamış mıyım?
227.	Apıraw, sol qızdıñ adresin qayda qoydım eken?	Hayret, bu kızın adresini nereye koymuştum?
228.	Ol qaltaların, stolınıñ tartpaların aqtarıstıra bastadı.	O ceplerini, masasının çekmecelerini karıştırmaya başladı.
229.	Biraq taba almadı.	Ama bulamadı.
230.	— Qap, şınımen joğaltıp alğanım ba?	— Vay, gerçekten kaybetmiş miyim?
231.	Familiyası kim?..	Soyadı ne?...
232.	Umıttım, umıttım...	Unuttum, unuttum...
233.	İye, iye, taptım, qızdıñ esimi - Raygül.	Tamam, tamam, buldum, kızın ismi Raygül.
234.	Umıtpa, Raygül, käne, jazıp alşı...	Unutma, Raygül, haydi, yazıver...
235.	Osılayşa qızdıñ atı ğana jazılğan xattı qaltama saldım.	Böylece kızın adının yazılı olduğu mektubu cebime koydum.
236.	Burın özim bolıp körmegen “Qızıl tuw” kolhozına jolşıbay soğa ketüwime osı xat ta bir sebep bolıp edi...	Önce bu yaşıma kadar görmediğim Kızıl Tuv kolhozuna yol üstü uğramama o mektup da bir sebep oldu...
237.	Şağın stantsiyağa säl kidirgen jolawşılar poezı ayağım jerge tiyer-tiymesten jıljıp jürip ketti.	Küçük istasyonda azıcık bekleyen yolcu treni ayağım yere değer değmez hareket etti.
238.	Parovoz bar dawısımen ışqına bir ayqaylap qoydı da: “Qoş-qoş-ş! Qoş-qoş-ş!” dep ırsılday küş alıp, töbesinde qoyu tütinniñ şuwdasın sozıp bara jattı.	Lokomotif tüm sesiyle kendini zorlayarak haykırıverdi ve: “Koş, koşşş! Koş, koşşş!” diye pofurdayarak güç aldı, tepesindeki kara duman yükselirken ilerlemeye

		başladı.
239.	Sälden keyin jüytkigen qalıpta közden de tasalandı.	Biraz sonra hızlanmış bir şekilde gözden de kayboldu.
240.	Stantsiyanı jım-jırttıq qayta bastı.	İstasyonu yeniden sessizlik kapladı.
241.	Bul kezde kün äbden eñkeygen.	Bu sırada iyice gün batımı yaklaştı.
242.	Küni boyğı qapırıq ıstıqtıñ qaruwı qaytıp, awa salqınday tüsken.	Gün boyu süren boğucu sıcak etkisini kaybedince hava serinlemeye başladı.
243.	Men vokzal sırtına şıqtım.	Ben garın dışına çıktım.
244.	Jaqın mañaydan “Qızıl tuw” kol**[22]**hozına qaray jol surap alatın eşkim körine qoymadı.	Yakın civardan Kızıl Tuv kol**[22]**hozuna kadar yol soracak hiç kimse görünmüyordu.
245.	Kitapqa tolı zildey awır çemodan qarımdı taldırıp, äbden zıqım ketip turğam.	Kitapla dolu ağır bavul, gücümü tüketip iyice keyfimi kaçırdı.
246.	Däl osı sätte, şettegi qoymalar jaqtan torı at jekken bir arba saldırlatıp şığa keldi.	Tam o esnada, kenardaki depoların tarafından doru atın çektiği bir araba tıngırdayarak çıkageldi.
247.	Jügire basıp qolımdı köterdim.	Koşarak elimi kaldırdım.
248.	Arba aydawşı şolaq jeñ sarı köylek kiygen jalğız ğana qız eken, kilt toqtadı.	Araba şoförü kısa yenli, sarı gömlek giymiş tek başına bir kızdı, aniden durdu.
249.	Şaşı qobıramas üşin tarta salğan boluwı kerek, basında aq jibek oramalı bar.	Saçının dağılmaması için dolamış olmalı, başında beyaz ipek örtüsü var.
250.	Men odan “Qızıl tuw” kolhozına jol siltep jiberüwin suradım.	Ben ondan Kızıl Tuv kolhozuna yol gösterip götürmesini istedim.
251.	Qız qara közderin jalt etkizip, basımnan ayağıma deyin asığıs bir qarap aldı da: — Otırıñız, – dedi.	Kız hızla kara gözlerini dikip, başımdan ayağıma kadar ivedilikle baktı ve: — “Oturun” dedi.
252.	Munday oqıs jawapqa, quwanğannan boluwım kerek, abdırap turıñqırap qaldım.	Bu ani cevaba sevinmemden olmalı, şaşırıp bir müddet duraksadım.
253.	— Barsañız, otırıñız tez, aqı	— “Binin, oturun çabucak, ücret

	almaymın, – dedi qız ekinşi ret, asıqqan ünmen.	almıyorum" dedi kız, ikinci kez aceleci bir sesle.
254.	Arba üstinde külimsi iyisi bar eki ülken qap jatır eken.	Araba üstünde kötü kokusu olan iki büyük çuval vardı.
255.	Art jaqtağı bos orınğa çemodanımdı ornıqtırıp qoydım da, özim sonıñ bir şetine otıra berdim.	Arka tarafındaki boş yere valizimi yerleştirip koydum, ben de onun bir kenarına oturuverdim.
256.	Meniñ jayğasuwımdı kütpesten-aq, arba iyesi: — A, nuw! – dep delbeni qağıp qaldı.	Benim yerleşmemi beklemeden, araba sahibi: — "Haydi deh!" diye kamçıladı.
257.	At julqınıp ketkende, şalqamnan tüsip qala jazdadım.	At sarsılarak ilerleyince neredeyse düşecektim.
258.	Artına burılğan qız: — Ustanıp otır, – dep ayqaylap qoydı.	Arkasına dönen kız: — "Tutunarak otur" diye haykırdı.
259.	Torı attı sap jelgizip jürip kettik.	Doru atı birden hızla koşturarak gittik.
260.	Lezde stantsiyanıñ qıyqı-jıyqı köşelerin artqa tastap, tegistele qoymağan tas jolğa tüstik.	Süratle istasyonun eğri caddelerini arkada bırakıp, düzeltilmemiş taş yola indik.
261.	Aldımızdan jazıq dala bastaldı.	Önümüzde düz bozkır başladı.
262.	Joldıñ eki jağı da äli şalğı tiymegen qalıñ şabındıq.	Yolun iki tarafı da henüz tırpan değmemiş gür çayırlık.
263.	Keşkirgen künniñ qızğılt jalqın säwlesine şomılıp, aynala balawsa şalğın üsti jasıl küreñdene tüsedi.	Batan güneşin kızılımsı alev şulesi (gökyüzünü) kaplayınca çevredeki olgunlaşmış çayırın üstü, yeşil koyu kırmızı rengini aldı.
264.	Alıstan zäwlim terekteri bar, şoq-şoq bop uyısa ösken qalıñ ağaştı kolhoz ortalığı da körindi.	Uzaktan uzun kavakları olan, çalıların öbek öbek yetiştiği gür ağaçlı kolhoz merkezi de göründü.
265.	Torı at jürdek-aq eken.	Doru at çok hızlıymış.
266.	Januwar delbe qaqqızar emes.	Hayvan kamçılanmamıştı.
267.	Tozañşa qujınağan keşki şirkeyden oqtın-oqtın pısqırınıp basın şulğıp tastap keledi.	Akşam toz gibi kaplanmış tatarcık sineklerini ara sıra pıskırtıp, başını sallayarak atıyordu.

268.	Ayaq alıp jürisi äsem-aq!	Adım adım yürüyüşü pek zarif!
269.	Kedir–budır tas jolda birde ırğıp-ırğıp tüsse, birde şayqap-şayqap tastap, zirk-zirk etken arba jürisi de öte jaysız.	Eğri büğrü taş yolda bazen hoplayıp zıplayarak, bazen sallana sallana zangırdayan arabanın gidişi de çok rahatsız edici.
270.	Ornığıp otıra almay, qozğalaqtap, qattı mazasızdanıp kelemin.	Yerleşemeden, kımıldanarak çok rahatsız bir şekilde geliyorum.
271.	Muñımdı qız sezdi bilem, attıñ basın säl irikti de, öz mañındağı jas şöpten biraz ısırıp tastadı.	Kız acımı hissetmiş olmalı, atın başını biraz çekti ve etrafındaki taze otları biraz sıyırıp yer açtı.
272.	— Boyawı juğadı demeseñiz, bäri şöp üstine otırıñız.	— Boyası bulaşır demezseniz, tamamen otların üstüne oturun.

METİN 5 – Bürkit (Kartal)[23]

	[7] 1 – Taraw	**[7] 1. Bölüm**
	QISQI MEKENDE	**KIŞLIK MEKÂNDA**
1.	Şarın men Şelek özenderiniñ arasında İlege qaray köldeneñdey kösilip, oñaşa bir taw jatır.	Şarın Nehri ile Şelek Nehri arasından İli Nehri'ne doğru uzanarak (nehrin) önünü kesip içine almış, tek başına bir dağ bulunur.
2.	Sırtınan qarağanda, ol özi tirşilik düniyesi jutañ, tasına deyin künge küyip, tandırı kepken, tamşı suwı joq, quw mekiyenge uqsaydı.	O, dışarıdan bakınca geçim dünyası kıt, taşına kadar yanarak kurumuş, damla suyu olmayan ıssız bir yere benzer.
3.	Al endi jolıñız tüsip, taw işin aralay qalsañız, olay emes ekenin öz köziñizben köresiz.	Şimdi yolunuz düşüp, dağın içini dolaşsanız, öyle olmadığını kendi gözünüzle görürsünüz.
4.	Ormanı bolmasa da, butası bar, özeni bolmasa da, bulağı bar.	Ormanı olmasa da, çalısı var, nehri olmasa da, pınarı var.
5.	Jorğalağan kekiligi, orğığan qoyanı, qasqırı men tülkisi de az emes.	Rahvan yürüyen kekliği, zıplayan tavşanı, kurdu ve tilkisi de az değil.
6.	Taw basında tawtekesi orğısa, dalasında qaraquyrıq jügirip, qarsaq jortadı.	Dağ başında dağ tekesi zıplasa**,** bozkırında Acem ceylanı koşup, karsak gezer.
7.	Bul taw "Buğıtı" dep ataladı.	Bu dağ "Buğıtı" diye adlandırılır.
8.	Buğıtınıñ añ-qusı qalıñ boluwmen qatar kün şuwağı mol, qısı jumsaq.	Buğıtı'nın yabani hayvanı, kuşu çok olmasıyla birlikte, güneş ışığı bol, kışı yumuşaktır.
9.	Sondıqtan da bolar jaz kezinde Alataw men Ketpen, Tyan'-Şan' tawlarınıñ teriskey betin mekendep jürgen keybir bürkitter osında kelip, qıstap ketip jüredi.	Bundan dolayı da yaz döneminde Aladağ ile Ketpen, Tanrı Dağlarının kuzey yönünde yerleşen bazı kartallar, buraya gelerek kışı geçiriyordu.
10.	Sonaw-sonaw oydağı özen-köldi muzdan, dalanı qardan tazartqan jas	Çok uzakta olduğu düşünülen nehri, gölü buzdan, bozkırı kardan

[23] JEKSENBAY, Turdaqın (2007). *Bürkit - Povest' jäne Äŋgimeler*. Almatı: Atamura Baspası, 7-16.

	köktem jılıstap Buğıtı tawına da kelip jetken.	temizleyen sıcak bir ilkbahar ilerleyerek Buğıtı Dağı'na kadar gelmiş.
11.	Künge qarağan küngey bitken tegis qarayıp, teriskeylerde ğana ala şabır qar jatqan.	Güneşe bakan güney yönü tamamıyla kararmış, kuzey yönlerinde ise hâlâ alacalı kar bulunuyor.
12.	Bäyşeşek gül aşıp, jawqazın da qıltıya bastağan.	Kardelen çiçeği açmış, çiğdemin de ucu azıcık görünmeye başlamış.
13.	Degenmen tawlı öñirde äli de qıs pen köktem iytjığıs tüsip, birin-biri alısa almay, alma kezektesip turğan şaq edi.	Ancak dağlık bölgede hâlâ kış ile ilkbaharın birbirine üstün gelemeyip, birbirleriyle mücadele etmeden, sırasıyla yer değiştirdiği zamandı.
14.	Keşe ğana käri qıs qayta bir qaharına minip tobıqtan qar jawıp tastadı.	Dün yine alışılmış kış tekrar gazaba gelince, topuğa kadar kar yağdı.
15.	Köktem kelip, qarayıp qalğan Buğıtı tawı nawrızdıñ aqşa qarın tağı bir jamılıp qaldı.	İlkbahar gelince ısınamayan Buğıtı Dağı, Mart ayının bembeyaz karıyla yeniden kaplandı.
16.	Biraq köktemniñ bul qubıluwı köpke sozılğan joq, sonıñ ertesinde-aq kün jarqıray aşılıp ketti.	Ancak ilkbaharın bu değişimi daha fazla sürmedi, bunun ardından hava parıldayarak açıldı.
17.	Kök aspanda azdağan aqşa bulttar ğana qalqıydı.	Mavi gökyüzünde hafif beyaz bulutlar süzülüyordu.
18.	Osı küni tañerteñ Kökpek asuwınıñ şığıs jağındağı bir biyik şoqıda eki bürkit otırdı.	O gün sabahleyin, Kökpek Geçidi'inin doğu tarafındaki bir yüksek zirveyi, iki kartal mekân edindi.
19.	Biriniñ tüsi - qaralaw, ekinşisi - qoñır.	Birinin rengi siyahça, ikincisi kahverengi.
20.	Qaralawı şäwli de, qoñırı uyabasar.	Rengi siyahça olan erkek, kahverengisi dişi kartaldı.
21.	Özara salıstırğanda şäwlisi kişilew, uyabasarı - iri qus.	Birbiriyle kıyaslandığında erkeği biraz küçükçe, dişisi irice bir kuştu.
22.	Bular birneşe jıldan beri jubın jazbay, bir jerdi mekendep, birge uya salıp, birge balapan bawlıp, birge añ awlap, tirşiliktiñ aşçısı men tuşçısın birge	Birkaç yıldan beri birbirinden ayrılmayıp, bir yeri mekân tutup, birlikte yuva yapıp, birlikte yavru yetiştirip, birlikte avlanıp, hayatı

	körip kele jatqan qırandar jubı bolatın.	acısı ve tatlısıyla birlikte gören bu kartallar eş olmuştu.
23.	Bul ekewi jılda kelip, osı tawdı qıstaydı da, köktem şığa özderiniñ uya salıp, balapan uşıratın jazğı mekenine - zañğar tawına qaytıp ketedi.	Bu ikisi her yıl gelip o dağda kışlıyordu ve ilkbahar mevsiminde çıkıp yuva kurup, yavrularını uçurdukları yazlık yere, yüksek dağa geri dönüyorlardı.
24.	**[8]** Köktem qudiretimen küy sezimi oyana bastap, urpaq qamına kiriser mezgili kelip qalğan qos qıran endi sol jazğı mekenine qaytuw qamında bolatın.	**[8]** İlkbaharın gücüyle coşku uyanmaya başlayınca, yavrulama mevsimi gelen iki kartal, şimdi bu yazlık mekâna geri dönme derdindeydiler.
25.	Biraq awa rayınıñ keşegi bir qar borağan qubıluwın qıs siyaqtı sezindi de, waqıtşa kidirip qaldı.	Ancak hava durumunun, dünkü karı tipiye çeviren değişimini kış gibi hissettiler ve geçici olarak beklediler.
26.	Uyabasar tünde qonaqtağan tuğır tasında üsti-basın tumsığımen tarap otırğan.	Dişi kartal, geceleyin konakladığı yüksekçe taşın üstünü gagasıyla dağıttı.
27.	Endi ol jünin qawpiyta “dürr” silkinip alıp, qasındağı Qara qıranğa qaradı.	Şimdi o, tüyünü kabartarak “dürr” diye silkinip, yanındaki kara kartala baktı.
28.	Oğan “Al kettik” degendey, “şoh-şoh-şoh” dep ün qattı da, lap etip uşa jöneldi.	Ona “haydi gidiyoruz” dermiş gibi, “şoh şoh şoh” diye seslendi ve harekete geçerek uçtu.
29.	Qawırsındarı qılıştay quwattı qanattarın guw-guw sermep, biraz kölbey köterilip alğan soñ, bayaw aynalıp şarıqtay bastadı.	Tüyleri upuzun olan kuvvetli kanatlarını uğultuyla çırpıp, biraz yan yatarak yükseldikten sonra, yavaş bir şekilde dönüp yükselmeye başladı.
30.	Onıñ soñınan sıñarı da uşıp, ol da solay köterilip bara jattı.	Onun ardından eşi de uçunca, o da bu şekilde yükselip gitti.
31.	Äwede ekewi eki bölek şeñber jasap, bara-bara aspan teñizinde bayaw qalqığan aqşa bulttarmen aralasıp ketti.	Gökte ikisi iki ayrı daire yapıp, gökyüzü denizinde giderek yavaş yavaş süzülen beyaz bulutlara karıştı.
32.	Qos qanatı kergen keregedey alıp qırandar alıs aspanda torğayday kişireyip, şarbı bulttar arasınan birde körinip, birde körinbey qaldı.	Çift kanadı gerilen çadır gibi devasa kartallar uçsuz bucaksız gökyüzünde serçe gibi küçülüp, seyrek bulutlar arasından bir görünüp, bir görünmez

		oldular.
33.	Munday şarıqtawdıñ är türli sebebi boladı.	Bu şekilde yükselmelerinin farklı farklı sebepleri var.
34.	Uyasınıñ qayda ekenin bildirmew üşin onı ne bir qaltarıs jerde otırıp, ne osılayşa alıs aspanda jürip baqılaydı.	Yuvasının nerede olduğunu fark ettirmemek için onu, ya bir kuytu yerde durarak, ya da böyle sonsuz gökyüzünde gezerek kontrol ederdi.
35.	Uşırğan balapanınıñ qanatın qataytıp, uzaq uşuwğa, biyik uşuwğa bawluw üşin de olardı soñınan ertip, osılayşa şarıqtaydı.	Uçurulacak olan yavrunun kanadını güçlendirip, uzun mesafe uçmaya, yüksekte uçmaya alıştırmak için de onları peşinden götürüp, bu şekilde yükselirdi.
36.	Keybir ıstıqtağan künderi joğarıdağı salqın awa qabatına şığıp, samaldaw üşin de şırqaw biyikke köteriletini bar.	Bazen yakıcı günlerde yüksekteki serin hava katmanına çıkıp, serinlemek için en yüksek zirveye havalandığı olurdu.
37.	Sonday-aq küy oyını - ömirge urpaq äkelüw oyını kezinde de alıs aspanda jürip öner körsetedi - “qırındap” oynaydı desedi.	Bununla beraber küy oyunu, çiftleşme oyunu sırasında da uçsuz bucaksız gökyüzünde gezip gösteri yapmakta, “kur yaparak” oynamakta.
38.	Al endi mına şarıqtawdıñ mänisi bulardan basqa bolatın.	Şimdi bu yükselmenin anlamı bunlardan başkaydı.
39.	Bul - aşıq künderi añ qarawdıñ bir täsili, yağni şabıttap şarıqtawı edi.	Bu, açık günlerde av gözlemenin bir yöntemi, yani coşkuyla yükselmeydi.
40.	Bunıñ birtalay artıqşılığı bar.	Bunun birçok ayrıcalığı var.
41.	Munday biyikten bulardıñ adam közinen jeti-segiz ese ötkir közi keñ awmaqtı tügel şoladı jäne tawdıñ qoynı-qonışındağı añ men qustı emin-erkin şaladı.	Böyle yüksekte, bunların insan gözünden yedi sekiz kat keskin olan gözleri, geniş bölgeyi tam inceler, dağın vadisindeki yaban hayvanlarını ve kuşları rahatlıkla görür.
42.	Sonday-aq bürkit tım biyikte bolğandıqtan, jerdegi añ men qus olardı köp bayqay bermeydi.	Ayrıca kartallar aşırı yüksekte bulunduklarından yerdeki yaban hayvanları ile kuşlar onları pek farkedemez.
43.	Sondıqtan olar qaşıp ta ketpeydi, tığılıp ta qalmaydı.	Bu yüzden onlar kaçamaz ve (bir yere) sığınamaz.

44.	Mine osınıñ bärin tirşilik täjiriybesinen jaqsı biletin qos qıran osılayşa şarıqtap alıp, endi tawdı boylap sıza uştı.	İşte bunların hepsini hayat tecrübesiyle iyi bilen iki kartal, bu şekilde yükselip şimdi dağ boyunca hızlanarak uçtular.
45.	Jerden köz almay, tömenge üñilip, köp närseni körip baradı.	Yerden gözlerini ayırmadan, aşağıya dikkatle bakıp pek çok şeyi görebiliyorlardı.
46.	Biraq solardıñ keybirine ğana köz toqtatıp, köñil awdara qaraydı.	Bunların bazılarına ise gözlerini hiç ayırmadan, pür dikkat bakıyorlardı.
47.	**[9]** Alğaş kezikken sonday elewlilerdiñ biri sonaw bir şolaq jıradağı jarlawıt jerde otırğan baqıraq köz, baqır bas sarı üki boldı.	**[9]** İlk karşılaştıkları çok değerli avlardan biri, bu kısa uçurumdaki yüksek olmayan yerde yaşayan büyükçe gözlü, büyük başlı sarı baykuş oldu.
48.	Bul - bürkit batırdıñ bastı qarsılasınıñ biri.	Bu, cesur kartalın başlıca rakiplerinden biri.
49.	Bürkit jırtqış bolsa, üki de jırtqış.	Kartal yırtıcı ise, baykuş da yırtıcı.
50.	Ol - tün jırtqışı.	O gece yırtıcısı.
51.	Ülkendigi de kişi-girim bürkitpen şamalas.	Büyüklüğü de ortalama kartal ile eş değer.
52.	Tumsıq, tırnaqtarı da olardan kem soqpaydı.	Gagası ve pençeleri de onlardan aşağı değil.
53.	Bürkit kündiz bulardı alsa, bular tünde olardı alıp qoyatın sätteri de boladı.	Kartallar gündüz bunları avlasa, bunların da geceleri onları avladığı zamanlar olur.
54.	Bürkitter munıñ ölispey berispeytin päle ekenin jaqsı biledi.	Kartallar, bunun ölümüne bir mücadele belası olduğunu iyi bilir.
55.	Onıñ üstine özderi tım aş bolmağandıqtan buğan tüsüwge onşalıqtı zärüw de emes edi.	Ayrıca aşırı derecede acıkmadıklarından bu iniş o kadar da gerekli değil.
56.	Sondıqtan oğan toqtamay, basqa jaqqa köz awdarıp, sıza uşıp kete berdi.	Bundan dolayı orada durmadan, başka tarafa gözlerini çevirip, hızla uçarak gidiverdiler.
57.	Osı kezde eki qaptalı qulama tik, qojırqay tas, töskeyi qalıñ qorım, zäwlim jartas bolıp keletin qıyın	O sırada iki tarafı darboğaz, engebeli taş, yamacı aşırı taş yığını, çok yüksek kaya olan zorlu derbentin

	şatqaldıñ basında bir top tawteke jayılıp jürgen.	başında bir grup dağ tekesi yayılmıştı.
58.	Sol şatqaldıñ şığıs jaq qırın qaltarıstap, solarğa qaray eki qasqır jortıp bara jatqan.	Bu geçidin doğu tarafı kuytulaşınca**,** buraya doğru iki kurt av yapmak için gelmişti.
59.	Eki bürkit bulardı anıq körip keledi jäne olardıñ sırın da jaqsı biledi.	İki kartal bunları açık bir şekilde görerek geliyor ve onların sırrını da iyi biliyordu.
60.	Aldımen közderine tüsken älgi tawtekeler bolatın.	Öncelikle gözlerine çarpan deminki dağ tekesi oldu.
61.	Olar biriniñ müyizi ıyığına, biriniñ müyizi beline, endi birewleriniñ şañıraq müyizderi sawırına deyin jetken är türli jastağı nän tekeler edi.	Onlar, birinin boynuzu omzuna, birinin boynuzu beline, hatta birisinin kıvrılarak birbirine değen boynuzları sağrısına kadar ulaşmış olan her türlü yaştaki besili tekelerdi.
62.	Şoqşa saqaldı ul januwarlardıñ ärqaysısı bir-bir tayınşaday bar.	Top sakallı o hayvanların her biri tek tek düve gibiydi.
63.	Bular tawdıñ qıyın jerlerin mekendep, jartastı panalap jan saqtaydı.	Bunlar dağın çetin yerlerini mekân tutup, kayada barınarak yaşamlarını sürdürüyorlardı.
64.	Onday quz-jartasta turğan tawtekelerdi keybir qıran bürkitter op-oñay alıp qoyadı.	Bu şekilde zirvelerde yaşayan dağ tekelerini, bazı avcı kartallar çok kolay avlıyorlardı.
65.	Olar onı şüyilip kep ile tartıp ne qanatımen qağıp, jartastan uşırıp jiberedi.	Onlar ok gibi fırlayıp onu hızla yakalayıp kanatları ile vurarak kayaların üzerinden uçurup götürüyorlardı.
66.	Al mınaday jay jerde jürgen tawtekelerge esti bürkitter onşa oqpandı bola bermeydi.	İşte buralarda gezen dağ tekelerini, akıllı kartallar o kadar kolay elde edemez.
67.	Öytkeni oğan ayaq salğanımen, özinen jıyırma esedey awır tağını aluwı qıyın-aq.	Çünkü onu pençesiyle tutarak kendinden yirmi misli kadar ağır yabani hayvanı avlaması oldukça zor.
68.	Ol qarağanday müyizimen qağıp ta tastaydı.	O karagana ağacına benzeyen boynuzuyla vurunca da bırakır.
69.	Nemese jarmasqan bürkitti	Ya da yapışan kartalı yalpalandırarak

	dalbañdatıp alıp qaşadı.	kaçar.
70.	Mundayda bürkit onı toqtatpaq bolıp, bir ayağımen jolındağı ağaşqa şap berse, bir butı sonda qalıp, bir butı tawtekede ketüwi äbden ıqtiymal.	Bu hâlde kartal onu durdurmak isterken bir ayağı ile yolundaki ağacı kavrasa, bir bacağı orada kalıp, bir bacağı dağ tekesinde gitmesi büyük ihtimal.
71.	Osınıñ bärin jaqsı biletin, esi bar eki bürkit bul tekelerge tiyispey, jay änşeyin nazar awdarıp qana ötip kete berdi.	Bunların hepsini iyi bilen, akıllı iki kartal bu tekelere dokunmadan, sadece dikkatlice bakıp geçip gidiverdi.
72.	Älginde körgen eki qasqırdıñ biri aq surlaw kelgen qanşıq, biri kök surlaw kelgen arlan bolatın.	Az önce görünen iki kurttan kır renkli olan dişi, boz renkli olan erkek kurttu.
73.	Bular-azuwlı ğana emes, aqıldı da aylalı jırtqıştar.	Bunlar güçlü değil, (ama) akıllı ve kurnaz yırtıcılar.
74.	Özderi Jer şarınıñ bürkit mekendeytin barlıq öñirinde tirşi**[10]**lik etedi.	Onlar dünyanın kartal mekânı olan her yerinde hayat **[10]** sürerler.
75.	Sondıqtan bürkit pen qasqır - ejelden qatar ömir sürip kele jatqan üyrenisken jaw.	Çünkü kartalla kurt, eski zamanlardan beri birlikte yaşayamaya alışmış iki düşmandır.
76.	Olar birin-biri jaqsı biledi.	Onlar birbirini iyi bilir.
77.	Öz işinde bürkitterdiñ de minez-qulıq, äl-quwatı är türli boladı.	Kendi içinde kartalların da karakterleri ve kuvvetleri çeşitlidir.
78.	Bulardıñ da asa iri, erekşe qaruwlı, jürek jutqan batırları barşılıq.	Bunların da çok büyük, özellikle güçlü, cesur bahadırları mevcut.
79.	Onday özine-özi senimdi bürkitter keyde azuwı altı qarıs qasqırğa da tüsedi.	Böyle kendine güveni olan kartallar bazen güçlü kurt için de inerler.
80.	Bul şayqasta qasqırdıñ awızına ilikken birdi-ekili sawsaqtan ayırılıp, “bastan qulaq sadaqa” deytin sätter de boladı.	Bu mücadelede (kartal), kurdun ağzına gelen küçük parmaklarını kaybettiğinde, “başımın gözümün sadakası olsun” dediği zamanlar da olur.
81.	Sonday-aq bürkittiñ özi mert bolıp qalatın kezderi de joq emes.	Bu durumda kartalın öldüğü zamanlar da yok değil.
82.	Al mınaday eki qasqırğa nemese top	İşte böyle iki kurda yahut grup

	qasqırğa esti bürkitter ölse de tüspeydi.	hâlindeki kurtlara akıllı kartallar ölseler de inmezler.
83.	Öytkeni olardıñ birewin kep ustağanda, basqa birewi kelip “ars” etip awız saladı da, bürkittiñ para-parasın şığarıp, sıñarın qutqarıp äketedi.	Çünkü (kartal) onlardan birini gelip yakaladığında, diğeri direnerek ısırır ve kartalı yaralayarak eşini kurtarır.
84.	Munı tirşilik üşin küres täjiriybesinen bürkitter jaqsı biledi.	Bunu, yaşam için verilen mücadele tecrübesinden (hareketle) kartallar iyi bilir.
85.	Sondıqtan da qos qıran eki qasqırğa qızığa qarağanımen quyılıp tüsken joq.	Bundan dolayı iki kartal, iki kurdu ilgiyle izlediklerinde aşağı doğru fırlamazlar.
86.	Mınaday nawrızdıñ aqşa qarında bulañdağan qızıl tülki kezikse ğoy şirkin!	Böyle Mart ayının bembeyaz karı üzerinde kıvrılarak giden kızıl tilki, (bunlara) rastlarsa çok yazık!
87.	Onda qos qırannıñ janarı joqtay jaynap keter edi.	Orada iki kartalın gözleri özlemle parlıyordu.
88.	Biraq olar körine qoymaydı.	Ancak onlar görünmüyordu.
89.	Bul bolsa olardıñ Buğıtı öñirinde azdığınan nemese mülde joqtığınan emes, waqıttıñ beymezgildiginen edi.	Bu ise, onların Buğıtı bölgesinde azlığından yahut hiç olmamasından değil, zamanın uygunsuzluğundandı.
90.	Kündiz qawip-qaterdi köre-köre äbden äkkilenip alğan quw tülkiler köbinşe tünde jortadı da, tañ ata kelip inderine ne tas-tastıñ, jar-jardıñ quwısı men ağaş-buta arasına tığılıp jatadı.	Gündüz tehlikeyi göre göre iyice kurnazlaşan hilekâr tilkiler, çoğunlukla geceleyin avlanır; tan yeri ağarırken in olarak ya kayaların ya uçurumun kovuğuna ya da çalıların arasına sığınırlardı.
91.	Mundayda üstinen tüsip qalğanda ğana bulañ etip bezip jöneledi.	Bu durumda (tilkiler), üzerlerine gelinince ansızın görünüp kaçarlardı.
92.	Degenmen tünde uzağıraq jortıp ketip, jasırınatın jerine jete almay qalğan sayaq tülkiler de nemese jatqan jerinen ürkip şığıp birdeñeden qaşıp bara jatqandarı da bolıp qaladı.	Ancak geceleri çok uzak yerleri gezip, gizlenecek bir yer bulamayan yalnız tilkiler ile yattıkları yerden ürkerek çıkıp bir şeyden kaçıp giden (tilkiler) de olurdu.
93.	Biraq bügin bularğa ondaylar da kezikpedi.	Ancak bugün bunlara onun gibileri de rastlamadı.

94.	Eki bürkit bayaw aynalıp, sıza uşıp, öz mekenderiniñ şegine jetkendey bolğan soñ, endi olar taw basınan etekke qaray oyısıp, keyin qayttı.	İki kartal yavaşça dönüp, hızla uçarak kendi mekânlarının sınırına ulaştıktan sonra, dağ başından eteğe doğru yönelip, sonra geri döndüler.
95.	Bular älginde, şarıqtap kökke köterilgen kezde, asuwdıñ şığıs jağındağı bir qıstawda otırğan qoyşınıñ otarı qoradan örgen bolatın.	Bunlar az önce, yükselip göğe çıktıları sırada geçidin doğu tarafındaki bir kışlakta yaşayan çobanın koyun sürüsü ağıldan otlamaya çıkıyordu.
96.	Sol qalıñ qoy taw eteginde bıtıray jayılıp, öristep kele jatqan.	Bu kalabalık koyun (sürüsü), dağ eteğine dağılarak otlamaktaydı.
97.	Älden waqıtta atqa minip, it ertken qoyşı da malınıñ soñınan jetti.	Az önce ata binip, köpeği beraberinde götüren çoban da hayvanlarının peşinden ulaştı.
98.	Ol artta qalğan qoylarıñ aydap kelip, “şek, şek-ey, quw müyiz, qayt bılay!” dep, teris ketip bara jatqan börte eşkige ayğaylap qalıp edi, otarınıñ aldın**[11]**dağı şiylewitten bir qoyan zıta jöneldi.	O arkada kalan koyunlarını kovalayıp, “haydi, haydi ya, kurnaz boynuz, dön böyle!” diye ters yöne giden koyu gri renkli keçiye haykırdı, (bu sırada) sürüsünün önün**[11]**deki kamışlıktan bir tavşan kaçmaya başladı.
99.	Odan qoy-eşki “dürr” ete ürkip barıp, oğan üdireye qarastı da, “e-e, qoyan eken ğoy” degendey qayta jayıla bastadı.	O sırada koyunlar ve keçiler “dürr” ederek irkillip, ona korkarak baktı ve “eeee, tavşanmış sadece” dermiş gibi yine otlamaya devam ettiler.
100.	Aldağı qırğa qaray bezip bara jatqan aq quyrıq qoyandı qoyşınıñ qasqır iti de köre qalıp, arsılday umtılğan.	Öndeki bozkıra doğru uzaklaşarak giden beyaz kuyruklu tavşanı, çobanın kurt köpeği de görünce havlayarak ileri atıldı.
101.	Biraq ol jügirip qırğa şıqqanşa qoyan arğı qırdı asıp, qara-qurasın körsetpey ketti.	Ancak o, koşarak bozkıra çıkıncaya kadar tavşan, önündeki bozkırı aşıp, gözden kayboldu.
102.	Oğan jete almasın bilgen esti it qoyannıñ izin iyiskelep qana keyin qayttı.	Ona yetişemeyeceğini anlayan akıllı köpek, tavşanın izini koklayıp geri döndü.
103.	Uzın qulağı ittiñ arsıldağan dawsın estip, badıraq közi onıñ qasqırğa uqsas türin körgen sur qoyan ayağınıñ barınşa uzap qaşqan bolatın.	Uzun kulaklı köpeğin havlamasını işitip, onun kurda benzer şeklini pörtlek gözleriyle görünce gri tavşan, ayağının olanca gücüyle uzaklaşarak

		kaçtı.
104.	Onı köktegi eki bürkittiñ qırağı közi birden şalıp, endi olar eñistey uşıp, solay qaray zawladı.	Gökyüzünde iki keskin gözlü kartal, onu görür görmez aşağı uçup, o yöne doğru fırladılar.
105.	Qos qıran qoyannıñ üstine taman jetken soñ, qanattarın qomday sıptığırlanıp, zımırap kep quyıldı deysiñ!	Kartal çifti, tavşanın üzerine yaklaşınca uçmaya hazırlanıp çekilerek hızla öyle bir indiler ki!
106.	Ekpinimen awanı jarğan qırandar güwili aynalağa estilip, qoyannıñ da qulağına şalınğan.	Hızıyla havayı yaran kartalların uğultusu çevrede duyulunca, tavşanın da kulağına (bu ses) çalındı.
107.	Onıñ badıraq közi de özine tönip kele jatqan eki tajaldı jazbay tanıdı.	Onun pörtlek gözü kendi üzerine çullanmak için gelen iki belayı aniden farketti.
108.	Tömengi jazıqqa ketse qutılmasın biletin qoyan aldındağı uzın saydı örley qaştı.	Aşağıdaki ovaya gitse kurtulabilecek olan tavşan, önündeki uzun vadide ilerleyerek kaçtı.
109.	Say tabanındağı suw orğan tayaz arnağa tüsip alıp, bezip bara jattı.	(Tavşan), vadi tabanındaki suyun aşındırdığı sığ nehir yatağına inerek, uzaklaşıp gidiyordu.
110.	Qara qıran üstine arqan boyı tönip kelgen kezde, qoyan top şeñgeldiñ tübine tığıla qaldı da, bürkit sol ekpinimen qayqaya qayta köterilip ketti.	Kara kartal, üstüne yaklaşık 4-5 metre yaklaşınca tavşan, çalı topluluğunun dibine sığındı ve kartal bu hızla kıvrılarak yine havalandı.
111.	Bul jerdiñ pana bolmasın bilgen qoyan beyşara betkeydegi bir top tobılğığa qaray bezip kep berdi.	Bu yerin sığınak olmadığını bilen tavşan, çaresizce dağın yamacındaki bir grup keçisakalı ağacına doğru kaçıverdi.
112.	Osı kezde sorğalap ekinşi bürkit te jetti deysiñ.	O sırada ikinci kartal da süzülerek öyle bir yetişti ki!
113.	Ol şüyilip kep, şeñgelin jazıp, ayağın soza bergende, qoyan bayğus ta butağa kirip ülgirdi.	O saldırıp, pençesini açıp, ayağını uzatıverdiğinde biçare tavşan da çalılığa girmeyi başardı.
114.	Bürkit jer soğıp, tobılğı tübinde otırıp qaldı.	Kartal toprağı döverek keçisakalı ağacının dibine oturdu.
115.	Ustay almağanına ızalanıp, eki közi	Yakalayamadığına sinirlenince

	şatınap, moyın şuwdaları da ürpiyip ketti.	öfkeden gözü dönüp boyun tüyleri ürperdi.
116.	Sälden keyin ol sıñarınıñ ör jaqtağı bir tasqa kelip qonğanın körip, endi mına qoyandı soğan aydap bermek boldı.	Biraz sonra o, eşinin yamaç tarafındaki bir taşa konduğunu görünce tavşanı ona doğru kovalamak istedi.
117.	Qoyan beyşara dir-dir etip, tobılğınıñ tübinde bürisip otır.	Tavşan çaresiz tir tir titreyerek, keçisakalı ağacının dibine büzüştü.
118.	Onıñ osında ekenin biletin bürkit qoyqanday jügirip, awmağı üy ornınday şoğır butanı bir aynalıp şıqtı.	Onun orada olduğunu bilen kartal, kaba saba hareket ederek, çok büyük olmayan çalı yığınının etrafında bir tur attı.
119.	Bir kezde qıbır etken qoyandı köre qaldı da, alasurıp, oğan jetüwge asıqtı.	Bu esnada kıpırdanan tavşanı gördü ve var gücüyle ona ulaşmaya çalıştı.
120.	Olay-bılay umtılğanımen, it tumsığı batpaytın qalıñ butanıñ arasına kire almaydı.	Ne kadar ileri atılsa da oldukça sık olan çalının arasına giremedi.
121.	Endi töbesinen tüskisi keldi bilem, dalbañ etip uştı da, tübinde qoyan otırğan tobılğınıñ üstine barıp qondı.	Şimdi üstüne ineyim de görsün diyerek sallana sallana uçtu ve dibinde tavşan olan keçisakalı ağacının üzerine kondu.
122.	İri qus buta basında jöndi ornığa almay, dalbañdağan **[12]** qanat-quyrığı butağa satır-sutır soğılğan kezde zäresi uşqan qoyan buta arasınan atıp jöneldi.	Büyük kuş çalının başına düzgün yerleşemediğinden, sallanan **[12]** kanadıyla kuyruğu çalıya çatır çutur çarpınca çok korkan tavşan çalı arasından fırladı.
123.	Ol qırğa qaray bezip bara jatqanda, joğarıda añdıp otırğan Qara bürkit derew uştı da, qanatın jebey qağıp umtıldı.	O bozkıra doğru kaçıp giderken, yukarıda takip eden kara kartal hemen uçtu ve kanadını hızla çırparak ileri atıldı.
124.	Onı körgen qoyan şiy-şiydiñ arasımen bultaqtay qaştı.	Onu gören tavşan kamışların arasından yalpalayarak kaçtı.
125.	Bürkit te birden tömendep, qoyandı türe quwıp, sıpıra alğalı jer bawırlap bara jattı.	Kartal da birden alçalarak tavşanı takip ederken sıyırıp almak için yere yakın uçuyordu**.**
126.	Qoyan qalay-qalay bultara qaşsa, ol da solay-solay şayqala uşıp, aqırı quwıp jetti.	Tavşan ne kadar zikzak yaparak kaçsa da, o da o kadar salınarak uçup ardından takip etti.

127.	Qırğa şığa bere qoyan beyşara baj-buj etip tırnaqqa ilindi…	Bozkıra çıktığında tavşan, çaresizce bağırıp pençeye ilişti...
128.	Qos qıran ekewlep alğan ortaq oljasın tazqaraşa talaspay, tatuw-tätti otırıp jesti.	Kartal çifti birlikte avladıkları müşterek ganimeti, kara akbaba gibi tartışmadan, kavgasız gürültüsüz oturup yediler.
129.	Tipti qoyandı basıp otırğan Qara qıran qasındağı uyabasarına öz tumsığımen birneşe dürkin et julıp berdi.	Hatta tavşanı sindiren kara kartal, yanındaki dişi kartala kendi gagasıyla birkaç defa et kopartıp verdi.
130.	Aqırında qoyannıñ jerde şaşılğan şökim-şökim jünderi, terige ilingen tört sıyrağı men judırıqtay bası ğana qaldı.	Sonrasında tavşanın yere saçılan çimdik çimdik yünleri, deriye ilişen dört baldırı ile yumruk kadar başı kaldı.
131.	Toyattağan qos qıran qarsı betkeydegi qojırqay tastarğa barıp qonğan.	Avlarını doya doya yiyen kartal çifti, (daha sonra) gidip karşı dağ yamacındaki eğri büğrü taşlara kondular.
132.	Onda otırıp şeñgelderin tumsığımen şuqılap, tumsıqtarın tasqa süykep, jabısqan jün, qatqan qannan tazarttı, üsti-basın tarandı.	Orada durup pençelerini gagalarıyla kurcalayıp, gagalarını taşa gelişigüzel silip, yapışan yün, katılaşan kanı temizlediler, üstlerini başlarını taradılar.
133.	Sodan, keyde bir özderiniñ uzaq otıratın ädetteri boyınşa, qara keşke deyin osında boldı.	Ondan sonra, arada bir uzun oturma alışkanlıkları gereği akşama kadar burada durdular.
134.	Tek keşki qus qaytar mezette ğana taw basındağı tünde qonaqtaytın tuğır tastarına qaray uşıp ketti.	Ancak akşam kuşların geri dönüş saatinde, geceleri dağ başında konakladıkları yerin taşlarına doğru uçup gittiler.
	2–Taraw **TÖBELES**	**2. Bölüm** **KAVGA**
135.	Qos qıran qoyan alğan künniñ ertesinde-aq jazğı mekenge - Ketpen tawına qaytıp, keşe keşkilik Kertas şatqalınıñ biyigine kelip qonaqtağan.	Kartal çifti tavşan avladıkları günün ertesinde yazlık mekânları olan Ketpen Dağı'na geri dönüp, akşamleyin Kertas geçidinin yüksek yerine gelip konaklamışlardı.
136.	Mine birinşi tün ötti.	İşte ilk gece geçti.

137.	Tañ rawandap, jerge jarıq tüskeli birqawım waqıt boldı.	Şafak söküp, yeryüzü aydınlanalı bir hayli zaman oldu.
138.	Kün şayday aşıq.	Hava berrak.
139.	Ülp etken jel joq.	Küçük bir esinti bile yok.
140.	Tañğı tımıq awa.	Sabahtan beri hava açık.
141.	Mülgip jatqan iyen taw.	Sessizlik içindeki uçsuz bucaksız dağ.
142.	Bul mezette mundağı añ men qustıñ kündizgi tirligi bastalıp ketken.	Bu sırada buradaki yaban hayvanları ile kuşların gündüz hayatları başlamıştı.
143.	Qaptaldağı qalıñ qarağay ormanında birdeñeni körgen saq sawısqandar örşelene şıqılıqtap, şubar ala toqıldaqtar “toq-toq-toq” etkize ağaş toqıldatadı.	Dağ yamacındaki gür çam ormanında, bir şey gören dikkatli saksağanlar heyecanla cıvıldaşırken ala benekli ağaçkakanlar “tak tak tak” yaparak ağaca vuruyor.
144.	Bir jerden bir jerge uşıp qonğan sañıraw qurdıñ, bir qarsıdan bir qarsığa qıyquwlap uşqan ulardıñ dıbısı estiledi.	Bir yerden bir yere uçup konan çalı horozunun, bir yerden bir yere bağırarak uçan kar tavuğunun sesi işitiliyor.
145.	Alısıraqta “bääww, bääww!” dep elik baqırıp, say-jıralardan “şäñ-şäñ-şäñ!” dep suwır şäñ**[13]**kildeydi.	Çok uzaklarda ceylan “baavv, baavv!” diye bağırırken vadi ve uçurumlarda da dağ faresi “şan şan şan!” diye ciyak**[13]**lıyor.
146.	Şatqaldıñ küngey betindegi jartastar jaqtan süzisken tawteke müyizderiniñ sart-surt soqtığısı men onıñ jañğırğan üni keledi.	Geçidin güney tarafındaki kayaların kenarından, toslayan dağ tekesi boynuzlarının çat çut çarpışması ve onun yankılanan sesi geliyor.
147.	Tañ äldeqaşan atqanımen kün äli şığa qoyğan joq edi.	Tanyeri çoktan ağarmış olmasına rağmen güneş henüz ortaya çıkmamıştı.
148.	Ol eñ aldımen oñtüstik-şığıstan orap jatqan Tyan’-Şan’ tawınıñ señgir-señgirin jarqıratıp, onan soñ tawdıñ qos örkeşiniñ arasına sıymay, döñgelene köterilip kele jattı.	O öncelikle güneydoğudan dolaşan Tanrı Dağı’nın en yüksek kısımlarını aydınlatıp, ondan sonra dağın çift hörgüce benzeyen kısmının arasına sığmadan, halka oluşturarak yükseliyordu.

149.	Jer-älem jarqırap, eki bürkit qonaqtağan biyikke de kün säwlesi tüsti.	Bütün yeryüzü aydınlanınca, iki kartalın konakladığı zirveye de güneş ışığı vurdu.
150.	Bağanadan beri qanattarın kerip, ayaqtarın sozıp, üsti-bastarın taranıp alğan qos qıran kün nurına şomılıp biraz otırğan soñ, bir närsege elegizgendey bolıp, orındarınan qozğalaqday bastağan.	Bir süreden beri kanatlarını gerip, ayaklarını esneten, üstünü başını tarayan kartal çifti, gün aydınlanınca biraz oturduktan sonra, bir şeye telaşlanmış gibi yerlerinde kıpırdanmaya başladılar.
151.	Endi olar qonıp otırğan quw butaqtarın selkindete serpilip, birinen keyin biri uşa jöneldi.	Şimdi onlar kondukları kurumuş dalları sarsarak fırlayıp, birbirleri ardınca uçuverdiler.
152.	Bul jerde bulardan basqa jäne bir eki bürkit payda bolğan.	Burada bunların haricinde bir iki kartal daha ortaya çıkmış.
153.	Biri - keltelew kelgen sarı şäwli de, ekinşisi - jiyren tüsti uyabasar.	Birisi kısa, sarı erkek kartal, ikincisi kızıl renkli dişi kartal.
154.	Olar mına şığısında jatqan Beriktuğıl şatqalınıñ qusı edi.	Onlar buranın doğusunda bulunan Beriktuğıl Geçidi'nin kuşlarıydı.
155.	Ötken küzde mekenderinde alapat ört bolıp, zäwlim qarağan basındağı eki birdey uyası örtenip ketken.	Geçen sonbaharda mekânlarında çok büyük bir yangın olunca, çok yüksek olan karagana ağacının başındaki birbirine benzeyen yuvaları yanıp gitmiş.
156.	Sodan bular ol jerden jerinip, oğan jaqındaw jatqan osı şatqaldı iyektey bastağan.	O zaman bunlar orayı bırakıp, ona yakın olan bu geçitte hâkimiyet kurmaya başlamışlar.
157.	Olar qazir aspanda aynala uşıp, mınalardı sırttay baqılap jür.	Onlar şimdi gökyüzünde dönüp, buraları dışarıdan takip ediyorlar.
158.	Endi bul eki juptıñ arasında jerge talasqan janjal boluwı ıqtıymal-aw.	Şimdi bu iki çiftin arasında yer için kavga çıkması mümkün.
159.	Ondayda, tabiyğattıñ öz zañı boyınşa, küştiler ğana jeñedi.	Böyle bir durumda, doğanın kendi kanununa göre güçlüler kazanır.
160.	Älginde aldımen uşqan Qara qıran qanatın anda-munda bir qağıp qoyıp, öz mekenіniñ üstinde şarıqtay bastağan.	Az önce ilk uçan kara kartal, kanadını ara sıra çırpıp, kendi mekânının üstünde yükselmeye başladı.

161.	Sälden keyin-aq joğarıdan bir ısqırğan güwil estildi.	Biraz sonra yukarıdan ıslığa benzer bir uğultu işitildi.
162.	Basın qılt etkizip, bir jağına qıysayta kökke qarap edi, bir bürkittiñ özin közdey quyılıp kele jatqanın kördi.	Hissederek başını bir tarafa eğip göğe baktı, bir kartalın kendini hedef alıp aşağı doğru ok gibi fırlayarak geldiğini gördü.
163.	Ol jañağı şarıqtap jürgen kärilew sarı bürkit bolatın.	O az önce yükselen yaşlıca sarı kartaldı.
164.	Qara qıran öz mekeninen özin quwmaq bolğan bul oqıs äreketke şamırqana ketti.	Kara kartal, kendi mekânından kendini kovalayan bu ani teşebbüse öfkelendi.
165.	“Äwselendi köreyin, kelseñ kel!” degendey eki közi şatınap, jelke jüni ürpiydi.	“Gücünü göreyim, gelirsen gel!” dermiş gibi öfkeden gözü dönüp, gözdağı verdi.
166.	Şeñgelin bir jazıp, bir sığıp doldana tüsti.	Pençesini bir açıp, bir sıkarak kıyametleri kopardı.
167.	Köpti körgen äkki Sarı birden ayqasa ketpey, qanat-quyrığı ısqıra dawıldatıp kelip, şeñgelin körsete qayqayıp qayta köterildi.	Görmüş geçirmiş tecrübeli sarı kartal, mücadele etmeden, kanadı, kuyruğu ile ıslık çalıp uçarak geldi, pençesini göstererek büyüklenip yine yükseldi.
168.	Qara qıran onıñ bul döñ aybatınan ıqqan joq.	Kara kartal onun bu sahte gösterişinden korkmadı.
169.	Anaw “şäñk-şäñk-şäñk” etip qayta şüyilgen kezde, bul oğan şeñgelin jaza şalqalap edi, Sarı da ayaq saluwğa batpay, sart etkizip qanatpen qağıp öte şıqtı.	O “şenk şenk şenk” ederek yine saldırdığı anda, bu ona pençesini açarak büyüklendi, sarı da pençe vuramadan, şak diye kanatlarıyla vurarak geçiverdi.
170.	**[14]** Endi qur änşeyin qorğana bermey, onı öz mekeninen quwğısı kelgen Qara qıran qanatın jedel qağıp kökke örledi.	[**14]** Şimdi çok fazla kendini savunuvermeden**,** onu kendi mekânından kovmak isteyen kara kartal, kanadını hızla çırparak göğe yükseldi.
171.	Anaw da qayqayıp qayta köterilip bara jattı.	O da büyüklenerek yine yükselip gitti.
172.	Qarsılasınıñ üstinen şüyilüwdiñ qolaylı da pärmendi ekenin jaqsı biletin eki bürkit birinen-biri joğarı	Rakibinin üstünden ok gibi fırlamanın etkili bir güç olduğunu iyi bilen iki kartal, birbirlerinin üzerine

	şığuwğa jantalasıp baqtı.	çıkmaya çalıştılar.
173.	Edäwir biyiktep alğan qara qıran astında entelep kele jatqan Sarığa aybattana şañqıldap, töbesinen töne quyıldı deysiñ!	Bir hayli yükselen kara kartal, altından atılarak gelen sarı kartala heybetlenerek ciyaklayıp, (onun) üstüne var gücüyle çullandı!
174.	Anaw da awdarıla şalqalap, qos şeñgelin tosa qaldı.	O da dönerek diklenip, iki pençesini uzattı.
175.	Qara qıran aybatı men qayratın qatar körsetip, ıqtırıp tastayın degendey bolıp, onıñ şalqadan jayıla bergen sol qanatın özиniñ qomdağan oñ ıyığımen oñdırmay urıp ötti.	Kara kartal, heybetini, gücünü sırayla gösterip, sıkıştırıp bırakayım der gibi, onun tamamen açılıp yayılıveren kanadına kendi uçmaya hazırlanan sağ kanadıyla acımasızca vurup geçti.
176.	Sarı eki-üş awdarılıp ketip, qayta oñşalıp qarsı umtılğan kezde, Qara qayqayıp barıp jäne şüyildi.	Sarı kartal, iki üç kez yuvarlanıp, tekrar düzelerek karşı atağa geçtiği sırada, kara kartal geriye çekilip saldırdı.
177.	Anaw tarbıytıp tağı da segiz tırnağın tostı.	O arasını açarak sekiz tırnağını acımasızca uzattı.
178.	Ekewi jarq-jurq ayqastı da, sart-surt ustasıp, qanattarımen satır–sutır sabalasıp ketti.	O ikisi, patır kütür mücadele ettiler ve şakır şukur dövüşerek, kanatları ile çatır çutur vuruştular.
179.	Közderi şatınap, şuwdaları ürpiye şoqısadı kep.	Öfkeden gözleri dönüp, tüyleri titreyerek (birbirlerini) gagalamaya başladılar tekrar.
180.	Qanattarı dalbañdap, awdarılıp-töñkerile, quldıylay quladı.	Kanatları yalpalanıp, yuvarlanarak hızla aşağı doğru düştüler.
181.	Dıbıstarı qırıldap, ara-tura “şırr” ete qalısadı.	Sesleri hırıldayıp, bazen ani bir şekilde yüksek ses çıkarıyorlardı.
182.	Julınğan mamıq jünder awada läylip, qawırsındar da qaltıldap tömen tüsip baradı.	Kopan hafif tüyler havada uçuşurken, büyük tüyler de süzülerek aşağı düşüyordu.
183.	Ekewi jerge jetüwge qarağay boyı qalğanda şeñgel jazısıp ajırastı da, tağı da jantalasıp kökke örledi.	İkisinin yere ulaşmasına çam ağacı boyu kadar mesafe kalınca, pençe açarak kurtuldular ve daha da çırpınarak göğe yükseldiler.
184.	Onan soñ qarama-qarsı bağıtta aynala	Daha sonra ters istikamette uçup,

	uşıp, bir sät aybat şegisip, andısuwmen jürdi.	aniden diklenerek, birbirlerine yöneldiler.
185.	Kelesi bir aynalımda bir-birine şañqıldap, qayta umtılıstı.	Sonraki turda birbirlerine çığlık atıp, yine ileri atıldılar.
186.	Ekpindep kelip, şartpa-şurt şeñgeldese ketti.	Meydan okurcasına gelerek aniden pençeleriyle (birbirlerini) yakaladılar.
187.	Sığımdasqan sawsaqtarı şatısıp, tırnaqtarı batısıp, biri-birine baylandı da qaldı.	Kıstırdıkları parmakları kördüğüm olup, tırnaklarını batırıp, birbirine düğümlenerek kaldılar.
188.	Birin-biri qanatpen urıp, topşımen soğıp, tumsıqpen julıp, arpalısa, awdarıla kelip aşıq betkeyge tüsti.	Birbirleriyle kanat kanada çarpışarak, kanatlarıyla vurup, gagaslarıyla koparıp, mücadele ederek, yuvarlanarak açık dağ yamacına indiler.
189.	Moynı-basın ürpiyte kekjeñ-kekjeñ etisip, awız salğalı andıstı.	Boyunları başları titreyip, sık sık sendeleyerek, ısırmak için birbirlerini takip ettiler.
190.	“Basındı julıp alayın ba! Jemsawındı jarıp jibereyin be!” degendey sus körsetip, aybar şaştı.	“Başını koparıp alayım mı! Kursağını yarayım mı!” der gibi korku hissi uyandırarak, azamet gösterdiler.
191.	Qanattarı dalbañdap, birin-biri süyredi.	Kanatları yalpalanarak biri diğerini sürükledi.
192.	Şökim-şökim jünder julındı, qayırılıp qawırsındar sındı, teri jırtılıp, deneden qan da şıqtı.	Çimdik çimdik tüyler yolundu, büyük tüyler bükülüp parçalandı, deri yırtılıp vücuttan kan da çıktı.
193.	Umar-jumar bir sätte qıynalğan Sarı bürkit “şırr-şırr” ete qaldı da, ekewi tağı da ajırasıp ketti.	Birinin üstüne diğeri çıktığı anda zorlanan sarı kartal aniden bağırdı ve ikisi de birbirinden ayrıldı.
194.	Qara qıran entelep qayta umtılıp edi, anaw taysaqtap barıp eñiske qaray uşa jöneldi.	Kara kartal atılıp yeniden hamle yaptı, diğeri cesaret edemeyerek yamaca doğru uçmaya başladı.
195.	İle-şala Qara bürkit te jerden köterilip, soñına tüsti.	Kara kartal da derhal yerden yükselerek peşine düştü.
196.	Qanatın jedeldete qağıp, **[15]** quyındata quwıp jetüwge tayağanda,	Kanadını hızlıca çırparak **[15]** rüzgâr gibi onu kovalamaya çalışırken o bir

	ol birese örlep, birese tömendep, oñğa-solğa awdarıla jaltarıp, ayaq saldırmadı.	yükselip, bir alçalıp, sağa sola dönerek zikzak yapıp, yoluna devam etti.
197.	Qayırıla qarsılasıp qayta töbelesken de joq, sol ketkennen molınan ketti.	Geri dönüp direnerek tekrar mücadele etmedi, gittikçe daha da uzaklaştı.
198.	Qara qıran onı öz mekeniniñ şeginen şığarıp tastap keyin qayttı da, küngeydegi şoqı tasqa kelip qondı.	Kara kartal, onu kendi mekânının sınırından çıkardıktan sonra geri döndü ve güneydeki zirve taşa gelip kondu.
199.	Awzın aşa entige otırıp aynalasına qaranıp edi, joğarıda qalıqtap jürgen öz uyabası men jañağı Sarınıñ soñınan jalpılday uşıp bara jatqan jiyren bürkitti kördi.	Ağzını açarak nefes nefese kalıp etrafına baktı, yukarıda alışıldık şekilde gezen kendi dişisi ve deminki sarı kartalın ardından aceleyle uçup giden kızıl kartalı gördü.
200.	Bular erkekteriniñ şayqası kezinde “pişşäk, pişşäk” dep sol mañda aynala uşıp jürgeni bolmasa, töbeleske qatısqan joq jäne özara da töbelesken joq.	Bunlar erkeklerinin mücadelesi sırasında “pişşek, pişşek” diye bu bölgede dönerek uçsalar da ne kavgaya karışıyor ne de mücadele ediyorlar.
201.	Batırlarınıñ jekpe-jegin tek qana sırtınan baqılap jürgendey boldı.	Bahadırlarının düellosunu sadece dışarıdan takip ediyormuş gibiler.
	3 – Taraw **QIZIL TÜLKİ**	**3. Bölüm** **KIZIL TİLKİ**
202.	Ketpen tawınıñ bul öñirinde bürkit awlaytın añ men qustın birtalay türi tirşilik etetin.	Ketpen Dağı’nın bu bölgesinde kartalın avladığı pek çok yaban hayvanı ve kuş çeşidi yaşıyordu.
203.	Olardı kekilik pen şil, ular men qur, borsıq pen suwır, elik pen taweşki, qasqır men tülki dep biraz tizbelewge boladı.	Onlar, keklik ile dağ tavuğu, kar tavuğu ile orman horozu, porsuk ile dağ faresi, ceylan ile dağ keçisi, kurt ile tilki diye sıralanabilir.
204.	Sarıalaqaz ben qoyanı, jabayı şoşqası jäne bar.	Angut ile tavşan ve yaban domuzu da var.
205.	Bürkit atawlınıñ rıyzığı öz mekenindegi osınday añı men qusı jäne basqa jan-januwarları ğoy.	Kartalın belli başlı rızkı, kendi mekânındaki bu gibi yabani hayvanlar ile kuş ve diğer canlılardır.
206.	Oları azaysa, bürkitter de azaymaq, olar bolmasa, bürkitter de bolmaq	Onlar eksilse kartallar da eksilecek,

	emes.	onlar olmasa kartallar da olmayacak.
207.	Bulardıñ öz mekenin qoruw äreketi, aynalıp kelgende, aldımen öz rıyzığın, sol jerdegi awlaytın añı men qusın qoruw bolıp tabıladı.	Aslında, bunların kendi mekânını koruma hareketi, öncelikle kendi rızkını, bu yerdeki avladığı yabani hayvanı ve kuşu koruma olarak ortaya çıkar.
208.	Älgindegi Qara qıran men Sarı bürkittiñ töbelesi mine osınday tirşilik üşin bolğan küres edi.	Az önceki kara kartal ve sarı kartalın mücadelesi, işte böyle geçim için yapılan bir mücadeleydi.
209.	Sol şayqasta Qara qıran Sarını jeñip, onı öz mekenderinen quwıp jibergen soñ, uyabasardıñ da köñili jaylanıp, añ awlawğa añsarı awğan.	Bu mücadelede kara kartal, sarı kartalı yenip, onu kendi mekânından kovduktan sonra, dişi kartalın da içi rahatlayıp, ava çıkmaya heveslenmişti.
210.	Şäwlisi tömenirekte tasqa qonıp otırğan kezde, ol şatqaldıñ küngey jağımen jaylap qana sıza uşıp, şabıttap kele jattı.	Erkek kartal, daha aşağıdaki taşa konduğu sırada o, dağ geçidinin güney tarafından yavaşça hızlanarak uçup, heyecanlanarak geldi.
211.	Eki közi jerde.	İki gözü yerde.
212.	Aldındağı jartastı jıranıñ üstinen öte bergende äri qaray bezip bara jatqan ülken sarı suwırdı kördi.	Önündeki kayalık uçurumun üstünden geçerken, az ötede uzaklaşan büyük sarı dağ faresini gördü.
213.	Ol bir tömpeşiktew jerdegi sırtqa tas-topırağın şığarıp, jañartqan ininiñ awzına barıp, qaqqan qazıqtay qaqşıyıp tura qaldı.	O yüksekçe bir yerdeki etrafına taş-toprak çıkmış, yenilenmiş ininin ağzına gidip, çakılmış bir kazık gibi dimdik duruyordu.
214.	Sonan soñ körşilerine “saqtanıñdar, **[16]** saqtanıñdar!” degendey bolıp, “şöñ-şöñ-şöñ” dedi de, quyrığın şoltañ etkizip inge kirip ketti.	Ondan sonra komşularına “saklanın, **[16]** saklanın!” dermiş gibi, “şön şön şön” dedi ve kuyruğunu sallayarak ine girdi.
215.	Bürkit munı awlaw üşin onıñ innen uzap şığuwın sarğaya kütip, bir jerde buğıp otıruwı kerek.	Kartalın onu avlayabilmesi için ininden uzaklaşmasını gözleyerek, bir yerde gizlenmesi gerek.
216.	Bul jolı olay etkisi kelmey, ilgeri tarta berdi.	Bu sefer öyle yapası gelmedi, ileri atılıverdi.
217.	Endi qarsı aldında köldeneñ jatqan ülken saydıñ bergi qırına tayay	Şimdi tam karşıda ufkun uzandığı büyük vadinin bu tarafına

	bergende, onıñ arğı qırınan beri asıp kele jatqan örttey qızıl tülkini kördi, ol qızıl qumar qıran közine ottay basıldı.	yaklaştığında, vadinin öteki yakasından buraya ilerleyen alev gibi kızıl tilkiyi gördü, o arzu duydukları kızıl (tilki) kartalın gözüne takıldı.
218.	Onıñ kezdeskenine quwanğanı ma eken, älde qumartqanı ma eken, äytewir bürkit “pıss!” degen dıbıs şığardı.	Ona rastladığına sevindiği için mi, yoksa (onu) çok istediği için mi, her nedense kartal “pıss!” diye ses çıkardı.
219.	Tülki onı qazirge bayqağan joq.	Tilki onu henüz farketmedi.
220.	Alayda bürkit osı uşqan bağıtımen tüzüw tarta berse, ol söz joq köredi de, ne artqa jalt berip, ne aldındağı qalıñğa kirip ğayıp boladı.	Ama kartal bu uçtuğu yöne doğru gidiverse, o mutlaka görür, ya geride saklanıp, ya önündeki gür ormana girip ortadan kaybolurdu.
221.	Mundaydı ömir täjiriybesinen jaqsı biletin qıran derew qırğa qona qaldı.	Bunu hayat tecrübesiyle iyi bilen kartal, hemen bozkıra kondu.
222.	Tört-bes attap barıp, aldındağı şoşaq tas pen bir tüp butanıñ arasına jayğastı.	Dört beş kez zıplayıp, önündeki sivri taş ile bir kök çalının arasına yerleşti.
223.	Osında buğıp otırıp, tülkiniñ qolaylı jerge kelüwin kütti.	Burada saklanıp, tilkinin uygun yere gelmesini bekledi.
224.	Bul tülki qoyan siyaqtı birdeñeniñ izine tüsip kele jatqan boluw kerek, äytewir iyiskelenip, basın jerden almaydı.	Bu tilki, tavşan gibi bir şeyin peşine düşüp gelmiş olmalı, her nedense tekrar tekrar koklayarak başını yerden kaldırmıyordu.
225.	Ol tobılğı men ırğay, uşqat aralas ösken qalıñ butanıñ işine köp aynaldı.	O, keçisakalı ağacı ve dağ muşmulası ağacı ile hanımeli çiçeğinin karışık yetiştiği gür çalılığın içinde uzun süre dolaştı.
226.	Birese joğarı, birese tömen jürdi.	Bir yukarı bir aşağı yürüdü.
227.	Birneşe butanıñ tübin iyiskep, aynalıp şıqtı.	Birkaç çalının kökünü koklayıp, dönüp çıktı.
228.	Sirä, tışqan kezikken bolar, bir jerge tura qaldı da, sekirip barıp bas saldı.	Fareye rastlamış olmalı, bir yerde duruverdi ve sıçrayarak saldırdı.
229.	Östip jürip qalıñnıñ şetine de şıqtı-aw äytewir.	Bu şekilde gür çalılığın kenarına da çıkmış oldu sonunda.
230.	Aldındağı bir jüktey tastıñ tübine toqtap, jawlarım jürgen joq pa	Önündeki bir büyükçe taşın dibinde durup, düşmanlarım geziyor mu der

	degendey bolıp, jan-jağına da, kökke de qarap aldı.	gibi, hem etrafına, hem gökyüzüne baktı.
231.	Eki sawısqan üstinen şıqılıqtap uşıp ötti.	İki saksağan üstünden cıvıldayarak uçup geçti.
232.	Qanatın bir orında lıpıldata qağıp turğan küykentay özinen tayaq tastam jerge quyılıp tüsip, bir tışqandı salbırata ilip äketti.	Kanadını hızla hiç durmadan çırpan bozdoğan, kendine çok yakın olan bu yere doğru fırlayıp, alçalarak bir fareyi yakalayıp gitti.
233.	Tülkiniñ saq qulağına onıñ şıyqılı da anıq estilip, közine badıraq köz sur tışqan elestep ketti.	Tilkinin hassas kulağı, onun cıvıltısını açık bir şekilde işitince, gözüne iri gözlü boz bir fare ilişti.
234.	Eki ezüwinen silekeyi şubırdı.	Ağzının kenarından salyası aktı.
235.	Küykentay tüsken jerden bul da olja tabatınday körindi de, bülkektey jelip sonda bardı.	Bozdoğanın indiği yerde, bu da ganimet bulmuş gibiydi ve hızlı adımlarla giderek oraya vardı.
236.	Süyir tumsığımen sarı şöptiñ arasın tintkilep, köp iyiskelendi, tışqannıñ iyisi bar da, özi joq.	Sivri gagasıyla sarı otların arasını didik didik edip iyice kokladı, (ancak) farenin kokusu var, kendisi yoktu.
237.	Bul aşıq tepseñ osı saydıñ awız jağı jäne bir qoyşınıñ jılda otıratın eski jurtı edi.	Bu açık otlak, bu vadinin giriş tarafıydı ve bir çobanın da her yıl yaşadığı eski yurduydu.
238.	Tülki iyiskelene jürip bir jerge kelip toqtadı.	Tilki, koklaya koklaya ilerlerken bir yere gelince durdu.
239.	Kömilgen ölekse kezikti me eken, älde basqa birdeñe tabıldı ma, äytewir ol bir jerdi aldığı eki ayağımen tırmalap qaza bastadı.	Gömülmüş leşe mi rastlamıştı, yoksa başka bir şey mi bulmuştu, her nedense o bir yeri ön iki ayağı ile tırmalayarak kazmaya başladı.

METİN 6 – Jumbaq Üy (Sır Ev)[24]

	[5] BALQANDA SOĞISQAN QAZAQTAR	**[5] BALKAN'DA SAVAŞAN KAZAKLAR**
1.	"Alıstağı Balqan taw, Ol da bizdiñ barğan taw…" (Qazaqtıñ bayırğı jırınan)	"Uzaktaki Balkan Dağı, O da bizim gittiğimiz dağ..." (Kazakların eski destanından)
	Söz Bası	**Söz Başı**
2.	Aldımda qabağınan zil añğarılğan, qıyıq köz, jatağan mañday, qoşqar murın, qos ıyıq pen bası juwan moyınmen tutasqan adam otır.	Önümde gözlerinde öfke hissedilen, çekik gözlü, dar alınlı, kemer burunlu, iki omzuyla başı kalın boynuyla bütünleşmiş bir adam oturuyor.
3.	Älden soñ ol betin mağan qaray bura berdi.	Biraz sonra o, yüzünü bana doğru dönüverdi.
4.	— Yugoslaviyada bolıp pa eñ?	— Yugoslavya'da bulunmuş muydun?
5.	Qoñırqay dawısı qatqıl şıqtı.	Konırkay'ın sesi sert çıktı.
6.	…Men 1964 jıldıñ küzinde "Sotsialistik Qazaqstan" gazetine Yugoslaviya xalqınıñ faşistterge qarsı jürgizgen azattıq soğısına qatısqan Boşay Qanapiyanov degen qazaq jöninde "Triest partizanı" attı oçerk jariyalap, sonda onıñ "batal'on komandirimiz Beysen Rayısov degen jigit boldı" degen sözin keltirgenmin.	...Ben 1964 yılı sonbahar ayında "Sosyalist Kazakistan" gazetesinde Yugoslavya halkının faşistlere karşı yürüttüğü özgürlük savaşına katılan Boşay Kanapiyanov isimli bir Kazak hakkında "Triest Partizanı" adlı bir deneme yayımlandı, orada "Tabur komutanımız Beysen Rayısov isimli bir delikanlı oldu" diye bahsetmiştim.
7.	Sonan jıyırma jıl boyı sol kisini izdep, mine kezdesip otırmın.	Bu yirmi yıl boyunca o adamı arayıp, işte sonunda görüştüm.
8.	Bul waqıtta men Evropa xalıqtarınıñ german faşisterine qarsı küresine qatısqan qazaqtar, onıñ işinde Yugoslaviya Xalıq Azattıq armiyasınıñ (YuXAA) qatarında soğısqan osı Beysen Rayısov jöninde biraz derekter jıynağanmın.	Bu sırada ben Avrupa halklarının Alman faşistlere karşı mücadelesine katılan Kazaklar, bunun yanında da Yugoslavya Halk Özgürlük Ordusunun safında savaşan Beysen Rayısov hakkında biraz bilgi topladım.

[24] İYSABAY, Qalmuqan (2008). *Jumbaq Üy - Povester*. Almatı: Atamura Baspası, 5-14.

9.	Keşe biz telefon arqılı xabarlasıp, jolıqpaq bolğanımızda arğı nısanamda kitap jazuw oyınıñ barın jasırğam joqtın.	Dün telefonla haberleşip görüştüğümüzde bir sonraki hedefimin kitap yazma düşüncesi olduğunu gizlemedim.
10.	Amandıqtan keyin qoyğan alğaşqı surağınıñ astarına tüsindim: “Yugoslaviyada bolmasañ, sol elde soğısqandar jaylı kitaptı qalay jasasıñ!” degeni ğoy.	Selamlaştıktan sonra sorduğu ilk sorunun imasını anladım: “Yugoslavya’da bulunmadan, bu memlekette savaşanlar hakkında kitabı nasıl yazacaksınız!” demek istemişti.
11.	— Bolğam joq, – dedim men.	— “Bulunmadım” dedim ben.
12.	— Alayda siz Yugoslaviyanıñ Sloveniyasında, men Çehoslavakiyanıñ Slovakasında, siz Balqan tawında, men Karpat tawında soğısqan ekenbiz.	— Ama siz Yugoslavya’nın Sloveniya’sında, ben Çekoslavakya’nın Slovakya’sında, siz Balkan Dağı’nda, ben Karpat Dağı’nda savaşmışız.
13.	Siz faşistik Germaniyanıñ kontslagerinde bolğansız, men kontslager’ler jayın zerttep, bul jöninde qazaq ädebiyetinde tunğış kitap jazğanmın.	Siz faşist Almanya’sının toplama kampında bulunmuşsunuz, ben toplama kamplarının durumunu araştırarak bunun hakkında Kazak edebiyatında ilk kitabı yazmışım.
14.	Onıñ üstine respublika baspasözinde sizdiñ esimiñizdi tunğış atağan men ekenmin.	Ayrıca cumhuriyet basınında sizin adınızdan ilk bahseden bendim.
15.	Osınıñ bäri mağan Siz jöninde äñgime şerttüwge jol aşatın siyaqtı.	Bunların hepsi bana sizin hakkınızda hikâye anlatmaya imkân tanımış gibi.
16.	— Onda, otır! – dedi Bekeñ mağan.	— “O zaman, otur!” dedi Beken bana.
17.	**Avtor:** Soğıs jıldarında Keñes Armiyası qatarında yugoslav azamattarınan jasaqtalğan bölimder bolğan.	**Yazar:** Savaş yıllarında Sovyet Ordusu safında Yugoslav vatandaşlarından silahlandırılmış birlikler kurulmuş.
18.	**[6]** Al sonaw Balqan jerine 1944 jılğa deyin arnayı attandırılğan keñes adamdarı boldı degen xabar mağan jetpep edi?	**[6]** İşte bu Balkan toprağına 1944 yılına kadar, özel olarak gönderilen Sovyet vatandaşlarının bulunduğu haberi bana ulaşmaz mıydı?
19.	**Rayısov:** Bizdi ol elge jetkizip jürgen soğıs älegi ğoy.	**Rayısov:** Bizi o ülkeye ulaştıran savaş kargaşasıydı ya.

20.	Äytpese onda qaybir qayınjurtım bar.	Oysa orada bazı akrabalarım var.
21.	Ulı Otan soğısı bastalğan jılı jıyırma jasımda Qızıl Armiya qatarına şaqırıldım.	Büyük Vatanseverlik Savaşının başladığı yıl, yirmi yaşımda Kızıl Ordu safına çağırıldım.
22.	Belgili äskeriy dayındıqtardan ötkennen keyin Ukraina jerinde soğısqa kirdim.	Belli askeri hazırlıklardan geçtikten sonra Ukrayna toprağında savaşa katıldım.
23.	Jawdıñ alğaşqı beti surapıl edi ğoy.	Düşman başlarda oldukça dehşet vericiydi.
24.	Qanşama qayrattanıp soğısqanımızben şegine berdik, şegine berdik.	Ne kadar var gücümüzle savaşsak da geri çekiliverdik, geri çekiliverdik.
25.	Jeñilmeytin jaw joğın däleldegen 1941 jılğı Mäskew tübindegi jeñisimiz esten ketpeydi.	Yenilmez düşmanın kaybettiğini ispatlayan 1941 yılı Moskova yakınlarındaki zaferimiz unutulmaz.
26.	Alayda oñtüstik-batıs bağıtında küş alğan jaw bizdi şığısqa qaray tıqsırıp keledi, tıqsırıp keledi.	Ama güneybatı istikametinde güçlenen düşman, bizi doğuya doğru kovalıyor, kovalıyordu.
27.	Osılay 1942 jıldıñ küzine qaray Don özeniniñ burılısına jettik.	Böylece 1942 yılının sonbahar ayına doğru Don Nehri'nin dönemecine ulaştık.
28.	Qol sozım jerde - Volga.	Çok yakında Volga.
29.	Osı waqıtta düniyege kelgen "Bir adım da şeginbe!" degen buyrıq boyınşa, jawdı qayta-qayta şabuwıldaymız.	O dönemde ortaya çıkan "Bir adım bile geri çekilme!" emri üzerine düşmana sık sık hücum ediyoruz.
30.	Alayda şabuwılımız şıñğa soğılısqan tolqınday keri qaytadı.	Ancak hücumumuz, kayayla karşılaşan dalga misali geri dönüyor.
31.	Sonday bir qıyan-keski urısta janıma tüsip jarılğan snaryadtıñ jarğışaqtarı basıma tiyip, es–tüssiz qulayın.	Böyle bir kanlı savaşta yanıma düşüp patlayan top mermisinin şarapnelleri başıma değince bilinçsizce düştüm.
32.	Qanşa jatqanımdı bilmeymin, közimdi aşıp alğanımda añğarğanım - közim qarawıtıp, basımnıñ qattı zeñgip qalğanı.	Ne kadar yattığımı bilmiyorum, gözümü açtığımda anladım, güzümün kararıp, başımın çok döndüğünü.

33.	Teñselip otırğan şağımda büyirimnen soqqı sezindim.	Sendeleyerek oturduğum sırada böğrümde darbe hissettim.
34.	Qarasam, eki jağımda eki nemis soldatı tur.	Baktığımda, iki yanımda iki Alman askeri duruyor.
35.	Avtomattarınıñ uñğısı köz aldımda üñireye qalıptı.	Makineli tüfeklerinin namlusu gözümün önünde derinleşiyordu.
36.	Soğısıp jürgende jaralanamın-aw, ölemin-aw degendi oylamawşı edim, al "jaw qolına tüsemin-aw" oyı basıma mülde kelmeytin.	Savaşırken yaralanırım, ölürüm diye düşünmemiştim, hele "düşman eline düşerim" düşüncesi aklıma hiç gelmemişti.
37.	Bul tağdırdı qoy deymin, neni oylamasañ, sonıñ qaqpanına tüsip otırmın.	Bu kaderdi diyorum, neyi düşünmesem, o başıma geliyor.
38.	Qapıda qolğa tüsti degen osı!	Gafil avlandı denilen şey bu!
39.	Özim dastandardan talay oqığan er-jigitti muqaltatın lajsız jay meniñ de basıma kelipti…	Destanlardan nice okuduğum delikanlıları körelten çaresiz durum, benim de başıma gelmişti...
40.	Osı kezde oñ jağımda turğan öz tilinde bir sözdi şolaq qayırdı.	O sırada sağ tarafımda duran (asker), kendi dilinde kısaca bir şeyler söyledi.
41.	Avtomatınıñ tumsığı da şoşañ etti.	Makineli tüfeğinin ucu da sallandı.
42.	Mağan "tur!" degenine tüsindim.	Bana "kalk!" dediğini anladım.
43.	Waqıtşa jeñisten esteri şıqqan esirikterdiñ eki sözge kelmey ata saluwı da mümkin ğoy.	Geçici zaferden afallayan aptalların, durup dururken ateş etmesi de mümkün ya.
44.	Odan meni kim surap jatır.	Buradan beni kim sorar.
45.	Jerden awır köterilip türegele jan-jağıma qaradım.	Yerden güçlükle doğrularak ayağa kalkıp etrafıma baktım.
46.	İzdegenim - vintovkam.	Aradığım, tüfeğimdi.
47.	Endi qarasam meniñ qaruwım mına eki soldattıñ biriniñ ıyığında eken.	Şimdi bakınca benim silahım, bu iki askerden birinin omzundaymış.
48.	Sol sätte birewi jawırın ortamnan avtomat tumsığımen nuqıp qaldı.	O esnada biri, kürek kemiğimin ortasından makineli tüfeğinin ucuyla dürttü.

49.	Aldarına tüsip jüre berdim…	Önlerine geçip yürüyüverdim...
50.	Ey, bawırım-ay, aytıp-aytpay nemene, üşinşi kün degende bizdi bir stantsiyada qızıl vagondarğa tiyedi de, äldeqayda ala jöneldi ğoy.	Ah kardeşim ah, ne fayda, üçüncü gün olunca bizi bir istasyonda kırmızı vagonlara doldurdular ve belirsiz bir yere doğru gönderdiler.
51.	**[7]** Özimdi äli tintpegen.	**[7]** Üstümü henüz aramadım..
52.	Alayda köp uzamay qaltamdı aynaldıratının bildim.	Ancak çok geçmeden cebimin altını üstüne getirebildim.
53.	Al meniñ “mülkim” işinde sawsaqtay ğana bäki bolatın.	İşte benim “eşyam” içinde parmak gibi çakı vardı.
54.	Qanşa degenmen qaruw ğoy.	Ne denirse denilsin silah işte.
55.	Sonımdı bätiñkemniñ qonışına suğıp jibereyin.	Bunu botumun koncuna sokuşturdum.
56.	Bul qıymılım munşa sätti bolar ma, sonıñ artınşa meniñ tağdırıma uşırağan qızıl äskerlerdi qatar turğızıp “boylarında ne bar, sonıñ bärin aldarıña salıñdar!” desin.	Bu hareketim o kadar başarılı olacak mı, bunun ardından benimle aynı akibete uğrayan Kızıl Ordu askerlerini sıraya dizip “üstünüzde ne varsa, hepsini önünüze koyun!” dediler.
57.	Orındadıq.	Yaptık.
58.	— Qaltalarıñdı aynaldırıñdar! – dedi.	— “Ceplerinizi boşaltın!” dedi.
59.	Munı da orındadıq.	Bunu da yaptık.
60.	Meniñ endigi üreyim “tır jalañaş şeşiniñder!” demese iygi edi.	Benim şimdiki korkum: “Çırılçıplak soyunun!” demeleriydi.
61.	Äytewir bul buyrıq bolmay, bäkim janımda qaldı.	Sonunda böyle bir emir gelmeyince, çakım yanımda kaldı.
62.	Vagonda töñiregimdegilerge: — Qaşamın! – dedim.	Vagonda etrafımdakilere: — “Kaçacağım!” dedim.
63.	— Qalay? – dedi basqa “jolawşılar” – zımırap kele jatqan jürisimiz mınaw, vagon esik-terezesiniñ jabığı anaw.	— “Nasıl?” dedi diğer yolcular: — Hem hızlanarak hareket ediyoruz, hem de vagonun kapısı penceresi kapalı.
64.	— Biz qazir Ukraina jerinde kele	— “Biz şimdi Ukrayna topraklarına

	jatırmız. Eger bügin, tipti qazir qaşpasaq jat elge tap bolıp, xalimiz mülde müşkil boladı, – dep qonışımnan bäkimdi şığarıp aldım.	varacağız. Eğer bugün, hatta hemen kaçmazsak kendimizi yabancı diyarlarda bulduğumuzda durumumuz tamamen zor olur" diye koncumdan çakımı çıkardım.
65.	— Edenniñ bir taqtayınıñ şetin qol sıyırday[25] oyıp, köterip alamız da, sodan birbirlep tüsip qalamız.	— Zeminin bir tahtasının kenarından elle çok büyük delik açıp, kaldırırız ve o zaman tek tek ineriz.
66.	Qaşuw oyı bäriniñ de basında bolğan siyaqtı.	Kaçma düşüncesi hepsinin aklında varmış gibiydi.
67.	Qarsı pikir bildirgen jan bolğan joq.	Karşıt düşünce bildiren tek bir kişi yoktu.
68.	Ünsiz kelisüw.	Sessiz uzlaşma.
69.	Men eki taqtaydıñ bası tüyisken jikke bäkimdi saldım.	Ben iki tahtanın birleştiği temas çizgisine çakıyı yerleştirdim.
70.	Edenge mayday kesiletin qarağaydan emes, tegi berik ağaştan tilingen taqtay töselgen eken.	Zemine rahat kesilen çam ağacından değil, cinsi sağlam ağaçtan doğranan tahta döşenmişti.
71.	Degenmen kertip jatırmın, kertip jatırmın.	Ancak kazıyorum, kazıyorum.
72.	Jan terge tüstim, qolımnan qol qalmadı…	Kan ter içinde kaldım, elimde derman kalmadı...
73.	Osı tusta tönip turğandar arasınan bir orıs qızıl äsker "mağan ber" dep, bäkimdi alıp iske ol kiristi.	O anda etrafta duranlar arasından bir Rus Kızıl Ordu askeri "bana ver" diyerek çakımı alıp o uğraşmaya başladı.
74.	Odan keyin armyan jigiti, odan keyin - özbek, odan keyin - qalmaq… kezekpen kertip jatırmız…	Daha sonra Ermeni delikanlı, ondan sonra Özbek, ondan sonra Kalmuk... sırayla kazıyoruz...
75.	Bizdiñ sorımızğa qaray taqtay teginiñ qattılığına qosa qalıñ da eken.	Bizim talihsizliğimizden tahta cinsinin sertliğine ilaveten kalınmış da.
76.	Ağaş öñdewşiler tilimen aytqanda "sorokovka, ne bolmasa,	Marangozların diliyle söylenince "sorokovka ya da pyatidesyatkadan",

[25] Orijinal metinde kelime "***sıyarday***" şeklinde geçmektedir.

	pyatidesyatkanıñ", yağni qalıñdığı ne qırıq, ne elüw santimetrliktiñ biri.	yani kalınlığı ya kırk, ya elli santimetrelikten biri.
77.	Edenniñ qalıñdığı qanşa bolsa da däl qazir jaw tutqınınan bosaymın degenge basqa joq jäne asığıp ta jatırmız…	Zeminin kalınlığı ne kadar olursa olsun, tam o anda düşman esirliğinden kurtulayım demekten başka çaremiz yok ve sabırsızlanıyoruz da...
78.	Qaşanda waqıt utuw ol maqsatqa bir taban jaqınday tüsüw ğoy.	Daima zaman kazanmak, o amaca bir adım kadar yakın olmaktır.
79.	Mine sañılaw aşıldı.	İşte delik açıldı.
80.	Alayda buğan üş sawsaq qana sıyadı.	Ancak buna üç parmak sığar.
81.	Qoldı tügel suqpasa, mına taqtaydı köteretindey küş aluw qayda!	Elini tamamen sokamazsa, bu tahtayı kaldırabilecek kadar kuvvet alması mümkün değil!
82.	Vagon doñğalaqtarı da rel'sti "kertip" zımırap kelemiz.	Vagonun çarkları da rayları "kazıyarak" hızla ilerliyoruz.
83.	Biz de jan därmenge tüsip qalıñ taqtaydı kertip jatırmız, kertip jatırmız.	Biz de zorlanarak kalın tahtayı kazıyoruz, kazıyoruz.
84.	Sol jerde basıma bir qawip **[8]** sap etsin - birewdiñ bolmasa, birewdiñ terli alaqanınan bäkim jılp etip tüsip ketse, barlıq ümitten ayırılğanımız ğoy.	Bu arada aniden bir tehlike aklıma **[8]** geldi, biri olmasa, diğerinin terli avucundan çakım tak diye düşüp gitse, bütün ümidimiz yok olacak.
85.	Osı kezde sawsaqtay bäki bizge azattıq jolınıñ kiltindey bolıp körinetin.	O esnada parmak gibi çakı, bize özgürlük yolunun kilidi olarak görünüyordu.
86.	Kezek qayta özime tiygende bäkiniñ sabına bäteñkemniñ bawın baylap, bilegime ilip aldım…	Sıra tekrar bana geldiğinde, çakının sapına botumun bağını bağlayıp, (onu da) bileğime bağladım...
87.	Menen keyingiler de bäkini osılay ustaytın boldı…	Benden sonrakiler de çakıyı böyle tuttu...
88.	"Er jigitti jaman äyel, şaban at, ötpeytin pışaq muqaltadı" dep qazekem aytpay ma?	"Erkeği kötü kadın, yavaş at, kesmeyen bıçak köreltir" diye Kazaklar boşa söylememiş.
89.	Sol siyaqtı mexnatımız öner emes.	Bu şekilde çektiğimiz sıkıntı marifet

		değil.
90.	Keybir qoldar qanşama jigerlene kirisse de taqtayğa iz qaldıruwdan artıqqa bara almay qaldı.	Bazı eller ne kadar gayretle girişse de tahtaya iz bırakmaktan öteye gidemediler.
91.	Al qaruwlı degen qoldardıñ özi kölemi şemişkeniñ jartı qabığınan artıq ağaş jonıp ala almaydı…	Hani güçlü denen eller, boyutu ay çiçeğinin yarım kabuğundan fazla ağaç yontamıyordu...
92.	Şirkin, azattıq degen ne qılğan küşti qudiret deseyşi, sonda da kertip jatırmız.	Böyle olsa da, ahh, özgürlük denen (şey) ne kadar güçlü bir kudretmiş, kazmaya devam ediyoruz.
93.	Endi bäki qoldan-qolğa jiyi köşetin boldı.	Şimdi çakı elden ele sıkça taşınır oldu.
94.	Bir sätte sañılaw tört sawsaq sıyatınday kölemge jetkizildi - birine-biri külimdep qarağan jigitterdiñ közindegi ümit uşqının aytsañızşı.	Bir anda delik, dört parmak sığacak kadar boyuta ulaştı, bir birine gülümseyerek bakan delikanlıların gözündeki ümit kıvılcımı nasıl anlatılabilir ki!
95.	Älde bäkiniñ iyesi bolğanımnan ba, barlıq uşqın atqan közder aynalıp kelip mağan toqtaydı…	Herhâlde çakının sahibi olmamdan dolayı, bütün kıvılcım saçan gözler dönüp bende duruyordu...
96.	Bul qırsıqqan düniyeni qoyıñız, biz taqtaydı köterüwge endi bilek sıbana bergenimizde poezd kenetten toqtap, sırtta jügirgen nemisterdiñ dawısı estildi.	Bu inatçı dünyayı bırakınız, biz tahtayı kaldırmak için şimdi bilekleri sıvadığımızda tren birdenbire durdu ve dışarıda koşan Almanların sesi işitildi.
97.	Ne bolıp qaldı eken, ä?	Ne olmuştu ki?
98.	Bir-birimizge qaraymız da sırtqa qulaq salamız.	Birbirimize bakıyoruz ve dikkatlice dışarıyı dinliyoruz.
99.	Birine–biri soğılısqan äldeneler sart-surt etetin siyaqtanadı.	Birbiriyle çarpışan bir şeyler takır tukur ediyormuş gibiydi.
100.	Sol sartıldıñ kezegi bizge de jetip, vagon ilgeşegi ağıtılıp, esik aşıldı.	Bu gürültü sırası bize de ulaşınca vagonun sürgüsü çekilip, kapı açıldı.
101.	Nemister “tüs!” degen belgi körsetedi.	Almanlar “İn!” diye işaret ettiler.
102.	Birimiz sekirip, birimiz domalap, sürine-qabına tüsip jatırmız.	Birimiz atlayarak, birimiz yuvarlanarak, sürüne sürüne iniyoruz.

103.	Aydala.	Bozkır.
104.	Nege tüsirdi eken bul jerge?	Niçin indirmişti bu yere?
105.	Älde, bäleketter bizdiñ äreketimizdi bilip qoyıp jür me?	Yoksa, uğursuzlar bizim teşebbüsümüzü biliyorlar mı?
106.	Jo-joq oğan uqsamaydı.	Yok yok ona benzemiyor.
107.	Sostavpen kelgenderdi sapqa turğızıp, küşti küzetpen äldeqayda ayday jöneldi.	Katarla gelenleri sıraya sokup, güçlü bir güvenlikle belirsiz bir yere sürgün ediyorlar.
108.	Bizde "Qayda aparasıñdar?" degen suraw joq, olarda "pälen jerge aparamız" degen jawap joq.	Bizde "Nereye götürüyorsunuz?" denen soru yok, onlarda "falan yere götürüyoruz" denen cevap yok.
109.	Jürip kelemiz.	Yürüyoruz.
110.	Bärimiz de jaw qolına jaralanıp tüskendermiz - biri ayağın, biri qolın, biri kewdesin, biri basın däkemen tañıp alğandar öñşeñ.	Hepimiz de yaralanarak düşman eline düşmüş insanlarız, birinin ayağını, birinin elini, birinin gövdesini, birinin başını gazlı bezle sarmışlar hep.
111.	Sırttan qarağanğa – jamaw-jasqawlı retsiz lek.	Dışardan bakılınca derme çatma düzensiz bir grup.
112.	Ayağımnıñ amandığına iştey şükirşilik aytıp kelemin.	Ayağımın sağlam oluşundan dolayı içten içe Allah'a şükrediyorum.
113.	Jilinşigi sınğan eki qızıl äsker jüre almay qalıp edi, qulağan jerlerinde atıp ketti.	Kaval kemiği kırılan iki Kızıl Ordu askeri yürüyememişti, düştükleri yerde kurşuna dizildiler.
114.	Er jigitke jawına qarsılıq körsete almay ölgennen artıq qorlıq bolar ma?	Bir erkeğe düşmanına karşı koyamadan ölmesinden daha büyük bir azap var mı?
115.	Qayran azamattar, aydalada qaldı.	Yazık ki vatandaşlar, bozkırda kaldı.
116.	"Belgisiz ketken baqır" dep **[9]** osındaylardı aytatın bolsa kerek…	"Meçhule giden zavallıdır" sözü **[9]** böyleleri için söylenmiş olmalı...
117.	Erteñ jeñis küni jarq etip atadı.	Ertesi gün zafer patlak verdi.
118.	Tiri qalğandar üylerine qaytadı aman-saw, qaza tapqandar jöninde üylerine qaralı qağaz baradı.	Sağ kalanlar, evlerine geri dönüyor sağ salim, ölenler hakkında (ise) evlerine kara haber gidiyor.

119.	Al mınalardıñ tuwıstarı künde kelesi atar tañ men batar künnen dämelenip, şığarıp salğan kökjiyekten köz almay qarawmen ömirlerin ötkizedi ğoy endi.	İşte bunların akrabaları, her gün tan yerinin ağarması ile güneşin batışına kadar umut ederek, (onları) yolcu ettikleri ufuk yönüne doğru gözlerini ayırmadan bakıp ömürlerini geçiriyorlardı artık.
120.	Al mınalar bolsa, aydalada quzğınğa jem bolıp qala berdi…	İşte bunlar ise, bozkırda kuzgunlara yem olup kalıverdi...
121.	— Oy, ökinişti-ay! – dep kürsindi janımda kele jatqan orıs jigiti.	— “Eyvah, yazık!” diye iç çekti yanıma gelen Rus delikanlı.
122.	Ol da ana atılıp qalğandar jöninde oylap kele jatır eken ğoy dep kürsiniske men de qosıldım.	O da bu vurulanları düşününüp duruyormuş diye (bu) iç çekişe ben de katıldım.
123.	Sol jerde onıñ dawısı jäne şıqtı.	Bu esnada onun da sesi çıktı.
124.	— Ana taqtaydı köterip ülgirmegenimiz-ay…	— Bu tahtayı kaldırmayı başaramadık ya...
125.	“E-e, seniñ oyıñ anada eken ğoy”.	“Ee, senin aklın oradaymış”.
126.	— Sonıñ köterilmegenine men quwanıp kelemin, – dedim.	— “Onun kaldırılmadığına ben seviniyorum” dedim.
127.	Körşim betime odıraya qaradı.	Komşum yüzüme dik dik baktı.
128.	— Biz köterer edik.	— Biz kaldıracaktık.
129.	Biraq onıñ ornınan aşılğan sañılawğa sıymas edik.	Fakat onun altından açılan deliğe sığmazdık.
130.	Sodan soñ ekinşi taqtaydı juluwğa ärekettener edik.	Daha sonra ikinci tahtayı sökmeye uğraşacaktık.
131.	Alayda ülgirmes edik.	Hâlbuki kaldıramazdık.
132.	Mına faşister taqtayı köterilgen edendi köre qalsa, sol vagondağılardıñ bärin qırıp salar edi.	Bu faşistler, tahtası kaldırılan zemini görseler, bu vagondakilerin hepsini katlederlerdi.
133.	Ülgirmeytin bolğannan keyin taqtaydıñ köterilmegeni de durıs boldı, – dep, sözimdi däleldey tüsemin.	Başarısız olduktan sonra tahtanın kalkmaması da doğru oldu, – diye, sözümü kanıtladım.
134.	Janımda kele jatqan menimen	Yanımda gelen, benimle aynı fikirde

	kelisetinin bildirip, basın iyzeydi…	olduğunu bildirip başını salladı...
135.	Rayısov endi erekşe birdeñe aytatının añğartıp meniñ bilegimdi basıp qoydı.	Rayısov, şimdi özellikle bir şey söyleyeceğini bildirmek için benim bileğimi tuttu.
136.	— Tutqın tağdırı meni talay lager', talay taw, talay sayğa apardı.	— Esir kaderi, beni nice kamp, nice dağ, nice vadiye götürdü.
137.	"Pälen jerge keldik" dep jan aytpaydı.	"Falan yere geldik" diye kimse söylemezdi.
138.	Jä, biz de ol jöninde eşkimnen eşteñe suray qoymaymız.	Evet, biz de o konuda hiç kimseye hiçbir şey soramıyoruz.
139.	Qulağımızğa äldeqalay jetken jer attarı bayağıda umıt qalğan.	Kulağımıza bir şekilde gelen yer adları**,** geçmiş zaman unutulmuş.
140.	Sondıqtan da menen, äsirese tutqında bolğan şağımdı ötkizgen jer attarın suraymay-aq qoy.	Bu yüzden de bana, özellikle esir olduğum zamanı geçirdiğim yer adlarını sorma.
141.	Men bärin de "jer", "jer" dep ayta bereyin.	Ben hepsini de "yer", "yer" diye söyleyivereyim.
142.	Kelistik pe osığan?	Anlaştık mı bu konuda?
143.	Men kelisetinimdi ayttım.	Ben anlaştığımızı söyledim.
144.	— Surağıñ bolsa qoya otır, – dedi ol tağı da.	— "Sualin varsa soruver" dedi o da.
145.	— Sizdiñ tar jol tayğağıñız men üşin beymälim qubılıs qoy.	— Sizin zorluklarla dolu yolculuğunuz benim için meçhul bir olay.
146.	Ädette suraq eki jaqqa da mälim jay jöninde äñgime qozğağanda tuwadı.	Bilinçli soru, iki tarafın da bildiği bir durum hakkında konuşma başlatıyordu.
147.	Al qazir basıñızdan keşirgen xikayalarıñızdı alañsız ayta beriñiz.	İşte şimdi başınızdan geçen maceralarınızı gönül rahatlıyla anlatıveriniz.
148.	**Rayısov:** 1945 jıldıñ bası boluwı kerek, Pol'şanıñ bir jerine jetkizdi bizdi.	**Rayısov:** 1945 yılının başı olmalı, Polonya'nın bir yerine ulaştırdı bizi.
149.	Awqımdı jerdegi otız şaqtı uzın **[10]** taqtay baraqtı tikenek sım, onıñ	Büyük yerdeki otuz kadar uzun **[10]** tahta barakayı dikenli tel, onu da

	sırtınan orman qorşağan.	dışardan orman çevirmiş.
150.	“Qaşuwğa qolaylı-aw” dep oylaymın.	“Kaçmak için elverişli” diye düşünüyorum.
151.	Munarada qas qaqpastan turatın küzetşi közine tüspey dalañqaydan ötip, sonaw ormanğa süñgiseñ - sen azatsıñ.	Kulede gözlerini kırpmadan duran nöbetçinin gözüne görünmeden ovadan geçip, şu ormanda kaybolabilirsen, sen özgürsün.
152.	Al azattıqtı jan düniyem añsaydı da turadı.	Bu şekilde iç dünyam özgürlüğü özlüyor.
153.	Basımnan “qaşuw” oyı bir ketpeydi.	Aklımdan “kaçma” fikri bir türlü gitmiyor.
154.	Lager’ şaruwasımen sırttan kelip-ketip jüretin bir polyak şalı bolatın.	Dışarıdan kamp çiftçisiyle gelip giden ihtiyar bir Polonyalı vardı.
155.	Sol tutqındardıñ birine Stalingrad tübinde faşisterdiñ eki armiyasınıñ qorşawğa alınğanın sıbırlaptı.	Bu, esirlerden birine Stalingrad yakınında, faşistlerin iki ordusunun kuşatmaya alındığını fısıldamıştı.
156.	İştey tasıp, quwanıp jürmiz.	İçten içe neşeyle coşup, seviniyoruz.
157.	Sol xabar qamşılay tüskendey endi qaşuw qamına tikeley kirise bastayın…	Bu haberi duyar duymaz kaçma teşebbüsünü doğrudan uygulamaya başlayayım...
158.	“Kirise bastayın” degende onı neden bastap, neden qoyarım özime de jumbaq.	“Uygulamaya başlayayım” deyince ona nereden başlayıp, (onu) nerede bırakırım benim için de muamma.
159.	Oyımmen basqalarmen böliseyinşi desem, lager’degiler birimizge birimiz senbeymiz.	Düşüncemi başkalarıyla paylaşayım desem, kamptakilerle birbirimize güvenmiyoruz.
160.	Bayağı vagondağı jigitterdiñ qayda joğalğanı belgisiz, bir de biri közime tüsseyşi…	Daha önceki vagonda bulunan delikanlıların nereye kaybolduğu belirsiz, birinden de biri gözüme çarpsa ya...
161.	Al qolımnan keleri - lager’ qorşawınıñ osal tustarın bayqastaw ğana…	İşte elimden gelen kamp duvarının dayanıksız taraflarını incelemek sadece...
162.	Sol künderdiñ birinde tutqındardı kenetten sapqa turğızdı.	Bu günlerin birinde esirleri birdenbire sıraya soktular.

163.	Bul biz üşin jañalıq emes.	Bu bizim için yeni bir şey değil.
164.	Künde turğızıp jatqanı.	Her gün yapılan.
165.	Alayda bul jolğı saptıñ burınğı saptardan ayırmaşılığı, sol qalpımızda lager'den şığarıp, jaqın stantsiyağa jetkizip, bizdi tağı da qızıl vagondarğa artuw boldı…	Ama bu seferki sıranın önceki sıralardan farkı, bu şekilde kamptan çıkarıp, yakındaki istasyona götürüp, bizi de kızıl vagonlara yüklemeleri oldu...
166.	"Yugoslaviya partizandarına qosılğan xikayasın qaşan aytar eken" dep, tağat tappay otırğan özim, osı tusta oyımdağını aytıp saldım.	"Yugoslavya partizanlarına katılma hikâyesini ne zaman anlatacakmış" diye, sabırsız bir şekilde bekleyen ben, o anda aklımdan geçenleri söyleyiverdim.
167.	**Rayısov:** Men jaw qolınan üş ret qaşuw äreketin jasağanmın.	**Rayısov:** Ben düşman elinden üç kez kaçma girişiminde bulundum.
168.	Sonıñ birinşisi vagonda bolğanın ayttım.	Bunun ilkinin vagonda olduğunu söyledim.
169.	Mine, 1943 jıldıñ jaz ayağı.	İşte bu, 1943 yılı yaz başı.
170.	İtaliya jerindemiz.	İtalya toprağındayız.
171.	Lager' atawlı bir-birine uqsay beredi: uzın-uzın taqtay baraktar.	Kamplar temelde birbirine benziyor: uzun uzun tahta barakalar.
172.	Olar bes-altı qatar tikenek sımmen qorşalğan.	Onlar beş altı sıra dikenli telle kuşatılmış.
173.	Qorşawdıñ är tusında basına pulement pen projektor qoyılğan munara.	Duvarın her köşe başına makineli tüfek ve projektör konulmuş bir kule.
174.	Faşistik Germaniya İtaliya jerine ayaq basqanda elde oğan qarsı küresüw üşin partizan otryadtarı da jasaqtala bastağan ğoy.	Nazi Almanyası İtalya toprağına ayak basınca, halkın ona karşı savaşması için partizan müfrezeleri de silahlanmaya başlamış.
175.	Mine, sol qozğalıstıñ bir şeti "anaw özenniñ ar jağında, mına lager'ge tayaw" deydi.	İşte, bu ayaklanmanın bir ucu "o nehrin diğer tarafında, bu kampa yakın" deniyordu**.**
176.	Desek te "olarda küzeti mıqtı mına lager'dey ob'ektini şabuwıldaytın küş äli joq-aw" dep joramaldaymın	Öyle olsa da "onlarda, sağlam bir koruması olan bu kamp gibi bir hedefe hücum edecek kuvvet henüz yok" diye tahmin ediyorum

	özimşe.	kendimce.
177.	Burınğı lager'lerde jürgenimde "jaqın jerde partizandar bar" degen xabar jetpese de qaşuwğa ıntızar bolıp jürgen bizderge endi ne jorıq.	Önceki kamplarda gezerken "yakın yerde partizanlar var" diye haber gelmese de kaçmayı arzulayan bizleri şimdi durduran ne?
178.	"Qaşuw" oy-jüyemizdi tügel bawrap alğan.	Kaçma planımızı herkes benimsemiş.
179.	Mına qorşawdan esebin tawıp şığıp, jüz metrdey jazıq pen onıñ ar jağındağı özennen ötsek, qalıñ ormanğa süñgir edik.	Bu duvardan bir yol bularak çıkıp, yüz metre kadar ova ile onun diğer tarafındaki nehirden geçsek, gür ormana saklanırdık.
180.	Odan äri partizandar.	Oradan biraz uzakta partizanlar.
181.	Serik Külemiyarov degen qarağandı**[11]**lıq jigit ekewimiz osınday jospar qurıp jürmiz.	Serik Külemiyarov isimli Karağandı**[11]**lı delikanlıyla ikimiz böyle bir plan kurduk.
182.	Munımen burınğı lager'de tanısıp, bilisip qalğanbız.	Bundan önceki kampta tanışıp, birbirimizi tanımıştık.
183.	Mundayda senimdi serik tawıp almasañ tağı qıyın.	Bu durumda güvenilir yol arkadaşı bulamazsan yine zor.
184.	Sol künderdiñ birinde mağan nemistiñ bir qart soldatı jaqındap kelip: — Jaqın aradağı bir tünde elektr jarığı 15 minut sönedi, – dep sıbırlasın.	Bu günlerin birinde, bana yaşlı bir Alman askeri yaklaşıp: — "Yakında bir gece elektrik ışığı 15 dakika sönecek" diye fısıldadı.
185.	Estigenime sener-senbesimdi bilmey abdırap qaldım.	Duyduğuma inanıp inanmayacağımı bilmeden şaşırıp kaldım.
186.	Meniñ qaşpaq oyımdı bilip jür me, bäleket, älde basqağa da sıbırlap jür me, älde arandatuw ma?	Benim kaçma düşüncemi biliyor mu, felaket, yoksa başkasına da mı fısıldıyor, yoksa kışkırtma mı?
187.	Äriyne men onıñ xabarına män bermegendey keyip körsettim.	Elbette ben onun haberini önemsememiş gibi tavır takındım.
188.	Desem de Säbiytke jetkizdim.	Söylemek için de Sebit'e gittim.
189.	— Onda biz bılay isteyik, – dedi ol.	— "O zaman biz şöyle yapalım" dedi o.
190.	Qorşawdıñ osal-aw degen tusın aldın	Duvarın zayıf olan tarafını önceden

	ala belgilep qoyayıq ta küteyik.	belirleyelim ve bekleyelim.
191.	Xabar jalğan bolsa, öz aldına, al şın bola qalsa, ötip ketüwge dayın bolayıq.	Haber yalan ise ayrı, ya gerçek ise geçip gitmeye hazır olalım.
192.	Osığan jä destik.	Bu konuda anlaştık
193.	Tün balasında eki közimiz projektorda.	Gece boyunca iki gözümüz projektördeydi.
194.	Saqaday say bolmasaq ol söngen waqıtta jıynala almay qalamız ğoy.	Tamamen hazır olmazsak, o söndüğü anda toparlanamayız.
195.	Büyirimizden tağı bir oy türtkileydi: xabardı basqalarğa jetkizsek pe eken…	Aklımızdaki başka bir düşünce (bizi) rahatsız ediyordu: haberi diğerlerine ulaştırsak mıydı?...
196.	Lager'de oyındı köringenge ayta berüw de qawipsiz emes.	Kampta düşünceni (her) gördüğüne söyleyivermek de tehlikesiz değil.
197.	Qoyşı, xabar jöninde eşkimge de jumğan awzımızdı aşpay, tün balasında projektordı añdıp, iştey tınıp jürdik qoy.	Boşver, haber hakkında hiç kimseye bir şey söylemeden, gece boyunca projektörü gözetleyerek kendi kendimize suspus yürüdük.
198.	Kütüwimiz aqtaldı - bir tüni lager' qarañğı tünekke orana qalsın.	Beklediğimiz gerçekleşti, bir gece kamp zifiri karanlığa büründü.
199.	Säbit ekewimiz qorşawdıñ belgili tusına lap qoydıq ta, kiyimimizdi de, özimizdi de tikenek sımğa jırtqıza-mırtqıza jantalasıp ötip, kündiz köz almaytın tawdı betke ustap zıtıp berdik.	Sebit ile ikimiz duvarın belli bir tarafına saldırdık ve kıyafetimizi de**,** kendimizi de dikenli telle parçalaya parçalaya debelenerek geçip, gündüz gözün göremeyeceği kadar uzakta olan dağı hedefleyerek gözden kayboluverdik.
200.	Özen sayaz eken…	Nehir sığmış...
201.	Ar jağındağı ormanğa jetisimen quladıq.	Diğer taraftaki ormana ulaşınca yere yığıldık.
202.	Alqınısımız basılğan soñ sırtımızğa qarasaq lager' projektorları mazdap tur.	Soluklandıktan sonra arkamıza baktığımızda kamp projektörleri parlıyor.
203.	Avtomat tırıldı da jetedi qulağımızğa.	Makineli tüfeğin sesi de geldi kulağımıza.

204.	“Qorşawdan ötüwge keşigip qalğandardı atıp jatır-aw, bäleketter” deymin işimnen.	“Duvardan geçmek için geç kalanları kurşunluyor uğursuzlar” diyorum içimden.
205.	Ol jaqqa endi bizden qayran joq.	O tarafa bundan sonra bizden fayda yok.
206.	Ärkim öz basınıñ qamın oylaw - tutqın zañı.	Herkesin kendi başının çaresine bakması, esir yasası.
207.	Sol tüni ormanğa älde bolsın suğına tüsip, tawğa älde bolsın örmeley tüsip, bir jerge jete qulap, uyıqtap qalıppız.	Bu gece bazen ormana girip, bazen dağa tırmanıp, bir yere ulaşınca yatıp, uyuya kaldık.
208.	Sodan kelesi künniñ säske tüs şamasında bir-aq oynayıq.	O zamandan, yaklaşık ertesi günün kuşluk vaktine kadar oyalandık.
209.	Awada üp degen jel joq.	Havada yaprak kıpırdamıyor.
210.	Mawjırağan taw tınıştığın äldeqanday qustardıñ şolp-şolp etken, şırıldağan, şıyqıldağan dawıstarı ğana buzadı.	Rehavet veren dağ sessizliğini, sadece bazı kuşların şakırdayan, öten, cıvıldayan sesleri bozuyordu.
211.	Säbit ekewimiz birimizge birimiz qarap küldik - azattıq **[12]** quwanışınıñ belgisi.	Sebit ile ikimiz birbirimize bakıp güldük, özgürlük **[12]** sevincinin işareti (olarak).
212.	Sol waqıtta özimniñ sezgenim - işimniñ şurılı.	Şu anda hissettiğim, içimin gurultusu.
213.	Säbittiñ de jağdayına tüsinemin.	Sebit’in de durumunu anlıyorum.
214.	Lager’diñ suw sorpasın işkenimizge, jügeri nanın jegenimizge 12 sağattay waqıt bolğan.	Kampın su çorbasını içtiğimizden, mısır ekmeğini yediğimizden beri neredeyse 12 saat geçmiş.
215.	Alayda “tutqınnan azatpız” degen oydıñ özi qarın mäselesine nazar awdarta qoyatın emes.	Ancak “esaretten kurtulma” düşüncesi karın meselesiyle ilgilenmeye izin vermiyor.
216.	Adam aştıqqa qırıq kün şıdaydı deydi ğoy.	İnsan açlığa kırk gün dayanırmış ya.
217.	Soğan deyin partizandardı da tabarmız.	O zamana kadar partizanları da buluruz.
218.	Sol künniñ qalğan waqıtı men tüni boyı jürip otırıp taw qıratınıñ asa, tağı	Günün kalan zamanı ile gece boyu yürüyüp, dağın tepesini aşınca yine

	quladıq…	devrildik...
219.	Kelesi künniñ tüs mezgilinde bir şağın derevnyanıñ üstinen şığayıq.	Ertesi günün öğle vaktinde küçük bir köye rastladık.
220.	Jo-joq, “saqtıqta qorlıq joq” degendey, kirip baruwğa bolmaydı seloğa.	Kesinlikle hayır, “tedbirden zarar gelmez” sözünde olduğu gibi girmek (doğru) olmaz köye.
221.	Oñtaylaw tustan barlay bastadıq.	Uygun bir yerden etrafı kolaçan etmeye başladık.
222.	Köşesinde adam az.	Sokağında insan az.
223.	Anda-sanda qarañdaytındar öz şaruwasımen jürgen selo turğındarına uqsaydı.	Ara sıra karartı hâlinde görünenler, kendi işiyle uğraşan köy ahalisine benziyor.
224.	Qaruw asınğan “qara köylektiler” körinbeydi.	Silah asılı “kara gömlekliler”[26] görünmüyor.
225.	Degenmen biz selodan birew-mirew şetke şığar ma eken dep kütip edik, juwıqta onday adam bayqala qoymadı.	Ancak biz acaba köyden herhangi biri ayrılır mı diye bekledik, civarda böyle bir insan görünmüyordu.
226.	Sonan soñ, şınımdı aytayın patriottıq sezimniñ emes, qarnımızdıñ jetegimen “täwekel” dep seloğa bet alıp, şetki üydiñ awlasına jasqana kire berdik.	Daha sonra, doğrusunu söylemek gerekirse vatanseverlik duygusunun değil, karnımızın yönlendirmesiyle “tevekkül” ederek köye doğru yürüyüp, kenardaki evin avlusuna çekinerek giriverdik.
227.	Äweli esikti şalqasınan ayqara aşıp bir bala şığa keldi de, bizdi körisimen üyge qayta kirip, esikti jawıp aldı.	Önce kapıyı ardına kadar açan bir çocuk çıkageldi ve bizi görünce eve tekrar girip, kapıyı kapadı.
228.	Sodan keyin şıqqan äyel körşisine qaray jügirdi…	Bunun ardından çıkan kadın komşusuna doğru koştu...
229.	Bizdi kari-qurtañ, äyel, bala-şağa qorşap aldı.	Bizi ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar kuşattı.
230.	Men ımdap lager’den qaşıp şıqqanımızdı aytıp jatırmın.	Ben kamptan kaçtığımızı işaretlerle söylemeye çalışıyorum.

[26] Burada kara gömlekliler derken siyah giyinen İtalyan faşist askerleri kastediliyor.

231.	İtal’yanşa bilgen sözin Säbit te qıstırıp qoyadı.	Sebit de İtalyanca bildiği kelimeleri araya sıkıştırıyordu.
232.	— Partizandı izdep jürmiz, – deymin men.	— “Partizanları arıyoruz” diyorum ben.
233.	Bir qart kelip, arqamızdan qağıp: — Raşen? – dedi.	Bir yaşlı gelip, arkamızdan iterek: — “Russian?” dedi.
234.	Ağılşınşa “orıssıñ ba?” degen söz ekenin biletinmin.	İngilizce “Rus musun?” dediğini anlıyorum.
235.	Basımdı iyzedim.	Başımı salladım.
236.	— Bravo tovariş’, – dedi qart.	— “Bravo yoldaş” dedi ihtiyar.
237.	Sol seloda biz eki kün tınığıp alğannan keyin, qarapayım kiyingen, ıyığına asıp alğan avtomatı bar bir ital’yandıqqa erip, tağı jolğa şığıp, kelesi küni “partizan” degen xalıq arasına jettik - armanğa jettik.	Bu köyde biz iki gün dinlendikten sonra sıradan giyinmiş, omzuna asılmış makineli tüfeği olan bir İtalyan’ı izleyerek yine yola çıkıp, ertesi gün “partizan” denen halkın arasına ulaştık, amacımıza ulaştık.
238.	Bul partizandardıñ jüris-turısı, qam-qareketinen jaña-jaña bas qosıp, boy tüzep kele jatqan otryadtı añğardım.	Bu partizanların tavrından**,** hazırlığından yeni yeni birleşip, toplanarak gelen müfrezeyi farkettim.
239.	Köbi qaruwsız.	Çoğu silahsız.
240.	Lager’de kütkenimizdey tutqındardı bosatıp alatınday qawqar äzirge bayqalmaydı.	Kampta beklediğimiz gibi, esirleri serbest bırakacak gibi bir durum şimdilik ortaya çıkmadı.
241.	Özderin “Briş-Beneş” otryadımız dep ataydı eken.	Kendilerini “Briş–Beneş” müfrezesiyiz diye adlandırıyorlardı.
242.	Bul ataw mänisin surağanımız da joq.	Bu adın anlamını da sormadık.
243.	**[13]** Bul jerden Yugoslaviya eli alıs emes eken.	**[13]** Buradan Yugoslavya uzak değilmiş.
244.	Onıñ partizandarınıñ bergi otryadtarımen xabarlasıp turatının, onda biz siyaqtı lager’lerden qaşıp şıqqan keñes jigitteriniñ barın ayttı bir sloven.	Onun partizanlarının bu taraftaki müfrezelerle haberleştiğini, orada bizim gibi kamplardan kaçan Sovyet gençlerinin olduğunu anlattı bir Sloven.
245.	Mına otryadtıñ komandirinen soğan	Bu müfrezenin komutanından bizi

	jetkizüwin suradıq.	oraya ulaştırmasını rica ettik.
246.	Munı öz basım eki oymen ötingen edim: birinşi - otandastarımızben birge boluw, ekinşi - Yugoslaviya partizandarınıñ basqınşılarğa qarsı küreske şıqqanı jönindegi xabardı estigenimizge köp bolğan.	Bunu kendim iki düşünceyle istemiştim: birincisi, vatandaşlarımızla birlikte olmaktır; ikincisi, Yugoslavya partizanlarının işgalcilere karşı yürüttüğü mücadeleyle alakalı haberi işittiğimizden beri uzun zaman geçmesidir.
247.	Qolğa qaruw alıp sol basqınşılarmen aşıq ayqasqa şığuw tutqın atawlınıñ armanı.	Ellerine silah alıp bu işgalcilerle açık muharebeye girmek, esirlerin hayali.
248.	Bılayğı jurt oğan jalpı "basqınşı" dep öşikken bolsa, tutqındardıñ öşi eki ese - bizdi adam sanatına qospay ustadı ğoy lager'lerde.	Bir zaman sonra halk onlara "işgalci" diye top yekün düşman olsa da, esirlerin kini iki misli, bizi insan yerine koymadılar kamplarda.
249.	Ne körmedik!	Neler görmedik!
250.	"Şirkin, osınıñ bäri üşin öş alatın kün tuwa ma, joq pa?" dep armandawşı edik-aw, mine sol kün tuwdı…	"Ah, bunların hepsi için öç alma fırsatı elimize geçer mi, geçmez mi" diye (hep) hayaller kuruyorduk ya, işte bu gün elimize geçti...
	Alğaşqı Sınaq	**İlk İmtihan**
251.	**Rayısov:** Yugoslaviyanıñ Slovin jağında basqınşılarğa qarsı köterilgen Briş-Beneş partizan otryadınıñ bizdi quwanıp qarsı alğanı äli esimde.	**Rayısov:** Yugoslavya'nın Slovin tarafında işgalcilere başkaldıran Briş-Beneş partizan müfrezesinin, bizi sevinerek karşılaması hâlâ aklımda.
252.	Munda tağdırı bizge uqsas keñes adamdarınan vzvod jasaqtalğan eken.	Burada kaderi bizimle aynı (olan) Sovyet insanlarından takım oluşturulmuştu.
253.	Komandiri Anatoliy İgnat'eviç D'yaçenko Qızıl Armiya qatarındağı suw astına mina qoyu mamanı.	Komutan Anatoliy İgnateviç Dyaçenko, Kızıl Ordu safında sualtı mayın koyma uzmanı.
254.	Soğıs bastalğan jıldan Ukrainanıñ bir partizan otryadında jaw ob'ektilerin buzğıştar tobın basqarıp, kezekti bir tapsırma orındaw kezinde qolğa tüsip qalıptı.	Savaşın başladığı yıl Ukrayna'nın bir partizan müfrezesinde düşman hedeflerini yok edenlerin takımını yönetip, bir sonraki görevi yerine getirdiği sırada ele geçmişti.
255.	Sodan lager'den lager'.	O zamanda kamptan kampa.

256.	Soñğı lager'den qaşıp, mına partizandarğa bizden jartı jıl burın ğana kelip qosılğan eken.	Sonki kamptan kaçıp, bu partizanlara bizden sadece yarım yıl önce katılmıştı.
257.	Al biz bul otryadqa 1943 jıldıñ qırküyek ayınıñ soñğı künderi tap bolğanbız.	İşte biz bu müfrezeye 1943 yılının Eylül ayının son günleri rastlamıştık.
258.	Anatoliy İgnat'eviçte Qızıl Armiyanıñ komandirlik däreje-atağı bolmağan.	Anatoliy İgnateviç'te Kızıl Ordu'nun komutanlık unvanı bulunmuyordu.
259.	Sonda da ösüwine qarağanda biz keldigenge deyin biraz erlikter körsetip ülgirgen bolsa kerek.	Böyle olsa da terfisine bakılınca biz gelene kadar bazı kahramanlıklar göstermeyi başarmış olmalı.
260.	Biraq ol jöninde özi awzın aşıp, eşteñe aytpaydı.	Ancak bu konuda ağzını açıp, hiçbir şey söylemez.
261.	Partizandıq qozğalısta adamğa senim bildirip ösirüwdiñ özi - nagrada.	Partizanlık ayaklanmasında insana güven duyulmasını artırmanın özü, ödüldür.
262.	— Siz de köp keşikpey erligiñizben közge tüskensiz-aw?	— Siz de çok geçmeden kahramanlığınızla göze mi girdiniz?
263.	— Suraq astarına tüsindim.	— Sorunun imasını anladım.
264.	Ol jerde "bälenşe jandı köreyinşi" deytindey joğarıda otırğan qaynım joq.	Orada "falanca kişiyi göreyim" diyebileceğim yüksek makamlarda kaynım yok.
265.	Desem de bul jerde meniñ qalay közge tüsip komandirlik satısımen köterilgenimdi aytıp beretin basqa adamım jäne joq.	Ayrıca burada benim nasıl göze girip komutanlık unvanına yükseltildiğimi söyleyiverecek başka kimsem de yok.
266.	Sondıqtan da onı öz awzımnan estiysiñ.	Bundan dolayı da onu benim ağzımdan işitiyorsun.
267.	Jağday bılay boldı: Partizan ömirinde tutas batal'onmen de, rotamen de, **[14]** tipti bölimşemen de, keyde arnayı jasaqtalatın toppen de atqarılatın tapsırmalar bola beredi.	Olay şöyle oldu: Partizanların hayatında bir taburla, bölükle, **[14]** hatta bir timle, bazense özel olarak oluşturulan bir takımla yerine getirilen görevler olabiliyor.
268.	Otryadqa qosılğanımızğa bir aptaday ğana waqıt bolğan edi.	Müfrezeye katıldığımızdan beri bir hafta kadar zaman geçmişti**.**

269.	Bir küni D’yaçenko bir sloven jigitin ertip kelip ädettegidey vzvodtı töñiregine jıynap, osıdan 3-4 kilometr jerde şatqal üstine salınğan köpir barın, saperlerge sonı buzuw, bizge küzetin joyu tapsırılğanın, onıñ aldında ob’ekti töñiregin barlap kelüw kerektigin ayttı.	Bir gün Dyaçenko bir Sloven gencin peşinden gelip her zamanki gibi takımı etrafına toplayarak, buradan 3-4 kilometre mesafede dağ geçidi üstüne inşa edilen köprü olduğunu, istihkâm erlerine bunu tahrip etme, bize karakolu imha etme görevinin verildiğini, onun yanında hedef çevresine keşif yapmak gerektiğini söyledi.
270.	— Barlawğa tört adam jiberüwdi uyğardım. Biri mına sloven, qalğan üşewi bizden boluw kerek. Qane qaysıñ barasıñ? – dedi.	— “Etrafı kolaçan etmek için dört adam göndermeyi uygun buldum. Biri bu Sloven, kalanların üçü bizden olmalı. Haydi, hanginiz gidiyorsunuz?” dedi.
271.	Men atıp turıp, “baramın”, dedim.	Ben atılıp “giderim” dedim.
272.	Külemiyarov ta baratının ayttı.	Külemiyarov da gideceğini söyledi.
273.	Sonan soñ bizge bir orıs jigiti qosıldı…	Daha sonra bize bir Rus genç katıldı...
274.	Äriyne D’yaçenkonıñ “sen, sen barasıñ” dep, sawsağımen türtip körsetüwine bolatın edi.	Elbette, Dyaçenko’nun “Sen, sen gideceksin” diye parmağıyla dürterek göstermesine imkan vardı.
275.	Alayda ol öytpedi.	Hâlbuki o öyle yapmadı.
276.	Munıñ sebebi eşqaysımız da arnawlı barlaw mektebinen ötken jandar emespiz - täsilderin bile bermeymiz.	Bunun sebebi hiçbirimiz de özel istihbarat okulundan geçen insanlar değiliz, yöntemlerini bilemiyoruz.
277.	Sondıqtan da barlawğa partizandar öz erikterimen şığuw kerek.	Bu yüzden de istihbarat için partizanlar kendi iradeleriyle ortaya çıkmalı.
278.	Al özim “barlaw täsilderin barlaw kezinde üyrenüw kerek” dep, oylaytınmın.	İşte ben “istihbarat yöntemlerini, istihbarat sırasında öğrenmeli” diye düşünmüştüm.
279.	Älde “men baramın!” dep burın turğanımnan ba eken, D’yaçenko meni ana üşewine bastıq qılıp tağayındadı.	Herhâlde “ben giderim!” diye önce kalktığımdan olsa gerek, Dyaçenko beni bu üçüne başkan olarak atadı.
280.	Mınadey senimge semirip qaldım - özimdi qosqanda eki qazaq, bir orıs,	Bu şekilde bana güven duyulmasına gururlandım, benimle birlikte iki

	bir slovennen turatın internatsionaldı toptı basqaruw tapsırılıp otır ğoy mağan.	Kazak, bir Rus, bir Sloven'den oluşan bu uluslararası takımı yönetme görevi veriliyordu bana.
281.	Jolğa şıqtıq.	Yola çıktık.
282.	Alda jol körsetüwşi sloven jigiti.	Önde rehber Sloven genç.
283.	Tawlı jerdegi tört kilometr degeniñizdiñ jayaw adamğa tüsetin awırtpalığı jazıqtağı 40 kilometrmen birdey boladı.	Dağlık yerde dört kilometre denilen mesafenin yaya adama verdiği sıkıntı, ovadaki 40 kilometreye denk geliyor.
284.	Aytqanday-aq üş sağat şamasında şatqaldıñ eki kemerin qosıp turğan köpir alıstan qılday bolıp körindi-aw.	Nitekim yaklaşık üç saat sonra dağ geçidinin iki kıyısını birleştiren köprü, uzaktan kıl gibi göründü.
285.	Astında gürildep özen ağıp jatır.	Altından gürüldeyerek nehir akıyor.
286.	Köpirge älde bolsın jaqınday tüstik…	Köprüye daha da yaklaştık...
287.	Bazağa qas qaraya qaytıp oraldıq.	Askeri üsse karanlık çökerken döndük.
288.	…Olar bazağa qas qaraya oraldı.	...Onlar da askeri üsse karanlık basarken döndü.
289.	D'yaçenko şıdamsızdanıp kütip jür eken.	Dyaçenko sabırsızlanarak bekliyordu.
290.	Barlawşılardıñ qarası köringende-aq aldarınan şıqtı.	İstihbaratçıların karartısı görününce önlerine çıktı.
291.	— Amansıñdar ma?	— İyi misiniz?
292.	Ne boldı?	Ne oldu?
293.	— Amanbız. Kördik… – degen Bekeñ köpir töñireginen körgenderin ayta bastap edi, D'yaçenko: — Kombatqa barğan soñ aytarsıñ, jür! – dep barlawşılardı erte jöneldi.	— "İyiyiz. Gördük..." diyen Beken, köprü etrafında gördüklerini anlatmaya başladı, Dyaçenko: — "Tabur komutanına vardıktan sonra anlatırsın, yürü!" diyerek istihbaratçıları beraberinde götürdü.

METİN 7 – Qarqaralı Basında (Karkaralı Başında)[27]

	[6] BİRİNŞİ BÖLİM	**[6] BİRİNCİ BÖLÜM**
	Älişer	**Alişer**
1.	Jer betin tuman bastı.	Yeryüzünü duman kapladı.
2.	Sodan keyin aspan salbırap tömen tüsken.	Daha sonra gökyüzü aşağı doğru düştü.
3.	Eñseni köterip jürüw mümkin bolmay qaldı, adamdar boyın tiktep tura almağan soñ, jer bawırlap eñbektey bastadı.	Doğrularak yürümek mümkün değildi, insanlar dik duramadıklarından sürünerek emeklemeye başladılar.
4.	Qorlıqtın awırı qunısqan jawırındı jazıp tik jüre almawda eken.	En ağır eziyet bükülen beli doğrultarak dik yürüyememekmiş.
5.	Jorğalap kele jatıp ol jerdiñ iyisin tanıdı, kitaptıñ iyisi şığadı.	Sürünürken o, toprağın kokusunu tanıdı, kitap kokuyor.
6.	Kädimgi şañ-topıraq basqan bayırğı sarı ala qağazdıñ tañsıq alaböten iyisi tap iyeginiñ astınan añqıp tur.	Tamamen toz toprak olmuş eski sararmış kâğıdın sevilen özel kokusu tam çenesinin altından geliyor.
7.	Aspan men jerdiñ arasın qalıñ bozamıq tuman jaylağan.	Gök ile yerin arasını yoğun boz renkli duman kapladı.
8.	Bul netken zaman boldı, eşkim oylanıp ülgergen joq, alasapıran ayaqastınan bawırına alıp janşıp tastadı.	Bu nasıl bir zamandı, hiçkimse ne olduğunu anlayamadan ani bir karmaşa (insanları) koynuna alıp sıkıştırdı.
9.	Ol aq şañqan bult işimen jaylap aqırıp jüzip keledi.	O, bembeyaz bir bulut arasından yayılıp, güçlenerek geliyordu.
10.	Jan-jağına abaylap ünsiz qarap qoyadı, xalıq sapırılısıp jatır, jurttı tegis ürey biylegen, munday künniñ tuwuwına kim jazıqtı, onı biletin adam bar ma eken.	Etrafına dikkatlice sessiz sessiz bakıyor, halk düzensiz hareket ediyor, yurdun tamamına panik hâkim olmuş, böyle bir günün oluşmasında suçlu kim, onu bilen bir insan var mıydı?

[27] AMANTAY, Diydar (2010). *Qarqaralı Basında – Roman, Povest', Äñgimeler, Esseler, Öleñder*. Almatı, 6-16.

11.	Älişer sawalına jawap izdep jatıp, oyanıp ketti.	Alişer sualine cevap ararken uyandı.
12.	Körpesin keyin serpip, ornınan köterildi.	Sonra yorganını fırlatıp, yerinden kalktı.
13.	Terezeden qulaniyektenip atqan alğaşqı tañ şapağı körindi.	Pencereden şafak sökerken atan ilk tan kızıllığı göründü.
14.	Üy irgesindegi bağana basına ilingen şam sığırayıp janıp, jeldiñ ekpinimen älsiz şayqaladı.	Ev yanındaki direğin tepesine asılan kandil, cılız bir şekilde yanıp, rüzgârın etkisiyle güçsüz bir şekilde yalpalıyordu.
15.	Düniye tozıp ketken sekildi.	Dünya yerle bir olmuş gibiydi.
16.	Tañğı jarıp aldında öşpey qalğan jalğız şam kenet otınan ayırılıp, alaköleñkede ölewsirep barıp birjolata sönip tındı.	Tan ağardığında ileride sönmeyen tek kandil, birdenbire ateşini kaybedip, kuşluk vaktinde cansızlaşarak tamamen söndü.
17.	Ol betin juwıp jatıp körgen tüsine qaytıp oraldı.	O yüzünü yıkarken yine gördüğü rüyaya döndü.
18.	Kök pen jer astasqan kezde qasqırdıñ ulığan dawısınan aspan qayıra ajırap, köterilip ketipti degen añız bar edi.	Gök ile yerin birleştiği sırada kurdun uluma sesinden gökyüzünün tekrar parçalanarak yükseldiğine dair bir efsane vardı.
19.	Suw şümekten sarıldap ağıp tur.	Su musluktan şırıldayarak akıyor.
20.	Neni bildirdi eken sonşama tüsiniksiz tüs.	Neyin haberini veriyordu anlaşılması çok zor olan bu rüya?
21.	Topıraqtan kitaptıñ iyisi şığadı.	Topraktan kitap kokusu çıkıyor.
22.	Jaratqan Quday qanday belgi jiberdi, qay tustan men qata bastım, onı mağan däl qazir taba qoyuw qıyın şığar.	Yaradan Allah nasıl bir işaret gönderdi, ben nasıl bir yanlış yaptım, şu an (bunu) bulabilmek çok zor.
23.	Degenmen, jaqsı ırım emes.	Ancak hayra alamet değil.
24.	Älde, men teris jorıp turmın ba, qağazdıñ topıraqtan iyis tartuwı bir qasiyetti meñzegeni boluwı da mümkin.	Yoksa ben yanlış mı yorumluyorum, topraktan kâğıt kokusunun gelmesi bir mukaddesi işaret etmesi de mümkün.
25.	Ol qayıra juwına bastağan.	O tekrar yıkanmaya başladı.

26.	Budan erte**[7]**rek tez jazıp tastawğa niyet etken kitabı esine tüsti.	Bundan çok **[7]** önce hızla yazıp bitirmeye niyet ettiği kitabı aklına geldi.
27.	Biraq, qolı jürmey qoydı.	Ancak, fırsatı olmadı.
28.	Senimi mol edi, endi kümäni köbeydi.	Güveni çoktu, şimdi kuşkusu arttı.
29.	Aptasına qanşa söylem jazatın boldım osı dep, qalam tartqan paraq sanın jumsalğan waqıtqa bölip eseptep kördi, jetisine üş betten şıqtı.	Haftada kaç cümle yazdım diye**,** eserde yazdığı sayfa sayısını, harcadığı zamana bölüp hesapladı, haftada üç sayfa çıktı.
30.	Älişer qara kök jumsaq sülgini alıp, moynın sürtti, aynağa qarap edi, qapadar jüzindegi suw tamşıları tömen qaray jaylap ağış keledi eken.	Alişer lacivert yumuşak havluyu alıp, boynunu kuruladı, aynaya baktı, kaygılı yüzündeki su damlaları aşağı doğru yavaşça akıp gidiyordu.
31.	Sürtip tastadı.	Kuruladı.
32.	Mümkin, eşqaşan kitap jazbaw qajet şığar, bäribir, siz odan şın baqıt, qalıñ däwlet jaqsı ataq, ülken abıroy, zor jubanış, adal köñil tappaysız.	Muhtemelen, hiçbir zaman kitap yazmamak gerekli, nasıl olsa, siz onda gerçek mutluluk, bol servet, güzel şöhret, büyük itibar, güçlü teselli, adil gönül bulamazsınız.
33.	Turlawsız maxabbattıñ äwresi.	Belirsiz bir sevginin boş çabası.
34.	Ümitiñizdi aqtamaydı, turmısıñızdı jaqsartpaydı, aqıl-oy jetpeytin jumbaq tirşiliktiñ mäñgilik sawaldarına eşqanday jawap aytpaydı, eñ bastısı - odan ömir tabiyğatı özgerip ketpeydi, onıñ bäri sizben birge qala beredi.	Ümidinize karşılık vermez, hayatınızı düzeltmez, akıl ermeyen bir bilmece olan hayatın sonsuzluk sorularına hiçbir cevap vermez, en önemlisi onunla ömrün doğası değişmez, onun hepsi sizle birlikte kalıverir.
35.	Düniyejarıq degenimiz - külki artındağı muñ.	Hayat dediğimiz (şey) gülüş ardındaki hüzün.
36.	Kitap tek ğumırdıñ bayansız muratına jalğan mağına jüktegen aldamşı maqsat qana.	Kitap sadece ömrün aldatıcı emeline gerçek olmayan bir anlam yükleyen aldatıcı bir amaç.
37.	Ol aynağa tesilip qarap turdı.	O aynaya gözlerini ayırmadan bakıyordu.
38.	Sülgini ornına ildi.	Havluyu yerine astı.
39.	Asüyge ötip, şay qoydı, sosın jez şäwgimge suw toltırıp, bölmelerde	Mutfağa geçip çay koydu, ondan sonra bakır çaydanlığa su doldurup,

	jağalay tizilgen gülderine birtindep suw quya bastadı.	odalarda kenarlara dizilmiş çiçeklere bir bir su dökmeye başladı.
40.	Fialka, geran', fikus, kökkekire, kiyikşöp, merüwertgül, tawşımıldıq, qaztaban, mıñjapıraq, qoğajay, itoşağan, qıtay rawşanı.	Menekşe, sardunya, kauçuk ağacı, mavi peygamberçiçeği, ciyanotu, müge çiçeği, şakayık, beşparmak otu, civanperçemi, menekşe, kızgözü çiçeği, Japon gülü.
41.	Mına jerge, negizinen, qılqan japıraqtılar men kün nurına şomılğandı jaqsı köretin gülder otırğızılğan.	Buraya esasen iğne yapraklılar ile güneş ışığını almayı seven çiçekler yerleştirilmiş.
42.	Kaktus, süttigen, senetsio rouli, lithops bella, faukariya tigrina, kalanxoe, agava striata, sansevieriya, zonium, amarillis belladonna, jasmin, klaviya, pankratsium.	Kaktüs, sütleğen, kanarya otu, lithops bella, faucaria tigrina, kalanşo, agave striatus, paşa kılıcı, zonium, belladonna zambağı, yasemin, klivya, kum zambağı.
43.	Gülderdiñ atın jaybaraqat atap keledi.	Çiçeklerin adını kaygısızca söylüyor.
44.	Pelargoniya zonale, koleus kong mozaik, kroton gold star, setkreaziya, cordyline terminalis kunth, strobilanthes dyerianus, asparagus shprengeri, begonia rex hybrids, gloksiniya, senpoliya, fuksiya, euharis, maranta trikolor.	Sardunya, kolyoz çiçeği, kroton altın yıldız**,** setresya, kızıl kordilin, strobilanthes dyerianus, kuşkonmaz, begonya rex hybrids, bardak menekşe, Afrika menekşesi, küpe çiçeği, Güney Amerika zambağı, dua çiçeği.
45.	Ärbirewimen aqırın söylesedi.	Her biriyle usul usul konuşuyor.
46.	Alaqanımen sıypap, jaylap suw quyadı.	Avucuyla okşayarak yavaşça su döküyor.
47.	Olar sabaqtarın iyip ünsiz turadı.	Onlar saplarını eğerek sessizce duruyor.
48.	Hkalateya, stromante, ktenante, fittoniya, bromeliya, qırıqqulaq, monstera, philodendron melanochrysum, singonium, scindapsus pictus, spathiphyllum blandum **[8]** schott, ruelliya, aspidistra, şırmawıq, tradescantia virginiana, zebrina, sarkokokka.	Kaletya, stromanthe, ctenanthe, fittonia, bromelia, aşk merdiveni, devetabanı, philodendron melanochrysum, ok başı sarmaşığı, potos çiçeği, barış **[8]** çiçeği, Meksika petunyası, aspidistra, sarmaşık, mavi telgraf çiçeği, zebrina, sarcococca.
49.	Ol tereze aldında turğan peperomiya, anthurium amigo, aglaonema pattaya	O pencere önünde duran peperomya, kırmızı barış çiçeği, aglaonema

	beauty, diffenbachia schott, singonium, cordyline terminalis kunth, dratsena, gesneria cardinalis, chlorophytum capense, fatsia japonica, lavr, tikenekti myulenbekiyanı quwrağan japıraqtarınan tazarttı.	pattaya beauty, diffenbachia schott, ok başı sarmaşığı, kızıl kordilin, dratsena, küpe çiçeği, kurdele çiçeği, Japon çınarı, defne, dikenli Avustralya sarmaşığının kuruyan yapraklarını temizledi.
50.	Taqtay edenge jayılıp ösken hel'ksina men pileyanı ornınan jıljıtıp, uzın sabaqtarın tüzetti.	Tahta döşemeye yayılarak büyüyen arapsaçı çiçeği ile topçu çiçeğini yerinden oynatıp, uzun saplarını düzeltti.
51.	Şoğırlandırıp, otırğızılğan paporotnik, asplenium nidus, scindapsus pictus, peperomiya, hametsereus, echinopsis multiplex, oscularia deltoides pen glottifillyumge luhluw iymek şümegine mayda tor közdi uştıq kiygizilgen qumanmen suw bürkip, dım şaştı.	Bira araya getirilerek yerleştirilmiş eğrelti otu, kuş yuvası çiçeği, potos çiçeği, peperomya, yılan kaktüsü, ekinopsis, pembe buzçiçeği ile glottiphyllum çiçeğine yakut şeklinde eğri ağzına ufak delikli uç takılan ibrikle su püskürterek nemlendirdi.
52.	Pal'manıñ ağaş kespegin awıstıruw qajet dep şeşti ol, diñi juwan tartıptı, erteñ tamırları jumsaq topıraqtı qoparıp, bilewlenip sıymay ketedi.	Palmiyenin ahşap saksısını değiştirmek gerek diye düşündü o, gövdesi kalınlaştı, yakında kökleri yumuşak toprağı delip kabararak sığmayacak.
53.	Monstera men dratsena sarğaya tüsken be, qalay.	Devetabanı ile dracaena sararmış mı, ne?
54.	Şırmawıq solıp qalıptı.	Sarmaşık solmuştu.
55.	Qaztaban da japıraqtarın şaşıp tastağan eken.	Beşparmak otu da yapraklarını dökmüştü.
56.	Tegis ölip jatır dep wayımdadı ol.	Hepsi ölüyor diye endişelendi o.
57.	Köñilsiz asüyge oraldı.	Keyifsiz bir şekilde mutfağa geri geldi.
58.	Sağat tili jetiden asıptı.	Saat ibresi yediyi geçmişti.
59.	Älişer qaynağan şaydan quyıp alıp, kireberis tar däliz arqılı tör üyge şıqtı.	Alişer kaynayan çaydan doldurup girişteki dar koridor üzerinden başodaya çıktı.
60.	Eki bölmeli päter işi, şınımen, tım	İki odalı dairenin içi gerçekten gayet

	jupını, biraq kitaptarım bar ğoy, dedi ol dawısın kötere söylep.	sade, ancak kitaplarım var, dedi o sesini yükselterek.
61.	Jazuw üsteline keldi.	Çalışma masasına geldi.
62.	Orındıqqa tize bügip, tartpanı aştı.	Sandalyeye oturup, çekmeceyi açtı.
63.	Qoljazbanı şığardı.	Yazısını çıkardı.
64.	Romandı basınan bastap muqıyyat oquwğa kiristi.	Romanı başından itibaren dikkatle okumaya başladı.
65.	Oqığan sayın köñili qulazıdı.	Okudukça neşesi kaçtı.
66.	Waqıyğalar - qayğılı, qurastırılğan äñgimeler - qasiret tolı awır beynet.	Olaylar kaygılı, derlenen hikâyeler keder dolu, büyük ısdırap.
67.	Bul kitap kimge järdem bere aladı.	Bu kitap kime yardım edebilir?
68.	Kerisinşe, adamnıñ qayratın muqaltadı, tawın şağadı, ümitin üzedi.	Bilakis, insanın cesaretini köreltiyor, hevesini kırıyor, ümidini yitiriyor.
69.	Önerdiñ maqsatı azap keşken, nawqastan qajığan pendeni ajaldan qutqaruw emes pe.	Sanatın amacı, azap çeken, hastalıktan bitkin düşen insanı ölümden kurtarmak değil mi?
70.	Nemese uyqısız tüngi şeşimnen tuwğan özine tiyesili tañerteñgi künäkar öliminen ayıruw.	Ve ya uykusuz gecede aldığı karardan doğan, sabahki günahkâr ölümden kendini uzaklaştırmak.
71.	Kitap jürgen jerde qaza bolmawı tiyis.	Kitap olan yerde ölümün olmaması gerek.
72.	Mına roman qayğını eseley tüsedi.	Bu roman kaygıyı artırıyor.
73.	Mümkin, eldiñ közin aşqan oy qasiretin üstemeley otırıp tawqımetin jeñildete me eken.	Yoksa halkı aydınlatan düşünce, ısrıtabını artırmayıp sıkıntısını hafifletir miydi?
74.	Ol arı qaray oqıdı.	O daha fazla okudu.
75.	Qutu, Üken, Bataçı, Börü, Buqa, Çılbı äwletinen Qorı, Oğıl, Maral taraydı.	Kutu, Üken, Bataçı, Börü, Buka, Çılbı hanedanından Korı, Oğıl, Maral yayılır.
76.	Bul Qudaydıñ süyikti elşisi İsa, aläyhis säläm, **[9]** waqıtınan asıp, Muhammed, salla(A)llahuw aläyhiy wä sälläm, Payğambarğa Allahtan	Bu, Allah'ın sevgili elçisi İsa aleyhisselam **[9]** zamanından sonra Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem Peygambere Allah'tan kutsal

	qasiyetti Quran Kärim ayattarı kökten tüsetin ulı däwir kezeñi.	Kur'an-ı Kerim ayetlerinin gökten indiği ulu dönem.
77.	Maraldan Qoğay, Qoğaydan Batun, Qarşı, Ögüz, Botı, Otçı, Taw, Batığay, Sembeki, Bökütey, Borılday urpaq jalğastıradı.	Maral'dan Koğay, Koğay'dan da Batun, Karşı, Ögüz, Botı, Otçı, Tav, Batığay, Sembeki, Bökütey, Borılday nesli devam ettirdi.
78.	Älişer oquwın toqtattı.	Alişer okumayı bıraktı.
79.	Oyına körgen tüsi keldi.	Aklına gördüğü rüya geldi.
80.	Bar tüyin romanğa qoyılğan atawda jatqan şığar.	Tüm sebebin romana konulan isimde yattığını anladı.
81.	Biraq, ämirkenniñ jaña ädebiyetinde "Qudaydıñ Şaharı" attı kitap bar ğoy.	Ancak, Amerika'nın çağdaş edebiyatında "Allah'ın Şehri" adlı kitap var ya.
82.	Yağni munda eşqanday künäkarlıq joq.	Yani bunda herhangi bir suç yok.
83.	Desek te izdegen kiltiypan tap osı jerden tabılmasın.	Böyle desek de aranan sebep tam da burada (gizli) olmasın?
84.	Ol oylanıp uzaq otırdı.	O düşünerek uzun zaman oturdu.
85.	Sağat toğız bolıptı.	Saat dokuz olmuştu.
86.	Älişer qoljazbanı qayta qolına aldı.	Alişer yazıyı yine eline aldı.
87.	Soñğı jırına deyin tolıq oqıp şıqtı.	Son destana kadar tamamen okudu.
88.	Sodan keyin jaza bastadı.	Bundan sonra yazmaya başladı.
89.	Türkilerdiñ qağanat qurğan zamanına jetti.	Türklerin kağanlık kurduğu döneme ulaştı.
90.	Kök böri bası beynelengen aspan tüstes ayır quyrıq tuwın jorıqta üzeñgi tabanına tik qoyıp ustağan jawınger köşpeli xalıq jan-jaqqa tolassız şapqınşı jiberip jattı..	Bozkurt başı şekli verilmiş gök renkli çatal kuyruklu sancağı seferde üzengi tabanına dik koyarak tutan cengâver göçebe halk, etrafa aralıksız haberci gönderiyordu.
91.	Biraq xatqa tüsken tarixiy jayt keyiptelip otırğan äwlet şejiresinen tıs qaldı.	Ancak mektuba düşülen tarihi durum, betimlenen hanedan şeceresinin dışında kaldı.
92.	Roman waqıyğası öz jelisimen tarttı.	Romanın olayı kendi seyrinde devam

		etti.
93.	Jırdan jır tuwdı.	Destandan destan doğdu.
94.	Täñiri töbesine tutqan Borılday ata tutas bir tuwıs ruwlardan quralğan iri taypasın ertip, jeruyıqtı izdew tuwralı şeşimge kelipti.	Tanrıya inanan Borılday Ata, bütün akraba kabilelerden kurulu büyük aşiretini beraberinde götürerek cennet gibi bir yer aramakla ilgili karara vardı.
95.	Uyğarım ruwbasılarına jaqpasa kerek.	Karar kabile reislerinin hoşuna gitmemiş olmalı.
96.	Qonıstanıp otırğan ölke sonaw Qutu, Üken, Bataçı tusındağı ıqılım zamandardan beri kele jatqan ayawlı öñir.	Yerleşilen bölge; Kutu, Üken, Bataçı zamanındaki eski devirlerden beri varlığını sürdüren kıymetli bir bölge.
97.	Qayda bet tüzemekpiz, qıyıp alğan jaña qıstawdan ne tabamız, jurtta qalğan atameken erteñ köz alartqan jaw qolında ketpey me.	Nereye yöneleceğiz, hediye verilen yeni kışlakta ne bulacağız, terk edilen atayurt yarın nefret edilen düşmanın eline geçmez mi?
98.	Älişer quyılğan söz tizbegin marjanday tizip barıp toqtadı.	Alişer, (ağızdan) dökülen söz dizisini inci gibi dizerken (aniden) durdu.
99.	Jazuwın müldem doğarıp, ornınan turdı.	Yazısını tamamen bırakıp, yerinden kalktı.
100.	Arı-beri jürdi de qoydı.	İleri geri yürümeye başladı.
101.	Täñir esimin ardaqtağan tuwındı.	Tanrı ismini yücelten eser.
102.	Qalamına awır tiydi.	Kalemine ağır geldi.
103.	Romannıñ kölemi eki jüz otız nemese eki jüz elüw bettey boluwı mümkin.	Romanın hacmi iki yüz otuz veya iki yüz elli sayfa olabilir.
104.	Biraq, tört jüz betten asuwı mümkin emes.	Ancak, dört yüz sayfayı aşması mümkün değil.
105.	Onıñ özi şağın eki tomnan turadı.	O, iki küçük ciltten oluşuyor.
106.	Är tom juqa häm usaq birneşe kitaptardan quraladı.	Her cilt, ince ve küçük birkaç bölümden oluşuyor.
107.	Kitaptar jırlarğa bölinedi.	Bölümler destanlara ayrılıyor.
108.	Jırlar dep belgi soqqanı - tarawlar.	Destanlar diye belirlediği, fasıllar.

109.	Tarawlardan ayırmaşılığı, jırdıñ kölemi äri ketse üş betten aspaydı, bolmasa ortaşa şaması - jartı bet.	Fasıllardan farklı olarak, destanın hacmi en fazla üç sayfayı aşmaz, aksine (bunların) ortalama miktarı yarım sayfadır.
110.	Jır dep aydar tağuwında qıyalı uşqır qalam jumbaqtağan astarı tereñ män **[11]** bar, kitap ırğaqqa uyıp, buwın-buwnaqtarınan uyqasqan zıypa söylemderin aqırına deyin saqtawı tiyis äri tämsildiñ awır jügin joğaltıp almawı qajet.	Destan diye başlık konulmasında, hayali sınırsız bir kalemin ima ettiği mecazlı derin bir mana **[11]** var, bölümün ritmine uyum sağlayıp, vezinli kafiyeli güzel cümleler sonuna kadar korunmalı hem de kısa hikâyenin ağır yükü azaltılmalı.
111.	Sodan keyin är jırda ne tolıq ayaqtalğan bir kemel waqıyğa äñgimelenedi, ne aldağı xikayatta jalğasın tabatın şer aytıladı.	Bundan sonra her destanda ya tamamen tamamlanan mükemmel bir olay anlatılıyor, ya önceki hikâyede devam eden keder dile getiriliyor.
112.	Romandı eki tomğa bölip otırğandağı maqsatı - munday ädebiy mänerlerdiñ bir-birinen erekşeligi köleminde emes, kötergen tıñ taqırıbı men bayandalatın waqıyğalarınıñ nığızdığına baylanıstı ekenin körsetüw edi.	Romanı iki cilde bölmedeki maksadı, böyle edebi üslupların birbirinden farklılığı boyutunda değil, benimsenen konusu ile anlatılan olayların sağlamlığına bağlı olduğunu göstermek idi.
113.	Älişerdiñ oyınşa, ayırma-belgi osında boluwı kerek.	Alişer'in düşüncesine göre, farklılık göstergesi burada olmalı.
114.	Är tom jüz betten säl asatın boladı äri birneşe kitaptan somdaladı.	Her cilt yüz sayfayı biraz aşacak ancak birkaç bölümden oluşacaktı.
115.	Dälirek aytsa, qos tom, on eki kitap, jeti jüz jıyırma jır.	Tam olarak söylenecek olursa, iki cilt, on iki bölüm**,** yedi yüz yirmi destan.
116.	Bir tomda - altı kitap, bir kitapta - alpıs jır.	Bir ciltte altı bölüm, bir bölümde altmış destan.
117.	Ärbir ıqşam jırda qaltarısta jatqan bir anıq oy köldeneñ tartıladı, mümkin, payım emes, ülken daw şığar.	Her bir kısa destanın ardında yatan açık bir düşünceyi bildirir, muhtemelen uzlaşı değil büyük bir ihtilaf çıkar.
118.	Qazaq bir jas dep alpıs jıldı aytadı, alpısqa kelmey düniyeden ozğan adam jaylı eki jastıñ birine kelmey qaytıs boldı dep wayım bildiredi.	Kazaklar bir yaş diye altmış yılı kastederler, altmışa gelmeden vefat eden insan hakkında "iki yaşın birine gelmeden öldü" diye endişe bildirirler.

119.	Sondıqtan, Älişer jeke adamnıñ oqşaw jası dep alpıs jıldı alıp otır.	Bundan dolayı Alişer tek bir insanın yaşı olarak altmış yılı alıyor.
120.	Döñgeletip alğan mezgil, ayqın ölşemdegi alpıs - bir urpaq, bir atanıñ bes müşel jası.	Yuvarlanan süre, belli bir ölçü olarak altmış, bir nesil, bir soyun On iki hayvanlı Türk takvimine göre beş müşel yaşı.
121.	Alpıstı jeti atağa köbeytse, bir ruwdıñ jedeqabıl dara jası şığadı, ol tört jüz jıyırma jılğa teñ.	Altmışı yedi soyla çarpsan, bir kabilenin ortalama yaşı çıkar, o dört yüz yirmi yıla denktir.
122.	Endigi qurğan esebi bılay: qazir ösiyetpen jetken türki şejiresi boyınşa, adamzat eki jüz jetpisinşi jılğa ketip bara jatqan eki jüz alpıs toğızınşı jıldıñ üstinde otır.	Şimdi yapılan hesap böyle**:** günümüze vasiyetle ulaşan Türk şeceresine göre, insanoğlu iki yüz yetmişinci yıla yaklaşan iki yüz altmış dokuzuncu yılda bulunuyor.
123.	İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğannan keyingi eki mıñ alpıs ekinşi jılı türki jılnamasına eki jüz jetpis jıl toladı.	İsa aleyhisselam peygamber doğduktan sonraki iki bin altmış ikinci yılda, Türk vakayinamesine göre iki yüz yetmiş yıl dolacak
124.	Onı bügingi jıl sanap otırğan grigorian künparağına awdarıp tüsinüw üşin eki jüz jetpisti alpısqa köbeytüw qajet, sonda on altı mıñ eki jüz qorıtılıp şığadı.	Onu günümüzde kullanılan Gregoryen takvimine çevirip anlamak için iki yüz yetmişi altmışla çarpmak lazım, o zaman on altı bin iki yüz sonucu çıkar.
125.	Türki küntizbesi bizdiñ jıl sanawımızdıñ eki mıñ alpıs ekinşi jılında on altı mıñ eki jüzge jetetini ras, qazir - eki mıñ ekinşi jılı - eki jüz alpıs toğızdı quraydı, esep otız toğızınşı ruw tarixtan köşkende on altı mıñ üş jüz seksendi alqımdap qaladı eken.	Türk takviminin bizim yıl hesabımızın iki bin altmış iki yılında on altı bin iki yüze ulaşacağı doğru, şimdi iki bin iki yılı, iki yüz altmış dokuzu oluşturur, otuz dokuzuncu kabile tarihten göçtüğünde hesap, on altı bin üç yüz seksene yaklaşmıştır.
126.	Eki mıñ ekinşi jılı on altı mıñ bir jüz qırıq nemese eki jüz alpıs toğızınşı **[12]** jıl, bul - otız toğızınşı ruwdıñ aldıñğı tolqındı ökşelep kele jatqan üşinşi urpağınıñ ayaqtalğan jası, otız toğızınşı ruwdıñ äwlet basına jetüw üşin eki mıñ ekiden jüz seksendi alamız, ol bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi nemese eki jüz alpıs altı, yağni on bes mıñ toğız jüz alpısqa äkeledi.	İki bin iki yılı, on altı bin yüz kırk veya iki yüz altmış dokuzuncu **[12]** yıl, bu otuz dokuzuncu kabilenin ilk dalgasını takip eden üçüncü neslin tamamlanan yaşı, otuz dokuzuncu kabilenin hanedan başına ulaşmak için iki bin ikiden yüz sekseni çıkarırız, o, bin sekiz yüz yirmi iki veya iki yüz altmışaltı, yani on beş bin dokuz yüz altmışa getirir.

127.	Biraq, Älişer ürde tutqan jeti ruwdıñ tarixın qamtuw üşin İsa, aläyhis säläm, payğambar düniyege kelgen waqıttan burınğı eki jüz jetpis segizinşi jıldan, yağni otız üşinşi ruwdıñ nemese biz şejire taratqan jeti atalıq möldir bayanımızdağı alğaşqı qaharman äwlettiñ tamamdalıp, otız törtinşi ruw xikayası äñgimelenetin merzimnen bastap anıq sanağandı jön kördi: qalamger tört jüz jıyırmanı - bir ruw jasın - beske köbeytti, ol degeni - bes ruw nemese eki mıñ bir jüz jıl.	Ancak, Alişer hedef aldığı yedi kabilenin tarihini kapsamak için İsa aleyhisselam peygamberin dünyaya geldiği zamandan önceki iki yüz yetmiş sekiz yılından, yani otuz üçüncü kabilenin veya şeceremizi yayan yedi ecdatlı parlak rivayetimizdeki ilk kahraman hanedanın tamamlanıp otuz dördüncü kabilenin hikâyesinin anlatıldığı süreden başlayarak gerçek hesaplamayı uygun gördü: yazar dört yüz yirmiyi, bir kabilenin yaşını, beşle çarptı, o söylenen, beş kabile veya iki bin yüz yıldır.
128.	Qıysınğa jetpey turğan bası men ayağındağı eki ruwdı qarama-qarsı jaq, qos taraptan köldeneñ qosıp, sırtınan baylap, mazmunın tolıqtırıp, şejire jalğastırdı.	Mantığa uymayan başı ile sonundaki iki kabilenin zıt taraflarını çift taraftan ekleyip dışından bağlayarak içeriğin eksikliğini tamamlayıp şecereyi devam ettirdi.
129.	Sonda İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi altı jüz toqsan segiz jäne eki jüz jetpis segizinşi jıldarı otız üşinşi men otız törtinşi ruw, jüz qırıq ekinşide - otız besinşi ruw, bes jüz alpıs ekide - otız altınşı ruw, toğız jüz seksen ekide - otız jetinşi ruw, bir mıñ tört jüz ekide - otız segizinşi ruw, bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jılı – otız toğızınşı ruw bastaladı.	O zaman İsa aleyhisselam peygamber doğana kadarki altı yüz doksan sekiz ve iki yüz yetmiş sekizinci yıllarda otuz üçüncü ile otuz ikinci kabile, yüz kırk ikincide otuz beşinci kabile, beş yüz altmış ikide otuz altıncı kabile, dokuz yüz seksen ikide otuz yedinci kabile, bin dört yüz ikide otuz sekizinci kabile, bin sekiz yüz yirmi ikinci yılda otuz dokuzuncu kabile başlar.
130.	Kitap waqıyğanı grigorian küntizbesi boyınşa, bizdiñ jıl sanawımızğa deyingi eki jüz jetpis segizdiñ jazğıturım nawrızınan bastaydı, ol degeni - türki jılnamasına süyensek, eki jüz otız birinşi jıl nemese alpısqa köbeytse, on üş mıñ segiz jüz alpıs jıl.	Kitaptaki olay Gregoryen takvimine göre, bizim yıl hesabımıza kadarki iki yüz yetmiş sekizin ilkbahar dönemindeki nevruzdan başlar, bunu Türk vakayinamesine dayandırsak, iki yüz otuz birinci yıl veya altmışla çarpılsa, on üç bin sekiz yüz altmış yıl olur.
131.	Endi on altı mıñ üş jüz seksenge jetüw üşin odan on üş mıñ tört jüz qırıq jıldı alasız, ol eki mıñ toğız jüz qırıqqa teñ, oğan keregi sol eki mıñ toğız jüz qırıq jıldı qamtığan jeti ruwdıñ kezeñi, onıñ	Şimdi on altı bin üç yüz seksene ulaşmak için ondan on üç bin dört yüz kırk yılı çıkarırsınız, o iki bin dokuz yüz kırka eşittir, ona gereken, bu iki bin dokuz yüz kırk yılı içeren yedi

	işinde birinşi äwlet - otız üşinşi ruwdıñ bitip, ekinşi äwlet - otız törtinşi ruwdıñ bastaluwı, sosın, eki mıñ bir jüz jıl nemese bes ruw.	kabilenin dönemidir, birinci hanedan otuz üçüncü kabilenin bitip, ikinci hanedan otuz dördüncü kabilenin başlaması bu dönemin içindedir, sonuç iki bin yüz yıl ya da beş kabiledir.
132.	Jäne bir ruw - jetinşi äwlet nemese eki mıñ ekinşi jılı - jüz seksen, sonan soñ eki mıñ eki jüz qırıq ekinşi jılı - eki jüz qırıq jıl, derekti qorıtıp, qosındı tujırımdasaq: **[13]** tört jüz jıyırma jıl, demek, bir ruw, dep baylawın tüydi ol.	Ve bir kabile, yedinci hanedan veya iki bin ikinci yılda yüz seksen, bundan sonra iki bin iki yüz kırk ikinci yılda iki yüz kırk yıl, kanıtları sonuçlandırıp, sonucu özetlersek: **[13]** dört yüz yirmi yıl, öyleyse, bir kabile diye bağlamını sonuçlandırdı o.
133.	Jetinşi äwlet nemese otız toğızınşı ruw eki jüz jetpis üşinşi jılı, yağni grigorian küntizbesi boyınşa eki mıñ eki jüz qırıq ekinşi jılı tuyıqtaladı.	Yedinci hanedan ya da otuz dokuzuncu kabile iki yüz yetmiş üçüncü yıl, yani Gregoryen takvimine göre iki bin iki yüz kırk ikinci yılı içine alır.
134.	Mundağı qıysın eki mıñ eki jüz seksendi şığaruw, grigorian künparağı destesinde, odan İsa, aläyhis säläm, payğambar tuwğanğa deyingi eki jüz jetpis segizinşi jıldı ayırsaq, nätiyjesinde bıyılğı eki mıñ ekinşi jıl şığadı.	Buradaki mantık, iki bin iki yüz sekseni çıkarmak, Gregoryen takvimi bağlamında, onu İsa aleyhisselam peygamber doğuncaya kadarki iki yüz yetmiş sekiz yıla bölsek, sonucunda bu yılki iki bin iki yılı çıkar.
135.	Esebimizdi qayırsaq, bıyılğı meje - adamzat tarixınan eki mıñ eki jüz seksendi alıp tastasa, grigorian küntizbesi boyınşa, bizdiñ däwirimizden burınğı eki jüz jetpis segizinşi jılğa aparadı.	Hesabımızı yeniden düzenlersek, bu yılki ölçü; insanoğlu tarihinden iki bin iki yüz sekseni çıkatırsak, Gregoryen takvimine göre, bizim dönemimizden önceki iki yüz yetmiş sekiz yılına götürür.
136.	Sonda, kitap waqıyğası bılay bastaladı: otız üşinşi ruwdıñ aqırğı jetinşi urpağı ölim awzında jatıp Täñirdiñ ösiyetin jetkizedi, sodan keyin oğan bes ruw tarixın - eki mıñ bir jüz jıldı - biriktiredi, yağni on üş mıñ segiz jüz alpısqa qosadı, şığatını - on bes mıñ toğız jüz alpıs jıl, bul - bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jıl.	O zaman, kitapta olay şöyle başlar: otuz üçüncü kabilenin son yedinci nesli, ölüm döşeğinde yatıp Tanrı'nın vasiyetini ulaştırır, bundan sonra onunla beş kabilenin tarihini, iki bin yüz yılı, toplar, yani on üç bin sekiz yüz altmışa ekler, çıkan on beş bin dokuz yüz altmış yıl, bu bin sekiz yüz yirmi ikinci yıldır.
137.	Soñğı zäwzattıñ orta buwın jasın ayaqtağan döñgelek san on altı mıñ	Son neslin orta kuşak yaşını tamamlayan yuvarlak sayı on altı bin

	eki jüzdi tabuw üşin äli eki jüz qırıq jıl kerek.	iki yüzü bulmak için daha iki yüz kırk yıl gerekli.
138.	Joqtap otırğan eki jüz qırıq jıl degeni - tört jüz jıyırmağa bara jatqan jetinşi ruwdıñ törtinşi urpağın añğartatın mölşer.	Araştırılan iki yüz kırk yıl dediği, dört yüz yirmiye giden yedinci kabilenin dördüncü neslini anlatan miktar.
139.	Teginde, eki mıñ eki jüz qırıq ekinşi jılı türki küntizbesi on altı mıñ üş jüz seksen jılğa jetedi: bul - otız toğızınşı ruwdıñ saqarada keşken alasapıran ömirin tıyanaqtaytın mosqal waqıt.	Aslında, iki bin iki yüz kırk ikinci yılda Türk takvimi on altı bin üç yüz seksen yıla ulaşır: bu, otuz dokuzuncu kabilenin bozkırda geçen çileli ömrünü tamamladığı orta yaş zamanıdır.
140.	Ärmen qaray - qırqınşı ruw.	Biraz ileri doğru, kırkıncı kabile.
141.	Otız segizinşi ruw, mezgilin tağı bir anıqtasaq, bir mıñ segiz jüz jıyırma ekinşi jılı ayaqtaldı, bul, qabat awnatqanda, otız toğızınşı juwan ata, qalıñ ruwdın bası ekeni ras.	Otuz sekizinci kabile, zamanı daha iyi belirlersek, bin sekiz yüz yirmi ikinci yılda sonlandı, sıra dikkate alındığında, otuz dokuzuncu güçlü atanın bu kalabalık kabilenin başı olduğu bir gerçektir.
142.	Perzent şaq, bala däwren, jas saltanat.	Evlat çağı, çocuk devri, genç nesil.
143.	Äriyne, kitapta munıñ bäri tek Täñirdiñ ösiyeti aytılğan kezde ğana eske alınadı jäne oqırmanğa onı sanap qajeti de joq, elgezek älewmetke waqıyğa jelisi unasa boldı, biraq Älişer özi üşin osınday temirdey qatañ tärtip engizdi.	Elbette, kitapta bunların hepsi sadece Tanrı'nın vasiyetinin söylendiği sırada hatırlanır ve okuyucuya onu saymanın gereği de yoktur, dinamik bir toplumun olay seyri hoşuna gidecek oldu, ancak Alişer kendisi için böyle demir gibi sert bir disiplin getirmişti.
144.	Eske ustar jaytı, eki tom da ortaq asqaralı roman işinde bolatını äri bir kitap turğısındağı mazmun tutastığın saqtap qalatını.	Akılda kalan durumu, iki cildi de eşit büyüklükteki roman içinde olması hem de bir kitap ölçütündeki içerik bütünlüğünü koruması.
145.	Qudireti küşti ulı Täñirge aytılğan ayrıqşa madaq ülgidegi tämsildiñ är jerinde bütindey qaytalanıp, turaqtı keltirilip otıradı.	Kudretli ve güçlü yüce Tanrı'ya söylediği özel methiye, nüshadaki kıssanın her yerinde genel olarak tekrarlanıp, aralıksız bir şekilde yinelenir.
146.	Sonımen qatar, jotalı qırqa, quba bel saqarağa missionerlik pazıl mindetin atqarıp kelgen musılman, kristian,	Bununla birlikte, engebeli tepelerde, dümdüz bozkırlarda misyonerlik yapan Müslüman, Hristiyan, **[14]**

	[14] yahudey, buddaşıl, nasrani ökilderimen dawğa tüsken Täñir nanımı taqwalarınıñ da diniy aytıstarı bayandaladı.	Yahudi, Budist, Nasranî temsilcileriyle tartışmaya giren ve Tanrı inancı olan dindarların da dini tartışmaları anlatılır.
147.	Mundağı oyı - barlıq xalıqtardıñ tabınatın Qudayı birew ekeni, oğan qabat, barlıq adamnıñ tuwıs-bawır ekeni, barlıq diniy jüyelerdiñ közdegen maqsatı ulı izgilik muratı ekeni.	Buradaki düşünce, bütün halkların taptığı Tanrı'nın bir olduğu, bununla birlikte, bütün insanların akraba olduğu**,** bütün dini sistemlerin edindiği amacın yüce iyilik isteği olduğudur.
148.	Düniye ülken şeñber işinde, ğumır ülken şeñber işinde, romanı da soğan eliktew.	Dünya büyük bir çember içinde, hayat büyük bir çember içinde, romanı da buna benzemektedir.
149.	Jasağan İye jaratqan bolmıstıñ tabiyğatına uqsap baqqan talpınıs, sondıqtan roman tuyıqtalğan şeñber tärizdi qurılğan.	Yaradan Tanrı, yarattığı varlığın tabiatına benzetmeye çalışmış, bundan dolayı roman, çevreleyen bir çember gibi kurgulanmış.
150.	Şeñberge aynaluw üşin kitaptıñ anıq damuw jelisi bar.	Çembere dönüşmek için kitabın belirgin bir gelişme seyri var.
151.	Oqırman waqıyğa quwalawı mümkin, ne alasapıran waqıyğanıñ artında jasırınıp turğan, aytılmaq oydıñ soñına tüsedi.	Okuyucu olayı takip edebilir yahut çileli dönem olayının ardında saklanan, **söylenecek** düşüncenin peşine düşer
152.	Qaysısı qızıqtı, onı oqırman özi şeşedi.	Hangisi ilgi çekici, buna okuyucunun kendisi karar verecek.
153.	Qalay degenmen, tüptiñ tübinde külli älemdegi bar waqıyğa edäwir waqıt öte kele ülken oyğa aynaluwı ğajap emes.	Nasıl olursa olsun, nihayetinde cümle âlemdeki mevcut olayların uzun zaman geçince büyük bir fikre dönüşmesi garip değil.
154.	Bul jerde ädebiyettiñ maqsatı jöninde äñgime tuwuwı da mümkin.	Burada edebiyatın amacı hakkında hikâye oluşması da mümkün.
155.	Biraq ädebiyettiñ anıqtamasın kim taba aladı, dep oyladı ol.	Ancak edebiyatın tarifini kim yapabilir, diye düşündü o.
156.	Adamnıñ ne üşin ömir süretindigin de tolıq aytıp şığuwğa bola ma.	İnsanın ne için yaşadığı da tam olarak ifade edilebilir mi?
157.	Şiyelenis romannıñ orta tusında ülken äwlettiñ qos jikke bölinip, bir-birine qarsı şığıp, qattı jawığuwınan	Kargaşa romanının ortasında büyük hanedanın iki gruba ayrılarak birbirlerine karşı çıkıp, var güçleriyle

	bastaladı.	(birbirlerine) düşman olmalarıyla başladı.
158.	Söytip, tizginge qol sozğan pısıq, epti top jutqa uşırap, ekinşi sergek, quwnaq şoğır öziniñ ajalına qaray - qazasına beymezgil jaqındaydı.	Böylece, yönetimi ele almaya çalışan uyanık kurnaz grup, kıtlık felaketine uğrarken, ikinci hareketli dinç grup, kendi eceline doğru, ölümüne doğru zamansızca yaklaşıyor.
159.	Ajalına jol tartqanı köş üstinde tağı par jıyınğa teñ jarıladı.	Ölümüne çıktığı göç esnasında yine iki topluluğa eşit bir şekilde ayrılıyor.
160.	Öz kezeginde sorı qaynağandar däwleti qaytıp - qaytadan eki tarapqa qaq ayırıladı.	Kendi topluluğunda azap çekenler fakirleşip yeniden iki gruba ayrılıyor.
161.	Ol da azğındap, buzıladı, urpağı şaşırap, jüzge bölinedi, birin-biri qanap, ezip, qan qaqsatadı, tuwajattan nemere tuwısqan ajıraydı.	O (gruplar) da yoldan çıkarak bozuluyor, evlatları dağılarak yüze bölünüyor, birbirlerine zulmedip, (birbirlerini) sömürüp, (birbirlerine) acı çektiriyor, altıncı nesilden akraba torunlar (birbirlerinden) ayrılıyorlar.
162.	Söyte kele, äwlet qırıq pışaq bolıp, qırıq ruwğa tarap, kete beredi.	Bu yüzden, hanedan birbirine düşüp kırk kabileye bölünerek ayrılıveriyor.
163.	Täñiri ornatqan zañdarğa qarsı şığadı, usaqtağan jurt azadı, jeti atadan uzap barıp - qız alıp, qız berisip, quda-qudandalı boluw, ilik-şatıs tärtip qurıp, qadir-qasiyet joğaladı, el işi - toqtamağan şabıs - bülinedi, qırğın apat, şapqınşılıqta es jıyılmaydı.	Tanrı'nın koyduğu kanunlara karşı çıkıyor, küçülen halk zayıflıyor, yedi ata desturundan uzaklaşarak - kız alıp kız vererek dünür olma - akrabalık düzeni kurarak itibar kaybediyor, halk bitmeyen bir savaşla bölünüyor, amansız bir felaket ve istilada kendine gelemiyor
164.	Zamanaqır ma, teginde, bir adamnıñ azuwı bir älemniñ joyıluwı bolsa, onda ol da zamanaqır.	Kıyamet mi, aslında, bir insanın azması bir âlemin yok olması ise, bu durumda o da kıyamettir.
165.	Bügingi kün be, älde keşeginiñ kesiri tiygen soyqan ba.	Bugünkü gün mü, yoksa geçmişte zarar veren kargaşa mı?
166.	Äytse de, taqa ayıp, ğapıl närse anıq - el Täñirdiñ jolınan taydı.	Ancak, gerçek olan şu ki asıl suç halkın Tanrı'nın yolundan sapmasıydı.
167.	Awır künäğa battı.	Büyük günaha battı.
168.	Älişer tereze jaqtawına taqap kelip,	Alişer pencere kenarına yaklaşıp

	qonaqüydiñ **[15]** qabırğasına süyenip, sırtqa samarqaw köz jiberdi de, toqtap qaldı.	misafir odasının **[15]** duvarına yaslanarak dışarıya yavaşça göz gezdirdi ve durdu.
169.	Qaytip ayaqtap şıqpaq, qarajat tawsılğan, janaşır dosı joq, endi janı awırıp, jigeri muqalıp otır.	Nasıl tamamlanacak, parası tükenmiş, yakın dostu kalmamış, şimdi dertlenip, cesareti kırılmıştı.
170.	Düniye bos, Marfuwğa ketken soñ jazğannıñ nesi qızıq.	Dünya boş, Marfuvğa[28] gittikten sonra yazmanın nesi ilginç.
171.	Mağan, dep edi ol, Maxambet emes, äweli - aqşa kerek.	Bana, dedi o, Mahambet değil, önce para lazım.
172.	İyä, aqşa, şınımen, qajet.	Evet, para gerçekten de lazım.
173.	Biraq kinä Älişerde me eken, uzaq qañtarılğan romannıñ zorlıqqa könip, jürip ketpeytini tağı ras, al ükimet qurğan bas ädebiy alqa oğan Maxambetti frantsuz tiline awdartpaytın boldı, söytip, qalamaqıdan ayırıldı.	Ancak suç Alişer'de miydi, uzun süre boş kalmış romanın zorluklara göğüs gerip, ilerlemeyeceği de doğru, işte hükümetin oluşturduğu ilk edebi heyet ona Mahambet'i Fransız diline çevirtmeyecekti, böylece telif hakkından mahrum kaldı.
174.	Joğarı jaqtan qatal tıyım tüsti, ol ökimetke jağımsız adam, äzirşe.	Yukarıdan sert bir şekilde yasak geldi, o hükümete karşı olan bir insan, şimdilik.
175.	Eger frantsuzdıñ bir basılımına ulı Omardı sınap kölemdi maqala jazıp berse, Älişer bıyıl Memlekettik sıylıqtı almaq eken.	Eğer Fransızların bir neşriyatında büyük şair Omar'ı eleştirip hacimli bir makale yazıverse, Alişer bu sene devlet ödülünü almıştı.
176.	Kemeñger aqındı qalay dattay aladı.	Âlim, şairi nasıl kötüleyebilir?
177.	Joq, ulı Omarğa tiyisüwge bolmaydı.	Yok, ulu şair Omar'ı eleştiremezdi.
178.	Ol jatın bölmege barıp kiyine bastadı.	O yatak odasına gidip giyinmeye başladı.
179.	Üstine kök toqıma, butına qara şalbarın kiydi.	Üstüne mavi örme (kazak), altına siyah pantolonunu giydi.
180.	Sosın asüyge ötti.	Sonra mutfağa geçti.
181.	Toñazıtqıştı aşıp, keşeden qalğan	Buzdolabını açıp, dünden kalan

[28] Alişer'in maddi durumunun kötü olmasından dolayı eşi Marfuvğa'nın onu terketmesi vurgulanıyor.

	kon’yaktı kördi.	konyağı gördü.
182.	İrkilip biraz turdı da, rayınan aynıdı.	Tereddüt edip biraz durdu ve kararından vazgeçti.
183.	Keri burılıp, kireberis jaqqa qaray jürdi.	Geri dönüp, giriş tarafına doğru yürüdü.
184.	Bosağada säl otırıp, bäteñkesin qolına aldı.	Eşikte biraz oturup, botunu eline aldı.
185.	Sodan keyin basına qara telpegin kiyip, ilgeşektegi qolşatırın ustadı da, jıldam basıp sırtqa şığıp ketti.	Bundan sonra başına siyah şapkasını giyip, askıdaki şemsiyesini aldı ve hızlı adımlarla dışarı çıktı.
186.	Älişer köşede kele jatıp ulı Omarğa tiyisüwge bolmaydı dep oyladı.	Alişer sokakta giderken, ulu şair Omar’ı eleştirmek olmaz diye düşündü.
187.	Ol dükenge kirip, bir bölke nan alıp, qalğan aqşasın uqıptap qaltasına salıp qoydı.	O dükkâna girip, bir somun ekmek alıp, kalan parasını özenli bir şekilde cebine koydu.
188.	Üyine keri oralğanda, boyın muñ biyledi.	Evine geri döndüğünde kederlendi.
	MUSA, ALÄYHİS SÄLÄM, ĞAYSA, ALÄYHİS SÄLÄM, MUXAMMED SALLA(A)LLAHUW ALÄYHİY WÄ SÄLLÄM	**MUSA ALEYHİSSELAM, İSA ALEYHİSSELAM, MUHAMMED SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM**
189.	Älişer jazuw üsteline qaytıp keldi.	Alişer çalışma masasına geri döndü.
190.	Täñirdiñ baylawı sol, türki balası jer betinen joyılıp ketpewi tiyis.	Tanrı’nın kararı bu, Türk evladı yeryüzünden yok olmamalı.
191.	Biraq, dinin ayalamağan eldiñ dilinen ayırılğanı ras.	Ancak, dinine önem vermeyen halkın dilinden uzaklaştığı doğru.
192.	Basqa kiye tapqan jurt öliara kezeñde jat xalıqqa aynaladı.	Başka kutsala tapan millet, karanlık çağda yabancı bir halka dönüşür.
193.	Saltına berik ulıs qana tutqıyıldan şapqan köldeneñ kök attığa sawırın şaldırmaydı.	Geleneğine bağlı bir ulus, beklenmedik yerden saldıranlara izin vermez.
194.	Desek te, dästür türlenip, jämiyğat öspey me.	Öyle olsa da, gelenek çeşitlenerek cemaat gelişemez mi?

195.	Türkini tuwğan kök qasqır soñınan şubırğan mıñ san taypağa qanday ösiyet qaldırğan.	Türkleri doğuran bozkurt, ardından gelen bin tane aşirete nasıl nasihat etmiş?
196.	Önegeniñ ülkeni - Täñirde, **[16]** kişisi - jüyrikti salt mingen türkide.	İbretin büyüğü Tanrı'da, **[16]** küçüğü hızlı koşan ata binen Türk'tedir.
197.	Tiri jändik te adamnıñ tuwısı.	Yaratılan tüm canlılar da insanın akrabası.
198.	Köktiñ rıyzaşılığın almay, maldı pışaqqa ildirmeñiz, ol sizge muqtajdıq körgen keziñizde talğajaw qılsın dep berilgen.	Göğün (Allah'ın) rızasını almadan, hayvan öldürmeyiniz, o size muhtaç olduğunuz anlarda besin olsun diye verilmiş.
199.	Obal - kisiliktiñ eñ ülken belgisi, qarğıs - jazanıñ eñ awır türi.	Vebal insanlığın en büyük işareti, beddua cezanın en ağır türüdür.
200.	Birewdiñ obalına qalğan adam erteñ qarğısına uşıraydı.	Birinin vebalini alan kişi, yarın onun bedduasına maruz kalır.
201.	Qarğıs jibermeydi, nälet estigen lağınet qamıtın kiyedi.	Beddua alan, lanet işiten, lanetlenir.
202.	Tört tülik tügel jutta qırıladı, sodan keyin urpağıñız tegis qurıp bitedi.	Dört çeşit malın tümü kıtlıkta telef olur, bundan sonra nesliniz tamamen yok olur.
203.	Sonda türkiniñ qay ulısı Täñirdiñ ösiyetine erdi.	O zaman Türk'ün hangi boyu Tanrı'nın vasiyetini yerine getirdi?
204.	Älişer, kelesi mezet Batığay, Sembeki, Bökütey ruwlarına köşti.	Alişer, sonraları Batığay, Sembeki, Bökütey kabilelerine göçtü.
205.	Böküteydiñ bütkil awılı barlıq dinge jol aştı, biraq Täñirden asıp kete alğanı joq.	Bökütey'in bütün köyü mevcut dinlere imkân tanıdı, ama Tanrı'dan öteye gidemedi.
206.	Äweli tayağın süyretip ala säldeli därüwiş keldi.	İlk önce sopasını sürükleyerek alaca sarıklı derviş geldi.
207.	El kezgen pazıl asqabtı körüwge jan-jaqtan mol qaralı jıyın jıynaldı.	Diyar diyar gezen itibarlı sahabeyi görmek için etraftan matemli bir kalabalık toplandı.
208.	Ol tüz xalqına tamaşa bir jumbaq biyin körsetti.	O, bozkır halkına olağanüstü gizemli dansını gösterdi.
209.	Därwiştiñ tüsiniksiz bıypıl qozğalısın	Dervişin anlaşılmaz gamsız

	unatqan taypanıñ kösemi Eñgüdey özi qonıs tewip otırğan awıldan sırt, qudıqqa jaqın qıdırdıñ etegine on eki qanat aq şañqan kiyiz üy tiktirip, tuw biye soydırıp, saba-saba jas qımız äkeldirip, islam jayında keleli keñes tıñdadı.	hareketini beğenen aşiretin lideri Engüdey, kendi ikamet ettiği köyden dışarı, kuyuya yakın Hızır'ın eteğine on iki kanatlı bembeyaz keçe ev diktirip, kısır kısrak kestirip, kap kap taze kımız getirtip, İslam hakkında önemli bir sohbet dinledi.
210.	— İslamda zorlıq joq, – dedi därwiş törge jayğasıp bolıp.	— "İslam'da zorlama yok" dedi derviş başköşeye kurulup.
211.	— Jebirey men kristiyanda şe? – dep sawal tastadı Eñgüdey.	— Yahudi ile Hristiyanlarda mı? – diye soru sordu Engüdey.
212.	— Biz nayza jumsap kelgen duşpanğa semser siltep jawap qayıramız, biraq qılış üstinde sert jürmeydi.	— Biz süngü kullanan düşmana kılıç çekerek cevap veririz, ancak kılıç üzerine yemin edilmez.
213.	— Saqara talay därüwişti kördi, degenmen Budda, Musa, aläyhis säläm, İsa, aläyhis säläm, nelikten islamnan oqşaw?	— Bozkır nice derviş gördü, ancak Buda, Musa aleyhisselam, İsa aleyhisselam niçin İslam'dan uzaktır?
214.	— Jalpı, Allah Tağala adamzatqa jüz jıyırma tört mıñ payğambar jibergen, este tügel qalğan joq, Musa, aläyhis säläm, men İsa, aläyhis säläm, tuwralı naqtı mälimet bar, musılman qawım ekewin de Muxammed, salla(A)llahuw aläyhiy wä sälläm, tärizdi Allahtıñ Elşisi dep tanıydı.	— Tamamında, Allahü Teâla insanlığa yüz yirmi dört bin peygamber göndermiş, hepsi akılda kalmamış, Musa aleyhisselam ile İsa aleyhisselam hakkında kesin bilgi var, Müslümanlar ikisini de Muhammed sallallahü aleyhi vesselam gibi Allah'ın elçisi olarak bilir.
215.	— Köne Ösiyet barda Jaña Ösiyet düniyege keldi, sonda Quran Kärim nege qajet boldı?	— Eski ahit varken yeni ahit ortaya çıktı, o halde Kuran-ı Kerim'e niçin ihtiyaç duyuldu?
216.	— Allah Tağala jurt buzılıp, el adasqanda, jer betine elşisin jiberedi.	— Allahü Teâla yurt bozulup, halk yolunu şaşırınca**,** yeryüzüne elçisini gönderir.
217.	Biraq elşi kökten tüspeydi, Jaratqan İye onı adamdar arasınan tañdap aladı da, qasiyetti jazbaların tabıstap, erekşe mindetin **[17]** jükteydi.	Ancak elçi gökten inmez, Yaratan Tanrı onu insanlar arasından seçer ve mukaddes yazılarını emanet edip, özel olarak görevlendirir **[17]**.

METİN 8 – Tozaq Otı (Cehennem Ateşi)[29]

	[4] ABILAYDIÑ AQIRĞI BATIRI	**[4] ABILAY HAN'IN SON BAHADIRI**
	Tarixiy Xikayat	**Tarihi Hikâye**
1.	"Abılay attanıptı degendi estip, Kelipti şanışqılıdan Berdiqoja" **"Er Qabanbay" jırınan**	"Abılay'ın savaşa gittiğini işitip, Gelmişti Şanışkılı'dan Berdikoja" "Er Kabanbay" destanından
	–I–	**I**
2.	Şığıs jaq qulaniyektenip, sarı belden sarğayıp tañ bilingen şaqta, İle boyınan qozğalğan bir qomaqtı, qalıñ köş soltüstikti betke alıp, üdere tartıp bara jattı.	Doğuda şafak söküp, tepeden sarararak tanın belirdiği zamanda, İli Nehri kıyısında hareket eden bir kalabalık, yoğun bir göç, kuzeye doğru yönelerek durmaksızın ilerliyor.
3.	Asığıs aptığı, sasqalaqtığı joq, bayıptı da, baysaldı köş.	Aceleyle nefes nefese kalmadan, sersemlemeden, sabırlı ve sakin bir göç.
4.	Ras, jawgerşilik jıldarınday bas-ayağı jıynaqı, qayda qarasañ da tastüyin, jiti qıymıl seziledi.	Gerçek şu ki, savaş yıllarındaki gibi tamamen derli toplu, nereye bakarsan bak çok güçlü, tedbirli bir hareket hissediliyor.
5.	Ökşe izi Merke men Qorday aralığındağı Suluwtör jaylawınan bastalğan bul köştiñ arağa bes qonıp, İle boyına jetkeni keşe ğana.	Kaynağı Merke ile Korday arasındaki Suluvtör Yaylası'ndan başlayan bu göçün içinden beş grup, İli Nehri kıyısına ulaştığı gece konakladı.
6.	Osığan deyin aynalasına eki şoqıp, bir qarap, asa saqtıqpen kele jatqan azamattar däriyadan ötken soñ ğana arqaları keñip, tınıstap qalıp edi.	O zamana kadar etrafında önlem alarak, son derece temkinli bir şekilde gelen vatandaşlar, nehirden geçtikten sonra rahat bir şekilde soluklandılar.
7.	Bul özi közge qoraş, şağın da köş emes, bas-ayağın jıynasañ üş jüzdey	Bu gösterişsiz, küçük bir göç de değil, hepsini toplasan üç yüz kadar ev, on

[29] JUMADİLOV, Qabdeş (2010). *Tozaq Otı - Xikayattar, Äñgimeler, Sır-Suxbat, Oy-Tolğamdar*. Almatı: Qazığurt Baspası, 4-13.

	şañıraq on tüydekke bölinip, uzaq salqar top qurağan.	gruba ayrılarak uçsuz bucaksız bir kafile oluşturmuş.
8.	Adır–qırqalı alıs jolda arba qolaysız bolar dep, jükterin tek tüye men ögizge artqandı.	Dağlı tepeli uçsuz bucaksız yolda at arabası uygun olmaz diye, yüklerini sadece develere ve öküzlere yüklemişlerdi.
9.	Üstine tükti kilem, sändi sırmaq japqan jükti kölikter özinşe bir sap tüzep, qaytqan qazday tizbek quraptı.	Üstüne yünlü halı, süslü keçe döşeme örtülmüş yüklü binekler, kendilerine göre sıraya girip, dönen kaz gibi bir düzen oluşturmuşlardı.
10.	Er–äyel tegis at üstinde.	Erkek, kadın hepsi at üstünde.
11.	Tek, özdiginen atqa minip–tüse almaytın ölmeli **[5]** şal–kempir men jas balalardıñ ğana tüye qomında bastarı qılqıyadı.	Sadece, kendi başına ata binip inemeyen bir ayağı çukurda **[5]** ihtiyar erkek ve kadınlarla çocukların başları deve eyerinden hafifçe görünüyordu.
12.	Buğan endi birge aydalıp kele jatqan qalıñ jılqı men qora–qora qoydı qosıñız.	Buna şimdi birlikte götürülen birçok yılkı ile sürü sürü koyunları ekleyiniz.
13.	Jılqı – köştiñ aldında, qoy – soñında.	Yılkı göçün önünde, koyun sonunda.
14.	Sol köp mal basıp ötken jerinde qus jolınday şubalğan şañ qaldırıp keledi.	Bu çok sayıda mal, basıp geçtiği toprakta samanyolu gibi katar katar giderken toz toprak kaldırıyordu.
15.	Köş iyeleri beybit kezdegidey tım qamsız da emesti.	Göç yöneticileri, barış zamanındaki gibi çok da gamsız değillerdi.
16.	Bes qaruwı say jüz jigit mal–jandı şaşaw şığarmay qorğap kele jatır.	Savaşa hazır yüz delikanlı, malı ve canı kalabalıktan uzaklaşmadan koruyorlar.
17.	Öytkeni jar astında – jaw, bel astında böri bar.	Çünkü uçurum altında düşman, dağın sırtında kurt var.
18.	Bular – jaylı qonıstarınan körşilerdiñ köz türtkisi men qas–jawlarınıñ qatıgezdiginen amalsız köşken adamdar.	Bunlar, rahat mekânlarından komşularının alçaklığından ve düşmanlarının acımasızlığından çaresiz göçen insanlar.
19.	Jol–jönekey tağı birewlerge jem bolğısı kelmeydi.	Yol üstü, yine birilerine yem olmak istemiyorlardı.

20.	Soñğı jıldarı irgedegi aq qalpaqtı ağayındar elde joq oğaş minez körsete[30] bastağan.	Son yıllarda civardaki ak kalpaklı akrabalar, memlekette olmayan garip davranışlar göstermeye başladılar.
21.	Olar Alatawdan beri asıp tüsip, bökterdegi elge maza berüwdi qoydı.	Onlar Aladağ'dan ileri gidip, yamaçtaki halka huzur vermiyorlardı.
22.	Tipti, keybir qonıstardı aşıqtan–aşıq tartıp aluwdı şığardı.	Hatta kimi mekânları göz göre göre boşaltarak çıkıyorlardı.
23.	Qazir Alatawdan – İlege deyingi eki aralıqta qırğız jortuwılşıları küpiniñ biytindey örip jür.	Şimdi Aladağ'dan İli Nehri'ne kadarki mesafede Kırgız yağmacılar, kürk biti gibi topluca hareket ediyorlar.
24.	Solardıñ bir tobı oylamağan jerden "ataññıñ köri" dep, qarsı aldıñnan şığa kelmesine kim kepil?!	Bunların bir kısmının tahmin edilmeyen bir yerden "lanet olsun" diyerek karşımıza çıkıvermeyeceğine kim kefil?!
25.	Basqalarğa qalay ekenin kim bilsin, äytewir, Berdiqoja dese Qoqan begi men qırğız manaptarınıñ qandarı qatıp qaladı.	Diğerlerinin nasıl olduğunu kim bilsin, sonunda Berdikoja söylese Hokand Beyi ile Kırgız Manapları[31] öfkelenirlerdi.
26.	Qudawanda, qırğızdar öte–möte qazaqtıñ eki batırına burınnan ölerdey öş edi.	Ya Rabbim, Kırgızlar özellikle Kazakların iki bahadırına eskiden beri çok kinliydiler.
27.	Birewi – Kökjarlı Kökjal Baraq ta, ekinşisi – osı Berdiqoja.	Biri Kökjarlı Kökjal Barak, ikincisi bu Berdikoja.
28.	Osıdan tuwra on bes jıl burın qırğızdar Kökjal Baraqtıñ tübine jetip tınğan.	Bundan tam on beş yıl önce Kırgızlar, Kökjal Barak'ı öldürüp rahatlamışlardı.
29.	Qoqanğa qarsı soğıstan üzdik–sozdıq qaytıp kele jatqanda qazaqtıñ eki jüz sarbazın Şuw boyında köp qolmen qorşap alıp, qırıp salğan.	(Kazaklar) Hokand'a karşı yapılan savaştan gruplar hâlinde gelirken, (Kırgızlar) Kazakların iki yüz askerini Çuy Nehri kıyısında kalabalık bir orduyla ablukaya alarak katletmişlerdi.

[30] Orijinal metinde kelime "***körtesie***" şeklinde geçmektedir.

[31] **Manaplar:** Kırgız toplumunda 18. yüzyıldan itibaren yönetimde söz sahibi olan zengin ve asilzade tabakasına verilen isimdir. (Ayrıntılı bilgi için bk: Ölçekçi, Tamara (2013); "Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rolleri, Bilig Dergisi, GÜZ 2013 / SAYI 67, s. 111-128.)

30.	Jäy öltirip qana qoymay bastarın kesip alıp, “Källa munara” ornatqan.	Sadece öldürmeyle kalmadan başlarını kesip, (bunlardan) “Kafatası Kulesi” inşa etmişler.
31.	Sonıñ işinde Şıñqoja, Tawasar batırlarmen birge Kökjal Baraq ta bar bolatın…	Bunların içinde Şınkoja ve Tavasar bahadırla birlikte Kökjal Barak da varmış...
32.	Endigi şam alıp soñına tüskenderi – Berdiqoja.	Şimdi inat ederek peşine düştükleri Berdikoja’ydı.
33.	Ömiri kegi qaytpaytın, öş almay tınbaytın munday da qatıgez jandar boladı eken!	Hayatta öcünü almadan, hesaplaşmadan rahat etmeyen böyle acımasız insanlar da varmış.
34.	Aydalğan jılqınıñ soñın ala, köş basında kele jatqan Berdiqoja işten tına kürsindi.	Sürülen yılkıyı takip ederek göçün başında gelen Berdikoja, derdini gizleyerek iç çekti.
35.	Batır öziniñ töl atı – tört ayağı tirsek pen tizeden tömen boyap qoyğanday appaq, **[6]** alayaq qara töbel attıñ üstinde qaqqan qazıqtay nıq otır.	Bahadır, sadece kendisinin bindiği dört ayağının dirsek ile dizden aşağısı boyanmış gibi bembeyaz, **[6]** sekili kara lekeli atının üstünde çakılı kazık gibi sağlam oturuyor.
36.	Saqal–şaşı burıl tartqanımen, eñsegey alıp denesi äli de apşıy qoymağan.	Saçı, sakalı ağarmasına rağmen iri yapılı devasa vücudunun henüz gücü tükenmemişti.
37.	Bıyıl jetpis üşke qarağan müşeli ğoy.	Bu yıl yetmiş üçe ait olan müşeldedir.
38.	Sonda da süyegine qarısıp, qarttıqqa boy aldırmay keledi.	Öyle olsa da ölüme direnip, yaşlılığa boyun eğmedi.
39.	Abılaydıñ özi “qurdastarım” dep qadir tutatın Kökjal Baraq, Bayan, er Jänibek, Baymurat, Tawasar batırlar – bäri bir jıl tuwğan töl edi.	Abılay Hanın “akranlarım” diye hürmet ettiği Kökjal Barak, Bayan, Er Jenibek, Baymurat, Tavasar bahadırlar, hep aynı yıl doğan çocuklardı.
40.	Solardıñ köbi–aq qazir baqiy düniyege attanıp ketti.	Bunların çoğu şimdi ebedi dünyaya göç etti.
41.	Tiri jürgenderi biren–saran…	Sağ kalanlar tek tük...
42.	Ömirde qandı qırğındı köp körse de, üzeñgiles dostarınıñ eñ soñında qalıp qoyğan Berdiqojanıñ janı siri deseyşi.	Hayatta kanlı katliamları çok görmüş olsa da, yaşıt dostlarının en sonunda kalan Berdikoja, ne kadar da

		dayanıklıymış.
43.	Qazir batırdıñ qasında inisi Serğulan men ülken uldarı Keñesbay, Köpesbay, Şoqbatırlar, tağı birneşe awıl ağaları kele jatqan.	Şimdi bahadırın yanında erkek kardeşi Serğulan ile büyük oğulları Kenesbay, Köpesbay, Şokbatır ve birkaç köy ağası gelmiş.
44.	Bul jaqtıñ jer jadısın jaqsı biletinder – Berdiqojanıñ özi men kezinde qazaq äskeri quramında jorıqta bolğan sanawlı sarbazdar ğana.	Bu tarafın yer hatırasını iyi bilenler, Berdikoja'nın kendisi ile zamanında Kazak ordusunun bünyesinde seferde olan sayılı askerler sadece.
45.	Köpşiligi Arqa jaqqa birinşi ret kele jatır.	Çoğunluğu Arka ovasına ilk kez geliyor.
46.	Körmegen jerdiñ oy–şuñqırı köp, köñilderinde qobaljuw bar ma, qalay, aynalasına üreyli közben tañırqay qarasadı.	Görülmeyen yerin engebesi çok, içlerinde huzursuzluk olduğu için uzağa dehşetli gözle şaşırarak bakıyorlardı.
47.	Bularda qırğız qawpinen basqa köñildi küpti etken tağı bir wayım – İleden aman–esen ötüw edi.	Bunların Kırgız tehlikesinden başka içlerini rahatsız eden diğer bir endişesi de İli Nehri'nden sağ salim geçmekti.
48.	Quday sätin salğanda, köş däriyadan eş şığınsız, jaqsı ötti.	Allah izin verince göç nehirden hiç kayıp vermeden rahat bir şekilde geçti.
49.	Bir kezde qazaq äskeriniñ osı İleden arı–beri qalay ötkenin Berdiqoja talay märte körgen.	Bir zamanlar Kazak ordusunun bu İli Nehri'nden ileri geri nasıl geçtiğini Berdikoja birçok kez görmüştü.
50.	Bul jolı da sol ädisti qoldandı.	Bu sefer de bu yöntemi kullandı.
51.	Baw–baw qamıs buwıp, tespey soyğan ögiz ben jılqı tulıptarın körikpen ürletti.	Bağ bağ kamış bağlayıp, delinmeden yüzülen öküz ile yılkı kürklerine körükle üfletti.
52.	Solardıñ üstine uzın–uzın saldaw baylap, qamıs tösep, kiyiz jayıp, sal jasattı.	Bunların üstüne uzun uzun sırık bağlayıp, kamış döşeyip, keçe serip, sal yaptırdı.
53.	Saldı eki jağalawğa arqanmen alma–kezek tartuwğa boladı.	Salı iki kıyıdan urganla sırayla çekmek mümkündü.
54.	Osı täsilmen jüzdegen adam, mıñdağan maldı däriyadan ötkizip aldı.	Bu yöntemle yüzlerce insanı, binlerce malı nehirden geçirebildiler.

55.	Atına senimdi er–azamattar jüzip ötti degendey…	Atına güvenen erkekler yüzerek geçtiler düşünüldüğü gibi.
56.	Osıdan keyin–aq bular bostandıqqa şıqqanday, bar päle däriyanıñ ar jağında qalğanday özderin erkin sezingen.	Daha sonra bunlar özgürlüğe kavuşmuş gibi, bütün felaket nehrin diğer tarafında kalmış gibi kendilerini hür hissettiler.
57.	— Serğulan, – dedi Berdiqoja qasındağı bet pişini özine keletin, biraq budan göri qağılezdew inisine burılıp.	— “Serğulan” dedi Berdikoja, yanındaki görünüşü kendini anımsatan ancak kendine göre daha çevik olan erkek kardeşine dönerek.
58.	– Arqanı keñge saluwğa äli erte.	— Rahata ermek için henüz erken.
59.	Qırğız qaraqşıları osı İleniñ eki betinde emin–erkin jortıp jür deydi.	Kırgız eşkıyalarının, bu İli Nehri’nin iki tarafında da rahatlıkla gezdiği söyleniyor.
60.	Sen qasıña **[7]** biraz adam alıp, jılqı jaqqa barğanıñ jön–aw.	Sen yanına **[7]** biraz adam alıp, yılkı tarafına gitsen iyi olur.
61.	Bilesiñ ğoy, jaw tiyse köşke emes, aldımen jılqığa tiyedi.	Biliyorsun ki, düşman saldırsa göçe değil, öncelikle yılkıya saldırır.
62.	Burın bul jaqta bolmağan Serğulan “budan bılayğı köş jolı qalay boladı” degendey, ağasına añtarıla qarağan.	Daha önce bu taraflarda bulunmayan Serğulan “bundan sonraki göç yolu nasıl olur” diye düşündüğünden abisine şaşırarak bakmış.
63.	Sonı sezgen Berdiqoja: — Osı aldımızdağı jol sorabın kördinder me? – dedi qasındağı özge serikterine de nazar salıp.	Bunu hisseden Berdikoja: — “Bu önümüzdeki yol hattını gördünüz mü?” dedi yanındaki diğer yoldaşlarına bakarak.
64.	— Osı jol sanaw Ayagözge deyin üzilmeydi.	— Bu yol tahminen Ayaköz Nehri’ne kadar bitmiyor.
65.	Ejelgi kerüwen jolı ğoy.	Eski kervan yolu.
66.	Balqaştı jağalap tartadı da otıradı.	Balkaş Gölü'nün kenarından gidiyor ve yerleşiyor.
67.	Osı sürlewden jañılmasañdar bolğanı.	O patikada hata yapmasanız iyi.
68.	Osı sözden keyin astındağı aqjal jiyrendi taypalata jönelgen Serğulan älden waqıtta qasına jıyırma şaqtı jigit	O sözden sonra altındaki ak yeleli al donlu atı rahvan yürüyen Serğulan, bir hayli zaman geçince yanına yirmi

	ertip, köşten ozıp bara jattı.	yaşında bir delikanlı alıp, göçün önüne çıkarak gidiverdi.
69.	Al, Berdiqojağa Sırdıñ boyı da, Arqa jeri de birdey tanıs.	İşte, Berdikoja'ya Sırderya'nın kıyısı da, Arka bölgesi de aynı derecede aşina.
70.	Kezinde Abılay, Qabanbay qolımen birge şeşüwşi şayqastarğa qatısıp, ersili–qarsılı talay jortqan jerleri ğoy.	(Buralar), zamanında Abılay Han'ın, Kabanbay Batır'ın ordusuyla birlikte genel savaşlara katılıp, pek kez gezdiği yerler.
71.	Al, qasındağı serikteriniñ art jaqtarına köp jaltaqtaytın jöni bar.	Şimdi ise yanındaki yoldaşlarının arkasından çok endişelenerek bakan bir hâli var.
72.	Bulardıñ tuwıp–ösken jerleri Taşkent töñiregi, Şırşıq jaylawı.	Bunların doğup büyüdüğü yerler, Taşkent civarındaki Şırşık yaylası.
73.	Oypıl–toypılı köp, birde qazaqqa, birde qoqanğa bağınğan mazasızdaw ölke demeseñ, Şırşıq te jerdiñ jännatı edi.	Karışıklık çok, bazen Kazaklara, bazen Hokand'a tabi olan huzursuz bir bölge demezsen, Şırşık dünyanın cennetiydi.
74.	Tek, jıl ötken sayın xalıq köbeyip, öris tarılıp bara jatqan.	Sadece, yıllar geçtikçe halk çoğalarak (buraya) sığmamaya başladı.
75.	Bular ketken on neşe jılda ata qonıstarın jat jurttıqtar endigi iyemdenip te alğan şığar–aw!	Bunların gittikleri nice on yılda, ata yurtlarını sonradan yabancı halklar ele geçirmezler mi!
76.	Berdiqoja Şanışqılınıñ Darqan atasına jatatın üş jüz tütindi bastap, Alataw bökterindegi Merke öñirine 1765–jılı köşip kelgen.	Berdikoja, Şanışkılı'nın Darkan soyuna ait olan üç yüz aileyi teşkilatlandırıp, Aladağ'ın yamacındaki Merke bölgesine 1765 yılında göçmüş.
77.	Öz betimen emes, äriyne, Abılay xannıñ uyğaruwımen.	Kendi başına değil, elbette Abılay Han'ın kararıyla.
78.	Sol jıldarı Abılay qolbası Qabanbay bastağan eki tümen qolmen kelip, Joñğar üstemdigi kezinde Narınqol men Kegendi, Qorday men Merkeni zañsız iyemdenip alğan qırğızdardı türe quwıp, Alataw asırıp tastamadı ma?!	Bu yıllarda Abılay Han'ın komutanı Kabanbay, yönettiği iki tümen askerle gelip, Congar hakimiyeti zamanında Narınkol ile Kegen'i**,** Korday ile Merke'yi kanuna aykırı bir şekilde ele geçiren Kırgızları takip edip Aladağ'ı aşırarak kovalamadı mı?!
79.	Sol jorıqtan qalğan söz bar.	Bu seferden geriye kalan bir söz var.

80.	Abılay: “Bul qırğızdı qaytsek eken? Qırıp tastaymız ba, älde küngeyge qaray ısırıp tastaymız ba?” degende, qolbası Qabanbay turıp: “Qanşa qatıgezi, bas buzar bolğanımen, qandas bawırımız ğoy, ısırıp tastasaq ta bolar” degen eken…	Abılay Han: “Bu Kırgız’ı geri mi döndürsek? Yok mu etsek yahut güneye doğru mu sürsek?” deyince komutan Kabanbay durup: “Ne kadar acımasız, düzen bozucu da olsa (bunlar) aynı kandan gelen kardeşlerimiz**,** sürsek daha iyi olur.” demişti...
81.	**[8]** Alayda, qırğız manaptarı qazaqtıñ ol jaqsılığın lezde umıtıp ketti.	**[8]** Oysa Kırgız Manapları, Kazakların o iyiliğini hemen unuttular.
82.	Arada üş jıl ötpey, Şuwdıñ boyın qanğa böktirip, qazaq sarbazdarınıñ basınan “Källa munara” turğızdı.	(Kırgızlar), aradan üç yıl geçmeden Çuy Nehri’nin kıyısını kana bulayıp, Kazak askerlerinin başından “kelle kulesi” diktiler.
83.	Äriyne, Abılay qırğız manaptarınıñ bul qılığın keşirgen joq.	Tabii ki, Abılay Han Kırgız Manaplarının bu davranışını affetmedi.
84.	İle–şala jorıqqa attanıp, onıñ artı “Jayıl qırğınına” ulastı.	Vakit geçirmeden sefere çıkıp, onun ardından “Jayıl Kırğını” nı yaptı.
85.	Jetpis bes jastağı Qabanbaydıñ qırğız manabı Äteke jırıqtı jekpe–jekte sayıp tüsiretini osı jolı emes pe?!	Yetmiş beş yaşındaki Kabanbay’ın Kırgız Manapı Jırıktı Ateke’yle mücadelesinde galip gelmesi bu sırada değil miydi?!
86.	Jalpı, Abılay xannıñ bir ustanğan qağıydası: qazaq jeri jawdan bosadı ma, sol jerdi bir kün de bos qoymay, derew el qondıratın.	Genellikle, Abılay Han’ın ilke edindiği bir kural: Kazak toprağı düşmandan boşaltılınca bu yeri bir gün bile boş bırakmadan (buraya) hemen halkı yerleştirmekti.
87.	Mäselen, “Joñğar qaqpası” atanğan Barlıq pen Toqta tawı aralığına qolbası Qabanbaydıñ özin qondırsa, Altay men Barqıtbelge Kökjal Baraq, er Jänibek bastağan Kerey men Nayman köşin attandırdı.	Örneğin, “Jongar Kapısı” diye adlandırılan Barlık ile Tokta Dağları arasına, komutan Kabanbay’ın kendisini yerleştirince, Altay ile Barkıtbel’e Kökjal Barak, Er Jenibek’in yönetiminde Kerey ve Nayman göçünü gönderdi.
88.	Sol qatarda Narınqol men Kegendi qırğızdan tartıp alıp, Albandardıñ özine qaytarıp bergeni belgili…	Bu sırada Narınkol ile Kegen’i Kırgızlardan alarak Albanlara geri verdiği belli...

89.	Al, qırğızdan bosağan Merke men Qordaydı qorğaytın layıqtı adam tabılmadı ma, älde äbden jürekteri şaylıqqan bul ölkeniñ öz turğındarı qırğızben şatasqısı kelmedi me, Abılay däl osı tusta Berdiqojağa qolqa salğan.	İşte, Kırgızlardan boşalan Merke ve Korday'ı koruyan uygun biri bulunmadığından mı, yoksa iyice gözleri korkan bu bölgenin kendi ahalisi Kırgızlar ile çatışmak istemediğinden mi, Abılay Han tam bu sırada Berdikoja'dan rica etmiş.
90.	— Berdeke, Joñğar qaqpasınan keyin tağı bir qaterli asuw bar. Ol – Qorday asuwı. Qırğızdar budan keyin de tınış jatpawı mümkin. Osı öñirge öziñ barıp otırsañ qaytedi? Sart–sawannıñ bazarın, Taşkenttiñ mazarın qıymaymın demeseñ, alaqanday Şırşıqta şıraynalıp jüresiñ be. Qorday – toğız joldıñ torabı, äri Arqadağı elge de bir taban jaqın. Men asuwdıñ kilti özindey berik qolda bolğanın qalaymın, – degendi.	— "Berdi ağa, Jongar Kapısı'ndan sonra daha tehlikeli bir geçit var. O da Korday Geçidi'dir. Kırgızlar buradan sonra da saldırabilir. Bu bölgeye gitsen nasıl olur? Tüccarın pazarını, Taşkent'in mezarını[32] koruyacağım demezsen, avuç içi kadar Şırşık'ta güçlenebilir misin? Korday dokuz yolun kesiştiği yer, üstelik Arka'daki halka da biraz yakın. Ben geçidin anahtarının senin gibi sağlam bir askerde olmasını istiyorum" demişti.
91.	Qaşan da xannıñ aytqanı – zañ.	Her zaman, hanın söylediği kanundur.
92.	Abılay ötinip turğanda bastı qalay şayqarsıñ.	Abılay Han rica edince adamları nasıl kendi istediklerini yapsın?
93.	Sol jılı jazda Şanışqılınıñ Berdiqojamen atalas üş jüz jañırağı Şırşıqtan dürk köterilip, Merke men Qordayğa köşip keldi.	Bu ılık yaz mevsiminde Şanışkılı'nın Berdikoja ile akraba üç yüz ocağı, Şırşık'tan aceleyle toparlanıp Merke ile Korday'a göçüverdi.
94.	Ağayındarı äwelde Şırşıqtı qıymay qobaljığanımen, Alatawdıñ suluw bökterin körgen soñ kelgenderine ökinbey, tez–aq jersinip ketti.	Akrabaları ilk başta Şırşık'ı korumaya endişe etmiş olmasına rağmen, Aladağ'ın güzel yamaçlarını gördükten sonra geldiklerine pişman olmadan çok çabuk uyum sağladı.
95.	Alğaşqı on bes jılda Berdiqojağa bälendey salmaq tüsken joq.	İlk on beş yılda Berdikoja, kayda değer bir sıkıntı yaşamamış.
96.	Öytkeni, ol kezde artında alın**[9]**bas qamalday bolıp, Abılay tur edi.	Çünkü o sırada arkasında ele **[9]** geçirilemez bir kale gibi Abılay Han duruyordu.
97.	"Jayıl qırğınında" Abılaydıñ tizesi qattı batqan qırğız manaptarı birazğa	"Jayıl Kırğını"nda Abılay Han'ın çok zulmettiği Kırgız Manapları, bir süre

[32] Kızıl Mezar diye anılan Taşkent'in önemli yerlerinden biridir.

	deyin bas kötere almağan.	başkaldıramamış.
98.	Biraq, senesiz be, bükil bir eldiñ aybar–küşi, ırıs–bağı, qut–berekesi keyde bir adamğa tirelip turadı eken ğoy.	Ancak, inanır mısınız, bütün bir halkın gücü, serveti, bereketi bazen bir insana dayanırmış!
99.	Qazaqtıñ qutı da, ırısı da, aybını da – Abılayda eken.	Kazakların bahtı da, serveti de, gücü de Abılay Han'da imiş.
100.	Qudanıñ qudireti, Abılay ölgen soñ bir–aq künde düniye özgerip şığa keldi.	Allah'ın hikmeti, Abılay Han öldükten sonra dünya birkaç günde değişiverdi.
101.	"Abılay däwiri" deytin bir baqıttı kezeñniñ öte şıqqanı mälim boldı.	"Abılay Han Dönemi" denilen bahtlı bir devrin geçip gittiği belli oldu.
102.	Öz zamanında Abılay jalğız emesti.	Kendi döneminde, Abılay Han yalnız değildi.
103.	Onıñ Qabanbay, Bögenbay, Kökjal Baraq, er Jänibek, Bayan, Oljabay, Nawrızbay sındı şañıraq müyiz batırları bar–tuğın.	Onun Kabanbay, Bögenbay, Kökjal Barak, Er Jenibek, Bayan, Oljabay, Navrızbay gibi güçlü kuvvetli bahadırları vardı.
104.	Qazir olar da düniyeden köşip ketti.	Şimdi onlar da dünyadan göçüp gittiler.
105.	Al keyingi batırmız, biymiz dep jürgender Abılay ölgen soñ özinen–özi apşıp, büristi de qaldı.	İşte sonraki bahadırız, beyiz diyenler, Abılay Han öldükten sonra kendiliğinden güçleri tükenerek korkuyla çekildiler.
106.	Bäriniñ de säwletin at tarta almay jürgeni – Abılaydıñ arqası eken.	Hepsinin de heybetli bir şekilde korkmadan gezmesi, Abılay Han'ın sayesindeymiş.
107.	Alla–ay, oşañ etip bas köterer, elge tulğa bolar bir azamat şıqpadı–aw!	Allah'ım, bir hamleyle öne geçip halkı yöneten, halka koruyucu olan bir vatandaş da çıkmadı!
108.	Sol jılı küzde Abılaydıñ ülken ulı Wäliydi üş jüzge xan saylağan.	Bu yılın sonbaharında Abılay Han'ın büyük oğlu Veli Han, üç cüze han seçildi.
109.	Biraq ol üş jüz bılay tursın, Orta jüzdiñ özin tolıq biyley almadı.	Ancak o üç cüz şöyle dursun**,** Orta cüzü bile tam anlamıyla yönetemedi.
110.	Eldiñ bir jartısı Baraq ulı Bökeyge	Halkın bir yarısı Barak Han'ın oğlu

	qarasa, şığıs aymaqtar Äbilfeyizdiñ Xanqojasına bağındı.	Bökey'e[33] bağlı iken, doğu bölgeleri Ebilfeyz'in Hankoja'sına tabi idi.
111.	Al, jawlardıñ birden ayqulaqtanıp esirgenin aytpa!	İşte, düşmanların birden gururlanarak büyüklendiğini söyleme!
112.	"Abılay öldi" degendi estigende, qırğızdar at şaptırıp, toy jasadı.	"Abılay Han öldü" denen (sözü) işitince, Kırgızlar at koşturup toy yaptılar.
113.	Birinen–biri şüyinşi surap, märe–säre bolğan manaptar.	Birbirlerine müjde vererek sevindiler Kırgız Manapları.
114.	Qudawanda[34], tuwısqan körşi eldiñ qayğısına ortaqtasuwdıñ ornına qıbı qanıp, quwanatın da jurt boladı eken.	Ya Rabbim, akraba komşu halkın kederine ortak olmak yerine memnun olup, sevinen halk da olurmuş.
115.	Netken öşpendilik, netken qatıgezdik deseñizşi!	Bu nasıl bir düşmanlık, nasıl bir acımasızlık söylesenize!
116.	Bälkim, bul pendelik köre almawdan, qızğanıştan tuwdı ma, kim bilsiñ?	Belki de bu zaaf hazmedemediği için kıskançlıktan dolayı doğdu, kim bilir?
117.	"Men nege Qazaq siyaqtı köp bolmadım, qazaq dalasınday jerim nege keñ bolmadı, meniñ nege birtutas xandığım joq" deydi ğoy bayağı.	"Ben niye Kazaklar gibi daha üstün sayılmadım, Kazak bozkırı gibi toprağım geniş olmadı, benim niye tek bir hanlığım yok" diyordu ya çok önceleri.
118.	"Mına jaqta qırğız bar, erimeytin bir muz bar" depti ğoy bayağıda bir abız.	"Bu tarafta Kırgız var, erimeyen bir buz var" demiş ya çok eskiden bir bilge.
119.	Sonıñ aytqanı ras.	Onun söylediği doğru.
120.	Özge jibise de, qazaqqa degen qırğızdıñ toñı ömiri jibimey keledi.	Diğeri erise de, Kazaklara göre Kırgızların buzu ömür boyu erimez.
121.	İyä, "Abılay öldi" degende, qazaqtıñ ata jawlarınıñ quwanbağanı joq.	Evet, "Abılay Han öldü" denince, Kazakların ata düşmanlarından sevinmeyen (kimse) yok.
122.	Öz ornın biletin, mädeniyeti joğarı, sıpayı elder quwanışın aşıq bildirgen joq.	Kendi yerini bilen, medeniyeti yüksek, nezaketli halklar, sevindiklerini açıkça göstermemişler.

[33] Bökey Han Orta Cüz'ün hanı ilan edilmiştir.
[34] Orijinal metinde kelime "***Quwduwanda***" şeklinde geçmektedir.

123.	Al, jaqın jer–**[10]**degi irge jaw, qoqan men qırğız sıpayılıqtı umıtıp, sol küni–aq qoqañdap şığa keldi.	İşte, yakın yer**[10]**deki baş düşman Hokand ve Kırgızlar, nezaketi unutup, o gün tehdit ederek çıka geldiler.
124.	Alla–ay, munday da mısıq tilewli jurt boladı eken?!	Allah'ım, böyle de kötü niyetli millet mi olurmuş?!
125.	Xanı ölgen qazaq qaralı bolıp, qayğırıp jatqanda, qırğız manaptarı körşiles qazaq awıldarın şaptı–aw!	Hanı ölen Kazaklar, yas tutup kederlenirken Kırgız Manapları, komşu Kazak köylerine saldırdılar!
126.	Äsirese, azuwların basqanı – Berdiqojanıñ awıldarı.	Özellikle, zalimlerin bastığı, Berdikoja'nın köyleri.
127.	Batır Türkistandağı xan janazasına qatısıp qaytqanşa, aq qalpaqtılar birneşe jigitti soyılğa jığıp, biraz jılqını aydap ketipti.	Bahadır, Türkistan'daki han cenazesine katılıp dönünceye kadar ak kalpaklılar, birkaç delikanlıyı yaralayıp, birkaç yılkıyı önlerine katıp götürmüşlerdi.
128.	Qırğızdar osı qasköylikten tıyılmay–aq qoydı.	Kırgızların bu düşmanlığı bitip tükenmek bilmiyordu.
129.	Malıñnan qurıq, basıñnan sırıq keter emes.	Malından kement, başından sırık gitmez.
130.	Ay sayın awlıña kelip at oynatadı.	Her ay (Berdikoja'nın) köyüne gelip problem çıkartıyorlar.
131.	"Bul jerden köş! Bul qırğızdıñ qonısı" deydi aybat körsetip.	"Bu yerden göçün! Burası Kırgızların mekânı" diyorlardı heybet göstererek.
132.	Olarğa az awıl şanışqılı ne istey aladı?	Onlara karşı nüfusu çok olmayan Şanışkılı köyü ne yapabilirdi?
133.	Jaw köptigin körsetip, köpe–körinew basınadı.	Düşman çokluğunu hissettirip, göz göre göre üstünlük taslıyordu.
134.	Öytkeni qazaqta bayağı bereke–birlik joq, ärkim öz qara basın küyitteytin küyge tüsken.	Çünkü Kazaklarda önceki birlik yoktu, herkes kendi başının çaresine bakan bir hâle gelmişti.
135.	Berdiqoja kömek surap, irgeles otırğan özinıñ qudası Älibek bastatqan Botpaydıñ "iygi jaqsılarına" birneşe ret bardı.	Berdikoja, yardım istemek için sınırdaş olan dünürü Elibek'in yönettiği Botpay'ın "itibarlı insanlarına" birkaç kez gitti.

136.	Birewi qol uşın berse ne deysiz.	Biri yardım etse ne olur?
137.	Quwsañ qumalaq tüspeytin sırğıtpa, qısır sözben şığarıp saladı.	Kurnazca uydurduğu oyalayıcı, boş sözlerle (Berdikoja'yı) yolcu etti.
138.	Söytse, olardıñ irgeles qırğız manaptarımen ejelden ilik–şatısı bar eken.	Ne de olsa, onların sınırdaş Kırgız Manaplarıyla geçmişten hısım akrabalığı vardı.
139.	Birewi – quda, birewi – anda, tağı birewi – tamır.	Biri dünürü, biri yoldaşı, yine biri dostu.
140.	Manaptarmen tüs şayısqısı kelmeydi.	Manaplarla kötü olmayı istemiyordu.
141.	Jalpı, duwlattar üş jüz üy şanışqılınıñ osında kelip qonıstanuwın äwbasta–aq unatpaqan.	Genellikle, Duvlatlar üç yüz evlik Şanışkılı'nın buraya gelip yerleşmesini ilk baştan beri istememişlerdi.
142.	Abılaydıñ ädeyi istegen qısası, eki eldiñ arasına sına qağuwı dep bilgen.	Abılay Han'ın özel olarak uyguladığı siyaseti, iki halkın arasını açmayı başarmıştı.
143.	Endi, mine, aybınatın Abılay bolsa joq.	İşte şimdi korkulan Abılay Han da yok.
144.	Bularğa qayta oralmas xannan göri, qır astındağı qırğızdar äldeqayda jaqın edi.	Bunlara tekrar dönmeyecek bir hana göre, yakındaki Kırgızlar daha yakındı.
145.	Berdiqoja bul qorlıqqa tisin–tisine qoyıp, eki jıl şıdadı.	Berdikoja bu hakarete karşı dişlerini sıkarak iki yıl katlandı.
146.	Özi üşin emes, Abılay üşin, abılaydıñ aruwağı üşin.	Kendi için değil, Abılay Han için, Abılay Han'ın ruhu için.
147.	Qorday asuwın küzetem dep xanğa bergen wädesi bar edi, sol sertin buzğısı kelmegen.	Korday geçidini koruyacağım diye hana verdiği vaat vardı, bu yemini bozmayı istemedi.
148.	Biraq, budan arı şıdaw mümkin bolmadı.	Ancak, daha fazla dayanması mümkün olmadı.
149.	Qorday men Merke buğan endi meken boluwdan qalğan.	Korday ile Merke şimdi buna mekân olmaktan çıkmış.
150.	Qalayda basqa bir jaqqa qonıs awdaruw kerek.	Ne olursa olsun başka bir yerde yurt edinmek gerek.

151.	Sonda, qayda barmaq?	O zaman nereye gidecek?
152.	Şırşıqqa qayta köşüw – namıs.	Şırşık'a geri göçmek, utanç.
153.	Ağayınnıñ tabasına qaladı.	Akrabasının oh çekmesine neden olur.
154.	Endigi betalıs – Arqa, Orta jüz, öş–arazdığı joq, peyili keñ Arğın–Naymannıñ **[11]** arası.	Şimdiki hedefi Arka, Orta cüz, husumeti olmayan, gönlü geniş Argın–Nayman **[11]** arasıydı.
155.	Äsili, Qañlı, Şanışqılı sekildi ejelgi taypalar jüzben, ruwmen sanasıp jatpaytın.	Esili, Kanlı, Şanışkılı gibi eski aşiretler cüzle, kabileyle dikkate alınmamış.
156.	Olarğa qay jüzge qosılsa da bäribir, iyisi qazaqqa ortaq.	Onlara hangi cüz katılırsa katılsın farketmez, Kazakların hepsine ortaklar.
157.	Osınday san–salalı oylasuwdan keyin, Abılay qazasınan soñ tuwra eki jıl ötkende, yağni 1783–jılı, mamır ayında, Berdiqoja köş buydasın Arqağa qaray burıp edi.	Böyle etraflıca düşündükten sonra, Abılay Hanın vefatının ardından tam iki yıl geçince, yani 1783 yılının Mayıs ayında Berdikoja göç ipini Arka'ya doğru çevirdi.
158.	İrgeles otırğan ağayınnan aq jol tilep, uzatıp salğan eşkim bolğan joq.	Sınırdaş olan akrabalarından hayırlı yolculuklar dileyerek uğurlayan hiç kimse yok.
159.	Al, Älibek qudası oñ sapar tilewdiñ ornına, qalıñmalı tolıq tölenip, Berdiqojanıñ nemeresine uzatqalı otırğan qızın qasaqana bermey alıp qaldı.	İşte, dünürü Alibek hayırlı yolculuklar dilemek yerine, başlığı tamamen iade edip, Berdikoja'nın torunuyla evlendireceği kızını bilerek vermedi.
	–II–	**II**
160.	Berdiqojanıñ bul saparda öz köşin nıq senimmen bastap kele jatqan sebebi, ol osıdan bir ay şaması burın qasına bes–altı joldas ertip, jurt şolıp, barar jerin belgilep qaytqan.	Berdikoja'nın bu seferi çok güvenli bir şekilde yöneterek geliyor olmasının sebebi, o bundan yaklaşık bir ay önce yanında beş altı yoldaş götürüp, yurdu inceleyip, gideceği yeri belirleyerek geri dönmüş.
161.	Basında köş buydasın tım iytarqası qıyanğa sozbay, osı Jetisuwdıñ bir jerine turaqtap qalsaq pa degen de oy bolğan.	Evvela göç ipi çok fazla uzağa gitmeden, bu Yedisu bölgesinin bir yerinde konaklayıp kalsak mı denen düşünce de aklına gelmiş.

162.	Biraq bul mañaydan da jaylı qonıs tabılmadı.	Ancak bu civarda da uygun bir yerleşim yeri bulunamadı.
163.	Kele ğoy dep şaqırıp turğan da eşkim joq.	Gel diye çağıran hiç kimse de yok.
164.	Qayda barsañ qazannıñ qulağı törtew.	Nereye gitsen kazanın kulpu dört.
165.	Bul elden de bereke ketipti.	Bu halkın da bereketi gitmişti.
166.	Qaratal özeniniñ eki betin jaylağan Nayman men Jalayır küni keşe Abılay bölip bergen qonıstarın mise tutpay, özara jerge talasıp, künara soyıldasıp jatadı eken.	Karatal Nehri'nin iki yakasına yerleşen Nayman ve Jalayır kabileleri, yakında Abılay Han'ın tahsis ettiği mekânlarla yetinmeyip, kendi aralarında yer için dalaşarak iki günde bir kavga ediyorlarmış.
167.	Bulardıñ arasına qıstırılğanda ne marxadam tabasıñ?	Bunların arasında kıstırılınca ne fayda sağlarsın?
168.	Apıray, bul qazaq Abılaydıñ topırağı suwımay jatıp, mınaday küyge tüsti, bara–bara ne bolar eken?	Hayret, bu Kazaklar Abılay Han'ın toprağı soğumadan böyle bir duruma düştü, zamanla ne olacak?
169.	Onıñ üstine, qırğız manaptarı da bul elge tınım bermey, awıq–awıq at oynatıp turatın körinedi.	Üstelik, Kırgız Manaplarının da bu halka huzur vermeden ara sıra problem çıkarttığı biliniyor.
170.	Berdiqojanıñ osı mañda ekenin estise, olar tipti qutırınıp ketpey me?!	Berdikoja'nın bu civarda olduğunu işitseler, onlar mutlaka etrafa saldırıp durmazlar mı?!
171.	Endeşe, attıñ basın alıs–alısqa, Arqağa buruwdan basqa amal joq.	Öyleyse, atın başını çok uzaklara, Arka'ya çevirmekten başka çare yok.
172.	Sol oymen, bular Ayagöz alqabına, odan arı Şıñğıstawğa deyin barıp qaytqan.	Bu düşünceyle, bunlar Ayagöz vadisine, daha sonra da Şıngıstav'a kadar gitmişler.
173.	Arqa öñiri Berdiqojağa jaqsı **[12]** tanıs.	Berdikoja Arka bölgesine çok **[12]** aşina.
174.	Küni keşe qolbası Qabanbaydıñ qolastında joñğarmen talay şayqasqan jerleri ğoy.	Yakın zamanda komutan Kabanbay'ın idaresinde Congar ile nice savaşlar yaptığı yerler (buralar).
175.	Ol jıldarı bükil oñtüstik ölkesi Joñğar iyeliginde qalğanımen, ulı jüzdiñ namıstı, jas batırları jaw qorşawın	O yıllarda bütün güney eyaleti Congar'ın himayesinde kalmasına rağmen, Ulu Cüzün onurlu, genç

	buzıp şığıp, urısqa Orta jüz äskeriniñ quramında qatısıp jürdi.	bahadırları, düşman kuşatmasını yarıp Orta Cüz askerinin yanında savaşa katıldılar.
176.	Berdiqojanıñ özi, sirgeli batırları Elşibek pen Tilewke, alban Xankeldi, müyizdi Ötegen, tağı basqalar…	Berdikoja'nın kendisi, Sirgeli bahadırlardan Elşibek ile Tilevke, Alban kabilesinden Hankeldi, Müyizdi Ötegen, ve diğerleri...
177.	Bular, köbinşe, ulı xan Äbilmämbet ordasın qorğap, jorıqqa sol jerden attanatındı.	Bunlar, çoğunlukla Ulu Han Abilmambet'in sarayını müdafaa edip, sefere buradan çıkmışlardı.
178.	Berdiqojanıñ qolbası Qabanbaymen jaqın tanısuwı Şıñğıstawdağı "Şağan şayqası" kezinde bolıp edi.	Berdikoja'nın Komutan Kabanbay ile yakından tanışması, Şınğıs Dağı'daki "Şağan Savaşı" zamanında olmuştu.
179.	Özi Qabanbay qolına osınıñ aldında ğana kelip qosılğan.	O, Kabanbay'ın yanına gelerek onun ordusuna katılmıştı.
180.	Bir körsem–aw dep armandağan qolbasını jaqın jerden körip, quwanışı qoynına sıymay jürgen kezi.	Bir görsem ya diye hayal ettiği komutanını yakından görünce, sevinçten uçtuğu andı.
181.	Sol jılı jası otızğa tolğan.	Bu yıl yaşı otuz olmuştu.
182.	Astında nar tüyedey aqboz atı bar.	Altında deve gibi iri boz atı var.
183.	Batırdıñ özine say atı boladı degen soñ, Şırşıqtan bes qarağa satıp alğan.	Bahadırın kendine uygun atı olur dedikten sonra, Şırşık'tan beş mal karşılığında satın almış.
184.	Tübinde sol at Qabanbay ekewiniñ arasına däneker boladı dep kim oylağan?!	Sonunda bu atın Kabanbay ile kendisi arasında bağ oluşturacağını kim düşünürdü?!
185.	Qırqınşı jıldar Ertis pen Emildi quldap kelgen Joñğar qolınıñ eki büyirden qısıp turğan kezi.	Kırklı yıllar, İrtiş ile Emil Nehri boyunca ilerleyen Congar ordusunun iki yandan sıkıştığı bir zaman.
186.	Kezekti bir şayqas Ayagöz boyında Qabanbaydıñ jekpe–jegimen bastalğan.	Bir dizi savaş, Ayagöz Nehri kıyısında Kabanbay'ın teke tek mücadelesiyle başlamıştı.
187.	Qolbasınıñ birden maydanğa şığatın oyı bolmağan da şığar.	Komutanın aniden savaş meydanına çıkma düşüncesi olmasa da çıkar.
188.	Biraq urıs alañına oyqastap şıqqan qarakök attı qalmaq noyanı:	Ancak savaş alanında dikkat çeken koyu gri atlı Kalmuk süvari

	— Men buğan deyin jeti ret jekpe–jekke şığıp, jeti qazaqtıñ basın jutqan, asıl tekti Arqawıl degen batır bolamın. Estüwimşe, aralarında Qabanbay degen batır bar deydi ğoy. Sol nemege köpten qolım qışıp jürüwşi edi. Sirä, onıñ da ajal sağatı jetken şığar… Käne, qatın bolmasa, şıqsın bılay! – dep ayğay salması bar ma!	komutanı: — Ben bu zamana kadar yedi kez teke tek mücadeleye çıkarak yedi Kazak'ın başını uçurmuş, değerli Arkavıl isimli bahadırım. Duyduğuma göre, aralarında Kabanbay isimli bahadır var denildi. Bu velet çoktandır canımı sıkıyordu. Herhâlde, onun da ecel saati gelmiş... Haydi kadın değilse, çıksın böyle! – diyerek öyle bir haykırdı ki!
189.	Äsili, qol bastağan batırdıñ birden sayısqa şığuwı şart emes.	Aslında, önderlik eden bahadırın birden savaşa katılması şart değil.
190.	Qolastında odan basqa da sınnan ötken batırlar bar.	İdaresinde ondan başka da imtihandan geçen bahadırlar var.
191.	Biraq, namısqa tiyer söz aytıp, ädeyi atın atap şaqırğan soñ, şeginetin jer joq.	Ancak, hakaret edip, özellikle ismini söyleyerek çağırdıktan sonra geri çekilecek değildi.
192.	Onda Qabanbaydıñ da elüwge jası endi ilinip, kemeline kelgen kezi.	O zaman, Kabanbay'ın da elli yaşına yeni girip, olgunlaştığı zamandı.
193.	Buğan deyin ol da talay qalmaqtı o düniyege attandırğan.	Bu zamana kadar o da nice Kalmuk'u öldürmüştü.
194.	Astındağı **[13]** Kertöbelge qamşını basıp jiberip, ortağa köldeneñdep şığa berdi.	Altındaki **[13]** Kertöbel'i kamçılayarak ortada buluşmak için çıkıverdi.
195.	Arqawıl degeni – aydarı toqpaqtay, erdiñ üstine eki büktelip, zorğa sıyıp otırğan, qırıqtağı qırqıljıñnıñ özi eken.	Arkavıl denilen (kişi) perçemi kalın, eyer üstünde iki büklüm olup, (eyere) güç bela sığarak oturan, kırk yaşında gevezenin biriymiş.
196.	Özi qazaqşağa sayrap tur: — İymanındı ayta ber, Qabanbay batır! Sender şäyit ketüwge qumarsıñdar ğoy. Seni öz qolımmen ujmaqqa attandırayın! – dep kelemejdey küldi.	Kendi çok iyi Kazakça konuşarak: — "Kelime–i şehadet getir, Kabanbay Bahadır! Siz şehit olmaya heveslisiniz. Seni kendi elimle öldüreyim!" diye alay ederek güldü.
197.	— Al, sende aytayın iyman da joq qoy, aram neme. Bäribir janıñ jahannamğa baradı. Odan da köp sözdi qoyıp, kezegindi al! – dedi	— "İşte, sende söylediğin iman da yok, sütü bozuk! Nasıl olsa gebereceksin. O yüzden de çok konuşmayı bırak, sıranı bekle!" dedi

	Qabanbay da arıstanday aqırıp.	Kabanbay da aslan gibi kükreyerek.
198.	Şayqas bastalıp ketti.	Mücadele başladı.
199.	Alğaşqı kezekte şaqır–şuqır qadalğan aq nayzanıñ uşın Qabanbay bolat qalqanmen zorğa qağıp ülgerdi.	İlk anda şakır şukur saplanan beyaz mızrağın ucuna Kabanbay, çelik kalkanla güç bela vurarak yetişti.
200.	Al, kezek Qabekeñe kelgende, ol nayzasın tös süyektiñ basınan qadadı.	İşte, sıra Kabeken'e gelince, o mızrağını göğüs kemiğinin ucuna sapladı.
201.	Ol ädette nayzanı şurqıltaydan saluwşı edi, bul jolı onıñ ıñğayı kelmedi–aw deymin.	O her zaman mızrağı köprücük kemiğinden geçirmek isterdi, bu yönteme fırsatı olmadı ne yazık ki.
202.	Kök süñgi qos qabat sawıttı qaqırata buzıp, ulı denege enip bara jattı.	Mavi mızrak iki kat zırhı ortadan ayırarak dağıtıp, kocaman bedene batıverdi.
203.	Endi nayza sabın tolğay burap, öñmeñinen ötkizbek bolğanda, astındağı jamandatqır Kertöbeldiñ joyqın küşke şıdamay, tizesi bügilip, şöge bastağanı.	Şimdi mızrağın sapını döndürerek gövdesine geçirince altındaki yürüyemez hale gelen atı Kertöbel şiddetli güce dayanamayıp dizi bükülerek çökmeye başladı.
204.	Batırdıñ bitken jeri osı boldı–aw dep, art jaqtağı qalıñ qol şuw ete qalğan.	Bahadırın tükendiği yer burası oldu diye arka taraftaki sayısız asker uğuldadı.
205.	Qazir nayzanıñ uşı tayıp ketse, ana joyıt töbeden tönip kelip, kürzimen bir–aq uradı–aw!	Şimdi mızrağın ucu kayıverse, bu zalim tepesine çullanıp, gürzü ile öyle bir vurur ki!
206.	Biraq, olay bolmadı, qas–qağım sätte şayqastıñ qalay bitkenin bılayğı köpşilik añğarmay da qaldı.	Ancak, öyle olmadı, hızlı mücadelenin nasıl bittiğini ondan başka kimse anlayamadı.
207.	Bir waqıtta antalağan jurt Qabanbaydıñ tös süyekten tüyrelgen Arqawıldı nayzamen tik köterip alğanın bir–aq kördi.	Vaktiyle kuşatılan yurtta Kabanbay'ın, göğüs kemiğinden vurulan Arkavıl'ı mızrakla kaldırdığını sadece biri gördü.
208.	Keyin ärkim ärtürli aytıp jürdi.	Sonra herkes farklı farklı anlattı.
209.	Birewler "Qalmaqtı attan tüse qalıp, jayaw köterdi" deydi.	Birileri "Kalmuk'u attan indirip, yaya bıraktı" diyor.
210.	Endi birewler "jerge tüsip ülgergen	Şimdi birileri "Yere düşünce kazanan

	joq, sol şöke tüsken attıñ üstinde otırıp–aq, tik köterip äketti" deydi.	olmaz, bu çöken atın üstüne oturarak, onu dik bir şekilde kaldırıp götürdü" diyor.
211.	Qaysısı bolsa da oñay emes, tasıp tögelgen joyqın küştiñ körinisi.	Ne olursa olsun kolay değil, varını yoğunu ortaya koyan muhteşem gücün görünüşü (bu).
212.	Arqawıl sol qulağan jerinde jatır.	Arkavıl bu düştüğü yerde yatıyor.
213.	Kök süñgi tös süyegin qawsatıp, omırtqasın opırıp ketse kerek.	Mavi mızrak göğüs kemiğini kırıp, omurgasını parçalamış olmalı.
214.	Äldebir jeri mayıp bolğan Kertöbel de ornınan tura almay qaldı.	Bir yeri sakatlanan Kertöbel de yerinden kalkamadı.
215.	Qabanbay urıs alañında jayaw tur.	Kabanbay savaş alanında yaya kaldı.
216.	Sol sät "Batır–**[14]**dı qutqaruw kerek" degen oy jarq etti sapta turğan Berdiqojanıñ basında.	O an "Bahadır**[14]**ı kurtarmak gerek" denen düşünce geldi sıraya geçen Berdikoja'nın aklına.

METİN 9 – Qıpşaq Aruwı (Kıpçak Güzeli)[35]

	Xikayat 2004	**Hikâye 2004**
1.	**[5]** Bıyılğı jumıstıñ berekesi qaşıp tur.	**[5]** Bu yılki işin bereketi kaçtı.
2.	Bereke bolğanda, sanı emes.	Bereket olunca, sayısız.
3.	Äwelgi ayda eki äñgime jazdım.	Evvelki ayda iki hikâye yazdım.
4.	Biri – orta kölemdi, ekinşisi – uzaq, kişi–girim xikayatqa jete–qabıl.	Biri orta hacimli, ikincisi uzun, küçük bir hikâye külliyatına eş değer.
5.	Ötkenimdi joqtaw jäne bügingime nala.	Geçmişime ağıt ve bugünüme kaygı.
6.	Kelesi ayda – tereñnen tartqan zarlı tolğaw, şağın kitap esepti.	Gelecek ay için de derinlere götüren içli bir tolgav[36], küçük bir kitap düşüncesi.
7.	Jıyırma üş künde jazıp bittim.	Yirmi üç günde yazıp bitirdim.
8.	Ekspromt, mäşiñkemen.	Doğaçlama, daktilo ile.
9.	"Ultsızdanuw uranı" ataladı.	"Asimile Olma Ülküsü" adı verildi.
10.	Tığız basılğan jüz otız jeti bet.	Sık aralıkla yazılan yüz otuz yedi sayfa.
11.	Täwba, qarqınım burınğıday.	Şükür, hızım eskisi gibi.
12.	Sapası…	Kalitesi...
13.	Sapa – özimniñ orta deñgeyimde.	Kalite, kendi orta seviyemde.
14.	Yağni, jalpaq eseppen alğanda, tım täwir.	Yani, ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, çok da kötü değil.
15.	Sonda ne?	Ya o zaman?
16.	Qazirde jurnalda şığıp, respublikalıq jäne oblıstıq basılımdar köşirip basıp, jurtşılıq japırlap oqıp jatqan qasiretti	Şimdi dergide çıkıp, cumhuriyet ve bölge yayınevlerinde yayımlanınca, halk tarafından topluca okunan

[35] MAĞAWİYN, Muxtar (2007). *Qıpşaq Aruwı - Xikayattar*. Almatı: Atamura Baspası, 5-14.
[36] **tolğav:** gönül derdini, kaygısını anlatan şiirler.

	tolğaw – täwelsizdik däwirderi jutañ ruwxaniy axwal töñiregindegi jıyıntıq söz – dastarqan basında balalarıma künde aytıp jürgen üy–işindik keñes.	hazin tolğav, bağımsızlık dönemlerinin eski manevi durumu çerçevesindeki sonuç sözü, sofra başında çocuklarıma her gün söyleyeceğim ailevi öğüt.
17.	Al älgi, äjeptäwir degen eki äñgime – ol da sol töñirektegi muñ men zardıñ bir uştığı.	Şimdi, bir parça söylenen iki hikâye, o da bu çevredeki keder ve acının bir başlangıcı.
18.	Keñesiñizde de, äñgimeñizde de eşqanday keremet joq.	Öğüdümüzde de, hikâyemizde de hiçbir keramet yok.
19.	Bayağıda oylanğan, bayağıdan kürmewin kütken ädepki düniyeler.	Eskiyi düşünüp taşınan, eskiye bağlılığı bekleyen ilkel dünyalar.
20.	Xalqım qalay aytsa da qanağat tappadım.	Halkım ne söylese de kanaat etmedim.
21.	Öreli, özgeşe tuwındı kerek edi.	Önemli, farklı bir eser gerekliydi.
22.	Sonı taqırıp, tıñ tolğam, utqır şeşim.	Özgün konu, güçlü fikir, anlamlı sonuç.
23.	Azğana dağdarıstan soñ tas–tüyin otırdım.	Azıcık durgunluktan sonra ne olursa olsun direnmeye hazırdım.
24.	Bir kün.	Bir gün.
25.	Tağı bir kün.	Yine bir gün.
26.	Jäne eki kün.	Ve iki gün.
27.	Üş bölimnen turatın, özgeşe bitimdi estelik– äñgime.	Üç bölümden oluşan, farklı bir anı–hikâye.
28.	Triptih.	Triptik.
29.	Köşirdik, sırladıq, qırnadıq – altı kün, – jıyını on künde bäri tämam.	Altı günde kopya ettik, boyadık, kazıyıp temizledik, toplam on günde tamamlandı.
30.	Mine, alaqay… emes.	İşte, yaşasın... değil.
31.	Bul da ejelgi sarın bolıp şıqtı.	Bu da eski bir konu olarak çıktı.
32.	Burınğı göy–göyimiz.	Eski endişemiz.
33.	Endi ne istew kerek?	Şimdi ne yapmalı?

34.	Jurnalğa terimge berdik.	Dergiyi derlemeye verdik.
35.	Bastıruwğa.	Yayımlamak için.
36.	Bayağı, otız jasımızdağı jora boyınşa.	Önce, otuz yaşındaki akranlarımıza göre.
37.	Ğumırbayandıq "Şıtırmanda" dabıldatıp aytqam.	Biyografik "Macerada" duyurarak söyledim.
38.	Meniñ jaman düniyemniñ özi basqalardıñ jaqsısınan täwir degen kökirekpen.	Benim kötü dünyam, diğerlerinin iyisinden kötü değil diyen bir şuurla.
39.	Biraq Abay atamnan qalğan tağı bir söz bar ğoy.	Ancak Abay atamdan kalan bir söz daha var.
40.	Bäyge – basınan sanaladı, soñınan emes degen.	"At yarışı başından dikkate alınır, sonundan değil" demiş.
41.	Jüyriktiñ şaması arttağı atpen emes, aldığı atpen esepteledi degen.	"İyi koşan atın gücü arkadaki at ile değil, önündeki at ile dikkate alınır" demiş.
42.	Yağni, basqadan artıqpın degen – qur aldanış.	Yani, diğerlerinden daha üstünüm denilen (söz) boş bir avuntu.
43.	Tım qurısa[37] öziñniñ ölşemiñe umtıl.	Hiç olmazsa kendi çapına göre çabala.
44.	Şın täwirge.	Gerçekten fena değil.
45.	Osığan bekidik.	Buna karar verdik.
46.	Otırdıq.	Oturduk.
47.	Bir kün.	Bir gün.
48.	Üş kün.	Üç gün.
49.	Bes kün.	Beş gün.
50.	Tük te joq.	Hiçbir şey de yok.
51.	Sirä, taqırğa otırdıq.	Belki, verimsiz bir şekilde oturduk.

[37] Orijinal metinde kelime "***tım qursa***" şeklinde geçmektedir.

52.	Äriyne, munday kidirister boladı.	Elbette, böyle duraksamalar olur.
53.	Tipti, tabiyğiy jağday.	Hatta doğal bir durum.
54.	Alayda meniki…	Oysaki benimki...
55.	Säl basqaşaraq siyaqtı.	Birazcık daha değişik gibi.
56.	Taza taqır emes.	Tamamıyla açık değil.
57.	Osı qazir–aq jalğap ketetin tärizdimin.	Buna şimdiye kadar devam ediyor gibiyim.
58.	**[6]** Ädepkidey, qarsı aldımda, tiginen büktelgen uzınşaq, qalıñ aq qağazda, birinşi kezekke tizilip…	**[6]** Evvelki gibi tam önümde diklemesine kıvrılan biraz uzun, kalın beyaz kâğıdı ilk sıraya koyup...
59.	Qazir sanayın…	Şimdi hesap edeyim...
60.	Tuwra otız eki syujet tur.	Tam otuz iki başlık var.
61.	Bılay qarasam, kez kelgenin eñserüwim mümkin.	Böyle bakacak olursam, zamanı gelince canla başla çalışmalıyım.
62.	Jeke–jeke kelsem…	Ayrı ayrı yapsam...
63.	Bäriniñ de birdeñesi jetispeydi.	Hepsinin de bir şeyi yetişmiyor.
64.	Tuwrasın aytqanda, meniñ özim jetispey jatırmın.	Doğruyu söylemek gerekirse, ben yetiştiremiyorum.
65.	Sirä, şarşağam.	Belki, yoruldum.
66.	Azğana tınıs kerek…	Azıcık nefes gerek...
67.	Qaydağı tınıs?	Neredeki nefes?
68.	Jıldıñ bastapqı jetpis küni demalıspen ötken.	Yılın ilk yetmiş günü dinlenmeyle geçti.
69.	Şet elde, jan tınışta.	Başka memlekette, gönül huzurlu.
70.	Älgi, ayaq astınan jurtqa jaqqan zarlı tolğawdan soñ tağı da solqaqtap bos jürgem.	Çok önceki aniden yurdu yakan kaygılı tolğavdan sonra da bitkin düşerek yarını düşünmedim.
71.	Awılğa barıp, taw işi, özen jağasındağı ata–babamnıñ basına	Köye gidip, dağ içi, nehir kıyısındaki ecdadımın üstüne keçe

	kiyiz üy tikkizip, suwğa tüsip, nemerelermen aldanıp, tuwra bir ay boyı.	çadır dikip, suya girip, torunlarla oyalandım, tam bir ay boyunca.
72.	Tınım emes, tınıs jetpey tur.	Sabır değil, ömür yetmiyor.
73.	Keñ tınıs.	Güçlü nefes.
74.	Quwattı serpin.	Kuvvetli tempo.
75.	Jazuwdıñ jaña bir kiltiypanı…	Yazının yeni bir içeriği...
76.	Aytpaqşı, meniñ tağı bir jağdayım bar eken.	Bu arada, benim de bir durumum vardı.
77.	Payğambar jasına jetken soñ tüngi jumısqa köşkem.	Peygamber yaşına geldikten sonra gece çalışmaya başladım.
78.	Ğumır boyı kündiz – tañerteñnen tüske deyin jazıp edim.	Ömür boyu gündüz, sabahtan öğlene kadar yazmıştım.
79.	Endi tün ortasınan tañ atqanşa.	Şimdi gece yarısından tanyeri ağarıncaya kadar.
80.	Jaña bir äser izdep emes.	Yeni bir etki bulmaya çalışmadım.
81.	Alpıspen qabattasıp uyqı buzılğan.	Altmış yaşla birlikte uyku bozuldu.
82.	Otızda da buzılğan uyqı, biraq jas ulğayğanda burınğıday, küşke salıp qana jaza almaysıñ.	Otuz yaşında da bozuldu uyku, ancak yaş ilerleyince önceki gibi bütün gücünle çalışarak yazamazsın.
83.	Aqırı, tüngi bir men tañğı altınıñ arasına, qarañğı, tılsım mezgilge köşirgem.	Sonra, gece bir ile sabahın altısı arasındaki karanlık, sessiz zamanda kopyaladım.
84.	Endi mine, tüngi jazuwğa emes, tüngi küzetke aynaldı.	İşte şimdi, gece yazıcısına değil, gece nöbetçisine döndüm.
85.	Tañ atqanşa sileyip otırğanıñ…	Tanyeri ağarıncaya kadar şaşırıp kalıyorsun...
86.	Ne şara!...	Ne çare!...
87.	Jetinşi küni amalın taptım.	Yedinci gün yöntemini buldum.
88.	Qawrıt jumıs jasağan soñğı üş–tört jılda kitapxanam mülde bılığıp ketken	Alelacele çalıştığım son üç–dört yılda kütüphanem tamamen

	eken.	karmakarışık olmuştu.
89.	Aralasqan, awısqan, jañadan alınğan kitaptar basqa sörelerge orınsız tıqpalanğan.	Karışmış, yeri değişmiş, yeni alınmış kitaplar diğer raflara uygunsuz konulmuş.
90.	Birtalaydan beri, qajetsigen düniyemdi qapelimde taba almaytın jağdayğa jetip edim.	Uzun zamandan beri, ihtiyacım olan eşyalarımı birden bulamaz hâle gelmiştim.
91.	Endi mine, aralıq dağdarıstı paydalanıp, bärin retten aluwım kerek.	İşte şimdi, zamanın durgunluğundan faydalanarak hepsini sıralamalıyım.
92.	Rettedim.	Sıraladım.
93.	Qatarınan üş kün boyı.	Sırasıyla üç gün boyunca.
94.	Adasqandar üyirin taptı.	Yerinde olmayanlar eski yerini buldu.
95.	Kölegeyler köriniske şıqtı.	Göz önünde olmayanlar ortaya çıktı.
96.	Keybiri tobımen basqa sörege köşti.	Bazısı takımıyla başka rafa geçti.
97.	Awıstı, almastı.	Yer değiştirdi, biri diğerinin yerine geçti.
98.	Sıymağandarı balalardıñ bölmesine tasıldı.	Sığmayanlar çocukların odasına taşındı.
99.	Aqırı, säl tığızdaw tursa da, ötken ğasırdağı äsem äri aydındı qalpına tüsti.	Sonra, azıcık sıkışık bir şekilde dursa da, geçmiş zamana göre güzel hem de muhteşem bir şekilde düzenlendi.
100.	Tek burınğıdan köp molıqqan.	Ancak öncekine göre daha çoğalmış.
101.	Sovet zamanında toqtamda, nemese tıyımda bolğan älem ädebiyeti.	Sovyet dönemindeki sınırlandırılan yahut yasaklanan dünya edebiyatı.
102.	Soñğı jıldarda ataqqa jetken dabıralı tolqın.	Son yıllarda şöhrete ulaşan coşkulu dönem.
103.	Qanşama jaña şığarma, jaña esimder.	Sayısız yeni eser, yeni isimler.
104.	Biraq meniñ quwanışım – keyingi emes, äwelgi kitaptar edi.	Ancak benim sevincim sonraki değil, önceki kitaplar idi.

105.	Köpten qolğa almağan, tipti, közden tasalanğan eski serikterim.	Çoktan beri elime almadığım, hatta, gözden kaçan eski can yoldaşlarım.
106.	Onıñ işinde ejelgi tarixqa qatıstı, siyrek, dilgir eñbekter.	Onların arasında eski tarihle ilgili değerli, nadir eserler.
107.	Mäselen, arheologiyanıñ özi ondağan tom.	Örneğin, arkeolojiyle alakalı onlarca cilt.
108.	Arheolog emessiz, sizge qatısı qanşa dersiz.	Arkeolog değilsiniz, sizinle alakası ne diyorsunuz?
109.	Tikeley qatıstı.	Doğrudan alakalı.
110.	Men ädebiyettegi arheologpın ğoy.	Ben edebiyattaki arkeoloğum.
111.	Arheolog bolmasaq, tarixiy roman qalay **[7]** jazıladı dep oylaysız?	Arkeolog olmasak, tarihî roman nasıl **[7]** yazılır diye düşünüyorsunuz?
112.	Jazılmas edi.	Yazılmazdı.
113.	Mäselen, mınaw bir, etektey jayılğan, sırtı surqay, juwan kitaptı alıñız.	Örneğin, bu bir etek gibi yayılmış, dışı solmuş, kalın kitabı alınız.
114.	Taqırıbımızdan jıraq siyaqtı.	Konumuzdan uzak gibi.
115.	“Qıpşaq tas müsinderi.”	“Kıpçak Taş Heykelleri.”
116.	Al endi, “Alasapırandı” oqığan bolsañız…	Şimdi, “Alasapıranlı”yı okumuşsanız...
117.	Oraz–Muxamed Qıyan Dalağa şığadı ğoy.	Oraz–Muhamed Han, Kıyan Dala’ya çıkar ya.
118.	Babadan qalğan jalğız jädiger – biyik qorım üstindegi tas balbaldıñ aldına kelip turadı.	Atalardan kalan tek yadigâr, yüksek taş yığını üstündeki taş balbalın yanına gelip durur.
119.	Mine!..	İşte!...
120.	Ötken, qayrattı, jas, jäne nurlı eñbekke tolı özgeşe künder esime tüsip, kitaptı aqtarıstap körmek boldım.	Geçmiş, kudretli, genç ve güzel işlerle dolu diğer günler aklıma gelince kitabı karıştırarak bakmak istedim.
121.	Bel ortasınan ayqara aşıldı.	Tam ortasından ardına kadar açıldı.
122.	Suwret emes, mätin.	Fotoğraf değil, metin.

123.	Bayağı, mäşhür Rubruk aytıptı, qumandar, yağni qıpşaqtar “düniyeden ötken ataqtı kisileriniñ basına biyik qorım üyedi jäne ekpetin künşığısqa qaratıp tas müsin ornatadı” depti.	Çok önce, ünlü Rubruk söylemişti, Kumanlar yani Kıpçaklar “Vefat eden soylu insanların başına yüksek taş yığar ve yüzü doğuya bakan taş heykel koyarlar” demişti.
124.	XI–XII ğasırdağı qıpşaqtar.	XI–XII. asırdaki Kıpçaklar.
125.	Bul – bir qonıs, bir aymaq emes, bükil qıpşaq–türik jurtınıñ ejelgi häm ortaq saltı.	Bu bir mekân, bir bölge değil, bütün Kıpçak, Türk yurdunun eski ve ortak töresi.
126.	Xoş.	Hoş.
127.	Bügingi oqımıstı äri qaray ejikteydi.	Bugünkü alimler bundan sonra etraflıca öğrenirler.
128.	Tarixı.	Tarihi.
129.	Küşti boldı, köp boldı, jarım düniyeni alıp jattı.	Güçlendi, çoğaldı, dünyanın yarısını aldı.
130.	Dästür, saltı…	Geleneği, töresi...
131.	“Türik jurtında adamğa jan–januwar atın qoyuw – keñinen tarağan ğurıp…”	“Türk yurdunda insana hayvan adını koymak yaygınlaşmış bir adet...”
132.	Munısı durıs.	Bu doğru.
133.	Al endi, mınawsı jañsaq.	Şimdi, bu hata.
134.	“…Mäselen, Kobyak pen Konçak – iyt jäne qanşıq…”	“...Örneğin, Kobyak ile Konçak, köpek ve kancık...”
135.	Kobyak, yağni Köbek – töbet ekeni ras, al Konçak – er adamnıñ esimi, Qanşıq emes, Qonjıq – ayudıñ balası.	Kobyak, yani Köbek, köpek olduğu doğru, işte Konçak erkek adamın ismi Kanşık değil, Konjık ayının yavrusu.
136.	Meyli.	Pekâlâ.
137.	Arı qaray kettik.	Daha eskiye gittik.
138.	“Tas müsinder – ata–babağa tabınuwdıñ körinisi…	“Taş heykeller, ecdada tapınmanın belirtisi...
139.	Basına qurbandıq şalğan, sıyınğan,	Başında kurban kesen, dua eden,

	medet suraytın bolğan…”	yardım isteyen olmuş...”
140.	Munıñ bärin bayağıda oqığanbız.	Bunun hepsini çok önceden okuduk.
141.	Keybir tusına belgi de soğıppız.	Kimi dönemini de belirledik.
142.	Jañağıday.	Deminki gibi.
143.	“Konçak – Qonjıq” degen siyaqtı.	“Konçak – Konjık” denildiği gibi.
144.	Jön.	Gerçek.
145.	Kelesi betin awdardıq.	Sonraki sayfayı çevirdik.
146.	Jarq ete tüsti.	Ortaya çıktı.
147.	Bulttan şıqqan, araylı, döp–döñgelek kün betti.	Buluttan çıkan, nurlu, yusyuvarlak güneş yüzlü.
148.	Qıyığı tüzüw, ayalı, ülken közdi.	Çekiği düz, geniş, iri gözlü.
149.	Äsem iyilgen sarja qastı.	Zarif bir şekilde eğilmiş yay kaşlı.
150.	Üyirilgen oymaq awızdı.	Toplanmış yüksük ağızlı.
151.	Jumır, balğın iyekti.	Yuvarlak, narin çeneli.
152.	Iyığına şaşaqtı, şolaq jeñ qamzol jamılğan.	Omzuna püsküllü, kısa kollu kamzol giymiş.
153.	Ekpeti tügel… aşıq.	Yüzü tamamen... açık.
154.	Lıpasız, tabiyğiy qalıpta.	Çıplak, doğal hâlde.
155.	Tolıqsıp tur.	Salınıyor.
156.	Äsem de sırlı müşe, körkimen.	Zarif ve esrarengiz uzuv, güzelliğiyle.
157.	Tän men jan ğajayıp jarasım tapqan tılsım tulğasımen…	Ten ve canın mükemmel uyum sağladığı esrarengiz görünüşüyle...
158.	Budan otız jıl burınğı qalpı.	Bundan otuz yıl önceki hâli.
159.	Otızıñız ne, mıñ jıl burınğı.	Otuz ne ki, bin yıl önceki.
160.	Umay tekti Qıpşaq aruwı.	Umay soylu Kıpçak güzeli.
161.	Mine, qanday bolğan!...	İşte, ne kadar olmuş!...

162.	Jupını keypiniñ özi ğalamat.	Sade duruşu mükemmel.
163.	Tilsiz tas müsinniñ jansız, köşirme suwreti.	Dilsiz taş heykelin cansız, kopya fotoğrafı.
164.	Men Qıpşaq aruwınıñ on ğasır ötip ketken köleñke beynesin alaqanımmen bastım.	Ben Kıpçak güzelinin on asrı geçmiş gölge görünüşüne avucumla bastım.
165.	Sodan soñ şımıray tolqın urğan qolımdı oqıs tartıp alıp, kitaptıñ betin japtım.	Bundan sonra güçlü bir şekilde parlayarak güzel görünen elimi ansızın çekip, kitabın sayfasını kapattım.
166.	Tumandı, buldır elespen jalğasqanday, kökiregim aşılıp, oyğa batıp, azğana otırdım.	Sisli, bulanık bir görüntüyle devam ediyormuş gibi durgunlaşıp, düşünceye dalarak biraz oturdum.
167.	Suwret – kädimgi suwret.	Fotoğraf, her zamanki gibi bir fotoğraf.
168.	Önerdiñ üzdik tuwındısına kim süyinbes.	Sanatın önde gelen eserine kim hayran olmaz?
169.	**[8]** Tañbalı betti qaytadan aştım.	**[8]** İşaret konulmuş sayfayı yeniden açtım.
170.	İyä.	Evet.
171.	Özgeşe sımbat.	Farklı bir dış görünüş.
172.	Bälkim, duwalı, sıyqırlı…	Muhtemelen büyülü, efsunlu...
173.	Sarjannıñ tübine jetken de sol sıyqırı şığar.	Sarjan'ı yok eden de bu efsun olacak.
174.	Duwası awırpasa, Sarjan emes, men ketüwim mümkin eken…	Büyüsü kederlendirmese, Sarjan değil, benim kalkışım mümkündü...
175.	Qaytadan japtım.	Yeniden kapattım.
176.	Biraq degbirim jetpedi.	Ancak sabrım kalmadı.
177.	Demimdi tartıp, dätimdi bekitip, tağı da jüzdestim.	Soluklanıp, sabredip daha da yüzleştim.
178.	Ay jüzdi aruw.	Ay yüzlü güzel.
179.	Balawsa qız emes, balğın kelinşek.	Genç bir kız değil, ergenlik çağına

		gelmemiş taze gelin.
180.	Tolğan, tolıqsığan.	Serpilmiş, gelişmiş.
181.	Bar näri boyında.	Bütün gücü bedeninde.
182.	Bar sezimi älpetinde.	Bütün duygusu genel görünüşünde.
183.	Qızığı, qılığı ğana emes.	İlgi çekici olan davranışı da değil.
184.	Tuñğıyıq sırlı jan jüyesinde.	Derin sırlarla dolu iç dünyası.
185.	İyä, özgeşe turpattı äyel…	Evet, farklı endamlı bir kadın...
	1	**1**
186.	Bir suwret – tört türli keyipte.	Bir fotoğraf, dört türlü görünüşte.
187.	Oñınan, aldınan, soldan, sırtınan.	Sağından, önünden, solundan, arkasından.
188.	Bar bitimi naqtı bederlengen.	Mevcut vücut yapısı tamamen süslenmiş.
189.	Qulağında üş salpınşaqtı ay sırğa.	Kulağında üç salkımlı ay küpe.
190.	Moynında – joğarğısı japıraq tizbeli, tömengisi bitew, şıyratpalı, – qos alqa.	Boynunda üstü yaprak dizili, altı deliksiz, burgulu çift gerdanlık.
191.	Basında toqal töbeli şoşaq börik, börik üstinde aldı mañdayğa eñkeygen, artı şaşqapqa ulasatın, eki öñiri doğalana bitken burama şekelikpen kömkerilgen, özgeşe şarşı.	Başında alçak tepesi sivri kalpak, kalpak üstünde önü alnına eğilmiş, arkası şaşkapa[38] ulaşan, iki motifi yuvarlayarak bükülen örme şakaklıkla süslenen, farklı bir başörtüsü.
192.	Iyıqtağı qamzoldıñ qos mıqını şolaq, artı oyıla tögilip, qıltağa tüsken.	Omuzdaki kamzolun iki yanı kısa, arkası aşınıp dökülerek dirseğe inmiş.
193.	Aldı…	Önü...
194.	İyä, ayttım.	Evet, söyledim.
195.	Mülde aşıq.	Tamamen açık.

[38] **şaşkap:** saçı, örgüyü toz topraktan, gün ışığından korumak için özel olarak dikilen milli süs eşyası.

196.	Aruw…	Güzel...
197.	Omırawdağı alqadan baltırdağı etik qonışına deyingi aralıqta tır–jalañaş.	Göğüsteki gerdanlıktan baldırdaki çizme koncuna kadarki mesafe çıplak.
198.	Özgeşe suluw dene.	Farklı bir güzel vücut.
199.	Jay ğana suluw dene emes.	Sıradan güzel bir vücut değil.
200.	Täkappar, aspaniy, päk taza.	Mağrur, yüce, kusursuz bir şekilde sade.
201.	Ğajayıp.	Mükemmel.
202.	Böbeşigine deyin äsem sızılğan tolıq qos anar salbıray iyip tur.	Kabuğuna kadar zarif çizilen dolgun bir çift nar, sarkarak eğiliyor.
203.	Toq qursaqta – eki ayağı sozılğan, eki qolı jayılğan näreste beynesi.	Tok karınla, iki ayağı uzanmış, iki eli yayılmış bebek görüntüsü.
204.	Qız bala.	Kız çocuğu.
205.	Säbiydiñ sol qolı – joğarıda, sol jaq emşek üstinde, oñ qol – titirep turğan oñ mamasın ustağan.	Küçük çocuğun sol eli yukarıda, sol taraftaki göğüs üstünde, sağ eli titreyen sağ göğsünü tutmuş.
206.	Odan tömen…	Oradan aşağı...
207.	Aruwdıñ jumır, tolıq eki sanı, eki san aralığı – sırlı üşburış – döñestene bere, ortası qaq ayrılıp, molınan, oyıla qaşalğan, ayqın bederli, aydındı, äsem äwret…	Güzelin yuvarlak, dolgun iki bacağı, iki bacak aralığı – esrarengiz üçgen – kabarıverip, ortadan eşit bölünüp, daha çok, oyularak yapılmış belirgin nakışlı, muhteşem, zarif bir görünüş...
208.	Ana!	Anne!
209.	Bar tirliktiñ bastawı, aruw ananıñ eki qolı kindik tusınan quwsırılğan.	Bütün hayatın başlangıcı, güzel annenin iki eli göbek hizasında birleştirilmiş.
210.	Salalı, süyrik sawsaqtar awzı iyile bitken, büyiri şığıñqı, jumırşaq qumıra ustap tur.	Uzunca, narin parmaklar ağzı eğilmiş, böğrü dışarıya doğru çıkmış, güzel bir kumruyu tutuyor.
211.	Qut–bereke!	Bereket!
212.	Irıs–däwlettiñ Mäyegi, urpaqtıñ	Bereketin mayası, neslin anası!

	Anası!	
213.	Eldiñ Qutı, ulıstıñ Uytqısı.	Halkın bahtı, ulusun direği.
214.	Qut qana emes – küş, ana ğana emes – ajar eken.	Sadece baht değil kuvvet, sadece anne değil güzellik imiş.
215.	Budan mıñ jıl burın jasağan dalalıq müsinşi, – äri şeber, äri kemel, dana müsinşiniñ buwınsız qolınan şıqqan özgeşe ülgi.	Bundan bin yıl önce yaşamış bozkırlı heykeltıraş – hem mahir, hem kâmil olan dahi heykeltıraşın esnek elinden çıkmış farklı bir örnek.
216.	Tek… qıyal jemisi ğana emes.	Sadece... hayal ürünü değil.
217.	Däl osınday aruw bolğan, taza, arlı, asqaq bolğan, aqıldı, **[9]** parasattı, jarqın minez, jaras qılıqtı qıpşaq äyeliniñ – älde begim, älde xanım, – tolğan, tolıqsığan zamanında, közi tirisinde baytaq eldiñ iygilikti, baqıttı anası sanalğan qıpşaq äyeliniñ naqtı beynesi.	Aynı bunun gibi güzel olan, temiz, namuslu, mağrur olan, akıllı, [9] ileri görüşlü, iyi huylu, uygun görünüşlü bir Kıpçak kadınının – hem beyim, hem hanım – yetiştiği, geliştiği dönemde, yaşadığı sırada tüm halkın marhametli, kutlu annesi sayılan Kıpçak kadınının hakiki görünüşü.
218.	İyä.	Evet.
219.	Ömir keşken, jer basqan Qıpşaq aruwı.	Çok yaşamış, çok yer gezmiş Kıpçak güzeli.
220.	Kim süyinbes, kim qızıqpas.	Kim hayran olmaz, kim imrenmez.
221.	Qolı jetken talaylı azamat – ol da öz ortasınan ozıp tuwğan aqılman bek, nemese qaytpas baxadür, bälkim, tipti, el üyirgen, qol bastağan xannıñ özi asıl jar etken, qanşama quşıp süyse de bar qumarın tarqata almağan, älpeştep, ayalap ustağan, jumbaq tağdırlı perişte, perişte ğana emes, pir…	Sahip olan şanslı yiğit, muhtemelen o da kendi çevresinde öne çıkan akıllı bir bey, ya da cesur bir bahadır, hatta halkı etrafında toplayan, yol gösteren hanın kıymetli bir dostu olmuş, ne kadar sevgiyle kucaklasa da tamamen gönlünü rahatlatamadığı, üzerine titreyerek el üstünde tuttuğu sır kaderli melek, melek değil pir...
222.	Älbette, bar bitiminen körinip tur, tağdır qosqan, tañdap tapqan jalğız–aq erdiñ qızığı.	Elbette, bütün tabiatıyla belli oluyor, birlikte olduğu, tercih ettiği tek erkeğin ilgisi.
223.	Sonımen qatar, bükil ulıstıñ süyinişi.	Aynı zamanda, bütün ulusun sevinci.

224.	Jäne… menmin degen mıñ san jigittiñ jüregindegi jara.	Ve... Benim diyen bin kadar yiğidin yüreğindeki yara.
225.	Mıñ jıl burınğı.	Bin yıl evvelki.
226.	Budan mıñ jıl burınğı maxabbat derti büginği künge köşüwi mümkin be?	Bundan bin yıl evvelki aşk derdinin günümüze taşınması mümkün mü?
227.	Bağzıda ötip ketken, endi buldır köleñkesi ğana qalğan ğajayıp aruwdıñ tolqındı, sırlı lebi qazirgi zamanda tirşilik jasap jatqan arıstan kewde azamattıñ jüregin jawlap, basın jadılap aluwı mümkin be?	Eskide yaşamış, şimdi sadece bulanık gölgesi kalmış mükemmel güzelin etkili, esrarengiz ateşinin günümüzde yaşayan yiğitlerin kalbini çalarak aklını başından alması mümkün mü?
228.	Mümkin eken.	Mümkünmüş.
229.	Qatesiz, qapısız.	Kusursuz, hazırlıksız.
230.	Anıq.	Gerçek.
231.	Kördim, küwä boldım.	Gördüm, tanık oldum.
232.	Budan otız jıl burın.	Bundan otuz yıl önce.
233.	Bul lep, şiypa tabılmas, eşqaşan jazılmas ğaşıqtıq derti – eñ aldımen basqa emes, meni şırmawğa tiyis edi.	Bu ateş, şifası bulunmayan, hiçbir zaman iyileşmeyen aşk hastalığı, öncelikle başkasının değil, benim başımı döndürmek için lazımdı.
234.	Älde äsire saqtığımnan, älde jüyke–jüregimniñ säl–päl beriktiginen, bälkim, orındalmas arman, qiyaliy maxabbattan özimdi joğarı sanağan menmen köñil, temir tüysikten – äytewir aman qaldım.	Ya aşırı ihtiyatlılığımdan, ya da aklımın ve kalbimin biraz dayanıklı oluşundan, belki gerçekleşmeyecek arzu ve hayali aşka karşı kendimi üstün gören bencil düşünce sayesinde, her nasılsa hayatta kaldım.
235.	Baqıtım ba, talaysızdığım ba – küni büginge deyin ayırıp ayta almaymın.	Şansım mı, biçareliğim mi bugüne kadar fark edip söyleyemiyorum.
236.	Eñ bastısı – meniñ qalamgerlik turğımda bolsa kerek.	En önemlisi benim yazarlık bakış açımda olmalı.
237.	Al Sarjan – müsinşi edi.	Ama Sarjan heykeltıraş idi.
238.	Jäne… mülde kütpegen, belgisiz älem, beymälim tarixiy.	Ve... hiç beklenmediği belirsiz bir alem, meçhul bir tarihe ilişkin.

239.	Qapiyada, oqıstan uşırastı.	Ansızın, aniden rastladı.
240.	Birden äsem sırlı tuñğıyığına tartıp äketti.	Hemen zarif esrarengiz derinliğine çekip götürdü.
241.	Sın közi, parasat süzgisi jetpey qaldı.	Eleştirel bakış açısı, sağduyu süzgeci yetmiyordu.
242.	Eñ bastısı – tawsılmasa da toqırap, qajımasa da qaljawrap turğan, dañğaza tirlikten mezi bolğan, jäne bul düniyeniñ qızıq–şıjığına toyıp bitken, qaytkende de jol ayırıqtağı, ötpeli bir kezi eken.	En önemlisi, tükenmese de üretimi durdurup, yorulmasa da dermanı tükenen, boş hayattan canı sıkılan ve bu dünyanın acısına tatlısına doyan, her durumda yol ayrımındaki geçici bir zamanmış.
243.	Mundayda qas suwretker tütindey bastağan şırağın qayta jarqıratuw üşin eşqanday qurbandıqtan tayınbaydı.	Bu sırada gerçek bir ressam, tütmeye başlayan mumunu yeniden parlatmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.
244.	Qajet tapsa, öziniñ bolaşağın ğana emes, bar ğumırın täwekelge baylaydı.	Gerekirse, kendi geleceğini değil, bütün ömrünü adar.
245.	Jäne nendey nätiyje şıqsa da, qayıspaydı, qayrılmaydı.	Ve nasıl bir sonuç çıkarsa çıksın eğilmez, bükülmez.
246.	Qas suwretkerdiñ aldı – qaşanda kümän men tumannan, täwekel men qaterden turatın tılsımdı tünek.	Gerçek bir ressamın geleceği her zaman kuşku ve belirsizlikten, tevekkül ve tehlikeden oluşan esrarengiz bir karanlıktır.
247.	Sondıqtan da **[10]** belgisizge qadam bastı.	Bu yüzden de **[10]** belirsizliğe adım attı.
248.	Solay.	Böyle.
249.	Bäri jön aytqanımızdıñ.	Hepsi doğru söylediğimizin.
250.	Dese de, eñ keremeti – Sarjannıñ özgeşe näzik, äserşil jüreginde bolsa kerek.	Öyle olsa da, en büyük kerameti, Sarjan'ın bilhassa nazik ve duyarlı yüreğinde olmalı.
	2	**2**
251.	Ol kezde otızğa jaña şıqqan edik.	O zaman otuza yeni girmiştik.
252.	Sarjan ekewimiz tüydey qurdas ekenbiz.	Sarjanla ikimiz akranmışız.

253.	Jas jağınan.	Yaş yönünden.
254.	Al basqa, marapat, märtebe turğısınan…	Bunun dışında, saygılı, faziletli bakış açısından...
255.	Aramız jer men köktey.	Mesafemiz yer ile gök gibi.
256.	Men ejelgi ädebiyet tariyxınan qatıstı sonı zerttewlerimmen täp–täwir bastap edim.	Ben eski edebiyat tarihiyle alakalı yeni araştırmalarıma gayet iyi başlamıştım.
257.	Jıyırmanıñ besewinde äjeptäwir ataqqa şıqqam.	Yirmi beş yaşımda hayli ünlü olmuştum.
258.	Köp uzamay äwelgi kitabım jarıqqa jetti dabıldap.	Çok geçmeden ilk kitabım yayımlandı ilan edilerek.
259.	Endi eñbegim önip, samğay beretin siyaqtı köringem.	Şimdi işim yolunda gidince havalara uçacak gibi oldum.
260.	Eşqanday tosqawıl toqtata almastay.	Hiçbir engel durduramaz gibiydi.
261.	Samğamadıq.	Havalara uçmadık.
262.	Toqtattı.	Durduruldu.
263.	Bul rettegi bar jumıstı jıynaqtağan kelesi kitap baspadan ötip, taralıp turğan jerinde tutqınğa alındı, kämpeskege tüsip, bar tirajı tuwrawğa ketti.	Bu defa, bütün emeğin biriktiği diğer kitap matbaadan geçince dağıtım yerinde el konuldu, haczedilip, bütün baskısı parçalandı.
264.	Qazaqstan Kompartiyası Ortalıq komitetiniñ arnayı nusqawımen.	Kazakistan Komünist Parti Merkez Komitesinin özel talimatıyla.
265.	Osıdan soñ bar tarapta jüyeli türde quwdalaw bastalğan.	Bundan sonra her tarafta sistemli bir şekilde kovuşturma başladı.
266.	Ejelgi tarix pen qazirgi zaman astasa suwrettelgen jaña romanım qanşama talapayğa, talqığa tüsip eki jıl degende äreñ jarıq kördi.	Geçmiş tarih ile şimdiki zamanın harmanlanarak tasvir edildiği yeni romanım pek çok talana, azaba uğrayarak iki yıl geçince güç bela yayımlandı.
267.	Jarıq körisimen, ädebiy keñes atawlıda, ağımdağı barlıq baspasöz betinde jappay jamandaldı.	Yayımlanınca, edebî çevrelerde ve gündemdeki bütün süreli yayınlarda tamamıyla kötülendi.
268.	Onısı eşteñe emes, kezekti jıynağım	Bu daha bir şey değil, sonraki

	aldağı jılğı baspa josparına enbey qaldı.	kitabım önceki yılın yayın planına dâhil de edilmedi.
269.	Arğı jıldan tağı ümit joq.	Önceki yıldan da ümit yok.
270.	Sırtqı qısas, ädebiy maydannan şettetüw, bar isiñe bögesin qoyuw, onı az deseñiz, elden ötken sumpayı, ultşıl ziyankes qana emes, darınsız sorlı degen jarnama… – juwıq arada toqtaması anıqtı.	Dış çekişmeler, edebî çevrelerden tecrit etme, bütün çalışmalara mani olma, bunlara az diyorsanız, ülkede gezen merhametsiz, milliyetçi bir düşman değil, yeteneksiz bir biçare diyen afişin... yakın zamana kadar durduğu bir gerçekti.
271.	Bälkim, bükil ğumırıña sozılar.	Belki, tüm hayatına uzanacak.
272.	Qıyını – ol emes.	Zorluğu o değil.
273.	Küşiñ qabındap, ruwxıñ şalqıp, öziñe degen senim keneresinen asıp turğan şaq.	Gücün şiddetlenip, ruhun alevlenerek kendine göre güven kıyısından aştığı bir dönem.
274.	Älbette, qalamıña eşkim de tejew jasay almaydı.	Elbette, kalemini hiç kimse durduramaz.
275.	Biraq bar örisiñ kesilgen.	Fakat bütün ilerlemen kesilmiş.
276.	Sen jazarsıñ.	Sen yazarsın.
277.	Sol jazuwıññnıñ jurtqa jetüwi ölşewsiz qıyındağanı anıq edi.	(Senin) bu yazının yurda ulaşmasının çok zor olduğu belliydi.
278.	Dese de, bile tura, köziñ jete tura, munşama zorlıqtı moyındağıñ kelmeydi.	Öyle ki, bilerek, inanarak, bu kadar adaletsizliği kabul edesi gelmiyordu.
279.	Bar päleniñ bası, – tas tiyse de töbeñ oyıla qoymağan.	Her felaketin zorluğunu görse de vazgeçmedi.
280.	Äwelgi asaw qalpıñ.	Önceki asi zamanın.
281.	Äriyne, awsar emessiñ.	Elbette, budala değilsin.
282.	Aqımaq emessiñ.	Ahmak değilsin.
283.	Bitew qabırğanı süzip, erkin düniyege, keñ düniyege şığa almasındı bilesiñ.	Kapalı duvarlara vurarak**,** özgür ve geniş dünyaya çıkamazsın.
284.	Endeşe, utımdı jol, özgeşe amal	Öyleyse faydalı bir yol, farklı bir

	tabuw kerek.	çare bulmak gerek.
285.	Biraq… mına düley qurılımğa eşqanday amal joq, mınaw tayğaq bılıq düniyede eşbir jol tabuw mümkin emestey.	Ancak, bu güçlü oluşuma karşı hiç çare yok, bu istikrarsız keşmekeş dünyada bir yol bulmak mümkün değil gibi.
286.	Bitew tört qabırğa işinde tıpırlap turğan bir şaq edi.	Kapalı dört duvarın arasında zorluk çektiği bir dönemdi.
287.	Al Sarjannıñ jağdayı mülde kerisinşe bolıp **[11]** şıqtı.	İşte Sarjan'ın durumu tamamen tersine **[11]** döndü.
288.	Keñşilikte, qasqa jolda.	Bağımsızlıkta, büyük yolda.
289.	Tek… qalamağan keñşilik, basqa jol…	Yalnız... arzulamadığı bağımsızlık, başka bir yol...
290.	Tañ qalmadım.	Şaşırmadım.
291.	Bäri zañdı.	Hepsi yasaldı.
292.	Alğaşqı qadamınan bastap köz aldımda.	İlk adımdan başlayarak gözümün önünde.
293.	Jıyırma bir jasta bolsa kerek.	Yirmi bir yaşında olsa gerek.
294.	Leningrad Säwlet–öner akedemiyasınıñ törtinşi kurs studenti.	Leningrad Mimarlık Akademisinin dördüncü sınıf öğrencisi.
295.	İyä.	Evet.
296.	Jıyırma bir jasın da, student kebin de eşkim bilmeydi.	Yirmi bir yaşında olduğunu da, öğrenci durumunu da hiç kimse bilmiyordu.
297.	Jabıq konkurs.	Gizli yarış.
298.	Ulı Abayğa arnalğan.	Ulu şair Abay'a ithaf edilmiş.
299.	Dana aqınnıñ jaña müsinine.	Bilge şairin yeni heykeline.
300.	Älde Almatıdağı Opera–balet teatrınıñ aldına, älde Semeyde, ortalıq alañğa qoyılmaq.	Ya Almatı'daki Opera ve Bale Tiyatrosunun önüne ya da Semey'de merkez meydanına konulacak.
301.	Arnayı ökimet qawlısımen aqınnıñ jüz jıyırma jıldığına, üş–tört jıl burın qamdap jatır.	Özel olarak hükümet kararıyla şairin yüz yirminci yılı için üç dört yıl önce hazırlandı.

302.	Bäygege qanşama joba tüsipti.	Yarışmaya sayısız proje katıldı.
303.	Ol kezde “xalıq talqısı” degen bar, Ğılım akademiyasınıñ bas ğıymaratınıñ biyik, keñ, şañıraq ordalı döñgelek dälizine qoyıldı.	O zaman “halk müzakeresi” ile İlimler Akademisinin ana binasının yüksek, geniş, yuvarlak kubbeli yönetim merkezinin daire şeklindeki koridoruna konuldu.
304.	Student kezimiz.	Öğrencilik dönemimiz.
305.	Japırlap kördik.	Toplanarak gördük.
306.	Abay atamızdıñ neşe qıylı, är türli keypi.	Abay atamızın çok çeşitli, farklı farklı pozları.
307.	Köbine kitap ustağan.	Çoğunlukla kitap tutmuş.
308.	Nemese, mol şapanı ıyığınan az–maz ısırılıp, kewdesin kere, alıs qıyırğa qarap oyğa batqan.	Yahut bol kaftanı omzundan biraz sıyrılıp, gövdesini gererek çok uzaklara doğru düşünceye dalmış.
309.	Bärine ortaq sıpat – belgili suwrettegi kekse Abay.	Hepsinde ortak görünüş**,** meşhur fotoğraftaki yaşlı Abay.
310.	Tek bir, müsin emes, quwırşaq joba özgeşe edi.	Yalnızca heykel değil, kukla taslağı da farklı idi.
311.	Jasamıs Abay.	Orta yaşlı Abay.
312.	Şaması, qırıqqa jaña şıqqan.	Tahmini kırk yaşına yeni girmiş.
313.	Sirä, töbe bası, tas üstinde otır.	Herhâlde, tepe başında, taş üstünde duruyor.
314.	Özi de biyik.	Kendi de yüce.
315.	Jazıq mañday, qazaqı murt, şoqşa saqal, zor kewde.	Geniş alın, Kazak halkına has bıyık, top sakal, kocaman bir gövde.
316.	Qayrattı, oylı, jigit ağası.	Kudretli, düşünceli, yol gösterici yiğit.
317.	Kemeñger ekeni, jäne basqa emes, Abay ekeni anıq añdalıp tur.	Âlim olduğu, başka biri değil, Abay olduğu açık bir şekilde anlaşılıyor.
318.	“Mine, talassız ozıq Abay!...” destik.	“İşte, tartışmasız öncü Abay!...” diye söyleştik.
319.	Jınaqtap kelgende, märtebeli	Bira araya gelince değerli jürinin

	jyuridiñ pikiri de osığan oyısıptı.	düşüncesi de buna meyletmişti.
320.	Özi erekşe, äri Leningradtan.	Kendisi fevkalade, hem de Leningrad'dan.
321.	Äriyne, ejelgi astana, revolyutsiya besiginde otırğan, bükil Odaqqa, qala berdi, düniyege mağlum märtebeli qarttardıñ biri!	Elbette, eski başkentte, devrimin beşiğinde yaşamış, bütün Birlik'in, hatta dünyanın bildiği değerli pirlerden biri!
322.	Bas bäygeni alıp, jeñimpaz atandı da şıqtı.	Birincilik ödülü alarak galip gelenin ismi söylendi ve o da çıktı.
323.	Sonda bildik kim ekenin.	O zaman öğrendik kim olduğunu!
324.	Jap–jas bala.	Gencecik çocuk.
325.	Atı–jönin eşkim de estimegen student!	Adını soyadını hiç kimsenin işitmediği bir öğrenci!
326.	Bolaşaq dañqtı müsinşi Sarjan Köbekov alğaşqı qadamımen–aq osılay dabıldatıp edi.	Geleceğin ünlü heykeltıraşı Sarjan Köbekov, ilk adımıyla böyle duyuruldu.
327.	Aqşasın aldı, atağı şıqtı, biraq jüldeli müsin tiyesili tuğırına qonbadı.	Parasını aldı, ünlü oldu, ancak ödül alan heykel gerekli desteği görmedi.
328.	Bir Almatığa eki Abay köptik etedi dep, aqınnıñ öz atındağı Opera–balet teatrınıñ aldına, aldına emes, ilgergi eki jaq qaptalına Jambıl men Äwezovtiñ eñseli, şağın, kökirek beynelerin otırğızdı.	Bir Almatı'ya iki Abay çok olur diye, şairin kendi adındaki Opera ve Bale Tiyatrosunun[39] önüne, önüne değil, ilerde iki yanına Jambıl ve Avezov'un güçlü, küçük ölçekli, gövde suretleri yerleştirildi.
329.	Müsin suranıp turğan Semeyge da ötkizbepti.	Heykeli isteyen Semey'e de gönderilmedi.
330.	Manağı, ekinşi, üşinşi orın alğan, bälkim, eşqanday bäygege tüspegen şombal Abaylardıñ birin ornatıptı.	Daha önce ikinci, üçüncü olan, belki hiçbir ödüle sahip olmayan dev Abaylardan birini yerleştirdiler.
331.	Alayda Sarjannıñ dañqı köterilip ketip edi.	Ama Sarjan'ın şöhreti gittikçe arttı.
332.	Şalğaydağı oquwın bitire salısımen, Almatığa şaqırıladı.	Uzaktaki eğitimini bitirmeye çabalarken Almatı'ya çağrıldı.

[39] Abay Kazak Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu.

333.	Resmiy basşılıq tarapınan da, ziyalı qawım, jalpaq jurt ortasında da erekşe qamqorlıq, ıqılasqa jetti.	Hem resmî yönetim tarafından, hem aydın kesimi tarafından, tüm ülke genelinde büyük bir iltifat ve ilgi gördü.
334.	Tabanı jerge tiymedi.	Hiç durmadan ilerledi.
335.	Qolınan ötken balşıqtıñ bäri qolağa aynalıp jattı **[12].**	Eline geçen balçığın tamamı bronza dönüşüyordu **[12].**
336.	Eñ aldımen älde Aqmola, älde Kökşetawda tıñ köterüwşilerdiñ ülken monumentin jasadı.	Öncelikle gerek Akmola'da, gerekse Kökşetav'da bakir toprakları ekip tarıma kazandıranların büyük bir anıtını yaptı.
337.	Sodan soñ Almatıda, revolyutsiya erlerine arnalğan tutas kompleks.	Daha sonra Almatı'da, devrim kahramanlarına tahsis edilen bir külliye.
338.	Jıl ozbay jaña bir müsini qabıldanadı.	Yıl bitmeden yeni bir heykeli kabul edildi.
339.	Ädette, ötkendegi küresker, partiya qayratkerleri.	Genelde geçmişteki mücadeleci, parti emektarları.
340.	Orıs–sovet qolbasıları…	Rus–Sovyet komutanları...
341.	Obalı qane, äwelgi eki monument te aydındı, al keyingi jeke tulğalar – köpşiligi trafaret bolğanımen özgeşe kespir, keyipte de körinip qalatın.	Yersiz sitemin ne gereği var, ilk iki anıt da heybetli, bundan sonraki özel şahsiyetlerin çoğunluğu kalıp şeklindeki farklı biçimleri ve görünüşleriyle tanındı.
342.	Eñ bastısı, Sarjannıñ atağı aspanday berdi.	En önemlisi, Sarjan'ın şöhreti arttı.
343.	Qayda jıyın, qayda saltanat – aldıñğı qatarda.	Nerede toplantı, nerede tören, ilk sırada.
344.	Ünemi derlik, respublikanıñ birinşi basşısınıñ qasında.	Tamamına yakını, cumhuriyetin ilk komutanının yanında.
345.	Ortalıqta, yağni Mäskewde, nemese sırtta, ult respublikalarında ötkiziletin merekeler men mädeniy, resmiy	Merkezde, yani Moskova'da ya da dışarıda, millî cumhuriyetlerde geçirilen bayramlar ile kültürel, resmî toplantılarda daima halkın karşısına çıkar, gösterilen hürmeti

	jıyındarğa da ünemi el aldınan[40] baradı, mümkin bolğan marapat, madaqtı tügel qabıl aladı.	ve övgüyü tamamıyla kabul eder.
346.	Jañılmasam, tipti, kompartiyanıñ Kreml'degi eñ joğarğı qurıltayına da qatısıp qayttı.	Yanılmıyorsam, hatta, Komünist Partisi'nin Kremlin'deki en önemli kurultayına da katılıp döndü.
347.	Mine, osınday biyik märtebege jetip edi Sarjan.	İşte, böyle yüce bir mertebeye ulaştı Sarjan.
348.	Biz awıl–üy işinde qatarğa ene almay jürgen kezde.	Bizim eş dost arasına girip gezemediğimiz dönemde.
349.	Jer men kök degen osı emes pe.	Yer ile gök denilen bu değil mi?
350.	Äytkenmen, tez juğıstıq.	Ancak, çabuk yaklaştık.
351.	Äldebir ortaq aqsaqaldıñ üyinde, jıl jañarğan nawrızda, qonaqta tanısıp edik.	İkimizin de tanıdığı bir aksakalın evinde, yılın yenilendiği Mart ayında, misafirlikte tanıştık.
352.	Meniñ atımdı biletin bolıp şıqtı.	Benim adımı biliyordu.
353.	— Eñ soñğı romanıñdı oqıdım, tamaşa! – dedi eşqanday kirispesiz jäne birden "senge" köşip.	— "En son romanını okudum, muhteşem!" dedi hiçbir giriş konuşması yapmadan ve aniden saygısızca sen diyerek.
354.	Bükil jazarman qawım tıjırına şoşınğan "Kök Munar" ğoy.	Bütün yazar topluluğunun hoşnutsuzluk göstererek kuşkulandığı "Kök Munar".
355.	Burınğı joydasız sögis üstine, keşe ğana, ädebiy gazet betinde tağı da keketip, ilip–şalğan, ayanbay jerlegen kezekti maqala şığıp edi, juqarıp turğam.	Önceki uygunsuz kınama üstüne dün edebî gazete sayfasında daha da alay edip, sataşan, çekinmeden azarlayan bir makale dizisi çıktı, yıprandım.
356.	— Baspasözde şappay jamandap jatır ğoy, – dedim, iltiypat ornına terim tarılıp.	— "Basında, doludizgin karalıyorlar ya" dedim, tebrik etmek yerine kıskançlık ederek.
357.	— Äy… – dedi Sarjan qolın älsiz siltep.	— "Yahu..." dedi Sarjan bırak der gibi hafifçe bir hareket yaparak.

[40] Orijinal metinde kelime "***altınan***" şeklinde geçmektedir.

358.	— Ayta beredi.	Anlatıveriyor.
359.	Meniñ şamalı düniyelerimniñ özin jer–kökke sıyğızbay maqtağanı siyaqtı…	Benim zorlu hayatımın yere göğe sığdırmadan övülmesi gibi...
360.	Birden iş tarttım.	Birden yakın gördüm.
361.	— Memlekettik sıylıqtı aldıñ ğoy?.. – dedi Sarjan.	— “Devlet ödülü aldın mı?” dedi Sarjan.
362.	— Ne üşin? – deppin, tañ qalğanımdı jasıra almay.	— “Ne için?” dedim, şaşırdığımı gizlemeden.
363.	— Älgi, ädebiyet tariyxın jasağan… zerttew eñbek üşin…	— İlk önce, edebiyat tarihini yazmış... Araştırma eseri için...
364.	— Joq, – dedim, küyinbesem de, büyregim bülk etip.	— “Yok” dedim, üzülmesem de, farkına vararak**.**
365.	— Sıylıq qayda, – dedim külip.	— “Ödül nerede” dedim gülerek.
366.	— Tınış otırğızsa.	— Rahat bıraksalar.
367.	Äwelgi kitap täwir bağalanıp edi, ekinşisi kämpeskege tüsip, tıyım salındı, bar tirajın jıynatıp alıp, makulaturağa tuwratıp jiberdi…	İlk kitap iyi değerlendirilmişti, ikincisi toplatılıp, yasaklandı, bütün baskısı toplatılıp, müsvette kâğıt olarak parçalandı...
368.	Sarjan añırıp qaldı.	Sarjan hayret etti.
369.	**[13]** — Äytewir, julmalansa da, qurap–surap, qayta bastırdım, – dedim, mümkindiginşe baysal söylewge tırısıp.	**[13]** — “Sonununda, imha edilse de, bir araya getirip yeniden bastırdım” dedim mümkün olduğunca sakin bir şekilde konuşmaya çalışarak.
370.	— Endi ne istep jatırsıñ?	— Şimdi ne yapıyorsun?
371.	— Käkir–şükir.	**—** Ufak tefek.
372.	Beybit äñgime, beytarap xikayattar…	Barışçıl hikâye, tarafsız hikâye külliyatı...
373.	Köpten beri ülken tarixiy romanğa dayındalıp jür edim, qazaqtıñ ötken zamanın keñinen qamtıytın jeti–segiz roman, qolayı kelgen birewin eki–üş jıl orayında bastap ketüwim mümkin,	Çoktan beri büyük bir tarihî romana hazırlanıyordum, Kazakların geçmiş zamanını geniş bir şekilde kapsayan yedi sekiz roman, uygun olan birine iki üç yıl içinde başlamam mümkün,

	sätin salsa…	fırsat verseler...
374.	— Sen moyıma, – dedi Sarjan meniñ jüzime tuwra qarap, oñ qolımen qarımnan qağıp.	— “Sen cesaretini kaybetme” dedi Sarjan, benim yüzüme doğru bakıp sağ eliyle kuvvetlice vurarak.
375.	– Bäri boladı, bärin alasıñ.	— Hepsi olur, hepsini elde edersin.
376.	Tek…	Sadece...
377.	Köresiñ äli, eşqanday qızığı joq…	Görüyorsun hâlâ, hiçbir ilgi çekiciliği yok...
378.	— Basqası turıptı, jol aşılar edi ğoy, dedim men de ağımnan jarılıp.	— “Başkası yapsa, imkan tanıyacaklardı” dedim ben de içimi dökerek.
379.	— Ol ras, – dedi Sarjan oylı qalıpqa köşip.	— “O doğru” dedi, Sarjan düşünceli bir hâle gelerek.
380.	— Jol aşıladı.	— İmkan tanınır.
381.	Meniñ jolım tipti erte aşıldı.	Benim yolum mutlaka erken açıldı.
382.	Biraq…	Ancak...
383.	Bälkim, belgili bir waqıtqa deyin köleñkede jüre turğan da teris emes.	Belki, belli bir zamana kadar gölgede kalmak da yanlış değil.
384.	Qalay edi älgi, qazaqtıñ maqalı?	Nasıldı meşhur Kazak’ın atasözü?
385.	“Törege ergen er arqalaydı!..”	“Asilin yanına giden kişi (eyerini) sırtlar!..”
386.	–Sodan soñ qarqıldap küldi.	Bundan sonra kahkaha atarak güldü.
387.	Qolma–qol vizit kärtişkesin şığardı.	Birden kartvizitini çıkardı.
388.	Qalamın alıp, qosımşa telefon jazdı.	Kalemini alarak, ek telefon (numarasını) yazdı.
389.	— Mınaw – şeberxana. Eşkimge bermeytin. Men jıyın–keñes, qonaq pen toydan qolım bosasa, tüsten keyin uyıqtap alam da, tañ atqanşa jumıs jasaymın. Kelesi aptada, kez kelgen küni, keşki jetiden tüngi on ekige deyin, telefon şal da, kele ber. Tündi qosa küzetem deseñ, tipti maqul… –	— “Bu atölye. Hiç kimseye vermeyin! Ben toplantı, misafir ile törenden boş vaktim oldukça, öğlenden sonra uyurum ve tan atıncaya kadar çalışırım. Gelecek hafta herhangi bir gün, akşamleyin yediden geceleyin on ikiye kadar telefonla ara da geliver. Gece birlikte sabahlayalım dersen, elbette

	dedi biyazı jımıyıp.	olur...” dedi nazikçe tebessüm ederek..
390.	Ol zamanda men tañerteñnen tüske deyin jumıs jasawşı edim.	O zamanda ben sabahtan öğlene kadar çalışıyordum.
391.	Tüs awa Ğılım akademiyasınıñ Ädebiyet institutındağı qızımet ornıma boy körsetip qaytam.	Öğleden sonra İlimler Akademisinin Edebiyat Enstitüsündeki makamıma görünüp, geri döndüm.
392.	Nemese arhiv iyä qoljazbalar ortalığı.	Ya arşiv ya da elyazmalar merkezi.
393.	Keşine üydegi kitapxana.	Akşam evdeki kütüphane.
394.	Beysawat jüriske murşa joq.	Yersiz gezmeye fırsat yok.
395.	Äytkenmen orayın tawıp, Sarjanğa barıp şıqqandı jön kördim.	Ancak bir fırsat bulunca Sarjan’a gitmeyi uygun buldum.
396.	Aytqanınday, kelesi aptada telefondap edim.	Söylediği gibi, ertesi hafta telefon ettim.
397.	Eşqanday jawap bolmadı.	Hiç cevap vermedi.
398.	Erteñine tağı.	Ertesi gün de.
399.	Budan soñ şaruwa dendep, qayırıla almadım.	Bundan sonra iş giderek artınca geri dönemedim.
400.	Äri äwelgi köñil de basılıp qalğan.	Hem evvelki ilgi de azaldı.
401.	Bir, älde eki ay ötti.	Bir ya da iki ay geçti.
402.	Endi kezdeysoq uşırastıq.	Şimdi ansızın karşılaştık.
403.	Keñ köşeniñ qaq ortasında.	Geniş caddenin tam ortasında.
404.	Tüsten keyin.	Öğleden sonra.
405.	— Uyqı qayda? – dedim amandıqtan soñ.	— “Uyku nerede?” dedim selamlaştıktan sonra.
406.	— Uyqı…	— Uyku...
407.	Tsekada.	Merkez Komitesi’nde.
408.	Sirä, ölmey qutılmaspın.	Belki, ölmeden kurtulmayacağım.
409.	Şuğıl şaqırttı.	Acil çağırttılar.

410.	Xalıqtar dostığına arnalğan monument kerek deydi.	Milletler dostluğuna ithaf edilen anıta ihtiyaç var diyorlar.
411.	Üşinşi xatşı.	Üçüncü katip.
412.	Ümitker, talapker köp, biraq tañdaw – mağan tüsken.	Ümitlenen, istekli olan çok, ancak seçim bana kalmış.
413.	Tipüw!..	Tüüü!..
414.	Sarjan qurğaq tükirdi.	Sarjan kuru tükürdü.
415.	— Oçerednaya haltura, – dedi sodan soñ.	— “Oçerednaya haltura” dedi ondan sonra.
416.	— Kezekti haltura, – dedi qazaqşalap.	—Sıradaki gelişigüzel iş, dedi Kazakça konuşarak.
417.	—Sonımen ömir ötip baradı. — Jür! – dedi. **[14]**	—“Öylece ömür geçip gidiyor.” “Yürü!” dedi **[14].**
418.	— Asığıs emespisiñ?	— Acelen yok mu?
419.	Köreyik, oylanıyıq, äyteyik, büyteyik dep, aldarqatıp şıqqan betim.	Görelim, düşünüp taşınalım, öyle yapalım, böyle yapalım diye oyaladım.
420.	Maşinanı jibere saldım.	Arabayı gönderdim.
421.	Bular mağan, eñ ayağı, jeke maşina da bekitip berdi ğoy…	Bunlar bana son olarak özel araba kararını da onaylayıverdi...
422.	Töñiregimdi tügel torlap…	Çevremi tamamıyla izleyerek…
423.	Jayaw jüreyik.	Yaya yürüyelim.
424.	Meniñ şeberxanama deyin.	Benim atölyeme kadar.
425.	Mümkin, kirip şığarsıñ?	Bir işin yoksa, uğrar mısın?
426.	Joğalıp kettiñ ğoy…	Kaybolup gittin ya...
427.	— Telefondadım, bolmadıñ, – dedim.	— “Telefon ettim yoktun” dedim.
428.	— Ötken ayda?	— Geçen ay mı?
429.	— Arğı ay ğoy deymin…	— Önceki ay diyorum...
430.	— Tağı da äldebir jıyın.	— Daha nice toplantı.

431.	Tselinağa arnalğan, Aqmolada.	Tselina'ya tahsis edilen Akmola'da.
432.	Tıñ köterüwşilerdiñ saltanattı merekesi.	Bakir toprakları ekerek tarıma kazandıranların[41] görkemli töreni.
433.	Al men degen – sol erlerdiñ öşpes beynesin qalıptağan qurmetti müsinşimin ğoy.	İşte bendeniz bu yiğitlerin ölümsüz görünüşünü şekillendiren muhterem heykeltıraşım.
434.	Barmasañ, qatıspasañ bolmaydı…	Gitmesen, katılmasan olmaz...
435.	Äwelde qıymılı şalt, sözi şapşañ edi, azdan soñ baysal taptı.	İlk başta hareketi hızlı, konuşması seriydi, çok geçmeden durgunlaştı.
436.	Jaña ğana şolaq jañbır ötken, kün ala bulttı, jeñil samal; köleñkeley, jaylap jürip, bayaw äñgimelesip kelemiz.	Az önceki hafif yağmur durmuş, kapalı hava, hafif meltem; gölgelenerek, aheste aheste yürüyüp, yavaş yavaş konuşarak geliyoruz.
437.	Äñgime bolğanda, işi tolıp ketse kerek, söylewşi – Sarjan, men – tıñdawşı ğana.	Sohbet denilince, içi dolu olmalı, konuşan Sarjan, ben sadece dinleyici.
438.	Reniş, keyissiz, salmaqpen aytsa da, awır äñgime.	Sitemli, kırıcı olmayan bir dille, ağırbaşlılıkla konuşsa da, ağır bir sohbet.
439.	Erte şıqqanına ökpeli.	Erken çıkmasına öfkeli.
440.	Al meniñ bayıbımşa, bäri kerisinşe.	İşte benim durumuma göre, her şey tersine.
441.	Erte tanıluw – özgeşe baqıt emes pe.	Erken ünlü olmak, bilhassa şans değil mi?
442.	Arıdağı öner alıptarınıñ tağdırın eske alıñız.	Başlangıçtaki sanat büyüklerinin hayatını hatırlayınız.
443.	Bäri de jarqırap köterilgen, jalındap	Hepsinin de parlayarak büyüdüğü,

[41] Bakir Topraklar Projesi, Nikita Kruşçev'in inisiyatifi ile 1954'te başlanan, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde ve Altay bölgesinde bulunan el değmemiş bozkırların tarıma açılması projesidir. Programın ilk yılında 190.000 km²'lik kısım ve 1955'te, 140.000 km²'den fazla kısım tarıma açıldı. İnsanların büyük bir kısmını, Sovyetler Birliği'nin her yerinden getirilmesi gerekirdi, bunun için Komsomol görevlendirildi. 300.000'den fazla insan, çoğunlukla Ukraynalılar, Bakir Topraklar'da çiftçiler olarak yeni yaşamlara başladılar. Askerlerin yüzbinlercesi, öğrenciler ve biçerdöver operatörleri, onlara katılacaktı, yine de bu insanlar tek bir yılın hasatı için kalacaktı. Bu topraklara kitle göçlerinin sonu ile, Ukraynalılar, birçok alanda Kazaklardan sayıca üstün oldu.

	ötken.	ışık saçtığı zamanlar geçmiş.
444.	Sarjannıñ sor – zamanında.	Sarjan'ın talihsizliği, zamanlarında.
445.	Jäne… bälkim, minezinde.	Ve... muhtemelen mizacında.
446.	Sonşama ötkir, ötimdi bola tura, tım jumsaq, älde, şekten tıs baqqumar, mansapqor.	O kadar cesur, nüfuzlu biri olarak, aşırı güler yüzlü ya da aşırı şöhret, makam düşkünü.
447.	Mümkin bolğan ataqtıñ bärin alıp bitti, endi kim zorlıq jasamaq.	Mümkün olan şöhretinin hepsini elde etti**,** şimdi kim baskı yapacak.
448.	Nemese, äwelde mol qarpığan, endi qarızın ötep, sonıñ bärin qayta qusuwı kerek.	Ya da ilk önce çokça aldığı borcunu şimdi geri ödeyip**,** bunun hepsini yine sahibine geri vermeli.
449.	Bügingi jerüwi – toğayğan, küpti köñilden ğana.	Bugünkü vazgeçişi, haddinden fazla yiyerek doymasından dolayı.
450.	Solay dep şamaladım.	Böyle diye tahmin ettim.
451.	— Şeberlik deñgeyine, eñ biyik şıñı bolmasa da, belgili bir belesine tım erte jetip edim, – dedi Sarjan.	— "Ustalık seviyesine, en büyük zirveye olmasa da, belli bir tepesine çok erken ulaştım" dedi Sarjan.
452.	— Budan soñ jaña bağdar tapsam kerek edi. Türi ulttıq… mazmunı da ulttıq! – dep mağan şekesinen qaradı.	— "Bundan sonra yeni bir yön bulmalıydım. Türü millî... muhtevası da millî!" diye bana küçümseyerek baktı.
453.	— Älbette… – dedim men.	— "Elbette..." dedim ben.
454.	— Mazmunı jön, kökeyde tur.	— Gerçek içerik akılda kalır.
455.	Tur… ol da ayqın siyaqtı.	Kalır... o da aşikâr gibi.
456.	Biraq ekewi de buldır.	Ancak ikisi de serap.
457.	Qanşa tolğansam da tetigin tappadım.	Ne kadar hayallere dalsam da orijinal bir fikir bulamadım.
458.	Tipti, ulttıq mazmun, tür de emes.	Hatta, milli bir muhteva, tür de değil.
459.	Özimdik erekşe sıypat.	Kendisine yetecek kadar farklı nitelik.
460.	Qazirgi barımızdan mülde böten.	Bugünkü varlığımızdan tamamen

		farklı.
461.	Äriyne, bügingi beynelew önerimiz… şım–şıtırıq.	Şüphesiz bugünkü tasvir etme sanatımız... anlaşılması zor.
462.	Biraq bul tarapta bizge – biz bolğanda mına dümşe jalğannıñ qarañğı tükpirinde jatqan qazaqqa eşqanday mümkindik joq.	Ancak bu tarafta bize, biz derken bu cahil dünyanın karanlık köşesinde bulunan Kazaklara hiç fırsat yok.
463.	Mäskewde şäyt dese, munda oybay – attan.	Moskova'da bir şey denilse, burada hemen yap.
464.	Manejdegi şataqtı bilesiñ ğoy.	At eğitimindeki karışıklığı bilirsin ya.
465.	Älemdik önerdegi bar jañalıq bizge jat.	Dünya sanatındaki bütün yenilikler bize yabancı.
466.	İzdenis atawlığa tıyım salınğan.	Araştırma grubu yasaklandı.
467.	Hruşçev ketkenimen, bäri burınğışa.	Kruşçev gidince her şey eskisi gibi.
468.	Aldı–artıñ **[15]** tügel… jabıq!	Etrafın **[15]** tamamen kapalı!

METİN 10 – Aqbilek (Akbilek)[42]

	[6] KÜNİKEYDİÑ JAZIĞI Künikey Ğoy Bu Jatqan	[6] KÜNİKEY'İN GÜNAHI Künikey Bu Yatan
1.	Jayalıqşa jalpıyğan, jarqanatşa qalqıyğan, jermen–jeksen şım qora, beynewi joq sum qora.	Kundak gibi düz hâle gelen, yarasa gibi farklı görünen, yerle yeksan kerpiç ağıl, biçimsiz uğursuz ağıl.
2.	Şım qorada – jer üyde, jelpindirmes kör üyde, arsa–arsa bolıp süyegi, qalaqtay bolıp iyegi, jañqaday joq jaq etten, sawsaqtarı şilbiyip, köleñkedey kilbiyip, bu jatqan qay aruwaq?	Kerpiç ağılda, toprak evde, serinletmeyen mezar evde, kemiği incelip, çenesi küçülüp, küçücük etsiz yanağı, parmakları kuruyup, gölge gibi bir deri bir kemik kalarak yatan hangi sıska?
3.	Älsin–älsin demigip, tıq–tıq etken jöteli öñmeniñnen ötkendey, alma erini kezerip Betpaq kezip ketkendey, kiymeşegi qolqıldap quwırşaqqa tikkendey, satpaq–satpaq jastığı jastıq emes ketpendey, sar tösek bop sarğayıp – bu jatqanıñ qay äyel?	Ara sıra nefes nefese kalarak, takır takır eden öksürüğü göğsünü delip geçecekmişçesine, elma gibi kırmızı dudağı susuzluktan kuruyup çatlayarak Betpak çölünü dolaşmışçasına, kiymeşeği büyük gelerek oyuncak bebeğe dikilmişçesine, kir pas içinde yastığı yastık değilmişçesine, sarı döşek gibi sararmış yatan hangi kadın?
4.	Bilmeseñiz aytayın – Künikey ğoy bu jatqan.	Bilmiyorsanız söyleyeyim, Künikey bu yatan.
5.	Küzden jatqan Künikey – jazğa jetti ilinip: künderi ğoy, jan şirkin, üzilmeytin sozılıp.	Sonbahardan beri yatan Künikey yaza ulaştı güç bela: ya günleri, can biçare, geçip gidiyor.
6.	Köktem küni küledi, külip edi – jer tüledi.	İlkbahar güneşi ışık saçtıkça saçmıştı, toprak canlanmıştı.
7.	Tülegeni emes pe aq kebinin sıpırıp, kök torğınğa bölendi.	Canlandığında değil mi ki ak kefenini soyunup, yeşil ipeğe bürünürdü.
8.	Qızıl-jasıl, aq-kökşil beyne kilem türindey, gülder gül-gül janadı, külkildegen gül-japıraq, sağımdanğan	Kızıl-yeşil, beyaz-açık mavi görünüşlü bir halı türü gibi çiçekler çeşitli renklere bürünür, dalgalanan

[42] AYMAWITOV, Jüsipbek (2003). *Aqbilek – Povest', Roman*. Almatı: Atamura Baspası, 6-15.

	külim bel terezeden köz salsa, Künikeydiñ köñiline jazılmas jara saladı.	çiçekler, yapraklar, bulanıklaşan puslu geçit pencereden göz gezdirdiğinde Künikey'in gönlüne onulmaz yaralar açardı.
9.	Ah, dariyğa, dariyğa!	Ah yazık, yazık!
10.	Künikey saw bop jürer me edi!	Künikey sağlığına kavuşur muydu!
11.	Qırdan tezek terer me edi!	Kırdan tezek toplar mıydı!
12.	Qırdan qıya kezer me edi!	Kır yamaç gezer miydi!
13.	Şırqap änge salar ma edi!	Yüksek sesle şarkı söyler miydi!
14.	Änge salsa, ol bitip, qapqa qarı talar ma edi!..	Şarkı söylese, o bitince eli bileği çuvalın içine dalar mıydı!...
15.	Jalğız äynek jaman üy, tösenişi - jalañ şiy.	Tek camlı havasız ev, döşemesi sade hasır.
16.	Jaman şiydiñ tör jağı - ala sırmaq tekemet, tekemette - Künikey, jalğız äynek tübinde.	Eski hasırın başköşe tarafında alaca sumak[43], tekemet, tekemette Künikey, tek camın dibinde.
17.	Altı közden üşew joq, laqtar oynap sındırğan.	Altı göz odadan üçü yok, oğlaklar oynayarak yıkmış.
18.	Qalğanı aman qalsın dep, äynekti jüdä juldırğan.	Geriye kalanı sağlam kalsın deyince camı daha çok sökülmüş.
19.	Kün jılıda ne kerek?	Normal havada ne gerek?
20.	Bala-şağa, qozı-laq jol qıp aldı äynekti.	Çoluk çocuk, kuzu oğlak yol yaptı camı.
21.	Laq oynaqtap körpege, jığıp ketedi şäynekti.	Oğlak hoplayıp zıplayarak yorgana**,** deviriyordu çaydanlığı.
22.	Şäynekte şalap suwsın bar, şalabın qorğap Künikey aytıp qoyadı: "Şay!" – dep te.	Çaydanlıkta şalap içeceği var, şalabı koruyarak Künikey: "Dur!" diye bağırdı.
23.	Oynaqtağan quldır laq - şay degendi bile me?	Hoplayıp zıplayarak hızla koşan oğlak, "dur" denilen (şeyi) bilir mi?

[43] **sumak:** bir el dokuma tekniği ve bir dokuma yaygı türü. desenleri, farklı renklerde ipliklerin, motif sınırları içinde çözgü çiftlerine sarılmasıyla oluşturulur. bu tekniğinin uygulanmasına genellikle doğu ve güneydoğu anadolu bölgelerinde rastlansa da kafkasya olduğu düşünülmektedir. (ergür 2002: 245-246.)

24.	Laq qarğısa äynekten, zapı bolğan Künikey, qolın sozadı şäynekke.	Oğlak sıçradığında camdan, rahatsız olan Künikey, uzanıyor çaydanlığa.
25.	**[7]** Künikeydiñ serigi - äynekten esken jel boladı.	**[7]** Künikey'in can yoldaşı, camdan esen rüzgâr olur.
26.	Künikey jalğız jatqanda, qozı-laq pen qarlığaş - beyne bir düyim el boladı.	Künikey yalnız yatınca kuzu ile kırlangıç, sanki kalabalık olur.
27.	Awıl-üyden Künikeyge kelüwşiler kem boladı.	Konu komşudan Künikey'i ziyaret edenler azalıyor.
28.	Qaşan jatqan Künikey?	Ne zaman yattı Künikey?
29.	Qaşan ölgen Künikey?	Ne zaman hastalığa yenik düştü Künikey?
30.	Qaşanğı köñilin surasıñ?	Ne zamana kadar hâlini sorsun?
31.	Soğan qarap otır ma?	Ona bakıyor mu?
32.	Şaruwası bar ärkimniñ.	İşi gücü var herkesin.
33.	Oqta-tekte Künikeyge bir aynalıp, kişi üydegi Aydarlım keledi.	Ara sıra Künikey'e bakmaya sadece küçük evdeki Aydarlım geliyor.
34.	— Aydarlım-aw, jap-jas bop ayawdı qaydan bilesiñ? Müşelge jaña jettiñ ğoy... Aynalayın öziñnen! Suwsınıñ bar ma, apatay?.. Qalaysıñ degen söziñnen!.. Sen bolmasañ, qarağım!.. – dep qoyadı Künikey, demige söylep entigip.	— "Aydarlım, gencecik yaşta acımayı nereden biliyorsun? Müşele yeni girdin ya... Kurban olayım sana! İçeceğin var mı, anneciğim?... Nasılsın diyen sözünü seveyim!... Sen olmasan (ne yapardım), yavrum!.." diyordu Künikey nefes nefese konuşup soluyarak.
35.	Aydarlım ketse, Künikey jalğız jatadı kürkildep: –Uwh... alla–ay!.. – dep küñkildep.	Aydarlım gittiğinde Künikey yalnız başına yatıyordu öksürerek: — "Of... Allah'ım!.." diye homurdanarak.
36.	Künikeydiñ serigi - äynekten esken jel boladı.	Künikey'in can yoldaşı camdan esen rüzgâr oluyor.
37.	Künikey jalğız jatqanda qos qarlığaş el boladı.	Künikey yalnız yatarken iki kırlangıç arkadaşı oluyor.
38.	Tüyirlep tasıp topıraq, qıl-qıbır, şöp-şar, japıraq, birine-biri japsırıp, qos qarlığaş qalbañdap, uya ornattı	Parçalanıp taşarak toprak, kılı tüyü, çeri çöpü, yaprağı birbirine yapıştırınca iki kırlangıç hızla sağa

	döñbekke: balalap, ösip-önbekke.	sola uçarak yuva kurdu tomruğa: yavrulayıp, çoğalmak için.
39.	Jalığuw joq şirkinde: jaralğanday eñbekke.	Bıkmak usanmak yok hâlinde: yaratılmış gibi çalışmak için.
40.	Künikey jatır baqılap, qarlığaştıñ önerin jatqanday-aq körmekke.	Künikey takip edip, yatmış gibi kırlangıcın sanatını görmek için.
41.	Qarlığaşta damıl joq: esi-derti uyası, biri ketse, biri kep, aq qanatı dirildep, qos quyrığın qalaq qıp, qurtımtay bop quntıyıp, buğıp qana qıltıyıp uyasına jatadı.	Kırlangıca mola yok: aklı fikri yuvası, biri gitse, biri gelip beyaz kanadını titreterek, çift kuyruğunu bastırıp, keçe gibi olup büzülerek, gizlenip görünerek yuvasında yatıyor.
42.	Zayıbı uya basqanda, bayı jüredi bäyek bop: älsin-älsin kelgiştep, jarınıñ jayın bilgiştep.	Eşi yavruladığı zaman, kocası çok ilgi gösteriyor: ara sıra bir yere gidip gelme alışkanlığı edinerek, eşinin durumunu iyi bilerek.
43.	Qarlığaş ekeş qarlığaş bir–birine qayırılğış, birin-biri sıylağış.	Kırlangıç bile kırlangıca gönül vermiş, birbirlerine saygı göstermiş.
44.	Adamzatqa ne boldı?	İnsanoğluna ne oldu?
45.	Künikeyden bezgendey, Künikey mäñgi ölgendey, suwıq topıraq kömgendey, Aydarlımnan özgesi şetinen tüge umıtıp.	Künikey'den kaçarmışçasına, Künikey ebediyen ölmüşçesine, soğuk toprağa gömmüşçesine, Aydarlım'dan başka herkes ne yazık ki (onu) unutmuş.
46.	Balası qayda Künikeydiñ "apalap" bir waq keletin?	Yavrusu nerede Künikey'in "anne diye seslenerek" bir anda gelen?
47.	Jubayı qayda Künikeydiñ, qıyamettik joldası?	Eşi nerede Künikey'in, ebedi yoldaşı?
48.	Künikey büytip jatqanda, jastıq qoyıp basına, qolınan suwsın beretin?	Künikey böylece yatarken, (kim) yastık koyup başına, eliyle suyunu verecekti?
49.	Awılı qayda Künikeydiñ, kelip-ketip jüretin?	Köyü nerede Künikey'in, gelip gittiği?
50.	Jalğız perzent demeseñ, awlı da bar on şaqtı üy, bayı da bar soqtalday, bawırı da bar bayınıñ - nemereles ämeñger.	Yalnız çocuk demezsen, köyü de var on kadar evi olan, kocası da var iri cüsseli, kardeşi de var kocasının -

		üçüncü kuşaktan amenger[44].
51.	Künikey sawda üyinen, üyirimen şıqpaytın, öñşeñ qortıq kögen köz.	Künikey satıldığı evden, sürüden çıkmamış, hepsi korkak açgözlü.
52.	Bar bolsa, olar qayda jür, biri basın körsetpey?	İhtiyaç olsa, onlar nerededir, biri ortalıkta görünmez?
53.	Awıldı qoyşı, awıl ğoy, jayşılıqta bawır ğoy.	Köyü bırak, köy iyi günde yakın.
54.	Bayı qayda Künikeydiñ?	Kocası nerede Künikey'in?
55.	Qosağı büytip jatqanda, qolınıñ uşın bir bermey, janına jaqın bir kelmey?	Eşi bu şekilde yatarken bir kez yardım etmez, yanına bir kez yaklaşmaz mı?
56.	**[8]** Kelmek turıp suñqa adım, julıq jamap qañğıp jür, qatqan bar dep qay üyde - kökşe tütin añdıp jür, jamawmenen jan saqtap, qara basın qamdap jür.	**[8]** Adım atıp emin olmadan, kösele yamalayarak başıboş dolaşıyor, hangi evde katık var diye mavimsi dumanı izliyor, yamalamayla hayatını sürdürüp, sadece kendisini düşünüyor.
57.	Qamdağanı qurısın!	Düşünmesi batsın!
58.	Künikeydin közi tiride bir qatınmen söz baylap, aluwğa sonı oñtaylap, törtti-besti qaranıñ bir-ekewin berüwge, bügin-erteñ qam qıp jür.	Künikeyden sağlıklı bir kadın ile anlaşarak onu almaya uygun hâle getirip, dört beş büyük baş hayvanın bir ikisini vermek için bugün yarın hazırlık yapıyor.
59.	Künikeydiñ közi tört, Kökiregi janğan ört. Bärinen de janına Batıp jatkan osı dert.	Künikey'in gözü dört, Bağrı tutuşan yangın, Çoğu da gönlünü Bunaltan bu dert.
60.	Awıl-aymaq, abısın, ne jaqını-alısı, ne tamırı-tanısı, ne alğan serigi, jeti jılğı joldası - bäri birdey bezgendey, Künikey sonşa ne jazdı?	Bütün köy, eltileri, gerek yakın-uzak akrabalar, gerek dostu arkadaşı, gerek evlendiği yol arkadaşı, yedi yıllık yoldaşı, hepsi aynı şekilde uzaklaşmışçasına, Künikey öyle ne yazdı?
61.	Ne jazğanın beybaqtıñ men aytayın, jigitter, qulağıñdı sala ber, kökeyiñe	Zavallının ne yazdığını ben söyleyeyim, delikanlılar kulak verin,

[44] **ämeñger:** dul kalan bir kadının evlenmek zorunda olduğu kayınlarından her biri, leviratus.

	unasa, mänisine qana ber.	ilgi duyarsanız, anlamını detaylı bir şekilde öğreniverin.
	OL KÜNDE	**O ZAMAN**
62.	Ol künde Künikeydiñ bala kezi, Süyüw men jek körüwden taza kezi.	O zaman Künikey'in çocukluk çağı Sevme ve nefret etme açısından saf çağı.
63.	Sonda da: Meni süygen jigitte ne arman bar?	O zamanda da: Beni seven delikanın ne hayalleri var?
64.	Aytıp turğan sekildi ottı közi.	Söylediği gibi gözüpek.
65.	Künikeydiñ äkesi Qultuwma-dı.	Künikey'in babası Kultuvma idi.
66.	Qultuwma qul bop tuwdı, ul tuwmadı.	Kultuvma kul olarak doğdu, oğul doğmadı.
67.	Qul tuwğanın sonan bil: Ordabaydıñ Ömiri qoyın bağıp qoltawladı.	Kul doğduğunu buradan bil: Ordabay'ın Ömrü koyun bakarak geçti.
68.	Şeşesi Künikeydiñ Şeker edi, Özi de Şeker dese şeker edi, Qultuwmanı "Şekerdiñ bayı" dewşi edi, Şekerdi "qatını" dew beker edi.	Künikey'in annesi Şeker idi, Kendisi de Şeker dendiği gibi şeker idi, Kultuvma'ya "Şeker'in kocası" denirdi, Şeker'e "karısı" demek beyhude idi.
69.	Öytkeni: Aq jawlıq, qılañ urğan, qılañ Şeker, Etegi ayaq bassa, bulañ eter.	Çünkü: Gözleri dışarıda olan kadın, tutarsız Şeker, Cilve yaparak erkekleri parmağında oynatır.
70.	Mıqının qısıp qalsaq: – Oy qağındı! Qoyşı! – dep erkelener, burañ eter.	Beline sarılsak: Oy yaramaz! Bırak! – diye nazlanır, sallana sallana yürür.
71.	Ordabaydıñ awılı - öñşeñ boz bas, Qolı bos, delebesi nege qozbas?	Ordabay'ın köyü tamamen genç, Avare adamın nasıl aklını başından almaz?
72.	Qızdı awıldı toruwdan torıqsa da,	Kızları bol köyleri gözetlemekten yorulsa da,

	[9] Nemese oñayına obıqsa da, Şekerden aynalıp kep äyel ozbas!	**[9]** Ya da çalışmadan açgözlülük etse de, Şeker'den başka bir kadına gitmez!
73.	Künikeydiñ ağası bar: Jumatay taz.	Künikey'in ağabeyi var: Kel Jumatay.
74.	Tamaq berip jumsasa, ol soğan mäz.	Boğaz tokluğuna çalıştırsa, o buna razı.
75.	Köp bala buralqı iytşe tüye bas qıp, Jelin qap taqiyasın alıp kaşıp: "Tazım, tazım, taqqan taz, Tazdı quday qaqqan taz, Bes eşkisin baqqan taz. Üy aynala qaşqan taz, Tuwırlıqqa tışqan taz... Äwleki, jındı kökek, qoñır ala qaz..."– dep ajuwalap, ıza qıluwşı edi.	Çoğu çocuk sokak köpeği gibi toplanarak saldırıp, İnek memesine benzeyen takkesini alıp kaçarak: "Kelim, kelim, takan kel, Keli Allah vuran kel, Beş keçisine bakan kel, Ev etrafında kaçan kel, Tuwırlığa[45] pisleyen kel… Dangalak, deli guguk kuşu, doru ala kaz…" diye alay ederek kızdırıyorlardı.
76.	Äkesi qoyşı Qultuwma, ağası Jumatay taz, "qoñır ala qaz, alpıs üyrek, bir tırna, jata qalıp jer tırna" bolsa da, Künikey Qulagerdiñ balasınday üzdik tuwıp, on üşke jeter-jetpeste bozbalanıñ közin tartıp, balasınbay "söz aytuwğa" jarap qap edi.	Babası çoban Kultuvma, ağabeyi Kel Jumatay, "doru ala kaz, altmış ördek, bir turna, yere düşünce toprağı kaz" olsa da, Künikey Kulager'in evladı gibi eşsiz bir şekilde dünyaya geldiğinden on üç yaşına gelir gelmez delikanlıyı kendine âşık edip çocuk muamalesi yapmadan "sevdiğini söylemeye" hazırdı.
77.	Qız-bozbala jıyılıp sawıq qurğanda, oramaldıñ betin Künikeyge burğanda: Qolıñnıñ aynalayın salasınan! Közіñniñ köñil qoyar qarasınan. Süyrik bop jalğız özi qaydan şıqqan Qamıs pen qara öleñniñ arasınan? – dep, bozbala közdi bir qadap qoyuwşı edi.	Kızlar ve erkekler toplanarak eğlenirken delikanlı el bezini Künikey'e çevirdiğinde: "Elinin kurban olayım bereketine! Gözünün dikkat çeken karasına. Sazlık kökleri gibi yalnız kendisi nereden çıkmış Kamış ile hasırotu arasından?" diyerek gözlerini ayırmadan (ona) bakıyordu.

[45] **tuwırlıq**: çadırın kenar kısımlarını örten keçe örtü.

78.	Qadasa da sumdıqtı erte sezgiş, jırındı Şeker qızına qarlığaştay şıjbaq bop, jürse-tursa közinen tasa qılmay, tutqındağı jannan beter bağuwşı edi.	Gözlerini birbirlerinden ayırmadan baksalar da kötü niyetliliği önceden sezilen açıkgözlü Şeker, kızının etrafında kırlangıç gibi dört dönüp, (kızı) nereye giderse gitsin gözünün önünden ayırmadan, (onu) hapisteki bir insandan daha beter yetiştirirdi.
79.	Biraq Şeker şeşe bolam dep beker aram ter boldı.	Ancak Şeker anne olayım diye boş yere uğraştı.
80.	Balanı ispen emes, sözben, ülgimen emes, aqılmen üyretpekşi adam sorlı ğoy.	Çocuğu işle değil sözle, örnekle değil öğütle eğitecek insan, ne kadar da zavallı.
81.	Şeker özine "quday juqtırmağandı" qızına oqıdı.	Şeker "Allah bana vermediğini kızıma versin" diye dua etti.
82.	Qızı körgenin toqıdı.	Kızı gördüğünü yaptı.
83.	"Bozbalamen özi nege oynaydı?" degen suraw Künikeydiñ oyına erte bekildi.	"Kendisi niye delikanlılarla oynaşıyor?" denen soru Künikey'in aklına çok erken yerleşti.
84.	On törtke ayaq basqan soñ-aq közi janıp turğan Künikey apasınan qurıq äketti.	On dört yaşına ayak bastıktan sonra güzelleşen Künikey annesini alt etti.
85.	— Jä, jä, özim de bilem, bala emespin ğoy...– dep, burımın arqasına bir ırşıtıp, etegine aynala bir qarap, şığıp ketetin küyge uşıradı.	— "Tamam, tamam, ben de öğreneceğim, çocuk değilim artık…" diye saçının beliğini arkasına doğru atıp, eteğine bakarak çıkıp gideceği bir çağa geldi.
86.	Künikeydiñ erligine apası öñin buzğanmen, kömeyi bos: özine tartqanın, bozbalanıñ köz salğanın bir esepten teris te körmeydi.	Künikey'in cesaretine annesi bozulmasına rağmen yardımı yok,: dikkat çekmesini de, delikanlıların bakmasını da bir açıdan yanlış görmezdi.
87.	Qay esepten ekenin kim bilsin, ananıñ maqtanışı da.	Annenin övünüşünün hangi sebeple olduğunu kim bilsin?!
88.	Künikey onı sezedi.	Künikey bunu hissediyordu.
89.	**[10]** Apası jıltırağandı Künikeydiñ üstine japsıradı, şaşın jıltıratıp taraydı, öredi, omırawın qızıl, jasıl jippen kesteleydi, tana monşaqtı	**[10]** Annesi güzel görünen Künikey'i giydiriyor, saçını parlatarak tarıyor, örüyor, gerdanına kırmızı, yeşil iple nakış işliyor, firuze düğmeyi

	qamzolına tağadı, waq kümisten sıldırmaqay şaşbaw da isteydi.	boncuklu kamzoluna[46] takıyor, küçük gümüşlü şıngırdamayan saç bağı da yapıyordu.
90.	Qultuwmanıñ tıqqıştap äkelgen puşpaq jabağısına baqalşıdan ayna, taraq, jupar sabın, şaş mayın äperdi.	(Şeker), Kultuvma'nın sarmalayarak getirdiği deri teğeltinin içliğine, bakkaldan ayna, tarak, güzel kokulu sabun, saç yağını koyuveriyordu.
91.	— Eh! Kimniñ qızınan kem?	— Vay! Kimin kızından kötü?
92.	Balasın onnan asqan soñ-aq Şeker teñine atastıruwdı oylağan.	Yavrusu onu geçtikten sonra Şeker, (kızını) dengiyle sözlemeyi düşündü.
93.	Biraq ärkimder-aq awızğa alsa da, biriniñ jetesin, biriniñ qabın, biriniñ sabın, biriniñ malın, biriniñ murnın, biriniñ keñirdek saqalın jaratpay, Şeker ayağına otırğızbağan.	Ancak kimlerden bahsedilse, birinin aklını, birinin kılığını, birinin yapısını, birinin hayvanını, birinin burnunu, birinin keçi sakalını beğenmeyince Şeker engel olmuş.
94.	— Qoyşınıñ qızı dep kemsinedi ğoy. Adıram! Qannıñ qızına berem be eken!– dep qoyatın.	— "Çobanın kızı diye küçümsüyor ya. Batasıca! Hanın kızına verecek miymiş!?" deyip dururdu.
95.	Öytkeni özin qoyşınıñ qatınımın dep Şeker ömiri oylağan emes qoy.	Zira Şeker, çobanın karısıyım diye ömrü boyunca düşünmemişti ki!
96.	Qoyşı - tek qol baylaw, quday buyrığı.	Çoban, tek engel, Allah'ın emri.
97.	Anığında Şeker özin ana mırzalardıñ qatınımın dep esepteytin.	Esasen Şeker kendisini o beylerin karısıyım diye düşünmüş.
98.	Şeker "Sırdıñ suwın julığınan keltirmey" jürse de, endi oylanbasqa bolmadı.	Şeker hiçbir şeye önem vermeden gezse de şimdi düşünmemek olmaz.
99.	Künikey 14-ke kelip qaldı.	Künikey 14 yaşına geldi.
100.	Endi Künikey nebir qızdardı da otırtıp ketedi.	Şimdi Künikey nice kızları da alt ediyor.
101.	Söylese - tübin tüsiredi, oñ qolınan öneri tögiledi, külse - awzınan dür şaşıladı.	Konuşunca en iyisini yapıyor, sağ elinden hüner dökülüyor, gülünce ağzından inci saçılıyor.

[46] **kamzol**: kadınların elbise üzerine giydiği yelek.

102.	Än şırqasa - süyegindi şımırlatadı.	Şarkı söylese kemiklerini titretiyor.
103.	Şekerdiñ özi soqqan edi ğoy ana kezde.	Şekerin de gözü karaydı o zamanlar.
104.	Söytken qızğa senim bar ma?	Öyle yapan bir kıza güven duyulur mu?
105.	Kim biledi...	Kim bilir...
106.	Söytip jürgende Ordabaydikinde Tuyaq deytin etikşi jattı.	Öylece gezerken Ordabayın evinde Tuyak denen bir ayakkabıcı buldu.
107.	“Kebiske Şegebaydan da bul ötkin eken: ökşeni bes-aq şegemen turğızadı... Asawğa qurıq salsa, tırp eter emes, ökşe sirini tastay ğıp, äşekeylep tastaydı. Taqanı qılmıyta minewge kelgende, jer jüzinde budan etikşi ötpes...” dep, qımızğa jıyılğan qula awızdardıñ awız suwı qurıp jürdi.	“Ayakkabıda bu Şegebay’dan da mahirdi: ökçeyi sadece beş çiviyle tutturuyor... Zor olsa da harekete geçer geçmez ökçe köselesini taş gibi yaparak süslüyor. Ayakkabı topuğunu süslemeye gelince, yeryüzüne bundan iyi ayakkabıcı gelmez...” diyerek kımız için toplanan hatiplerin dili damağı kuruyordu.
108.	Şeker Ordabaydikine qımızğa barğanda, ana jaqta, jüktiñ burışında: "Pup-pup!" dep, bılğarığa suw bürkip, tıqıldatıp, qujırañdap jatqan moynı işine kirgen bir jamandı körüwşi edi.	Şeker, Ordabay evine kımız için gittiğinde orada yük treninin köşesinde: “Pup pup!” diye işlenmemiş koyun derisine su püskürterek, tık tık diye ses çıkararak, kamburlaşan boynu içine girmiş bir zavallıyı görmüştü.
109.	Onı kisi eken dep artıq köz toqtatpawşı edi.	Onu adammış diye fazla dikkate almamıştı.
110.	Jurttıñ jer-suwğa tüsirmey jatqanın estigen soñ, Şeker de tiginin körgeli: — Bılay turşı, biz de köreyik, – dep, etikşiniñ pışağın, bizin, balğasın, kempirawızın ustap, qamalap jatqan erkekterdi kiymelep, birewiniñ qolınan kebisti julıp alıp qaradı.	Halkın yere göğe sığdıramadığını duyduktan sonra Şeker de (onun) dikişini görmek için: — “Şöyle dursana, biz de görelim” diyerek, ayakkabıcının bıçağını, tığını, çekicini, kerpetenini tutup, etrafını saran erkeklerin arasından geçip birinin elinden ayakkabıyı çekip alarak baktı.
111.	Baydıñ kebisi eken, olay-bulay awdarıp kördi de, şüykesiniñ qılşığın bir tistep alıp: “Teris emes” dep, **[11]** ernine jabısqan jündi tükirip tastadı.	Zenginin ayakkabısı imiş, ileri geri çevirerek baktı ve yumak tüyünü bir dişleyip: “kusur yok” diye, **[11]** dudağına yapışan yünü tükürüp attı.

112.	Sonımen kete bardı.	Öylece gidiverdi.
113.	Qaytıp onıñ isine Şeker köz salğan joq.	Dönüp onun işine Şeker bakmış değil.
114.	Bir küni keşke taman Künikey Ordabay üyi jağına barıp kelip: — Apa, sen Şämşiydiñ kebisin körgen joqsıñ ğoy. Bir türli suluw boptı!– dedi.	Bir gün akşama doğru Künikey, Ordabay'ın evinin yanına gelince: — "Anne, sen Şemşiy'in ayakkabısını görmedin mi? Acayip güzel olmuş!" dedi.
115.	— Ä, qoyşı, nesi bar deysiñ!.. Qanday eken?– degende, Künikey qolımen, ernimen, qası–közimen körsetip, özinşe öte ädemilep suwrettedi.	— "Ya bırak, neyi var diyorsun!... Nasılmış?" deyince Künikey eliyle, dudağıyla, kaşı, gözüyle göstererek kendince çok güzelleştirip tasvir ediyor.
116.	Baysaldı kisimsip, Künikeyge: "Körse qızarsıñ-aw" dep otırsa da, azdan soñ öziniñ de äwesqoylığı ustap, bir jumısqa barğan kisi bop Şeker baydikine jöneldi.	Ağırbaşlı bir şekilde kibirlenerek Künikey'e: "Maymun iştahlısın ya" diyorsa da, çok geçmeden kendisi de heveslenip, bir iş için giden biri gibi Şeker zengininkine yöneldi.
117.	Kelse, sıñar kebisi Şämşiydiñ aldında - qolsandığında qazdıyıp tur eken.	Geldiğinde ayakkabısının teki Şemşiy'in önünde, mahfazada kazık gibi duruyordu.
118.	Şeker janına barıp, kebisti alıp aynaldırıp qaradı, köbinese ökşe jağına köz saldı.	Şeker (onun) yanına gidip**,** ayakkabıyı eline alıp evirip çevirerek baktı, çoğunlukla ökçe tarafına göz gezdirdi.
119.	Jarma köttik qılıp, qızıl-jasıl şarıq[47] jippen iyttis şalıp, sirisin qoşqar müyizdep qoyıp, taqasın şoñqıyta qaza minep tastağan eken.	Tamamen eskiyince çeşitli renklerde makine ipliğiyle büyük ve sıkı bir şekilde dikip, köselesini koç boynuzlar gibi koyup**,** tabanını çömelmiş bir kaza binmiş gibi bırakmıştı.
120.	Kebis jutınıp tur.	Ayakkabıya hayran kalır.
121.	Şeker körip-körip, demin bir-aq şığardı: kebiske qızığıp, künşildigi qozıp ketti.	Şeker bakarken nefesini bir bıraktı**:** ayakkabıya imrenip, kıskançlığı arttı.

[47] Orijinal metinde kelime "***şarıñ***" şeklinde geçmektedir.

122.	— Künikeyge men de osınday bir kebis tikkizip bereyinşi, – dedi.	— “Künikey’e ben de böyle bir ayakkabı diktirivereyim ya,” dedi.
123.	— Tikkizseñ, şamañ keledi ğoy! – dep: “Sağan aram bolar” degen kisişe, Şämşiy qasın kerip, tömengi ernin bultıñ etkizdi.	— “Diktirsen, gücün yeter mi ki!” derken: “Sana yaramaz” diyen bir insan gibi Şemşiy mağrurlanarak, alt dudağını büktü.
124.	— Nesi bar, “Erdiñ qunı, nardıñ pulı” deymisiñ?– dep Şekerdiñ de jını ustap, bastırmalatıp şığıp ketti.	— “Neyi var, pahalı mı diyorsun?” diye Şeker de öfkelenip durmaksızın söylenerek çıkıp gitti.
125.	Şeker kele sala jaman äbdiresin büyi tiygendey astan-kesten aqtarıp, “tört qoy, tört kiyimniñ” birewin suwırıp aldı.	Şeker birdenbire eski sandığını talan edilmiş gibi alt üst ederek “neyi var neyi yoksa” birisini çekip aldı.
126.	Ol Qultuwmanıñ baydikinen alğan bas ultanı edi.	O Kultuvma’nın zenginliğinden elde ettiği ilk meşiniydi.
127.	Kebistiñ saymanı onımen tügendele me?	Ayakkabının malzemesi onunla eksiğini tamamlar mı?
128.	Şeker awıldı qıdırıp jürip, köttik taqa, siri, işpek tärizdi jabdığın tawıp aldı.	Şeker köyü dolaşıp**,** kösele taban, meşin, astar gibi malzemeleri bulup aldı.
129.	Şarıq jip baqalşıdan - taramıs öz üyinen şıqtı.	İnce ipi bakkaldan (aldı), sağlam ip kendi evinden çıktı.
130.	Bardı da Tuyaqqa söylesti.	Gitti ve Tuyak ile konuştu.
131.	Ordabaydıñ etikterin bitirgen soñ, Tuyaq Künikeyge kebis tikpekşi boldı.	Ordabay’ın çizmelerini bitirdikten sonra Tuyak, Künikey’e ayakkabı dikecekti.
132.	On şaqtı künnen keyin Şeker Tuyaqtı töriniñ aldına otırğızıp, özi - taramıs, Künikeyge şarıq jip şıyratqızıp: — Qarağım, oñdap tik! Bar öneriñdi sal. Şämşiydiñ kebisinen asırmasañ, kem qılma... – dep taqımdap, qayrap, qadağalap otır.	Yaklaşık on gün sonra Şeker Tuyak’ı başköşenin önüne oturtup, kendi sağlam ipi, Künikey’e ince ipi büktürüp: — “Canım, tamir edip dik! Bütün hünerini göster. Şemşiy’in ayakkabısından daha iyi olmasa da eksikte yapma...” diye peşini bırakmayıp, taciz ederek takip ediyordu.
133.	— Bar önerdi ayamayıq,– dep Tuyaq	— “Mevcut hüneri esirgemeyiz.”

	suwlağan molaq balğa**[12]**nıñ sabımen ısqılap, jaman közdiñ astımen Künikeyge bir qarap qoyadı.	diyerek Tuyak, ıslanan kısa çekicin **[12]** sapını sürtüp, kötü gözle Künikey'e bir baktı.
134.	Qıyadağını köretin Şekerdiñ qırağı köz quyrığı qutqarsın ba, Tuyaqtıñ jaman qarasın sezgen soñ, jatarda tösek-orın joqtığın sıltawratıp, baydıñ qonaq üyine jiberip jürdi.	Uzaktakini gören Şeker'in keskin gözünden kaçar mı, Tuyak'ın kötü bakışını farkedince yatacak yerinin olmamasını bahane edip, (onu) zengin birinin misafir evine gönderdi.
135.	Äytse de köñiline kelip qala ma dep, kündiz kebis tigip otırğanda Tuyaqtıñ üy işin, malın, awıl-aymağın surap, äli künge qalıñdıq ayttırmay jürgenin de söz qılıp: — Jigit adamğa qız tabılmawşı ma edi... – dep köñildendirip, esek dämeli qılıp qoyadı.	Yine de ister mi diye, gündüz ayakkabı dikerken Tuyak'ın aile mensuplarını, malını, köyünü ve çevresini sorup, o zamana kadar kız istemeye gitmediğini de söyleyince: — "Yiğit adama kız mı bulunmayacaktı..." diye sevindirip, (onu) boş yere ümitlendirdi.
136.	Künikey joqta öziniñ de jayı-küyin söylep, osı bir-eki küşik bolmasa, jaman qoyşığa äldeqaşan turmaytının, Künikeyin jılamaytın teñine qosqısı keletinin bildirip, ara-arasında: — Egestirgende Şämşiydikinen asırıp jiberşi. Tağañ jetse, ökşesin onıkinen pışaq sırtınday bolsa da artıq sal. Äytewir öneriñdi ayama, qarağım!– dep bir eskertip ötedi.	Künikey yokken kendi durumunu anlatıp, o bir-iki çocuk olmasa, kötü çobanla bu kadar zaman yaşamayacağını, Künikey'i zorluk çekmeyen bir dengiyle evlendirmek istediğini söyleyerek, arada sıra: — "Karşılaştırınca Şemşiy'inkinden daha iyi olsun. Elinden geldiğince, ökçesini onunkinden çok az da olsa fazla koy. Her ne olursa olsun hünerini esirgeme, canım!" diye bir hatırlatır.
137.	— Bar öner bolsa, sizden nesin ayayıq, – dep, Tuyaq ırjıyğan boladı.	— "Mevcut (bir) hüner varsa, sizden nesini esirgeyeyim" diye Tuyak gülümsedi.
138.	— İyä, söyt, qarağım!.. Men de bir keregiñe jararmın... Tipti tanıs bop qoyayıq. Bizdikine kelip-ketip jürseyşi. Baydikindey et-qımızımız bolmasa da, ayran, şalabımız, ıqılasımız boladı ğoy...– dep jılı sözdiñ de şetin sezdirip, bir-eki sıyırdıñ irimşigi men qaymağın, qatığın awzına tosadı.	— "Evet, öyle yap, canım!.. Ben de bir işine yararım... Hepten tanış olduk. Bizim evimize de gelip gidersin artık. Zenginlerinki gibi etimiz, qımızımız olmasa da, yoğurdumuz, ayranımız, samimiyetimiz var..." diye tatlı sözünün de ucunu hissettirmek için bir iki sığır peyniri ile kaymağını, yoğurdunu önüne serer.

139.	— Et, qımız ünemi bola bere me... Biz endi ne qılıp, atqa minip, netip jürgen kisi emes... Bärinen de adamnıñ nesi kerek... – degende Şeker tartıp otırğan taramısın tisine qıstırıp, äntek qoya turıp, quyqıljığan közиniñ quyrığımen sumdana qarap jımıyadı.	— "Et, kımız her zaman oluverecek değil ya... Biz şimdi ne yapıp ne edip ata binen, yürüyen insan değiliz... Hepsinden öte insanın neye ihtiyacı var..." deyince Şeker, çektiği teli dişine kıstırıp, biraz duraksayıp, değişen bakışıyla kurnazca bakarak tebessüm etti.
140.	Onı körip Tuyaq ta jımıyadı, balğasın qattıraq sermep, tizesin qıymıldatıp, quwtıñdap qoyadı.	Onu görünce Tuyak da tebessüm ediyor, çekicini daha sert bir şekilde savurup, dizini kımıldatarak hareketleniyor.
141.	Ne kerek, Tuyaq bar önerin kebiske saldı, ayanğan joq.	Elinden geldiğince, Tuyak bütün hünerini ayakkabıda gösterdi, çekinmedi.
142.	Şekerdiñ de bul kebisten ayağanın iyt jese bolmay ma.	Şeker de bu ayakkabı için cimrilik etse olmaz ki!
143.	Kebis Şämşiydikinen aspasa, kem bolmadı.	Ayakkabı, Şemşiy'inkinden daha iyi olmasa da, kötü de değildi.
144.	Tuyaq jarıtıp aqı alğan joq, tek ıqılasına ırza boldı.	Tuyak tatmin edici bir ücret almadı, sadece ilgisine memnun oldu.
145.	Tuyaq awılına qaytarda Şekerdikine kelip, däm awız tiyip, qoş aytıstı.	Tuyak köyüne geri dönerken Şeker'in evine gelerek yemeğini yiyip vedalaştı.
146.	Şeker qızımen tısqa şığıp attandırıp: — Kelip-ketip jür... Körgen jerde awıl bar... Etigimiz bolsa sağan tiktireyik, – degende: — E, netsek, kelmey endi... – dep Künikey ekewine kezek qarap, Tuyaq jürip ketti.	Şeker, kızı ile dışarı çıkıp yolcu ederken: — "Gel git... Yine uğra… Çizmemiz olsa sana diktiririz" deyince: — "E, ne yapsak, gelmez şimdi.." diye Künikey ikisine sırayla bakınca, Tuyak yürüyüp gitti.
147.	**[13]** Tuyaq ketkennen keyin etik jayınan söz qozğalsa, Şeker Tuyaqtı awzınan tüsirmey: — Şegebay qayda?! Onıki Tuyaqtıñ bir şanışqanına da turmaydı, – dep maqtap jüretin boldı.	**[13]** Tuyak gittikten sonra çizme konusunda konuşulsa, Şeker Tuyak'ı dilinden düşürmez: — "Şegebay nerede?! Onunki Tuyak'ın bir dikişinin yerini de tutamaz." diye övmeye başladı.
148.	Söytip jürip Tuyaq Künikeydi	Öyle olunca Tuyak Künikey'i istedi.

	ayttırdı.	
149.	Tuyaq – 6-7 qaralı kedeydiñ balası.	Tuyak, fakir bir ailenin yaklaşık 6-7 çocuğundan biri.
150.	Murnı kerteş, iyegi kemiyek bet-awzı quddı şömiş, moynı işine kirgen.	Burnu küçük, içe çökük çeneli yüzü, tıpkı kepçe, boynu içine girmiş.
151.	Beynesiz-aq jigit.	Biçimsiz delikanlı.
152.	Sonda da Şekerdiñ qolayına jaqtı.	Böyle olsa da Şeker'in telkinleriyle (onu) beğendi.
153.	Şekerdiñ aytuwınşa murnınıñ da "däneñesi joq", qolı da "epsek", özi de onı-munığa "epti", moynı da "suñğaq", öñi de "aq quba" jigit bop şıqtı.	Şeker'in sözleriyle, burnunun "bir şeyi yok", eli "mahir", kendisi "uyanıkça", boynu "uzun", çehresi de "beyaz tenli" bir delikanlı oluverdi.
154.	— So kerteşten basqa kisi qurıp qalğanday...– dep Künikey sırt aynalıp burtıñdap, jamap otırğan äkesiniñ jaman şapanın laqtırıp tastap körip edi, Şeker moynın it ala qazdıñ ayğırınday sozıp, bürkitşe tüyilip, buwraday şabınıp: "Bolmaydı degen ne?"...	— "Bu küçük burunludan başka insan kalmamış gibi..." diye Künikey'in istemeyerek somurtup, yamalanmış olan babasının eski kaftanını fırlatıp attığını görünce Şeker, boynunu al kuşaklı kazın erkeği gibi uzatıp, kartal gibi pike yapıp, erkek deve gibi burnundan soludu: "Niye olmazmış?"...
155.	Qardı da, jardı da borattı, jılattı, sıqtattı - aqırı köndirdi.	Tozu dumana kattı, ağlattı, sıkıştırdı, sonunda razı etti.
156.	Qultuwmanı qoyşı, ol bir ölgen kisi ğoy.	Kultuvma'yı boşver, o ölmüş bir kişi sadece.
157.	Äne-mine degenşe, Tuyaq bir-eki qarasın berip, quda tüsip, küyew bop, burınğı kele beristi siyretti.	Hemen Tuyak bir iki büyük baş hayvan vererek kız istemeye gidip, damat olunca, öncekine göre gelişlerini seyrekleştirdi.
158.	Tuyaq kün sayın tapqan-tayanğanın qalıñğa tosa bersin; Künikey şolpı tağıp, än salıp, bulğaqtap öse bersin; endi äñgimeniñ betin özge jaqqa burayıq.	Tuyak her gün elinde avucunda ne varsa başlık parasına vere dursun; Künikey şolpı takıp, şarkı söyleyip, boş boş gezerek büyüyü versin; şimdi hikâyenin sayfasını başka tarafa çevirelim.
	KÖŞKENDE	**GÖÇ EDİNCE**

159.	Ol künge jıyırma jıldan asıp ketti, jıyırma bes jıl da bop qalğan şığar.	O günden itibaren yirmi yılı geçti, yirmi beş yıl da olmuş olabilir.
160.	Ol künde aydabol, külik, aq buwra, tulpar, qazğan, qaqsal Şiderti boyın jaylaydı.	O zamanda Aydabol, Külik, Ak Buvra, Tulpar, Kazğan, Kaksal Şiderti Nehri kıyısında yaylardı.
161.	Öleñti men Şiderti qatar aqqan özen.	Ölenti ve Şiderti birlikte akan nehirler.
162.	Öre bası Esil, Nuradan kele me, kim bilsin, Öleñti - Aqkölge, Şiderti Jayılmağa barıp sarqadı.	Otlağın kaynağı Esil Nehri, Nura Nehri'nden mi geliyor, kim bilir, Ölenti Nehri Akköl'e, Şiderti Nehri Jayılma'ya dökülüyor.
163.	Onda Şidertiniñ suwı mol kezi.	O dönemde Şiderti Nehri'nin suyunun bol zamanı.
164.	Jalğız-aq Şıyqıldaq awlı bolmasa, o kezde Şiderti boyın qıstağan el de joq.	Bir tek Şıykıldak köyü olmasa, o sırada Şiderti Nehri kıyısında kışlayan halk da yok.
165.	Säwirdiñ alaşabır bultı arılmay-aq Bayanawıl, Qızıltawdağı qalıñ süyindik atandarın alqıntıp, buydasın köş qulaş sozıp, Bökembay, Arqalıq, Jamanadır, Jeldiadırdan asıp, Şidertige qaray ağıl-tegil qulay bastaydı.	Nisan ayının alaca bulutları yükünü tahliye etmeden Bayanavıl, Kızıltav'daki kalabalık Süyindik erkek develerini soluklandırıp, ipini gevşeterek Bökembay, Arkalık, Jamanadır, Jeldiadır'dan aşınca, Şiderti'ye doğru bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar.
166.	Jonnıñ qar suwımen şığıp, jelkildep tunıp turğan biydayıq, şalğın jeymin dep jantalasıp külikten aldımen Noqañ awılı köşedi.	Yaylanın kar suyuyla çıkıp, dalgalanarak çok gür bir şekilde büyüyen ayrık otunu, çayırını yiyeceğim mücadele edip Külik Nehri'nden öncelikle Nokan köyü taşınır.
167.	Noqañ malsaq kisi edi ğoy.	Nokan malların çoğalmasını isteyen biriydi.
168.	Noqañ tünnen köşedi, üdere köşedi.	Nokan geceden göçer, durmaksızın göçer.
169.	Qatın-balanıñ jaq jünin **[14]** ürpiyte, közin iriñdete, iyegin dirildete, kölikti zorıqtıra, arıqtı öltire köşedi.	Eşini ve çocuklarını **[14]** dondurarak, gözünü iltihaplandırarak, çenesini zangırdatarak, arabayı zorlatarak,

		zayıfı öldürerek göçer.
170.	Qızıltawdan on bes köşkende Şidertige tüsedi.	Kızıltav'dan on beş göç olunca Şiderti Nehri'ne iner.
171.	Noqañ awılı özge el barğanşa, jonnıñ sonı şalğınına qarday şüygip, aş qasqırmen arpalısıp, malınıñ tügin tartsa, mayı şığadı.	Nokan köyü başka bir diyara varınca, yaylanın yeni çayırına kar gibi süzülüp, aç kurtla mücadele ederken malının tüyünü çekse yağ çıkar.
172.	Noqañ ketken soñ, Ordabay awılı da qopañdaydı.	Nokan gittikten sonra, Ordabay Köyü de yerinde duramaz.
173.	Öler-tirilerine qaramay, olar da aydaydı.	Ölülerine dirilerine bakmadan, onlar da hayvanlarını önüne katıp gider.
174.	Aydağanmen Noqañ bir sağım - jetkizbeydi.	Hayvanlarını önüne katıp giderken Nokan bir serap gibi ulaşılmazdı.
175.	Ordabaydıñ qız-kelinşekteri bät qundız börikteriniñ ükisi jelkildep, jorğa men jüyrik minip, aldıñğı köşke sıdırtıp öte şıqqan kerege, wıq, qurımın teñdegen ala şolaq, tarğıl şolaq sıyırınıñ soñında küzegen kök baytalmen qalıqtap kele jatkan Künikeydiñ zığırı qaynaydı.	Ordabay'ın kızları, gelinleri su samuru börklerinin tüyleri sallanıp rahvan ve yüğrük atlara binerken, göçün önüne hızlanarak geçen kerege, vık, keçe yüklenmiş ala ve alaca kuyrukları kısa sığırların ardında, yelesi ve kuyruğu kırkılmış huysuz bir kısrak ile geride kalan Künikey sinirleniyor.
176.	Taqımdı bir qısıp, qamşını bir basıp, şaba jönelgisi keledi de - talabı tas boladı.	Bir dizlerini sıkıştırıp, bir atı kamçılayarak dörtnala gitmek istiyor ancak yapamıyor.
177.	Künikey azuwın şaynaydı.	Künikey huzursuz oluyor.
178.	— Osınşa toptan bir jibi tüzüw mal tabılmadı ma? Minbeymin şolaq baytalğa,– dep Künikey o basta-aq azap salğan, biraq şeşesi: — Qarağım–aw, süygeniñdi minetin öz jılqıñ ba? Tiygenimen jüre ber, quday jetkizer...– dep, bastırmağan.	— "Bu kadar kafileden doğru dürüst bir at bulunamadı mı? Binmiyorum kuyruğu ve yelesi kısa kısrağa" diyerek Künikey o zamana kadar azap çektirmiş, ancak annesi: — "Yavrucuğum, severek bineceğin kendi atın mı (olacak)? Sahip olduğunla devam et, Allah ulaştırır..." diyerek hızlandırmamış.
179.	Şınımen deysiz be?	Gerçekten mi diyorsunuz?
180.	Joğa, onısı änşeyin ğoy.	Yoksa, bunu öylesine mi?

181.	Künikey bedew minip qılañ ursa, töbesi kökke jetpes pe edi?	Künikey yarış atı binerek sallana sallana yürüse, mutluluktan havalara uçmaz mıydı?
182.	Künikey tursın, astındağı qulağı qaltıyğan, qarını qorıldağan şobırğa öz köñili de beyjay.	Künikey bir tarafa, altındaki kulağı kımıldamayan, karnı guruldayan tembel atın karakteri de uyuşuk.
183.	Şeker "quday jetkizer" dese de, jetkizbesin işi sezedi.	Şeker "Allah ulaştırır" dese de, ulaştırmayacağını seziyor.
184.	Bir köşti, eki köşti, üş köşti.	Bir göçtü, iki göçtü, üç göçtü.
185.	Käne jetkizgeni?	Hani ulaştırdığı?
186.	Jalañ bu jolı ma?	Sadece bu sefer mi?
187.	Jetkizbegeli qaşan?	Ulaştırmayalı ne kadar zaman (oldu)?
188.	Künde közin qızıqtırıp, bay qızdarınıñ sändenip, qutırınıp jürgeni anaw.	Her gün heveslendirip, zengin kızlarının süslenerek rahat bırakmayacağı biri o.
189.	Bul oy Şekerdiñ basın jegidey jedi.	Bu düşünce Şeker'in içine kurt düşürdü.
190.	Şeker şara izdedi, onı oyladı, munı oyladı: baydan da, qudaydan da "järekim alla[48]" bolmasına közi jetti.	Şeker çare aradı, onu düşündü, bunu düşündü: kocasından da, Allah'tan da "olur" alması gerektiğine kanaat getirdi.
191.	Şekerdiñ qabağı, erini attay tuwlap kele jatqanda, bay balaları köp jılqını kündey kürkiretip, qıyquwlap aydap, sıyırdı basıp kete jazdap üstinen ötti.	Şeker'in göz kapağı ve dudağı titreyerek gelirken, zengin çocukları yılkı sürüsünü apar topar hareket ettirip bağıra çağıra kovaladığı sırada sığırı ezecekken üstünden geçtiler.
192.	Astındağı jaman neme de büyiri qızıp: — İyy-ehe-huw-ö! – dep üyirsek tulparımsıp, şiñkildep bası men quyrığın kötereyin dep edi Şeker: — Ket äy, ölimtik! – dep bir ezüwin julqıp, şolaq sabawımen jelkeden bir qoydı.	Yerdeki zavallının da aklı başından gidip: — "İyy-ehe-huv-ö!" diye sürüsüne bağlı bir küheylan gibi tiz ses çıkararak başı ve kuyruğunu kaldırayım demişti ki Şeker: — "Git yahu, mıymıntı!" diye gemini çekip, küçük yün çubuğuyla ensesine

[48] Orijinal metinde kelime "***alda***" şeklinde geçmektedir.

		bir vurdu.
193.	Jılqı lek-legimen ötip jatır.	Yılkı grup hâlinde geçiyor.
194.	Way, düniye şirkin-ay!	Hey gidi zenginlik!
195.	Anaw qara at, torı at, qula biye, jiyren biye, äne bir qula biyelerge Şeker de, Künikey de **[15]** miner me edi!	Şu kara at, doru at, kula kısrak, kızılımsı sarı kısrak, işte bu kula kısraklara Şeker de, Künikey de **[15]** binecek mi ki!
196.	Qazdiya, qaqiya otırıp, taqımdı japsırıp, ökşeni qadap tastap, kök köylektiñ etegin, aq şarşınıñ uşın jeleñdetip, elpildetip, eleñdetip jeler me edi!	Kazık gibi dikilip, kıpırdamadan dimdik durarak, dizlerini sıkıştırıp, ökçeyi batırarak, yeşil elbisesinin eteğini, beyaz kare şeklindeki başörtüsünün ucunu dalgalandırarak, ele avuca sığmayıp, yerinde duramayarak tırıs gidecek mi ki!
197.	Anaw boq murın Şoqandardıñ astındağı aq selewdi Künikeydiñ astına berer me edi; Şeker kedeylikti, qorlıqtı, qoyşını bir kün, bir sağat işinde talaq qılmas pa edi!	Bu tecrübesiz Şokandar altındaki güzel atı Künikey'in altına verecek mi ki; Şeker yoksulluğa, eziyete, çobana bir gün, bir saat içinde talak vermez mi ki!
198.	Biraq oğan qolı qalay jetedi?	Ancak onu nasıl elde edecek?
199.	Kim jetkizedi?	Kim ulaştıracak?
200.	Quday ma, bay ma?	Allah mı, zengin mi?
201.	Joq, joq, joq!	Yok, yok, yok!
202.	Özi, özi jetüwi kerek!	Kendi, kendi ulaşmalı!
203.	Köp jılqını erikken balalarğa aydatıp, özi Tügelbay adırına mana josıp ketken qısıraqtı qayırıp, tımaqtıñ jelkesin mıqırayta kiyip, qurığın süyretip, jılqışı Dombay kele jatır eken.	At sürüsünü başıboş olan çocuklara sürdürürken, biraz önce Tügelbay tepesine akın eden kısrağı geri döndürüp tımağın arka kısmını eğerek giyip kemendi sürükleyerek seyis Dombay geliyordu.
204.	Deñgeyine tayanğanda Şekerdiñ közi ot bop jaynap, şobırın borbayğa bir kömip, sıyırdan oqşawlana berip: — Äy, Dombay! Qayırılşı, – dep, qamşısın şoşaytı.	Hizasına yaklaşınca Şeker'in gözü parlayıp, tembel atın buduna bir vurarak ineğin yanından ayrılırken: — "Hey, Dombay! Geri dön" diye kamçısını yukarı kaldırır.

205.	Dombay baydıñ köp jılqısın öz mañdayına bitkendey buwlanıp jüretin eserlew jigit edi, öytkeni köşkende körşilerge eptep öz tañdawımen de ustap berüwşi edi.	Dombay zenginin at sürüsüne kendi malıymışçasına ter döken, delidolu bir delikanlıydı, zira göçerken komşuları için kendi isteğiyle ustaca yakalayıp verirdi.
206.	Anda-sanda baydıñ, bäybişeniñ közi tüsip: “Pälenşege ol attı nege berdiñ” degende: "Sodan qolaylı attıñ reti bolmadı, tañ asırıp jibereyin dep em, jılqı örip ketip, özge attıñ jöni kelmey qap edi” dep joqtan özgeni sıltaw qılıp jubata berüwşi edi.	Arada sırada zengin ve zenginin hanımı görüp: “Falancaya o atı neden verdin” deyince: “Bundan uygun atın düzeni olmaz, yürük atı yarışa hazırlayıp göndereyim dedim, atı otlağa çıkarınca başka atın şansı olmaz” diyerek, olur olmaz şeyleri bahane edip (onları) teselli ediverirdi.
207.	Osı Dombay ana jılı bir tüni Şekerge qol salğanda, Şekerdiñ onda irilenip jürgen kezi me, özge sebep boldı ma, kim bilsin, äytewir meseli qaytıp edi.	Bu Dombay ılık bir gecede Şeker’in koynuna girince Şeker ona çalım attığı için mi, başka bir sebebi mi vardı, kim bilir, her nasılsa hevesi kaçmıştı.
208.	Sodan beri Dombay tüyeşi Jamanaydıñ jaman Täwkişin talşıq qıp, Şekerden küder üzip ketip edi.	O zamandan beri Dombay, Deveci Jamanay’ın ahmak Tavkiş’isinden ayrılınca Şeker’den ümidini kesmişti.
209.	Endi kök köylegi köleñdegen, baybatşalarmen aynalıs qılatın Şeker mediresin qılğan soñ ne janı tursın, qısıraqtı "Vşşçiyt!" dep, bir ırşıtıp jiberip, ayğırın şawjaylay berdi.	Şimdi yeşil elbisesi sallanarak yürüyen, ağalarla oynaşan Şeker, yapacağını yaptıktan sonra niye dursun, kısrağı “Vşşçiyt!” diye bir sıçratarak, aygırın dizginini çekiverdi.
210.	— E, Şeke, jaqsı ma?	— Ee, Şeke, iyi mi?
211.	— Jaqsı emey, jaman deymisiñ?	— İyi değil de, kötü der misin?
212.	— Atıñ kelisipti ğoy.	— Atın yakışmış ya.
213.	— Oy, quday atqır! Osınşa jılqıdan bir täwir mal qolıña tüspedi me? – degennen-aq Şeker moynın bılğañ etkizip, közin töñkerip jiberdi, iş bildi, murt küldi.	— “Ay, Allah belanı versin! Bu kadar yılkıdan iyi bir mal yakalayamadın mı?” dedikten sonra Şeker, başını aniden döndürüp gözünü devirerek baktı, hissetti, kıs kıs güldü.
214.	Şeker birtalay söylesip, jımıyıp qayttı.	Şeker epey söyleşip, tebessüm ederek geri döndü.
215.	— Nemene apa? – degende:	— “Ne oldu anne?” deyince:

	— Sağan bir jaqsı at ber dep tapsırdım. Erteñ jügendi öziñ apar!– dedi (burın attı Jumatay taz äkeletin).	— “Sana iyi bir at versin diye görevlendirdim. Yarın yuları kendin tutup götür!” dedi (daha önce atı Kel Jumatay getirmişti).

SÖZLÜK

1. Genel Sözlük

A

a: bir şeyi hatırlatma anlamında söylenen ünlemdir.

abayla–: dikkatli olmak, dikkat etmek.

abaysız: 1. dikkatsizce, farkında olmadan.

2. dalgınca, gamsızca.

abdıra–: bocalamak, sıkılmak, şaşırmak, hayrete düşmek, sıkıntıya düşmek.

abırj–: şaşmak, bocalamak, şaşırmak.

abıroy (<āb–i rūy) (*Far.*)**:** itibar, nüfuz, saygınlık, şeref.

abısın: kardeş karılarından her birinin ötekine göre adı, elti.

abız: düşünür, bilge.

adal (<ʻādil) (*Ar.*)**:** iyi niyet, adil, dürüst.

adam (<ādem) (*Ar.*)**:** insan.

adam iyisti ul: adam olayım diyen çocuk.

adamzat (<ādem+zād) (*Ar.*+*Far.*)**:** insanlık, insanoğlu, beşeriyet.

adas: adaş, aynı adı taşıyan.

adas söz: eşsesli kelime

adas–: başıboş dolaşmak, yolunu şaşırmak, sapmak, yanılmak, kaybolmak, yerinde olmamak.

adır: tepe.

adıra bol–: tarih olmak.

adres (<adresse) (*Fr.*)**:** adres.

agava striata (<agave striatus) (*Lat.*)**:** agave striatus.

agronom (*Rus.*)**:** tarım uzmanı, tarım mühendisi.

ağa: 1. ağabey.

2. rütbece büyük olan kişi.

ağa sultan: Ruslar tarafından Kazakların Orta Cüzü içerisinde oluşturduğu bir sistem.

ağaş: ağaç, ahşap, tahta.

ağaş kespek: ahşap saksı.

ağaş öñdewşi: marangoz.

ağaştı: ağaçlı.

ağayın: 1. kardeş.

2. akraba.

3. aynı ırktan olan insanların oluşturdukları farklı devlet ve topluluklar.

ağayın–tuwğan: akraba.

ağıl–tegil: bol, bolca, çok, fazlasıyla.

ağımdağı: cari, gündemdeki, şimdiki.

ağıtıl–: çözülmek, gevşetilmek.

ağız–: çok hızlı gitmek.

ah: ah, vah, eyvah.

ah ur–: ah çekmek.

axwal (<aḥvāl) (*Ar.*)**:** durum, hâl, ahval.

ajal (<ācāl) (*Ar.*)**:** ecel, ölüm.

ajar (<ʻaʿcār) (*Ar.*)**:** sevimli çehre, güzel yüz, cemal, güzellik.

ajarlan– (<ʻaʿcār+la–n–) (*Ar.*+*T.*)**:** süslemek, güzelleştirmek, bezemek.

ajım: yüzde, alında oluşan kırışıklık ve çizgiler.

ajıra–: ayrılmak, bölünmek, parçalanmak.

ajıras–: birbirinden ayrılmak, kurtulmak.

ajuwala–: dalga geçmek, alay etmek.

akademiya (<académie) (*Fr.*)**:** akademi.

aq: ak, beyaz.

ağınan jarıl–: gerçeği söylemek, sırrını saklamamak, içini dökmek, içini açmak.

aq jarqın: şen şakrak, neşeli, hayat dolu.

aq jawlıq: 1. beyaz başörtüsü; 2. kadın, eş.

aq jol: iyi yolculuklar.

aq kir–: beyazlamak.

aq köñil: alçak gönüllü, iyi kalpli.

aq kümis: saf gümüş.

aq qalpaq: Kazak, Kırgız, Karakalpak halklarında yaygın olarak kullanılan beyaz keçeden bezenerek dikilen kalpak.

aq quba: sarışın, beyaz tenli.

aq şañqan: bembeyaz.

aq tütekten–: tipiye çevirmek.

aq–: akmak, akıp gitmek.

aqqan suw: akarsu.

aqboz: gri, boz, kül rengi.

aqı (<ḥaḳḳ) (*Ar.*)**:** hak, ücret, emek karşılığı.

aqıl (<ʻaḳl) (*Ar.*)**:** 1. akıl, idrak.

2. fikir, nasihat, faydalı düşünce.

3. öğüt, nasihat.

aqılğa sıyımsız: akla yatkın olmayan, inanılmaz, inandırıcı olmayan.

aqıl sura–: danışmak, akıl almak, akıl danışmak.

aqıl tap–: bir çıkış yolu bulmak.

aqıldı (<ʿaḳl+dı) (*Ar.*+*T.*)**:** akıllı, zeki.

aqılman (<ʿaḳl+mend) (*Ar.*+*Far.*)**:**

1. zeki, akıllı, bilge;

2. açıkgöz, kurnaz, akıl küpü.

aqıl–oy (<ʿaḳl+oy) (*Ar.*+*T.*)**:** düşünce, şuur.

aqıl–oy jetpe–: akıl ermemek.

aqılsız (<ʿaḳl+sız) (*Ar.*+*T.*)**:** akılsız, dangalak.

aqımaq (<aḫmaḳ) (*Ar.*)**:** ahmak, aptal, geri zekâlı.

aqın: 1. şair, edip.

2. âşık, ozan.

3. çok okuyan, çok bilen insan.

aqındıq: şairlik

aqır–: 1. kükremek, zırlamak, bağırmak, haykırmak.

2. güçlenmek, sertleşmek.

aqırğı (<aḫîr+ğı) (*Ar. T.*)**:** nihai, son.

aqırı (<aḫîr+ı) (*Ar.*+*T.*)**:** sonunda, nihayet.

aqırın (<aḫîr+ın) (*Ar.*+*T.*)**:** usul usul, usulca, yavaş, ağır, sessiz.

aqırında (<aḫîr+ın+da) (*Ar.*+*T.*)**:** sonunda, nihayet. **bk. aqırı**

aqırında– (<aḫîr+ın+da–) (*Ar.*+*T.*)**:** yavaşlamak, hızını kesmek.

aqırındap (<aḫîr+ın+da–p) (*Ar.*+*T.*)**:** yavaşça, aheste aheste.

aqjal: ak yeleli (at).

aqquw: kuğu.

aqsaq: topal, aksak.

aq saqal: soyun sözü dinlenen yaşlı erkekleri, aksakal.

aqsur: 1. beyazımsı gri renk, kır;

2. soluk.

aqsüyek: asilzade, feodal, sosyete.

aqşa: 1. bembeyaz;

2. akçe, para.

aqta–: birisinin yapmış olduğu iyiliğe iyilikle karşılık vermek, cevap vermek.

aqtarısta–: karıştırmak.

aqtal–: (düş, dilek) gerçekleşmek.

aqtar–: aktarmak, karıştırmak.

aqtı: beyaz renkli.

al: bir olayın gidişatını öğrenmek için söylenir; eh,

ama, ya, ve, hani, haydi, bundan böyle, şimdi ise.

al ayaq (at): sekili at. (ayaklarında diz ya da bilekten aşağıda beyaz renkleri olan at.)

al basqa: bundan başka.

al endi: şimdi.

al keyingi: bundan sonraki.

al–: 1. almak, sahip olmak, elde etmek;

2. çıkarmak;

3. avlamak;

4. evlenmek.

ala jönel–: kaçıvermek, devam ettirmek, sürdürmek.

alıp tasta–: uzaklaştırmak, dışarıya çıkarmak, çıkarmak, dışarı atmak.

ala: ak ile başka renklerin bira arada görünmesi, benekli, alaca.

ala bulttı kün: puslu, bulutlu, kapalı hava.

alaböten: özellikle, özel, sadece, olağanüstü.

alaqan: avuç, aya.

alaqanday: avuç içi kadar.

alaqay: sevinç ifadesi, yaşasın.

alalı: alacalı, benekli, renkli.

alaköleñke: kuşluk vakti.

alañ: alan, meydan, saha.

alañsız: meraksız, endişesiz, aldırışsız, gamsız, gönül rahatlıyla.

alapat: büyük, çok büyük, bela, felaket.

alasa: alçak, kısa, bodur.

alasapıran: 1. ilkbaharda karların eriyip toprağın belirdiği zaman.

2. kargaşa, karmaşa, karışıklık.

3. sıkıntılı, çetin ve çileli dönem.

alasur–: var gücüyle gayret göstermek, çabalamak.

ala–şubar: alaca.

alayda: ama, fakat, halbuki, lakin, oysa, oysaki, ancak.

aläyhis säläm (<‘alayhi's–salām) (*Ar.*)**:** aleyhisselam, barış onun üzerine.

alda: önde, ileride.

aldağı: deminki, az önceki, önceki.

aldamşı: aldatıcı, kandırıcı.

aldan–: 1. aldanmak.

2. oyalanmak.

aldanış: avuntu, teselli.

aldarqat–: kandırmak, aldatmak, oyalamak, avunmak, avutmak.

aldawsırat–: kandırmak, aldatmak, oyalamak. **bk. aldarqat–**

aldı: 1. arife, ön.

2. gelecek.

aldıña kel–: karşısına gelmek, yanına gelmek.

aldına tüs–: geçmek, ilerlemek, öne çıkmak.

aldınan bar–: karşısına çıkmak, karşılamak.

aldınan şıq–: karşılamak.

aldı–artı: önü arkası, etrafı, civarı, çevresi.

aldımen: önce, öncelikle.

aldın–ala: gününden evvel, önceden.

aldında: önünde, başlangıcında, yanında.

aldıñğı: ön, öndeki, ilk.

alğa: ileri, öne.

alğan: nikâhlandığı eşi, karısı.

alğaş: ilk, birinci.

alğaşqı: ilk, evvelki, başlangıç.

alğaşqı bet: ilk başta, başlangıçta.

alğışta–: tekrar tekrar almak.

alım: 1. vergi.

2. rüşvet, haraç.

3. fidye.

alınbas: zaptedilemez, ele geçirilemez, dayanıklı, yıkılmaz.

alıp: 1. alp, yiğit, kahraman.

2. büyük, devasa.

alıs: 1. ırak, uzak.

2. uçsuz bucaksız.

alıs qıyır: çok uzak.

alıs–: dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, tartışmak, mücadele etmek.

alıs–alıs: çok uzak.

alısıraq: daha uzak.

alıstağı: ücra, uzak.

aljı–: 1. bunamak.

2. hataya düşmek, yanılmak.

alqa: gerdanlık, kolye.

alqap: vadi, mıntıka.

alqımda–: 1. boğazını sıkmak, boğmak.

2. şiddetlenmek, güçlenmek.

3. yakınlaşmak, yaklaşmak, dayanmak.

alqın–: 1. nefes nefese kalmak, solumak, nefesi kesilmek.

2. zorlanmak.

alqınt–: soluğu kesilmek.

alqınıs: sık sık nefes alma.

alqınısı basıl–: soluklanmak, dinlenmek.

alma: elma.

alma erin: elma gibi kırmızı dudak.

alma–kezek: sırayla, nöbetleşe.

alma–kezektes–: nöbetleşmek, sırasıyla yer değiştirmek.

almaq: elde edilme.

almas–: dönüşmek, değiştirmek, biri diğerinin yerine geçmek.

alpıs: altmış.

alşın: 1. akıbet, son.

2. ilk üründen sonraki biçilen ot.

altı: altı.

altın: sarı renkli, kolay işlenen, pahalı paslanmaz metal, altın.

altınşı: altıncı.

amal (<‘amel) (*Ar.*)**:** 1. çare, çözüm.

2. yöntem, metot.

3. taktik.

amal joq: 1. çaresiz, biçare.

2. dermansız, güçsüz.

amal ne: ne çare.

amalsız (<‘amel+sız) (*Ar.*+*T.*)**:** 1. çaresiz.

2. mecburi.

amalsızdan (<‘amel+sız+dan) (*Ar.*+*T.*)**:** çaresizlikten, mecburiyetten.

aman (<emān) (*Ar.*)**:** sağ, bütün, esen.

amansız ba: merhaba (sağ salim misiniz?).

aman ket–: yardım etmek.

aman qal–: sağ kalmak, hayatta kalmak.

amandas– (<emān+da–s–) (*Ar.*+*T.*)**:** selamlaşmak, selam vermek.

amandıq (<emān+dıq**)** (*Ar.*+*T.*)**:** afiyet, esenlik, sağlık, selam.

aman–esen: sağ salim.

amanıraq (<emān+ıraq) (*Ar.*+*T.*)**:** daha sağlam.

aman–saw (<emān+saw) (*Ar.*+*T.*)**:** sağ salim.

ana (I): anne, ana.

ana (II): bu, şu, o.

ana kezde: aynı zamanda, o zamanlar, bu anda.

ana jaqta: orada.

anada: geçende, o gün.

anaday: uzakta, ırakta.

anaday jer bar–: uzaklaşmak

anar: nar.

anaw: o, şu.

anayı: bayağı, kaba.

anda: 1. orada, o yerde.

2. dost, yoldaş.

anda–munda: 1. burası.

2. ara sıra.

anda–sanda: ara sıra, arada sırada, bazen.

andıs–: birbirini takip etmek, birbirini tuzağa düşürmek

anığında: gerçekten, aslında, hakikaten, esasen.

anıq: 1. açık, belli, kesin, aşikâr.

2. hakiki, gerçek.

anıqta–: belirlemek, saptamak, tanımlamak, açıklamak, tarif etmek.

anıqtat–: soruşturmak.

anıqtama: izah, tarif.

antala–: 1. kuşatmak, etrafını sarmak.

2. kapsamak.

anıqtıq: 1. gerçeklik.

2. saydamlık, şeffaflık, berraklık.

3. güvenilirlik.

anthurium amigo (*Lat.*)**:** kırmızı barış çiçeği.

añ: 1. yabani hayvanların genel adı.

2. cahil, nadan.

añ awla–: ava çıkmak, avlamak.

añd–: gözetlemek, takip etmek, izlemek.

añda–: anlamak, sezmek, fark etmek.

añdal–: anlaşılmak, fark edilmek.

añğal: dikkatsiz, bön

añğar–: kavramak, fark etmek, anlamak.

añğarıl–: 1. görünmek.

2. ortaya çıkmak, farkedilmek, bilinmek.

añğart–: anlatmak, fark ettirmek, bildirmek.

añır–: hayret etmek, şaşırmak.

añıra–: uğuldamak.

añız: efsane, menkıbe.

añq–: güzel kokmak.

añsa–: özlemek.

añsar: arzu, istek, emel.

añsarı aw–: heveslenmek.

añşı: avcı.

añtarıl–: şaşakalmak, afallamak.

apa: 1. abla.

2. anne.

apala–: abla, anne diye seslenmek.

apar–: götürmek.

apat (<āfet) (*Ar.*)**:** facia, afet, kaza, felaket.

apatay: anneciğim, ablacığım.

apır–aw: hayret, şaşma bildiren ünlem.

apır–ay: hayret, şaşma bildiren ünlem. **bk. apır–aw**

appaq: bembeyaz.

apşı–: 1. kısalmak, küçülmek.

2. gücü tükenmek, sabrı tükenmek.

apta (<hefte) (*Far.*)**:** yedi günlük zaman dilimi, hafta.

aptıq–: acele etmek, nefes nefese kalmak.

ar: ar jaq: öteki taraf, diğer taraf.

ara (<arā) (*Far.*)**:** ara, fasıla, mesafe, aralık.

arası üzil–: arası açılmak, aradaki iletişim kopmak.

arasın aş–: aralarını açmak, aralarını bozmak.

ara tüs–: müdafaa etmek, savunmak, korumak.

ara–arasında: arada bir, ara sıra.

arala–: gezmek, dolaşmak.

aralas: karışık.

aralas–: karışmak.

aralastıra–aralastıra: karıştırarak.

arandas–: başı belaya girmek.

arandat–: kışkırtmak, tahrik etmek.

aralas: karışık, karma.

aralas–: karışmak, katılmak.

aralıq: 1. aralık, mesafe, ara.

2. zaman, süre, vakit.

aram (<ḥarām) (*Ar.*)**:** haram, günah.

aram bol–: 1. haram olmak.

2. ziyan olmak, boşa gitmek.

aram neme: soyu bozuk, sütü bozuk.

aram oy: kötü niyet, kasıt.

ara–tura: bazen.

araylı: ışıklı, nurlu.

arazdıq: garaz, husumet, uyuşmazlık, kırgınlık, küskünlük.

arba: araba, at arabası.

ardaqta–: saygı göstermek, hürmet etmek, yüceltmek.

arğı: 1. öteki, öbür, karşı.

2. geçmiş, önceki, geçmişteki.

3. sonraki.

arğı qırın: karşı taraf, öteki taraf.

arheolog (<archéologue) (*Fr.*)**:** arkeolog.

arheologiya (<archéologie) (*Fr.*)**:** arkeoloji.

arhiv (<archives) (*Fr.*)**:** arşiv.

arı: 1. bununla birlikte, üstelik, hem.

2. biraz öte, biraz uzak.

3. başlangıcındaki.

arı qaray: ötede, daha uzak, daha ileri, daha önce, sonra

arı–beri: 1. ileri geri, sağa sola.

2. birtakım, bir hayli, çokça, biraz.

3. rahatsız, huzursuz, ne yaptığını bilmeden.

arıq: zayıf, sıska, çelimsiz, kuru, cılız.

arıl–: kurtulmak.

arıstan: 1. aslan.

2. yürekli, cesur.

arıstan kewde: bahadır, batur, yiğit.

arıstanday: aslan gibi.

arız (<‘arż) (*Ar.*)**:** istek, şikayet.

arız ayt–: şikayet etmek.

arqa: 1. sırt.

2. arka taraf.

3. saye, vasıta, araç.

arqanı keñge sal–: rahata ermek.

arqası keñgey–: özgür olmak, özgürlüğe kavuşmak.

arqala–: sırtlamak, omuzlamak.

arqalan–: 1. kaldırmak.

2. inanmak, güvenmek.

3. coşmak, esinlenmek, ilham olmak.

4. faydalanmak, güç almak.

arqan: halat, urgan.

arqan boyı: bir yumak halatın uzunluğundaki mesafeyi anlatan milli ölçü (yaklaşık 4–5 metre).

arqılı: ile, tarafından, üzerinden, vasıtasıyla, sayesinde.

arlan: erkek kurt.

arlı: vicdanlı, namuslu.

arman (<ārmān**)** (*Far.*)**:** hayal, arzu, emel, ama.

armanğa jet–: emelini gerçekleştirmek, amaca ulaşmak.

armanda– (<ārmān+da–) (*Far.*+*T.*)**:** hayal etmek, hayal kurmak, düşlemek.

armısız: merhaba.

armiya (<armare) (*Lat.*)**:** ordu.

arna: mecra, yatak, nehir yatağı.

arnal–: 1. tahsis edilmek.

2. ithaf edilmek, bağışlamak.

arnawlı: özel, hususi.

arnayı: mahsus, özel olarak, hususi olarak, şahsen, özel.

arpalas–: debelenmek, mücadele etmek.

arpalıs: mücadele, çarpışma.

arpalıs–: savaşmak, mücadele etmek.

ars: ars et–: 1. ulumak.

2. karşı gelmek, direnmek.

arsa: sıska, zayıf insan.

arsa–arsa bol–: 1. zayıflamak, incelmek.

2. acıkmak.

3. yorulmak, mecali kalmamak, bitkin düşmek.

4. et tamamen pişip, kemiği sıyırmak.

5. darmadağın olmak, parçalanmak.

arsılda– (ısrılda–): 1. tıslamak, uğuldamak.

2. soluk soluğa kalmak.

3. havlamak.

art: 1. arka.

2. bir şeyin sonu, bitimi.

artına qara–: arkaya dönmek, arkasına bakmak.

art–: 1. artmak, çoğalmak, yükselmek.

2. yüklemek.

artıq: 1. aşırı, fazla, ziyade.

2. daha iyi, daha üstün.

artıqqa bar–: ileri gitmek.

artınşa: hemen sonra, hemen arkasından, ardınca.

artıqşılıq: ayrıcalık, hususilik, özellik.

artında: arkasında, ardında.

aruw: güzel, gösterişli.

aruwaq (<ervāḥ) (*Ar.*)**:** 1. hayalet.

2. sıska tip.

3. öcü, umacı.

4. ruh.

as: yemek.

as bölme: mutfak.

as üy: mutfak. **bk. as bölme.**

as–: 1. aşmak, geçmek.

2. ilerlemek.

asıp ket–: öteye gitmek, öteye geçmek.

asıp tüs–: ileri gitmek, aşmak.

asa (I) (<ʻaṣā) (*Ar.*)**:** baston, asa;

asa (II): çok, pek çok, son derece.

asaw: asi, huysuz.

asawğa qurıq sal–: zahmeti, zorluğu çok, güç, çetin olmak.

asqaq: mağrur, gururlu.

asqap (<aṣḥāb) (*Ar.*)**:** sahabe.

asığıs: acele, ivedi, aceleyle, acil, acilen, tez.

asıq–: acele etmek, sabırsızlanmak.

asığa küt–: sabırsızlıkla beklemek.

asıqtır–: acele ettirmek, telaşlandırmak, ortalığı velveleye vermek.

asıl (<aṣl) (*Ar.*)**:** 1. asil, değerli, kıymetli, soylu.

2. çok sıkı.

3. yeni.

4. güçlü, kuvvetli, bilinçli.

5. terbiyeli, başarılı, örnek.

6. ürün, mamul.

7. ata, dede, ecdat.

8. asıl, esas.

asıl tekti: 1. damızlık.

2. değerli, kıymetli, sevgili, saygıdeğer.

asıl jar: kıymetli sevgili, sevgili yar.

asılında (<aṣl+ı+n+da) (*Ar.*+*T.*)**:** aslında, esasında, zaten, gerçekten.

asın–: asılmak, yanına asmak.

asır–: 1. aşırmak, geçirmek, üstün olmak, daha iyi olmak.

2. geride kalmak.

3. vakit kaybetmek.

asıra: aşırı.

asıra–: 1. yetiştirmek, beslemek, büyütmek.

2. (köpek) alıştırmak.

asırt–: geçirtmek, aşırtmak.

asjawlıq: sofra.

asqaq: mağrur, gururlu.

asqaqta–: mağrurlanmak, gururlanmak.

asqaralı: 1. büyük, ulu, kocaman.

2. güçlü.

3. muhteşem, muazzam.

asqın–: şiddetlenmek, güçlenmek, artmak.

aspan (<āsmān) (*Far.*)**:** gökyüzü, gök, sema.

aspan tüstes: gök rengi.

aspaniy (<āsmānî) (*Far.*)**:** 1. yücelen, yükselen, yüce.

2. isfahan.

asparagus shprengeri (*Lat.*)**:** kuşkonmaz.

asplenium nidus (*Lat.*)**:** kuş yuvası çiçeği.

ast: dip, alt.

astana: başkent.

astan–kesten: alt üst, darmadağınık.

astan–kesten aqtar–: altını üstüne getirmek.

astar (<āster) (*Far.*)**:** 1. astar.

2. mecaz, ima, sembol, simge.

astarla–: 1. astarlamak.

2. beğenmemek.

astas–: birikmek, birleşmek, kesişmek, harmanlamak.

astında: 1. altında, altta.

2. yerde.

asuw: geçit, dağ geçidi.

asüy: mutfak. **bk. as üy**

aş: aç, karnı aç, yemek yememiş.

aş bol–: acıkmak.

aş–: açmak.

aşañda–: çok fazla zayıflamak, cılızlaşmak.

aşçı: acı, tuzlu.

aşıq: 1. açık.

2. boş, açık (yer, alan).

3. bulutsuz, açık (hava).

4. açık, belirgin.

aşıq ayqas: açık muharebe.

aşıq minezdi: açık yürekli.

aşıqtan–aşıq: 1. zahir, göz önünde.

2. görünüşte, belli ki, görünüşe bakılırsa.

3. göz göre göre, kabaca.

aşıl–: açılmak.

aşınğandıq: sinirlilik, öfke.

aştıq: açlık.

aşuw: hiddet, öfke, sinir, kızgınlık.

aşuw şaqır–: küplere binmek.

at (I): isim, ad.

atı–jöni: adı soyadı

atı şuwlı: meşhur, çok ünlü.

atın ata–: ismini söylemek.

at qoy–: ad koymak.

at (II): atgillerden, binme, yük çekme veya taşıma gibi hizmetlerde kullanılan hayvan, at.

at basın tart–: durmak, beklemek.

atqa min–: ata binmek.

at oynat–: 1. yerinde durdurmamak, atlatmak, ileri beri koşturtmak.

2. kudurtmak, azdırmak, problem çıkartmak.

at şaptır–: at koşturmak, at yarıştırmak.

at tartıp alma–: korkmamak, çekinmemek.

at–: 1. atmak.

2. ateş etmek, patlatmak, kurşunlamak.

ata: 1. babanın babası, dede.

2. soy, ecdat.

3. kayınbaba.

ata jaw: ata düşmanı.

atañnıñ köri: lanet olsun manasında beddua.

ata qonıs: atayurt.

ata–: 1. adamak, atamak, adlandırmak, ad koymak.

2. söylemek, bahsetmek.

3. ismini söylemek.

ata–baba: ata, dede, ecdat.

ataq: nam, şan, şöhret, unvan.

atağı şıq–: ünlü olmak.

ataq qumar: şöhret düşkünü.

ataqtı: meşhur, tanınmış, soylu.

atal–: adlandırılmak, ad verilmek.

atalas: ataları bir, akraba.

atalıq: 1. bir tür çiçek tohumu.

2. babalık, büyüklük.

atameken (<ata+mekān) (*T.*+*Ar.*)**:** atayurt.

atan: dört yaşından büyük ve kısırlaştırılmış erkek deve.

atan–: 1. adlandırılmak.

2. (insan) ismi söylenmek.

atastır–: nişanlamak, söz kesmek.

ataw: ad, isim.

atawlı: 1. bir şeyin toplam takımı, grubu.

2. başlıca, ana, esas, belli başlı.

atıl–: atılmak, fırlamak.

atqar–: icra etmek, yerine getirmek, yapmak.

atqarıl–: yerine getirilmek, yapılmak.

atqosşı: at bakıcısı.

atşabar: beyin, üst düzey yöneticinin buyruğunu halka ulaştıran haberci, ulak.

at–şapan: değerli, saygı duyulan insana verilen hediye, armağan.

atta–: atlamak.

attan–: gitmek, yönelmek, yola çıkmak.

attandır–: 1. göndermek.

2. yolcu etmek.

attay: 1. at gibi.

2. koskocaman.

attay tuwla–: titremek, çarpmak.

attı (I): atlı.

attı (II): adlı.

avtomat (<automatos) (*Yun.*)**:** 1. otomatik tüfek, makineli tüfek.

2. otomatik.

avtor (<auctor) (*Lat.*)**:** yazar.

aw–: 1. kaymak.

2. belli bir miktarı aşmak.

3. göçmek yer değiştirmek.

4. ayırmak, ayrılmak.

awa (<ḥavā') (*Ar.*)**:** hava.

awa qabatı: hava katmanı.

awa rayı: hava durumu, iklim.

awdan: 1. bölge.

2. ilçe, kaza.

awdar–: çevirmek, transfer etmek, yönlendirmek.

awdarıl–: devrilmek, düşmek, yuvarlanmak.

awdarılıp–tönkeril–: yuvarlanmak, alt üst olmak.

awıl: köy.

awıl bası: köyü yöneten kişi.

awıl iyesi: tanınmış, bilinen bir köy sakini.

awıl şaruwaşılıq: tarım.

awıl–aymaq: köy ve çevresi.

awıl–üy: konu komşu, eş dost, akraba, tanıdık.

awıq–awıq: kesik kesik, ara sıra.

awır: 1. ağır.

2. çetin, meşakkatli, güçlükle.

3. büyük, ağır.

awır tiy–: ağarına gitmek, dokunmak, zoruna gitmek.

awır–: 1. acımak, ağrımak, sızlamak.

2. korumak, esirgemek.

3. kederlendirmek.

awırıp qal–: hastalanmak, acı çekmek.

awırt–: ağrıtmak, sızlatmak, acıtmak.

awırtpalıq: sıkıntı, zorluk, hayat çilesi.

awıs–: değişmek, dönüşmek, yer değiştirmek.

awıstır–: aktarma yapmak, aktarmak, değiştirmek.

awız: 1. ağız.

2. insan, kişi anlamında.

3. bir şeyin üst tarafı.

4. bir şeyin açık tarafı.

5. bir şeyin başlangıç yeri.

6. vadi, geçit, akarsu yatağının başlangıç yeri.

7. yaranın, şişliğin açılan yeri; üst tarafı, yüzü.

awızğa al–: bahsetmek, konuşmak.

awız sal–: ısırmak, ağzına almak, yemek.

awız suwı qurı–: dili damağı kurumak, dilinde tüy bitmek.

awız üy: hol, sofa.

awzı tiy–: 1. tadına bakmak; 2. denemek.

awzına tos–: bütün istenilen şeyleri önüne koymak, önüne sermek.

awzınan tüspe–: dilinden düşmemek.

qula awız: dilbaz, hatip.

awızlı: ağızlı.

awızşa: şifahi, sözlü**.**

awla (<auli) (*Yun.*)**:** ağıl, avlu.

awla–: avlamak.

awqımdı: büyük, geniş kapsamlı.

awmaq: hacim, ebat, boyut, bölge.

awnat–: 1. çıkarmak, bulamak.

2. bir taraftan diğer tarafa aktarmak.

awruw: 1. hastalık.

2. hasta.

awsar: salak, budala.

ay: 1. (takvim) ay.

2. (dünyanın uydusu) ay.

ay sayın: her ay.

aya–: 1. esirgemek, korumak.

2. pişman olmak.

3. acımak, üzülmek, merhamet etmek.

ayağandı iyt je–: 1. mümkünse emretmemek.

2. cimrilik etmek.

ayağında: sonunda.

ayaq: 1. ayak.

2. son.

ayağına otırğızba–: yaklaştırmamak, uzak tutmak.

ayaq astınan: aniden, ansızın, birden bire.

ayaq alıp jür–: adım adım gitmek.

ayaq bas–: atlamak, yürümek, hareketlenmek.

ayaq sal–: meyilli olmak, uygun elverişli olmak, uygun hale getirmek, hazırlamak, uyum sağlamak.

ayaqastı: ani, beklenmeyen yerden, düşünülmeyen yerden.

ayaqsız: bitirmeden, sonlandırmadan.

ayaqsız qal–: 1.bitmemek.

2. ilgisiz kalmak, gözardı etmek.

3. unutulmak.

ayaqsız qaldır–: bitirmemek, yapmamak.

ayaqta–: bitirmek, tamamlamak, son vermek.

ayaqtal–: son vermek, sınır koymak, bitirmek, sona ermek, tamamlamak.

ayaqtandır–: evlendirmek.

ayaqtat–: sonlandırmak.

ayaqtalğan: tam, eksiksiz, bütün, kusursuz.

ayala–: değer vermek, el üstünde tutmak, önem vermek, önemsemek, özen göstermek.

ayalı: geniş.

ayan–: çekinmek, sakınmak, kaçınmak, kendini zorlamak.

ayanba–: sakınmamak, çekinmemek.

ayat (<āyet) (*Ar.*)**:** kimsenin inkâr edemeyeceği açık delil, nişan, belirti, ayet.

ayaw: acıma, esirgeme, koruma

ayawlı: kadirli, değerli, saygılı, hürmetli.

ayazda–: çok soğumak, donmak.

aybar: heybet, cesaret, ihtişam.

aybar şaş–: hiddetlenmek, hışmını göstermek, azamet göstermek.

aybar şek–: azamet göstermek, gazaba gelmek, hiddetlenmek.

aybar–küş: heybet, güç, cesaret, ihtişam.

aybat (<heybet) (*Ar.*)**:** heybet. **bk. aybar.**

aybat körset–: heybet göstermek.

aybat şegis–: heybet göstermek, korkutmak.

aybattan– (<heybet+tan–) (*Ar.*+*T.*)**:** heybetlenmek,

azametini, gücünü göstermek.

aybın: heybet, güç.

aybın–: çekinilmek, korkulmak.

ayda–: 1. hayvanı önüne katıp bir yere götürmek, yönlendirmek.

2. kovalamak.

3. sürmek.

4. sürgün etmek.

aydal–: hayvanı önüne katıp bir yere götürülmek.

aydala: bozkır, sahra.

aydalğan: sürülen, bellenen.

aydar: 1. çocuğun tepesine bırakılan bir tutam uzun saç, perçem.

2. başlık, bölüm, tepe, manşet.

3. doruk, zirve.

aydawşı: şoför.

aydın: 1. aydın, açık, parlak.

2. deniz ve göl gibi büyük suların parlak ve aydın yüzeyi.

3. güç, kuvvet, heybet.

aydındı: 1. muhteşem, heybetli.

2. güçlü, kuvvetli.

ayğaq: kanıt, delil, ispat.

ayğay: çığlık, feryat, haykırış.

ayğay sal–: haykırmak.

ayğayla–: haykırmak, bağırmak.

ayğır: damızlık erkek at, aygır.

ayğırday: aygıra benzer, aygır gibi büyük.

ayıq–: 1. (güneş) bulut ve sisten sıyrılarak parlamak.

2. hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

3. (sarhoş) ayılmak, kendine gelmek.

ayıqtır–: iyileştirmek.

ayıp (<‘ayb) (*Ar.*)**:** 1. ceza olarak alınması kararlaştırılan mal, ücret.

2. suç, hata, kabahat, kusur.

3. eksiklik, yetersizlik.

ayıpqa al–: zorla elinden almak.

ayıp tart–: 1. hata yapmak.

2. suçlu olduğu için para veya eşya gibi ödeme yapmak, diyet ödemek.

ayır: çatal, dirgen.

ayır kömey, jes tañday: hatip, konuşkan.

ayır–: 1. ayırmak, bölmek.

2. ikiye bölmek.

3. anlaşmayı bozmak, nifak çıkarmak.

4. kurtarmak.

5. vurgulamak.

6. kayırmak.

7. fark etmek, teşhis etmek, tanımak.

ayırıp al–: çekip almak, kurtarmak.

ayırıq: çatal.

ayırıl–: ayrılmak, mahrum kalmak.

ayırma: bir şeyin benzerlerinden farkı, ayrım.

ayırmaşılıq: fark, farklılık, değişiklik.

ayqara: yatay, eğri, çapraz.

ayqara aş–: (bir şeyi) ardına kadar açıvermek.

ayqas: muharebe, mücadele, çarpışma, savaş.

ayqas–: çapraz düşmek, mücadele etmek, çarpışmak, savaşmak.

ayqay: 1. iyi ruh halini bildiren ünlem.

2. geniş, uçsuz bucaksız, sınırsız.

3. normalden yüksek çıkan ses, bağırma, haykırma.

4. mücadele, cenk.

ayqayla–: bağırmak, haykırmak.

ayqın: açık, belli, malum, bariz, belirgin, aşikâr.

ayqında–: açıklamak, belirtmak.

ayqulaqtan–: böbürlenmek, kendini övmek, gururlanmak.

aylalı (<ḫayla) (*Ar.*+*T.*): hilekâr, kıvrak, kurnaz.

aymaq: 1. bölge, eyalet.

2. etraf, civar, çevre.

3. toprak.

ayna (<āyîne) (*Far.*)**:** ayna.

aynaday (<āyîne+day) (*Far.*+*T.*)**:** ayna gibi, tertemiz.

aynal–: 1. bir şeyin etrafında dönmek, dönüşmek.

2. bakmak.

3. sevmek, beğenmek, hoşlanmak.

aynalıp kelgende: aslında, hakikaten, gerçekten.

aynalayın: kurban olayım, canım.

aynala: 1. etraf, civar, çevre.

2. bir şeyin kenarı.

aynaldır–: çevirmek, döndürmek, oyalamak; bir şeyin altını üstüne, içini dışına çevirmek.

aynalım: tur, devir, devre, dolaşım.

aynalıs: 1. topu topu, kala kala.

2. yaklaşık.

3. uzak, ırak.

4. ekonomide çalışma ürünlerini satın alma ve satma ile ilgili olan malı değiş tokuş etme şekli, takas.

aynalıs qıl–: oynaşmak, cilveleşmek.

ayran: yoğurt.

ayrıqşa: ayrı, bilhassa, değişik, ayrıca, özellikle.

ayrıl–: ayrılmak, kaybetmek, yok olmak.

ayt–: söylemek, demek.

aytıl–: söylenmek.

aytıp–aytpay: ne kadar söylese de faydasız.

aytıp–aytpay nemene: ne fayda.

aytıs: 1. atışma.

2. tartışma, münazara.

aytqanday: nitekim.

aytpaqşı: bu arada, yer gelmişken, söz açılmışken, sırası gelmişken.

ayttı–aytpa–: gerçekten söylendiği gibi olmak.

ayttır–: kız istemek, söz kesmek, nişanlamak.

aytuwşı: anlatıcı.

ayu: ayı

az: çok olmayan, az.

azdan soñ: gecikmeden, biraz sonra, çok geçmeden.

az–: 1. özelliğini kaybetmek, karakterini koruyamamak.

2. zayıflamak, kurumak.

azamat (<‘aôamet) (*Ar.*)**:** 1. delikanlı, yiğit.

2. uyruk, vatandaş, tebaa.

azap (<‘a ẕāb) (*Ar.*)**:** azap, eziyet.

azap keş–: zorluk çekmek.

azap sal–: uğraştırmak, rahatsız etmek, zorluk çektirmek.

azat (<āzād) (*Far.*)**:** özgür.

azattıq (<āzād+tıq) (*Far.*+*T.*)**:** özgürlük.

azay–: azalmak, eksilmek.

azdağan: azıcık, biraz.

azdap: azıcık, biraz.

azdı–köpti: az çok, biraz.

azdıq: azlık, yetersizlik.

azğana: 1. güçlükle.

2. hemen hemen, neredeyse.

3. küçük miktar.

4. azıcık, biraz.

5. az.

azğında–: zayıflamak, perişan hale gelmek, yoldan çıkmak.

azına–: 1. boran ve rüzgârın çıkarmış olduğu ses, uğultu.

2. kişnemek.

azıraq: azıcık, biraz, az.

az–maz: biraz.

azuw: azı dişi.

azuwı altı qarıs: kibirli.

azuwın şayna–: 1. huzursuz olmak.

2. çırpınmak, debelenmek.

azuwlı: 1. azı dişleri olan.

2. azılı, güçlü, kuvvetli.

Ä

ä: evet, ya.

äbden (<ebedā) (*Ar.*)**:** 1. büsbütün, tamamen.

2. iyice, çok.

äbdire (<ābdārî) (*Far.*)**:** sandık.

ädebiy (<edebî) (*Ar.*)**:** edebiyatla ve edebiyat etkinlikleriyle ilgili olan, edebi.

ädebiyet (<edebiyyāt) (*Ar.*)**:** edebiyat.

ädemi (<ādemî) (*Ar.*)**:** 1. güzel, yakışıklı.

2. gösterişli, görkemli.

3. açık, temiz, berrak.

4. sevimli, hoş.

ädemile– (<ādemî+le–) (*Ar.*+*T.*)**:** süslemek, güzelleştirmek.

ädemilep (<ādemî+le–p) (*Ar.*+*T.*)**:** bile bile, özellikle, kasten.

ädepki: ezeli, ilk, ilkel, iptidai, evvelki.

ädet (<‘ādet) (*Ar.*)**:** 1. alışkanlık.

2. pratik olarak.

3. gidişat.

4. gelenek, adet.

5. huy.

ädette (<‘ādet+te) (*Ar.*+*T.*)**:** 1. alışılagelen.

2. her zaman.

ädetti (<‘ādet+ti) (*Ar.*+*T.*)**:** olağan, alışılagelmiş, kalıplaşmış, alışkanlık.

ädettegi (<‘ādet+te+gi) (*Ar.*+*T.)***:* sıradan, her zamanki.

ädettegidey (<‘ādet+te+gi+dey) (*Ar.*+*T.*)**:** eskisi gibi, alışılageldiği gibi.

ädeyi: 1. kasten, bilerek, kasti, mahsus.

2. belirli bir maksatla.

3. uyum sağlayıp.

4. tahsis edilip.

ädil (<‘ādil) (*Ar.*)**:** adil, doğru, dürüst.

ädildik (<‘ādil+dik) (*Ar.*+*T.*)**:** adalet, eşitlik, hak, doğruluk, dürüstlük.

ädis (<ḥads) (*Ar.*)**:** metot, usul, yöntem, taktik.

äje: babaanne, büyük anne, nine.

äjeptäwir (<‘aceb+ṭavr) (Ar.)**:**

1. hayli, epey, biraz, birçok, bir hayli.

2. hafif.

äjim: kırışıklık. **bk. ajım**

äke: baba.

äkel– (alıp kel–)**:** getirmek.

äkeldir–: getirtmek.

äket– (<alıp ket–): 1. götürmek.

2. kendinden önceki fille birleşip hareketin hızlı bir şekilde olduğunu anlatan yardımcı fiil.

äkki: tecrübeli, kurnaz, hilekâr.

äkkilen–: kurnazlaşmak.

äl (<ḥāl) (*Ar.*)**:** 1. güç, kuvvet.

2. hal, durum.

äl bit–: 1. güçlenmek, kuvvetlenmek, toparlanmak.

2. halsiz, bitkin düşmek.

älbette (<elbette) (*Ar.*)**:** elbet, elbette, nasılsa, tabi.

älde: ya da, yoksa, herhalde.

älde bolsa: hala da, daha da.

älde.... älde...: ne ... ne de ...; ya… ya da…; hem … hem de …, gerek …. gerekse….

äldebir: 1. herhangi bir.

2. nice, çeşitli, bazı.

äldekim: biri, herhangi biri, kimse.

äldeqalay: her nasılsa, tesadüfen, rastgele, kazara, ani, boş yere.

äldeqanday: belgisiz, belirsiz.

äldeqaşan: eskiden, çok vakit önce, epey önce, geçmiş zamanlarda, vaktinden evvel.

äldeqayda: 1. belirsiz bir yön, meçhul yer.

2. çok daha, büyük ölçüde.

älden: şimdiden, şu andan itibaren, daha bugünden.

älden soñ: biraz sonra.

älden waqıtta: biraz sonra, bir hayli zaman geçince.

äldene: bir şey.

äldeneşe: birkaç kez, bir hayli.

älek (<helāk) (*Ar.*)**:** 1. uğraş, boş çaba.

2. kargaşa, karışıklık.

älek sal–: 1. uğraşmak, meşgul olmak.

2. isyan etmek, ayaklanmak, başkaldırmak.

älem (<‘ālem) (*Ar.*)**:** âlem, evren, dünya, cihan.

älem ädebiyatı: dünya edebiyatı.

älemdik (<‘ālem+dik) (*Ar.+T.)***:** toplumsal, sosyal, dünya.

älewmet (<‘alāmet) (*Ar.*)**:** halk, cemiyet, toplum, memleket.

älgi: 1. deminki, önceki.

2. çok önceki, eski.

3. belli, tanınan, bilinen, belirli, meşhur

älgidey: 1. deminki gibi, az önceki gibi.

2. bunun gibi.

älginde: demin, az önce.

äli: henüz, hâlâ, daha, şu ana kadar.

äli künge: o zamana kadar, o güne değin.

älipteme: tasvir etme, betimleme.

äliptew: 1. tasvir etme.

2. kalıplaşma.

3. niteleme.

äl–quwat (<ḥāl+ḳuvvet) (*Ar.*+*Ar.*)**:** kuvvet, hal.

älpeşte–: üzerine titremek, özenle bakmak.

älpet: 1. şekil, üslup.

2. genel görünüş.

3. kılık kıyafet.

älsin–älsin: ara sıra, zaman zaman.

älsiz (<ḥāl+siz) (*Ar.*+*T.*)**:** aciz, zayıf, hafifçe, güçsüz, halsiz, bitkin.

ämeñger (<āmān+ger) (*Ar.*+*Far.*)**:** dul kalan bir kadının evlenmek zorunda olduğu kayınlarından her biri, leviratus.

än (<heng) (*Far.*)**:** şarkı, türkü, nağme.

änge sal–: şarkı söylemek.

än şırqa–: şarkı söylemek. **bk. änge sal–**

ändet– (<heng+de–t–) (*Far.+T.*)**:** şarkı söylemek. **bk. änge sal–**

äne: işte.

äne–mine: şimdi, hemen, günlerden birinde, bir zaman.

äne–mine degenşe: hemen, çabuk.

änşeyin: 1. basit, yalın, sade.

2. boşuna, öylesine.

äntek (<endek) (*Far.*)**:** birazcık, azıcık

äñgime: 1. hikâye, bahis, sohbet, söyleşi.

2. mesele, problem, söz.

äñgime qozğa–: konuşmayı başlatmak.

äñgimelen–: anlatılmak.

äper– (<alıp ber–)**:** alıp vermek.

är (<her) (*Far.*)**:** her, her bir.

är kez: her zaman, daima.

är närse: her şey.

är türli: her türlü, her çeşit, çeşit, farklı farklı.

ärbirew (<her+bir+ew) (*Far+T.*)**:** herhangi bir, herhangi kimse, her biri, her kimse.

ärdayım (<her+dā'im) (*Far.+Ar.*)**:** hep, temelli, her zaman her vakit, daima.

äreket (<ḥareket) (*Ar.*)**:** hareket, teşebbüs, fiil.

äreñ: güç bela, zorla, güç.

äri: bununla birlikte, üstelik, hem, biraz öte, biraz uzak.

äri ketse: en fazla.

äri qaray: bundan böyle, bu zamandan başlayarak, bundan sonra.

äriyne (<her–āyine) (*Far.*)**:** elbette, nasılsa, tabii, şüphesiz.

ärkim (<her+kim) (*Far.+T.*)**:** herkes, her biri.

ärqaşan (<her+qaşan) (*Far.+T.*)**:** daima, her zaman.

ärqaysı (<her+qaysı) (*Far.+T.*)**:** her biri.

ärli–berli: 1. ileri geri.

2. bir öyle, bir böyle.

3. karşılıklı.

ärmen: biraz öte, uzak.

äsem: zarif, güzel, görkemli, ihtişamlı, haşmetli.

äser (<te'ṣîr) (*Ar.*)**:** etki, tesir, izlenim, intiba.

äserle– (<te'ṣîr +le–) (*Ar.+T.*)**:** etkilemek.

äserli (<te'ṣîr+li) (*Ar.+T.*)**:** etkili, tesirli, duygulu.

äserşil (<te'ṣîr+şil) (*Ar.+T.*)**:** duyarlı, hassas, hissi.

äsili: herhalde, aslında.

äsire: aşırı, haddinden fazla.

äsirese: özellikle, bilhassa, hususiyetle.

äsker (<'asker) (*Ar.*)**:** ordu, asker.

äskeriy (<'asker+î) (*Ar.*)**:** askeri.

äste (<aṣlā) (*Far.*)**:** asla, hiç, hiçbir zaman.

äşekeyle–: süslemek, bezemek, işlemek.

ätteñ: vah, eyvah, keşke anlamındaki duygu bildiren söz.

äw: bir sesleniş karşısında "buradayım" anlamında kullanılır.

äw basta: ilk başta, peşinen, önce, evvelde, çoktan, uzun zaman.

äwe (<ḥavā') (*Ar.*)**:** gök, hava.

äwelde (<evvel+de) (*Ar.+T.*)**:** önceden, eskiden, ilk başta.

äwelgi (<evvel+ki) (*Ar.+T.*)**:** evvelki, ilk.

äweli (<evvelî) (*Ar.*)**:** evvel, önce, ilk önce, ilk olarak.

äwesqoylıq (<heves+gūy+lıq) (*Ar.+Far.+T.*)**:** heveskârlık, heveslilik, meraklılık.

äwesqoylığı usta–: merak etmek, heveslenmek.

äwezdi (<āvāz+di) (*Far.*+*T.*)**:** ahenkli.

äweze (<āvāz) (*Far.*)**:** 1. ahenk, melodi, ritim.

2. emare, nişan.

3. anlatım, söyleşi, hikâye.

4. tasvir, betimleme

5. efsane.

6. özet, düğüm.

7. laf, söylenti, dedikodu.

8. lakap, mahlas.

äweze qıl–: bahsetmek, bildirmek, anlatmak, tasvir etmek.

äwleki: küstah, dangalak, serseri.

äwlet (<evlād) (*Ar.*)**:** hanedan, sülale, boy, aşiret, oymak.

äwre (<āvāre) (*Far.*)**:** gaile, zahmet, boş çaba.

äwret (<'avret) (*Ar.*)**:** 1. edep yeri.

2. yüz güzelliği, yüz, suret, sima.

3. tür, şekil, görünüş, renk.

äwreşilik (<āvāre+şi+lik) (*Far.*+*T.*)**:** karışıklık, boş uğraş, çile, kaygı.

äwret (<'avret) (*Ar.*)**:** 1. edep yeri.

2. görünüş, yüz güzelliği, yüz.

äwsele (<ḥavṣala) (*Far.*)**:** 1. hal, durum.

2. kuvvet, güç.

äy: 1. ey, hey.

2. yahu.

äyel (<'ayāl) (*Ar.*)**:** kadın, hanım.

äynek (<'aynek) (*Far.*)**:** cam.

äyt–: öyle yapmak.

äytse de: ancak, buna rağmen, yine de.

äytewir: 1. nasıl olsa, nihayet, her nasılsa, eninde sonunda.

2. acaba.

äytkenmen: 1. ancak, fakat, halbuki, oysaki, oysa.

2. o sırada, o zaman.

äytpese: yoksa, öyleyse, yahut.

äzer: güç bela, zorla.

äzilde– (<hezl+de–) (*Ar.*+*T.*)**:** şaka yapmak, latife etmek.

äzildes– (<hezl+de–s–) (*Ar.*+*T.*)**:** şakalaşmak.

äzirge (<ḥāżır+ge) (*Ar.*+*T.*)**:** şimdilik.

äzirle– (<ḥāżır+le–) (*Ar.*+*T.*)**:** hazırlamak.

äzirşe (<ḥāżır+şe) (*Ar.*+*T.*)**:** henüz, şimdilik.

B

baba: ata, dede, ecdat.

badıraq: patlamış mısır.

badıraq köz: büyük göz, patlak göz, pörtlek göz.

bağa (<behā) (*Far.*)**:** değer, fiyat, paha, not.

bağası ket–: 1. değerini kaybetmek, değeri düşmek.

2. güvenilirliğini kaybetmek.

bağalan– (<behā+la–n–) (*Far.*+*T.*)**:**

1. değer verilmek, değerlendirilmek.

2. saygı gösterilmek, hürmet edilmek.

bağana: 1. direk, sütun.

2. biraz önce, demin, az önce.

bağanadan beri: bir süreden beri.

bağdar: yön, gidişat, cihet, istikamet.

bağın–: itaat etmek, baş eğmek, bağlı kalmak, tabi olmak.

bağınıñqı: bağlı, tabi.

bağınıñqı söylem: birleşik cümlelerde yardımcı cümle.

bağıt: yön, istikamet

bağzı: eski, kadim, ezeli, evvel.

baxadür (<bahādır) (*Far.*)**:** bahadır, yiğit, alp.

baj–buj: gürültü, yaygara.

baj-buj et–: gürültü çıkarmak, bağırmak, yaygarayı basmak.

baq–: 1. bakmak, beslemek, yetiştirmek.

2. eğilimi olmak, özen göstermek.

baqalşı: bakkal.

baqay: toynak.

baqıla–: denetlemek, gözlemek, izlemek, takip etmek, kontrol etmek.

baqır: değersiz, ucuz, kov.

baqır köz: büyük, iri göz.

baqır bas: büyük baş.

baqır–: 1. bağırmak.

2. feryat etmek.

3. kızmak.

baqıt (<baḫt) (*Far.*)**:** baht, nimet, talih, kut, şans, mutluluk.

baqıttı (<baḫt+tı) (*Far.+T.*)**:**

1. bahtiyar, mesut, mutlu.

2. şanslı, bahtlı.

3. kutlu.

baqiy (<bāḳî) (*Ar.*)**:** ebedi, ebediyen, baki, ebedi, sonsuz, sürekli.

baqqumar (<baḫt+ḳumār) (*Far.+Ar.*)**:** şöhret düşkünü, makam düşkünü.

baqta–: beslemek, yetiştirmek.

bala: çocuk, yavru.

bala kez: çocukluk çağı, gençlik, ergenlik dönemi

bala köter–: gebe kalmak, hamile kalmak.

balala–: yavrulamak, çoğalmak, üremek.

balapan: kuş yavrusu, civciv.

balapan bawl–: yavru yetiştirmek, büyütmek.

balasın–: çocuk gibi görmek, çocuk muamelesi yapmak.

balasızdıq: evlatsızlık, çocuksuzluk.

bala–şağa: çocuk, çoluk çocuk, evlat.

balawsa: körpe, genç.

baldaq: baston, koltuk değneği.

balet (<ballet) (*Fr.*)**:** bale.

balğa: çekiç.

balğın: 1. olgunlaşmamış, ergenlik çağına gelmemiş.

2. narin, nazik, ince.

balqaştı: verimli otlağı olan yer.

balşıq: balçık, kil, çamur.

baltır: baldır.

bapta–: beslemek, büyütmek, yetiştirmek.

bar: mevcut, bütün, var.

bar bolğanı: varı yoğu, her şeyi, bütün serveti.

bar–: varmak, gitmek.

bara–bara: gitgide, gittikçe, zamanla.

baraq (<varaḳ) (*Ar.*)**:** 1. sayfa, varak.

2. baraka.

barınşa: olanca, yeterince.

barqıt (<barhat) (*Rus.*)**:** kadife.

barla–: takip etmek, etrafı kolaçan etmek, merakla etmek, keşif yapmak.

barlaw: keşif, istihbarat.

barlawşı: istihbaratçı.

barlıq: hepsi, tüm, bütün, mevcut.

barşılıq: mevcut.

bas: 1. baş, kafa.

2. başlangıç, ilk.

3. dağın, ovanın tepesi.

4. akıl, düşünce.

5. suyun kaynağı.

bas bäyge: birincilik ödülü.

bas buzar: düzen bozucu.

bas iyze–: başını sallamak.

bas köter–: başkaldırmak, ayaklanmak.

bas köterer: yetişkin, halkı yöneten.

bas qos–: örgütlenmek, beraber olmak, birleşmek, toplanmak.

bas sal–: kavramak, saldırmak.

bas şulq–: razı olmak, itaat etmek.

basıtüyis–: bir yere toplanmak, karşılaşmak, buluşmak, birleşmek.

basın jadıla–: aklını başından almak.

basın jegidey je–: içine kurt düşürmek, içini kemirmek.

basın jut–: 1. yok etmek, imha etmek.

2. başını uçurmak, kesmek.

basına tas tiy–: zorluk, zorbalık görmek.

basın tömen sal–: başını eğmek.

bastan qulaq sadaqa: yapılan zararı sadaka olarak düşünüp, sağ kaldığına Allah'a şükür olarak düşünelen zaman kullanılan söz (başımın gözümün sadakası olsun).

bas–: 1. adımlamak, basmak, ezmek.

2. kaplamak.

3. sindirmek.

4. basmak, neşretmek, yayımlamak.

bas–ayağı: 1. baştan sona, tamamen.

2. tamamı, hepsi.

basıl–: 1. dinmek, rahatlamak.

2. yavaşlamak.

3. basılmak, neşredilmek.

basılım: baskı, neşir, yayın, neşriyat.

basın–: üstünlük göstermek, üstünlük taslamak.

basında: ilkin, evvelde, ilk başta, önce.

basıñqı: üstün, temel.

basıñqı söylem: temel cümle.

basqa: başka, diğer, farklı, ayrı.

basqar–: idare etmek, yönetmek, başında bulunmak, önderlik etmek.

basqası: öbürü, öteki.

basqaşa: değişik, başka türlü.

basqınşı: işgalci.

baspa: yayın evi, matbaa.

baspasöz: basın, matbuat.

baspasöz beti: gazete, dergi vb. gibi yayınlanan süreli yayın.

basşı: yönetici, idareci, komutan.

basşılıq: yöneticilik, idarecilik, yönetim.

basta–: 1. başlamak.

2. yönetmek, teşkilatlandırmak.

bastal–: başlanmak.

bastap: itibaren.

bastapqı: ezeli, başlangıç, ilk.

bastat–: yönetilmek.

bastı: başlıca, esas, önemli, mühim, ehemmiyetli.

bastıq: başkan, yönetici.

bastır–: 1. bastırmak, yayımlamak.

2. yola çıkmak, gitmek.

bastırmala–: 1. hızını artırmak.

2. bastırmak, sıkıştırmak.

bastırmalat–: 1. üst üstüne yığmak.

2. sürekli ve hızlı bir şekilde konuşmak, söylenmek.

bat–: 1. batmak.

2. dokunmak.

batıp ket–: batmak, rahatsız etmek.

bata (<fātiḥa) (*Ar.*)**:** dua.

bata al–: rızalığını, duasını almak.

bata alma–: çekinmek, cesaret edememek.

bata qıl–: dua etmek.

batal'on (<bataillon) (*Fr.*)**:** tabur.

batıldıq: yüreklilik, cesaretlilik, bahadırlık.

batılsız: cesaretsiz, ürkek.

batır (<bagatur) (*Moğ.*)**:** bahadır, batur, yiğit.

batırlıq (<bagatur+lıq) (*Moğ.*+*T.*)**:** bahadırlık, kahramanlık.

batıs: batı.

battawıqtı: ırmak, göl kenarlarında yetişen sazlık.

baw: bağ.

bawır: 1. kardeş.

2. dağın eteği.

3. ciğer.

4. yakın.

bawırına al–: koynuna almak.

bawırla–: 1. yüzüstü sürünmek.

2. yere yakın uçmak (kuş).

3. atı bağrından kamçılamak.

bawl–: yetiştirmek, büyütmek, alıştırmak.

bawra–: kendine bağlamak, alıştırmak, benimsemek.

bay: 1. varlıklı, zengin.

2. çok fazla, sayısız.

3. yeterli, bol.

4. eş, koca.

bayağı: çok önceki.

bayağıda: eskiden, önceleri, evvelde, eskilerde, eskide.

bayağıdan: eskiden, önceden.

bayan (<beyān) (*Ar.*)**:** rivayet.

bayandal– (<beyān+da–l–) (*Ar.*+*T.*)**:** anlatılmak, bildirilmek.

bayansız (<beyān+sız) (*Ar.*+*T.*)**:** kararsız, istikrarsız, vefasız.

bayansız murat: aldatıcı emel.

bayaw: yavaş, ağır, aheste.

baybatşa: eski Kazak toplumundaki çok varlıklı grubun temsilcisi; ağa, beyefendi.

baydik: zengin.

bayğus: zavallı, biçare, çaresiz.

bayımda–: kavramak, düşünmek, mantıklı düşünmek.

bayımdama: özetleme, sonuçlandırma.

bayımdaw: 1. düşünme, kavrama.

2. sonuç, karar, netice, özet.

bayıp: 1. durum, hâl.

2. anlam, önem, içerik, muhteva.

bayıptı: 1. sabırlı.

2. zorunlu.

3. önemli.

4. öncelik.

5. ana, esaslı, gerekli.

6. varlıklı.

7. ağırbaşlı, ciddi.

bayırğı: 1. çok önceki, eski, evvel, kadim.

2. mahalli, yerli, yerel.

bayqa–: gözlemek, fark etmek, dikkat etmek, kontrol etmek, bakmak.

bayqal–: bilinmek, ortaya çıkmak, fark edilmek.

bayqasta–: ihtiyatlı olmak, dikkat etmek, incelemek, gözlemek.

bayla–: 1. bağlamak.

2. hediye almak.

baylam: karar.

baylamın ayt–: kararını söylemek.

baylan–: bağlanmak, düğümlenmek.

baylanıstı: bağlı, ilgili, alakalı, ilişkili.

baylaw: bağlantı, bağlam, karar.

baylıq: 1. zenginlik, servet, varlık.

2. hazine.

bayqa–: farketmek, dikkat etmek, kontrol etmek.

baypaq: 1. yün çorap.

2. mesh.

baysal: ılımlı, müsterih, ciddi, sabırlı, ağırbaşlı, sakin.

baysal tap–: yatışmak, sakinleşmek, durgunlaşmak.

baysaldı: ılımlı, müsterih, ciddi, sabırlı, ağırbaşlı, **sakin**.

baysaldılıq: sabırlılık, ağırbaşlılık, ciddilik, sakinlik.

baysaldılıq en–: ağırbaşlılık göstermek.

baytaq: sonsuz, uçsuz bucaksız, engin.

baytaq el: tüm halk.

baytal: 2–4 yaş arası, henüz yavrulamamış dişi at.

baza (<base*) (Fr.*)**:** depo, esas, temel, baz, üs, merkez.

bazar (<bāzār) (*Far.*)**:** pazar.

bäki: küçük cep bıçağı, çakı.

bäle (<belā) (*Ar.*)**:** dert, bela, baş belası.

bäleket (<felāket) (*Ar.*)**:** felaket, uğursuz.

bälendey (<fülān+dey) (*Ar.*+*T.*)**:** o kadar, kayda değer.

bälenşe (<fülān+şe) (*Ar.*+*T.*)**:** falanca. **bk. pälenşe**

bälkim (<bel+kim) (*Ar.*+*Far.*)**:** belki, galiba, herhalde, muhtemelen, olabilir ki, muhtemel olarak.

bäri: hepsi, tümü, tamamı, herkes, her şey.

bärinen de: çoğu, pek çok, en fazla, birçoğu.

bäribir: nasıl olsa, farketmez, önemi yok, ne de olsa.

bät: bät qundız: su samuru.

bätes (<batiste) (*Fr.*)**:** patiska.

bäteñke (<botinki) (*Rus.*)**:** bot. **Bk. bätiñke**

bätiñke (<botinki) (*Rus.*)**:** bot. **Bk. bäteñke**

bäybişe: birden fazla eş alan erkeğin ilk eşi, hanım.

bäyek: iltifat, hoş hareket, ihtimam.

bäyek bol–: çok ilgi göstermek, dikkat etmek.

bäyge: 1. at yarışı.

2. ödül.

bäyşeşek: kardelen.

bedeldi: saygın, ünlü, itibarlı, nüfuz sahibi.

bederlen–: süslenmek, bezenmek, güzelleştirilmek.

bederli: resimli, desenli, oyalı, nakışlı.

bedew (<bedevî) (*Ar.*)**:** yarış atı.

bek: bey.

beker: boşuna, boş yere, beyhude.

beker (bosqa) aram ter bol–: boşuna çaba sarfetmek, boş yere uğraşmak.

beki–: 1. kapalı olmak.

2. iç içe olmak

3. güçlenmek.

4. karara varmak.

5. yer tutmak.

bekil–: 1. yerleşmek.

2. kökleşmek.

bekin–: sağlamlaşmak, güçlenmek, kuvvetlenmek.

bekit–: 1. sağlam şekilde bağlamak, kapatmak, kilitlemek.

2. bir kararı kabul etmek, onaylamak, tasdik etmek;

bel: 1. bel.

2. dağın sırtı.

3. temel, destek.

bel ortası: tam ortası.

beldew: keçe evin kenar örtüsünü çadıra sağlam yerleştirilmesi için dışından döndürerek bağlanan kıl halat.

beles: tepe, tümsek.

belgi: işaret, alamet, gösterge.

belgi körset–: işaret etmek.

belgi soq–: belirlemek, işaretlemek.

belgile–: 1. belirlemek, tayin etmek.

2. işaretlemek, nişan koymak.

belgili: 1. tanınmış, ünlü, meşhur.

2. belli, bilinen, malum.

belgisiz: meçhul, belirsiz, bilinmez.

belladonna (*Lat.*)**:** belladonna zambağı.

ber–: 1. vermek.

2. bir şeyi bir kims eye iletmek.

3. bir kimseye unvan, derece vermek.

bereke (<bereket) (*Ar.*)**:** bereket, bolluk, hayır, yarar.

berekesi qaş–: bereketi kaçmak.

bereke–birlik (<bereket+birlik) (*Ar.*+*T.*)**:** ağız birliği, birlik, beraberlik.

bergi: bu taraf, bu yan

beri: bu tarafa, bu yana, öteye.

beri qaray: buraya, bu yönde.

berik: 1. sağlam, sert.

2. dayanıklı, sabırlı.

3. kapalı, kilitli.

beriktik: sağlamlık, dayanıklılık.

berirek: 1. bu tarafa doğru, bu yana doğru.

2. beriki.

berispe–: yenilmemek, ütülmemek, denk gelmek.

ölispey berispe–: ölmeden yenilmemek, hayat mücadelesi vermek, ölümüne bir mücadele etmek, ölünceye kadar savaşmak.

bernele–: 1. şekillendirmek, biçimlendirmek, şekil vermek.

2. betimlemek, tasvir etmek.

berneli: biçimli, şekilli.

bernesiz: biçimsiz, şekilsiz.

bernew: 1. biçim, şekil.

2. görünüş, çehre.

3. silüet.

bes: beş.

bes qara: beş mal, hayvan.

bes qaruwı say: savaşa hazır.

besew: beşer.

besik: beşik.

besinşi: beşinci.

besti: beş yaşındaki at.

bestik: beşlik.

bet: 1. yüz, çehre, surat, sima.

2. sayfa.

3. *–ğan/–gen* ekli fiille birleşerek hareketin ilk zamanını bildirir.

bet al–: belirli bir tarafa doğru yürümek, yol almak, yönelmek.

bet aldı: yersiz bir şekilde, münasebetsizce, gelişigüzel, rastgele, şöyle, böyle.

bet tüz–: yönelmek.

betin qaytar–: konuşmasını istemediğinden karşı gelmek, karşı koymak.

betke usta–: hedeflemek, nişan almak.

betalıs: 1. eğilim, meyil, temayül.

2. hedef, gaye, amaç.

bet–awız: yüz, çehre, surat, sima.

beter (<bedter) (*Far.*)**:** beter, daha kötü.

betkey: dağın yamacı

bet–pişini: yüz, çehre, sima, görünüş.

beybaq (<bî–baḫt) (*Far.*)**:** bedbaht, bahtsız, çaresiz, zavallı.

beybit (<behbūd) (*Ar.*)**:** barış, sulh.

beybit el: huzurla yaşayan halk.

beyit (<beyt) (*Ar.*)**:** mezar, kabir, türbe.

beyjay (<bî–cāy) (*Far.*): 1. endişesiz, gamsız

2. uyuşuk, ağırkanlı.

beymälim (<bî–ma'lūm) (*Far.*+*Ar.*)**:** meçhul, belirsiz.

beymezgil (<bî–mezgil) (*Far.*)**:** süresiz, vakitsiz, randevusuz, zamanından önce.

beymezgildik (<bî–mezgil+dik) (*Far.*+*T.*)**:** vakitsizlik, uygunsuzluk.

beyne (<bînā) (*Ar.*)**:** 1. sanki, tıpkı, gibi.

2. görünüş, biçim, kılık, görüntü.

beyne bir: 1. cümlede kendinden sonra (bazen evvelde de) gelen sözü niteleyici benzer, gibi, sanki manasındaki kullanılır.

2. gerçek, hakiki, tam.

beynelen– (<bînā+la–n–) (*Ar.*+*T.*)**:** şekillendirmek, biçimlendirmek, şekil vermek.

beynelew (<bînā+la–w) (*Ar.*+*T.*)**:** tasvir etme, betimleme.

beynesiz (<bînā+siz) (*Ar.*+*T.*)**:** şekilsiz, biçimsiz.

beynet (<meḥnet) (*Ar.*)**:** meşakkat, azap, zorluk, acı, ıstırap.

beynew (<bînā–w) (*Ar.*+*T.*)**:** bir nesnenin şekli.

beynewi joq: biçimsiz.

beysawat (<bî–sawat) (*Far.*+*T.*)**:** yabancı, gamsız, meçhul, yersiz.

beyşara (<bî–çāre) (*Far.*)**:** biçare, çaresiz, zavallı.

beytarap (<bî–ṭaraf) (*Far.*+*Ar.*)**:** bitaraf, tarafsız, yansız, ilgisiz, alakasız, umursamaz.

bez–: 1. kaçmak, uzaklaşmak, firar etmek**.**

2. nefret etmek, terk etmek.

3. yaklaşmamak, uzak durmak.

bezin–: bezginleşmek, bezmek.

bılay: böyle.

bılayğı: 1. ondan başka, ondan sonraki, bunun dışında.

2. belirli zaman sonra.

bılğañ: aniden yapılan hareketi büyük ölçüde tasvir eden söz.

bılğañ et–: aniden dönüp bakmak.

bılğarı: işlenmiş koyun derisi, meşin.

bılıq: karmakarışık, keşmekeş.

bılıq–: düzensiz, karmakarışık olmak.

bıtıra–: dağılmak, yayılmak.

bıyıl: bu yıl, bu sene.

bıypıl: gamsız, sınırsız.

bil–: 1. bilmek, anlamak, öğrenmek.

2. tanımak.

bildik: tanıdık

bildir–: bildirmek, haber vermek, haberdar etmek.

bilek: bilek.

bilewlen–: (damar) kabarmak, belirginleşmek.

bilgişte–: kendiyle karşılaştırıldığında çokça bilen, bilgili olmak.

bilik: 1. dingil.

2. eksen.

bilin–: belli olmak, bilinmek, belirmek.

bilis–: 1. bilgi edinmek, bilgi almak, öğrenmek.

2. tanışmak, birbirini tanımak.

bir: 1. bir.

2. tek.

3. bir kez.

bir ayağı körde, bir ayağı jerde: bir ayağı çukurda.

bir bölegi: bir grup.

bir kezde: aynı zamanda, aynı anda, bu esnada.

bir özi: tek başına.

bir sät: bir an.

bir türli: acayip.

bir waq: bir an, süre, vakit.

bir waqıtta: vaktiyle.

bir–aq: 1. bir süre.

2. yalnız, sadece biri

biraz: 1. bazı, biraz,

2. birkaç.

bir–bir: tek, tek.

bir–birlep: bir bir, parça parça, tek tek, ayrı ayrı.

birde: bazen.

birde ... birde...: bir .... bir.....

birde bolmasa birde: bir gün, sonunda, nihayet.

birdeme: bir şey.

birden: birden, birdenbire, aniden, hemen.

birdeñe: bir şey, herhangi bir şey, hiçbir şey.

birdey: aynı, eşit, eş değer.

birdey bol–: eşit olmak.

bir–eki: bir iki, birkaç.

bir–eki awız söz: kısaca anlatılan haber, hikaye.

birdi–ekili: azıcık, birazcık, az çok, küçük, ufak.

biren–saran: bazı, tek tük, kısmen, birkaç.

birese: bir ... bir ..., bazen.

birew: birisi, biri.

birew–mirew: herhangi birisi, biri.

birge: beraber, birlikte, ile, ortaklaşa.

biri–birine: birbirine.

birik–: 1. birikmek, toplanıp yığılmak.

2. birleşmek, uyumlu hale gelmek.

biriktir–: birleştirmek, toplamak, bir araya getirmek.

birin–biri: biri diğerini, biri ikincisini.

birine–biri: birbirine.

birinşi: ilk, birinci.

birjola: 1. aynı zamanda, birdenbire, bir seferde.

2. kesin olarak, kesinlikle, tamamen.

birjolata: toptan, tamamen.

birqawım: biraz, bir hayli, bir takım, çokça.

birli–jarım: bir iki, birkaç, çok değil.

birneşe: birkaç.

birtalay: birçok, hayli, bir hayli, epey.

birtindep: bir bir, yavaş yavaş.

birtutas: bir bütün, bir tek.

birtürli: kendiliğinden, kendi kendisine, özellikle.

bit–: 1. bitmek, tükenmek.

2. hazır hale gelmek.

3. iyileşmek.

4. yetişmek, büyümek, bitmek.

5. ortaya çıkmak.

bitken tegis: tamamiyle.

bitew: deliksiz, her tarafı kapalı, örtülü.

bitim: 1. şekil, biçim, vücut yapısı, fizik.

2. doğa, yaratılış, tabiat.

bitimdi: yapılı, şekilli, biçimli.

bitir–: bitirmek.

biy: 1. bey.

2. kadı

3. dans.

biyazı: nazik, ince, müşfik.

biydayıq: ayrık otu, idris otu.

biye: kısrak.

biyik: 1. alçak olmayan, ulvi, yüce, yüksek.

2. şanlı, şöhretli.

biyikte–: yükselmek.

biyiktew: biraz yüksek, yüksekçe.

biyle–: 1. hükmetmek, idare etmek, yönetmek, hâkim olmak.

2. dans etmek.

biyşara (<bî–çāre) (*Far.*)**:** zavallı, biçare, çaresiz.

biyt: bit.

biz: biz, tığ.

bojı (<vojji) (*Rus.*)**:** dizgin, gem kayışı.

boq: gübre, tezek.

boq murın: tecrübesiz, acemi.

bol–: olmak.

bop: "bolıp" fiilinin kısaltılmış şekli; gibi.

bolaşaq: gelecek, istikbal, müstakbel.

bolat (<pūlād) (*Far.*)**:** çelik.

bolğanı: sadece, iyi, tamam.

bolımsız: 1. olumsuz, menfi.

2. olur olmaz.

3. birazcık, azıcık.

4. yetersiz, verimsiz.

5. kötü.

bolıs (<volost') (*Rus.*)**:**

1. Çarlık dönemindeki Rusya'da idari taksimat, nahiye

2. nahiyeyi yöneten kişi;

3. yardım, destek.

bolmasa: yoksa.

bolmaşı: 1. azıcık, biraz.

2. ufak tefek.

3. hiç yoktan, durduk yere.

bolmıs: varlık.

bora–: (kar, yağmur veya sert rüzgâr) esmek, tipilemek, kar tipiye çevirmek.

borasındat–: boran çıkmak, kar boran olmak.

borbay: vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü, but.

borsıq: porsuk

bos: boş.

bos jür–: gamsız, hareketsiz olmak, yarını düşünmemek.

bosa–: 1. boşalmak.

2. gevşemek.

3. işten ayrılmak.

4. özgür olmak, azat olmak.

5. duygulanmak.

bosağa: eşik.

bostandıq: istiklal, hürriyet, özgürlük, serbestlik.

boy: 1. boy.

2. beden, vücut.

3. yol, ırmak, deniz kıyısı.

4. isim cinsinden kelimelerle birleşerek belirli

bir süre, vakit bildirir.

boy aldırma–: pes etmemek, boyun eğmemek.

boy jet–: serpilmek, yetişmek, buluğa ermek.

boy körset–: görünmek, göze ilişmek,

boy tart–: muhafaza edilmek, korunmak.

boy tüz–: 1. güzelleşmek.

2. üstünü başını düzeltmek.

3. toplanmak, düzene sokmak, sıralamak.

boydı ıza kerne–: 1. can yakmak, acı vermek.

2. rahat, huzur vermemek, gün göstermemek.

3. nefesi kesilmek, boğazı düğümlenmek, soluk alamamak.

4. büyük öfke patlaması.

boyı köteril–: neşelenmek, sevinmek, böbürlenmek.

boyın biyle–: sabırsızlanmak, dayanamamak.

boyın tik–: dik durmak.

boya–: boyamak.

boyal–: boyanmak, renklendirmek.

boyaw: boya

boydaq: 1. bekâr.

2. kısırlaştırılmış koç.

boydaq qoy: kısırlaştırılmış koç.

boyınşa: göre, nazaran, üzerine, zarfında.

boyla–: uzamak, boylamak, bir nesnenin boyuna kadar yükselmek.

boyşañdaw: uzunca, yüksekçe.

boz: boz, kül rengi, gri.

boz bas: tecrübesiz, genç.

bozamıq: boz renge yakın renk.

bozar–: renk değiştirmek, bozarmak, rengi atmak.

bozarıp ket–: rengi atmak.

bozbala: delikanlı, yiğit.

böbeşik: 1. küçük dil.

2. kabuk.

3. pul.

böge–: set çekmek, birini yolundan alıkoymak, mani olmak.

bökter: yamaç.

böl–: bölmek, parçalamak.

bölip ber–: tahsis etmek.

bölek: 1. ayrı, başka, ayrıca.

2. kısım.

bölek–bölek: tek tek, ayrı ayrı.

bölen–: 1. parçalanmak, bölünmek, ayrılmak.

2. bir şeye tam manasıyla sarılmak, tahsis edilmek.

bölim: 1. bölüm, kısım.

2. kıta, birlik.

bölimşe (<bölim+çe) (*T.+Far.)***:**

1. bölüm.

2. küçük askeri birlik, tim.

bölin–: bölünmek, ayrılmak.

bölis–: üleşmek, bölüşmek, paylaşmak, anlatmak.

bölke (<bulka) (*Rus.*)**:** somun.

bölke nan: somun ekmek.

bölme: oda, bölme.

jatın bölme: yatak odası.

böltek: bir parça ekin yeri, azıcık toprak.

böri: kurt.

börik: kalpak, börik.

börte: çoğunlukla at ve keçilerde olan, bozla karışık gök rengi, koyu gri.

böten: 1. yabancı, el, ecnebi.

2. başka, farklı.

bravo (*İt.*)**:** bravo, aferin.

bromeliya (<bromelia) (*Lat.*)**:** bromelia çiçeği.

bu: 1. yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösteren bir söz.

2. en yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan bir söz. **bk. bul**

budır: 1. pürüzlü zemin, düz olmayan yer.

2. eğri büğrü, engebeli.

buğana: köprücük kemiği.

buğanası qatpağan:

1. tecrübesiz, deneyimsiz.

2. alışılmamış, benimsenmemiş.

buq–: 1. eğilmek.

2. saklanmak, gizlenmek.

bul: bu. **bk. bu**

budan arı: bundan sonra, bundan fazla.

budan göri: buna göre.

buğan: buna.

bul jolı: bu sefer.

bulaq: bulak, pınar, kaynak, memba.

bulañ: 1. kuyruk sallama.

2. kurnazlık, hilekârlık.

bulañ et–: parmağında oynatmak.

bulañda–: ileri geri, sağa sola kıvrılarak gitmek.

bulay: böyle, şöyle.

buldır: serap, bulanık.

bulğaqta–: boş gezmek, avare gezmek.

bulıñğır: bulutlu, kapalı, puslu.

bulıñğır tart–: küllenmek, belirsiz hale gelmek, puslanmak.

bulıñğırlan–: hava bulutlanmak, bulut kaplamak.

buljıma–: çizgisini değiştirmemek, kıpırdamamak.

bult: bulut.

bultaqta–: 1. tutarsız hareket etmek, kararsız olmak, yalpalamak.

2. caymak, vazgeçmek, karar değiştirmek.

bultalañda–: sallana sallana yürümek.

bultar–: zikzak yapmak.

bultıñ: eğri büğrü.

bultıñ et–: bükmek, eğmek.

bunda: burada.

bur–: burmak, çevirmek, bükmek, döndürmek.

bural–: bükülmek, burulmak, kıvrılmak.

buralqı: sahipsiz, serseri.

buralqı iyt: sahipsiz köpek, sokak köpeği.

burama: gümüş, altın iplerden örülüp yapılan.

burañ: zikzak, kıvrımlı.

burañ et–: sallana sallana yürümek.

burıl: kır.

burıl tart–: rengi ağarmak, aklaşmak.

burıl–: dönmek, sapmak, çevrilmek, bükülmek.

burılıs: dönemeç, viraj, kıvrım, kıvrıntı, büklüm.

burım: lüle, örgü, saç örgüsü.

burın: önce, önceleri, daha önce.

burıngı: önceki, evvelki, geçenki, eski.

burıngıday: evvelki gibi, önceki gibi.

burıngışa: evvelki gibi, önceki gibi, alışılageldiği gibi. **bk. burıngıday.**

burınnan: önceden, eskiden.

burıñda–: kırılmak, gücenmek, somurtmak.

burış: köşe.

burış–burış: köşeli, çok köşeli, köşe köşe.

burqılda–: 1. fokurdamak, fıkırdamak.

2. tozu dumana katmak, toz kaldırmak.

but: but, bacak.

buta: çalı, maki.

butaq: dal, budak.

butasız: çalısız

buw: 1. buğu, buhar.

2. etki, tesir.

buw–: 1. paket yapmak, bağlamak.

2. rahatsız etmek, rahat vermemek.

buwın: göbek, kuşak, kısım, grup.

buwın–buwnaq: hece–vezin.

buwınsız: elastik, esnek.

buwıp–tüy–: ambalajlamak, paketlemek.

buwlan–: 1. buğulanmak, buharlaşmak.

2. terlemek, ter dökmek.

buwra: buğra, erkek deve.

buyda: devenin ya da öküzün burnundan geçirilen 2–3 metre uzunluğundaki ip.

buyralan–: kıvrılmak, kıvırcıklaşmak.

buyrıq: emir.

buz–: bozmak, harap etmek, rahatsız etmek, tahrip etmek, dağıtmak.

buzaqı: kabadayı, külhanbeyi.

buzğış: bir şeyi ortadan kaldıran, yok edici, bölücü.

buzıqşılıq: 1. asilik, isyankârlık.

2. yanlış tutum, yanlış yol.

buzıl–: bozulmak.

bügin: bugün.

bügin–erteñ: bugün yarın, yakında.

bügingi: zamane, bugünkü.

bügingi keş: bu akşam, bu gece.

bükil: bütün, cümle, tüm.

büktel–: bükülmek, kıvrılmak.

büktewli: kıvrık, bükük.

bülin–: bozulmak, yıkılmak.

bülkekte–: hızlı adımlarla yürümek.

büris–: korkuyla çekilmek.

bürk–: püskürmek, fışkırmak, fışkırtmak.

suw bürk–: su püskürtmek.

bürkit: kartal.

bürsiy–: yumak olmak, büzülmek, bir köşeye kıvrılmak.

bütin: bütün, tam.

bütindey: 1. tümüyle, bütün yanlarıyla, tam olarak.

2. genel olarak, tamamen.

bütkil: bütün, tüm, cümle.

büyi: tarantula.

büyi tiygendey: talan edilmiş gibi.

büyir: böğür, yan.

büyiri qız–: delirmek, heyecanlanmak, aklını başından almak.

büyrek: 1. böbrek.

2. karşılıklı.

büyregi bülk et–: anlamak, aklına gelmek, sezmek, fark etmek, (bir şeyin) farkına varmak.

büyt– (<bulay et–)**:** "böyle yapmak" fiilinin kısaltılmış şekli.

C

chlorophytum capense (*Lat.*)**:** kurdele çiçeği.

cordyline terminalis kunth (<cordyline fruticosa) (*Lat.*)**:** kızıl kordilin.

Ç

çemodan (*Rus.*)**:** bavul.

D

da: bile, hatta, daha, dahi.

dabılda–: ilan etmek, haberdar etmek, duyurmak**.**

dabıldat–: ilan edilmek, haberdar edilmek, duyurulmak.

dabır: gürültü, patırtı.

dabıralı: 1. eğlenceli, coşkulu.

2. tanınmış, ünlü, şöhretli.

dağdarıs: 1. buhran, bunalım.

2. zorluk, çaresizlik.

3. kriz, durgunluk.

dala: 1. bozkır, step.

2. dışarı, kapı önü.

dalada jür–: ev görmemek; halktan, aileden uzakta gezmek.

dalalıq: bozkırlı.

dalañqay: 1. ova, açık yer.

2. ırmağın, vadinin mıntıkası, çukur yer.

3. çalısız, otu seyrek açık yer, alan.

dalbañ: dalbañ et–: sallanmak, dalgalanmak.

dalbañda–: dalgalanmak, yellenmek, hafif esmek, yalpalamak.

damıl: 1. mola, ara.

2. huzur, rahatlık.

damuw: gelişme, evrim, ilerleme.

dana: bilge, dahi.

dañğaza: boş, manasız, söz, laf.

dañq: ün, şöhret.

dañqtı: ünlü, şöhretli, tanınmış.

dara: 1. yalnız, sadece.

2. tek, tek başına.

3. başkasından farklı, benzersiz, eşsiz.

darındı: yetenekli, kabiliyetli.

darındı söz: sanatlı söz.

darınsız: yeteneksiz, kabiliyetsiz, beceriksiz.

dariyğa (<dārîġā) (*Far.*)**:** hüzün, özlem belirten söz, yazık, yazık ki.

dastan (<dāstān) (*Far.*)**:** destan.

dastarqan (<destār–ḫān) (*Far.*)**:** sofra.

datta–: gıybet etmek, kötülemek, lekelemek.

daw: dava, tartışma, kavga.

daw şığar–: ihtilaf çıkarmak.

dawıl: fırtına, boran, tufan.

dawıldat–: (kuş) uçmak.

dawıs: 1. oy.

2. ses.

dawısta–: bağırmak, seslenmek

dawıstı: sesli, ünlü.

dayar (<teyyār) (*Ar.*)**:** hazır.

dayarlan– (<teyyār+la+n–) (*Ar.*+*T.*)**:** hazırlanmak.

dayarlıq (<teyyār+lıq) (*Ar.*+*T.*)**:** hazırlık.

dayın: hazır. **bk. dayar.**

dayın tur–: hazır olmak, beklemek.

dayındıq: hazırlık, tertibat.

däke: gazlı bez.

däl: aynı, tıpatıp, tam, doğru, net.

däl kel–: uygun olmak, uymak, denk düşmek, düzgün olmak.

däl qazir: tam o anda, şimdi.

däl osınday: aynı, tam bunun gibi.

däldik: kesinlik, netlik, açıklık.

dälelde– (delîl+de–) (*Ar.*+*T.*)**:** delalet etmek, ispatlamak, kanıtlamak, temsil etmek, ispat etmek.

dälirek: belirgin, tam olarak, kesinkes.

däliz (<dehlîz) (*Far.*)**:** dehliz, koridor, teras.

däm (<ṭa'm) (*Ar.*)**:** 1. dem.

2. lezzet, tat.

3. zevk.

4. yemek.

däm awız tiy–: yemek yemek.

dämelen– (<ṭama'+le+n–) (*Ar.*+*T.*)**:** ummak, beklentisi olmak, ümitlenmek, niyetlenmek.

däneker (dānî+ger) (*Ar.*+*Far.*)**:** insanlar arasını yakınlaştıran, arasında bağ oluşturan gerekçe, sebep.

däneker bol–: iki kişinin veya nesnenin arasında bağ kurmak, yakınlaştırmak.

däneñe: hiçbir şey.

däreje (<derece) (*Ar.*)**:** 1. aşama, derece, seviye.

2. mertebe, unvan, itibar.

däreje–ataq (<derece+ataq) (*Ar.*+*T.*)**:** derece, unvan.

däriya (<deryā) (*Far.*)**:** ırmak, derya, nehir.

därmensiz (<dermān+siz) (*Far.*+*T.*)**:** dermansız, güçsüz, mecalsiz, çaresiz.

därüwiş (<dervîş) (*Far.*)**:** derviş.

dästür (<destūr) (*Far.*)**:** anane, gelenek, adet, destur.

dät: sabır, takat, tahammül.

dätini bekit–: sabretmek.

däwir (<devr) (*Ar.*)**:** devir, dönem, çağ.

däwlet (<devlet) (*Ar.*)**:** servet, zenginlik.

däwlet qayt–: fakirleşmek, yoksullaşmak.

däwren (<devrān) (*Ar.*)**:** 1. hayat, ömür, zaman, çağ.

2. devran, safa.

de–: 1. demek, söylemek.

2. öyle saymak, düşünmek.

degbir: takat, tahammül, sabır.

degbiri jetpe–: sabrı kalmamak.

degen: göre.

degendey: düşünüldüğü gibi, istenildiği gibi.

degenmen: ancak, fakat, mamafih.

delbe: dizgin.

delbe qaq–: kamçılamak.

delebe: delebesi qoz–: (erkek) heyecanlanmak, aklını başından almak.

delin–: söylenmek, denilmek, hikâye etmek.

dem (<dem) (*Far.*)**:** nefes, soluk.

dem al–: nefes almak.

dem tart–: soluklanmak.

demalıs (<dem+alıs) (*Far.*+*T.*)**:** dinlenme, tatil.

demek: demek, öyleyse.

demik– (<dem+ik–) (*Far.*+*T.*)**:** nefes nefese kalmak.

dende–: hızlanmak, şiddetlenmek, güçleşmek, giderek artmak.

dene (<tene) (*Ar.*)**:** beden, vücut, ten, cisim.

deñgey: düzey, seviye, derece, hiza.

dep: diye.

derek: kaynak, haber, bilgi, delil, kanıt.

dereksiz: kaynaksız, habersiz, bilgisiz, ispatsız, delilsiz, kanıtsız.

derekti: belgelere dayanan, belgesel, dokümanter, kanıtlanabilir.

derew: ani, derhal, hemen.

derevnya (*Rus.*)**:** köy.

derlik: hemen hemen, tamamına yakın, tümüne yakın, takriben; 2. kayda değer.

dert (<derd) (*Far.*)**:** dert, hasta, illet.

des–: 1. konuşmak, söyleşmek.

2. bir haberi paylaşmak.

deste: bağlam.

deyin: değin, dek, kadar.

dıbıs: ses, seda, ün.

dım: nem.

dım şaş–: nemlendirmek.

dilgir: 1. elzem, muhtaç, zaruret, zaruri.

2. az, ender.

din (<dîn) (*Ar.*)**:** din.

diniy (<dînî) (*Ar.*)**:** dini, dinle ilgili.

diñ: bitki gövdesi.

dir–dir: tir tir, zangır zangır.

dir–dir et–: tir tir titremek, zangır zangır titremek.

diril: ürperti, titreme, titreyiş.

diril qaq–: zangırdamak, titremek.

dirilde–: titremek.

divan (<dîvān) (*Far.*)**:** kanepe, divan, sedir.

doğalan–: yuvarlayarak bükülmek.

doğar–: 1. kesmek, durdurmak,tamamlamak.

2. arabaya koşulan atın koşum takımlarını çıkartmak.

doldan–: kıyametleri koparmak, çok sinirlenmek.

domala–: takla atmak, yuvarlanmak.

doñğalaq: çark.

dos (<dūst) (*Far.*)**:** dost, arkadaş.

dostıq (<dūst+tıq) (*Far.*+*T.*)**:** arkadaşlık, dostluk.

döñ: tepe, tümsek, küçük tepe, tepecik.

döñ aybat: sahte gösteriş.

döñbek: tomruk.

döñesten–: şişmek, kabarmak.

döñgelek: 1. yuvarlak, daire.

2. lastik, tekerlek.

döñgelek san: yuvarlak sayı.

döñgelen–: 1. daire, halka oluşturmak.

2. dönmek

döp: tam, aynen, tıpatıp, tastamam.

döp–döñgelek: yusyuvarlak.

drap (*Fr.*)**:** yünden dokunmuş kalın kumaş.

dratsena (<dracaena) (*Lat.*)**:** dracaena.

durıs: doğru, dürüst, düzgün.

durısta–: düzenlemek, doğrultmak, yoluna koymak.

durıstıq: doğruluk, dürüstlük, düzenlilik, gerçekçilik.

duşpan (<duşmān) (*Far.*)**:** düşman.

duwa (<duʿā’) (*Ar.*)**:** dua, büyü, sihir.

duwalı (<duʿā’+lı) (*Ar.*+*T.*)**:** büyülü, sihirli.

duwan: eyalet, bölge.

duwan bası: eyalet yöneticisi.

duwşar (<dūçār) (*Far.*)**:** duçar, uğramış, yakalanmış, tutulmuş.

duwşar qıl–: maruz kalmak.

düken (<dükkān) (*Far.*)**:** dükkân, mağaza.

düley: şiddetli, güçlü, kuvvetli.

dümşe: cahil, bilgisiz.

düniye (<dünyā) (*Ar.*)**:** 1. dünya, âlem.

2. eşya, mülk.

düniyeden oz–: vefat etmek, ölmek.

düniyeden öt–: vefat etmek, ölmek.

düniyege kel–: 1. dünyaya gelmek.

2. meydana gelmek, ortaya çıkmak.

düniyege şıq–: yaşamak.

düniye quw–: dünya malına, kazanca değer vermek, mal kazanmaya çalışmak.

düniye sal–: vefat etmek, ölmek.

düniye şirkin: zenginlik.

o düniyege attan–: ölmek, vefat etmek.

düniyejarıq (<dünyā+jarıq) (*Ar.+T.*)**:** hayat, yaşam.

dür (<dürr) (*Ar.*)**:** inci.

dürbeleñ: panik, şaşkınlık, kargaşa, karışıklık.

düre (<devre) (*Ar.*)**:** suç işleyen kişiyi kırbaçla yahut kamçıyla vurulan ağır ceza türü.

düre soq–: dayak atmak, pataklamak, dövmek.

dürele– (<devre+le–) (*Ar.+T.*)**:** küt diye vurmak, dövmek, falakaya yatırmak.

dürk: ansızın, aceleyle, aniden.

dürkin: defa, kat, öğün, kez, kere.

düyim: bütün, tüm.

düyim el: kalabalık.

E

echinopsis multiplex (*Lat.*)**:** ekinopsis.

edäwir: epey, epeyce, oldukça, bir hayli.

edäwir jer: epey mesafe.

edäwir waqıt: uzun zaman.

eden: döşeme, taban.

eger: 1. eğer, mademki.

2. düşman, hasım.

eger qıl–: birbirine düşman etmek, küstürmek.

eges–: birbirine düşman olmak, arası açık olmak, atışmak, çekişmek, itiraz etmek.

egestir–: 1. birbirine düşman etmek.

2. rekabet etmek, karşılaştırmak.

egindik: ekilmiş tarla, ekinlik.

eh: eh, eyvah, heyhat, vay, vah anlamlarında ünlem.

ejelden: ezelden, eskiden, geçmişten.

ejelgi: eski, ezeli, kadim.

ejikte–: detaylıca, etraflıca öğrenmek.

eken: 1. –miş.

2. ki.

ekeş: dahi, bile, hatta.

ekew: ikisi birlikte, ikisi.

ekewlep: 1. iki kişi beraberce.

2. ikişer ikişer.

eki: iki.

eki aralıq: mesafe, uzaklık.

eki birdey: birbirinden eksik olmayan, birbirine benzeyen.

eki büktel–: iki büklüm olmak.

eki sözge kelme–: bir şeyi durup duruken yapmak.

eki şoqıp, bir qara–: önlem almak, tedbirli olmak.

eki uştı: şüpheli, kuşkulu.

ekinşi: 1. ikinci.

2. bundan sonraki.

3. bir şeyin karşı tarafı.

ekpet: yüz.

ekpin: 1. kuvvet, şiddet, hız.

2. etki, tesir.

3. tempo, vurgu.

ekpinde–: 1. hızlanmak, şiddetlenmek.

2. meydan okurcasına konuşmak.

ekspromt (<expromptus) (*Lat.*)**:** doğaçlama, irticalen, hazırlıksız olarak.

el: halk, millet.

el basta–: halka yol göstericilik yapmak, önderlik yapmak.

el bol–: 1. devlet olmak, halk olmak.

2. dostça, barış içinde olmak, birlik olmak.

3. dost, arkadaş olmak.

4. işe yaramamak.

elegiz–: telaşlanmak, endişelenmek, meraklanmak, heyecanlanmak.

elektr (<elektron) (*Yun.*)**:** elektrik.

eleñdet–: yerinde duramamak, telaşlanmak.

eles: 1. hayal meyal görünme, siluet.

2. hayal, görüntü.

eleste–: gözüne görünmek, canlanmak.

elestet–: canlandırmak, tahayyül etmek, tasarlamak.

elewli: saygılı, önemli, belli başlı, değerli.

elgezek: 1. söz dinleyen, bir söyleneni iki etmeyen, titiz.

2. dinamik, çevik, kıvrak, atik.

elik: ceylan, karaca

elikte–: taklit etmek, benzemek, gibi olmak.

elpilde–: 1. şaşırmak, acele etmek.

2. aşırı ilgi göstermek, değer vermek.

3. yerinde duramamak, ele avuca sığamamak, sağa sola koşmak.

elşi: elçi, vekil.

elüw: elli.

em: "edim" sözünün kısaltılmış şekli.

emen: "emespin" sözünün kısaltılmış şekli.

emey: değil, değil de.

emin–erkin: rahatlıkla, sıkıntısız.

emşek: göğüs.

emtiyxan (<imtiḥān) (*Ar.*)**:** imtihan, sınav.

emtiyxan al–: imtihan etmek, imtihana çekmek.

en–: girmek, batmak, geçmek.

endeşe: öyleyse, demek ki.

endi: artık, halen, şimdi, bundan sonra, bundan başka, hatta, ve de.

endigi: şimdiki, önümüzdeki, gelecek, sıradaki.

engiz–: 1. girdirmek, dâhil etmek, sokmak.

2. kazanmak.

3. getirmek.

enjarlıq: isteksizlik, gönülsüzlük, kayıtsızlık.

en–tañba: damga, işaret.

entele–: 1. tepeden bakmak.

2. atılmak

3. kuşatmak.

entik–: nefesi kesilmek, soluğu kesilmek, solumak, nefesi daralmak.

eñ (I): en.

eñ aldımen: ilk önce, öncelikle, evvela.

eñ ayağı: hatta, ayrıca, son olarak.

eñ bastısı: en önemlisi.

eñ bolmasa: en kötü ihtimalle, hiç olmazsa.

eñ joğarğı: en yüksek, en önemli.

eñ (II): "ediñ" sözünün kısaltılmış şekli.

eñbek: 1. iş, emek, çalışma.

2. eser, yapıt.

eñbek et–: çalışmak, emek vermek, çaba harcamak.

eñbekte–: emeklemek.

eñis: yamaç, iniş, meyil.

eñiste–: aşağı doğru inmek.

eñkey–: eğilmek.

eñse: vücut.

eñse köter–: doğrulmak.

eñsegey: uzun boylu, iri gövdeli, iri yapılı.

eñseli: 1. yapılı, büyük, iri, yüksek.

2. güçlü, kuvvetli.

eñser–: canla başla çalışmak, çabalamak.

eñseril–: bütün vücuduyla dönmek, çevrilmek, bükülmek.

ep: 1. yetenek, kabiliyet, ustalık.

2. rahat.

3. eğilim, meyil.

4. hilekârlık.

5. atiklik, çeviklik.

6. yöntem.

epsek: becerikli, eli yatkın, mahir.

eptep: 1. usul usul, usulca, yavaşça, az az, azar azar.

2. dikkatlice.

3. ustaca, başarıyla.

epti: kurnaz, uyanık.

er: 1. er.

2. kahraman, cesur, yiğit.

3. koca, erkek.

4. eyer.

erdiñ qunı, nardıñ pulı: pahalı, değerli nesne; ağırlığı fazla istek.

er–: izlemek, peşinden gitmek, yerine getirmek.

er–azamat: erkek.

er–jigit: erkek. **bk. er–azamat.**

erekşe: 1. bilhassa, özellikle.

2. farklı, ayrıca.

3. fevkalade.

erekşelik: fark, hususiyet, özellik, farklılık.

eri–: erimek.

erik: erk, irade, iktidar, yetki, istem, azim.

erikken: aylak, başıboş.

eriksiz: 1. gayriihtiyari, zorunlu, iradesiz.

2. zoraki, zorla.

3. tabi, bağımlı.

4. idaresiz.

5. çaresiz.

erin: dudak

erke: şımarık, nazlı, işveli, edalı.

erkek: er, erkek.

erkele–: nazlanmak, şımarmak.

erkelen–: nazlanmak, şımarmak.

erkin: 1. bağımsız, hür.

2. açık.

3. kolay, rahat.

erlik: 1. özveri, şecaat.

2. erlik, yiğitlik, kahramanlık, cesaret.

ermek: 1. eğlence.

2. uğraşı, meşgale.

ersi: kaba.

ersili–qarsılı: 1. karşılıklı, ileri geri, öteye beriye.

2. birçok.

ert–: beraberinde götürmek.

ertip kel–: peşinden gelmek.

erte: 1. erken; 2. eskiden, önceden.

erte kün: yarın

erte tur–: erken kalkmak, erken uyanmak.

ertele–: 1. şımarmak, nazlanmak.

2. kendine yakın hissetmek, kendinden bilmek.

erteñ: yarın, ertesi gün.

erterek: biraz erken, erkence.

es: 1. akıl, us.

2. hafıza, dimağ.

3. destek.

es jıyıl–: kendine gelmek, tamir edilmek.

esi şıq–: afallamak, şaşırmak.

esine sal–: aklına sokmak.

esine tüs–: hatırlamak, aklına gelmek.

eske al–: anmak, hatırlamak.

eske tüsir–: aklına getirmek, hatırlamak.

esten ketpe–: akıldan çıkmamak, unutulmamak.

es–: (rüzgâr) esmek.

ese: misli, kat, pay, hisse.

esedey: misli civarında, misli kadar.

esek: eşek, merkep.

esek dämeli qıl–: boş yere ümitlendirmek.

esele–: eklemek, ilave etmek, katmak, ulamak.

esen: sağ, salim, esen.

esensiz be?: merhaba. (esen misiniz?)

esep (<ḥisāb) (*Ar.*)**:** 1. hesap.

2. rapor.

3. düşünce, fikir, yorum.

bir esepten: bir yandan, bazı nedenlerden dolayı.

esebin taw–: yolunu, çaresini bulmak.

esep al–: denetlemek, kontrol etmek.

esepte– (<ḥisāb+te–) (*Ar.*+*T.*)**:** hesaplamak, sanmak, hesaba almak, dikkate almak, düşünmek.

eseptel– (<ḥisāb+te–l–) (*Ar.*+*T.*)**:** dikkate alınmak**.**

esepti (<ḥisāb+ti) (*Ar.*+*T.*)**:** 1. hesaplı.

2. gibi, benzeri.

eserlew: 1. vurdumduymaz.

2. deli gibi, delice, delidolu.

eseygendik: yetişkinlik, büyüklük, olgunluk.

esik: kapı, eşik.

esik qaq–: kapı çalmak.

esik aş–: kapı açmak.

esim (<ism) (*Ar.*)**:** isim, ad.

esir–: kendini beğenmek, büyüklenmek.

esirik: esrik, deli, aptal, kuduz.

esit–: işitmek, duymak.

estigisi kelme–: duymazlıktan gelmek.

eskek: serin meltem.

esker–: dikkate almak, önemsemek, anmak, hatırlatmak.

eskert–: hatırlatmak.

eskertkiş: anıt, abide, heykel.

eski: eski püskü, eski.

eskiköz: kadim.

eskilew: biraz eskice, eskice.

eskir–: 1. **aşınmak**.

2. bayatlamak.

3. eskimek.

4. yıpranmak.

estelik: hatıra, anı, günlük, hatırat.

esti: akıllı.

esti–: duymak, işitmek. **bk. eşit–**

es–tüs: bilinç, şuur

es–tüssiz: bilinsiz, şuursuz.

eş (<hîç) (*Far.*)**:** hiç.

eşbir (<hîç+bir) (*Far.*+*T.*)**:** asla, hiçbir, hiç.

eşki: keçi.

eşkim (<hîç+kim) (*Far.*+*T.*)**:** hiçbiri, hiç kimse.

eşqanday (<hîç+kim) (*Far.+T.*)**:** hiçbir.

eşqaşan (<hîç+qanday) (*Far.+T.*)**:** asla, katiyen, hiçbir zaman.

eşqayda (<hîç+qayda) (*Far.+T.*)**:** hiçbir yere.

eşqaysı (<hîç+qaysı) (*Far.+T.*)**:** hiçbiri.

eşteñe (<hîç+teñe) (*Far.+T.*)**:** hiçbir şey.

eşteñe emes: neyse.

et: 1. insanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka, et;

2. **vücut, gövde**.

etek: dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü, etek.

etegi ayaq bas–: kuyruk sallamak, cilve yapmak.

etektey: 1. etek gibi.

2. yassı, geniş, yayvan.

3. büyük, geniş kapsamlı.

etik: çizme.

etikşi: ayakkabıcı.

euharis (<eucharis) (*Lat.*)**:** Güney Amerika zambağı.

ey: ey, hey.

ez–: ezmek, sömürmek.

ezüw: dudakların iki taraftaki uç kısımları, ağzın kenarları.

ezüw tart–: gülümsemek, tebessüm etmek.

ezüwin julqı–: gemini çekmek, dizginlemek.

F

familiya (<familia) (*Lat.*)**:** soyadı.

faşist (<fasciste) (*Fr.*)**:** faşist, faşizm yanlısı olan kimse, görüş vb.

faşistik (<fasciste+tik) (*Fr.+T.*)**:** Nazi

Faşistik Germaniya: Nazi Almanyası.

fatsia japonica (*Lat.*)**:** Japon çınarı.

faukariya tigrina (<faucaria tigrina) (*Lat.*)**:** faucaria tigrina.

fialka (<viola) (*Lat.*)**:** menekşe.

fikus (<ficus) (*Lat.*)**:** kauçuk ağacı.

fizika (<physike) (*Yun.*)**:** fizik.

fittoniya (<fittonia) (*Lat.*)**:** fittonia.

fuksiya (*Rus.*)**:** küpe çiçeği.

G

gazet (<gazzetta) (*İt.*)**:** gazete.

geran' (*Rus.*)**:** sardunya.

gesneria cardinalis (*Lat.*)**:** küpe çiçeği.

gloksiniya (<gloxinia) (*Lat.*)**:** bardak menekşe.

glottifillyum (<glottiphyllum) (*Lat.*)**:** glottiphyllum.

göri: göre, nazaran.

göy–göy: 1. sabit bir konu, ses.

2. endişe, kaygı, dert.

guw: aniden yüksek ses çıkması.

gül (<gul) (*Far.*)**:** çiçek.

gül aş–: çiçek açmak.

gül–gül jana–: 1. güzelleşmek, canlanmak, renklenmek.

2. güzelliğiyle göz kamaştırmak.

3. parlamak, pırıl pırıl olmak, **çeşitli renklere bürünmek.**

gürilde–: gürüldemek, gürlemek.

güwil: uğultu

güwilde–: uğuldamak.

Ğ

ğajap (<'acā'ib) (*Ar.*)**:** acayip, garip, tuhaf, harikulade, mucize, harika, mükemmel, şahane. **bk. ğajayıp**

ğajayıp (<‘acā’ib) (*Ar.*)**:** acayip, garip, harikulade, mucize, harika, mükemmel, şahane.

ğalamat (<‘alāmet) (*Ar.*)**:** muhteşem, mükemmel.

ğamalda– (<‘amel+da) (*Ar.+T.*)**:**

1. çözüm bulmak, çare bulmak.
2. yöntem kullanmak.
3. aldatmaya çalışmak.
4. tasarlamak.
5. işin içinden sıyrılmak.
6. bir yolunu bulmak.

ğana (qana): sadece, yalnız.

ğapıl (<ġāfil) (*Ar.*)**:** 1. acele, çabuk, tez, acilen.

2. geçici.

ğasır (<ʿaṣr) (*Ar.*)**:** 1. asır, yüzyıl.

2. zaman, süre, vakit.

ğaşıqtıq (<’ışḳ+tıq) (*Ar.+T.*)**:** aşk, sevda, sevgi, âşık olma, tutkunluk.

ğayıp (<ġā’ib) (*Ar.*)**:** kayıp.

ğayıp bol–: ortadan kalkmak, kaybolmak.

ğayriy (<ġayr) (*Ar.*)**:** başka, bunun dışında.

ğaziyz (<‘azîz)**:** 1. aziz, saygı duyulan.

2. sevgili, değerli.

ğıl–: yapmak, kılmak. **bk. ğı–; qıl–**

ğılım (<‘ilm) (*Ar.*)**:** ilim.

ğılımiy (<‘ilm+î) (*Ar.*)**:** ilmi, bilimsel.

ğıp: “ğılıp<qılıp” sözünün kısaltılmış şekli.

ğıybrat (<‘ibret) (*Ar.*)**:** 1. bir şeyden sakınmak ve çekinmek üzere ders alıp uyanmaya sebep olacak vak’a ve hal; böyle bir hal ve vak’adan ders alma, ibret.

2. örnek, numune, misal.

ğıybrat al–: 1. ibret almak

2. örnek almak.

ğıymarat (<ʿimāret) (*Ar.*)**:** bina, yapı.

ğoy: söz arasında ya, ise, ki anlamlarında kullanılan edat.

ğumır (<‘ ömr) (*Ar.*)**:** ömür.

ğumırbayandıq (<‘ömr+beyān+dıq) (*Ar.+T.*)**:** biyografik, otobiyografik.

ğurıp: adet, gelenek, töre, alışkanlık.

H

haltura (*Rus.*)**:** 1. açıktan kazanılacak para.

2. pek özensiz, gelişigüzel iş.

3. kavaf işi.

hametsereus (<chamaecereus) (*Lat.*)**:** yılan kaktüsü.

häm: ve.

hel’ksina (*Rus.*)**:** arapsaçı çiçeği.

hkalateya (<calathea) (*Lat.*)**:** kaletya.

X

xabar (<ḫaber) (*Ar.*)**:** haber, bilgi.

xabar ber–: haber vermek.

xabarlas– (<ḫaber+le–ş–) (*Ar.+T.*)**:** haberleşmek.

xal (<ḫāl) (*Ar.*)**:** 1. güç, kuvvet, derman.

2. hal, durum, vaziyet.

xal–jay (<ḫāl+jay) (*Ar.+T.*)**:** yaşantı, hal, durum.

xalıq (<ḫalḳ) (*Ar.*)**:** 1. halk.

2. kavim, milliyet.

3. nüfus.

xan (<kaġan) (*Moğ.*)**:** han, kağan.

xandıq (<kağan+dıq) (*Moğ.+T.*)**:** hanlık.

xanım: hanın karısı, eşi.

xat (<ḫaṭṭ) (*Ar.*)**:** 1. mektup.

2. yazı.

xat alış–: mektuplaşmak.

xat jiber–: mektup göndermek.

xatşı (<ḫaṭṭ+şı) (*Ar.+T.*)**:** kâtip, sekreter.

xıyal (<ḫayāl) (*Ar.*)**:** hayal. **bk. qıyal.**

xikaya (<ḥikāye) (*Ar.*)**:** baştan geçen ilginç olay, serüven, macera.

xikayat (<ḥikāyāt) (*Ar.*)**:** edebi hikâyeler toplamı, hikâye külliyatı.

xoş (<ḫoş) (*Far.*)**:** hoş, beğenilen.

I

ığıs–: 1. korkmak, çekinmek.

2. yer değiştirmek.

3. sert yağışlı ve rüzgârlı havalarda hayvanların barınak, kuytu yer araması.

4. kaymak, hızlı gitmek.

5. dağılmak, azalmak, yok olmak.

ığıstır–: sıkıştırmaki kaydırmak, kovmak.

ıq: 1. durum, hal, ahval.

2. fırsat, olanak.

ıq–: 1. sert, yağışlı ve rüzgârlı havalarda hayvanların barınak, kuytu yer araması.

2. (sel) önüne katıp götürmek.

3. korkmak, çekinmek, cesaret edememek.

ıqılas (<iḫlās) (*Ar.*)**:** 1. ihlas, iyi niyet, samimiyet;

2.dikkat, ferah, girişim, temayül.

3. iltifat, ilgi.

ıqılım (<ıḳlūm) (*Ar.*)**:** memleket, yurt.

ıqılım zaman: eski devir, kadim zaman.

ıqşam: derli toplu, hacmi küçük, kısa.

ıqtasın: barınak, korunak, kuytu yer, sığınacak yer.

ıqtır–: peşine takılmak, sıkıştırmak.

ıqtiymal (<iḥtimāl) (*Ar.*)**:** ihtimal, muhtemel, muhtemelen, olabilir.

ılğıy: 1. daima, her zaman, sürekli, devamlı.

2. hep, tüm.

ımda–: işaret etmek, mimiklerle konuşmak.

ımıralastır–: uzlaştırmak, anlaşılır hale getirmek.

ıntızar (<intiẓār) (*Ar.*)**:** ihtiras, merak, arzu, heves.

ıntızar bol–: hasretini çekmek, çok arzulamak, özlemek.

ıñğay: fırsat, olanak.

ıñğaylan–: kolay, elverişli, uygun duruma getirmek, hazırlanmak.

ıñğaylı: uygun, elverişli, müsait.

ıñğaysızdan–: mahcup olmak, utanmak, rahatsız olmak.

ıñılda–: mırıldanmak.

ırğaq: ritim, tempo.

ırğay: dağ muşmulası.

ırğı–: atlamak, zıplamak.

ırğıp tüs–: zıplamak, atlamak, sıçramak.

ırıq: irade, istek, arzu.

ırıq berme–: istememek, izin vermemek.

ırım: batıl inanç, batıl itikat, boş inanç.

ırıs: rızk, servet, bereket, zenginlik, kısmet.

ırıs–baq (<ırıs+baḫt) (*T.+Far.*)**:** servet, bereket, zenginlik, kısmet.

ırıs–däwlet (<ırıs+devlet) (*T.+Ar.*)**:**

1. rızk, servet, bereket, zenginlik

2. kısmet, nasip.

ırjıy–: memnun olmak, sevinmek, gülümsemek, tebessüm etmek.

ırsılda–: pofurdamak, fosurdamak.

ırş–: sıçramak, fırlamak.

ırşıt–: fırlatmak, atlatmak, sıçratmak.

ırza (<rıżā') (*Ar.*)**:** memnun, razı.

ırza bol–: razı olmak, memnun olmak.

ırzasız (<rıżā'+sız) (*Ar.+T.*)**:** memnuniyetsiz.

ıs: is, is lekesi, duman lekesi.

ısır–: sürmek, itmek, itelemek, sıyırmak.

ısırıl–: sıyrılmak.

ısqayaq: 1. feleğin çemberinden geçen, tecrübeli, görmüş geçirmiş.

2. kurnaz.

3. köhne.

4. tamamen ele geçirmek.

5. yeli güçlü açık (gün)

ısqıla–: ovalamak, sürtmek, sürtüştürmek, rendelemek.

ısqır–: ıslık çalmak.

ıstıq: sıcak.

ıstıqta–: yakmak, yanmak, terlemek.

ışqat: hanımeli.

ışqın–: bütün gücünü vermek, tüm gücünü kullanmak, var gücüyle bir şeyi yapmaya çalışmak.

ıyıq: omuz.

ıza: gazap, hiddet, kızgınlık, öfke.

ıza kerne–: sinirden patlamak, nefesi kesilmek.

ıza qıl–: sinirlendirmek, kızdırmak.

ızağa buwlıq–: öfkelenmek.

ızalan–: sinirlenmek, hiddetlenmek.

ızğar: korkunç soğuk, sert yüz.

ızğırıqta–: (rüzgâr) sert, şiddetli esmek.

İ

ijdihat (<ictihād) (*Ar.*)**:** istek, heves, gayret, arzu.

ijdihattı (<ictihād+tı) (*Ar.+T.*)**:** istekli, hevesli, gayretli, arzulu, ihtimamlı, çaba, özenli, hünerli.

il–: 1. (kuş) kapmak, yakalamak.

2. asmak, takmak.

ilip äket–: sürdürmek, devam ettirmek.

ile: peşi sıra, çabuk, hemen, anında, tez.

ile–şala: derken, derhal, hemen, vakit geçirmeden.

iles–: izlemek, takip etmek.

ilgergi: 1. evvelki, önceki.

2. gelecekte, ilerde.

ilgeri: ileri.

ilgeşek: 1. **askı**.

2. ilik.

3. kanca, çengel.

4. kopça.

5. mandal.

6. sürgü.

ilik–şatıs: birbiriyle alakalı, ilişki, hısım, hısım akraba, akrabalık.

ilin–: ilişmek, asılmak.

ilinip: zorlukla, güçlükle.

ilip–şal–: sataşmak, laf atmak.

iltiypat (<iltifāt) (*Ar.*)**:** iltifat, alaka, ilgi, ihtimam, özen, tebrik etme.

in: in.

ingen: çift hörgüçlü dişi deve.

ini: erkek kardeş, kardeş.

institut (<institutum) (*Lat.*)**:** enstitü.

institutqa tüs–: enstitüye girmek.

internatsionaldı (<internationale+dı) (*Fr.+T.*)**:** uluslararası, milletlerarası.

irge: 1. duvarın alt tarafı.

2. temel.

3. yakın yer, civar, dolay, çevre.

irge tep–: yerleşmek, iskân etmek.

irge awdar–: göçmek, göç etmek, taşınmak.

irgeles: komşu, sınırdaş.

iri: büyük, iri, koca.

irilen–: büyüklük taslamak, çalım atmak.

irimşik: kurut, peynir.

iriñdet–: irin toplanmak, iltihaplanmak.

iritki: anlaşmazlık, fitne, fesat, bozucu şey.

iritki sal–: arasını bozmak, fitne sokmak, kışkırtmak.

irk–: tereddüt etmek, duraksamak.

irki: çekmek, durdurmak.

irkil–: duraksamak, tereddüt etmek.

is: 1. iş, uğraş, çalışma.

2. dava.

is jüzinde: fiilen, fiiliyatta.

iske kiris–: belirli bir işi, görevi yapmak için hemen uğraşmak, başlamak.

iste–: çalışmak, işlemek, yapmak.

istel–: 1. çalışılmak.

2. yapılmak, ortaya konulmak.

istes: iş arkadaşı, birlikte çalışan (kimseler).

istes bol–: birlikte çalışmak.

iş: iç.

iş bil–: hissetmek, anlamak.

işi qıyma–: korumak, acımak, esirgemek.

işi sez–: kavramak, fark etmek, anlamak.

iş pıstır–: 1. usandırmak, bıktırmak, bezdirmek;

2. sabrı tüketmek, direncini kaybetmek, dayanıksız hale gelmek.

iş tart–: yakın görmek.

işi tol–: 1. içi dolmak.

2. sıkılmak, canı sıkılmak.

işten tın–: derdini gizlemek.

iş–: içmek.

işki: 1. iç taraftaki, içindeki, içteki, dâhili, iç.

2. içecek.

işpek: 1. eyerin altına konan yumuşak keçe.

2. astar.

iştey: için için, içten, içinden, kendi kendine, içten içe.

it: it, köpek.

iyt ala qaz: dış kısmı kaza da, ördeğe de benzeyen, başı, kuyruk tüyü kara, kursağı ve sırtı beyaz, göğsü sarımsı iri kuş, suna, al kuşaklı kaz.

iyt tumsığı batpaytın: kalın, gür, oldukça sık.

itjığıs: kimin kazandığı belirsiz.

iytjığıs tüs–: birbirine üstün gelememek, berabere sonuçlanmak.

itoşağan: kızgözü çiçeği.

iy–: 1. eğmek, bükmek.

2. merhamete gelmek.

3. İmrenmek.

4. ikna etmek, kabul ettirmek.

iyä: 1. evet, efendim.

2. ya, veya, yahut, ya da gibi seçim anlamındaki bağlama edatı.

iye: 1. iye, sahip.

2. efendi, ağa, yönetici.

iyek: çene.

iyek art–: dayanmak.

iyek qaq–: çenesini kaldırıp, herhangi bir işe çağırmak için işaret etmek.

iyekte–: üstünlük göstermek, hâkimiyet kurmak.

iyekti: çeneli.

iyelik: mülkiyet, sahiplik.

iyemden–: sahiplenmek, benimsemek, zapt etmek, ele geçirmek.

iyen: 1. uçsuz bucaksız, geniş bozkır.

2. sahipsiz, başıboş.

iyesiz: ıssız, sahipsiz, sahibi olmayan.

iygi: fırsat, iyi, hayırlı.

iygi jaqsı: memleketin, halkın itibarlı insanları.

iygilikti: iyi kalpli, merhametli.

iygiz–: 1. istila etmek, zapt etmek.

2. tabi kılmak, emri altına almak, hükmü altına almak.

iyil–: eğilmek, bükülmek, büzülmek.

iyin: omuz.

iyis: koku.

iyisi şıq–: kokmak.

iyis tart–: koklamak, koku gelmek.

iyiskele–: koklamak.

iyiskelen–: tekrar tekrar koklamak.

iyle–: 1. deriyi tabaklamak.

2. yoğurmak, karıştırmak.

3. çiğnemek, ezmek.

4. çile çektirmek, eziyet etmek.

iyman (<îmān) (*Ar.*)**:** iman.

iyman ayt–: iman etmek, kelime–i şehadet getirmek.

iymek: eğri, kıvrık.

iymen–: 1. korkmak, çekinmek.

2. utanmak, sıkılmak.

iytarqa: göç sırasında kolay kurulup taşınabilen barınak.

iytarqası qıyan: çok uzak.

iyttis: büyük büyük bir şekilde ipliği sıkıca bağlayarak dikilen dikiş.

iyttis şal–: büyük ve sıkı bir şekilde dikmek.

iyze–: sallamak.

iz: iz, nişan, eser.

iz qaldır–: iz bırakmak.

izine tüs–: izlemek, kovalamak, takip etmek, izine düşmek.

izde–: aramak.

izdenis: arayış, araştırma.

izet (<‘izzet) (*Ar.*)**:** izzet, nezaket, edep, hürmet.

izet saqta–: edepli olmak.

izgilik: iyilik, lütuf, doğruluk, dürüstlük.

J

jabağı: 1. yapağı, tay.

2. teğeltinin içliği.

jabayı: yabani, vahşi.

jabayı şoşqa: yabani domuz

jabdıq: malzeme, donanım.

jabıq: 1. kapalı.

2. gizli, saklı.

jabıl–: kapanmak.

jabırqaw: keyifsizlik, mutsuzluk.

jabıs–: yapışmak.

jad: Hafıza, akıl.

jada jaylan–: iyice yerleşmek.

jadağay: 1. boş, kuru, faydasız.

2. açık alan, düzlük.

3. basit, sıradan, gösterişsiz.

jadı: hatıra, anı.

jadıra–: 1. durulmak.

2. şenlenmek, neşelenmek, keyiflenmek.

jadırañqıra–: keyfi yerine gelmek,

jağa: 1. kıyı, sahil.

2. yaka.

3. kenar.

jağala–: (göl, nehir, deniz) kenarından, kıyısından yürümek.

jağalaw: kıyı, sahil, kenar.

jağday: durum, hal, olay.

jağımdı: 1. hoş, sevimli, hoşnut.

2. olumlu, müspet.

jağımsız: olumsuz.

jahannam (<cehennem) (*Ar.*)**:** cehennem.

jaq: 1. yanak, çene kemiği, çene.

2. yay.

3. taraf, yön, yan.

4. kenar, çerçeve, köşe.

ber jaqta: buradan, bu taraftan

jaq jüni ürpiy–: donmak, üşümek.

jaq– (I): yakmak.

jaq– (II): beğenmek, hoşlanmak, hoşuna gitmek.

jaqın: 1. yakın, yakında.

2. hısım, akraba.

jaqın arada: yakında.

jaqın kel–: yaklaşmak.

jaqın mañay: yakın civar.

jaqın–alıs: yakın, uzak akrabalar; herkes.

jaqında–: yaklaşmak, yanaşmak.

jaqındas–: yaklaşmak, yakınlaşmak.

jaqpa–: hoşa gitmemek**.**

jaqsart–: düzeltmek, iyileştirmek.

jaqsı: 1. iyi, güzel.

2. akıllı, terbiyeli.

3. ileri gelen.

4. evet, tamam, peki anlamlarında kullanılır.

jaqsı ırım: hayra yorma, hayra alamet.

jaqsı kör–: sevmek.

jaqsı–jaman: iyi veya kötü.

jaqsıla–: 1. övmek, methetmek.

2. güzelleştirmek, düzeltmek.

jaqsılıq: iyilik.

jaqtaw: çerçeve, kenar.

jaqtır–: beğenmek, hoşlanmak.

jalañ: 1. yalın, sade.

2. çıplak.

3. yalnız, sadece.

jalañaş: 1. çıplak, üryan.

2. yalın.

jalañbas: 1. örtüsüz, açık baş.

2. perişan olma, paramparça olma, eski püskü olma.

jalbağay: yazın giyilen hafif şapka.

jalbarın–: dua etmek, yalvarmak, yakarmak.

jaldan–: 1. hizmetçi olmak.

2. katmerlenmek.

3. daha zengin hale gelmek, refahı artırmak.

4. daha iyi olmak, şişmanlamak.

jalğa–: 1. iki şeyin arasını birleştirmek, uzatmak, bağlamak.

2. sürdürmek, devam ettirmek.

jalğan: 1. dünya, hayat, yaşam.

2. gerçek olmayan, yalan, uydurma.

jalğas–: devam etmek.

jalğası: devam.

jalğasın tap–: devam etmek.

jalğastır– eklemek, devam ettirmek, birleştirmek.

jalğaw: çekim eki.

jalğawlıq: bağlaç.

jalğız: 1. yalnız, yegâne, tek.

2. tek başına.

jalğız–aq: yalnızca, sadece.

jalğızdıq: yalnızlık.

jalıq–: bezmek, bıkmak, usanmak.

jalın: 1. alev, ateş.

2. güç, kuvvet.

jalında–: alevlenmek, parlamak, harlamak, tutuşmak.

jalınış: yalvarma, yakarma.

jalqın: alev.

jalpaq: 1. yassı, yayvan.

2. geniş, uçsuz bucaksız.

3. ayrıntılı.

jalpaqtaw: biraz yayvan, yassıca.

jalpı: 1. genel, genellikle, top yekün.

2. evrensel.

3. soyut.

jalpılda–: 1. alevlenmek.

2. sallanmak, dalgalanmak.

3. fazlaca ilgi göstermek.

4. acele etmek.

jalpıy–: **1. düzleştirmek, düz hale getirmek.**

2. yayvanlaştırmak.

3. (bir şey) göze batmak, göze çarpmak.

4. (elbise) vücuda oturmamak, biçimsiz görünmek.

5. aşırı şişmanlamak.

6. dalkavukluk etmek, yağ çekmek, yaranmak.

jalt: yıldırım, şimşek.

jalt etkiz–: hızla bakmak, bakıp kalmak.

jalt ber–: sıvışmak, ortadan kaybolmak, cesaret edememek.

jaltaqta–: 1. korka korka etrafına bakınmak.

2. endişelenmek, meraklanmak.

jaltañ: korkak.

jaltañ bol–: korkmak.

jaltar–: geçiştirmek, kaçınmak, kaçmak, zikzak yapmak.

jaltaruwğa tırıs–: geçiştirmeye çalışmak.

jaltılda–: parlamak, pırıldamak, ışıldamak.

jama–: yamamak, yamalamak.

jamağayın: uzak akraba.

jaman: 1. eski, paçavra.

2. ahmak, akılsız.

3. sevimsiz, çirkin.

4. elverişsiz, uygunsuz.

5. çok, sert.

6. uğursuz, zavallı.

7. havasız, boğucu.

8. aksi, çirkef.

9. çekingen.

10. güçsüz, zayıf.

11. kötü, fena.

jaman köz: kötü göz.

jaman neme: zavallım, salağım benim anlamında kullanılır.

jamanda–: kötülemek, karalamak, yermek.

jamandal–: kötülenmek, yerilmek, karalanmak.

jamandatqır: kötüleşerek, hasta yürüyemeyen at.

jamanşılıq: kötülük, düşmanlık.

jamaw: yama.

jamawlı: yamalı, yamalanmış.

jamaw–jasqaw: 1. toplamak, birleştirmek, kurmak.

2. derme çatma, karma, müteşekkil, birleşik, muhtelif.

3. eğreti, yaramaz, işe yaramaz, lüzumsuz, kusurlu, gereksiz, atıl, kullanılmaz.

4. gereksizlik, lüzumsuzluk.

jamıl–: sırtına geçirmek, giymek.

jan (<cān) (*far.*)**:** 1. can, gönül.

2. yan, taraf.

3. kimse.

janı aş–: canı acımak, birisine acımak, acı duymak.

janı awır–: çok dertlenip kahrolmak, dertlenmek, canını sıkmak.

jan därmenge tüs–: zorlanmak.

jan düniye: manevi duygu, iç dünya.

jan jüyesi: iç dünyası.

janı jahannamğa bar–: gebermek, ölmek, canı cehenneme gitmek.

jan iyesi: yaşayan varlık, insanoğlu, insan.

janına bat–: çok zorluk çekmek, kahrolmak, gönlünü bunaltmak.

janı siri: dayanıklı, sabırlı, tahammüllü, kuvvetli, sağlam.

jan saqta–: yaşamak, varlığını, hayatını sürdürmek.

jan terge tüs–: kan ter içinde kalmak.

jan–: yanmak, tutuşmak.

janar: 1. göz, göz bebeği, göz nuru.

2. gün ışığı, şule.

janarı jayna–: sevinmek, memnun olmak.

janaşır: kişinin kendisine en yakın olan kimsesi.

janaza (<cenāze) (*Ar.*)**:** cenaze.

janday (<cān+day) (*Far.+T.)***:** insan gibi.

janım (<cān+ım) (*Far.+T.*)**:** canım.

jan–jaq (<cān+jaq) (*Far.+T.*)**:** etraf.

janjal: kargaşa, kavga, dalaşma.

jan–januwar (<cān+cān–āver) (*Far.+Far.*)**:** insanlardan başka bütün canlılar, hayvanlar.

jansız (<cān+sız) (*Far.+T.*)**:** 1. cansız, diri olmayan.

2. fersiz (göz).

3.ıssız.

jansızdıq (<cān+sız+dıq) (*Far.+T.*)**:** cansızlık, hareketsizlik.

janşı–: ezmek, sıkıştırmak.

jantalas–: çırpınmak, debelenmek, mücadele etmek.

jantay–: yan yatmak

januwar (<cān–āver) (*Far.*)**:** hayvan.

jaña: 1. yeni, çağdaş.

2. yakında, bir süre önce.

jaña ğana: demin, bir süre önce.

jañada: yakın zamanda.

jañadan: yeniden, tekrar, yine.

jaña–jaña: yeni yeni, yenice.

jañağı: deminki.

jañalıq: haber, icat, yenilik, keşif.

jañart–: yenilemek, tamir etmek, onarmak.

jañbır: yağmur, sağanak.

jañbır öt–: yağmur durmak.

jañğır–: 1. yankılanmak.

2. değişmek, canlanmak.

jañıl–: yanılmak, şaşırmak, hata yapmak.

jañıraq: 1. çadırın en üst noktası, kubbesini oluşturan yuvarlak.

2. ev, ocak.

jañqaday: 1. yonga gibi.

2. saf, temiz, yalın.

3. suçsuz, masum.

4. küçücük, azıcık, biraz.

jañsaq: hata, sehven.

jap–: 1. örtmek, kapatmak.

2. bitirmek, tamamlamak.

jawıp ket–: kapatmak, örtmek.

japaqta–: rahatsızlanıp gözünü kırpmak, ürkek bakmak.

jap–jaqsı: pek iyi, çok iyi.

jap–jas: çok genç, gencecik.

japıraq: yaprak.

japıraqtı: yapraklı.

qılqan japıraqtı: iğne yapraklı.

japırla–: topluca hareket etmek, toplanmak.

jappay: tamamıyla, hepsi, tüm, bütün.

japsır–: 1. yapıştırmak.

2. yamamak, perçinlemek.

jar: 1. eş, yar, sevgili.

2. uçurum.

3. buyruk, emir.

jar–: yarmak, bölmek.

jara: yara.

jara sal–: yaralamak, kalbini kırmak, incitmek, yara açmak.

jara–: 1. işe yaramak, uygun gelmek.

2. harcamak, tüketmek.

jaral–: 1. yaratılmak.

2. meydana gelmek, ortaya çıkmak.

jaralan–: yaralanmak.

jaramsaq: yalaka, pohpohlayıcı.

jaramsaqtan–: yalakalık yapmak.

jaras: uygun.

jarasım: uygunluk, uyum.

jarasım tap–: uyum sağlamak, uygun olmak, yakışmak.

jarasımdı: uygun, uyumlu, düzgün, hoş, güzel.

jarastıq: yakışma, uyum.

jarastıq ber–: yakışmak.

jarat–: 1. yaratmak, ortaya çıkarmak.

2. hoşa gitmek, beğenmek.

jarğışaq: şarapnel.

jarıq: aydınlık, ışık, nur.

jarıq jip: makine ipliği.

jarıq kör–: yayınlanmak, aydınlanmak.

jarıqqa jet–: yayınlanmak. **bk. jarıq kör–.**

jarıq tüs–: güneş çıkmak, tan atmak, tanyeri ağarmak.

jarıl–: çatlamak, patlamak, yarılmak, dağılmak.

jarılıp kete jazda–: sinirlenip, iyice galeyana gelmek.

jarım: yarım, yarı, buçuk.

jarıs–: yarışmak.

jarıt–: doğurmak, tatmin etmek, yardım etmek.

jariyala–: neşretmek, yayımlamak, açığa kavuşturmak, bildirmek.

jarq: jarq et–: 1. patlak vermek, ortaya çıkmak.

2. ışımak.

jarqanat: yarasa

jarq–jurq: 1. pırıltı, ışıl ışıl.

2. patır kütür.

jarqın: sevecen, nurlu, parlak, güler yüzlü, iyi huylu.

jarqıra–: 1. parıldamak, parlamak, ışık saçmak.

2. neşelenmek, keyiflenmek.

jarlawıt: çok yüksek olmayan, yarı uçurum yer.

jarma: ayrılmış, yarılmış.

jarma köttik qıl–: tamamen derisi aşınan, boyası giden ayakkabı hakkında söylenir, tamamen eskimek, yıpranmak.

jarmas–: 1. yapışmak, bırakmamak.

2. sataşmak.

jarnama (<car+nāme) (*T.*+*Far.*)**:** afiş, reklam.

jartas: kaya.

jartı: yarım, yarı, buçuk.

jas: 1. yaş.

2. genç, taze.

3. gözyaşı.

4. daha sıcak.

jas bala: çocuk.

jasa–: 1. yaşamak, ömür sürmek.

2. yapmak, etmek, işlemek, çalışmak.

jasağan: yaradan, tanrı.

jasaqtal–: 1. donatılmak, silahlandırılmak.

2. askeri birlik oluşturulmak.

jasamıs: orta yaşlı.

jasar: sayı bildiren kelimelerle kullanılarak insan yaşını gösterir, yaşındaki.

jasat–: yaptırmak.

jasıl: yeşil.

jasınan: küçün yaştan itibaren, çocukluğundan beri.

jasır–: gizlemek, saklamak, gizli tutmak, örtbas etmek, kapamak.

jasqan–: çekinmek.

jasmin (<yāsemin) (*Far.*)**:** yasemin çiçeği.

jastıq (I): 1. yastık; 2. minder.

jastıq (II): gençlik.

jasuw: 1. çeyiz.

2. ev eşyası.

jat: 1. yabancı, yad, ecnebi.

2. düşman, hasım.

3. yakışıksız, abes.

jat bol–: yabancılaşmak, farklılaşmak.

jat sözşildik: yabancı dilden kelime kabulü.

jat–: 1.yatmak, uzanmak.

2. bulunmak, durmak, kalmak.

jata qal–: hemen yatmak.

jatağan: büyük değil, alçak, kısa.

jatağan mañday: dar alın.

jatbawır: akraba tanımaz, akraba canlısı olmama.

jatşıldıq: 1. yabancı sözcülük, yabancı dilden kelime kabul etme.

2. yabancılaşma.

jattıq: başkalık, farklılık**:**

jaw: düşman.

jaw– (I): 1. yağmak.

2. dolup, taşmak, çoğalmak.

jaw– (II): 1. örtmek, kapatmak.

2. bitirmek, tamamlamak. **bk. jap–.**

jawap (<cevāb) (*Ar.*)**:** cevap, yanıt.

jawap bol–: cevap vermek, yanıtlamak.

jawap ber–: cevap vermek.

jawap qayır–: cevap vermek. **bk. jawap ber–**

jawap qaytar–: cevap vermek. **bk. jawap**

ber–, jawap qayır–

jawdıra–: yalvaran gözlerle bakmak, korka korka etrafına bakınmak, umutsuzca bakmak.

jawgerşilik (<jaw+ger+şilik) (*T.+Far.+T*)**:**

1. cenk, savaş, muharebe, harp.

2. baskın, hücum, saldırı, taarruz, istila.

3. sefer, seyahat, saldırış, hücum.

jawıq–: düşman olmak, düşman kesilmek, kin tutmak.

jawınger (<cengāver) (*Far.*)**:** cengâver, asker, savaşçı.

jawırın: kürek kemiği.

jawırındı jaz–: beli doğrultmak.

jawqazın: çiğdem.

jawla-: fethetmek, istila etmek.

jawlıq: başörtüsü.

jay: 1. yer.

2. hâl, durum.

3. sıradan, önemsiz, basit.

jay aytıl–: belirli bir amacı olmadan öylesine söylemek.

jay änşeyin: sadece, yok yere, hiçbir sebep yokken, sebepsiz.

jay–: yaymak, sermek.

jayalıq: kundak

jayalıqşa: kundak gibi, kundağa benzer.

jayaw: yaya, yayan.

jayaw jür–: arabasız gitmek, yaya gitmek.

jaybaraqat: tasasızca, kaygısızca.

jaydaq: 1. düz, açık.

2. derin olmayan, sığ.

3. eyersiz, eyer takımı olmayan.

4. yüzeysel.

jayğas–: yerleşmek, kurulmak.

jayıl–: serilmek, yayılmak, otlanmak.

jayında: hakkında, hususunda.

jay–küy: hal, durum.

jayla–: 1. yerleşmek, mekân tutmak.

2. otlatmak, yaymak.

3. sarmak, kaplamak.

jaylap: yavaşça, aheste aheste, gizlice.

jaylan–: yerleşmek.

jaylaw: yayla, yaylak, otlak.

jayna–: 1. parlamak.

2. değişmek, canlanmak.

3. hayal kurmak.

jaylı: 1. rahat.

2. muvafık.

3. elverişli.

4. hakkında.

5. uygun.

jaysız: rahatsız.

jayşılıq: huzur, sessizlik, sakinlik, sükûnet.

jayt: hal, durum, vaziyet.

jaz: yaz.

jaz–: 1. yazmak.

2. yaymak, sermek.

3. düzeltmek, doğrultmak.

jaza: ceza, müeyyide.

jaza kes–: cezalandırmak.

jazarman: yazar, makale yazarı.

jazba: kitabe, yazılı, yazı.

jazbay tan–: birden tanımak.

jazda–: fiillerin ardından gelince “az kalmak, ramak kalmak” anlamında kullanılır.

jazğı: yaz, yaza özgü, yazlık.

jazğıturım: ilkbahar, ilkbahar döneminde.

jazı–küzi: bütün yaz ile sonbahar boyu.

jazıq: 1. ova.

2. günah, suç, kabahat.

jazıq dala: düz bozkır.

jazıq mañday: büyük, geniş alın.

jazıqtı: suçlu, kabahatli.

jazıl–: 1. iyileşmek, sağlığına kavuşmak.

2. abone olmak; 3. kaydolmak.

jazuw: yazı, hat.

jazuwşı: yazar.

jazuwşılıq: yazarlık.

jä: tamam, olur, peki, evet.

jädiger (<yādigār) (*Far.*)**:** bir kimseyi, bir olayı hatırlatan nesne veya kişi, yadigâr.

jämiyğat (<cemā'at) (*Ar.*)**:** cemaat.

jäne: ve, de.

jännat (<cennet) (*Ar.*)**:** cennet.

järdem: imdat, yardım.

järdem ber–: yardım etmek.

järekim alla (<yerḥamuke'l–lāh) (*Ar.*)**:**

1. hapşıran kişiye söylenen "allah sana acısın", "çok yaşa" anlamında kullanılan temenni sözü.

2. "olur, peki, tamam" anlamındaki onay sözü.

jäy: 1. oda, meydan, mahal.

2. basit bir şekilde.

3. törensiz, teklifsizce.

je–: yemek.

jebe–: hızlanmak, çabuklaşmak

jedel: acil, hemen, hızlı, acele.

jedeldet–: acele etmek, hızlanmak, çabuklaşmak

jedeqabıl: 1. çabucak, tez tez.

2. yaşıt, akran.

jek: jek kör–: nefret etmek.

jeke: 1. bağımsız, ayrı, kendi başına.

2. özel.

jeke tulğa: özel kişi.

jeke–jeke (<yeke+yeke) (*Far.*+*Far.*)**:** tek tek, ayrı ayrı, tane tane, ayrı olarak.

jekpe–jek (<yeke+yek) (*Far.*+*Far.*)**:**

1. düello, mücadele.

2. teke tek.

jel: rüzgâr.

üp degen jel joq: rüzgarsız, çok durgun olmak, yaprak kıpırdamamak.

jel–: tırıs gitmek, koşmak, hızlı yürümek.

jelbire–: sallanmak, dalgalanmak.

jeleñde–: sallanmak, dalgalanmak.

jelgiz–: yel gibi hızlı gitmek.

jelin: meme.

jelin qap: inek memesi.

jelis: 1. koşu.

2. seyir, akış, süreç.

jelisti: atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü, tırıs.

jelke: ense.

jelke jünin ürpiy–: gözdağı vermek.

jelkilde–: sallanmak, dalgalanmak, çalkalanmak.

jelpindir–: 1. ferahlatmak.

2. dinlendirmek.

3. serinletmek.

4. güçlendirmek.

5. neşelendirmek, eğlendirmek.

6. teşvik etmek, gayrete getirmek, isteklendirmek, özendirmek.

7. ilgi çekmek, etkilemek, ilgi uyandırmak.

jem: yem.

jem bol–: yem olmak, aldanmak.

jemis: 1. meyve, yemiş.

2. ürün.

3. bir şeyin, bir çalışmanın başarılı sonucu, semere.

4. servet, zenginlik, bereket.

5. nasip, kısmet, rızık.

jemsaw: kursak.

jeñ: giyecek kolunun uç kısmı, yen.

jeñ–: 1. yenmek, kazanmak.

2. bir müsabakada üstün olmak.

3. bir şeye dayanmak, katlanmak, tahammül etmek.

jeñil: 1. hafif, ağır olmayan.

2. kolay, basit.

3. üstünkörü, yüzeysel.

4. hafif, hoppa.

jeñil–: yenilmek, mağlup olmak.

jeñildet–: sadeleşmek, boşaltmak, hafifletmek, muaf olmak.

jeñimpaz (<jeñim+bāz) (*T.+Far.*)**:** muzaffer, yenilmez, galip, yenen.

jeñis: galebe, galibiyet, zafer, başarı.

jeñis küni: zafer günü.

jer: 1. arazi, diyar.

2. dünya.

3. mahal, mekân.

4. toprak.

5. yer, zemin.

jer astı: yeraltı.

jer bawırla–: emeklemek, sürünmek, yaklaşmak.

jer beti: yeryüzü.

jer qaradan qasına erip: ilkbahardan itibaren.

jer ortağa jaqındap qalsa: dünya yıkılsa.

jer soqıp qal–: kapıda kalmak, toprağı dövmek.

jer şarı: yerküre.

jer üy: yerden kazılarak yapılan ev, toprak ev.

jer–: 1. bezmek, vazgeçmek.

2. iğrenmek, tiksinmek.

3. nefret etmek.

jer–älem (<jer+‘ālem) (*T.+Ar.*)**:** tüm dünya, cümle âlem.

jergilikti yerli, mahalli, yerel.

jerin–: bırakmak, kaçınmak.

jer–kök: yer gök, bütün dünya.

jer–kökke sıyğızba–: yere göğe sığdırmamak.

jerle–: 1. defnetmek, gömmek.

2. azarlamak, kızmak, fırçalamak.

jermen–jeksen: yerle bir, yerle yeksan, alt üst.

jersin–: uyum sağlamak, alışmak.

jer–suw: toprak.

jer–suwğa tüsirme–: yere göğe sığdıramamak.

jeruyıq: cennet gibi yer.

jerüw: vazgeçme.

jesir: dul.

jesirlik: dulluk.

jet–: ulaşmak, erişmek, varmak, gelmek.

jete: akıl, şuur.

jetek: etki, tesir.

jete–qabıl (<jete+ḳabūl) (*T.*+*Ar.*)**:** yaklaşık, aynı ölçüde, eş değer.

jetele–: beraberinde götürmek.

jetelep jür–: birlikte gitmek, beraberinde götürmek.

jeter: kafi, yeterli.

jeti: yedi

jeti ata: Kazaklarda yedi ata desturu vardır. Bu destura göre; Kazaklar, ata–baba şecerelerine çok önem vermektedir. Şecerelerini gelecek kuşaklara öğretmek, aile eğitiminin önemli bir parçasıdır. Bilhassa, "yedi atasını bilmeyen öksüzlüğün işareti" sayılmış, evlilik ilişkilerinde de, yedi göbek akrabalık bulunmamasına özen gösterilmiştir. (Daha ayrıntılı bilgi için bk. https://jakekhankeldi.wordpress.com/)

jetimdik (<yetîm+dik) (*Ar.*+*T.*)**:** yetimlik.

jetim–jesir (<yetîm+jesir **)** (*Ar.*+*T.*)**:** yetim ve dul

jetimsi–(<yetîm+si–) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. kendini yetim gibi hissetmek.

2. yalnız hissetmek.

3. bakımsız, savunmasız, aciz hissetmek.

jetinşi: yedinci.

jetis–: 1.sevinmek, mutlu olmak.

2. nimete gark olmak.

3. bolluğa kavuşmak, rahatlamak.

4. erişmek, yetişmek.

jetisine: her hafta, haftada.

jetisuw: yedisu.

jetkiz–: 1. iletmek, ulaştırmak.

2. amacına ulaştırma.

3. yetiştirmek, eğitmek.

jetpis: yetmiş.

jez: bakır, pirinç.

jıbırla–: kımıldamak, kıpırdamak.

jığ–: yıkmak, devirmek.

jıl: yıl.

jıl sayın: her yıl.

jıla–: 1. ağlamak.

2. kederlenmek, hüzünlenmek.

3. yakınmak, sızlamak.

4. zorluk çekmek, zorlanmak.

jılat–: ağlatmak.

jılan: yılan.

jılda: her yıl.

jıldam: hızlı, çabuk, tez, süratli.

jıldıq: yıllık.

jılı: 1. ılık.

2. içten.

jılı jawap: içten , hoşa giden cevap.

jılı söz: tatlı söz.

jılılıq: 1. ılıklık.

2. merhamet, insaniyet.

jılıs–: yavaş yavaş ilerlemek, sıvışmak, sessizce gidivermek.

jılısta–: kaybolmak.

jılja–: hareket etmek, kalkmak, yavaşça ilerlemek.

jıljıt–: kımıldatmak, yerinde4n oynatmak, kaydırmak.

jılqı: at, yılkı.

jılqışı: at bakıcısı, seyis.

jılnama (<jıl+nāme) (*T.*+*Far.*)**:** vakayiname, yıllık.

jılp: jılp et–: tak etmek.

jılpos: 1. açıkgöz, kurnaz.

2. çevik, atik.

jıltılda–: pırıldamak, ışıldamak.

jıltıra–: 1. parlamak, pırıldamak, ışıldamak.

2. güzel görünmek.

jımıy–: tebessüm etmek.

jım–jırttıq: sessizlik.

jın (<cinn) (*Ar.*)**:** cin.

jın ur–: delirmek.

jını usta–: 1. cini tutmak, sinirlenmek

2. inatlaşmak, ayak diremek.

jındı: çılgın, deli, kaçık.

jıpılıqta–: gözlerini hızlı bir şekilde açıp kapatmak, kırpıştırmak.

jır: uzun, manzum şiir; destan, yır.

jır bol–: dillere destan olmak.

jıra: uçurum, yar, hendek.

jıraq: ırak, uzak.

jırıqtı: kesikli, yarıklı.

jırındı: 1. yırtık.

2. tecrübeli, açıkgöz.

jırtıl–: yıpranmak, yırtılmak.

jırtqış: yırtıcı.

jırtqıza–mırtqıza: yırtarak, parçalayarak, parçalaya parçalaya.

jıy–: 1. toplamak, yığmak.

2. bir araya getirmek.

jıyıl–: yığılmak, toplanmak.

jıyın: 1. kalabalık, yığın, topluluk, bir şeyin toplamı.

2. toplantı, miting.

jıyın–keñes: toplantı.

jıyıntıq: bir şeyin, nesnenin yapısı, birleşimi, sonucu.

jıyıntıq söz: kapsamlı söz.

jıyırma: yirmi.

jıyna–: derlemek, toplamak.

jıynaq: takım, derleme, kitap.

jıynaqı: derli toplu, özlü, veciz, düzenli.

jıynaqta–: yığmak, toplamak, derlemek, biriktirmek.

jıynal–: hazırlanmak, toplanmak.

jıynat–: toplatılmak.

jibi–: 1. erimek.

2. ıslanmak.

3. öfkesi dinmek.

4. acımak.

jibimey kel–: acımasız olmak.

jibek: atlas, ipek, ipekli.

jiber–: göndermek, götürmek.

jiger: gayret, cesaret, güç.

jigerlen–: cesaretlenmek, gayret etmek, coşmak.

jigit: yiğit, delikanlı, genç.

jigit ağası: halka yol gösterici büyük, önde gelen yiğit.

jik: grup, temas çizgisi, sınır.

jilinşik: kaval kemiği, baldır, incik.

jiñişke: 1. ince.

2. nazik, narin zarif.

jip: ip.

jibi tüzüw: doğru dürüst.

jiti: 1. tedbirli, ihtiyatlı.

2. çevik, atik.

jiyi: sık sık, sıkça.

jiyren: al donlu (at).

joba: 1. proje, taslak, plan.

2. şekil, biçim.

joğa: yok, yoksa.

joğal–: kaybolmak.

joğalt–: kaybetmek.

joğarğı: yukarıdaki, üstteki.

joğarı: üstün, yukarı, yüce, yüksek.

joğarı sana–: üstün görmek.

jo–joq: kesinlikle yok.

joq: 1. yitik, kayıp.

2. yok, hayır.

3. olmayan.

joq bol–: helak olmak, kaybolmak, yok olmak.

joqtan özge: ne olursa, olur olmaz şey.

joqta–: 1. ağıt yakmak, yas tutmak.

2. bir şeyi aramak, özlemek.

3. araştırmak, aramak, taramak.

joqtaw: ölen biri için söylenen söz ve şiirler; ağıt, sağu, mersiye.

joqtıq: yokluk, yoksunluk.

jol: yol.

jol al–: 1. yola çıkmak, sefere gitmek.

2. sırası, zamanı gelmek.

jol aş–: imkân tanımak, yol açmak, yol göstermek, yön göstermek.

jol ayırıq: yol ayrımı.

jol berme–: yasaklamak, engellemek, izin vermemek.

jol bolsın: iyi yolculuklar, hoş geldiniz.

jolğa şıq–: yola çıkmak, sefere çıkmak.

jol körsetüwşi: kılavuz, rehber.

jol silte–: yol göstermek, yön göstermek.

jol sura–: yol sormak.

jol tap–: yol bulmak, yönünü saptamak.

jol tart–: yola çıkmak, sefere gitmek.

jolınan tay–: yolundan sapmak.

jola–: yaklaşmak.

jolawşı: yolcu.

joldas: arkadaş, yoldaş.

jolıq–: yüz yüze görüşmek, buluşmak, uğramak.

jol–jönekey: yol üstü.

jolşıbay: yol üstü.

jomart (<cuvānmerd) (*Far.*)**:** 1. cömert, eli açık.

2. gönlü zengin.

jon: sırt, arka, yayla.

jon–: yontmak, rendelemek.

jor–: yormak, yorumlamak.

jora: 1. anane, gelenek, adet, töre, örf, görenek.

2. akran, yaşıt.

joramalda–: tahmin etmek, oranlamak, yorumlamak.

jorğa: rahvan.

jorğala–: 1. rahvan yürümek.

2. emeklemek, sürünmek.

jorı–: yorumlamak, tabir etmek.

jorıq: 1. sefer, seyahat.

2. saldırış, hücum.

ne jorıq: elden ne gelir ki, ne yaparsın, diyecek bir şey yok.

jort–: 1. tırıs yürümek.

2. gezmek.

3. avlanmak amacıyla dolaşmak, av aramak.

jortuwıl: 1. yağmalama, talan etme.

2. yiyecek arama (hayvan).

3. saldırı, hücum.

4. seyahat, yolculuk.

jortuwılşı: yağmacı, eşkıya, haydut.

josı–: kitle halinde hareket etmek, topluca hareket etmek.

jospar: plan.

jospar qur–: plan kurmak.

josparğa en–: plana dâhil olmak.

jota: yamaç, tepe, engebe, yükselti.

jota–jota: tepe tepe, yığın yığın

jotalı: 1. tepeli.

2. engebeli.

3. geniş.

joy–: yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak.

joydasız: 1. büyük, fevkalade, devasa.

2. uygunsuz, elverişsiz.

joyıl–: yıkılmak, ortadan kalmak, yok olmak.

joyıt: 1. büyük, çok büyük, dev.

2. felaket, bela.

3. cani, gaddar, yavuz, zalim, alçak, rezil.

joyqın: 1. felaket, harikulade, olağanüstü.

2. şiddetli.

jön: 1. düzen, doğru, gerçek, hakikat.

2. vaziyet, hal, durum.

jöni kel–: 1. yeri gelmek, zamanı gelmek.

2. şansı olmak.

jön kör–: uygun bulmak, tasvip etmek, onamak, takdir etmek, tasdiklemek.

jön sura–: hal hatır sormak.

jöndi: 1. mantıklı, akla uygun.

2. nizamlı, sistemli, düzgün.

jöndi jawap: doğru cevap, düzgün cevap.

jönel–: yola çıkmak, yönelmek, hızla çıkıp gitmek.

jöninde: hakkında, hususunda, üzerine.

jötel: öksürük

jubanış: avuntu, teselli.

jubat–: avunmak, avutmak, teselli etmek.

jubay: karı kocadan her biri, eş.

judırıq: yumruk.

judırığın tüy–: yumruk göstermek.

judırıqtay: yumruk gibi, yumruk kadar.

juğıs–: yaklaşmak, yakınlaşmak.

juq–: bulaşmak.

juqa: ince, aciz, zarif.

juqalañ: 1. ipince, incecik.

2. zayıfça.

juqar–: yıpranmak.

juqtır–: kötü yazı yazmak,

jul–: yolmak, sökmek, koparmak.

julıp al–: çekip almak.

julıp alğanday: söz bitmeden, çabucak.

juldır–: sökülmek, çekilmek, kopartılmak.

julıq: ayakkabının köselesi ile başına veya kenarına eklenen, devam ettiği yer, kösele şerit.

julın–: kopmak, koparılmak.

julqı–: çekmek, hırpalamak, silkmek.

julqın–: çekilmek, sarsılmak.

julmalan–: 1. aşınmak, eskimek, yıpranmak.

2. silkelenmek, kuvvetle sarsılmak.

3. iyice yok edilmek, imha edilmek.

jum–: yummak, sıkmak.

jumğan awzın aşpa–: hiç ses çıkarmamak, bir şey söylememek.

jumbaq: 1. bilmece, muamma.

2. sır, gizli düşünce, gizemli.

jumbaqta–: imalı konuşmak, anlatmak, ima etmek.

jumbaqtı: imalı, üstü kapalı, dolaylı.

jumır: yuvarlak.

jumırlan–: yuvarlaklaştırmak.

jumırşaq: 1. geviş getiren hayvanlardaki ikinci mide;

2. hayvan güzeli.

jumıs: iş, hizmet, emek, çalışma.

jumıs iste–: çalışmak, iş yapmak.

jumıs jasa–: çalışmak, iş yapmak. **bk. jumıs iste–**

jumısqa kir–: işe girmek.

jumsa–: 1. göndermek, görevlendirmek, bir işi yapmasını istemek.

2. harcamak, sarf etmek.

jumsaq: 1. **yumuşak**.

2. sevimli, kulağa hoş gelen, okşayıcı, tatlı (ses).

3. rahat, uygun.

4. şen, güler yüzlü.

jumsal–: 1. kullanmak, faydalanmak, yararlanmak, istifade etmek.

2. **harcamak, sarf etmek**.

3. yumuşamak.

4. meydana getirmek, oluşturmak.

jup: 1. çift.

2. karı–koca, eş.

jubın jazba–: birbirinden ayrılmamak, sürekli beraber olmak.

jupar: esans, mis, misk, güzel kokulu.

jupını: 1. sefil.

2. basit, sade.

jurnaq: yapım eki.

jurt: 1. halk, el, yurt.

2. göç nedeniyle terkedilen yer.

jurtta qal–: yapayalnız kalmak, terk edilmek.

jurtşılıq: kamu, toplum, cemiyet, halk.

jurttıq: halka has, halk.

jut: kıtlık, açlık, felaket.

jut–: yutmak.

jutañ: 1. kıt, fakir.

2. eski püskü, döküntü.

jutın–: 1. yutkunmak.

2. imrenmek.

3. hayran olmak, hayran kalmak.

juttıq: kıtlık

juw–: yıkamak.

juwan: 1. kalın, gür.

2. güçlü, kuvvetli.

juwan tart–: kalınlaşmak.

juwıq: civarında, yakın, yaklaşık.

juwıq arada: yakında, yakın zamanda.

juwın–: yıkanmak.

jüdä (<cedā) (*Ar.*)**:** pek, gayet, çok, aşırı.

jüdew: 1. zayıfça, cılızca, sıska.

2. yorgun, bitkin.

3. gösterişsiz.

jügen: yular.

jügeri: mısır.

jügeri nan: mısır ekmeği.

jügir–: koşmak.

jük: yük, bagaj.

jükayaq: yüklük, sandık.

jükte–: yüklemek.

jüktey: yük gibi, büyükçe, genişçe.

jükti: yüklü.

jüldeli: ödüllü, ikramiyeli, ödül alan, ödül sahibi.

jün: kıl, tüy, yün.

jür–: yürümek, yola çıkmak.

jürip ket–: 1. ilerlemek.

2. bir tarafa yönelmek, yola çıkmak.

3. ölmek, vefat etmek.

jürdek: çevik, süratli, hızlı.

jürek: gönül, kalp, yürek.

jüregin jaw–: kalbini çalmak, âşık etmek.

jürek jutqan: gözü pek, cesur.

jürektilik: yüreklilik, cesaretlilik, yiğitlik.

jürgiz–: yürütmek, sürmek.

jüris: hamle, yürüyüş.

jüris–turıs: 1. gidiş.

2. tavır.

jüye: 1. eklem, oynak.

2. düzen, nizam, sistem.

jüyeli: sistemli.

jüyeli söz jüyesin tabar, jüyesiz iyesin tabar: düşünülerek söylenen söz yerini bulur; düşüncesizce söylenen söz sahibini bulur; ne ekersen onu biçersin; iyilik eden iyilik bulur, kötülük eden kötülük bulur.

jüyrik: hızlı koşan, koşucu, iyi koşan, yüğrük.

jüytki–: hızlı gitmek, çabuk yürümek.

jüz (I): 1. yüz, çehre, sima.

2. yüz (sayı).

jüz (II): soy bakımından Kazak Türklerini oluşturan üç ana koldan biri.

jüzdegen: yüzlerce.

jüzdes–: yüzleşmek, yüz yüze görüşmek.

jyuri (<jury) (*Fr.*)**:** jüri.

K

kafedra (<kathedra) (*Yun.*)**:** kürsü.

kaktus (<cactus) (*Lat.*)**:** kaktüs.

kalanhoe (<kalanchoe) (*Lat.*)**:** kalanşo.

kandidat (<candidatus) (*Lat.*)**:** aday.

kädimgi (<ḳadîm+gi) (*Ar.+T.*)**:** 1. alışılmış, olagelen, her zamanki gibi; 2. normal; 3. tam.

källa (<kelle) (*Far.*)**:** insanın, hayvanın başı.

käkir–şükir: ufak tefek, ıvır zıvır

kämpeske (<komfiskatsiya) (*Rus.*)**:** toplatma, el koyma, haciz.

kämpeskege tüs–: toplatılmak, el koyulmak, haczedilmek.

käne: 1. haydi.

2. hani.

3. nerede.

4. hangi.

5. bu mu, o mu anlamında kanaat etmemeyi ifade eden söz.

käri: 1. yaşlı, ihtiyar.

2. kadim, ezeli.

3. alışılagelen, alışılmış.

käri–qurtañ: ihtiyarlar, yaşlı kimseler.

kärilew: yaşlıca, ihtiyarca, orta yaş üstü.

kärilik: yaşlılık, ihtiyarlık.

kärilik jet–: bir ayağı çukurda olmak, yaşı hayli ilerlemiş olmak.

kärtişke (<kartoçka) (*Rus.*)**:** kart.

kebin (<kefen) (*Ar.*)**:** kefen.

kebis (<kebisı) (*Rus.*)**:** lastik ayakkabı.

kedey (<gedā) (*Far.*)**:** yoksul, fakir.

kedeylik (<geda+lik) (*Far.+T.*)**:**

1. yoksulluk.

2. eski püskü.

3. yetersiz.

4. basit, sade, gösterişsiz.

kedir–budır: eğri büğrü, çarpık çurpuk.

kek: intikam, öç, kin.

kegin al–: öcünü almak.

kegi qayt–: öcünü almak.

keket–: alay etmek, istihza etmek, alaya almak, dalga geçmek.

kekilik: keklik

kekjeñ–kekjeñ: tekrar tekrar direndiğini tasvir eden söz.

kekjeñ–kekjeñ et–: sık sık sallanmak, sendelemek.

kekse: ihtiyar, yaşlı.

kel–: gelmek.

kele sala: derhal, hemen, birdenbire.

kelgen bette: Vardığında, geldiğinde.

keleli: önemli, ehemmiyetli, mühim.

kelemej: alay, istihza, dalga.

kelemej qıl–: alay etmek, dalga geçmek, alaya almak.

kelemejde–: eğlenmek, alay etmek, istihza etmek.

kelesi: ertesi, gelecek, diğer, sonraki.

kelesi mezet: sonraki zaman, sonraları.

kelgişte–: bir yere gidip gelme alışkanlığı edinmek, ayağı alışmak.

kelin: gelin.

kelinşek: taze gelin.

kelip–ket–: gelip gitmek, katılmak.

kelis–: 1. anlaşmak, sözleşmek, kararlaştırmak, uzlaşmak.

2. bağdaşmak, razı olmak, uyum sağlamak.

3. yakışmak.

kelisti: 1. yakışıklı, güzel, hoş, çekici.

2. uygun, yeterli.

kelistir–: 1. anlaşmak, koordine etmek.

2. uyumlu hale getirmek.

keltelew: kısa.

keltiril–: getirmek.

kelüwşi: gelecek, gelmesi gereken kişi, ziyaretçi.

kem: 1. eksik, noksan.

2. kalitesiz, kötü.

3. sakat, özürlü, zavallı, gariban.

kem bol–: 1. yoksulluk, fakirlik görmek

2. yeterli olmamak, azalmak.

kem qılma–: muhtaç etmemek, eksik yapmamak.

kem soqpa–: azalmamak, eksilmemek.

kemel (<kemāl) (*Ar.*)**:** irfan, kıvam, mükemmel, kâmil.

kemeline kel–: olgunlaşmak.

kemeñger: âlim, bilgin.

kemer: kemer, kıyı.

kemiyek: çenesi içe çökük (kimse).

kempir: kocakarı, nine, yaşlı kadın.

kempirawız: pens, kerpeten.

kemsin–: küçülmek, küçümsemek, hor görmek.

kemşilik: 1. eksiklik, yetersizlik.

2. hata, yanlışlı.

3. yokluk, kıtlık.

kemşilik kel–: zarar vermek, zarar getirmek.

kenere: kenar, yaka, kıyı.

kenet: ansızın, aniden, birdenbire.

kenetten: yekten, birden, birdenbire, ansızın, durup dururken.

keñ: 1. geniş, bol.

2. iyi niyetli, alçak gönüllü, insancıl.

keñes: 1. birlik, sovyet, konsey, şura.

2. görüşme, tartışma.

3. öneri, nasihat, öğüt.

4. danışma, söyleşi, sohbet.

keñes sura–: öğüt istemek, nasihat istemek.

keñinen: 1. yaygın, geni.

2. genişçe, yaygın biçimde.

keñinen tara–: yayılmak, yaymak.

keñirdek: boğaz, gırtlak

keñirdek saqal: keçi sakal.

keñkilde–: yüksek sesle gülmek.

keñşilik: bağımsızlık, özgürlük.

kep (I): hâl, durum.

kep (II): "kelip" sözünün kısaltılmış şekli.

kepil (<kefūl) (*Ar.*)**:** kefil, garanti.

ker–: germek.

kerege: katlanıp açılabilir kafes şeklindeki destek (otağ, çadır).

keregedey: 1. katlanıp açılabilir, kafes şeklindeki destek (otağ, çadır) benzeri.

2. büyük.

3. sağlam, kuvvetli.

kerek: 1. gerek, lazım, zaruri.

2. gereklilik kipi oluşturur.

keregine jara–: faydası dokunmak, yararı olmak, işe yaramak.

ne kerek: ne lazım

keremet (<kerāmet) (*Ar.*)**:** keramet.

kerememetti (<keramet+ti) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. çok olağanüstü.

2. mükemmel.

3. güçlü, harikulade.

keri: geri, ters, aksi.

keri burıl–: geri dönmek.

keri qayt–: geri dönmek.

keril–: gerinmek.

kesil–: kesmek, kesilmek.

kerisinşe: bilakis, tersine, aksine.

kert–: kertmek, kertik açmak, çentik açmak.

kerteş: 1. kertik.

2. küçük (burun)

kerüwen (<kārbān) (*Far.*)**:** kervan

kes–: kesmek, doğramak.

kesip ayt–: kesin söylemek, açık söylemek, net konuşmak.

kesir: zarar, ziyan.

kesiri tiy–: zararı dokunmak, zarar etmek.

keskin: biçim, görünüş, yüz.

kespir: biçim, görünüş, yüz. **bk. keskin.**

keste: 1. desen, nakış, motif.

2. yapı, sistem.

3. cetvel, tarife, liste, çizelge, tablo.

kestele–: işlemek, nakış işlemek.

keşe: 1. akşam.

2. dün.

keşe ğana: zaman nasıl hızla geçti anlamında kullanılır**.**

keşegi: dünkü.

keşig–: gecikmek, geç kalmak.

keşir–: affetmek, bağışlamak.

keşke: akşam, akşamleyin.

keşke taman: akşam üstü, akşama doğru.

keşki: akşamki, akşamleyin.

keşkilik: akşam, akşam vakti.

ket–: gitmek, ayrılmak, kalkmak.

kete ber–: yürüyüvermek

ketpen (<ketmen') (Rus.)**:** kazma, çapa, bel

kewde: gövde.

key: bazen, herhangi bir zamanda, kimi, bazı.

key kezde: bazen, arasıra, bazı zamanlarda.

keybir: bazı, kimi, biraz.

keybirew: kimileri, bazıları, birileri.

keyde: bazen, kâh.

keyi–: rencide olmak, üzülmek, sitem etmek, alınmak, kırılmak.

keyip: görünüş, sima, yüz, çehre.

keyip körset–: tavır takınmak.

keyiptel–: tasvir edilmek, betimlenmek.

keyin: sonra, sonradan, geri.

keyingi: 1. arkadaki.

2. sonraki.

3. bu taraf, bu yan.

keyissiz: kırıcı, kaba olmayan bir dille söylenen.

keypi: poz, duruş, hâl, tavır.

kez: 1. zaman, süre.

2. metre.

kez bol–: rastlamak, karşılaşmak.

kez kel–: karşılaşmak, rast gelmek.

kez kelgen: herhangi bir, her bir.

kez–: gezmek, dolaşmak.

kezdegi: o dönemdeki, o zamanki

kezdes–: rastlamak, karşılaşmak, görüşmek.

kezdeysoq: kazara, rastgele, tesadüfen, ansızın, aniden, birdenbire.

kezek: kuyruk, sıra, vardiya.

kezekti: 1. sonraki.

2. sıralı, dizili.

kezeñ: 1. dağ yamacındaki iki tarafı bayır olan alçak yer.

2. çağ, devre, dönem, devir, zaman.

kezer–: susuzluktan kuruyarak çatlamak (dudak).

kezik–: karşılaşmak, rastlamak, buluşmak.

kidir–: biraz beklemek, oyalanmak.

kidiris: duraksama.

kilbiy–: bir deri, bir kemik kalmak; çok zayıflamak, kurumak, süzülmek.

kilem (<gilîm) (*Far.*)**:** halı.

tükti kilem: yünlü halı.

kileñ: hep, daima, her zaman.

kilometr (<kilo–metré) (*Fr.*)**:** bin metreye eşit uzunluk ölçüsü birimi, kilometre.

kilt: 1. anahtar.

2. aniden, birden.

kilt toqta–: aniden durmak.

kiltiypan: 1. anlam, önem.

2. içerik, muhteva.

3. neden, sebep.

4. sır.

kim: kim.

kinä (<kîne) (*Far.*)**:** suç, kabahat.

kinäla– (<kîne+la) (*Far.*+*T.*)**:** azarlamak, suçlamak, itham etmek.

kinäli (<kîne+li) (*Far.*+*T.*)**:** suçlu, hatalı.

kindik: göbek.

kir: kir, pas.

kir bol–: kirlenmek.

kir–: girmek.

kirip şıq–: uğramak, gelmek.

kirbeñ: 1. can sıkıntısı, teessüf, kırgınlık.

2. kaygı, keder.

3. evham, şüphe, güvensizlik, ümitsizlik.

4. hastalık, sakatlık.

kirbeñde–: memnun olmamak, hoşnut olmamak.

kirbeñdegen qabaq: memnuniyetsiz ifade.

kireberis: ev, bina vb. yerlerin kapı önü, giriş yeri, giriş.

kirispesiz: giriş yapmadan, giriş konuşması yapmadan.

kirle–: 1. kirlenmek, pislenmek, lekelemek.

2. bir şeyin ağırlığını ölçmek, tartmak.

kirme: göçmen.

kirpiş: tupla, kerpiç.

kisi: adam, zat, insan.

kisilik: haysiyet, insaniyet, insanlık.

kisimsi–: kibirlenmek, böbürlenmek, kurulmak.

kisişe: insan gibi, insanca.

kişi: küçük.

kişi jüz: soy bakımından Kazak Türklerini oluşturan üç ana koldan biri olan küçük cüz.

kişigirim: ufak, tefek, az çok, küçük.

kişilew: biraz küçük, küçükçe.

kişilik: 1. küçüklük.

2. mütevazilik, tevazu.

kişirek: ufak, biraz küçük, küçücük.

kişirey–: küçülmek, ufalmak, azalmak.

kişkene: küçük, ufak.

kitap (<kitāb) (*Ar.*)**:** 1. kitap.

2. bölüm.

kitapxana (<kitāb+ḫāne) (*Ar.+Far.*)**:** kütüphane.

kiy–: 1. giymek.

2. örtünmek, sarınmak.

kiye: kut, kutsal, kutsallık.

kiygizil–: giymek, takmak.

kiyim: elbise, giyecek, giysi, kıyafet, giyim.

kiyin–: 1. giyinmek.

2. süslenmek.

kiyikşöp: ciyanotu.

kiyip ket–: konuşmasını bölmek.

kiyiz: keçe.

kiyiz üy: keçe çadır.

kiymele–: 1. kalabalığı yararak yürümek.

2**.** sohbet eden kişilerin arasına girip lafı bölmek,

3. tepeden bakmak.

4. atılıp.

5. kuşatmak, kapsamak.

6. yakınlaşmak.

7. yüklenmek.

kiymeşek: Kazak ve Karakalpaklarda evli kadınların kullandığı geleneksel başlık.

klas (<classis) (*Lat.*)**:** sınıf.

klaviya (<clivia) (*Lat.*)**:** klivya.

ktenante (<ctenanthe) (*Lat.*)**:** dua çiçeği türünden, ctenanthe.

koleus kong mozaik (*Lat.*)**:** kolyoz çiçeği.

kolxoz (*Rus.*)**:** kolhoz, kollektif çiftlik.

komandir (*Rus.*)**:** komutan.

komandirlik (<komandir+lik) (*Rus.+T.*)**:** komutanlık.

kombat (*Rus.*)**:** tabur komutanı, topçu bölüğü

komutanı.

kompartiya (*Rus.*)**:** komünist parti.

kompleks (<complexus) (*Lat.*)**:** külliye, kompleks, lahit.

konkurs (<concours) (*Fr.*)**:** müsabaka, yarış, yarışma.

kontslager' (*Rus.*)**:** toplama kampı.

konvert (*Alm.*)**:** zarf.

kon'yak (<cognac) (*Fr.*)**:** konyak.

köbey–: çoğalmak, artmak.

köbeyt–: artırmak, çarpmak, çoğaltmak.

köbik: köpük.

köbinese: çoğunlukla, genellikle.

köbinşe: çoğunlukla, genellikle, umumiyetle.

köde: 1. buğdaygillerden çok yıllık bir bitki türü, sorguç otu.

2. bir deste, bir demet, yığılmış ot.

kök: 1. mavi.

2. yeşil, çimen.

3. gök, gökyüzü.

4. huysuz, inatçı, aksi.

kök böri: eski Türk boylarının totemi, bozkurt.

kök qasqır: bozkurt. **bk. kök böri**

köke: 1. baba.

2. amca.

3. ağabey.

4. 40 ile 50 yaş arasındaki her erkek.

5. bir şeyin en iyisi, en güçlüsü, hepsinden iyisi.

kökek: guguk kuşu.

kökey: akıl, hafıza.

kökeyde tur–: akılda kalmak.

kökeyine una–: ilgi duymak, sempati duymak.

kökjiyek: ufuk

kökirek: 1. bağır, döş, göğüs.

2. gövde.

3. akıl, şuur.

kökiregi aşıl–: durulmak, durgunlaşmak.

kökkekire: mavi peygamberçiçeği, mavi kantaron.

kökşe: mavimtrak, açık mavi, mavimsi.

kökşil: mavimtrak, açık mavi, mavimsi. **bk. kökşe**

köktem: bahar, ilkbahar.

köl: göl.

kölbe–: 1. yan yatmak.

2. çok yer kaplamak, geniş yer kaplamak.

köldeneñ: 1. yatay, ufki.

2. rastlantı, birden, beklenmedik, ani.

3. yabancı, el.

4. genişlik, en, açıklık.

5. ilave, ek.

köldeneñ kök attı: herhangi bir insan.

köldeneñ tart–: bildirmek, sezdirmek, hissettirmek.

köldeneñde–: 1. dolaşarak önünü kesmek, karşı durmak.

2. karşılaşmak, buluşmak.

kölegey: gözden uzak, göz önünde olmayan, tenha, kuytu, gölge.

kölem: boyut, ebat, hacim, nicelik, miktar.

kölemdi: boyutlu, hacimli.

köleñde–: 1. dagalanmak, kıpırdamak.

2. sallanarak yürümek.

köleñke: gölge.

köleñkede jür–: gölgede kalmak, dikkate alınmamak.

köleñkedey: gölge gibi, gölgeye benzer.

köleñkele–: 1. gölgelemek.

2. gizlenmek.

kölik: 1. binilecek at, deve, binek.

2. araba, taşıt.

köm–: 1. gömmek.

2. hor görmek.

3. vurmak.

kömek: yardım, destek.

kömek sura–: yardım istemek.

kömekşi: yardımcı, yamak.

kömeski: 1. müphem, belirsiz.

2. loş.

kömey: 1. gırtlak, boğaz.

2. bir şeyin kaynağı.

kömeyi bos: ne yapsa boş.

kömil–: gömülmek.

kömker–: 1. bir şeyin kenarını kıvırarak dikmek

2. kuşatmak, sarmak.

3. bezemek, süslemek.

4. zırhlamak.

kön–: 1. sabretmek, göğüs germek.

2. itaat etmek.

könbe–: başkaldırmak, isyan etmek, kabul etmemek.

köndir–: razı etmek.

köne: eski, köhne, antik.

könetozda–: eskimek.

köñil: 1. gönül.

2. fikir, düşünce, ülkü, hayal.

3. moral, keyif.

4. dikkat, ilgi.

5. karakter, huy.

köñil awdar–: dikkatini vermek, kulak vermek, önemsemek.

köñil ayt–: başsağlığı dilemek, taziye sunmak.

köñil basıl–: 1. avunmak, teskin olmak, rahat etmek.

2. yatışmak.

3. susmak.

köñil közi: 1. düşünce.

2. ileri görüşlülük.

3. bilinç, şuur.

köñil küyi: insanın iç dünyası, gönül rahatlığı, heves.

köñil qoy–: dikkat etmek, dikkatini vermek, ilgi duymak, ihtimam göstermek, dikkat çekmek.

köñil sura–: hastanın halini, durumunu bilmek.

köñili jaylan–: gönlü rahat etmek, içi rahatlamak.

köñili kel–: arzu etmek, istemek.

köñili qulazı–: garipsemek, neşesi kaçmak**.**

köñili toy–: memnun olmak.

köñilin awla–: teselli etmek, avutmak.

köñilin qaytar–: hayal kırıklığına uğratmak, hevesini kaçırmak, şevkini kırmak, rencide etmek, üzmek.

köñilin sur–: halin sormak.

köñiline jara sal–:

1. endişeye, kedere kapılmak; acı, ıstırap çekmek.

2. gönlünde yara açmak.

köñiline kirbiñ al–: üzülmek, incinmek,

kırılmak.

köñilden–: neşelenmek, sevinmek.

köñildendir–: neşelendirmek, sevindirmek.

köñildeniñkire–: içten içe sevinmek.

köñildi: 1. şen, neşeli, keyifli, sevinçli.

2. canlı.

3. canlı bir şekilde.

4. neşeyle, coşarak, coşkunlukla, heyecanla.

köñildirek: 1. keyiflice, biraz neşeli.

2. daha ilgi çekici, daha cazip.

köñilsiz: 1. neşesiz, keyifsiz, üzgün.

2. gönülsüz, isteksiz.

3. yorgun, bitkin.

4. dikkatsiz, gafil, alakasız, dalgın, özensiz, kayıtsız.

5. duyumsamaz, gevşek, tamamıyla kayıtsız, cansız, kansız, uyuşuk, üşenç, tasasız, iç**:** içi sönük.

6. perişan.

köñilsizden–: isteksiz olmak, keyfi yerinde olmamak, keyfi kaçmak.

köñilsizdik: neşesizlik, keyifsizlik, mutsuzluk.

köp: çok, fazla, bol, yığınla.

köp bol–: 1. uzun zaman olmak.

2. daha iyi olmak, daha üstün sayılmak.

3. çoğalmak.

köpke sozıl–: daha uzun süre dayanmak, daha fazla yaşamak, daha fazla sürmek.

köpti körgen: görmüş geçirmiş.

köp uzamay: çok geçmeden, birazdan.

köpe–körinew: göz göre göre, göz önünde.

köpir: köprü.

köpirt–: abartmak, boş konuşmak.

köpşilik: çoğunluk, ekseriyet, salt çoğunluk, cümbür cemaat.

köpte–: gruplandırmak.

köpten: çoktan, çoktandır.

köptik: çokluk, bolluk.

kör (<gūr) (*Far.*)**:** 1. türbe, mezar.

2. kör, âmâ.

3. cahil, bilgisiz.

kör–: görmek.

köre alma–: gıpta etmek, kıskanmak, hazmedememek.

körgen jerde azwıl bar: yine dönüp uğramak manasında kullanılır.

körse qızar: hemen aşık olan, şıpsevdi, maymun iştahlı.

körgensiz: edepsiz, görgüsüz, terbiyesiz.

körik (I): körük.

körik (II): güzellik, nefaset, yakışıklılık.

körikte–: süslemek, güzelleştirmek, bezemek.

körin–: 1. görünmek.

2. belli olmak, tanınmak, bilinmek.

körinis: 1. görünüş, görüntü, görünüm.

2. olay, belirti.

köriniske şıq–: ortaya çıkmak, göz önüne çıkmak.

köris–: 1. görüşmek, buluşmak.

2. selamlaşmak.

3. (evlenen kız) ailesi ve yakınlarıyla vedalaşmak, ayrılmak.

körneki: 1. gösterişli, görsel, ihtişamlı, net ve göze hoş görünen, göz okşayan.

2. dikkate değer, önemli.

3. temsili, örnek.

4. açık.

körnekti: 1. meşhur, tanınmış, ünlü.

2. güzel, çekici, görkemli.

3. seçkin.

körnektilik: görsellik.

körpe: yorgan, battaniye.

körset–: 1. göstermek, baktırmak.

2. bildirmek, fark ettirmek, hissettirmek.

3. yapmak.

4. ihbar etmek, ele vermek.

5. tehdit etmek.

körşi: komşu.

körşi bölme: yan oda.

körşiles: komşu. **bk. körşi.**

köse (< kōse) (*Far.*)**:** 1. köse.

2. sade, kısa.

kösem: lider, önder.

kösil–: belirli bir vadinin, nehrin, yolun ufukta uzanmak, uçsuz bucaksız, sınırsız bol bölgeyi kapsamak.

köş: göç.

köş qulaş: çok uzun.

köş–: göçmek, taşınmak, göç etmek, hicret etmek.

köşe (<kūçe) (*Far.*)**:** cadde, sokak.

köşiñkire–: solmak.

köşir (<kuçer) (*Rus.*)**:** 1. araba tekerinin dingili.

2. seyis.

3.arabacı.

köşir–: nakletmek, kopyalamak, çoğaltılmak.

köşirme: kopya, nüsha, suret.

köşpeli: göçebe, konargöçer, göçmen.

köter–: kaldırmak.

köteril–: 1. yükselmek, havalamak, kalkmak.

2. toparlanmak.

köttik: ayakkabının köselesi.

köylek: 1. elbise.

2. gömlek.

köz: 1. göz.

2. delik, boşluk.

3. kaynak, memba.

4. bizzat, şahsen, kendi.

5. hatıra, miras, yadigâr.

6. akıl, hafıza, şuur.

7. kerege (katlanıp açılabilir, kafes şeklindeki destek) ve ağlı şeylerin deliği.

8. oda.

eki közi şatına–: öfkeden gözü dönmek, çok sinirlenmek.

kögen köz: hep çocuk, genç yaş.

köz alart–: nefret etmek, sevmemek, beğenmemek.

köz aldında: göz önünde, karşısında, yüz yüze.

köz alma–: gözünü almamak, gözünü ayırmamak, gözün göremeyeceği kadar uzakta olmak.

köz ayırma–: gözünü ayırmamak.

köz jetpes: uçsuz bucaksız.

köz jum–: göz yummak, görmezlikten gelmek, gözünü kapatmak.

köz qada–: gözlerini dikmek, gözlerini ayırmadan bakmak.

köz qıyığın tasta–: gözünün ucuyla bakmak.

köz quyrığı: bakış, göz ucu.

köz sal–: 1. göz gezdirmek, bakmak; 2. yardım etmek.

köz tig–: gözlerini dikmek.

köz tart–: 1. hasret çekmek, özlemek; 2. çok istemek, arzulamak; 3. aşık etmek.

köz toqtat–: dikkat etmek, aldırış etmek, dikkatli bir şekilde bakmak.

közden tasalan–: gözden kaybolmak, yok olmak, gözden kaçmak.

közge ıstıq körin–: öncesinden tanıdık, yakın görünüşüyle mutlu bir şekilde buluşmak.

közge qoraş: gösterişsiz, çirkin.

közge türtki: alçak, kalleş, menfur.

közge tüs–: 1. tanımak, haklı bulmak, itiraf etmek, anlamak.

2. farklı olmak, farklar göstermek.

3. atılmak, fırlamak, kendini atmak, koşmak, saldırmak.

4. göz önünde olmak.

5. göze çarpmak, göze görünmek.

6. yararlık göstermek, ilerlemek, öne geçmek.

közi jan–: mutlu olmak, mesut olmak.

közi jet–: gerçeği bilmek, inanmak, kanaat getirmek.

közi ot bop jayna–: 1. gözü parlamak.

2. rahatlamak.

közi şal–: bir an için görmek.

közi şatına–: çok sinirlenmek, öfkeden gözü dönmek

közi tiri: canlı, hayatta olan, sağlıklı.

közi tirisinde: yaşam sırasında

közi toqtat–: gözünü ayırmadan biraz bakmak.

közi tüs–: görmek, bakmak.

közin aş–: gözünü açmak, okutmak, bilim vermek, aydınlanmak, öğrenmek.

közine eleste–: gözüne ilişmek.

közine jas kel–: ağlamak.

közin qızıqtır–: heveslendirmek, meraklandırmak.

közine ottay basıl–: göze çarpmak.

közine tüs–: gözüne çarpmak.

közinen ayırıl–: gözünü kaybetmek, kör olmak.

közinen tasa qılma–: gözünün önünden ayırmamak.

közde–: hedef almak, nişan almak.

közdey: küçücük, ufacık.

kroton gold star (<croton gold star) (*İng.*)**:** kroton altın yıldız.

kurs (<cours) (*Fr.*)**:** kurs, sınıf.

kübirle–: fısıldamak.

küder: ümit, güven, inanç.

küder üz–: umut kaybetmek, ümitlenmemek, ümidini kesmek.

küdiktendir–: şüphelendirmek, kuşkulandırmak.

kül–: 1. gülmek.

2. ışık saçmak, aydınlatmak, parlamak.

külim: külim bel: puslu geçit.

külimde–: gülümsemek.

külimsi: nahoş koku, kötü koku.

külki: gülüş, gülme.

külkilde–: 1. ağzına kadar dolu olmak.

2. geniş durmak, bol olmak.

3. sallanmak, dalgalanmak.

külli (<küllî) (*Ar.*)**:** cümle, külli.

kümän (<gümān) (*Far.*)**:** şaibe, şüphe, vesvese, kuşku.

kümis: gümüş.

kümistey: gümüş gibi, parlak.

kün: 1. gün.

2. güneş.

3. vakit, zaman, an, çağ, devir.

kün astı: güneş ışığı.

kün aşıl–: hava açılmak, hava iyileşmek.

kün bat–: güneş batmak, akşam olmak.

kün bürkip tur–: ince ince yağmur yağmak.

kün eñkey–: güneşin batmasına az kalmak, gece olmak.

kün jılı: bozkırdaki güneşin sıcaklığı insan vücudunun sabit sıcaklığına uygun, dondurmuyor da, hararetlendirmiyor da manasında kullanılır; normal hava.

kün keşkir–: güneşin batmasına az kalmak, gece olmak. **bk. kün eñkey–**

kün nurına şomıl–: güneş ışığını almak, gün aydınlanmak.

kün säske aş–: güneş ufuktan yükselmek.

kün säwlesi: güneş ışığı.

kün sayın: her gün.

kün şayday aşıq: berrak hava.

kün tuw–: eline fırsat geçmek.

künge küy–: yanmak, güneşten yanmak, kararmak, güneşlenmek,

küni boyı: gün boyu.

küni büginge deyin: bugüne kadar.

küni keşe: yakında, bundan az zaman önce.

künara: her diğer, ikinci gün, iki güne bir.

künä (<günāh) (*Far.*)**:** ayıp, günah, taksirat.

künäkar (<günāh+kār) (*Far.*)**:** günahkâr.

künäkarlıq (<günāh+kār+lıq) (*Far.+T.*)**:** suç, günahkârlık, suçluluk.

künbatıs: 1. batı.

2. günbatımı

künde: her gün.

kündelik: 1. karne.

2. hatıra defteri, günlük.

kündelikti: gündelik, her gün.

kündey: güneş gibi, ışıklı, aydınlık.

kündey kürkiret–: apar topar hareket ettirmek.

kündiz: gündüz.

kündizgi: gündüzkü, gündüzün.

küngey: güney

künparaq: takvim.

künşığıs: doğu.

künşildik: kıskançlık, hasetlik,

küntizbe: takvim.

küñgirt: 1. ışığı az, kararan.

2. koyu kahverengi, koyu gri.

3. güçsüz, aciz, fakir.

4. belirsiz, bulanık, bulutlu, kapalı.

5. anlaşılmaz, gizli düşünce, sır.

6. mutsuz, endişeli, kederli, efkârlı.

7. haram, haksız kazanç.

küñirenis–: feryat etmek, sızlanmak.

küñkilde–: homurdanmak, söylenmek.

küpi: kürk.

küpti: 1.haddinden fazla, tıka basa yiyen.

2. şüpheli, kuşkulu.

küpti et–: rahatsız etmek, endişe etmek,

kuşkulanmak, şüphelenmek.

küpti köñil: şüpheli, kuşkulu.

kürel–: kürenmek.

kürende–: koyu kırmızı rengini almak.

küres: mücadele, uğraş.

küresin: 1. çöplük, mezbele.

2. kürenmiş kar yığını.

küresker: 1. güreşçi, pehlivan.

2. mücadeleci.

kürkilde–: öksürmek.

kürmew: 1. halat, bağ, ilmek, zincir.

2. bağlılık.

kürsin–: iç çekmek, ah çekmek.

kürsinis: iç çekme, iç çekiş.

kürzi (<gurz) (*Far.*)**:** silah olarak kullanılan ağır topuz, gürz.

küş: güç, hal, kuvvet, iktidar.

küş al–: güç almak, kuvvet almak, güçlenmek.

küş körset–: tehdit etmek.

küşke sal–: bütün gücüyle çalışmak.

küşik: 1. enik, köpek yavrusu.

2. nazar değmemesi için küçük çocuklara yönelik olarak kullanılan sevgi sözcüğü.

3. birine hakaret amacıyla söylenen söz, it.

küşti: güçlü, kadir, kuvvetli.

küşti bol–: güçlenmek.

küt–: beklemek.

kütüwşi: bakıcı, hasta bakıcı.

küwä (<güvāh) (*Far.*)**:** şahit, tanık.

küwä bol–: tanık olmak.

küy: 1. hâl, durum.

2. konum.

3. nağme, melodi.

4. coşku, heyecan.

küy sezimi: coşku duygusu.

küyge tüs–: ateşe düşmek, duruma düşmek.

küy–: 1. yanmak, tutuşmak.

2. içi kan ağlamak.

küyew: damat.

küyin–: 1. üzülmek, kederlenmek, acımak.

2. gıpta etmek, kıskanmak.

küyip–pis–: 1. sinirlenmek.

2. endişelenmek.

küykentay: bozdoğan

küyli–quwattı: güçlü, zengin, varlıklı.

küz: güz, sonbahar.

küzde: güzün, sonbaharda.

küze–: atın kuyruk ve yelesini kırkmak, kısaltmak.

küzen: dağ gelinciği

küzet: güvenlik, devriye, karakol, koruma, muhafaza.

küzet–: muhafaza, devriye gezmek, korumak, refakat etmek.

küzetşi: muhafız, nöbetçi, bekçi.

Q

qabaq: 1. göz kapağı.

2. kapak.

3. sakız kabağı.

4. ruh hali.

5. yaka, kıyı, sahil, kenar.

qabağında kirbeñ: Can sıkıntısı, üzüntü, sıkıntı.

qabaq tüy–: incinmek.

qabat: 1. kat, sıra, tabaka.

2. herhangi bir nesnenin katlanmış yeri, arası.

3. çok katlılık.

4. defa, kere, kez.

5. aynı dağ türünde kurulan uçsuz bucaksız coğrafik yapı.

6. birlikte, beraber.

qabattas–: 1. aynı seviyeye gelmek, hizaya girmek.

2. üst üste gelmek, sıralanmak.

qabıq: kabuk.

qabıl (<ḳabūl) (*Ar.*)**:** kabul, onay.

qabıl al–: kabul etmek, beğenmek, uygun görmek.

qabılda– (<ḳabūl+da–) (*Ar.*+*T.*)**:** kabul etmek, onaylamak.

qabıldan– (<ḳabūl+da–n–) (*Ar.*+*T.*)**:** kabul edilmek, onaylanmak.

qabır (<ḳabr) (*Ar.*)**:** kabir, mezar.

qabırğa: duvar.

qada–: 1. geçirmek, batırmak, saplamak, dikmek.

2. bir noktaya bakakalmak, gözünü alamamak.

3. tenkit etmek, yerin dibine sokarcasma eleştirmek.

qadas–: birbirine gözlerini ayırmadan bakmak, bakışmak.

qadağala–: kontrol etmek, izlemek, takip etmek, gözlemek.

qadal–: gözünü dikmek, gözlerini ayırmamak, saplamak.

qadam (<ḳadem) (*Ar.*)**:** adım.

qadar (<ḳadar) (*Ar.*)**:** imkân, fırsat.

qadariy–qal: elinden geldiğince, gücü gettiğince, mümkün olduğunca.

qadawlı: çakılmış, dikilmiş, yerleştirilmiş.

qadir (<ḳādir) (*Ar.*)**:** hürmet, saygı, kadir, değer.

qadir tut–: saygı göstermek, hürmet etmek.

qadiri tüs–: değeri düşmek, değersizleşmek.

qadir–qasiyet (<ḳādir+ḥayşiyyet) (*Ar.*)**:** itibar, değer, şeref.

qağanat: kağanlık, hanlık.

qağaz (<kāġaz) (*Far.*)**:** kâğıt.

qağılezde–: çevik olmak.

qağındı: yaramaz, afacan.

qağıt–: sözle sataşmak, laf atmak, alay etmek.

qağıyda (<ḳāʿide) (*Ar.*)**:** kaide, kural.

qahar (<ḳahr) (*Ar.*)**:** kahır, sıkıntı.

qaharına min–: gazaba gelmek, öfkelenmek, sinirlenmek.

qaharman (<ḳahramān) (*Far.*)**:** hamasi, kahraman.

qaja–: 1. (ayakkabı) vurmak.

2. deriyi aşındırmak, sıyırmak.

3. kemirmek.

qajet (<ḥācet) (*Ar.*)**:** gereksinim, ihtiyaç, gerekli, lazım.

qajetsi– (<ḥācet+si–) (*Ar.*+*T.*)**:** gereksinim, ihtiyaç duymak, ihtiyacı olmak.

qajı–: yorulmak, bitkin düşmek, gücü tükenmek.

qaq: tam, tastamam.

qaq ayırıl–: ikiye ayrılmak, ortasından eşit bölünmek.

qaq jar–: tam ortasından bölmek, ayrılmak.

qaq ortası: tam ortası.

qaq–: 1. çakmak.

2. (kapıyı) vurmak.

3. silkmek, çırpmak.

4. sallamak, sarsmak.

5. kırmak, koparmak.

6. (araba) çarpmak.

7. çalmak, yürütmek.

8. mahrum bırakmak.

qaqıra–: ortadan ayrılmak.

qaqiy–: kıpırdamadan dimdik durmak.

qaqpan: kapan, tuzak.

qaqpanğa tüs–: tuzağa düşmek.

qaqşıy–: dimdik durmak, put kesilmek

qal–: kalmak, geriye kalmak.

qala berdi: hatta.

qala (<ḳal'a) (*Ar.*)**:** şehir, kent.

qala– (I): (kerpiç, tuğla) örmek.

qala– (II): 1. istemek, arzulamak.

2. doğru bulmak, uygun görmek.

qalaq: 1. faraş.

2. kaşık.

3. kürek.

4. mala.

5. kayık küreği.

qalaq qıl–: ezmek, basmak, bastırmak, sıkıştırmak, sıkmak.

qalaqtay: küçük, hafif, ufacık.

qalam (<ḳalem) (*Ar.*)**:** kalem.

qalam tart–: yazarlıkla uğraşmak, eser yazmak.

qalamaqı: telif hakkı.

qalamger (<ḳalem+ger) (*Ar+Far.*)**:** yazar.

qalamgerlik (<ḳalem+ger+lik) (*Ar+Far+T.*)**:** yazarlık.

qalampır (<ḳaranfil) (*Ar.*)**:** karanfil.

qalaw: istek, arzu.

qalay: nasıl.

qalay degenmen: ne dese de, nasılda, ne dersen de.

qalayda: ne olursa olsun, muhakkak, her halükarda.

qalay–qalay: ne kadar.

qalbañda–: (kuş) kanadını çırpıp sağa sola aceleyle uçmak.

qaljawra–: yorulmak, dermanı kalmamak, bitmek.

qaljıñda–: şaka yapmak, şakalaşmak, latife etmek.

qaljıñqoy (<qoljın+güy) (*T.+Far.*)**:** şaka yapmayı seven, şaka yapmaktan hoşlanan, şakacı.

qaljıra–: halsiz düşmek, bitmek, bitkin düşmek, kuvvetten düşmek.

qalıqta–: geri çekilmek, geride kalmak.

qalıñ (I): 1. kalın, gür, sık, yoğun.

2. çok, sayıca fazla.

qalıñ (II): gelin olacak kıza verilen para veya armağan, başlık parası, saçı, çeyiz.

qalıñ qol: çok asker, sayısız asker.

qalıñ orman: gür orman.

qalıñdıq: 1. kalınlık.

2. nişanlı, gelin.

qalıñdıq ayttır–: dünür gitmek, kız istemek.

qalıñmal: başlık olarak verilen para, eşya veya hayvan.

qalıp (<ḳālib) (*Ar.*)**:** 1. kalıp.

2. ayakkabı, çizme dikmek için kullanılan araç.

3. durum, vaziyet, tutum.

4. zaman, dönem.

qalıpta– (<ḳālib+ta–) (*Ar.+T.*)**:** şekillenmek, kalıplaşmak, alışılmak.

qalıptan– (<ḳālib+ta–n–) (*Ar.+T.*)**:**

1. kalıplaşmak.

2. yerleşmek.

3. alışılmak, alışkanlık haline gelmek.

qalıptı (<ḳālib+tı) (*Ar.*+*T.*)**:** normal, olağan, standart, alışılmış, alışılagelmiş

qalqan: kalkan.

qalqı–: havada süzülmek.

qalqıy–: 1. göze batmak, göze çarpmak, farklı görünmek.

2. iyi kötü yaşamak, geçinmek.

qalpı (<ḳālib) (*Ar.*)**:** şekil, kalıp.

qalpına tüs–: tamir edilmek, onarılmak, düzelmek.

qalpında (<ḳālib+ı+n+da) (*Ar.*+*T.*)**:** eski halinde, değişmemiş.

qalta: cep.

qaltarıs: 1. siper, kuytu yer.

2. sır, giz, esrar.

qaltarısta–: kuytulaşmak.

qaltılda–: titremek, süzülmek.

qaltıy–: donmak, kımıldamamak.

qam: 1. hâl, vaziyet.

2. hareket, teşebbüs.

qam qıl–: 1. hazırlık yapmak.

2. hareket etmek.

qamın oyla–: hareket etmek, sorumluluğunu üstlenmek.

qamal: kale, sur.

qamala–: etrafını sarmak, kuşatmak.

qamda–: hazırlamak

qamıs: kamış.

qam–qareket (<qam+ḥareket) (*T.*+*Ar.*)**:** hazırlık.

qamqorlıq (<qam+kār+lıq) (*T.*+*Far.*+*T.*)**:** 1. himaye, vasilik, koruyuculuk; 2. iltifat, lütuf.

qamsız (<ġamm+sız) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. dikkatsiz, özensiz, düşüncesiz, bencil, tasasız.

2. hafife alarak, ciddi olmayarak.

3. ilgisiz, aldırışsız, umursamaz, kaygısız, kayıtsız, endişesiz.

qamşı: kamçı, kırbaç.

qamşı bas–: kamçılamak.

qamşıla–: 1. kamçılamak.

2. hızını artırmak.

qamtı–: içermek, kapsamak, içine almak.

qamzol: kadınların elbise üzerine giydiği yelek, kamzol.

qan: 1. kan.

2. soy, sülale.

qan iş–: adam öldürmek.

qan qaqsat–: acı çektirmek.

qanı qat–: sinirlenmek, içerlemek, öfkelenmek.

qanğa böktir–: acımadan öldürmek; kana bulamak.

qan–: 1. kanaat etmek, yetinmek, memnun kalmak.

2. Bir şeyi detayları ile öğrenmek, olaya vakıf olmak.

qana–: zulmetmek.

qanağat (<ḳanā’at) (*Ar.*)**:** kanaat, tatmin olma, azla yetinme.

qanağat qıl-: kanaat etmek, tatmin olmak, zevk almak, haz duymak.

qanağat tap–: kanaat etmek, tatmin olmak, zevk almak, haz duymak.

qanat: kanat.

qanat serme–: uçmak.

qanatın qomda–: uçmaya hazırlanmak.

qandas: kandaş, aynı kandan gelen, akraba.

qanday: hangi, nasıl, ne kadar.

qandı: kanlı.

qane: haydi, hani.

qanşa: kaç, kaça, ne kadar, nice, kaç defa, defalarca.

qanşa degenmen: ancak.

qanşama: 1. ne kadar 2. sayısız, çok.

qanşıq: kancık, dişi (hayvan).

qant (<ḳand) (*Ar.*)**:** şeker.

qañğı–: avare, başıboş dolaşmak.

qañtarıl–: işsiz, hareketsiz boş kalmak**.**

qap (I): 1. çuval.

2. para kesesi.

3. vay, vah.

qap (II): "qalıp" sözünün kısaltılmış şekli.

qapadar (<qapa+dār) (*T.+Far.*)**:** kaygılı, üzüntülü, tasalı.

qapalaqta–: lapa lapa kar yağmak.

qapalandır–: üzmek, kızdırmak, kırmak, dertlendirmek.

qapelimde: ansızın, beklenmedik anda, birden.

qapı: gafil.

qapıda qolğa tüs–: gafil avlanmak.

qapırıq: boğucu sıcak.

qapısız: 1. hazırlıksız, gafil.

2. ihtiyatla, dikkatlice.

qapiyada: ansızın, beklenmedik anda. **bk. qapelimde**

qapsır–: kapsamak.

qapta–: 1. tahıl, yün vb. şeyleri bir kabın, bir çuvalın içine doldurmak.

2. kaplamak.

3. yayılmak, örtmek, sarmak,

qaptal: 1. dağ yamacı, eteği.

2. bir şeyin iki yanı, tarafı.

qaptalda–: dağ yamacında gitmek.

qar: kar.

qar bas–: kar kaplamak.

qardı da, jardı da borat–: tozu dumana katmak.

qar jamıl–: kar yağmak, kar basmak, karla kaplamak.

qar jaw–: kar yağmak.

qara: 1.kara, siyah.

2. karaltı.

3. yas tutarken örtülen siyah örtü.

4. büyük baş hayvanların genel adı.

qara basın küytte–: kendi başının çaresine bakmak, sadece kendisini düşünmek.

qara basın qamda–: sadece kendisini düşünmek.

qara jer: kara toprak.

qara keşke: akşama kadar.

qara kök: koyu mavi, lacivert.

qara ottı: semizotunun bol olduğu yer.

qara öleñ: 1. çoğunlukla her satırı onbir heceli olan şiirin eski türü.

2. su birikintili, balçıklı yerde dallı saç gibi büyüyen bitki, hasırotu.

qara örttey qapta–: yeryüzünü kaplamak, yeryüzüne yayılmak.

qara söz: düzyazı, nesir.

qara şeşek: çiçek hastalığı.

qara şubar: esmer ten.,0

qara torı: esmer, açık kahverengi.

qara–: 1. bakmak.

2. ait olmak, bağlı olmak.

3. gözetlemek, gözlemek.

qarap tur–: anlamak, sezmek, tetkik etmek, öğrenmek.

qarağan: karagana ağacı.

qarağanday: kısa boylu çok dallı dikenli bitki gibi, karagana ağacı gibi.

qarağanda: göre, nazaran.

qarağay: çam, çam ağacı.

qarağım: 1. yaşı büyük kişinin severken kullandığı söz, "yavrum", "canım", "kurban olayım" anlamında söylenir.

2. yavrusuna, torununa ya da bu yaştaki çocukları sevmek, şımartmak için söylenen "göz bebeğim", "bir tanem" manasında söylenen söz.

qarajat: para, pul.

qarakök: koyu gri.

qaraq: 1. gözün karası.

2. yaşı büyük birinin yaşça küçük kişilere karşı yavrum, evladım manasında kullandığı sevgi ifadesi.

qaraqşı: çapulcu, eşkıya, harami, haydut, yol kesici.

qara–qura: karaltı.

qara–qurasın körsetpey ket–:gözden kaybolmak.

qaraquyrıq: ceylan, acem ceylanı, iran ceylanı.

qaralaw: karaya çalan, siyahça.

qaralı (I): yaslı, matemli.

qaralı bol–: yas tutmak.

qaralı jıyın: yas töreni

qaralı qağaz: savaş meydanındaki askerlerin ölümüyle alakalı yazılmış kâğıt.

qaralı (II): aşağı yukarı, hemen hemen.

qarama–qarsı: 1. zıt, karşıtlık, karşı.

2. yüz yüze.

qarañda–: hayal meyal görünmek, karartı halinde görünmek.

qarañğı: 1. karanlık.

2. belirsizlik.

3. cahil.

qarañğı jurt: cahil halk.

qarap: hitaben, doğru.

qarapayım: alçak gönüllü, basit, mütevazı, sade, olağan, sıradan.

qaras–: 1. bakışmak.

2. yardım etmek, destek olmak.

qara saqal: orta yaşı aşan, sözü dinlenen insanlar, kara sakal.

qarasın: 1. silüet, karartı.

2. eş, yaren, yoldaş.

qarasın köbeyt–: sayısını artırmak.

qarastır–: bulmaya çalışmak, araştırmak

qarawıt–: karartı şeklinde görünmek, güç bela görünmek.

qarawşı: seyirci, seyreden.

qaray: göre, –e doğru, –e göre.

qaray–: karaya çalmak, kararmak.

qarayıp qal–: ısınamamak.

qaraylas: 1. eşdeğer, orantılı, denk, aynı ölçüde olan.

2. yaklaşık, yakın, civarında.

3. birine yardım etme, destek verme.

qareket (<ḥareket) (*Ar.*)**:** hareket, iş.

qarğı–: sıçramak, atlamak.

qarğıs: beddua.

qarğıs jiberme–: beddua almak.

qarı: kolun dirsekten omuza olan yeri.

qarı taldır–: elinin gücünü tüketmek, yorulmak.

qarım: güç, kuvvet, hal.

qarın: karın.

qarnı aş–: acıkmak, karnı acıkmak.

qarındas: kardeş, kız kardeş, bacı.

qarız: borç, alacak.

qarızın öte–: borcunu geri ödemek.

qarqılda–: kahkaha atmak.

qarqı: hız, sürat, tempo.

qarlığaş: kırlangıç.

qarlığaştay: kırlangıç gibi, kırlangıca benzer.

qarpı–: 1. vurmak, dövmek.

2. tamamen kapsamak.

3. çokça almak.

qarsaq: köpekgillerden soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, postundan kürk yapılan bir memeli türü, karsak.

qarsı: aykırı, karşı, muhalif, mukabil, zıt, ters.

qarsı al–: karşılamak.

qarsı aldında: tam önünde, göz önünde.

qarsı köteril–: birine veya bir şeye başkaldırmak, karşı çıkmak.

qarsı şıq–: karşı çıkmak.

qarsılas–: karşı gelmek, direnmek, karşı çıkmak.

qarsılıq: direnç, itiraz, mukavemet, tezat, karşılık.

qarsılıq körset–: karşı durmak, direnmek, karşı koymak.

qarşığa: aladoğan

qarsılas: muhalif, rakip, düşman.

qart: ihtiyar, yaşlı, pir.

qartan: ihtiyar, yaşlı. **bk. qart.**

qartay–: yaşlanmak, ihtiyarlamak, kocamak.

qarttıq: yaşlılık, ihtiyarlık.

qaruw: 1. silah.

2. güç, kuvvet.

qaruwı qayt–: etkisini kaybetmek.

qaruwlı: 1. silahlı.

2. güçlü, kuvvetli.

qas: 1. kaş.

2. düşmanlık eden, düşman, hasım.

3. gerçek, hakiki, sahici, has.

qas–qağım sätte: alelacele, çabucak, hızla, hızlı.

qas qaqpa–: bakışlarını ayırmamak, gözlerini alamamak.

qas qara–: karanlık basmak, karanlık çökmek.

qasın ker–: 1. mağrurlanmak.

2. kaşını germek.

3. kurum satmak.

qasına er–: peşine takılmak, arkasından gitmek, izlemek, birlikte gitmek.

qasaqana: kasten, tahammülden, bilerek.

qasarıs–: direnmek, ayak diremek, inat etmek, çatışmak.

qası: (bir şeyin) yanı.

qasında: yanında, beraberinde.

qasiret (<ḥasret) (*Ar.*)**:** elem, dert, keder, ıstırap.

qasiretti (<ḥasret+ti) (*Ar.*+*T.*)**:** elemli, kederli, dertli.

qasiyet (<ḥayṣiyyet) (*Ar.*)**:** 1. hususiyet, özellik, nitelik, vasıf.

2. haysiyet, şeref, onur.

qasiyetti (<ḥayṣiyyet+ti) (*Ar.*+*T.*)**:** mukaddes, kutsal, mübarek.

qas–jaw: düşman, hasım.

qasköylik (<qas+güy+lıq) (*T.*+*Far.*+*T.*)**:** düşmanlık,

hasımlık, art niyetlilik.

qasqa: kalın.

qasqa jol: 1.açıkça belirtilen amaç, tutulan yön; 2. büyük yol.

qasqır: kurt.

qasqır iyt: kurt köpeği.

qaş–: 1. kaçmak.

2. bir şeyi yapmak istememek, kaytarmak.

3. ortadan kaybolmak.

qaşal–: 1. saplanmak.

2. kazmak, oymak.

3. taşa kazımak.

4. yapılmak.

5. meydana gelmek, ortaya çıkmak.

6. sağlamlaştırılmak.

7. yerleştirmek, dikilmek, inşa edilmek.

qaşan: 1. ne zaman.

2. her zaman.

3. *–qanı / –keni, –ğalı / –geli* ekleri almış kelimelerden sonra gelip, çok zaman geçti, çok zaman oldu anlamını verir.

qaşanda: her zaman, herkes, daima.

qaşanğı: 1. hep, her zaman, daima.

2. ne zamana kadar.

3. çok önceki, eski, ezeli.

qat–: katılaşmak, donmak, üşümek, ulamak.

qata (<ḫaṭā') (*Ar.*)**:** hata, yanlış, kusur.

qata bas–: hata yapmak.

qatal: 1. sert, katı, yürekli.

2. merhametsiz, acımasız, gaddar.

3. sıkıntılı, cefalı, zor, ağır.

4. sert, çok soğuk (hava).

qataldıq: katılık, taş yüreklilik, merhametsizlik, sertlik.

qatañ: katı, sert.

qatar (<ḳaṭār) (*Ar.*)**:** sıra, hat, saf, silsile.

qatar körset–: denk göstermek.

qatarğa alma–: eksik görmek, benimsememek, eşit görmemek.

qatarınan (<ḳaṭār+ı+nan) (*Ar.*+*T.*)**:** sırasıyla.

qatay–: 1. sertleşmek, katılaşmak.

2. gelişmek, olgunlaşmak.

3. güçlenmek, sağlamlaşmak.

4. şiddetlenmek, artmak.

qate (<ḫaṭā') (*Ar.*)**:** hata, yanlış, kusur **bk. qata**

qater (<ḫaṭar) (*Ar.*)**:** tehlike, muhatara.

qaterli (<ḫaṭar+li) (*Ar.*+*T.*)**:** tehlikeli.

qatesiz (<ḫaṭā'+siz) (*Ar.*+*T.*)**:** yanlışsız, hatasız, kusursuz.

qatıgez: şefkatsiz, acımasız, merhametsiz.

qatıgezdik: kalpsizlik, merhametsizlik, acımasızlık.

qatıq: yoğurt, katık, süzme yoğurt.

qatın: hatun, kadın, eş.

qatın al–: evlenmek, aile kurmak.

qatınas–: ilişkiye girmek, irtibat kurmak, münasebette bulunmak.

qatın–bala: karısı ve çocukları, aile mensupları, aile efradı, aile.

qatıp–pis–: 1. alışmak, alışkanlık kazanmak.

2. ustalaşmak, deneyim kazanmak.

3. öğrenmek.

qatıp–pisken: tamamen katılaşan, kalıplaşan, değişmeyen.

qatıs: alaka, katkı.

qatıs–: değinmek, karışmak, katılmak, iştirak etmek.

qatıstı: ait, dair, mensup, ilgili, alakalı.

qatqan: 1. keramet.

2. kusursuz, mükemmel.

3. katık.

qatqıl: buz tutmuş, öfkeli, sert.

qatpar: 1. kat, katmer.

2. kırışıklık, çizgi.

qattı: 1. sert, katı.

2. gür, yüksek (ses).

3. soğukkanlı, güçlü.

4. cimri pinti.

5. çok, pek, fazla.

5. var gücüyle, elinden geldiğince.

qattı tiy–: 1. güçlü tesir etmek.

2. ağırına gitmek, dokunmak.

3. yıkılmak, harap etmek, yerle bir etmek.

qattılıq: 1. sağlamlık, dayanıklılık.

2. şiddetlilik, hızlılık.

3. sertlik, katılık.

4. sesin yükselmesi.

5. cimrilik, pintilik.

qawım (<ḳavm) (*Ar.*)**:** kavim, topluluk.

qawırsın: kuş tüyü.

qawip (<ḫavf) (*Ar.*)**:** tehlike, bela.

qawip–qater (<ḫavf +ḫaṭar) (*Ar.*)**:** risk, tehlike.

qawipsiz (<ḫavf+siz) (*Ar.*+*T.*)**:** emin, tehlikesiz.

qawipten– (<ḫavf+te–n–) (Ar.+*T.*)**:** korkmak.

qawqar: güç, kuvvet, hal.

qawlı (<ḳavl) (*Ar.*)**:** bir toplantıda alınan karar.

qawpiyt–: kocaman göstermek, kabartmak.

qawrıt: ayaküstü, alelacele.

qawrıt jumıs: acele iş.

qawsat–: kırmak, dağıtmak.

qay: hangi.

qay jerde: nerede.

qaybir: 1. kullanışlı, müsait, rahat, uygun, elverişli.

2. yetenekli, meyilli, eğilimli.

3. ne kadar.

4. herhangi bir, bazı.

qayda: 1. nereye, nerede.

2. elde değil, mümkün değil anlamında kullanılır.

qaydağı: neredeki.

qaydan: nereden.

qayğı: 1. kaygı, tasa.

2. endişe, evham, keder.

qayğılı: kaygılı, hüzünlü, acıklı.

qayğır–: hayıflanmak, kahrolmak, kaygılanmak, üzülmek, gamlanmak, kederlenmek.

qayın: kayın.

qayınjurt (<qayın+jurt)**:** karısının yakınları, dünürlük, hısımlık.

qayır (<ḫayr) (*Ar.*)**:** 1. hayır, iyilik.

2. sadaka.

qayır–: 1. hayvanların yönünü değiştirmek.

2. kıvırmak, katlamak, sarmak.

3. yeniden düzenlemek, telafi etmek, düzeltmek.

qayıra: tekrar, yine.

qayırıl–: 1. dönmek, geri gelmek, geri dönmek.

2. bükülmek.

3. önem vermek, ihtimam göstermek, gönül vermek.

qayıs–: ağır yük taşımaktan beli bükülmek, eğilmek.

qayqay–: 1. eğrilmek, kıvrılmak, bükülmek.

2. kendini üstün görmek, büyüklenmek.

3. (vücudu) arkaya doğru germek.

qaymaq: kaymak.

qayna–: kaynamak.

qayra–: 1. bilemek, keskinleştirme.

2. güçlendirmek, cesaretlendirmek.

3. kışkırtmak, tahrik etmek, taciz etmek.

qayran (<ḫayerān) (*Ar.*)**:** 1. güç, kuvvet, fayda, yardım.

2. hüzün, özlem belirten söz, yazık, yazık ki.

qayrat (<ġayret) (*Ar.*)**:** gayret, kuvvet, güç, mecal, cesaret.

qayratı qayt–: halsiz düşmek, gücü yitmek, gücü tükenmek.

qayrat körset–: gayret göstermek, çabalamak.

qayratker (<ġayret+ger) (*Ar.*+*Far.*)**:** 1. emektar.

2. militan.

qayrattan– (<ġayret+ta–n–) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. kuvvetlenmek.

2. cesaretlenmek, güç bulmak.

qayrattı (<ġayret+tı) (*Ar.*+*T.*)**:** kudretli, güçlü, kuvvetli.

qayrıl–: bükülmek.

qaysı: hangi, hangisi.

qayt– (I): geri dönmek, dönmek.

qaytıs bol–: vefat etmek, ölmek. **bk. düniyeden oz–; düniyeden öt–; düniye sal–.**

qaytıp ber–: geri vermek, iade etmek.

qaytkende de: neyse, herhangi bir şekilde, ne olursa olsun, her durumda, her nasılsa.

qayt– (II) (<qalay et–)**:** "qalay et–" sözünün kısaltılmış şekli; nasıl olmak.

qayta: tekrar, yine.

qayta oralma–: yardım etmemek, destek olmamak.

qayta–qayta: ara sıra, zaman zaman, sıkça.

qaytala–: tekrar etmek, yinelemek, tekrar hatırlatmak.

qaytalan–: tekrar edilmek, yinelenmek.

qaytar–: geri vermek, iade etmek, geri götürmek.

qaytıp: tekrar, yine, gene, yeniden.

qaytip (<qalay etip)**:** nasılsa, nasıl.

qaytpas: 1. iyimser.

2. kararlı, sözünden dönmeyen.

3. cesur, yürekli, cesaretli.

qaz: kaz.

qazday: kaz gibi.

qaz–: kazmak.

qaza (<ḳażā') (*Ar.*)**:** ölüm, kaza, vefat.

qaza bol–: ölmek, vefat etmek.

qaza tap–: ölmek, vefat etmek. **bk. qaza bol–**

qazaqşala–: Kazakça konuşmak.

qazan: kazan.

qayda barsañ qazannıñ qulağı törtew: Türkiye Türkçesinde "Nereye gitsen okka dört yüz dirhem" şeklinde yer alan atasözü ölçü her yerde aynıdır anlamında kullanılır.

qazanaspa: kazan kaynatılan ocak.

qazbala–: eşelemek, kazımak, detaylı soruşturmak, etraflıca sormak.

qazdıy–: kazık gibi dik durmak, kazık gibi durmak.

qazıqtay: kazık gibi, direk gibi.

qazına (<ḫazîne) (*Ar.*)**:** define, hazine.

qazir (<ḥāżır) (*Ar.*)**:** şimdi, şu anda.

qazirgi (<ḥāžır+gi) (*Ar.+T.*)**:** şimdiki, bugünkü.

qaztaban: beşparmak otu.

qıbı: fırsat, imkân, şans, uygun an.

qıbı qan–: rahatlamak, memnun olmak, memnuniyet duymak.

qıbır: kıpırtı.

qıbır et–: hareket etmek, kıpırdamak.

qıbır etpe–: hareket etmemek, kıpırdamamak.

qıdır–: gezinmek, dolaşmak.

qıl–: yapmak, kılmak. **bk. ğı–; ğıl–**

mediresin qıl–: yapacağını yapmak, elinden geleni yapmak.

qılañ (I): beyazımsı, boz.

qılañ ur–: 1. görünüp kaybolmak.

2. tutarsız hareket etmek, kararsız olmak.

3. iyi ağırlamak, fazla ilgi göstermek.

4. sallana sallana yürümek.

5. gözleri dışarıda olmak.

qılañ (II): kurnaz, açıkgöz, düzenbaz, tutarsız, ikiyüzlü.

qılıq (<ḫuluḳ) (*Ar.*)**:** 1. davranış, fiil.

2. huy, karakter.

3. kılık, görünüş.

qılış: kılıç.

qılıştas–: kılıçlanmak, savaşmak, çarpışmak, çatışmak.

qılıştay: 1. kılıç gibi, keskin.

2. dimdik, upuzun.

qıl–qıbır: çer çöp, kıl tüy.

qılqıy–: (bir şey) çok zayıf ve uzun gözükmek.

qılmıyt–: kendini beğendirmeye çalışmak, süslemek.

qılşıq: kıl, kılçık, tüy.

qılt: aniden, hızla olan hareketi bildiren söz.

qılt et–: sezmek, hissetmek.

qılta: dirsek.

qıltıy–: bir şeyin ucu, tepesi azıcık görünmek.

qımız: kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan bir tür içecek, kımız.

qımta–: boşluk kalmayacak şekilde kapatmak, örtmek.

qıp: "qılıp" sözünün kısaltılmış şekli.

qır: 1. kır, bozkır.

2. bıçak vb. şeylerin sırtı.

3. ütü çizgisi.

4. hüner, maharet.

5. beceri, yatkınlık.

qır astında: uzak değil, yakın.

qır–: kazımak, mahvetmek, katletmek, kırmak, yok etmek, imha etmek.

qırı ket–: 1. başarısız olmak, işi yoluna girmemek, işi düzelmemek.

2. kırılmak, dökülmek, zedelenmek.

qırağı: dikkatli, gözü açık, gözü keskin.

qırağı köz: keskin göz.

qıran: kartalgillerin genel adı.

qıran bürkit: avcı kartal.

qırat: tepe.

qıraw: 1. kırağı.

2. yaşlı kimselerin saç ve sakalına düşen ak.

qırğın: 1. katliam, soykırım, kırım.

2. amansız, çetin, acımasız.

qırğız–: tıraş olmak.

qırıq: kırk.

qırıq pışaq bol–: birbirine düşmek, birbirine girmek.

qırıqqulaq: aşk merdiveni (bot.).

qırıl–: kırılmak, kırana uğramak, ölmek, telef olmak, helak olmak.

qırılda–: hırıldamak.

qırın: 1. yani.

2. bölüm, kısım.

qırında–: 1. kestirmeden gitmek.

2. konuyu dağıtmak.

3. kur yapmak.

qırq–: kırkmak, kesmek.

qırqa: tepe, bayır, yokuş.

qırqalı: tepeli, yokuşlu.

qırqıljıñ: 1. kavga, anlaşmazlık, tartışma.

2. geveze kimse.

qırqınşı: kırkıncı, kırklı (yıl).

qırqüyek: eylül ayı.

qırlan–: düzleşmek.

qırna–: kazıyıp temizlemek, kazımak.

qırsıq–: inatlaşmak, aksileşmek, ayak diremek.

qıs: kış.

qıs–: kıstırmak, sıkmak, kısmak.

qısas (<ḳıṣāṣ) (*Ar.*)**:** 1. kısas, intikam, kin, kana kan;

2. kavga, çekişme, münakaşa, düşmanlık.

qısıl–: rahatsız olmak, mahcup olmak, utanmak, çekinmek.

qısır: kısır.

qısır söz: boş, fuzuli söz.

qısıraq: kısrak.

qısqalaw: biraz kısa.

qısqası: kısaca, özetle, kısa bir şekilde.

qısqaşa: kısaca, özetle, kısa bir şekilde. **bk. qısqası**

qısqı: kışlık, kışa has.

qısta–: kışı geçirmek, kışlamak.

qıstaw: kışlak.

qıstır–: kıstırmak, sıkıştırmak.

qıstırıl–: kıstırılmak, sıkıştırılmak.

qıy–: hediye vermek, bağışlamak.

qıya: 1. yamaç.

2. uzak, ücra.

qıyal (<ḫayāl) (*Ar.*)**:** hayal. Bkz xıyal

qıyal jemisi: hayal ürünü.

qıyaliy (<ḫayāl +î) (*Ar.*)**:** hayali.

qıyamettik (<ḳıyāmet+tik) (*Ar.*+*T.*)**:** sonsuza dek, sonsuz, ebedi.

qıyan–keski: kanlı savaş.

qıyıq: kıyık, kıyım.

qıyıq köz: çekik göz.

qıyıl–: yalvarmak, yakarmak, kendini acındırarak bir şeyler istemek.

qıyın: zor, çetin.

qıyında–: zorlaşmak, çetinleşmek.

qıyın–qıstaw: meşakkatli, acı dolu, sıkıntılı.

qıyırşıqtan–: tane tane olmak.

qıyquwla–: çığlık atmak, bağırmak, nara atmak.

qıylı: her türlü, çeşitli.

qıyma–: korumak, esirgemek.

qıymıl: 1. hareket.

2. mücadele.

qıymıldat–: kımıldatmak, hareket ettirmek.

qıynal–: 1. ıstırap çekmek.

2. zorlanmak, zorluk çekmek.

3. ihtiyaç duymak, yokluk çekmek.

qıypalaqta–: isteksizce hareket etmek.

qıysayt–: eğilmek, yan yatmak, büzülmek.

qıysıq: 1. düz olmayan, eğri, çarpık, yamuk.

2. yanlış.

qıysıq bit–: eğilerek, yamuk bir şekilde büyümek, yetişmek.

qıysın: 1. elverişli, uygun zaman, fırsat.

2. mantık, taslak.

qıywı–jıyqı: eğri, çarpık.

qızar–: kızarmak, kırmızı olmak.

qızarıp ket–: yüzü kızarmak, utanmak.

qız–bozbala: kızlar ve erkekler.

qızdı: kızı olan, kızlı.

qızğanış: haset, kıskanç.

qızğılt: 1. pembe.

2. kızıl.

qızğılttan–: 1. pembeleşmek.

2. kırmızılaşmak.

qızıq: 1. ilgi çekici, enteresan.

2. olağanüstü, harikulade.

3. avunç, avunma, teselli.

qızığa qara–: ilgiyle izlemek.

qızıq–: 1. ilgilenmek, ilgi duymak.

2. imrenmek, gıpta etmek.

qızıq–şıjıq: sevinç ve acı, acı tatlı.

qızıqtı: ilginç, ilgi çekici, dikkate değer.

qızıl: kırmızı, kızıl.

qızıl armiya: kızıl ordu.

qızıl äsker: kızıl ordu askeri.

qızıl til: hatip, dilbaz.

qızıl–jasıl: her türlü açık renge boyanmış, güzelleşmiş.

qızın–: kendini kaptırmak.

qız–kelinşek: kızlar, gelinler.

qızmet (<ḫidmet) (*Ar.*)**:** 1. iş, hizmet.

2. bir şeyin önemi, ehemmiyeti, fonksiyonu.

qızmet ornı: makam.

qobaljı–: evhamlanmak, kuruntu yapmak, kuşkulanmak, heyecanlanmak.

qobaljuw: 1. huzursuzluk, keyifsizlik.

2. ayaklanma, isyan, başkaldırı.

qobıra–: dağılmak, kabarmak.

qoğajay: menekşe.

qoja (<ḫvāce) (*Far.*)**:** 1. müslümanlıkta din görevlisi, hoca.

2. sahip, yönetici.

3. aile reisi.

qojalaq: kirli, pasaklı, pis.

qara qojalaq: kapkara.

qojalaqtan–: kirlenmek, pislenmek, berbat olmak.

qojırqay: eğri büğrü, çarpık çurpuk, engebeli.

qoqanda–: 1. kabadayılık etmek, dikleşmek.

2. güç göstermek, tehdit etmek.

qol: 1. imza.

2. el.

3. iş gücü.

4. asker, ordu.

qol al–: 1. selamlaşmak.

2. antlaşmak.

3. tokalaşmak.

4. askerlerini toplamak.

qol astında: idaresinde, mahiyetinde,

yönetiminde.

qol basta–: yol gösterici, kumandan olmak, sefere önderlik etmek, ordu yönetmek.

qol baylaw: engel, mani.

qol boşa–: vakit bulmak, eli boşalmak.

qol jür–: zamanı gelmek, fırsatı olmak.

qol köter–: el kaldırmak.

qol sal–: 1. saldırmak, hücum etmek, işkence etmek, sıkıntı vermek, zalimlik etmek.

2. bir işe başlamak, uğraşmak, ele almak.

3. güç göstermek.

4. yatakta yatan kadının koynuna girmek.

qol serme–: hamle yapmak, atılmak, uzanmak.

qol soz–: uzanmak, ele almaya çalışmak.

qol sozım jer: yakın yer.

qol uşın ber–: yardım etmek, elini uzatmak, el uzatmak.

qolğa al–: uğraşmak, ele almak.

qolğa tüs–: yakalanmak.

qolı bos: işsiz, avare.

qolı bosa–: boş vakti olmak.

qolı jet–: elde etmek, ele geçirmek, nail olmak, muvaffak olmak, sahip olmak.

qolı qışı–: 1. bir şey yapası gelmek.

2. canı sıkılmak.

qolın bulğa–: el sallamak.

qolın silte–: kes, bırak anlamında atılmayı bildiren hareket.

qolınan öt–: denetlemek, kontrol etmek, denemek, göz atmak, bakmak.

qolınan qol qalma–: elinde derman kalmamak.

qola: bronz, tunç.

qolay: uygun, layık.

qolayı kel–: uygun gelmek, uygun olmak.

qolaylı: 1. elverişli, kullanışlı, münasip, müsait, uygun.

2. etkin.

qolaysız: uygunsuz, elverişsiz, kötü.

qolbası: kolbaşı, komutan.

qoldan–: kullanmak, istifade etmek, uygulamak.

qolğanat: yardımcı, destek, koruyucu, dayanak, yol arkadaşı.

qolqılda–: (ayakkabı veya kıyafet) büyük gelmek.

qolma–qol: hemen, birden.

qolsandıq: yolculuk sırasında gerekli eşyalar konulan, dört köşeli, kilitlenebilen mahfaza, sandık.

qolşatır: şemsiye.

qoltawla–: azıcık aksamak, topallamak.

qoljazba: yazma, el yazması, el yazısı.

qom: deve için keçeden yapılmış eyer.

qomaqtı: 1. kalabalık.

2. genişçe, büyükçe.

qon–: konmak, konaklamak.

qonaq: misafir, konuk.

qonaqüy: misafirhane, otel, salon.

qonaqta–: konaklamak.

qonalqa: gece kalınan, konaklanan yer.

qonalqalıq: gece kalınabilecek (yer).

qonımdı: yakışır, uygun, yaraşır, hoş, güzel.

qonıs: ikamet, ikametgâh, mekân, konut, yurt.

qonıs tep–: gelip yerleşmek, iskân etmek, mesken tutmak, ikamet etmek.

qonıstan–: yerleşmek, iskân etmek.

qonıstas: aynı yere yerleşen, komşu olan.

qonış: konç.

qoñır: kahverengi.

qoñır ala: kahverengi ve beyaz renklerin karışımı, doru ala.

qoñırqay: hoş, güzel, rahat, ciddi.

qopañda–: telaşlanmak, yerinde duramamak.

qopar–: 1. koparmak.

2. çapalamak.

qor (<ḫvōr) (*Far.*)**:** zavallı, biçare, hakir.

qor bol–: zavallı duruma düşmek.

qor–: korumak, muhafaza etmek.

qora: 1. ahır, ağıl.

2. avlu.

qora–qora: sürüyle, sürü sürü, pek çok.

qorala–: 1. hayvanları ahıra kapamak.

2. belirli bir yerin etrafını çevirmek.

qorek (< ḫōrāk) (*Far.*)**:** yemek, gıda, besin.

qorek qıl–: bir şeyler öğretmek.

qorğa–: korumak, müdafaa etmek, muhafaza etmek.

qorğalaqta–: korkmak, ürkmek, çekinmek.

qorğan–: korunmak, sığınmak, sakınmak, kendini savunmak.

qorğansız: 1. desteksiz, müdafaasız, dayanıksız.

2. kimsesiz, sahipsiz.

qorğansızdıq: 1. desteksizlik, dayanıksızlık, müdafaasızlık.

2. kimsesizlik, sahipsizlik.

qorıq: hayvancılığa elverişli otlu, sulak yer, otlak.

qorılda–: guruldamak.

qorım: 1. mezarlık.

2. taş yığını.

qorıt–: sindirmek, özetlemek, neticelenmek, sonuçlanmak.

qorıtıl–: neticelendirmek, sonuçlandırmak.

qorq–: korkmak, ürkmek.

qorla– (<ḫvōr+la–) (*Far.*+*T.*)**:** küçümsemek, aşağılamak.

qorlaw (<ḫvōr+la–w) (*Far.*+*T.*)**:** hakaret, küçümseme, aşağılama.

qorlan– (<ḫvōr+la–n–) (*Far.*+*T.*)**:** küçümsemek, aşağılamak.

qorlıq (<ḫvōr+lıq) (*Far.*+*T.*)**:** hakaret, eziyet, baskı, cebir, azap.

qorşa–: abluka altına almak, çevirmek, kuşatmak,

qorşal–: kuşatılmak, sarılmak, çevrilmek.

qorşaw: 1. duvar, paravan.

2. kuşatma, abluka.

qortıq: bodur, bücür, kısa boylu.

qoru–: korumak, muhafaza etmek.

qoruw: koruma, muhafaza etme.

qos: 1. çift.

2. ekip, grup.

qos jılqı: çift yılkı.

qos–: 1. katmak, birleştirmek, eklemek.

2. evlendirmek.

3. birine maddi yardımda bulunmak.

qosıl–: katılmak, kavuşmak, ilişmek.

qosa: birlikte, yanında, üstelik, ilaveten, beraber.

qosaq: eşlerden her biri.

qosaqta–: ikilemek, çiftlemek, ikilemek.

qosalqı: yedek, ilave.

qosarlan–: aynı anda konuşmak.

qosımşa: ek, ilave.

qosındı: 1. karışım, katık, birleşim.

2. toplama işlemi neticesinde çıkan sonuç.

qoş: iki kişinin ayrılırken birbirine söylediği söz, elveda.

qoş ayt–: veda etmek, allah'a ısmarlamak.

qoş aytış–: vedalaşmak.

qoş (<ḫōş) (*Far.*)**:** hoş, memnun edici.

qoş kel–: hoş gelmek.

qoşqar: koç.

qoşqar murın: kemerli burun.

qoşqar tumsıq: kemerli burun.

qoştas–: vedalaşmak.

qoy: koyun.

qoy–: 1. koymak, bırakmak, vazgeçmek.

2. nöbetçi koymak.

3. iş sağlamak, bir kimseyi işe yerleştirmek.

qoya tur–: durmak, duraksamak.

qoyşı: boşver, bırak.

qoyan: tavşan.

qoyıl–: konulmak.

qoyın: 1. koyun, kucak.

2. bir nesnenin içi, ortası.

qoyın–qonış: vadi, (dağın, yerin vb.) içi.

qoyqanda–: hantalca yürümek, kaba saba hareket etmek.

qoyma: depo, bodrum, ambar.

qoyşı: çoban.

qoyu: koyu, yoğun.

qoyu–: 1. koymak.

2. yerleşmek, mevzilenmek.

3. alıkoymak, bırakmak, fırlatmak, tutmak, saklamak, muhafaza etmek, korumak.

4. durdurmak, kesmek.

5. yasaklamak, dokunmak.

6. defnetmek, gömmek.

qoz–: hareketlenmek, kızışmak.

qozğa–: itelemek, kımıldatmak, hareket ettirmek.

qozğal–: kıpırdamak, kımıldamak, hareket etmek.

qozğalaqta–: kımıldanmak, yerinde duramamak.

qozğalıs: hareket, ayaklanma, boykot, isyan.

qozı–laq: kuzu oğlak.

quba: boz.

quba bel: 1. aynı biçimde, hemcins, tek düzen.

2. ortalama, normal.

3. tepe, bayır.

qubıl–: değişmek.

qubılıs: 1. değişim, olay.

2. insanların iç dünyaları ve bedenlerindeki değişim.

quda (<kuda) (*Moğ.*)**:** dünür.

quda tüs–: kız istemeye gitmek.

quda–qudandalı: dünür.

qudawanda (<ḫudā+vend+ā) (*Far.*)**:** Ya Rabbim, Allah'ım, Ey Allah'ım.

quddı (<ḫūdi) (*Far.*)**:** aynı, tıpkı, tam

qudıq: kuyu.

qudiret (<ḳudret) (*Ar.*)**:** iktidar, kudret.

qujına–: kaplamak, üşüşmek.

qujırañda–: eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak.

qul: kul.

qul bol–: kul olmak.

qula: sarı ile kırmızının arasındaki at rengi.

qula awız: dilbaz, hatip, nüktedan, güzel konuşan.

qula–: 1. düşmek, devrilmek.

2. yıkılmak, bozulmak.

3. sağanak yağmur yağmak.

qulaq: kulak.

qulaq as–: dinlemek.

qulaq sal–: dinlemek, kulak vermek.

qulağı şal–: kulağına çalınmak, işitmek, kulağına çarpmak.

qulağına tiy–: işitmek, haberdar olmak.

qulama: 1. dik yamaç, uçurum.

2. şelale, çağlayan**.**

tik qulama: derbent, darboğaz.

qulaniyekte–: tan atmak, şafak sökmek.

qulazı–: 1. toprağı nadasa bırakmak.

2. ıssız, tenha, boş kalmak, terk edilmek.

qulda–: 1. birleştirmek, sıkıştırmak.

2. ertelemek, sürmek, itelemek, itmek.

3. boyunca ilerlemek.

quldır: küçük yavrunun zorlanarak hızla koşması.

quldıyla–: hızla aşağı inmek, yuvarlanmak.

qumalaq: 1. koyun keçi gübresi.

2. bahane

qumalaq tüs–: uydurmak, bahane uydurmak.

quman: ibrik.

quman: kuman, kıpçak.

qumar (<ḳumār) (*Ar.*)**:** 1. düşkün, müptela, hevesli;

2. cesur, gözüpek.

qumarı tarqa–: gönlü rahatlamak, ferahlamak.

qumarlıq (<ḳumār+lıq) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. heveslilik, meraklılık.

2. heves.

3. hırs.

qumart– (<ḳumār+t–) (*Ar.*+*T.*)**:** çok istemek, arzulamak, ilgi duymak, heveslenmek.

qumır: güvercinler takımından, güvercinden küçük, boz, gri renkli bir kuş, kumru.

qumırsqa: karınca.

qunıs–: kamburlaşmak, bükülmek, eğilmek.

quntıy–: 1. olabildiğinde kısa olmak.

2. küçülmek, büzülmek.

qupiya (<ḫafī) (*Ar.*)**:** sır, giz.

qur: 1. boş, öylesine.

2. orman horozu, siyah keklik.

qur änşeyin: öylesine, boşuna, boş yere, o kadar çok, o derece, aşırı bir biçimde.

qur qol: silahsız, güçsüz, araçsız.

sañıraw qur: yaban horozu, çalı horozu.

qur–: yok olmak, mahvolmak, imha olmak, kalmamak.

qura–: kurmak, oluşturmak, bira araya getirmek.

qural–: kurulmak, bir araya getirilmek, toplanmak.

quram: bünye, kadro.

qurastır–: kurmak, birleştirmek, derleme, toplamak.

qurastırıl–: kurulmak, birleştirilmek.

qurbandıq (<ḳurbān+dıq) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. kurban kesme geleneği.

2. bir şey uğruna kesilen kurbanlık.

3. bir ülkü uğruna canını feda etmek, fedakârlık.

qurbandıq şal–: kurban kesmek.

qurdas: yaşıt, akran.

qurğaq: kurak, kuru, boş.

qurı–: yok olmak, imha olmak, mahvolmak.

qurıq: 1. atları yakalamakta kullanılan, ucuna ip

bağlanmış uzun sırık, kement.

2. hilekârlık, düzenbazlık.

3. azap, zorluk, acı, keder.

qurıq äket–: üstün olmak, üstün gelmek, alt etmek, zafer kazanmak.

qurıl–: kurulmak, oluşmak.

qurılım: yapı, bünye, kuruluş.

qurıltay (<ḫurul–tay) (Moğ.)**:** kurultay.

qurım: kurum bağlamış, islenmiş keçe.

qurım kiyiz: aşınmış büyük keçe.

qurmalas–: birbiriyle ilişkili halde olmak, bütünleşmek.

qurmalastır–: birleştirmek, bütünleştirmek.

qurmette– (<ḥürmet+te–) (*Ar.*+*T.*)**:** hürmet etmek, saygı göstermek.

qurmetti (<ḥürmet+ti) (*Ar.*+*T.*)**:** hürmetli, sayın, muhterem, saygıdeğer.

qursaq: göbek, karın, kursak.

qurtımtay: çok küçük, küçücük, ufacık.

qus: kuş.

qus jolı: 1. samanyolu, samanuğrusu, hacılaryolu

2. kuş yolu.

qus–: 1. kusmak.

2. çalınan malı kullanayıp sahibine geri vermek.

quş–: 1. kucaklamak.

2. yar sevmek, evlenmek

quşıp süy–: sevgiyle kucaklamak.

quşaqta–: kucaklamak, sarılmak, sarmak.

qut: baht, kut, servet, bereket, uğur.

qut–bereke (<qut+bereket) (*T*+*Ar.*)**:** baht, servet, bereket, bolluk.

qutıl–: serbest kalmak, azat olmak, kurtulmak.

qutırın–: 1. öfkelenmek, kızmak.

2. etrafa saldırmak, tartışmak.

3. acele etmek.

4. rahat durmamak.

qutqar–: kurtarmak, savuşturmak, kurtulmak, kaçmak.

quw: 1. kurumuş, sararmış.

2. hilekâr, kurnaz.

quw tirsek: tırıs.

quw mekiyen: halksız bozkır, ıssız yer.

quw müyiz: 1. görmüş geçirmiş, deneyimli, tecrübeli.

2. kurnaz, hilakar boynuz.

quw–: 1. birisinin ardına düşmek, kovalamak.

2. kovmak.

3. bir şeyin peşine düşmek, takipçisi olmak.

quwaqı: şakacı, komik, gülünç, muzip.

quwala–: kovalamak, takip etmek.

quwan–: sevinmek.

quwanış: sevinç.

quwanışı qoynına sıyma–: sevinçten uçmak.

quwanış–qızıq: sevinç, baht, mutluluk.

quwar–: 1. güneşten sararmak.

2. rengi kaçmak, benzi solmak.

3. çoluk çocuğundan ayrılıp tek başına kalmak.

quwat (<ḳuvvat) (*Ar.*)**:** güç, kuvvet.

quwatı azay–: gücü azalmak, gücü tükenmek.

quwatı qayna–: gücü artmak, kuvvetlenmek, dinçleşmek.

quwatsız (<ḳuvvat+sız) (*Ar.*+*T.*)**:** güçsüz, kuvvetsiz, halsiz.

quwattı (<ḳuvvat+tı) (*Ar.+T.*)**:** güçlü, kuvvetli.

quwdalaw: takibat, kovuşturma.

quwırşaq: 1. kız çocuklarının oyuncağı, bebek.

2. kukla.

quwıs: kovuk, çukur, oyuntu.

quwnaq: 1. dinç, zinde.

2. tez, hızla, çabucak.

quwra–: kurumak, sararmak, solmak.

quwsañ: 1. tecrübeli.

2. kurnaz, hilekâr, düzenbaz, açıkgöz.

quwsırıl–: birleştirilmek, sıkıştırılmak.

quwtıñda–: hareketli, uyanık olmak, hareketlenmek.

quy–: 1. dökmek, doldurmak, koymak.

2. boşaltmak.

3. (yağmur) bardaktan boşanırcasına yağmak.

4. herhangi bir şeyi kalıba dökmek.

quyıl–: 1. (kuş) aşağı doğru fırlamak.

2. dökülmek.

quyındat–: fırtına koparmak, rüzgâr gibi hızlı olmak.

quyqılj–: 1. değişmek, farklılaşmak.

2. bir yerde, yerinde duramamak.

quyrıq: 1. kuyruk.

2. uyluk, kalça.

3. dipçik.

quz–jartas: dağın başı, zirvesi, büyük kaya.

quzğın: kuzgun**.**

L

lager' (lager) (*Alm.*)*:* kamp.

lağınet (<lā'net) (*Ar.*)**:** lanet, beddua.

lağınet qamıtın kiy–: lanetlenmek.

lajsız (<'ilāc+sız) (*Ar.+T.*)**:** çaresiz, zorla, zoraki, ister istemez.

laq: oğlak.

laqap (<laḳab) (*Ar.*)**:** 1. lakap, mahlas.

2. dedikodu, söylenti.

laqap qumar: dedikoducu, dedikodu düşkünü.

laqapta– (<laḳab+ta–) (*Ar.+T.*)**:** yalan söz, haber, dedikodu söylemek, lakap takmak.

laqtır–: atmak, fırlatmak.

lañ: fitne, isyan, kargaşa.

lañ bol–: bela olmak.

lap: lap qoyu–: saldırmak.

lap et–: harekete geçmek.

lapılda–: 1. alevlenmek, alev alev yanmak, alazlanmak.

2. vücut ısısı yükselmek.

lavr (<laurus) (*Lat.*)**:** defne.

layıq (<lāyıḳ) (*Ar.*)**:** uygun, elverişli, layık.

layıqtı (<lāyıḳ+tı) (*Ar.+T.*)**:** uygun, elverişli, layık.

layıqtı jumıs: uygun iş.

layıqsız (<lāyıḳ+sız) (*Ar.+T.*)**:** uygun olmayan, yaraşmayan.

läyli–: sendelemek, yalpalamak, sallanmak.

lebiz (<lafẓ) (*Ar.*)**:** lafız, söylenen söz, ses, ifade.

lek: grup, saf, katar.

lek–legimen: yığın halinde, grup halinde.

lep: 1. cesaret, güç, kuvvet.

2. ateş, ot, alev.

lezde: ani, hemen, hızla, süratli.

lıpasız: üzerinde elbise olmayan, çıplak.

lıpıldat–: yerinde durdurmamak, hızla hareket etmek.

lithops bella (*lat.*)**:** lithops bella.

luğat (<luġat) (*Ar.*)**:** lügat.

luhluw: kızıl renkli yakut.

M

madaq: methiye, övgü.

mağan: bana.

mağına (<ma'nā) (*Ar.*)**:** 1. anlam, mana.

2. içerik, muhteva, nitelik.

mağınalı (<ma'nā+lı) (*Ar.+T.*)**:** 1. manalı, anlamlı.

2. içerikli, nitelikli.

mağlum (<maʿlūm) (*Ar.*)**:** malum, bilinen, tanıdık.

maxabbat (<muḥabbet) (*Ar.*)**:** aşk, muhabbet, sevda, sevgi.

makulatura (<maculare) (*Lat.*)**:** müsvette kağıt.

maqal (<maḳāl) (*Ar.*)**:** atasözü.

maqala (<maḳāle) (*Ar.*)**:** makale, yazı.

maqalda– (<maḳāl+da–) (*Ar.+T.*)**:** düşüncelerini atasözleriyle örneklendirerek anlatmak.

maqsat (<maḳṣad) (*Ar.*)**:** maksat, amaç, gaye.

maqsat közde–: amaç, maksat edinmek.

maqta–: övmek, methetmek.

maqtanış: övgü, övünç.

maqtanşaq: övüngen, palavracı.

maqul (<ma'ḳūl) (*Ar.*)**:** olur, peki, tamam.

maqulda– (<ma'ḳūl+da–) (*Ar.+T.*)**:** takdir etmek, tasvip etmek.

mal (<māl) (*Ar.*)**:** 1. deve, sığır, koyun, keçi, at hayvanlarının genel adı, mal.

2. mal mülk, varlık, zenginlik.

3. eşya, mal.

4. kar, kazanç.

5. nadan, cahil.

malım–janım sadağası, janım – arım sadağası: "malım canımın, canım onurumun sadakası" anlamında Kazak atasözü.

malına qurıq, basına sarıq keter: "zorluk göstermek, işkence çektirmek, eziyet etmek" anlamında Kazak atasözü.

malsaq: hayvanların çoğalmasını isteyen (kişi).

mama: göğüs.

maman: ehli, erbap, uzman.

mamıq: yumuşak, hafif.

mamıq jün: hafif tüy.

mamır: Mayıs ayı.

mana: biraz önce, az önce.

manağı: biraz önceki, az önceki, daha önce.

manap: bey, efendi, ağa.

manej (<manège) (*Fr.*)**:** at eğitimi.

mansapqor (<man'ib+kār) (*Ar.+Far.*)**:** makam, mevki düşkünü.

mañ: civar, bölge, yer

mañay: civar, bölge, yer. **bk. mañ**

mañında: yanında, etrafında.

mañday: alın.

mañdayına bit–: "o yerde var olan şeyler, elindeki" anlamında kullanılır.

maranta trikolor (<maranta tricolor) (*Lat.*)**:** dua çiçeği.

marapat: hürmet, saygı.

marxadam: fayda, yarar.

marxadam tap–: fayda bulmak, yarar sağlamak.

marjan (<mercān) (*Ar.*)**:** mercan, inci, sedef.

masıl: tembel, hımbıl.

masıl bol–: sırtından geçinmek, tembelleşmek, asalak olmak.

masqara (<maṣḫara) (*Ar.*)**:** rezil, maskara.

masqara bol–: rezil olmak, maskara olmak.

maşaqat (meşaḳḳat) (*Ar.*)**:** meşakkat, güçlük, zorluk, sıkıntı.

maşina (<machina) (*Lat.*)**:** araba, otomobil.

mawjıra–: uyku basmak, rehavet çökmek.

may: 1. merhem.

2. yağ.

mayda: ince, ufak, küçük.

maydan (<meydān) (*Ar.*)**:** cephe, savaş alanı.

mayday: hoş, sevimli, rahat.

mayıp: mayıp bol–: bir yeri kırılmak, sakatlanmak.

maza (<meze) (*Far.*)**:** keyif, rahat, huzur.

maza ber–: huzur vermek.

maza berme–: rahatsız etmek, keyfini kaçırmak.

mazaqta– (<mezzāḥ+ta–) (*Ar.*+*T.*)**:** alay etmek, dalga geçmek.

mazaqtaw (<mezzāḥ+ta–w) (*Ar.*+*T.*)**:** alay.

mazala–: endişe etmek.

mazar: mezar, kabristan.

mazasız (<meze+sız) (*Far.*+*T.*)**:**

1. huysuz, geçimsiz;

2. karışık, yoğun, hareketli.

3. endişeli.

4. çirkin.

5. şiddetli.

mazasızdaw (<meze+sız+da–w) (*Far.*+*T.*)**:** huzursuzca, keyifsizce.

mazasızdan– (<meze+sız+da–n–) (*Far.*+*T.*)**:** keyfi kaçmak, huzursuzlanmak.

mazda–: 1. ateşin aynı şiddetle yanması.

2. parıldamak.

mazmun (<mażmūn) (*Ar.*)**:** içerik, muhteva, mazmun.

mädeniy (<medenū) (*Ar.*)**:** kültürel, medeni.

mädeniyet (<medeniyyet) (*Ar.*)**:**

1. kültür.

2. medeniyet, uygarlık.

mäjilis (<meclūs) (*Ar.*)**:** meclis, toplantı.

mälim (<ma'lūm) (*Ar.*)**:** belli, malum.

mälimet (<maʿlūmāt) (*Ar.*)**:** malumat, bilgi, havadis, veri.

män: 1. anlam, mana.

2. ehemmiyet, önem.

3. öz, muhteva, içerik.

män ber–: önemsemek.

mändes: eş sesli.

mäner: 1. motif.

2. uslup, tarz.

mänis: 1. anlam, mana.

2. ehemmiyet, önem.

3. öz, muhteva, içerik. **bk. män**

mäñgi: ebedi, sonsuz.

mäñgilik: ebediyet, ebedi, sonsuzluk.

märe–säre: memnuniyet, sevinç

märte (<merre) (*Ar.*)**:** defa, kez, kere.

märtebe (<mertebe) (*Ar.*)**:** fazilet, mertebe, statü.

märtebeli (<mertebe+li) (*Ar.*+*T.*)**:** mertebeli, hürmetli, değerli, saygılı.

mäsele (<mes'ele) (*Ar.*)**:** problem, sorun, vazife.

mäselen (<meşelā) (*Ar.*)**:** mesela, örneğin.

mäşhür (<meşhūr) (*Ar.*)**:** meşhur, ünlü tanınmış.

mäşiñke (<maşinka) (*Rus.*)**:** daktilo.

mätel (<meşel) (*Ar.*)**:** atasözü.

mätelde– (<meşel+de–) (*Ar.*+*T.*)**:** atasözü katarak

güzel konuşmak.

mätin (<metn) (*Ar.*)**:** metin, tekst.

mäyek: maya.

mäz: mutlu, sevinçli, memnun.

medal' (<medaille) (*Fr.*)**:** madalya.

medet (<meded) (*Ar.*)**:** yardım, destek.

medet sura–: yardım istemek.

medew: medet, ümit, umut, güvenç, dayanak.

medew qıl–: medet ummak, ümit etmek.

meje: 1. hat, sınır, hudut.

2. ölçü, miktar.

mexanikalandır– (<mechanike+la–n–dır–) (*Yun.+T.*)**:** el işinin yerine makineyi kullanmak, makinalaşmak.

mexnat (<mihnet) (*Ar.*)**:** mihnet, azap, zorluk, çekilen sıkıntı.

meken (<mekān) (*Ar.*)**:** mekân, yer.

meken qıl–: yerleşmek, yaşamak, mekân tutmak.

mekende– (<mekân+de–) (*Ar.+T.*)**:** yerleşmek, iskân etmek, mekân tutmak.

mektep (<mekteb) (*Ar.*)**:** okul.

mekteptes (<mekteb+tes) (*Ar.+T.*)**:** aynı okulda okuyan akranlar.

memlekettik (<memleket+tik) (*Ar.+T.*)**:** devlet.

men: 1. ben; 2. ile, tarafından, ve.

men degen: bendeniz.

menmen: kibirli, bencil, egoist.

mensinbe–: küçümsemek.

meñde–: 1. sarmak, kaplamak.

2. (hastalık) artmak, tehlikeli boyuta ulaşmak.

meñgerüwşi: yönetici, idareci, başkan.

meñirew: sessiz, sakin.

meñze–: 1. yönlendirmek, yön göstermek.

2. ima etmek.

3. yedeklemek.

4. göstermek, işaret etmek.

5. dar anlamlı bir sözcüğün geniş anlamda kullanılması.

mereke: şenlik, tören, bayram şenliği, şölen.

mert (<mürden) (*Ar.*)**:** ölüm, ecel, kaza.

mert bol–: ölmek, vefat etmek.

merüwert: inci, mercan.

merüwertgül: müge çiçeği.

merzim: süre, vakit.

mesel: arzu, gönül, niyet, dilek.

mesel qayt–: hevesi kaçmak, şevki kırılmak.

metr (<metre) (*Fr.*)**:** metre.

meyli: ne... ne de; pekala, tamam.

meyirimsiz: merhametsiz, duygusuz.

mezet: zaman, an.

mezgil: 1. mevsim.

2. süre, vade.

3. tarih, zaman.

mezi: mezi bol–: canı sıkılmak.

mıqın: vücudun bel omurgası tarafındaki sağ ve sol yanı, bel.

mıqırayt–: bükülmek, eğilmek.

mıqta–: 1. sağlamlaştırmak.

2. var gücüyle çalışmak.

mıqtı: kuvvetli, sağlam, güçlü.

mıltıq: tüfek.

mına: bu.

mınaday: bunun gibi, böyle.

mınaw: bu.

mıñ: bin.

mıñdağan: binlerce.

mıñjapıraq: civanperçemi.

mırza (<mirzā) (*Far.*)**:** İran'da ve Doğudaki Türk topluluklarında hükümdar soyundan gelenlere ve bunların dışında soylu kişilere, ülkenin önce gelen kişilerine verilen soyluluk unvanı; ağa, bey, efendi.

mısal (<miṣāl) (*Ar.*)**:** misal, örnek.

mısıq: kedi.

mısıq tilew: kötü niyet, art niyet.

min: kusur, eksiklik, noksanlık.

min taw–: kusur bulmak, eleştirmek.

min–: binmek.

mina (<mine) (*Fr.*)**:** mayın.

mindet: görev, vecibe, yükümlülük, vazife.

mindet jükte–: görevlendirmek.

mine: işte, işbu, işte bu.

miner: binek.

miner jaq: atın insanın bindiği sol tarafı.

minew: onarma, tamir etme, ayar yapma; süsleme.

minez: haslet, huy, karakter, mizaç, seciye, tıynet, davranış.

minez–qulıq: davranış, karakter, tavır, yaratılış, huy.

minut (<minutus) (*Lat.*)**:** dakika.

mise: mise tutpa–: yetinmemek, kanaat etmemek.

missionerlik (<missionnaire+lik) (*Fr.*+*T.*)**:** hristiyanlığı yaymak amacıyla hem ülke içinde hem de yabancı ülkelerde görev alabilen rahip, papaz veya herhangi bir din adamı, misyonerlik.

mol: bol, gür, çok.

molaq: kısa.

molda (<mullā) (*Ar.*)**:** molla, imam.

molıq–: bollaşmak, çoğalmak, zenginleşmek.

molınan: bolca, çokça, daha çok.

monstera (*Lat.*)**:** devetabanı.

monşaqtı: boncuklu.

monter (<monteur) (*Fr.*)**:** elektrikçi.

monument (<monumentum) (*Lat.*)**:** anıt.

mosqal: orta yaşı geçmiş (kişi)

moyı–: katlanır olmak, zorluk karşısında cesaretini, gücünü kaybetmek.

moyın: boyun.

moynına burşağın sal–: can–ı gönülden istemek, allah'tan istemek, yalvarmak.

moynına min–: 1. mükellef olmak, borçlu olmak, sorumlu olmak.

2. üstüne kalmak, iş başa düşmek; 3. birinin üstünden geçinmek.

moyında–: itiraf etmek, kabul etmek.

möldir: berrak, duru, saydam, parlak, şeffaf, billur, temiz.

möldire–: parlamak, berraklaşmak, şeffaflaşmak.

mölşer: miktar, nicelik, sayı, ölçü.

muqal–: cesareti kırılmak, yılmak.

muqalt–: 1. aşındırmak, köreltmek.

2. cesareti kırılmak, yıldırmak.

muqat–: 1. alay etmek, dalga geçmek.

2. aşağılamak, küçümsemek.

muqıyyat (<muḳayyed) (*Ar.*)**:** dikkatle, ehemmiyetle, mukayyet.

muqtajdıq (<muḥtāc+dıq) (*Ar.*+*T.*)**:** muhtaçlık, ihtiyaç sahibi olma.

muqtajdıq kör–: muhtaç olmak.

munar: bulutlu, sisli, puslu hava.

munara (<menār) (*Ar.*)**:** kule, minare.

munarlan–: (hava) kapanmak.

munay: petrol.

mundağı: buradaki

munday: bu şekilde, böyle, öyle, bunun gibi.

mundayda: bu halde, bu durumda.

munı: bunu.

munımen: bununla

munşa: bunca, bu kadar.

munşama: bunca, bu kadar. **bk. munşa.**

muñ: 1. kaygı, keder, hüzün, elem, acı.

2. zor, çetin.

boyın muñ biyle–: kederlenmek, mahzun olmak, üzülmek, bunalmak.

muñdı: kederli, hüzünlü, elemli.

murat (<murād) (*Ar.*)**:** murat, maksat, dilek, amaç, emel.

murın: burun.

murşa: imkân, fırsat.

murşası qur–: gücü kuvveti tükenmek, yorulmak.

murt: bıyık.

murt kül–: bıyık altından gülmek, kıs kıs gülmek.

murttı: bıyıklı.

muz: buz.

mügedek: sakat, malul.

mügedek qıl–: sakatlamak, sakat etmek,

müläyim (<mülāyim) (*Ar.*)**:** mülayim, uysal, sakin, sessiz.

mülde: mutlaka, mutlak, hiç, tamamen.

müldem: mutlaka, mutlak, hiç, tamamen. **bk. mülde**

mülgi–: sessiz, sakin olmak.

mülik (<mülk) (*Ar.*)**:** eşya, mal, mülk, servet.

mümkin (<mümkin) (*Ar.*)**:** belirli bir işin olma olmama ihtimali;.galiba, herhalde, muhtemelen, ihtimal.

mümkindigińşe(<mümkin+dik+i+n+şe) (*Ar.*+*T.*)**:** mümkün olduğunca.

mümkindik (<mümkin+dik) (*Ar.*+*T.*)**:** imkân, olanak, fırsat.

mümkindik bolma–: imkân olmamak, fırsat olmamak.

mümkinşilik (<mümkin+şilik) (*Ar.*+*T.*)**:** fırsat, imkân.

müsin: endam, heykel, büst.

müsinşi: heykeltıraş.

müşe: 1. aza, organ, uzuv.

2. üye.

müşel: on iki hayvanlı Türk takvimine göre insan yaşının belirli devreleri (12'den 13, 24'den 25, 36'dan 37, 48'den 49, 60'dan 61, 72'den 73, 84'den 85 bir müşeldir.) (detaylı bilgi için bk. Keneş Jusupov (1991); Kırgızdar**:** Sanjıra, Tarıx, Muras, Salt, Bişkek**:** "Kırgızstan" Baspası, 534–535.)

müşel jas: her on iki yıldan sonraki yaş.

müşeli: 1. içinde hayvanın on iki uzvundan birinin bulunduğu yemek.

2. yakışıklı, gösterişli, yapılı.

3. saygıdeğer, değerli, hürmetli.

müşkil (<müşkil) (*Ar.*)**:** zor, müşkül, çetin.

müyiz: boynuz.

müyizde–: boynuzlamak, süsmek, tos vurmak.

N

nadan (<nādān) (*Far.*)**:** 1. nadan, cahil.

2. cehalet, karanlık.

nadandıq (<nādān+dıq) (*Far.+T.*)**:** nadanlık, cahillik, bilgisizlik.

nagrada (*Rus.*)**:** ödül, mükâfat, nişan.

naqıl (<naḳl) (*Ar.*)**:** atasözü.

naqtı: kat'i, somut, kesin, kati, hakiki, tam, açık, net.

nala (<nāle) (*Ar.*)**:** kaygı, hasret, üzüntü, kırgınlık.

namıs (<nāmūs) (*Ar.*)**:** onur, şeref, namus, ar, utanç.

namısqa tiyer söz ayt–: hakaret etmek.

namıstı (<nāmūs+tı) (*Ar.+T.*)**:** onurlu, şerefli, namuslu.

nan (<nān) (*Far.*)**:** ekmek.

nan–: güvenmek, inanmak.

nanım: inanç, itimat, güven.

nar: tek hörgüçlü deve.

nar tüyedey: deve gibi büyük, kocaman, iri.

naşarlıq (<nā–çār+lıq) (*Far.+T.*)**:** zayıflık, kötülük, perişanlık, pek iyi olmama.

nawqas (<nā–ḫvōş) (*Far.*)**:** hasta.

nawrız (<nev–rūz) (*Far.*)**:** 1. mart ayı.

2. nevruz.

nayza (<nūze) (*Far.*)**:** mızrak, süngü.

nayzağay: yıldırım.

nayzağay oyna–: yıldırımın ışığı parlamak.

nazalan– (<nizā'+la–n–) (*Ar.+T.*)**:** yakınmak, üzülmek, dövünmek, pişman olmak.

nazar (<naẓar) (*Ar.*)**:** dikkat, bakış.

nazar awdar–: ihtimam göstermek, dikkatini vermek, ilgilenmek.

nazar sal–: 1. vurgulamak, umursamak, ilgilenmek, dikkat etmek. **bk. nazar awdar–**

2. bakmak.

nälet (<lā'net) (*Ar.*)**:** lanet, beddua. **bk. lağınet.**

nän: kocaman, büyük, besili.

när: 1. aş, yemek.

2. öz su.

3. güç kuvvet.

näreste (<nā–reste) (*Far.*)**:** bebek, sabi, küçük çocuk.

närse: nesne, eşya, şey.

nätiyje (<netîce) (*Ar.*)**:** netice, sonuç, yekûn.

näzik (<nāzik) (*Far.*)**:** 1. ince.

2. narin, zarif, güzel.

3. sağlam olmayan, zayıf.

ne: ne, ya.

ne bolmasa: ya da, veyahut, veya, onun yerine, başka türlü.

nebir: nice, çeşitli.

neden: nereden, ne sebepten, neyin sonucunda.

nege: neden, niçin, niye.

nege ekeni belgisiz: belirsiz, sebebi anlaşılmaz.

negizdik: asıl, esas, temel.

negizgi: asıl, esas, temel.

negizinen: esasen.

neğurlım…. soğurlım….**:** ne kadar….. o kadar...

neğıp (neğıp< ne qılıp): ne yapıp, niye.

nelikten: neden, nedense, niçin.

neme: nefretle küçümsemek için söylenen söz, bebe, çocuk, ufaklık, bacaksız, velet.

nemene: 1. ne, ne oldu.

2. torun.

nemere: torun.

nemereles: üçüncü kuşaktan akrabalar.

nemese: faraza, veya, yahut, ya da.

nemquraydı: umursamaz, vurdumduymaz.

nendey: nasıl bir, hangi, ne gibi.

ne .... ne....: gerek ... gerek, ne .... ne, ya ... ya.

neni: neyi.

nesimen: manası ne, faydası ne, neye gerek anlamında kullanılan söz.

neşe: 1. kaç, nice.

2. çok.

netken (<ne etken): 1. ne kadar, nasıl, hangi.

2. ayrıca, farklı.

nığızdıq: 1. sıklık, yoğunluk.

2. sağlamlık, güçlülük.

nıq: sağlam, sağlamca.

nıq senim: çok güvenli.

nısana: gaye, hedef, nişan, hedef tahtası, amaç, erek.

nışan (<nişān) (*Far.*)**:** iz, emare, işaret.

niyet (<niyyet) (*Ar.*)**:** niyet, arzu.

niyet et–: bir işi yapmaya karar vermek, niyetlenmek.

noyan: Moğollar ve Göktürkler'de savaşa giden süvari komutanlarına verilen bir unvandır.

nuqı–: sürtmek, saplamak, dürtmek.

nurlı: 1. nurlu.

2. güzel.

nusqa–: işaret etmek, göstermek, yön göstermek.

nusqaw: talimat, yönerge, yönetmelik, talimatname.

nuw: oldukça sık (orman, sazlık, kamışlık).

nuw orman: balta girmemiş orman.

O

o: 1. uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz.

2. teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz.

oba (<vebā) (*Ar.*)**:** 1. kurgan, höyük.

2. veba.

obal (<vebāl) (*Ar.*)**:** vebal, günah.

obalı: tepeli, höyüklü, tümsekli

obalı qane: yersiz suçlamanın, sitemin gereği ne.

ob'ekt (<objectum) (*Lat.*)**:** 1. tesis.

2. **hedef**.

obıq–: 1. oburlaşmak; 2. açgözlülük etmek.

oblıstıq (<oblast'+tıq) (*Rus.+T.*)**:** bölgesel, yerel.

oçeradnaya (*Rus.*)**:** 1. gelecek.

2. olağan.

oçerk (*Rus.*)**:** ropörtaj, deneme.

odan–budan: oradan buradan.

odıray–: dik dik bakmak.

oğan: ona

oğan qabat: bununla birlikte, üstelik.

oğaş: 1. tuhaf, garip, yabancı.

2. şaşırtıcı, komik, tuhaf, acayip.

3. görgüsüz, görmemiş, çirkin, kaba saba.

4. egzotik, ecnebi, yabancı, ilginç.

5. müstesna, bireysel, fevkalade.

6. tuhaf tuhaf, garip biçimde.

7. anlamsız olarak, saçma bir şekilde.

oq: fişek, kurşun, mermi, ok.

oqı–: 1. okumak.

2. tahsil görmek.

3. dua okumak.

4. hastalığı iyi edeceğini iddia ederek okumak.

oqımıstı: okumuş, aydın, bilgili, alim.

oqırman: okuyucu.

oqıs: aniden, ansızın.

oqıstan: ansızın, aniden.

oqıyğa (<vaḳ'a) (*Ar.*)**:** hadise, olay.

oqpandı: 1. çukur, kovuk yer.

2. uygun, elverişli, müsait, kolay.

oqşaw: 1. ayrı olarak, uzakta, biraz ötede, yalnız.

2. gene.

oqşawlan–: 1. ayrılmak, terk etmek, uzaklaşmak.

2. dışlamak.

oqta–tekte: arada sırada, ara sıra, bazen.

oqtı: doldurulmuş, kurşun dolu, dolu.

eki oqtı: tereddüt, şüphe, kuşku.

oqtıq: mermi, kurşun.

oqtın–oqtın: arada bir, ara sıra.

oquw: tahsil, okuma, eğitim.

oquw quralı: ders kitabı.

oquwşı: öğrenci.

ol: o. **bk. o**

onan arıda: onun üzerinde.

onan äri: ayrıca.

onan soñ: ondan sonra.

olay: öyle, şöyle, onun gibi.

olay–bılay ≈ olay–bulay: öyle böyle, ileri geri.

olja: ganimet, buluntu, kar, kazanç.

olja sal–: kazanç sağlamak, rakibi yenip ödülü kazanmak.

omıraw: 1. göğüs.

2. gövde.

3. gerdan.

omırtqa: omurga.

on: on

onan: ondan.

onda: orada, o zaman, öyleyse.

ondağan: on kadar, onlarca.

ondağı: oradaki.

onday: onun gibi.

ondayda: öyle bir durumda.

onı–munı: azıcık, ufak, küçücük.

onınşı: onuncu.

onıñ: onun.

onıñ üstine: bunun yanısıra, ayrıca, üstelik, dahası.

onşalıq: o kadar, pek.

oñ: 1. sağ.

2. doğru, olumlu.

oñ sapar tile–: hayırlı yolculuklar dilemek.

oñ–: daha iyi duruma gelmek, onmak, iflah olmak.

oñaşa: 1. kuytu.

2. ayrı olarak, yalnız, tek başına.

oñay: 1. kolay, sade, hafif.

2. özensizce, ihmal ederek.

3. çalışmadan, emeksiz.

oñda–: düzeltmek, tamir etmek.

oñdırma–: acımamak, merhamet etmemek.

oñşal–: doğrulmak, düzelmek.

oñtay: zamanı gelen, uygun, müsait, elverişli durum.

oñtaylaw: müsait, uygun.

oñtaylan–: uygun hale getirilmek, hazırlanmak.

oñtüstik: 1. güney.

2. sıcak bölge.

oñtüstik–batıs: güneybatı

oñtüstik–şığıs: güneydoğu.

opera (*İt.*)**:** opera.

opır–: kırmak, parçalamak, koparmak.

op–oñay: çok kolay, kolayca.

or–: (su yatağındaki toprakları) aşındırmak.

ora–: 1. sarmak, dürmek.

2. çevresinde dolaşmak.

oral–: geri gelmek, dönmek.

orağıt–: 1. engellemek, yolunu kesmeki durdurmak;

2. sözünü kesmemek.

oralğı: engel, mani.

oralğı bol–: 1. karıştırmak, şaşırtmak, yanıltmak.

2. zorlaştırmak, çetinleştirmek.

3. ters etki yapmak.

oramal (<rū–māl) (*Far.*)**:** 1. havlu, el bezi.

2. başörtüsü, örtü.

oramal beti (betoramal): insanın kendi yüzünü, elini silmek için kullandığı el bezi.

oran–: bürünmek, sarınıp sarmalanmak, sarınmak.

orasan: çok, pek çok

oray: layık, uygun, fırsat, imkân.

orayın tap– / orayın taw–: bir çıkış yolu bulmak, bir fırsat bulmak,

orayında: uygun olduğunda, yeri geldiğinde, fırsat bulduğunda.

oraylastır–: 1. denk getirmek.

2. uygun hale getirmek.

3. bir karara varmak, bir sonuca ulaşmak.

orda: saray, köşk, konak.

ordalı: yönetim merkezi.

orğı–: atlamak, zıplamak.

orın: 1. yer, mekân.

2. mevki, makam.

3. önem, hususiyet, özellik.

orın al–: yer almak.

orında–: gerçekleştirmek, yerine getirmek, icra etmek, ifa temek, yapmak.

orındal–: gerçekleştirilmek, yerine getirilmek.

orındastır–: 1. gerçekleştirmek.

2. yerleştirmek.

orındıq: iskemle, sandalye, tabure, sandalye.

orın–orına: yerli yerine.

orınsız: fuzuli, yersiz, uygunsuz.

orman: orman.

orna–: yerleşmek, iskân etmek, kurulmak.

ornat–: 1. kurulmak, inşa edilmek.

2. yaşatmak.

3. yerleştirilmek.

ornıq-: yerleşmek

ornıqtır–: yerleştirmek.

ornına: yerine.

orta: 1. orta.

2. cemiyet, çevre, göbek, merkez, muhit, ortam.

orta mektep: ortaokul.

orta tus: orta.

ortağa sal–: ortaya atmak.

ortaq: ortak, umumi, müşterek.

ortaqtas–: ortaklaşmak, ortak olmak.

ortalıq: merkez.

ortaşa: ortalama.

osal: dayanıksız, güçsüz, zayıf, gevşek.

oscularia deltoides (*Lat.*)**:** pembe buzçiçeği.

osı: bu, şu.

osı tusta: o anda.

osı jolı: bu sırada.

osıdan: şimdiden; bunun sonucu olarak, bundan dolayı.

osılay: böyle, şöyle.

osılayşa: böylece.

osınaw: bu, şu. **bk. osı.**

osında: burada, buraya.

osınday: böyle, şöyle. **bk. osılay.**

osınşa: bu kadar.

ospaqta–: üstü kapalı konuşmak.

oşañ: oşañ et–: bir hamleyle öne geçmek.

ot: ateş, ot, alev.

otağası: ev sahibi, aile reisi.

otan (<vaṭan) (*Ar.*)**:** vatan, yurt.

otandas (<vaṭan+das) (*Ar.+T.*)**:** vatandaş, yurttaş.

otar: koyun sürüsü, sürü.

otarşıl: sömürücü, istismarcı, sömürgeci.

otır–: 1. oturmak.

2. mekân edinmek, yerleşmek.

otırğız–: oturtulmak, yerleştirilmek.

otırt–: oturtmak, yerleştirtmek.

otırtıp ket–: alt etmek.

otız: otuz.

otryad (*Rus.*)**:** müfreze, kol, takım, grup, ekip.

ottı: ateşli.

ottı köz: keskin göz, gözü kara, gözüpek.

oy (I): düşünce

oyğa bat–: dalmak, düşünceye dalmak.

oyına kelgenin iste–: istediğini yapmak, özgür hareket etmek.

oy (II): eyvah, vay, ay, oy anlamında ünlem sözü.

oy–: 1. oymak, delik açmak, delmek.

2. sivrilmek, üstün olmak, ileri geçmek.

oyan–: 1. uyanmak.

2. canlanmak, dirilmek.

oybay: eyvah, aman Allah'ım.

oyıl–: oyulmak, aşınmak.

oyın: oyun, temsil.

oyıs–: bir tarafa yönelmek, dönmek, meyletmek.

oy–jüyesi: düşünce sistemi, plan.

oyqasta–: (bir şeye) dikkat çekmek.

oyla–: düşünüp taşınmak, düşünmek.

oylamağan jerden: 1. hiç yoktan.

2. ansızın, birdenbire.

oylan–: 1. düşünüp taşınmak.

2. kaygılanmak.

oylı: düşünceli, şuurlu, bilinçli.

oymaq: yüksük.

oyna–: 1. oynamak, eğlenmek.

2. şaka yapmak, şakalaşmak.

3. (müzik aleti) çalmak.

oynaqta–: (hayvan) hoplayıp zıplamak.

oynaqşı–: yerinde durmamak.

oypıl–toypıl: darmadağınık, alt üst, tarumar, karmakarışık.

oysıra–: 1. geri çekilmek, kaybetmek.

2. eksikliğini, yokluğunu hissetmek.

oy–şuñqır: 1.eğri büğrü, engebeli yer.

2. eksiklik, noksanlık.

oz–: geride bırakmak, aşmak, ileri geçmek, öne çıkmak.

ozıq: ilerici, öncü, terakkiperver.

Ö

ögiz: öküz.

ögizdi örge salma, qanatıñ talar, jamanğa jüziñ salma, sağıñ sınar: öküzü yokuşa sürme kanadını incitir, kötü insana öğüt verme hayal kırıklığına uğratır. (kendini beğenmişe öğüt vermek, rüzgâra ıslık çalmak gibidir.)

öjet (<ḥüccet) (*Ar.*)**:** cesur, cüretkâr, atak.

öjettik (<ḥüccet+tik) (*Ar.*+*T.*)**:** cesurluk, cüretkârlık, yüreklilik.

ökil (<vekîl) (*Ar.*)**:** temsilci, vekil.

ökimet (<ḥukūmet) (*Ar.*)**:** hükümet. **Bk. ükimet**

ökin–: pişman olmak, hayıflanmak, acımak.

ökiniş: pişmanlık, nedamet.

ökiniş tüs–: pişmanlık duymak.

ökinişti: yazık.

ökpe: 1. akciğer.

2. kızgınlık, öfke.

ökpe tus: arka taraf, sırt taraf.

ökpeli: öfkeli, kırgın.

öksi–: hıçkırmak.

öksik: 1. hıçkırık.

2. dert, elem, keder, ıstırap.

ökşe: ayak topuğu, ökçe.

ökşe izi: bir şeyin temeli, soyu, kaynağı.

ökşele–: 1. topuklarına basarak yürümek.

2. takip etmek, peşinden ayrılmamak.

öktemde–: hükmetmek, emir vermek, zorlamak.

ökteysiz: kuralsız, uygun olmayan.

öl–: 1. ölmek.

2. çökmek, (hatalığa) yenik düşmek.

ölekse: leş.

öleñ: 1. şiir.

2. şarkı.

ölerdey: ölürcesine, çok, pek, aşırı derecede, deli gibi.

ölewsire–: 1. ölecek duruma gelmek.

2. (ışık) cansız, zayıf yanmak.

öliara: gece karanlığı.

ölik: ölü, ceset.

ölim: 1. ölüm, vefat.

2. utanç, ar.

ölim awzında jat–: ölüm döşeğinde yatmak.

ölimtik: 1. leş.

2. aciz, halsiz, çaresiz, beceriksiz, mıymıntı.

ölke: bölge, eyalet.

ölmeli: 1. zor, çetin, müşkül.

2. yaşı ilerleyip ölmeye yaklaşmış, bir ayağı çukurda.

ölşem: ölçü, miktar, boyut, çap.

ölşewsiz: 1. ölçüsüz, hesapsız, sayısız.

2. çok, bol, uçsuz bucaksız.

öltir–: 1. yok etmek.

2. utandırmak, mahcup etmek.

ömir: hayat, ömür, yaşam.

ömir keş–: yaşamak, ömür geçirmek.

ömir öt–: ömür geçmek, hayat geçmek.

ömir sür–: geçinmek, yaşamak, ömür sürmek.

ömiri: ömür boyu, daima, her zaman, sonsuza dek.

ön–: 1. bitmek, yeşermek.

2. (iş) iyi, yaver gitmek, verimli olmak, yolunda gitmek.

3. çoğalmak, türemek.

öne boyı: 1. her zaman, daima.

2. vücut.

önege: 1. örnek, ibret.

2. terbiye.

öner (<hüner) (*Far.*)**:** hüner, maharet, marifet, sanat.

öner körset–: gösteri yapmak, hüner göstermek.

önerpaz (<hüner+bāz) (*Far.*)**:**

1. sanatkâr.

2. şarkı söyleyen, dans eden kişi.

öñ: 1. yüz, sima, çehre.

2. renk.

3. güzellik.

4. tür, şekil, görünüş.

5. yön, istikamet, gidişat.

6. insanın uyanık hali.

7. daima, hep, her zaman.

öñ beril–: 1. güzelleştirmek, süslemek.

2. çeşitlendirmek, şekillendirmek, değiştirmek.

öñi aynal–: yalan söylenilmek.

öñi buzıl–: benzi solmak, rengi atmak, rengi kaçmak, bozulmak.

öñi qaş–: yüzü değişmek, bomboz olmak, benzi atmak.

öñir (I): elbisenin yaka ve göğüs kısmındaki nakış, işleme, motif.

öñir (II): çevre, civar, bölge.

öñmen: 1. göğüs.

2. gövde.

3. böğür.

öñşeñ: hep, tamamen, hepsi.

ör: yokuş, yamaç, bayır.

ör–: 1. otlağa çıkmak, yayılmak.

2. hep birden, topluca hareket etmek.

3. örmek.

öre: otlak, mera.

öreli: önemli (fikir, düşünce, söz).

ören: genç, yetişkin.

öreskel: 1. abes, yakışıksız, kaba.

2. ayıp, edepsiz.

öris: 1. kapsam.

2. mera, otlak.

3. ufuk.

4. ilerleme, gelişme.

öriste–: yayılmak, otlamak.

örkeş: hörgüç

örle–: gelişmek, yükselmek, ilerlemek.

örmele–: tırmanmak, çıkmak.

örşelen–: 1. kızmak, tartışmak.

2. inat etmek.

3. heyecanlanmak.

ört: yangın.

ört söndirgendey: yüzü sıcaktan bunalıp simsiyah olan.

örten–: yanmak.

örttey: ateş gibi, alev gibi, kıpkırmızı.

ös–: 1. (saç, sakal) uzamak.

2. büyümek, olgunlaşmak.

3. çoğalmak, artmak.

4. (makam, rütbe) yükselmek.

5. ilerlemek, gelişmek.

ösip–ön–: çoğalmak, yayılmak, yetiştirmek.

ösir–: 1. büyütmek, yetiştirmek.

2. artırmak.

ösiyet (<vaṣiyet) (*Ar.*)**:** vasiyet, nasihat, öğüt; ahit.

ösiyet qaldır–: vasiyet bırakmak, nasihat etmek.

östi– (östi–< olay iste–): öyle yapmak, öyle etmek.

östip jürip: bu şekilde, bu halde.

ösüw: terfi.

öş: intikam, öç, kin.

öş al–: 1. öç almak.

2. hakkını almak, hesaplaşmak.

öş–: sönmek.

öşik–: düşman olmak, kin tutmak, kin gütmek.

öşpendilik: hınç, kin, kindarlık, düşmanlık.

öşpes: kalıcı, ölümsüz, unutulmaz, sönmez.

öştes–: düşman olmak, kin tutmak, kin gütmek. **bk. öşik–**

öt–: 1. geçmek.

2. kesmek.

3. bitmek.

öte–möte: 1. özellikle, bilhassa.

2. hayli, çok, pek çok.

ötimdi: 1. takip edilen, istenen, rağbet gören.

2. değerli, kıymetli.

3 etkili, tesirli, nüfuzlu, itibarlı.

ötin–: başvurmak, rica etmek, istemek.

ötirik: yapmacık, yalan, aldatma.

ötken: 1. geçmiş.

2. tarih, mazide kalan, bugüne kadarki zaman.

ötkin: usta, mahir, erbap, becerikli, üstat.

ötkir: 1. keskin, sivri.

2. cesur, yürekli, atak.

ötkirlik: 1. keskinlik, sivrilik.

2. cesaretlilik, yüreklilik, bahadırlık, cesurluk.

3. cüretkârlık.

4. sağlamlık, güçlülük, dayanıklılık.

ötkiz–: devretmek, iletmek, geçirmek.

ötkizil–: geçirilmek, iletilmek, devredilmek.

ötpeli: geçici.

öyt– (öyt–<olay et–)**:** "öyle yap" sözünün kısaltılmış şekli.

öytkeni: demek, çünkü, zira.

öz: kendi, öz, bizzat.

öz aldına: 1. özel, ayrı.

2. tek, yalnız, tek başına.

3. bağımsız, serbest.

öz basım: konuşan kişinin şahsen kendi.

öz betimin: kendi başına.

özi bolıp: büyüyünceye kadar, bu yaşına kadar.

özine kel–: hatırlatmak, anımsatmak.

özine tart–: kendine çekmek.

özara: karşılıklı, birbiriyle, kendi aralarında.

özara salıştır–: birbiriyle kıyaslamak.

özdiginen: kendiliğinden.

özekti: engebeli, çukurlu (yer).

özen: ırmak, nehir, dere.

özge: başka, diğer, ayrı, özge.

özger–: 1. değişmek, farklılaşmak, başkalaşmak.

2. yer değiştirmek.

özgeris: değişiklik, değişim, değişme.

özgert–: değiştirmek, farklılaştırmak.

özgeşe: 1. değişik, başkaca, farklı.

2. ayrıca, bilhassa.

özi: bizzat, kendi, kendisi.

özimdik: kendisine yetecek.

özinen–özi: boşu boşuna, böylesine, durup dururken.

özine–özi: kendiliğinden, kendi kendine.

özine–özi senimdi: kendine güvenli, kendinden emin olan.

özinşe: kendince, kendine göre, güya.

öz–özinen: boşu boşuna, durduk yere.

P

pal'ma (*Rus.*)**:** palmiye

pal'to (<paletot) (*Fr.*)**:** palto, manto.

pana (<penāh) (*Far.*)**:** 1. barınak, sığınak, kulübe.

2. dayanak, destek.

pankratsium (*Lat.*)**:** kum zambağı.

panala– (<penāh+la–) (*Far.+T.*)**:** barınmak, sığınmak.

panalıq (<penāh+lıq) (*Far.+T.*)**:** korunmaya, sığınmaya elverişli sığınak.

panasız (<penāh+sız) (*Far.+T.*)**:** korumasız, kimsesiz.

paporotnik (<polypodióphyta) (*Lat.*)**:** eğrelti otu.

par (<para) (*Rus.*)**:** 1. çift, iki.

2. uygun, elverişli.

para–para: paramparça.

para–parası şıq–: yıpranmak, paramparça edilmek, yaralamak.

paraq (<varaḳ) (*Ar.*)**:** varak, sayfa. **bk. baraq**

parasat (<firāset) (*Ar.*)**:** ahlak, dimağ, feraset, irfan, sağduyu, zihin, ileri görüşlülük.

parasattı (<firāset+ti) (*Ar.+T.*)**:** mazbut, ferasetli, anlayışlı, bilinçli, ileri görüşlü.

parovoz (*Rus.*)**:** lokomotif.

partiya (<parti) (*Fr.*)**:** parti.

partizan (<partisan) (*Fr.*)**:** partizan, gerilla, çeteci.

partizandıq (<partisan+dıq) (*Fr.+T.*)**:** partizanlık, çetecilik.

patriot (<patriotes) (*Yun.*)**:** yurtsever, vatansever.

patriottıq (<patriotes+tıq) (*Yun.+T.*)**:** yurtseverlik, vatanseverlik.

patşalıq (<pād–şāh+lıq) (*Far.+T.*)**:** hanlık, hükümdarlık, padişahlık.

payda (<fa'ide) (*Ar.*)**:** 1. fayda, kar, kazanç, gelir.

2. insan için yaralı her şey.

3. yardım.

payda bol–: oluşmak, meydan gelmek, ortaya çıkmak.

payda qıl–: 1. yarar sağlamak, kazanç sağlamak.

2. yaratmak.

paydalan– (<fa'ide+la–n–) (*Ar.+T.*)**:** istifa etmek, faydalanmak, yararlanmak, kullanmak.

payğambar (<peyġām+ber) (*Far.*)**:** Allah'ın buyruklarını insanlara bildiren, ileten kimse, elçi, resul, peygamber.

payım (<fehm) (*Ar.*)**:** derin düşünce, anlam, kavram, uzlaşı.

pazıl (<faẓl) (*Ar.*)**:** nüfuz, itibar, değer, saygınlık, haysiyet.

päk (<pāk) (*Far.*)**:** pak, temiz, kusursuz.

päle (<belā) (*Ar.*)**:** 1. bela, felaket.

2. kurnaz.

pälen (<fülān) (*Ar.*)**:** falan.

pälendey (<fülān+dey) (*Ar.+T.*)**:** o kadar, öyle.

pälenşe (<fülān+şe) (*Ar.+T.*)**:** falanca.

pän (<fenn) (*Ar.*)**:** 1. bilim.

2. ders.

3. amaç, gaye.

pärmendi (<ferman+di) (*Ar.+T.*)**:** güçlü, kuvvetli, etkili.

päter: daire, apartman dairesi.

pelargoniya zonale (*Lat.*)**:** sardunya.

pende (<bende) (*Far.*)**:** kul, bende, insan, adam.

pendelik (<bende+lik) (*Far.+T.*)**:** zaaf, irade zayıflığı, beşeri kusur.

peperomiya (<peperomia) (*Lat.*)**:** peperomya.

perişte (<ferişte) (*Far.*)**:** melek

perne: 1. perde (müzik).

2. hal, durum.

3. keyif, moral.

perzent (<ferzend) (*Far.*)**:** oğul, çocuk, evlat, nesil.

peş: soba, ocak.

peyil (<fi'l) (*Ar.*)**:** huy, karakter, niyet.

peyili keñ: cömert, eli açık, gönlü geniş, hoş görülü.

philodendron melanochrysum (*Lat.*)**:** philodendron melanochrysum.

pısıq: uyanık, becerikli, açıkgöz, hamarat.

pısqırın–: üst üste burnundan gürültüyle soluk vermek.

pışaq: bıçak.

pışaqqa ildir–: öldürmek, kesmek.

pışaq sırtınday: kalın değil, çok ince.

pikir (<fikr) (*Ar.*)**:** fikir, düşünce.

pikirle– (<fikr+le–) (*Ar.*+*T.*)**:** düşünmek.

pikirli (<fikr+li) (*Ar.*+*T.*)**:** 1. düşünceli, fikirli.

2. kendi fikri olan, özgün.

pileya (<pilea) (*Lat.*)**:** topçu çiçeği.

pir (<pîr) (*Far.*)**:** pir.

pişen: hayvanların yemesi için biçilen ot, saman.

pişen qora: samanlık.

pişin: 1. eşyanın dış görünüşü.

2. eşkâl.

3. şekil.

4. kılık.

5. çehre.

pişinden–: 1. **görünmek**.

2. tasvir edilmek, betimlenmek.

pişindes: benzer, benzeyen, yakın.

poez (<poezd) (*Rus.*)**:** tren.

jolawşılar poezı: yolcu treni.

praktika (<praktikos) (*Yun.*)**:** staj, uygulama.

professor (*Lat.*)**:** profesör.

projektor (<projectio) (*Lat.*)**:** ışıldak, projektör.

pulemet (<pulemyot) (*Rus.*)**:** makineli tüfek.

puşpaq (<pūst–i pā) (*Far.*)**:**

1. hayvanların ayak derisi.

2. belirli bir yerin parçası, bölümü.

3. sürekli, her zaman.

pyatidesyatka (*Rus.*)**:** ellilik.

R

ras (<rāst) (*Far.*)**:** gerçek, doğru, hakikat.

ras bol–: gerçek olmak.

rawanda– (<revan+da–) (*Far.*+*T.*)**:** tan yeri ağarmak, şafak sökmek, ağarmak.

ray: tavır, davranış.

rayınan ayn–: kararından vazgeçmek.

rel's (<rails) (*İng.*)**:** ray.

renjit– (<rencūde+t–) (*Far.*+*T.*)**:** üzmek.

reniş: sitem, serzeniş, kızgınlık, üzüntü.

resmiy (<resmî) (*Ar.*)**:** resmi, resmen.

respublika (<respublica) (*Lat.*)**:** cumhuriyet.

respublikalıq (<respublica+lıq) (*Lat.*+*T.*)**:** ulusal.

ret: kez, defa.

retten al–: sıralamak, düzenlemek.

retsiz: gelişigüzel, düzensiz, rastgele.

rette–: sıralamak, düzenlemek.

revolyutsiya (<révolution) (*Fr.*)**:** devrim.

rıyza (<rıżā') (*Ar.*)**:** razı, minnettar, memnun.

rıyza bol–: razı olmak.

rıyzaşılıq (<rıżā'+şılıq) (*Ar.*+*T.*)**:** rızalık, memnuniyet.

rıyzaşılığın al–: rızasını almak.

rıyzıq (<rızḳ) (*Ar.*)**:** rızık, nasip, kısmet.

roman (*Fr.*)**:** roman.

rota (<rota) (*Leh.*)**:** bölük**.**

ruelliya (<ruellia) (*Lat.*)**:** Meksika petunyası.

ruqsat (<ruḫṣat) (*Ar.*)**:** izin, müsaade, ruhsat.

ruqsat sura–: izin istemek.

ruw: boy, soy, kabile.

ruwbası: kabile reisi.

ruwxaniy (<rūḥānū) (*Ar.*)**:** manen, manevi, ruhani.

ruwlas: soydaş.

S

saba: kımız hazırlamak için kullanılan ve at derisinden yapılan kap.

sabalas–: dövüşmek, vuruşmak.

sabaq (<sebaḳ) (*Ar.*)**:** 1. ders.

2. sap (bitki)

sabaqtas– (<sebaḳ+ta–s–) (*Ar.*+*T.*)**:** birbiriyle ilişkili, bağlantılı olmak.

sabaw: yün, pamuk gibi şeyleri kabartmak veya çırpmak için kullanılan ince değnek, yün çubuğu.

sabın (<ṣābūn) (*T.*)**:** sabun.

sabır (<ṣabr) (*Ar.*)**:** sabır.

sabır et–: sabretmek.

sabırlı (<ṣabr+lı) (*Ar.*+*T.*)**:** sabırlı, serinkanlı.

sağat (<sā'at) (*T.*)**:** saat.

sağat tili: saat ibresi.

sağım: 1. hayal, serap.

2. değişken, kararsız, iki yüzlü, vatan haini.

sağımdan–: sislenmek, puslanmak, bulanıklaşmak.

sağın–: özlemek, göreceği gelmek, göresi gelmek.

saq: ihtiyatlı, tedbirli, dikkatli, hassas.

saqaday: büyük, iri, dev.

saqaday say: tamamiyle hazır, tam hazır.

saqal: sakal.

saqaldı: sakallı.

saqara: bozkır, step.

saqta–: tutmak, saklamak, muhafaza etmek, korumak.

saqtan–: tutunmak, saklanmak, korunmak.

saqtıq: temkin, ihtiyatlılık, tedbir, önlem.

saqtıqta qorlıq joq: "tedbirden zarar gelmez" anlamında kullanılır.

sal: sal.

sal–: bir nesneyi herhangi bir yere yerleştirmek, koymak.

qolqa sal–: sormak, istemek, rica etmek.

sala: 1. branş, dal, şube.

2. bölge, mecra.

3. varlık, bereket, zenginlik.

salaq: derbeder, aldırmaz, tasasız.

salaq bol–: ihmal etmek, dikkatsiz olmak.

salalı: 1. çeşitli bölümlere, sahalara ayrılmış.

2. uzun, uzunca.

salbırañqı: 1. sarkık, sarkmış.

2. morali bozulmuş, keyfi kaçmış.

3. tehdit.

4. atlama, düşme.

5. mutsuz, neşesiz.

salbıra–: aşağı doğru düşmek, sarkmak.

salbırat–: sarkmak, alçalmak.

saldar: sebep, neden.

saldarınan: dolayı, ötürü.

saldarlı: ağırbaşlı, olgun, itibarlı.

saldaw: ağaç, sırık.

saldır–: 1. yakalamak, hapsetmek, tutuklamak.

2. hazırlanmak, uyum sağlamak.

ayaq saldır–: durmak.

saldırla–: birbirine dokunarak, çarparak ses çıkarmak, tıngırdamak, şıngırdamak.

salın–: konmak, yapılmak, inşa edilmek.

salıs–: çabalamak, savaşmak.

salqın (<salkin) (*Moğ.*)**:** 1. soğuk, serin, kuru ayaz.

2. insanı ferahlatan ılık hava.

3. beğenilmeyen, hoşlanılmayan.

4. arası açık, küs; istilacı, düşman.

5. **ümitsiz**.

salqında– (<salkin+da–) (*Moğ.*+*T.*)**:** serinlemek.

salla(a)llahuw aläyhiy wä sälläm (<ṣallallāhu āleyhi ve sellem) (*Ar.*)**:** sallallahü aleyhi ve sellem, allah'ın selamı onun üzerine olsun.

salmaq: zorluk, güçlük, sıkıntı.

salmaq tüs–: zorluk görmek, sıkıntı yaşamak.

salmaqpen: ağırbaşlılıkla, ciddiyetle.

salmaqtı: ağırbaşlı, ciddi, oturaklı, vakur, ağır.

salt: 1. tek, yalnız, tek başına.

2. töre, adet, gelenek.

salt attı: ata tek binmiş.

salt min–: ata tek başına binmek, tek binmek.

saltanat (<salṭanat) (*Ar.*)**:** 1. şenlik, tören.

2. görkem, ihtişam.

saltanattı (<salṭanat+tı) (*Ar.*+*T.*)**:** görkemli, ihtişamlı.

samal (<şimāl) (*Ar.*)**:** 1. meltem.

2. serin.

samalda– (<şimal+da–) (*Ar.*+*T.*)**:** serinlemek, ferahlamak.

samarqaw: 1. yavaş, ağır.

2. isteksiz, gönülsüz.

samğa–: göğe yükselmek, uçmak, havalara uçmak.

samsa–: 1. sıra sıra dizilmek.

2.sayısız, çok olmak

san: 1. bacak, but.

2. miktar, nicelik, rakam, sayı, hesap.

sana–: 1. sanmak.

2. farz etmek, saymak.

sanal–: sayılmak, dikkate alınmak.

sana–sañılaw: insanın anlama kapasitesi, gönül gözü, düşünme yeteneği, bilinci.

sanat: bir şeyin sırası, hesabı.

adam sanatına qospa–: insan yerine koymamak.

sanaw: tahminen.

sanawlı: sayılı, az, sınırlı.

sandıq (<ṣandūḳ) (*Ar.*)**:** sandık.

san–salalı: etraflıca, çok yönlü, kapsamlı.

sansevieriya (<sansevieria) (*Lat.*)**:** paşa kılıcı.

santimetrlik (<centimetre+lik) (*Fr.*+*T.*)**:** santimetrelik.

sañılaw: delik, açıklık.

sañıraw: 1. sağır, özür, kusur.

sap (<ṣaff) (*Ar.*)**:** 1. kabza.

2. katar.

3. kol, kulp, sap.

4. saf, sıra.

5. katıksız.

6. birden.

7. yapı, sistem.

sap et–: beklenmedik bir şey meydana

gelmek, aniden gelmek.

sapqa turğız–: sıralamak, sıraya sokmak.

sapqa tur–: sıraya geçmek.

sap tüze–: sıraya girmek.

sapa: kalite, nitelik, kıvam.

sapar (<şafer) (*Ar.*)**:** sefer, yolculuk.

sapırılıs–: düzensiz, nizamsız hareket etmek.

saper (<sapeur) (*Fr.*)**:** (askeri) istihkâm eri, kazmacı.

sar: sarı.

sar jel–: aynı hızla gitmek.

sarbaz (<ser+bāz) (*Far.*)**:** er, asker.

sarğay–: 1. sararmak.

2. yolunu gözlemek.

sarı: 1. sarı.

2. sarışın.

sarı bel: sırt, tepe.

sarıalaqaz: angut.

sarılda–: şırıldamak, şırıltıyla akmak.

sarın: 1. aynı ritimle söylenen bir şarkı türü.

2. melodi, ezgi, nağme.

3. konu, içerik, tema.

4. mantık, fırsat, olanak.

5. nakış.

sarja: kemikten süslenerek yapılmış bir tür yay.

sarkokokka (<sarcococca) (*Lat.*)**:** sarcococca.

sarqı–: (sıvı) tamamen dökmek.

sarqıra–: şelaleden akmak, çağlamak.

sarna–: 1. durmadan konuşmak.

2. inlemek.

sart: iki nesnenin birbirine değmesi ya da çarpışmasından çıkan ses.

sart etkiz–: şak diye birbirne vurmak.

sartıl: bir şeyin çarpışma sesi.

sart–sawan: tüccarlar.

sart–surt: iki nesnenin çarpışmasından, temasından çıkan şakır şukur, takır tukur ses.

sasqalaqta–: şaşakalmak, şaşırmak.

sasqalaqtıq: şaşkınlık, sersemlik

satı: 1. merdiven, basamak.

2. unvan, derece.

satır–sutır: çatır çutur.

satpaq–satpaq: kir pas içinde, kirli.

saw: sağ, sağlıklı, diri.

saw bol–: sağlıklı olmak, sağlığına kavuşmak.

saw bolıñız: allaha ısmarladık.

sawal (<su'āl) (*Ar.*)**:** soru, sual.

sawda: 1. ticaret, alışveriş.

2. sıkıntılı.

sawda üyi: 1. büyük ticaret kurumu.

2. alışveriş dükkânı.

sawıq: eğlence, düğün dernek, şenlik.

sawıq qur–: eğlenmek.

sawın: (koyun, keçi ve inek vb.) süt almak için beslenen hayvan, sağmal.

sawınşı: hayvan sağma işi yapan kimse.

sawır: sağrı, kalça.

sawırın şaldırma–: izin vermemek, direnmek, göğüs germek.

sawırsın: 1. kalça, sağrı.

2. yeşili gür, verimli yer.

sawısqan: saksağan.

sawıt: 1. kap.

2. zırh.

sawsaq: parmak.

sawsaqtay: parmak gibi.

say (I): vadi

say (II): uygun, layık.

sayabırla–: azalmak.

sayaq: 1. yalnız.

2. fitne, bozguncu.

sayaz: sığ.

sayın: 1. her.

2. –dıkça/–dikçe.

sayıs: savaş, mücadele.

sayısqa şıq–: savaşa katılmak.

sayla–: 1. seçmek.

2. hazır hale getirmek, hazırlamak.

sayman: malzeme, araç.

sayra–: ötmek, şakımak.

sayrap tur–: çok iyi konuşmak.

säbiy (<ṣabî) (*Ar.*)**:** sabi, küçük çocuk.

säl: azıcık, küçücük, birazcık.

säldeli: sarıklı.

sälem (<selām) (*Ar.*)**:** selam.

sälem ayt–: selam söylemek.

sälem ber–: selam vermek.

sälemet (<selāmet) (*Ar.*)**:** sağ salim, selamet, esenlik.

säl–päl: biraz.

sänden–: donanmak, süslenmek, bezenmek.

sändi: süslü, bezekli, görkemli.

sänsiz: yakışıksız, çirkin.

säske: kuşluk vakti.

säske tüs: kuşluk vakti.

sät: an, lahza, zaman, hayırlı, uygun zaman.

sätti bol–: hayırlı olmak, başarılı olmak.

sät sal–: izin vermek, fırsat vermek.

säwir: nisan ayı.

säwle: 1. ışık, ışın, şule.

2. parılt.

3. akıl, şuur.

säwle ber–: 1. parlamak, pırıldamak, ışıldamak, ışık saçmak.

2. aydınlatmak.

säwlet: 1. güç, kuvvet, heybet, ihtişam.

2. mimari.

säwlet öner: mimarlık.

säwletti: görkemli, gösterişli.

säykes: uygun, münasip.

scindapsus pictus (*Lat.*)**:** potos çiçeği.

sebele–: 1. çiselemek, ince ince yağmak.

2. serpmek.

sebep (<sebeb) (*Ar.*)**:** sebep, neden.

sebep bol–: 1. gerekçe, ara bulucu olmak.

2. tesir etmek, etki etmek.

3. yardım etmek.

sebezde–: çiselemek.

segiz: sekiz.

segizinşi: sekizinci.

sekilden– (<şekl+de–n–) (*Ar.*+*T.*)**:** benzemek, andırmak, gibi görünmek.

sekildi (<şekl+di) (*Ar.*+*T.*)**:** gibi, şekilde.

sekir–: atlamak, hoplamak, sekmek, sıçramak, zıplamak

sekpil: çil.

selew: susuz tepelerde biten dikenli ot.

selkindet–: sarsmak, titretmek.

selo (*Rus.*)**:** köy.

selt: selt et–: kulak vermek, dikkat kesilmek, dehşete kapılmak.

semir–: 1. semirmek, şişmanlamak.

2. kibirlenmek, gururlanmak, böbürlenmek.

semser: kılıç.

semser silt–: kılıç çekmek.

sen: sen, siz.

senge köş–: saygısızlık yapmak.

sen–: güvenmek, inanmak, ummak, kanmak.

sener–senbesin bilme–: birine, bir şeye inanacağını veya inanmayacağını, güvenip, güveneceğini yada güvenmeyeceğini bilmemek.

senetsio rouli (senecio rowleyanus) (*Lat.*)**:** kanarya otu.

senim: güven, güvenç, inanç, itikat, itimat.

senim bildir–: birine güven sağlamak, güven duyulmak.

senimdi: güvenilir, itimatlı, inanılır.

senpoliya (saintpaulia) (*Lat.*)**:** Afrika menekşesi.

señgir: yüce, ulu, yüksek.

septe–: çekimlemek.

sergi–: 1. canlanmak.

2. keyiflenmek.

sergek: duyarlı, hassas, hareketli.

serik (<şerîk) (*Ar.*)**:** can yoldaşı, yoldaş, yol arkadaşı.

serile–: biraz eğlenceye düşkün olmak.

serpin: 1. darbe, vuruş, çarpış.

2. tempo, hız.

sert: ant, yemin.

sert jür–: yemin etmek.

serpi–: fırlatmak.

serpil–: canlanmak, fırlamak; dağıtmak.

setkreaziya (<setcreasea) (*Lat.*)**:** setresya.

sez–: sezmek, hissetmek, farketmek.

sezdir–: sezdirmek, hissettirmek.

sezgiş: sezgileri kuvvetli, ihtiyatlı, zeki, dikkatli.

sezil–: sezilmek, hissedilmek, duyulmak.

sezim: duygu, his, sezgi.

sezimdi: duygulu, hisli, sezgili.

sezin–: sezmek, hissetmek.

sıban–: sıvamak, kıvırmak.

sıbırla–: fısıldamak.

sıbırlas–: fısıldaşmak.

sıbırlı: fısıltılı.

sıbızğı: kaval.

sıbızğı tart–: kaval çalmak.

sıdırt–: koşturmak, hızlı gitmek.

sığ–: sıkmak

sığımda–: 1. sıkmak, kıstırmak.

2. baskı altına almak, zorlamak

sığıray–: 1. gözlerini kısarak bakmak.

2. (ışık) sönükleşmek, cılızlaşmak.

sıq–: sıkmak.

sıqıldı: benzer, gibi, şekilde.

sıqtat–: sıkıştırmak, zorlamak.

sılan–: sıvanmak, ovulmak, sıvazlanmak.

sılañ: 1. güzel, narin, zarif, selvi boylu.

2. süslü püslü.

sıldıra–: şıngırdamak.

sıltaw: bahane.

sıltaw et–: bahane etmek.

sıltaw qıl–: bahane etmek.

sıltawrat–: mazeret sunmak, bahane etmek, sebep göstermek.

sım: tel.

sımbat: endam, dış görünüş.

sın: 1. deneme, sınama.

2. tenkit, eleştiri.

sınnan öt–: imtihandan geçmek.

sın–: 1. kırılmak, parçalanmak.

2. boyun eğmek, razı olmak, yatışmak.

3. (soğuk) kırılmak, etkisi azalmak.

sına: ağaç veya demir çivi.

sına qaq–: saptamak, çivilemek, belirlemek.

sına–: denemek, sınamak, eleştirmek.

sınaq: deneme, deney, imtihan, prova, sınav.

sınawşı: 1. deneyen.

2. uzman, bilirkişi.

3. herkesin hakkında sürekli olumsuz eleştiri yapan, kusur arayan, her şeye kusur bulan, eleştiren kişi.

4. denetmen, denetici, gözlemci,

sındı: gibi, kadar, benzer.

sındır–: 1. kırmak, parçalamak, yıkmak.

2. ortasından veya kenarından koparmak, bölmek.

sıñar: eş, ikizlerden biri, çiftlerden biri.

sıñay: tavır, gidişat, durum.

sıpat: görünüş, sıfat.

sıpayı: 1. kibar, edepli, nezaketli.

2. sade, sıradan, gösterişsiz.

sıpayılıq: nezaket, lütuf.

sıpayışılıq: 1. edeplilik, terbiyelilik, ahlaklılık.

2. alçakgönüllülük.

3. merhametlilik.

4. nezaket, kibarlık.

3. yalnızlık, tek başınalık, kimsesizlik.

sıpır–: 1. süpürmek, temizlemek.

2. silip süpürmek.

3. soyunmak.

4. sıyırmak, soymak.

sıpıra al–: derisini yüzmek

sıptığırlan–: çekilmek.

sır: sır, gizem.

sırğa: küpe.

sırğawıl: 1. evin tavanını kapatmaya vb. tahsis edilmiş inceltilmiş uzun ağaç, sırık.

2. kalas, kiriş üstüne konulan ince ağaç.

sırğı–: bir yerde durmamak, kaymak, hızlı gitmek.

sırğıtpa: kaçamak, oyalayıcı, baştan savma (söz).

sır: sır, gizem.

sır berme–: sezdirmemek, gizlemek.

sırğıtpa: kaçamak, oyalayıcı, baştan savma söz.

sırıq: sırık.

sırla–: boyamak.

sırlas–: sırrını paylaşmak, sırrını vermek, dertleşmek.

sırlı: 1. esrarengiz.

2. mahrem.

sırmaq: 1. üzeri nakışlarla süslü halı veya kilim yerine kullanılan keçe, döşeme.

2. içine pamuk konulup, sık bir şekilde dikilerek yapılan kaftan.

sır–sıypat: hal, durum, vaziyet.

sırt: dış.

sırt aynal–: 1. çekilmek, dışında kalmak, kaçınmak, sakınmak.

2. dönüp gitmek.

3. uygun bulmamak.

sırtınan baqıla–: desteklemek.

sırtqa şığar–: düşünceyi, içinde sakladığı sırrını, hislerini açığa çıkarmak.

sırtqı: dışarı, dış.

sırttan: gıyaben, gıyabi, şeklen.

sırttay: gıyaben, dıştan, dışardan.

sıy–: 1. sığmak, almak.

2. geçinmek, uyum sağlamak, uzlaşmak.

sıyıq: dış görünüş, çehre, hal, biçim.

sıyın–: sığınmak, münacat etmek, tapmak, dua etmek.

sıyır: inek, sığır.

sıyırday: büyük, iri, kocaman.

sıyqır: 1. sihirbaz, büyücü.

2. sır, gizem.

sıyqırlı: sihirli, büyülü, efsunlu.

sıyla–: 1. saygı göstermek, hürmet etmek, saymak.

2. hediye etmek.

sıylıq: hediye, ödül, sürpriz.

sıypa–: mesh etmek, okşamak, sıvazlamak, elle yoklamak.

sıypala–: okşamak, sıvazlamak.

sıypalaqta–: şaşırmak, eli ayağına dolaşmak.

sıypat (<ṣıfat) (*Ar.*)**:** 1. görünüş, sıfat, yüz.

2. nitelik, vasıf, sıfat.

sıypatta– (<ṣıfat+ta–) (*Ar.*+*T.*)**:** tasvir etmek, betimlemek, nitelemek, tanımlamak.

sıyraq: baldır, incik

sız: 1. nem, rutubet.

2. küskünlük, öfke, hiddet.

3. serin, soğuk.

sız–: 1. vurgulamak, çizmek, hükmetmek.

2. kuşun su yüzüne hızla gidip, uçması.

3. hızla ilerlemek, süratle geçip gitmek.

sızıq: çizgi, hat, satır.

sızıl–: çizilmek.

sidik–ması: içki düşkünü.

silekey: salya.

siley–: dona kalmak, şaşırıp kalmak.

silk–: sallamak, sarsmak, silkelemek, silkmek.

silkin–: silkinmek.

silte–: yöneltmek, yön göstermek, el sallamak.

singonium (<syngonium) (*Lat.*)**:** ok başı sarmaşığı.

siñ–: 1. (koku) sinmek.

2. karıştırmak, bütünleştirmek.

3. özümsemek, benimsemek.

sirä: galiba, herhalde, belki.

sirese: özellikle, hususiyetle.

siri: 1. kösele.

2. sertleşmiş, katılaşmış.

siyaqtı: benzer, gibi, şekilde.

siyaqtan–: 1. taslamak.

2. benzemek, andırmak, gibi olmak.

siyda: 1. (ağaç) uzun ve dalsız.

2. uzun boylu, zayıf.

3. derli toplu.

4. kullanışlı, uygun.

5. nazik, zarif.

siypa–: okşamak, sıvazlamak, elle yoklamak.

siyrek: ender, nadide, nadir, nadiren, seyrek.

siyret–: seyrekleştirmek, azaltmak.

siysa: pamuktan yapılmış bir tür kumaş, basma.

snaryad (*Rus.*)**:** 1. makine.

2. alet.

3. top mermisi.

so: bu. **bk. sol**

sodan (sodan<sol waqıttan): bundan, o zamandan sözünün kısaltılmış şekli.

sodan soñ: bundan sonra.

sodan keyin: bundan sonra.

soğan: ona.

soğıl–: çarpışmak, çarpmak.

soğılıs–: 1. rastlamak, karşılaşmak.

2. çarpışmak.

3. pekiştirmek, sıkıştırmak.

soğım: kışın kesilmek için özel olarak semirtilen hayvan.

soğıs: cenk, savaş, harp, muharebe.

soğıs–: harp etmek, savaşmak.

soq–: uğramak, yapmak, vurmak, çırpmak.

soğa ket–: uğramak.

soqır: 1. kör, âmâ.

2. cahil.

soqır bol–: kör olmak.

soqqan: çılgın, deli, kaçık, gözü kara, küstah.

soqqı: darbe, vurma, vuruş, sarsıntı, hücum, hamle.

soqtalday: iri cüsseli, iri, yapılı.

soqtığıs: çarpışma, çatışma.

sol: bu. **bk. so**

sol betimen: bu haliyle, bu durumda, bu esnada.

sol qatarda: bu sırada.

sol sebepti: bu sebeple, bundan dolayı.

sol–aq eken: hemen, hızla, derken, vakit geçirmeden.

sol–: solmak.

solay: 1. şöyle, böyle, bu şekilde.

2. öyle.

3. söylenilen yere doğru.

solay–solay: o kadar.

soldat (<soldo) (*İt.*)**:** asker.

solqaqta–: aşırı yorulmak, kuvveti azalmak, bitkin düşmek.

soltüstik: kuzey

somdal–: 1. oluşmak, yapılmak.

2. sağlamlaştırılmak.

sonan: o zamandan beri.

sonan soñ: 1. sonra, akabinde, ondan sonra, daha sonra;

2. o zaman, ayrıca.

sonaw: 1. şu, ta.

2. eski, geçmişteki.

sonaw–sonaw: çok uzak.

sonda: orada, oraya, o zaman, o sırada.

sonda da: böyle olsa da.

sondağı: o zaman

sonday: öyle, o kadar, onun gibi, onun kadar, çok.

sonday–aq: bununla birlikte, ayrıca, bununla beraber.

sondıqtan: bundan dolayı, çünkü, zira, onun için.

sonı (I): 1. bakir, el değmemiş, özgün.

2. yeni, taze.

sonısın tağı: son bir kez.

sonı (II): bunu.

sonımen: kısaca, öylece, özetle.

sonımen birge: onunla birlikte.

sonımen qatar: aynı zamanda, bununla birlikte.

sonşa: o kadar, onca, öyle.

sonşalıqtı: bu kadar.

sonşama: o kadar, onca, öyle, çok, onun kadar, bu kadar. **bk. sonşa.**

soñ: son, sonra, sonradan, ardından.

soñına tüs–: kapılmak, takip etmek, peşine düşmek.

soñın al–: takip etmek.

soñğı: son, sonuncu, nihai.

soñınan: peşinden, arkasından.

soñınan ert–: peşinden götürmek.

soñında: nihayet, ardında, peşinde.

sor: 1. çorak.

2. felaket, talihsizlik.

3. tuzlu bataklık.

sorı qayna–: azap çekmek.

sorap: hat, şema.

sorğala–: 1. süzülmek.

2. hamle yapmak.

sorlı: uğursuz, talihsiz, biçare.

sorlınıñ zarı arlığa kezdeskey: yardımsız, biçare kişinin üzüntüsü halka ulaşsın manasında.

sorlılıq: uğursuzluk, talihsizlik, biçarelik.

sorpa (<şūrbā) (*Ar.*)**:** çorba.

sorokovka (*Rus.*)**:** kırklık.

sosın: sonra.

sostav (*Rus.*)**:** katar.

sotsialistik (<socialisme+tik) (*Fr.*+*T.*)**:** sosyalist.

sovet: sovyet.

soy–: kesmek, yüzmek.

soydır–: kestirmek.

soyıl–: 1. kesilmek, yüzülmek.

2. kesici bir aletle yaralanmak.

3. dövülmek, vurulmak.

soyılğa jıq–: yaralamak, vurmak.

soyıldas–: dövüşmek, kavga etmek, yumruklamak.

soyıl–şoqpar: sert ağaçtan yapılan silah, topuz.

soyqan: kavga, kargaşa, çatışma, karışıklık.

soz–: uzatmak.

sozıl–: uzamak, uzanmak, gerilmek.

sögis: kınama, sitem, ceza.

sök–: 1. çıkışmak, paylamak, azarlamak.

2. sövmek, küfretmek.

3. sitem etmek.

4. ayıplamak, kınamak, hatasını yüzüne vurmak.

sön–: sönmek.

söre: raf

söyle–: konuşmak.

söylem: cümle.

söyles–: söyleşmek, konuşmak.

söylew: söylev, telaffuz, konuşma.

söylewşi: sözcü, konuşan, konuşmacı.

söyt– (<solay et–): öyle yapmak, öyle etmek,

söytse: ne de olsa.

söytip: öylece, böylece.

söz: 1. bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük

2. kesinlik kazanmayan haber, söylenti.

3. toplantıda yapılan konuşma.

4. müzik parçalarının yazılı metni, güfte.

bir sözben aytqanda: bir sözle söylenecek olursa, kısaca**.**

söz ayt–: 1. sevdiğini söylemek.

2. söz söylemek.

söz bası: önsöz.

söz basta–: halk adına söz söylemek.

söz bayla–: anlaşma yapmak.

söz baylanıspa–: konuşamamak.

söz bol–: konuşmak, muhabbet etmek.

söz et–: bahsetmek.

söz joq: 1. mutlaka, kesinlikle, elbette.

2. açık bir şekilde.

söz keltir–: söz etmek, bahsetmek.

söz qıl–: birisi hakkında konuşmak, bahsetmek, söylemek, dile getirmek.

söz qozğa–: birisi hakkında konuşmak.

söz sapta–: konuşmak, değerlendirme yapmak.

söz sura–: bir şey sormak.

söz şığar–: söz etmek, anlatmak, konuşmak, söz yapmak.

söz törkini: asıl mesele, konunun özü.

sözge usta: 1. laf cambazı.

2. hatip.

sözşeñ: konuşkan, zevzek, geveze.

spathiphyllum blandum schott (*Lat.*)**:** barış çiçeği.

sportşı (<sport+şı) (*Fr.*+*T.*)**:** sporcu.

stanitsa (*Rus.*)**:** büyük Kazak köyü. (tren yolu üzerinde bulunan yerleşim yerleri.)

stantsiya (<statio) (*Lat.*)**:** istasyon.

elektr stantsiya: elektrik istasyonu.

stol (*Rus.*)**:** masa.

stromante (<stromanthe) (*Lat.*)**:** dua çiçeği türünden, stromanthe.

student (<studentis) (*Lat.*)**:** öğrenci.

sudiya (<sud'ya) (*Rus.*)**:** mahkeme.

sudiyağa ber–: mahkemeye vermek, dava etmek.

suğın–: bir şeyin içine girmek.

suq–: sokmak, sokuşturmak.

suluw: dilber, güzel.

suluwlıq: güzellik.

sum: 1. zalim.

2. kurnaz.

3. acımasız.

4. uğursuz.

sumdan–: kurnazlık etmek.

sumdıq: 1. uğursuzluk, kötü niyetlilik.

2. kötü, kara haber.

3. kurnazlık, uyanıklık.

4. zalimlik.

5. zorluk, cefa, ıstırap.

sumpayı: acımasız, merhametsiz, alçak.

suñğaq: uzun boylu.

suñğaqtan–: uzun boylu olmak.

suñğıla: zeki, akıllı.

suñqa: suñqa adım (qulaş adım): kısa adım, belirsiz adım.

suñqa adım kel–: belirsiz adım atmak, emin olmadan adım atmak.

suñqar: sungur.

sup–sur: rengi kaçma, bembeyaz olma.

sur: boz, gri.

sura–: 1. sormak, öğrenmek, istemek.

2. rica etmek, istemek.

suran–: istenmek.

suraq: soru.

suraq qoy–: 1. soru sormak.

2. hesap sormak, yakarmak.

surapıl: 1. karmakarışık.

2. (savaş) şiddetli, sert.

suraw: soru, sual.

suraw ber–: sorguya çekmek, soru sormak.

surğılt: 1. kır.

2. biraz boz, bozca.

3. solgun, zayıf.

surqay: boz, bozarık, solgun, solmuş.

surlaw: boz, gri renkli olmak.

aq surlaw: beyazı yoğun olan kır renkli, soluk gri renkli.

kök surlaw: gök ile boz karışık boz renkli.

sus: heybet, gösteriş.

sus körset–: heybetlenmek, gazaba gelmek, korku hissi uyandırmak.

suw: su.

suw altı: su altı.

suw qayt–: taşkın sızarak azalmak, çekilmek

suw tökilmeytin jorğa: mükemmel at.

suwı–: soğumak.

suwıq: 1. soğuk.

2. acımasız.

3. sert.

suwır: dağ sıçanı (lat. marmota)

suwır–: çekip almak, çekmek, koparmak.

suwıtıñqıra–: ısı azalmak, sıcaklık düşmek.

suwqarañğı: gözü hiçbir şeyi görmeyen, iki gözü birden görmeyen, kör.

suwla–: sulamak, ıslatmak.

suwret (<ṣūret) (*Ar.*)**:** suret, fotoğraf.

suwretker (<ṣūret+ger) (*Ar.+Far.*)**:** ressam.

suwrette–: tasvir etmek.

suwrettel– (<ṣūret+te–l–) (*Ar.+T.*)**:** tasvir edilmek, betimlenmek.

suwsın: içecek, meşrubat.

suwsıt–: kolayca yer değiştirtmek, kaydırmak.

suyıq: 1. sıvı.

2. gür olmayan, seyrek.

3. haylaz, hafif.

suyujet (<sujet) (*Fr.*)**:** konu, tema, başlık.

sülgi: havlu, peşkir.

süñgi: mızrak.

süñgi–: 1. dalmak, suya dalmak.

2. gömülmek, kaybolmak, saklanmak.

süret–: sürütmek, sürükletmek

sürin–: 1. tökezlemek.

2. yanılmak, hata yapmak.

sürine–qabına: sürüne sürüne.

sürlew: patika.

sürt–: silmek, temizlemek, kurulamak.

süttigen: sütleğen.

süy–: 1. sevmek.

2. öpmek.

süye–: desteklemek, dayanmak.

süyek: 1. kemik.

2. çekirdek.

3. ceset.

4. soy, nesep, kök.

süyegine qarıs–: ölüme direnmek.

süyen–: güvenmek, dayanmak, yaslanmak, istinat etmek.

süygen: yavuklu, sevgili.

süyikti: sevgili, yar, maşuk.

süyin–: memnun olmak, hayran olmak, hoşlanmak.

süyiniş: sevinç, kıvanç, neşe, huzur.

süyinşi: müjde.

süyinşi sur–: müjde vermek.

süyir: sivri, keskin.

süyke–: yüzeysel, gelişigüzel silmek.

süykimdi: güzel, sevimli, çok şirin, sempatik, cazibeli.

süykimdilik: çekicilik, alımlılık, sevimlilik, hoşluk.

süyre–: sürüklemek, sürümek.

süyreñde–: 1. dedikodu yapmak.

2. işgüzarlık yapmak, ukalalık yapmak.

süyrik: kamışın veya sulak yerde yetişen bitkilerin tatlı, beyaz kökü, sazlık kökleri.

süyrik sawsaq: ince, narin parmak.

süz–: toslamak, vurmak.

süzek: tifo, karahumma.

süzgi: süzgeç.

süzis–: 1. toslaşmak.

2. çekişmek, didişmek.

Ş

şaban: tembel, yavaş.

şabıl–: akın yapmak.

şabın–: burnundan solumak, kızmak, tartışmak.

şabındıq: 1. çayırlık.

2. istila, akıncılık.

şabındığa uşıra–: istilaya uğramak.

şabıs: 1. savaş, çatışma.

2. hız, sürat.

şabıtta–: coşmak, zevk almak, heyecanlanmak.

şabuwıl: hücum, saldırı, taarruz.

şabuwılda–: hücum etmek.

sadaq (<ṣaġadāḳ) (*Moğ.*)**:** yay.

şağım: dava, şikayet, istinaf.

şağın: küçük, ufak.

şağıstır–: fitne sokmak, ara bozmak, kışkırtmak.

şahar (<şehr) (*Far.*)**:** kent, şehir.

şaq: 1. zaman, devir, çağ.

2. ihtiyatlı, tedbirli.

şaqır–şuqır: şakır şukur.

şaqır–: çağırmak.

şaqırıl–: çağırılmak, davet edilmek.

şaqırım: kilometre.

şaqırımday: bir kilometre kadar, bir kilometreye yakın.

şaqtı: sayılardan sonra gelerek "kadar, yakın" anlamlarını veren sayı sıfatı.

şal: pir, ihtiyar, yaşlı erkek.

şal–: iple sıkıca bağlamak

şalap: yoğurda su katılarak yapılan soğuk içecek, ayran.

şalbar: pantolon, şalvar.

şalğay: uzak, ırak, ücra.

şalğı: tırpan.

şalğın: çayır, çimen.

şalqa: 1. insanın göğe bakıp, sırt üstü yatma şekli.

2. tamamen açmak.

şalqadan tüs–: düşmek.

şalqala–: büyüklenmek.

şalqar: geniş, uçsuz bucaksız, sınırsız, engin.

şalqı–: alevlenmek, alev almak.

şalqasınan: sırt üstü, ayaküstü.

şalpınşaqtı: salkımlı küpe.

şalt: çevik, çabuk, hızlı.

şam (<şam'a) (*Ar.*)**:** ampul, mum, kandil, gaz lambası.

şam al–: inat etmek.

şama: 1. güç kuvvet, hal, derman.

2. bir şeyin tahmini miktarı, ölçüsü.

şaması kel–: 1. –a bilmek.

2. gücü yetmek.

şamasında: falan filan, takriben, tahminen, civarında.

şamasınşa: elinden geldiğince, gücü yettiğince.

şamala–: 1. ölçmek.

2. tahmin etmek.

şamalas: eş değer, oran.

şamalı: 1. az, biraz.

2. güç bela, neredeyse, ancak, güçlükle

şamandatqır: hastalık etkisiyle kötüleşme.

şamdan–: sinirlenmek.

şamırqan–: sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek.

şana: kızak.

şanaq: 1. gövde (kopuz, dombra).

2. değirmende öğütülen unun döküldüğü büyük kap.

3. at arabası ve arabayı oluşturan gövde kısmı.

şanış–: dikmek, saplamak, batırmak.

şanışqılı: 1. süngülü, mızraklı.

2. şiddetli, keskin.

şanş–: batırmak, saplamak, iğnelemek

şanşuwday: sancı gibi.

şañ: toz, toz toprak

şañıraq: 1. keçe çadırın en üst noktası, kubbesini oluşturan yuvarlak, yuvarlak kubbeli.

2. ev, ocak.

şañıraq müyiz: 1. iki ucu eğile eğile gelerek birbirine değen boynuz.

2. güçlü kuvvetli.

şañqılda–: kulağı tırmalamak, ciyaklamak, çığlık koparmak, çığlık atmak.

şañ–topıraq: toz toprak.

şap: şap ber–: aniden yakalamak tutmak, kavramak, kapmak.

şap–: 1. kesmek, biçmek.

2. saldırmak.

3. eleştirmek.

4. dörtnala, dolu dizgin gitmek.

şawıp al–: elinden geleni yapmak, çabalamak.

şapaq (<şafak) (*Ar.*)**:** güneş doğarken veya batarken ufukta görülen aydınlık ve kızıllık, şafak.

şapan: kaftan.

şapqınşı: 1. haberci, muhbir, ulak.

2. istilacı.

şapqınşı jiber–: haberci göndermek.

şapqınşılıq: istila, akıncılık.

şapşañ: çabuk, ivedi, seri, tez.

şara (<çāre) (*Far.*)**:** 1. çare, önlem.

2. mekân, alan, yer.

3. göz bebeği.

4. kap.

5. seviye.

6. belirli bir iş, hareket.

7. imkân, olanak.

8. gelecekte istenilen iş, görev.

şarbı: seyrek, aralıklı.

şarıq: çarık.

şarıq jip: ticari dikiş için kullanılan ince, uzun ip.

şarıqta–: yükselmek, yücelmek.

şariyğat (<şerū'at) (*Ar.*)**:** islam hukuku, şeriat.

şarp–: işaret etmek.

şarşa–: yorulmak, bitkin düşmek, mecali kalmamak.

şarşı: kare şeklindeki başörtü, eşarp yazma.

şart: 1. antlaşma, sözleşme.

2. talep, şart.

3. vazife, görev.

şartpa–şurt: aniden, birden.

şaruwa: 1. çiftçi, köylü.

2. iş, güç.

şaş: saç.

şaş mayı: saç yağı.

şaş–: 1. saçmak, dökmek, serpmek.

2. yaymak, dağıtmak.

şaşa: atın tırnağının üst tarafındaki uzunca tüyler, paça.

şaşaqtı: püsküllü, saçaklı.

şaşaw: kalabalıktan, sürüden uzaklaşarak, ayrılarak.

şaşaw şığarma–: kalabalıktan uzaklaşmamak.

şaşbaw: saç örgüsünün uç tarafıyla birlikte örülen, gümüş para, toka gibi çeşitli süs takan, kurdele gibi ince ipten yahut ipekten eğrilen bağ, saç bağı, toka.

şaşıl–: saçılmak.

şaşqap: saçı, örgüyü toz topraktan, gün ışığından korumak için özel olarak dikilen milli süs eşyası.

şataq: 1. aksi, inatçı, direngen.

2. karışık, çetrefil, karmaşık.

şatas–: çatışmak.

şatıs–: 1. (ip vb.) karmaşık hale gelmek, kördüğüm olmak.

2. yanılmak, hata yapmak, yanlış yapmak.

şatqal: dağ geçidi, derbent, belen.

şaw– (şaw–<şap–): 1. kesmek, biçmek.

2. saldırmak. **bk. şap–**

şawjayla–: atın dizginini çekmek.

şay (<č'a–ye) (*Çin.*)**:** çay.

şay–: bir şeyi korkutmak ve durdurmak için kullanılır.

şayqa–: 1. sallamak, silkelemek.

2. bozmak.

3. dilediği gibi yapmak.

şayqal–: salınmak, yalpalamak, sallanmak

şayqas: savaş, çatışma, münakaşa, mücadele.

şayqas–: savaşmak, çatışmak.

şaylıq–: cesareti kırılmak, korkmak.

jüregi şaylıq–: gözü korkmak.

şäñkilde–: ciyak ciyak bağırmak, ciyaklamak.

şäwgim: çaydanlık.

şäwli: beş yaşındaki erkek kartal.

şäy: çay. **bk. şay.**

şäyit (<şehîd) (*Ar.*)**:** kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse, şehit.

şäyit ket–: kendini feda etmek, şehit olmak.

şäynek (<çaynik) (*Rus.*)**:** çaydanlık, demlik, güğüm.

şäyt: koyun, keçiyi geri döndürme ünlemi.

şäyt de–: konuşmak.

şeber: mahir, usta.

şeberlik: 1. girişim.

2. ustalık, maharet.

şeberxana (<şeber+ẖāne) (*T.*+*Far.*)**:** dükkân, atölye.

şege: çivi, mıh.

şegin–: gerilemek, geri çekilmek.

şejire (<şecere) (*Ar.*)**:** şecere.

şek: 1. sınır, hudut.

2. keçileri döndürme, durdurma işareti.

şekten tıs: aşırı.

şeke: şakak.

şekesinen qara–:

1. küçümsemek, yadırgamak.

2. dimdik durmak, put kesilmek.

şekelik: şakaklık.

şeker (<şeker) (*Far.*)**:** şeker.

şekara: hudut, sınır.

şekpen: yünden dokunmuş dış giyim olarak kullanılan bir çeşit giysi, cepken.

şek–şeñber: sınırı hududu.

şektes: bitişik, yanyana, sınırdaş.

şeqis–: mücadele etmek, tartışmak

şelikti: çalılık

şemişke (<semechki) (*Rus.*)**:** ayçiçeği çekirdeği.

şen: 1. bir şeyin etrafı, çevresi, civarı, dolayı.

2. belirli bir zaman, süre, vakit.

şeñber (<çenber) (*Far.*)**:** çember, daire, halka.

şeñgel: 1. çiçek açan dikenli çalı.

2. pençe.

şeñgel jazıs–: pençesini açmak.

şeñgelde–: pençesiyle yakalamak, pençelemek.

şer (<şerr) (*Ar.*)**:** hüzün, dert, hasret.

şert–: bir mesele hakkında insanların ilgisini çekecek şeyler anlatmak, ilginç şekilde sohbet etmek.

şeş–: 1. çözmek, halletmek, karar vermek.

2. soymak, çıkarmak, soyunmak.

şeşe: anne, ana.

şeşen: 1. söz ustası, hatip.

2. konuşmacı.

şeşendik: konuşmacılık, hatiplik.

şeşim: karar, yargı, çözüm, sonuç.

şeşimge kel–: karara varmak.

şeşin–: soyunmak, üzerini çıkartmak.

şeşüwşi: 1. kararlı, şüphesiz, kati, kesinkes.

2. kesin sonuca oluşturan.

3. esas, ana, temel, asıl.

şeşüwşi şayqas: genel savaş.

şet: kenar, taşra, uç, gurbet.

şet el: dış memleket, başka memleket.

şetke şıq–: ayrılmak, tek başına olmak.

şetinen: hep, tümü, hepsi.

şet–jağa: 1. kenar, uç, kıyı.

2. bir konu hakkında detaylı olmayan bilgi.

şettet–: dışlamak, uzak tutmak, tecrit etmek.

şeyin: değin, dek, kadar, –e kadar.

şıda–: katlanmak, çekmek, azap çekmek, dayanmak

jan şıda-: tahammül etmek, sabretmek.

şıdamsızdan–: sabırsızlanmak, sabrı tükenmek, tahammülü kalmamak.

şığar– : 1. azletmek.

2. yayımlamak.

3. çıkarmak.

4. boşaltmak.

5. bırakmak.

şığarıp sal–: uğurlamak, yolcu etmek.

şığar: İsim ve fiillerin ardından gelip "olur", "olması lazım", "ver–" anlamlarında kullanılan kelime.

şığarım: "yavrum, "canım" manasında kullanılır.

şığarma: eser.

şığın: gider, israf, hasar.

şığın şığar–: tüketmek, masraf çıkarmak.

şığınsız: kayıpsız, zararsız, ziyansız.

şığıñqı: biraz ileri çıkan, dışarıya doğru çıkan.

şığıs: 1. çıkış.

2. doğu, şark.

şıjbaq: şıjbaq bol–: dört dönmek, telaşla koşuşturmak, ne yapacağını şaşırmak.

şıq–: 1. çıkmak.

2. doğmak, ortaya çıkmak.

şığıp ket–: bir yerden dışarıya çıkmak, kaçmak.

şıqılıqta–: cıvıldamak.

şılbır: yular, dizgin.

şılıq–bılıq: düzensizlik, sistemsizlik.

şım: 1. çim, otlak, çimen.

2. tezek, kesek.

3. kerpiç.

şımıra–: güçlü, kuvvetli, sağlam yapılı olmak.

şımırlat–: ürpertmek, titretmek, eritmek.

şım–şıtırıq: anlaşılması zor, karışık, çetrefil, girift.

şın: asıl, gerçek, hakikat, hakiki, muhakkak, sahici, gerçekten.

şındıq: gerçek, hak, hakikat, doğruluk.

şını: porselen, cam.

şınıq–: alışmak.

şınımen: gerçekten, hakikaten.

şıñ: doruk, kaya, zirve, şahika.

şır–şır: cıvıldamadaki kısa sesi belirten söz.

şır ete qal–: 1. ani bir şekilde yüksek ses çıkarmak.

2. birinin arasına girmek, korumak, savunmak.

şıraq (<çerāġ) (*Far.*)**:** çırağ, mum, kandil.

şıraynal–: güçlenmek, gelişmek.

şırılda–: ötmek.

şırğala–: lafı dolandırmak, oyalamak.

şırqa–: 1. yüksek sesle şarkı söylemek, çığırmak.

2. durmadan konuşmak, söylemek.

şırqaw biyik: en yüksek zirve, yüksek.

şırma–: sarmak, bağlamak, başını döndürmek.

şırmawıq: sarmaşık.

şıtın–: gücenmek, darılmak, kırılmak.

şıtırman: macera, serüven.

şıyır: yolak, patika, yol, iz.

şıyqıl: cıvıltı.

şıyqılda–: cıvıldamak, ses çıkarmak.

şıyrat–: ip bükmek.

şıyratpalı: altın, gümüş telindeki burgu.

şıyrıq–: sinirlenmek, öfkelenmek.

şil: dağ tavuğu

şilbiy–: zayıflamak, kurumak, süzülmek, bir deri bir kemik kalmak.

şilikti: çalılık (yer).

şiñkilde–: ince, tiz ses çıkarmak.

şirkey: tatarcık sineği.

şirkin: 1. ihtiras, şevk, şiddetli arzu.

2. biçare, uğursuz.

3. hayran, güç, hal, derman, yardım.

4. keşke, ah, hey gidi.

şiy: 1. kamış, saz.

2. kamıştan yapılan eşya, hasır.

şiyelenis: kargaşa, gerginlik, çekişme.

şiylewit: kamışlık, sazlık.

şiypa (<şifā') (*Ar.*)**:** şifa, derman.

şiypa tap–: şifa bulmak, derman olmak.

şiyraqtı: sağlam, çevik.

şiyti: doldurmalı tüfek.

şiyti mıltıq: uzun namlulu tüfek.

şobır: tembel at.

şoğır: kalabalık, grup, topluluk.

şoğır buta: çalı yığını.

şoğırlandır–: biriktirmek, yığmak, bira araya getirilmek.

şoq–: 1. seçmek.

2. azar azar yemek.

şoqı: doruk, zirve.

şoqı–: gagalamak.

şoqşa: kalabalık, grup, topluluk.

şoqşa saqal: küçük sakal, top sakal, yuvarlak sakal.

şoq–şoq: top top olan.

şoq–şoq bolıp ös–: çalılıklarla kaplı olmak.

şoqtan–: toplanmak, kümelenmek.

şol–: görmek, incelemek.

şolaq: 1. çolak.

2. kısa.

3. anlamsız, önemsiz.

4 kısaca söylenen.

5. kuyruk ve yelesi kısa yılkı.

şolaq aqıl: kıt akıllı.

şolaq jeñ: kısa kollu yelek.

şolaq qayır–: uzatmamak, kısa kesmek, kısaca söylemek.

şolaq ton: kısa mont.

şolaqta–: kısaltmak, küçülmek.

şolaqtaw: biraz küçük.

şolp: bir şeyin suya düştüğü zaman çıkan ses.

şolp et–: cup diye suya düşmek.

şolp–şolp et–: şakırdamak.

şolpı: altın ya da gümüş süslemeli bir tür saç bağı.

şoltañ: şoltañ etkiz–: (kesik kol, kuyruk vb.) sallamak.

şombal: iri yarı, dev gibi, cüsseli.

şomıl–: bürünmek.

şoñqıyt–: çömelmek, dizlerinin üstünde yürür gibi oturmak.

şoşı–: korkmak, dehşete kapılmak

şoşın–: korkmak, ürpermek, çekinmek,

şoşaq: 1. zayıf, bitkin.

2. yığın, istif etme.

3. dik, sivri.

şoşaq börik: tepesi sivri yapılarak dikilen kalpak türü.

şoşaqtaw: tepesi biraz sivri, huni gibi olan.

şoşala: kiler.

şoşalaqta–: atlamak, sıçramak, yerinden fırlamak.

şoşañ et–: 1. sallanmak.

2. düşüncesizce davranmak.

3. avarelik yapmak, boş dolaşmak.

şoşay–: bir şeyin ucunu yukarıda dik tutmak.

şoşı–: 1. ödü kopmak, dehşete kapılmak, çok korkmak.

2. ürkmek, korkuyla uyanmak.

şök–: çömelmek, çökmek.

şöke: şöke tüs–: çömelmek, yere oturmak, çökmek.

şökim–şökim: çimdik çimdik.

şöl: çöl, sahra.

şömiş: kepçe.

şöp: ot, çimen.

şöp–şar: çer çöp.

şubal–: ardı sıra gitmek, katar katar gitmek.

şubalañ: 1. ayağa dolanan, uzun (giysi).

2. uzun (konuşma, şarkı).

şubar: 1. benekli, alacalı, ala.

2. tümsek.

3. orman bölgesi.

ala şubar: alaca benekli, ala benekli.

şubarla–: 1. benekli, alacalı olmak.

2. bozmak, kirletmek.

şubır–: akmak, dökülmek, gitmek.

şuğa: ince ve sık dokunmuş yün kumaş, çuha.

şuğıl: acil, acilen, çabuk.

şuqıla–: deşelemek, kurcalamak, dürtmek, gagalamak.

şulğı–: başını sallamak.

şurıl: gurultu.

şurqıltay: köprücük kemiği.

şuw: şuw et–: uğuldamak.

şuwaq: ışın, ışık.

şuwda: 1. yükselen, uzayan duman, toz, bulut.

2. tüy.

şuwlı: gürültülü, patırtılı.

şuwmaq: 1. grup, demet, parça, yumak.

2. dizi, sıra, katar.

3. buram buram, pek çok.

4. dize, kıta.

şükirşilik (<şükr+şilik) (*Ar.*+*T.*)**:**

1. Allah'a şükretme, şükrünü dile getirme.

2. esenlik, selamette oluş.

3. minnettarlık, gönül borcu.

şümek: 1. çaydanlık, semaver, ibrik vb. şeylerin ağız kısmı.

2. musluk.

şüygi–: 1. bolluğa kavuşmak.

2. süzülerek uçmak.

3. batmak.

şüygin: mera, otlak.

şüyil–: pike yapmak, saldırmak, ok gibi fırlamak.

şüyke: yumak.

şüylik–: ok gibi atılmak, dokunmak, sataşmak.

T

taba: bir kimsenin başarısızlığına sevinerek bunu "oh olsun" şeklinde dışa vurmak.

taban: taban.

bir taban: az da olsa, biraz.

tabanı jerge tiyme–: 1. fırlayıp gitmek, hızla gitmek.

2. hiç durmadan ilerlemek.

tabıl–: bulunmak, ortaya çıkarılmak.

tabın–: 1. tapınmak, tapmak.

2. baş eğmek, itaat etmek, bağlanmak.

3. bir kişiye veya nesneye yönelik olarak aşırı sevgi ve hayranlık hisleri duymak.

tabıs: başarı, gelir, kar, kazanç, ücret.

tabısta–: emaneti sahibine teslim etmek, emanet etmek.

tabiyğat (<ṭabî'at) (*Ar.*)**:** tabiat, doğa.

tabiyğiy (<ṭabî'î) (*Ar.*)**:** doğal.

tağa: nal.

tağası jet–: elinden gelmek, gücü yetmek.

tağat (<ṭāḳat) (*Ar.*)**:** mecal, takat, sabır, tahammül.

tağat tap–: sabretmek, tahammül etmek.

tağayında–: tayin etmek, atamak.

tağdır (<taḳṭîr) (*Ar.*)**:** 1. kader, yazgı, felek**.**

2. ömür, yaşam, hayat, gidişat.

tağdır qos–: birlikte olmak, eşleşmek, çiftleşmek.

tağdırlı: yaşamlı, ömürlü.

tağı: 1. daha, ve, bundan başka, yine.

2. yabani, vahşi.

3. acımasız, sert.

tağı da: 1. da, de.

2. bunun yanısıra, ayrıca, üstelik, dahası.

tajal (<deccāl) (*Ar.*)**:** 1. deccal.

2. felaket, bela.

taq (<taḫt) (*Far.*)**:** taht.

taq–: takmak, koymak.

taqa: 1. ayakkabının ökçesi, tabanı.

2. gerçek, hakiki, esas.

taqa–: yaklaşmak, yakınlaşmak, dayanmak.

taqım: at sırtına oturulduğunda ata değen dizin iç kısımları.

taqımda–: 1. atı dizleri vurmak suretiyle hızlandırmak, koşturmak.

2. arkasından gitmek, takip etmek, kovalamak.

3. peşini bırakmamak, ardına düşmek.

taqır: çorak, verimsiz yer.

taqırğa otır–: aldanmak, kanmak.

taqırıp: bahis, konu, mevzu, tema.

taqırlan–: ot çıkmamak.

taqırlaw: yeşili az, verimsiz, çorak yer.

taqır–taza: tamamen.

taqpaq: anlama bir şey katmayan, bir anlam bildirmeyen ancak kulağa hoş gelen, gösterişli.

taqtay (<taḫte) (*Far.*)**:** tahta.

taqwa (<taḳvā) (*Far.*)**:** dindar, dindar insan.

talaq (<ṭalāḳ) (*Ar.*)**:** islam dininde evliliğin sona ermesi, boşanma, talâk.

talaq qıl–: nikâh bozmak, boşanmak;

talan–taraj (<talan+tārāc) (*T.+Far.*)**:** talan, yağma, kıyım, soygun, vurgun.

talap (<ṭaleb) (*Ar.*)**:** emel, gaye, dilek, istek.

talabı tas bol–: 1. kararından dönmek, fikrinden vazgeçmek

2. durmak, dinmek.

talapker (<ṭaleb+ger) (*Ar.+Far.*)**:** 1. aday, namzet.

2. istekli

talapay: 1. etrafa saçılmış olan şeyleri itişe kakışa toplama; 2. talan, kapışma, soygun, çapul.

talas–: 1. dalaşmak, tartışmak, itiraz etmek.

2. atılmak, tılım yapmak.

3. rekabet etmek.

talassız: tartışmasız, şüphesiz.

talay: 1. felek, şans, kader, talih.

2. nice, çok, birçok.

3. çeşit çeşit, her türlü, türlü türlü.

talaylı: şanslı, talihli.

talaysızdıq: perişanlık, sefalet, biçarelik.

talğa–: seçmek, seçici olmak, tercih olmak.

talğajaw: besin, gıda.

talqı: 1. müzakere, tartışma.

2. denetim.

3. izdiham, azap.

talpınıs: girişim, çalışma, gayret gösterme, uğraşma.

talşıq: atıştırmalık biraz yiyecek, yemek.

talşıq qıl–: ayrılmak.

tam: 1. balçıktan, kerpiçten elle yapılmış çatısız ev, dam.

2. mezar, kabir.

tam–: damlamak.

tamaq: aş, yemek.

tamaq ber–: yedirmek, yemek vermek, beslemek.

tamamdal–: tamamlanmak, sonuçlanmak, bitmek.

taman: yakın.

taman jet–: yakınlaşmak.

tamaşa (<temāşā) (*Far.*)**:** şahane, enfes, harika, olağanüstü, muhteşem.

tamır: 1. bitki kökü.

2. damar.

3. köken, asıl, temel.

4. ahbap, dost, gönüldaş insanlar.

tamır–tanıs: dost, arkadaş, ahbap, tanıdık.

tamız: ağustos ayı.

tamşı: damla.

tan–: 1. caymak, vazgeçmek, kabul etmemek.

2. tanımak, teşhis etmek, bilmek.

tana: firuzeden yapılan, elbiseye takılan ışıldayan düğme.

tandır (<tennūr) (*Ar.*)**:** tandır.

tandırı kep–: kurumak.

tanı–: tanımak, teşhis etmek.

jazbay tanı–: birden farketmek, tanımak.

tanıl–: 1. ünlü olmak, tanınmış olmak, meşhur olmak.

2. benimsenmek, kabul edilmek.

tanıs: aşina, tanıdık, bildik, tanış.

tanıs bol–: 1. tanımak, bilmek, tanış olmak.

2. benimsemek, kavramak, becermek.

tanıs–: 1. tanışmak.

2. bir şeyi öğrenmek, görmek, kavramak.

3. incelemek, araştırmak.

tanıt–: 1. tanıtmak.

2. göstermek, işaret etmek.

3. haberdar etmek, beyan etmek, bildirmek.

4. meşhur etmek.

tanıtqış: tanıtıcı, öğretici.

tañ (I): sabah, tan.

tañ asır–: yürük atı yarışa hazırlayıp, yetiştirmek.

tañ at–: tan atmak, tanyeri ağarmak.

tañ (II): hayret veren, şaşkınlık uyandıran.

tañ qal–: şaşmak, hayran kalmak, hayret etmek.

tañ–: 1. sıkıca bağlamak, sarmak.

2. suçu başkasının üstüne atmak, iftira etmek,

3. çevrelemek, kundaklamak.

tañbalı: işaret konulmuş.

tañda–: seçmek, tercih etmek.

tañdaw: 1. seçim, tercih.

2. istek.

tañdan–: hayran olmak, hayran kalmak, şaşırmak.

tañerteñ: sabah, sabahleyin.

tañğı: sabah, sabahki.

tañğı jar–: tan ağarmak.

tañırqa–: hayret etmek, şaşmak, şaşırmak.

tañsıq: 1. merak, heves.

2. sevilen, özlenen.

3. ihtiyaç, gereksinim.

tap: 1. leke, iz, mühür, damga.

2. kor, köz.

3. tam.

tap–: bulmak, kazanmak, ele geçirmek.

tawıp al–: tutmak, bulmak,

tawıp ayt–: düşüncesini okumak, yerinde söylemek.

tap: tap bol–: 1. rast gelmek, rastlamak.

2. bırakmak, maruz kalmak, tutmak.

3. kendini bulmak, kendine gelmek.

tapğan–tayanğan: varı yoğu, elinde avucunda ne varsa.

tapsır–: devretmek, ısmarlamak, görevlendirmek, teslim etmek, sipariş etmek.

tapsırıl–: görev verilmek.

tapsırma: 1. ödev, görev.

2. sipariş.

taptal–: 1. çiğnenmek, ezilmek.

2. mahvolmak.

tar: dar, sıkı.

tar jol: azaplı, zorluklarla dolu yolculuk.

tara–: 1. dağılmak, gitmek.

2. taramak.

3. yayılmak, büyümek, genişlemek.

taraq: tarak.

taral–: dağılmak, yayılmak.

taramıs: 1. kas.

2. büyükbaş hayvanların diz kapağı ile topukları arasındaki sinirleri kurutup liflerinden burkmak suretiyle elde edilen ve çizme, ayakkabı vs. eşyaları dikmeye yarayan sağlam ip.

3. tel.

taran–: taranmak.

tarap (<ṭaraf) (*Ar.*)**:** taraf, karşı, cihet.

taras–: ayrılmak

tarat–: iletmek, dağıtmak, yaymak.

taraw: bölüm, kısım, fasıl.

tarbıy–: arasını açmak, aralamak.

tarix (<tārîḫ) (*Ar.*)**:** tarih.

tarixıy (<tārîḫ+î) (*Ar.*)**:** tarihi, tarihe ilişkin, tarihsel.

tarqat–: dağıtmak.

tart–: 1. kendine çekmek.

2. taşımak, ulaştırmak.

3. sarmak, takmak.

4. germek, tutmak.

5. yutmak, içine almak.

6. müzik aleti çalmak.

7. çekmek, benzemek.

8. ithaf etmek, armağan etmek.

9. ilgisini çekmek.

10. öğütmek.

11. ölçmek.

12. aniden bir tarafa yönelip gitmek.

sazayın tart–: cezalandırmak.

tartıp al–: 1. boşaltmak, soyunmak, soymak.

2. götürmek, uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak.

3. gasp etmek, istila etmek.

tartpa: çekmece.

tas: taş.

tas jol: taş yol.

tas tüyin: ne olursa olsun direnmeye hazır, sabırlı.

tası–: 1. taşımak, götürmek.

2. taşmak.

3. neşeyle dolup taşmak, coşmak.

tasıp tögel–: dolup taşmak; varını yoğunu ortaya koymak.

tasıl–: taşınmak.

tasta–: 1. bırakmak, terk etmek, atmak.

2. bitirmek.

tas–tas: kaya.

tastay: taş gibi, sert

tastüyin: 1. çok güçlü, kuvvetli, sağlam.

2. hazır, dört dörtlük, eksiksiz.

tatuw–tätti: dostça, barış içinde, kavgasız gürültüsüz.

taw: dağ.

taw– (taw–<tap–): bulmak, kazanmak, ele geçirmek.
bk. tap–

taweşki: dağ keçisi.

tawı şaq–: şevki, hevesi kırılmak.

tawıs–: bitirmek, tüketmek.

tawqımet: 1. sıkıntı, zorluk.

2. yoksulluk

tawlı: dağlı, dağı olan, dağlık.

tawsıl–: 1. bitmek, tamamlanmak.

2. ölmek, vefat etmek.

3. tükenmek, yorulmak.

tawşımıldıq: şakayık.

tawteke: dağ tekesi.

tay: atın yavrusu, tay.

tay–: kaymak, dengesini kaybetmek.

tayıp otır–: ortadan kaybolmak, toz olmak.

taya–: yaklaşmak,yanaşmak.

tayaq: değnek, sopa, dayanak.

tayaq tastam jer: çok yakın, bir adımlık yer.

tayan–: dayanmak, yaklaşmak.

tayaw: yakın, doğru.

tayaz: sığ, derin olmayan.

tayğaq: 1. kayğan.

2. kararsız, sabit olmayan, istikrarsız.

3. dönek, kaypak.

4. sıkıntı, acı, güçlük, çetin, zor.

tayınba–: çekinmemek, korkmamak, gözünü budaktan sakınmamak.

tayınşaday: düve gibi, iri, büyük.

tayqılaw: yassı.

taypa (<ṭāife) (*Ar.*)**:** aşiret, boy, kabile, oymak, tayfe.

taypal–: rahvan yürütmek.

taysaqta–: çekinmek, korkmak, cesaret edememek, gözü kesmemek.

taz: kel, dazlak.

taza: 1. temiz, kirsiz.

2. katıksız, saf, doğal.

3. namuslu, temiz, dürüst.

4. düzenli.

5. doğrudan.

6. tam.

taza taqır: tamamıyla açık.

tazalıq: 1. temizlik, saflık, paklık, sadelik.

2. dürüstlük, art niyetli olmama.

tazart–: temizlemek.

tazqara: kara akbaba.

tazqaraşa: kara akbaba gibi.

täjiriybe (<tecribe) (*Ar.*)**:** deneyim, tecrübe.

ömir täjiriybesi: hayat tecrübesi.

täkappar: mağrur, bencil, kibirli.

tämam (<temām) (*Ar.*)**:** tamam, son, tamamlama.

tämsil (<temşîl) (*Ar.*)**:** kısa hikâye, kinaye, alegori, mesel, kıssa.

tän: vücut, beden, ten.

täp–täwir (täp+ṭavr) (*T.*+*Ar.*)**:** gayet iyi, pek güzel.

tärbiyesiz (<terbiye+siz) (*Ar.*+*T.*)**:** terbiyesiz,

görgüsüz, ahlaksız.

tärizdi: benzer, gibi.

tärtip (<tertîb) (*Ar.*)**:** davranış, düzen, nizam, tertip, **disiplin**.

tärtipte– (<tertîb+te–) (*Ar.*+*T.*)**:** düzenlemek, nizama sokmak, bir şeyi yoluna koymak. .

täsil: tarz, usul, vasıta, yol, yöntem, üslup, metot.

täwbe (<tevbe) (*Ar.*)**:** 1. tövbe etme.

2. şükretme.

3. razı olma.

täwekel (<tevekkül) (*Ar.*)**:** herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını allah'a bırakma, tevekkül.

täwekel dep: tevekkül ederek.

täwekelge bayla–: riske girmek, kendini adamak.

täwelsizdik: bağımsızlık, istiklal.

täwir (<ṭavr) (*Ar.*)**:** kötü olmayan, iyi, fena değil.

teatr (<teatro) (*İt.*)**:** tiyatro.

teg: 1. hatta, mutlaka.

2. cins, soy, nesil.

teginde: aslında, herhalde.

tegis: 1. düz, engebesiz.

2. hepsi, tümü, tamamı.

tegiste: 1. düzeltmek, engebesiz hale getirmek.

2. tesviye etmek, kenarlarını aynı ölçüye getirmek.

teje–: durdurmak, engel olmamak.

tek: tek, sadece, yalnızca, ancak.

teke: teke.

tekemet: yere serilen desenli veya düz keçe.

tekser–: 1. kontrol etmek, denemek.

2. teftiş etmek, denetlemek.

3. muayene etmek.

tekti: soylu, asil.

telefon (<téléphone) (Fr.)**:** telefon.

telefon şal–: telefon etmek.

telefonda– (<téléphone+da-**)** *(Fr. + T)***:** telefon etmek, telefonla haberleşmek. **bk. telefon şal–**

teli–: uygun, münasip, layık görmek.

telmir–: gözünü ayırmamak, gözünü dikip bakmak.

telpek: takke benzeri ince bir başlık, şapka.

temir: 1. demir.

2. dayanıklı, güçlü, sabırlı

temirdey: 1. demir gibi, demire benzer.

2. güçlü, kuvvetli.

tentek: haylaz, yaramaz.

teñ: denk, eşit.

teñ qurbı: arkadaş, yoldaş.

teñde–: yüklemek.

teñdik: eşitlik, denge.

teñdik al–: eşitlik elde etmek, eşitliğe sahip olmak.

teñiz: deniz.

teñsel–: salınmak, sendelemek, yalpalamak.

tep–: tepmek, vurmak.

tepin–: tepmek, tepinmek, çifte atmak.

tepseñ: mera, otlak.

ter–: dermek, derlemek, toplamak.

tere: kavak.

tereñ: derin.

tereze (<derîçe) (*Far.*)**:** pencere.

teri: deri.

terim: bir şeyi derme, derleme, toplama işi.

teris: 1. karşı, yanlış, hata, geri, ters.

2. yakışıksız, yersiz, uygunsuz, düzensiz.

teris körme–: 1. ortaya çıkarmak.

2. beğenmek, sevmek, hoşa gitmek.

3. takdir etmek, kabul etmek, tasvip etmek.

teriskey: kuzey, kuzey yönü.

terli: terli.

terşi–: hafifçe terlemek.

tes–: delmek, delik açmak.

tesik: delik, deşik, delinmiş, delikli, boşluk, aralık, gedik, oyuk.

tesil–: gözlerini ayırmadan bakmak.

tetik: orijinal fikir.

tez (<têz) (*Far.*)**:** acele, çabuk, tez.

tezek: tezek.

tığıl–: 1. sığınmak.

2. sokulmak.

tığız: sık.

tığız basılğan: sık aralıkla, aralıksız yazılmış.

tığızda–: yoğunlaştırmak, sıkıştırmak, sıkılaştırmak.

tıjırın–: hoşnutsuzluk göstermek.

tıqıldat–: tık tık ettirmek, tık tık diye ses çıkarmak.

tıqırşıq: tıqıtşıq at–: rahatı kaçmak, huzuru bozulmak, keyfi kaçmak.

tıqqışta–: 1. üst üste, aceleyle tıkmak, tıkıştırmak, sokuşturmak.

2. gizlemek, saklamak.

tıqpalan–: konulmak.

tıqsır–: sıkıştırmak, kovalamak, yakalamaya çalışmak.

tıq–tıq: tık tık sesi.

tıq–tıq et–: tık tık etmek, tıkırdamak, tık tık diye ses çıkarmak, takır takır etmek.

tılsım (<tılısm) (*Ar.*)**:** 1. sessiz, sakin.

2. tılsım, sır, gizem, esrarengiz.

tılsımdı (<tılısm+dı) (*Ar.*+*T.*)**:** tılsımlı, büyülü, esrarengiz.

tım: aşırı, gayet, pek, çok.

tım qurısa: hiç olmazsa, en azından, bari.

tımaq: hayvan derisinden yapılan, büyük tepesi deriden dikilen, alın kısmı arkaya bakan, kulakları ve enseyi kapatan, soğukta giyilen bir kalpak türü.

tımıq: rüzgârsız, sakin, durgun, dingin.

tımıq awa: açık hava.

tın–: durulmak, yatışmak, rahatlamak, rahat etmek, suspus olmak.

tınıq–: istirahat etmek, dinlenmek

tınım: sabır, sükûnet.

tınım alma–: hiç dinlenmemek, durmamak.

tınım berme–: rahatsız etmek, huzur vermemek.

tınıs: 1. noktalama işareti.

2. nefes, solunum.

3. ömür, hayat.

tınısta–: nefes almak, solumak.

tınış: 1. sessiz, sakin.

2. rahat, huzurlu.

tınış jat–: hiçbir şeye karışmamak, müdahele etmemek.

tınış jatpa–: huzur vermemek, mücadele etmek, saldırmak.

tınıştıq: huzur, sessizlik, sükûnet, sakinlik.

tınıştığı boz–: sessizliği bozmak.

tınıştıq pa: öylesine mi, ne değişti manasında kullanılan cümle.

tıñ: dinç, sağlam, güçlü, kuvvetli.

tıñ köterüwşi: bakir toprakları ekerek tarıma kazandıran.

tıñda–: dinlemek.

tıñdawşı: dinleyici.

tıpırla–: 1. hareket halinde olmak, kıpırdamak.

2. zorluk çekmek, kahrolmak, zorlanmak.

tır: tır jalañaş: çırılçıplak, anadan üryan.

tırıl: araba, motor, silah, vb.nin çıkardığı ses, gürültü.

tırıs–: çalışmak, gayret etmek, çabalamak.

tırmala–: tırmıklamak, tırmalamak.

tırna: turna kuşu.

tırna–: kazmak, tırnaklamak.

tırnaq: tırnak, pençe.

tırp: tırp et–: 1. harekete geçmek.

2. fırsat vermek.

tıs: 1. dış, dışarı.

2. kap.

3. hariç, harici.

tıs qal–: dışında kalmak.

tısqı: dış, harici.

tış–: 1. büyük abdestini yapmak.

2. pislik yapmak, pislemek.

tışqan: fare, sıçan.

tıy–: yasaklamak, engel olmak.

tıyıl–: dinmek, sona ermek, bitip tükenmek.

tıyım: yasak.

tıyım salın–: yasaklanmak.

tıyımda bol–: yasaklanmak. **bk.tıyım salın–**

tigin: dikiş.

tiginen: dikey, dikine, diklemesine.

tik: dik

tik köter–: hepsi birden hareket etmek.

tik–: dikmek, dikiş yapmak.

tikeley: doğrudan doğruya, doğru, direkt, dolaysız, doğrudan.

tikenek: 1. diken, alıç.

2. çengel, kanca.

tikenekti: dikenli.

tikenekti myulenbekiya (<tikenekti+muehlenbeckia) (*T.*+*Lat.*)**:** dikenli Avustralya sarmaşığı

tikiniyk (<technicien) (*Fr.*) (*Rus*. tehnik)**:** teknisyen.

tiktir–: yapmak, kurmak, diktirmek.

til: 1. dil, lisan.

2. bir düşünceyi ifade eden anlamlı söz öbeği.

3. bir dilin kurallarını, özelliklerini konu alan ders.

til tiygiz–: dil uzatmak.

til şığar–: dil çıkarmak.

tildi: 1. hatip, söz ustası.

2. dili keskin, iğneleyici konuşan.

tile: dilemek, istemek.

tilektes: hemfikir, niyeti aynı.

tilenşilik: dilencilik, yoksulluk, fakirlik, sefalet.

tilew: dilek, ümit.

tilewin tile–: birinin sağlığını, işinin düzelmesini istemek, içten dileği olmak.

tilin–: dilimlenmek, doğranmak.

tilsiz: dilsiz.

tint–: 1. altını üstüne getirerek aramak, araştırmak.

2. etrafa dikkatle bakmak.

tintkile–: altını üstüne getirerek aramak, didik didik etmek.

tipten: pek, gayet, hep, hiç, hatta.

tipti: hepten, hatta, mutlaka, peki.

tipüw: tükürmeyi ifade eden ses yansıması, tü.

tiraj (<tirage) (*Fr.*)**:** tiraj, baskı.

tire–: diremek, dayamak.

tirel–: dayanmak.

tiri: sağ, canlı, diri.

tiri jändik: yaratılmış tüm canlılar.

tiri qal–: sağ kalmak.

tirlik: hayat

tirsek: dirsek

tirşilik: geçim, hayat, yaşam, ömür.

tirşilik düniyesi: geçim dünyası.

tirşilik et–: yaşamak, hayat sürmek.

tirşilik jasa–: ömür sürmek, yaşamak.

tis: diş.

tisin–tisine qoy–: diş sıkmak, dayanmak.

tiste–: ısırmak, dişlemek.

tistegenniñ awzında, ustağannıñ qolında ket–: kim olsa o alıp gitmek, rastgele kullanmak, yağmalamak.

tisten–: çok sinirlenmek, aşırı öfkelenmek.

tiy–: 1. değmek, dokunmak, vurmak, sataşmak.

2. sahip olmak, sahiplenmek.

tiyanaqta–: 1. başlanmış biri işi bitirmek, neticelendirmek.

2. bir şeyi etraflıca açıklığa kavuşturmak.

tiye–: yüklemek, doldurmak.

tiyesili: gerekli, ait, uygun.

tiygiz–: dokundurmak, değdirmek.

tiyis: 1. gerek, lazım.

2. –uw/–üw tiyis şeklinde gereklilik kipi oluşturur.

tiyis–: takılmak, dokunmak, sataşmak, eleştirmek.

tiyisti: ilgili, alakalı, uygun, ait olan.

tiz–: dizmek, sıralamak.

tizbek: dizi, katar, silsile, sıra.

tizbele–: birbiri ardına dizmek.

tizbeli: dizili, sıralı.

tize: diz.

tize bük–: 1. diz üstü oturmak.

2. diz çökmek.

3. boyun eğmek.

tize körset–: gücünü göstermek, üstünlüğünü göstermek.

tizesi bat–: birinin zulmünü görmek, birisinin üzerine baskı kurmak.

tizgin: 1. dizgin.

2. yönetim, idare.

tizil–: 1. dizilmek, sıralanmak.

2. toplanmak, dizilmek, düzene sokulmak.

tobıq: topuk.

tobılğı: keçisakalı ağacı, ispirya.

toğay–: doymak.

toğız: dokuz.

toğızınşı: dokuzuncu.

toqal: alçak.

toqı–: yeterince, iyice anlamak, kavramak, öğrenmek.

toqıldaq: ağaçkakan.

toqıldat–: takırdatmak, tak–tak diye vurmak.

toqıma: dokuma, örme.

toqıra–: 1. durmak, kesilmek.

2. üretim durmak.

toqpaqtay: tokmak gibi kalın, yusyuvarlak.

toqsan: doksan.

toqta–: 1. durmak, duraksamak.

2. sonuca, karara varmak.

3. seçilmek, tercih edilmek.

toqtat–: durdurmak.

toqtam: 1. netice, karar, sonuç.

2. yasak, sınırlandırma.

toqtamda bol–: sınırlandırılmak.

toqtı: koyunun altı aylıktan iki yaşına kadar olan yavrusu, toklu.

tol–: 1. dolmak.

2. yetişmek, olgunlaşmak, serpilmek, büyümek.

tolassız: aralıksız, durmadan.

tolğa–: sallayarak çevirmek, döndürmek.

tolğam: etraflıca düşünebilme yeteneği, fikir, düşünce.

tolğan: mutlak, kati, olgun.

tolğan–: düşünmek, hayallere dalmak.

tolğaw: 1. han saraylarında ve savaşa gidenleri coşturmak için söylenen belirli bir olay ya da kişiye ithafen dombra eşliğinde makamla okunan bir türdür.

2. gönül derdini, kaygısını anlatan şiirler.

3. coşku, heyecan, coşku duyma.

4. istek, arzu, dilek.

5. fikir, akıl, öğüt.

tolı: dolu, dolmuş.

tolıq: dolgun, tam, tamam, tamamen, büsbütün, yeterince, dolu, tam anlamıyla.

tolıqsı–: 1. gelişmek, gürbüzleşmek, olgunluk çağında olmak.

2. dalgalanmak, salınmak.

tolıqşa: tombulca.

tolıqtır–: tamamlamak, eksikliğini tamamlamak, ilave etmek.

tolqı: 1. (rüzgârın etkisiyle) dalgalanmak.

2. ne yapacağını şaşırmak, bocalamak.

tolqın: 1. dalga.

2. çağ, dönem, devir, zaman.

3.duygu, his, sezgi.

4. nesil, kuşak.

tolqın ur–: parlayarak güzel görünmek.

tolqındı: 1. dalgalı.

2. etkili, tesirli.

toltır–: 1. doldurmak.

2. yerine getirmek, gerçekleştirmek.

tom (<tomos) (*Yun.*)**:** cilt.

tomağa: kartalın gözlerini kapalı tutmak için başına geçirilen deri örtü.

tompay–: şişmek, kabarmak

tompiy–: 1. uysal, sevimli görünmek.

2. şişmek, kabarmak.

toñ: don, buz.

toñ–: donmak, üşümek.

toñaz–: donmak.

toñazıtqış: buzdolabı.

top: grup, kafile, küme, öbek, takım, zümre, top.

topıraq: toprak.

topşı: kanat.

topşımen soq–: kanadıyla vurmak.

topta–: toplamak, yığmak.

torğın: çok değerli, ince ipek kumaş.

tor: ağ, dantel, file.

tor közdi: delikli, fileli, ağlı.

torap: yolların kesiştiği yer, kavşak.

torğay–: 1. büyümek, ilerlemek.

2. yemeğe doymak.

torğayday: serçe gibi, çok küçük, minik, minicik,

torı: doru.

torı–: takip etmek, gözetlemek.

torıq–: bezmek, inancı kalmamak, ümidi kesilmek, yorulmak.

torla–: 1. gözetlemek, izlemek.

2. dikkat etmek, kontrol etmek, farketmek, kavramak, anlamak.

torpaq: toprak.

tos–: 1. beklemek.

2. karşılamak.

3. engellemek, önünü almak.

4. uzatmak.

5. vermek, teslim etmek.

tosın: aniden, birden, beklenmedik.

tosqawıl: mani,, engel, set, siper, baraj.

tovarish' (<tovarişç) (*Rus.*)**:** yoldaş, yol arkadaşı.

toy: düğün, toy.

toy jasa–: insanın mutluluk zamanda ya bir şölenin, bayramın şerefine eğlenmek, büyük bir toplantı düzenlemek, toy yapmak.

toy–: doymak.

toyatta–: 1. avladığı hayvanın etinden doya doya yemek.

2. tatmin olmak, kanaat etmek.

toz–: yıpranmak, eskimek, köhneleşmek, dağılmak, yerle bir olmak.

tozaq: cehennem.

tozıq: eski püskü.

tozığı jet–: tamamen eskimek, yıpranmak.

tozığı jetken: paçavra.

töbe: 1. çatı, dam.

2. tavan.

3. tepe.

4. doruk, zirve.

töbesi kökke jet–: mutluluktan havalara uçmak, başı göğe ermek.

töbesinen tüs–: 1. üstüne gelmek, 2. ağzından almak; 3. doğruca inmek.

töbe tut–: saygı duymak, inanmak.

töbel: leke.

töbeles: kavga, dövüş.

töbeles–: kavga etmek, dövüşmek, mücadele etmek.

töbeli: tepeli, çatılı, damlı.

töbeşik: küçük tepe, tepecik

töbet: köpek

tögil–: dökülmek.

tök–: 1. dökmek, boşaltmak.

2. varını yoğunu saçmak, israf etmek.

töl: 1. döl.

2. yavru.

töl at: insanın sadece kendisine ait, sadece kendisinin bindiği at.

tölen–: iade etmek, ödemek.

tömen: aşağı.

tömen qara–: yere bakmak, kaş çatmak, hüzünlenmek.

tömen tüs–: aşağı inmek, düşmek.

tömende–: alçalmak, inişe geçmek, düşmek.

tömengi: alt, aşağı.

tömpeşiktew: 1. birazcık yüksekçe.

2. tepe gibi yüksekçe.

tön–: 1. tepeden bakmak.

2. üstüne çullanmak, atılmak.

3. etrafını sarmak kuşatmak.

töñirek: civar, etraf, çevre, ortalık, yöre, çerçeve.

tör: evin en değerli yeri, başköşe, tör.

tör üy: başoda, iç oda, köşedeki oda.

töre: kendisinin Cengiz Han'ın soyundan geldiğini ispat veya ikna etmeyi başaran, siyasi bir güce sahip olan kişi. Hanlar töreler arasından seçilmektedir.

törege ergen er (toqımın) arqalaydı: hâkimin yanına giden kişi (eyerini) sırtlar!

törkin: 1. gelinin kendi akrabaları, yurdu.

2. köken, kök, çıkış noktası.

3. ata soyu, yurdu.

törlet–: misafirin, değerli insanın başköşeye çıkıp yerleşmesi.

tört: dört.

törtinşi: dördüncü.

törtti–besti: dört beş.

tös: döş, göğüs, örs.

tös süyek: göğüs kemiği.

töse–: döşemek, sermek.

tösek: 1. döşek, yatak.

2. sedir.

tösek–orın: yatmaya gerekli yatak yorgan, yer.

tösel–: döşenmek, serilmek.

töseniş: 1. evde zemine serilen kilim, şilte, döşek, keçe vb. döşeme.

2. büyükbaş hayvanların altına serilen saman vb. şeyler.

töskey: dağın ve tepenin yamaç kısmı.

tradescantia virginiana (*Lat.*)**:** mavi telgraf çiçeği.

trafaret (<traforetto) (*İt.*)**:** kalıp, resim kalıbı.

triptih (<triptychos) (*Yun.*)**:** yan yana ve birbiriyle ilişkili üç resmin oluşturduğu pano şeklindeki hareketli grup resimlerdir. Menteşe ile birbirine tutturulmuş üç panonun ortada olanı daha büyüktür ve ana tema bu panoda yer alır; yan tarafında bulunan ve ortadakinin yarı boyutunda olan diğer iki pano ise gerektiğinde ortadaki panonun üzerine kapanacak şekilde tasarlanmıştır. Ana tema orta panoda, ilişkili temalarsa kanatlarda işlenir.

tuğın: geçmiş zaman edatı.

tuğır: 1. av kuşlarının (kartal, laçin, şahin vb.) konaklama yeri.

2. bir nesnenin altına konulan destek, dayanak.

tuğırına qon–: desteklenmek, destek görmek.

tujırımda–: özetlemek, sonuç çıkarmak, konuyu bağlamak.

tuqıy–: başını önüne eğmek, boynunu bükmek, boynu bükük olmak.

tulğa: 1. şahıs, kişi.

2. dış görünüş, fiziki yapı.

3. dayanak, koruyucu.

tulğa bol–: direk, dayanak, koruyucu olmak.

tulğa–turpat: dış görünüş, beden, vücut, tip.

tulıp: kürk.

tulparımsı–: küheylan gibi olmak, küheylanlaşmak.

tuman: 1. sis.

2. belirsiz, bulanık.

tumandı: sisli.

tumsıq: 1. burun, gaga.

2. tümsek, tepecik.

3. ayak ucu.

tun–: berraklaşmak, durulaşmak.

tunıp tur–: çok gür bir şekilde büyümek.

tunjıra–: 1. (hava) kapanmak.

2. üzülmek, derin düşünceye dalmak, efkârlanmak, kaşlarını çatmak.

tuñğış: ilk.

tuñğıyıq: 1. derin, dipsiz.

2. uçurum.

3. az konuşan, sırrını kimseye açmayan.

tur–: 1. durmak.

2. kalkmak.

3. yaşamak.

4. bir sözle kelime grubu oluşturarak "oluşmak, meydana gelmek" anlamlarını verir.

turaqta–: duraklamak, yerleşmek, konaklamak.

turaqtı: 1. daimi, sabit.

2. aralıksız, devamlı.

turğı: 1. bakış açısı.

2. çağdaş.

3. doruk, zirve.

4. kıstas, ölçüt.

turğın: nüfus, ahali.

turğız–: dikmek, yükseltmek.

turalı: hakkında.

turıñqıra–: çok fazla duraksamak.

turqı: 1. bir şeyin uzunluğu

2. insanın şekli, görünüşü.

turlawsız: dayanaksız, mesnetsiz, istikrarsız.

turmıs: yaşam, hayat, yaşayış, yaşantı.

turmısqa şıq–: (bayan için) evlenmek.

turpattı: endamlı, boylu poslu.

tus: 1. taraf, yan.

2. yön.

3. hiza, devir, zaman, an.

tuşçı: tuzlu olmayan, tatlı.

tutas: bir, beraber, bütün, tüm.

tutas–: birleşmek, bütünleşmek.

tutastıq: birlik, bütünlük, beraberlik.

tutın–: 1. kullanmak, tüketmek.

2. ilke edinmek.

3. faydalanmak.

tutqın: esir, tutsak, hapis.

tutqınğa al–: esir almak, el koymak.

tutqıyıldan: aniden, beklenmedik yerden.

tuw: 1. sancak, bayrak.

2. kısır.

tuw–: doğmak, doğurmak, oluşmak.

tuwajat: bir atadan gelen altıncı nesil; sekizinci göbekten torun.

tuwğan: doğum, öz.

tuwındı: eser, çalışma.

tuwıs: akraba, hısım, soydaş.

tuwısqan: akraba, hısım.

tuwla–: şahlanmak.

tuwra: 1. direkt, doğru, düz.

2. tam, kesin.

tuwra kel–: mecbur olmak, çaresiz kalmak.

tuwra–: doğramak, kesmek, parçalamak.

tuwrat–: doğranmak, kesilmek, parçalanmak.

tuwralı: hakkında, konusunda.

tuyaq: at, eşek, inek gibi hayvanların ayak tırnakları, toynak.

tuyıqtal–: 1. bürümek, kapatmak, kapsamak.

2. gizlemek, saklamak.

3. kenarını kıvırmak.

4. gerçekleşmek.

tübinde: 1. bir şeyin dibinde, bir yerin yakınında.

2. sonunda, nihayetinde.

tüge: darılma, küsme, kırılma, gücenme anlamı

bildiren bir ifade.

tügel: 1. tam, hepsi, herkes, tümü, bütünü.

tügeldey: tamamı, tamamen, hepsi.

tügelimen: tamamıyla, tamamen, bütünüyle.

tügendel–: bir şeyin eksiğini gediğini gidermek, eksiğini tamamlamak.

tügil: o bir tarafa, o bir yana

tük: 1. tüy.

2. hiçbir şey.

tügin tartsa, mayı şıq–: tamamen semirmek, yağlanmak.

tükir–: tükürmek.

tükpir: 1. köşe bucak, ücra.

2. uzak yer.

tüksiy–: sinirli bir şekilde görünmek,

qabağı tüksiy–: kaş çatmak.

tükti: tüylü, yünlü.

tüle–: yenilenmek, güzelleşmek, canlanmak.

tülik: büyükbaş ve küçükbaş hayvanların genel adı.

tört tülik: deve, at, koyun, sığır gibi besi hayvanlarının genel adı.

tülki: tilki.

tün: gece.

tün balası: gece boyu.

tüni boyı: gece boyunca.

tün küzet–: geceyi uykusuz, gözlerini kırpmadan geçirmek.

tün ortası: gece yarısı.

tünde: geceleyin.

tünek: 1. zifiri karanlık.

2. dert, sıkıntı, zorluk.

tüngi: geceki, geceye has, geceleyin.

tüngi küzet: gece nöbetçisi.

tüp: 1. dip, alt.

2. kök.

tübine jet–: yok etmek, imha etmek.

tübin tüsir–: en iyisini yapmak, mükemmel yapmak.

tüptiñ tübinde: sonunda, nihayetinde.

tüpki: ana, temel, baş.

tüpki bölme: evin yukarı tarafındaki, çok girilmeyen kuytudaki odası, baş oda.

tüpsiz: dipsiz, sınırsız, derin.

tüpsiz tereñ: uçsuz bucaksız, sınırsız.

tür: tür, çeşit, şekil, görünüş.

tür körset–: niyet bildirmek.

tür–: 1. sıvamak, kıvırmak.

2. dağıtmak, yarmak, bölmek.

3. yaklaşmak

türe quw–: takip etmek, ardına düşmek.

türegel–: ayağa kalkmak.

türlen–: şekil almak, değişmek.

türli: türlü, çeşitli.

türt–: dürtmek, sarsmak, deşmek.

türtkile–: 1. devamlı dürtmek, dürtüklemek.

2. oyalanmak.

3. baskı yapmak, eziyet etmek.

4. oyalamak, rahatsız etmek.

5. araştırmak, incelemek.

tüs (I): gün ortası, öğlen.

tüs awa: öğleden sonra.

tüs (II): rüya, düş.

tüs (III): renk.

tüsi iyegiden tüñilme: yüzü güzel insandan

kötülük gelmez!

tüs şayıs–: bozuşmak, küsmek, kötü olmak.

tüs–: düşmek, inmek, girmek, katılmak.

tüserlik: anlaşılırlık.

tüsin–: anlamak, kavramak.

tüsinikti: belirli, anlaşılır, açık.

tüsiniksiz: anlaşılmaz, anlaşılması zor, anlaşılması güç.

tüsiniktirek: daha açık, daha anlaşılır, daha belirgin.

tüsir–: düşürmek, indirmek.

tüste: öğleyin, öğlen.

tüsti: 1. renkli.

2. güzel, gösterişli.

tütin: 1. duman.

2. ocak, aile ocağı, yuva, aile.

tütinde–: tütmek.

tüy–: 1. anlamak, bilmek, kavramak.

2. hissetmek.

3. sonuçlandırmak.

tüydek: 1. grup, küme, dizi.

2. balya, deste, top.

tüydey: tüydey qurdas: yaşıt, akran.

tüye: deve.

tüye bas qıl–: hepsi toplanarak bastırmak.

tüyeşi: deveci.

tüyil–: 1. gözünü dikmek, gözlerini ayırmamak.

2. tepeden bakmak.

3. pike yapmak, saldırmak.

tüyilt–: 1. bağlanmak.

2. boğazından düğümlenmek, tıkanmak.

3. tutulmak, tutukluk yapmak.

tüyin: 1.düğüm.

2. sonuç, netice, özet.

tüyinde–: özetlemek.

tüyirle–: ufalanmak, parçalanmak.

tüyis–: değmek, kesişmek.

tüyre–: saplamak, sokmak, batırmak, vurmak, iğnelemek.

tüysik: duygu, duyu, his, içgüdü, algı, zekâ.

tüz: bozkır, düz, düzlük.

tüzet–: düzeltmek.

tüzüw: doğru, düz, dik.

U

uğ–: kavramak, anlamak.

uğarlıq: anlaşılırlık.

uğım: 1. kavram, mevhum.

2. anlam, önem.

uğımdı: 1. anlaşılır, mantıklı, akla yatkın.

2. zeki, çabuk kavrayan.

uğuw: anlama, kavrama.

uğuwğa bol–: anlaşılmak.

ujmaq: cennet, uçmak.

ujmaqqa attandır–: öldürmek.

uqıpta–: özenle yapmak, itinalı yapmak, titizlikle yapmak.

uqsa–: benzemek.

uqsas: benzer, aynı, tıpkı.

ul: oğul, oğlan.

ular: kar tavuğu (lat. tetraogallus).

ulas–: ulaşmak, devam etmek.

uyğar–: karar vermek.

uyğaruw: karar, öngörü.

ulğay–: yaş ilerlemek, yaşlanmak.

ulğayıñqıra–: 1. yaşlanmaya, ihtiyarlamaya

başlamak.

2. gelişmeye, büyümeye başlamak.

ulı: büyük, ulu, yüce.

ulı–: (kurt, köpek, çakal vb.) uzun, iniltili, ağlar gibi bir ses çıkarmak, ulumak.

ulıs: ulus, kavim, budun, boy.

ulpan: yumuşak tüylü post.

ult: kavim, millet, milliyet, ulus.

ultan: kundura tabanı, kösele.

ultsızdanuw: bir milletin ikinci bir milletin boyunduruğuna girip, kendi milli değerlerini kaybedip, medeniyeti ile geleneğini, kalbini ve dilini unutması, asimile olma.

ultşıl: vatanperver, milliyetçi.

ulttıq: milli, ulusal.

umar–jumar: üst üste, gelişigüzel yığılarak, birinin üstüne biri çıkarak.

umıt–: unutmak.

umıt qal–: unutulmak.

umıtıl–: unutulmak.

umtıl–: atılmak, çabalamak, ileri atılmak, hamle yapmak.

una–: beğenmek, hoşuna gitmek.

unamdı: 1. hoşa giden.

2. olumlu.

unat–: beğenmek, hoşuna gitmek, sevmek.

uñğı: 1. namlu.

2. oyuk, delik.

upay: hisse, pay, hak.

uran: 1. slogan.

2. ülkü, düstur.

ur–: dayandırmak, anlaşılmak.

urı: hırsız, uğru.

urı–qarı: hırsız, uğursuz.

urın–: çarpılmak, belaya uğramak.

urınıp qal–: başarısızlığa uğramak, pişmanlık duymak, pişman olmak.

urıs: cenk, savaş, kavga, dövüş.

urıs–: azarlamak, çekişmek.

urlas–: birlikte hırsızlık yapmak, aşırmak, kaçırmak.

urpaq: göbek, kuşak, sülale, evlat, nesil.

ömirge urpaq äkel–: çiftleşmek.

urpaq qamına kiris–: yavrulamak, evlat derdine düşmek.

urs–: 1. küfretmek, sövmek.

2. azarlamak, paylamak.

urt: avurt.

usaq: ufak, küçük.

usaqta–: 1. ufalamak, parçalamak.

2. küçültmek, ufaltmak.

usın–: teslim etmek.

usta–: 1. tutmak.

2. ele geçirmek, yakalamak, tutuklamak.

3. harcamak

ustap ber–: yakalamak, tutup vermek.

ustan–: tutunmak, ilke edinmek.

ustara (<üstüre) (*Far.*)**:** jilet, ustura.

ustas–: 1. birbirine tutunmak.

2. birbiriyle tartışmak, çekişmek, dövüşmek.

ustat–: 1. tutturmak.

2. birleştirmek, bağlamak, iliştirmek.

uş: uç.

uşır–: uçurmak.

uşıra–: rast gelmek, felakete uğramak, maruz kalmak.

uşıras–: karşılaşmak, buluşmak, rastlamak, görüşmek.

uşqat: hanımeli.

uşqın: kıvılcım.

uşqır: işinin ehli, usta.

uşqır qıyal: coşkun, sınırsız hayal.

uştıq: bir şeyin ucu, başı ya da tepesi, başlangıç.

ut–: kazanmak, galip gelmek, mağlup etmek, yenmek.

utımdı: karlı, faydalı, yerinde.

utqır: 1. zeki, kıvrak zekâlı.

2. faydalı, karlı, verimli.

3. anlamlı, özlü.

uwh: sıkıntı, bezginlik, usanç, acı gibi duyguları bildiren söz, of.

uya: yuva.

uya ornat–: yuva kurmak.

uya bas–: yuva kurup, yavrulamak.

uya sal–: kuşların yumurtlayıp, yavrulaması için her hazırlayıp, yuva yapması, yuva kurmak, yuva yapmak.

uyabasar: dişi kartal.

uyal–: utanmak, çekinmek, sıkılmak.

uyalarlıq: utanç.

uyañ: 1. yumuşak (pamuk, yün).

2. utangaç, çekingen, sıkılgan.

uyeznay (<uezdnıy) (*Rus.*)**:**

1. Çarlık dönemi Rusyasında ilçe, kaza.

2. ilçenin yöneticisi.

3. sığır toplanan yerin tezeği.

uyğar–: halletmek, karar vermek, kararlaştırmak, öngörmek, uygun görmek, yorumlamak.

uyğarım: karar, yargı.

uyıqta–: uykuya dalmak, uyumak.

uyıs–: yığılmak, bir yerde toplanmak.

uyqas–: 1. uygun, denk, eşit gelmek.

2. kafiyeli olmak.

uyqı: uyku.

uyqısız: uykusuz.

uytqı: evin direği.

uytqı–: 1. (rüzgâr) sert esmek.

2. (araba, at) son hızla gitmek.

uza–: uzaklaşmak.

uzaq: 1. uzak, ırak.

2. uzun süre.

uzaq jol: uzun yol

uzaq salqar: uçsuz bucaksız.

uzaq tur–: uzaklaşmak.

uzamay: uzamadan, az sonra, birazdan, çok geçmeden.

uzat–: 1. uzatmak.

2. kızını evlendirmek.

uzatıp sal–: uğurlamak.

uzın: uzun.

uzınşaq: biraz uzun, uzunca, epey uzun.

Ü

üdere: acil, durmadan, hızlı, durmaksızın.

üdirey–: korkmak.

üki: 1. baykuş, puhu kuşu.

2. kadınların başlığına takılan yumuşak tüy.

sar üki: sarı baykuş.

ükimet (<ḥukūmet) (*Ar.*)**:** hükumet. **bk. ökimet**

ülger–: yetişmek, tamamlamak, başarılı olmak.

ülgi: 1. emsal, kalıp, örnek, numune, nüsha.

2. ibret.

ülgili: örnek, başarılı, terbiyeli.

ülgi–önege: davranışlarıyla örnek olan, örnek alınan.

ülgir–: 1. yükselmek, yukarı kalkmak.

2. başarmak.

ülgisiz: 1. modelsiz, örneksiz, numunesiz.

2. terbiyesiz, edepsiz.

ülken: büyük, iri, kocaman.

ülkendik: büyüklük; büyüklük taslama.

ülp: esen rüzgârın uğultusunu yansıtan söz.

ülp et–: hafif esmek.

ümit (<ümîd) (*Far.*)**:** ümit.

ümit et–: ümit etmek.

ümit üz–: ümidini yitirmek, ümidini kesmek, umudunu kesmek.

ümit–qorğan (<ümîd+qorğan) (*Far.*+*T.*)**:** ümit, dayanak.

ümitker (<ümîd+ḳār) (*Far.*)**:** ümitli, umutlu, istekli, arzulu.

ün: ses.

ün qat–: seslenmek, konuşmak, ses vermek, söylemek.

ün şığarma–: seslenmemek, ses çıkarmamak.

ünde–: 1. konuşmak, söylemek.

2. çağırmak, davet etmek.

ünemi: hep, devamlı, her zaman, daima.

ünsiz: sessiz, sedasız, hiç konuşmayan.

üñil–: dikkatle bakmak.

üñirey–: oyulmak, çukurlaşmak, derinleşmek.

ürde: çıkar, istek, maksat, hedef.

ürey: dehşet, kâbus, korku, panik, ürperme, yılgı.

üreyli: korkunç, müthiş, dehşetli.

ürk–: irkilmek, ürkmek.

ürlet–: üfletmek.

ürpiy–: titremek.

üstel (<stol) (*Rus.*)**:** masa.

üstemdik: hakimiyet, egemenlik.

üstemele–: üst üste eklemek, ilave etmek, üstelemek, artırmak.

üsti: üzeri, üstü.

üstinen tüs–: üstüne gelmek.

üstinen şıq–: rastlamak.

üstine japsır–: giydirmek.

üsti–bası: üst baş, beden, vücut.

üstinde: üstünde, üzerinde.

üstine: üstünde, yukarısında.

üstiñgi: üstteki.

üsti–üstine: üst üste, ardı ardına, tekrar tekrar.

üş: üç.

üşburış: üçgen.

üşew: üç adet, üç.

üşin: için.

üşinşi: üçüncü.

üşkilde–: sivrilmek.

üy: ev

üy bası: her bir ev

üy işi: ev içi, aile mensupları, aile efradı.

üy iyesi: ev sahibi.

üyge kirgiz–: eve davet etmek.

üy ornınday: o kadar büyük değil.

üy sal–: ev yapmak, inşaat yapmak.

üy–: yığmak.

üyil–: yığılmak, toplanmak.

üyir: 1. alışılagelen çevre, ortam.

2. sürü.

üyir bol–: alışmak, alışkanlık haline getirmek.

üyirin tap–: yerini bulmak.

üyir–: etrafında döndürmek, toplamak, yığmak.

üyiril–: toplanmak, yığılmak.

üyirimen: yan tarafa, yandan, yan yana, yana.

üyirsek: sürüsüne bağlı.

üy–işindik: ailevi.

üylen–: evlenmek.

üyles–: uymak, denk gelmek, yaraşmak.

üyrek: ördek.

üyren–: 1. öğrenmek.

2. alışmak.

üyrenis–: uyum sağlamak, alışmak.

üyret–: 1. öğretmek, okutmak.

2. alıştırmak, eğitmek.

üzdik: önde gelen, başarılı, eşsiz, öncü.

üzdik–sozdıq: parça parça, kesik kesik, toplu değil.

üzeñgi: üzengi.

üzeñgiles: yaşıt.

üzil–: 1. kırılmak, parçalanmak, kopmak.

2. bölünmek, kesilmek.

3. tükenmek, bitmek, durmak.

4. gözünü kapatmak, vefat etmek.

5. habersiz gitmek, habersiz kalmak.

6. güçsüzleşmek, bitkin düşmek.

7. sönmek.

V

vagon (<wagon) (*Fr.*)**:** vagon.

vinvotka (*Rus.*)**:** tüfek.

vizit (<vizita) (*Fr.*)**:** ziyaret.

vizit kärtişkesi: kartvizit.

vokzal (<vauxhall) (*İng.*)**:** gar, istasyon.

vzvod (*Rus.*)**:** (askeri) takım.

W

uwqala–: 1. ovmak, ovalamak, ovuşturmak.

2. mıncıklamak, buruşturmak.

waq: ufak, küçük, minik.

waqıt (<vaḳt) (*Ar.*)**:** 1. vakit, zaman.

2. devir, dönemi, çağ.

3. an, lahza.

waqıtşa (<vaḳt+şa) (*Ar.+T.)***:** geçici olarak, geçici.

waqıyğa (<vaḳ'a) (*Ar.*)**:** olay, vak'a, hadise.

way: 1. bir sesleniş karşısında "buyur, efendim" anlamında kullanılan söz.

2. vay, hey, ey.

wayım (<vehm) (*Ar.*)**:** vehim, endişe, kaygı.

wayımda– (<vehm+de–) (*Ar.+T.)***:** endişelenmek, kaygılanmak, evhamlanmak.

wäde (<va'de) (*Ar.*)**:** vaat, vade.

wıq: çadırın kubbesini oluşturan çubuklardan her biri.

wıttı: 1. zehirli.

2. güçlü, kuvvetli, cesur.

Y

ya: ile, veya, ya da.

yağni (<ya'nū) (*Ar.*)**:** yani.

yaki (ya+ki)**:** veya, veyahut, ya da, yani.

Z

zakon (*Rus.*)**:** kanun, yasa.

zaman (<zeman) (*Ar.*)**:** zaman, devir, dönem.

zamanaqır (<zeman–aḫîr) (*Ar.*)**:** ahir zaman, kıyamet.

zañ: 1. yasa, kanun, hukuk.

2. kural, kaide.

3. sistem, düzen.

4. yapılması gerekli zorunlu iş.

5. örf, adet.

zañğar: ulu, büyük, yüksek.

zañsız: yasa dışı, kanuna aykırı, kanunsuz, yasasız.

zapı (<ża'f) (*Ar.*)**:** rahatsız, sıkıcı.

zapı bol–: 1. rahatsız olmak.

2. bıkmak.

3. eziyet çekmek.

zar (<zār) (*Far.*)**:** kaygı, tasa, acı.

zardap (<zerd–āb) (*Far.*)**:** zorluk.

zarla– (<zār+la–) (*Far.*+*T.*)**:** feryat etmek, derdini dökmek.

zarlı (<zār+lı) (*Far.*+*T.*)**:** 1. yanık (ses), dokunaklı, içli.

2. üzüntülü, kaygılı, kederli, dertli.

zat: 1. eşya, varlık, malzeme.

2. madde, varlık.

zatında: aslında, esasında, temelinde.

zawla–: fırlamak, hızla gitmek.

zaya (<żıyā') (*Ar.*)**:** boşuna, nafile, boş yere.

zaya ket–: boşa gitmek, ziyan olmak, zayi olmak.

zayıp (<ża'îf) (*Ar.*)**:** 1. aciz, güçsüz, zayıf;

2. yar, eş.

zär (<zehr) (*Far.*)**:** zehir.

zärin şaş–: öfkelenmek.

zäre: dehşet, korku,

zäresi uş–: çok korkmak.

zärüw: muhtaç, zaruri, gerekli.

zäwlim: çok yüksek, çok uzun, büyük.

zäwzat: soy, nesil, sülale.

zeñgi–: başı dönmek, sersemleşmek.

zerdelilik: akıllılık, şuurluluk, zeka.

zertte–: araştırmak, tetkik etmek, incelemek.

zerttew: araştırma, inceleme, tetkik.

zığır: kin, öfke, kızgınlık.

zığırı qayna–: kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek.

zığırdan: azap.

zığırdanı qayna–: hiddetlenmek, öfkelenmek, sinirlendirmek.

zıqı: zıqı ket–: keyfi kaçmak, huzuru kaçmak.

zımıra–: fırlamak, hızla gitmek.

zıt–: gözden kaybolmak, tüymek, sıvışmak.

zıta jönel–: kaçmak.

zıypa: güzel, gösterişli.

zil: ağırlık, zor zaman, öfke.

zildey: apağır, çok ağır.

zirk: zirk–zirk et–: zangırdamak.

ziyalı (<żiyā'+lı) (*Ar.*+*T.*)**:** aydın, alim.

ziyankes (<ziyān–kes) (*Far.*)**:** düşman, art niyetli.

zor (<zūr) (*Far.*)**:** 1. kocaman, iri, büyük.

2. güçlü, kuvvetli.

zorğa (<zūr+ğa) (*Far.*+*T.*)**:** güç bela, güç halde, zar zor, zoru zoruna.

zorıqtır– (<zūr+ıq–tır–) (*Far.*+*T.*)**:** çok güç sarfetmek.

zorlıq (<zūr+lıq) (*Far.*+*T.*)**:** zorluk, zorlama, adaletsizlik, gaddarlık.

zorlıq jasa–: tehdit etmek, baskı yapma.

2. Özel İsimler Sözlüğü

A

Abay: 10 Ağustos 1845 – 6 Temmuz 1904 tarihleri arasında yaşamış olan Kazakların ünlü şairi Abay İbrahim Kunanbayoğlu.

Abız: Kişi ismi.

Ağılşınşa: İngiliz dili, İngilizce.

Aqan: Kişi ismi.

Aqquwsaq: Kazakistan'da bulunan bir göl.

Aqtaban Şubırı: 1723 yılı baharında Oyratlar Güney Kazakistan'a âni bir saldırı yaptılar. Kazaklar Oyratların bu âni saldırısına karşı koyamadılar. 1723 yılında başlayan bu saldırı 1724–1725 yılları boyunca da devam etti. Oyratlar bütün Güney Kazakistan'ı istilâ edip, her tarafı yağmaladılar. Kazak Hanlığı'nın eski başşehri Türkistan başta olmak üzere Sır Derya boyundaki Sayram, Savran, Otrar, Sıganak ve Taşkent gibi şehirleri zapt edip yağma ettiler. Böylece Güney Kazakistan Oyratların eline geçti. Oyrat ordusunun önünden kaçan Kazaklar büyük göç kafileleri hâlinde kuzeye ve kuzeybatıya, Sarı Arka adı verilen asıl Kazakistan bozkırlarına çekildiler. Bu göç esnasında açlık, susuzluk, soğuk ve düşman saldırıları sebebiyle çok sayıda Kazak öldü. Kazakların geçim kaynağı olan hayvan sürüleri yok oldu. Kazakların bilhassa Güney ve Orta Kazakistan'da yaşayan bölümü büyük bir felâket yaşadı. Kazak tarihinde bu felâkete "Aktaban Şubırındı" (Ayak tabanları bembeyaz oluncaya kadar kafileler hâlinde göç) denir. Bu felâketin bir başka adı da "Alkaköl Sulama" (Alkaköl'ün etrafında serilip kalma)dır. (Ferhat Tamir: Kazak Hanlığı (https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380497).

Aq Taw ~ Alataw: Kazakistan'ın güneybatısında bulunan Almatı Eyaleti'nde bulunan sıra dağlar.

Alban: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Alday: Kişi ismi.

Alla (<Allāh**)** (*Ar.*)**:** Allah

Allah (<Allāh) (*Ar.*)**:** Allah. **bk. Alla.**

Allah Tağala: Allah u Teâla

Alşın: Küçük Cüz'ü oluşturan otuz üç boydan biri, Alçın.

Altay: Orta Asya'da konumu Kazakistan sınır bölgesi, Rusya (Sibirya), Moğolistan ve Çin'e kadar varan sıra dağlar.

Amanqarağay: Rusya İmparatorluğu dönemindeki Kazak topraklarında yer alan bölge, eyalet.

Anatoliy İgnat'eviç D'yaçenko: (1914–1986) İkinci Dünya Savaşı sırasında Ukrayna ve Yugoslavya Sovyet partizanı, komutan.

Arabı (<'arabî) (*Ar.*)**:** Araplarla ilgili, Araplara has.

Arabı iyt: ava çıkan köpeğin kurt avlayan değerli türü.

Arğın: Orta Cüz'ü oluşturan yirmi dört boydan biri, Argın.

Arqa: yer ismi.

Arqalıq: Kazakistan'ın kuzeyinde Kostanay Eyaletinde bulunan şehir ve bu şehirde yer alan dağın ismi.

Armyan (<Armena) (*Lat.*)**:** Ermeni.

Arteke: Artıkbay isminin saygı ve sevgi ifadesiyle söylenen şekli.

Artıqbay: Kişi ismi.

Asan: Kişi ismi.

Atımtay: Kişi ismi.

Ä

Äbuw Särsenbaev: 1905–1995 yılları arasında yaşamış olan Kazak şair ve yazar.

Älişer: Kişi ismi.

Äliyma: Kişi ismi.

B

Bağlan: Bir şehir ismi.

Balğoja: Kişi ismi.

Balqan: Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna–Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge, Balkanlar.

Balqan Tawı: Bulgaristan'ı kuzeybatıdan doğuya, ortasından bölen, 600 kilometre civarında bir dağdır.

Baytoq: 19. yüzyıl Kazak ozanlarından Baytok Akın.

Beken: Kişi ismi.

Bekentay: Kişi ismi.

Beriktuğıl Şatqalı: Aladağ yayında bulunan Ketmen Dağının batı tarafında yer alan geçit.

Betpaqdala: Doğu Kazakistan'da bulunan çöl, Betpak Dala.

Beysen Rayısov: İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Ordusunda savaşan bir Tabur komutanı.

Boşay Qanapiyanov: İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Ordusunda savaşan, Sovyetler Birliği kahramanlarından Kazak partizan.

Botpay: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Briş–Beneş Otryadı: Briş–Beneş Müfrezesi.

Budda: Buda.

Buddaşıl: Budist.

Buğaday: Kişi ismi.

Bugıtı: İli Aladağ'ın kuzeybatısında bulunan dağ kütlesi.

Ç

Çehoslavakiya: Çekoslavakya.

D

Däwke: Kişi ismi.

Don: Don nehri.

Dulat: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

E

Elaman: Kazakistan'da bulunan bir göl.

Eseke: Eseney isminin saygı ve sevgi ifadesiyle söylenen şekli.

Eseney: (1798–1870/71) Orta Cüz bünyesindeki Kerey boyundan çıkmış olan ağa sultan, bey, Eseney Estemeulı.

Evropa (<Europa) (*Yun.*)**:** Avrupa.

F

Frantsuz (<Francese) (*Fr.*)**:** Fransız.

Faşistik Germaniya: Nazi Almanyası.

G

German (<Germanus) (*Lat.*)**:** Alman.

Grigorian künparağı: Gregoryen takvimi, miladi takvim.

Ğ

Ğaziyza: Kişi ismi.

İ

İle: Orta Asya'da Kazakistan ve Uygur Özerk Bölgesi'nin batı bölümlerinden geçen bir nehir, İli nehri.

İrbit: Rusya'nın Sverdlovsk Oblastı'nda bulunan bir şehir.

İslam (<İslām) (*Ar.*)**:** İslam, Müslümanlık.

İtaliya: İtalya.

İtal'yandıq: İtalyan vatandaşı, İtalyan.

İtal'yanşa: İtalyan dili.

J

Jaqıp: Kişi ismi.

Jalayır: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Janay: Kişi ismi.

Jarılğap: Kişi ismi.

Jayılma:

Jäkeñ: Kişi ismi.

Jänibek: Congar Hanlığı ile yaptığı mücadele ile ünlenmiş Kazak kahramanı, Jenibek Koşkarulı.

Jebirey (<Evrey) (*Rus.*)**:** Yahudi.

Jem: Kazakistan'ın batısında Mugodzhar Dağından doğan Jem (Emba) nehri.

Jiyrenşe: Kişi ismi.

K

Karpat Tawı: Viyana yakınlarında Bratislava'da başlayıp kuzeydoğuya doğru bir yay biçiminde uzanarak Polonya'nın güneyinden ve Ukrayna'nın güneybatı kesiminden geçip güneydoğuya, Romanya topraklarında Ramnicu Sarat yakınlarında batıya kıvrılır ve Tuna üzerinde Demirkapı denilen bölgede son bulan bir dağ silsilesi.

Kebek: Kişi ismi.

Kenesarı: 1841–1847 yılları arasında Kazak Hanlığı yapmıştır. Ayrıca büyük Kazak Hanı Abılay Han'ın torunudur.

Kenjetay: Kişi ismi.

Keñes Armiyası: Sovyet Ordusu.

Kerey: Orta Cüze bağlı boylardan biri.

Kertas Şatqalı: Kazakistan, Çin sınırındaki Korğas nehri civarında bulunan geçit.

Ketpen: Tanrı dağlarının kuzey yayına giren tepe.

Kişi Jüz: Soy bakımından Kazak Türklerini oluşturan üç ana koldan biri, Küçük Cüz.

Kobyak: Kişi ismi

Konçak: Kişi ismi.

Kökjarlı: Orta Cüze bağlı Nayman boyu Sarjomart kabilesine ait aşiretlerden biri.

Kökpek Şatqalı: Aladağ'ın kuzeybatısındaki Buğıtı Dağında bulunan geçit.

Kpitan: Bir şehir ismi.

Kreml': Kremlin.

Kristiyan (<Khristós) (*Yun.*)**:** Hıristiyan.

Kürlewit: Küçük Cüze bağlı Jetiruw boyuna bağlı kabilelerden biri.

Küşikbay: Kişi ismi.

Q

Qabanbay: Kişi ismi.

Qalmaq: Asya'da eski bir Moğol kabilesinin adı, Kalmuk.

Qaltay: Kişi ismi.

Qanay: Kişi ismi.

Qañlı: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Qara emen: Kazakistan'da bulunan bir göl.

Qarağandı: Kazakistan'ın Karaganda yönetim biriminin (oblast) yönetim merkezi şehir.

Qarakerey: Orta Cüze bağlı Nayman boyu Tölegatay kabilesine ait aşiretlerden biri.

Qarqaralı: Kazakistan'ın Karagandı Eyaletinde yer alan bir ilçe (5 Temmuz 1999 tarihinde Rusya'nın Glonass–M uydularını taşıyan Proton–M tipi roketi Kazakistan'ın Baykonur üssünden fırlatılmasından sonra Karkaralı ilçesine düşmüştür. Bölgede nükleer bir felaket yaşanmıştır).

Qara Qıpşaq: Orta Cüze bağlı Kıpçak boyuna ait kabilelerden biri.

Qarşığalı: Kazakistan'ın Karagandı Eyaletinde yer alan Kuzey Balkaş havzasında yer alan nehir ve onun bulunduğu bölge.

Qazaq: Kazakistan'da yaşayan Türk soylu halk, ya da bu halktan olan kimse, Kazak.

Qazaqı (<qazaq+î) (*T.*+*Ar.*)**:** Kazak halkına has.

Qazaq iyisi: Kazakların hepsine ait.

Qazaqstan: Kazakistan.

Qazaq Tili: Kazak Türkçesi.

Qazeke: "Kazak" sözünün hürmetle söylenişi.

Qazıbek: Kişi ismi.

Qıdır: Hz. Hızır.

Qıpşaq: 1. XI–XV. yüzyıllarda, Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda, Mısır ve Suriye'de yaşamış bir Türk boyu, Kuman.

2. Günümüzde Kırım Tatarcası, Kazakça, Karaçay Malkarca vb. lehçeleri konuşan gruba verilen genel ad, Kıpçak.

Qırğız: Kırgızistan cumhuriyeti'nde yaşayan Türk soylu halk veya bu halktan olan kimse, Kırgız.

Qıtay: Çin.

Qıtay rawşanı: Çin gülü (Türkiye'de Japon gülü olarak adlandırılıyor.)

Qıyan Dala: Kırım yarımadasının kuzeyinde yer alan bozkır.

Qızıl Armiya: Kızıl Ordu.

Qızıljar: Kazakistan'ın Kuzeyinde buluan bir şehir.

Qızıl Tuw: Akmola Eyaleti, Ereymentav bölgesinde yer alan bir köy.

Qonjıq: Kişi ismi.

Qoşqar: Kişi ismi.

Quda (<ḫudā) (*Far.*)**:** Hüda, Allah, Tanrı.

Qudanıñ qudireti: Allah'ın kudreti.

Quday (<ḫodāy) (*Far.*)**:** Allah, Tanrı.

Quday atqır: Allah belanı versin, lanet olsun anlamında beddua sözü.

Quday biledi: ancak benim düşünceme göre anlamında kullanılır.

Quday buyrığı: Allah'ın emri.

Quday töbeñnen ursıñ!: Allah belanı versin. Allah kahretsin!

Quman: 11. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında Doğu Avrupa'da yaşamış olan bir Türk halkı, Kumanlar.

Qunanbay: Ünlü Kazak şairi Abay Kunanbayulı'nın babası Kunanbay Öskenbayulı.

Quran (<Ḳur'ān) (*Ar.*)**:** Kur'an–ı Kerim

Quran oqı–: ölen insan için Kur'an sureleri ile ayetlerini bağışlamak, dua etmek.

Quran Kärim (<el–ḳur'ān el–Kerim) (*Ar.*)**:** Kur'an–ı Kerim.

Qusmurın: Kişi ismi.

M

Mağcan: 25 Haziran 1893 – 19 Mart 1938 tarihleri arasında yaşamış olan Kazakların ünlü şairlerinden biri Mağcan Cumabayulı.

Mäskew: Moskova.

Muqan: Kişi ismi.

Muqaş: Kişi ismi.

Musılman (<müslimān) (*Ar.*)**:** Müslüman.

Müseke: Müsirep isminin saygı ve sevgi ifadesiyle söylenen şekli.

Müsirep: Kişi ismi.

N

Nasrani (<naṣrānî) (*Ar.*)**:** Hz. İsa'ya ilk inan kimselere verilen ad, Nasranî.

Nemis: Alman.

Nayman: Orta Cüze bağlı boylardan biri.

Nurlan: kişi ismi.

O

Ombı: Rusya'da Sibirya'nın güneybatısında bulunan şehir, Omsk.

Oral: Kazakistan'ın Batı Kazakistan Eyaleti'nin yönetim merkezi olan şehirdir.

Oraz–Muxamed: Kazak Hanlığı'nın kurucularından biri olan Canibek Han'ın torunlarından olup, 1580–1582 yıllarında hükümdarlık yapan Şigay Han'ın torunudur.

Orınbay: Kişi ismi.

Orınbor: Rusya'nın Volga Federal Bölgesinde bulunan Orenburg Oblastı'na bağlı şehir, aynı zamanda Oblast'ın yönetim merkezi.

Orıs: Rusya Federasyonu'nda yaşayan Doğu Slav halkı veya bu halkın soyundan olan kimse.

Otarşıl Patşalıq: sömürgeci hükümdarlık, Çarlık Rusya.

Ö

Özbek: Özbekistan'da yaşayan halk, bu halktan olan kimse, Özbek.

P

Pol'şa (<Pol'şa) (*Rus.*)**:** Polanya.

R

Raşen (<Russian) (*İng.*)**:** Rus.

Raygül: Kişi ismi.

Rubruk: 13. Yüzyılın keşiş seyyahlarından Wilhelm von Rubruk.

S

Sarı–arqa: Kuzey Kazakistan'da bulunan ova.

Säbit: Kişi ismi.

Säwle: Kişi ismi.

Sedir: Kişi ismi.

Serik Külemiyarov: Kişi ismi.

Sır: Sırderya nehri.

Sırdıñ suwı julığınan kelme–:

1. Hiçbir şeye önem vermemek, dikkat etmemek; aklına getirmemek.

2. beğenmemek, sevmemek.

Sibir: Rusya Federasyonu'nun, Ural Dağları'ndan Büyük Okyanus'a kadar uzanan bölgesi, Sibirya.

Sirgeli: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Siyban: Orta Cüze bağlı Kerey boyu Aşamaylı kabilesine ait aşiretlerden biri.

Slovaka: Slovakya.

Sloven: Slavların güney kolundan bir ulus veya bu ulustan olan kimse, Sloven.

Sloveniya: Sloveniya.

Sotsialistik Qazaqstan: Sosyalist Kazakistan Gazetesi.

Stap: Rusya'nın Orenburt Oblastında yer alan bir şehir.

Sügir: 19. yüzyıl Kazak ozanlarından Sügir Akın.

Süyindik: Orta Cüze bağlı Arğın boyu Meyram kabilesine ait aşiretlerden biri.

Ş

Şanışqılı: Ulu Cüze bağlı boylardan biri.

Şarın: Almatı bölgesinde Alatav eteklerinde bulunan nehir.

Şelek: Almatı bölgesinde Alatav eteklerinde bulunan nehir.

Şıñğıs: Moğol İmparatorluğu'nun (1206–1294) kurucusu olan Cengiz Han.

Şıñğıs Wälixanov: 1811–1895 yılında yaşamış olan, Kökşetav bölgesinin ağa sultanı, Abılay Han'ın torunu, Veli Han'ın oğlu, Şokan

Velihanov’un babasıdır.

Şuw: Çu veya Çuy nehri. Kuzey Kırgızistan ve Güney Kazakistan'dan akan, ortalama uzunluğu 1,300 kilometre olup Kırgızistan'ın en uzun nehridir.

T

Tarğın: Kişi ismi.

Tay Qazan: Türkistan’da bulunan kutsal kazan. Bu kazan 25 Haziran 1399 yılında Türkistan şehrinin batısında, 27 kilometre uzaklıkta bulunan Karnak şehrinde ender bulunan yedi değerli metalin (altın, kalay, kurşun, bakır, demir, çinko ve gümüş) karışımından yapılmıştır. Şu an Türkistan şehrinde bulunan Ahmet Yesevi Türbesi içerisinde yer almaktadır.

Täñir: İlah, Tanrı.

Tilewimbet: Küçük Cüz’ün Törtkara boyunun beylerinden biri.

Tobıl: Kazakistan’ın kuzeyinde bulunan Kostanay eyaletinin Toban bölgesinde yer alan şehir.

Tümen: Rusya Federasyonu'nda, Tümen Oblastı’nın merkezi kent.

Türki (Türk+î) (*T.+Ar.*)**:** Türkle ilgili, Türkçe, Türk lehçe ve şiveleri.

Türikpen: Türkmenistan Cumhuriyeti'nde ve Irak'ta yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse, Türkmen.

Tyan’–Şan’: Orta Asya'da bulunan büyük dağ sistemlerinden birini oluşturan sıradağlar, Tanrı Dağları.

U

Ukraina: Ukrayna.

Ulı Otan Soğısı: Büyük Vatanseverlik Savaşı

Ulpan: Kişi ismi.

Umay: Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli kutsal varlıktır.

V

Volga: Volga nehri.

W

Waq: Orta Cüze bağlı boylardan biri.

Y

Yahudey (<Yahūdî) (*Ar.*)**:** Yahudi.

Yugoslav: Yugoslavya halkından olan kimse, Yugoslav.

Yugoslaviya: Yugoslavya

Yugoslaviya Xalıq Azattıq armiyası: Yugoslavya Halk Özgürlük Ordusu.

3. Söz Dizimi Terimleri Sözlüğü

A

adverbialdı bağınıñqı söylem (адвербиалды бағыныңқы сөйлем): zarf yan cümlesi. *krş. pısıqtawış bağınıñqı söylem; kösemşeli oralım*

amal bağınıñqı sabaqtas söylem (амал бағыныңқы сабақтас сөйлем): durum bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; bayandawış sabaqtas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem (амал (қыймыл–сын) бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): durum bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; bayandawış sabaqtas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

analitikalıq baylanısuw täsili (аналитикалық байланысу тәсілі): analitik bağlanma yöntemi; kelimelerin eksiz bir şekilde bağlanma yöntemi.

analitikalıq–sintetikalıq baylanısuw täsili (аналитикалық–синтетикалық байланысу тәсілі): analitik–sentetik bağlanma yöntemi; kelimelerin edatlar ve vurgu vasıtasıyla bağlanma yöntemi.

anıqtalatın (анықталатын): tamlanan. *krş. anıqtaluwşı; basıñqı*

anıqtaluwşı (анықталушы): tamlayıcı. *krş. anıqtalatın; basıñqı*

anıqtamalı salalas qurmalas söylem (анықтамалы салалас құрмалас сөйлем): açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. iliktes salalas qurmalas söylem; suyılıñqı salalas söylem; tüsindirmeli salalas qurmalas söylem; tüsindirmeli salalas söylem*

anıqtawış (анықтауыш): tamlayan. *krş. ayqındawış; bağınıñqı*

anıqtawış bağınıñqı söylem (анықтауыш бағыныңқы сөйлем): tamamlayan yan cümlesi.

anıqtawıştıq söz tirkesi (анықтауыштық сөз тіркесі): isim ve sıfat tamlaması.

appozitiv müşe (аппозитив мүше): birleşik açıklayıcı. *krş. qosarlı ayqındawış*

aralas bayandawış (аралас баяндауыш): yapısında isim ve fiil olan yüklem, karma yüklem. *krş. qurandı bayandawış; qurama bayandawış*

aralas baylanıs (аралас байланыс): düzensiz bağlanma. *krş. är tiptes baylanıs*

aralas qurmalas söylem (аралас құрмалас сөйлем): karışık birleşik cümle.

arnalıs sabaqtas söylem (арналыс сабақтас сөйлем): ithaf bildiren yan cümleli birleşik cümle.

arnawlı jaqtı söylem (арнаулы жақты сөйлем): özel isimlerden oluşan özneli cümle.

arnawlı suraq söylemi (арнаулы сұрақ сөйлемі): özel soru cümlesi.

aşıq suraq söylemi (ашық сұрақ сөйлемі): açık soru cümlesi.

atawlı söylem (атаулы сөйлем) (1): durum cümlesi.

atawlı söylem (атаулы сөйлем) (2): isim cümlesi. *krş. esim bayandawıştı söylem; esimdi söylem; nominativtik söylem*

atawlı sabaqtas qurmalas söylem (атаулы сабақтас құрмалас сөйлем): durum

bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; bayandawış sabaqtas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

awıspalı jaqtı söylem (ауыспалы жақты сөйлем): değişken özneli cümle.

avtor sözi (автор сөзі): yazar cümlesi.

ayawlı sabaqtas söylem (аяулы сабақтас сөйлем): öneri bildiren yan cümleli birleşik cümle.

ayırıñqı salalas söylem (айырыңқы салалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. salıstırmalı salalas qurmalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem; talğawlı salalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

ayqındawış (айқындауыш): açıklayıcı. *krş. anıqtawış; bağınıñqı*

ayqındawıştıq qosalqı söylemder (айқындауыштық қосалқы сөйлемдер): açıklayıcı ek cümleler.

aytıluw maqsatına qaray söylemder (айтылу мақсатына қарай сөйлемдер): söyleniş amacına göre cümleler.

Ä

är tiptes baylanıs (әр тіптес байланыс): düzensiz bağlanma. *krş. aralas baylanıs*

B

bağınıñqı (бағыныңқы): tamlayan. *krş. anıqtawış; ayqındawış*

bağınıñqı söylem (бағыныңқы сөйлем): yan cümle.

basıñqı (басыңқы): tamlanan. *krş. anıqtaluwşı; anıqtalatın*

basıñqı söylem (басыңқы сөйлем): temel cümle.

bas müşe (бас мүше): baş öge, özne. *krş. bastawış*

bastawış (бастауыш): özne. *krş. bas müşe*

bastawış bağınıñqı söylem (бастауыш бағыныңқы сөйлем): özne yan cümlesi.

bastawışı belgisiz jaqtı söylem (бастауышы белгісіз жақты сөйлем): öznesi belirsiz cümle.

bastawış pen bayandawıştıñ baylanısı (бастауыш пен баяндауыштың байланысы): özne–yüklem uyumu.

bastawışsız söylem (бастауышсыз сөйлем): öznesiz cümle. *krş. jaqsız söylem; sub'ektisiz söylem*

bayandawış (баяндауыш): yüklem. *krş. bayanşı müşe; predikat*

bayandawışqa balama predikativti konstruktsiya (баяндауышқа балама предикативті конструктсия): yükleme alternatif yargı bildiren yapı (*Ör: bar, joq*).

bayandawış sabaqtas söylem (баяндауыш сабақтас сөйлем): durum bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

bayandawışsız söylem (баяндауышсыз сөйлем): yüklemsiz cümle.

bayanşı müşe (баяншы мүше): açıklayıcı öge, yüklem. *krş. bayandawış; predikat*

baylanıs täsilderine qaray söz tirkesteri (байланыс тәсілдеріне қарай сөз тіркестері): bağlanma yöntemlerine göre kelime grupları.

belgisiz jaqtı söylem (белгісіз жақты сөйлем): belirsiz özneli cümle.

beytaraptıq salalas qurmalas söylem

(бейтараптық салалас құрмалас сөйлем): ilgisizlik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

bir bas müşeli söylem (бір бас мүшелі сөйлем): tek bileşenli cümle. *krş. bir quramdı söylem*

birıñğay müşeli söylemder (бірыңғай мүшелі сөйлемдер): ortak ögeli cümleler.

birikken kürdeli zat esimder (бірікккен күрделі зат есімдер): birleşik, deyimleşmiş isimler.

birikken söz (бірікккен сөз): birleşik kelime. *krş. kirikken söz; kürdeli söz*

bir quramdı qaratpa söylem (бір құрамды қаратпа сөйлем): tek bileşenli hitap cümlesi.

bir quramdı söylem (бір құрамды сөйлем): tek bileşenli cümle. *krş. bir bas müşeli söylem*

bir quramdı söylemniñ bas müşesi (бір құрамды сөйлемнің бас мүшеci): tek yapılı cümlenin baş ögesi.

birtektes salalas qurmalas söylem (біртектес салалас құрмалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. ıñğaylas salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas söylem; jıyılıñqı salalas söylem; qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*

bolımdı söylem (болымды сөйлем): olumlu cümle.

bolımsız söylem (болымсыз сөйлем): olumsuz cümle.

bögde söz (бөгде сөз): alıntı cümle.

buyrıqtı söylem (бұйрықты сөйлем): emir cümlesi.

buyrıq türde tilekti söylem (бұйрық түрде тілекті сөйлем): emir türünde dilek cümlesi.

D

dağdılı sabaqtas söylem (дағдылы сабақтас сөйлем): alışkanlık bildiren yan cümleli birleşik cümle.

dara anıqtawış (дара анықтауыш): basit tamlayan.

dara bastawış (дара бастауыш): basit özne.

dara bayandawış (дара баяндауыш): basit yüklem.

dara müşe (дара мүше): basit öge.

dara pısıqtawış (дара пысықтауыш): basit zarf tümleci.

dara tolıqtawış (дара толықтауыш): basit tamamlayıcı.

dialog (диалог): diylog.

E

eki quramdı söylem (екі құрамды сөйлем): iki bileşenli cümle.

eliktewiş sözdi etistik tirkesteri (еліктеуіш сөзді етістік тіркестері): ses yansımalı fiil grubu.

erewil bağınıñqı (ерeуіл бағыныңқы): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. qarsı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas söylem*

erewil salalası (ерeуіл салаласы): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. qarsılas salalas qurmalas söylem; qarsılas salalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qarsılıqtı salalas söylem; qayırıñqı salalas söylem*

erkertpe söylem (еркертпе сөйлем): uyarı cümlesi, dipnot cümlesi. *krş. qıstırındı söylem; qıstırındı qurılım*

erkin söz tirkesi (еркін сөз тіркесі): serbest kelime grubu.

esim bayandawış (есім баяндауыш): isimli yüklem. *krş. esimdi bayandawış*

esim bayandawıştı söylem (есім баяндауышты сөйлем): isim cümlesi. *krş. atawlı söylem (2); esimdi söylem; nominativtik söylem*

esim qabıspalı oralım (есім қабыспалы оралым): isim birleşmeli yan cümle.

esimdi bayandawış (есімді баяндауыш): isimli yüklem. *krş. esim bayandawış*

esimdi kürdeli söz tirkesteri (есімді күрделі сөз тіркестері): isimli birleşik kelime grupları.

esimdi söylem (есімді сөйлем): isim cümlesi. *krş. atawlı söylem (2); esim bayandawıştı söylem; nominativtik söylem*

esimdi söz tirkesteri (есімді сөз тіркестері): isimli kelime grupları.

esimdik qatıstı sabaqtas qurmalas söylem (есімдік қатысты сабақтас құрмалас сөйлем): zamirli yan cümleli birleşik cümle**.**

esimdikter men zat esim tirkesi (есімдіктер мен зат есім тіркесі): zamir grubu (zamir + isim).

esimşe men zat esim tirkesi (есімше мен зат есім тіркесі): sıfat–fiil grubu (sıfat–fiil + isim).

esimşe qabıspalı oralım (есімше қабыспалы оралым): sıfat–fiil birleşmeli yan cümle.

esimşeli oralım (есімшелі оралым): sıfat–fiilli yan cümle. *krş. esimşelik oralım.*

esimşeli (anıqtawış) sabaqtas qurmalas söylem (есімшелі (анықтауыш) сабақтас құрмалас сөйлем): sıfat–fiilli (tamlanan) yan cümleli birleşik cümle.

esimşeli (tolıqtawış) sabaqtas qurmalas söylem (есімшелі (толықтауыш) сабақтас құрмалас сөйлем): sıfat–fiilli (tümleç) yan cümleli birleşik cümle.

esimşeli sabaqtas qurmalas söylem (есімшелі сабақтас құрмалас сөйлем): sıfat–fiilli yan cümleli birleşik cümle.

esimşeli salalas qurmalas söylem (есімшелі салалас құрмалас сөйлем): sıfat–fiilli sıralı-bağlı birleşik cümle.

esimşelik oralım (есімшелік оралым): sıfat–fiilli yan cümle. *krş. esimşeli oralım.*

etistik bayandawış (етістік баяндауыш): fiilli yüklem. *krş. etistikti bayandawış.*

etistik bayandawıştı söylem (етістік баяндауышты сөйлем): fiil cümlesi. *krş. etistikti söylem*

etistikti bayandawış (етістікті баяндауыш): fiilli yüklem. *krş. etistik bayandawış*

etistikti kürdeli söz tirkesteri (етістікті күрделі сөз тіркестері): fiilli birleşik kelime grupları.

etistikti söylem (етістікті сөйлем): fiil cümlesi. *krş. etistik bayandawıştı söylem*

etistikti söz tirkesteri (етістікті сөз тіркестері): fiilli kelime grupları.

F

fraza (фраза): kelime grubu. *krş. söz tirkesi*

frazalıq ekpin (фразалық екпін): kelime grubu vurgusu.

frazalıq tirkester (фразалық тіркестер): öbeksel yapıdaki kelime grupları.

frazeologiyalıq tulğalar (фразеологиялық тұлғалар): kalıplaşmış kelime grubu.

X

xabarlı söylem (хабарлы сөйлем): haber cümlesi.

I

ıñğaylas bağınıñqılı sabaqtas söylem (ыңғайлас бағыныңқылы сабақтас сөйлем): süreklilik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. ıñğaylas sabaqtas söylem*

ıñğaylas sabaqtas söylem (ыңғайлас сабақтас сөйлем): süreklilik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. ıñğaylas bağınıñqılı sabaqtas söylem*

ıñğaylas salalas qurmalas söylem (ыңғайлас салалас құрмалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas*

*söylem; jıyılıñqı salalas söylem; qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*ıñğaylas / mezgildes salalas qurmalas söylem

İ

idiomalıq tirkester (идиомалық тіркестер): deyimsel kelime grupları.

iliktes salalas qurmalas söylem (іліктес салалас құрмалас сөйлем): açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. anıqtamalı salalas qurmalas söylem; suyılıñqı salalas söylem; tüsindirmeli salalas qurmalas söylem; tüsindirmeli salalas söylem*

intonatsiya arqılı baylanısuw (интонация арқылы байланысу): tonlama vasıtasıyla bağlanma.

irgeles sabaqtas qurmalas söylem (іргелес сабақтас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren yan cümleli bileşik cümle. *krş. mezgildes bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şaqtas bağınıñqı söylem; üdetpeli sabaqtas söylem*

irgeli salalas qurmalas söylem (іргелі салалас құрмалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı–birleşik cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; ıñğaylas salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas söylem; jıyılıñqı salalas söylem; qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*

J

jaqsız söylem (жақсыз сөйлем): öznesiz cümle. *krş. bastawışsız söylem; sub'ektisiz söylem*

jaqtı söylem (жақты сөйлем): özneli cümle.

jaqtıq qıyısuw (жақтық қыйысу): şahıs uyumu.

jalañ söylem (жалаң сөйлем): yalın cümle.

jalğaw arqılı qıyısatın jaqtıq qıyısuw (жалғау арқылы қиысатын жақтық қиысу): çekim eki yönünden şahıs uyumu.

jalğawış (etistikti tolıqtawış) sabaqtas qurmalas söylem (жалғауыш (етістікті толықтауыш) сабақтас құрмалас сөйлем): bağlayan (fiilli tümleç) yan cümleli birleşik cümle.

jalğawlı tuwra tolıqtawış (жалғаулы тура толықтауыш): belirtili nesne.

jalğawlıqsız qurmalas söylem (жалғаулықсыз құрмалас сөйлем): bağlama edatsız birleşik cümle.

jalğawlıqsız salalas qurmalas söylem (жалғаулықсыз салалас құрмалас сөйлем): bağlama edatsız sıralı-bağlı birleşik cümle.

jalğawlıqsız sebep-saldar salalas söylem (жалғаулықсыз себеп-салдар салалас сөйлем): bağlama edatsız durum bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

jalğawlıqtı (ayqındawış) sabaqtas qurmalas söylem (жалғаулықты (айқындауыш) сабақтас құрмалас сөйлем): edatlı (açıklayıcı) yan cümleli birleşik cümle.

jalğawlıqtı qurmalas söylem (жалғаулықты құрмалас сөйлем): bağlama edatlı birleşik cümle.

jalğawlıqtı salalas qurmalas söylem (жалғаулықты салалас құрмалас сөйлем): bağlama edatlı sıralı-bağlı birleşik cümle.

jalğawsız tuwra tolıqtawış (жалғаусыз тура толықтауыш): belirtisiz nesne.

jalpılama jaqtı söylem (жалпылама жақты сөйлем): genel özneli cümle.

jalpı suraq söylemi (жалпы сұрақ сөйлемі): genel soru cümlesi.

janama tolıqtawış (жанама толықтауыш): yer tamlayıcısı.

janasa baylanısuw (жанаса байланысу): bitişerek bağlanma; durum zarfları haricindeki zarflar

ile edat grubunu oluşturan kelimelerin kendinden sonraki kelimelerle bağlanması.

janasa baylanısqan estistikti söz tirkesteri (жанаса байланысқан естістікті сөз тіркестері): bitişerek bağlanan fiilli kelime grupları.

janaspalı oralımdar (жанаспалы оралымдар): bitişmeli yan cümleler.

janasuw (жанасу): bitişme.

jarıspalı köp bağınıñqılı sabaqtas söylem (жарыспалы көп бағыныңқылы сабақтас сөйлем): karşılaştırma bildiren birden fazla yan cümleli birleşik cümle.

jasırın bastawış (жасырын бастауыш): gizli özne.

jatıs jalğawlı söz tirkesi (жатыс жалғаулы сөз тіркесі): bulunma hâli ekli kelime grubu.

jay söylem (жай сөйлем): basit cümle.

jay söylem türleri (жай сөйлем түрлері): basit cümle türleri.

jay söz tirkesi (жай сөз тіркесі): basit kelime grubu.

jayılıñqı salalas söylem (жайылыңқы салалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; ıñğaylas salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jıyılıñqı salalas söylem; qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*

jayılma söylem (жайылма сөйлем): birkaç unsurlu cümle.

jay söz tirkesteri (жай сөз тіркестері): basit kelime grupları.

jay tilek (murat) türde tilekti söylem (жай тілек (мұрат) түрде тілекті сөйлем): basit dilek türünde dilekli cümle.

jıyılıñqı salalas söylem (жиылыңқы салалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; ıñğaylas salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas söylem; qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*

jiktik jalğawlar arqılı baylanısuw (жіктік жалғаулар арқылы байланысу): fiil çekim ekleri vasıtasıyla bağlanma.

jurnaq arqılı baylanısuw (жұрнақ арқылы байланысу): yapım eki vasıtasıyla bağlanma.

K

kezektes salalas qurmalas söylem (кезектес салалас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. kezektes salalas söylem; mezgildes salalas qurmalas söylem; mezgildes salalas söylem; tirkes salalas qurmalas söylem; tirkesti salalas qurmalas söylem*

kezektes salalas söylem (кезектес салалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. kezektes salalas qurmalas söylem; mezgildes salalas qurmalas söylem; mezgildes salalas söylem; tirkes salalas qurmalas söylem; tirkesti salalas qurmalas söylem*

kirikken söz (кірікken сөз): birleşik kelime. *krş. birikken söz; kürdeli söz*

kömekşi esimder arqılı baylanısuw (көмекші есімдер арқылы байланысу): yardımcı isimler vasıtasıyla bağlanma

kömekşi etistikter arqılı baylanısuw (көмекші етістіктер арқылы байланысу): yardımcı fiiller vasıtasıyla bağlanma.

kömekşi sözder arqılı baylanısuw (көмекші сөздер арқылы байланысу): yardımcı kelimeler vasıtasıyla bağlanma.

kömektes jalğawlı söz tirkesi (көмектес жалғаулы сөз тіркесі): vasıta hâli ekli kelime grubu

köp bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (көп бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): birden fazla yan cümleli birleşik cümle. *krş. köp bağınıñqılı sabaqtas söylem*

köp bağınıñqılı sabaqtas söylem (көп бағыныңқылы сабақтас сөйлем): birden fazla yan cümleli birleşik cümle. *krş. köp bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem*

köp kompenentti qurmalas söylem (көп компененттi құрмалас сөйлем): çok bileşenli birleşik cümle.

köp kompenentti salalas qurmalas söylem (көп компененттi салалас құрмалас сөйлем): çok bileşenli sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. köp kompenentti salalas söylem; köp quramdı salalas qurmalas söylem; köp tarmaqtı salalas söylem*

köp kompenentti salalas söylem (көп компененттi салалас сөйлем): çok bileşenli sıralı-bağlı cümle. *krş. köp kompenentti salalas qurmalas söylem; köp quramdı salalas qurmalas söylem; köp tarmaqtı salalas söylem*

köp quramdı salalas qurmalas söylem (көп құрамды салалас құрмалас сөйлем): çok bileşenli sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. köp kompenentti salalas qurmalas söylem; köp kompenentti salalas söylem***:** *köp tarmaqtı salalas söylem*

köp tarmaqtı salalas söylem (көп тармақты салалас сөйлем): çok bileşenli sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. köp kompenentti salalas qurmalas söylem; köp kompenentti salalas söylem***:** *köp quramdı salalas qurmalas söylem; köp tarmaqtı salalas söylem*

köptik jalğawlar arqılı baylanısuw (көптік жалғаулар арқылы байланысу): çokluk ekleri vasıtasıyla bağlanma.

köptik qıyısuw (көптік қыйысу): çokluk uyumu.

kösemşeli oralım (көсемшелі оралым): zarf-fiilli yan cümle. *krş. pısıqtawış bağınıñqı söylem; adverbialdı bağınıñqı söylem*

kösemşeli etistik tirkesteri (көсемшелі етістік тіркестері): zarf–fiil + fiil grubu.

kösemşeli (ayqındawış) sabaqtas qurmalas söylem (көсемшелі (айқындауыш) сабақтас құрмалас сөйлем): zarf-fiilli (açıklayıcı) yan cümleli birleşik cümle.

kösemşeli salalas qurmalas söylem (көсемшелі салалас құрмалас сөйлем): zarf-fiilli sıralı-bağlı birleşik cümle.

kösemşelik etistik tirkesteri (көсемшелік етістік тіркестері): zarf–fiil grubu (zarf–fiil + fiil).

kümändi suraq söylemi (күмәнді сұрақ сөйлемі): şüpheli soru cümlesi.

kürdeli ataw (күрделі атау): birleşik isim. *krş. kürdeli esim*

kürdeli anıqtawış (күрделі анықтауыш): birleşik tamlayan

kürdeli bastawış (күрделі бастауыш): birleşik özne. *krş. qosarlı bastawış; üyirli bastawış*

kürdeli bayandawış (күрделі баяндауыш): birleşik yüklem. *krş. qosarlı bayandawış; üyirli bayandawış*

kürdeli esim (күрделі есім): birleşik isi. *krş. kürdeli ataw*

kürdeli esim bayandawış (күрделі есім баяндауыш): isimlerden oluşan birleşik yüklem.

kürdeli etistik (күрделі етістік): birleşik fiil.

kürdeli etistik bayandawış (күрделі етістік баяндауыш): fiillerden oluşan birleşik yüklem.

kürdeli müşe (күрделі мүше): birleşik öge.

kürdeli pısıqtawış (күрделі пысықтауыш): birleşik zarf tümleci.

kürdeli sintaksistik birlik (күрделі синтаксистік бірлік): birleşik söz dizimsel birlik.

kürdeli söz (күрделі сөз): birleşik kelime. *krş. birikken söz; kirikken söz*

kürdeli söz tirkesteri (күрделі сөз тіркестері):

birleşik kelime grupları.

kürdeli söylem (күрделі сөйлем): birleşik cümle.

kürdeli tolıqtawış (күрделі толықтауыш): birleşik tümleç.

küşeytpe buwındı qos söz (күшейтпе буынды қос сөз): pekiştirmeli ikileme.

Q

qabısa baylanısuw (қабыса байланысу): birleşerek bağlanma; herhangi bir ek veya edat olmaksızın kelimelerin birbiriyle bağlanması.

qabısa baylanısqan esimdi söz tirkesteri (қабыса байланысқан есімді сөз тіркестері): birleşerek bağlanan isimli kelime grupları.

qabısa baylanısqan etistikti söz tirkesteri (қабыса байланысқан етістікті сөз тіркестері): birleşerek bağlanan fiilli kelime grupları.

qabıspalı oralımdar (қабыспалы оралымдар): birleşmeli yan cümleler.

qabısuw (қабысу): birleşme.

qaratpa söylem (қаратпа сөйлем): hitap cümlesi.

qaratpa söz (қаратпа сөз): hitap sözü.

qarsı bağınıñqılı sabaqtas söylem (қарсы бағыныңқылы сабақтас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas söylem*

qarsılas salalas qurmalas söylem (қарсылас салалас құрмалас сөйлем): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. erewil salalası; qarsılas salalas söylem; qarsılıqtı salalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qayırıñqı salalas söylem*

qarsılas salalas söylem (қарсылас салалас сөйлем): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. erewil salalası; qarsılas salalas qurmalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qarsılıqtı salalas söylem; qayırıñqı salalas söylem*

qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas söylem*

qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem (қарсылықты бағыныңқылы сабақтас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas söylem*

qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem (қарсылықты сабақтас құрмалас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas söylem*

qarsılıqtı sabaqtas söylem (қарсылықты сабақтас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qayşı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem*

qarsılıqtı salalas qurmalas söylem (қарсылықты салалас құрмалас сөйлем): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. erewil*

salalası; qarsılas salalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qarsılıqtı salalas söylem; qayırıñqı salalas söylem

qarsılıqtı salalas söylem (қарсылықты салалас сөйлем): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. erewil salalası; qarsılas salalas qurmalas söylem; qarsılas salalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qayırıñqı salalas söylem*

qatıstıq bağınıñqı söylem (қатыстық бағыныңқы сөйлем): bağıntılı yan cümle.

qayırıñqı salalas söylem (қайырыңқы салалас сөйлем): karşıtlık bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. erewil salalası; qarsılas salalas qurmalas söylem; qarsılas salalas söylem; qarsılıqtı salalas qurmalas söylem; qarsılıqtı salalas söylem*

qayşı sabaqtas qurmalas söylem (қайшы сабақтас құрмалас сөйлем): karşıtlık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. erewil bağınıñqı; qarsı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qarsılıqtı bağınıñqılı sabaqtas söylem; qarsılıqtı sabaqtas qurmalas söylem*

qıstırındı qurılım (қыстырынды құрылым): uyarı cümlesi, dipnot cümlesi. *krş. erkertpe söylem; qıstırındı söylem*

qıstırındı söylem (қыстырынды сөйлем): uyarı cümlesi, dipnot cümlesi. *krş. erkertpe söylem; qıstırındı qurılım*

qıstırma söylem (қыстырма сөйлем): ara cümle.

qıstırma söz (қыстырма сөз): ara söz.

qıstırmalı sabaqtas söylem (қыстырмалы сабақтас сөйлем): sınırlandırma bildiren yan cümleli birleşik cümle .

qıyısuw birıñğay salalas qurmalas söylem (қиысу бірыңғай салалас құрмалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; ıñğaylas salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas söylem; jıyılıñqı salalas söylem; üdetpeli salalas qurmalas söylem*

qıyısa baylanısuw (қиыса байланысу): uyarak bağlanma; teklik-çokluk ve şahıs yönünden özne–yüklem uyumu ile bağlanma.

qıyısuw (қиысу): uyma; özne-yüklem uyumu.

qıymıl esimdi oralım (қимыл есімді оралым): isim–fiilli yan cümle.

qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (қимыл–сын бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): durum bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem (қимыл–сын бағыныңқылы сабақтас сөйлем): durum bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; amal (qıymıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; qıymıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı*

qıymıl-sın pısıqtawış (қимыл–сын пысықтауыш): durum zarfı (zarf tümleci).

qos söz (қос сөз): ikileme.

qosalqı ayqındawış (қосалқы айқындауыш): yardımcı açıklayıcı.

qosarlı bastawış (қосарлы бастауыш): birleşik özne. *krş. kürdeli bastawış; üyirli bastawış*

qosarlı bayandawış (қосарлы баяндауыш): birleşik yüklem. *krş. kürdeli bayandawış; üyirli bayandawış*

qosarlı ayqındawış (қосарлы айқындауыш): birleşik açıklayıcı. *krş. appozitiv müşe*

qosarlı kürdeli söz (қосарлы күрделі сөз): ikilemeli birleşik kelime.

qosarlı kürdeli zat esim (қосарлы күрделі зат есім): ikilemeli birleşik isim.

qosımşalar arqılı baylanısuw (қосымшалар арқылы байланысу): ekler vasıtasıyla bağlanma.

qosımşalarsız baylanısuw (қосымшаларсыз байланысу): eksiz bağlanma.

qoyılıñqı salalas söylem (қойылыңқы салалас сөйлем): sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

qurama bayandawış (құрама баяндауыш): isim ve fiilden oluşan yüklem. *krş. aralas bayandawış; qurandı bayandawış*

quramına qaray söylemder (құрамына қарай сөйлемдер): yapısına göre cümleler.

qurandı bayandawış (құранды баяндауыш): isim ve fiilden oluşan yüklem, karma yüklem. *krş. aralas bayandawış; qurama bayandawış*

qurandı kürdeli etistik (құранды күрделі етістік): isim ve fiilden oluşan birleşik fiil.

qurmalas söylem (құрмалас сөйлем): birleşik cümle.

qurmalas söylemderdiñ sıyısuwı (құрмалас сөйлемдердің сиысуы): birleşik cümlelerin uyuşması.

L

lepti söylem (лепті сөйлем): ünlem cümlesi.

logikalıq bastawış (логикалық бастауыш): mantıksal özne.

M

mağına arqılı qıyısatın jaqtıq qıyısuw (мағына арқылы қиысатын жақтық қиысу): anlam yönünden şahıs uyum.

mağınasına qaray söylemder (мағынасына қарай сөйлемдер): anlamına göre cümleler.

maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem (мақсат бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas söylem; maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; maqsattı sabaqtas qurmalas söylem; maqsattı sabaqtas söylem*

maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (мақсат бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas söylem; maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; maqsattı sabaqtas qurmalas söylem; maqsattı sabaqtas söylem*

maqsat bağınıñqılı sabaqtas söylem (мақсат бағыныңқылы сабақтас сөйлем): amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; maqsattı sabaqtas qurmalas söylem; maqsattı sabaqtas söylem*

maqsat pısıqtawış (мақсат пысықтауыш): amaç zarfı (zarf tümleci).

maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñqısı (мақсат пысықтауышының бағыныңқысы): amaç zarflı yan cümle. *krş. maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas söylem; maqsattı sabaqtas qurmalas söylem*

maqsattı sabaqtas qurmalas söylem (мақсатты сабақтас құрмалас сөйлем): amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. maqsat bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñqılı sabaqtas söylem; maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; ; maqsattı sabaqtas söylem*

maqsattı sabaqtas söylem (мақсатты сабақтас сөйлем): amaç bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. maqsat bağınıñı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñılı sabaqtas qurmalas söylem; maqsat bağınıñılı sabaqtas söylem; maqsat pısıqtawışınıñ bağınıñısı; maqsattı sabaqtas qurmalas söylem*

maqsattı söylem (мақсатты сөйлем): istek cümlesi.

matasa baylanısuw (матаса байланысу): eklenerek bağlanma; ilgi hâli eki ve iyelik hâli eki vasıtasıyla iki ya da daha fazla kelimenin bağlanması.

matasa baylanısqan esimdi söz tirkesteri (матаса байланысқан есімді сөз тіркестері): eklenerek bağlanan isimli kelime grupları.

matasa baylanısqan söz tirkesteri (матаса байланысқан сөз тіркестері): eklenerek bağlanan kelime grupları.

matasuw (матасу): bağlanma, eklenme.

meken pısıqtawış (мекен пысықтауыш): yer zarfı (zarf tümleci).

meken pısıqtawışınıñ bağınıñısı (мекен пысықтауышының бағыныңқысы): yer zarflı yan cümle.

meken sabaqtas söylem (мекен сабақтас сөйлем): tercih bildiren yan cümleli birleşik cümle.

menşikti anıqtawış (меншікті анықтауыш): mensubiyet tamlayan.

meñgeretin (меңгеретін): yönlendiren.

meñgerile baylanısuw (меңгеріле байланысу): yönlendirilerek bağlanma; yalın hâl ve ilgi hâli dışındaki hâl ekleri vasıtasıyla bağlanma.

meñgerile baylanısqan esimdi söz tirkesteri (меңгеріле байланысқан есімді сөз тіркестері): yönlendirilerek bağlanan isimli kelime grupları.

meñgerile baylanısqan etistikti söz tirkesteri (меңгеріле байланысқан етістікті сөз тіркестері): yönlendirilerek bağlanan fiilli kelime grupları.

meñgerile baylanısqan söz tirkesteri (меңгеріле байланысқан сөз тіркестері): yönlendirilerek bağlanan kelime grupları.

meñgeriletin (меңгерілетін): yönlendirilen.

meñgerilüw (меңгерілу): yönlendirilme.

meñgerüw (меңгеру): yönlendirme.

mezgil bağınıñı sabaqtas qurmalas söylem (мезгіл бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil bağınıñılı sabaqtas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñısı; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgildi sabaqtas söylem; mezgil sabaqtas söylem*

mezgil bağınıñılı sabaqtas qurmalas söylem (мезгіл бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñılı sabaqtas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñısı; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgildi sabaqtas söylem; mezgil sabaqtas söylem*

mezgil bağınıñılı sabaqtas söylem (мезгіл бағыныңқылы сабақтас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñısı; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgildi sabaqtas söylem; mezgil sabaqtas söylem*

mezgildes bağınıñı sabaqtas qurmalas söylem (мезгілдес бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. irgeles sabaqtas qurmalas söylem; şaqtas bağınıñı söylem; üdetpeli sabaqtas söylem*

mezgildes salalas qurmalas söylem (мезгілдес

салалас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. kezektes salalas qurmalas söylem; kezektes salalas söylem; mezgildes salalas söylem; tirkes salalas qurmalas söylem; tirkesti salalas qurmalas söylem*

mezgildes salalas söylem (мезгілдес салалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. kezektes salalas qurmalas söylem; kezektes salalas söylem; mezgildes salalas qurmalas söylem; tirkes salalas qurmalas söylem; tirkesti salalas qurmalas söylem*

mezgil pısıqtawış (мезгіл пысықтауыш): zaman zarfı (zarf tümleci).

mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñqısı (мезгіл пысықтауышының бағыныңқысы): zaman zarflı yan cümle. *krş. mezgil bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil bağınıñqılı sabaqtas söylem; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgildi sabaqtas söylem*

mezgildi sabaqtas qurmalas söylem (мезгілді сабақтас құрмалас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil bağınıñqılı sabaqtas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; mezgildi sabaqtas söylem; mezgil sabaqtas söylem*

mezgildi sabaqtas söylem (мезгілді сабақтас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil bağınıñqılı sabaqtas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgil sabaqtas söylem*

mezgil sabaqtas söylem (мезгіл сабақтас сөйлем): zaman bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. mezgil bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem***:** *mezgil bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; mezgil pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; mezgildi sabaqtas qurmalas söylem; mezgildi sabaqtas söylem*

modal' sözder arqılı baylanısuw (модаль сөздер арқылы байланысу): modal kelimeler vasıtasıyla bağlanma.

mölşer pısıqtawış (мөлшер пысықтауыш): miktar zarfı (zarf tümleci).

N

nominativtik söylem (номинативтік сөйлем): isim cümlesi. *krş. atawlı söylem (2); esim bayandawıştı söylem; esimdi söylem*

nusqawlı sabaqtas qurmalas söylem (нұсқаулы сабақтас құрмалас сөйлем): görelik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. nusqawlı sabaqtas söylem*

nusqawlı sabaqtas söylem (нұсқаулы сабақтас сөйлем): görelik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. nusqawlı sabaqtas qurmalas söylem*

O

odağay söz (одағай сөз): ünlem.

oqşaw sözder (оқшау сөздер): yüklem dışı tümleçler.

olqı söylem (олқы сөйлем): kesik cümle, eksiltili cümle. *krş. tolımsız söylem*

oñaşalanğan müşe (оңашаланған мүше): bağımsız öge.

oñaşalanğan ayqındawıştı söylemder (оңашаланған айқындауышты сөйлемдер): bağımsız cümleler.

oñaşalanğan müşe (оңашаланған мүше): bağımsız öge.

orın tärtibi arqılı baylanısuw (орын тәртібі арқылы байланысу): sıralanma düzeni vasıtasıyla bağlanma.

ortaq bastawış (ортақ бастауыш): ortak özne.

ortaq bayandawış (ортақ баяндауыш): ortak yüklem.

ortaq tolıqtawış (ортақ толықтауыш): ortak tümleç.

ortaq töl söz (ортақ төл сөз): ortak aktarma cümlesi.

Ö

ötiniş türde tilekti söylem (өтініш түрде тілекті сөйлем): rica türünde dilek cümlesi.

özekti müşelenüw (өзекті мүшелену): güncel cümlenin ögeleri.

P

pısıqtawış: zarf (zarf tümleci)

pısıqtawış bağınıñqı söylem (пысықтауыш бағыныңқы сөйлем): zarf yan cümlesi. *krş. adverbialdı bağınıñqı söylem; kösemşeli oralım*

predikat (предикат): yüklem. *krş. bayandawış; bayanşı müşe*

R

reduplikatsiya (редупликатсия): ikileme.

ritorikalıq suraq söylemi (риторикалық сұрақ сөйлемі): edebi soru cümlesi.

S

sabaqtasa baylanısuw (сабақтаса байланысу): yan cümleli bağlanma.

sabaqtas qurmalas söylem (сабақтас құрмалас сөйлем): temel ve yan yargılı birleşik cümle.

salalasa baylanısqan söz tirkesteri (салаласа байланысқан сөз тіркестері): sıralı-bağlı bağlanan kelime grupları.

salalasa baylanısuw (салаласа байланысу): sıralı-bağlı bağlanma.

salalas qurmalas söylem (салалас құрмалас сөйлем): sıralı-bağlı birleşik cümle.

salıstırma bağınıñqılı sabaqtas söylem (салыстырма бағыныңқылы сабақтас сөйлем): karşılaştırma bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. salıstırmalı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; salıstırmalı sabaqtas qurmalas söylem; salıstırmalı sabaqtas söylem*

salıstırmalı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem (салыстырмалы бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): karşılaştırma bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. salıstırma bağınıñqılı sabaqtas söylem; salıstırmalı sabaqtas qurmalas söylem; salıstırmalı sabaqtas söylem*

salıstırmalı sabaqtas qurmalas söylem (салыстырмалы сабақтас құрмалас сөйлем): karşılaştırma bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. salıstırma bağınıñqılı sabaqtas söylem; salıstırmalı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; salıstırmalı sabaqtas söylem*

salıstırmalı sabaqtas söylem (салыстырмалы сабақтас сөйлем): karşılaştırma bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. salıstırma bağınıñqılı sabaqtas söylem; salıstırmalı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; salıstırmalı sabaqtas qurmalas söylem*

salıstırmalı salalas qurmalas söylem (салыстырмалы салалас құрмалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem.; talğawlı salalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

salıstırmalı salalas söylem (салыстырмалы салалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas qurmalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem; talğawlı salalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

san esim men zat esim tirkesi (сан есім мен зат

ecim tirkeci): sayılı isim grubu (sayı + isim).

san esimdi etistik tirkesteri (сан есімді етістік тіркестері): sayılı fiil grubu (sayı + fiil).

san esimdi söz tirkesi (сан есімді сөз тіркесі): sayı grubu

san esim men zat esimnen tirkesken tizbekter orın tärkibi arqılı etistikpen qabısa tirkesteri (сан есім мен зат есімнен тіркескен тізбектер орын тәркібі арқылы етістікпен қабыса тіркестері): sayı ve ismin birbiri ardınca gelmesi vasıtasıyla fiilli tamlamalar (sayı + isim + fiil).

sapalıq anıqtawış (сапалық анықтауыш): nitelik tamlayan.

satılı köp bağınıñqılı sabaqtas (сатылы көп бағыныңқылы сабақтас): aşamalı çok yan cümleli birleşik cümle.

sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (себеп бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): sebep bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. sebep bağınıñqılı sabaqtas söylem; sebep pısıqtawış bağınıñqı; sebep pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; sebepti sabaqtas qurmalas söylem; sebepti salalas qurmalas söylem*

sebep bağınıñqılı sabaqtas söylem (себеп бағыныңқылы сабақтас сөйлем): sebep bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sebep pısıqtawış bağınıñqı; sebep pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; sebepti sabaqtas qurmalas söylem; sebepti salalas qurmalas söylem*

sebep pısıqtawış (себеп пысықтауыш): sebep zarfı (zarf tümleci)

sebep pısıqtawış bağınıñqı (себеп пысықтауыш бағыныңқы): sebep zarflı yan cümle. *krş. sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sebep bağınıñqılı sabaqtas söylem; sebep pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; sebepti sabaqtas qurmalas söylem; sebepti salalas qurmalas söylem*

sebep pısıqtawışınıñ bağınıñqısı (себеп пысықтауышының бағыныңқысы): sebep zarflı yan cümle. *krş. sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sebep bağınıñqılı sabaqtas söylem; sebep pısıqtawış bağınıñqı; sebepti sabaqtas qurmalas söylem; sebepti salalas qurmalas söylem*

sebep–saldar bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (себеп–салдар бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): sebep-sonuç bildiren yan cümleli birleşik cümle.

sebep–saldar jalğawlıqtı salalas söylem (себеп–салдар жалғаулықты салалас сөйлем): sebep-sonuç edatlarıyla sıralı-bağlı cümle.

sebep–saldar sabaqtas qurmalas söylem (себеп–салдар сабақтас құрмалас сөйлем): sebep-sonuç bildiren yan cümleli birleşik cümle.

sebep–saldar salalas qurmalas söylem (себеп–салдар салалас құрмалас сөйлем): sebep-sonuç bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

sebep–saldar / sebeptes salalas qurmalas söylem (себеп–салдар / себептес салалас құрмалас сөйлем): sebep-sonuç / sebepteşlik bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

sebeptes salalas söylem (себептес салалас сөйлем): sebepteşlik bildiren sıralı-bağlı cümle.

sebepti sabaqtas qurmalas söylem (себепті сабақтас құрмалас сөйлем): sebep bildiren temel ve yan cümleli birleşik. *krş. sebep bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; sebep bağınıñqılı sabaqtas söylem; sebep pısıqtawış bağınıñqı; sebep pısıqtawışınıñ bağınıñqısı; sebepti salalas qurmalas söylem*

sebepti salalas qurmalas söylem (себепті салалас құрмалас сөйлем): sebep bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle.

septik jalğawlar arqılı baylanısuw (септік жалғаулар арқылы байланысу): hâl ekleri vasıtasıyla bağlanma.

sın esim men zat esim tirkesi (сын есім мен зат есім тіркесі): sıfat tamlaması grubu.

sın esimdi etistik tirkesteri (сын есімді етістік тіркестері): sıfatlı fiil grubu (sıfat + fiil).

sın esimdi söz tirkesi (сын есімді сөз тіркесі): sıfat grubu

sın pısıqtawışınıñ bağınıñqısı (сын пысықтауышының бағыныңқысы): durum zarflı yan cümle. *krş. amal bağınıñqı sabaqtas söylem; amal (qımıl–sın) bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; atawlı sabaqtas qurmalas söylem; qımıl-sın bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; qımıl-sın bağınıñqılı sabaqtas söylem*

siltew esimdigi men zat esim tirkesi (сілтеу есімдігі мен зат есім тіркесі): işaret zamiri ve isimden oluşan kelime grubu.

siltew bağınıñqılı sabaqtas söylem (сілтеу бағыныңқылы сабақтас сөйлем): işaret bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. siltewli sabaqtas qurmalas söylem; siltew sabaqtas söylem*

siltewli sabaqtas qurmalas söylem (сілтеулі сабақтас құрмалас сөйлем): işaret bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. siltew bağınıñqılı sabaqtas söylem; siltew sabaqtas söylem*

siltew sabaqtas söylem (сілтеу сабақтас сөйлем): işaret bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. siltewli sabaqtas qurmalas söylem; siltew bağınıñqılı sabaqtas söylem*

sintaksis (синтаксис): söz dizimi.

sintaksistik kategoriyalar (синтаксистік категориялар): söz dizimsel kategoriler.

sintaksistik qatınastar (синтаксистік қатынастар): söz dizimsel ilişkiler.

sintaksistik qurılım (синтаксистік құрылым): söz dizimsel yapı.

sintaksistik oralımdar (синтаксистік оралымдар): söz dizimsel yan cümleler.

sintaksistik baylanıs (синтаксистік байланыс): söz dizimsel bağlanma.

sintaksistik birlik (синтаксистік бірлік): söz dizimsel birim.

sintaksistik mağına (синтаксистік мағына): söz dizimsel anlam.

sintaksistik sinonimder (синтаксистік синонимдер): söz dizimsel eş anlamlılar.

sintaksistik taldaw (синтаксистік талдау): söz dizimsel çözümleme.

sintetikalıq baylanısuw täsili (синтетикалық байланысу тәсілі): sentetik bağlanma yöntemi; kelimelerin ekler vasıtasıyla bağlanma yöntemi.

söylem (сөйлем): cümle.

söylem jüyesi (сөйлем жүйесі): cümle sistemi.

söylem müşeleri (сөйлем мүшелері): cümle ögeleri.

söylemniñ bırıñğay müşeleri (сөйлемнің бірыңғай мүшелері): cümlenin ortak ögeleri.

söylemniñ dara müşesi (сөйлемнің дара мүшесі): cümlenin basit ögesi.

söylemniñ kürdeli müşesi (сөйлемнің күрделі мүшесі): cümlenin birleşik ögesi. *krş. söylemniñ üyirli müşesi*

söylemniñ turlawlı müşeleri (сөйлемнің тұрлаулы мүшелері): cümlenin temel ögeleri.

söylemniñ turlawsız müşeleri (сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері): cümlenin yardımcı ögeleri.

söylemniñ üyirli müşesi (сөйлемнің үйірлі мүшесі): cümelenin birleşik ögesi. *krş. söylemniñ kürdeli müşesi*

söylem sintaksisi (сөйлем синтаксисі): cümlenin

söz dizimi.

söylem türleri (сөйлем түрлері): cümlenin yapısal ve anlamsal türleri.

söz tirkesi (сөз тіркесі): kelime grubu. *krş. fraza*

sözderdiñ baylanısuw täsilderi (сөздердің байланысу тәсілдері): kelimelerin bağlanma yöntemleri.

sözderdiñ baylanısuw formaları (сөздердің байланысу формалары): kelimelerin bağlanma şekilleri.

sözderdiñ orın tärtibi (сөздердің орын тәртібі): kelimelerin yer düzeni.

söz tirkesiniñ bağınıñqı sıñarı (сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары): kelime grubunun temel bileşeni.

söz tirkesiniñ grammatikalıq mağınası (сөз тіркесінің грамматикалық мағынасы): kelime gruplarının gramatikal anlamı.

söz tirkesi sintaksisi (сөз тіркесі синтаксисі): kelime grubu söz dizimi.

sub'ektisiz söylem (субъектісіз сөйлем): öznesiz cümle. *krş. jaqsız söylem; bastawışsız söylem*

surawlı söylem (сұраулы сөйлем): soru cümlesi.

suyılıñqı salalas söylem (сұйылыңқы салалас сөйлем): açıklama bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. anıqtamalı salalas qurmalas söylem; iliktes salalas qurmalas söylem; tüsindirmeli salalas qurmalas söylem; tüsindirmeli salalas söylem*

Ş

şaqtas bağınıñqı söylem (шақтас бағыныңқы сөйлем): eş zamanlılık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. irgeles sabaqtas qurmalas söylem; mezgildes bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; üdetpeli sabaqtas söylem*

şarttı bağınıñqı (шартты бағыныңқы): şartlı yan cümle. *krş. şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı sabaqtas söylem*

şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem (шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем): şart bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı sabaqtas söylem*

şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem (шартты бағыныңқы сабақтас құрмалас сөйлем): şart bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı sabaqtas söylem*

şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem (шартты бағыныңқы сабақтас сөйлем): şart bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı sabaqtas söylem*

şarttı ray tulğalı oralım (шартты рай тұлғалы оралым): şart kipli yan cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem; şarttı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı sabaqtas söylem*

şarttı sabaqtas qurmalas söylem (шартты сабақтас құрмалас сөйлем): şart bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas*

söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas söylem

şarttı sabaqtas söylem (шартты сабақтас сөйлем): şart bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. şarttı bağınıñqı; şarttı bağınıñqılı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şarttı bağınıñqı sabaqtas söylem; şarttı ray tulğalı oralım; şarttı sabaqtas qurmalas söylem*

şarttı salalas qurmalas söylem (шартты салалас құрмалас сөйлем): şart bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. şarttı salalas söylem*

şarttı salalas söylem (шартты салалас сөйлем): şart bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. şarttı salalas qurmalas söylem*

şığıs jalğawlı söz tirkesi (шығыс жалғаулы сөз тіркесі): ayrılma hâli ekli kelime grubu.

şılawlar arqılı baylanısuw (шылаулар арқылы байланысу): edatlar vasıtasıyla bağlanma.

T

taqırıptı sabaqtas söylem (тақырыпты сабақтас сөйлем): ilgi bildiren yan cümleli birleşik cümle.

talğama salalas söylem (талғама салалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas qurmalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem; talğawlı salalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

talğawlı salalas qurmalas söylem (талғаулы салалас құрмалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas qurmalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

talğawlı salalas söylem (талғаулы салалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas qurmalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem; talğawlıq salalas söylem*

talğawlıq salalas söylem (талғаулық салалас сөйлем): karşılaştırma bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. ayırıñqı salalas söylem; salıstırmalı salalas qurmalas söylem; salıstırmalı salalas söylem; talğama salalas söylem; talğawlı salalas qurmalas söylem; talğawlı salalas söylem*

tañırqawlı suraq söylemi (таңырқаулы сұрақ сөйлемі): şaşırtıcı soru cümlesi.

täweldik jalğawı arqılı baylanısuw (тәуелдік жалғауы арқылы байланысу): iyelik eki vasıtasıyla bağlanma.

tilekti söylem (тілекті сөйлем): dilek cümlesi.

tirkes salalas qurmalas söylem (тіркес салалас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. kezektes salalas qurmalas söylem; kezektes salalas söylem; mezgildes salalas qurmalas söylem; mezgildes salalas söylem; tirkesti salalas qurmalas söylem*

tirkesti salalas qurmalas söylem (тіркесті салалас құрмалас сөйлем): eş zamanlılık bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. kezektes salalas qurmalas söylem; kezektes salalas söylem; mezgildes salalas qurmalas söylem; mezgildes salalas söylem; tirkes salalas qurmalas söylem*

tolıq söylem (толық сөйлем): tam cümle. *krş. tolımdı söylem*

tolıqtawış (толықтауыш): tümleç.

tolıqtawış bağınıñqı söylem (толықтауыш бағыныңқы сөйлем): nesne yan cümlesi.

tolımdı söylem (толымды сөйлем): tam cümle. *krş. tolıq söylem*

tolımsız söylem (толымсыз сөйлем): kesik cümle,

eksiltili cümle. *krş. olqı söylem*

töl söz (төл сөз): aktarma cümle.

tölew söz (төлеу сөз): uyarlama cümlesi.

tsitat (цитат): iktibas.

turaqtı söz tirkesi (тұрақты сөз тіркесі): kalıplaşmış / deyimleşmiş kelime grubu.

turlawlı müşe (тұрлаулы мүше): temel öge.

turlawsız müşe (тұрлаусыз мүше): yardımcı öge.

tuwra tolıqtawış (тура толықтауыш): nesne.

tuyıq etistikti söylem (тұйық етістікті сөйлем): sadece mastar ekli fiilden oluşan cümle.

tüsindirmeli sabaqtas söylem (түсіндірмелі сабақтас сөйлем): açıklama bildiren yan cümleli bileşik cümle.

tüsindirmeli salalas qurmalas söylem (түсіндірмелі салалас құрмалас сөйлем): açıklama bildiren sıralı-bağlı birleşik cümle. *krş. anıqtamalı salalas qurmalas söylem; iliktes salalas qurmalas söylem; suyılıñqı salalas söylem; tüsindirmeli salalas söylem*

tüsindirmeli salalas söylem (түсіндірмелі салалас сөйлем): açıklama bildiren sıralı-bağlı cümle. *krş. anıqtamalı salalas qurmalas söylem; iliktes salalas qurmalas söylem; suyılıñqı salalas söylem; tüsindirmeli salalas qurmalas söylem*

tüydekti tirkes (түйдекті тіркес): birleşik kelime grupları.

U

uran söz (ұран сөз): ünlem.

uqsatuw bağınıñqılı sabaqtas söylem (ұқсату бағыныңқылы сабақтас сөйлем): benzetme bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. uqsastı sabaqtas söylem*

uqsastı sabaqtas söylem (ұқсасты сабақтас сөйлем): benzetme bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. uqsatuw bağınıñqılı sabaqtas söylem*

Ü

üdetpeli sabaqtas söylem (үдетпелі сабақтас сөйлем): eş zamanlılık bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. irgeles sabaqtas qurmalas söylem; mezgildes bağınıñqı sabaqtas qurmalas söylem; şaqtas bağınıñqı söylem*

üdetpeli salalas qurmalas söylem (үдетпелі салалас құрмалас сөйлем): süreklilik bildiren sıralı bağlı birleşik cümle. *krş. birtektes salalas qurmalas söylem; iñğaylas salalas qurmalas söylem; irgeli salalas qurmalas söylem; jayılıñqı salalas söylem; jıyılıñqı salalas söylem; qıysuw birıñğay salalas qurmalas söylem*

ügit (aqıl) türde tilekti söylem (үгіт (ақыл) түрде тілекті сөйлем): nasihat türünde dilek cümlesi.

ülektes bağınıñqılı sabaqtas söylem (үлектес бағыныңқылы сабақтас сөйлем): eşitlik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. ülektes sabaqtas qurmalas söylem; ülestes sabaqtas söylem*

ülektes sabaqtas qurmalas söylem (үлектес сабақтас құрмалас сөйлем): eşitlik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. ülektes bağınıñqılı sabaqtas söylem; ülestes sabaqtas söylem*

ülestes sabaqtas söylem (үлектес сабақтас сөйлем): eşitlik bildiren yan cümleli birleşik cümle. *krş. ülektes bağınıñqılı sabaqtas söylem; ülektes sabaqtas qurmalas söylem*

üsteme buwındı qos söz (үстеме буынды қос сөз): pekiştirmeli ikileme.

üstewli etistik tirkesteri (үстеулі етістік тіркестері): zarflı fiil grubu.

üstewli söz tirkesi (үстеулі сөз тіркесі): zarflı kelime grubu.

üstew men etistik tirkesteri (үстеу мен етістік

тіркестері): zarf grubu (zarf + fiil).

üyirli bastawış (үйірлі бастауыш): birleşik özne. *krş. kürdeli bastawış; qosarlı bastawış*

üyirli bayandawış (үйірлі баяндауыш): birleşik yüklem. *krş. kürdeli bayandawış; qosarlı bayandawış*

Z

zat esimdi etistik tirkesteri (зат есімді етістік тіркестері): isim + fiilden oluşan kelime grubu.

zat esimdi tirkester (зат есімді тіркестер): takısız isim tamlaması grubu.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV, Z. Elövset (1996). *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÄBİLQAYEV, Asxat (1956). *Qazaq Tilindegi Töl Söz ben Tölew Söz.* Almatı: Qazaqtıñ Memlekettik Oquw-Pedagogika Baspası.

ÄBİLQAYEV, Asxat (1963). *Qazirgi Qazaq Tilindegi Jay Söylem Türleri*. Almatı: QazmemOPB.

ABUOVA, Akjarkın (2008). "Kazak Türkçesinde Kelime Grubunun Kavramı ve Terimi Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (25), 7-17.

AĞCA, Hüseyin (2001). *Türk Dili*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları.

AHANOV, Kaken (2008). *Dil Biliminin Esasları* (Çev. Murat Ceritoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKALIN, Mehmet (1979). *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.

AKAR, Ali (2010). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

AKBABA-ERGÖNENÇ Dilek (2011). *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

AKBAYIR, Sıddık (2003). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Deniz Kültür Yayınları.

AKÇALI, Berçin (2013). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki İyi ve Kötü Kavramlarının Karşılaştırılmalı Biçimde İncelenmesi". *Turkish Studies Dergisi*, 8 (9), 403-428.

AKERSON-ERKMAN, Fatma (2008). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

AKERSON-ERKMAN, Fatma, OZİL, Şeyda (2015). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Cümleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKHMETOVA, Sakina Gabdulkayumovna, TURSUNBAYEVA, Jumakul Boşinovna, ISKAKOVA, Jamal Iskakovna, YAROVAYA, Evgeniya Filippovna. (2006). *English-Kazakh Dictionary*. Almatı: Mektep Baspası.

AKSAN, Doğan (2003). *Her Yönüyle Dil - Ana Hatlarıyla Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKTAN, Bilal (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

ALDAŞEVA, Aygül, WÄLİYEV, Nurgeldi (1988). *Qazaq Tiliniñ Orfografiyalıq Sözdigi*. Almatı: Ğılım Baspası.

ALKAYA, Ercan (2001). "Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 55-76.

ALKAYA, Ercan (2002). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar* (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALVAN, Suad Mahmud (2007). "Ali Şir Nevai Muhakemetül-lugateyn Eserinin Sesbilimi Özellikleri". *Iraq Academic Scientific Journals*, (17), 99-121.

ALYILMAZ, Cengiz (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AMANJOLOV, Särsen (1938). *Qazaq Tiliniñ Grammatikası I – Morfologiya.* Almatı: Qazaq Memlekettik Baspası.

AMANJOLOV, Särsen (1940). *Qazaq Tili Ğılımiy Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı*. Almatı.

AMANJOLOV, Särsen (2008). *Qazaq Ädebiy Tili Sintaksisiniñ Qısqaşa Kursı*. Pavlodar: S. Torayğırov Atındağı Pavlodar Memlekettik Universiteti.

AMANJOLOV, Särsen, ÄBİLQAYEV, Asxat (1991). *Qazaq Tili (Sintaksis)*. Almatı.

AMANJOLOV, Särsen, SAWRANBAYEV Nığmet (1939). *Qazaq Tiliniñ Grammatikası II – Sintaksis*. Almatı: Qazaq Memlekettik Baspası.

AMANTAY, Diydar (2010). *Qarqaralı Basında - Roman, Povest', Äñgimeler, Esseler, Öleñder*, Almatı.

ÄMİROV, Raqış Sätulı (1983). *Jay Söylem Sintaksisi*, Almatı: Mektep Baspası.

AQKÖZOV, Ä. Ä. (2012). "Qarsı Mändi Qurmalas Söylemder". *Bulletin QazNu. Filology Series,* 3 (137), 262-265.

ARAT, Reşit Rahmeti (1953). "Türk Şivelerinin Tasnifi". *Türkiyat Mecmuası,* (10), 59-137.

ARAT, Reşit Rahmeti (1977). "Kazakistan". *İslam Ansiklopedisi*, (6, 494-505). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ARAT, Reşit Rahmeti (1987). *Makaleler 1.* (Haz. Osman Fikri Sertkaya). Ankara.

ARAT, Reşit Rahmeti, TEMİR, Ahmet (2002). "Türk Şivelerinin Tasnifi". *Türk Dünyası El Kitabı (Dil-Kültür-San'at)*, (I, 224-247). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.

ARĞINOV, Xasen. (1974). *Qazaq Tili Metodikası (Sintaksis, Punktuatsiya)*. Alma-Ata: Mektep Baspası.

ARPABEKOV, Seytjapar (2004). *Qazaq Tili: Anıqtamalıq*. Almatı: Däwir Baspası.

ARTIQBAYEV, Jambıl Omarulı (2004). *Qazakstan Tarixı (90 Suraq Jäne Jawap)*. Astana.

ASABAYEV, J. (2009). *Qazirgi Qazaq Tili – Leksikalogiya*. Gülstan.

ATA, Aysu (2002). *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*. İstanbul: Simurg Yayınları.

ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, ÇAM, Ayfer (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayınevi.

ATAY, Ayten (2014). *Çağatay Türkçesinde Edatlar*. Konya: Çizgi Kitapevi.

ATMACA, Emine (2013). "Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve "Dil" Organ Adıyla Kurulmuş Makallar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2 (1), 20-48.

ÄWEZOV, Muxtar (2002). *Qoğansızdar Küni – Ängimeler, Povester*. Almatı: Atamura Baspası.

AYAN, Ekrem (2001). *Kazak Türkçesinin Cümle Bilgisi Bakımından Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYDAROV, Ğubaydolla (1986). *Köne Türki Jazba Eskertkişteriniñ Tili*. Almatı: Mektep Baspası.

AYDIN, İlker (2004). "Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri". *Dil Dergisi*, (126), 29-55.

AYDIN, İlker (2009). "Birleşik Cümle Üzerine". *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007, Bildiriler Türkçenin Sözdizimi* (35-74). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

AYDOĞDU, Özkan (2009). "-(x)g / -(x)ġ Ekinin Tarihî Gelişimi ve Kuzey (Kıpçak) Grubu Türk Lehçelerindeki Rolü". *Zeitschrift für die Welt der Tüken*, 1 (2), 91-118.

AYMAWITOV, Jüsipbek (2003). *Aqbilek - Povest', Roman*. Almatı: Atamura Baspası.

AYTKAZİNA, T. D. (2013). *Qazaq Tili*. Pavlodar: Kereküw Baspası.

BALAKAYEV, Mavlen (1959). *Sovremennıy Kazahskiy Yazık - Sintaksis*. Alma-Ata: Akademiya Nauk Kazahskoy SSR.

BALAQAYEV, Mäwlen (1940). *Qazaq Tiliniñ Grammatikası*. Almatı: Qazaq Memleket Baspası.

BALAQAYEV, Mäwlen (2007a). *Qazirgi Qazaq Tili*. Astana: Er-Däwlet Baspası.

BALAQAYEV, Mäwlen (2007b). *Qazaq Ädebiy Tili*. Almatı: Dayk-Press Baspası.

BALAQAYEV, Mäwlen, QORDABAYEV, Tölebay (1961). *Qazirgi Qazaq Tili Grammatikası - Sintaksis*. Almatı: Mektep Baspası.

BALAQAYEV, Mäwlen, QORDABAYEV, Tölebay (1971). *Qazirgi Qazaq Tili Grammatikası – Sintaksis*. Almatı: Mektep Baspası.

BALAQAYEV, Mäwlen, SAYRAMBAYEV, Talğat (1997). *Qazirgi Qazaq Tili (Söz Tirkesi Men Jay Söylem Sintaksisi)*. Almatı: Sanat Baspası.

BANG, Willi (1996). *Köktürkçeden Osmanlıcaya* (Çev.: Tahsin Aktaş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BANGUOĞLU, Tahsin (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BASIMOV, Xajım (1939). "Söylemniñ Turlawsız Müşeleri". *Xalıq Muğalimi*, 120-132.

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç (2006). *Türk Dillerinin Tarihi-Tipolojik Sesbilimi*. (Çev: Kenan Koç-Oktay Selim Karaca). İstanbul: Multilingual Yayınları.

BASKAKOV, Nikolay Aleksandroviç, HASENOVA, A.K., İSENGAHİYEVA, V. A., KORDABAYEV, T. P. (1966). *Sopostavitel'naya Grammatika Russkogo i Kazahsogo Yazıkov - Morfologiya*. Alma-Ata: İzdatel'stvo "Nauka" Kazahskoy SSR.

BAŞKAN, Özcan (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAYRAKTAR, Nesrin (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAYTURSINOV, Axmet (2003). *Ädebiyet Tanıtqış - Zerttew men Öleñder*. Almatı: Atamura Baspası.

BEGALİN, S. (1950). *Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi*. Almatı: Qazaqtıñ Memlekettik Körkem Ädebiyet Baspası.

BEGALİYEV, Ğali (1941). *Qurmalas Söylem (Oquwşılarğa Kömekşi Material)*. Almatı: Birlesken Qazaq Memleket Baspası.

BEKMAĞANBETOVA, G. Ş. (2013). "Şarttı Ray Tulğasınıñ Tarixiy Etimologiyalıq Negizderi". (http://rusnauka.com/35_NOBG_2013/Philologia/7_151874.doc.htm) (Erişim Tarihi: 15.02.2018).

BEKMAĞANBETOVA, G. Ş. (2015). "Qurmalas Söylem Komponentteriniñ Özindik Erekşelikteri". (http://group-global.org/ru/publication/23433-kurmalas-soylem-komponentterinin-ozindik-erekshelikteri) (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

BEKTEMİRQIZI, Şaqaman Irısgül (2008). *Qazaq Tili Sözderiniñ Türlenim Jüyesi Men Qızmeti*. Pavlodar: EKO Baspası.

BEKTUROV, Şäbiken Käribayulı (2004). *Kazahsko-Russkiy, Russkiy-Kazahskiy Slovar'*. Almatı: Atamura Baspası.

BEKTUROV, Şäbiken Käribayulı, BEKTUROVA, Ardaq Şabkenovna (2008). *Qazaq Tili (AnaTili Deñgeyinde Üyretüw Quralı)*. Almatı: Atamura Baspası.

BEKTUROV, Şäbiken Käribayulı. (2006). *Qazaq Tili (Leksika - Fonetika - Morfologiya - Sintaksis)*. Almatı: Atamura Baspası.

BEKTUROV, Şäbiken, BEKTUROVA, Ardaq (2001). *Kazakhsko-Ruskiy Slovar'*.

Astana: Foliant.

BENZİNG, J., MENGES, K. H. (1979). "Türk Dillerinin Sınıflandırılması". (Çev. R. Küçükboyacı). (Editör: Mehmet Akalın). *Târîhî Türk Şîveleri,* (1-14). Ankara: Sevinç Matbaası.

BESEREK, Ahmet (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*. İstanbul: MEB Yayınları.

BİCE, Hayati (1993). *Hoca Ahmet Yesevi Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

BİLGEGİL, M. Kaya (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

BİLGİN, A. Azmi (2005). "Muhâkemetü'l-Lugateyn". *İslam Ansiklopedisi* (30, 397-398). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.

BİRAY, Nergis (2013). "Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini: 'Kazak Türkçesi Örneğinde'". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20 (2), 1-30.

BİRAY, Nergis, AYAN, Ekrem, ERCİLASUN-KURMANGALİEVA, Güljanat (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi (Ses-Şekil-Cümle Bilgisi, Metinler)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.

BORJAKOW, A., SARYHANOW, M., SÖŸEGOW, M., HOJAŸEW, B., ÄRNAZAROV, S. (Red.) (2000). *Türkmen Diliniñ Grammatikasy – Morgologiÿa*. Aşgabat: Ruh Neşrÿaty.

BOZ, Erdoğan (2009). "Türkiye Türkçesinde "Özne" Durum Biçimbirimi Alabilir Mi?" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 4 (3), 2371-2377.

BOZ, Erdoğan (2013). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

BOZKURT, Fuat (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

BOZKURT, Fuat (2000). *Türkiye Türkçesi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

BOZKURT, Fuat (2005). *Türklerin Dili*. İstanbul: Kapı Yayınları.

BÖREKÇİ, Muhsine (1994). *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizimi I-II* (Doktora Tezi).

Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BÖREKÇİ, Muhsine (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset.

BURABAYQIZI, Şıntasova Gülzat (2013). *Qazaq Til Bilimindegi Qurmalas Söylem Teoriyasınıñ Damuwı*. Qorqıt Ata Atındağı Qızılorda Memlekettik Universiteti, Filologiya Fakulteti, Qazaq Tili Men Ädebiyeti jäne Jurnalistika Kafedrası (Dissertatsiya Referatı). Kızılorda.

BURAN, Ahmet, ALKAYA, Ercan (2004). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

BURAN, Ahmet, ALKAYA, Ercan (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 - Kuzeybatı / Kıpçak Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

BURDURLU, İbrahim Zeki (1974). *Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeler*. İzmir: Karınca Matbaacılık.

BÜRKİT, O., ERJANOVA, U., ÖMİRZAQOV B. (2012). *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Grammatikalıq Qurılımı: Morfologiya jäne Sintaksis (Oquw-Ädstemelik Qural).* Oral: M. Ötemisov Atındağı BQMU Baspa Ortalığı.

CAFEROĞLU, Ahmet (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitapevi.

CAFEROĞLU, Ahmet (2015). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları.

COŞKUN, Volkan (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÇAĞATAY, Saadet (1963). "Türkçede ki < erki". *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 245-250.

ÇAĞATAY, Saadet (1978). *Türk Lehçeleri Örnekleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Sözlük* I-V. Ankara: Ötüken Yayınları.

ÇATIKKAŞ, Ata (2001). *Örnekli ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu*. İstanbul: Alfa Yayınları.

ÇELİK, Abdullah; KAYA, Nesrin, DEMİRBİLEK, Salih, ÇİFTCİ, Selcen (2006). *Cümle ve Metin Bilgisi*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

DAŞDAN (CULFAYEVA), Halide (2004). *Kazak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler (Metin-Tercüme-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DAŞDEMİR, Muharrem (1995). *Tarık Buğra'nın Romanlarında Sözdizimi* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DAŞDEMİR, Muharrem (2009). "Türkçede Yapıca Bağımsız Cümlelerden Oluşmuş Yan Cümleler". *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları. 135-144.

DAŞDEMİR, Muharrem (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.

DELİCE, H. İbrahim (2007). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

DEMESİNOVA, N. H. (1974). *Razvitiye Sintaksisa Sovremennogo Kazahskogo Yazıka*. Alma-Ata: İzdatel'stvo "Nauka" Kazahskoy SSR.

DEMİR, Celâl (2003). "Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri". *TÜBAR*, XIII, 407-423.

DEMİR, Nurettin, YILMAZ, Emine (2002). "*Ural-Altay ve Altay Dil Teorisi*". *Türkler*, (1, 394-402). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

DEMİR, Nurettin, YILMAZ, Emine (2012). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

DEMİR, Tufan (2004). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınları.

DEMİRCAN, Ömer (1998). "Güneş-Dil Teorisi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (8), 119-143.

DEMİRCAN, Ömer (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

DENY, Jean (2012). *Türk Dil Bilgisi* (Çev.: Ali Ulvi Elöve; Hzl.: Ahmet Benzer).

İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

DEVELİ, Hayati (1997). "{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme". *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 115-152.

DİNÇ, Sinan (2017). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayınevi.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1976). *Tümce Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DOERFER, Gerhard (2003). "Akraba Olmama Kanıtlanabilir Mi?' Altay Dilleri Sorunu" (Çev: Faruk Gökçe). *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* (5), 157-168.

DOĞAN, Levent (2010). *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

DOĞAN, Oğuz (1996). *Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ECKMANN, János (1959). "Çağataycada Yardımcı Cümleler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (27-58). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ECKMANN, János (1988). "Çağatayca" (Çev.Mehmet Akalın). *Tarihi Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

ECKMANN, János (2003). *Çağatayca El Kitabı* (Çev: Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.

EDİSKUN, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2006). "Cümle Menşeli Edatlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* (31), 193-207.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2010). "Kazak Türkçesinde Zarf-Fiil Kökenli Kipler". Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (1), 1-20.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2014). *Vahidi Cinanü'l-Cenan (Giriş - Dil İncelemesi - Metin - Dizinler)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

EKER, Süer (2002). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

EMRE, Ahmet Cevat (1945). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERASLAN, Kemal (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1997). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2010). "Tarihten Geleceğe Türk Dili", (http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/7.php 31 Aralık 2010). (Erişim Tarihi: 25.06.2015)

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2013). "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri". *Dil Araştırmaları*, (1), 17-22.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERDOĞAN, Özlem (2015). "Yan Cümlelerin Dilbilgisel Anlamlı Sözcük Değerinde Kullanımı". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39 (2), 245-264.

ERGAN, Nevin Güngör (1999). "Türk Atasözü ve Deyimlerde Aile ve Akrabalık Anlayışı". (http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php) (25.06.2015)

ERGİN, Muharrem (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.

ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser (1993). "Türkçede *-DIk* Ekinin Yan Eklerdeki İşlevi Üzerine". *Dilbilim Araştırmaları,* (161-171). Ankara: Hitit Yayınevi.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser (1994). "Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine". *Dil Araştırmaları,*31-41.

ERGUVANLI-TAYLAN, Eser (1998). "Türkçede Tümce Yapısına Sahip Tümleç Yantümceleri". *Doğan Aksan Armağanı,* (155-164). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ERGÜR, Atilla (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

ERKUL, Rasih (2004). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ESENOV, Qayırbolat (1969). *Qazirgi Qazaq Tilindegi Şarttı Jäne Qarsılıqtı Bağınıñqı Söylemder*. Almatı.

ESENOV, Qayırbolat (1982). *Sabaqtas Qurmalas Söylemniñ Qurılısı*. Almatı: Ğılım Baspası.

ESENOV, Qayırbolat (2010). *Qazaq Tilindegi Kürdelengen Söylemder*. Pavlodar: S. Toraygırov Atındağı Pavlodar Memlekettik Universiteti Baspası.

EYÜPOĞLU, İsmet Zeki (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Ferhat TAMİR, *Kazak Hanlığı*, (https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380497&/Kazak-Hanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Ferhat-Tamir-) (Erişim Tarihi: 25.06.2015)

GABAİN, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

GENCAN, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

GENCAN, Tahir Nejat (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Yayınları.

GÖĞÜŞ, Beşir (1968). "Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (89-142.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖĞÜŞ, Beşir (1968). "Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (89-142). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2002). "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dil Siyasetine Sosyo-Lengüistik Bir Yaklaşım". *Türkler*, (19, 415-423). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

GÖKNEL, Yüksel (1974). *Modern Türkçe Dilbilgisi*. İzmir: Esen Yayınları.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur (2015). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÖZYAŞ, Gülbeyaz (2011). *Kazak Atasözlerinde Zamanlar* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GRÖNBECH, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2007); *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I–II,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2015). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜLSEVİN, Gürer (2001). "Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf-Fiiller Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 122-143.

GÜLTEKİN, Mevlüt (2006). *Asiyabad'dan Özbek Türkçesi Metinleri (Gramer-Metinler ve Aktarmalar-Sözlük)*. Niğde: NET–PA Yayınları.

GÜNEŞ, Sezai (1996). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.

GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜRSU, Uğur (2009). *Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜZELDİR, Muharrem (2002). *Abuşka Lügati (Giriş-Metin-İndeks)* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HATİBOĞLU, Vecihe (1963). "Kelime Grupları ve Kuralları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (203-244). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HATİBOĞLU, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HATİPOĞLU, A. Necip (2000). *Üniversitede Türk Dili Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

HENGİRMEN, Mehmet (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.

HENGİRMEN, Mehmet (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

HEYÄT, Cavad (2011). *Türk Dilläri vä Lähcälärinin Tarixi II*. Bakı: Tähsil.

HITCHINS, Keith (2002). "Kazak Dili". *İslam Ansiklopedisi*, (25, 132-134). Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

HITCHINS, Keith (2002). "Kazaklar". *İslam Ansiklopedisi*, (25, 131-132). Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

HUNUTLU, Ümit (2014). O*rhun Yazıtları ile İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Yan Cümleler* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HUNUTLU, Ümit (2015). *Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

ISQAQOV, Axmediy (1974). *Qazirgi Qazaq Tili (Morfologiya)*. Almatı: Mektep Baspası.

ISQAQOV, Axmediy (1992). *Qazaq Tili*. Almatı: Ravan Baspası.

ISQAQOV, Axmediy, WÄLİ, Nurgeldi (Ed.) (2006). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi.* Tom 1-15. Almatı: Arıs Baspası.

İMER, Kâmile, KOCAMAN, Ahmet, ÖZSOY, A. Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

İngilizce-Türkçe Sözlük, (http://tureng.com) (Erişim Tarihi: 15.10.2016)

İSAYEV, Seyilbek Muqamedjarulı (2007). *Qazirgi Qazaq Tili*. Almatı: Öner Baspası.

İSAYEV, Seyilbek Muqamedjarulı (2013). *Qazaq Tili*. Almatı: Öner Baspası.

İSMAİL, Zeyneş (2002). *Kazak Türkleri*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

İSMAİL, Zeyneş, GÜMÜŞ, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

İYSABAY, Qalmuqan (2008). *Jumbaq Üy - Povester*. Almatı: Atamura Baspası.

JANUZAKOV, T. (Red.) (2008). *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.

JAPBAROV, Amangeldi (2011). *Oquwşılardıñ Tınış Belgilerdi Durıs Qoyuw İykemdiligi Men Dağdılardın Qalıptastıruwdıñ Ğılımiy-Ädistemelik Negizderi*. Şımkent: İP Valiyev Baspası.

JEKSENBAY, Turdaqın (2007). *Bürkit - Povest' jäne Äñgimeler*. Almatı: Atamura Baspası.

JİYENBAYEV, Seyil Sarıqulu (1940). *Söylemniñ Tınıs Belgileri*. Alma-Ata: Qazaq Memleket Baspası.

JİYENBAYEV, Seyil Sarıqulu (1941a). *Sintaksis Mäseleleri (Qurmalas Söylemniñ Taptastırıluwı Tuwralı)*. Almatı.

JİYENBAYEV, Seyil Sarıqulu (1941b). *Qazaq Tiliniñ Metodikası*. Almatı: Qazaqtıñ Birikken Memlekettik Baspası.

JUBANULI, Qudaybergen (1936). *Qazaq Tiliniñ Programması*. Almatı: Qazaqstan Baspası.

JUBANULI, Qudaybergen (2013). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri I.* Almatı: Abzal-Ay Baspası.

KABAHASANOĞLU, Vahat, DEMİRCİ, Selahattin (2000). *Üniversitelerde Türk Dili*. İstanbul: Der Yayınları.

KAÇALİN, Mustafa (2011). *Nevayi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KADAŞEVA, Karlığaş (2000). "Kazak Dokumacılık Sanatında Halı-Kilim-Cicim-Keçe-Sumak İle İlgili Desen ve Bezek İsimleri". *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, (35-43). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KAPLAN, Mehmet (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.

KARA, Funda (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikayelerinde Söz Dizimi* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARA, Funda (2001). *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi* (Doktora). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAAĞAÇ, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi.* İstanbul: Kesit Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARABULUT, Ferhat (2009). "Dünya Dil bilimi Tarihi İçinde Divân-u Lûgâti't-Türk'ün Yeri ve Önemi". *Turkish Studies*, 4 (3), 1326- 1342.

KARAHAN, Leyla (1997). *Türkçede Söz Dizimi - Cümle Tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, Leyla (2006). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, Leyla (2011). "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine". *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, (236-244). Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, Leyla (2014). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAKOÇ, Birsel (2013). "Türkçe ve Nogaycada Tümleç Yan Cümlelerinde Zorunlu Denetim". *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2 (2), 303-323.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAÖRS, M. Metin (2005). *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi (Cümle Tahlilleri)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAÖRS, Metin (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

KARASOY, Yakup, YAVUZ, Orhan, KAYASANDIK, Ahmet, DİREKÇİ, Bekir (2001). *Üniversiteler İçin Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon Bilgiler.* Konya: Selün Yayınları.

KAYA, Güven (1997). *Türk Dili Ders Notları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kazahskiy-Russkiy Slovar, (http://translate.academic.ru/) (Erişim Tarihi: 27.02.2016)

Kazahsko-Russkiy Slovar, (https://sozdik.kz/ru/dictionary/translate/kk/ru/) (Erişim Tarihi: 18.11.2015)

Kazakça-Türkçe Sözlük, (http://ctle.pau.edu.tr/kztr/index.php) (Erişim Tarihi: 01.01.2015)

Kazakistan Ülke Raporu (1996). No: 30, Ankara: TİKA Yayınları.

KENESBAYEV, I. (1977). *Qazaq Tiliniñ Frazeologiyalıq Sözdigi*. Almatı: Gılım Baspası.

KENESBAYOĞLU, I. K. (Ed.) (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. (Tercüme: H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

KENJEĞALİYEV, S. A., NURJANOVA, Q. (2012). "Qarsılıqtı Bağınıñqı Sabaqtas Qurmalas Söylemderdiñ Jasaluw Joldarı". *Qarağandı Universitetiniñ Xabarşısı Filologiya Seriyası*, 1 (65), 15-21.

KERİMOĞLU, Caner (2014). *Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

KEYKİN, Järdem (2002). *Qazaqtıñ 7777 Maqalı men Mäteli.* Almatı: Ölke Baspası.

KIRCHNER, Marc (1998). "Kazakh and Karakalpak", *The Turkic Languages* (Ed. Lars Johannos– Èva A. Csató), (318-332). London-New York: Routledge.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1994). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KOÇ, Kenan, BAYNİYAZOV, Ayabek, BAŞKAPAN, Vehbi (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları.

KOÇ, Kenan, DOĞAN, Oğuz (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

KOÇ, Nurettin (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.

KOKARCA, Berrin (2005). *İnci Aral'ın 'Mor' Adlı Romanında Yan Cümleler* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KORKMAZ, Zeynep (1965). "Türkiye Türkçesinde –madan / -meden < -madın / -medin Zarf-Fiil (Gerindium) Ekinin Yapısı Üzerine". *Türkoloji Dergisi*, 2 (1), 259-269.

KORKMAZ, Zeynep (1995). "XI.-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, (1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2005). "Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları". *Türk*

Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. LXXXIX (638), 118-125.

KORKMAZ, Zeynep (2006). "Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Dergisi*. (http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/15.php) (Erişim Tarihi: 13.08.2017)

KORKMAZ, Zeynep (2007a). *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2007b). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, AKALIN, Mehmet, ERCİLASUN, A. Bican, GÜLENSOY, Tuncer, ZÜLFÜKAR, Hamza, PARLATIR, İsmail (1995). Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.

KOTAN KAVAKLIÇEŞME, Hüsna (2015). *Yunus Emre Divanının Söz Dizimi* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet (1980). *Çözümlemeli-Alıştırmalı Cümle Bilgisi*. İstanbul: Otağ Yayınevi.

KÖKTEKİN, Kâzım (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yayınevi.

KÖSOĞLU, Nevzat (Red.) (2002). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Başkurt Tatar Edebiyatı I, (29). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KRİPPES, K. A. (1997). *Kazakh Grammar With Affix List*. Columbia: Hieroglyphic Press.

KURAL, Murat (1994). "Yantümcelerde Çekim Ekleri". *Dilbilim* Araştırmaları, (80-111). Ankara: Hitit Yayınevi.

KÜÇÜK Cevdet (2002). "Kazakistan Cumhuriyeti". *İslam Ansiklopedisi*, (25, 130-131). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KÜDERİNA, A.E. (2010). *Qazaq Tili – Özdik Jumıstarğa Arnalğan Mätinde.* Pavlodar:

Kereküw Baspası.

KÜKEY, Mazhar (1975). *Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Kardeş Matbaası.

KÜLTÜRAL, Zuhal (2009). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*. İstanbul: Simurg Yayınevi.

Luğat Sözdikteri, (http://www.lugat.kz/) (Erişim Tarihi: 21.01.2017)

QALİYEV, Ğabdolla (2005). *Til Bilimi Terminderiniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Sözdik-Slovar'.

QARATAYEV, Muxamedjan Qojasbayulı. (Ed.). (1975). *Qazaq Sovet Entsiklopediyası*, (6). Almatı.

Qazaq Tiliniñ Ämbebap Sözdigi, (http://kitap.kz/) (Erişim Tarihi: 30.09.2015)

QORDABAYEV, Tolewbay (1995). *Qazaq Tilindegi Qurmalas Söylemder Sintaksisi (Oquw Quralı)*. Almatı: Sanat Baspası.

QURALULI, A. (1997). *Qazaq Dästürli Mädeniyetiniñ Entsiklopediyalıq Sözdigi*. Almatı: Sözdik-Slovar' Baspası.

Qazaq Dästürli Mädeniyetiniñ Entsiklopediyalıq Sözdigi, (http://enc_kaz.academic.ru/) (Erişim Tarihi: 09.07.2016)

MAĞAWİYN, Muxtar (2007). *Qıpşaq Aruwı - Xikayattar*. Almatı: Atamura Baspası.

MANSUROĞLU, Mecdut (1955). "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (61-71). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MAYEMEROVA, Ainur. (2006). *M. Äwezov'un Abay Jolı Romanında Fiil.* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MEHMEDOĞLU, Alaeddin (2001). *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*. Adapazarı: Aşiyan Yayınları.

MELİORANSKİY, Platon Mihayloviç (1894). *Kratkaya Grammatika Kazak'-Kirgizskago Yazıka - Chast I - Fonetika i Etimologiya*. Sanktpeterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademiy Nauk.

MERAL, Hasan Mesut (2010). "Türkçe Ardıl Gönderim İlişkisi". *Dilbilim Dergisi*, 2 (2), 9-31.

MURATBEKOV, Sayın (2004). *Eskek Jel - Äñgimeler.* Almatı: Rariret Baspası.

MUSAYEV, K. M. (2008). *Kazahskiy Yazık.* Moskva: Vostochnaya literatura" RAN.

MUSTAFAYEV, E. M., ŞÇERBİNİN, V. G. (1996). *Büyük Rusça –Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

MUXİTDİNOV, R. S. (2012). *Diniy Terminder Sözdigi*. Almatı: Ğılımiy Baspa.

MÜSİREPOV, Ğabit (2003). *Ulpan - Roman*. Almatı: Atamura Baspası.

NİŞANYAN, Sevan (2009). *Sözlerin Soyağacı – Çağdaş Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.

NİYAZĞALİYEVA, A. Ä., TURĞANALİYEVA G. G. (2013). *Qazaq Diyalektologiyası (Oquw-Ädistemelik Qural)*. Oral: M. Ötemisov Atındağı BQMW Redaktsiyalıq Baspa Ortalığı.

NUMADİLOV, Qabdeş (2010). *Tozaq Atı - Xikayattar, Äñgimeler, Sır-Suxbat, Oy-Tolğamdar.* Almatı: Qazığurt Baspası.

NURMAXANOVA, Äziyza Nurmaxanqızı (1971). *Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası*. Almatı: Mektep Baspası.

OLGUN, Yusuf (1996). *Türk Dili Kompozisyon*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Online Translator, (http://www.translate.ua/) (Erişim Tarihi: 10.10.2016)

ORALBAYEVA, Nurjamal, ESENOV, Xairbolat, XAYRULLİNA, Safura Quzurgalievna (1989). *Qazaq Tilin Üyrenemiz*. Almata: Mektep Baspası.

ORALBAYEVA, Nurjamal, MADİNA, Ğainiy, ÄBİLQAYEV, Asxat (1982). *Qazaq Tili (Praktikalıq Kurs)*. Almatı: Mektep Baspası.

ORAZBAYEVA, Fawziya Şamşiyevna, SAĞİDOLDA, Gulğayza, QASIM, Balqiya, QOBILANOVA, Aygül, ESENOVA, Qalbike, İSABEKOVA, Uldar, QASABEK, Qalamqas, BALTABAYEVA, Janbolat, MUXAMADİY, Quralay, RAXMETOVA, R., KÖPBEYEVA, J. (2005). *Qazirgi Qazaq Tili - Oquw Quralı*. Almatı: Print-S Baspası.

ORTAPOLAT, Şengül (2008). *Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler* (Yüksek Lisans). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖLÇEKÇİ, Tamara (2013). "Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rolleri". *Bilig Dergisi*, (67), 111-128.

ÖNER, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZAYDIN, Şeyma (2007). *Cüsipbek Aymawıtulı'nın Aqbilek Romanında Geçen Sıfat-Fiiller ve Zarf-Fiiller ile Bunların Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZKAN, Abdurrahman, TOKER, Mustafa, AŞÇI, Ufuk Deniz (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yayınları.

ÖZKAN, Bülent, GÜNDOĞDU, Ayşe Eda (2011). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler". *Turkish Studies Dergisi*, 6 (3), 1133-1147.

ÖZKAN, Nevzat (1996). *Gagauz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, Nevzat (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZMEN, Mehmet (1995). "Cümlenin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi", *Türk Dili Dergisi*, (519), 224-227.

ÖZMEN, Mehmet (2016). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

ÖZSARI, Mustafa (2013). "Şemsettin Sami'nin Dilbilim İle İlgili Çalışmaları Üzerinde Bazı Dikkatler". *Akademik Kaynak Dergisi*, (2), 45-50.

ÖZSOY, A.Sumru (1994). "Türkçe'de Ortaç Yapısı". *Dilbilim Araştırmaları,* (21-30). Ankara: Hitit Yayınevi.

ÖZTÜRK, Rıdvan (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZYETKİN, Melek (2006). "Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı", (Yayınlanmamış Bildiri), *Chinese Academy of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department of Institute of History, Uluslararası Konferans*, 1-28, (http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/ozyetgin_tarihten_bugune_turkdili.pdf) (Erişim Tarihi: 26.05.2015).

PAÇACIOĞLU, Burhan (1987). *Türk Dili Dersleri*, Ankara: Cumhuriyet Yayınları.

PAXRATDİNOV, Quralbay (1994). *Türkiy Tilleri*. Nukus: Bilim Baspası.

RAHİMJANOV, K. H., AKOSHEVA, M. K. (2011). *Kazahskiy Yazık*. Pavlador: Kereku.

RÄSÄNEN, Martti (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkishchen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia, Edidit Societes Orientalis Fennicia XXI.

RISBAEVA, G. (2008). *Kazak Dili Dil Bilgisi Kılavuzu*. (Çev: İbrahim Esen). Almatı: Atamura Baspası.

RONA-TAS, Andras (2013). *Türkolojiye Giriş*. (Çev: İsa Sarı). Ankara: Nobel Yayınları.

SÄDUWAQASULI, Jeñis (2008). *Tildik Taldaw Türleri (Ädistemelik Qural)*. Qızılorda: ASU Baspa Üyi.

SAĞINDIQULI, Beken (2002). *Qurmalas (Aralas) Söylem Türleri Teoriyalıq Negizderi*. Pavlodar: S. Torayğırov Atındağı PMU.

SAĞINDIQULI, Beken (2006a). *Qurmalas (Aralas) Söylem Türleri Teoriyalıq Negizderi*. Pavlodar: S. Torayğırov Atındağı PMU.

SAĞINDIQULI, Beken (2006b). *Qazaq Tili Tağılım men Tanım*. Kereku-Novosibir: Taler-Press Baspası.

SAĞINDIQULI, Beken (2010). *Qazaq Sintaksisiniñ Mäseleleri*. Pavlodar: PMPİ Baspası.

SAKHİPOVA, Farida (2007). *Kazak Türkçesinin Merkezi, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları I.* (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SALQINBAY, A., ABAQAN, E. (1998). *Lingvistikalıq Tüsindirme Sözdik*. Almatı: Sözdik-Slovar'.

SAMAYLOVİÇ, A. (1957). "Kazak Kelimesi Hakkında". (Çev.: Saadet Çağatay). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (95-104). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SAMİ, Şemsettin (1997). *Lisan*. (Akt.: İsmail Doğan). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

SAPAŞEV, Oraz S. (2003). *Köne Türki Tili: Söylem Müşeleri*. Öskemen: Media-Al'yans Baspası.

SARAY, Mehmet (2014). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

SAVRAN, Hülya (1999). "Eski Türkiye Türkçesinde *kim* Bağlaçlı Yardımcı Cümleler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* (225-238). Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

SAWRANBAYEV, Nığmet (1938). "Qurmalas Söylem Tuwralı". *Awıl Muğalimi*, (6), 53-59.

SAWRANBAYEV, Nığmet (1982). *Qazaq Til Biliminiñ Problemaları*. Almatı: Ğılım Baspası.

SAXIBEKQIZI, Rayxan İmaxanbet (2013). *Axmet Baytursınulı Şığarmaları 3*. Almatı: El-Şejire Baspası.

SAYRAMBAYEV, Talğat (1991). *Söylemniñ Turlawlı Müşeleri*. Almatı: Qazaq Universiteti.

SAYRAMBAYEV, Talğat (2014). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*. Almatı: Abzal-Ay Baspası.

SAYRAMBAYEV, Talğat, SAĞINDIQULI, Beken (2007). *Qurmalas Söylemder Jüyesi*. Almatı: Qazaq Universiteti.

SEVİM, Salih (2003). *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaksının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEYİLBEK, İsayev (2014). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*. Almatı: "Abzal-Ay" Baspası.

Slovari i Entsiklopedii Na Akademike, (http://dic.academic.ru/) (Erişim Tarihi: 31.07.2016)

SOYSAL-EREN, Esin (2017). "Türkçede Eylemsilerle Kurulan Sıfat İşlevli Yan Tümcelerin Farsçada Kullanımı Üzerine". *Current Research in Social Sciences*, 3 (1), 1-8.

SÖYLEMEZ, Orhan (2002). "Kazakistan – Kültür ve Medeniyet". *İslam Ansiklopedisi*, (25, 125-127). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

SÜLEİMENOVA, Eleonora, AKANOVA, Dana K. (2002). "Kazak Dili ve 1990'daki Yeni Dil Politikası". *Türkler*, (19, 408-414). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ŞAHİN, Hatice (1999). "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (7), 60-68.

ŞAHİN, Hatice (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

ŞAWKENOV, Q. (1996). *Sintaksis*. Almatı: Ana Tili Baspası.

ŞEN, Hilal (2014). Ahmet Baytursınov "Edebiyet Tanıtkış" (Dil İncelemesi-Metin-Dizin) (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞEN, Serkan (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

ŞİMDİR, Nahide (2008). *Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

ŞİMŞEK, Rasim (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Matbaacılık.

ŞONANULI, Teljan (2015). *Bes Tomdıq Şığaralar Jıynağı,* 3. Almatı: Memlekettik Tildi Damıtuw İnstitutı.

TAMİR, Ferhat (2012). "Kazak Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri.* (Ed.: Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

TASMAĞAMBETOV, İ. N., TÄJİN, M. M., ASQAROV, M. M. vd. (2004). *Qazaq Tiliniñ Orfoepiyalıq Sözdigi*. Almatı: Arıs Baspası.

TASMAĞAMBETOV, İ. N., TÄJİN, M. M., TÄWEKEL S. T. vd. (2005). *Qazaq Tiliniñ Sinonimder Sözdigi*. Almatı: Arıs Baspası.

TASMAĞAMBETOV, İmangali N. (Red.) (2011). *Babalar Sözi - Qazaq Maqal-Mätelderi*, (67). Astana: Foliant Baspası.

TASMAĞAMBETOV, İmangali N. (Red.) (2011). *Babalar Sözi - Qazaq Maqal-Mätelderi*, (68), Astana: Foliant Baspası..

TASMAĞAMBETOV, İmangali N. (Red.) (2011). *Babalar Sözi - Qazaq Maqal-Mätelderi*, (69). Astana: Foliant Baspası.

TASMAĞAMBETOV, İmangali N. (Red.) (2010). *Babalar Sözi - Qazaq Maqal-Mätelderi*, (65). Astana: Foliant Baspası.

TASMAĞAMBETOV, İmangali N. (Red.) (2010). *Babalar Sözi - Qazaq Maqal-Mätelderi*, (66). Astana: Foliant Baspası.

TAVKUL, Ufuk (2002). "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılması". *Türkler,* (3, 636-644). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

TEKİN, Ayşe (2006). *Kazak Türkçesinde Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Ekleri* (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TEKİN, Şinasi (1965). "Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (35-63). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Simurg Yayınları.

TEKİN, Talat (2013): *Makalaler 3 - Çağdaş Türk Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Talat, ÖLMEZ, Mehmet (2003). *Türk Dilleri*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat.

TELLİ, Burak (2013). "Ki Bağlama Edatı, Ki'li Birleşik Cümleler ve Küçük Ağa'daki Ki Bağlayıcısının Fonksiyonları". *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS,*. (6), 1061-1080.

TELTİĞUL, Janna Orınbasarqızı (2012). *Qazaq Tiliniñ Tarixiy Grammatikası*. Almatı: MV-Print Baspası.

TİKEN, Kamil (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TİMURTAŞ, Faruk (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

TOGAN, A. Zeki Velidî (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, 1. İstanbul: Enderun Kitapevi.

TOKATLI, Suzan (2006). "Anadolu Ağızlarında Ki Bağlama Edatı İle Kurulan Yardımcı Cümleler". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 / 2, 453-465.

TOKLU, Osman (2007). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

TOMANOV, Marxabat (1988). *Qazaq Tiliniñ Tarixiy Grammatikası*. Almatı: Mektep Baspası.

TOMANOV, Marxabat (1992). *Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası*. Almatı: Qazaq Universiteti Baspası.

TOPARLI, Recep (1998). *Harezm Türkçesi*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.

TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOPRAK, Funda (2002). *Harezm Türkçesinde Fiil* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPRAK, Funda (2005). "Harezm Türkçesi ve Fiillerin Özellikleri". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13),105–118.

TOSUN, İbrahim, KOÇ, Ali (2014). "Yapı Bakımından Tümce Türkleri ve Yan Tümce". *Turkish Studies Dergisi*, 9 (9), 969-990.

TÖMEKÇİ Tamara (2009). "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)". *Bilig*, (51), 134-135.

TULUM, Mertol (1990). "Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (193-205). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TUNCER, Hediye (1996). *Türk Dilinde Zarf-Fiiller* (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TURAN, Sevgi (2006). *Kıpçak Türkçesinde Kelime Yapımı ve Çekimi* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TURIŞEV, Aymuxambet Qasımbayulı (2010). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Tarixı (Ädistemelik Nusqaw)*. Pavlodar: Kereküw Baspası.

TURMANJANOV, Ötebay (1993). *Jıynar Qurastırğan, Qazaq Mätelderi*. Almatı: Ana Tili Baspası.

Türk Dünyası El Kitabı 2 (1992). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Türkçe Sözlük (2015). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı.

ULAŞ, Halim (2003*). Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Aktif Yayınevi.

UZUN, Nadir Engin (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları*. İstanbul: Kebikeç Yayıncılık.

ÜÇOK, Necip (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

ÜNLÜ, Suat (2013). *Çağatay Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

ÜSTÜNER, Ahad (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜSTÜNER, Ahat (1998). "Cümlenin Öğeleri Konusundaki Karışıklıklar". *Türk Dili (Dil Edebiyat Dergisi),* (553), 18-30.

ÜSTÜNER, Ahat (2015), *Türkçenin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

ÜSTÜNOVA, Kerime (1998). "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (563), 398-405.

ÜSTÜNOVA, Kerime (2006). "Yüklem, Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(11), 241-250.

VARDAR, Berke (1980). *Dilbilim ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

VARDAR, Berke (2001). *Dil bilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

VARDAR, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

VURAL, Hanifi, BÖLER, Tuncay (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

XASENOVA, A. N. (2012). "Qıymıl Esimdi Sabaqtas Qurmalas Söylemder". *Vestnik KazNU Seriya Filologiçeskaya,* 1/135, 185-190.

YAMAN, Ertuğrul (2005). Özbek Türkçesinde Edatlar. Ankara: Gazi Kitapevi.

YAVUZ, Esra (2009). *Said Ahmad'ın Ufq Romanı Esasında Özbek Türkçesinde Zarf-Fiiller* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAVUZ, İdris (2005). *Baba Öğütleri*. Niğde: Tekten Ofset.

YILDIRIM-ÇETİNTAŞ, Filiz (2005). "Türkçede Zaman Anlatan Ulaç Yan Tümceleri Arasındaki Anlam Örtüşmeleri". *Dilbilim İncelemeleri*, (340-350). Ankara: Doğan Yayıncılık.

YÜCE, Nuri (1988). "Türk Dili". *İslâm Ansiklopedisi*, (12/2, 445-530). İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.

YÜCE, Nuri (1999). *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*. İstanbul: Simurg Yayınevi.

YÜKSEL, Semahat (2006). *Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

YÜKSEL, Tahir (2014). *Dilbilgisi Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Uyanış Yayınevi.

ZEYNALOV, Färhad (1981). *Türkologiyanın Äsasları*. Bakı: Maarif Näşriyyatı.

ZEYNALOV, Ferhat (1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*. (Çev: Yusuf Gedikli). İstanbul: Cem Yayınevi.

ZÜLFİKAR, Hamza (1977). *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I.* Ankara: İlyaz Basım Evi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı – Soyadı	Esra YAVUZ
Doğum Yeri–Tarihi	Kozan – 1983
Eğitim	
Lisans (2002–2006)	Muğla Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans (2006–2009)	Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doktora (2012–2018)	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	**KİTAPLAR:** **1. Ders Kitapları**: **a.** DIYKANBAYEVA, Mayramgül, KIRAN, Albina, YAVUZ, Esra (2001). *Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümleri İçin Rusça 1-2*. Erzurum: Fenomen Yayınevi. **2. Telif Kitaplar:** **a.** YAVUZ, İdris, YAVUZ, Esra (2007). *Milli Mücadele'de Çanakkale'nin Esrarı ve Nusrat Mayın Gemisi*. Niğde: İpek Ofset. **b.** YAVUZ, İdris, YAVUZ, Esra (2010). *Orta Asya'dan Ulukışla Yaylaklarına*. Niğde: Form Ofset.
	MAKALELER: **1. Telif Makaleler:** **a.** YAVUZ, Esra (2010). "Said Ahmad'ın "Ufq" Romanı Esasında Özbek Türkçesinde -GAn Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller". *Turkish Studies*, 5(3), 1970-2001. **b.** EFENDİOĞLU, Süleyman, YAVUZ, Esra (2018). "Kazak Türkçesinin Söz Dizimi Terimleri". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 1-32. **2. Çeviri Makaleler:** **a.** GÜLTEKİN, Mevlüt (2010). "Afgan Özbekçesinin Seripul Ağzında – GAn Eki" (Çev: Esra YAVUZ). *Turkish Studies*, 5(1), 1437-1451. **b.** TURSINOVA, A. Marhaba (2017). "Türk Dillerinde Ben, Sen, O Zamirlerinin Çekimlenmesi" (Aktaran: Esra Yavuz). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (59), 249-256.
	BİLDİRİLER: **1.** EFENDİOĞLU, Süleyman, YAVUZ, Esra (2018). "Kazak Söz Diziminde Zarf Tümleci", *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (11-13 Ekim 2018)*. Cilt 1. Almatı: Qızdar Universiteti, 183-191. (Uluslararası Yayımlanmış Bildiri).
İş Deneyimi	
Projeler	**1.** Araştırmacı, "Türk Dünyası Çalıştayı", BAP 2011/241 (2011–2012). **2.** Araştırmacı, "Kazak Türkçesinde Yan Cümleler (Kazak Türkçesi–Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)", BAP, 2016/275, (2016–2018).
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Araş. Gör. (2011–)
İletişim	
Adres	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Telefon (İş)	+90 442 231 3614
E–Posta Adresi	esra.yavuz@atauni.edu.tr
Tarih	16.11.2018